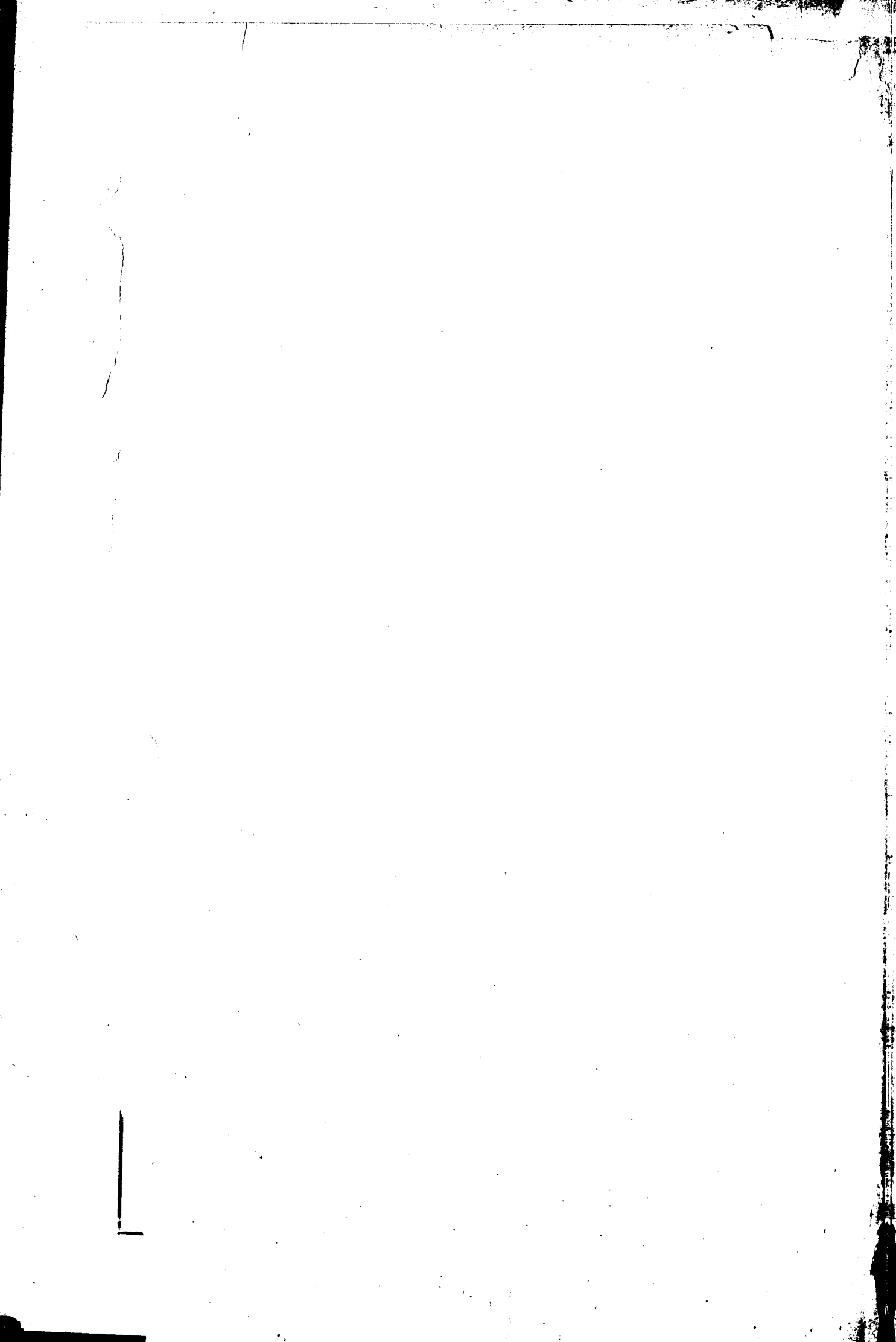

KÖZGAZDASÁGI SZEMLE

1927.

LT00

75

KÖZGAZDASÁGI SZEMLE

A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADEMIA
MEGBIZÁSÁBÓL ÉS TÁMOGATÁSÁVAL KIADJA
A MAGYAR KÖZGAZDASÁGI TÁRSASÁG

SZERKESZTI:

HELLER FARKAS

TARTALOM:

Tanulmányok

<i>Heller Farkas</i> : Konjunkturaelmélet és konjunkturakutatás	1
<i>Neubauer Ferenc</i> : A földbirtokreform liquidálása	21
<i>Hantos Elemér</i> : Középeurópa gazdasági problémái a világgazdasági konferencia előtt	47
<i>Kary Norbert</i> : A határhaszon és a teljesítmények egyenlő fontossága	74
<i>Csikay Pál</i> : Ausztria ujjáépítésének világgazdasági vonatkozásai	88

Közlemények

101

<i>Tihanyi Lajos</i> : Részvényjogunk reformja s a M. J. E. és M. k. T. együttes ülésének vitája Kuncz Ödön törvénytervezetéről.
<i>Brunner Vilmos</i> : A berlini Institut für Konjunkturforschung.

Könyvismertetések

115

<i>Az Országos Munkásbiztosító Pénztárnak és a Budapesti Kerületi Pénztárnak</i> 1925. évi jelentése (Andor E.). — <i>Hantos E.</i> : La monnaie, ses systèmes et ses phénomènes en Europe centrale (Havas J.). — <i>Dr. Ovári Papp Z.</i> : A jegybankok viszonya az államhoz (Kresz K.). — <i>Schacht, H.</i> : Die Stabilisierung der Mark (Domány Gy.). — <i>Walter Leaf</i> : Banking (Havas J.). — <i>Bureau Internat. du Travail</i> : Die Indexziffern der Lebenskosten (Fazekas L.). — <i>Conférence internat. du travail</i> 8. et 9. Session. — <i>Séric</i> législativ. — <i>Receuil internat. de jurisprudence du travail</i>
--

Folyóiratok szemléje	130
-----------------------------	-----

Magyar Közgazdasági Társaság	137
-------------------------------------	-----

Világgazdasági visszapillantás az 1926. évre (Zelovich L.)	142
---	-----

Közgazdasági Krónika (ifj. Rácz L.)	161
--	-----

1927.

GRILL-FÉLE UDVARI KÖNYVKERESKEDÉS, BENKÓ GYULA R.-T.
BUDAPEST, DOROTTYA-UTCA 2.

Bolti ára: 5 Pengő.

A Pesti Hazai Első Takarékpénztár-Egyesület

Bíró Zsigmond udvari tanácsos, elnök elnöklété alatt febr. 26-án lefolyt 87. évi rendes közgyűlése az igazgatóság valamennyi javaslatát elfogadta és ennek megfelelően elhatározta, hogy a 22,840,187,500 K-át (1,827,215 P) tevő tiszta nyereségből fizetessék febr. 10-én kezdődőleg osztaléklul minden részvény után 125,000 K, vagyis 10 P (tavaly 100,000 K), a rendes tartaléokra fordítassék 2000 millió K (160,000 P), a tisztviselői nyugdíjalapra 2000 millió K (160,000 P), a tisztviselők külön jutalmazására 1000 millió K (80,000 P), 507,130,000 K (40,570-40 P) pedig vitessek át az 1927. évi nyereség- és veszteségszámlára. Az 1926. évi igazgatósági jelentés mindenképp kiemeli az állam pénzügyeiben beállott további kedvező alakulást és azon reménynek ad kifejezést, hogy ezek után most már a magán-gazdaság szanalására is mielőbb sor fog kerülni. Majd áttérve az Egyesületre vonatkozó részre, megelégedéssel állapítja meg ugyyszólván az összes üzletágak igen nagyarányú fejlődését. Így az intézet összes forgalma 41,923,711,234,542-92 K-ról 61,425,676,516,815:76 K-ra (4,914,054,121:35 P) pénztári forgalma pedig 8,269,300,285,156:35 K-ról 11,494,190,205,143:33 K-ra (914,735,216:41 P) emelkedett. Különösen öröndetes fejlődést mutatnak a könyvecskére és folyószámlára elhelyezett betétek, amelyek közül az előbbieik 77%-kal 313,294,623,313-72 K-ról 534,973,126,851:89 K-ra (44,397,856:16 P), az utóbbiak pedig 577,596,923,402-99 K-ról 700,525,110,182-43 K-ra (56,042,008:73 P) emelkedtek, úgy hogy az intézetnél elhelyezett összes betétek 364,607,590,717-61. K emelkedéssel 1,255,498,237,034-32 K (100,439,858-89 P) alladékok tüntetnek fel. Megemléstéremelő jelenségként éppen a kis betétek számának az emelkedése tűnik fel, ami általános szempontból is fontossággal bír, mert a kis emberek vagyoni viszonyaiban beállott némileg kedvezőbb fordulatra enged következtetni. Nagymérvű élénkség mutatkozott a lezámlalási üzletágban is és a váltótárca 471,069,655,912-37 K-ról 733,522,640,990 K-ra (58,681,811:31 P) emelkedett. Különösen feltűnnek a jelzálogkölesön üzletben kimutatott adatok, amely üzletágban hosszú stagnálás után újra nagyfokú tevékenységet sikerült az intézetnek kifejtenie. Ennek megfelelően 2,183,900 dollár, vagyis 156,066,953,750 K (12,485,356:30 P) törlesztéses jelzálogkölesön került folyósításra, melyből az intézet 1,133,788:46 dollár n. é. kölesönt ruházott át a Magyar Pénzüzeteknek Zaloglevélkibocsátó Szövetkezetre, amelynek alapján kibocsátott zaloglevelek az amerikai piacon kerültek elhelyezésre, de felvette az intézet ugyancsak amerikai dollárra szóló saját zaloglevelek kibocsátását is és e címen 310,850 dollár n. é. 7½%-os zaloglevelet el is adott. Megállapítható továbbá, hogy az értékpapiroknak az elmúlt évben beállott árfolyamemelkedése, úgyszintén az Egyesület tulajdonát képező házak értéknövekedése az intézet belső tartalékainak lényeges szaporodását eredményezték.

Változatlanul elfogadta továbbá a közgyűlés az igazgatóságnak az Egyesület alapítókéjének felmérésére vonatkozó azon előterjesztését is, mely szerint az intézet alapítókéje 12,500,000 P-ről 16,000,000 P-re fog felemelkedni 35,000 drb új részvénynek kibocsátása útján olyképen, hogy az elővételi jog egy oszthatatlan töredék kivételével, amely szabadkézből, de csak a kibocsátási árfolyammal magasabb áron kerül értékesítésre, a régi részvényeseknek ajánlhatik fel 4:1 arányban. Az új részvények 1927 január 1-től osztalékjogosultak. Minden új részvényre 179 P fizetendő be és ezen összegnek folyó évi január 1-től járó 6% kamata és állami illeték címén 5:50 P, de gondoskodás történt arról is, hogy a befizetés részletekben is történhessenek, melyek közül az első 100 P-s részlet járulékaival együtt, az elővételi jog gyakorlásakor, február 28-tól március 11-ig, a második 70 P-s részlet és a folyó kamat május 2-től 10-ig fizetendő be. A most elhatározott tőkefelmérés keresztülvitele után az egyesület alapítókéje 16,000,000 P-t; tőketartaléka 6,502,209:35 P-t; rendes tartalékai 2,690,004:19 P-t; nyugdíjalapja 1,294,083 P és az egyesület saját tőkéje összesen 26,486,296:54 P-t fog tenni.

A közgyűlés végül 8 igazgatósági tagot, akiknek mandátuma lejárt, újra és Förster Aurél úr személyében egy új választmányi tagot megválasztott.

A KÖZGAZDASÁGI SZEMLE

megjelenik havonként körülbelül 4—5
írvnyi terjedelemben.

Előfizetési ára egész évre 24 pengő.

A Közgazdasági Társaság tagjainak
tagsági illetményeik fejében jár.

A KÖZGAZDASÁGI SZEMLÉ-nek szánt közlemények HELLER FARKAS szerkesztő címére küldendők :: (I., Műgyetem-rakpart 3). Telefon: József 9—46. ::

**Segéd-szerkesztő: K. NAGY DÉNES, a Magyar Közgazdasági Társaság főtitkára. (I., Budafoki-út 5.)
Telefon: József 31—64.**

Konjunkturaelmélet és konjunkturakutatás.

A tudomány csendes műhelyében, melynek munkásságáról a nagy nyilvánosság természetesen csak időről-időre szokott tudomást venni, már a huszadik század eleje óta érlelődik az a kérdés, amely ma egyszerre — bátran mondhatjuk, — a nagyközönség érdeklődésének középpontjába került. E kérdés, mely ma úgyszólván az összes közgazdasági kérdéseket háttérbe szorította, a konjunkturaelmélet és a konjunkturakutatás kérdése.

Aki nem ismeri tudományunk történetét, talán esodálkozhatnék azon, miképen összpontosulhat az érdeklődés annyira egy kérdésre, mint ezt ma a konjunkturák kérdésével kapcsolatban tapasztalhatjuk. Pedig ez csak természetes és régebben is így volt. Nemcsak a gyakorlat emberei, hanem a tudomány művelői is, mindig elsősorban oly kérdések felé fordultak, amelyek az illető korszak nagy eseményeivel függnek össze és amelyeket a gazdasági élet konkrét alakulása az illető korra nézve különös fontosságúnak mutatott. Így volt ez a XIX. század első felében a papírpénz és a külföldi váltóárfolyam kérdésével mindaddig, amíg végre *Goschen* nem tudta kielégítő magyarázatát adni a külföldi váltóárfolyamok alakulását szabályozó törvényszerűségnek. Majd midőn az ezüst-nagy érték hanyatlása kezdődött, az ezüstkérdés és a valuta-reform kérdései kerültek előtérbe. A nagyipar kialakulásával megindul a szociális küzdelem és a munkáskérdés áll egyszerre az érdeklődés középpontjában, míg a háború utáni nagy társadalmi forradalmak a szocializmus és szocializálás problémái felé fordították a figyelmet. Majd a mérhetetlen infláció ismét a pénzürték, a stabilizálás és újból a külföldi váltóárfolyam kérdését tolták előtérbe. Ha látjuk ezt az összefüggést a gyakorlati élet problémái és az elmélet feladatai között, nem fogunk abban semmi esodálatost találni, hogy most, miután legtöbb országban a valuta stabilizálódott, a válság-probléma felé fordul az érdeklődés. Hiszen a háború utáni állapotok s magának a valutának a lesüllyedése, majd pedig stabilizálása, súlyos gazdasági válságnak lettek forrásai, mely egész Európát megrázkódtatta és hullámaint még a tengeren túl is érezte.

De a konjunkturaelmélet nemcsak azért érdekli a nagyközönséget, mert gazdasági életünk fennakadásának okaira vár tőle felvilágosítást, hanem azért — és talán főképp azért, — mert azoktól a módszerektől, melyek az elmélettel kapcsolatban felmerültek, bizonyos orvoslást vagy inkább megelőzést remél a gazdasági élet hullámvásárlásából származó hátrányokkal szemben.

Éppen ezért, bár e sorok célja elsősorban a konjunkturaelmélet kifejlődését és tartalmát vázolni, a vizsgálódás körébe kívánom vonni azt a kérdést is, hogy mit várhatunk a konjunktura-kutatástól. Ha a mai közhangulatot nézzük, e várakozások igen nagyok. De a tudomány egyik főeleme a skepsis, a kételkedés mindenben, amit bebizonyítani nem lehet. Ezért a felmerülő kételyeket sem szabad elnyomniuk és legalább is azok okait is meg kell vizsgálnunk. E közben annak megállapítására is törekedniünk kell, hogy a konjunkturaváltozás mai magyarázata alapján mennyire tartjuk lehetségesnek és kívánatosnak a konjunkturaváltozások kiküszöbölését, illetőleg szerényebb célkitűzéssel, azok mérséklését. Mindenképpen tehát a konjunkturaelmélet maga az, amivel először kell tisztába jönnünk.

Elsősorban az tünik fel, hogy alig néhány évtizede, körülbelül csak a XX. század küszöbén merül fel a konjunkturaprobléma. Hogyan lehet, hogy régebben a gazdasági élet váltakozó menete egyáltalában nem vonta magára a figyelmet?

Tévedés volna ezt hinni. Már *Owen*, *Malthus* és *Say* kora óta élénken foglalkoztatja a tudományt, csak a beállítás volt egészen más, mint ma. A régi elmélet a konjunkturaváltozásnak csak egy fázisát, a legfeltűnőbbet, a gazdasági válságot vette észre. Kérdése arra vonatkozott, *mi idézi fel időről-időre a gazdasági élet válságszerű rázkódásait?* E kérdés heves vita tárgya volt kezdettől fogva. A tudósok egyik része a *túltermelésben*, másik része a *fogyasztáshiányban* kereste az okot.

De a klasszikus közgazdaságtan számára a gazdasági válságok kérdése is csak nehezen volt hozzáférhető. Egész beállítása a statikai szempontra volt irányítva. A közgazdaság állandó erőit kereste; ezek viszonyát kutatta és a gazdasági erők egyensúlya lebegett szeme előtt. Azok, akik először beszéltek túltermelésről és fogyasztáshiányról, nem is az iskola hívei, hanem a klasszikus tan ellenesei voltak. (*Lauderdale*, *Owen*, *Sismondí*). A klasszikus felfogásnak sem az nem felelhetett meg, ha azt mondták, hogy a nemzetgazdaság termelőképessége akár a technika fejlődése, akár a tőkefelhalmozódás gyors üteme folytán aránytalanul növekszik, sem pedig az, ha fogyasztáshiányról, tehát arról szóltak, hogy a munkásosztály bérének alacsony volta folytán nem képes az előállított termékek felvételére. Hiszen a gazdasági élet egyensúlyának gondolatvilágában élt, mely mellett a verseny jótékony hatása alatt

oly kiegyenlítődés megy végbe a közgazdaságban, mely a lehető legnagyobb összhangot teremti. Különben is érthetetlennek és ellenmondásszerűnek látszott számára az, hogy javakban egyáltalában bőség lehessen, amidőn emberek szűkölködnek. A pénzgazdaság befolyása a közgazdaság egészére nehezen volt megérthető oly felfogás mellett, mely abban csúcsosodott ki, hogy a pénzgazdaság mellett is végeredményben javakat cserélünk és a pénz csak megkönnyíti a cserét. Ezért *Say theorie des débouchés*-ja — melyhez hasonló álláspontot fejtett ki *James Mill is* — felelt meg e felfogásnak, midőn azt hangoztatta, hogy sem általános túltermelés, sem általános fogyasztáshiány nem lehetséges, mert minden termelés egyúttal fogyasztóképességet is teremt. Persze az egyensúly részleges és ideiglenes megzavarásának lehetőségét e felfogás is elismerte.

A klasszikusok között csak egy volt, aki a gazdasági egyensúly általános megzavarásának lehetőségét belátta: *Malthus*. Az ő népesedési elmélete az egyensúly gondolatán túl emelkedett. Hiszen a népesedési törvény nem összhangot, hanem disharmoniát tanít a létfeltételek és az emberek számarányában. Miért ne származhatnék ily összhanghiány más okból is? Tényleg *Malthus az általános túltermelést* lehetségesnek tartja és a tőkefelhalmozódás aránytalanságára vezeti vissza, mely a jövedelemeloszlás egyenlőtlenségéből származik. Ezzel *Sismondí* nézeteivel találkozott, ki a fogyasztáshiányt, a munkások túl alacsony bérét okolta a válságokért.

Úgy a túltermelés, mint a fogyasztáshiány gondolata — utóbbi a jövedelemeloszlás egyenlőtlenségével kapcsolatban — ma is nagy szerepet játszik a gazdasági válságok megmagyarázásában és egyik legújabb theoretikus, *Emil Lederer* kijelenti, hogy végeredményben a válságok oka mégis csak a termelés és a fogyasztás összhangjának megzavarása¹

Sokáig ebben a mederben maradt is a válságelmélet. A tudományos szocializmus és a tanszéki szocializmus a fogyasztáshiány elméletét igyekeztek elmélyíteni, míg mások a túltermelés kérdéseit feszegették, mert *Jevons* elmélete, mely a napfoltok fellépésével kapcsolatos időváltozásokból és a természettermékek ingadozásából igyekezett a válságokat magyarázni, bár változott alakban ma is vannak *Dietzel* és *Moore* felfogásában hívei, nem tudta a kívánalmakat kielégíteni.

Időközben azonban az alapnézőpont gyökeresen eltolódott. Már *Lord Oresstone*, a Peel-akta egyik szerzője arról beszélt, hogy a válság nem áll magában, hanem gazdasági fellendülés előzi meg és pangás követi. Még határozottabban fejtette ki ezt *Juglar*: eleinte nagyobb hatás nélkül. Ennek oka az volt, hogy

¹ V. ö. *Emil Lederer*: Konjunktur und Krisen. Grundriss der Sozialökonomik. IV. Abt. I. T. 386. old.

még túlságosan a statikai nézőpont állott előtérben a közgazdaságtanban, mely a gazdasági élet mozgási, változási jelenségei iránt nem mutatott érdeklődést. Midőn azonban, kivált az amerikaiak, élükön *Patten* és *Clark*, a figyelmet a gazdasági élet mozgási jelenségeire, folytonos változásaira irányították, mindjobban kezdték megérteni, hogy a gazdasági élet alaptényezői maguk is folyton átalakulnak és helyzetváltozásokat teremtenek. Egyszerre e szempont felé fordult az érdeklődés és most már a válságok is, mint a gazdasági élet alaptényezői változásának egyik eredménye tüntek fel. *Észre kezdték venni, hogy a válság nem áll magában*, hogy van előzménye és következménye és hogy a gazdasági élet hullámváltozásának körébe tartozik, melynek csak egyik fázisa.

Ezzel a kérdés súlypontja is eltolódott. *Nem a válságok magyarázata többé a főprobléma*, mert mihelyt a válság csak fázisa a gazdasági élet forgandóságának, már *magá ez a forgandóság, a helyzetváltozás és ennek egymásutánja kell, hogy legyen az igazi kérdés*. Minthogy a magángazdaságból kifolyólag a *konjunktura* fogalmával jelezték a kedvező piaci, tehát gazdasági kilátásokat és nemcsak jó, hanem rossz konjunkturáról is szólt az üzleti élet nyelvezete, a konjunktura fogalma látszott legalkalmasabbnak a problema középpontjába helyezésére. A konjunktura a hullámváltozás jelensége: fel és lefelé ingadozik, amint változnak az üzleti kilátások. A gazdasági élet hullámváltozása tehát mint a *konjunkturváltozás* problémája mutatkozik.

A súly e problémánál a *változáson, annak törvényszerű lefolyásán* és az ezt kiváltó okokon van. Tehát a fázisok tipikus egymásutánja és az ezeket kiváltó okok kívánnak leírást és magyarázatot.

Mint már láttuk, *Lord Overstone* és *Juglar*, mindkettő tapasztalati alapon, meglátta a fázisok mibenlétét és egymásutánját. *Fellendülés (konjunktura) — túlfeszítés — válság — depresszió — vagyis pangás*, ezek a főfázisok. Ha újabban alapos tapasztalati kutatások alapján főképp *Spiethoff* és *Mitchell* több fázist különböztetnek meg és a gazdasági élet magához térésén kezdve, a fellendüléssel és a Hochschwunggal folytatva, a válság és a pangás fázisait veszik fel, evvel csak részletesebb lett a kép, de a lényeg nem változott. Legfeljebb egy irányban lényegesebb a változás, nevezetesen abban, hogy mindinkább úgy tűnik fel a dolog, hogy a válság a fázisváltozásoknak nem szükségképpen folyománya, hanem esetleg a konjunkturának egyszerű kulminációja léphet a helyébe nagyobbzsabású összeomlások nélkül.

Amennyire egyszerű a fázisváltozások felismerése a tapasztalati anyag alapján, épp oly nehéz a fázisváltozások szükségességének megmagyarázása, tehát okainak kiderítése.

Még ma sem sikerült egységes felfogásra jutni e kérdésben, pedig újabban ugyancsak derekas erőfeszítések történtek ez irányban.

Leginkább egyszerűsítik a kérdést azok a magyarázatok, melyek minden konjunkturahullámot önálló okokból magyaráznak. Számukra a ciklusok ismétlődése nem áll a magyarázat középpontjában és magyarázatukban a súly nem a konjunkturát kiváltó okon, hanem a ciklus egyes fázisainak egymásból folyásán van. Nem folytonos körforgást látnak a gazdasági életben, melyben a jó és rossz üzleti kilátások változnak, hanem *hullámmozgást*, mely abból származik, hogy a gazdasági élet nyugodt tükrét egy-egy számottevő változás megzavarja és hullámot vált ki, mely az áremelkedések láncolatával felkorbácsolja a gazdasági életet, mely ily módon a konjunktura különböző fázisain keresztül megy, míg végre az így felidézett helyzethez való alkalmazkodás válságszerű rázkódások között visszatér a kiegyensúlyozott állapotba.

Ily hullámszerűnek és minden egyes esetben külön ok által felidézett mozgásnak tartja a konjunkturaváltozást mindenekelőtt *Veblen*.² Szerinte minden konjunkturahullámnak külön okozója van valamilyen olyan körülményben, amely jelentékenyebb árváltozást idéz fel. Ez az árváltozás azonban továbbterjed, mindig szélesebb köröket ölel fel, míg végre az áremelkedések olyan fokot érnek el, hogy a tőkéseknek az erősen feleslegzett értékpapírok valóságos értéke iránt kételyeik támadnak, azoktól szabadulni akarnak és így válságszerű módon megfordítják a konjunkturát és annak lemenő ágát idézik fel.

A gazdasági hullámmozgásnak egy másik magyarázata, *Schumpeter* elmélete, is azon az állásponton van, hogy a gazdasági élet minden hullámának különleges oka van és hogy a konjunkturacyklus nem önmagától ismétlődik folytonos egymásutánban. Csakhogy *Schumpeter* már mégis egy organikus, a gazdasági élet szervezetéből folyó okot jelöl meg, mint olyant, amely a hullámmozgást megindítja. Szerinte ugyanis a vállalkozó viszi bele a gazdasági életbe azt a tényezőt, mely a hullámozgást felidézi. A vállalkozó ugyanis nem oly statikai beállítottságú lény, mint a többi gazdasági alany. Míg ezek lehetőleg a már kivált mederben maradnak, a vállalkozó törekvése új és új megoldások keresése, mert ezekből származik nyeresége. A vállalkozók tehát technikai és szervezeti javításokat igyekeznek eszközölni és így új termelési kombinációk keletkeznek, amelyek a gazdasági élet egész alapját átalakítják és az árvizonylatokban is gyökeres átforgalmódást visznek végbe. Az így meginduló hullám keresztülfut a konjunktura fázisain, amíg végre

² *Veblen* a konjunkturahullámot kiváltó okot egyenesen *deus ex machinának* nevezi.

az új helyzetben az egyensúly helyreáll. A fejlődés tehát *Schumpeter* szerint lökészerű és ez idézi fel a konjunkturaváltozást.

Ha *Schumpeter* elmélete még a gazdasági élet hullámozgására és arra a feltevésre is van felépítve, hogy voltaképpen minden konjunkturahullámnak megvan a maga önálló oka, mégis e magyarázat már nagyon közeledik ahhoz a felfogáshoz, melyet a hullámelmélettel szemben a *konjunkturacyklus-elméletének* nevezhetünk. Az e csoportba tartozó magyarázatok ugyanis *nem keresik*, mint a hullámelmélet, *minden konjunkturacyklus okát valamely különleges körülményben, hanem abból indulnak ki, hogy a gazdasági élet alaperői folytatódóan és szünet nélkül*, tehát nem hullámozás, hanem *körforgás-szerűen idézik fel a konjunkturaváltozásokat*. Eszerint tehát az egyik konjunkturacyklus lepergése után szükségképpen, mert a mai gazdasági élet alapszervezetéből kifolyólag, megindul a következő konjunkturacyklus, amelyet ismét szükségképpeniséggel követ az azután jövő és így tovább. Nem külön indokokból, nem is lökészerű erőkből, hanem *folytonosan ható tényezőkből* származik eszerint a konjunkturaváltozás. Ha minden konjunkturacyklusnak vannak is különleges tényezői, azért mégis a konjunkturaváltozás lényegében állandóan ható, gazdasági életünk alaptermészetével összefüggő erőkből származik.

Persze e felfogás mellett is, külön-külön meg kell magyarázni a konjunktura megindulását, a fordulópont szükségességét és a gazdasági kilátások lehanyaglását. Ennek megfelelően minden oly konjunkturaelmélet, amely körforgásszerűnek tartja a konjunkturaváltozást, tulajdonképpen három elemből áll. Egy *haussetheoriából*, egy *válságelméletből* és egy *baissetheoriából*. Csakhogy a válságelmélet, amely ilyenképpen belekerül a konjunkturaelméletbe, már némileg eltér a régi válságelméletektől, amennyiben mindinkább az a nézet alakul ki, hogy a válság nem föltétlenül elháríthatlan, hanem legalább is erősen enyhíthető, letompítható és így nem kell szükségképpen oly hirtelen fordultnak a konjunkturát követnie, amilyent a régi válságelméletek feltételeztek. Mint látni fogjuk, éppen ehhez esatlakozik a konjunkturakutatás.

Legegyszerűsített és legegyszerűbb a körforgási elméletek közül a *pénz quantitási elméletre, illetőleg a currency-elméletre támaszkodó konjunkturaelmélet*. Igen régi keletű és lényegében a pénzmennyiség gyarapodására és összehúzódására támaszkodik. Két változata van. Az egyik a régi quantitási elmélethez közelebb áll, és a nemesfém termeléssel kapcsolatban magyarázza a konjunkturacyklust. Az aranytermelés fellendülése váltja ki szerinte az áremelkedéseket és ezzel a konjunkturát, míg azután oly túlfeszítés következik be, mely válság-szerű tünetek között új egyensúlyhelyzetet teremt. Leginkább *Sombart*

mélyítette ki e felfogást, bár újabban más alapon keresi a konjunkturák magyarázatát. Természetesen ugyanezen alapon nyugszik a currency-elmélet konjunktura magyarázata is, csak azzal a különbséggel, hogy inkább a bankjegykibocsátásra helyezi a súlyt, melyet inflációforrásnak tekint. Újszerű kiépítésében a *hozzánövekvő hitel* fogalmával dolgozik. Ennek lényegét abban látja, hogy a bankoknak módjukban van a tényleg hozzájukfolyt tőkéken felül is hiteleket nyújtani. E hitelek a gazdasági élet túlságos expanziójára nyújtanak módot, ami eleinte erős áremelkedést jelent, kivált a termelési javakra vonatkozólag, mert a vállalatok a nyert hitelt terjeszkedésre használják fel és ezért a termelés segédeszközeit erősen keresik, amivel azok árát felhajtják. Ha azután e hitelek túlfeszítették a gazdasági lehetőségeket, akkor azok egy részének visszavonása válik szükségessé, mert a gazdasági élet további feszítésének lehetősége megszűnik és így a hitelek egy része veszélyeztetve van. Ebből származik a válság, amely azután ismét nagy hitelmegszorítást von maga után.

A pénzforgalommal kapcsolatos konjunkturaelméleteket találóan jellemezte *Röpke*, midőn azt mondja, hogy szerintük minden konjunktura oka az infláció és minden pangás deflációra vezethető vissza.¹ Természetes, hogy ha ennyire a pénz és hitelforgalomra állítjuk be a konjunkturaproblémát, akkor kivált az utóbbi változatban a kamat kérdése döntő jelentőségűnek látszik. Már *Wicksell* a gazdasági életnek válságok felé vezető expanzióját abból származtatta, hogy a fellendülés korában a bankok túlalaacsonyan tartják a kamatlábat és ezáltal indokolatlan terjeszkedésre nyújtanak lehetőséget. E felfogást *Irving Fisher* és *Cassel* mélyítették ki. Már itt látjuk a esiráját annak, hogy a pénzforgalomra támaszkodó konjunkturaelméletek lehetőknek tartják a válságok enyhítését, sőt ha nem is mind teljesen, de mégis részben a konjunkturaingadozások kiküszöbölését is.

Nem tagadható, hogy e magyarázatban sok megnyerő szempontot találunk. A magyarázó elv egységes volta mindig nagy előny az elméletben. De egyébként is a pénzforgalom, de különösen a hitelélet kétségtelenül egyik fontos forrása a fejtett pénz- és hitelgazdaság mellett a konjunkturaváltozásnak. A hitel kiterjesztése élénkíti a gazdasági életet és a kamatláb kérdése is erősen befoly az árszínvonalra, mellyel a konjunkturahullámmzás tagadhatatlanul összefügg, minthogy úgy a termeléshez szükséges javak ára, mint pedig a vállalkozás rentabilitása a hitel és a kamatláb befolyása alatt áll. Csak az a kérdés merül fel, *nincsen-e a probléma túlságosan leegy-*

¹ D. W. Röpke: Konjunkturtheorie und Konjunkturpolitik. Bankwissenschaft, II. évf. 407. old.

szerüsítve, midőn kizárólag a pénz és a hitel körében keressük a konjunkturát felidéző okot? Vajjon igazán a konjunktura-változás végső okával és még inkább, vajjon annak egyedüli okával állunk-e szemben, ha a pénz és a hitel alakulását figyeljük? Akik az aranytermelésre vezetik vissza a konjunkturahullámzást, ezt inkább vitathatnák; mert anorganikus okra hivatkoznak. Számuk ma már nem nagy. Akik azonban a hitel kiterjesztéséből, hogy úgy mondjuk, a túlhitelezésből származtatják a konjunkturákat, aligha állhatnak meg e ponton, mert a hitel túlfeszítése csak erőszakosan fogható fel egyoldalú jelenségnek. Okát csak egyoldalúsággal lehet egyedül a vevőerők szaporításában keresni. Kétségtelenül hitelkiterjesztésre stimulálja a bankokat a pénzbőség; az is lehet, hogy akkor könnyelműbben járnak el a hitelek engedélyezésében, de elvégre is a hitelnyújtáshoz hitelt kereső is kell. Persze ilyen is több akad alacsony kamatláb mellett. De mégis alig intézhető el a dolog egyszerűen avval, hogy a hitel iránti keresletet egyszerűen végtelen nagyságúnak fogadjuk el. Kell tehát másvalaminek is lennie, ami a hitel kiterjesztését a kereslet oldaláról mozgatja. Most nem is akarunk szólni arról, hogy a konjunkturák maguk még csak valahogyan megmagyarázhatók a currency elméletből, de az újbóli pénzbőség keletkezése, a depresszióból való kikerülés, csak igen nehezen.

Pedig mindjobban kitűnik, hogy a konjunkturakörforgás elméletének súlypontja erre a kérdésre esik. Ha elfogadjuk az organikus körforgási elmélet álláspontját, mely szerint nincs minden konjunkturaciklusnak külön oka, hanem a gazdasági élet az egyik ciklus lepergése után önmagából teremti meg az új ciklust, akkor arra kell magyarázatot találni, hogy az egyszer lepergett konjunktura után miért kell szükségképpen új konjunkturának következnie? Hiszen, miként látni fogjuk, az sem olyan egészen egyszerű, hogy miért nem állhat meg a gazdasági élet egyszerűen a kulminációs ponton és miért kell depressziónak bekövetkeznie. De mindenesetre még nehezebb megmagyarázni azt, hogy *miért kell a depresszióból hauszennek, újabb konjunkturának kiemelkednie?*

Ennek megfejtése körül forog is a legtöbb körforgási elmélet. Ha nem akarunk *Veblen* teljesen anorganikus felfogásához csatlakozni és deus ex machina módjára felfogni a konjunkturát megindító okokat, vagy nem akarjuk egyszerűen azzal beérni, hogy az önmagától vagy a pénzbőségből származó hitelkiterjesztésre utalunk és így egyszerűen a bankokat bűnbakul állítjuk oda, mint amelyek könnyelműen hiteleznek, akkor az eddigi kísérletek alapján *kétféle magyarázatról lehet szó. Az egyik a depresszió alacsony áraiból, a másik a tőkeképződés folyamataiból indul ki. Harmadiknak egyébként ideálíthatjuk a neomarxizmus expansio elméletét.*

Az első magyarázat kiindulási pontja az, hogy gazdasági pangás korszakában bekövetkezett ársülyedés lassankint olyan méreteket ölt, hogy rendkívül alacsony termelési költségek mellett lehet a termelést lebonyolítani. A költségeknek ez a sülyedése indítja meg újból e magyarázat szerint a termelést és lesz ily módon kiindulási pontja az új konjunkturaciklusnak. E szempont különösen kiemelkedik *Lescure* magyarázatában, de mások is, köztük *Mitchell*, nagy szerepet tulajdonítanak neki. Különösen kiemelik egyesek a kamatláb csökkenését mint a termelési költségek sülyedése egyik fontos okát és *Bouniatian*, valamint *Hobson* rámutatnak arra is, hogy a depresszió kora tőkeleírásokkal, a túlcsigázott tőkeértékek leszállításával is jár, úgy, hogy tulajdoni csere esetén az új tulajdonos jelentékenyen olcsóbban szerzi meg a depressziós állapotnak megfelelően a tőkeértékeket, berendezéseket stb.

Nyilvánvaló azonban, hogy e magyarázat magábanvéve némileg szegényes, mert a sülyedő költségek csak akkor tudják szélesebb körben a termelést föllendíteni, ha az eladási árak nem sülyednek a költségekkel egyforma mértékben vagy pedig sülyedésük egyáltalában megszűnik. Ahogy a túltermelést követő ársülyedést megmagyarázni kell tudnunk, éppen úgy annak az okát is keresnünk kell, hogy *mi szünteti meg az árak egyszer megindult sülyedését*. Erre csak a magyarázatok másik csoportja nyújt választ. Ez lényegileg a *depresszióban végbemelő tőkefelhalmozódásra* utal s ezzel tulajdonképpen *Malthus* eredeti gondolatát veszi fel és szövi tovább. A tőkeképződés a pangás korában sem szűnik meg és így lassanként ismét tőkeerőnek kell a közgazdaságban felgyülemlenie, annál is inkább, mert a depresszió nem nyújt megfelelő alkalmat a tőke felhasználására. Midőn a vállalkozás úgyszólván szünetel vagy legalább is szünetel annak terjeszkedése, és megszorítják a hiteleket is, az újonnan keletkező tőke jelentékeny része nem nyerhet alkalmazást a közgazdaságban. A felgyülemelő tőke azonban már új gazdasági lehetőségeket rejt magában és felhasználás után kiált. Mihelyt a kilátások némileg javulnak, a felgyülemlett tőke alapján újból a termelés kiszélesítésének kell bekövetkezni.

E magyarázat azonban hiányos addig, amíg meg nem magyarázza, hogy mi adja meg a helyzet javulására, tehát az áraknak emelkedésére a lehetőséget, mert e nélkül a tőkefelhalmozódás a vállalkozói kedv növekedését meg nem magyarázhatja. E kérdésre próbált *Aftalion* magyarázatot adni, amidőn arra utalt, hogy a depresszió korában az egyszer megindult ársülyedések tovagördülése folytán végeredményben a javak alulértékelése áll be, amely idővel helyesbítésre szorul az árak emelésével. Jobban elmélyíti a magyarázatot *Emil Lederer* elmélete, midőn arra utal, hogy az árszínvonal változással

mélyremenő jövedelmi átalakulások is mennek végbe. E jövedelmi átalakulások forrása az, hogy a különböző társadalmi csoportok jövedelme nem egyformán reagál az árváltozásokra. Áremelkedések esetén bizonyos társadalmi csoportok, a munkások és különösen a tisztviselők jövedelme nem tart lépést az emelkedő árakkal, míg süllyedő áraknál ugyanez a jelenség következik be. Ennélfogva a süllyedő árak, amily károsak a vállalkozásra, épp oly előnyösek a fogyasztók tömegeire, vagyis a munkások és a fix fizetésűek csoportjaira. Ezek jövedelme nem süllyed oly mértékben, mint ahogy az árak és ez adja meg a magyarázatát annak, hogyan keletkezhetik lassanként növekvő kereslet, amely ismét kell, hogy emelje az árakat.*

A szocialisták magyarázata az ő sajátos gondolatvilágukból ered. Számukra életkérdés a konjunkturváltozás magyarázata, mert hiszen *Marx* elmélete értelmében a kapitalizmusnak önmagát kell aláásnia és önmagából az összeomlást felidézni. Ha ez eddig nem következett be és az üzleti élet újból és újból felélénkülésre képes, akkor erre magyarázatot kell találni, ha nem akarjuk az összeomlási elméletet elejteni. A magyarázatot a neomarxizmus különösen *Rosa Luxemburg* nyomán abban keresi, hogy a kapitalizmuson kívül fekvő tényezők adnak lehetőséget az üzleti élet megélénkülésére. A kapitalizmus által még nem érintett területek bekapcsolódása a világ-gazdaságba magyarázza meg a neomarxizmus szerint a konjunkturát. E bekapcsolódás ugyanis gazdasági expansio; újabb és újabb előretörést tesz lehetővé még nem kapitalisztikus területekre és ezzel mintegy megmenti a kapitalizmust az összeomlástól.

Ha a szocialisták expanziós magyarázatától eltekintünk, mely tisztán az összeomlási elmélet megmentésére szolgál, az előbb említett két magyarázathoz értékes szempontokat nyerhetünk a beigazolására, hogy a currency-elmélet nem vezet vissza a konjunktura-körforgást végső tényezőire. Láthatjuk ugyanis, hogy a pénzmennyiség növekedése és a hitelkiterjesztés nem magukból származnak, hanem a gazdasági élet alakulásából nyerik indító okaikat. A termelési költségek csökkenése és a jövedelmi eltolódások által előidézett áremelkedések adják meg a lehetőségeket arra, hogy a javak iránti kereslet és ezzel az árak emelkedésével a termelés újból meg-

* Legyen szabad itt arra utalni, hogy, bár más összefüggésben, már 1911-ben rámutattam arra, hogy az árszínvonalváltozás döntő fontossága abban van, hogy az egyes jövedelmek nem tudnak hozzája egyformán alkalmazkodni, miért is minden jelentősebb árszínvonalváltozás jövedelemeloszlási küzdelmet idéz fel. Az árszínvonalváltozások ezen elmélete az, mely itt a konjunkturaelméletben bő és fontos alkalmazást talál. Az árszínvonalváltozások elméletére nézve lásd: A drágaság kérdése elméleti világításban c. tanulmányomat (Közgazdasági Szemle 45. köt. 301-342 és 385-418.).

induljon, illetőleg fellendüljön. Ebből származik a hitelek iránti kereslet megélénkülése. *A hitelkiterjesztés tehát nem a bankok önkényszerű csíndálmánya, hanem a közgazdasági helyzet változásának, még pedig az áraknak a termelési költségeknél erősebben való emelkedésének eredménye.* Ha kétségtelen is az, hogy a bankok a kamatláb csökkentésével, melyre a megindult tőkefelhalmozódás is indítja, egyengetik a hitel fokozottabb igénybevételének útját és a bankok a hozzájuk befolyt tőkéknél nagyobb összegeket is kihitelezhetnek bizonyos korlátokon belül, mégis a kihitelezésnek az igazi indító okai nem a bankokban, hanem a közgazdaságnak átalakulásában vannak. Még pedig nem egyszerűen az árak emelkedésében, melyet végre a kvantitási elmélet a pénzmenyiség szaporításából meg tudna hívei számára magyarázni. De nem az árak egyszerű emelkedése, hanem az eladási áraknak a termelési költségeknél erősebb emelkedése a döntő. Sokkal kielégítőbb magyarázat ez, mint egyszerűen annak feltételezése, hogy a bankok csak önkényszerűen terjesztik ki hiteleiket, miután a válság korszakában azokat megszorították, mert meg tudja jelölni azt a racionális okot, mely az üzleti élet megélénkülésében a hitelek kiterjesztését előidézi.

És itt kell bekapcsolnunk azt a tényt is, melyet *Mitchell*, de mások is kiemelnek, hogy a depresszió az insolid, a gyenge és életképtelen vállalatokat kiküszöböli. A nagyobb válságot csak az élni és fejlődni tudó, jobban megalapozott vállalatok élik túl. Egyrészt tehát a vállalatok egy része elpusztult, mi új teret ad az érvényesülésre, másrészt pedig a megmaradt vállalatok felülvizsgálják termelési költségeiket és racionalizálják üzemeiket, mi az újból felemelkedésre képessé teszi. *Mitchell* azt is kiemeli, hogy a depresszióban a nagybani árak és a termelési eszközök árai jobban súlyednek, mint a kicsinybeniek és a kész termékek árai. Így tehát a depresszió végeredményben a termelési költségek nagyobb fokú csökkenését idézi elő, mi találkozva a válságban felhalmozott készletek kifogyásával és a fent említett csoportok jövedelmének kisebb fokú csökkenésével, valamint a tőkegyűjtés folyamatával kielégítően magyarázza meg a depresszióból újabb konjunkturahullám kiemelkedését.

Ezzel a konjunkturának a depresszióból való lassú kiemelkedése elfogadható magyarázatot nyert. *A konjunktura torvgördülése* azonban és a ciklus további folyamata aligha magyarázható meg anélkül, hogy a termelés folyamatában végbe menő irányváltozásokat figyelembe vesszük. Itt is elégtelen tehát a currency elmélet, mert a tőkebefektetés irányai döntők. Két jelenség tűnik itt szemünkbe, melyek egyikét *Spicthoff*, másikat pedig *Aftalion* domborította ki. *Spicthoff* arra mutatott rá, hogy az üzleti élet megélénkülése határozott irányba

tereli a termelést. Kifejezetten a termelési javak előállítását fokozza, arra való kilátásban, hogy a jó árak a termékek elhelyezését fogják lehetővé tenni. Ha nagyobb mennyiségben és olcsóbban is akarunk előállítani, az ipar hozadéki törvényének megfelelően, *a termelési berendezéseket kell növelni* és kiterjeszteni. Ebből következik, hogy a hitelszükséglet fokozottabb mértékben irányul az állandó befektetések felé. Gyárakat emelnek és egyéb befektetéseket eszközölnék. Viszont *Aftalion* megmagyarázta azt, hogy miért kell ez irányzatnak túltermeléshez vezetnie. A kapitalisztikus termelést ugyanis *a termelési körutak* jellemzik, amelyek hosszabb időt igényelnek, amíg a termelési berendezések elkészülnek és az azokkal lefolytatott termelés eredményei piacra kerülnek. Ez az, ami elhomályosítja a tisztán látást, mert ha azonnal mutatkoznának a növelt termelési berendezések termékei a piacon, akkor csakhamar ki kellene, hogy tűnjék, hogy mikor növekedett meg annyira a termelés, hogy a kereslet ki van elégítve és további kínálat már csak süllyedő árak mellett helyezhető el. Kétségtelenül a termelési anarchiának, vagyis a termelés tervszerűsége hiányának, miként ezt különösen *Tugan-Baranovskij* kiemeli, szintén része van abban, hogy csak lassanként tűnik ki, hogy már túlméretezték a termelést.

Igy tehát az emelkedő konjunktúra további lefolyása valóban a túltermelési elmélettel magyarázható meg, de nem olyan egyszerűen, mint régen gondolták, amidőn azt hitték, hogy a túltermelés a kész termékek túlságos mértékű előállításában van. Kétségtelenül erre is rá kerülhet a sor, de a súlypont, miként a fenti megfontolások mutatják, *a termelési javak körzetében van, mert a termelési berendezések túlméretezése az oka a jószágbőségnek és főképp annak, hogy a túltermelés meg nem szüntethető* akkor, mihelyt kiderül, hogy csak süllyedő árak mellett lehet a termékeket elhelyezni. Ha termelési módunk nem kívánna oly nagy mértékben álló tőkét, és ha az álló tőke nem volna alkalmazkodásra, azaz hogy a termelés összehúzásával szemben való alkalmazkodásra, annyira képtelen, akkor a túltermelés alighogy felismertett, ismét megszüntethető volna. *A válságot éppen az idézi elő, hogy, ha ki is derül, hogy túl szűles alapon történik a termelés, csak rázkódások és összeomlások árán lehet e helyzet következményeit levonni.*

Hogy a termelés eme túlméretezésében a hitelnek is szerepe van, az csak magától értetődik. Ha a hitelek kiterjesztése meg nem történne és különösen, ha a befektetési piac meg nem élénkülne, nehezen következhetnék be a vállalatok oly terjeszkedése, mely a konjunkturát jellemzi.

A hausse ily elmélyített magyarázata mellett kitűnik, hogy a régen oly nehéznek talált válságelmélet a ciklus magyarázatában a legegyszerűbb. A régieknek a válságok magyarázata

csak azért okozott annyi nehézséget, mert nem ismerték eléggé a válság előzményét, a konjunkturát. Ha egyszer ennek lefolyásával tisztában vagyunk, a válság vagy legalább is a culminatio szükségszerűsége önmagától adódik. Fokozott ütemű haladásban a hirtelen megállás mindig rázkodással jár. Pedig ily megállást parancsol az, ha a termelési berendezések túlmeretezése kitünik és még inkább a termelési költségek emelkedése és a hitelek megakadása. Mert mi történik, ha kitünik, hogy a remények túlesigáztak, hogy a termelés annyira megduzzadt, hogy az áraknak és ezzel a nyereségnek is csökkenie kell? A hitelnyújtás megakad, vagy csak sokkal kedvezőtlenebb feltételek mellett lehetséges. Ezzel azonban éppen a termelés szükségeiből kifolyólag az üzemek eszközeiben nagy aránytalanság áll be. Az álló tőke erősen megnövekedett. Ez kettős szempontból lényeges. Egyrésztől konkrét javakban, termelési berendezésekben testesült meg, melyek csak elhasználódásukkal végzik be gazdaságosan körforgásukat. Másrésztől az álló tőkével fel nem mondható értékeimletek kelteznek. Harmadszor az álló tőke megfelelő arányú forgótőkét is kíván, különben illiquid és termelésre képtelen a vállalat. Midőn tehát az üzemi hitelek megakadnak, zavarba jön a vállalkozás; nem tudja többé a termelési költségeket előlegezni. Igaza van tehát *Spiethoffnak*, ha azt mondja, hogy minden válság eo ipso hitelválság is.⁴

Ezzel a haussetheoria és a válságelmélet körülbelül megoldották feladatukat, mert nyilvánvaló, hogy ez állapotnak fennakadásokhoz és rázkodásokhoz kell vezetnie. De hátramarad még a baissetheoria, vagyis annak magyarázata, hogy *miért nem állhatnak meg az árak a válság pillanatában elért színvonalukon*. Vagyis, miért kell azoknak most sülyedő irányzatot követniük?

Ezt nem lehet egyszerűen magátólértetődőnek tartani, mert ha a piac túlzásúfolt, akkor ebből egy egyszeri ársülyedés megmagyarázható ugyan, de nem egy állandóan sülyedő irányzat. Ha azonban a fentieket figyelembe vesszük, akkor e sülyedő irányzat magyarázatát adni is lehetséges. Az ársülyedés egyik oka mindenesetre az, hogy a túltermelés nem egy csapásra derül ki és hogy már az árak megfordulása után is kerülnek a piacra oly vállalatok megnövekedett termékei, melyek létesítése még a jó kilátások alatt indult meg, de amelyek termelőkéssége már csak az árak megfordulása után válik valóssággá. Kétségtelen az is, hogy az emelkedő árak korában a fogyasztás kimerül és ezért egyelőre felvevő képessége csökken. A vállalatok üzemi tőke híján való megmerevülése és ezért

⁴ V. ö. Spiethoff: Die Kreditkrise. Schmollers Jahrbuch. 42. évf. (1918.) 751. old.

tőrekvésük árúkézsletük liquidálására, mindenesetre szintén fontos tényezői a sülyedő árirányzatnak. Az erősebb vállalatok ársülyedés árán is megakarják tartani üzletkörüket.

Itt kell azonban figyelmünket arra is fordítanunk, hogy a konjunkturánál, mint depressionál a *lélektani tényezők szerepe is döntő*. Ezeket már *Juglar* erősen hangsúlyozta, de ma már úgyszólván egyik konjunktura elméletből sem hiányoznak. Ha *Pigou* túloz is, midőn a változás főtényezőjét keresi bennök, mégis kétségtelenül igen magasra kell jelentőségüket értékelnünk. Ahogyan piaci hangulat kérdése részben a konjunktura is, amennyiben a jövő kedvező megítélése hullámszerűen terjed és a piacon bizakodó hangulatot idéz elő, éppen úgy az ársülyedések megindulásával a piaci hangulat is megfordul és hirtelen bizalmatlanságba csap át. Az ársülyedéseket tehát a kínálat maga táplálja azzal, hogy bizalmát veszíti és az árúktól, valamint az értékpapiroktól is szabadulni igyekszik. Ezzel az árnyomás fokozódik mindaddig, amíg végre be nem következett az árú és az értékpapírok oly alulértékelése, dekapitalizációja, mint *Bouniatian* mondja, hogy nyilvánvalóvá válik a túlzás és az a laesony árak ismét a vásárlási kedvet kezdik táplálni.⁵

Ezzel a konjunktura cyklus magyarázata záródik, mert úgy a konjunktura megindulása, mint annak lefolyása és a válság, valamint az azt követő depresszió meg vannak magyarázva és egyúttal a cyklus újból megindulásának okai is meg vannak jelölve. Kétségtelenül nem egy elvből vezetjük le a körforgást, hanem a tényezők sokaságából és a tényezők egymás közötti eltolódásából. De ebben nem szabad hátrányt látni. A régi válságelméleteknek nem csak az volt a hibájuk, hogy nem látták az egész konjunkturacyklust és a válságot magában álló tünetménynek fogták fel, hanem az is, hogy túlságosan egy tényezőtől akarták az egész tünetményt megmagyarázni. *Ha megmondjuk, hogy az egész közgazdasági szervezet teljességéről van szó a konjunktura körforgás lefolyásánál, akkor le kell tennünk minden oly magyarázatról, amely egyoldalúan tisztán egy tényezőtől akarja a körforgást levezetni*. Sem a pénz- vagy hitelforgalom, sem a túltermelés és fogyasztáshiány, sem pedig a tőkeképződés vagy akármi más magyarázó a konjunkturacyklust nem tudja megmagyarázni. Azért nem, mert éppen ezek egymásrahatása az, ami a körforgást előidézi. Ha gazdasági életünk nem volna olyan bonyolult, mint amilyenné a kapitalizmus tette, a termelés és fogyasztás, miként a régi zárt gazdaságokban, közvetlenül érintkeznének egymással és közvetlenül alkalmazkodnának egymáshoz, akkor nem volnának gazdasági válságok, de nem is volna konjunkturacyklus. Volná-

⁵ Láttuk, hogy *Aftalion* magyarázata is ezt állítja, csak a határhaszonelmélet szemüvegén keresztül állítja be.

nak jó és rossz esztendők, aszerint, hogy a természet áldása bőségesebb vagy szűkebb, hogy a munkakedv és a munkaképesség nagyobb vagy kisebb, de nem volna konjunkturaváltozás, mert az egyik gazdaság helyzetének nem volna hatása a másakra és nem volna szükség a helyzetváltozásokhoz való alkalmazkodásra. A konjunkturaváltozás tehát a piacon való egybefűzőttég következménye és *lényegében a piac hullámzása.*

Ezzel, úgy hiszem a probléma gyújtópontjába értünk. A konjunktúra lényegében piaci probléma. Csak ahol a gazdálkodás a piaca kapcsolódik, van konjunkturaváltozás. De a piac léte még nem elegendő ahhoz, hogy konjunktúra-cyklus keletkezzen. A középkorban és kivált az újkorban is volt piac, mégsem volt konjunkturaváltozás a mai értelemben. Okát ennek abban látom, hogy e piacok legnagyobb része szűkkörű és a piacok egymással való összefüggése a technikai munkamegosztás fejletlen voltánál fogva laza volt. A gazdaságoknak csak kisebb része volt erősebben a piaca beletagolva; a termelői és fogyasztói gazdálkodás még nem volt oly élesen elválasztva és így a piactól való függés is kisebb fokú volt.

A piac ugyanis csak akkor lesz döntő tényező, sorsintéző a gazdasági életben, ha mindenkinek sorsa tényleg a piac helyzetétől függ. Ez csak akkor következik be, ha a munkamegosztás lett az alapja a gazdasági életnek és ezzel a tiszta kereseti gazdaságok túlsúlyba kerülnek. Ezután az egyéni képesség már csak egyik tényezője az egyesek gazdasági sorsának; a másik a piac alakulása. A súlypont tehát jórésztben kihelyeződik az egyén hatásköréből a gazdasági élet társadalmi tényezőire, melyek a piac útján szereznek maguknak érvényt. E súlypontkihelyeződés nélkül nincsen konjunktúra, mert az egyén még ura sorsának.

A konjunktúra alkotó eleme tehát az, hogy az egyén nem ura többé gazdasági sorsának. Szervesen bele van nőve és az áralakulás szálaival hozzá van kötve a társadalom ama szövetéhez, melyet piacnak nevezünk. Mindaz, ami e szövet változásait előidézi, visszahat az egyének tömegének sorsára. Ezért oly döntő, oly lényeges a konjunkturában a piactól való függés. Míg ez laza, míg az egyes gazdaságok nem függnék egészen a piactól, nincsen konjunktúra, mert a piac változásainak hatása az egyesekre nem mélyremenő.

A kívülről való függés mindig fájdalmas, mert a bizonytalanság elemét viszi életünkbe. E függés hatása azonban hatványozódik a gazdasági egységek egyoldalúságával (kereseti gazdasággá alakulásunkkal), üzemük méreteinek növekedésével és veszedelmes jellegűt ölt a hitelnek a vállalkozásban való nagy szerepével.

A konjunktura azonban nemcsak függés kívülről álló tényezőktől. Nemesak azt jelenti, hogy saját sorsunk intézése részben kiesett kezünkéből. Ez ugyanis lehetne statikai függés is, vagyis egy megszabott, változatlan tömegeredménytől való függés is. Ha a piac jellegzetes állapota a változatlanúság volna, akkor sem volna az egyén ura helyzetének, mert attól függne, hogy mily helyzetet tud magának az adott piaci helyzeten belül biztosítani. De nem erről van szó, mert a piac jellegzetes tulajdonsága éppen a változás, a mozgás. Ennek oka az, hogy a piac, azaz a gazdasági szervezet, melynek viszonyai a piacon nyernek kifejezést, él. Semmi, ami él, nem mozdulatlan. És *minden a gazdasági életre kiható megmozdulás, mely erőgyarapodásban, ismeretek gyarapodásában, szükségletek változásában, új kapcsolatok keletkezésében, erőltetődésekben stb. áll, mindig a piac helyzetében idéz fel eltolódásokat, melyek az árszínvonal ingadozásában nyernek kifejezést.*

És itt kapcsolódik e tény a fentiekbe. Ha a piac nem volna oly szoros egybefűzöttség, ha az egyének sorsa nem függne oly mértékben tőle, akkor e változások megmaradnának a piac körében és a gazdasági élet deformálva ugyan, de nyugodtan folynék tovább medrében. De itt van a piactól függés eredménye. *A piaci függés alkalmazkodást kíván.* Az egyéni gazdaságok nem maradhatnak mozdulatlanok e változások hatása alatt. Azok kihatnak rájuk. Az egyik csoport kilátásait és jövedelmét növelik, a másikat rontják. Az egyik igyekszik a kihaló esélyeket kihasználni, a másik védekezik helyzete rosszabbodásával szemben. Tehát nincs megállás. *A piac bekövetkezett változása újabb változások forrása a kiváltott ellenhatásoknál fogva.* Ebben és nem egyszerűen a gazdasági élet változásaiban van a konjunktúraváltozás forrása. Nem egyszerűen arról van szó, hogy a gazdasági élet adottságai változnak, hanem arról, hogy minden változás piaci kihatású és a piac változása újabb változások, reakciós folyamatok forrása.

Ebből, a piac szerkezetéből következik a konjunkturátítmény két fő jellemvonása: a *piaci helyzet általánosulása* és a *piaci helyzetek körforgása*, a fázisok egymásutánja.

Először is: minden jelentősebb árváltozás, mely a gazdasági adottságok valamely változásának eredményeképp létrejön, *általánosulni* törekszik. Hiszen a piac a tömegtörténés színhelye. Minden változást sokan igyeksenek kihasználni és már ez is általánosításhoz vezet. De tovább is. Az egyes termelési fázisok és az egyes piacok egymáson épülnek fel, egymással állandó kapcsolatban állanak. Ami itt nyerstermény, az máshol segédanyag vagy másképp termelési költség; drágulása vagy olcsóbbodása tehát kihat a másik piacra. És a tömeglélek jelenléte, melyek hatását a piacra láttuk, erősen fokozzák e hatást.

Ezekből adódik tehát az, hogy az áremelkedések és süllyedések általánosulnak és *fel- és lemenő irányzatokat* idéznek fel.

Viszont ezek kölcsönhatásukat, reakciókat vonnak maguk után. És itt a körforgás forrása. *Az eredeti változással kiváltott reakciók visszahatnak magára a piacra*, mert alkalmazkodást kívánnak. Ezért nem szabad sem a konjunkturából, sem a depresszióból, mint normálhelyzetből kiindulnunk, mint némelek megpróbálták. Normálhelyzet nincsen, mert a ciklus bármely fázisát veszem és vehetem adottnak, abból a további változások, még pedig szabályszerű egymásutánban adódnak. Még pedig azért, mert *a gazdasági élet egyensúlya nem statikai, hanem dinamikai egyensúly*. Akár a konjunktura, akár a depresszió további elváltozások forrása, mert az alkalmazkodási jelenségek a piaci kapocs szoros voltánál fogva sohasem szünetelnek. Ha konjunktura van, ez alkalmazkodási (terjeszkedési és pedig sajátos, az álló tőkét növelő, a forgalmat élénkítő, de egyúttal a termelési költségeket is emelő, a tömegek jövedelmét lassabban gyarapodni engedő) folyamatok folytán kérelhetetlenül előkészítődik a depresszió és egyszerre előáll a fordulópont, mely ide vezet. Ha pedig depresszió van, ugyancsak alkalmazkodási jelenségek, de fordított irányban, a termelés összehúzóódása, a költségek csökkenése, a tőkeleírások, az erők átesoportosítása, a fogyasztási járadékok és a tőkeképződés megindulása, mulhatlanul előkészítik a konjunkturát.

Mindez teljesen egyezik Löwe⁹ újabban nyert eredményével, mely szerint a konjunkturaelmélet igazi problémája a piac mozgásának egyirányú volta, vagyis a fel- és lemenő irányzatok általános jellege és a fordulatok, vagyis a fázisok rythmikus változása. Tényleg a piaci egybefűzöttség vezet az irányzatok egységességéhez, a fel- és lemenő lehetőségek kialakulásához és a reakciók sorozata, fenti sajátos lefolyásuk, a fázisok ütemszerű változásához. *A konjunktura lényegét*, ha úgy tetszik, fogalmát tehát abban találhatjuk, hogy az *a piacban egybefűzött gazdaságoknak éppen egybefűzöttségükből folyó tömegszerű eredményekben nyilvánuló kölcsönhatása*.⁹ Elemei tehát piaci egybefűzöttség, változások és kölcsönhatások, melyek együttműködése adja a rythmust, a fázisok egymásutánját.

E megállapítás gyakorlati eredménye abban van, hogy belőle feleletet kapunk arra, hogy mit várhatunk a *konjunkturakutatástól*. Ha ugyanis gazdasági életünk belső szerkezetéből, a piacra orientáltságból, az ebből folyó egybefűzöttségből és az alkalmazkodási folyamatokból, a gazdasági reakciókból adódik a konjunkturaváltozás, akkor, amíg gazdasági szerkezetünk mai formájában fennáll, a konjunkturák a legszorgosabb kuta-

⁹ V. ö. *Adolf Löwe*: Wie ist Konjunkturtheorie überhaupt möglich? Weltwirtschaftliches Archiv. 24. köt. (1926.) 174—175. old.

ítások által sem lesznek kiküszöbölhetők. Hiába várják tehát némelyek azt, hogy a konjunkturaváltozást, a kellemetlen változásokat és az alkalmazkodási jelenségeket a változások előre jelzésével meg lehet szüntetni. Változások nélkül nincsen élet, változások tehát továbbra is lesznek. A változások piaci kihatása is elháríthatatlan és épp ily elháríthatatlanok az alkalmazkodási jelenségek, melyek piaci szerkezetünkéből folynak. *Ezért oly fontos annak meglátása, hogy nem tisztán változásokról, hanem automatikus és elháríthatatlan alkalmazkodási jelenségekről van szó.*

A gazdasági élet egyformasága, nyugodt mederben folyása mindenekelőtt nyugodt, állandó árszínvonalat tételezne fel, melyen belül elhelyezkedve mindenki egyszer elfoglalt helyzetben megmaradhatna.

Ezt teljes mértékben át is látják, különösen az új curreneyelmélet hívei és ezért a pénzérték állandósítása, — mint hogy elsősorban amerikaiakról van szó, a dollár vásárló erejének a stabilizálása — a törekvés. Felfogásuknak megfelelően e célt a pénzmennyiség és a kamatláb megfelelő szabályozásával vélik elérhetőnek. Kétségtelen azonban, hogy a pénzérték változásának nemesak a pénz oldalán vannak tényezői, hanem azt olyan okok is felidézhetik, amelyek az árúoldalón fekszenek. Állandó pénzérték csakis a termelés nagyobb változásai nélkül, a szükségletek állandósága és a jövedelemelosztás érintetlensége mellett volna lehetséges, mert mindezek a tényezők befolyanak az árszínvonalra. Ha tehát a gazdasági élet konjunkturamentességét akarnók elérni, akkor mindezeket a tényezőkből a változás elemét ki kellene küszöbölni, mert amíg jelentékenyebb változások lehetőségei maradnak meg e tényezők körében, mindaddig az árváltozások és ezzel a konjunktura változások elkerülhetetlenek. A gazdasági élet teljes állandósítása azonban a haladás megakasztását is jelentené. Hiszen minden gazdasági haladás árszínvonalváltozások kíséretében megy végbe és ezek nélkül mindaddig el nem képzelhető, míg gazdasági életünk a piacra támaszkodik. Ezért kivált a német irodalomban heves vita is fejlődött a gazdasági életnek konjunkturaváltozásoktól való függetlenítése és ennek kívánatos, vagy nem kívánatos volta körül. Eközben nagyon helyesen utaltak arra, hogy *a konjunkturamentes gazdaság a gazdasági élet stagnálásával volna egyértelmű.* A konjunkturaváltozás tehát, mint azt egyesek kidomborították, a gazdasági haladás következménye és a körforgás kényelmetlenségei az az ár, melyet a társadalom a gazdasági haladásért fizet.

De hát teljesen céltalan-e a konjunkturakutatás? Ha a gazdasági élet körforgását befolyásoló tényezők sokaságát tartjuk szem előtt, szinte kísértésben lehetnénk arra, hogy igenlő feleletet adjunk. Nem lesz nehéz belátni, hogy a válasz túlságosan el-

hamarkodott volna. Kétségtelen, hogy a konjunkturaváltozások, amíg többé-kevésbé stationär állapotba nem kerül gazdasági életünk, ki nem küszöbölhetők és így a gazdasági élet azoktól a kényelmetlenségektől sem szabadulhat, amelyeket a konjunkturaváltozás felidéz. De ebből távolról sem következik az, hogy a konjunkturaváltozás éleit nem lehetne a körforgás kellő figyelemmel kísérésevel letompítani. Minél váratlanabbul érik a konjunkturaváltozások a gazdasági életet, annál nagyobb a kényelmetlenség s változások annál nagyobb károkat okozhatnak. Már ebből is láthatjuk, hogy *minden, ami a konjunktura-körforgást figyelemmel kíséri* és a gazdasági életet a változások küszöbén állására figyelmezteti, igen jó szolgálatokat tesz, mert a helyzet ismerése, különösen jókor való felismerése *az alkalmazkodást megkönnyíti*. De a konjunkturakutatás nemcsak figyelmeztetéseket nyújthat a gazdasági életnek és nemcsak az annyira fontosnak felismert lélektani mozzanatok segítségével enyhítheti a lefolyást, hanem tárgyi szempontból is igen sokat tehet a konjunkturaváltozás éleinek letompítására.

Teheti pedig ezt mindenekelőtt *a jegybank politikája számára megfelelő alapok nyújtásával*. Ha a fentiekben vissza is kellett utasítanunk azt a felfogást, amely úgy tünteti fel a dolgot, mint hogyha a jegybank az árváltozásokat és ezzel a konjunktura-körforgást csak nagyjában is megszüntethetné, ez épen-séggel nincs ellentétben azzal a felfogással, hogy a jegybank mindig nagyon sokat enyhíthet a konjunkturalefolyáson. Következik ez a gazdasági életben a kapitalisztikus szervezet mellett elfoglalt központi szerepéből, mely a pénz és tőkepiac irányításával az egész gazdasági élet ütemére befolyással lehet. Ha egyoldalú is tisztán a kamatláb kérdésének tekinteni a konjunktura-körforgás felidőzését, mégis kétségtelen, hogy a bankráta döntő tényezője a gazdasági élet gyorsulásának vagy lassulásának. *A diszkontpolitika eddig főképp a valutavédelem szolgálatában állott. Feladatkörét ki kell szélesíteni és a konjunktura-körforgás szabályozásra is ki kell terjeszteni*. Megfelelő jegybankpolitika a kamatláb idejekorán való emelésével a konjunktura túlesigázását megnehezítheti, sőt sokszor el is hárit-hatja. És a bankráta emelése már magában véve figyelmeztető jel az üzleti élet számára. A konjunkturakutatás tehát nem hiábavaló. Minél jobban el kell mélyíteni, mert minél alaposabb, annál jobban megkönnyíti a helyzetváltozások figyelemmel kísérését és így a konjunkturaváltozások hátrányainak enyhítését.

Sőt azt is remélhetjük, hogy az egyes magángazdaságok is valamelyes iránytűt nyerhetnek a konjunkturakutatásból, ha az kellő részletességgel történik és eredményeit jókor hozza nyilvánosságra. A termelés irányait és eredményesnek vagy kevésbé kilátásosnak ígérkező módozatait illetőleg is fontos-

útmutatásokat meríthetnek belőle. Északamerikában, úgy látszik, nagyobb termelői alakulatok fel is használják az ott nagy hévvel folytatott konjunkturakutatás eredményeit.

Egy azonban döntő fontosságú a konjunkturakutatásnál. És ez *tudományos alapra helyezése és pártatlansága*. A tudományosan el nem mélyített agyvelő sokkal hevülékenyebb, mint a tudomány légkörében lehiggadt koponya. Pedig a jövő megítélése könnyen felhevíti a légkört. Ha látjuk a probléma komplexitását, nem lehet eléggé óvakodnunk a könnyelmű ítéletektől és általánosításoktól. És ha nem pártatlan a konjunkturakutatás, mily könnyen használható fel üzleti célokra, hangulatkeltesre. Hiszen kifejtettük, hogy a tömegpsychológiai mozzanatok szerepe mily nagy a konjunktura és a depresszió felidőzésében. Kinek tehát értékes, az emberi haladást előmozdító fegyvernek látszik a konjunkturakutatás, az említett két körülményre nagy súlyt kell helyeznie, mert ezek nélkül a konjunkturakutatás több esalódást, mint eredményt fog hozni.

Óvakodnunk kell továbbá attól, hogy a konjunkturakutatásban tisztán statisztikai feladatot lássunk. Jó statisztika és kifinomított statisztikai módszerek nélkül nincsen konjunkturakutatás. De az alapkérdés mégis csak közgazdasági természetű. Azt, hogy mi igazán symptomatikus jellegű, hogy mi döntő a gazdasági élet folyására és miből mily súlyú következtetést lehet levonni, a konjunkturaelmélet mondja meg.

Tisztában lenni a konjunkturakutatás eredményeinek hatásaival, elmélyíteni igyekezni a még elég gvarló eszközöket és tovább kutatni a körforgás tünetényeit összefűző kölesönös függéseket, korrelációkat, ezek azok a követelmények, melyek reményt adhatnak arra, hogy a konjunkturakutatás értékes eszköze lesz a gazdasági bajok enyhítésének és újabb bizonyítéka annak, hogy a közgazdaságtan művelése nem hiábavaló fáradozás, nem meddő törekvés, hanem a többi tudományokkal együtt az emberi jólét növekedését szolgálja.

Heller Farkas.

A földbirtokreform liquidálása.*

Előadásomban minél tisztább világításba kívánom helyezni a vajúdasban levő földreform hátralevő problémáit. Az anyag, melyre ki kell terjeszkednem, oly nagy, hogy legjobb igyekezetem mellett sem tudom, meg tudok-e majd vele birkózni egy minél rövidebbre fogott előadás keretében és így bocsánatot kell kérnem előre azért, hogyha előadásom szaggatott, ugrásszerű lesz és sokszor a hallgató saját ismeretére fogja bízni az okfejtést. Épen azért ki kell jelentenem, hogy esetleges kétségek eloszlatására készséggel állok bárki rendelkezésére.

Előadásom tárgyát különben három részre osztom. Mindenekelőtt kénytelen vagyok a földreform hisztorikumával foglalkozni. Erre kényszerít, hogy igazán kevesen vannak tisztában azzal, hogy egyrészt kiknek a véleménye alapján és hogyan alakult ki a törvényhozás, mely a reform formáit eldöntötte, másrészt épen előadásom érdemi tárgyára való tekintettel, kellő világításba kívánom helyezni azt, hogy a magán- és politikai barátaimnak a törvénytől és megvalósítástól eltérő eredeti álláspontja a reform eddigi történetében mi volt. Úgy látom ugyanis, hogy e tekintetben teljes a tájékozatlanság és olyat is terhünkre ró a közvélemény, ami épen akaratumk ellenére történt.

Minél előbb végezve témám e részével térek azután át a második részre, mely a reform mai helyzetének képét kívánja adni, feltárva annak hibáit és az ebből eredő veszélyeket. A harmadik részben adom majd azután felfogásomat arról, hogy mily rendszabályokat vélek szükségesnek arra, hogy a reform organikus és megnyugtató befejezéshez jusson. E rendszabályok ismét két részből állanak, úgymint adminisztratív, szervezési intézkedésekből, másrészt az egész ügy pénzügyi megoldását nyújtó részből.

Rátérve immár előadásom első részére egész röviden jelezni kívánom azt, hogy Csonkamagyarország, mely az Európa derekán áthúzódó agrár-forradalmi demarkációs vonal

* A Magyar Közgazdasági Társaság 1927 január hó 21-i ülésén tartott előadás.

keleti tőszomszédságába esik, miért esett bele a mozgalmas részbe, holott a tőlünk nyugatra eső országok elkerülték ezt a mozgalmat és még a legnehezebb időkben sem ütötte fel ott magát a földtulajdon rendezésének megváltoztatására irányuló komoly mozgalom. Birtokmegosztásunknak a világháború kitörése idejében fenforgó viszonyaira döntő befolyása volt az épen a mai eszék területén lezajlott török hódoltságnak. Az ezáltal okozott lakossághiányt nem tudta a XVIII. század megfeszített telepítése sem pótolni oly mértékben, hogy ne találta volna a kapitalisztikus mezőgazdasági termelés hajnala aránylag elég gyér lakosság állapotában az országot. A XIX. század első évei alkotják a fordulat idejét. Míg addig az urbáriumok az úrbéri állomány szaporodásáról tanuskodnak, ekkor megállott a fejlődés, bekövetkezett a kifizető májorsági gazdálkodás ideje. Az 1848-iki utáni idők úrbéri rendezése már jelentékenyen felszaporodott lakossággal találta a XIX. század eleje óta nem terjedt úrbéri területeket. De a feltelki állomány lévén még az uralkodó birtoktípus, fennakadás nélkül lefolyt az úrbéri rendezés, habár már itt-ott volt szorosság és egészben véve, a rendezés is inkább a kisgazdasági terület megszorítására vezetett, mint a terjesztésre. Ezeket az időket nyugalom követte, az inség és igénytelen nyomorúság ideje, az egész agrártársadalom összeszorított ajakkal tűrte a világpiaci gabonakrizist s miután kétségbevonhatatlan szociálpolitikai tétel, hogy a nyomorba jutott embernek a szava is elakad, ellenben gazdasági erejének fejlődésével arányban igyekszik akaratainak a közéletben is érvényt szerezni, csak az agrár-vám védelmi idők bekövetkeztével megennyhült gazdasági helyzet adta vissza a lesújtott magyar kisgazdaságnak a hangot bajai orvoslásának követelésére. Egy fél század tétlen elmulasztása után, mialatt a mezőgazda lakosság épen a duplájára szaporodott országos átlagban, a kisbirtoktípus pedig leromlott a negyedtelekre, sőt erős szaporodási helyeken az egynyolcadra, csak azután, hogy a sok gyermekes családoknak a cselédsorba való eltűnésén okulva az egykéhez kapott a legmagyarabb népréteg legértékesebb része, tört ki a földművelő magyar népből a kiáltás a föld után. De hogy ez mily szerény volt, mily könnyen lehetett volna kellő előrelátással idejében, az eltékozolt félszázad alatt lassan, óvatosan kielégíteni, igazolja az, hogy az 1909-ben alakult Kisgazdapárt hivatalos programjában csak két követelés szerepel: 1. a hitbizományok megkötöttségének eltörlése, 2. az, hogy haszonbérbeadás esetében a helybeli lakosságnak ugyanazon feltételek mellett elsőbbség biztosíttassék. Egyes teljesen esetlen szociál-anarchikus alföldi kitörésektől eltekintve, ennyire jutott a visszafojtott magyar földművességnek a mezőgazdálkodási viszonyok átalakítására irányuló mozgalma a világháború kitöréséig.

A világháború juttatta azután fordulóponthoz a földre-

form kérdését és hogyha beleestünk a háború utáni agrárforradalom területébe, ennek csiráját azok a katonai körök ültették el, melyek már a háború első hónapjaiban a földhözjuttatás mézesmadzagával vélték fenntarthatni a falusi nép hadbavonult rekrutáinak harci képességét. Így keltették életre az alvó oroszlánt, melynek sörényébe belekapaszkodott az az arisztokrata demagógia, mely a: jogot a népnek, kenyeret a népnek és földet a népnek kongó frázisában csendült ki. Az 1917-es esztendőben már a komoly tényezők is foglalkozni kénytelenek a témával és a kormányrúdtól megvált Tisza István gróf is elismeri a földreform szükségét s annak kereteiről nyilatkozva, a Magyar Társadalomtudományi Társaságban tartott előadásomnak tartalmát fogadja el irányadóul. Azt az előadásomat, melyből a radikális törekvésekkel ellentétes kitételeket oly szépen kipirosceruzázták, de amelyben a praktikus megoldás kerekeit és módjait már törekedtem lefektetni. Másfélévre rá ezután bekövetkezett az összeomlás. A félénk kezdeményezés idejét felváltotta az azonnali megvalósítás rohama, mert ezzel akarták levezetni a hazatérő katonatömegek szenvedélyének más irányokba való kitörését. A személyenkénti 10 holdas földosztás demagóg jelszavát követte a Buza-féle ankét, mely reakciós-radikális potpuriájával már előrevetette ama törekvések árnyékát, amelyek hamis oldalvágányokra akarták terelni a kérdést akár lezsugorítás végett, akár azért, mert céljuk nem a helyesebb birtokmegosztás létrehozása, hanem egyes birtokkategóriákkal azonos társadalmi körök tönkretétele volt. Ezzel szemben felidézem nagyatádi Szabó István komoly, higgadt szavait, melyek — e meleg időben ejtve ki — jellemzik úgy az ő, mint munkatársainak, kik közé magamat is számítom, komoly, higgadt, úgyszólván politikától mentes, kizárólag a szerves agrárpolitikai szempontokat szem előtt tartó álláspontját. Ezt mondotta akkor Szabó István: „A földbirtokpolitika tekintetében elejétől fogva talán szélsőnek mondható álláspontot foglaltunk el azon az alapon jöttünk is be a képviselőházba, az összes hatalmi tényezők ellenére. Ennek dacára mégis nagyon meggondolandónak tartom a jövő szempontjából, hogy meddig mehetünk el a földhözjuttatásban, hogy a termelés is biztosítva legyen és a föld ne maradjon műveletlenül. Ha mi minden zsellérnek, minden mezei munkásnak és uradalmi cselédnek, aki házzal bír már, megfelelő földet adunk, akkor nagy kérdés, hogy egyelőre nem kell-e itt megállani“.

Ennek megfelelően én dolgoztam ki a Magyarországi Kisbirtokos Szövetség és a nagyatádi Szabó István vezetése alatt álló Országos Kisgazdapárt emlékiratát a földbirtokreform összes kérdéseire vonatkozólag. Ebből csak azt emelem ki, hogy már akkor a tervszerűséget és minden kérdés előzetes megkonstruálása alapján kiinduló egyöntetűséget tartottuk szem előtt. Úgy a földosztás céljaira figyelembe jövő területek

nek, mint a földműves lakosság által emelendő igényeknek, előzetes, alapos statisztikai feldolgozásában jelöltük meg a kiindulást. Csak e munka bevégzése után jött volna a végrehajtás, amely a szerzett tapasztalatokon alapult volna. Magának a végrehajtásnak mikéntjére nézve beismerem, hogy mi követeltük annak a birói karra való rábízását és ha ezért szemrehányás illet, vállalom is azt, bár alapos átgondolás után mindenki igazat fog adni nekem, ha azt állítom, hogy — ha nem bírók végezték volna — vajjon annyi zökkenéssel és viszonylagos megnyugvással sikerült volna-e idáig is eljutni? A néptörvény propozíciónkat csak részben fogadta el, tervszerű előmunkálatokról szó sem volt, a végrehajtást összehúzóították, a szocialisták által eleve szervezett csőceselére bízták, akik a kisgazdatenyésztés megghusítása és expropriációs törekvéseik érdekében a nagybirtokoknak szövetkezeti formában való teljes lefoglalására nyertek utasítást és azt hajtották végre. A falu népében roppant elkeseredés gyűlt össze a szocialisták ellen, amelynek választási következményeitől menekülve mentek bele a proletárdiktaturába. A diktatura után új kezekben, új irányban éledt fel a reform keresztülvitelének kérdése. Rubinek Gyula, az első forradalom utáni földművelésügyi miniszter egy évi működése alatt kidolgoztatta az új törvényjavaslat szövegét. Ankétot is tartott, ellenben mi sem történt ez alatt az idő alatt a reform statisztikai anyagának előkészítése irányában, holott e munka irányítására nem volt az országban Rubinek Gyulánál alkalmasabb ember. Az 1920 május 12—14. napjain tartott ankétot résztvettem. Az ott előadottakból hivatkoznom kell a következőkre: „egy ilyen reformnak célja elsősorban az kell hogy legyen, hogy azoknak kezébe adja a földet, akiknek van munkaerejük, melyet kellőképpen értékesíteni nem tudnak s akiknek van tőkéjük, pénzüik és van jószáguk, hogy kellő intenzivitással foglalkozhassanak mezőgazdasági munkával — nem a cselédeknek és nem a nincsteleneknek kell megfelelő mennyiségű földet juttatni, hanem azoknak a törpebirtokosoknak, akik kellő mennyiségű jószággal, tőkével és munkahajlandósággal rendelkeznek, de ezen meglévőségeiket felhasználni, kellőleg értékesíteni, rajtuk kívül eső körülmények folytán nem képesek. Ezért kell, hogy a jelenlegi földreformnak — és minden hasonló reformnak, amely sikerre tart igényt — célja és alapja az legyen, hogy az ilyen munkakedvükről és munkaképességükről tanubizonyságot tett, szorgalmas, gazdasági képességük, tőkeerejük következtében arra érdemes, jószágok szerzésére és megtartására képes rétegeket juttassa a megfelelő munkaeszközhöz, ahhoz a nyersanyaghoz, hogy úgy fejezzem ki magamat, amely nyersanyag az eredményes termeléshez feltétlenül szükséges. A nagybirtok megmaradó részét kellő tőkével tudjuk ellátni, éppen a birtokreform segítségével s a be nem instruált földterületet is át tud-

juk adni — ugyancsak a földbirtokreform segítségével — azoknak a kezébe, akik kellő jószággal és munkaerővel rendelkeznek“.

És habár akkor, ez irányú kijelentéseim, melyek különösen az akkori viszonyok között voltak helyénvalók, avval a kifogással találkoztak, hogy ez osztálypolitika, ezt a szempontot, hogy t. i. egy organikus birtokreform feladata csak az lehet, hogy a termelésre legalkalmasabb formában, az arra legképesebbek kezébe juttassa a földet, fenntartottuk ama hosszabb előterjesztésben is, melyet az új miniszterhez, az új javaslat kapcsán intéztünk s amelynek első, nagyjelentőségű kijelentése éppen az volt, hogy: „A lezajlott súlyos viszontagságok csupán annyiban vetettek a földbirtokreform mikénti megoldásának kérdésére is több világot, hogy kiderült, mennyire igazunk volt, midőn folytonosan a meglevő kisbirtok erősítésének szempontját helyeztük első vonalba, hangoztatván a teljesen nincstelenek földben való részesítésének veszedelmes és kockázatos voltát“. Hangoztatva, hogy épen, mert mi nem a pillanatnyi politikai hangulat következtében foglalkozunk a földreform kérdésével, hanem alapvető szociálpolitikai és mezőgazdasági szempontokat kívánunk egy szerves reform alapjait alkalmazni és így semmiféle politikai változás álláspontunkon nem változtathat, fenntartjuk és figyelmébe ajánljuk a reform keresztülvitelének módja és kerete tekintetében mindazt, amit a Buza Barnához intézett emlékiratban előadtunk, még a következőkre hívtuk fel Rubinek Gyula figyelmét. „Mi nem akarunk azoknak, akik önálló termelési képességeikről még bizonyosságot nem tettek, földet, főleg sok földet juttatni, de a két szempont kiegyenlítésére nem a megváltási jog mértékének meghatározása alkalmas, hanem ez az igényjogosultság meghatározásához tartozik. Hogy csak annyi legyen megváltható, amennyinek megváltása a földbirtokok meg nem váltott részein az okszerű gazdálkodást nem gátolja, ez is igen elasztikus meghatározás. Inkább korlátozzuk az igények körét a lehetőségig, de a megmaradó igények kielégítése elé akadály ne tornyosulhasson“.

Az akkor divatos jelszavakkal szemben, melyek szerették hangoztatni, hogy az emelt igények kielégítésére nem lesz egész Magyarország földje elég, a reform maximális terjedelmére nézve azt mondtuk, „ott, ahol 1848 óta nem szaporodott a falu földje és a lakosság normális szaporodást mutat, a falusiak kezében levő földnek mintegy megkótszerezésével lehetne az összes jogos igényeket kielégíteni. Ez megfelelne tehát a két birtokkategória arányváltozásának és Somogy megyében, ahol a nagybirtok mintegy 720,000 hold, a kisbirtok pedig 450,000 hold, azt idéznék elő, hogy mintegy 800,000 hold lenne a kisbirtok, 370,000 hold nagybirtok pedig megmaradna. Véleményünk az, hogy ezen a mértéken túlvinni még erőltetve sem lehet a

földreformot és hivatkozunk arra, hogy a szocialisták a Buza-féle reformot is azért hiúsították meg, mert kitünt, hogy nekik nem az új 750,000 hold kisbirtok létesítése, „tenyésztése“ a fontos, hanem a nagybirtokosság teljes megszüntetése, amit csak a kommunizmussal érhettek el, földreformmal ellenben, még a legradikálisabb szellemével sem, nem. Megmondjuk nyíltan, miszerint a gazdálkodási képességről már tanuságot tett, de művelésre szükséges talajban hiányt szenvedő törpebirtokosokat akarjuk elsősorban földhöz juttatni. Minden önálló falusi kisbirtokos birtokának kiegészítése végett emelhet megváltási igényt a községben, vagy szomszéd községekben, gazdaságilag elérhető távolságban levő nagybirtokra. Másodsorban jöjjenek azok a földműves házaspárok, kik egy kisgazdaságban, illetve háztartásban szoronganak, kellő jószággal és anyagi erővel rendelkeznek. Harmadsorban a mezőgazdasági napszámosok és gazdasági cselédek, kiknek a községben már van saját belsőségük és a kellő jószággal vagy tőkével rendelkeznek. Mind-ezen igények kielégítése eleve kizárja a termelés fennakadását, mert gazdaságilag teljesen érett, olyan elemekről van szó, melyeknél a termelés sülyedése kizárt dolog“. Ezeket láttam szükségesnek emlékezetbe idézni, illetve nyilvánosságra hozni, mert ezek átnyulnak immár az ú. n. végleges nagyatádi-féle földreform tervezethez, mely alapját képezte ama tárgyalásoknak, melyek megelőzték Rubinek Gyulának ker. miniszterre, Szabó Istvánnak pedig földművelésügyi miniszterre történt kinevezését s amelynek alapul vétele mellett jött létre az a platform, mely az új földművelésügyi miniszter által a nemzetgyűlés elé terjesztett törvényjavaslat szövegét megállapította. Ennek első fejezete a következőleg kezdődik: „A törvény célja lehetővé tenni tulajdonföld megszerzését mindazok részére, akik a földnek gondos és szorgalmas megművelésére képességgel és hajlandósággal bírnak, de önhibájukon kívül, illetőleg környezetük eddigi viszonyai folytán a kellő földbirtokra szert tenni nem tudtak. A törvény tehát segítségére siet: 1. A törpebirtokosnak, hogy gazdaságát kiegészítse, annyi földdel, amennyit saját és családtagjainak munkaerejével megművelni képes, 2. minden eddigi földtulajdonnal nem bírt mezőgazdasági foglalkozású önálló keresőnek, vagy jogilag cselekvőképes földmunkásnak, hogy családi gazdagságra tegyen szert, ha a) bizonyos mennyiségű jószágból, gazdasági eszközökből, belsőségből, avagy tőkéből álló vagyonhoz jutottak, b) ilyen vagyonnal csak azért nem rendelkeznek, mert annak szerzése reájuk nézve háborús katonai szolgálatuk folytán volt lehetetlenség“.

De még a favorizált törpebirtokra nézve is az van a javaslatban, hogy: „Ezen igényük kielégítésére csak annyiban van joguk, hogy ha az újonnan szerzendő föld véteijárának felét készpénzben kifizetik, vagy annak megfelelő biztosítékot nyúj-

tanak régi vagyonuk lekötésével“. Ez a feltétel végigvonul az összes kategóriákon. „Hádiseltek helybeli elhelyeződése viszont fizetési kedvezményekkel segített elő“. Természetesen úgy értendő, hogy amennyire erre az állam képes. „Mindazok, akik a fizetési feltételeknek nem tudnak eleget tenni, továbbá, akik már meglevő fekvőségekhez kötve nincsenek, a földnélküli hádiseltek, végül akiknek még semmiféle felszerelésre való tőkájuk nincsen, ha letelepülési készségüket kinyilvánítják, akkor a földbirtok helyes megosztásának megfelelően felosztásra kerülő népességszegény vidéki latifundiumokon telepítés útján nyernék elhelyezést“. Ezek voltak az elhelyezés, illetve földhözjuttatás feltételei. Természetesen ideális, de gazdaságilag konstruktív feltételek, melyek az összes velük kapcsolatos kérdések megoldását feltételezzük. A szükséges földterület igénybevételét ugyancsak organikus gazdaságpolitikai szempontok szerint kívántuk szabályozni. Az egész ország birtokmegosztásának egyenletessé tétele volt a szempont, oly módon, hogy a 100 holdon felüli birtok a mezőgazdasági terület mintegy 30%-át tegye ki. És ha ehhez még megjegyzem, hogy az 1000 holdon aluli birtokból igénybevett terület ára a birtokbavétel előtt kifizetendő lett volna, akkor ezzel jellemeztem az elaborátum egész szellemét és azt, hogy annak elfogadása, szemben a tényleg kialakult helyzettel mit jelentett volna a magántulajdon, tehát a polgári jogrend szempontjából. Úgy ez a tervezet, mint a korábbi előterjesztett emlékiratok magukban foglalták a mindenkori valutáris és közgazdasági viszonyoknak megfelelő tervezetet a pénzügyi kérdések megoldására nézve is.

Az 1920. évi XXXVI. t.-c. a földbirtok helyesebb megosztását szabályozó rendelkezésekről, ezen, valamint a Rubinek Gyula által kidolgozott törvényjavaslat szövege kompromisszumos egybevetése alapján jött létre, azzal a változtatással, hogy az igényjogosultak sora teljesen átalakult. Azok élére, akik földet igényelhetnek, jöttek *a)* a hadirokkantak, özvegyek és árvák, *b)* a földbirtokkal egyáltalán nem rendelkező férfimunkások 3—3 holdas kategóriája s csak azután jöttek a törpebirtokosok és a többi. A fizetési képességről pedig a törvénybe semmi sem került bele. A meghozott törvény szövegét itt nem ismertethetem, főbb rendelkezéseinek és egész rendszerének ismeretét fel kell tételeznem. A jelenlegi helyzet nyomában következő ismertetésével megismerjük úgy is azt, ami kérdésünk lényegéhez tartozik. Az előbbieket is rapszódikus rövidséggel csak azért kellett felhoznom, hogy a jelenlegi helyzetért való felelősség kérdéseire vessek némi világosságot. Mielőtt előadásom következő részére rátérnék, még csak az úgynevezett földreformnovellával, az 1924. évi VII. t.-c. rendelkezéseivel szemben való álláspontomat kell megvilágítanom. Nem mintha e törvénynek rendelkezéseit, melyek csupán a helyzet javítását

szolgálva eleve bizonyos korlátokhoz voltak kötve, nem fogadnám el az alaptörvény véleményemmel szemben törvénnyé vált rendelkezéseinél sokkal nagyobb mértékben nézetemmel egyezőnek, hanem azért, hogy rámutassak arra, hogy a novella megalkotásánál is azon voltam, hogy a feltornyosuló bajokon lényegbevágó és célirányos rendelkezésekkel gyökeresen végezzünk. Evégből fel kell említenem, hogy a novella törvénnyé vált 13—17. szakasza helyett, melyek a vételármegállapításra, járadékbirokatalakításra vonatkozó rendelkezéseket és a pénzügyi rendelkezés keresztülvitelére vonatkozó felhatalmazást foglalják magukban, egy másik konkrét szöveget hoztam javaslatba, amely míg az összes, magánegyezségekkel el nem intézett vételárrendezések helyébe s ilyenek megkötésének hiányában a vagyonszállásföldekre vonatkozó ár- és bérmegállapítási rendelkezéseket az összes megváltott területekre kötelezőleg kiterjesztette s így minden hosszadalmas eljárást feleslegessé tett, másrészt és evvel a tulajdonjogba vágó rendelkezéssel szemben, birtokkategóriánként és nagyságonként maximálta volna a megváltás lehetőségét. Én akkoriban beszéltem nagygazdákkal is, akik a nyomasztó bizonytalanság ellenében az általam tervezett rendelkezésekbe szívesen belementek volna. Az pedig beláthatatlan, hogy az egész reform helyes és gyors lebonyolítására mily üdvös hatással lett volna az, ha az igénylők az általuk fizetendő vételár tudatában határozhattak volna már az eljárások elején igényeik érvényesítése felett.

És ez a megállapításom átvezet a reform eddigi keresztülvitelével kialakult helyzet vázolásához. Az alaptörvény, az 1920. évi XXXVI. t.-c., 1920 december 7-én lépett életbe. A keresztülvitele azonban tulajdonképen csak 1921 június 20-án vette kezdetét, mert csak akkor alakult meg az Orsz. Földbirtokrendező Bíróság és csak ugyane hónap 14-én jelent meg a törvény végrehajtási rendelete. Azóta a legutóbbi kelt kimutatásig, azaz szeptember 16-ig Csonkamagyarország kerekén 3700-at tevő községei közül 3567 községben tették folyamatba a megváltási eljárást és 3112 községben 879.000 kat. hold váltatott meg, melyből 241.891 házhely alakított, 378.602 egyén kapott mezőgazdasági földet, 804 közös legelő alakult.

A novella törvényerejű értelmezése szerint megváltási eljárás valamely birtok irányában bezárólag 1925 december 7-éig volt elrendelhető. Az O. F. B. e terminus lejártá előtt a m. kir. földművelésügyi miniszter előterjesztésében foglalt mind-ama községben, melyekben az eljárás még lefolytatva nem lett, továbbá az összes háborús szerzeményű birtokokra generáliter elrendelte a megváltási eljárást. Emez intézkedéseknek a megváltási eljárások végleges lezárása tekintetében azonban nincs jelentőségük, mert a változott gazdasági viszonyok között újabb igények emelésével számítani alig kell. Lényegileg tehát úgy áll a dolog, hogy immár a megváltás és juttatás lezártaknak

tekinthetők és a mai helyzet alapján a reform végső képét is megrajzolhatjuk. Ily értelemben pedig megállapíthatjuk, hogy a reform egészben véve mintegy 1,200.000 kat. hold területre terjed ki. Ebből kerekén 450.000 hold a vagyonváltságföld, 150.000 hold elővásárlás és hatóságilag engedélyezett birtokfeldarabolás útján a reform kereteibe került terület, és 600.000 kat. hold a vagyonváltságföldeken kívül megváltott terület. Az 1,200.000 holdból kerekén 200.000 hold jut oly sajátos rendeltetési célokra, melyek alapján véve kívül esnek az agrárpolitikai struktúrán: közintézmények, sajátos közcélok, községek, autonómiák részeltetése és közpirtokok alakítása, mely utóbbi rendeltetés azért esik kívül érdeklődésünk terén, mert magánegyének ilyenben való közhatalmi részesítése megoldási problémáiban nem tartozhatik a közérdekű feladatok körébe. Marad az organikus reform céljaira mintegy 1 millió kat. hold terület, melyből a rendelkezésre álló statisztikai adatok szerint kerekén 400.000 hold lesz a *vagyonváltság* földterület, 600.000 hold pedig a szabadon megváltott terület, és ez az egész terület kezébe fog jutni kerekén 250.000 házhelyhez juttatottnak és 420.000 földhöz juttatottnak. A rendelkezésre álló statisztikai adatokból ugyan meg lehet állapítani külön a földhöz juttatottak s külön a házhelyhez juttatottak számát, de sem azt, hogy hány házhelyhez juttatott egyuttal földhöz is juttatott, sem azt, hogy a juttatottak egyes kategóriái mily területekhez jutottak, megállapítani nem lehet. Így az 1926 november 16-án, egy politikai ankét alkalmából lezárt statisztika szerint eddig törpe- és kisbirtokra felosztott 631.000 holdat 306.365 egyén közt osztották fel, azután az is adva volt, hogy a 306.365 egyénből 39.475 volt a hadi özvegy, rokkant és árva, 142.361 a nincstelen és 89.802 a törpebirtokos, de hogy a 631.000 holdból az egyes kategóriák mennyit kaptak s így az egyes kategóriák egyenkinti átlaga mennyi, azt megállapítani nem lehetett. Ez a statisztika és az egyes községek megváltási ügyében hozott főítéletek alapján folytatólag lesz összeállítva az O. F. B. kiadóhivatalában. Azt, hogy a későbbi határozatokkal a helyzet mennyiben módosul, nem tudom ellenőrizni-e. Jellemző ezen statisztikai adatokra nézve a Faksz. által, a házhelyjuttatásokra vonatkozólag készített adatgyűjtés, mely egészen téves eredményekre vezetett. Miután ab ovo elfoglalt álláspontom, hogy a reform statisztikai előkészítése és ez alapon való tervszerű ellenőrzése és keresztülvitele biztosította volna a legjobb eredményt, a magam részéről az igazságügyi kormányzatba való lépésem után első feladatomban tekintettem ebben az irányban változást idézni elő. Agrárstatisztikánk mai állapota amúgy is teljesen nemzetközi színvonalon aluli, pedig ennek a 13 vármegyének az adatait feldolgozni és fejbentartani is, igazán nem volna feladat. Annál inkább szükséges ennek a fontos agrárreformakciónak teljes és organikus ismerete és így hozzáfogtam a reform adatainak terv-

szerű feldolgozásához. Igaz, hogy a kitűzött feladatot oly rövid idő alatt, amint feltételeztem, elvégezni nem tudtam és 16 havi munka után még mindig egész kezdetleges stádiumban hagytam ott. Ennek oka azonban sem a szorgalom hiányában, sem a beállított módszer hibáiban keresendő, hanem abban a lehetetlen állapotban, melynél fogva az egyes községek megváltási eljárására vonatkozó iratok szét vannak szóródva néha 5—6 helyen is és kezelésük teljesen rendszertelen lévén, az összegyűjtött iratokból is sok időt rabló, gyakran teljesen lehetetlen a kívánt adatok kihámozása. Hiszen arra is rá kellett jönni, hogy egyes magánegyességekkel elintézett ügyekben az egyességi okirat még másolatban sincs meg az O. F. B. irattárában, dacára, hogy annak kellett a jogügyletet jóváhagyni. Ily esetekben a községi előljárástól kellett beszerezni a másolatot, sőt néha csak az érdekeltek voltak az okirat birtokában és azoktól is nehéz volt megkapni. Mindenesetre azonban legnagyobb fontosságú lenne egy olyan kimerítő és rendszeres adatgyűjtés elkészítése, mert csak ez alapon lehet reményünk a reform kielégítő befejezésére és ezt az adatgyűjtést előbb vagy utóbb, de mindenesetre el kell végezni. De, hogy mily más lett volna a reform keresztülvitele, ha előzetes, tüzetes adatanyag alapján, tervszerű intézkedések mellett, folytonos adatellenőrzés kapcsán lett volna megvalósítva, azt talán felesleges megmagyaráznom. És mily tisztán látnók most a további tennivalókat.

Immár a helyzet az, hogy ennek az 1,200.000 kat. holdnak, vagy jobban mondva 1,050.000 kat. hold megváltott, 450.000 holdnyi részben vagyonváltságföldnek megváltása az O. F. B. mint erre rendelt bírói szerv által ki lett mondva, illetve rövidesen kimondatván, evvel, mint koefficienssel számolnunk kell és lehet, továbbá meg nem történt és rövidesen hátralevő részében is le fog folyni a juttatás is és semmiféle tekintetben az eddigtől el nem térő módon juttatva lesz ez a terület a 200.000-et meghaladó házhelyesnek és 400.000-et meghaladó földhözjuttatottak. Hogy mennyi házhelyhezjuttatott kapott egyúttal földet s hogy a földhözjuttatottak hány parcellában kapták földjüket, jó lenne tudni, de nincs rá adat. Számítsunk kerekén 500.000 házhelyhez és földhözjuttatott fizikailag különböző egyént és számítsunk 800.000 fizikai parcellát, utóbbit egy nagyobb megváltás ez irányú adatainak feldolgozása alapján, ahol 80%-át teszi a parcella a holdszámnak. Lényeges volna azután tudni azt a megoldandó feladatok szempontjából, hogy mennyi az egyes kategoriáknak jutott terület, mert a kategoriák különböző jellegűek és egyrészt a nincstelen, másrészt a törpe- és kisbirtokok kiegészítésére jutott terület aránya lényegesen befolyásolja sorukat és a velük szemben való feladatokat. 1925. nov. 16-án a földhöz juttatott egyének 30% volt törpe és kisbirtokos, 46%-a pedig nincstelen. Ha figyelembe vesszük, hogy egy 100 községből készült statisztika szerint a 13,5%-nyi földhözjutott hadirok-

kantnak, özvegynek és árvának jutott a terület 14.2%-a; ha a törpebirtok kiegészítésére nézve a törvény szerint biztosított nagyobb kiegészítési lehetőségekkel szemben figyelembe vesszük azt, hogy ezek csak annyiban lettek részeltetve, amennyiben a korábbi kategóriák kielégítése után még maradt e célra terület, akkor a juttatott személyek összesítésében egy-egy kategória által elfoglalt arányt nagyjában elfogadhatjuk a területben való részeltetés arányának is és azt mondhatjuk, hogy aligha csalódunk, hogyha a terület 46%-át, tehát legalább 460.000 holdat kaptak és kapni fognak a földnélküliek, nem egészen 300.000 holdat fog kitenni a törpebirtokok kiegészítésére jutó terület és még azt kell szem előtt tartanunk, hogy hadirokkantoknak, hadiözvegyeknek és árváknak jutó 120—140.000 holdból egy rész bizonyára olyanoknak jut, akik ugyancsak eddig is a törpebirtokosok kategóriájába tartoznak, tehát nem vagyontalanok. Ebben a vonatkozásban azután még arra kívánok rámutatni, hogy bár a földhözjuttatottak 46%-a az ú. n. nincstelenek kategóriájába való tartozás címén jutott földhöz, azoknak egy jórészét, egyes országrészekben, pl. a Dunántulon legalább a felét szintén nem szabad a proletár-földmunkás osztályához tartozónak tekinteni, mert azok birtokos kisgazda családok atyafiai, gyermekei, rokonai, akiknek csak személy szerint nincs nevükön álló földben vagyonuk.

Hogy e tekintetben úgy az országos foglalkozási statisztika, midőn másfél milliónyi mezőgazdasági napszámot mutat ki 4½ milliónyi mezőgazdasággal foglalkozó lakosság mellett, mint az O. F. B. törvényes osztályozására alapított statisztikája, mennyire téves kép alkotására alkalmas, azt fényesen illusztrálja az. hogy az 1920. évi népszámlálási adatok szerint a 215.000 mezőgazdálkodással foglalkozó által lakott Somogy-megyében családtagokkal együtt 65.000 lelket tudtak termelőszövetkezeti tagokként kimutatni a proletárdiktatura alatt, dacára, hogy ebben a számban sok uradalmi iparos és beterrorizált törpebirtokos is volt. Tehát 150.000 lélek, vagyis az egész mezőgazdálkodó lakosság 65%-a a kisbirtokossághoz tartozandónak vallotta magát, bizonyára nem azért, mert mindnek nevén lett volna földbirtok, hanem osztálytudat, rokonság stb. alapon.

A megváltás és juttatás bírói elintézése tehát jóformán megtörtént és evvel foglalkozni, kisebb mellékkérdésektől eltekintve, nem volna értelme. A bírói határozatok tényleges végrehajtását azonban nem a bíróság végzi, hanem az ügynevezett végrehajtási szervek, melyek az Altruista Bank, Földhitelintézet, O. K. H., Vitézek Mezőgazdasági Szövetkezete, Földmérők Országos Szövetsége, a földművelésügyi minisztérium gazdasági műszaki hivatala és eleinte a végrehajtással valamely érdekelt község előljárósága is meg volt bízható, de, habár ez lett volna a legtermészetesebb, kiderült, hogy az elvégezendő munkálatok komplikált voltánál fogva a községi előljáróság

nem képes megfelelni feladatának. Röviden vázolva, már most ezt a végrehajtási munkálatot, ez áll a megváltott terület mérnöki felméréséből, felosztásából, az egyes parcellák birtokbaadásából, a kataszteri és földkönyvi adatokat magukba foglaló kimutatások elkészítéséből. Mindez talán nem is lenne oly komplikált, ha egyrészt a végrehajtó szervnek átadott bírói határozat minden kérdés végleges eldöntésére kiterjeszkedne, — másrészt — nem szólhatna bele a folyamatban levő végrehajtási munkába minden lépten-nyomon a bíróság, akár azáltal, hogy újabb intézkedéseket tesz, amelyek a végrehajtást módosítják, akár azáltal, hogy egyszerűen beleszól a végrehajtásba és egyes fázisait, különösen a birtokbaadást ismét átveszi és maga intézi el. Nem is szólva arról, hogy a hosszú idő után bekövetkező elnöki tanácsi határozatok is mennyi zavart okoznak.

A birtokbaadás körül van a legtöbb baj. Itt három eshetőség is zavarhatja egymást. Kérhető volt mindenekelőtt kishaszonbérlethez juttatás. Ez általában és főleg a nagyobb uradalmakban meg is előzte a proletárdiktatúra hatása alatt az egész földreformot. Súlyos komplikációkra vezetett, hogy az ilyen önként adott kishaszonbérletet, a községi vezetőségek nem a prononcirozott ninestelenek közt osztották szét, hanem csak azok között, akik a gazdálkodásra nézve legalább némi garanciát nyújtottak. Ez oda vezetett, hogy a tulajdonképpeni reform keresztülvitelével a jó gazdák, a törpebirtokosok megszorított részébe tartozván, kevesebbet kaptak, mint amennyi eddigi kishaszonbérletük volt. De ahol a kishaszonbérletek már az O. F. B. útján ideiglenesen alakították meg, ott is mindennél a létesített birtoklási viszonyok felfordításával járván, a végleges végrehajtás ugyancsak elégtelenséget keltett. A birtokbaadás másik fajtája aztán a meghozott bírói megváltási határozat alapján való ideiglenes kiosztás, mely szintén csak arra jó, hogy a végleges birtokbaadást, a harmadik fajtát, megnehezítse. Hogy ezidőszerint az egyes fajta birtoklások mily statisztikai jelentőséggel bírnak, arra adataink nincsenek, csak azt állapíthatjuk meg, hogy oly végleges birtokbaadásoknak, melyekhez kataszteri műszaki szempontból az országos felmérési felügyelőség is hozzájárult, a száma eddig 126. Ezenkívül még 624 községben van befejezve a végrehajtási munkálat, de ebből is 328 még bírói felülvizsgálat alatt áll. Előkészítetlenül, nem végleges formában való birtokbaadások hatása elsősorban abban nyilvánul meg, hogy módot ad a földhöz juttatottak önkényes változtatásaira, cserékre, átadásokra, otthagyasokra stb., amelyek mind ismét bírói beavatkozás alapjául szolgálván, előidézik azt a helyzetet, hogy miután a bíróság bármikor, a végrehajtásra átadott esetekben is elfogadja a beadványokat és intézkedéseket tesz, visszakéri az iratokat, illetve azok amaz vagy emez részét, amivel viszont a végre-

hajtás folyamatát akasztja meg, ez idézi elő azt, hogy az ügydarabok teljes rendetlenségben, szerte-széjjel szaladnak és ha az ember valahol valami iránt érdeklődik, mindig másutt van az akadály. Az e tekintetben uralkodó abszolút rendszer-
telenségekre kénytelen vagyok rámutatni. Sok zavarra szolgáltatott okot az is, hogy a birtokbaadás időpontját a bírói ítéletek szokták meghatározni. Pedig jobb lett volna ezt a végrehajtási szervre, vagy esetleg (ez újítás lenne) az eljáró bíróra bízni, mert ezzel megtudták volna jelölni a birtokbaadás helyes időpontját, aszerint, hogy mikor jutott a végrehajtás e célra megfelelő stádiumba, míg az ellenkező helyzet mellett igen sokszor megtörtént, hogy a birtokbaadás ítéletileg megjelölt időpontját egyáltalán lehetetlen volt betartani és a bizonytalan helyzet súlyos gazdasági károkat okozott.

A birtokbaadások említett különböző módjai és az ügyek eldöntésének és végrehajtásának elhúzódása folytán előálló nagy időbeli különbségek ugyancsak új és súlyos probléma elé állítják azt, aki a reform mielőbbi és megnyugtató lebonyolításának kérdését szeretné megoldani.

Az eddig kialakult helyzet szignatúrájához tartozik továbbá a vagyonváltásfölkeden kívül megváltott 600.000 kat. hold megváltott terület, ármegállapításának túlnyomó részben ma is még teljesen megoldatlan kérdése. Eleinte általános tendencia volt, az ármegállapítások elhalasztása. Itt is az volt a rendszer, hogy mihelyt nem sikerült a vételárra nézve a megváltást szenvedett és földhözjuttatottak között a megfelelő egyességet létrehozni, nemcsak, hogy elhalasztotta az O. F. B. 10 évre a vételármegállapítást, hanem sok esetben a birtokbaadás is megtörtént anélkül, hogy az elhalasztási időre érvényes bér is megállapítást nyert volna. Éppen ez, a földdel járó kötelezettségek teljes ismerete nélkül való birtokbaadás a reform eddigi keresztülvitelének legnagyobb hibája. Később azonban megváltozott némileg a felfogás. Míg eleinte a földhözjuttatottak érdekében levőnek hitték a vételármegállapítás elhalasztását, utóbb, midőn a mezőgazdálkodás inflációs konjunktúrája megszűnt, a sülyedő szabadforgalmi földárak irreálitásában hívó gazdák törekvése irányult erre, abban bízva, hogy annak idején jobb árakat fognak elérni. Hiszen még ma is vannak, akik nem a veszített háborúnak, a bekövetkezett tőkeszegénységnek, a változott belpiaci helyzetnek tulajdonítják a szanalás óta kialakuló reális földárakat, hanem a földreformnak, az ingatlanforgalom megkötöttségének. Pedig a teljes szabad forgalom oly kínálatot teremtene a földbirtokpiacon, hogy ez csak az árak további sülyedését idézhetné elő. Itt nincs mentség, egy elvesztett háború hatása törvényszerűleg mindig elsősorban a vesztes ország ingatlainak értékelésében nyilvánul meg. Hogy a vételár megállapításának elhalasztása csak a reform mielőbbi befejezését teszi lehetetlenné, erről az eredet-

től elfoglalt álláspontom helyességéről, az illetékes tényezőket sikerült a novella összeállításakor meggyőzőm s ennek lett az eredménye az a rendelkezés, mely szerint nemcsak, hogy azontúl nem volt elhalasztható az ármegállapítás, ha csak egyetlen érdekelt az ellenkezőt kérte, hanem ugyancsak egyetlen érdekelt a kimondott elhalasztások esetében is megkérhette a megállapítást. A hiba pedig csak az volt, hogy már az alaptörvény külön eljárást kreált az ármegállapításokra és hogy, habár a novella ezt az eljárást szorosabb kapcsolatba is hozta a megváltási eljárással, kiderült, hogy a hozott rendelkezések távolról sem elegendők az ármegállapítások gyors és célszerű elintézésének biztosítására. Úgy, hogy ma az a helyzet, hogy a szabadon megváltott 600.000 holdból legalább a $\frac{1}{3}$ -ára nézve ár még megállapítva nincs, sőt mint hallottam, van olyan megváltást szenvedett, akinek sokezer hold megváltott birtoka után, dacára, hogy már évek óta birtokba van adva, még az évi bér sincs megállapítva.

Ennek az állapotnak pedig kettős következménye van. Egyrészt eltávolodik egymástól a birtokbaadás és a fizetések bekasszálásának időpontja és ez a hátralékok beszédét nemcsak nehezé, hanem bizonytalanná is teszi, ami a reform pénzügyi rendezésének kérdését is rendkívül megnehezíti, másrészt még mindig nem lévén tisztában a földhözjuttatottak a földek után járó kötelezettségekkel, nem alakulhat ki az az egészséges helyzet, melynek beálltával fog csak elvárni, hogy kik és milyen körülmények között fogják meg is tartani a reform alá vont területeket és fogják teljesíteni az utánuk járó kötelezettségeket is oly formában és tempóban, hogy arra egy pénzügyi rendezést felépíteni lehet. Mert azzal mindenkinek tisztában kell lenni, hogy annak hatása, hogy az a helyes és szerves agrárpolitikai kielégítési sorrend, melyre előadásom bevezető részében rámutattam, tehát a juttatás és teljesítő-képesség közötti kapcsolat nem tártatott be, bizonyos határok között szükségszerűleg érvényesülni fog és a törvény alapján hozzájuttatottak kötelezettségeiknek részben nem fognak tudni, részben nem is akarván eleget tenni, megfelelő viszontagságok után a helyes kezekbe fog az ilyen föld is jutni. Ez a procedura már megindult, de jórészt hátra van, mert csak a teljesítendő ellenérték teljes hatása után fog megnyilvánulni.

A reform megindulása óta a gazdasági viszonyokban óriási változások álltak be. Míg eleinte főleg 1921 és 1922-ben a föld pusztá birtoka fényes bevételt jelentett, szemben a többi lesüllyedt keresetforrásokkal s így nem jött számba, hogy milyen volt a föld s mik voltak a szerzési feltételei, lassan fordult a kerék s immár nagyon is komoly kalkuláció tárgyává kell tenni, hogy vajjon hol, milyen és mily árú földbe érdemes munkánkat, esetleg tőkénket is belefektetni. Ily körülmények között elsősorban az ártól és fizetési feltételektől függ az, hogy

ragaszkodják-e a földhözjuttatott a neki kiadott területhez és nem talál-e előnyösebb munkaalkalmat, avagy kibírja-e a földdel egybekötött fizetési feltételeket s így csak akkor fog kialakulni a végleges helyzet, ha a fizetési feltételek meg lesznek állapítva, a földhözjuttatott ismerni fogja őket és magának erről ítéletet fog tudni alkotni. Jól ismerjük az állami vagyonszármazékokra vonatkozólag megállapított árakat és béreket. Míg azok eleinte jóval alatta voltak a forgalmi áraknak, utóbb elérték azokat, sőt túlhaladván őket, emitt-amott bajok kezdtek keletkezni és tömeges visszalépések is történtek. Ennek következtében hosszas tárgyalások után végre néhány napja megjelentek az új árakra alapított rendeletek, melyek 15—30%-os csökkentést foglalnak magukban, ennek dacára kétségtelen, hogy különösen a haszonbér a megállapítás új formájában sincs alatta a forgalmi áraknak, sőt magas kataszteri tiszta jövedelmű földeknél még most is meghaladja azt. Hogy az ellenérték szolgáltatásának mikéntje következtében már eddig is mennyi visszalépés, illetve földelhagyás történt, arra adataink nincsenek, bár ennek a jelenségnek figyelemmel való kísérését oly fontosnak tartom, hogy ezirányban külön adatgyűjtést terveztem, kétségtelen azonban, hogy az ilyen irányú lemondások teljes képe csak a vételármegállapítások teljes volta után fog kialakulni. Hogy már most számbajövő a terjedelme, azt nem lehet kétségbe vonni. De a változott gazdasági viszonyok között még másik két tényező is behatással van a visszalépésekre s ez a kettő a megváltott terület fekvése és minősége. Megállapított tény, hogy szakképzett gazdáink általában a nagybirtoki gazdálkodási rendszerből merítvén megélhetésüket, a reformeljárások során alkalmazásba került szakértők többnyire nem tudták oly ügyszeretettel magukévá tenni a reform intencióit, hogy ne törekedtek volna egyoldalúan a megváltás hátrányaiban részesülő gazdaságok részére menteni, amit lehetett. A megváltás kényszerúsége előtt meghajoltak, de fekvés és minőség tekintetében nem vették figyelembe kellően a földhözjuttatott mezőgazdálkodó szempontját. Talán egyetlen szakértőnek sem jutott eszébe, hogy lehet egy terület fekvése vagy minőségénél fogva hasznothajtóan művelhető egy nagyobb gazdaság részeképpen, ellenben kis, 1—2—3 holdas parcellákban felosztva, vagy a lakóhelytől való távolság folytán, vagy kizárólag az adott talaj minősége folytán művelésük már egyáltalán nem lehet rentábilis. Úgy találtam, hogy különösen a vagyonszármazékok közt vannak ilyen területek, amelyek átvételével az államkincstár nagyot károsodhatik. Itt is közrejátszott az a körülmény, hogy eleinte nem voltak a földet kérők sem válogatósak és maguk egyeztek bele ily földek átvételébe, mert az akkori gazdasági viszonyok mellett így is megérte a gazdálkodást. Ma persze egészen másképpen áll a dolog.

Egybefoglalva immár a mai helyzetet, a következő képtárul élénk. A földek megváltása úgyszólván be van fejezve, a birtokbaadás is nagyjából megtörtént, sőt néhol már több év óta használják azokat. A területek jogviszonyai alig rendezettek, a fizetési feltételek pedig túlnyomó részben még meg sincsenek állapítva. A megváltást szenvedettek az ellenértékét nem kapták meg, sőt 1—2 kivétellel szemben a haszonbérekből is keveset láttak. De a földhözjutottak szempontjából sem egészséges ez a helyzet, mert éppen azok értékes és megtartható elemeit tartja nyugtalanságban és nem engedi meg, hogy képet alkossunk magunknak az egész folyamat sikeréről és lezárásáról. Számítani kell tetemes visszalépésekre, különösen ott, ahol a fekvéssel vagy minőséggel is baj van.

Midőn tehát az így adott rövid, csupán a leglényegesebbet magába foglaló képből kiindulva, áttérünk előadásunk ama részére, amely a megoldást kívánja adni, akkor a szükséges adminisztratív intézkedések elsejeként kell megjelölni azt, hogy gondoskodni kell arról, hogy a teljesítendő fizetésekről kapjunk kész képet. A mai eljárási szabályok mellett ez belátható időn belül nem következhetik be. Még évek telhetnek el, míg végre az ezirányú eljárások is befejeződnek. Törvényhozási intézkedésre lenne szükség. Miután azonban ettől még — habár immár teljesen indokolatlanul — nagy az idegenkedés, talán meg lehetne oldani a kérdést úgy, ha az O. F. B. teljes ülési, vagy elnöki tanácsi határozattal kimondaná, hogy mindazon területek után, melyek haszonbére vagy vételára még megállapítva nincs, egyelőre az állami vagyonszállás-földekre érvényes szabályok szerint kell a fizetéseket teljesíteni. Midőn ezt javaslom, régen hangoztatott álláspontomból indulok ki, mely alapját képezte a novellával kapcsolatban tett és imént fentemlített propozíciómnak is, hogy t. i. lehetetlenségnek tartom, hogy ugyanazon fekvés és minőség mellett a vagyonszállásföldek bére és ára más legyen, mint a többi megváltott földké. Választókerületemhez egy község tartozik, melyben éppen azt a 600 holdat adta le az Eszterházy hitbizomány, mely már előbb kisbérlet volt. Eleinte úgy volt, hogy az egész vagyonszállás-terület lesz, utóbb azonban csak 149 hold lett azzá. Elképzelhető-e, hogy megértsék a falusiak, hogy mást kell fizetni Eszterháznak, mint az államnak, avagy feltételezhető-e az O. F. B.-ről, hogy itt lényeges különbségre fogja engedni a dolgot? A tétel itt az: a vagyonszállásföld nem lehet drágább a szabad forgalmi áránál, de az is helytelen, ha lényegesen olcsóbb és így minden sérelem nélkül ugyanezen az alapon az összes földek ára megállapítható. A legtisztább helyzetet az idézné elő, ha a kiosztott földek ama részének árát, mely még bíróilag megállapítva nincs, véglegesen így határoznák meg. A megváltott területek bér- és árviszonyainak végleges lefixirozása a reform bármilyen módon való likvidálásá-

nak előfeltétele, mert enélkül a földhözjutottak közt nem lehet rendet teremteni és rendet tartani. Ez a rendteremtés és rendtartás pedig a jövő legnagyobb feladata. A megváltás és — bizonyos értelemben, de már sokkal kisebb mértékben — a juttatás kérdése a magántulajdonba ütköztvén, azt, hogy ezeket csak a független bíróság intézhette el megnyugtató módon, mindenki bizonyára elfogadja. Ámde a további feladatok elvégzésére, a megváltások és juttatások által adott helyzet kezelésére már nem alkalmas egy dikaszteriális formában működő szervezet, amely másképpen nem is intézhető, mint, vagy minden konkrét esetben tanácsi határozatot hoz, vagy kiküld egy bírót, aki ugyan a helyszíni meghallgatások alapján gyakorlatiasabb formában egyszerre több panaszt is döntésre készíthet elő, de határozathozatal végett ismét a tanács elé kell terjesztenie a dolgokat. Határozottan kimondom, hogy *az összes megváltott területek kezelését gyakorlatiasan és önállóan meg kell szervezni, úgy, mint hogyha egy, a reform szempontjai szerint, kisparcellákban bérbeadott vagy felparcellázott uradalomról lenne szó.* Gyakorlatiasan meg kell szervezni, tehát úgy, hogy az e célból felállítandó szervezet minden felesleges bürokratizmus vagy bírósági formalizmus nélkül kezében tartsa azt a körülbelül félmilliónyi kézbe adott és csaknem egymilliót elérő parcellát, amelyek kezelése eddig megszervezve nincs és amelyek kezelését azok, akik ma erre hivatottak lennének, a megváltást szenvedő birtokosok, nem is vállalják. Ez óriási feladat és éppen, mert az, azért csak egy önálló, kizárólag e célnak megfelelően megszervezett és kizárólag ezt a célt is szolgáló apparátus tudja elvégezni. Sőt, éppen azért mondtam, hogy mindenekelőtt a fizetési kötelezettségek tisztába hozatala szükséges, mert csak akkor fogja tudni akármilyen apparátus is megoldani a súlyos feladatot, hogy ha gondoskodunk arról, hogy nagytömegű és rendszertelen változások szükségtelenül meg ne nehezítsék ezt a nagy szemmeltartást. A nagytömegű és csaknem ellenőrizhetetlen birtokváltozások és elhagyások pedig kizárólag azáltal kerülhetők el, hogy ha a folyamatos fizetések rendszeres beállításával mielőbb egyenesen előidézük a tisztulást abban a tekintetben, hogy ki esik ki a földhözjutottak közül és mielőbb gondoskodunk arról, hogy a felszabaduló parcellák megbízható kezekbe kerüljenek. Az általánosságok szükségesnek mondott kezelő-apparátus funkcionálásának lehetővé tétele érdekében természetesen szükséges még továbbá az is, hogy az eddig végrehajtásnak nevezett munka, amit az úgynevezett végrehajtási szervek végeznek, megfelelő módon és gyorsan szintén végbemenjen. A fizetési kötelezettségek általam kiemelt tisztázási szükségessége evvel annyiban függ össze, hogy ez ezt a munkát is, mint azt az e téren működő szakemberek igazolni fogják, nagyban megkönnyítené. Az általam említett apparátus azután átvinné a jogilag és pénzügyi-

leg rendezett parcellák kezelését és gondoskodna a kötelezettségek betartásáról, a változások ellenőrzéséről és a fizetések befolyásáról. Ezt úgy érné el, ahogy egy ilyen módon kezelt uradalmat kell magánérdekből, tehát minél kevesebb anyagi károsodással ellenőrizni és kezelni. Gyakorlatias központi ellenőrzés és gondos utána nézés az egyesnek, úgy, hogy meglepetések ki legyenek zárva. Viszont azonban az apparátus helyi szervei egészen közvetlenül férközvéen a földhözjuttatotthoz, annak is teljes segítségére lennének úgy a fizetségek könnyű és elásztikus teljesítése, mint a gazdálkodás és az életviszonyok változásai folytán szükségszerű mennyiségben szabályszerűen előforduló jogi változások lebonyolítása tekintetében is. Éppen e változások közvetlen és késedelem nélküli megragadása s ezzel a fizetési mankó bizonyos megrögzíthető %-ra való leszorítása lévén a feladat.

Miután mint a jelenlegi helyzet vázolásának adatai igazolják, még igen sok terület nincsen abban a végrehajtási helyzetben, hogy csupán kezelésre átvehető legyen, az apparátus beállítását én fokozatosan képelem el. Elérendő cél azonban a nyugtalanság lezárása és a végleges rend mielőbbi megteremtése lévén, a felállítandó szervezetnek a maga ezirányú intencióit, úgy az O. F. B.-nél, mint az úgynevezett végrehajtási szerveknél a lebonyolítások gyorsítása és célszerűsége érdekében érvényesítenie kellene. Az O. F. B.-nél főleg azért, hogy a tudomására jutott bajokra felhívna a figyelmét és pártatlan szakértő minőségében javaslatot tenne elintézésükre, a végrehajtási szerveknél pedig egyenesen felügyeleti rendelkezési joga alapján, amellyel a munkák gyors és oly módon való elintézését biztosítaná, amely az általa átveendő feladatoknak szerinte megfelelne. Az igen lassan folyó végrehajtási munka ily egyöntetű és megfelelő irányításának szüksége felől tisztában voltam már a novella megalkotásának idejében is és azt a földművelésügyi minisztérium részére biztosított felügyeleti jog alapján gondoltam kialakulónak. Sajnos, ezt a feladatot a minisztérium nem vállalta és talán méltán és azért, mert a puszta felügyeleti jog, rendelkezési jog nélkül ott, ahol az O. F. B., egy bíróság is beleszólhat a dolgokba, nem is lett volna elegendő. Ezért én a végrehajtási szerveket egybefoglaló központi szervezet létesítését is proponáltam, remélve, hogy ebből kialakul az általam szükségesnek tartott kezelési szerv is, de ezzel a javaslatommal sem értem célt. Most azért mutatok rá egyenesen a végleges szerv felállításának szükségére, amely hivatott lesz átvenni mindazon megváltott területek kezelését, melyek dolgát az illető uraság a falubelijeivel, hogy úgy mondjam, patriarchaliter nem tudta elintézni, beleértve a vagyonváltságföldeket is, mert — amint a földnek két ára nem lehet, úgy nem lehet két kezelési apparátus sem. Részletekre itt kiterjedni nem akarok, csak arra mutatok rá, hogy

ez már azért is így van, mert akárhány esetben ugyanazon ember kapott vagyonszármazékos földet is és szabadon megváltottat is. A kormány pedig a legtökéletesebb rendeletekkel sem fogja tudni a kezelést célszerűen megoldani. De még ha itt találkozánk is a nálunk oly divatos hatásköri nehézségekkel, akkor is legalább 500.000 hold oly föld kezelésének kérdése volna megoldandó, amelyek kezelésére a megváltást szenvedett nem vállalkozhatik, mert ő sem nem állhat szembe a falujával, sem erre berendezkedni nem tud és amelyek sikeres kezelése sokkal messzebbmenő és komolyabb feladat, mint az az inkasszó, amire eddig egyes végrehajtási szervek vállalkoztak. Ismétlem, itt egy parcella-komplexum minden irányban való teljes adminisztráciájáról van szó, ami magában foglalja az inkasszón felül a változások ellenőrzését, elősegítését és példának okáért a kezeléségnak lenne feladata minden kérdést az O. F. B. elé vinni, mely az ő döntése nélkül el nem intézhető, előkészítve, kidolgozva, oly módon, hogy egyenesen biztos lehessen abban is, hogy az O. F. B. ebbeli munkáját honorálja ahelyett, hogy megzavarva azt, bajokat idézzen elő. Megfelelő lenne ez talán valami vagyonszármazékos gondnoki szerepkörnek úgy, hogy azután evvel a köz és az érdekeltek minden gondtól szabaduljanak és teljesen megbízhatassanak a dolog elvégzőjében. Miként mondtam már, csak ily célszerű berendezkedés mellett szorítható le a vagyontalan földhözjuttatottaktól behajthatatlanná váló haszonbér mennyisége oly mértékre, hogy nagy hiányok előidézésével ne tegyék lehetetlenné a pénzügyi kezelést, és ne döntsék halomra bármilyen pénzügyi megoldásnak kalkulációs bázisát.

Áttérek már most a pénzügyi megoldás kérdésére, mely nélkül a reform lezárása főleg a megváltást szenvedtek szempontjából nem lehet teljes, de érdeke ez a tisztánlátás és bizalom szempontjából a földhözjuttatottaknak is, akik addig, míg nem győződnek meg arról, hogy folyamatos fizetési kötelezettségeiknek meg tudnak felelni és így egészen biztosan meg tudják szerezni a föld végleges tulajdonjogát, teljesen megnyugodni ugyancsak nem fognak és addig teljes erővel annak művelésébe sem fognak belefeküdni. Mindenekelőtt arra kívánok rámutatni, hogy az általam elgondolt és ezúttal — teljes egészében — a nyilvánosság előtt először kifejtendő javaslatom részére a kellő közhangulatot már régóta törekszem előkészíteni. A pénzügyi megoldásnak ugyanis eddig mindig az volt az akadálya, hogy — mint mondták — nincs erre pénz, sem fedezete az államnak és külföldi hitel sem állván e célra rendelkezésre, a kérdés nem oldható meg, mert a magyar kormány kényszerítő erővel papirossal a kielégítést elvégezni érthető külpolitikai okokból nem akarja. Ez alapon maradt ki az alaptörvényből az eredeti javaslatban foglalt pénzügyi rész és ezért nem történt mindeztideig egyetlen lépés sem, dacára

annak, hogy a T. 27. §-a szerint a földet az állam váltja meg, tehát a vételár rendezésének kötelezettsége elsősorban az államé és nem a földhözjutottaké. A földhözjutottak a törvény szerint az államnak tartoznak. A „non possumus“ ilyen felállításával szemben már régen gondolkodom afelett, hogy hát nincs-e vajjon mégis oly anyagi erő, mely e célra rendelkezésre állana és ha van, úgy avval mennyiben és hogyan lehetne a probléma megoldható. És mihelyt kiderült, hogy az államnak jutott természetbeni földvagyonváltság a többi megváltott földekkel azonos sorsra jutott, oly értelemben, hogy azokkal együtt nemcsak a reform céljaira ugyanolyan gyenge, sőt részben éppen a leggyengébb existenciák kezébe adatott, hanem a fizetések rendezése és befolyásának kérdése is ugyanolyan problematikus lett ezeken a földeken, mint a többi kérdésben levő és az általános késedelem az állam ezirányú bevételeit is önkéntelenül megvédte az elköltés elől és teaurálta, természetesen felmerült előttem az a kérdés, nem lehetne-e a vagyonváltságföldök segítségével megoldani az egész pénzügyi problémát. És ezért reszkettem a szanáláskor is már amiatt, nehogy ez a forrás más irányban leköttesse, aminek veszedelme fennforgott, de — minden ellenkező híresztelés dacára — nem volt komoly. A nyilvánosság elé azért mindjárt nem léptem eszmémmel, mert egyáltalán nem találtam érettnak a közvéleményt arra, hogy javaslatommal keresztülhatoljak, sőt attól kellett félnem, hogy időelőtti hangoztatása tudatos elgáncsolását idézné elő. Viszont minden alkalmat megragadtam arra, hogy a hangulatot előkészítsem. Ezért emlegettem folyton, hogy csak az érdekelt és megváltást szenvedett birtokosság teljes támogatása mellett oldható meg a kérdés. Eszmém alapgondolatával pedig 1925 február 4-én a nemzeti gyűlésen tartott beszédemben léptem először a nyilvánosság elé, amikor a következőket mondtam: „Rámutatok arra, hogy milyen óriási és milyen egyoldalú áldozatot hozott a nagybirtok azáltal, hogy a Hegedüs Lóránt-féle vagyonváltságok rendszerében arra lett kötelezve, hogy ingatlanvagyonváltságát természetben rója le, óriási értéket képvisel az, amit a nagybirtok ingatlanvagyonváltság címén beszolgáltatott. Ezzel a nagy vagyonváltsággal szemben, azt hiszem, hogy ennek a nagy értéknek ellenében éppen a nagybirtokosok követelhetik azt, hogy ez a tőlük elvett nagy érték a társadalmi béke szolgálatába legyen állítva, hogy az egészséges mezőgazdasági viszonyok megteremtését mozdítsa elő és úgy találom, hogy egyenesen a nagybirtokosságnak kellene követelni azt, hogy a természetbeni ingatlanvagyonváltság és annak hozadéka a mezőgazdálkodás és a földbirtokreform érdekében hasznosítsák. Én még azt sem kívánom, hogy az állam ebből egyetlenegy fillért odaadjon ajándékképpen azoknak a szegény embereknek, akik a földbirtokreform útján földhöz jutottak. Csak

azzal a hozadékkal, vagy azzal, amit mindegyiküknek fizetni kell azért, hogy részesedett abból az ingatlanvagyonszármazékból, legyen segítve a másikon, aki hitelre szorul, hogy az megfelelő és könnyebb hitelt kapjon.“

Azóta is igyekeztem a közvéleményt álláspontom irányába terelni, míg most jónak találom egész tervem alapvonalait ismertetni. Én tehát a vagyonszármazékföldekben vélem feltalálni azt, az államnak rendelkezésére álló anyagi erőt, melynek segítségével a földreform pénzügyi része megoldható lenne. Véleményem szerint, ennek a nagy értéknek nem szabad az állam napi kiadásába elfolynia, mint ahogy az a többi származékértékek történet. Miután pedig ennek még az évi jövedelme sem tekinthető rendes állami bevételnek, vagy sajátos célra kell fordítani azt is, vagy ha ilyet még nem találtak, méltányos az, hogy az ezirányban aránytalanul megterhelt nagybirtokosság nézete is meghallgattassék a hováfordítás kérdésében. És mi lehet itt a birtokosság kívánsága, ha nem az, hogy fontos agrárpolitikai célok szolgálatára fordíttassék, elsősorban a földreform pénzügyi megoldásának elősegítésére! Ez az én gondolatmenetem, melyet szeretném, ha minél többen magukévá tennének, mert akkor egy nagy, a legújabb vagyonszármazékföld vételárát szabályozó rendeletek szerint a legalább 225 millió pengőt képviselő értéknek célvagyonná, tehát marandandóvá való deklarációját jelentené.

Ezt a vagyont már most többféle módon lehet a földreform pénzügyi részének megoldásába beállítani. A legteljesebb beállítása lenne az egész vagyonnak e célból való elköltése, erre már azért nem lehet azonban gondolni, mert hiszen a vagyonállagot az állam átadta a földhözjuttatottaknak és így nem rendelkezik fölötte. Csak a tényleg befolyó összegek hováfordításáról és a jövőben befolyó előzetes lekötéséről lehetne szó. Talán van, aki erre gondol, különösen akkor, hogy ha evvel valami hatalmas külföldi hitelakciót gondol igazán lukratívá tehetni. Aztán lehet gondolni a jövedelem elköltésére, amiúgy az — papíron — eddig is elköltetett. Tehát miért ne pótolja ez a vagyonszármazékföld utáni évi jövedelem egy drága külföldi kölcsön kamatkülönbözetét. Ezzel szemben áll az a terv, mely kész a vagyonszármazékföld állagát lekötni biztosítékul egy hitelező részére, de a jövedelemnek a folyó állami kiadásokra való felhasználásáról le nem hajlandó mondani. Ez utóbbira, ami hiszen lényegében csak papíron adott engedély, tehát könnyen megy, már meg is van az általános hajlandóság.

Hogy mi ma a külföldi kölcsönökbe szerelmesek vagyunk, azt nem csodálom, bár a hosszúlejáratú mezőgazdasági hitel szempontjából lehet a legtöbb kívánnivalót támasztani ezekkel a külföldi kölcsönökkel szemben és — szociálpolitikai alapokon nyugvó földreformakcióról lévén szó — éppen, ha a külföld-

dön hasonló esetben a földhözjuttatottaknak nyújtott hitelfeltételeket nézzük, a megszerezhető kölcsön feltételei nem felelhetnek meg annak a célnak, hogy a reformot biztos és megnyugtató befejezéshez juttassák. Amiről mindig említés tételik, a hitelezőknek nyújtandó biztosíték kérdése, az nem probléma, mert, ha egyébként biztosítva van a kölcsön törlesztése, akkor leköthetünk biztosítékként bármit és bármennyit, az mind csak akadémikus áldozat. Ily formában az sem játszik szerepet, hogy pont a vagyonsváltásföldröket kössük le biztosítékkal, ha kívánatik, a döntő tétel itt az, hogy kössük-e le és mily mértékben a vagyonsváltás útján befolyó haszonbéréket (kamat), sőt vételártörlesztéseket is és ha megtesszük, mily kockázatot vállalunk. Nem vezethet-e ez oda, hogy azok az állam részére elvesznek!? Egy külföldi kölcsön okvetlen megkívánja a pontos fizetést. Garantálhatjuk-e ezt önmagában!? Nem fog-e ennek garanciájául lekötött vagyonsváltásbevételek arra elmenni!? De még tovább is kell tekinteniünk. Fedezni fogják-e az esetleg nem kellő összegben befolyó vagyonsváltásbevételek a külföldi kölcsön után esedékes fizetéseket!? És ha ez a kérdés, és hogyha feltételezzük, amint hogy fel kell tételezniünk, hogy a kölcsönt a külföldiek a helyzet teljes ismeretével fogják megadni, nem fogja-e ez a szituáció azt annyira megdrágítani, hogy az egy-magában az állam nagy anyagi veszteségét jelentené!?

A magam részéről, mint régi, és így, mondhatni, konzervatív agrárpolitikus, a külföldi hitelek iránti minden elismerésem mellett is azon a nézeten vagyok, hogy amit önerőnkől megtehetünk, ne bízzuk más segítségére, különösen akkor, ha az az előny, melyet evvel elérhetünk, messze alattamarad a vele szemben felmerülő áldozatnak. Igaz, a külföldi kölcsön esetében elég kiszámítanunk a megváltott és kifizetendő földek árát, tervet készíteni a kamat és törlesztésre nézve és annak finanszírozására felhívni az érdeklődőket. Ebben még az állam is résztvehet és vagyonsváltásföldröket is finanszírozhatja és így kölcsönre tehet szert. De ugyancsak az állam, mert más nincs, lenne kénytelen viselni a kamatdifferenciát aközött, a mit a földhözjuttatott elbír s amit a külföldnek kellene fizetni, akár az árfolyamdifferenciát, amelynek elvesztését — alacsony kamatalapon — nem lehetne a megváltást szenvedett birtokosokra hárítani, mert ez nem lenne egyéb, mint tulajdonfosztás. És ilyetén rendezés esetében is meg kellene csinálni mindent a földek adminisztrálására és a fizetések kezelésére, úgy ahogy előbb kifejtettem, mert különben beláthatatlan fizetési hiányok állnának elő s azt ismét ki viselné!? Bizonyára csak az állam.

Épen mert a földreform kialakulása még igen hiányos, a végső kijegecedéstől távol vagyunk és nem tudjuk hány juttatott fog pontosan eleget tenni megállapítandó kötelezettségeinek, kell a pénzügyi megoldásnál arra nézni, hogy az rugalmas, alkalmazkodásra kész, minden eshetőség szerint idomítható

legyen s így elkerüljük egyrészt a megrögzített pénzügyi feltételek esetében zökkenések beálltával bekövetkező veszteségeket és bajokat, másrészt aszerint legyen hajlítható és irányítható, ahogy a tényleges helyzet meg fogja kívánni. Egy ilyen pénzügyi koncepcióhoz pedig külföldi hitelt, megfelelő feltételek mellett, szerény véleményem szerint, szerezni aligha lehet.

Ellenben, hogyha addig nyújtózkodunk, amíg a magunk ereje ér és a reform kialakulásának sajátos helyzetéhez teljesen hozzásimuló egyszerűséggel és rugalmassággal saját erőnk-ből, tehát mindenkor szabadon és módosítható feltételekkel oldjuk meg a kérdést, sokkal célszerűbben járunk el és végeredményben minden további lehetőséget is nyitva tartunk. És ha ehhez járul még az a körülmény is, hogy ezidő szerint, mint rámutattam, külföldi kölcsön igénybevételének esetében is el kell készülni az államnak legalább akkora, sőt sokkal mélyebbre vágó áldozatokra, mint az autonom megoldás esetében, akkor, véleményem szerint, mindenképen az én javaslatom javára dől a mérleg.

Javaslatom lényege az, hogy az állam engedje át a 450,000 hold vagyonszármazékgönd után részére befolyó összes haszonbéréket és vételártörlesztéseket az összesen 600,000 holdat kátevő egyébként megváltott terület vételárának rendezésére mindaddig, míg a megváltást szenvedettek teljesen ki nincsenek fizetve. Amivel szemben ezen időponttól fogva a 600,000 hold megváltott terület után hátralékos minden haszonbér és vételárkövetelés is átszállván az államra és az ő javára folyván be, eképen térüljön meg utóbb teljes egészében, sőt részben kamatos-kamattal az ideiglenesen átengedett összeg az államnak. Számokban beszélve a következőleg alakulna körülbelül a helyzet:

A vagyonszármazékgöndeknek jogérvényes ármegállapítása alapján a 450,000 kat. hold vagyonszármazékgönd után holdankint átlag 1 q buza beralapon csak 20 pengő mázsánkénti bérarat számítva 9 millió pengő az évi bére és 225 millió pengő az összes vételára. Huszonötéves annuitásos vételártörlesztési számítást véve alapul, pedig évi 12.960,000 pengő annuitás esedékes. Ugyanezen alapon számítva a 600,000 hold megváltott földet, annak az évi haszonbér huszonötszörösében számított vételártörkéje 300 millió pengő, ennek évi haszonbére 15 millió pengő, 25 éves törlesztési annuitása pedig 19.600,000 pengő. Javaslatom elfogadása pedig azt jelentené, hogy a vagyonszármazékgönd haszonbére, illetve kamata és vételártörlesztése fejében befolyó évi 12.960,000 pengő is mindaddig a 600,000 hold váltást szenvedettjeinek volna kifizetendő, amíg az ő teljes követelésük kiegyenlítést nem nyernek. Az évi annuitások pontos befolyásának feltétele mellett, tehát a 600,000 hold után befolyó 19.6 millió pengőből már az első évben nemcsak a vételártörlesztést képező 4.6 millió pengő volna e célra fordít-

ható, hanem a 450,000 hold vagyonsváltásföld után befolyó 12.960,000 pengő is. A második évre tehát már csak 17.160,000 pengővel kevesebb vételár törlesztése maradna, vagyis a második évi, az egész 1.000,000 hold után esedékes 32.560,000 pengő annuitásból már csak 14.142,000 pengőt emésztene fel a 600,000 hold 282.840,000 vételárhátraléka után a kamat-haszonbér szolgálat és újabb 18.418,000 pengőt lehetne a 600,000 hold megváltott föld vételárára törleszteni. És így tovább. Ez alapon meg-ejtett számításaim szerint a 13-ik esztendőben már ki volna fizetve az egész 600,000 hold ára, sőt ebben az esztendőben egy része az annuitásnak már a kincstáré maradna. Ezt az összeget nem is számítva pedig a hátralévő 12 év annuitásaiban a kincstár kapna összesen 380 millió pengőt. Tehát megkapná végeredményben nemcsak a 450,000 hold vagyonsváltásföld teljes 25 évi annuitását, vagyis 354 millió pengőt, hanem még azonfelül némi kamattérítést is, 26 millió pengőt.

Tervem értelmében tehát a megváltást szenvedetteknek az első évben 17.160,000 pengőt kellene az évi haszonbéren felül vételártörlesztésül ténylegesen kifizetni, azután évenként emelkedően többet, a 12. évben már csaknem 32 millió pengőt és a 13. évben már mind ki lenne fizetve. A fizetés folyamatos volta folytán természetesen szükséges lenne sorrendet megállapítani s a sorrendben egy kategóriákba esők közt esetleg sorsolást lehetne rendezni. Miután pedig úgyis különböző a birtokkategóriák szerint a kifizetésre való törvényes igény is, tehát ennek is érvényt lehetne ez úton szerezni.

Javaslatomnak nem lényeges része, mellyel állna vagy dőlné sorsa, a fenti összecszerű illusztrálásához használt ama feltevés sem, hogy mennyi fog befolyjni a haszonbérré és vételártörlesztésre egy-egy évben tényleg. Az alaptétel az, hogy bármennyi folyjon be az egész 1.050,000 hold után, azt mindenestre kizárólag a 600,000 hold évi haszonbérének és vételárának törlesztésére kell fordítani mindaddig, amíg az kifizetve nincs. Azután jön az állam. Nagy hátralékok esetében lassúbb a folyamat, ilyenek hiányában gyorsabb. Az általam javasolt adminisztrációs aparátus felállítása esetében hamarosan, mondjuk egy évvel a vételárak teljes megállapítása után, beállna a normális állapot, az elkerülhetetlen hátralékok kis térére korlátozódnának. Végleges veszteség mindenképen csak a haszonbéreknél, illetve kamatoknál merülhetne fel, mert az elhagyás, fedezet hiányában való kimozdítás csak haszonbérveszteséggel járhat, a vételárat az új birtokos, habár később is, teljesen meg fogja fizetni. A legnagyobb veszteség a régen birtokbaadott területeknek felgyűlt haszonbérénel merülhet fel, ennek a veszteségnek a kérdését a kezelés átvétele előtt kellene valahogy rendezni. A javaslatom szerinti vételártörlesztést viszont siettetnék a törlesztési tervtől eltérő vételárkifizetések. Ha számítani kell, főleg a mai helyzet likvidálása kapcsán, de

némileg azután is, főleg eleinte haszonbérveszteségekkel, igen tetemes rendkívüli vételártörlesztések is lesznek egészen bizonyosan, mert nemcsak a törpe- és kisbirtok kiegészítésére fordított mintegy 300,000 hold árát fogják, ha csak tűrhetőek lesznek a gazdasági viszonyok, gyors tempóban kifizetni, de a többi falusi kategóriáknak juttatott földek árának egy része is kifizetésre fog kerülni hamarosan, mert azok új gazdái sem teljesen vagyontalanok, ha eddig saját nevükön nem is volt föld. Itt természetesen mindig a kisembereknek kiosztott teljes 1.000,000 holdról beszélek, mert az egészből befolyó összeget kívánom e célra fordítani. Meggyőződésem szerint sokkal gyorsabb tempóban fog az egész kifizetési folyamat lefolyni, mint az én példámban, nagyobb baj csak azáltal merülhet fel, ha vételárak helytelen megállapítása folytán épen a jobb elemek részéről nagyobb mérvű lemondások következnenek be, avagy ha kiderülne, hogy rossz fekvésű és minőségű a kiosztott föld s ezen nem lenne segítve. Mert legyünk tisztában, éppen a fizetőképes ember meggondolja, hova teszi pénzét és nem nézhetünk olyan gazdasági viszonyok elé, hogy ne volna alkalma pénzének más módon való hasznosítására. A 600,000 hold megváltott terület kifizetésére irányuló folyamatot azután még kereteiben csökkentené s így természetesen időrendjét is megrovidítené, hogy természetesen kimaradnának azok a területek, melyekre nézve a felek között az összes fizetési feltételeket rendező egyesség jöt létre és a viszony ez alapon minden közbelépés szüksége nélkül bonyolódik le. Ezt a részt is tehetjük legalább 50—60,000 holdra.

Természetesen, tervezetem kivihetősége a földreform likvidálására nézve nagy vonásokban megjelölt propozícióm teljes körben való keresztülvitelétől feltételezett. Azt hiszem azonban, hogy a pénzügyi megoldáson kívül tett javaslataim olyanok, melyeket bármely más pénzügyi propozíció esetén annak érdekében épen úgy meg kell valósítani. A pénzügyi rendszabályok célszerű keresztülvitele érdekében természetesen szükségesek azután még kisebb jelentőségű részletes intézkedések. Így a felgyült haszonbér és adóhátralékok kérdésének rendezése, bizonyos kiméleti időnek a köteles minimális fizetések tervezetébe való felvétele és az összes földek után való fizetéseknek — még külön ármegállapítás esetében is — egy áttekinthető közös alapra való helyezése. Mindez oly részletkérdés, amelyek megoldására nézve most számbeli javaslatot nem tehetek, már azért sem, mert először a létező helyzet számszerű megállapítására lenne szükség. De, ismétlem, bármilyen eredményekre lyukadnánk ki, azok javaslatom alapeszméjének helyességét nem érintik és annak alapján a reform pénzügyi lebonyolítása bármikor munkába vehető. Amint, hogy viszont a földreform likvidálásának javaslatom szerint való keresztülvitele nem akadályozza annak sem, hogy a 10—12 év alatt kifizetésre kerülő vételárnak

korábbi leszámolósa érdekében egy megfelelő, de már kisebb terjedelménél fogva is könnyebben és előnyösebben lebonyolítható külföldi kölcsönakcióval az állam ne siessen segítségére azoknak a birtokosoknak, akik ezt a maguk részéről kívánják.

Hosszúra nyúlt és a kérdést mégis rapszódikus formában elintéző előadásom befejezéséhez érve még csak arra mutatok rá, hogy a vagyonváltságföldök ellenértékének javaslatom értelmében való teaurálása, felgyűjtése a földreform gyors és olcsó pénzügyi megoldásán felül alkalmul szolgálna azután arra is, hogy egy hatalmas, különösen jelenlegi viszonyaink között belátható időn belül más forrásból elő nem teremthető célvagyon jönne létre, melyet a földreform pénzügyi részének elintézése után rendkívül előnyösen lehetne beállítani a mezőgazdasági hitel és többtermelés szolgálatába és így biztosítva lenne, hogy a mezőgazdaságnak visszatérüljön és áldására váljon az az aránytalan áldozat, mellyel a Hegedüs-féle vagyonváltság-rendszer csonkasága sujtotta.

Nem hitegetem magamat avval, hogy mai előadásom a felvetett és megoldásukra nézve égető problémáknak az általam javasolt módon való megoldására fog egyenesen elvezetni, de abban igenis bízom, hogy a közvéleményt mozgásba hozva és így a vélemények kialakulását előmozdítva végeredményben lökést fog adni a cselekvésnek. Én evvel meg leszek elégedve és épen azért választottam ki ezt az előkelő helyet, a Magyar Közgazdasági Társaság előadó-asztalát előadásom helyéül, hogy teljesen politikától és minden egyoldalú érdektől mentes helyről indulva ki az eszmecsere, ez biztosítsa nemcsak az én javaslatom pártatlan elbírálását, hanem nyomja rá a tudományos pártatlanság bélyegét az egész eszmecserére, hogy evvel is elő legyen mozdítva a földreform befejezésének igazán helyes és sikeres mielőbbi elintézése.

Neubauer Ferenc.

Középeurópa gazdasági problémái a világ-gazdasági konferencia előtt.*

1. Az általános gazdasági helyzet Középeurópában.

A világ gazdasági szerkezetében a legmélyebbre ható eltolódások és új alakulások Európának abban a részében állottak elő, amely a háború előtt a világ legegységesebb és legjobban szervezett gazdasági területei közé tartozott.

Középeurópa, mely a háború előtt a gazdasági életnek számtalan látható és láthatatlan kapcsolata, vasúti hálózata, vízi útjai, kereskedelmi szezódései, hitelszövetkezete, energia-gazdasága révén egységes gazdasági testet alkotott, a háború után pusztá földrajzi fogalommá süllyedt. E földrajzi fogalom hét önálló állam megjelölésére szolgál, melyek gazdaságilag idegenekként vagy éppen ellenségekként állnak szemben egymással. Középeurópa gazdasági közössége és egysége a háború után abban az állandó válságban fejeződik ki, mely Középeurópa valamennyi államára egyidejűleg nehezedik.

Józan ember nem gondolhat Középeurópa régi politikai rendszerének helyreállítására. De a mai helyzetet látva, minden józan emberben fel kell merülnie a kérdésnek, vajjon helyes volt-e azt a nagy gazdasági közösséget, melyet nemzedékek hagyománya és nagy természeti erők forrasztottak össze, pusztá hatalmi szóval, egyszerűen szétrobbantani. Ha az osztrák magyar monarchia mint politikai alakulás nem is volt népszerű a benne élő népek előtt, azért ez nem volt elegendő ok arra, hogy a százados gazdasági közösséget egyszerűen eltörljék a föld színéről.

* A középeurópai államok gazdasági közelítésének tudományos vizsgálatára és gyakorlati népszerűsítésére 1924-ben Bécsben alakult „Mittel-europäische Wirtschaftstagung“ március 18-án Reich Richard elnökölte mellett tartott ülésében elhatározta, hogy Középeurópa problémáit a világ-gazdasági konferencia elé viszi s e célból emlékiratot dolgoztat ki a konferencia tagjainak tájékoztatására. Az emlékirat megszerkesztésére dr. Hantos Elemért kérte fel, akinek munkája: „*Mémoire sur les problèmes économiques de l'Europe centrale* rédigé sur mandat du Congrès économique de l'Europe centrale pour la Conférence Économique Internationale“ címen most jelent meg Bécsben, s amelynek lényeges tartalmát az alábbi tanulmány foglalja magában.

A gazdaságilag összekapcsolt Középeurópa területén hét közép és kis állam alakult, amelyek egymással szemben az elzárkózás elvét követik, határaikon útlevélkényszer, vámvizsgálat, áruk megállapítása, ki- és beviteli tilalmak, csempészet, stb. teljesen tönkretették az egykor virágzó gazdasági forgalmat. Hogy a visszafejlődés számokban mit jelent, arról a Népszövetség által közzétett statisztika¹ csak megközelítő képet ad, jóllehet annak adatai is sötét árnyékot vetnek a mi területeinkre.

Középeurópa kereskedelme 1924-ben még 30%-kal marad el az 1913. évi kereskedelem mögött, 1925-ben ugyan a rendkívül kedvező termések következtében javulás mutatkozik, de már 1926-ban néhány országban ismét a kereskedelmi összforgalom visszafejlődését s a kereskedelmi passzivum emelkedését látjuk. Ezek a tények kétségtől bizonyos hatással lesznek a világgazdasági konferenciára, de az ezen adatok által kiváltott hatás még nem eléggé mélyrenyúló, ha a valóságos helyzetet ismerjük és vesszük számba.

Mert a háború előtti külkereskedelem nem vethető össze Középeurópa mai kereskedelmével. Az osztrák-magyar monarchia nagy területet magába foglaló vámhatárai folytán külső kereskedelmi forgalomra sokkal kevésbé volt ráutalva, ami azelőtt a legnagyobb részben belkereskedelem volt, most a sok ezer kilométernyi új vámhatár folytán, amelyeket az új országok megállapítottak, külkereskedelmmé változott. Ha az ember Középeurópa valódi helyzetéről akar képet nyerni, akkor nem lehet az élelmiszerek termelésére és a külkereskedelem összforgalmára korlátozni a figyelmet, hanem a fogyasztásból és az ipari termelésből kell kiindulni. A fogyasztás vizsgálata kimutatná, hogy a népesség nagy tömegszükséglet kielégítésének legfontosabb ágaiban mélyen régi életszínvonal alá süllyedt. Így például a húsfogyasztás Középeurópában csaknem mindenütt a háborús idő előtt fogyasztott mennyiség felére csökkent.² Ezzel szemben másrészt Középeurópa túliparosodását látjuk és valóban szomorú képét mutatja annak, miképpen van egyidejűleg jelentékeny túltermelés, s ugyanakkor a fogyasz-

¹ Mémorandum sur la production et le commerce. Société des Nations. Genève 1926.

² Jellemző például idézhetjük Budapest város húsfogyasztását. Budapest nagy állatkivitel központ. Lakosainak száma 1913-ban 881.000, 1926-ban 931.000 lélek volt. A város húsfogyasztása a hatósági vágások hivatalos adatai alapján a következő csökkenést mutatja: 1913-ban kereken 91 ezer marhát vágta le, 1926-ban csupán kereken 51 ezret. 1913-ban 127 ezer borjút fogyasztottak el, 1926-ban ellenben mindössze 62 ezret. Csupán a sertéshúsfogyasztás közelíti meg a háború előtti helyzetet, amennyiben 1926-ban 426 ezer darab sertést vágta le, míg 1913-ban kerekében 510 ezret. Európa más nagyvárosaiban ugyanilyen vagy még kedvezőtlenebb eltulodásokat látunk.

tásnak még jelentékenyebb elmaradása. Ugyancsak jellemző a mai Középeurópa gazdasági és társadalmi helyzetének megvilágítására a születések csökkenése. A Népszövetségnek a világgazdasági konferencia részére gyűjtött adatai erre nézve sivár képet mutatnak.³ A Német Birodalomban 1901—1914-ben évi átlagban 1000 lélekre 32 születés esett, 1925-ben ez az arányszám 20.6-re esett vissza. Csehszlovákiában a háborút megelőző tizenöt esztendőben 1000 lélekre 39, 1925-ben már csak 25.1 születés jut. Magyarországon az arányszám 36-ról 28.3-ra, Romániában 40-ről 33-ra süllyedt.

Lehet, hogy a középeurópai válság akút szimptomái az utolsó két esztendőben valamennyire gyengültek, de az általa előidézett depresszió tovább is érezteti hatását. Annak megszüntetése végett más módszereket, más eszközöket és utakat kell találni, mint amilyenek a világ többi részein érvényesülhetnek. Épen ezért kell a világgazdasági konferencián Középeurópáról beszélni. Középeurópa viszonyai külön számbavételt igényelnek; nemcsak azért, mert nélkülük a világgazdasági ösképe bizonyos homályban marad, de azért is, mert a világgazdasági konferencia épen Középeurópára nézve gyümölcsözhetnének legdúsabb eredményeket.

2. A középeurópai gazdasági terület.

A Népszövetségnek a világgazdasági konferencia elé terjesztendő adatgyűjtése nem nyújt hű képet a középeurópai helyzetről. Európa részekre való osztásában Európa közepét, mint a legtöbb gazdasági baj székhelyét különösen kiemelik, de a képet erősen elfátyolozza az a körülmény, hogy ezeket a területeket Keleteurópával egybe fűzik. „Közép- és Keleteurópa” csoportból kivesszük ugyan Szovjetországot, de a megmaradó rész sem illik ugyanazon kép egységébe. Németország, Ausztria, Csehszlovákia, Magyarország, Lengyelország, Románia és Jugoszlávia mellett Bulgáriát. Észt- és Lettországot és Litvániát is Középeurópába vonják bele, holott ehhez gazdaságilag kevés kapcsolatuk áll fenn.

Európa új rendjének felel meg az, hogy „Középeurópa” fogalmát így kiszélesítik, s a középeurópai gazdasági területet megnagyobbítják. Ha azelőtt a középeurópai gazdasági terület csupán a Német Birodalmat és az egykori Osztrák-magyar Monarchiát foglalta magában, most dél és kelet felé szélesedik s a régebbi Balkán lényeges részeit is magába foglalja.

Jugoszlávia, Románia és Lengyelország, melyeknek a háború előtti világgazdasági politikában nem volt részük, most

³ Mouvement naturel de la population pendant le premier quart du vingtième siècle. Genève 1926. p. 6—7.

joggal támasztanak igényt arra, hogy a középeurópai érdekelt-ségi körbe bekapcsolóssanak. Ausztria és Magyarország széles, gazdag területei hozzájuk csatoltattak, ami ezen államoknak nyugat felé való új orientációjukhoz szolgáltatott alapot. Középeurópa szélén Lengyelország és Románia követelték azt a szerepet, hogy Középeurópa szilárd határvárai legyenek Oroszország bolsevista állam- és gazdasági rendjével szemben. A Lengyel köztársaság alapvonásaiban fenntartotta a legfőbb lengyel nemzeti bizottság közgazdasági programját, mely Oroszország legyőzete után Oroszlengyelországot Galiciával akarta egyesíteni. „Elszakadás Keleteurópa gazdasági rendszerétől, összekapcsolódás Középeurópával külpolitikailag, Lengyelország Középeurópa többi részeihez való kölcsönös kapcsolatának erősítése és megjavítása az egybehangzó, mindkét oldali érdekek keretében, tehát a nagy, közös érdekek magasabb szempontja alapján“. Ezt a programot, mely a közgazdaságban a modern koncentráció törvényéhez való alkalmazkodást jelenti, az új Lengyelország messzirelátó politikusai is magukénak vallják. Nem kisebb Románia vágyakozása Középeurópa felé. Romániában megvan a nyugathoz való tartozás akarata; nagy erdélyi városok kultúrája, a régebbi magyar Bánát tekintélyes részei, Bukovina, valamint a Duna hatalmas vízi útja erősen előmozdíthatják Romániának csatlakozását. Jugoszláviának Középeurópához való tartozását az a körülmény határozza meg, hogy azok a területek, melyeket az S. H. S. királyság a régi monarchiától kapott, ösztérületének csaknem kétharmadát alkotják s hogy Középeurópának ez a része kulturális és gazdasági fejlettség tekintetében magasan felülmulja az egykori Balkán területeket.

Olaszország is jelentékeny részeket kapott az egykori monarchiából Triest és Fiume kikötőkkel, minek folytán középeurópai érdekelttsége ma fontosabbnak tűnik fel, mint a háború előtti időkben volt. Innen erednek fáradozásai egy középeurópai megegyezés létrehozására, az utódállamok ismételt konferenciái Rómában, a portorosei konferencia egybehívása, a genuai konferencia vezetése, amelyek mind az Olaszországtól kiinduló békülékeny szellemben az utódállamok gazdasági összekapcsolására törekedtek. Olaszországnak újból a középeurópai gazdasági területhez való csatlakozása a középeurópai gazdaságnak nemcsak anyagi, hanem erkölcsi tekintetben is gazdagodását jelentené, mert ennek az országnak erősödött nemzetközi hatalmi helyzete helyreállíthatná és közvetíthetné az egykori monarchia részállamai között a gazdasági megegyezést és gazdasági békét. De Olaszország helyzete az osztrák-magyar monarchia utódállamai sorában annyira kimagasló, hogy Olaszországot nem lehet a többi, gazdaságilag körülbelül ugyanazon a fokon álló utódállamnak kombinációjába bevonni.

Épígy alig jelentene kívánatos szaporodást az Oroszország nyugati szélén fekvő területnek bevonása. Az itt fekvő államok: Esztország, Lettország, Litvánia, régen be vannak ugyan illeszkedve Középeurópa kultúrkörébe és már a késői középkor óta annak gyaramtaiként tekintettek; gazdaságilag azonban össze voltak növe Oroszországgal, mely a Murman-vasút építése által e területeket politikai és katonai tekintetben is erősebben magához akarta láncolni. Ezeknél hiányzik a gazdasági egységnek az a momentuma, melyet a Dunamedence országainak ez a hatalmas folyam szolgáltat.

De ha Középeurópát a Németország és az Osztrák-magyar Monarchia utódállamainak Európa szívében fekvő területére korlátozva határoljuk körül, akkor is területe kerekén 500 négyzetkilométerrel megnagobbodva 1.2 millió négyzetkilométerről több mint 1.4 millióra növekedett, lakossága pedig 116.3 millióról 150.37-re szaporodott. A mai Középeurópa területét és népességét, egyes államok szerint tagolva, 1926 végén alábbi táblázat mutatja:

	Négyzetkilom.	Lakosság száma
Németország	469,445	62,539,098
Lengyelország	388,279	28,881,000
Románia	294 964	17,500,000
S. H. S. királyság	284,987	12,017,000
Cseh-Szlovákia	140,394	14,356,000
Magyarország	93,010	8,454,499
Ausztria	83,904	6,621,293
	1,718,986	150,369,690

A középeurópai blokknak földrajzi kiszélesbülése, területben és népességben való megnövekedése eddig nem jelentett erőben való gyarapodást. Hogy a mai középeurópai ország-határok politikailag jobb helyzetet jelentenek-e a népekre nézve, az külön, magában álló kérdés. Gazdaságilag mindenestre a vámhatároknak több mint 6000 kilométerrel való meghosszabbodása a következményük. Középeurópa gazdasági térképe nagyon aggályt keltő benyomást tesz a szemlélőre.

3. A középeurópai államok egymáshoz való gazdasági viszonya.

A középeurópai államok egymáshoz való gazdasági viszonya a háború előtt kereskedelmi szerződéseken alapult. Ezeknek az államközi egyezményeknek kereskedelem-politikai tendenciája a mérsékelt vámvédelem elvét követte. Középeurópa államai szorosabb gazdasági egybekapcsolásának szükségét hatalompolitikai motívumok vetették felszínre. A Német Birodalom, Ausztria-Magyarország és Olaszország politikai hármasszövetségét gazdasági megegyezéssel kívánták szilárdabbá tenni. Midőn a szövetséges hatalmak 1891-ben tarifaszor-

zódéseket kötöttek egymással, arra igyekeztek, hogy „megfelelő csatlakozási pontokat nyújthassanak a mindkét oldalról mas csatlakozási pontokat nyújthassanak mindkét oldalról szerződéses szabályozására“. Svájcnak és Belgiumnak egyidejű csatlakozása, melyet azután Romániáé és Szerbiáé követett, létrehozta a „középeurópai kereskedelmi szerződések rendszerét“, amely előnyösen különbözött a „nyugateurópai kereskedelmi szerződések rendszerétől“ annyiban, hogy a régebbi, önkényesen választott időpontok helyébe „egyenlő életbelépési és egyenlő befejezési időponttal“ kollektív megegyezés lépett.

A középeurópai gazdasági forgalom jogi alapjait a háború szétrombolta s a békeszerződések olyan módon rendezték azt újra, hogy a régebbi szerződési területeknek „szoros gazdasági egyesítésére“ nem maradt nyitva út. Az osztrák-magyar gazdasági területnek 7 részre való felosztását a békeszerződések jogilag szentesítették, anélkül, hogy *e területek gazdasági összefüggéseinek fenntartására a megfelelő feltételeket azokba felvették volna*. Középeurópa gazdasága szétesett.

Nem volt hiány kísérletekben e hibák jóvátételére: *A szövetséges hatalmak legfőbb tanácsa* már 1920 március 8-iki határozatában megállapította a viszonyok tarthatatlanságát és azt kívánta, hogy állíttassék helyre a barátságos együttműködés és a korlátok nélküli árucseré az ujonnan teremtett és új területekkel megnagyobbodott államok között, avégből, hogy mesterséges gazdasági sorompók felállítása ne veszélyeztesse az egész európai gazdasági életet. Ugyanazon év októberében hasonló határozatot hozott a brüsszeli nemzetközi pénzügyi konferencia. Három évi önálló gazdálkodás azután az új nemzeti államokat is meggyőzte arról, hogy izolált életet nem folytathatnak. Az 1921 őszi *Portorosében* tartott konferencián ez az álláspont jutott kifejezésre. Általában elismerték, hogy a be- és kiviteli tilalmak rendszere észszerűtlen s hogy e tilalmak eltörlése végett erélyes lépésekre van szükség. Hogy e kérdésekben a konferencia nem tudott egy bizonyos ponton túl jutni, azt két okra lehet visszavezetni: attól tartottak, hogy az utódállamok ilyen közeledése annyi lenne, mint az osztrák-magyar monarchia gazdasági újjáteremtése, másrészt a nagyobb valutaingadozások miatt nem mertek minden külkereskedelmi korlátozó intézkedésről lemondani. Az 1922. év tavaszán összeült *genuai konferencia* aztán még a sovány portorosei határozatokat is semmivé tette, viszont határozattá emelte ezt a Középeurópa részére készített formulát: „a világháború által okozott területi változásoknak a kereskedelem normális feltételeit csak a lehető legkisebb mértékben szabad megváltoztatniok“.

A békekötéssel a középeurópai probléma megoldásának kedvező alkalmát hosszú időre elmulasztották. Ha Wilson az ő 14 pontba foglalt követeléseit a békekonferencián érvényre

tudta volna juttatni, kétségtelen, hogy az egykor egységet alkotott gazdasági területek között *a vámmentes forgalom* és kereskedelmi szabadság elve érvényesült volna. De a békeszerződések a gazdasági összekapcsolásnak csupán paródiáját tartalmazták. Az egykori monarchia összes területeivel való gazdasági kapcsolatok fentartása helyett a st. germaini béke 222-ik és a trianoni békeszerződés 205. pontja szerint *külön egyezmények csupán Ausztria, Magyarország és Csehszlovákia kormányai között köthetők*, ami által Középeurópán belül egy különleges vámrendszer léphetett életbe. Ausztria, Magyarország és Csehszlovákia a békeszerződések értelmében egymással szemben 5 évre szólólag olyan vámtarifális engedményeket tehetek, amelyekre a legnagyobb kedvezmény elve nem nyert volna alkalmazást. A kedvezményes elbánásnak ez az ügy területi mint időbeli korlátozása a kontemplált közlekedést még a szerződő felek legjobb akarata mellett is lehetlenné tette. Jugoszlávia és Románia kizárása a kedvezményezett közből s a szerződéseknek 5 évre való korlátozása ellenmondanak a szorosabb gazdasági összeköttetés elvi lehetőségének. Az is kérdéses, vajjon a differenciális tarifakedvezmények kiterjesztése az összes utódállamokra elérte volna-e a gazdasági összekapcsolás célját. A kedvezményes elbánás azt a nagyon nyilvánvaló előnyt nyújtja ugyan, hogy államjogilag minden a régiben marad s hogy minden fél a szerződéses állapot keretén belül továbbra is azt csinálhatja, amit akar. Bizonyára ez a könnyebb megoldás, de nem megfelelő olyan időben, amidőn a vámtételek a különböző tilalmakkal és valutáris nehézségekkel szemben csupán könnyebb akadályt jelentenek.

Középeurópa gazdasági újjáépítésének a pénzrendszer újjáépítésével kellett kezdődnie. Miután azonban a valuták stabilitása a különböző államokban eléretett, hozzá lehet fogni a békeszerződések gondolatának megvalósításához. Természetesen csakis az összes utódállamok sajátos vámrendszerének *kiszélesbített* formájában, egyenként meghatározandó áruknek preferenciális kezelése érdekében. Hogy a Népszövetség ilyen fejlődést szívesen pártfogolna, kitűnik „a Népszövetség pénzügyi bizottságának a népszövetségi tanács osztrák bizottsága által feltett kérdésekre adott válaszából“, amely a békeszerződések idézett pontjaira való kifejezett utalás mellett különös sajnálkozását nyilvánítja a fölött, hogy a tervezett szorosabb vámkapcsolat Középeurópában eddig nem nyert kiterjedtebb alkalmazást. Úgy látszik, hogy a népszövetségi tanácsban él az elhatározás, hogy cselekvőleg belenyúl Középeurópa gazdasági politikájába. Erre vall egy, az összes *be- és kiviteli tilalmak sürgős eltörlését célzó egyezmény-tervezet* készítése. A háború után tudvalevőleg a régebbi védővámok helyét a tilalmi és engedélyezési rendszer foglalta el. Ennek a korszaknak jelszava nem a kivitel

emelése, hanem a bevitel elhárítása. Ezáltal jutott egész Középeurópa abba a helyzetbe, hogy termelése a kellő mérték alá esökkent.

Ezt az észszerűtlen jelszót már most, melyet valutaingadozásokkal, közéleti szempontokkal, stb. indokolnak, félre akarják dobni, hogy más jelszónak, a vámvédelem jelszavának adja át a teret, amelyet viszont a munkanélküliség elleni evangéliumként hirdetnek. Az utódállamok mindegyike kis osztrák-magyar monarchia, minden nemzetgazdaság autarkiaival bíró akar lenni, jóllehet a belföldi piac sehol sem elegendő a termékek elhelyezésére. A régi autonóm vámtarifa ideológiájában száz meg száz ember töri azon a fejt, hogy az új vámtarifákat „specializálja“, „finomabbá“ tegye, ami mindig a vámok emelésével egyértelmű. A megszorodott védővamos intézkedések rontják a külpolitikai helyzetet, miközben mindig a szomszédok okos belátására appellálnak. Ilyen politikának csak vérszegény kereskedelmi szerződések, de nem egy teljesen kimerült gazdasági test meggyógyulása lehet a következménye. Csakis az eddig legszorosabb közösségben élő államok közötti vámsorompók általános ledöntése hozhatja meg a helyzet alapos javulását, ezért Középeurópa, de legalább is az egykori monarchia utódállamai részére *egységes vám- és gazdasági rendszer* meghonosítására kell törekedni.

Ezen elgondolások helyességét átérezve, az 1925 szeptember 8. és 9-én Bécsben üléső első Középeurópai gazdasági kongresszus alábbi határozatot hozta:

„A középeurópai gazdasági kongresszus a középeurópai gazdasági helyzet fő baját a kis nemzetgazdaságok messzemenő izolálásában látja. Az autarkiaira való törekvés széttepte a középeurópai gazdasági organizmust, az egyes középeurópai államok gazdasági életét túl szűk alapokra fektette s ezáltal azt a gazdaságosság elvével ellentétbe hozta. A kongresszusnak az a véleménye, hogy egy szélesebb körű gazdasági területnek megteremtése által a gazdaságilag egymásra utalt államok összeműködésének útján a fennálló bajok nagy részét meg lehetne szüntetni. E célból sorozatos megegyezések lennének szükségesek, melyek egy nagyobb gazdasági területnek előnyeit az egyes államok teljes politikai és gazdasági szuverénitásának kölcsönös tiszteletben tartásával biztosíthatnák. Az államközi megállapodásoknak a kereskedelempolitika, a forgalmi politika és a valutapolitika területeire kell kiterjedniük“.

„Kereskedelempolitikailag kívánatos lenne a középeurópai államok területére egységes vámrendszert a kölcsönös kedvezményes elbánás alapján megvalósítani és a személyi-, fizetési és tőkeforgalom megnehezítését a lehető legkisebb mértékre lecsökkenteni“.

„Forgalompolitika szempontjából kívánatos lenne a nemzeti vasúttrendszerek összekapcsolását előmozdítani. A dunai hajózás hatékonyabb kihasználását egyfelől a szárazföldi és vízi szállítás kooperációja, másfelől egységes díj és átrakodási rendszer által kellene elérni“.

„Valutapolitikailag kívánatos lenne a különböző valutákat ugyanazon az alapra fektetni, a különböző pénzegységeket egyformákká tenni s a középeurópai jegybankok összeműködését előmozdítani. Hogy e vezérlő elvek megvalósítási lehetősége az összes érdekeltek szempontjából mérlegeltessék, a középeurópai államok képviselői sorából egy közös, állandó munkabizottság választatik, melynek feladata a gazdasági közeledés egész komplexumát átdolgozni és egy állandó középeurópai gazdasági szervezet alapítását előkészíteni“.

A következőkben mélyrehatóbban akarjuk megvizsgálni ennek a határozatnak alapvonalait s mérlegelni a kereskedelempolitikai, a forgalmi politikai és valutapolitikai összekapcsolódásnak gyakorlati lehetőségeit.

4. A kereskedelempolitikai közeledés Középeurópában.

Nem helyénvaló itt a nemzetközi összeműködés részére nyitva álló kereskedelmi politikai lehetőségek változatos skáláját részletesen megtárgyalni. A világgazdasági konferenciát előkészítő munkálatok sorozatában Grossmann Eugen professzor mintaszerű módon foglalta újból egybe é problémák komplexumát.⁵ Elegendő arra rámutatnunk, hogy ma már sok számottevő tényező, mint lehetséges megoldási módot ajánlja a *vámszövetséget kölcsönös vámkedvezményezéssel*, kölcsönös preferenciális vámokkal. A kedvezményes elbánás abban állna, hogy a szerződő felek kölcsönös forgalmuk számára alacsonyabb vámokat állapítanának meg, mint amilyeneket más államokkal szemben alkalmaznak.

A középeurópai kereskedelmi helyzetet nem lehet találóbban jellemzi, mint azt a Népszövetség két kitűnő szakértője, *W. T. Layton* és *Charles Rist* teszik kitűnő tanulmányukban „Ausztria gazdasági helyzetéről“.⁶ Érdemes megállapításaikat az alábbiakban szószerint idézni:

„A háború utáni idők kereskedelmi politikája a gazdasági autonomia eszméjéből indul ki s a független nemzeti egységeknek megfelelően magukban megálló gazdasági egységek alkotására törekszik. Az ilyen rendszernek egy olyan keretben, mint a régi Osztrák-magyar monarchia, szükségképen valósá-

⁵ Systèmes de rapprochement économique. Genève 1926.

⁶ La situation économique de l'Autriche. Rapport présenté au conseil de la Société des Nations. Genève, 4. Septembre 1925.

gos zűrzavart kell okoznia, mert hisz itt eddig teljesen szabad áruforgalom volt életben“.

„A dunai államok protekciós rendszere, épúgy mint a legtöbb nagy államé, kétféle korlátozást foglal magában: tilalmakat és tarifákat. A be- és kiviteli tilalmak közvetlenül a háború után és egész a legutóbbi időig nagy szerepet játszottak. De néhány év óta sokat veszítettek jelentőségükből. Bizonyos esetekben (pl. Magyarországon) teljesen eltűntek. Ami a tulajdonképeni tarifákat illeti, ezek fokról-fokra lassankint fejlődtek ki, amennyiben általában a háború előtti tarifából indultak ki. A béke néhány esztendeje után a régi tarifa helyébe csaknem mindenütt újat léptettek életbe, amely magasabb, mint a háború előtti. A kereskedelmi szerződések által okozott enyhítések ellenére a jelenlegi tételek a háború előttiek felett vannak. Egyébként a fizetendő tételek a dunai államokban csaknem mindenütt magasabbak, mint a nyugati államokban. Nagyon nehéz egy vámtarifa átlagos magasságát meghatározni. Mi így az átlagból kiindulva, kaptuk meg a tarifa legnagyobb és legkisebb értékszázalékait, amelyeket Ausztria szomszédos államai ezen ország termékeire alkalmaznak.

O r s z á g	érték % Legkisebb	érték % Legnagyobb
Németország	14	17.5
Olaszország	16	21
Románia	19	23
Cseh-Szlovákia	21¼	30¼
Magyarország ⁷	28	40
Lengyelország	49	67
S. H. S.	27	41

„Ennek a rendszernek bosszantó következményei közismertek. Főeredménye a termelés megfojtása: először a tökeveszteségek s az ipari termelés kedvezőtlen elosztása miatt, amellyel jár, másodsor az árucserre általános csökkenése miatt. E két következményt az utódállamokban feltűnő mértékben meg lehet állapítani“.

„A tarifa másik hatása, az áruforgalom korlátozása, még inkább szembeötlő. Pontosán megmutatkozik, úgy a dunai államok egymás közötti viszonyában, mint a „régikülföldhöz“ való viszonyukban. Mindkét esetben az árucserének olyan számadatait lehet megállapítani, melyek sokkal alacsonyabbak, mint a háború előtti számok. A pontos összehasonlítást természetesen nagyon megnehezítik az ezen országok által időközben szenvedett területi változások. De a tény maga, mint ilyen, kétségen kívül áll“.

⁷ Magyarországra nézve megjegyzi a jelentés, hogy öt vám- és kereskedelmi szerződés megkötése érdekében a tárgyalások folyamatban vannak s hogy ezek életbeléptetésével a közölt százalékok lejjebb fognak szállani.

Layton és Rist szakértői véleményüket 1925 szeptemberében hozták nyilvánosságra és azóta Ausztriára nézve néhány vám-tétel szerződési úton megváltozott. Egyes országok tarifáikat felemelték, mások viszont leszállították, de az irányzat maga ugyanaz maradt és sürgős változtatást kíván. Mely úton volna ez elérhető? A középeurópai gazdasági kongresszus a középeurópai államok részére egy külön vámrendszert jelzett kívánatosnak a „kölesönös kedvezményes elbánás“ elve alapján.

A gazdasági összekapcsolódás vagy a részes államok közötti *kollektív szerződés* vagy *külön szerződések* rendszere által lenne megvalósítható. Az első esetben a kölcsönös vámkedvezmény az utódállamok hattagú gazdasági szövetségében vagy közös kedvezményes tarifa által, vagy az érvényben lévő autonóm tarifákból adott általános engedmény (25—50%) által lenne valamennyire nézve egyidejűleg megállapítható. A második esetben a vámszövetség területén mindig két-két állam kötne egymás között megállapodásokat, amelyekben magukra nézve egyénileg állapítanak meg az egyes vám-tételek részére alacsonyabb vámokat. Az utóbbi megoldási módozat mellett az egymásnak adott engedmények a legnagyobb kedvezmény elve alapján a többi vámszövetséges államnak is megadandók volnának. A vámszövetségben egyesült államoknak ilyenformán kétféle legnagyobb kedvezményre volna igényük. A rendkívüli legnagyobb kedvezményre, vagyis azokra a differenciális kedvezőbb vámokra, melyeket a vámszövetséges államok egyike a másikkal engedélyez (preferenciális kedvezmény) és a rendes legnagyobb kedvezményre, melyet a vámszövetséges államok más országokkal szemben állapítanak meg. Ezzel szemben a vámszövetségen kívül álló államoknak csupán az utóbbi fajta kedvezményre lenne igényük.

Az a kérdés már most, hogy nem kell-e attól tartani, vajjon az utódállamok kölcsönös preferenciális engedményeit a többi államok nem fogják-e a legnagyobb kedvezmény elve megsértéseként felfogni s az érdekelt államoktól ezt megvonni. Azonban ez az aggály, hogy más országok e terv megvalósításában a legnagyobb kedvezmény elvének sérelmét láthatnák, azért nem állhat fenn, mert az utódállamok összekapcsolódása, — mely államok túlnyomó részükben és épen legfejlettebb területeiken fél évezreden át gazdasági egységben éltek, — a többi országra nézve nem jelenti azok kereskedelmi politikai helyzetének rosszabbodását, ellenkezőleg, ezek az országok a gazdasági erőknél az eddig szétforgácsolt területeken való jobb kifejlődése következtében régi vásárlóképes piacaikat visszaszerezhetnék. Az utódállamok gazdaságilag zárt és hagyományokon alapuló egysége feljogosítja ezeket arra, hogy a legnagyobb kedvezmény jogának területén különleges elbánás jusson ré-

szükül. Barátságos kereskedelmi politikai kapcsolatoknak más külállamokkal való kötésében mindezeknél fogva a preferenciális elbánás nem jelenthetne akadályt.

Az általános legnagyobb kedvezmény elvének szigorú alkalmazásából esetleg származó bonyadalmak elkerülésére *Vavrecka* Hugó, bécsi csehszlovák követ époly éleselméjű, mint gyakorlatilag alkalmas megoldást ajánl, amely a legnagyobb kedvezményes záradék tökéletesítésével vagy subtilisabbá tételével egyértelmű. E szerint a merev, mert schematikus legnagyobb kedvezmény hátrányait egy *szomszédsági záradékkal* (a határszéli kis forgalom záradékához hasonló alapon) kellene enyhíteni. A szomszédsági záradékban két vagy több állam bizonyos árukra nézve kölcsönös vámengedményeket tehetne egymásnak arra az esetre, ha más fontos, nem szomszédos államok utólag kijelentenék, hogy a kölcsönösen engedélyezett kedvezményekre az általános legnagyobb kedvezmény elve alapján nem támasztanak igényt, de viszont fenntartják maguknak a jogot, hogy saját szomszédaikkal ugyanilyen elbánásban egyezhessenek meg. Még egyszerűbb lenne a *Vavreckától* ajánlott másik út, hogy tudniillik a szomszédos államok egy általános egyezményben az általános szerződés vagy autonóm vámtételekkel szemben bizonyos százalékig kölcsönösen engedményeket tennének egymásnak, melyek ki volnának véve az általános legnagyobb kedvezmény rendszere köréből.

De nemcsak azoknak az aggályoknak nincs alapjuk, hogy az általános legnagyobb kedvezményes záradékból bizonyos bonyadalmak keletkezhetnének, hanem a vámszövetséges államok közötti féltékenységtől is kevésbé kellene tartani, miután az utódállamokban a különbségek távolról sem oly túlnyomók, gazdaságilag tekintve nagyban és egészben ugyanazon a fokon állanak, termelési lehetőségeik különbségei egymást kiegészítik. Az az aggály, hogy egyik vagy másik ország gazdasági túlsúlyánál fogva magához tudná ragadni a vezetést és az állami önállóságot veszélyeztető hatalmi felsőbbiséget tudna érvényre juttatni, nem látszik megokoltnak.

Ezzel nem azt akarjuk mondani, hogy a tekintetbejövő államok gazdasági élete egyenlő értékű. Egyes területek elmaradottságát s a termelési feltételeknek ebből következő egyenlőtlenségét nem lehet nem venni figyelembe. Hisz a *kiegyenlítő vámok* a vámszövetségben épen ezt a célt szolgálnak, hogy az egyes államok egyik vagy másik gazdasági águk részére, amelynek versenyképességében a közösségen belül nem bizhatnának, átmenetileg védelmet biztosíthassanak. A belföldi termelés nehézségeit a termelési költségekben lévő különbségek magaságáig az átmeneti időre kiegyenlíteni a védővám jogos faja lenne. A vámszövetség területén a különböző iparok megfelelő

alkalmazkodásának megkönnyítéséről s egyes aránytalanságok megszüntetéséről az egyes iparágak széleskörű *kartellálásának* kellene gondoskodnia.

A gazdasági közeledés azonban nem fog egy kedvezményes vámrendszerre szorítkozni, éppoly hatékonyan érvényesülni fog a szabad személyi-, fizetési- és tőkeforgalomban. A nemzetközi személyforgalom akadályai sehol a világon nem oly nyomasztók, mondhatnók, megalázók, mint Középeurópa területén. Az útlevel- és vizumkényszer gyakorlata még mindenütt érvényben van. Csupán a Német Birodalom és Ausztria szüntette meg kölcsönösen a vizumkényszert a másik állam polgárait nézve. A kereskedő vagy kereskedelmet közvetítő üzletemberek szabad mozgása erősen korlátolt, munkát kereső vagy iparúzó idegenek letelepedése tilalmazva van.

5. A forgalompolitikai közeledés Középeurópában.

Azok között a pozitív intézkedések között, amelyek a gazdasági közeledés célját szolgálják, a forgalom organizációjának is kimagasló helyet kell elfoglalnia. Középeurópa kis államainak szűkkeblű forgalmi politikájában mélyreható, más elveken alapuló változásoknak kell beállaniuk.

A középeurópai közlekedésügy mai helyzete az egész középeurópai gazdasági élet hű tükré. Egy, természetes alapokon nyugvó gazdasági test szétदारabolása által olyan államalakulások jöttek létre, melyeknek az önálló forgalmi gazdasághoz nincs eléggé széles alapjuk. A feladat e részt az lett volna, hogy legalább is a közlekedésügy területén az összefüggő közlekedési vonalak egyetértő igazgatását biztosítsák. E helyett az elzárkózás és zaklatás lettek a kormányzás elveivé.

A mai egész Középeurópa gazdálkodásának észszerűtlenségét, összes gazdasági életmegnyilvánulásait legjellemzőbben a forgalom helyzete juttatja kifejezésre. Az új határok rendszere vámok, tilalmak, útlevelek által megakadályozza a gazdasági erők szabad fejlődési lehetőségét, a közlekedési vonalak megszakításával a tranzitó-forgalom kialakulását, új forgalmi utak nyereséges kiépítését. A forgalom terén uralkodó zilált állapotok által keletkeznek az eddig megoldatlan *középeurópai közlekedési problémák*.

A háború előtt Középeurópában a közlekedésügy egységességét számos egyezmény és intézkedés messzemenőleg biztosította. A *vasútügy* terén a díjszabásokat és üzleti rendszabályokat illetőleg teljes paritás elve uralkodott. És a német vasútigazgatóságok egyesülete, amelybe az összes középeurópai vasutak bele tartoztak, gondoskodott műszakilag egybevágó berendezések alkotásáról és továbbfejlesztéséről, valamint a kölcsönös forga-

lom megkönnyítéséről. A *posta és távíró* terén a világposta-egyesülés keretén belül a középeurópai népek között szorosabb közösség állott fenn mérsékeltebb díjakkal, díjmentes átmeneti forgalommal és számos könnyítéssel, melyek a postai forgalmat rendkívüli mértékben emelték. A múlt forgalmi közösségében a *Dunának* is jelentékeny szerepe volt. A Dunaprobléma nemzetközi jogi vonatkozásai, a szabad hajózás elve, a víziút kiépítéséből, fenntartásából és felügyeletéből eredő terhek felosztása és más, ma megoldatlan kérdések akkor semmiféle viszályra sem szolgáltattak okot.

A középeurópai forgalmi területen, mely a háború előtt *rendszeres egységességében* páratlanul állott a világon, ma nagy kaosz az úr, mert a békeszerződésekben a közlekedési kérdések másodrangú fontosságú kérdésekként kezeltettek s azóta kevés történt a célból, hogy a különböző akadályok, amelyek a közlekedési lehetőségek szabad kifejlődésének annyira útjában állanak, egyértelmű eljárással megszüntessenek.

Kétségtelen, hogy a közlekedésügy nemzetközisége túl lép Középeurópán és az egész világra kiterjed. Mindamellet három területen kívánatosnak mutatkoznék egy középeurópai közösség autonóm kiépítése, nevezetesen a vasút-, a posta- és távíróügy, végül a belhajózás területén.

a) *A középeurópai vasutak ügye.*

A személyi- és áruszállításra ezidőszerint még elsősorban tekintetbejövő közlekedési eszközök, a *vasutak*, a régi Középeurópában nem annyira államszerződések, mint azon körülmény által voltak egységesekké téve, hogy a *Német Vasúti Igazgatóságok Egyesülete*, melybe Németország, Ausztria, Magyarország, Hollandia, Luxemburg, Románia, valamint néhány orosz és belga vonal is beletartozott, két évtized folyamán Középeurópából közlekedéstechnikai és közlekedési jogi szempontból egységes területet alkotott. A háború kimenetele erre az egységre végzetes hatással volt. A legtöbb utódállam vasútjai kiléptek az egyesületből. Mindamellet az egyesület kötelekébe tartoznak ma is a német birodalmi vasutak, a Saar-vasutak, 14 német magánvasúti társaság, továbbá három osztrák és öt magyar, az összes németalföldi, a luxemburgi Henrik herceg- és a Győr—Sopron—Ebenfurti vasutak. Az 1913. évi 101,500 kilométerről a hálózat 73,098 kilométerre csökkent. Már kilométerek szempontjából is jelentékeny a veszteség, de még fokozza ezt az a körülmény, hogy az elszakadt vonalak gyakran központilag haladnak és az egységes forgalmi szerkezetet ezáltal erősen zavarják.

Igaz, hogy időközben a génauai konferencián hozott határozat végrehajtásaként 1922 december 1-én Párisban megala-

kult egy „nemzetközi vasúti szövetség“, amelyhez az európai államok legfontosabb vasútjai, valamint Ázsia, különösen Kína és Japán vasútjai is csatlakoztak. Alapításánál kifejezetten hangsúlyozták, hogy az immár 80 esztendő óta német egyesületnek önállóságát továbbra is meg kell tartania. A Német Vasúti Igazgatóságok Egyesületének ezen elismerése által ez az egyesület tehát nem veszítette el jelentőségét a ma is még beletartozó igazgatóságok szempontjából, másrészt tagjainak az új egyesületbe való belépése nem kívánt áldozatot, miután ez utóbbi az előbbinek hű másolataként alakított. Ennek ellenére Középeurópában a két együletbe való tartozás által bizonyos kettőség áll elő, mely előbb-utóbb érezteni fogja hatásait.

Ilyen körülmények között megfontolandónak látszik, vajjon nem volna-e lehetséges az 1846 óta fennálló együletnek az új politikai viszonyoknak megfelelő átalakítása és „Középeurópai Vasútigazgatóságok Egyesülete“ megváltozott elnevezéssel további kiépítése.

Az egyesület által a vasútak egybevágható technikai felszerelésében létesített berendezéseket s a kölcsönös forgalom ügyében tett könnyítéseket az új nemzetközi szövetség szintén átvehetné és ezen az úton lehetne bizonyos kiegyenlítődést találni; igaz ugyan, hogy ezzel a megoldással szemben különböző aggályok lépnek fel. A német egyesület *ereje* abban rejlett, hogy a benne összpontosult hálózatok körülbelül egyforma földrajzi, gazdasági, jogi és kulturális feltételek mellett működtek. Olyan országoknak, amelyek között nincs meg a viszonyoknak ez az általános hasonlósága, nyilván nagyon óvatosaknak kell lenniök, ha arról van szó, hogy vasúti szabályzataikat és közlekedési berendezéseiket egymás között összeegyeztessék. Olyan egyesülésben, amely *homogén alapokon* nyugszik, amelyben a különböző országok vasúti igazgatóságainak érdekei nagyrészt egy irányba esnek s a vasutak vezetőségei bizalmon alapuló összeműködésben közelebb juthatnak egymáshoz, az egyes tagok kevésbé könnyen határoznák el magukat bizonyos eltérő különleges intézkedésekre. Arra az esetre, hogy az ajánlott utak nem bizonyulnának járhatóknak, második lehetőségként a Nemzetközi Vasúti Szövetség szekcionálására lehetne gondolni s azon belül gondoskodni egy középeurópai osztály létesítéséről.

Középeurópa közlekedési szükségleteit a technikai összműködésen kívül a *díj- és alaki megegyezések* anyagi és alaki alkalmazása is szolgálná. De legkisebb követelményként legalább is azt kell kívánnunk, hogy a *díj- és alaki rendszere* ne bizassék az egyes új vasúti igazgatóságokra, hanem hogy legalább e téren helyreállítassék az az egység, amely Középeurópában évtizedeken át uralkodott. A díj- és alaki rendszereit egymásközött legalább is annyira ki kell

egyenlíteni, hogy a *köteléki tarifára* egységes és egyforma osztályozást tegyenek lehetővé.

Egy *középeurópai vasúti egyesület* alakítása és egy *nemzetközi díjszabási rendszer* megteremtése mellett a gazdasági megfontolás még egy eszközt ad a kezünkbe, hogy az egykor egységes gazdasági test szétszakítását valamennyire orvosolhassuk és pedig ez az egységes üzemi berendezkedés, ami egyértelmű a *középeurópai fővonalak nemzetközivé váló tételével*. Egy nemzetközi vasútüzemi társaság útján az egységes üzemnek összes gazdasági és gazdaságpolitikai előnyei elérhetőek volnának, anélkül, hogy ez részt ütne az egyes államok fenségjogain.

b) *A középeurópai postaügy.*

Jóllehet a békeszerződések megint helyreállították a világpostát s a nemzetközi távíró szerződést, de ugyanakkor a béke által teremtett új viszonyok a középeurópai postaüzem helyzetét nagyon megrosszabbították. A középeurópai postaforgalom a háború befejezése óta a korlátozások és tilalmak veszedelmesen kiterjedt hálójával van körülhálózva. Az elzárkózási politika, mely a postaegyesülés elvével teljességgel ellenmondásban áll, itt is érvényesíti befolyását. Ennek a helyzetnek szemmelátható hátrányai már 1921 november 23-án Portoroséban az osztrák-magyar monarchia utódállamai (Ausztria, Magyarország, Olaszország, Románia, Csehország és Jugoszlávia) között egy külön egyezményre vezettek, melynek célja az volt, hogy ezen országok között a forgalmi viszonyokat könnyebbé tegye. A portorosei megállapodás néhány postai díjtétel leszállítását foglalta magában, valamint azokat a módokat, melyek segítségével az egyes államok között a levél-, az ajánlott küldemény-, a postautalvány- és postacsomagforgalom megkönnyíthető. A távíró- és távbeszélőre vonatkozó meg egyezés pedig az utódállamok között több távíró és távbeszélő vonal megnyitása tárgyában tartalmaz rendelkezéseket.

Középeurópa területén a sok postaigazgatás külön szabályaival, különböző díjszabásaival akadályozólag hat a forgalom lebonyolítására. A postai forgalom egyszerűbbé és általánosabbá s ezzel egyuttal olcsóbbá tételének célját előmozdítaná az összes középeurópai államok egységes eljárása. A német-osztrák-magyar postaszövetség kitűnő példát nyújtó útján egy, az új politikai alakulásnak megfelelő *középeurópai postaegyesületet* kell létesíteni. Ennek a középeurópai postaegyesületnek a világposta-szerződés által nyújtott felhatalmazással, hogy a világposta-egyesület keretén belül a postai összeköttetések egyszerűsítése és megkönnyítése céljából külön megállapodások

köthetők, bőségesen kellene élnie. És ha a háború előtti postai díjszabások nem is lennének az egész vonalon mindenütt újra életbeléptethetők, mégis *törekedni kell az egész középeurópai postai területen a díjtételek leszállítására és egységességére.* A középeurópai pennyportó megvalósítása e törekvések egyik célja kell, hogy legyen.

További követelmény a *középeurópai forgalomban az átmeneti költségek eltörlése.* A levélposta terén az átmeneti díjak visszafejlődést jelentenek a világpostaforgalomban. A régi tarifa első fokozatába beletartoztak az összes távolságok 8000 kilométerig. Az új kis országok az átmenetet nagyon megdrágították, mert ezek a kis országok az átmenetért ugyanazokat a költségeket kapják, mint azok az államok, melyek a levélpostát 3000 kilométerig szállítják el. Az egységesen szabályozandó középeurópai postaforgalomban a *transitnak* díjtalannak kell lennie vagy csak egyszer felszámíttatnia.

A különleges üzemágakban is a *postautalványokat, postacsomagokat, postai megbízásokat és ujságokat* illetőleg megállapodásokat kellene létesíteni, melyek az állami és igazgatási határok által korlátozott postaforgalom intenzitását jelentékenyen fokozhatnák. Végül a *nemzetközi postacsekkgforgalom terén az átutalási eljárásnak* azt a módját, mely Ausztria és Magyarország postatakarékpénztárai között meg volt honosítva, az összes középeurópai államokra ki kellene terjeszteni, amennyiben ezeknek postatakarékpénztáraik vannak.

c) A Duna problémája.

A Duna ma nagyon elhanyagolt közlekedési út, aránylag csekély hajóforgalommal: 1911-ben Regensburgtól a tengerig az egész dunai forgalom 6.9 millió tonna volt, ez a szám 1924-ben 3.7 millió tonnára, tehát a háború előttinek csaknem a felére zsugorodott össze. A tényleg kihasznált hajótérnek ez az összehúzódása annál inkább figyelmet érdemel, mert a rendelkezésre álló dunai hajótér a békebeli állapothoz viszonyítva 25%-kal szaporodott s azonkívül a forgalmi viszonyok motorhajók szolgálatba állítása és kikötők megnagyobbítása által is kedvezőbbé váltak. Még ha tekintetbe is vesszük az utóbbi évek rossz terméseit és a középeurópai piacok kisebb felvevő képességét, akkor is azt kell mondanunk, hogy a mezőgazdaság, kereskedelem és ipar nem eléggé használja ki azokat a lehetőségeket, melyeket a dunai forgalom nyújt.

Hines, a népszövetségi szakértőnek a dunai hajózásról adott jelentése a dunai forgalom csökkenésének főokát az általános európai válság mellett az osztrák-magyar monarchia földarabolásában látja. E nagy egységes gazdasági terület széttörése által

a nyerstermények elszakítottak feldolgozási területeiktől s ez utóbbiak gyártmányaik régi vevőkörétől. A Passautól Orsováig terjedő hajózási vonalon, amelyen azelőtt a hajók minden határszéli formalitás nélkül közlekedhettek, ma öt állam vizsgálja meg a hajó rakományát, némelyik kétszer is (a határ átlépésénél és annak elhagyásánál), míg mások a hajót pénzügyőrrel kísértetik, akinek fizetése és ellátása a hajótulajdonost terheli. A vámeljárással járó nehézségek és késedelmek, a határszéli formalitások s különösen a transit-küldeményekkel való elbánnás módja annyira meglássítják az árúk szállítását, hogy a népszövetségi szakértő számítása szerint e mesterséges akadályok évente 6000 napnyi veszteséget jelentenek. A dunai hajózási díj-szabások, melyek átlag 20—30%-kal olcsóbbak a vasútiaknál, ezt az idővesztéséget nem tudják ellensúlyozni.

Ehhez járul, hogy a dunai hajóstársaságok díj-szabásai a szállítási viszonylatok szerint nyolcféle valutában (márka, schilling, cseh korona, pengő, dinár, lei, leva és bizonyos cikkekre nézve dollár) vannak megszabva és kiszámítva. Miután az utódállamok vasúti tarifáiban igen gyakoriak a változások, a szállítási költségek kalkulációja a középeurópai forgalomban a be nem avatottak részéről alig felderíthető titkos tudományt jelent.

E kevésbé örvendetes viszonyok ellenére is a Duna semmit se veszített, hanem ellenkezőleg közgazdasági értékben még gyarapodott Középeurópára nézve. A békeszerződés által négy olyan középeurópai állam alakult, amelyek a nyílt tengerhez való közvetlen úttól megfosztva, a tengerrel való forgalmat teljességgel külföldi közlekedési utak igénybevételével kénytelenek lebonyolítani. Csehszlovákia részére az Elba vagy Odera jelentenek használható utakat a szabad tenger felé, Lengyelország megkapta a nyugatporoszországi „korridor” a tengerhez vezető kijáróként, de Ausztria és Magyarország részére csupán egyetlen, szűk határaikon túlvivő út maradt nyitva: a Duna. Mindkét országnak szabad kijárást nyújt s különösen tömegcikkek forgalmának lebonyolítását tudja Kelet és Nyugat között végezni.

Ulmtól lefelé a Dunának és nemzetközivé tett mellékfolyóinak szabadságát minden ország járóművei, áru- és polgárai részére különböző népjogi egyezmények biztosítják. A szabad dunai hajózásnak, amint az népjogi egyezmények által garantálva van, kettős az értelme: egyfelől annyit jelent, hogy minden hajó szabadon futhat a Dunán, másfelől, hogy minden állam köteles a hajózást szabaddá tenni, annak akadályait a maga vonalán megszüntetni. A mai gyakorlat már most a szabadság és egyenjogúság mindkét fenti értelmével ellentétben áll, mert egyes parti államok más államok hajózási társasá-

gainak mennél több nehézséget igyekeznek támasztani, kikötők használatát megnehezítik vagy eltiltják, még pedig, mint a népszövetségi szakértő megállapítja, az ilyen bánásmód nem kivételes, hanem ez épen az általános elv.

A Nemzetközi Dunabizottság kebelén belül az 1926 őszen tartott kongresszus alkalmával a kiküldöttek többsége szintén megállapította, hogy Jugoszláviában és Romániában a Duna-egyezménynek a cabotagera vonatkozó rendelkezéseit nem kezelik megfelelően. Ezeknek az államoknak kiküldöttjeit fel is kérték, hogy a többség felfogását nyomatékosan hozzák kormányaik tudomására.

A hajózási szabadság materiális alapjait a jelenleg jog szerint fennálló rendszer nem biztosítja kellőleg. Az 1921 július 3-iki dunai hajózási akta rendelkezéseit nem lehet minden részükben könnyen megérteni és sok esetben különböző értelmezésük lehetséges. Jóllehet a dunai hajózási akta alkalmazásából eredő véleménykülönbségeket a nemzetközi Dunabizottságban való előzetes határozathozatal után a Népszövetség hágai nemzetközi döntőbírósága dönti el, de ez az út gyakorlatilag járhatatlannak bizonyult. A dunai hajózás részére nem jelöltek ki külön bíraskodást nemzetközi fellebbviteli forummal, mint az más nemzetközieszké nyilvánított folyamoknál történt. Szerencsére a dunai akta megadja erre nézve a reparáció lehetőségét és ebbe kell vetnünk minden reményünket. Az aláíró hatalmak kétharmad többségének az életbeléptetés utáni öt esztendő eltelte után, tehát 1927 szeptember 1-étől kezdődőleg joga van az akta revízióját szorgalmazni. A Duna problémája ügyében meg kell kezdeni a küzdelmet s annak annál több kilátása van a sikerre, mert hisz magának a Népszövetségnek szakértői jelentése teljesen tárgyilagos oldalról erősíti meg, hogy a fennálló jogszabályozás csődöt mondott. Nem lenne a Népszövetséghez méltatlan feladat, hogy a dunai tranzitforgalomnak bajait a viszonyok rendezése útján megszüntesse. Középeurópa mai politikai alakulatában a Dunának a forgalom és kereskedés gerincévé kellene lennie, eddig azonban csupán a nacionalista elzárkózási politika eszközeként érvényesült.

Fölöslegesnek tartjuk itt a Duna-probléma részletkérdéseinek boncolását, miután a nemzetközi kereskedelmi kamara részéről a világgazdasági konferencia elé terjesztett egy jelentés, amelyben ugyanazok a követelmények foglaltatnak, amelyek kimondását a középeurópai közlekedési kongresszus is szükségesnek találta. A nemzetközi kereskedelmi kamarának ez a javaslata, amelynek kidolgozásában a legtöbb partmenti állam részt vett, öt pontban foglalja össze a fennálló nehézségeket: 1. a vámból, 2. az útlevelelőből előállók, 3. elégtelen kikötői berendezések, 4. a mellékfolyók kirekesztése a szabad

hajózásból, 5. a cabotage korlátozása. Mindezekben a pontokban Középeurópa érdeke egybevág Anglia, Franciaország és Olaszország érdekeivel, amelyeknek mint a dunai akta aláíróinak, joguk van minden kérdésben döntő szavukat kimondani.

*

Akármiképen ítélje is meg valaki a középeurópai forgalom ügyében ajánlott reformok egyes részeit, el kell ismernie, hogy Középeurópa területén, ahol egyik határ követi a másikat, a közlekedési feltételeknek messzebbmenő egységesítésére van szükség, mint az európai vagy világgforgalomban. Ezért nem elegendő Középeurópa forgalmi szükségletei szempontjából még az a sok nemzetközi egyezmény és intézmény sem, melyeket az utolsó esztendőkből a Népszövetség égisze alatt létesítettek.

7. A valutapolitikai közeledés Középeurópában.

Őszintén sajnálnunk kell azt, hogy a Népszövetség összeülő világgazdasági konferenciája a nemzetközi valutakérdéseket kirekesztette a napirendből. Ez az eljárás annyiban jogosultnak látszik, hogy a gazdasági stabilizáció a világgazdaságban egy területen sem jutott annyira előre, mint a valutaügy terén. Itt kellett megindulnia a gyógyulás folyamatának, mert az utolsó évtized hatalmas gazdasági megrázkódtatásainak és válságainak lényege legszembeötlőbben a pénzürték romlásában jutott kifejezésre.

A génuai konferencia (1922) tárgyalásai középpontjába a valutakérdést állította. Azóta a világon a helyzet a valuta terén alaposan megjavult. Míg akkor az Északamerikai Egyesült Államok állottak az aranyvaluta úgyszólván utolsó és egyedülálló oszlopaként, azóta a világnak kereken 40 állama tért át vagy törvényesen vagy legalább ténylegesen az arany- vagy az aranymag valutára. Közel egy tucatnyi új jegybankot alapítottak s ugyanannyit újjászerveztek. Románia kivételével az összes középeurópai államokban új jegybankok állítottak fel és pedig ugyanazon irányelvek szerint, ha nem is egybehangzó alapszabályokkal. A bankópréssel való visszaélés a politikai hatalom részéről, ami a gazdasági leromlás egyik legfőbb oka volt, csaknem mindenütt megszűnt. A középeurópai jegybankok összes kimutatásaiban figyelemmel lehet kísérni az állam adósságának folytonos csökkenését az arany- és devizakészletek állandó emelkedésében. Ezt a tényt svájci frankokban számítva, az alábbi összehasonlító táblázat mutatja.

Svájci frankokban:

Országok	Bankrátá	Bankjegy-forgalom		Aranykészlet		Magán igénybevétel		Állami igénybevétel	
		1925	1926	1925	1926	1925	1926	1925	1926
		december		december		december		december	
Németország . . .	6	6396·2	7160·3	1572·7	2342·2	3349·5	2931·0	2259·5	2384·6
Csehszlovákia . . .	5·5	1289·6	1260·4	141·0	141·1	239·4	130·0	780·0	739·5
Ausztria . . .	7	693·1	749·5	10·7	38·3	131·4	90·1	181·1	188·0
Magyarország . . .	6	376·7	426·8	53·7	130·0	121·6	197·7	141·7	122·1
Románia . . .	6	485·1	564·1	138·0	143·9	212·8	263·6	258·9	287·5
Jugoszlávia . . .	6	556·0	531·7	70·9	86·0	125·8	135·4	409·6	402·7
Lengyelország . . .	9·5	470·4	571·7	133·8	138·8	198·5	206·9	279·1	256·5
Danzig . . .	5·5	42·8	43·9	0·0	0·0	18·2	16·9	7·9	8·2

A papirvalutákról az aranyalapra való áttérés erős nemzetközi közeledést jelent. Mert kiegyenlíti az árakat és közelebb hozza egymáshoz az árszínvonalat, továbbá a fizetések mechanizmusának egyszerűsítését teszi lehetővé. De eléretett-e már ezzel a világgazdasági cél? És miben kellene e célt látnunk?

E kérdésekre a genuai konferencia határozatai körülbelül az alábbi választ adják: először is annak a lehetőségét kell megteremteni, hogy a különböző jegybankoknak a *hitelkérdésekben* folytatott politikája kiegyenlítettessék. Másodszor *nemzetközi valutakonvenció* kötendő, melynek feladata volna az aranykereslet központosítása s ilyen módon az arany vásárló erejében való ingadozások megakadályozása. Harmadszor a jegybankok arra köteleznék magukat, hogy a *devizakereskedésben* kölcsönös könnyítéseket nyújtanak egymásnak és egységes devizapiacot teremtenek. Ezen a széles területen való tevékenység készítené elő a megértést és közeledést. Az összeműködést elérni óhajtó genuai határozatok abban a kívánságban végződnek, hogy mennél előbb legyen meg a központi *jegybankok összejövetele* s hogy az összehívás az angol bank részéről történjék.

E konferencia mindezideig nem hivatott össze. Az egész tervvel inkább elhallgattak. Viszont a jegybankok egymás között külön, lényegileg olyanféle egyezményeket kötöttek, amelyek alapvonásaikban megfelelnek a genuai elveknek. A jegybankok kooperatív tevékenysége mind szélesebb területre terjed ki és legutóbb a középeurópai fizetési forgalomban a jegybankok között a giroforgalom gyorsabbá és olcsóbbá tételéhez vezetett.

A német birodalmi bank kezdeményezésére először közte és az osztrák nemzeti bank között létesült egyezmény, melynek értelmében mindkét bank girointézményei nemzetközi fizetések lebonyolítására felhasználtatnak. Olyan cégek, amelyeknek a német birodalmi banknál girószámlájuk van, birodalmi

márka ellenében schillinget utalhatnak át az osztrák nemzeti banknál girószámlával bíró cégeknek és pedig a két jegyintézet fiókjai között is közvetlen forgalomban 1927 január 8. óta ez a nemzetközi giróforgalom kiterjeszkedett Magyarországra, Cseh-Szlovákiára és Svájcra is. Más jegybankok csatlakozása folyamatban van.

Ilyenformán az 1925 szeptemberi közép-európai gazdasági kongresszus határozata, mely kívánatosnak jelezte, „hogy a különböző pénzrendszerek ugyanazon alapra hozassanak, a különböző valutaegységek kiegyenlíttessenek s a közép-európai jegybankok összeműködése előmozdítottassék“ egyes irányokban megvalósított.

Mindamellett még mindig messze vagyunk attól, hogy közép-európai vagy épen európai valutabékéről beszélhessünk. Ami a stabilitást illeti, ez a valutapolitikai cél 1927 elején egész Közép-európában, Lengyelország és Románia kivételével, megvalósítottnak tekinthető. S miután a kereskedelmi forgalomban nem annyira a valuták különbözősége, mint inkább azok *ingadozásai* okoznak nehézségeket, az emberek hajlandók beérni a stabilitással és a valuták tekintetében nem menni tovább. Azt állítják, hogy a régi összeköttetések helyreállítására, a gazdasági forgalom újjáélesztésére nincs szükség másra, mint a kereskedelmi és forgalmi politikai korlátozások, valamint az útlevíl- és vámnehézségek megszüntetésére. Nagy gazdasági területek között ez tényleg elegendő lenne a régi állapotok helyreállítására. Minthogy azonban kétségtelen, hogy a kisebb forgalomban üzleti összeköttetések más államok üzletembereivel könnyebben létesíthetők, ha nincsenek mindenféle átszámítási komplikációk s a kereskedő a más országokból érkező jelentésekből az első pillantásra tiszta képet kap az árviszonyokról: nyilvánvaló, hogy Közép-európa kis üzemei között a kívánatos árcsere csupán nagy üzemmé való összekapcsolódás, csupán egyforma pénzrendszer által mozdítható elő, mely megkíméli a kereskedőket időrabló átszámításoktól és veszteséget okozó átváltásoktól. Ebből következik egy *közös pénzegységnek* szükségessége, egységes pénzláb, egységes finomságú aranytartalmú érmékkel bíró egyforma értékpenzzel.

A pénzegységnek az aranyértékkel való viszonyba hozása jelenti a pénzláb megállapítását, vagyis azt, hogy a valuta anyagául szolgáló nemesfém bizonyos mennyiségéből hány darab pénzegység verhető. Ausztria és Magyarország a meg egyezés eszméjének nagy kárára olyan pénzlábakat választottak, melyek a fennálló pénzrendszerek egyikébe sem illenek bele. Lengyelország, Jugoszlávia és Románia, melyek az új Közép-európa területének nagyobbik részét jelentik, az aranyfrankot választották pénzegységül, mely $\frac{1}{3143}$ kg. színarany tartalmú pénzt jelent. Közelfekvő a kérdés, nem kellene-e Közép-

európa többi államainak vagy legalább is a többi utódállamnak az egységesség kedvéért elejteni eddigi pénzegységüket s közös pénzlábra térni át? Mielőtt e kérdésre felelnénk, arra a másik kérdésre kell előbb válaszolnunk, miképen történt, hogy Európa kontinentális népei már évtizedekkel ezelőtt' átvették Franciaországtól a hossz-, térfogati- és súlymérés rendszerét, ellenben elzárkóztak az elől, hogy a francia érmerendszert is utánozzák? Németország részéről bizonyára közrejátszott a minden, francia, bár eszmei jellegű térhódítással szemben tanúsított ellenállás. De hogy a francia pénzrendszer másutt sem talált elfogadásra, annak oka talán főleg abban rejlik, hogy a francia pénzegység nem illeszkedik bele az *arany decimális súlyrendszerébe*. Az aranyfranknak, mely $333\frac{1}{3}$ gm. $\frac{9}{10}$ finomságú aranyat tartalmaz, a decimális számrendszerrel nincsen semmiféle kapcsolata.

Ha egy kilogramm ötvözött aranyból többé nem 3100 pénzegységet, hanem 10.000 pénzegységet vernének, elegendő lenne ezen egység (egy gramm ötvözött arany tizedrésze) számára megfelelő finomságú aranytartalmat választani, amelynek az egyes stabilizációs árfolyamok szerint kellene meghatározódnia. Ez az utóbbi egység vagy annak többszöröse sokkal több joggal igényelhetné a nemzetközi pénzegység szerepét, mint az eddigi aranyfrank és az aranyfémen alapulva a szó szoros értelmében vett decimális számrendszerű világ egyetlen pénzegysége lehetne.⁸ A középeurópai valutaegyezmény útja is ebben az irányban van.

7. A termeléspolitikai közeledés Középeurópában.

Míg a középeurópai gazdaságnak az előbbieken kifejtett közeledési lehetőségei többé-kevésbé megkívánják a kormányok egymásközötti megegyezéseit és ezért politikai színezetűek, van egy gyakorlati összekapcsolódási mód, melyet politikamentesnek mondhatunk. És ez a termelési tényezők organizációja az egyes termelési ágak kooperációja útján.

Az a törekvés, hogy az egyes termelési ágak organizációja útján egyfelől a tervszerű, racionalis termelés előmozdítottassék, másfelől a termelvények részére a piac biztosítottassék, az utóbbi esztendőekben világgazdasági jelentőséget nyert s az egész világon gyakorlati valósággá érlelődött. Sehol sem oly sürgős az ilyen irányú fejlődés, mint Középeurópában, ahol a termelési telepeket s termelési berendezéseket észszerűtlen módon szaporí-

⁸ Egy egységes nemzetközi pénzegységnek eszméje (nem tévesztendő össze a nemzetközi valutával), melynek a tizedes rendszeren kellene alapulnia, tudomásunk szerint a Banque de France kormányzójának ezidő szerinti irodafőnökétől Dr. Pierre Quesnay-tól származik. Tervének részleteire nézve l. „A pénz problémája Középeurópában“, Budapest, 1926. című könyvemet.

tották. De hozzátehetjük, hogy érdekközösségek összekapcsolódása alig is lehetséges valahol könnyebben, mint ezen a területen, ahol a vezető ipari vállalatok s az azokat patronizáló bankok, sőt maguk a gazdasági élet vezérei között is barátságos viszony, sőt esetleg kölcsönös érdekelttség áll fenn.

Ilyen módon az ipari érdekközösségek fejlesztése gazdasági közeledéshez vezethet s áttörheti a legerősebb ellenállás vonalát, melyet a legtöbb országban a nagyipar tart megszállva. A területvesztések és az infláció által tönkrement szindikátusok újjáépítése és az egyforma szindikátusoknak a régebbi vámközösségben élő államok közötti összekapcsolódása az a legközelebbi cél, melyet az ipari szervezésnek követnie kell.

Valóban ezen a téren a legutóbbi esztendőben nagy haladást lehet megállapítani. Egész sora az iparágaknak állott össze Középeurópa területén gondosan megszervezett kartellek vagy legalább is egyszerű piacfelosztás útján érdekközösségbe. Igaz, hogy ezen egyesülésnek óhajtott *kereskedelempolitikai hatása* eddig nem nyilvánult meg. A kartellált iparok eddig nem mondtak le a vámvédelemről. Nem lettek, mint azt róluk gondolták, a vámok surrogatumává, hanem inkább azok fentartása mellett foglalnak állást. Ezért nem is eredményezték a termelési költségek általános kiegyenlítését s az árszínvonal óhajtott leszállítását.

Ilyen körülmények között, bármennyire méltányoljuk is egyes termelési ágak nemzetközi összekapcsolódásának óriási jelentőségét, nagyon messzire mennénk, ha a népek gazdasági közeledése szempontjából minden reményünket ebbe a fejlődésbe helyeznők. *Grossmann* professzornak a világgazdasági konferencia részére adott egyébként éleselmjű fejtegetései⁹ nagy egyoldalúságban szenvednek, amidőn a nemzetközi gazdasági közeledés rendszerét a termelők megegyezésében látják. A termelők gazdasági organizációja az ajánlott módon csupán az ipar területén lehetséges, de e részt is vannak iparok, amelyek kartellszerű összekapcsolásra nem alkalmasak. A mezőgazdaság területén, amelynek épen Középeurópában döntő szerepe van, a kartellszerű szervezés elképzelhetetlen. Ilyen módon a nemzetközi kartellekbe való tömörülések minden tagadhatatlan jelentőségük mellett a népek gazdasági közeledésének csupán *egyik* módszere maradnak. Ugyanesak *egy* útja e szövevényes összeköttetés elérésének a *részleges vámunió* módszere, mely bizonyos meghatározott árucsoportokra nézve létesít vámmentes forgalmat s a nemzetközi kartellképződések kereskedelempolitikai kihasználását jelenti. Csupán az összes módszerek észszerű összekapcsolása,

⁹ *Systèmes de rapprochement économique*. Par Eugène Grossmann Genève 1926.

kereskedelmi-, forgalmi-, valuta-, és szociál- és agrárpolitikai intézkedések egységes összeszövődése által állhat elő az összeműködés, mely megérdemli a *középeurópai gazdasági rendszer* elnevezést.

Ennek a ténynek felismerése s a nemzetek gazdasági közeledésének a kereskedelmi politika terére való korlátozása magyarázza meg a fent idézett emlékirat kérdését, hogy mit várhatna még Ausztria az utódállamok összekapcsolódásától, mikor 1924-ben összkivitelének nem kevesebb, mint 56.9 százalékát ezekbe az országokba szállította? Ha egyoldalúan az áru-kivitel lehetőségeit nézzük, akkor ez a kérdés kétségkívül helyénvalónak látszik. De az utódállamok gazdasági közösségében Ausztria feladata egészen más lenne. Ausztria a pénzközvetítés, a kultúrexport, a szórakozási szükségletek, az idegenforgalom, a luxusfogyasztás ellátója lenne Közép- és Kelet-európa számára s a közösség következtében a népesség nagy tömegeinek életfentartását olcsóbbá tehetné. Ausztriának nem volna többé döntő fontosságú érdeke a kereskedelmi mérleg alakulása, ha fizetési mérlegének többi tételei jelentékenyen megjavulhatnának. S a többi utódállam is megtalálná a közösségben a maga számítását, mintán természeti- és munkaerőiket ismét beilleszthetnék abba a harmonikus egységbe, mely kifejlődésüket mindenki megelégedésére évszázadokon át legjobban biztosította. A „mindenki harea mindenki ellen“ tétel, mely a mai Középeurópában gazdasági téren megvalósulással fenyeget, csak akkor volna megérthető, ha az élelmezési színtér ezen a területen a rajta élő emberek részére túlszűk lenne s egyik nép csak a másik rovására juthatna magasabb létformákhoz. De erről nincs szó, ellenkezőleg Középeurópa összes népei túltermelésben szenvednek, mellyel a fogyasztás elmaradása áll szemben. A termelés megszervezése és racionalizálása a fogyasztás olcsóbbodását és emelkedését vonná maga után.

8. A világgazdasági konferencia jelentősége Középeurópa és Középeurópa jelentősége a világgazdaság számára.

Ha a középeurópai államok közeledésének módjait és útjait áttekintjük, azt mondhatjuk, hogy gazdasági és technikai lehetőségekben valóban nincs hiány, melyek ezt az összekapcsolást megvalósíthatják. De a cél eléréséhez az összes részek jóakarata szükséges. Ha megvan a jóakarát, akkor a számtalan látható és láthatatlan kapcsolat, amelyek a középeurópai gazdaságot a multban összetartották, ismét helyre fog állani. A feltételek a középeurópai államok gazdasági szövetségének létesüléséhez kedvezőbbek, mint egyéb kooperációs törekvéseknél s hiba lenne gazdaságilag összetartozó területek sürgős összeműködését kollektív egyezmények kötésétől, részleges vám-

uniók létesítésétől vagy más, egész Európa részére tervezett nemzetközi megállapodásoktól tenni függővé.

A világgazdasági konferencia által új életre hívott világgazdasági szellem lenne arra hivatva, hogy a gazdasági összekapcsolódás akarátát Középeurópában erősítse. Hogy a világgazdasági konferencia igen alkalmas e hatás kiváltásához, arra nézve kezességet nyújtanak Sir Arthur Salter, a konferencia céljai e hivatott szószólójának azon szavai,¹¹ melyeket Bécsben mondott s melyekben kiemelte, hogy „a vám- és kereskedelmi politikai kérdéseket illetőleg a konferencia maga nem létesíthet megállapodásokat, de későbbi akciókra kedvező hatást fejthet ki. Megkísérelheti, hogy általában vagy legalább is bizonyos számú államban egyértelmű felfogást alakítson ki annak szükségességét illetőleg, hogy a mai rendszer képletében legalább is a legkirivóbb vonások megváltoztattassanak.“ „És ha például egyebek között arra nézve egységes álláspont alakulna ki, hogy a vámok bizonyos fajai vagy egyéb áruforgalmi korlátozások több kárt okoznak, mint amennyi hasznot hoznak, a hatás a politika szélesebb területére is valószínűleg jelentékeny lenne. Azoknak, akik az egyes országokban már ilyen reformokért küzdenek, segítségére lenne s a későbbi kereskedelmi egyezmények kötését nagy mértékben megkönnyítené.“ E szavak úgy hangzanak, mintha Középeurópára vonatkoznának, mindenesetre kifejezésre juttatják azokat a várakozásokat, melyeket a középeurópai gazdasági kongresszus a világgazdasági konferenciához fűzött.

Ha kellőleg méltányolni tudjuk a világgazdasági konferenciának Középeurópa szempontjából való fontosságát, felvetődik még a kérdés, milyen jelentősége van Középeurópának a világgazdaság számára? Első pillanatra úgy fest a dolog, mintha Középeurópa a világgazdaság részére mindössze egy kis sarkot jelentene, de mégis olyan sarkot, ahonnan nem egy kellemetlen vihar zúdult a gazdasági életre. A depresszió, mely Középeurópára nehezedik, a légköri zavarok a középeurópai gazdasági területről tovább terjednek az egész világgazdaságra.

A középeurópai új államalakulások világgazdasági jelentőségét illetőleg a világgazdasági kapcsolatok egyik igen alapos ismerőjének szavaira akarunk hivatkozni:¹² „Valószínű, hogy az európai gazdasági színtérnek a túlnyomóan magukba zárt, történeti jellegű gazdasági egységek szétszakítása által okozott önkényes és mesterkéltséggel tagolásában rejlik végső oka az

¹¹ 1927 február 17-én az Osztrák Népszövetségi Ligában, Bécsben tartott előadás. Megjelent a „*Wirtschaftliche Nachrichten*“ 1927. március 7-i számában.

¹² Bernhard Harms: *Strukturwandlungen der Weltwirtschaft*. Weltwirtsch. Archiw. 1927. jan.

európai gazdaság legvégzetesebb és legtartósabban ható struktúra változásainak“.

És azon álláspontunk megerősítésére, hogy a Középeurópában újonnan alakított kisállamok a világgazdaság többi részére egyáltalán nem lehetnek közömbösek, még egy tudományos tekintélyt sorakoztatunk fel, aki a következő jellegzetes szavakat mondja:¹³

„Az ember talán azt hinné, hogy egy olyan nagy összgazdaságban, aminő a világgazdaság, nem jön számba, hogy egy-két taggal több van-e vagy kevesebb és hogy ezek ahelyett, hogy mint eddig, együttesen, most különválva termelnek és fogyasztanak. Csupán átmeneti időre van szükség, hogy az országok új határaikkal a nemzetközi forgalom egész rendszerébe bele tudjanak illeszkedni. Ez talán lehetséges lenne, ha ezen új államok gazdasági politikáját az az elv vezérelné, hogy egymás érdekeire kölcsönös tekintettel legyenek. A valóságban azonban éles ellentétben állanak egymással és minden nagyobb, fejlett közgazdasággal bíró nemzeti állam versenyétől rettegve félnek. Ezért a kívülről való elzárás állandó jelszavuk, míg maguk szeretnének benyomulni az idegen gazdaság területére.“

Ha tehát a világgazdasági konferencia nem is lesz egyéb általános tárgyalásoknál, melyek az egész világgazdaság összevilált viszonyait fogják vizsgálni, nem lehet félreismerni, hogy az összes bajok egyik fészékhelye Középeurópában fekszik s hogy a népek világgazdasági közeledésének fokozatos megvalósításában első teendőként egy középeurópai gazdasági szövetség létrehozását kellene megfontolás tárgyává tenni. Középeurópa ilyen irányú fejlődése az összes országok érdekeit szolgálná, mert emelné egy nagy terület jólétét, vásárlóképeségét és piaci felvevőerejét s az európai béke lényeges biztosítékává válhatnék.

Hantos Elemér.

¹³ Sartorius von *Waltershausen*: Die Weltwirtschaft. Leipzig 1926. — 415. l.

A határhaszon és a teljesítmények egyenlő fontossága.

A Jahrbücher für Nationalökonomie und Statistik 1925. évi harmadik füzetében „Gleichwichtigkeit gegen Grenznutzen“ cím alatt egy értekezés jelent meg, amelyben Othmar Spann, a bécsi egyetem kitűnő tanára a határhaszon-elmélet bírálata mellett egy új érték-, ár- és jövedelemeloszlási elmélet vázlatát nyújtja. Fejtegetéseit a közgazdasági kutatás szempontjából igen figyelemreméltóaknak tartom s ezért megkísérlem felfogásának ismertetését és elméletünk eddigi megállapításaival való összevetését.

Spann kiváló képviselője az elmélet művelői részéről az utóbbi években észlelhető ama törekvésnek, melynek célja tudományunk fogalmainak és egész rendszerének új alapokra való helyezése. A háború és az összeomlás a társadalmi tudományok legtöbb ágában mellékajtásokon tespedő kutatás figyelmét a régi nagy mesterek alkotásaira s ezeken át az állam, társadalom és nemzet fontosságára, az universalismusnak mindeneiket átfogó fogalmára fordította. List, Carey, Dühring, Müller Ádám és a német társadalomtudományi romantika szelleme termékenyíti meg a legújabb közgazdasági irodalmat. Amonn, Weber és mások mellett elsősorban Spannak ezirányú munkássága igényel különös figyelmet, ki mély bölseleti érzékkel és éles logikával építi fel az universalismuson alapuló új elméletének épületét. Aki rendszerének kifejlődését műveiben¹ figyelemmel követte, elismeréssel kell hogy adózzék azon törekvésnek, mellyel a közgazdaságtant philosophiai nézőpontból elmélyíteni, alapfogalmait egységes alapra helyezni, elméletünket a közgazdaság organikus jelenségeinek befogadására kibővíteni igyekezett. A gazdálkodás, a termelékenység, az érték és ár fogalmára vonatkozó fejtegetései — jóllehet fogalomképzései teljesen újszerűek és szükségesek voltak nem egy esetben vitatható — tagadhatatlanul értékes haladást jelentenek tudományunk fejlődése szempontjából. Az egész gazdasági életnek az

¹ Alapvető munkája: Fundament der Volkswirtschaftslehre, 3. Auflage, Jena, Gustav Fischer 1923.

universalismus alap gondolatából történő szemlélete, az összes jelenségeknek a társadalmi szervezet egészéből való levezetése, a gazdálkodás szociális momentumainak kidomborítása új meglátásokat eredményez, melyek nemcsak alkalmasak az elmélet továbbfejlesztésére, hanem egészen új alapokat nyújtanak az elméleti kutatás számára.

Mindezek teljes elismerése mellett azonban nem szabad figyelmen kívül hagynunk a következőket. Tudományunk megállapításait a kutatás folytonosságának köszöni. Kétségtelen, hogy ezek a megállapítások nem állhatnak útjában a tudomány fejlődésének s szükség esetén megváltoztatandók, esetleg egészen elejtendőek és újakkal pótlandók. Ez azonban mindenkor alapos megfontolással s a nyereendő új értékek gondos mérlegelésével kell hogy történjék.² Spann a régi alapokat megtagadva, új nézőpontokból új eredményekhez jut, tegyük tehát vizsgálat tárgyává, mely okok készítették a határhaszon-elmélet feladására s állapítsuk meg, vajjon a szakadás áthidalhatatlan-e vagy csak látszólagos.

Hogy Spannak a határhaszon-elmélettel szemben elfoglalt álláspontját megértsük, mindenekelőtt azt az alapnézőpontot kell feltalálnunk, amelyből a közgazdasági jelenségeket vizsgálja. Ez a nézőpont az universalismusé, melynek az individualismussal való éles szembehelyezése folytán kerül ellentétbe a határhaszon-elmélet megállapításaival. Felfogását egy általa idézett ősrégi mondással jellemezhetjük a legáltalóbban: „Az egész a részek előtt van“. Az „egész“ a világgazdaság egyetemé, melybe betagozódnak a nemzetgazdaságok, vállalatok, üzemek, munkások, háztartások, szóval a részek. Az egész közgazdaság fogalma ép oly kevéssé érzékelhető, mint pl. az emberi szervezet, vagy a tölgyfa fogalma. Amaz csak részei, szervei, a karok, lábak, izmok stb., emez a törzs, levelek, virágok által válik érzékelhetővé. Hiába keressük a közgazdaságot magát, csak részeit, tagjait, üzemeket, vállalkozókat, munkásokat találunk, amelyek azonban nem önmaguktól, hanem csak az egészbe való betagozódásuk folytán bírnak jelentőséggel.³ Ez az utóbbi megállapítás felfogásának sarkpontja, mely a határhaszon-elmélet subjektivismusa és psychologismusa ellen felhozott kifogásaival egyetemben annak elvetésére készítette.

A határhaszon-elmélet Spann szerint subjectivisticus és psychologisticus, mert a gazdálkodó egyénből, az egyénben végbemenő lelki folyamatok vizsgálatából indul ki. Atomis-

² V. ö. Heller: Das Fundament der Volkswirtschaftslehre. Jahrbücher f. Nationalök. u. Statistik 1924 évf. 5 füzet, 578 oldal.

³ Spann: Die Ausgliederungsordnung der Wirtschaft und ihre Vorrangverhältnisse. Jahrb. f. Nationalök. u. Statistik. 1924. évf. 6. füzet, 722. oldal.

tikus és individualistikus, mert az egyén egyes gazdasági cselekvéseiből építi fel az egész közgazdaságot. A gazdaságnak egyetemes nézőpontból történő szemlélete mellett ez az eljárás elutasítandó, egyrészt mert a lelki folyamatok vizsgálata nem a közgazdaságtan, hanem a pszichologia feladata, a pszichologia pedig sohasem lesz képes a gazdasági jelenségek megmagyarázására; másrészt mert a gazdasági jelenségek megértéséhez és az elmélet felépítéséhez csak úgy juthatunk el, ha az egyén gazdasági cselekvéseit az egész közgazdaságnak, mint egyetemes fogalomnak részei gyanánt tekintjük. Az egyén cselekvései nem önálló eredetűek, hanem csak részei a gazdasági cselekvések összességét magában foglaló egyetemes gazdaságnak s ezért az összeségtől feltételezettek, egyénfelettiek. A közgazdaság nem összegezése egyes gazdasági cselekvéseknek, személyeknek és javaknak, a piac nem halmaza az eladók és vevők ténykedéseinek, az érték nem subjectiv ítélete a gazdálkodóknak, az ár nem találkozása egyes értékeléseknek, hanem mindezek a jelenségek egy már meglevő gazdasági képletbe (Gebilde) tagozódnak be s csak ezáltal nyernek gazdasági szempontból jelentőséget. Piac, kereslet, kínálat, értékelés csak az egészhez (a közgazdasághoz) és egymáshoz való részviszonyuknál fogva válnak gazdasági valósággá.

A határhaszon-elmélet tényleg atomistikus és individualistikus, amikor az egyes gazdálkodó egyénekből, azok gazdasági cselekvéseiből indul ki a gazdasági élet magyarázatánál s az egyéni szükségletekben és az ezek kielégítésére szolgáló javak korlátolt mennyiségében látja a gazdasági tevékenység kiinduló pontját. Subjectivistikus és psychologisticus, amikor azt tanítja, hogy a javaknak a szükségletek kielégítésére alkalmas volta kelti fel az egyénben azok hasznosságának képzetét s a hasznosságnak a javak rendelkezésre álló mennyiségével való összevetése indítja meg az egyén értékelő tevékenységét. Mindamellett, azt hiszem, megegyeztünk Spann felfogásával, ha figyelembe vesszük egyrészt azt, hogy az egyén gazdasági cselekvései csak az összességbe betagozódva nyernek realitást s hogy azok az abstractiók, melyekhez a határhaszon-elmélet a fogalmak tiszta felismerése végett fordul, a való életben alig fordulnak elő, másrészt ha elismerjük, hogy az elmélet pszichologiai úton nyert megállapításai gazdasági szempontból tekintve, objectivizálásra szorulnak s társadalmi adottságukból vezetendők le.

Spann szerint a közgazdaság épületének részeire bontásánál az alapokat az egyén cselekvései képezik, melyek mindenkor az egész épülethez vannak viszonyítva. *Nézetem szerint a közgazdaság az egyén cselekvésein épül fel*, melyek a felépítés tervszerűségénél fogva az egész épületbe szervesen betagozódnak. Voltaképen itt nincsen ellentét, mert akár felülről bont-

juk le az épületet, akár alulról építjük fel, az alapok mindig ugyanazok s ha az épület tervszerűen épült, mindig az egészhez vannak méretezve. Mig azonban Spann megelepszik azzal, hogy az alapokat az egyén cselekvéseiben felismeri, addig a határhaszon-elmélet tovább megy s az alapozás okait kutatja. Az okokat az egyén lelki világában, a szükségletek, a haszon, az értékelés subjectiv tényeiben találja fel s ezzel a psychologia mezejére lép, amely ugyan — igaza van Spannak — nem nyújt gazdasági magyarázatot, de feltárja a gazdasági cselekvés alapját képező lelki mozzanatokát. A közgazdasági kutatás alaptalan korlátozásának kell tekintenünk azt a törekvést, amely ezeket a felismeréseket tudományunkból ki akarja küszöbölni, mert a gazdasági cselekvések végső okainak felderítése még abban az esetben is a közgazdaságtan feladatkörébe tartozik, ha eközben más tudomány területére lépnénk át. Teljesen igaza van Spannak, amikor pl. azt állítja, hogy az árképződésnél nem a cserélő egyének subjectiv értékelése, hanem az egész gazdasági életbe való betagozódásuk, sociális helyzetük a lényeges, de ez nem zárja ki a subjectiv ítéleteket, melyek mégis jelen vannak s a kereslet és kínálat oldalán állók cselekvéseit befolyásolják. Spann szerint a közgazdaságtant csak ez az előbbi mozzanat érdekli, a lappangó szubjektiv értékelés pedig a psychologia körébe tartozik. Nem veszi azonban e felfogás figyelembe azt, hogy a tényleg fizetett ár és azon ár közötti különbségből, melyet subjectiv értékítélete alapján valaki fizetni hajlandó volna, egy igen nagy kihatású jelenség származik, a fogyasztói járadék. Ez pedig nem a psychologia, hanem a közgazdaságtan körébe tartozik, mert a fogyasztói járadék negativumból, azaz az áralakulás egységes voltánál fogva a vételnél ki nem fizetett pénzből pozitivummá válik a többi árúra nézve, mert azok számára fennmaradt vevőerőt képvisel.

Mindezekből nyilvánvaló, hogy úgy a szubjektiv ítélet, mint annak a közgazdasági életben való objektivizálása egyaránt fontos, hogy tehát a határhaszon-elmélet és Spann felfogása nemcsak nem ellenkeznek egymással, hanem együttesen alkalmasak valóban alapos magyarázatát adni a jelenségeknek.

Spannak a határhaszon-elmélettel szemben gyakorolt bírálata azonban nem merül ki a fentiekben, hanem legfőképen a Gossen-féle törvény ellen irányul. „Meg kellett végül is győződnöm arról, hogy úgy a Gossen-féle törvény, a hasznok rétegződéséről szóló tanával, mint a határhaszon fogalma, nemkülönben a reá felépített értékelési törvény, mely szerint a javak határhasznuk alapján értékeltetnek, tarthatatlan és érvénytelen“. Ezekkel a szavakkal jelenti be Spann teljes elszakadását a határhaszon-elmélettől, melynek alapjait a Gossen-féle törvény cáfolatával akarja meggingatni.

2

A törvény pszichologiai és causalis felfogása ellen hangoztatott kifogásai csak helyeselhetők, mert gazdasági szempontból nem a pszichologiai momentum a lényeges a szükségletkielégítésnél, hanem a haszon, mint objektív célelés és a teljesítmény (haszon) csökkenése az eszközök (javak) növekedése esetén.⁴ Az a megállapítása azonban, hogy a Gossen-féle törvény érvénytelen s hogy a jószágkészletek egységei a szükségletkielégítés szempontjából egyenlő fontosságúak, alapos vizsgálatot igényel, mert elfogadása az elmélet eddigi alapjainak teljes feladását jelentené.

A Gossen-féle törvény szerint egyrészt egy jószágkészlet egységei a szükségletét kielégítő gazdaság szempontjából különböző jelentőséggel bírnak s a szükséglet kielégítésére fordított egységek jelentősége a kielégítés folyamán csökken, másrészt a szükségleteit fedező gazdaság az összes szükségleteket lehetőleg egyenlő telítési fokig igyekszik kielégíteni. Ezzel szemben Spann fejtegetéseiben feltűnő, hogy ez az utóbb említett törvényszerűség — a szükségletek egyenlő telítési fokára való törekvés — egyáltalában nincsen figyelemre méltatva, holott ez a Gossen-féle törvény leglényegesebb eleme, melynek figyelmen kívül hagyása a törvény teljes félremagyarázásához vezethet és vezet is Spannál, amikor azt állítja, hogy a törvény nem veszi figyelembe a szükségleteknek egymással való kapcsolatát. Megállapításait az alábbi példával illusztrálja, mely szerint teljesen megcáfolja a Gossen-féle törvényt a használati javakra vonatkozólag.

Ha egy szomjanhaláshoz közellevő sivatagi vándor tíz pohár vízhez jut, úgy a határhaszon-elmélet szerint a vándor szükségletkielégítése szempontjából minden pohár víznek más a jelentősége. Az első pohár víz megmenti életét, a második egészségét súlyos károsodástól óvja meg, a harmadik a legsürgősebb szomjúságot csillapítja, a negyedik még igen sürgős — de az előbbinél már kevésbé jelentős — szükségletet elégít ki és így tovább a tizedik pohárig, mely még éppen hogy jelentőséggel bír a kielégítés szempontjából. Egy tizenegyedik vagy tizenkettedik pohár már esetleg ártalmas lenne. Spann szerint ez a beállítás teljesen téves, mert ez utóbbi két pohár vízzel a vándor más szükségleteket elégíthet ki. Pl. húslevest főzhet magának, megmosakodhatik, megitathatja szamarát s ezzel ennek megmentheti életét stb., szóval ennek a két pohár víznek esetleg nagyobb jelentősége lehet, mint a vándor által ivásra használt 9 és 10 pohár víznek. Nos ebben Spannak teljesen igaza van. Ugyanezt állítja azonban a Gossen-féle törvény is, amikor azt mondja, hogy a szükségletét fedező gazda-

⁴ W. Heller: Das Fundament der Volkswirtschaftslehre. J. für Nationalök. u. St. 1924. évi 5. füzet. 601. oldal.

ság egyenlő telítési fokára törekszik a szükségleteknek. Lehet, hogy a fenti példánk vándora már a hatodik pohár vizet nem fogja meginni, mert a mosakodás iránti szükséglet a kielégítésnek az ötödik pohár víz elfogyasztása után bekövetkezett fokán intenzívebb lesz a szomjúság kielégítésére irányuló szükségletnél. A szükségletek ugyanis nem egymásután, hanem egymás mellett állanak s intenzitási fokuknak megfelelően elégítetnek ki.

Spann a fenti példával bebizonyítottnak véli, hogy a szükségletkielégítéssel csökkenő hasznosság törvénye a használati javaknál nem állhat meg, mert hiszen a 11. és 12. pohár víznek esetleg nagyobb jelentősége lehet, mint a 9. és 10. pohárnak. Nem veszi azonban figyelembe azt, hogy ő a hasznot a szükségletek összességéhez viszonyítja, míg a törvény a haszoncsökkenést egy bizonyos szükségletre vonatkoztatja.

Tagadja továbbá a csökkenő hasznosság törvényét a termelési javaknál is és azt állítja, hogy a materiális és szellemi tőke fokozott alkalmazása esetén a haszon nem hogy csökkenne, hanem emelkedik. Hivatkozik vasutak építésére, új gépek bevezetésére, a vizierők kiaknázására, új találmányokra, kereskedelmi szerződésekre, vámokra stb., melyek mind a közgazdaság teljesítőképességét növelik s ezzel a csökkenő hasznosság törvényét megcáfolják. Spann univerzalizisztikus nézőpontjából itt nyilvánvalóan azonos értelműnek tekinti a haszon és hozadék fogalmát s ezek növekedését vagy csökkenését, holott a hozadék növekedése még egyáltalában nem jelenti a haszon növekedését is. A termelési javak hasznossága nem azok hozadékától, hanem ezen hozadék hasznától függ. A Spann által említett beruházások, találmányok, szerződések stb. kétségtelenül emelik a hozadékot, ezzel azonban lehetővé teszik a szükségleteknek fokozottabb mértékben való kielégítését, végeredményben tehát a határhaszon csökkenését.

A fentiekből nyilvánvaló, hogy a Gossen-féle törvény fennáll úgy a használati, mint a termelési javakra nézve, de nem a Spann-féle egyoldalú értelmezésben, hanem a szükségletek elszigetelt vizsgálatánál mint a csökkenő hasznosság törvénye, a szükségletek egymással kapcsolatban történő vizsgálatánál, mint az egyenlő telítési fokra való törekvés tendenciája.

Miután Spann bebizonyítottnak véli a határhaszon fogalmának tarthatatlan voltát, annak helyére egy új fogalmat, a teljesítmények egyenlő fontosságának fogalmát állítja. Eszerint egy gazdasági „egész“ bizonyos teljesítményéhez a részek mindegyike egyformán nélkülözhetetlen, vagyis egyenlő fontosságú. Tételét a következő példákkal világítja meg:

Az emberi szervezetet tekintve, azt látjuk, hogy jóllétéhez összes szerveinek közreműködése szükséges. Az ember testi és szellemi jólléte nemcsak a szív és a tüdő teljesítményétől, ha-

nem pl. a kis ujj működésétől is függ. Igaz ugyan, hogy kis ujj nélkül mindenki meg tud élni, de bizonyos fogásoknál hiánya fájdalmasan észrevehető. Hogy tehát a teljesen egészséges jóllét állapotát elérjük, úgy a kis ujj, mint a szervezet összes többi tagjának teljesítménye egyaránt nélkülözhetetlen. Csak a célelés alacsonyabb fokán lehet szó arról, hogy a tagok megkülönböztessenek nélkülözhetőségük szempontjából. Ugyanezt látjuk a gazdasági életben is. Egy ipari üzemben bizonyos meghatározott teljesítmények eléréséhez a gőzgép, a munkagépek, az üzemvezető, az előmunkás, a tanonc stb. közreműködése egyaránt szükséges, mivel bármely tag kiesése esetén a teljesítmény változatlanul nem tartható fenn. Csak abban az esetben lehet szó egyes gépek és munkaerők kikapcsolásáról, ha az előzőnél kisebb teljesítményt akarunk elérni. Hasonló az eset a jövedelem felhasználásánál is. Tegyük fel, hogy egy évi 10.000 márkát kitevő jövedelem gazdaságilag helyes módon használtatik fel. Ha ennek a jövedelemnek tizedesze esik, lehetetlen ugyanannak a gazdasági tervnek keresztülvitele, mely előzőleg helyesnek bizonyult. Minden egyes márka tehát nélkülözhetetlen volt a célelés előbbi fokához viszonyítva. Mivel pedig a nélkülözhetetlennél fontosabb mi sem lehet, azért mindaz, ami egyformán nélkülözhetetlen, egyformán fontos is.

Az összes teljesítményeknek egy bizonyos teljesítmény szintje elérése szempontjából valamely gazdasági képletben való nélkülözhetetlenségét Spaun egyenlő fontosságnak vagy *aequipollentiának* nevezi. Gazdasági képlet alatt egyrészt jószágkészleteket ért, melyek egy nagyobb gazdasági képlet, pl. háztartás vagy üzem tagjaiként tekintendők, másrészt magukat a háztartásokat, üzemeket, kartelleket stb. egészen a nemzet- és világgazdaságig. Az *aequipollentia* szempontjából csak az a fontos, hogy mely konkrét képletben vizsgáljuk a teljesítményeket.

Az elmélet szempontjából nem az egyes tagok teljesítménye és e teljesítmény nagysága a lényeges, hanem egy egész gazdasági képlet által elért összteljesítmény. Nem egyes teljesítmények, hanem a képletek összteljesítménye alkot gazdasági valóságot. Csak a képlet mint egész, a háztartás mint egész, az üzem mint egész, a kereslet és kínálat mint egész, a nemzetgazdaság mint egész teljesítenek s ezen egészek közvetlen tagjai egyformán nélkülözhetetlenek, egyenlő fontosak. Emellett azonban tartalmilag az egyes képletek tagjai különbözőképpen járulnak hozzá az összteljesítményhez, amit Spann a teljesítménytartalom egyenlőtlenségének nevez. A teljesítménytartalom egyenlőtlenségével szemben tehát a teljesítmények egyenlő fontossága áll, amiből azt következik, hogy az *aequipollentia* nem mértékfogalom, mint a határhaszon, hanem

csak kvalitatív fogalom, a részek egyforma nélkülözhetetlenségének fogalma.

Spann mindeme megállapításait a magunkévá tehetjük anélkül, hogy mint ő teszi, a határhaszon fogalmát feladnók. A haszon és a nélkülözhetetlenség fogalmának oly módon való szembeállítását, hogy a nélkülözhetetlenség kizárja a haszon esökkenését, nem mondható szerencsésnek, mert míg a nélkülözhetetlenség valamilyen konkrét célt feltételező fogalom, addig a haszon csak általános célra, valamely nem konkretizált intenzitású szükséglet kielégítésére vonatkoztatott ítélet. Kétségtelen, hogy valamely szükséglet bizonyos telítési fokának eléréséhez meghatározott mennyiségű jószágegység szükséges. Bármelyik egység elhagyása esetén a szükséglet már nem elégíthető ki teljesen. Ebből a szempontból tekintve, minden szükséges jószágegység egyformán nélkülözhetetlen, egyformán fontos (s a határhaszon-elmélet álláspontja szerint egyformán hasznos is, hiszen az egyes jószágegységek haszna egyenlő az utolsó egység hasznával, a határhaszonnal).

Spann universalistikus szempontjából megelégszik ennyivel s maga is kijelenti, hogy az egyenlő fontosság nem kvantitatív, hanem kvalitatív fogalom. A határhaszon-elmélet ennél tovább megy s azt a fontosságot vagy jelentőséget, melyet a jószágegységek a szükségletkielégítés szempontjából képviselnek, kvantitatíve is meghatározza az utolsó egység hasznával, a határhaszonnal. Ezzel megfontolásunk körébe a hasznosság mellé a mennyiségi fogalom és ezzel az értékfogalom is belép. Amikor ugyanis a javak hasznosságát azok rendelkezésre álló mennyiségével összevetjük s így alkotunk ítéletet azoknak a szükségleteink kielégítése szempontjából való jelentőségéről, akkor már értékelünk, mint ahogy a határhaszon fogalma is voltaképpen már értékelési fogalom. Ha a szükséges jószágból sok áll rendelkezésre, úgy a szükségletkielégítésben mélyebb telítési fokig szállhatunk alá, mintha kevés állana rendelkezésre. Következésképpen az a jelentőség, amelyet az utolsó egységnek tulajdonítunk, az első esetben kisebb, mint a másodikban. Nem szabad ugyanis figyelmen kívül hagynunk azt a körülményt, hogy a szükségletek oszthatók, egymással kapcsolatosak, kielégítésük nem egymásután, hanem egymás mellett történik s intenzitásuk és kielégítésük sorrendje nagyrészt a kielégítő egyéntől függ.

A határhaszon elmélet szubjektív értéktana ezekből a megfontolásokból indul ki, Spann objektív értékmagyarázata, a teljesítmények nagyságának az egészhez való viszonyából. Nyilvánvaló, hogy a két felfogás között az a különbség, hogy a határhaszon-elmélet az értékfogalom eredetét mélyebben keresi, mint Spann, ki a vizsgálatot ott kezdi, ahol a határ-

haszon-elmélet arra a megállapodásra jut, hogy az egyén szubjektív értékítéletei a gazdasági életben objektivizálандók.

Spann felfogásának újszerűsége az érték-, ár- és jövedelemeloszlás fogalmának fejtegetésénél a legszembeötlőbb. Kiinduló pontja az értékmérés problémája. Szerinte a teljesítmények vagy hasznok nagysága egyáltalán nem mérhető, mert egy gazdasági képlet összteljesítménye számszerűleg nem lévén osztható, az egyes részletteljesítmények nagysága sem önmagában, sem más teljesítményekhez való viszonyában nem mérhető. Igaz, hogy a teljesítmények egyenlő fontosságuk ellenére is egy bizonyos célhoz viszonyítva több-kevesebb értékkel bírnak, ez az érték azonban számszerűleg nem állapítható meg, mert a több-kevesebb nem kvantitativ, hanem kvalitatív különbséget jelent. Minden teljesítmény egyedülálló, nem ismételtető s mint külön species, nem csak intenzitásában kvantitativ, hanem kvalitatív is különbözik a másiktól. Spann vonatkozó példája szerint pl. egy Mozart operáról állítjuk, hogy az értékesebb egy Flotow operánál, de azt, hogy amaz tízszer értékesebb emennél, nem mondhatjuk.

Kérdés már most, hogyan lehetséges mindemellett az, hogy a javakat a természetbeni cserénél vagy az árnál mégis számszerűleg értékeljük. Spann erre a kérdésre a következő fejtegetésekkel felel:

A célok bizonyos rangsorban állanak s ehhez képest az elérésükre szükséges eszközök is bizonyos rangsorba tagozódnak. Az eszközök ily módon létrejött tagozata nem csak észszerű és a célok elérése szempontjából érvényes, hanem a mérésnek is hozzáférhető. A cselekvések pl. munkaórákra bonthatók, a cselekvő egyének számszerint meghatározhatók, a dologi javak megszámlálhatók vagy megmérhetők. Ilykép a javak, mint eszközök, a mérésnek közvetve hozzáférhetőek s ez a számszerű meghatározás képezi a mérték és mennyiség alapját a cserénél és az árnál. Ha pl. a célok és eszközök adott tagozata és a mezőgazdaság egy bizonyos állapota mellett tíz birka jut egy ökörre, úgy kicserélésük alapja a 10 : 1 közti arány. A mérték és szám a cserénél és árnál nem jelenti a teljesítménynagyság, a haszon mérhető voltát, mert a lényeges a teljesítmények észszerű tagozata, a származtatott és közvetett ennek a tagozatnak mennyiségileg való meghatározása. A gazdálkodás során fellépő mennyiségi viszonyok csak kifejezői a gazdasági eszközök észszerű tagozatának, nem pedig mértékei a teljesítményeknek. Ebből az következik, hogy a haszon nem mérhető, de az is, hogy az érték és az ár között lényeges különbség nincsen. Az érték individuális fogalom, mely a teljesítmény nagyságát fejezi ki egy gazdasági képlet belső életében. Mihelyt azonban valamely jószág az üzem vagy háztartás

keretéből kilép, piacra kerül s ezzel egyénfeletti — az eddigi gazdasági képleten túlmenő — tagozati összefüggésekbe kerül, csere- vagy árviszonyról beszélünk.

Ezekből a megfontolásokból következik, hogy az érték-képzés egy gazdasági képleten belül, vagy több képlettel való magasabb összefüggésben nem ugyanaz, mint az értékekkel és árakkal való számolás. Értékképzés és értékszámítás nem azonosak. Az értékszámítás vezető szempontja a gazdasági képlet összteljesítménye és a képlet egyes részei részteljesítmények beszámítása az összteljesítmény szempontjából. Ez a beszámítás az egyenlő fontosság elve alapján történik.

A fentiek szerint Spann univerzalisztikus álláspontjához híven az értékfogalom magyarázatánál nem a gazdálkodó egyén szubjektív értékitéletéből, hanem a gazdasági képletek teljesítőképességéből indul ki. Ez alapon a javak nem határhasznuk szerint, hanem — mint egy összteljesítmény tagjai — az egyenlő fontosság elve alapján értékeltetnek. Nem a javak vagy azok részei teljesítményének nagysága, hanem a javakat magában foglaló gazdasági képlet teljesítménye az első, a lényeges, amelyből a javak részletteljesítménye az egyenlő fontosság elve szerint megállapítható, értékelhető. A vállalkozó üzemének, a művezető műhelyének, a kartell előljárója üzletágának, az államférfiú nemzetgazdaságának, a háziasszony háztartásának teljesítőképességét itéli meg elsősorban s csak innen száll alá az egyes javak és azok részteljesítményének (a tagoknak) megítéléséhez. Mindenütt csak az egésztől a részekre, az objektivról a szubjektivra, sohasem a részekről az egészre, a szubjektivról az objektivra történhetik az értékelés. A gazdasági képlet teljesítménye az első, az egyes részteljesítmények nagysága a képleten belül a származtatott.

Spann mindeme fejtegetéseinek lényege tehát az, hogy a javak nem határhasznuk alapján, hanem egy összteljesítmény tagjaiként az egyenlő fontosság alapján értékeltetnek, mely megállapításhoz még hozzáfűzi, hogy egy gazdasági képlet tagozódásának megváltozásakor az egyenlő fontosság helyére — időlegesen míg a tagok átesoportosítása be nem fejeződik — a több-kevesebb fontosság léphet.

Az értékprobléma ilyenén magyarázata után már most az a kérdés, hogyan nyer kifejezést az egyenlő fontosság az árak kialakulásában? Azt jelenti-e, hogy egy gazdasági képlet minden tagja az összteljesítmény szempontjából közvetlenül egyforma jelentőséggel bír, avagy úgy értelmezendő-e, hogy a képleten belül tagként csak a teljesítmények csoportjai (ágai), ezeken belül (saját csoportjuk szempontjából ismét közvetlen tagként) az alsoportok s csak az alsoportokon belül az egyes javak egyenlő fontosak. Kétségtelen, hogy az utóbbi magyarázat a helyes. Tegyük fel Spann példája szerint, hogy egy átlag

majorságban a szokásos céloknak a szokásos eszközökkel való eléréséhez 10 birka jut egy ökörre. Vajjon egyenlő fontosságú-e ez esetben minden birka minden ökörral azért, mert valamenynyien hozzájárulnak az összteljesítményhez? Semmiesetre sem. A majorság mint gazdasági képlet szempontjából a közvetlen, tehát egyenlő fontosságú tagok a juhtenyésztés és a szarvasmarhatenyésztés. Csak ezen csoportokon belül egyenlő fontosak a tagok, az egyes birkák és ökrök. A majorságnak tehát nem minden tagja közvetlenül egyenlő fontos a többiekkel, hanem az egészből a részekre haladva, először a teljesítményi ágak, csoportok (juhtenyésztés, marhatenyésztés), azután az esetleges alcsoportok s végül csak ezeken belül egyenlő fontosak az egyes tagok. Ezért ér a fenti példa szerint 10 birka 1 ökröt s ugyancsak ezért van az, hogy pl. egy bányavállalat, amely különféle minőségű szenet termelő aknákkal rendelkezik, nem ér el egyenlő árat az egyes aknák produktumai részére, holott azok — a vállalat teljesítménye szempontjából — egyenlő fontosak.

Az egyenlő fontosság ezek szerint a tagozódott teljesítmények viszonylagos nagyságához képest valósul meg az árban. Viszonylagos nagyság alatt azt az arányt értjük, melyben teljesítményágak az összteljesítményhez állanak. Egy oly gazdasági képletben, melyben a részek aránya teljes, egy oly képletben, mely a világ és nemzetgazdaságon át az egyes üzemekig és háztartásokig terjedő összhangban épül fel, az ár ezen arány kifejezője. Figyelembe kell azonban vennünk, hogy egy gazdasági képlet tagjai átcsoportosításnak vannak kitéve, amikor az egyenlő fontosság helyére a több-kevesebb fontosság lép s hogy ez az átcsoportosítás az árakban is kifejeződik. Az árak ilykép nemcsak egy tagozódás bizonyos állandó arányának kifejezői, hanem az átcsoportosítás befejezése után várható viszonylagosságot is feltüntetik. Az áralakulásban tehát az egyenlő fontosság mellett a várható több-kevesebb fontosság, sőt — mivel a javak egymást helyettesíthetik — a teljesítmények helyettesíthető volta is közreműködik. Ez utóbbi tétel folytán az egyes árak csak az összes árak összefüggéséből magyarázhatók és minden egyes árváltozás maga után vonja a többi árak változását is. Minden árban az összes árak viszonylagossága foglaltatik az összes árú viszonylagossága alapján.

Az ár tehát nem szubjektív becslések szerint alakul, hanem a részteljesítményeknek az összteljesítményhez való arányát kifejező organikus ár, mely az esetben, ha a részeknek az összességhez való aránya, az egész közgazdaságnak tagozódása helyes, igazságos árrá lesz.

Spann szerint ezeket a megfontolásokat teljes mértékben megerősíti a tapasztalat is. A papírpénz inflációja, a fizetési hatalomnak pl. 10.000-szeresére emelkedése folytán az összes

árak nem egyforma mértékben emelkedtek, hanem az infláció mélyreható aránybeli változásokat idézett elő az árakban. Az árstatisztika szerint a nélkülözhető árúk, pl. a divatcikkek ára sokkalta nagyobb mértékben emelkedett, mint az élelmiszerek ára, holott a fizetőképességükben kimerült vevők értékelése ezen cikkekkel szemben kétségtelenül esett s ezzel azok árának esését kellett volna előidéznie.⁵ Hasonló jelenségnek tartja Spann a gabona árának a terméseredménytől független, állandó emelkedését,⁶ továbbá azt a körülményt, hogy fejlett közgazdaságokban a munka és a nyersanyag drága, a tőke ellenben olcsó, míg fejletlen közgazdaságokban a drága tőkével szemben a munka és a nyersanyag olcsóbb.⁷

Spann érték- és árelméletéből folyik jövedelemeloszlási elmélete, mely szerint egy gazdasági képlet tagozódási aránya az árakban nyervén kifejezést, vagy más szóval a termelt javak tagozódása (jövedelem eloszlása) a termelési eszközök tagozódásától lévén függésben, ez utóbbi határozza meg a jövedelemeloszlás mikéntjét.

Az ő univerzalisztikus felfogása szerint ugyanis a termelési eszközök tagozódása megszabja egyrészt azt, hogy mily javak termeljenek és mily tagozódásban, másrészt azt, hogy a termelt javak közül melyek fordíthatnak az egyes jövedelmi ágakban a fogyasztás és tőkeképzés céljaira. Egy arányos tagozódású gazdasági egészben ezek szerint a jövedelemeloszlás nem a szubjektív értékitételekben s a kereslet és kínálat találkozásában találja magyarázatát, hanem abban, hogy minden termelés és gazdasági cselekvés a világ- és nemzetgazdaságba betagozódik s mindig egy meghatározott céllal valaki részére történik s ezért a keletkező, a jövedelemeloszlás céljaira szánt javak már oly tagozódással bírnak, mely a meglevő jövedelemeloszlási köröknek s azok céljainak megfelel. Nem az áralakulás határozza meg a jövedelemeloszlást, hanem az, hogy mi termeltetett és kinek a részére történt a termelés, amiből az is következik, hogy a javak termelésénél azoknak az eloszlás folyamán várható ára már számításba vétetik.

A jövedelemeloszlás problémáját csak úgy foghatjuk fel helyesen, ha figyelembe vesszük, hogy a termelési javak, a termelt javak és a jövedelmi ágak egymásnak megfelelnek, még pedig olyképen, hogy a termelési javak tagozódása előbb áll,

⁵ Spann nem számol azzal, hogy a fizetőképességnek nagy tömegek-nél való esése folytán egyeseknél a fizetőképességnek oly növekedése állott elő, mely éppen a nélkülözhető árúknak tömeges vásárlásában tobzódott s ezzel azok árát felhajtotta.

⁶ Amely teljesen magyarázatát találja a mezőgazdasági termények árának a legnagyobb termelési költségekhez való igazodásában.

⁷ Ami abban leli magyarázatát, hogy fejlett közgazdaságokban a tőke elhelyezése biztos, míg a fejletlenekben igen nagy rizikóval jár.

mint a termelt javaké s emezek tagozódása megelőzi a javak elosztását. A jövedelemeloszlás Spann felfogása szerint nem vezethető le olyképp az árelméletből, hogy alapját a munka, a földtulajdon, a tőke használatának ára képezi, mivel a jövedelemeloszlást nem az áralakulás mikéntje, hanem egy gazdasági képlet teljesítményágának az árak által közvetített részaránya határozza meg. Ilyképp sok tőke és kevés munkás mellett a munka teljesítményágának a reprodukciós költségek levonása után jutó rész kevesek között osztódik fel, következésképpen nagyobb lesz, mint az ellenkező esetben. A munka termelési ágán belül pedig az irányító munkának jutó rész nagyobb lesz, ha kevesek között oszlik meg (nagyüzem, kapitalizmus), mint ha sokan osztoznának rajta (kisipar, céhek), az irányított munka része kisebb, ha nagyobb munkástömegek, nagyobb, ha néhány munkás között oszlik meg.

Végül mivel a jövedelemeloszlás nem az áralakulástól függ, hanem már benne rejlik a közgazdaság tagozódásában s az árak ez utóbbinak csak kifejezői, nyilvánvaló, hogy téves az a felfogás, mely szerint az áralakulás törvényei a természeti törvényekhez hasonlóan befolyásolhatatlanok, hanem ellenkezőleg a kormányok, testületek és a közvélemény megváltoztathatják az áralakulást és a jövedelemelosztást, feltéve, hogy ezen igyekezetük összhangban áll a közgazdaság és elsősorban a termelési eszközök mindenkori tagozódásával, ha számol a tagozódás esetleg folyamatban levő változásaival (új találmányok stb.) s végül, ha szem előtt tartja azokat a célokat, melyeket egy népies kultúra követel. A közgazdaság irányítható és befolyásolható, egy ártalmas tagozódás helyesbíthető, a piac helytelen alakulása megváltoztatható s ezáltal az igazságos áralakulás és jövedelemeloszlás biztosítható.

Vajjon Spann érték-, ár- és jövedelemeloszlási elmélete nem egyeztethető-e össze a határhaszon-elmélet vonatkozó megállapításaival? A határhaszon-elmélet szellemében definiálva az érték fogalmát, azt mondhatjuk, hogy az érték az a jelentőség, melyet a szükségletkielégítés szempontjából a javaknak — azok hasznosságának és mennyiségének összevetésével — tulajdonítunk. Az érték tehát egy individuális, szubjektív ítélet, mely mindig a gazdálkodó egyénből indul ki. Spann szerint, mint fent láttuk, az érték ugyancsak ítélet, melyet a javaknak, mint egy gazdasági képlet részeinek, a képlet összteljesítménye szempontjából tulajdonítunk. (A vállalkozó üzemének teljesítőképességét ítéli meg elsősorban s csak innen száll alá az egyes javak . . . megítéléséhez.) Az érték tehát nála is individualis eredetű, jölehet lényege nem a szubjektív ítélet, hanem az objektív célelés, mely az egyént értékelő tevékenységében determinálja. Azt hiszem, hogy ezt a megállapítást a határhaszon-elmélet alapján állva, nyugodtan elfogadhatjuk. A cél itt is, miként Spannál, a

szükségletek kielégítése, mely célra különféle javak, eszközök állanak rendelkezésünkre. E javak a célelés szempontjából egyformán nélkülözhetetlenek, egyformán fontosak, de nem egyenlő értékűek. Értéküket a belőlük rendelkezésre álló mennyiségnek a szükséglethez való viszonya szabja meg. Minél nagyobb a mennyiség a szükséglethez képest, annál kisebb az érték és ellenkezőleg. A cél ugyanúgy lehet egy magángazdaság, mint egy egész nemzetgazdaság szükségleteinek kielégítése. A nemzetgazda szempontjából egy adott szükségletet tekintve, ugyanúgy csökken a javak értéke azok mennyiségének emelkedésével (figyelman kívül hagyva a nemzetgazdaságoknak egymással való kapcsolatát) mint a magángazda szempontjából.

Mint látjuk tehát, Spann fejtegetései nem cáfolják meg a szubjektív értékelmélet megállapításait, hanem ellenkezőleg, az értékképzés szubjektivitása mellett kidomborítván a lényegét, a célelést, nemkülönben rámutatva arra, hogy az értékítéletek nem önálló eredetűek, hanem az egyénnek a közgazdaságba való bekapcsolódásánál fogva determináltak — tovább fejlesztik azt.

Az árelméltre vonatkozó fejtegetései igen sikerülteknek mondhatók abból a szempontból, hogy a cserélő feleknek a közgazdaságba való bekapcsolt voltát kellő figyelemre méltatják és ezzel az ár alapját képező szubjektív csereérték keletkezésének magyarázatát adják. Nem fogadható el azonban az a megállapítása, hogy az ár a cserélő felektől független kifejezője annak az aránynak, amelyben a részteljesítmények értéke az összteljesítmény értékéhez áll, vagy más szóval, hogy ár és érték azonos fogalmak a gazdaság különböző fokán. Ez a felfogás teljesen figyelman kívül hagyja azt, hogy a cserélő felek — ha szubjektív csereítéleteik determináltak is — a cserét illetőleg szabad elhatározással bírnak s hogy az ár nem egy előre meghatározott arányszám, hanem a piaci alkunak az eredménye.

Ez oknál fogva a jövedelemeloszlás sem tekinthető egyszerűen a termelési javak tagozódása kifejezőjének, hanem a termelési javak piacán — a földtulajdon, a tőketulajdon és a munka használatáért — az alku közbenjöttével fizetett ár eredményének. Ez a megállapítás azonban nem zárja ki azt, hogy Spannak teljesen igazat adjunk abban, miszerint úgy az áralakulásra, mint a jövedelemeloszlásra a kormányok, testületek stb. lényeges befolyást gyakorolhatnak s ezáltal az igazságos áralakulást és jövedelemeloszlást biztosíthatják.

Karg Norbert.

Ausztria újjáépítésének világgazdasági vonatkozásai.

Amidőn éppen két évvel ezelőtt *W. T. Layton*, az *Economist* főszerkesztője és *Charles Rist*, a párisi egyetem tanára elindultak újtjukra, hogy eleget tegyenek megbízásuknak, amelyet a Nemzetek Szövetségének gazdasági bizottságától, egy gazdasági ankét megírására kaptak,¹ a *Temps* vezércikkírója, *Gustave Herbet*, aki egyszersmind Franciaország megh. minisztere, némi kételyeket fűzött Ausztria gazdasági talpraállításához. Fejtegette azokat a lehetőségeket, amelyek Ausztria előtt állanak akkor, ha a restauráció terve nem sikerülne. Leszögezte azt a tényt, hogy Német-Ausztria egy „*Etat assisté*” vonalára süllyedt, amely nemzetközi segítség nélkül már eddig is vagy a forradalom zsákmánya lett volna, vagy pedig arra lett volna kényszerítve, hogy állami önállóságát feladva, Németország karjaiba vesse magát. Ugyanakkor mérlegelte az *Anschluss* esetlegességét s annak várható következményeit Franciaország külpolitikájára nézve. Azóta azonban az ú. n. szanálási akció első stádiuma befejezést nyert. Ausztria felszabadult az ellenőrzés alól s a főbiztosok egyidőben hagyták el Bécsét és Budapestet. Mivel az osztrák és a magyar nemzetközi kölesön között feltűnő a hasonlatosság: egyedüli különbség csak az, hogy nálunk nincsenek garantáló államok, akik a kölesönt szavatolják, nem lesz érdektelen Ausztria gazdasági restaurációjának jelenlegi állását ismertetni.

Bár Ausztria volt az első állam, amely elértéktelenedett pénzét stabilizálta, mégis az újjáépítési akció első eredménye több, mint egy évig váratott magára: több, mint egy év kellett a budget, több mint három és fél év a valuta stabilizálására. Az ellenőrzés nálunk és Ausztriában is hasonló feltételek alatt

¹ Société des Nations. La situation économique de l'Autriche. Rapport présenté au Conseil de la Société des Nations par *W. T. Layton* C. H. et *Ch. Rist*. Edition révisée 4. Sept. 1925; 221. old.

oldatott fel. Az első periódus, kétségkívül a legváltásosabb időszak ezzel itt is véget ért, s 1926 július elsejével, az újjáépítési periódus végével az az időszak következik, amelyben az annuális kölcsönök s a kölcsön kamatai törlesztendőek. Ez nálunk, mint tudvalevő, 1942-ig tart, Ausztriában pedig 1943-ig.

Nem szabad azt hinni, mintha a rekonstrukció Ausztriában tisztán a Népszövetség munkája lett volna.² Ausztria már a Csehszlovákiában, Angliában és Franciaországban 1922 nov. 18-ig felvett kölcsönökkel elérte valutájának, ha nem is szilárd alapokra való fektetését, de legalább is azt, hogy a koronát a lejton megállította. Noha ezen kölcsönök később a népszövetségi-kölcsön kalapja alá foglaltattak, mégis nem vitatott a tény, hogy itt Ausztriának önálló, saját erejéből kifejtett stabilizációs kísérleteiről van szó, amelyeket siker is koronázott. Ezért az osztrák pénzügyminiszter memoranduma két időszakra osztja Ausztria szanálásának történetét: *a)* a nemzetközi kölcsön előtti *b)* utáni időszakokra. Hasonló jelenség ismétlődött nálunk is. Egy jól kidolgozott exportkampány volt szükséges ahhoz, hogy a közlekedési miniszter 1923 telén és 1924 tavaszán a kontingentálási rendszerrel, amely akkoriban a hatályon kívül levő, vagy még életbe nem lépett új vámszerződéseket pótolta, a korona frontját megvédje.

Az első nemzetközi gazdasági konferencia, amelyen a háború óta a volt hadviselő államok is résztvettek, a Brüsseli volt. Ez még csak elméleti határozatokat hozott a szanálásra vonatkozólag, mert azt az álláspontot fogadta el, hogy a budget-egyensúly az első feltétele a szanálásnak. Igaz ez mindenestre Angliára és azokra az államokra, amelyek nem jutottak el, mint mi és Ausztria, a demonetizáció szükségességéig, vagyis a pénzértéktelenedés oly fokáig, hogy a gazdasági élet szilárd alapokra való fektetéséhez még magát az érme elnevezését is meg kellett változtatni.

Anglia valutája ebben az időben már különben is javulóban volt, hiszen a *Cunliffe* bizottság első javaslatát még a háború befejezése előtt 1918 októberében terjesztette be, s ezzel a rendszabállyal már egyúttal be is vezette a defláció első stádiumát. Nem lehettek azonban kielégítőek ezek a módszerek olyan államokban, s ez az eset Ausztriánál is, melyekben mint azt egy olasz közgazdász³ szellemesen megjegyzi, a pénzforgalom hypertrophiája valóságos elefantiázissá fejlődött. Viszont, hogy a mi gazdasági válságunkról a Nyugat csak pénzünk majdnem teljes megsemmisülése által nyert tudomást, ez

² Lásd *Salter* cikkét a *Times* 1926 július 8. számában „Austria and Hungary. Two League's tasks completed“.

³ „*Annali di Economia*“ 1925 Volume 2. Milano, Università Bocconi - Editrice. Prof. *Attilio Cabiati* „Il Ritorno all'oro“.

is bizonyos.⁴ *Cabiati* professzor stabilizálásra vonatkozó nézetei egyezni látszanak azokkal a megállapításokkal, amelyeket az imént tettünk, s amelyeknek veleje *Cabiati* szerint az: „... *che la moneta sana rappresenta la premessa, non le conseguenza del risanamento dell'economia nazionale*“.⁵

Ausztria állampénzügyeinek rendezése nem ment olyan simán, mint azt az 1922-ben kidolgozott terv sejtette. 12 hónappal tovább tartott, mint az előre tervezve volt, az első periódus, a „*période de reconstruction*“, amelynek végén a főbiztos hatásköre is megszűnt. Persze, mint biztosíték továbbra is fennmaradt a Népszövetség ellenőrzése két tekintetben: *a)* a *Bank-Adviser* további 3 évre állásában maradt, *b)* a további 10 évre, ha szükség kívánná, a Népszövetség újból kiküldhet egy főbiztost a budget ellenőrzésére. Így, habár effektíve a restauráció munkája befejeződött legalább papiron, mégis a Népszövetség nem tekinti megrendíthetetlennek s teljesen ellenállóképesnek az osztrák valutát; éppen ezért hagyott magának sok tekintetben szabadkezet a jövőre nézve.

Persze mind ezen jelenségek között ott ólalkodik a legnagyobb kérdés: vajjon életképes-e Ausztria? *Rist* és *Layton* külön fejezetet szentelnek ennek a problémának jelentésükben, s nincs államférfi és közgazdász, aki az érmének másik oldalát is ne nézné. Legutóbb *Seipel* kancellár a Sorbonneon tartott konferenciájában⁸ bizonyította vitalitását és azt az erőfeszítést, amit az osztrák nemzet új piacok megszerzése céljából kifejt. *Kienboeck* pénzügyminiszter⁹ statisztikai adatok feltüntetésével egyenesen kedvezőnek mondja Ausztria jelenlegi gazdasági helyzetét. Cikke főleg két örvendetes tényről tartalmaz. Egyfelől a hydroelektrifikálás gyors előrehaladását, másfelől a mezőgazdaság intenziválását, amelynek szép eredményei már is mutatkoznak. Bár igaz, hogy a burgonya és a cukorrépa termés nagyságából még nem lehet egy ország gazdasági állására következtetéseket vonni, mégis idézzük *Kienboeck* mun-

⁴ Ebből a szempontból nem lesz érdektelen *Jacques Kulp* tanulmányára egy futó pillantást vetni. (Les maladies monétaires de l'Europe.) Tome XXIX. Revue Politique et Parlementaire. 15 Sept. 1925. Ő beható vizsgálat után három csoportra véli osztani a valutabetegségben szenvedő államokat: könnyen, kevésbé sulyosan s igen sulyosan megtámadott valutájú államokra. Ezen csoportokon belül a következő osztályokat állítja fel: *A)* Revalorizáció; ide sorolnak Anglia, Svédország, Hollandia, sőt újabbban Franciaország. *B)* Devalváció, vagy devalorizáció: Finnország. *C)* Demonetizáció: Ausztria, Magyarország, Orosz- és Lengyelország. *D)* Együttes jelemléte az elértéktelenedett papirpénznek s az értékében állandó énnéknak egy törvényesen meghatározott árfolyamon való átváltalási lehetőséggel: Brazília, Argentína.

⁵ *Cabiati* id. m. 263. és 273. pp.

⁸ 3. június 1926. „La vraie figure de l'Autriche“.

⁹ Lásd cikkét a Revue Mondiale külön kiadásában, 1926 június: „L'Autriche d'aujourd'hui.“

kájának adatait csupán azért, mert azok már az 1925-i termés-eredményeket is magukba foglalják; 1915-ben a búzatermés átlaga 11.5 q volt hektáronként, 1925-ben 16.5 q, rozsban 11.6 q, 16.4 q, burgonyában 31.1 és 123.4 q az arány. Ez utóbbi, valamint a cukorrépatermés különösen örvendetes növekedést mutat, ha meggondoljuk, hogy 1919-ben, csak 140 q, 1925-ben ellenben 245 q volt hektáronként. A cukorrépatermés 766.000 q-ról 1919-ben 5,299.000 q-ra ugrott 1925-ben. *Rist* és *Layton* többször mutatnak rá arra az analógiára, ami Svájc és Német-Ausztria között kézenfekvő. A readaptációnak elsősorban svájci mintát kellene alapul venni. (Háziipar kifejlesztése, általában az ipar kifinomítása, intenzív földművelés, alpesti gazdaság és az idegenforgalom).

Az alpesi tejtermékek kikészítésére szövetkezetek lennének leginkább hivatva, amelyek közül Ausztria eddig csak egyvel rendelkezik. Ugyancsak az értékesítést is így lehetne legcélszerűbben megszervezni. A tejjgazdaság érdekes fellendülést mutat a mai Ausztria területén. Amíg 1919-ben csak 26.5 millió liter tejet szállítottak az osztrák tartományokból, addig 1925-ben ez a mennyiség 271.1 millióra nőtt. Annál is érdekesebbek ezek az adatok, mert Német-Ausztria úgy, mint mi is, az industrializáció felé halad a békekötés és szétdarabolás óta, ami érthető akkor, ha a népesség sűrűségét figyelembe vesszük. Erre a tényre különben nálunk tudtommal *Fellner Frigyes* mutatott rá először tanulmányában, amelyben az utódállamok fizetési mérlegeit veszi vizsgálat alá.¹⁰ *Rist* és *Layton* adataiból is kitűnik, hogy a művelés alá vett terület a jelenlegi Ausztriában kisebb, mint a békekötés előtt volt.

Művelés alá vont terület terménycsoportok szerint.

Német-Ausztria területén:

	Burgenland nélkül				Burgenl. is beleértve		
	1909—1913	1922	1923	1924	1922	1923	1924
Rozs	419	307	344	347	337	373	375
Zab	344	266	307	293	285	324	309
Buza	198	154	164	165	186	192	195
Árpa	136	106	119	119	127	135	138
Burgonya	155	145	134	150	163	151	167
Cukorrépa	16	9	11	15	11	13	19

(ezer hektárokban.)

Vagyis, ha Burgenlandot nem számítjuk, a visszafejlődés, ami a bevetett területeket illeti, szembetűnő. Ez az irányzat azonban nemcsak Ausztriában, hanem az egész világon fennáll. Európa egy általános agrárkrízis előtt áll, amennyiben 1913 óta, amidőn is rekord gabonamennyiséget produkált, a földművelés hozama esökkenő irányzatot mutat. Ez az az idő-

¹⁰ Lásd a „Rivista internazionale di Statistica“. Vol. III. 2.

pont, amidőn Spanyol-, Olasz- és Franciaország többé már nem képesek több művelhető földet beállítani. Ez a tendencia Középeurópának a békeszerződések folytán való hanyatlásával vált még érezhetőbbé.

Hogy ezt a helyzetet, amely oly nagy súllyal esik latba az európai gazdaság állásának megítélésénél, még jobban szemléltetővé tegyük, utalnunk kell ezen a helyen a földművelés „balkanizálására“, amely speciálisan középeurópai probléma és amelynek oka, mint tudjuk, a békeszerződésekben leli magyarázatát. Hogy az európai deficit az 1925. számítás szerint 99.2 millió q tett ki, az nagyban és egészében ennek a ténynek tudható be. Különösen találó a megállapítás a volt Osztrák-Magyar Monarchia területére nézve, ahol agrárreformok a termelést úgyszólván paralizálták. A Monarchia, mint gazdasági egység képes volt saját magát ellátni, a mostani Ausztria ellenben csak egy hányadát képes előállítani annak, amire fogyasztásának szüksége van. Álljon itt a *Rist* által felállított statisztika, ami a gabonabevitelt szemlélteti:

Termelés a fogyasztás hányadában:

	1922—23	1923—24	1924—25
	%	%	%
Buza	37	34	34
Rozs	76	74	80
Árpa	63	66	65
Zab	81	81	77

Ebből a statisztikából hűen tükröződik vissza Ausztria külkereskedelmének legaktuálisabb problémája, amely a saját maga élelmezése körül forog.

Az osztrák külkereskedelem eme új orientációja kapcsán utalnunk kell a külkereskedelmi forgalom deviációjának problémájára, amely figyelemreméltó a világgazdaság (Alt-*ausland*) és azután speciálisan a *Neu-*ausland**, vagyis az utód-államok és Középeurópa s végül magának a mai Ausztriának szempontjából is. Ha Ausztria jelenlegi külkereskedelmi statisztikájának adatait vizsgáljuk, úgy abban a kereskedelem négy főirányát véljük megkülönböztetni: az első a dunai államok (Csehszlovákia, Magyarország, SHS királyság és Románia); a második Közép- és Nyugateurópa (Német- és Lengyelország); a harmadik Nyugateurópa (Nagybritannia és Írország, Németalföld, Belgium, Franciaország, Svájc, Olaszország); a negyedik végül az egész többi külföld felé orientálódik.

Most már, ami Ausztria részesedését illeti, az abból, amit az előbbieken mondtunk, nyilván következik, hogy t. i. a

főáramlat az első csoport államai felé irányul. Álljanak itt a *Rist* által felállított százalékos statisztikák:

Osztrák külkereskedelmi forgalom %-ban.¹⁴

	Export			Import		
	1922	1923	1924	1922	1923	1924
I. Dunai államok . . .	42.1	39.3	36.8	40.1	41.3	41.2
II. Közép- és Észak- európai államok . . .	23.9	21.0	23.0	26.9	24.2	22.5
III. Nyugateurópai államok	23.0	25.4	25.9	15.8	18.7	19.7
IV. Más államok	11.0	14.3	14.3	17.2	15.8	16.6
Összeg . . .	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0

Rist véleménye szerint a változás a harmadik és negyedik kategória javára a readaptáció folyamatának végén még érezhetőbb lesz. Readaptáció alatt pedig a Dunai államoknak a világgazdaságba való bekapcsolódását érti, olyképpen, hogy ezen államok külkereskedelmi forgalmának zöme többé ne a velük szomszédos, a volt Osztrák-Magyar birodalom területére irányuljon, amely mint azt tudjuk, egy autarchikus egészet képezett, hanem Európa többi államai felé. Ezt mutatja különben az általa érvül felhozott kimutatás az osztrák-magyar-cseh exportról az 1921—24. évek tartama alatt:

Kivitel az egész kereskedelem %-ban.¹⁵

	Ausztria		Csehszlovákia		Magyarország	
	1922	1924	1921	1924	1921	1924
I. Dunai államok felé .	42.1	36.8	51.58	36.91	79.90	71.61
II. Középeurópa felé . .	23.9	23.0	16.42	22.73	11.4	10.48
III. Nyugateurópa felé .	23.0	25.9	20.94	20.63	4.5	10.76
IV. Többi államok felé .	11.0	14.3	11.06	19.73	5.1	7.15

Zelovich László a világkereskedelem helyzetéről szóló átfogó tanulmányában a külkereskedelem deviációjának két fő momentumát véli megkülönböztetni: 1. Közép- és Keleteurópa relativ hanyatlása az egész világ kereskedelmében, 2. Ez országok fontosságának emelkedése Angliára nézve a háború óta.¹⁶

Ami az első kérdést illeti: fenti statisztikák igazolni látszanak azt a körülményt, hogyha és amennyiben Középeurópa és a dunai államok, (amely csoport nagyjából a *Zelovich* által idézett Közép- és Keleteurópa kategóriának felel meg), vesztek is külkereskedelmükből a világrelációban, de visszanyerték azt, amit vesztek, az egymás közötti, az új külfölddel való forgalomban. Másrészről talán kissé túlzottak *Zelovich* következtetései, ami a fenti államok részvételének megcsappadását illeti a világkereskedelemben. Éppen *Kienboeck* osztrák

¹⁴ Idézett mű 85. oldal.

¹⁵ Idézett mű 29. oldal.

¹⁶ Lásd e folyóirat májusi és júniusi számát 372. o.

pénzügyminiszter mutat rá tanulmányában arra, hogy habár az európai államok részvételének csökkenése a nemzetközi forgalomban körülbelül 10%-ra tehető (65.99-ről, 56.66-ra), mégis nem lehet e csökkenést egyszerűen a Közép- és Keleteurópai államok rovására írni, hanem egyenletesen részesednek abban a többi európai államok is.¹⁷

Anglia előtérbe nyomulása észrevehető a Csehszlovák, az Osztrák és a Magyar statisztikákból is, amelyeket fent idéztünk, s ahol a fejlődés iránya a Nyugat-, vagyis az új piacok felé már is adva van. Valószínű, hogy ez a tendencia még jobban kifejezésre jut majd a későbbi idők folyamán, amikor a readaptáció befejeződik, ha ugyan addig a konferenciák béke-műve még széjjel nem omlik. Már *Keynes* rámutatott azokra a súlyos gazdasági következményekre, amelyek Európát a békeszerződések következtében a jövőben sújtani fogják.¹⁸ Ő már akkor belátta, hogy az utódállamok, elnevezése szerint „... *greedy, jealous, immature and economically incomplete, nationalist states* . . .“ a béke által teremtett gazdasági konstellációban nem létezhetnek a nemzetközi forgalom szabadságának veszélyeztetése nélkül.¹⁹

És hogy mennyire igazat adott *Keynesnek* a jelen, azt maga *Rist*, a békediktátumok militáns híve is beismeri, akkor, amikor éppen Ausztriában lefolytatott ankétje folytán leszögezni kénytelen a tényt, hogy a szabadkereskedelem sehol sem szenvedett olyan nagy kárt, mint éppen Közép- és Keleteurópában, az utódállamok területén. Idézzük az általa közölt statisztikát a vámtételekre vonatkozólag; ebből kitűnik, hogy a tarifák seholsem olyan magasak, az egy Északamerikai Egyesült Államokat kivéve (32%) mint Középeurópában, amíg Német-, Olasz- és Franciaországban és Belgiumban 8—16%-ig váltakoznak.²⁰ Jóllehet, már a génuai konferencia kifejezésre juttatta azon óhaját, hogy „... *les remaniements territoriaux qui résultent de la guerre mondiale ne devraient altérer quel le moins possible les courants normaux du commerce*“.

A középeurópai vámtarifák átlagnívója az osztrák javakra.

	Legalacsonyabb becslés	Legmagasabb %-ban
Németország	14	17.5
Olaszország	16	21
Románia	19	23
Csehszlovák köztársaság	21.25	30.75
Magyarország	28	40
Lengyelország	49	67
Jugoszlávia (új tarifa)	27	41

¹⁷ *Kienboeck* id. m. 11. old.

¹⁸ „*The Economic Consequences of the Peace*“.

¹⁹ 249. old. ugyanott.

²⁰ *Rist—Layton* id. munka, 26. oldal.

Ha már most Ausztria és az utódállamok kereskedelmi mérlegét vesszük vizsgálat alá, lehetetlen a vámtarifák káros befolyásáról meg nem győződnünk. Míg *Rist* és *Layton* szerint, akik *Fellner* Frigyes adatait használták fel, a háború előtt 500 millió aranykoronára tehető a mai Magyarország fennhatósága alatt álló területek vásárlásainak összege Csehszlovákiában és Német-Ausztriában (a háború előtti Magyarországé 1.200 volt), addig azt látjuk, hogy ennek az összegnek lényegesen alatta marad az 1924.-i csehszlovákiai és német-ausztriai bevétel, amely összesen 291 millió koronát tett ki. (Ebből 121 millió Német-Ausztriára, 170 pedig Csehszlovákiára esett). Ez a jelenlegi 291 millió aranykorona *Rist* és *Layton* szerint az áremelkedések miatt 200 millió békebeli aranykoronának felelne meg, tehát a 200 és 500 millió közötti differencia az, amely a háború befejezése utáni hetedik évben ez államok külkereskedelmi forgalmának visszaesését jelzi, vagyis a forgalom a réginek kb. 40%-a.

Ugyanez a visszaesés az „*Altausland*“, vagyis a régi külföld forgalmában, ahol érdekes volna tanulmányozni azt, hogy ez a regresszió mennyiben osztrák és mennyiben külső okokra vezethető vissza? Ez %-ban kifejezve a háborúelőttinek 81%-a.

Hogy Ausztriára nézve milyen fontossággal bírnak ezek az adatok, azt mi sem mutatja jobban, mint a kiviteli és a behozatali statisztikák összehasonlítása a többi államokéival. Bécs maga egy átmeneti kereskedelmi emporiummá lett Kelet és Nyugat között, épp úgy, mint ahogy az osztrák bankok is arra vannak hivatva, hogy mint nagy rezervoárok tőkével lássák el az utódállamokat. De lássuk most az osztrák külkereskedelmi forgalmat a külföld tükörképében.²²

Ki- és bevétel dollárokból a különböző országokba, 1913-ban, fejenként.

	Behozatal	Kivitel
Németország	39.3	36.9
Franciaország	41.5	33.9
Nagybritannia és Írország	69.8	55.5
Ausztria-Magyarország	13.8	11.8
Oroszország	5.2	5.7
Svájc	95.3	70.4

Ugyanaz 1924-ben.

Nagybritannia és Írország	11	79
Belgium	103.7	81.9
Német-Ausztria	74.3	42.5
Svédország	62.9	55.8
Franciaország	53.5	55.3
Németország	34.1	24.8
Cseh-Szlovákia	33.9	36.2

²² *Rist—Layton* id. m. 78. old.

	Behozatal	Küvitel
Egyesült Államok	32.3	40.6
Olaszország	21.3	15.8
Lengyelország	9.9	8.5
Jugoszlávia	8.5	9.8
Románia	7.8	8.3
Magyarország	17.5	14.3

Német-Ausztria vesztesége itt szembetünő, bár igaz az is, hogy az Osztrák-Magyar Monarchia sohasem birt nagy jelentőséggel kivitel szempontjából. A külkereskedelemnek e Német-Ausztriára nézve kedvezőtlen képe visszatükröződik a fizetési mérlegben is. A statisztikák 60%-os különbségről szólnak²³ a bevétel javára. Az idézett jelentés szerzői úgy vélik, hogy ez a kereskedelmi deficit (*déficit commercial* „normal“ de l'Autriche), amely azonban legkevesebbé sem mondható „normálisnak“, kb. 700—750 millió aranykoronát tesz ki. Nem hisszük, hogy ennek fedezete a dr. Herz által²⁴ oly nagyfontosságúnak mondott „láthatatlan rejtett kivitelből“ származna (transitó kereskedelem, külföldön kihelyezett tőkék és idegenforgalom), amelyet ő 500—600 millió aranykoronára becsül. Inkább valószínű, hogy ez a szaldó a népszövetségi kölcsönből, a külföldre vándorolt tőkék visszatelepüléséből, amely a bizalom megszilárdulásával mindig nagyobb méreteket ölt, nyer fedezetet. Csak így magyarázható meg az az örvendetes körülmény, hogy az Osztrák Nemzeti Bank mindig eleget tudott tenni, még a depresszió e legnehezebb időszakában is, a devizaszükségletnek.

Jelenleg a fizetési mérleg equilibriuma a külföldi rövidlejáratú hitelekkel, azenkívül hosszúlejáratú kölcsönkötelezvényekkel lesz fenntartva. De végül is ez a helyzet nem tarthat örökké és felmerül ismét ez alkalommal Német-Ausztria életképességének kérdése.

Zwiedineck-Südenhorst találóan foglal állást Rist és Layton sokszor túlzottan optimisztikus következtetéseivel szemben.²⁵ Az osztrák fizetési mérleg Herz által említett „transitó kereskedelem“ aktiváit sokkal alacsonyabbnak becsüli; 150 millió silling helyett csupán 75 millió származik a transitó kereskedelemről. Ugyanígy túlértékelteknek nyilvánítja az idegenek kiadásait is Ausztriában. Ha már most ezen redukciókat eszközöljük, úgy okvetlen a fizetési mérleg passzivitásával kell számolnunk, amely az állam rendes bevételi forrásaival nem fedezhető, csupán a provizórikus s a szükséghez mért

²³ Rist—Layton id. m. 129. old.

²⁴ Zahlungsbilanz und Lebensfähigkeit Österreichs, Schriften des Vereins für Sozialpolitik. 167. Band. München, 1925.

²⁵ „Österreich am Scheidewege“. Schmoller's Jahrbuch 50. Jahrg. 4. Heft.

bevételekkel. Nevezetesen vagy a részvények külföldre való eladásával, vagy a transitó kereskedelem fokozásával. Az első nem lehet állandó jövedelmi forrás, ami pedig a másodikat illeti, az igen nehéz probléma, különösen most, amikor a transitó kereskedelem organizációját oly erősen meg akarják adóztatni, annyira, hogy már is egész kereskedelmi szindikátusok vándorolnak ki Svájcba.²⁶

A jelenlegi szanálási irodalomban két teóriával találkozunk; az egyik a fizetési mérleg-teória (*Zahlungsbilanztheorie*), amely protekcionizmussal s más exportot előmozdító eszközökkel akarja a fizetési mérleg passzív tételeit feljavítani s ezúton a valutát is stabilizálni. Ez a neomerkantilista irányzat arra az etatisztikus és kartista pénzértékelméletre vezethető vissza, amelynek legkiemelkedőbb képviselője *Knapp* volt. Ellenlábasa a stabilizációs teória (*Stabilisierungstheorie*) voltaképp szintén pénzelmélet és végső célja szintén megegyezik a fizetési mérleg teóriájával, csak hogy eszközei, amelyeket a szanálás elérésére választ, különböznek amazétól. Amíg ott, mint fent elsoroltuk az állami beavatkozás: védővám, exportkedvezmények, s más középkori merkantilista eszközök szerepelnek napirenden, amelyek a háború által új életre keltett etatizmusban születhettek csak meg, emitt, e nominalisztikus felfogástól eltérően a váltóárfolyamok közvetlen kedvező irányban való befolyásolása az első etape, amelyre a legjobb módszer az arany árpolitika (*Goldpreispolitik*), a jegybank helyes diszkont és devisapolitikája. Így áll be azután ezen módszer segítségével egy nivelláció, egy nemzetközi elosztódás a fizetési mérleg passzív tételeiben, s válnak azok apródonként aktivakká. Ennek az iskolának legpregnansabb bizonyítékát az angol stabilizáció szolgáltatja, ahol a kincstári kancellár jel-szava éveken át ez volt: „*stabilisation first*“.²⁷

A fizetési mérleg tételeinek ingatagsága és bizonytalan-sága ellen nincs prophylaxis, hiszen Ausztria oly torzó, amelyre nincs példa a világtörténelemben. Ausztria feldarabolásánál ugyanaz a szellem működött közre, mint Magyarországnál s ennek a szellemnek még az sem írható javára, hogy az utódállamok gazdasági belátásában²⁸ bízva cselekedett így. Ausztriának, mint agrárállamnak életképtelenségének okát *Zwiedineck-Südenhorst* az 1.800.000 lakosú Bécs túlsúlyában látja, amely a nagy birodalom egykori székhelye s most mint élősdű rágódik Német-Ausztria testén. Azonkívül igaz, hogy a

²⁶ Ugyanott, 15. oldal.

²⁷ Az idevágó irodalom kiváló, s szabatos összefoglalását nyújtja *Louise Sommer* *Freihandel und Schutzzoll in ihrem Zusammenhang mit Geldtheorie und Währungspolitik*. Weltw. Archiv. 1. Heft, 1926.

²⁸ „... Willen zur ökonomischen Vernunft“. *Zwiedineck-Südenhorst* id. m. 4. o.

művelés alá vont területeknek a népességhez viszonyított aránya 57%-kal nagyobb fejenként, mint Svájcban, esakhoggy ebbe a legelők is bele vannak értve. Ezt a jelleget mutatja a Németországgal való összehasonlítás is. Míg ugyanis Ausztria népessége 10.5%-ka a Németbirodalom lakosságának, addig Ausztria mezőgazdasági területe 14.5%-a a Németbirodaloménak. Ha azonban csupán a szántóföldterületet vesszük alapul, ez az arány $8\frac{2}{3}\%$ -ra csökken a Németbirodalomhoz viszonyítva. Ausztriában a legelők több mint felét, emitt pedig alig $\frac{1}{4}$ -ét teszik az egész birodalom területének.

A legutóbbi nemzetközi kartelltárgyalások pedig az osztrák ipar retrográd voltát látszanak igazolni. Ezt *Zwied-neck-Südenhorst* az Alpin Montán Társaság példáján igazolja, amely hasonlóan több testvérvállalatához csak nagy áldozatokkal, a cseheknek való részvényeladások útján jutott abba a helyzetbe, hogy szénszükségletét Cseh-Szlovákiából fedezze. Amíg az Osztrák-Magyar Monarchia autarkája voltakép nem is volt autarkia, mert az államalakulat gazdasági egysége annyira szembetűnő volt: addig az utódállamoké a sikanériák bélyegeit hordozza magán s az általuk életrehívott védővámok kétélű kardok, amelyek mindkét hadakozó felel sebeket ejtenek. Ezeken a nehézségeken próbál segíteni az a nemzetközi acélkoncentráció, amely kiterjed Ausztriára és általában az utódállamokra is s talán jobban fog a reciprocitás elvéhez alkalmazkodni, mint az utódállamok eddigi protekciónizmusa, amely minden a szabadkereskedelem felé való törekvést elnyomott. Ami különben a kartellállást illeti, Ausztria nehéz ipara a *Stinnes*-koncern szétbomlása folytán szintén ugyanazokkal a nehézségekkel küzd, mint a német nehéz ipar általában. Az a szerződés, amely az európai szén- és vasipari termelést kontingentálja, kiterjed Ausztriára is és főjelentősége épúgy, mint a német nehéziparra nézve a *dumping* elhárításában rejlik. Ezentúl már nem fogja sem a francia sem más állam nehéz ipara a német és osztrák vas- és széntermelést az olesó exporttal veszélyeztetni. Ausztriában újabb törekvések nyilvánultak meg a nehézipar átszervezésére. A csőszindikátus megalkotása már a közeljövő kérdése, amely éppen úgy, mint a vaskoncentráció érdekkörébe vonja nemcsak a német és osztrák, de az utódállamok vállalatait is.²⁹ Éppen az ipar túlsúlyában rejlik az a veszedelem, amely Német-Ausztriát fenyegeti s mivel az ipari termelés, mint láttuk, túlnyomóan az utódállamok piacai felé orientálódott eddig, érthető, hogy azok túlzott protekciónizmusa milyen kínos helyzetbe hozza Ausztriát, amely körül-

²⁹ *Tschirschky*: Chronik der Trust und Kartellpolitik. Weltw. Arch. Januar 1926, Seite 222—224.

ményhez még, amint fent említettük, az élelmiszerek behozatalának jelentős fizetési-mérlegtétele is járul.³⁰

Ami Ausztria kereskedelmi politikáját és elhelyezkedését illeti az európai konstellációban, Zwiedineck-Südenhorst nem barátja az „Anschluss“-nak, mert azon a véleményen van, hogy Ausztria beteg test, amely saját nyavalyájával megfertőzné a most újjáépülő és magát összeszedni kezdő Németbirodalom közgazdaságát is. Szerinte csak a „Zusammenschluss“-ról lehetne szó, a birodalomba való teljes gazdasági beolvadásról. Azok a főbb módozatok, amelyeket a továbbiakban Ausztria talpraállításáról javasol, nagyjából a következők: Vámunió Németországgal, a Duna-konföderáció megvalósítása és olyan vámpolitika inaugurálása, amelynek főkövetelménye Magyarország és Ausztria kölcsönös gazdasági érdekeinek szemmeltartása. Ezen a téren odáig megy, hogy Ausztria és Magyarország gazdasági strukturájának adottságaiban komplementaritást lát, amely fokozottabb mértékben kellene hogy együttműködésre készítse a két dunai államot. Ausztriával szemben egyenesen azt a követelményt állítja fel, hogy vámpolitikájában elsősorban a magyar érdekeket kellene mérlegelnie, ha sikerülne a magyarokat nagyipari álmaik hiábavalóságáról meggyőzni.³¹

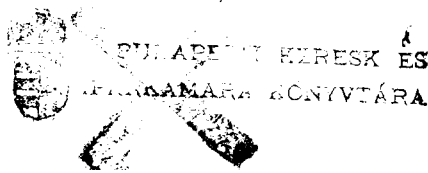
A mai Ausztria válsága két téren nyilvánul meg: „Der Begriff Ohnmacht ist dabei aber in einem doppelten Verstande, sowohl im allgemeinen staatspolitischen als auch im eigentlich wirtschaftspolitischen Sinne gemeint. Das will sagen Österreich kann das der rationalen Wahrung seiner vitalsten Interressen entspringende und gleichzeitig ihr dienende Wollen weder als politische, noch als wirtschaftliche Völkerrechtspersönlichkeit durchsetzen“.³² Hogy ez a transzformáció, amelyen Ausztria legújabbban keresztülment, s amely a gazdasági élet új feltételeihez vél alkalmazkodni, képes lesz-e Ausztriát újból a világversenybe beállítani, kérdés, amelyre nincs oly szakértő, aki ma feleletet tudna adni. Még a *Keynes* által felvetett eszmének, egy nagy vámuniónak létesítése esetén is, amely voltaképpen felélédeése egy nagyon régi gondolatnak, igen nagy kételyek fűződnek Ausztria gazdasági életképességéhez. Ez a *Keynes* által gondolt unió³³ magában kellene hogy foglalja egész Európát, sőt a Dominiumot, Egyiptomot és Indiát, s többet tehetne, mint az egész Népszövetség a népek jólétéért tehet.

³⁰ Zwiedineck-Südenhorst id. m. 6. o.

³¹ Ugyanott 21—230. o., valamint tanulmánya a *Jahrbücher für Nationalökonomie und Statistik* 124. Band, III. Folge: „Das Problem eines Deutsch-Österreichischen Zollvereins“.

³² Zwiedineck-Südenhorst fent említett cikke 5. o.

³³ *Keynes* id. m. 249. o.

A középeurópai Egyesült-Államoknak körvonalai bontakoznak így ki előttünk, bár ez az idea ma még utópisztikusnak és megvalósíthatatlannak látszik. Megvalósíthatatlannak nem annyira Európa gazdasági, mint inkább lelki strukturája folytán. A *James*-ek és *Whitman*-ok nemzetének lelki adottságai hiányoznak nálunk egy ily koncepció kiépítéséhez. Amerika és Európa, két nagy áthidalhatatlan antithézis, amely az „idő-nép“, egy darab történelem depozitáriusa s a „térnemzet“ a kiaknázatlan lehetőségek népe között rejlik. Problematikus, hogy mi a kontinensen végig tudók élni azt, amit az amerikaiak az önmaguk erejébe vetett korlátlan bizalommal s a lehetőségek keresztülvitelébe helyezett fanatikus hitükkel elértek egy oly terrénumon, amely az ismeretlenség homályából három emberöltő lázas munkája és erényei révén varázsolódott elő egy új vallással gazdagítva az emberiséget, amelynek neve „Amerikanizmus“.

Csikay Pál.

Közlemények.

Részvényjogunk reformja és a Magyar Jogászegylet s a Magyar Közgazdasági Társaság együttes ülésének vitája Kuncz Ödön törvénytervezetéről.

Kereskedelmi Törvényünk megalkotásának ötvenedik évfordulóját tavaly ünnepelte a magyar közgazdaság és a magyar jogtudomány. Ez évforduló ráterelte a közvélemény figyelmét arra a kérdésre, megfelel-e ez a törvény ötvenéves korában is a hivatásának, avagy gyökeres reformra szorul. *Nagy Ferenc*, a magyar kereskedelmi jogtudomány nagymestere a Magyar Jogászegylet közgyűlésén az ötvenéves Kereskedelmi Törvényről tartott ünnepi beszédében óva intette a magyar jogászvilágot a Kereskedelmi Törvény reformjának sürgetésétől és a magyar közgazdasági élet vezető tényezői is ugyanerre az eredményre jutottak. Az igazságügyi kormány el is ejtette az új kodex, vagy az egész kereskedelmi joganyagot átfogó reform tervét és *Kuncz Ödönnek*, a budapesti egyetemi közgazdasági fakultás kereskedelmi jogi kiváló professzorának arra adott megbízást, hogy egy átfogó reform helyett Kereskedelmi Törvényünk általános részének csupán a kereskedelmi társaságokról szóló rendelkezései tárgyában készítse el egy törvény tervezetét. A tervezet elkészült, nyilvánosságra hozták s immár az egész magyar jogász- és közgazdasági érdeklődésnek egyik legfőbb tárgya.

Kuncz Ödön törvénytervezete a közkereseti és betéti társaságok intézményét érintetlenül hagyja, de a Kereskedelmi Törvénynek a részvénytársaságokról és szövetkezetekről szóló fejezeteit teljes egészükben hatályon kívül kívánja helyezni s ezek helyébe egy, a részvénytársaságról, a szövetkezetéről és a korlátolt felelősségű társaságról szóló új törvényt kíván ültetni.*

Kuncz Ödön törvénytervezetét a Magyar Jogászegylet és a Magyar Közgazdasági Társaság együttes-ülése *Sichermann Bernát* előadása mellett 1927. évi január és február hónapban öt estén ártette beható vita tárgyává. A vitát *Nagy Ferencnek*, a Magyar Jogászegylet és *Eber Antalnak*, a Magyar Közgazdasági Társaság elnökének megnyitó-beszédei előzték meg. Mindkét megnyitó hangsúlyozta, hogy már az a tény, hogy e két társaság együttes ülésén teszi vita tárgyává *Kuncz Ödön* részvényjogi törvényterveze-

* „Törvénytervezet a részvénytársaságról, a szövetkezetéről és a korlátolt felelősségű társaságról. A magyar királyi igazságügyminiszterium megbízásából készítette *Kuncz Ödön dr.* ny. r. tanár, Budapest, *Globus* nyomdai műintézet r.-t. 1926.“ — XXIX. és 455. lap. Az összesen 437 §-ra oszló törvénytervezetnek 214 §-ból álló Első Része szól a részvénytársaságról.

tét (T.), kifejezésre juttatja a magyar jogászi és közgazdasági világ ama meggyőződését, hogy a részvényjogi kérdés törvényhozásában a közgazdasági és jogászi szempontoknak egyenlő súllyal kell érvényesülniök. Az előadó személyének megválasztása pedig dokumentálta azt is, hogy a részvényjogi szabályozásnak az elmélet és a gyakorlati tapasztalatok igazságain kell felépülnie.

A vita a T. általános irányának és alapelveinek bírálatával kezdődött. A vita e részében *Sichermann Bernát*, *Oppler Emil*, *Pethő Tibor*, *Tihanyi Lajos* és *Túry Sándor Kornél* szólaltak fel; a T. részleteivel pedig, ugyancsak *Sichermann Bernát* előadása alapján, *Proszwimmer Béla*, *Bátor Viktor*, *György Ernő*, *Vajda Ákos*, *Buday Gyula*, *Kelemen Frigyes Ottó* és *Vadász Imre* foglalkoztak.

Sichermann Bernát széles és mély tanulmányban* ismertette a részvényjog kifejlődésének gazdasági tényezőit és arra az eredményre jut, hogy egy részvényjogi szabályozás csak akkor felelhet meg a közgazdaság érdekeinek, ha a gazdasági szabadság nagy elvét nem dobja oda áldozatul a túlzásba vitt kisebbségi védelemnek. A vállalkozási szellem lehető szabad érvényesülésének egy kellőképpen nem indokolt részvényjogi reformmal való megbénítása végzetes hiba volna különösen ma, mikor a magyar közgazdaság boldogulásának késlekedése a nemzet feltámadásának reményét veszélyeztetné. A közgazdaságnak, hogy fejlődhessen, nyugalomra van szüksége s a mai atmoszféra különben sem alkalmas a részvényjogi reformra. A T.-ben az ország valamennyi részvénytársaságára kiterjedő hatáskörrel létesíteni szándékolt Központi Cégbíróság, a kötelező revízió intézménye, a vállalati alapítás és működés ellenőrzésének bírói, közjegyzői és szakértői közreműködés előírásával való megszorítása s a részvényes-védelemnek az a mérve, mely minden részvényes számára biztosítja a közgyűlésen való megjelenés, felszólalás, felvilágosítás-kérés jogát, mely minden egyes részvényes számára megadja a közgyűlési határozat megtagadására a keresetet, mely megengedné a bíróságnak, hogy az így megtámadott határozat végrehajtásának felfüggesztését is kimondhassa, mely kizárná a részvénytársaság igazgatóságából annak vezérigazgatóját és ügyvezető-igazgatóit, mely még a részvénytársaságnak hivatalból való megsemmisítését is lehetővé teszi, problematikus értékű formai előnyökért megfojtaná a vállalkozási szabadság érvényesülésének a lehetőségét, amit a részvényjog helyes szabályozása jelent. *Sichermann Bernát* a T. általános irányának és alapelveinek bírálata során arra a végső conclusióra jut, hogy a T. didaktikai celokra igen alkalmasan szemlélteti, milyen volna az olyan részvényjog, mely a gazdasági szabadság érdekének figyelembevételével első sorban a kisebbség védelmét kívánná szolgálni. De ez a T. nem érett meg arra, hogy belőle törvényjavaslat legyen. A magyar közgazdaságnak az az érdeke, hogy a részvényjogi reform kérdése ma teljesen lekerüljön a közeli jövő feladatainak programjáról.

Oppler Emil lényegében a *Sichermann Bernát*éval azonos eredményre jut. Különösen élesen bírálja a T. amaz intézkedéseit, melyek minden egyes részvényes számára adják meg a közgyűlésen való megjelenés és a közgyűlési határozat megtámadásának jogát, melyek minősített többséget bizonyos közgyűlési határozatokhoz

* „A részvénytársasági jog irányelvei és Dr. Kuncz Ödön javaslata. Irta és előadta a Magyar Jogászegylet és a Közgazdasági Társaság 1927 január 18-án tartott ülésén Dr. Sichermann Bernát ügyvéd.” Budapest. Athenaeum, 1927.—38 lap.

feltétlenül kívánnak s melyek sokirányú közokirati kényszer statuálásával is drágítanak a részvénytársaság alapítását és ügyvitelét. T.-et teljességgel gyakorlatiatlannak tartja. Szerinte a Csonka-Magyarország kereskedelmi jogának a Nagy-Magyarország jogától való elszakítása helyett elég volna a részvényjog körébe tartozó kereskedelmi vétségek jogszabályainak és bírói gyakorlatának szigorítása.

Pethő Tibor kifejti, hogy a túlzásba vitt részvényesvédelem, különösen a kisebbség megszervezéséről való gondoskodás nélkül, jogosulatlan igények érvényesülésének lehet az előmozdítója és zsarolási manőverek számára is lehetőséget nyújt. Azt azonban szükségesnek tartja, hogy a kisebbség *jogos* érdekeinek védelme intézményesen biztosíttassék s e célból oly reformot javasol, melynél fogva a részvénytársaságokhoz a bíróság az ügyvédek köréből kisebbségi képviselőt nevezne ki.

Tihanyi Lajos Sichermann Bernáttal polemizálva rámutat arra, hogy a gazdasági szabadság elve nemcsak azt követeli meg, hogy szabadságot engedjünk, de hogy ezt az így engedett szabadságot biztosítsuk is, megvédjük attól, hogy a kalózkodás szabadsága illuzóriussá tegye a tengerre szállás szabadságának értékét. Kimutatja, hogy azok a kifogások, melyek a T.-et a gazdasági szabadság védelmében érték, tulajdonképen leginkább a mai jogunk és bírói gyakorlatunk ellen irányultak, s hogy ezek részvényes-védelmi intézkedéseit a T. még csak fenn sem tartja, hanem gyöngíti. Így a T. elvonná a részvénytársasági közgyűléstől az igazgatóság választásának és elmozdításának jogát; míg mai jogunk szerint már a részvények egytizedének birtoka alapján revideáltatni lehet a részvénytársaság egész üzletét, ezt a T. szerint a részvényesek kisebbsége csak akkor érheti el, ha az igazgatótanácsban az összes részvényeknek legalább kétötödével van képviselve; míg mai jogunk szerint a közgyűlési határozat anyagi okokból való megtámadásának joga mindenegyres részvényest a 32 évi általános magánjogi elévülési idő kifejezett korlátozása nélkül megilleti, a T. e jogot egy harminc napos időhatárhoz köti és egyéb igen szigorú korlátok közé is szorítja; míg a mai bírói gyakorlat nem engedi meg alaptőkeemelésnél a jóerkölcsökbe ütköző részvényelvonást, az ú. n. *opció-jogot* a részvényesek számára a T. nem biztosítja, ellenben megengedné a *parin* aluli részvénykibocsátást, behozná a *convertible bond* intézményét és megszüntetné mai jogunk ama tilalmát, mely általában csak valamennyi részvényes egyhangú hozzájárulása esetére teszi lehetővé az alapítási tervzetből átvett alapszabályi intézkedések módosítását s bár ily módosításhoz a T. minősített közgyűlési többséget követel meg, ezzel mégis az válik lehetővé, hogy pl. a házépítés céljára adott tőkéket már esetleg a részvénytőke egyhatodának birtokosai közgyűlési határozattal akár légvárak építésére fordíthassák. — Nem látná a gazdasági szabadság elvének sérelmét a Központi Cégbíróság létesítésében s ha egy ilyen intézmény helyes szervezésének nem volnának állampénzügyi akadályai, attól a megelőző hitelvédelem szempontjából előnyöket is vár. Ez utóbbi okból kívánatosnak tartja a T. amaz eszméjének megvalósítását is, mely intézményes biztosítékot kíván teremteni a részvénytársaságok alapításánál és működésénél a szakszerű *revízió-nak*; az érvek, melyeket a kötelező revízió ellen felhoznak, alig súlyosabbak azoknál, aminőket a kötelező rendes könyvvézetés ellen lehetne felhozni. De úgy véli, hogy a revizionális probléma megoldásánál nem mellőzhető a *Pénzügyi Központ* revizionális szervezetének bevált intézménye. Szükség nélküli ujitást látna a

felügyelőbizottságot a kötelező és szakszerű revízióra is alkalmassá tevő reform helyett egy gyökértelen új intézménynek, az *igazgatótanácsnak* kreálásában és állást foglal az ellen, hogy a közgyűlés megfosztassék az igazgatóság választásának és elmozdításának jogától s hogy a részvénytársaság vezérigazgatója és ügyvezető igazgatói kizárassanak annak igazgatóságából. A korlátozott felelősségű társaság intézményének megteremtése s a vállalati alapítás és működés ellenőrzésének kétségkívül költséges megszigorítása után a részvénytársasági alaptőke minimuma is nagyobb összegben lesz célszerűen megállapítandó, mint a minőben azt a T. kontemplálja.

Az általános vita utolsó előadója, *Túry Sándor Kornél*, a T. főhibáját abban látja, hogy az nem áll szoros elvi alapon. Szerinte a T.-nek vagy szigorúan a gazdasági szabadság, vagy szigorúan a részvényes-védelem alapján kellene állnia s a kompromisszum nem a törvénynek, hanem az életnek a feladata. Hibáztatja azt is, hogy a T. a közgazdaság számára a tőkeszerzés megkönnyítését előmozdító új intézményeket is akar teremteni; ez szerinte nem a kereskedelmi jogi törvényhozás feladata.

A T. *részletes vitáját* az együttes-ülés *Éber Antal* elnöklete alatt kezdte meg s a vitát a T. egyes fejezeteiről ugyancsak *Sichermann Bernát* vezette be. *Proszwimmer Béla* a T.-nek főleg cégjogi rendelkezéseivel foglalkozott, de lényegében a budapesti királyi törvényszék cégjogi gyakorlatát bírálta és nem találta kívánatosnak, hogy ennek iránya az ország valamennyi részvénytársaságával szemben-érvényesüljön. A Központi Cégbíróság gondolatát állampénzügyi szempontból is aggályosnak látja és *Túry Kornéllal* szemben rámutat arra, hogy a kereskedelmi jogi törvényhozás természetes hivatásának körébe tartozik a közgazdaság érdekeit szolgáló intézmények létesítése; a *convertible bond*-ban s a *parin-aluli* részvénykibocsátás megengedésében azonban nem lát ily intézményt. *Bátor Viktor* a T.-nek a részvénytársaság alapítására vonatkozó intézkedéseit veszi beható bírálat alá. Kifejti, hogy a T.-nek már az alapelveivel sem ért egyet s hogy a T. részletei még az alkotója által felállított irányelvek szempontjából is számos módosítást kívánnak. Vizsgálat tárgyává teszi a T. alapítási intézkedéseinek definícióit, terminológiáját és éles szövegg kritikájával, gyakorlati megjegyzéseivel kétségtelenül igen értékes anyagot szolgáltatott a T. szövegének tökéletesítéséhez. *György Ernő* a T.-nek főleg amaz eszméjét teszi beható kritika tárgyává, mely meg akarná engedni a *parin-aluli* részvénykibocsátást. A kérdést minden oldalról megvilágítja és rámutatván a külföldi törvényhozások és kereskedelmi gyakorlat álláspontjaira is, arra az eredményre jut, hogy ennek az intézménynek meghonosítása nálunk, minthogy az visszaélésekre ad alkalmat és még a részvénytársasági intézmény hitelét is veszélyeztetné, mellőzendő, sőt még a diskusszió köréből is kizárandó. *Vajda Ákos* a kötelező szakszerű revízió kérdésével foglalkozik. Ismerteti ennek állását a külföld jogában és gyakorlatában és kimerítő képét adja a Pénzügyi Központ revizionális szervezetének, e szervezeti működés irányelveinek és jelentőségének. Arra az eredményre jut, hogy a kötelező és szakszerű revízió gondolatának a részvényjogi reform során való megvalósítása célszerű és szükséges és hogy ily reform haladék nélküli megalkotásának a Pénzügyi Központ bekapcsolása esetén még csak az alkalmas revizori személyzet kérdése sem állja az útját. A T.-ben a kötelező és szakszerű revízió gondolatát örömmel üdvözli. — *Buday Gyula* halaszthatatlannak tartja a részvénytársaságok szervezetének re-

formáját s a T. szervezeti intézkedéseinek irányát és alapelveit általában helyeseknek tartja. *Kelemen Frigyes Ottó* a T. kisebbségvédelmi új intézményeit olyanoknak találja, hogy azoknak értéke még a kisebbség-védelem egyoldalú szempontjából is az üres mogyoróéhoz hasonló. *Vadász Imre* a T. szellemét reakciónak véli és a T.-nek különösen a közgyűlésre s a mérlegezésre vonatkozó intézkedéseiben a nagytőke érdekeinek egyoldalú szolgálatát látja.

Összefoglalóan véve már most szemügyre a képet, melyet a Magyar Jogászegylet és a Magyar Közgazdasági Társaság együttes vitájának eddigi anyaga mutat, világos, hogy minden helyes részvényjogi szabályozás voltaképpen kompromisszum a gazdasági szabadság elve közt egyrészt, s a részvényes-védelem s ezzel együtt a megelőző hitelvédelem elve között másrészt. Ahol kizárólag az első jutna érvényesüléshez a részvényjogban, ott a bizalom hiánya, s hol az utóbbi, ott az üzleti szabadság hiánya fosztaná meg a részvénytársasági intézményt a közgazdasági értékétől. Mai jogunk bölcsen egyezteteti össze egymással e két elvet. Szabadságot enged a részvénytársaságok alapításánál, üzleti működésénél, de a részvényesek közgyűlési jogosítványjaiban, a közgyűlési határozatok megtámadására mindenegyes részvényt megillető keresetben, az alapítási tervetből átvett alapszabályi intézkedések módosításának tilalmában, az igazgatóság közgyűlési ellenőrzésében, az igazgatóság választására, elmozdítására, feleletre vonására, felmentésére vonatkozó részvényesi jogokban, a részvénytársaságok cégbírószági ellenőrzésében és az ezzel kapcsolatban biztosított sokrendbeli nyilvánosságban, a lehetőségben, hogy már a részvénytőke egytizede is elérheti a részvénytársaság egész üzletének a cégbírószág közbenjöttével való szakértői revízióját, a bírói gyakorlatban, mely a jóerkölcsökbe ütköző jogügyletet akkor is érvénytelennek tekinti, ha az részvénytársasági szabályszerű közgyűlési határozat alakjában jött létre, a részvényes-védelem szempontjait is erős érvényesüléshez juttatja. A legtöbb támadás, mely a T.-et érte, a gazdasági szabadság elvére hivatkozott. S e támadások ugyanakkor, midőn a T.-nek a mai jogunkban élő részvényes-védelemnek csupán csökevényeit jelentő intézkedéseit is megröccsítik, azt hangoztatják, hogy nálunk, élőjogunknak a nagy gazdasági fellendülést eredményező liberális szelleme ellenére sem voltak nagyobb részvénytársasági intézkedések. Én ebből a kétségekívül helyes megállapításból azt a következtetést vonnám le, hogy mai jogunk ama részvényes-védelmi intézkedéseit, melyek nem állották útját a nagy gazdasági fellendülésnek, de mégis elejét vették a nagyobb mérvű részvénytársasági intézkedések lehetőségének, bűn volna részvényjogunkból bármiféle tetszetős jelszavak hangoztatása mellett kiirtani. S ha most törvényhozásunk a magyar részvénytársasági intézmény jelentőségét még a megelőző hitelvédelem követelményeinek erősebb honorálásával is növelné, ezzel nem sértené, hanem elősegítené annak az erőnek az intenzitását, mellyel a gazdasági szabadság elve a részvényjog terén a magyar közgazdaság érdekeit szolgálja. A korlátolt felelősségű társaság intézményének megteremtése után a részvénytársaság az olyan nagy vállalkozásnak lesz a társulati formája, mely a nagytőkék részesedése mellett a társadalomban elszórtan jelentkező kistőkét is össze akarja gyűjteni a vállalati kockázatvállalás céljaira: az angol részvénytípus névértéke egy font, a magyaré ma ötven pengő. Ez a társasági forma tehát csak akkor töltheti be a magyar közgazdasági életben a maga hivatását, ha részvényjogunk megmaradva a gazdasági szabadság elvének kipróbált talaján a részvényes-védelem mai jogunkban és gyakorlatunkban

elő elveinek uralmát sem csorbítja és a megelőző hitelvédelmi szempontok érvényesítésével is erősíti azt a bizalmat a kölesönnyujtoban és a részvényvásárlóban, amely nélkül a vállalkozási szellem a részvénytársaság intézményében hiába keresné a nagyvállalkozás lehetőségét.

Kuncz Ödön törvénytervezete egy kiváló jogász igen értékes alkotása, mely ugyszólván teljes anyagúteménye mindannak, mi e reform tárgyalásának során mérlegre teendő. És kétségtelen, hogy bármennyire is ragaszkodunk Nagy-Magyarország jogrendjének mindenegyves darabjához, a magyar törvényhozás épen napjainkban nem halaszthatja kereskedési társasági jogunk terén sem ama kötelességének teljesítését, hogy a magyar közgazdasági élet által megteremtett intézményeket tökéletesítse, továbbfejlessze s a természetes fejlődésnek útjában álló akadályokat az egész magyar társadalom egyetemes érdekeinek szem előtt tartása mellett elhárítani igyekezzék. Előadásomban a magam végső conclusióit ekként foglaltam össze: Ha kereskedelmi társasági jogunk reformja tartózkodnék szükség nélküli újításoktól és megmaradva a természetes jogfejlődés talaján, megelégednék az alapítások és vállalati működés ellenőrzésének esetleg a Központi Cégbíróság felállítása által is előmozdított szigorításával, a felügyelőbizottságoknak a kötelező szakszerű revízióra alkalmassá tételével, a revizionális követelménynek a Pénzüntézet Központ bevált intézményének bekacsolása útján való relaizálásával, a részvényes-védelemnek a magyar bírói gyakorlatban kialakult irányban való továbbfejlesztésével s a korlátoit felelősségű társaságnak élő jogunk talajából való kisarjasztásával, a reform már most is, minden haladék nélkül megvalósítható és megvalósítandó volna. Az eddig lefolyt vita ez álláspontomban csak még jobban megerősített.

Tihanyi Lajos.

A berlini Institut für Konjunkturforschung.

Úgy a nemzetgazdaságok, mint az azt alkotó magángazdaságok nagy mértékben függnék a konjunktura változásaitól s eminens érdekük, hogy a beálló változások előzetes ismerete alapján gazdaságpolitikájukat annak megfelelően irányítsák. Az Egyesült-Államokban történt az első kísérlet arra nézve, hogy a gazdasági élet egyes ágainak állandó figyelemmel kísérése és a nyert megfigyelések és adatok analízálása útján megkíséreljék a konjunktura legnagyobb valószínűség szerint bekövetkező irányváltozását előre megállapítani s egy gazdasági prognózis felállításával gazdasági életüket megrázkódtatásoktól lehetőleg megóvni. Kísérletük sikerrel járt s példájukat számos európai állam is követte, konjunkturakutatási intézeteket állítva fel.

Középeurópa leghatalmasabb gazdaságterülete, mely a háborút követő években a legkülönbözőbb s többnyire exogen okokra visszavezethető gazdasági válságokon esett át, Németország 1923. év végével, mikor valutája sikerrel keresztülvitt stabilizációja a gazdasági élet normális fejlődését biztosítani látszott. a Harvard egyetemnek már addig is nagy figyelemmel kísért vizsgálatainak eredményei alapján, a német gazdasági élet fejlődésének és konjunkturahullámzásának megfigyelését céljául tűzte ki azon feltevéseiből kiindulva, hogy azokra exogen tényezők már nem fognak oly mértékben hatni, mint az elmúlt esztendőben s a változások, hullámzások oka a gazdaság strukturájából folyó endogen okokban lesz keresendő. Paul Wagemann, a Statistisches Reichsamt elnöke s a berlini tudományegyetem professzora, kez-

deményezte, hogy a statisztikai hivatal úgy a bel-, mint a külföld konjunkturahullámzásait 1923 óta külön figyelemmel kíséret s gyűjtötte a vonatkozó adatokat. Az adódcit problémák feldolgozása azonban a statisztikai vizsgálódások kereteit messze túlhaladták s elvégzésére szükségesnek mutatkozott egy külön intézet felállítása. Dr. Wagemann ezirányú fáradozása sikerrel járt s 1925 július 16-án megalapították az „Institut für Konjunkturforschungot“, melyet a statisztikai hivatalhoz kapcsolva, annak keretén belül állítottak fel ugyan, de pénzügyileg független attól. Az intézet illetéknént való felállításának javára szólott, hogy a szükséges általános statisztikai adatok minden időben és mértékben rendelkezésre állanak és a munka zavartalan folytatásához szükséges anyagi függetlenség is biztosítva van. Az intézet kuratóriumában úgy a birodalom szervei (birodalmi kormány, birodalmi ülés, a német birodalmi vasúttársaság, a posta és a birodalmi bank), mint a fontosabb gazdasági érdekképviseletek (Deutscher Landwirtschaftsrat, Deutscher Industrie- und Handelstag, Reichsverband der Deutschen Industrie, Zentralverband des Deutschen Großhandels, Hauptgemeinschaft des Deutschen Einzelhandels, Zentralverband des Deutschen Bank- und Bankiergewerbes, Allgemeiner Deutscher Gewerkschaftsbund, Gewerkschaftsring Deutscher Arbeiter-, Angestellten- und Beamtenverbände) képviselve vannak. Az alapszabályok az intézet mellé még egy tanácsot (Beirat) is szerveztek. Az intézet munkáját dr. Wagemann irányítja s ügy igazgatója, mint a többi tisztviselők a statisztikai hivatal statusához tartoznak. Számuk jelenleg 40 körül van.

Belső szervezetét illetőleg az intézetnek két főosztálya van, amelyek egyike a belföld, a másik a külföldi államok gazdasági életét kíséri figyelemmel. Az adatgyűjtést — archivum mellőzésével — az egyes referensek végzik s ecélből nemcsak a napilapok, folyóiratok, tőzsdei jelentések és a speciális kiadványokban foglaltakat kísérik figyelemmel, hanem minden szakma érdekképviseletével is szoros összeköttetésben állanak, általános vagy speciális kérdéseknél és vizsgálódásoknál azok véleményét és adatait is kikérik. A nagy német vállalkozások az intézet munkásságát a legmesszebbmenő módon támogatják és speciális vizsgálatok végzésére üzemeiket rendelkezésre bocsátják és adatgyűjtést végeznek. A gyűjtött adatokat a referensek őrzik meg. A belföldi osztályban egy-egy referens a gazdálkodás folyamatának egy vagy több csoportját, a külföldi osztályban egy vagy több állam gazdasági életét kíséri figyelemmel s dolgozza fel. Az intézet első kiadványát 1926. elején adta ki „Die weltwirtschaftliche Lage Ende 1925.“ címen, amelynek IV. részében a német gazdaságra vonatkozó első konjunkturastatisztikai adatokat közlik. Rendszeres kiadványuk a „Vierteljahrhefte zur Konjunkturforschung“, melynek első száma 1926 júliusában s ezen kiadványukhoz csatlakozó pótfüzetek első száma a múlt év júliusában jelent meg. A pótfüzetek a nagyobb részlettanulmányokat hozzák. A konjunkturaváltozásokra vonatkozó adatokat, a német konjunkturabarometert, heti jelentésekben (Deutsche Wirtschaftszahlen) adják. Ezekre az alábbiakban még bővebben kitérünk.

A háború utáni Németország gazdasági életét, mint említettük, exogen tényezők jelentős mértékben befolyásolták. A terület megcsönkítése, a lakosság s a gazdasági források gyengítése, mely a népjólét csökkenését is maga után vonta, az elszegényedés szociális következményei Németország világgazdasági helyzetét is megváltoztatták, annál is inkább, mert a másik oldalon

egyrészt újonnan alakult államokkal áll szemben, másrészt pedig egyéb államoknak részben területgyarapodása, részben jólétének emelkedése, termelőképességüknek kiterjesztése és megerősítése nyilván a német gazdaság rovására történt. A kutatás módszerének megállapításánál joggal felmerült a kérdés, hogy a Harvard-intézet által követett methodus a német viszonyokra alkalmazható-e, miután az Egyesült-Államok és Németország gazdasági strukturája oly nagy mértékben különbözik. Az Egyesült-Államok területe közel tizenöt-ször oly nagy, mint Németországé; lakosságának száma közel kétszerannyi. A gazdasági élet, a termelés, a társadalmi viszonyok az Unióban teljesen eltérőek a németekétől, amellet Németországban a politikai, földrajzi, települési és társadalmi különbségek a gazdasági életben is élesebben kifejezésre jutnak, attól eltekintve, hogy egy kisebb gazdasági egység vizsgálatánál a gazdasági élet eltérő jelenségei is élesebben tűnnek elő. Az amerikai termelés sokkal inkább egysegies módszert mutat, mint a német s így a Harvard barometer az ottani viszonyokat sokkal inkább adhatja vissza, mint az Németországra nézve lehetséges volna. Az amerikai vizsgálódások az exogén, a váratlanul, a gazdaság strukturáján kívül eső tényezők (miscellaneous movements) vizsgálatára nem fektetnek súlyt. Holott ez — legalább is a multa nézve — a németeknél nagyon fontos. Ezzel szemben tény az, hogy a Harvard-intézet kutatási módszere alapján Emerson Wirt Axe és Harold M. Flinn által Németország 1898—1914. gazdasági évszakára feldolgozott konjunkturaindexek a németek által ugyanezen időszakra más módon végzett konjunkturaanalízis eredményeivel megegyeznek.

A Harvard-barometer azon feltevésből indul ki, hogy az értékpapir-, árú- és pénzpiac mint megközelítőleg egyformán fontos tényezők állanak egymás mellett. Nem kétséges, hogy a háború előtt Németországban is ez volt a helyzet s a három piac forgalma arányban állott egymással. Az intézet által végzett vizsgálatok azonban most mást mutattak. Míg a háború előtt a három piac forgalma hozzávetőleg egyenként 100—150 milliárd volt, addig most az árúpiac ugyanilyen forgalmával szemben a pénzpiac annak csupán egy harmadát, az értékpapirpiac pedig csupán egy hatodát teszi s így a három piac kölcsönös egyensúlya ezáltal megdőlt. A Harvard-intézet a konjunktura mozgás folyamatát négy csoportba osztja s épp a negyedik csoport, a már említett típus nélküliek csoportja rázkódtatta meg Németország gazdasági életét oly nagy mértékben a háború után. Ez a tény problematikussá teszi a háború előtt, vagy a háború által különösebben meg nem rázkódtatott országokban nyert tapasztalatok kiaknázását. Az Institut für Konjunkturforschung habár a Harvard-intézet mintájára állították fel, kutatási módszereiben részben eltér attól.

Az intézet vizsgálati módszerét — melynek tökéletesítésén állandóan dolgoznak — legjobban a német barometer tárja elénk. Mielőtt azonban erre rátérnénk, ismerjük meg, hogy a konjunkturaciklusok analizálásának eredményét a németek mikép foglalták rendszerbe:¹

1. Mélypont. (Depressio.)

Pénzoldalról:

1. A piacokon: az árúárak kevéssé változnak és inkább lefelé, mint felfelé irányulnak; az értékpapírok árfolyama

¹ Vierteljahrhefte zur Konjunkturforschung. Heft 3.

emelkedik: a fix kamatozású papírok árfolyama megelőzi az osztalék-papírosokét; a pénzpiac liquid.

2. A jövedelemfolyamat: a vállalkozói-, valamint a munkajövedelmek és a kiadások (amennyiben azok elasztikusak) mélypontra állanak.

Árúoldalról:

1. A termelés: a javak termelése eéri a mélypontot; a termelési javak előállítására megelőzi a fogyasztási javakét.
2. A külkereskedelem: a behozatal pang, a kivitel gyorsan emelkedik.

2. Fellendülés.

Pénzoldalról:

1. A piacokon: az árúárak emelkednek; értékpapírhausa, mely a periodus vége felé hanyatló irányba esap át; a pénzpiac egyelőre még liquid; a kamattételek csupán a további folyamatnál emelkednek.
2. A jövedelemfolyamat: a vállalkozói jövedelem erősen emelkedik. amit a munkajövedelem csak lassan követ; az elasztikus kiadások növekednek.

Árúoldalról:

1. A termelés: a termelés az egész vonalon emelkedik.
2. A külkereskedelem: a behozatal emelkedik, a kivitel — ingadozásokkal — a már elért színvonalon marad.

3. Feszültség.

Pénzoldalról:

1. A piacokon: a pénzpiac merev; folyósítási és hitelnehézségek lépnek fel. Az értékpapírok árfolyama tovább süllyed. Az árúárak nyugvópontra jutnak vagy lemorzsolódnak az árrelációk részleges és éles eltolódásával (tőke- és fogyasztási javaknál).
2. A jövedelemfolyamat: a vállalkozói jövedelem megszűnik emelkedni és a periodus vége felé hanyatlak. A munkajövedelem egyelőre teljes egészében az elért magaslaton marad; ugyanúgy az elasztikus kiadások.

Árúoldalról:

1. A termelés: a termelés emelkedése megszűnik, nyugvópontra jut; a termelési javak előállítására csökken, míg a fogyasztási javak előállítására egyelőre még emelkedést mutat.
2. A külkereskedelem: a behozatal további emelkedése megáll. nyugvópontra jut; a kivitel, épúgy mint az előbb, ingadozásokkal, az elért niveauun mozog.

4. Krízis.

Pénzoldalról:

1. A piacokon: az árúárak visszamennek; az értékpapírpiacra baisse; a rendkívül kiélesedett hitel- és folyósítási nehézségek számos összeomláshoz vezetnek. A pénzpiacra baisse; a rendkívül kiélesedett hitel- és folyósítási nehézségek számos összeomláshoz vezetnek.
2. A jövedelemfolyamat: A vállalkozói jövedelem jelentősen csökken; a munkajövedelem és az elasztikus kiadások hanyatlanak.

Árúoldalról:

1. A termelés: a termelési javak előállítása erősen csökken, s ehhez csatlakozóan a fogyasztási javak előállítása is.
2. A külkereskedelem: úgy a behozatal, mint a kivétel egyidejűleg jelentősen hanyatlik.

Azon feltevésből kiindulva, hogy a Harvard-barometer három görbéje (*Speculation, Business, Money*) élesebb képet ad, ha az egyes piacokon belül különösen reagibilis árúkról külön indexet készítenek s azt a kevésbé érzékeny árúk indexével összehasonlítják, kísérleteik a piaci megfigyelések finomítására irányultak. Minden piacon az árufajok tömegéből egyesek kiválnak s külön, speciális piacokon, a többiekétől eltérő kereskedelmi szokások és üzleti feltételek mellett kötik azon árúkban az üzleteket. Ilyen különösen reagibilis árúk az *értékpapírpiacon*: a termimpapírosok, melyek árfolyamváltozása a tőzsdei irányváltozásokat élesebben tükrözi vissza, mint a *cassaértékeké*; a *pénzpiacon*: a bankok egymás közötti kölcsönforgalmának feltételei, különösen a napi-pénz kamattételei és a *privát-discont*, melyek a kamatláb fejlődését sokkal inkább mutatják, mint a többé-kevésbé stabil bankkamatláb. Az *árúpiacon*: a kis- és nagykereskedelmi árak összehasonlításából vonhatók értékes következtetések. (A nagykereskedelmi áruindex hullámzását a kiskereskedelmi áruindex csupán lassan és tökéletlenül követi.) Ennek mérésére konstruálta a statisztikai hivatal a 18 agrártermék és 20 ipari anyag árjegyzéséből képzett nagykereskedelmi indexet. De ezen a téren is továbbmentek s az összehasonlítás élesebbé tétele céljából a 10 legreagibilisabb nagykereskedelmi árat a többiekéből kiemelték (sörét, rúdvas, ólom, cink, marhabőr, borjúbőr, len, lenfonál, rozs, búza) s ezek mozgását amazokétól elkülönítve figyelik. A reagibilis árúk indexe az árhullámzást sokkalta élesebben mutatja, mint a lassabban ingadozó nagy-, vagy kiskereskedelmi árindex. Az árúpiacról tehát 3 görbét konstruálnak: kiskereskedelmi árak, nagykereskedelmi árak és reagibilis áruárak; e három görbe szembeállítását az árak „sugárcsomójának“ (*Strahlenbündel der Preise*) nevezték el. Ha a konjunktura folyamán e három görbe egymástól való eltérése különösen nagy, úgy az kétségkívül küszöbönálló fordulatra enged következtetni.

A három piac: a pénzpiac, értékpapírpiacon és árúpiac görbéinek egymással való összehasonlítása mutatja a konjunktura irányának mozgását. Az árúpiac görbéjének szerkesztését fentebb ismertettük. A pénzpiac beállítása — Harvardéval szemben — *invers*, azaz az értékek fordított előjellel vannak beállítva. Ezáltal elérik, hogy a kamattételek hanyatló tendenciája a pénzpiac emelkedő tendenciájaként jelentkezik és fordítva. Az ugyanis csupán a véletlen következménye, hogy a pénzpiac a kamatláb mozgása által, az értékpapírpiacon azonban nem az effektív kamatozás változása, hanem az árfolyamok hullámzása útján lesz jellemelve; avagy, hogy a pénztőke fokozott kínálata a pénzpiacon hanyatló irányzatot, az árúpiacon emelkedő tendenciát vált ki. Ha tehát mindhárom piacot egymásnak megfelelően kívánjuk beállítani, úgy az árúpiacon nézve az árakat, az értékpapírpiacon nézve az árfolyamokat és a pénzpiacon nézve az *invers* kamattételeket kell vennünk olyanoknak, melyek a hullámzást vissza-tükrözik. A pénzpiac ezen *invers* beállítása nagy előnye a német módszernek.

Vizsgálódásaik eredményét a statisztikai hivatal kiadásában megjelenő „*Deutsche Wirtschaftszahlen*“ c. heti jelentésben

foglalják össze. E jelentés a gazdasági élet megnyilvánulásait a következő felosztásban adja:

I. Pénzügy:

1. a Reichsbank arany- és devizakészlete,
2. a pénzforgalom,
3. a Reichsbank gazdasági hitelei,
4. a Reichsbank letétei,
5. pénztételek:²
 - a) havipénz p. a. %-ban,
 - b) napipénz p. a. %-ban.
6. a berlini privátdiscont, rövid látra p. a. %-ban,
7. a részvények átlag árfolyamszínvonalára.

II. Árhullámzás:

1. Indexszámok:
 - a) a reagibilis árúk ára (10 árucikk),
 - b) nagykereskedelmi indexszámok.

Németország:

- x) összindex,
- y) agrártermékek,
- z) ipari nyersanyagok.

Északamerikai Egyesült-Államok.³

2. Egyes árak:
 - a) acél- és magsörét (Essenben tonnánként),
 - b) rozs, Berlinben 50 kg.-ként,
 - c) szarvasmarha, élő súlyban 50 kg.-ként.

III. Bérek:

1. a berlini órabértételek mérőszámai, mérlegelt átlagban:⁴
 - a) tanult munkásoké,
 - b) tanulatlan munkásoké.

IV. Széntermelés: a Ruhr vidéken, munkanapszerinti 1000 tonnában;

V. Kokszttermelés: a Ruhr vidéken,⁵ munkanapszerinti 1000 tonnában;

VI. a birodalmi vasutak által munkanaponként rendelkezésre bocsátott waggonok száma 1000-ként;

VII. Belhajózási forgalom:

1. beérkezés Emmerichen keresztül 1000 tonnában,
2. elhajózás Duisburg-Ruhrortból 1000 tonnában;

*VIII. Csőd:*⁶ munkanaponként;

² A statisztikai hivatal megállapításai szerint.

³ Irving Fisher után.

⁴ Fémipar, kémiai ipar, építőipar, faipar, söripar, édesség-, sütő- és tézstaáruiipar, nyomdaipar, kartonnageipar, birodalmi vasutak, közuti vilamos.

⁵ Az Ibbenbüreni üzemek nélkül.

⁶ A Dtsch. Reichs- u. Preuss. Staatsanzeiger szerint.

IX. Váltóóvatolás:⁷ munkanaponként:

1. számuk,
2. összegük 1000.— márkákban.

A barométer számszerű adatait kísérő magyarázat kitéjed:

- I. az értékszámokra, u. m.
 - a) pénzpiac,
 - b) értékpapírpiaac,
 - c) reagibilis árúárak, továbbá:

II. a mennyiségyszámokra és munkapiaacra.

Ezt kiegészíti az értékszámok és mennyiségyszámok diagramja, a barometer, mely a következő görbéket adja:

I. Értékszámok:

1. a pénzpiac = napipénz %-ban:
 - a) természetes görbe,
 - b) 4 hét átlaggörbéje,
2. értékpapírpiaac = részvények árszínvonala,
3. árúpiaac = a reagibilis árúárak indexe.

II. Mennyiségyszámok:

1. a Ruhrvidék kokszttermelése munkanaponként.
2. a birodalmi vasutak által munkanaponként rendelkezésre bocsátott waggonok száma,
3. a teljesen foglalkoztatottak száma.

A diagrammok szerkesztése a következő methódua szerint történik: a görbék alapja az 1924 júliua—1926 júniua gazdasági ciklua (= 100); logaritmuikus mérték: egyazon mozaaon mozgaások egyazon szögökkel képeztetnek; saisoningadozaások ninesenek kikapcsolva.

Az intézet speciális vizsgálatoakkal is törekszik a konjunktúrahullámazaa lehetőleg pontos és a legfinomabb nuancekülönbözösaégeket is kimutatoó megállapítaására. Így összehasonlítaásokat végzett a mezőgazdasági és ipari árak hullámazaaát illetőleg. A gabona és burgonyaárakat a trágya, gép- és egyéb termelési eszközök árailal hasonlítja össze, s az ezek alapján konstruált „agrárólló“ az összáruúpiaac megítaelésénél bír jelentösaéggel. Ugyanily módon kívánják a termelési eszközök iparát vizsgálni, s az ipari termékek árail a termelési eszközök és a fogyasztási javak árailra nézve szétválasztani. A kísérletek eredményeként megkonstruált „termelésieszköz-ólló“ alapján az intézet megállapíthatónak véli, hogy a termelési eszközök árhuillámazaa a fogyasztási javak árhuillámazaaát megelőzi. Megfigyelni kívánják még a nyersanyagok, fél- és készgyártmányok árhuillámazaaát az egyes termelési ágakon belül, valamint nemzetközi relációkban.

De a piaci változaásokon kívül megfigyelésük körébe vonják a javak előállítaaánál, azok értékesítaésénél és fogyasztáaánál mutakozó jelenségeket is. A Harvard-intézet is foglalkozott ezzel, de az inkább a piaci változaások megfigyelése útján adódó eredményeket tartja prognostikai célokra leginkább használhatóknak.

Termelési és forgalmi barométerek szerkesztését is lehetönek tartják, amelyek értékesen egészítaenek ki a Harvard-barométert, mely piaci barométer, s a konjunktúradiagnóziának szélesebb alapot adna.

⁷ A megóvatolt váltók száma egy központnak adott magánjelentés szerint.

Az eddigi kutatások közös vonása, hogy azok egy zárt területre, lényegileg hasonló, de graduell különböző jelenségeket hoznak egymással kapcsolatba. Az intézet által a német árucirkulációra vonatkozólag 1924 januárjától kezdődőleg szerkesztett diagramban szembeállították egymással:

- a) a reagibilis árúárak indexét,
- b) a nyers- és félgvártnmányok behozatalát,
- c) a fontos alapanyagok (szén, vas, acél, káli) termelését,
- d) a birodalmi vasutak tőkeárúforgalmát, és
- e) a teljes munkaelfoglaltsággal bírókat (a munkásszakszervezetek statisztikája alapján).

Fajtájuk szerint kombinálták a különböző folyamatokat s a mutatkozó ellentéteket a horizontális vagy vertikális felépültség egyenletére hozták. Az összefüggések ilyenként való magyarázata nehezebb ugyan, de a helyesen felismert kombinációk a konjunktúradiagnózis megállapítását megkönnyítik s a gazdasági élet funkciós folyamatának kutatásánál is új eredményekre nyújtanak kilátást.

Az egyes gazdasági ágak önálló konjunktúraingadozásait sem hagyják figyelmen kívül, s azt kutatásuk tárgyává tették. Így pl. a bányászat, vasipar, építőipar, textilipar és mezőgazdasági termelés jelenségeit a termelés összeségével, a külkereskedelemmel, értékesítéssel, szállítással, áralakulással, munkapiaccal és tőkepiaccal stb. állítják szembe. Tanulmányokat erre vonatkozólag még nem közöltek, csupán a „Schrottenmarkt und Konjunkturverlauf“ c. jelent meg egy részlettanulmány, melyben kimutatják hogy a sörét ára a legreagibilisabb, megelőzi a nyers- és rúdvas árát is, s messzemenő megegyezést mutat a részvényindexel, úgy, hogy a görbéje a konjunktúraváltozások idejekorán való felismerésére s a vasipar helyzetének elbírálására nagy jelentőségű.

Az általános konjunktúramegfigyelés kiegészítésére szükségesnek tartják a regionális megfigyelések fokozott megindítását. A német ipar regionálisan nagyobb tagozottságot és változatoságot mutat, mint az Egyesült Államoké, mely ténynek a konjunktúra összképében is kifejezésre kell jutnia. A berlini intézet törekszik a kutatások regionális decentralizálását keresztülvinni; az ily irányú kísérletekre a legalkalmasabbnak a rajna-westpháliai iparterületet tartják, mely önmagában zárt és strukturájában homogen. Ennek centrumában, Essenben állította fel a berlini intézet fiókját, „Abteilung Essen“ néven, melynek munkaprogramjába főleg konjunkturstatisztikai adatoknak a konjunktúra érzékenység szempontjából való gyűjtése tartozik. Ez a munka nem teszi az ott meglevő és értékes munkát kifejtő statisztikai hivatalokat feleslegessé, sőt azokra épügy reá van utalva, mint a berlini intézet a birodalmi statisztikai hivatalra. Az esseni fiók a konjunktúraérzékeny anyagot működési területére vonatkozóan gyűjti, összefoglalja és analizálja s a helyi viszonyoknak megfelelően feldolgozza. A fiók működési kerületének körülhatárolása igen nehéz s épen ezért még nem történt meg. Ez az oka, hogy elnevezésénél is a tág értelmezésű Abt. Essen nevet adták. Remélik, hogy a fiók munkája a rajna-westpháliai iparcentrum különleges konjunktúrájának megismerését és vizsgálatát nagyban elő fogja mozdítani.

A konjunktúrakutatás eddigi eredményeiből arra következtetnek hogy a fellendülés és ellanyhulás sajátos ritmusa, mely a kapitalisztikus forgalmi gazdaság sajátossága, nem a

mezőgazdasági aratási eredmények ingadozásaiból, hanem a termelést szolgáló javak (termelési eszközök) árainak ingadozásai- ból, valamint a forgalom- és fogyasztás céljait szolgáló tőkebe- fektetésekből következnek. A Harvard-barométer görbéinek mene- ténél is látható, hogy azok iránya egymástól eltérő: az egyik rohamosan változik és megy előre, a másik hátramarad, azt las- san követi. Ezen fáziskülönbségekből adódnak fontos eredmé- nyek a piacalakulásra. Az egyes termelési ágakon belül is van- nak jószágok, melyek áringadozása a termelés menetét azon ágon belül meghatározza.

A közöltek a berlini műhelynek csupán egyes vizsgálódá- sait vázolják. Módszerüket „Symptomatik“-nak nevezik, ami alatt a konjunkturajelenségek szimptomatikus megfigyelését és adatgyűjtését értik, melynek köre azonban tágabb, mint a Har- vard-intézeté, amelynek statisztikai és matematikai módszerét, valamint a grafikus ábrázolását átvették. Az intézet symptomák gyűjtése alapján végzett elhatárolt, egyes termelési ágakra vo- natkozó kutatásait a német gazdasági élet új helyzete tette szük- ségessé, minthogy azt nemcsak funkcionális zavarok, hanem jelentős strukturváltozások is befolyásolják.

A vizsgálatok specializálása célszerű, mert ez a gazdasági életet sok oldalról világítja meg s a konjunkturajelenségek ezen új módszerrel való vizsgálata a tudomány megállapításait a gyakorlati élet részére használhatóvá teszi; megrögzíti a kon- junkturafolyamatot, lehetővé teszi a összgazdság hullámmoz- gásának áttekintését s prognostikus megállapításai az elkövet- kező konjunkturaciklushoz való alkalmazkodást teszik lehetővé, ami éppen ma fontos, mikor a konjunkturafázisok tartama — a háború előtti 5—7 évvel szemben — csökkent, a gazdaság érzé- kenysége emelkedett s a fázisváltozások iramát erősen meg- gyorsította.

Brunner Vilmos.

Könyvismertetések.

Az Országos Munkásbiztosító Pénztárnak és a Budapesti Kerületi Munkásbiztosító Pénztárnak 1925. évi jelentése. Budapest 1926.

Az 1925. évi XXXIV. t.-c. a Bányamunkások nyugdíjbiztosításának központi szervéül is az Országos Munkásbiztosító Pénztárt rendelte. A törvényhozás előtt van az ipari és kereskedelmi alkalmazottak betegség és balesetbiztosítását új alapokon kodifikáló, de a pénztárt meghagyó törvényjavaslat. Be vannak igérve az alkalmazottaknak öregség és munkahiány esetére biztosítását rendező törvényjavaslatok is, amelyek a biztosítás intézését ugyancsak a nevezett pénztárra fogják bízni. Mindezek fokozottabban érdekessé teszik ennek a pénztárnak és az összes helyi szervek taglétszámának közel felét bíró budapesti kerületi munkásbiztosító pénztárnak 1925. évi jelentését, amely ugyan elég későn, oly időben jelent meg, amikor már csaknem az 1926. évi jelentés lett volna esedékes.

A jelentés a tudomány és a gyakorlati élet emberének következő tárgyilagos kérdéseire kell, hogy feleletet adjon: 1. Mit tett a biztosított tagok javára a betegsegélyezés, valamint a balesetbiztosítás terén? 2. A betegségbiztosításban a teher felét, a balesetbiztosításban annak csaknem teljes egészét viselő munkaadókat nem terhelte-e túlságosan s a járulékok befolyának-e rendszeren? 3. Milyen szolgálatot tett a népegészségügynek, különösen az anya- és csecsemővédelem, a népbetegségek, a tüdővész, az alkoholizmus, a nemibetegségek elleni küzdelem terén? 4. Az ügykezelési költség mily arányban áll a járulék-bevételhez s mily eredményt mutat a helyi szervek és az országos pénztár zárószámadása? 5. Mily irányban van szükség javításra, tökéletesítésre?

E kérdésekre felelünk az alábbiakban, az országos helyzet mellett kitérve itt-ott az országos képet döntően befolyásoló budapesti ker. pénztár adataira is, ellenben kikapcsolva az ismeretéből a vasúti pénztárakat (M. Á. V., Duna-Száva-Adria, Győr-Sopron-Ebenfurti, Mohács-Pécsi, Arad-Csanádi vasutak) és a Magyar Hajózási Egyesület magánegyesületi betegsegélyező pénztárát, mint amelyek már 1924 január 1-je óta nem tartoznak az országos pénztár kötelékébe.

ad 1. Az 1925. évben 61 helyi pénztár és pedig 35 kerületi, 25 vállalati és 1 magánegyesületi betegsegélyező pénztár tartozott az országos pénztár kötelékébe, összesen, évi átlagban számítva, kereken 683.000 biztosított taggal.* A taglétszám az 1925. évi igen rossz gazdasági helyzet folyományaképpen 2.4%-kal kevesebb volt, mint 1924-ben. A taglétszámmak elenyésző csekély része, mindössze kereken 26.000 esett a vállalati és magánegyesületi pénztárakra, az oroszánrész, kereken 657.000 a ker. pénztárak kötelékében volt.

* Ebből csupán 958 volt önkéntes, a többi pedig kötelezett tag.

A tagok túlnyomó része a III., IV., V. és VIII. napibérosztályban volt biztosítva. Az utóbbi napibérosztályban 1924-gyel szemben ugyancsak a gazdasági helyzet rosszabbodása nyomán az arányszám az 1924. év derekán észlelt 27%-ról 15%-ra esett.

Jellemző a gazdasági helyzetre a *férfi tagok arányszámának csökkenése* az 1922. évi 68.9%-ról 1924-ben 65.9 és 1925-ben 64%-ra, viszont a női tagok növekedése 31.1%-ról 34.1, illetve 36%-ra. Az erősen megindult textilipar hatását mutatják e számok, de egyben a nőnek a családi élettől eltávolodását, s a jövő nemzedékek sajnálási folyamatának siettetését. Az országos képnék hű mása a budapesti ker. munkásbiztosító pénztár, mely szintén taglétszámcsökkenést mutat és ezt a férfiak létszámában mutatkozó csökkenés okozza. Jellemző, hogy míg a háború előtti 1914 június 30-iki összlétszámnak 18.32%-a volt nő, 1925 december 31-én a nők arányszáma 28.8%-ot ért el. Az olcsó női munkaerőt kevésbé bocsátják el s az ipari pangásnak első sorban a szakmunkás férfi esik áldozatul.

A *beteglétszám és betegforgalom országos képéről* nincs adat, mert az O. P. nem kapta még meg a m. kir. központi statisztikai hivataltól az 1925. évi adatokat, ami felette sajnálatos. Ezért csak a budapesti ker. pénztárnak — némileg az országos helyzetre is világot vető — adatait tudjuk itt ismertetni. Jellemző s évek óta észlelt jelenség, hogy az ipari pangás idején a taglétszámú csökkenés nyomán emelkedik a táppénztár kiadása. Az 1925. évben észlelt és az 1918. év óta — az 1919. évtől eltekintve — legnagyobb mérvű munkahiány eredménye az, hogy míg 1924-ben a járulék jövedelemnek 32.92%-a, 1925-ben már 41.14%-a fordítottatott táppénzsegélyekre. Vagyis részben munkahiány esetére szóló biztosítás terhét is viseli a pénztár, amelyre, minthogy a *beteglétszámnak kerekén felét a tuberkulotikus betegek teszik*, a rokkantbiztosítás terhei is hárulnak és önhibáján kívül szenved a budapesti rettenetes lakásínség következményeit. „Különösen áll ez — úgy mond a jelentés* — a főváros VI. kerületére, amelynek külső körzetében nagyon gyakran talákoztunk olyan esetekkel, hogy a súlyos és fertőző tüdőbeteggel egy lakóhelyiségben 18—20-an laktak összezsúfolva“.

Egyébként a budapesti pénztárt érintő megbetegedések száma, ideértve a családtagokét is, 887.131 volt. A tagoknál nyilván a kisebb taglétszám folyományaképp az esetek száma csökkent, a családtagoknál emelkedett. A beteglétszám legerősebb volt a IV., V., VI. és VIII. napibérosztályban s a 20—49. év közé eső korcsoportban. Keresetképtelen beteg volt 50.488 férfi és 21.200 nő. A pénztári orvosok 116.416 fekvő és 697.060 járó beteget kezeltek. A rendelő intézetekben 1.503.530 esetben történt rendelés tagok és családtagok részére. Ezenkívül kórházi ápolásban részesült 11.096 férfi és 13.473 nő. A pénztár 641 orvost bocsátott a tagok rendelkezésére, ezek közt 73 szakorvost és 11 szülészt. Budapesten 6, Újpesten, Pesterzsébeten, Csepelen 1—1 rendelő intézete az orvostudományok csaknem minden szakában különleges gyógysegéllyel (Röntgen is) és gyógyászati eszközökkel állott a tagok rendelkezésére. A pénztár szakorvosait és rendelőit a vidéki pénztárak közül 39-en 871 beteg részére vették igénybe. Saját vízgyógyintézete és egy tüdőbeteg üdülő telepe van 80 férőhellyel. Kórházi ápolásban részesített 24.569 tagot és családtagot, szanatóriumban, gyógyfürdőben kezeltetett 1906 tagot.

Az orvos, gyógyszer, gyógyfürdők és szanatóriumok, kórházi ápolás ügyére már találunk adatokat az országos pénztár jelenté-

* 11. lap.

sében is. Az összes helyi szerveknél alkalmaztak összesen 1825 orvost és 83 orvosgyakornokot. Ez az 1924. évvel szemben az orvosoknál 124, a gyakornokoknál 7 szaporulatot jelent, ami orvostársadalmi szempontból is figyelmet érdemlő jelenség. Sajnos, hogy e jelentésben is nyomait látjuk az orvosok és pénztárak között még mindig folyó harenak, melyet mindkét fél, de mindenestre a köz érdekében teljesen elültnek szeretnénk látni. A népjóléti miniszter bölcsességét dicséri az a döntés, mely szerint a ker. pénztárak főorvosi, főorvoshelyettesi, ellenőrző és felülvizsgáló orvosi állásait mint *tisztviselő állásokat* szervezte s azok dotációját nem számítja be az orvosok díjazására szánt összegbe („orvosi tömeg”), melyet országosan a járulékelőírás 11½%-ában állapított meg.

A gyógyszerrendeléseknél csak 4%, Budapesten 5% engedményt sikerült elérni, ami mélyen alatta van a békebelinek. A pénztár számos újabb gyógyszerkülönlegességet engedélyezett annak dacára, hogy különösen a vidéken számos károsodás éri. Az 1925. évben számlázott gyógyszerek értéke 31.739,210.491 papirkorona volt, amiből Budapestre kerek 14, a többi kerületi pénztárra kerek 15 milliárd esett, tanusítván a pénztáraknak a hazai gyógyszerészet szempontjából való nagy jelentőségét is.

Balatonkenese, Gyopáros, Parad és Balt gyógyfürdőkkel kötött szerződésekkel az O. P. 184 tag részére biztosított férőhelyet, Hévízszentandráson pedig egy 10 szobás épületet emelt, hol májustól szeptemberig 50 tagnak tette lehetővé a hévízi fürdő használatát. Zalaegerszegen 200 ágyas saját szanatóriumot létesített (Dr. Vass József szanatórium) tüdőbetegek részére. A pestujhelyi munkáskórházon kívül Budapesten az Uzsoki-utcában létesített egy 700 ágyas munkáskórházat.

A baleseti kártalanításnál 50% vagy annál nagyobb munkaképességcsökkenés esetén 18 millió, 20—50%-ig 12 millió, 20%-on alul 2,100.000 korona összegig vették számításba az évi javadalmaszást. Jóllehet a járadékosok létszámához 1925-ben 2137 járadékos jött 669 új határozat alapján, az 1925 végén nyilvántartott összesen 13.799 járadékos létszáma az 1924. évvel szemben 326-al kevesebb volt, az időközi elhalások, végkielégítések és munkaképesség helyreállása, gyermekjáradékosok korhatárának elérése és a vasúti és hajós vállalatok járadékosainak kiválása következtében. Az 50—100% munkaépeség-csökkenéssel gyógyult járadékosok száma az összesnek 14,1%, a halálos baleset folytán jelentkező járadékosok száma (özvegyek, árvák stb.) az összesnek 24,8%-a. Az összes járadékosok számára a pénztár évi kereken 33 milliárd (32.953,225.680) koronát fizetett ki. A hozzátartozók járadékának arányszáma legnagyobb a bányászatnál; utána az építőiparban, azután egyéb iparágaknál. A bányászoknál nagyobb a gyermekáldás, de nagyobb a halandóság is.

ad 2. A betegsegélyző járulékok, melyeket a munkaadók és munkások egyenlő arányban fizetnek, a kifizetett munkabérek 4,7%-át, a balesetiek 1½-át tették. Ha számbe vesszük, hogy a betegsegélyző járulék Németországban 6, Ausztriában 8, Cseh-Szlovákiában 5%, a baleseti pedig e 3 államban 2—2,5% közt van, a terhelés túlzottnak nem mondható. Ezzel szemben a munkaadók betegsegélyző járulék hátraléka közel 110 milliárd korona, vagyis az 1925. évi 476 és fél milliárd korona járulék-előírásnak csaknem egynegyed része volt. A baleseti járulékokat előlegkírovás útján szedte be a pénztár. Hogy itt mily nehézséggel küzdött, arra jellemző, hogy 14.020 biztosítás alá eső üzem közül a hátraléki kimutatások 1925 október—november havi összeállítására nyomán kereken 8000 munkaadó ellen kellett eljárni.

ad 3. A pénztár az anya- és csecsemővédelemre készpénzben, természetben és szolgálmányokkal kereken 800 millió koronát áldozott az 1925. évben. Összesen 42.000 lelket gondozott e téren a Stefánia szövetség fiókjával, melyek a helyi szervekkel karöltve munkálkodtak. Az összes megyei székhelyeken sorozatos előadásokat tartottak (Anyák iskolája), egyes helyeken fizette a Stefánia védőnőit. Munkája nyomán a pénztárak a csecsemőbetegségek és halálozások arányszámának csökkenését jelentik. Sajnos, nem esökken az abortusok s az elmaradt születések száma. A budapesti pénztár a gyárakban csecsemő és kisded napközi otthonokat rendezett be. A pénztárak 1200 szerződött bábával rendelkeztek s minden szülés után 250.000 K-át fizettek. Az 1925. évben előfordult 120.000 szülési esetről bábadij címén 2 milliárd koronát fizettek ki a vidéki pénztárak, a budapesti maga 1 milliárd 653 millió koronát.

A népbetegségek ellen ismeretterjesztő előadásokkal küzd a pénztár úgy Budapesten, mint a vidéken. Az 1925. évben a tuberkulózis elleni védekezésről 21, a nemi betegekről 10, az alkoholizmusról 3, a fertőző betegségekről 18, a tisztaság és lakásegészségügyről 8, az első segélynyújtásról 9 előadás tartatott.

Tisztán a tuberkulózis elleni védekezésre kerek 180 millió koronát fordított a pénztár, főleg tüdőbeteg szakrendelők és gondozók felállítására által csaknem minden nagyobb vidéki városban. Az 1925. évi május hó 1-én történt számlálás szerint 24.000 tbc-os beteget ápoltak a pénztárak. (Budapestre ebből 10.000 esett.) Szomorú adat, hogy ezek közül 4000 igényelt volna szanatóriumi kezelést, de csak 2000-et helyezhettek el, 2500-at kellett volna kórházba utalni, de az *egész ország összes e célra igénybevehető kórházi ágyainak száma csak 1200, továbbá 4500 egyéb (nem tüdő) gümőkóros 20%-a igényelt volna szintén kórházi kezelést, amire hely hiányában nem juthatnak!* . . . A pénztár joggal panaszolja *a lehetetlen lakásviszonyok, a műhelyhygiénia, szesztilalom, köz-tisztasági* rendszabályok hiányát — ami az ő küzdelmének sikerét bénítja, terheit nagyra növeli — s joggal sürget *egységes tervszerű akciót* nemzetsorvasztó bajok ellen! . . . Az összes népbetegségek megelőzésére és elhárítására a helyi szervek kereken 708 és fél millió koronát fordítottak 1925-ben.

ad 4. Az ügykezelési költség a betegsegélyző ágazatban 8%-át tette ki a járulékelőírásnak. Ez alatta marad a német és osztráknak (10—12%) s mélyen alatta marad annak, amivel a helyi szervek a békeidőben a sokat dícsért autonómia alatt dolgoztak. Akkor 25% volt az u. n. „tapasztalati hányad“ s 1911-ben dicsekedőleg emlegették a csak 18½-os átlagot, amelyen felül a helyi szervek nagyobb része dolgozott. Kifogás alá csak azokat vették, amelyek e „tapasztalati“ hányadot meghaladták.*

Ha a kezelési költségeket az összjövedelemhez viszonyítjuk, úgy az arány 1925-ben csak 6.9% volt az 1911. évi 18.2%-kal szemben. Nyilván ennek folyománya, hogy míg a helyi szervek túlnyomó része 1911-ben hiánnyal küzdött és az Országos pénztár hiába várt a kétharmadrész jövedelem beszállítására. 1925-ben az 57 helyiszerv kezelési feleslege 45 milliárd 700 millió K volt s az *Országos pénztárt* illető 26 milliárd korona *oda tényleg be is folyt!* . . .

A baleseti ágazatban a kezelési költség 15%, annyi mint Ausztriában; de Németország 10%-ával szemben magas. Itt erősebb takarékosági tempó kívánatos. Viszont felette megnyugtató, hogy mind a három üzletágban reális vagyontételekkel fedezett tartalékalapok vannak és pedig a pengőértékben felértékelve.

* Országos munkásbiztosító pénztár 1911. évi jelentése 12. lap.

A tartalékalap összege az üzletágakban együtt kereken 21 milliárd korona.

Az állami hozzájárulás elmaradása s a magas baleseti költség folyománya, hogy az Országos pénztár központi igazgatási költségeinél 1.492 millió fedezetlen hiány jelentkezik, amelynek fedezéséről a pénztár 1926. évi zárószámadásában óhajt gondoskodni.

ad 5. Sajnálattal nélkülözzük a jelentésben annak ismertetését, hogy a székhelytől távoleső helyek betegellátása és táppénz-kiszolgáltatása körül, amely téren a múltban is, most is súlyosak a panaszok, a pénztár mily tapasztalatokat szerzett. Örvedetes mindenestre, hogy a pénztár ez évben megkezdte helyi szerveinek ügy-és vagyomkezelési vizsgálatát, — 114 kerületi és 3 vállalati pénztárt vizsgált meg — és a helyi szervek számára egységes ügyviteli szabályzat alkotását vette célba. Ettől sok jó eredményt vár és várunk mi is. *Debuisset pridem.*

*

A központi helyes irányításnak, gondos, lelkiismeretes, bár mostohán dotált köztisztviselői munkának képét mutatja a jelentés. Dicséretes őszinteséggel mutat rá a hiányokra és hibákra is — amelyek okai az állam szűkmarkúságára s a társadalom közönyére is vihetők vissza.

A pénztár anyagi egyensúlya mellett az igényeket a törvénynek megfelelően minél helyesebben kielégíteni s a pénztár és érdekeltség közt az együttérzést kimélyíteni volt a vezetőség programja. Az elsőt jórészt beváltotta, a másodikat megszerzi a tények hatalma. De ily tények csak akkor fognak az eddiginél nagyobb számban jelentkezni, ha a pénztár az új törvény által biztos szervezetet nyer s helyi szervei ügy- és vagyomkezelésének reformját végrehajtja! Irányelv legyen a reformban: 1. Közelvinni a tagokhoz a pénztár jótéteményeit s azokat úgy kezelni, mintha „privát“ betegek lennének. 2. A járulék-kivetésnek s beszédésnek olyan egyszerű módozatát vezetni be (betegrendszer), amely mellett a végrehajtás lehető elkerülhetésével, a járulékok túlnyomó részének tényleges befizetése biztosítható. Az állam pedig támogassa a pénztár nemzetmentő munkáját s dotálja rendszeren tisztviselőit.

Andor Endre.

Hantos Elemér: La Monnaie, ses systèmes et ses phénomènes en Europe centrale. Paris, Girard 1926. 259 l.

Hantos Elemér, a középeurópai zilált viszonyok alapos ismerője, ezuttal francia nyelvű könyvvel lép a világ olvasói elé. Mi, akik német nyelven megjelent könyveiből ismerjük szerző felfcgását a középeurópai pénzügyi és gazdasági viszonyokról, ezuttal is újból bizonyoságot kapunk arról, hogy a jelenlegi helyzet mennyire ki nem elégitő és hogy a jövőben, bár a helyes úton haladunk, még mennyi nehézséget kell leküzdenünk. Szerző előszavában közli velünk, hogy 1924-ben a Nemzetek Szövetségének a meghívására egy memorandumot dolgozott ki a középeurópai gazdasági és pénzügyi viszonyok akkor még nagyon rendetlen állapotának illusztrálására. Most, amikor a világgazdasági konferencia küszöbén állunk, új könyve, amely az 1924-iki memorandumnak és német nyelven megjelent munkáinak kiegészítése, különös érdeklődésre tarthat számot.

A háborúban az orvosi tudományon kívül egy tudomány sem szerzett annyi új tapasztalatot, mint a közgazdaság, különösen ennek a pénzügyi része. Hantos Elemér részletesen ismerteti

a központi hatalmak inflációs politikáját és annak természeteszerű következményeit és külön fejezetekben tárgyalja a monarchiából keletkezett nemzeti államok politikáját, a nemzeti önálló valuták megteremtését és azok viszontagságait.

Ha végignézünk az egyes utódállamok pénzügyi politikáján, úgy látjuk, hogy azok mindegyike kénytelen-kelletlen inflációs politikát folytatott. Már a háború alatt is erős infláció volt nemcsak a központi hatalmak országaiban, de az entente államokban is. Az ok mindenütt ugyanaz: előbb mesterséges vásárlóerő kreálása, később az állami bevételek inflációval való fedezése. Csehszlovákia és Jugoszlávia kisebb-nagyobb pénzügyi válságok után külföldi segítség nélkül egyensúlyozták budgetjuket és stabilizálták valutájukat, azonban Ausztriában és Magyarországon az infláció olyan méreteket öltött, hogy az összeomlást csak a Népszövetség közbelépése akadályozta meg. Németország a saját erejéből állította helyre valutáját, Lengyelország néhány sikertelen kísérlet után szintén megteremtette a maga stabil valutáját, úgy hogy a középeurópai államok közül csak Romániában nincs stabil valuta, de ott is már annyira javult a helyzet, hogy a lei stabilizálása csak rövid idő kérdése.

Középeurópa pénzügyi helyzete a háború befejezésekor nagyon szomorú képet mutatott. Midőn 1922-ben a Népszövetség az osztrák szanálást megkísérelte, sokan azt hitték, hogy Középeurópa pénzügyi helyzetét nem lehet sikeresen megoldani a gazdasági és politikai kérdések rendezése nélkül. Mint az idő megmutatta, a pesszimistáknak nem volt igazuk, mert ma Romániát kivéve az összes középeurópai államok visszatértek az aranyvalutához. Kétségtelen, hogy az aranyvalutára való visszatéréshez az adta meg az impulzust, hogy az angol jegybank politikája lassan de határozottan szintén az aranyvalutára való visszatérést célozta. Mikor azután a Bank of England 1925-ben hivatalosan újra visszatért az aranyvalutára, evvel megszilárdította a középeurópai államok aranyvalutáit is.

A valutastabilizálás és az aranyhoz való visszatérés az első komoly lépés a gazdasági élet normális keretekbe terelésére. A középeurópai államok a háborút követő időkben akarva nem akarva gazdaságilag teljesen diszorganizálódtak és a pénzérték biztonságában való hit az első kapocs, amely majd más téren is összehozza a természettől ugysis egymásra utalt nemzeti államokat.

Hantos Elemér könyvének legtanulságosabb és legaktuálisabb része az, amelyben a középeurópai államok pénzügyi kapcsolatairól ír. Szerző a monetáris uniót elengedhetetlennek tartja és lehetetlen, hogy a múlt szomorú tapasztalatai után vele egyet ne értsünk. A gazdasági egységek csak egységes pénzügyi politika mellett fejlődhetnek nyugodtan. Sajnos, a jelenlegi politikai helyzet még nem olyan, ami akár a monetáris uniót, akár a jegybankok szorosabb együttműködését lehetővé tevé. tekintve, hogy az új nemzeti államok a gazdasági közeledésekben még mindig szuverenitásuk gyengítését látják, azonban éppenúgy, mint ahogy az inflációból kijózanodtunk, ki fogunk józanodni a merev elzárkózásból is, ha annak káros hatásait érezni fogjuk.

A jegybankok kooperációja a genovai konferencia óta állandó közbeszéd tárgya és a nagyobb európai jegybankok vezetői tisztában vannak avval, hogy a jegybankok szoros együttműködése már azért is elengedhetetlen, mert az arany értékének stabilitására vagy legalább is a termelés fokozottabb ellenörze-

sére okvetlenül szükség van. A háborút követő inflációs politika, majd a defláció és a stabilizáció minden európai államban olyan árhullámzásokat idézett elő, hogy a gazdasági élet ezáltal súlyos károkat szenvedett. Ma már mindenki előtt világos, hogy a normális gazdasági fejlődésnek elsősorban állandó értékű fizetési eszközre van szüksége, mert a hiteléletet csak így lehet fejleszteni. Középeurópa gazdasági egysége újra megvalósul. Az új államok mind megkísérelték a túlzott protekciós politikát, azonban a komoly gazdasági politikusok ma már mind tudják, hogy ezek a természetellenes barrikádok mind össze fognak omlani. A politikai és gazdasági közeledésnek egyik kitűnő eszköze volna a középeurópai jegybankok együttműködése, főleg egységes diszkontpolitikát illetőleg. Később azután, ha a nyugateurópai jegybankok kooperációja is komolyabb mérvéket öltene, ez Középeurópában sem maradhatna hatás nélkül. Szerző a monetáris uniótól várja a gazdasági élet fellendülését és a vámhatárok fokozatos leépítését. Hogy ez a terv mikor válik valóra, az a jövő titka, az azonban bizonyos, hogy a józan ész politikája csakis ezt az utat követheti. Hamtos Elemér, mint már korábbi munkáiban is nagyon találóan kifejtette, a mai helyzet tarthatatlanságát annak tulajdonítja, hogy a gazdasági kérdésekben túlzottan érvényre jut a nacionalizmus és a politika és a végeredmény az, hogy a középeurópai népek életstandardja ezáltal súlyosan szenved. anélkül, hogy bármelyik államnak haszna lenne belőle.

Havas Jenő.

Dr. Óvári Papp Zoltán: A jegybankok viszonya az államhoz, különös tekintettel a magyar állapotokra. Budapest, Grill, 1926. 120 l.

Mint a Magyar Közgazdasági Társaság által most megindított közgazdasági könyvtár első kötete jelent meg dr. Óvári Papp Zoltánnak „A jegybankok viszonya az államhoz, különös tekintettel a magyar állapotokra” című munkája. Éber Antal, a Magyar Közgazdaság elnöke, a műhöz írt előszavában helyesen állapítja meg, hogy az olvasó a mű szerkesztőjében a közgazdaságtudomány olyan munkására talált, akinek jövő működése elé jogos várakozással tekinthet. A mű tényleg bizonyosságot tesz szerkesztőjének komoly törekvéséről, alaposságáról és a tárgy iránti szeretetéről, valamint arról, hogy dr. Óvári Papp nagyon intenzív tanulmányok után a jegybankokra vonatkozó irodalomnak fiatal-korához mérten meglepően jó ismerőjévé vált.

Rövid bevezetésben ismerteti a jegybanknak az államhoz való viszonyában mutatkozó vonásokat, nevezetesen először azt a befolyást, amit az állam a jegybankok szervezetére, a vezetőség megválasztására vonatkozó befolyásával gyakorol, másodsorban a Jegybank részéről az állam részére adott pénzbeli szolgáltatásokat, azaz az államnak való hitelnyújtást, — rámutatva annak veszélyeire — az államnak a Jegybank nyereségében való részesedését és a jegyadót, továbbá az állam által számszerűen meg nem állapítható szolgáltatásokat, mint pl. az állam pénztári forgalmának a Jegybanknál való összpontosítását. Ezután áttér az egyes fontosabb európai jegybankoknak az államokhoz való viszonyainak ismertetésére. Ismerteti elsősorban a Bank of England helyzetét; ezen ismertetés folyamán leírja az angol banknak az angol állammal szemben fennálló, immár évszázados követelésének történetét, majd rátér arra, hogy az angol kormány miképpen fedezte a világháborúnak költségeit anélkül, hogy a jegy-

bankot közvetlenül igénybe vette volna. Végül könnyen áttekinthető csoportosításban ismerteti a Bank of England-nak az állammal szemben fennálló egyéb viszonyát.

A Banque de France-nak az államhoz való viszonyának ismertetésénél helyesen mutat rá a szerző, hogy a Franciaországban fennálló jegykontingens intézménye mennyire nem vált be a gyakorlatban és igen jó előadásban ismerteti a franciaországi inflációnak történetét és annak hatását. A Deutsche Reichsbank ismertetésénél talán kissé túlszigorúan kritizálja a háború kitörésekor történt német törvényhozási intézkedéseket, nevezetesen, hogy a banktörvény megváltoztatásával az állam utalványai és a Darlehen-Kassenscheine-k a bankszerű fedezetbe, illetőleg a készfedezetbe beszámíthatók lettek, mert az adott körülmények között a háború megindításának finanszírozása másképp nem volt lehetséges és a következő oldalakon említett az a tény, hogy a kilenc hadikölesön eredménye minden alkalommal a kormány által igénybevett összegek visszafizetésére szolgált, mutatja, hogy ez a háború kitörésekor hozott intézkedés csak átmenetinek volt tekintendő és nem okozott volna különösebb bajt, ha a háború nem oly katasztrófálisan végződik, mint az, sajnos, történt.

Az infláció szomorú korszakának igen szabatos formában megírt ismertetése után röviden megismerletti az olvasót a német birodalmi banknak rekonstrukciójával, majd rátér a német államnak a jegybank nyereségében való részesedésére és a bank által fizetett bankjegyadóra. Helyes érzékre vall, hogy az említett három nagy állam jegybankjának ismertetése után röviden rátér a körülöttünk fekvő államok, nevezetesen Ausztria, Csehszlovákia és Románia jegybankjainak az államhoz való viszonyainak ismertetésére.

A mű második része a Magyarországra vonatkozó anyagot öleli fel és az osztrák jegybanknak az államhoz való viszonyának, a békeszerződés által előállott helyzetnek és a liquidációnak ismertetése után a m. kir. állami jegyintézet rövid történetét adja, különösen kiemelve, hogy az állami jegyintézet működésének megkezdésekor az államnak való fedezetlen hitelnnyújtás tilalmaztatott és ennek a tilalomnak a tények kényszerű hatása alatt való felüggesztése vonta maga után az inflációt.

A magyar nemzeti bank viszonyaira áttérve, különösen kiemeli az államnak való hitelnnyújtás megtiltását és megismerteti az olvasót azzal, hogy miképpen keletkezett a magyar nemzeti banknál ezidőszerint fennálló közel 150 millió pengőt kitevő államadósság és hogy miképpen fog történni annak törlesztése. Részletesen foglalkozik azzal az intézkedéssel, hogy az állam pénzügyeinek központi lebonyolítása a magyar nemzeti bankra bízott, majd az államnak a bank tiszta nyereségében való részesedését és a jegyadórendszert veszi tárgyalás alá.

A mű harmadik része, amelynek címe: „A jegybankok és az állam között fennálló kapcsolatok jelentősége közgazdasági és pénzügyi szempontból“ a különböző jegybankoknál nyert tapasztalatokból konkluziókat igyekszik levonni és megállapítja az utolsó esztendő szomorú tapasztalataiból, hogy az államnak a jegybanknál való eladósodása a közgazdaságot dönti romlásba.

Tekintettel arra a nagy fontosságra, mellyel a jegybankok az egyes országok közgazdasági életében bírnak, örömmel kell üdvözölni dr. Óvári Pappnak ezt a munkáját, amely rövid összefoglaló formában igazán mélyreható tanulmány alapján és plasztikus beállításban ismerteti meg az olvasót a problémáknak legfontosabbjaival.

Kresz Károly.

Dr. Hjalmar Schacht: Die Stabilisierung der Mark. Berlin. 1927.
194 oldal.

A német infláció jellemzésére elegendő annak az egyetlen adatnak a felemlítése, hogy amikor 1923 november 15-én a német Rentenbank működését megkezdte, 1 aranymárkát 4.2 billió papírmárkával tettek egyenlővé. A német jegybank-nyomda a szükséges államjegyek előállítására külön 7500 alkalmazottat állított munkába és ezenfelül még 84 magánnyomda szintén csak az államjegyek előállításával foglalkozott. A Német Birodalmi Bank a múlt évben kiadta 1901—1925. évig terjedő időre vonatkozó munkásságáról szóló jelentését és ebben felemlíti, hogy az infláció idejében a pénz gyors elértéktelenedési folyamata folytán olyan gyorsan kellett a német birodalomban friss tömegű bankjegyekről gondoskodni, hogy a pénzjegynyomdák ablakai, a szakadatlan munka következtében, hosszú hónapokon keresztül minden éjszaka világosak voltak. Az államjegyek előállítási költségei Németországban 1919-ben 26 millió márkára rúgtak, amely összeg 1921-ben már 262 millió. 1922-ben 6780 millió, 1923-ban pedig 32.8 trillió márkát ért el.

Mélységes rezignációval sorakoztatja fel Schacht — az új német valuta megteremtője — most megjelent fenti című könyvében ezeket az adatokat és hosszasan elmélkedik afelett, hogy mennyivel helyesebb volt a háború finanszírozásánál az angol módszer alkalmazása, ahol Gladstone azon elméletét tartották szem előtt, hogy a háború terheit mindig az a nemzedék fizesse meg, amelyik a háborút viseli, a későbbi nemzedékek pedig lehetőleg ne érezzék a háború pénzügyi hatásainak terheit és hátrányos következményeit. Anglia főként adókból teremtette elő a pénzügyi hadviseléshez szükséges pénzügyi eszközöket, míg Németországban — és ebben Schacht különösen Helfferichet hibáztatja, aki az adóemelések ellen állandóan tiltakozott és 1915 végén mint pénzügyminiszter azt a kijelentést tette a német parlamentben, hogy a háború hatalmas terheinek viselését Németország nem akarja adók útján áthárítani a népre — kincstári utalványok kibocsátása, függő államadósságok halmozása és hadikölcsönök útján szerezte meg. Schacht a nagy német inflációt elsősorban ennek a háborús pénzügyi politika következményének és másodsorban az elvesztett háborúnak tulajdonítja. Nincs teljesen igaza Schachtnak abban, hogy a háborús pénzügyi politika, a háború finanszírozásának helyesen megválasztott módjai teljesen kiküszöbölték volna az inflációt, mert Franciaország, mint győztes állam, a háború befejezése után sokkal nagyobb arányokban vette igénybe a bankóprést, mint amilyen mértékben folyamodott függő államadósság igénybeviteléhez a háború alatt. Egyben feltétlenül igaza van Schachtnak — és ebben mindenki egyetért vele —, hogy egészen mások egy háborút veszített országban a pénzügyi hadviselés következményei, mint amilyen megpróbáltatásokon megy át egy győztes állam valutáját a háború befejezése után. A háborús adósságvállalások gazdasági következményei a háború alatt annyira kifejezésre nem juthattak — éppen a háború nyomában előálló kötött gazdasági rendszer miatt —, mint a háború befejezése után, amikor nemcsak valutáris, hanem a gazdasági élet minden terén előbújik a háború reakciója.

Sok vita folyt már eddig is arról, hogy a szertelen infláció, amely különösen a Ruhr-vidék megszállása után következett el Németországban, utóbb, a stabilizálás keresztülvitele után, okozott-e helyrehozhatatlan gazdasági károkat, vagy pedig egy mérsékeltebb inflációs politika segítette volna-e át könnyebben Németországot a háború utáni zavaros állampénzügyi és közgazdasági

viszonyokból a stabilizáláshoz. Ezt a kérdést Schacht nagyon óvatosan kezeli és a Ruhr-terület megszállásakor megindított, a világ pénzügyi történetében páratlanul álló inflációt, ha nem is kikerülhetetlen rossznak deklarálja, de elismeri, hogy akkor csak a sok rossz közül lehetett választani és ebből a sok rosszból talán a legrosszabbat választotta az akkori német pénzügyi kormányzat. Nem valószínű azonban, hogy ha mód is lett volna a szertelen inflációt szűkebb korlátok közé szorítani, sikerült volna-e a német márkát — Rentenbank nélkül — akármilyen alacsony ponton is stabilizálni.

A márka stabilizálásának a tényét Schacht — teljes joggal — Németország újabbkori pénzügyi története legjelentősebb eseményének tartja, ismerteti azt a módot, ahogy a Rentenbankot 1923 november 15-én életre hívták, majd pedig a Rentenbanknak a Golddiscountbankká való átalakulását és különösen hosszas fejtegetéseket szentel a valuta stabilizálása után bekövetkezett magán-gazdasági krízis okainak feltárására és indoklására s igen helyesen vonja le azt a konklúziót, hogy Németország egész békebeli gazdasági berendezkedése, 19 milliárd aranymárkát kitevő takarékpénztári betéte pusztult el a háború és az infláció alatt és ezeknek a hiánya stabilizálás nélkül is éreztette volna káros következményeit abban a pillanatban, amint egész Középeurópában a gazdasági viszonyok a normális irány felé kezdtek visszatérni. Ismerteti a külföldi hitelek nagy fontosságát Középeurópa mai tökeszegény helyzetében és végül arra az igen fontos problémára tér át, hogy az államok gazdasági izoláltságra való törekvése mennyire árt annak, hogy Középeurópa gazdasági viszonyai a normális, békebeli állapotokhoz térhessenek vissza és óva figyelmezteti az elzárkózási politikát folytató államokat arra, hogy ha nem igyekeznek egymás között pénzügyi és gazdasági kapcsolatokat létesíteni, ennek súlyos következményeit — hosszú időn át — saját népeik fogják elsősorban önmagukon megérezni. A könyv már azért is nagy érdeklődésre tarthat számot, mert az egyébként igen gazdag német pénzügyi irodalomban ez az első számottevő alkotás arról, hogy milyen heroikus küzdelmeket kellett Németországnak megvívnia, amíg valutáját sikerült stabilizálnia és a nagy fáradsággal és jelentékeny áldozatokkal stabilizált pénzrendszer intervalutáris árfolyamát tényleg fenn is tudja tartani.

Domány Gyula.

Walter Leaf: Banking. London, Williams and Norgate, 1926. — 255 l.

Walter Leaf a londoni City egyik legmarkánsabb jelensége s mint a Westminster Bank elnöke már ismertté tette nevét a bank évi közgyűlésein tartott beszédeivel. Szerző ugyanis mint praktikus bankvezér, ugyanis mint kiváló közgazda igazán hivatott arra, hogy a banküzlet funkcióiról tájékoztasson bennünket. Könyve kilenc fejezetre oszlik, amelyekben a következő témákkal foglalkozik: Mi a bank? Mik az angol bankrendszer sajátosságai és miben különbözik az amerikai és európai bankrendszertől? Részletesen foglalkozik a Bank of England múlt és jelen státuszával, ismerteti röviden a Federal Reserve Bank rendszerét és a többi nagyobb jegybankokat.

Bár Leaf elsősorban az angol bankrendszerrel és banküzlettel foglalkozik, könyve különösen érdekelhet bennünket, mert kétségtelen, hogy egész Európában, de különösen Magyarországon a bankok jelenlegi helyzete még nem kristályosodott ki annyira, mint Angliában, ahol különösen az utolsó évtizedben a bankok strukturája alaposan megváltozott. A bankfúziók eredménye az öt

nagybank (big five), amelyeket különben clearing- vagy deposit-bankoknak neveznek Angliában. Nevüket üzletkörüik után kapták. Ugyanis Angliában, a kontinentális szokástól eltérően, a nagybankok főszerpe a betétek gyűjtése és a hitelnyújtás. Mindazok, akik a banküzletről anélkül beszélnek, hogy egy bank valódi strukturáját ismernék, jól tennék, ha ezt előbb jól áttanulmányoznák. Leaf erőlesen szembeszáll azon népszerű tévhittel, hogy a bankok a hitelek korlátlan urai és az ő kényekedvüktől függ a hitelnyújtás. Szerző szerint a bank feladata az, hogy a közönségtől betéteket szerezzen és azt megfelelő módon kihelyezze. A hitelnyújtás azonban úgyszólván matematikai pontossággal követi a betétek emelkedését vagy esését. A londoni nagybankok évtizedek tapasztalatai alapján határozzák meg, hogy a betétek hány százalékat helyezték ki váltóhitel, investíció stb. alakjában és hogy milyen összegű készpénzt tartsanak kasszájukban. A big five gyakorisa azt mutatja, hogy a ratió úgyszólván azonos mind az ötnél; és pedig cca 10—12% készpénz, 15% investíció, 50—60% hitel, a többi megoszlik részint váltóleszámitolások és egyéb bankszerű üzletek között. A nagybankok Angliában, eltérően a német vagy a magyar szokástól, nem vállalnak érdekeltséget sem az iparban, sem a mezőgazdaságban. Sőt a nyújtott hitelek legnagyobb része kisebb összegekből áll, rendszerint 3, legfeljebb 6 hóra, úgy hogy világos, hogy az angol nagybankok nem egyes kiváltságos egyéneknek vagy nagyvállalatoknak, hanem az egész ország lakosságának a hitelszükségletét elégítik ki. Az angol nagybankok másik érdekes karakterisztikuma, hogy részvényeik nincsenek majoritátszindikátusok kezében, hanem erősen el vannak szórva a kisrészvényesek között. Ez egyrészt bizonyíték amellet, hogy az angol kistőkés milyen bizalommal viseltetik az angol nagybankok iránt, másrésztől garancia, hogy a bank vezetése, amely kiváló és képzett szakértők kezében van, nem áll semmi titokzatos tőkecsoport szolgálatában. A big five vezéreinek újévi beszéde a City legnagyobb eseményei, úgyszólván az egész világ érdeklődéssel várja az ő évi prognózisukat.

A leghatározottabban visszautasítja Leaf azt a felfogást, mintha a bankok az ipar és kereskedelem szükségleteit nem fedeznék gondosan és tarthatatlannak tartja azt a teóriát, miszerint a bankoknak az érdekei ellentétesek volnának a gazdasági élet többi faktorainak az érdekeivel. Gyakran megismétlődik az a vád, hogy a bankok hitelresztrigálása okozza a gazdasági válságokat, sőt Hawtrey révén a közgazdasági elméletbe bevonult a „credit cycle“ nevű teória is, mint a „trade cycle“ (konjunktura és depressió váltakozása) egyik okának megnyilvánulása. Leaf bebizonyítja, hogy ez a feltevés nem állhat meg, mert bár a bankár szorítja meg a hitelt, ha azt szükségesnek találja, azonban éppen ez az ő legfontosabb feladata, tekintve, hogy jó üzletmenet idején a kereskedők kissé könnyelműen kezelik az üzlet pénzügyi részét, szívesen adósodnak el azon reményben, hogy a kamatláb nem játszik szerepet ott, ahol emelkedő árakra és nagyobb haszonra van kilátás, tehát a bankár kötelessége, hogy a hiteligenyeket alaposan megvizsgálja és azt a kellő pillanatban megállítsa.

A nagybankok szerepe Angliában üzletkörüik egyszerűsége dacára sokkal felelősségteljesebb, mint a többi országokban. Walter Leaf ezévi beszédében említette is, hogy a kormány ellenézne minden további fúziós törekvést a nagybankok között. A jelenlegi helyzet Leaf könyve szerint a legkielégítőbb, mert az ország élvezi az amalgamálás összes előnyeit (biztonság, szakszerű vezetés) a szocializálás hátrányai nélkül. A bankfúziók Angliában a banküzlet tökéletesítésére vezettek, új fiókok nyitlak meg az

országban, úgy hogy a mintaszerű hálózat biztosítja a tőkék elosztását s az ipari és kereskedelmi szükségletek gyors kielégítését.

Ismerteti a könyv az angol kereskedelmi bankárok (merchant banker vagy issuing house) történetét és jelenlegi hivatását. Nálunk kevesen tudják, hogy a Rotschild-ház vagy a Schröder-cég tulajdonképpen nem bank az angol felfogás szerint. A külföldi államkölesönök és a külkereskedelem irányítása ugyanis nem tartozik a nagybankok hatáskörébe, ezt a kereskedő bankárok intézik az ő évszázados tapasztalataik alapján. Tekintve, hogy mi az angol tőkére nagyon rá vagyunk utalva, ezen fejezet tanulmányozása nem lesz érdektelen a magyar olvasó részére. Ugyancsak ebből a szempontból érdekel bennünket az „Accepting House“ (elfogadó házak) ismertetése, amely bankházak feladata a rövid váltóhitelek (3, legfeljebb 6 havi) nyújtása is, amelyekkel a pesti piac igen élénk összeköttetésben van.

A bankorganizáció az angol bankokban mintaszerű, ez nem is újdonság, de Walter Leaf olyan élethű képet fest a bankok belső életéről, hogy az épen úgy érdekelhet egy nagyratörő bankpraktikánst mint az organizációval és a bankhivatalnokok szakszerű kiképzésével foglalkozó vezetőket. Angliában a bankhivatalnokok állandóan tanulnak és vizsgáznak, előrehaladásuk sokban attól függ, hogy milyen általános műveltséggel és pénzügyi szakismerettel rendelkeznek. Egy felsőbb bankvizsga szinte egyenrangú az egyetemi végzettséggel.

Részletesen tárgyalja a szerző a bankok évi mérlegének és havi kimutatásainak technikai részét és ezt igyekszik a laikus olvasóval is megértetni. Hogy a bankmérlegeknek és a havi kimutatásoknak az általános ismerete mennyire fontos, arra legjobb bizonyíték az, hogy nálunk, ahol a tőkeképződés és a bankhitel még korántsem fejlődött ki annyira, mint Angliában, komolyan foglalkoznak avval a gondolattal, hogy a bankok havonként egyöntetű jelentést adjanak ki a rájuk bízott tőkék hova fordításáról.

A könyv elengedhetetlen olvasmány mindazoknak, akik a közgazdasági tudomány pénzügyi problémáival foglalkoznak, hasznos segítség a banktisztviselőknek és meggyőző ismertetés a kívülállóknak, akik a bankban csak ellenséget látnak. Leaf egyik fő célja, mint azt az előszóban közli is, hogy a közvéleményben élő tévhiteket a bankok hatalmáról és érdekeiről eloszlassa. A pártatlan olvasó előtt ezt el is érte.

Havas Jenő.

Die Indexziffern der Lebenskosten. A Nemzetközi Munkaügyi Hivatal kiadványa. Reihe Statistik No. 6. Genf. 1925. 66 S.

Az indexszám fogalma a tudományos irodalomban nem egységes. A különböző indexek nagy csoportjában a *létfenntartási indexek* alapidőpontra vonatkoztatott, közepes százalékban mérik valamely család, osztály vagy nemzet által szükségelt javak árváltozását. A különböző definíciók mellőzésével hangsúlyozzuk, hogy a létfenntartási indexek a piacról kiragadott, öt nagy jószág-csoport árváltozásának mérői, s így a javak e csoportjára vonatkozó *árindeksek*. Az életnívó adott árszínvonal és adott jövedelmi hányad függvénye. A tárgyalt indexekből tehát az életszínvonalra csak a jövedelmi hányad ismeretével következtethetünk.

Békeidőben a pénz objektív csereértékének mérése vezetett az általános árszínvonal tanulmányozására. A zuhanó valuta korában a szellemi és fizikai munkások életszínvonalának súlyedése (a tényleges és névleges bér, a pénz bel- és névértéke közt beállott eltolódás) avatja a kérdést fontossá. A létfenntartási

indexek készítésének nemzetközi szabályozását az 1923. évi Első Nemzetközi Munkaügyi Statisztikai Kongresszus az 1925. évi Statisztikai Kongresszus elé utalta. A Munkaügyi Hivatal előttiünk fekvő kiadványa három fejezetben tárgyalja e problémát. I. A létfenntartási indexek alapelvei. II. Az árakatok gyűjtése. III. Az indexek kiszámítása.

A *fogyasztási javak* az egyén, család s a nemzet életében elfoglalt *jelentőségük* alapján *5 nagy csoportba* oszthatók. Ezek: 1. táplálkozás, 2. lakás, 3. ruházat, 4. fűtés és világítás, 5. különböző cikkek. A helyi, néprajzi és geográfiai tényezők országonként változtatják az e csoportba tartozó javak *mennyiségét* és *minőségét*. (A cikkek száma egy csoporton belül 10—50 között ingadozik.) Legnagyobb az eltérés a táplálkozási és ruházati csoportnál. E tény megnehezíti a különben is más-más időpontra vonatkoztatott indexek nemzetközi összehasonlítását. A *javak jelentőségének megállapítására* 3 módszer szolgál. Első az *összfogyasztás módszere*. Ez az egész népesség létfenntartási *költségét* s az ebből alkotott indexeket adja. A fogyasztott cikkek (= behozatal + termelés — kivitel) súlyát az egységárral szorozva s ezt összegezve, kapjuk a népesség fenntartására fordított összkidást. Az indexszámítást minden árucsoportra elvégezve, meghatározhatjuk viszonyukat az összkidáshoz. Fejlett statisztikai szolgálatot kíván. Ausztrália, Dél-Afrika, India alkalmazza.

Második a *normál költségvetési, vagy háztartási statisztika módszere*. Előnye az előbbivel szemben, hogy általa az osztályok, népesoportok fogyasztási javainak fontossága is megállapítható. Adatait az átlagember és normálesaládra vonatkoztatja. A nagyiparú államok előszeretettel alkalmazzák. A két módszert Indiában és Dél-Afrikában próbálták ki. Pár egységnyi különbséggel mindkettő egyenlő magas indexet adott. Az eddig tárgyalt két eljárás a fogyasztásban bizonyos egyenletességet tételez fel. A fogyasztási javaknak a háború alatt bekövetkezett mennyiségi és minőségi változása fejleszt ki a tényleges fogyasztáson felépülő *elméleti költségvetési eljárást*. Ez az indexeket az élethez okvetlen szükséges élelmiszerek kalóriamennyisége alapján számítja ki. Vegyi analízissel meghatározzák a két nembeli felmőttek, gyermekek, munkásosztályok és az aggok fehérje-, zsír- és szénhidrát-szükségletét. Nagyon fontos itt az elméleti eredménynek a tényleges fogyasztással való korrigálása. Nagy hátránya e módszernek, hogy csak az élelmiszer-csoportból alkotja indexeit.

Az indexeknek az étellel szoros kapcsolatban kell állniok. A piacon egyes cikkek eltűnhetnek, a minőség változhat. Tanácsos tehát, szabályos időközönként meggyőződnünk arról, hogy megfontolásaink fedik-e a valót. Angliában az 1914-es létfenntartási indexek ma is használhatók. Németországban és Ausztriában két távoli eredmény összehasonlítása nem mond s mmit.

Az *indexfolytonosság megszakadásának* kérdésével állunk itt szemben. A szokásos eljárás ily esetben az, hogy a régi árak megtartása mellett az új eljárással visszafelé is kiszámíthatjuk az indexeket. Így 1922-ben Németország feladta régi indexeit s az új és régi között cca 400 egységnyi különbség van. Az U. S. A. 1921 óta az új index mellett a régüt is közli, sőt a kettő száralakából kombinált harmadik sort is alkot. Megkülönböztetünk országos, városi, helyi, osztályok, népesoportokra vonatkozó indexeket. A teljesen indusztriált állam indexe általános érvénynyel használható. Olaszország városaira külön-külön indexet ad. Haag, Amsterdam, Varso, Wien szintén. Az *áradatokat* a legkülönbözőbb módon gyűjtik. A bevont terület terjedelmét a feladat nagysága szabja meg. Az adatokat piaci feltételek mellett,

átlagüzletből szerezzük be. A sok oldalról adódó nehézség között a minőségi különbség kiküszöbölése kíván különös figyelmet. A zavaró hatást standard-áruval, mintával megszabott minőséggel törekednek elhárítani. (Ausztria és Németország e nehézkesség miatt csak legújabbban vette fel a ruházati cikkek csoportját indexszámításába.) Az indexek legtöbbször a hó egy bizonyos napjára vonatkoznak, máskor viszont hosszabb idő átlagát adják. (Németország 1923 előtt havonként kétszer, Svédország és az U. S. A. negyedévenként.) A *létfenntartási indexek kiszámítására* a mérlegelt számtani közepet alkalmazzák. A geometriai közép használata bonyolult és fáradságos volta miatt nem terjedt el. A számítás menetét a könyv két, angol és amerikai mintán mutatja be. Fontos kérdés, hogy az adókat bevonjuk-e az indexekbe? A közvetett adóknál átháríthatóságuk miatt e kérdés eselik. Minthogy az egyenes adók is növelik a létfenntartási költségeket, — ezek is bevonandók. A függelék az egyes országok (Magyarországot is!) leíró létfenntartási statisztikáját adja.

A kiadvány, az intézet szelleméhez híven, gyakorlati irányú s a kérdés egységesítését célzó. A jövedelemeloszlás, árszínvonal, és a létfenntartási indexek s az ezekhez szorosan kapcsolódó általános árnyó változása és a munkanélküliség közti összefüggésekről nem emlékszik meg. Az adatok halmazának felsorakoztatásával szorgoskodik a felvetett kérdésben eligazítani az olvasót. Annak a komoly törekvésnek a szószólója e könyv, mely a nemzeti viszonyokhoz simulva, a lehetőség határain belül, uniformizálni óhajtja a munkaügyben tornyosuló teendőket.

Bár a létfenntartási indexek csak egyes, a piacról kiragadott jószágcsoportok árváltozásainak mérői — s így nem jövedelemelosztási jellegűek —, jelentőségük magyar szemszögből is szomorú fontosságú, mert az inflációs idők keserves napjaiban a szellemi és fizikai munkások asztalára jutó kenyér nagysága, — ha mélyen alattuk is — de hozzájuk igazodott.

Fazekas Lajos.

A Nemzetközi Munkaügyi Hivatal új kiadványai.

1. *Conférence internationale du Travail. 8. Session. Genève 1926. Vol. 1—2.* — *Conférence internationale du Travail. 9. Session. Genève 1926. LXVII., 692. p.*

A Nemzetközi Munkaügyi Hivatalnak 8. és 9. konferenciájáról szóló jelentések. Magának az igazgatónak beszámolója egy kötet. Nemesak a hivatal működéséről tájékoztat, hanem elemzi az 1925. évi gazdasági helyzetet. A jelentés behatóan válaszolja az előző konferenciák határozatainak térfoglalását, illetőleg az egyes államok állásfoglalását azokkal szemben. A munkanélküliség állásának nemzetközi összehasonlítása során jól esik látni, hogy hazánkban, ha már nem csökkent, mint p. o. Olaszországban, vagy Csehszlovákiában, de legalább nem is emelkedett a munkanélküliek száma, mint Németországban, Ausztriában stb. Jelen-tésében sok helyet szentel az igazgató a Munkaügyi Hivatal Oroszországhoz való viszonyának részletezésére. A Szovjet intézőinek több ízben nyomatékosan kifejtett álláspontjához képest, Oroszország nem csatlakozik a Népek Szövetségéhez. Hogy azonban a Munkaügyi Hivatal működését figyelemmel kíséri, mutatja, miszerint kiadványait járattja és a Szovjet szociális intézményeinek kiadványait viszont a Munkaügyi Hivatalnak megküldi. Mindenesetre laza kapcsolat és tisztán eszmei közeledés, de az eleinte elfoglalt abszolút merev álláspontnak mégis enyhítése. Igaz, hogy az eszme felvetésétől annak a nemzetek életé-

ben megvalósulásáig hosszú az út. A konferencia jegyzőkönyveit tartalmazó kötetek tanúsága szerint felpanaszolták, hogy a már elfogadott megállapodásokat sem cikkelyezik be a nagy hatalmak, a kisebbek pedig, ha becikkelyezték, sem tartják magukat hozzájuk. Ausztrália munkáskiküldöttje pedig azt a figyelemre méltó körülményt teszi szóvá, hogy szűkebb hazájában, Új-Dél-Walesben már hosszabb ideje életben van a 8 órás munkanap s a 44 órás munkahét s a munkás nyomasztó sorsán ez alig könnyít és hogy kritikus érdeklődéssel tekintenek a Nemzetközi Munkaügyi Hivatal ezirányú teljesítménye elé. A Nemzetközi Munkaügyi Hivatal helyzete nehéz és kényes, már a különböző érdekek összeegyeztetése szempontjából is, hát még azok keresztülvitelét illetőleg. Hogy nemcsak munkáltató és munkásérdekek ütköznek, bizonyítja a fascista munkáskiküldött mandátumának a többi munkáskiküldöttek részéről hatizben történt megtámadása; másrészt a japán és indiai ipari érdekeknek, bár udvarias formák közt való súrlódása.

A nyolcadik konferencia tulajdonképeni tárgya a kívándorlók hajón történő vizsgálatának egyszerűsítése; a kilencedik konferenciának tárgya a hajózási alkalmazottak viszonyainak rendezése volt.

2. *Série législative*. Tome V. 1924. Part. I. Genève 1926.

A Munkaügyi Hivatal szociálpolitikai törvényeket és rendeleteket tartalmazó gyűjteményének immár V. kötete látott napvilágot. A 81 ívre rugó vaskos kötet pedig az 1924-es anyagnak csak felét, az A-tól H-ig terjedő részt tartalmazza.

3. *Receuil international de jurisprudence du travail*. 1925. Genève 1926.

A Munkaügyi Hivatal 1920 óta átvette a Törvényes Munkásvédelem Nemzetközi Egyesületétől a szociálpolitikai törvények nyilvántartásának és közzétételének feladatát. Ebben az évben továbbment egy lépéssel: a munkásügyi törvények joggyakorlatának is szentel egy füzetet.

Németország, Nagybritannia, Franciaország, Olaszország idevágó joggyakorlatából közöl konkrét esetek formájában szemelvényeket. A kérdések közül csupán a nemzetközi értékűeket öleli fel, a határozatok közül pedig az elvi jelentőségűeket, hogy így azoknak a nemzeteknek, melyek az illető kérdést törvényhozásilag még nem rendezték, a keresztülvitel módját illetőleg útmutatást szolgáltatasson. A felvett kérdések közt szerepel az egyesülési jog, a munkásoknak a vállalkozásban való részesedése, kollektív szerződések, munkabér és munkaidő, munkaviszályok, munkásbiztosítás és iparfelügyelet, női- és gyermekmunka.

A hozott döntések és ítéletek megfelelő értékelése végett maguknak az eseteknek felsorolását megelőzi a német, angol, francia és olasz bíróság munkaügyi szerveinek rövid ismertetése.

Folyóiratok szemléje.

Bank-Archiv.

XXVII. évfolyam.

Heft 8. Schwartz, F.: Zur Frage des Wohnungsbaues 1927. — Dreyfus, Willy: Centralschutzverband für deutsche Gläubigerinteressen im Ausland? — Adams: Private- und öffentlich-rechtliche Versicherung. Szerző foglalkozik Hilgardnak a Bank Archiv XXVI. évf. hatodik számában hasonló cím alatt megjelent cikkével, melyben a kérdést egyoldalúan a magánbiztosító intézetek szempontjából világította meg. Adams szerint Hilgard tévesen ítéli meg a helyzetet akkor, midőn a német magánbiztosító intézetek existenciáját a közjogi jellegű biztosító intézetektől veszélyeztetve látja. A legutóbbi években magyszámú német magánbiztosító intézetnek csőd, felszámolás, vagy nagy koncernek felszívása következtében történt megszűnését nem a közjogi jellegű intézetek versenye okozta, hanem, néhány sajnálatos kivételtől eltekintve, csupán az inflációs alapítások szükségszerű eltűnéséről lehet szó. Szerző nem helyesli a magán- és közjogi jellegű biztosító intézetek közti kiélezett küzdelmet, hanem a régi jóviszony helyreállítását tartja szükségesnek. — **Abraham: Haben privatrechtliche, mit rückwirkender Kraft ausgestattete Vereinbarungen oder statutarische Festsetzungen auch rückwirkende Kraft gegenüber der Steuerbehörden? —** Bírósági döntvények. — Könyvismertetések. — Statisztikai részben a német hitelbankok legújabb fejlődését (1924 január 1-től 1926 június 30-ig)-ismertető közlemény befejező része.

Heft 9. Hantos, Elemér: Die Stabilisierung des Goldwertes im Wege der Kooperation der Notenbanken. Az 1922 évi genouai konferencián a jegybankok együttműködésének szükségét azért hangoztatták, mert attól tartottak, hogy az egyes országoknak az aranytartalékok növelésére irányuló egyidejű és egymással versenyző fáradozása az arany értékének hirtelen emelkedését fogja eredményezni. Ez a félelem azóta túlzottnak bizonyult; de megmaradt a megközelítőleg szilárd aranyérték fenntartásának gondja. Az arany értékének legutóbbi években észlelt nagy ingadozása az aranyérték problémáját a valutapolitikai fejtegetések központjává tette. Az arany 1920 tavaszán korábbi értéke 40%-ára csökkent, majd 1921-ben újra a háború előtti értékének 70%-át érte el. A legutóbbi években a kereslet és kínálat törvényét az aranypiacon a Federal Reserve Board céltudatos politikája eredménnyel áttörte. Az arany értéke többé-kevésbé a mindenkori bankpolitika függvénye. Felmerülhet a kérdés, hogy vajjon a mérvadó jegybankok együttműködése által az arany érték ingadozása nem kiszöbölhető-e ki, vagy legalább is nem korlátozható-e esekély mértékre. Európa elszegényedésének az felel meg, ha a világ aranypiacának stabilizálására a jegybankok aranykeresletének korlátozásával töreksze-

nek. A gènevai konferencia valutapolitikai célja az aranymagvaluta (Goldkernwährung) lehető széleskörű bevezetése volt. Megoldandó feladat: az aranyvaluta bevezetése mellett a valuták stabilizálása nagyobb arany mennyiség megszerzése nélkül. Míg az aranymagvaluta rendszerét a háború előtt csupán ideiglenes, átmeneti állapotnak tekintették az aranyvaluta teljes keresztülvételéig, most már az aranymagvalutát általános és végleges megoldásnak kell elfogadni. Ez a megoldás azonban a jegybankok együttműködését és aranyközpontok létesítését teszi szükségessé. Az aranyközpontok alakítása a világ aranykészletének új felosztását feltételezi. A világ aranykészletének elosztódásában történt változást a világrészek szerint a következő adatok tüntetik fel %-okban:

	Háború előtt	Háború után (1924-ben)
Európa	60.7	32.1
Egyesült Államok	23.6	46.8
Egyéb világrészek	15.7	21.1

A pénzforgalom aranyfedezetének megoszlása világrészek szerint %-okban így alakult:

	Háború előtt	Háború után (1924-ben)
Európa	69.1	33.6
Egyesült Államok	55.6	91.1
Egyéb világrészek	72.7	58.1
Összesen:	65.9	54.6

A világ aranykészletének új elosztása természetes úton csak a világgazdaság kereskedelempolitikai viszonyainak alapos megváltoztatása útján volna lehetséges. Mivel ennek az amerikai fizetési és kereskedelmi mérlegek aktivitása útjában áll, az arany feleslegeknek Európába való visszavezetése csak mesterséges úton történhet. Szerző szükségesnek tartja, hogy a jegybankok a világ aranykészletének (elsősorban a Federal Reserve bankok aranytartálékainak) programmszerű felosztására vonatkozólag megegyezzenek. A jegybankok konvenciójának az egyes országok legitim aranyszükségletét kellett volna megállapítania. Az aranyérték állandóságának biztosítására irányuló tervek közül szerző ismerteti Prof. Lehfeldt javaslatait, melyek az aranytermelés nemzetközi megszerzésére vonatkoznak. Eszerint a Népszövetség kezdeményezésére és fennhatósága alatt bizottság alakíttatnék, melynek feladata lenne — a szükséglet szerint — az aranytermelés kiterjesztése, vagy korlátozása. *Hantos* ezzel szemben az arany termelésének és elosztásának, ezáltal az arany értékének nemzetközi szabályozását, a jegybankok együttműködése által célszerűbben megoldhatónak véli. Az együttműködő jegybankok feladata lenne, hogy az aranyérték stabilizálása érdekében a természeti erők szabad játéka helyett a gazdasági észszerűség követelményeit biztosítsák. Szerző az aranyérték stabilizálását a jelenlegi niveauun (indexszám 150, 1913. év = 100) tartja alkalmasmak. — *Lotz, W.: Ein radikales Kreditverstaatlichungsprojekt.* Robert Daumer: *Die Verstaatlichung des Kredits* c. munkájának ismertetése és bírálata. — *Simon, H. A.: Die neue amerikanische Freigabebill.* — *Haefner, H.: Die Altersgliederung der Bankangestellten.* A márkastabilizálás után a német bankok alkalmazottai közül szükségessé vált magyarányú elbocsátások befejeződtek. Mivel az infláció alatt a német bankok nagyobb mértékben voltak kénytelenek alkalmazottaik számát növelni, mint más ágak, az infláció után a bankoknál az elbocsátások is nagyobb arányúak voltak. Szerző azt az állítást, mely szerint a bankok takarékossgái okokból több idősebb, mint fiatalabb alkalmazottat bocsátottak el, statisztikai

adatokkal cáfolja meg. A Reichsarbeitsblatt 1926 december 24-i száma közölte a Reichsarbeitsverwaltung által a segélyezett keresetnélküliekről 1926 július 2-án felvett statisztikai adatgyűjtés eredményeit. A kimutatásokból különösen a keresetnélküliek foglalkozás és kor szerinti megoszlására vonatkozó adatok figyelemreméltóak. 1926 július 2-án 144.190 keresetnélküli alkalmazottat írtak össze, köztük csupán 1340 elbocsátott bankalkalmazottat. Abban az időpontban az állásban levő bankalkalmazottak számát 90.000-re becsülték és így az állásnélküliek százaléka más ágakhoz képest alacsony volt. A Reichsarbeitsverwaltung adatgyűjtése szerint a kereskedelmi ágakba tartozott keresetnélküli összes férfi alkalmazottainak és a keresetnélküli bankalkalmazottak kormegoszlása %-okban a következő volt:

Korosztályok:	összes ker. alk.	bankalkalmazottak
	kormegoszlása	%-okban
21 éves korig	18.84	19.65
21—25 évesek	20.27	26.32
25—30 „	19.89	23.40
30—35 „	12.64	11.05
35—40 „	8.45	8.21
40—50 „	10.83	7.06
50—60 „	6.38	3.00
60 éven felüliek	0.08	0.08
Ismeretlen korúak	0.08	0.08

Ebből kitűnik, hogy a német bankok egyrészt több fiatalabb, másrészt kevesebb idősebbkorú alkalmazottat bocsátottak el, mint más ágak. A „Reichsverband der Bankleitungen“ intern adatgyűjtései szerint az 1926 október 1-én állásban volt bankalkalmazottak kormegoszlása a keresetnélküli bankalkalmazottak adataival szembeállítva a következőképpen alakult:

Korosztályok:	állásban levő	állásnélküli
	bankalkalmazottak	kormegoszlása
	%-okban	
20 éven aluliak	10.10	11.61
20—30 évesek	37.88	57.76
30—35 „	15.90	11.05
35—40 „	12.69	8.21
40 éven felüliek	23.43	11.37

Feltűnő a szembeállításból, hogy a 20—30 éves elbocsátott bankalkalmazottak százaléka jóval felülmúlja az állásban levő ugyanolyan korosztálybeliét, viszont az idősebb korosztályoknál a helyzet fordítva áll. E statisztikai adatok alapján megdől az az állítás, mely szerint a német bankok a márka stabilizálása óta túlnyomóan idősebb alkalmazottaikat bocsátották volna el. — *Koeppl, Wilhelm: Vorläufige Steuerveranlagung und kaufmännische Bilanz.* — *Schwabe, Fritz: Zur Handlungsfähigkeit der juristischen Person.* — *Bíróági döntvények.* — *Eckstein, Hans: Papiermarkenleihen und Steuerbilanz.*

Heft 10. Bernstein, Otto: Der Sinn des Depotvertrags. — *Opitz, Georg: Der stückelose Effektenverkehr, ein Gegenstück zum bargeldlosen Zahlungsverkehr:* Frankfurt a/M. egyetemének gazdaságtudományi intézetében (Abteilung für Bankwesen und Finanzierung) f. é. február 4-én tartott előadások. — *Koeppl, Wilhelm: Die Behandlung schwebender Geschäfte in der Einkommen- und Körperschaftssteuer.* — *Wulff, Albert: Sind Wertpapiere, die durch eine französische Opposition gesperrt sind, in Deutschland lieferbar?* — Könyvismertetések. Sz. K. T.

Weltwirtschaftliches Archiv.

24. Band. Heft 2. Oktober. 1926.

Dr. Adolf Löwe: Wie ist Konjunkturtheorie überhaupt möglich? Szerző rámutat arra, hogy a konjunktura theóriája a legutolsó évtizedben egyáltalán nem jutott előre. Az eddigi három alaptheória még mindig eldöntetlenül küzd egymással. Akár a pénz, akár az árú oldaláról vizsgáljuk a konjunkturaciklust, s utóbbi esetben akár a termelésből, akár a fogyasztásból kiindulva, mindegyik álláspontnak akadnak újabb hívei. Szerző szerint a baj abban áll, hogy nemcsak a probléma megoldása körül vannak ellentétek, hanem maga a probléma, tehát a konjunktura-fogalom sincsen teljesen tisztázva. A tanulmány célja tehát kettős: 1. tisztázása a konjunktura fogalmának, 2. megkeresni a probléma megoldásának útjait. Ennek megfelelően a II. rész a konjunktura fogalmával és problémájával foglalkozik, a III. rész pedig az uralkodó konjunkturatheóriákkal, ú. m.: 1. Die antitheoretische Methode. 2. Die Methode des Zirkelschlusses. 3. Methode der Generalisierung. 4. Methode der Nacheinanderschaltung. 5. Methode der „unabhängigen Variablen“. Szerző szerint egyik módszer sem alkalmas a zárt, independents rendszer megmagyarázására. Az egyetlen lehetséges megoldás: a statikai rendszerről a dinamikai rendszerre való áttérés. — *L. V. Birck:* Moderne Scholastik. Sax behatón kritizálta a Böhm—Bawerk-féle kamattheóriát az ő „Kapitalzins“ című könyvében. Szerző szerint azonban ez a kritika még kiegészítésre szorul, főleg Böhm—Bawerk azon táblázataival szemben, melyek a különböző termelési kerületek fokozottabb eredményeivel foglalkoznak. A tanulmány ennek a kérdésnek a bírálatával foglalkozik. — *Dr. Robert Wilbrandt:* Das Ende der historisch-ethischen Schule. E tanulmány befejezése az előbbi füzetben megkezdett értekezésnek. Jelen része a bizonyítása annak, hogy a történet-ethikai iskola ma már egyáltalán nem állja meg a helyét. A bizonyítást végzi 1. a nemzetgazdasági oldalról, 2. a filozófia oldaláról. A következő rész: a nemzetgazdaságtan, mint szellemi tudomány, kiemeli itt a világnézet szerepét a szellemi tudományokban s azután a historizmus világnézetét vizsgálja. — *Alexander Tschajanow* (Moszkva): Die volkswirtschaftliche Bedeutung der landwirtschaftlichen Genossenschaften. Az orosz viszonyokkal foglalkozik. — *Johann Plenge:* Kapital und Geld. Szerző a közgazdaságtan alapjelenségeit dinamikus sémákba igyekszik foglalni s érthetőség kedvéért különböző táblázatokat készít róluk. Mivel erre a tőke és a pénz körforgása különösen alkalmasok, azért jelen tanulmány ezzel a két problémával foglalkozik s ki akarja mutatni azt, hogy éppen a tőkének és a pénznek körforgását mennyiben lehet érzékeltetni a Plenge-féle táblázatokkal. — *Chronik und Archivalien.* *Bernhard Harms:* Strukturwandlungen der deutschen Volkswirtschaft (Deutsche Wirtschafts-Enquete). — *Hermann A. L. Luft:* Die weltwirtschaftlichen Bindungen der Vereinigten Staaten von Amerika. — *Dr. Rudolf Freund:* Die polnische Agrarreform. — *Georg B. Ducas:* Die griechische Seeschiffahrt. — *Franz Haslinger:* Der Stand der Welthandelsflotte. — *C. Mühlmann:* Die deutschen Bahnunternehmungen in der asiatischen Türkei, 1888—1914. — *Hermann Beute:* Die Zahlungsbilanz der Vereinigten Staaten für das Jahr 1925. — *Berthold Josephy:* Der schwedische Bergbau. — *John Busted:* The foreign trade and production of the United Kingdom. — *Hermann A. L. Luft:* Zum Kampf um die internationale Organisation des Kupfermonopols.

25. Band. Heft 1. Januar 1927.

Bernhard Harms: Strukturwandlungen der Weltwirtschaft. A háborúelőtti állapotokhoz képest — mint ismeretes — nagy eltolódások álltak be a világ gazdaságban, főleg Európa rovására. A tanulmány ezeket az elto-

lódásokat igyekeznek vázolni, felsorolja továbbá azokat az eszmeáramlatokat, melyek ma egy vagy más oldalról befolyást igyekeznek gyakorolni a nemzetközi és a nemzeti gazdaságokra és gazdasági kapcsolatokra. Ezek: 1. Die Wohlstandsidee. 2. Die Sozialidee. 3. Die Finanzidee. (Stüller Teilhaber an den Erfolgen von wirtschaftspolitischen Massnahmen, die den heimischen Markt vor ausländischer Konkurrenz schützen sollen, sind stets die Finanzminister. Ebben általában igaza van, nálunk azonban még egy csendes társ van a pénzügyminiszter mellett s ez a Nemzetek Szövetsége). 4. Die Sicherheitsidee. 5. Die imperialistische Idee. 6. Die Nationalitätsidee. („Im Osten Europas entstand im Zeichen des Sieges der Nationalitätsidee eine Kette von neuen Staaten, die zum Teil Zwerggebilde sind. Dabei weisen viele der neuen Staaten beträchtliche nationale Minderheiten auf, wofür die Tschechoslowakei das krasseste Beispiel ist... Die, durch die Zerreißung von überwiegend in sich geschlossenen, historisch überkommenen wirtschaftlichen Einheiten bewirkte willkürliche und künstliche Gliederung des europäischen Wirtschaftsraumes, ist wahrscheinlich die Grundlage für die verhängnisvollsten und am nachhaltigsten wirkenden Strukturwandlungen der europäischen Wirtschaft.“) — *Franz Eulenburg*: Die handelspolitischen Ideen der Nachkriegszeit. Rendkívül értékes tanulmány. Rámutat arra, hogy túlzottak azok az állítások, mintha a háború utáni vámpolitika volna a fő oka a világgazdaság betegségének. A baj sokkal mélyebben fekvő s végeredményben a békeszerződésekből származik. — *Emanuel Hugo Vogel*: Nordamerikas Wirtschaftsaufstieg und das paneuropäische Problem. Paneurópa az amerikai Egyesült Államok példájára volna berendezendő. Szerző rámutat arra, hogy az Unió gazdasági és társadalmi berendezkedése annyira más, mint az európai, hogy a mi világrészünkben egy államok egyesülése teljesen más eredményeket hozna létre, mint Amerikában. A tanulmány igen mélyen szántó és alapos, sokkal komolyabb, mint amennyit az egész paneurópai probléma megérdemel. — *Werner Sombart*: Die Vergeistung der Betriebe. E tanulmány egy része a szerző megjelenés előtt álló könyvének: „Das Wirtschaftsleben im Zeitalter des Hochkapitalismus.“ (3. Band des Modernen Kapitalismus). — *G. Studensky* (Moszkva): Die Grundideen und Methoden der landwirtschaftlichen Geographie. — *Otto Schreiber*: Die moderne Entwicklung des Luftfahrtrechts. — *Chronik und Archivalien: Rudolf Freund*: Strukturwandlungen der internationalen Weizenwirtschaft. — *Albert Wainstein* (Moszkva): Der Wirtschaftsplan der Union der Sowjetrepubliken für 1926/27. — *Kurt Hüttebräucker*: Saarländische Wirtschaftsprobleme. — *Hermann A. L. Lufft*: Vermögens- und Einkommensverteilung in Amerika. Eszerint az Egyesült Államok nemzeti vagyona a következőképpen oszlik meg:

	milliárd dollárban	%-ban
természetes föld	122	35
a földben felhalmozott munka és befektetés	108	30
ingatlanok összesen	230	65
ingók	123	35
együtt	353	100

Az összes jövedelem 1923-ban 70 milliárd dollárt tett ki, mely így oszlott meg (%-ban):

10.000 dollár alatti jövedelem 75%-a az összes jövedelemnek,
10.000 dollártól 100.000 dollárig 21,3%-a az összes jövedelemnek,
100.000 dollár felett 3,7%-a az összes jövedelemnek.

Jakob Lestschinsky: Jüdische Wanderungen im letzten Jahrhundert.
— A Palesztinába való vándorlást a következő táblázat mutatja:

É v	Bevándorlók Palesztinába	Vissza- vándorlók	Visszavándorlók a bevándorlók ‰-ában
1919	2.000	—	—
1920	10.000	—	—
1921	9.000	—	—
1922	7.844	1.503	19·2
1923	7.421	3.466	46·7
1924	12.856	2.037	15·8
1925	33.801	4.100	12·1
1926 (jan.—jun.)	9.082	2.255	24·8
1919—1926 ...	94.480	16.472	22·5

Egon Heymann: Der Verkehr im Suezkanal 1912—1914 und 1919—1926.
— *A. H. Marsol: Die französische Finanzpolitik von 1914 bis 1927.* — *Hans Wehberg: Die Pflichten der Mandatarmächte betreffend die deutschen Schutzgebietsanleihen.* — A *Literaturbericht*-ből kiemelhető *Birck* ismertetése a „Die Wirtschaftswissenschaft nach dem Kriege“ című kiadványról. (Kiadók M. J. Bonn és M. Pályi), továbbá *Wiese: Die moderne Soziologie und Franz Oppenheimer és Plenge* binálata *Bogdanow* könyvéről: „Allgemeine Organisationslehre“. Berlin, 1926. *Zelovich László.*

Jahrbücher für Nationalökonomie und Statistik.

126. Band. III. Folge. 71. Band. Erstes Heft. Januar 1927.

Wilhelm Taucher: Banknotenpolitik und Konjunktur und Krise. Minden pénzgazdaságnál, ahol érepénz (Sachgeld) mellett más forgalmi eszközök kerülnek alkalmazásba, szükségképen pénzürték- és így konjunkturális ingadozások fordulnak elő. A háború utáni idők túlzott papirpénzforgalma kirívóan igazolja ezt a tételt. A konjunkturára és a krízisre való befolyását kutatja szerző a pénzürtékpolitikának, amely alapján a forgalmi eszközök növelésében vagy apasztásában áll. Dolgozata első részében azt bizonyítja, hogy ezek a pénzürtékingadozások a pénzgazdálkodás lényegében rejlenek s attól elválaszthatatlanok, míg a dolgozat második részében konkrét bizonyíték gyanánt Ausztria 1923—1926 végéig terjedő gazdasági fejlődésével foglalkozik, melynek viszonyai állítását igazolják. — *F. Heyer: Die Krisis im britischen Kohlenbergbau.* A krízis előzményeinek, a jogi szabályozásban rejlő okoknak, a termelési feltételeknek és a fogyasztási viszonyoknak alapos ismertetése, a szénbizottság jelentésének, a sztrájkoknak és a sztrájk következményeinek feltárása. Kisebb közlemények: *R. Hennig: Der Zustand der Welthandelsflotte 1926.* *H. Fehlinger: Die amerikanischen Gewerkschaften im Jahre 1925.*

126. Band. III. Folge. 71. Band. Zweites Heft. Februar 1927.

Hans Honegger: Produktivität und Soziabilität. Versuch einer sozialen Begründung des Begriffs der marktwirtschaftlichen Ergiebigkeit. Produktivitás alatt rendszerint azt a képességet értik, egy bizonyos jószág- vagy árütömeget lehetőleg gazdaságosan piacra hozni. A produktivitás fő gazdasági cél lett s Sismondi volt az első, aki e céllal szemben mint fontosabbat a socialis megfontolást, a socialis érdeket állította előtérbe. A socialis érdeket nem szolgáló produktivitás csak látszólagos, időleges, míg a socialis célokat szolgáló produktivitás tartós. Az előbbi krisist, az

utóbbi javulást eredményez, vagyis a helyesen értelmezett produktivitás egyenlő a sociabilitással s ez a tétel egyszersmind a gazdaságtan etikai igazolása. — *Erich W. Reichardt: Das Gewerbe im alten Griechenland und das kapitalistische Gewerbe. F. Heger: Das neue britische Elektrizitätsgesetz.*

Schmollers Jahrbuch.

51. Jahrgang. Erstes Heft.

Walter Lotz: Adam Smith, ein Jubiläum. Emlékbeszéd, tartatott a Volkswirtschaftliche Gesellschaft ülésén Münchenben 1926 nov. 4-én. Általános méltatás. *Otto Weinberger: Hermann Heinrich Gossen.* Gossen gondolatvilágának és írói munkásságának ismertetése és méltatása s elméleti állásfoglalásainak, különösen a határérték kiegyenlítő törvényének elemzése. *Frank Zizek: Nicht vergleichbare statistische Zahlen.* A statisztikai lag össze nem hasonlítható számadatok fajait ismerteti: 1. az emelkedő számok különböző arányossága miatt, 2. az összehasonlítható számok metodikai különbözősége miatt, 3. az összehasonlítás alapjául szolgáló mérték miatt, 4. a kauzális faktor különbözősége miatt, 5. egy meghatározott általános ok miatt, 6. a kérdésfeltevésben rejlő különbözőség miatt. Mindenik esetet példákkal igazol. *F. Beckmann: Der Bauer im Zeitalter des Kapitalismus.* A viszonyok mai állása a paraszt helyzetében a következő lényeges fejlődést mutatja: A vállalkozói tevékenység előtérbe nyomulása. Az irányzat a tőkeerős vállalkozás módszere szerint halad. A mezőgazdaság jelentőségének emelkedése az ipari kerületekben. Nagyarányú differenciálódás a termelési ágakban. *Liefmann: Zur Theorie und Systematik der Genossenschaften.* A szövetkezetek fogalmának meghatározása után a szövetkezetek útját és fajait ismerteti, majd a szövetkezetek ügyének elvi kérdéseit tárgyalja.

R. L.

Magyar Közgazdasági Társaság.

Igazgató-választmányi ülés.

Január 7-én *Eber Antal* elnöklése mellett igazgató-választmányunk tartott ülést, melyen jelen voltak Andor Endre, Balogh Elemér, Bossányi Endre, Dékány István, Gerlóczy Béla, Hantos Elemér, Heller Farkas, Klug Emil, Kresz Károly, Laky Dezső, Lukács György, Metzler Jenő, Tormay Béla, Urbanovits G. Zoltán, Nagy Dénes. *Eber Antal* elnök előterjesztette a társaság által rendezendő előadások programját, melynek keretében szerepel a Magyar Jogászegylettel együttesen rendezendő tanácskozmány a részvényjog reformjáról. *Hantos Elemér* ismerteti az 1927 május havában Genfben összeülő világgazdasági konferenciát s indítványára a választmány Magyarországnak a világgazdasággal összefüggő problémái megvilágítására előadás-sorozat tartását határozza el. *Heller Farkas* alelnök a konjunktúra-kutatásról rendezendő előadásokról tesz előterjesztést, melyet a választmány szintén örömmel vesz tudomásul. Végül *Gerlóczy Béla* főpénztáros a társaság pénzügyi helyzetéről, *Eber Antal* elnök pedig a társaság kiadványairól szólott.

Felolvasó ülések.

Jan. 11-én *Eber Antal* elnöklete alatt dr. *Horváth Lipót*, a Magyar ált. takarékpénztár r.-t. elnök-vezérigazgatója tartott előadást *az északamerikai közgazdaságról és annak hatásáról a társadalmi és magánéletre*. Kifejtette, hogy Amerikában a dimenzió-differenciák a legszembetűnőbbek, nemcsak az óriási távolságok, a hatalmas tömegek és a kiütőköző extremitások miatt, hanem a munkateljesítmények díjazása és a dolgozók életszínvonala tekintetében is. Az amerikai munkabér 3—4-szerese az európai kontinentális munkabéréknek. A magas munkabérek szilárd bázisa az általános titkos választói jog, mert a politikai hatalmat csak az tudja megtartani, aki a magas munkabérek elvi és gyakorlati alapján áll. Maga a nagyipar sem kíván egyelőre változtatni ezen a mai helyzeten, mert a magasabb munkabérek egyben a nagyobb fogyasztóképességet is jelentik. Viszont ellensége a magas munkabérnek a nemzetközi verseny, amely ellen Amerika magas vámokkal védekezik, míg a bevándorlás korlátozásával tudatosan és rendszeresen megakadályozza az olcsóbb munkaerők beözönlését. Amerika nem mondhat le a védvámokról és nem mondhat le arról sem, hogy határait elzárja az európai, japáni és kínai nagyobbarányu bevándorlás elől, mert csak így tudja megvédeni a magas munkabéreket és a dolgozók magasabb életszínvonalát. Az elképzelhetetlen arányú és még mindig egyre fejlődő industrializálódás, amely az emberi erő egyre rendszeresebb és kiméletlenebb kihasználása mellett a gépi termelést is folyton fejleszti, igyekszik csökkenteni az élet példátlan drágaságát, a legfontosabb frontokon: a lakásban, a ruházkodásban és az étellemezésben. A tömegcikktermelés olyan arányú, hogy szinte már csak csillagászati számokkal fejezhető ki,

mert minden és mindenki az egyszeri használatra van berendezve, illetve berendezkedve. Amerikában csak a rendőrség városi és a katonaság állami, egyébként minden intézmény magánkézben van. A közlekedés egész hatalmas problémáját a magántőke igyekszik megoldani. Ezért van a magántőke kezében olyan fantasztikus hatalom, ezért vannak szinte elképesztő arányú pénzügyi műveletek, s ezért van, hogy a távolságok legyőzésének minden eszköze: a vasút, táviró, telefon — esupa magánvállalkozás — az egész világon az Unióban a legtökéletesebb. Az óriási arányok, az élet drágasága önmaguktól teremtették meg az általános munkakényszert, amelynek nyomása alatt a nők túlnyomó nagy többsége is dolgozik, önálló kereső, aminek hatása viszont a társadalmi életben a nő kivételes védettsége egyrészt, példátlan függetlensége másrészt. Az emberi energiák nagy és állandó lekötöttségének eredménye, hogy Amerika, amely az üzletnek és a sportnak él, a szellemi életben a felületes és „olcsó“ szórakozást keresi és a szükséglet kielégítése ma az Egyesült-Államok egyik leghatalmasabb iparága: a mozgófényképipar.

Az Unió életének legnagyobb jelenlegi és jövőendő problémája, hogy fenn tudja-e tartani a magas munkabéreket egyáltalán, vagy pedig, hogy meddig tudja fentartani? Ha ez a pillér kidől, akkor átalakul az egész amerikai gazdasági élet és megváltozik az egész társadalmi berendezkedés is, amely utóbbi ma nélkülözi az európai élet legősbibb és legszilárdabb bázisát: a családi otthon melegét.

*

Január 18-án a Magyar Jogászegylettel együttesen *Nagy Ferenc* és *Eber Antal* elnöklésével az Ügyvédi Kamara nagytermében tartottunk együttes ülést, melyen úgy a Magyar Jogászegylet, mint a Magyar Közgazdasági Társaság tagjai rendkívüli nagy számban jelentek meg. *Sichermann Bernát*, a Tébe igazgatója ismertette *Kuncz Ödönnek* részvényjogi törvénytervezetét. Előadását, valamint az azt február 1., 12., 15., 24-én követő vitát a „Közgazdasági Szemle“ jelen számának „Közlemények“ rovatában külön cikkben ismertetjük.

*

Január 21-én *Neubauer Ferenc* ny. államtitkár, nemzetgyűlési képviselő értekezett a földbirtokreform liquidálásáról. Előadását, melyet egész terjedelmében a „Közgazdasági Szemle“ jelen száma közöl, febr. 3-án *Heller Farkas* elnöklése mellett vita követte, melyen elsőnek *Eörsi Balogh Brunó* részletesen méltatta Neubauer lebonyolítási tervezetét. Megállapította, hogy ma már a közvélemény és a kormány egyaránt látja, hogy a földreform pénzügyi lebonyolítása egyike a legfontosabb és legsürgősebb szociális és gazdasági kérdéseknek. Több lebonyolítási tervet ismertetése után kiemelt 5 alapelvet, mely valamennyi tervben közös és gerincét kell, hogy képezze minden akciónak. I. Altruisztikus alapú kereskedelmi szervezet bekapcsolásával megszüntendő a közvetlen adós-hitelezői viszony a volt birtokosok és a földhözjuttatottak között. II. A mai túlmagas évi résztörlesztések leszállítandók és a fizetési határidő 25—30 évre kitolendő. III. A volt birtokosok ily hosszú határidőt nem engedélyezhetnek és ezért módot kell nekik nyújtani a vételek legalább egy tekintélyes részének azonnali mobilizálására. IV. A vételár-részletek behajtását közadók módjára az állam végezze. V. Eredményes és gyors lebonyolítás csak a vagyon váltásáigföldek, valamely formában azok bekapcsolása útján képzelhető.

Tiltakozik minden oly lebonyolítási mód ellen, amely nem egyöntetűen intézkedik a megváltott földek vételárának fizetésére

és diszkrecionális joggal ruház fel valamely hatóságot, az egyes kategóriák, vagy birtokosok között való különbség tételére. A lebonyolítást nem újonnan létesítendő, hanem már meglévő intézményre kívánja bízni, mely azt az adóhivatalok segítségével igen olcsón végezhetné. Kiemeli a földreform egyetlen, valódi sikerét, a házhelyakciót, melynek nagy része magánegyhességek útján bonyolították le. A legnagyobb súlyt arra helyezi, hogy a megváltást szenvedők mielőbb pénzhez jussanak és ezért Neubauer és mások tervezetéhez hasonló alapon, de a vagyonszármazékoknak csak formai kezességül való lekötésével a birtokosokat haladéktalanul ki akarja fizetni 25—30 éves kötvényekben. A) és B) sorozatú kötvénykibocsátást tervez. Az A) sorozatú, a megváltott és vagyonszármazékokra első helyen bekebelelt kötvény a vételár 60—70%-áig terjedne. A B) sorozatú, a megváltott földeken második helyen bekebelezett kötvény tulajdonosainak csak arra volna joguk, hogy az évente ténylegesen befolyt vételárnak az A) kötvények szolgálata után fennmaradó része közöttük felosztassék. Bejelenti, hogy egy elsőrendű, komoly internacionális pénzcsoport elvileg hajlandó az A) kötvények átvételére, úgy, hogy a tényleges pénzügyi lebonyolításnak az állam minden tényleges áldozathozatala nélkül, semmi sem állja útját.

A lebonyolítással karöltve szükségesnek látja, hogy a most kiosztott, de az igénylők által át nem vett földek újból és újból való bírói kiosztása helyett igen rövid, záros határidő alatt az ítéletek meghozatala óta jelentkezett új igénylők egyszer és mindenkorra letárgyaltassanak és az ezuton visszamaradt föld, a régi birtokosoknak visszaadassék. Épp oly fontos volna az is, hogy céltudatos gazdasági és szociális politika, valamint a magánparcellázási tevékenység, olcsó mérnöki munka, jelentékeny illetékkedvezmények és kivételesen olcsó kölcsönök, végül a birtokforgalom fokozatos felszabadítása és a hitbizományi kötöttség megszüntetése útján a földreform végleges liquidálása intézményesen elősegíttessék. Ezekkel elejét venné annak, hogy egy újabb földreform gondolata csak fel is merülhessen.

Nyulász János, a Tété igazgatója a liquidációt főleg a jogrend helyreállítása céljából sürgeti. Magyarország telekkönyvei a háború előtt mintaszerűek voltak, de a földbirtokreform késlekedő lebonyolítása miatt sok zavar támadt, a minek igen kínos következményei mutatkoznak. Ajánlatos lenne, hogy a parcellázás újra megkezdődjék, a háború előtti adatok bizonyítják, hogy annak költségei sem nagyobbak, mint a földbirtokrendező bíróság kiadásai. Nem helyesli a lebonyolítás központi módszerét. A mezőgazdasági kamarának bevonásával helyesebb lenne kis vidéki lebonyolító központokat létesíteni. Egyébként a probléma pénzügyi részében nem lát nagyobb nehézségeket. *Dr. Polyák Béla* különösen annak fontosságára mutat rá, hogy a telekkönyvek ügye rendeztessék és rámutatott azokra a hátrányokra, melyek az ingatlanok forgalmának korlátozásából, az állam elővételi és jóváhagyási jogából keletkeznek. *Neubauer Ferenc* zárószavában örömmel állapítja meg, hogy előadásának főszerzői komoly kifogásokkal nem találkoztak, az összes felszólalók tulajdonképpen elismerték, hogy ez az út, melyen haladva a földreform likvidálásához el lehet jutni. Elsősorban *dr. Nyulász János* észrevételeire nézve állapítja meg ezt, mert amit *Nyulász János* hozzászólásában kifejtett, az egyszerűen a jogi és pénzügyi továbbfejlesztése az ő proppozícióinak, melyekhez a maga részéről csaknem minden fenntartás nélkül hozzájárul. *Balogh Brunó* hozzászólására nézve megjegyzi, hogy a maga részéről sem

tartja ideálisnak és propozíciója lényegéhez tartozónak az általa előterjesztett kifizetési sorrendet. Amint a földreformtörvényben a megváltásra nézve foglalt sorrendet sem tartotta soha sem helyes rendszabálynak. A tény azonban az, hogy ilyen sorrend van a törvényben és így ilyen a kifizetésre nézve is felállítható, ha szükséges. Az új kezelési apparátus felállítása ellen felhozottakra nézve megjegyzi, hogy rá kell mutasson arra, hogy már úgyszólván usussá válik ma minden helyes tervvel szembevetni, hogy felesleges, mert van elég régi szerv, melyet foglalkoztatni kell. Holott a feladat nagyságától és természetétől függhet csak, hogy kell-e hozzá új szervezet. Az általa vázolt feladat oly nagyarányú, hogy inkább az lehet kétséges, meg tud-e birkózni vele majd a létesítendő szerv, de hogy egy más irányban is működő és nem kizárólag a sajátos célnak megfelelőleg megszervezett szerv a feladatot nem tudja elvégezni, az nézete szerint kétségtelen. Különben is rámutat arra, hogy mennyi helyes megoldást akadályoznak a régi túldimenzionált adminisztrációjú szervek és mennyivel olcsóbban és célszerűbben lehetne egy új és kis rezssivel dolgozó szervezettel sok hitelproblémát is megoldani. A Balogh Brunó által előadott pénzügyi tervezetre nézve az a megjegyzése, amit minden külföldi hitellel való megoldásra nézve előadásában már megmondott. A kérdés az, hogy milyen feltételek mellett venné át a külföld azokat az A. csoportbeli kötvényeket.

*

Január 25-én *Eber Antal* elnöklése mellett *Chorin Ferenc*, a Salgótarjáni Kőszénbánya r.-t. vezérigazgatója tartott előadást „Az angol szénbányászat és a szénsztrájk” címen. Kifejtette, hogy az angol szénsztrájk mintegy 388 millió font közvetlen kárt okozott, jóval nagyobb ennél az a közvetett kár, mely általa Anglia kereskedelmi és fizetési mérlegét, valamint államháztartását érte. A munkások bérvésztése tízéves összegét jelenti a munkaadók által kívánt bérredukciónak. Vázolta azután a sztrájk hatását az angol politikára, a világ hajózási viszonyaira, a kenyér árára, a német vas- és széntermelésre, a német és lengyel kereskedelmi mérlegre, a lengyel valutára, végül a magyar gazdasági életre. A szénkérdésnek a világháború előtti jelentőségét fejtegetve, rámutatott az ipari településeknek a szénbányák által determinált alakulására s egyes országoknak a szénvidékek birtokából eredő nagy közgazdasági és politikai hatalmára. Anglia nagy erejének egyik alapja, hogy szénbányái a vasérctelepek és a tenger közelében vannak. Anglia hatalma szempontjából Jevous szerint a szén szinte vallásos jellegű jelentőséggel bír. A szénbányászat terén a háborús s azt közvetlenül követő idők szénhiányát túltermelés váltotta fel, az angol szénsztrájk ennél fogva a kontinens bányáinak nagy könnyebbedést jelentett. A világ széntermelésének óriási arányú fejlődését mutatja, ha emlékünkből idézzük, hogy 1660-ban az össztermelés 2 millió tonna, 1800-ban 10,8, 1850-ben 86, 1860-ban 209, 1890-ben 500, 1900-ban 755, 1910-ben 1145, 1920-ban 1297, a legutóbbi években pedig már 1340 millió tonna volt. A háború után a termelés Európában visszaesett, Amerikában ellenben növekszik, míg a háború előtt a világ össztermelésének 54%-a, 1923-ban már csak 46,8%-a jut az európai szénbányákra. A jelenlegi szénválság Európát s elsősorban Angliát érinti. Ennek okai között ott szerepel a kőolajtermelés ugrásszerű emelkedése (1900:21, 1910:46, 1920:99, 1925:150 millió tonna); ennek ellenére sem kell a szénnek a petroleum által való döntő súlyú visszaszorításától tartania, az 1913. évi nyersolaj-

termelés például mindössze 80 millió tonna szén kiszorításának felel meg. Másik ok a vízierők fokozottabb felhasználása, 1913-ban ez mintegy 30 millió tonnányi szén kiesését jelentette. A harmadik ok a mintegy 60—120 millió tonna megtakarítását jelentő takarékosabb tüzelési módszerek. Mindez együttvéve mintegy 200 millió tonna szénnek évi kiesését jelenti. A mai szénkrízis legfőbb oka azonban Európa elszegényesedése s Oroszország kikapcsolódása a világgazdaságból s az új államalakulásoknak a viszonyokhoz való még nem elegendő alkalmazkodása. A népek ma a szénen illetőleg is autarkiaira igyekeznek s e célból egyéb eszközök mellett a védővámokat is igénybe veszik.

A szénsztrájkból levonható tanulságokat illetőleg Angliában megállapíthatjuk a munkaadók győzelmét, amennyiben a munkabérek leszállították, a munkaidő ellenben felemeltetett s az egész országra érvényes kollektív szerződések helyébe a kerületenként való szerződések léptek. A sztrájk alatt a munkások kedvezőbb feltételeket is elérhettek volna; bebizonyult, hogy a gazdasági élet törvényeinek nem lehet ellene szegülni. A sztrájk következményeként a szakszervezetekben meggyengült a túlzók befolyása, másrészt a bányák vezetői felismerték, hogy technikai és üzemi berendezkedés tekintetében elmaradtak Amerikával és Németországgal szemben. Az Economist reméli, hogy mindkét fél levonta a megfelelő tanulságokat. A termelési költségek csökkenésével Anglia versenyképessége növekedni fog s a jövő fogja megmutatni, hogy üzemei modernizálásával eléggé erős lesz-e a szén terén elfoglalt világhatalmi pozícióját visszaszerezni és megtartani.

Magyarország szénbányászata nehéz viszonyok között képes volt a magyar gazdasági élet kontinuitását biztosítani s a háztartásokat szénrel ellátni. További sorsa az európai helyzettől függ, a konjunkturára bekövetkezett a depresszió, melyet az angol szénsztrájk csak rövid időre szakított meg. A magyar szénnek meg kell küzdenie a felsősziléziai bányák dumping áraival. Fontos gazdasági és politikai okok arra indítják az államokat, hogy a széntermelés terén is magukat lehetőleg függetlenítsék s evégből bizonyos áldozatokat is kell hozniok. Látjuk ezt Angliában és Németországban is, utóbbiban speciális tarifapolitikával mozdítják elő az expanziót. Magyarországnak is védenie kell széntermelését a külfölddel szemben. S itt is megszívlelendő az angol szénsztrájk azon tanulsága, hogy a bér- és munkaidő kérdése nem tehető világszemléletek küzdőterévé s hogy ezeket gazdasági szükségszerűségek alakítják.

*

Február 8-án *Hantos Elemér* ny. államtitkár tartott előadást a „*Világgazdasági konferencia*“ címen. Tanulmányát a „*Közgazdasági Szemle*“ legutóbbi számában közöltük.

*

Február 22-én *Neuhaus Ferenc*, a Corvin-árúház r.-t. igazgatója a világgazdasági konferenciáról rendezett előadás-sorozat keretében „*a nemzetközi holding-társaságok*“ kérdéséről értekezett. Történeti visszapillantást vetve a világ népeiségének és a világ termelésének az utolsó száz esztendő alatti fejlődésére, az egész világot sújtó ipari termelési válságokból kivezető útként a nemzetközi holding egyesülések formájában való trösztök alakítását jelöli meg, melyek által a termelés racionalizálása egyedül lenne elérhető. Habár ennek gyakorlati kivitele nyilván sok akadályba ütközik, mégis ez lesz az az út, mely a mai irracionális széttagoltságból a világ termelését ki fogja juttatni.

Világgazdasági visszapillantás az 1926. évre.

I.

Termelés és termelési politika.

A) Mezőgazdasági termelés.

1. Az 1926. évi világtermés.

A római mezőgazdasági intézet jelentése szerint a következőképen alakult az 1926. évi világtermés:

A termény neve	Megmunkált terület			Termés mennyisége		
	1925	1926	Száza- lékban 1925 = 100	1925	1926	Száza- lékban 1925 = 100
	ezer hektárban		%	ezer métermázsában		%
búza	86,801·4	89,676·3	103·3	879,129	893,122	102·3
rozsa	18,141·3	17,750·6	97·8	250,751	214,119	85·4
árpa	20,397·7	20,544·8	100·7	258,038	243,467	94·4
zab	43,076·3	42,981·1	99·8	548,315	520,906	95·0
tengeri	50,815·4	51,793·6	101·9	865,807	829,089	95·8
burgonya	10,745·1	10,749·2	100·0	1.283,336	1.060,427	82·6
cukorrépa	1,774·0	1,791·0	101·0	460,689	405,314	88·0
gyapot	20,304·1	20,747·4	102·2	40,332	45,603	113·1
len	7,607·1	7,516·3	98·8	39,673	36,763	92·7
rizs	10,375·5	10,466·3	100·9	216,245	223,832	103·5

Amint látható, búzában a termés jobb volt, mint a tavalyi, a többi gabonafélékben viszont rosszabb. Lényeges emelkedést látunk a gyapotnál és a rizsnél, erős csökkenést a cukorrépánál.¹

2. Eltolódások a világ mezőgazdasági termelésében.

A háború előtti állapotokhoz képest nagy eltolódásokat láthatunk a világ mezőgazdasági termelésében.² Európa rovására Amerika nyomult előtérbe. E jelenség fő oka: a Közép- és Kelet-Európában uralkodó gazdasági zavar. A Nemzetek Szövetségének itt következő kimutatása fel tünteti a mezőgazdasági termények és a nyersanyagok termelésében beállott változásokat³

¹ A Magyar Statisztikai Szemle 1927. januári számában értékes új rovatot nyitott: «A Magyarországgal szomszédos államok gazdasági adatai» címen (Ausztria, Csehország, Oláhország, Jugoszlávia). Ez adatok közlésére itt helyünk nincsen, de mindenesetre utalunk rájuk.

² L. a múlt évi kimutatást a Szemle 1926. májusi számában.

³ Mémorandum sur la Production et le Commerce. Genève. 1926. — Publication de la Société des Nations. 5. old.

Terület	Népesség 1925-ben	Termelés (mezőgazdasági terményekben és ipari nyersanyagokban)		Kereskedelem	
		1924-ben	1925-ben	1924-ben	1925-ben
	az 1913-as értékek százalékában				
a) Közép- és Kelet-Európa beleértve Szovjet-Oroszországot	99	82	102	62	73
Szovjet-Oroszország nélkül	103	88	102	71	82
b) Európa többi része	105	101	107	98	99
Európa Oroszország nélkül	104	94	104	89	94
Európa Oroszországgal	101	89	104	84	89
Észak-Amerika	119	114	126	126	137
Közép-Amerika ⁴	107	187	170	132	128
Dél-Amerika	122	119	134	91	97
Afrika	107	132	138	97	99
Ázsia	105	119	120	123	136
Oceánia	116	120	122	118	132
Az egész Föld	105	106	117	98	105

Amint látható, az európai indexek messze elmaradnak az átlagos világindex mögött. Európa népessége (beleértve az ázsiai Oroszországot is) 1%-kal növekedett, nyersanyag- és mezőgazdasági termelése (tekintettel az 1925-i kedvező termésre) 4–5%-kal haladta túl a háború előtti, viszont kereskedelmi forgalma 10%-kal maradt az 1913-as alatt.

A Balfour-féle jelentés⁵ is kiemelte azt, hogy a világgazdaság betegségének centruma Közép- és Kelet-Európában van. Az európai termelésben beállott zavarokat mutatják a következő összeállítások is.

Búzakivitel az 1909–13-as kiviteli átlag százalékában.⁶

	1913	1921	1922	1923	1924	1925
Európából (Oroszország nélkül) ...	100	13	9	17	28	25
Oroszországból ...	100	—	—	8	6	8
l i s z t k i v i t e l						
Európából (Oroszország nélkül) ...	100	45	56	76	138	84
Oroszországból ...	100	—	—	—	3	—

⁴ Beleértve Mexikót és az Antillákat.

⁵ Survey of Overseas Markets. London, 1925.

⁶ Institut International d'Agriculture : Questions Agricoles. Roma, 1926.

Szembeeszkő itt főleg az orosz kivitel visszaesése. A következő táblázat érdekes képet nyújt a szovjet mezőgazdasági jelentőségéről, a háború előtti Oroszországhoz képest.

A szovjet exportja mezőgazdasági cikkekben (métermázsákban):

A termény neve	1909/13-as átlag	1921	1922	1923	1924	1925
liszt	1,188.000	—	—	—	39.000	—
búza	41,174.000	— 826.000 ⁷	— 1,984.000 ⁷	3,330.000	3,342.000	3,261.000
rozs	5,341.000	— 583.000 ⁷	— 1,842.000 ⁷	11,355.000	6,353.000	88.000
árpa	36,999.000	—	— 219.000 ⁷	2,195.000	2,274.000	4,807.000
zab	10,683.000	— 24.000	— 284.000 ⁷	1,035.000	594.000	100.000
tengeri	7,544.000	— 1.000 ⁷	— 805.000 ⁷	351.000	2,206.000	873.000
cukor	2,626.000	— 88.000 ⁷	— 669.000 ⁷	— 215.000 ⁷	— 73.000 ⁷	— 2,105.000 ⁷

A trianoni béke által érintett területekről érdekes képet nyerünk akkor, ha összehasonlítjuk Magyarország és Románia mezőgazdasági kivitelének alakulását a háború előtt és után. Megjegyzendő, hogy az 1913-as adat a háború előtti Romániára vonatkozik.⁸

Kivitel (métermázsákban):

	1913	1921	1922	1923	1924	1925
L i s z t :						
Csonka-Magyarország	—	938.000	1,152.000	1,535.000	2,161.000	1,915.000
Románia	778.000	194.000	227.000	291.000	1,149.000	201.000
B ú z a :						
Csonka-Magyarország	—	—	—	—	—	—
Románia	13,314.000	757.000	252.000	278.000	1,222.000	— 134.000 ⁹
R o z s :						
Csonka-Magyarország	—	5.000	5.000	230.000	1,394.000	1,239.000
Románia	894.000	559.000	284.000	103.000	305.000	1.000
Á r p a :						
Csonka-Magyarország	—	39.000	8.000	3.000	126.000	387.000
Románia	3,508.000	3,872.000	5,760.000	8,159.000	2,760.000	1,827.000
Z a b :						
Csonka-Magyarország	—	116.000	94.000	508.000	221.000	307.000
Románia	1,559.000	1,655.000	2,329.000	1,760.000	920.000	206.000

A megmaradt, csonka magyar területen a termelés máris elérte a békebeli nivót. Ezzel szemben Románia, melynek területe 298.000 km²-re nőtt meg a békeszerződések révén, erről a megnövekedett területről kép-

⁷ Beviteli többlet.

⁸ Institut International d'Agriculture. Questions agricoles. Roma. 1926.

⁹ Beviteli többlet.

telen volt harmadrész annyit exportálni, mint a háború előtti Romániából. Pedig hozzácsatolták a Bánát termékeny területeit és Besszarábiát.

3. A mezőgazdaság főbb problémái.

a) A mezőgazda részesedése a mezőgazdasági terményekért fizetett árakból.

Angliában és az Egyesült Államokban megkísérelték a megállapítását annak, hogy a mezőgazdasági cikkekért fizetett árból mennyi jut a termelőnek s mennyi a kereskedőnek. A római mezőgazdasági intézet véleménye szerint „túlságosan nagy a különbség a termelő részesedése és a fogyasztó által fizetett ár között. A fogyasztási árak sokkal magasabbak, mint amekkorákat jelenleg a szociális élet elviselhet.”¹⁰ A tanulmány azonban hozzáteszi ehhez, hogy a kérdés még tüzetesebb vizsgálatra szorul.

Az Egyesült Államok kormánya 1922-ben bizottságot küldött ki a mezőgazdasági helyzet megvizsgálására. E bizottság jelentéséből vesszük a következő adatokat:¹¹

A fogyasztó által a kenyérért fizetett 1 dollár a következőképen oszlik meg:

	1923	1916	1921
	cent	cent	cent
<i>Termelés:</i>			
a termelő részesedése	28·0	32·7	28·1
szállítás	2·8	2·3	2·6
áreltérés a helyi piacon és a közvetítő nyeresége	1·1	2·3	2·8
örlés	0·6	0·7	0·6
szállítás	2·4	2·8	4·4
a kenyér előállítási költsége ...	3·7	9·5	12·3
Összesen	43·6	50·3	50·8
<i>Elosztás:</i>			
az eladási költségek	15·7	15·2	16·4
általános kiadások	12·2	8·8	8·5
nyereség	7·0	4·4	5·7
a kiskereskedő üzleti költségei	13·8	16·4	15·7
nyeresége	7·7	5·3	2·3
Összesen	56·4	49·7	49·2

A római intézet véleménye szerint elsősorban a kiskereskedő 14.96 cent költségét s a pék 5·7 centet kitevő nyereségét lehetne csökkenteni.

Hasonló természetű összeállítást kíséreltek meg Angliára is.¹²

b) A mezőgazdasági beszerző és értékesítő szövetkezetek.

1866-ban jelent meg Raiffeisen „Darlehenskassenvereine“ című munkája. 1926 január elsején 20.921 Raiffeisen-szövetkezet működött, valamivel több, mint az összes mezőgazdasági szövetkezetek számának (40.138) a fele. A hitelszövetkezet a legelterjedtebb alakja a mezőgazdasági szövetkezeteknek, igen nagy szerepet játszanak azonban a beszerző és értékesítő szövetkezetek is.

¹⁰ Institut International d'Agriculture kiadása a világgazdasági konferencia számára: Les questions agricoles au point de vue international. Roma, 1926.

¹¹ Report of the Joint Commission of Agricultural Inquiry. Washington, 1923.

¹² L. a római mezőgazdasági intézet fent idézett memorandumát. 323. old.

Beszerző szövetkezetek. 1897-ben alakult meg Berlinben a Bezugsvereinigung der deutschen Landwirte, korlátolt felelősségű társaság alakjában. A mezőgazdasági szövetkezetek birodalmi kötélke (Reichsverband) 1908-ban külön szövetet létesített a mezőgazdasági gépek beszerzésére s ez a szövet 1914 okt. 1-én átalakult a „Maschineneinkaufs-Zentrale landwirtschaftlicher Genossenschaften“ nevű korl. felelősségű társasággá. Ez a társaság nem szövetkezeti tagoknak is ad el gépeket. A nitrátbeszerzésre alakult 1910-ben a Kalibezugsgesellschaft der deutschen landwirtschaftlichen Genossenschaften. Ez a társaság egyesült a Deutsche landwirtschaftliche Einkaufsvereinigunggal, melyhez viszont a következő szervezetek tartoznak: Reichsverband der deutschen Landwirtschaftlichen Genossenschaften, a Deutsche Landwirtschaftsgesellschaft és a berlini Landwirtschaftliche Düngerbezugs-gesellschaft. Ily módon a nitrát beszerzésére az összes nagy szövetkezetek egyesültek Németországban. 1926 jan. 1-én a központi szervezet 4826 beszerző és értékesítő szövetkezetet foglalt magába. A Reichsverbandba tartozó 25 szövetkezeti központ 1924/25-ben 70,378.408 q árut vásárolt, azaz: 5½ millió q-val többet, mint 1913/14-ben. A szövetkezeti úton beszerzett műtrágya az 1886/87. évi 457.834 q-ról 40 millió q-ra emelkedett 1924/25-ben. 1913/14-ben az összes beszerzett anyagok értéke 208,562.748 M-t tett ki, 1924/25-ben 300,842,877 M-t. Nagyrészt e szövetkezeteknek tulajdonítható az, hogy infláció s egyéb háború utáni bajok ellenére pl. a búzaátlagtermés hektáronként 14·2 q-ról (1922) 20·7 q-ra emelkedett 1925-ben (1913-ban volt 24·1 q).

Az olasz szövetkezeti mozgalomban is nagy szerepet játszanak a beszerző szövetkezetek. E szövetkezetek 1892-ben a Federazione italiana dei consorzi agrari-ba egyesültek. A Federazione nemcsak beszerzéssel, hanem árusítással is foglalkozik. 1924-ben a szétszított áruk értéke 889,273.563 lirát tett ki. A legnagyobb tevékenységet Lombardia fejtette ki, a legkisebbet és kevésbé művelt Calabria. Fontos ténykedése még a Federazione-nak: saját termelésben való előállítás a mezőgazdaság számára fontos cikkeknek. Így a műtrágya-kartell ellen szuperfoszfát-gyárakat (jelenleg 20) alapított.

Kiterjedt a beszerző szövetkezetek hálózata még Norvégiában, továbbá Francia-, Cseh-, Svéd-, Finnországban és Svájcban.

Értékesítő szövetkezetek. Mivel a mezőgazda többet ad el, mint amennyit vásárol, azért e szövetkezetek fontossága talán még nagyobb, mint az előbbieké. A közvetítő kereskedelem kikapcsolása azonban csak akkor történhetik meg eredményesen, ha 1. a szövetkezeti vezetők is képesek áttekinteni a piaci viszonyokat; 2. nagy tőkék állanak rendelkezésre; 3. a közös eladás nagy tömegben történhetik. A tőkékkel rendelkező magánkereskedelem éppen ezért súlyos akadályokat állíthat az értékesítő szövetkezetek útjába. Ennek ellenére a szövetkezeti mozgalom erősen fejlődik. Az alábbiakban megkíséreljük e fejlődés rövid vázlatát adni, az árusított termékek szerint.¹³

I. *Gabona.* Noha a legfontosabb mezőgazdasági termék a búza, ennek a szövetkezeti értékesítése egyelőre nem mutathat fel nagy sikereket. Az első kísérletek az Egyesült Államokban történtek, a közraktár-szövetkezetek formájában.

1902-ben volt 300 ilyen szövetkezet; 1925-ben 3325, több mint 500.000 taggal. Tevékenységük azonban inkább a helyi piacokra szorul, a nagy piacokon a magánkereskedelem uralkodik. Ennek ellenére sikerült a szövetkezeteknek csökkenteniök a közvetítési költségeket, főleg a szállítás terén.

Kanadában 1905-ben alakult az első búzaértékesítő szövetkezet, a *Grain Growers, Company*, mely a termelés terén is tevékenykedik. Ennek tőkeereje 1911-ben 2 millió dollárt tett ki. 1913-ban alakult az *Alberta Farmers Cooperative Elevator Company*, mely 1917-ben egyesült az előbbi-

¹³ L.: Les questions agricoles. Institut international d'agriculture. Roma, 1926.

vel, *United Grain Growers' Limited* néven. Ennek kötelekébe (1920-ban) 330 helyi szövetkezet tartozott, 36.000 taggal. Fontos alakulat még a *Saskatche wan Cooperative Elevator Company*.

1923 óta igen nagy lendületet vett a búza szövetkezeti értékesítése, főleg Nyugat-Kanadában. Az egyes tartományi csoportok a *Canadian Cooperative Wheat Producers Ltd.*-ben egyesültek. Ennek taglétszáma 1925-ben 125.000 volt, 17 millió holdat tett ki a szövetkezetbe tömörült termelők földje.

Európában főleg a németek igyekeztek — felbuzdulva az amerikai példán — szövetkezetiileg értékesíteni a gabonát. Amerikával ellentétben, ahol az egész búzakereskedelem néhány nagy magáncég kezében van, Németországban a gabonakereskedelmet a kisebb kereskedők egész sora bonyolítja le, akik vagy függetlenek, vagy pedig bizományban dolgoznak. Mivel egyben ők a mezőgazdák „bankárjai” is s ezt a helyzetüket eléggé ki is használják, megkísérelték velük szemben a kisebb vagy nagyobb „grenier”-ek alakítását. Poroszországban a nagyobbakat a kormány építette s azután bérbe adta azokat a szövetkezeteknek.

E szövetkezetek munkája azonban általában nem sok sikerrel járt. A vezetőség sok hibát követett el; túlságosan sokáig tartották vissza a gabonát a raktárakban az áremelkedések reményében.

A kisebb raktárak viszont (melyek főleg Dél-Németországban alakultak) jobb eredményeket mutathatnak fel. A raktárak tisztítják a gabonát s ilyen módon megjavítják azt. 1926. jan. 1-én 134 gabonaraktár és gabonaárúsító szövetkezet volt Németországban.

Hasonló szövetkezetek nagy számban vannak Oroszországban is.

II. Vaj. Ennek szövetkezeti árusítása főleg a következő országokban terjedt el: Dánia, Finn-, Ir-, Svéd-, Orosz- és Olaszország.

Dániában 1909-ben 2,620.000 tonna tejet dolgoztak fel tejtermékekké, 1913-ban 3,800.000 tonnát. Az exportot külön e célra alakított szövetkezetek bonyolítják le. 1925-ben 14 ilyen nagy központ volt, 580 helyi szövetkezettel. Összesen 38 millió kg. vajat exportáltak, 190 millió korona értékben. A dán szövetkezetek egyik nagyszerű hatása az, hogy a kisparasztok által előállított vaj minősége jelenleg jobb, mint a nagybirtokosoké.

A sajtszövetkezetekre tipikus példa Svájc, a gyümölcsökre Kalifornia, a borra Olaszország.¹⁴ Általában a szövetkezeti mozgalom kitűnő eredményeket mutat a következő árukban: vaj, sajt, tojás, gyümölcs, kevésbé jó eredményeket látunk viszont a gabonaértékesítés terén. 1925-ben mondotta *Chaumet*, a francia földművelésügyi miniszter: „A Bordeauxban vásárolt s valamely középső départementben eladott gabona 10 ügynök kezén megy át, kik közül egyik sem végezte a tényleges szállítást s mégis mind nyertek rajta.”¹⁵ Az egyoldali szövetkezeti kereskedelem (a mai methodus, amely szerint az értékesítő szövetkezetek még nem találkoztak a fogyasztók szövetkezeteivel), nem képes kiszorítani a közvetítő kereskedelmet. *A szövetkezeti mozgalom végcélja tehát csak az lehet, hogy az értékesítő szövetkezetek érintkezést találjanak a fogyasztási szövetkezetekkel.* Erre nézve már több javaslat, sőt praktikus kísérlet is történt.

Franciaországban 1924-ben alakult meg a *Comité permanent de défense et d'action commune en faveur de la coopération*, amelyben úgy a mezőgazdasági, mint a városi (fogyasztói) szervezetek képviselve vannak. Közvetlen kereskedelmi kapcsolatokat is létesítettek már, így 1924-ben az *Union des Coopérateurs de Lorraine* és a *Laiterie coopérative de St. Aubin s/Aire* között.

Németországban 1926 februárjában a következő határozatot hozták a porosz mezőgazdasági kamara ülésén: „Németországban a mezőgazdasági termékek árai csaknem mind a háború előtti nivó alatt maradnak. Ez a jelenség minden nyereség lehetőségétől megfosztja a mezőgazdasá-

¹⁴ Lásd részletesen: *Questions Agricoles*, 371. oldal és köv.

¹⁵ L. u. o.

got. Ennek a jelenségnek ellenére a népesség élelmiszerköltségei nem csökkentek, hanem még emelkedtek. Az ok: a felesleges közvetítők egész sorozata, termelő és fogyasztó között. Azért a közgyűlés azon az állásponton áll, hogy a legenergiкусabban fel kell ismét venni a háború által félbeszakított erőfeszítéseket, melyek rövidebbé és egyszerűbbé igyekeztek tenni az árú útját a termelőtől a fogyasztóig.

Németországban a szövetkezetiileg megszervezett termelők és fogyasztók közötti közvetlen kereskedelmi forgalom 1904-ben 4,982.977 márkát tett ki; 1921-ben 20,887.819 márkát. Ebből az utóbbi összegből nyole és fél millió márká tejtermékekre esik, hét és fél millió pedig burgonyára.

c) A mezőgazdasági hitel problémája.

Mentől intenzívebb a mezőgazdasági termelés, annál nagyobb szerepet játszik benne a hitel. A háborús gazdálkodás nyomán a hitelkérdés még az eddigieknél is nagyobb szerepet játszik az európai mezőgazdaságban; a földbirtok berendezése, felszerelése leromlott; a gazdasági zavarok nagyrészt elzárták az eddigi hitelforrásokat. Ezekhez a nehézségekhez azután egyes államokban még speciális körülmények járulnak, hogy tovább nehezítsék a mezőgazdasági hitel problémáját. Ezek a következők:

1. A háború okozta pusztítások és károk. Ezek helyreállításához óriási összegekre volt szükség.

2. A földreformok nyomán keletkezett hitelszükségletek. A felosztott földterületek újabb becslések szerint a következők (hektárban):¹⁶

Románia	2,912.000
Lettország	1,100.000
Jugoszlávia	1,000.000
Esztország	895.000
Cseh-Szlovákia	638.000
Lengyelország	371.000
Görögország	232.000
Csonka-Magyarország	230.000
Litvánia	145.000
Összesen	7,523.000

Ha most még meggondoljuk, hogy Oroszországban agrárforradalom volt, akkor belátható, hogy a háború előtti állapotokhoz képest rendkívül megnövekedett a kishirtokosok száma Európában. A római mezőgazdasági intézet becslése szerint ez a növekedés körülbelül két és fél milliót tesz ki. Ezeknek az új birtokosoknak pedig mindnek égető szüksége van hitelre. A földreform hitelkérdését egyetlen államnak sem sikerült eddig megoldania.

3. A fenti két ok a háború nyomán keletkezett, hozzájárul ezekhez még két, a háborútól független körülmény. Első: a *túlnépesedés*, mely nem tud levezető csatornát találni. Legpregnansabbul jelentkezik ez Olaszországban. Olaszország — éppen túlnépesedése folytán — óriási gabonabehozatalra szorul, ami katasztrófális hatással van kereskedelmi mérlegére. Természetes tehát az a törekvése, mely a föld hozamának fokozására irányul. Ez azonban csak újabb, jelentősebb tőkebefektetések révén volna lehetséges, innen az óriási hitelszükséglet.

4. Ezekhez járul még a mezőgazdaság iparosodása, mely a modern mezőgazdasági fejlődés legjellegzetesebb vonása.

A megnövekedett hitelszükséglettel megcsökken a hitelajánlat áll számban. Az államok kétségbeesett erőfeszítéseket tesznek, hogy pénzügyi egyensúlyukat helyreállítsák; a magas adók jelentékeny összegeket vonnak el a hitelpiactól. A megmaradt tőke gyors nyereségre törekszik, ilyet pedig a mezőgazdaság nem ígérhet. *Mindéből az következik, hogy*

¹⁶ L. Questions Agricoles. 388. old.

a mezőgazdasági hitelviszonyokban súlyos krízis uralkodik. A hitelproblémának megoldására az egyes nemzeti gazdaságok keretein belül eszköz egyáltalán nem kínálkozik, az egyetlen eredményt ígérő mód egy nemzetközi akció volna. (A római mezőgazdasági intézet véleménye szerint.) Az 1924-iki bruxellesi konferencia¹⁷ és az 1925-iki római konferencia egyaránt erre az eredményre jutottak. A világgazdaság krízisének egyik gyógyszere a gabonaneműek termelésének fokozása volna. Már a bruxellesi konferencián felmerült a terv egy nemzetközi mezőgazdasági hitelszervezet létesítésére s a római nemzetközi mezőgazdasági intézet 1926 szeptemberében össze is hívott egy bizottságot a tervezet részletes kidolgozására. A bizottság Louis Tardy (a Caisse nationale du crédit agricole de France vezérigazgatója) elnöke alatt össze is ült. A bizottság tagjai különböző államok szakemberei voltak, úgymint Cseh-Szlovákiából, Németországból, Franciaországból, Angliából, Olaszországból, Hollandiából, Lengyelországból és Svájcban (Csonka-Magyarország természetesen nem szerepelt).

B) Bányászat és ipar.

1. A szén- és vastermelés.

A széntermelés alakulását mutatja a következő oldalon levő táblázat.¹⁸

Amint a táblázatból kitűnik, az angol szénstrájk ugyancsak éreztette a hatását.

A háború előtti állapotokhoz képest a széntermelés terén is jelentős eltolódások állottak be. Kitűnik ez a Nemzetek Szövetségének itt következő összeállításából:¹⁹

A széntermelés indexszámai (beleértve a barnaszéntet is):

Terület	A világtermelés % -ában	Évi termelés az 1913-as termelés százalékában			A világtermelés % -ában
	1913	1923	1924	1925	1925
a) Kelet- és Közép-Európa, beleértve Szovjet-Oroszországot	20.4	63	86	92	13.9
Szovjet-Oroszország nélkül	18.1	65	91	96	17.5
b) Európa többi része	30.5	96	97	91	28.2
Európa Szovjet-Oroszország nélkül	48.6	84	95	93	45.6
Európa Oroszországgal	50.9	83	93	91	47.1
Észak-Amerika	42.7	115	100	102	43.9
Közép-Amerika (beleértve Mexikót s az Antillákat)	0.1	142	146	146	0.1
Dél-Amerika	0.1	146	149	147	0.1
Afrika	0.7	139	146	153	1.0
Ázsia (Ázsiai Oroszország nélkül)	4.5	137	148	145	6.5
Oceánia	1.1	100	111	111	1.3
Az egész Föld	100.0	99.5	98.7	99.0	100.0

¹⁷ Conférence Parlementaire Internationale du Commerce de Bruxelles.

¹⁸ The Economist. Monthly Supplement. February 26, 1927.

¹⁹ Société des Nations: Mémoire sur la Production et le Commerce. Genève, 1926.

A széntermelés alakulása
1000 tonnában¹⁾

Havi átlag	K ö s z e n											B a r n a s z é n				
	Anglia	Belgium	Cseh-Szlovákia	Franciaország	Németország	Hollandia	Lengyelország	Kanada	Délafrika	India	Japán	Egyes.-Államok	Ausztria	Cseh-Szlovákia	Németország	Magyarország
1913	24,336 ^d	1,903	1,189	3,404 ^a	15,842 ^g	156	748	1,135	665	1,311	1,776	43,088	—	1,918	7,269 ^g	—
1921	13,822	1,813	971 ^c	3,213	11,354	327	632	890	862	1,558	2,185	38,283	206	1,792	10,253	474
1922	21,133	1,767	826 ^c	3,596	10,964	381	1,849	882	785	1,540	2,308	36,057	259	1,579	11,434	515
1923	23,450	1,910	969 ^c	3,978	5,193	440	3,009	1,014	901	1,593	2,412	49,706	222	1,351	9,854	571
1924	22,646	1,947	1,197 ^c	4,916	9,897	490	2,693	762	944	1,717	2,509	43,182	231	1,709	10,363	478
1925	20,694	1,925	1,063 ^c	5,087	11,052	571	2,423	719	983	1,682	2,435	44,209	255	1,566	11,649	420
1926	10,631	2,132	1,209 ^c	5,504	12,114	721	2,980	—	1,038	—	—	50,198	—	1,567	11,656	484
1926—Február	21,657	1,894	1,034	5,190 ^c	10,611	592	2,142	688	927	2,101	2,215	44,143	249	1,523	11,077	414
Március	24,235	2,133	1,078	5,833	11,424	706	2,295	792	996	2,016	2,585	49,829	252	1,628	11,835	447
Április	21,923	1,984	936	5,272	10,086	665	2,182	752	956	1,805	2,458	43,813	220	1,469	10,067	358
Május	m) 795	1,846	900	4,997	10,678	667	2,235	962	1,049	1,670	2,452	42,740	216	1,334	9,894	349
Június	795	2,101	978	5,524	11,756	724	2,661	1,177	1,065	1,623	2,431	46,202	212	1,343	11,202	381
Július	795	2,132	977	5,573	13,074	777	3,482	1,107	1,103	1,450	2,440	47,084	232	1,387	11,482	422
Auguszt.	795	2,118	1,270	5,500	12,879	759	3,688	1,051	1,072	1,346	2,108	49,511	222	1,509	11,421	447
Szept.	795	2,174	1,383	5,518	12,876	770	3,781	981	1,092	1,780	2,297	52,090	243	1,650	11,713	550
Október	5,096	2,274	1,521	5,738	13,517	788	3,530	1,093	1,059	1,655	—	57,343	266	1,568	13,223	637
Nov.	8,880	2,310	1,620	5,570	13,496	774	3,704	—	1,141	1,289	—	60,933	284	1,873	12,754	661
Dec.	19,862	2,637	1,609	5,773	13,775	798	3,599	—	1,128	—	59,799	—	—	1,922	13,197	612
1927—Január	21,025	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—

Megjegyzések: a: beleszámlítva a barnaszén; c: beleszámlítva a Lotharingiának és a Saarvidéknek a termelését; d: csak az eladásra került szén; g: 1919-től Flanzs-Lotharingia nélkül, 1920-tól Saarvidék és Palatinatus nélkül, 1922 júniusától Felső-Szilézia nélkül; h: 1922 júniusától Felső-Sziléziát beleszámlítva; k: a Rajnai bányák nélkül; m: szénsztrájk; n: Saarvidék leszámításával.

A vas- és acéltermelés alakulását mutatja a következő oldalon levő táblázat:²⁰

Amint látható, az angol szénstrájk hatása a vas- és acéltermelésben is erősen mutatkozott.

Az 1913-as állapotokhoz képest az európai fémtermelés igen jelentős csökkenést mutat (kivéve az alumíniumot és az ónt), az északamerikai termelés viszont általános emelkedést. Az itt következő adatok részletesen megvilágítják ezt a fejlődést: ²¹

1913 = 100

A termény neve	Európa			Európa Oroszország nélkül			Észak-Amerika		
	1923	1924	1925	1923	1924	1925	1923	1924	1925
öntöttvas...	56	72	80	61	78	84	129	100	117
acél	72	88	97	77	95	101	142	119	143
réz	53	57	60	63	67	70	126	136	143
ólom	56	61	64	56	61	64	136	152	180
cink	62	69	80	62	70	80	155	156	175
ón	94	109	117	94	109	117	—	—	—
alumínium	206	257	278	206	257	278	281	305	299
nickel	—	—	—	—	—	—	125	139	152

2. A szénprobléma.

Az U. S. Geological Survey szerint 1913-ban 1342 millió tonnát tett ki a világ széntermelése; 1924-ben nyolc millióval többet, minden háborúutáni krízis és gazdasági baj ellenére. A világpiacot túltömték szénrel kokszszal és lignittel. 60—70 millió tonna volt már ekkor a fölösleg. 1925 vége felé a felhalmozott tömegek kitétek Angliában 12 millió tonnát, Amerikában 10 milliót, Németországban ugyanannyit s Belgiumban 2 milliót.²² 1926 februárjában Oroszország váratlanul a világpiacra dobott 2,030.000 tonnát. A széntermelésnek négyötöde talált csak vevőkre.

A fogyasztás csökkenésének főbb okai: 1. a kereskedelmi és ipari depresszió, főleg a vasiparban, melynek átlagos termelése csak 78 százalékat tette ki a háború előttinek; 2. az utóbbi évek enyhe telei Európában; 3. a tüzelőanyag tudományosabb s ezért gazdaságosabb kihasználása; 4. a háború óta rendkívül kifejlődtek az egyéb energiaforrások, így a lignit, a vízierő és a kőolaj. 1914-ben a világ hajóinak hajtóerejéből 88.4 százalékot szolgáltatott a szén, 1926-ban csak 66.2 százalékot. Emellett Skandinávia, Svájc, Olasz-, Spanyol- és Franciaország a háború óta nagymértékben fejlesztették vízierőtelepeiket, Németországban pedig a lignit támasztott súlyos versenyt a szénnek.

A széntermeléshez új termelők megjelenése is hozzájárult. Ázsia, Afrika és Ausztrália 23 millió tonnával termeltek többet 1924-ben, mint 1913-ban. Hollandia termelése 1913-ban 1,873.000 tonnát tett ki, 1924-ben pedig 5,877.000-et. Érthető tehát, hogy Európa két nagy szénexportáló állama: Anglia és Németország súlyos helyzetbe kerültek. Anglia a bányák állami szubvencionálásához volt kénytelen folyamodni. A hollandusok, akik 1 forintot veszítettek minden tonnán, az állam finansziális segítségét

²⁰ The Economist. Monthly Supplement. February 26, 1927.

²¹ Mémorandum sur la Production et le Commerce. 35. old.

²² Mack Eastman kiváló tanulmánya: La crise charbonnière. Revue Internationale du Travail 1926 mai. 669. old. A következő adatok legnagyobb része is tőle származik.

A vas- és acéltermelés alakulása
1000 tonnákban:

Havi állag	N Y O R S V A S							A C É L										
	Anglia	Belgium	Franciaország	Saarvidék	Németország	Luxemburg	Svédország	Kanada	Egyes.-Államok	Anglia	Belgium	Franciaország	Saarvidék	Németország	Luxemburg	Svédország	Kanada	Egyes.-Államok
1913	869	207	434	102	1,609 ^c	212	61	85	2,601	649	205	396	172	1,578 ^c	101	62	88	2,564
1921	222	75	380	96	654	81	26	51	1,401	314	66	259	77	833	64	19	57	1,628
1922	415	134	427	96	783	140	22	32	2,276	494	130	373	105	976	117	29	41	2,927
1923	636	182	442	85	411	117	24	75	3,392	719	190	415	83	525	100	25	75	3,682
1924	620	234	638	116	651	180	43	50	2,634	696	238	576	119	820	157	46	55	3,108
1925	528	212	706	121	848	197	36	48	3,082	626	201	618	131	1,016	174	43	64	3,737
1926	207	283	783	—	804	209	—	62	3,308	201	281	699	—	1,028	187	—	66	3,991
1926—	510	202	707	118	631	185	35	51	2,970	715	167	630	124	816	170	40	54	3,863
Február	578	281	772	134	717	213	39	54	3,497	797	261	726	153	930	196	44	60	4,560
Március	548	288	767	130	668	197	40	69	3,505	671	268	683	141	869	181	41	81	4,190
Április	m 90	300	783	134	736	195	43	74	3,537	m 47	272	667	135	901	170	46	91	4,009
Május	m 42	295	778	136	720	211	40	72	3,287	m 35	298	694	137	977	190	40	83	3,811
Június	m 18	307	792	140	768	210	41	68	3,275	m 33	298	718	150	901	190	47	88	3,810
Július	m 14	318	814	139	850	210	39	60	3,252	m 54	311	704	146	1,022	192	47	66	3,710
Auguszt.	m 13	313	785	137	880	215	39	65	3,212	m 33	318	704	151	1,143	184	47	46	4,069
Szept.	m 13	320	816	144	935	223	38	71	3,388	m 98	312	706	151	1,144	189	50	60	3,994
Október	m 13	310	790	141	983	216	33	53	3,289	m 95	317	742	152	1,174	195	46	65	4,138
Nov.	m 13	329	827	—	1,065	232	—	55	3,141	m 94	310	714	151	1,258	194	41	55	3,782
Dec.	100	—	—	—	—	—	—	—	3,150	324	328	741	—	1,303	209	—	59	3,528
1927—	440	—	—	—	—	—	—	—	—	744	—	—	—	—	—	—	—	—

Megjegyzések: a : leszámítva Luxemburgot, beleszámítva Wlász-Lotharingiát és a Saarvidéket. m : szénszéntartalom.

követelték. Németországban, Belgiumban, Jugoszláviában és Cseh-Szlovákiában a széntarifákat csökkentették, illetőleg vámmal sújtották a külföldi szenet. Hollandia, Lengyel- és Spanyolország adókönyvitésekkel és kiviteli prémiumokkal próbálkoztak. Mindez elkeseredett küzdelmeket eredményezett a világpiacokon és súlyos visszahatásokat az egyes nemzetgazdaságokban. A legjobban érdekelt államok jelenleg: Anglia, Német-, Lengyel-, Csehország és Belgium.

Anglia jelenkori gazdasági élete a széntermelésen alapszik. Minden tizenkettedik angol ember a szénből él. S az állami szubvencionálás ellenére 1925-ben a szénkivitel csak 68,970.000 tonnát tett ki, szemben az 1924-es 81,750.000 tonna kivitellel.²³ Délamerikában, Olaszországban s a többi Földközi-tenger körüli államban súlyos versenyt támasztott az amerikai szén. Az egyedüli tér, ahol a legutóbbi időkben Anglia új piacokat tudott szerezni: az Egyesült Államok és Kanada, amelyek a nagy anthracit-sztrájk miatt kénytelenek voltak egyideig az angol szénhez folyamodni. Görögországban és a közeli Keleten viszont újból tért vesztett az angol szén a némettel szemben. Ez országok felé a szállítási költségek rendkívül megnöttek, mert a hajók visszafelé üresen voltak kénytelenek megtenni az utat, hiszen az orosz árúk elmaradtak a világpiacokról. 1925-ben a külföldi szénmegrendelések 22 százalékkal csökkentek s a belföldi fogyasztás nem emelkedett. Ugyanakkor — a munkaidő megrövidítése folytán — a foglalkoztatott bányamunkások száma 10 százalékkal nőtt meg. Júniusban még így is 300.000 szénbányamunkás állott munka nélkül és sokan azt mondták, hogy az angol gazdasági élet számára ennél súlyosabb helyzetet már elképzelni sem lehet. Csalódtak. Elkövetkezett a szénsztrájk. Ezzel, valamint hatásaival azonban a szociálpolitikai részben foglalkozunk.

Anglia fő versenytársa Németország, melynek széntermelése 1925-ben 132,750.000 tonnát tett ki.²⁴ Ha a lignitet is számításba vesszük, akkor a német termelés megközelíti az angol, természetesen csak súlyban, értékben azonban nem. Kalória szempontjából ugyanis egy egység kőszénnek megfelel 3.14 egység lignit. A háború és a Ruhr-megszállás alatt hatalmas német tőkéket fektettek bele a lignit- (barnaszén-) termelésbe úgy, hogy ez az utóbbi az 1913-as 87 millió tonnáról 1925-ben 140 millióra emelkedett. Ha a barnaszén kalóriáját átszámítjuk kőszénre, akkor megállapítható, hogy Németország, a szénkrízis ellenére, 2 és fél millió tonnával többet termelt 1925-ben, mint 1913-ban (a mai határok között). Maga a Ruhr-vidék az ő jelenlegi felszerelésével képes volna a mostani 97 millió tonna évi termelését 150 millióra fokozni.

Sajnos, éppen amikor virágzásnak kezdett lendülni a német gazdasági élet, érezhetővé kezdtek válni a szénkrízis világhatásai. 1925 januártól októberig 80 német szénvállalat volt kénytelen beszüntetni az üzemet s 80.000 munkást kellett elbocsátani. 1926 január végén csak 388.818 bányamunkás dolgozott a Ruhr-vidéken, szemben az 1924-es 471.000-rel.²⁵ Ezek a körülmények rendkívül kiélesítették az angol-német konkurenciát. 1925 nyarán a Thyssen-szindikátus német szénrel árasztotta el egész Angliát s ugyanakkor Berlin Durhamban vásárolt tüzelőanyagot, mert ott olcsóbbat kapott, mint a Ruhr-vidéken. 1925 augusztustól december végéig a német szénkivitel megháromszorosodott, míg a kivitel 80 százalékkal csökkent. Ely körülmények természetesen a dumpingre vitték rá a német kartelleket; kénytelenek voltak a belföldi árakat felemelni, hogy jobb feltételeket ajánlhassanak a külföldnek. *Nyersanyag-dumping pedig nemcsak a külföldre, hanem a saját nemzetgazdaságra is*, mert az olcsó nyersanyaggal előállított külföldi árú veszedelmes konkurenciát támaszt a nehezebb körülmények között dolgozó belföldi termelőknek.²⁶ A Kül-

²³ Report of the Royal Commission.

²⁴ A német szénkomisszió jelentése 1926 március 18-áról.

²⁵ L. Eastman idézett tanulmányát. 674. old.

²⁶ L. Jacob Viner: Memorandum sur le dumping. A Société des Nations kiadványa Genéve. 1926.

nische Zeitung szerint az exportszén ára 19—22 százalékkal volt alacsonyabb a belföldi áraknál.

Az 1922-es konvenció megadta a jogot Lengyelországnak, hogy havonta egy és fél millió tonna szenet exportáljon Németországba. A lengyel szénkrízis egyik fő oka e konvenció meg nem újítása 1925-ben s a gazdasági háború, mely ekkor a két ország között kitört. 1925-ben 25 százalékkal csökkent a lengyel szénkivitel az előző évvel szemben. Ugyanakkor, mikor a német felszüléziai bányákban pezsgő munka folyt, a lengyel felszüléziai bányák a legsúlyosabb zavarokkal küzdöttek.

Románia és Jugoszlávia felemelték a lengyel szén vámját s a kis-entente barátokzás eredményeképpen Lengyelország elveszítette ezeket a piacait. Ekkor az olasz tőke jött Lengyelország segítségére. A lengyel bányák a lengyel, cseh és osztrák vasutakkal kötött egyezmények alapján 30.000 tonna szállítását vállalták Olaszországba, továbbá nyolcszor ekkora tömeg évenkénti exportálását ugyanoda. A vasuti tarifának 50 százalékkal való csökkentése révén a lengyel szén a Balti államokba és a Balkán felé is talált újabb piacokat, de az 1926-os exportárok már a termelési költségek alatt voltak. 1925 júniusa óta a német vámsorompó eltérítette a lengyel szén áradatát s Csehország felé zúdította azt, még jobban kiélelve az ottani szénkrízist. 1925 októberében 137 cseh bányavállalat szüneteltette az üzemét. Ez évben a széntermelés 20 százalékos csökkenést mutatott az 1913—14-es átlaggal szemben. „Kivitelünket — mondja a Wirtschaftsdiens²⁷ — csak mesterségesen tudjuk fenntartani azáltal, hogy távoltage határainktól a külföldi szenet. Am jöjjön egy szabadkereskedelmi irányzat s akkor a sokkal olcsóbb lengyel szén el fogja árasztani Cseh-Szlovákiát . . . A mi széntermelésünk bizony törékeny, mint az üveg”. Ime, a cseh hitvallás a tiltó vámok mellett, ugyanakkor, midőn Benesék a Nemzetek Szövetségénél a szabad kereskedelmi ideát hangoztatják.

Tragikomikus helyzetbe került Belgium. A német és az angol szén-áradat által egyformán veszélyeztetve, az állam elhatározta, hogy vasutain csak belföldi szenet használ s 1926 január 11-től kedvezményes vasuti tarifát is biztosított a belföldi szénnek. Azután megtiltották a német szén bevitelét, mert a dumpinggel másként nem bírtak. Nem tilthatta meg azonban a belga kormány a német jóvátételi szén bevitelét, hiszen akkor a békeszerződéssel, illetőleg a Dawes-tervvel került volna ellentétbe. Emellett bizonyos belga iparágak tényleg nem nélkülözhatték a német szenet, eltekintve attól, hogy a belga államkincstár 25 milliót nyer ezekből a szállításokból.

Ami az orosz szénbányászatot illeti, ez az utolsó években erősen emelkedik.

Az Egyesült Államok 1926-ben „csak” 15 millió tonna szenet exportáltak, de ha a bányák jelenlegi felszerelését teljesen kihasználnák, akkor — *Sir Richard Redmayne* szerint — 200 millió tonnával fokozódnék az évi termelésük. A gazdagabb amerikai bányákban a munkásonkénti termelés egy héten 11 tonna, míg a Ruhr-vidéken csak 5 tonna, Angliában 4 és fél. Itt van az Unio óriási termelési fölénye. Tiszta szerencse volt Európára az, hogy 1925 szeptembertől 1926 februárjáig óriási anthracit-sztrájk tört ki 154.000 bányász részvételével. Ez idő alatt az angol termelőknek sikerült visszaszerezniök elveszett piacaik nagyrészét Olaszországban, Észak-Afrikában és Dél-Amerikában.

Már az eddigiekből is nyilvánvaló, hogy a szénkrízisnek megoldása az egyes nemzetgazdaságokon belül nem lehetséges. Egyetlen mód a helyzet javítására: a nemzetközi út, amint az már történt a eukorral is 1904-ben Bruxellesben. Ennek ellenére, lássuk, röviden, milyen kísérletek történtek az egyes nemzeti gazdaságokon belül.

²⁷ 1925 okt. 30. szám.

3. Kísérletek a szénkrízis enyhítésére.

Legközismertebb ezek közül az angol szubvencionálás, ezt azonban senki sem tekinthette végleges megoldásnak s 1926 májusában az angol kormány be is szüntette, ami azután tulajdonképpeni oka volt a sztrájk-nak, mert a termelők az elvesztett szubvenció egyrészét a munkásokra akarták áthárítani. Csak annyit jegyezhetünk még meg, hogy a szubvenció ellenére a bányavállalatok veszteséggel dolgoztak.

Németországban viszont rendkívüli erőfeszítéseket tettek a termelés „racionalizálására“, azaz teljesen tudományos alapon való átszervezésére. Az összes bányák kontrollja a *Reichskohlenverband* kezében van. Ezt egy tanács igazgatja, amely az államnak, a fogyasztóknak és a munkásoknak képviselőiből áll. Ennek a szervezetnek sikerült csökkentenie a termelési költségben a munkabérlányadot s gazdaságosabban szervezni meg az egész szénbányászatot. Ennek ellenére nem sikerült ellensúlyoznia az angol szubvenció hatását. A Ruhr-widéken 9 és fél millió tonna el nem adott szén halmozódott fel pusztulásra kárhozattva.²⁸

Lengyelország is kísérletezett a német példára racionalizálással, de eredménytelenül. A cseheknek van egy „szénbizottságuk“, amely a német és az angol módszereket tanulmányozza.

Az eddigiekből nyilvánvaló, hogy az egyes nemzetgazdaságokon belül végzett kísérletezések végeredményben csak fokozták a nemzetközi krízist. Az állami rendszabályokkal nincsenek is megelégedve sehol, sem a vállalkozók, sem a munkások s különösen az utóbbiak részéről érték erős támadások a kormányok gazdasági politikáját.²⁹

A kommunisták szerint a szénkrízis nyilvánvaló bizonyossága annak, hogy a kapitalista termelési rendszer megérett az összeomlásra.

Az angol bányamunkások szövetsége 1926 januárban részletesen kidolgozott tervvel lépett elő, mely szerint a bányák állami kezelésbe vevendők.³⁰ Nyilvánvaló, hogy ez a vállalkozók körében erős ellenhatást váltott ki. 1926 január 12-én kiadott memorandumuk ezzel homlokegyenest ellenkező javaslatokat tartalmaz, melynek főbb pontjai: visszatérés a 8 órás munkaidőhöz, csökkentése a munkabéreknek s a vasúti szállítási költségeknek. Ilyen módon teljesen kiélesedett az ellentét munkások és munkaadók között s minden megérett a sztrájkra. A királyi komisszió hiába igyekezett a két álláspont között közvetíteni. Leszögezte, hogy a bányáipar teljesen alkalmatlan a nacionalizálásra, de nem helyeselte a 8 órás munkaidőhöz való visszatérést sem.

Ha nem is ilyen éles harcot, de ehhez hasonló ellentétet találunk a többi országokban is. Mindezek a küzdelmek azonban csak a helyi érdekek körül forognak, a kérdés nemzetközi megoldásával nem foglalkoznak. Néhány szervezet ennek ellenére belátta már azt, hogy a probléma megoldása csak nemzetközi úton történhetik.

1925 július 8-án a keresztény bányamunkások nemzetközi szövetsége kimondotta, hogy „a széntültermelés folytán beállott krízis . . . megoldása csak nemzetközi alapon történhetik“. A bányamunkások nemzetközi szövetségének titkára, Frank Hodges, a *Labour Magazine* 1926 januári számában egy nemzetközi széntanács megalakítását sürgeti, amely állana a kormányok, a munkaadók és a munkások kiküldötteiből. E tanács célja a nemzetközi konkurrencia szabályozása volna. A piacok nemzetközi ellenőrzésének gondolata azonban a vállalkozóknál erős visszatéttséget keltett. Ily alapon azonban *Sir Alfred Mond* szerint is „csak a nemzetközi megoldásban lehet keresni a jobb jövőt“. ³¹ A német bányatulajdonosok szövetségének igazgatója is kijelentette, hogy a német és angol vállalatoknak

²⁸ Deutsche Bergwerkzeitung, 1926 márc. 19.

²⁹ L. részletesen Eastman id. tanulmányát a *Revue Int. du Travail*-ban.

³⁰ The Labour Magazine, 1926 febr.

³¹ Times, 1926 ápr. 1. szám.

meg kellene egyezniök az exportált mennyiségek s azok árát illetőleg.³² Lehetséges, hogy az 1927 május 4-ére Genfbe összehívott világgazdasági konferencia közelebb viszi a problémát a megoldáshoz.

4. Érdekközösség és ellentét a német és a francia ipar között.

Energiaforrásokkal sokkal bőkezűbben látta el a természet Németországot, mint a franciákat. A német birodalom 2000 m. mélységig 17-szer annyi kőszén felett rendelkezik, mint Franciaország, beszámítva Elsass-Lotharingiát. Barnaszénben is óriási a német fölény, a német termelés 1924-ben 124 millió tonnát tett ki, a francia 1 milliót.

Vizierőt Németország évi 1 millió lóerőt épített ki, Franciaország 1.4 milliót; ki nem használt van még Németországban 1.35 millió, Franciaországban 1.7 millió. Lényeges eltolódást tehát a vizierők további kiépítése nem okozhat.

A széntermelésen nyugvó kémiai iparok terén természetesen szintén óriási előnyben van Németország. A németek tízszer annyi ammoniákat termelnek, mint a franciák. 1922-ben a német nitrogéntermelés húszszorosát tette ki a franciáénak. Azóta mindkét ország fokozta a termelést, de a németek — technikai fölényük folytán — nagyobb mértékben.

Ugy a német, mint a francia szódatermelés a belga *Solvay*-család kezében van. Németország azonban itt is fölényt mutat ki, lévén az ő kősótelepei sokkal számosabbak és gazdagabbak. Hasonló gazdagsága van Németországnak a *káliumban*. A franciák csak Elsassban, Mühlhausen körül mutathatnak ki valamelyes káliumot. Ezt is a németek aknázták ki a háború előtt, ők építettek modern kémiai gyárat, melyet azután a békeszerződés egyszerűen eltulajdonított tőlük. Az eltulajdonítás után azonban a két nemzet érdekeltségei megegyeztek. Közös érdek diktálta ezt, mert egyesülve, Német- és Franciaország monopolizálhatja az egész világgal szemben a káliumtermelést. E megegyezés következményeképpen azután a káliumtermelés volt az egyedüli iparág Németországban, amely az utolsó évek súlyos válságában is virágzott. Ennek a jelenségnek az oka igen egyszerű. A világ összes káliumfogyasztói — arra számítva, hogy németek és franciák között megegyezés lehetetlen — baissere spekuláltak. Sehol sem voltak tartadékok. Mikor közismertté vált a megegyezés, akkor azután mindenki fedezni igyekezett magát, ami persze óriási mértékben fokozta a keresletet.³³

A kálium az egyetlen termelési ág, melyben az egyesülés németeknek és franciáknak monopolhelyzetet biztosít. Ennek ellenére más iparágakban is sok előnyt ígér a megegyezés. Ilyen elsősorban a vasipar.³⁴ 1925-ben Németország (odaszámítva a Saarvidéket) 12 millió tonna nyersvasat gyártott, tehát 1½ millióval kevesebbet, mint 1913-ban (a mai területen). Franciaország ezzel szemben 1925-ben kb. ½ millióval többet termelt, mint Elsass-Lotharingiával együtt 1913-ban (termelés 1925-ben 8½ millió tonna). A német termelés csökkenése a vasbányák elvesztésének tulajdonítható. E csökkenést azonban Franciaország — mely jelenleg Európában a legtöbb vasérc felett rendelkezik — nem tudta pótolni. Azt az előnyt, mellyel a németek szénben és kokszban rendelkeznek, a jóvátételi szénkötelezettséggel kiküszöbölték a franciák. Ezáltal egyúttal elvették a lehetőségét annak is, hogy a németek a széntöbbletükért vasércet vásároljanak Franciaországban.

Az acéltermelésben valamivel kedvezőbb a németek helyzete. 1925-ben 14½ millió tonnát termeltek (a Saarvidéket beleszámítva), vagyis 0'8 millió tonnával kevesebbet, mint 1913-ban. Franciaországnak (Elsass-Lotharin

³² Deutsche Bergwerkzeitung. 1926 márc. 24.

³³ L. Dr. Herman Roehling (Saar): Deutsche und französische Industrie. Weltw. Archiv. 1926 április. 297* old.

³⁴ L. u. o. 301* old. A következő adatok túlnyomórésze is innen származik.

giát beleszámítva) $7\frac{1}{2}$ millió tonnát kitevő 1925-ös termelése $\frac{1}{2}$ millió tonnával haladta meg az 1913-ast. A két ország együtt tehát csak 300.000 tonnával termelt kevesebbet 1925-ben, mint 1913-ban. A franciák javára beállott eltolódás részben az inflációnak tulajdonítható.

Mind e számokból azonban az tűnik ki, hogy a német nehézipar teljesítőképesége semmivel sem maradt a francia mögött. Lássuk ennek alapján, hogy milyen előnyöket ígér e két országnak egy megegyezés.

A francia piac túl van tömve áruval. A háború előttülhez képest 50%-kal fokozódott a francia vas- és acéltermelés, ehhez jó még a Saarvidék, mivel ez a francia vámelegséghez van kapcsolva. Amíg infláció volt, addig ez a termelés nem érezte káros hatását; mihelyt azonban a frank esése megszűnt, csökkenteni kellett a termelést. A franciáknak tehát eminens érdekük az, hogy a Saarvidék termelése ismét megtalálja az ő régi német piacait s ez megegyezik a német vas- és acélfogyasztók érdekeivel is.

A németek törekvése — eltekintve a Saar-problémától — egyébként is odainányul, hogy a termelés lehetőleg a kereslet igényeihez igazodjék egész Európában. Ez a gondolat pedig a franciák között is egyre jobban kezdett teret hódítani, amint a frank stabilizálódott. Így született meg a nemzetközi nehézipari kartell.

A gép- és elektromosiparban kétségtelen a németek fölénye a franciák fölött. E gyártmányokkal Németország uralkodott a háború előtt a francia piacokon; azóta persze ezt a szerepet ottan az amerikaiak vették át s a német-francia kereskedelmi szerződés megkötése után a németeknek nehéz küzdelmeket kell majd vívniuk e téren az Unioval.

Az eddigi összehasonlítások a németek javára ütnek ki, ellenkező a helyzet az automobiliparban. Németország autobevetele 1924-ben 7200 t. volt, tehát háromszor annyi, mint 1913-ban; kivitele viszont 13.000 t.-ról 5300 t.-ra csökkent. Franciaországban is emelkedett ugyan a bevétel 2.200 t.-ról 17.800 t.-ra, a kivétel azonban 25.800 t.-ról 62.000 tonnára szökkent fel.

Az előny általában a német ipar oldalán található. Ez az előny-képessé tette a német nagyiparosokat arra, hogy versaillesi békeszerződés és a Dawes-terv ellenére egymangú felekként üljenek le tárgyalni a franciákkal.

5. Részvényhelyettesítési és kartellpolitika.

A tőke magasabbrendű szervezési folyamatainak ma már nemcsak a termelés, hanem a nemzetközi árucseré terén is rendkívüli szerep jut, az internacionális kartellek és egyéb töketömörülések révén. 1926 folyamán a tömörülések rendkívüli fejlődésnek indultak.

a) Az amerikai magasabbrendű tömörülések.

Különböző „pool“, „kórner“ és „ring“ kísérletek után, 1895-ben szövölkeznek Andrew Cernegie és John D. Rockefeller. Elölbbi képviseli az egész pittsburgi vasipart, a másodík a vashányákat a Nagy Tavak mellett. Magukhoz kapcsolják rövidesen a vasutakat és a Nagy Tavak flottáját.

1901-ben alakul meg 900 millió dollár tőkével ez United States Steel Corporation, magába foglalva a fentieket is. Mellette, mint nagy egyesülést meg kell még említenünk a Standard Oil Company-t (petroleum) és a cukortömörülést.

A nagy holding companyk működése törvényes szabályozást kívánt. Ennek etappe-jai az „Interstate commerce Law“-k, melyek közül az első 1887 februárjában, az utolsó 1915 március 4-én kelt. 1920-ban a *Transportation Act* szövetségi ellenőrzést léptetett életbe. Tény, hogy a Sherman törvény magában nem bizonyult hatásosnak a magasabbrendű töketömörülések ellen. Egyéb törvényes intézkedések révén azonban sikerült elérni

azt, hogy a helytelenül „trust“öknek nevezett alakulatok ma már nem jelentik a monopolisztikus helyzet kizsákmányolását.

Igy az acélegyesülés sem a termelés mennyiségére, sem az eladási árakra döntő befolyást nem tud jelenleg gyakorolni. A német kartellek működése alapján összeállított adatok szerint ezt a célt csak akkor lehet elérni, ha valamely termelési ágban legalább 90%-át sikerül egyesíteni.³⁵ Maga a német törvény ezt a szükséges százalékot 97%-ra becsüli. Az amerikai acélegyesülés megalakulásakor az Unio nehéziparának 73%-át foglalta magába. Amint azonban helyzete egyre erősödött, úgy csökkent folytonosan ez a szám. Kitűnik ez az itt következő összeállításból:

A „Steel Trust“ részesedése az Egyesült Államok nehéziparából.

	Bányák %	Öntöttvas %	Acél %
1908... ..	46.3	43.0	57.0
1916... ..	41.0	44.6	50.0
1919... ..	42.1	44.0	50.3
1925... ..	44.3	39.9	42.8

Az egyesülés ereje tehát nem abban áll, hogy uralkodik a piacon, hanem saját szervezetében s a termelési költségek csökkenésében, amit szervezete révén ér el.³⁶ Nem ezáltal ér el eredményeket, hogy drágábban ad el, hanem azért, hogy olcsóbban termel. Gary, a „trust“ akkori elnöke, 1911 június 2-i előadásában kifejtette, hogy a koncentrációhoz tartozó vállalatoknak fél akkora tőkére van szükségük, mint amekkora kellene nekik akkor, ha egymástól függetlenül dolgoznának.

Rousiers szerint a jelenségekből a következő két tanulságot lehet levonni:

A koncentráció nem jelent általában monopolit. Ha monopolisztikus tendenciákat mutat valamely államban, akkor ennek oka az illető állam hiányos jogszabályaiban keresendő.

2. A legnagyobbmértvű koncentráció sem jelenti okvetlenül a kereskedelem akadályait. Ezt az Egyesült Államok legfőbb bírósága is beismerte, mikor 1910-ben két ízben is kejelentette, hogy a Steel Corporation nem működött „in restraint of trade“. (Kereskedelem akadályozása) értelmében.

b) A német kartellek.

Már *Liefmann* megállapította az ő alapvető munkájában,³⁷ hogy Amerika a kontroll társaságok (holding companies), Németország pedig a kartellek hazája. Az első német kartelleket a túltermelés veszedelme hozta létre. Időrendben a kaliumszindikátus vezetett. Ugyancsak ez a tömörülés mutatta be először a dumping szisztematikus keresztülvitelét. A német mezőgazdák drágábban fizették meg a német műtrágyát, mint az amerikaiak. A német kartellek célja általában nem a termelés megszorítása, hanem a fogyasztó piacok szaporítása volt.³⁸

Hasonlóan a túltermelés hozta létre a rajna-westfáliai szénszindikátust 1893-ban, amely azután ilyen alakban 1915-ig működött. Itt is, mint a rengeteg nehézipar és mechanikai kartellnél (pl. lokomotív-kartell), főcél: mennél több piac megszerzése volt, éppen úgy, mint a textil és a kémiai tömörüléseknél. Mivel a külső konkurencia szabadon működhetett, azért a kartellálásnak túlnagy hátrányai nem mutatkoztak Németországban. Ekkor azután az államnak egyik beavatkozó intézkedése egyszerre meg-

³⁵ Paul de Rousiers: Les cartels et les trusts et leur évolution. Genève 1927.

³⁶ I. Rousiers említett tanulmánya. 12. old.

³⁷ Beteiligungs und Finanzierungsgesellschaften.

³⁸ I. Rousier tanulmányait. A köv. adatok nagyrésze is innen származik.

változtatta a helyzetet. Ez az intézkedés: a kényszerkartellálás bevezetése volt bizonyos termelési ágakban. Kezdődött 1910-ben a kaliumszindikátussal, a szabad kartell 1909 dec. 31-én lejárt. Nem lehetett megújítani, mivel a legutolsó időben igen sok, a kartelltől független vállalat keletkezett. Ez a körülmény igen nagy zavarokat okozott a piacon, amiket elsősorban a porosz állam, több állami bánya tulajdonosa érzett meg. Ekkor következett az 1910 május 25.-i birodalmi törvény, mely limitálta a vállalatok számát, az egyes üzemek évi termelését, megszabta a belső maximális és a vám-külföldre a minimális árat. Következett az 1919 április 24.-i törvény, mely fenntartotta a kartellálási kényszert.

A Bundesrat 1915 július 15.-i rendelete életbeléptette a rajnawest-phaliai szén kényszerkartellát. A kényszerkartellálás egyetlen felfüggesztő feltétele az volt, ha a termelők 95%-a önként tömörül kartellbe. Itt a 95% a termelt szén súlyára vonatkozik. 1927-ben ezt a rendeletet megújították.

Másutt is látunk kényszerkartelleket, így pl. az elektromos iparban. *Németországban tehát az uralkodó irányzat a szabad kartellektől a kényszerkartellek és a törvényes monopólium felé halad.* Ugy a kényszer, mint a szabad kartellek törekvése: az ipar racionalizálása. Ebben a tulajdonágukban megegyeznek az amerikai „holding company”-kkel.

Az amerikai *Commerce Report* a következőket írta 1926 december 27-iki számában: „Németországban a koncentráció ma sokkal magasabb fokú, mint volt a háború előtt; a termelésben éppen úgy látjuk a kartellálás továbbfejlesztését, mint az elosztásban.” Amint látható, a kartelleknek eredetileg kereskedelmi egyesülése mindinkább ipari egyesüléssé válik, egyre jobban nyeli el a független vállalatokat s egyre következetesebben viszi keresztül a termelés racionalizálását.

c) Egyéb kereskedelmi tömörülések.

Az Union és Németországon kívül egyéb államokban is egyesültek a termelők, kereskedelmi céljaik keresztülvitelére.

Angliában az egyesülés nem annyira koncentrációk, mint inkább beolvasztások, fúziók útján történt. Kivételek persze vannak. Így a textiliparban, a „Coats Combine” koncentráció az amerikai példák szerint fejlődött. Általában azonban a koncentrációk úgy a nehéz, mint a könnyű iparban, távolról sem közelítik meg szervezet dolgában a németeket, vagy az amerikaiakat. Legfejlettebbek a kémiai iparban, mivel ezt fenyegette a legnagyobb mértékben a túltermelés veszélye. Különben is az angol szabadkereskedelmi politika sohasem kedvezett a kartellek kifejlődésének.

Francia tömörüléseket főleg a nehéziparban találunk, ezek célja is — mint a németeké — elsősorban a piacok számának fokozása volt. Hasonló tüneteket mutat a kémiai egyesülés, a francia szervezkedés azonban messze a német mögött marad.

d) A nemzetközi egyesülések.

A tengeri egyesülések kivételével, a nemzetközi szervezetek mind már meglevő nemzeti szervezetek megegyezése révén jöttek létre. Már a háború előtt megalakult a nemzetközi szindikátus, melybe minden fontosabb állam nehézipara belépett, azután más nemzetközi alakulatok voltak a boraxban, tükörgyártásban, robbanóanyagban, műtrágyában stb.

A nemzetközi acélegyesülés, amely 1926 szeptember 20-án jött létre Németország, Franciaország, Belgium és Luxemburg között s melybe utólag Lengyelország, Csehország, Németausztria és Csonka-Magyarország is beléptek, a leghatalmasabb ilyen nemzetközi egyesülés. Ugy látszik, a jövőben lehetetlenné fogja tenni a dumpingot s rendet teremt a piacokon. A megegyezés jelenleg csak a termelés mennyiségére vonatkozik. Ez a quan-

tum nem fix, hanem változik, egy tanács határozatainak megfelelően. De nincsen egyelőre aláírva semmi kötelezettség, sem közös eladásra, sem egy-
sleges árra.

A tengeri szállítási vállalatoknál a megegyezéseknek természetsszerű-
leg nemzetközieknek kell lenniök. A világ kereskedelmi flottájának
tonnatartalma az utolsó években szédületes arányokban fejlődött. A kon-
centráció azonban e téren különleges irányzatot vett fel: az egyes hajózási
vállalatok nem egymás között tömörültek, hanem egyesültek a kliensekkel,
akik számára szállítanak. Az angolok, akik először vezették be ezt a szisz-
témát, „Deferred Robates system“-nek nevezik ezt.

Ami az egyes államok törvényhozási intézkedéseit illeti, a legtöbb
még nem számolt a nemzetközi nagy tőketömörülések várható jelentésével.
Igen sok elhárítani való akadály látható és sok szükséges intézkedés
hiányzik a legtöbb téren.³⁹

Zelovich László.

³⁹ L. ezt részletesen kifejtve Rousier-nek már idézett tanulmányában.

Közgazdasági Krónika.

A magyarországi gazdasági viszonyok az 1926. évi november—december hónapokban.

Az elmúlt 1926-ik év közgazdasági téren messzemenő haladást jelent Magyarország számára és ez elsősorban a politikai, államháztartásbeli és valutáris konszolidáció megteremtésén alapszik. A magyar viszonyok kedvező külföldi megítélése a hitelélet egészségesebb kialakulása felé vezetett, bár az elmúlt év még a gyakori fizetéseketelenségek miatt a bizalom híján való hitel-krízis jegyében indult. Az előző hónapok kedvező fejlődésének eredménye november hónapban már abban is mutatkozott, hogy az államháztartás egyensúlyának biztosítása után a pénzügyminiszter elérkezettnek látta az időt, hogy törvényjavaslatot nyújtson be, melyben az állami adórendszer igen jelentékeny területén az adótételek mérséklése és adómentes minimumok felemelése, továbbá az illetékek csökkentése útján a gazdasági élet megerősödését kívánja előmozdítani. Az országos választások a kormány pozícióját megszilárdították, és most az elkövetkezendő új évben a nagyobbarányú beruházások és szélesebb alapokra fektetett szociális politika megvalósítását remélhetjük, ami a közgazdasági viszonyok további javulását állandó jellegűvé teheti, annál is inkább, mert belső megerősödésünk után a külpolitikai helyzetünk javulására és kedvezőbb kereskedelmi megegyezők létesítésére is biztatóbb előjelek mutatkoznak.

Közületi pénzügyek.

Az államháztartás helyzetét feltűntető költségvetési előirányzat úgy november, mint december hónapokban bevételi többletet számol, még pedig az előző évi feleslegeknél jelentékenyen nagyobb mértékben. A novemberi bevételi többlet az egyenesadók negyedévi esedékes részletein felül az őszi hónapokban tapasztalat szerint mutakozó rendszeres emelkedésből áll, míg a decemberi előirányzat bevételi többleténél a karácsonyi nagyobb forgalomra és nagyobb fogyasztásra számítottak. Mindkét hónapban elég jelentős a kiadások növekedése is az előző évi előirányzattal szemben. Novemberben kiemelkedő kiadás a prágai egyezmény folytán fizetendő államudóssági szolgálatra előirányzott 5 millió pengő és a tisztviselői lakbérek már ismert alapon való emelkedése, decemberben pedig a dohánybeváltás és külföldi dohányvásárlás céljaira kellett nagyobb összeget előirányozni. Kedvező eredménynek tekinthetjük, hogy a személyi járandóságok a legtöbb tárcámál alatta maradnak az 1926/27. költségvetési év egy havi átlagánál. Az állami pénzügyek november—december havi előirányzatát és tényleges eredményét a következő kimutatások ábrázolják:

(millió aranykoronában)

1 aranykorona = 14.000 papirkorona = 1.16 pengő.

1926. évi	A költségvetési előirányzat szerinti		A hozzávetőlegesen elért nyers bevétel	Hozzávetőleges különbözet	
	nyers kiadás	nyers bevétel		3 és 1 között	3 és 2 között
	1	2	3	4	5
november ...	58·2	66·7	93	34·8	26·3
december ...	53·3	56·1	64·2	10·9	8·1

ugyanaz millió pengőben:

1926. évi	A költségvetési előirányzat szerinti		A hozzávetőlegesen elért nyers bevétel	Hozzávetőleges különbözet	
	nyers kiadás	nyers bevétel		3 és 1 között	3 és 2 között
	1	2	3	4	5
november ...	67·5	77·3	107·8	40·3	30·5
december ...	61·8	65·1	74·5	12·7	9·4

Eszerint az állami bevételek összes eredménye, ideszámítva a sójövédék és a külügyi tárca közvetlen kiadásra felhasznált bevételeit is, amelyek nem az állami bevételi számlákon érvényesülnek, az előirányzatot november hónapban 30·5 millió pengővel, december hónapban pedig 9·4 millió pengővel multa felül s a kiadások után fennmaradó tényleges többlet novemberben 40·3, decemberben pedig 12·7 millió pengőt tett ki. A bevételek közt rendkívüli tételeket nem találunk, az eredmény inkább a termés betakarítását követő hónapok nagyobb bevételeivel és az adófizető közönség kötelességtudásával áll összefüggésben s részben a magángazdaság javuló helyzetével magyarázható.

A népszövetségi kölcsön fedezetére lekötött bevételek alakulását november és december hónapokban a következő összeállítás mutatja:

A bevételi forrás megjelölése	November		December	
	millió papirkorona	pengő	millió papirkorona	pengő
Vámjövédék	171.709	13,736.740	147.586	11,806.945
Dohányjövédék (brutto)	138.447	11,075.826	147.521	11,801.746
Cukoradó	32.045	2,563.664	39.478	3,158.282
Sójövédék (netto)	27.467	2,197.415	26.856	2,148.533
Összesen	369.668	29,573.645	361.441	28,915.506

Az összes lekötött bevételek az előirányzatot novemberben 5,753.909 pengővel, decemberben 2,055.393 pengővel haladták túl s az előirányzaton felüli bevételeknek több mint 80%-a mindkét hónapban a vámbevételekből, 15—18%-a pedig a dohányjövedék bevételeiből eredt; novemberben úgy a cukoradó, mint a sójövedék, decemberben pedig a sójövedék bevétele alulmaradt az előirányzaton. Az összbevételek alakulása szempontjából előnyösnek tekinthetjük, hogy a lekötött bevételek eredménye úgy az összbevételeknek, mint az előirányzaton felüli bevételnek sokkal kisebb hányadát tette ki, mint az előző két hónapban, ez azonban bizonyos mértékben az egyenes adók novemberi esedékességével is magyarázható.

November 11-én nyújtotta be a pénzügyminiszter fentebb említett adócsökkentési javaslatát és egy másik törvényjavaslatot, amely a kormánynak az önkormányzatok feletti felügyeleti jogát is erőteljesebbé kívánja tenni, hogy az egyöntetűség és szükséges takarékoság minden vonalon érvényre juthasson. Mindkét javaslat csak a januárra egybehívott országgyűlésen fog tárgyalásra kerülni.

A kibocsátott közgazdasági vonatkozású rendeletek közül nevezetesebbek:

a 9282/926. M. E. sz. rendelet a *Duna—Száva—Adria vasúttársaságnak* (ezelőtt Déliviasút) teljesített szolgálat alapján járó *nyugdíj és nyugdíjtermészetű járandóságok* mértékének megállapítása (Budapesti Közlöny, 1926 nov. 3. szám);

az 5252/926. P. M. sz. rendelet, melyben a pénzügyminiszter az 1925. évi XXXV. t.-c. 12. §-ban nyert felhatalmazásánál fogva elrendeli, hogy az idézett t.-c.-ben a *nem nemes fémekből verhető érmékre* vonatkozólag meghatározott 30.000.000 pengő névérték terhére a következő éremmennyiségek veressenek:

50 filléres	30,000.000	darab	15,000.000	pengő	névértékben
20	«	...	45,000.000	«	9,000.000	«	«
10	«	...	40,000.000	«	4,000.000	«	«
2	«	...	60,000.000	«	1,200.000	«	«
1	«	...	20 000.000	«	200.000	«	«
Összesen			195.000,000	«	29.400,000

azt, hogy a még fennmaradó 600.000 pengő névérték terhére milyen érmék veressenek, később megjelenendő rendelet fogja szabályozni (Budapesti Közlöny, nov. 4. szám);

a 200/1925. P. M. sz. rendelet a *házaóra* vonatkozó *törvényes rendelkezéseket* állítja össze és az ennek végrehajtása tárgyában 1925. évi 20.000. sz. alatt kiadott utasítást közli (Budapesti Közlöny, nov. 7. sz.);

a 76513/926. VI. 1. F. M. sz. rendelet kimondja, hogyha oly egyént ér baleset, akiről feltételezhető, hogy üzemi baleset esetén az *Országos Mezőgazdasági Munkáspénztár* segélyezésére igényjogosult, a nevezett pénztár helyi bizottsága, intézője, előljárója stb. köteles erről jegyzőkönyvet felvenni s ennek egy példányát a rendőrhatóságnak megküldeni, hogy ez a baleset körülményeit rendőri vizsgálat tárgyává tehesse;

a 148888/926. P. M. sz. rendelet az *ásványolajszabadraktárak* és a mezőgazdasági célokra használt motorok hajtására szolgáló adómentes ásványolajraktárak engedélyezését szabályozza (Budapesti Közlöny, nov. 16. sz.);

a 39629/926. K. M. sz. rendelet a *tévesen kirótt vámtartozások* helyesbítésénél követett eljárást módosítja (Budapesti Közlöny, nov. 26. szám);

a 77000/926. F. M. sz. rendelet a *hatósági gazdasági munkaközvetítés* újjászervezése tárgyában bocsátatott ki. [Az új szervek: 1. Országos Gazdasági Munkaközvetítő iroda; 2. vármegyei (városi) és 3. községi hatósági

gazdasági munkaközvetítő irodák. A közvetítés ingyenes. Az irodák csak hivatásos, igazolvánnyal vagy munkakönyvvel ellátott munkásoknak szereznek helyet.] (Budapesti Közlöny, dec. 5.);

a 3596/926. eln. N. M. M. sz. rendelet a betegségi és a baleseti biztosításban alkalmazott bérhatárok új megállapítása és a betegségi biztosítási napi bérosztályokra vonatkozó rendelkezéseket módosítja (Budapesti Közlöny, dec. 7. szám).

Dec. 8-án a pénzügyminiszter az adómérséklésekről betérjesztett javaslatok alapján az országgyűlés utólagos jóváhagyását feltételezve három rendeletet bocsátott ki:

a 162506/926. P. M. sz. rendelet az adómentes jövedelem minimumát az eddigi 480 ar. kor. (576 P) helyett 720 pengőre emeli fel;

a 162800/926. P. M. sz. rendelet a házadó kivetési eljárásnál a házaszonérték megállapítását szabályozza és

a 163000/VII. a/1926. P. M. sz. rendelet kimondja, hogy azok kereseti, illetőleg jövedelmi és vagyonadoalapja, akiknek 1926. évi adóalapját jogerősen 5000 ar. kor.-nál kisebb összegben állapították meg, illetőleg, akiknek vagyona 125.000 aranykorona értéket nem haladja meg, már az 1927. évre megrögzítették. Ennek folytán azok, akiknek adóalapja a most közölt összegeknél kisebb és akiknek viszonyaiban változás nem állott be, már az 1927. évre sem kötelesek adóbevallást adni, de ha az adózó az eddigi megállapítást sérelmesnek tartja, január végéig kérheti az adóalap új megállapítását (Budapesti Közlöny, dec. 8-iki szám);

a 164700/1926. P. M. sz. rendelet az általános forgalmi adó lerovására vonatkozó s az 1925. évi 29500. P. M. sz. rendelet értelmében kötött átalányegyezségek és ugyanazon rendelet alapján történt átalánykivetések hatályát egy naptári évvel meghosszabbítja. Erről minden fél végzésileg értesítetik s ha azt nem fogadja el, egyszerű bejelentés alapján az átalányozás megszűnik. Nem tartható fenn az átalányozás ott, ahol ez a kincstár érdekeit sérti;

a 128500/926. P. M. sz. rendelet a forgalmi adók egyöntetű kezelésének biztosítása céljából az egyes pénzügyigazgatóságok területét az egyes adóhivatalok szerint kerületekbe osztja, melyek élére kerületvezetőt állít, kiknek működését egységes elvek szerint a pénzügyigazgatóságok irányítják (Budapesti Közlöny, dec. 14. sz.);

a 63800/926. P. M. sz. rendelet a büntetőjogi értékhatárok, valamint a pénzbüntetés és pénzbírság mértékének pengőértékben való megállapításáról rendelkezik.

Az 1925. évi október hó 13-án megkötött és az 1926:V. t.-e.-ben foglalt magyar-francia kereskedelmi egyezmény revíziójára vonatkozó tárgyalások befejezést nyertek és a tarifális pótegyezmény dec. 18-án aláíratott.

A Cseh-Szlovák köztársasággal már huzamosabb idő óta folyó tarifális kereskedelmi szerződési tárgyalások december hónapban is tovább folytak.

Törökországgal november hónapban kezdődtek meg tarifális kereskedelmi szerződés megkötésére a tárgyalások s a kész szerződés dec. 20-án íratott alá. A szerződés a kölcsönösen biztosított legnagyobb kedvezmény elvén alapul, de Törökország javára további tarifális engedményeket is biztosít.

A népszövetségi kölcsön álladékaiban e két hónap alatt semmi lényegesebb változás nem történt.

Itt említjük meg, hogy Londonban a 7½%-os magyar népszövetségi kölcsön árfolyama 100¾%, a megyei kölcsön 99¾% és a Magyar Földhitelintézet kölcsöne 102½% árfolyamon jegyeztetik.¹

¹ Az Újság jan. 6.

Az általános gazdasági helyzet.

A fizetéseképtelenségek száma mindkét hónapban újból csökkenést mutat fel s az esetek számát tekintve novemberben 26%, decemberben további 8.6% a csökkenés, míg a passzívák összege novemberben 32%-kal, decemberben pedig 11.2%-kal kisebbedett. Így az inzulvenciákkal mérhető hitelválságnak az év elejétől egyenletesen lefelé haladó vonala októberben csak átmenetileg változtatott irányt, de ezt a novemberi és decemberi további csökkenés csakhamar helyreigazította.

A magyar kir. központi statisztikai hivatalnak az OHE adatszolgáltatása alapján összeállított fizetéseképtelenségi statisztikája a következő képet mutatja:

1926. évi	Az OHE.-nél, illetve a PK.-nál bejelentett		A bíróságnál nyitott		Az összes új fizetéseképtelenségek száma
	magán-egyezségek	kényszer-egyezségek	csődök száma, melyeket kényszer-egyezség nem előzött meg	kényszer-egyezségek száma	
	s z á m a				
november ...	18	33	40	16	107
december ...	27	54	12	3	96

A fizetéseképtelenségek számának szakmák közötti megoszlása a kereskedelem arányszámának emelkedését mutatja. A kereskedelemnek az egyéb szakmákkal szembeni 75%-cs részesedése, mely eddig inkább a mezőgazdasági fizetéseképtelenségek növekedése miatt változott, mostan kb. 90%-ra emelkedett novemberben. s ezt az arányát decemberben is megtartotta. Ugyancsak változás mutatkozik a Budapest és vidék közti megoszlás arányszámánál is s a tendencia azt mutatja, mintha az inzulvencia-vonal a vidék felé tolnék el.

Az Orsz. Hitelvédő Egylet fennállásának és működésének kedvező eredménye abban mutatkozik, hogy fennállása óta az egyezségi quóta aránya mintegy másfél százalékkal javult.²

A székesfővárosi statisztikai hivatal kimutatása szerint volt Budapesten:

1926. évi	Üzletnyitás	Üzlet-beszüntetés	Cég-bejegyzés	Cégtörlés
novemberben -- ...	887	453	60	34
decemberben ... --	698	576	58	35

A két hónap eredményét együtt tekintve, megállapíthatjuk, hogy nagyjában az előző hónapok arányainak megfelelő mozgalmat találunk. Az üzletnyitások és cégjegyzések száma állandóan felülmúlja az üzlet-beszüntetések és cégtörlések számát. Az egész év folyamán az üzletek száma több mint 2000-rel gyarapodott, amit jóval inkább az elhelyezkedni nem tudó magánhivatalnokok vállalkozási kedvének, mintsem az üzletek kedvező konjunkturális helyzetének lehet betudni.

A lakásépítés terén a főváros tervez nagyobbarányú akciót, amely a fővárosi nagyobb pénzintézetek által bonyolítottatnék le. Főleg 1 és 2 szo-

² Pesti Napló dec. 1.

bás lakásokról van szó, kb. 2—4000 lakás építése lenne legalább tervbe véve. Négy-öt magánbérház is épül kb. összesen 70 lakással.

Az építkezés fellendülésének előjeleit mutatja a 10%-os áremelése is. Az év elejétől a téгла áremelkedése kb. 25—30%.³

A budapesti zálogházak forgalma a fővárosi statisztikai hivatal ki-mutatása szerint a következő volt:

Novemberben:

zálogfelvétel	94.547 tétel	19.185 millió korona értékben
zálogkiváltás	89.694 „	17.579 „ „ „
árverés	7.806 „	938 „ „ „

Decemberben:

zálogfelvétel	87.342 tétel	19.124 millió korona értékben
zálogkiváltás	95.903 „	19.079 „ „ „
árverés	3.543 „	430 „ „ „

Novemberben, a tél kezdetén a zálogkiváltások száma csökkent és alatta maradt a zálogfelvételnek, decemberben már ismét a zálogkiváltások száma növekedett meg, esetleg a karácsonyi ünnepek miatt. A zálogfelvétel összértéke hónapok óta szinte állandó jellegűnek látszik, ezzel szemben előnyös az árverések számának lassú csökkenése. A legszegényebb osztály nyomasztó helyzetét még mindig élénken illusztrálja a magas összegű zálogházi forgalom.

A pénzügyi helyzet.

A Budapesti Giro- és Pénztáregylet által lebonyolított gyors-
utalvány-forgalom igénybevétele volt:

1926. évi	Forgalom		Napi átlagos forgalom		Egy gyors- utalvány átlagos ér- téke pengő
	pengő	gyorsutal- vány- darabszáma	pengő	tétel- száma	
november	103,919 014	6426	4,156.060	257	16 171
december	90,017.286	6266	3,600.691	250	14.382

A Budapesti Leszáoló Egylet giroforgalma volt:

	millió korona	pengő
1926 novemberben	424.937	33,994.960
1926 decemberben	490.909	39,272.720

Utóbbinak, valamint a gyorsutalványforgalomnak együttes ösz-
szege volt:

	pengő
1926 novemberben... ..	137,913.974
1926 decemberben... ..	129,290.006

A forgalom az előző hónapokkal szemben további élénkülést mutat, amit a gazdasági élet élénkebb menetével s a növekvő forgalommal ma-gyarázhatunk.

³ Pesti Napló dec. 11.

A *tényleges jegyforgalom* novemberben 35.3 millió pengővel csökkent decemberben pedig az előző hónaphoz képest 24 millió pengővel emelkedett, azonban az azonnal lejáró tartozásokat is figyelembevéve, a *tényleges és a virtuális jegyforgalom* újból jelentékenyen emelkedett és novemberben 11.3 millió pengővel, decemberben további 20.6 millió millió pengővel szaporodva 714.2 millió pengőre nőtt. A *váltótárca* novemberben 5.3 millió pengővel volt magasabb az előző hónapinak, decemberben pedig a szokásos évvégi felduzzadás újabb 25.6 millió pengő emelkedést eredményezett. A jegyforgalom és a váltótárca decemberi emelkedését az évvégi ultimó mellett az a körülmény is előmozdította, hogy az új pengőbankjegyek és érmék december 27-én forgalomba kerültek. Az 1000 pengős bankjegy csak májusban fog kiadatni, s júniusig a legnagyobb címletű 500.000 és 1.000.000 K-s államjegyek kivételével csupán az új pengő pénz fog circulálni.

Az *érc- és devizakészlet* lényegesebb változást nem mutat. Novemberben 1.7 millió pengővel, decemberben 4.5 millió pengővel gyarapodott. A fedezeti arány 52.04, illetve 50.2% tett ki.

Az *államnak a Nemzeti Bankkal szemben fennálló tartozása* a pénzverési nyereségnek törlesztés céljára való felhasználása által 8.9 millió pengővel csökkent, s jelenleg 134.7 millió pengőt tesz ki.

A pénzpiac helyzete továbbra is kedvező maradt, úgy napi pénz mint váltóhitel kellő mennyiségben állott rendelkezésre. A napi pénzt 6.25%-al, elsőrangú váltókat pedig 7¼%-al is lehetett kihelyezni. Vidékről is a kamatláb mérsékelt csökkenéséről érkeztek hírek, de e téren még főleg vidéken igen sok a kívánni való.

A *Magyar Nemzeti Bank és Német Birodalmi Bank* közt egyezség jött létre, amely szerint a két Jegybank giroberendezését felhasználja a Magyarország és Németország *átutalási forgalmának* lebonyolítására. Ehhez az egyezményhez Ausztria és Csehország is hozzá fognak járulni és 1927. január 3-án kezdetét veszi a nemzetközi giroforgalom.⁴⁾

A postatakarékpénztárnál és a 13 legnagyobb budapesti pénzügyintézetnél elhelyezett *betétek álladéka* következőképen alakult:

	November 30.		December 31.	
	millió aranykorona	millió pengő	millió aranykorona	millió pengő
<i>Takarékbetétek:</i>				
a) papirkoronában	178·2	206·7	185·7	215·4
b) idegen valutában	14·4	16·7	14·4	16·7
<i>Folyószámlabetétek:</i>				
a) papirkoronában	311·4	361·2	295·2	342·4
b) idegen valutában	133·1	154·4	138·3	160·4
A betétek főösszege:	637·1	739·0	633·6	734·9

⁴ Pesti Napló dec. 8.

A takarékbetétek állományának novemberi 6.8 millió és decemberi 7.5 millió aranykoronával való emelkedése előnyös jelenség, míg a folyószámlabetétek decemberi csökkenése könnyen megtalálja magyarázatát az évvégi ultimóban.

A hajdunánási hőforrás kiaknázására egy angol pénzsoport tett ajánlatot, amelyik 80 milliárd korona tőkét lenne hajlandó befektetni beruházásokra. Döntés még nem történt.⁵⁾

Egyik korábbi kormányrendelet értelmében azok a pénzüzetek, amelyeknek alaptőkéje a felértékelt mérlegben 10.000 pengőn alulmarad, kötelesek felszámolni. A Pénzüzeti Központ felülvizsgálata után megállapítható, hogy csupán 12 ilyen vidéki intézet akadt, amelyeknek egyik része tényleg meg fog szünni, másik része pedig egyelőre fuzió tárgyalásokat folytat.

A Pesti Magyar Kereskedelmi Bank résztvesz egy új amerikai tröszt alapításában, (Investment Trust) amelynek célja amerikai és európai értékpapírokra hitelt adni és kölcsönt nyújtani. A tröszt 14.000.000 dollárnak megfelelő kötvényt bocsáthat ki. A trösztben 10 különböző európai államtól 1—1 pénzüzet és két amerikai bankház vesz részt.⁶⁾

A részvényjog reformjára irányuló javaslat, melyet Kuncz Ödön közgazd. egyetemi tanár készített, közzététetett és most került az egyes érdekképviseltek megvitatása alá.

Mig 1923—24-ben szinte kivétel nélkül minden pénzüzet alaptőkét emelt, addig 1926-ban mindössze 10 pesti pénzüzet emelte fel újból alaptőkáját. Az új emissziók folytán 15—16 millió pengő új tőke jutott az illető pénzüzetek rendelkezésére.⁷⁾

A budapesti értéktőzsdén a Giro- és Pénztáregylet 1926. évben a következő forgalmat bonyolította le:

1926	darab részvény	érték millió koronában
január	840.696	131.444
február	1,360.728	231.074
március	1,740.046	230.159
április	1,090.778	133.734
május	1,245.918	136.739
junius	1,038.336	138.854
július	945.692	174.689
augusztus	1,078.714	205.660
szeptember	1,817.364	402.290
október	2,420.782	430.349
november	3,455.626	801.257
december	2,200.000	655.000

Fenti táblázatos kimutatás öröndetes képet mutat az egészséges fejlődésről. A komolyabb értékekben különösen novemberben volt igen élénk forgalom

⁵ Az Ujság dec. 2.

⁶ Pesti Napló dec. 1.

⁷ Az Ujság dec. 11.

A budapesti tőzsdén jegyzett részvények árfolyamának az utolsó három hónapban való mozgalmát a következő táblázat mutatja.

A részvénycsoport megnevezése	Indexszám (1913 dec. 31 = 100) az 1913. évi részvényállományt érintő tőkeváltozások számba- vételével				Az összes tőkeváltozások számbavételével		
	1925 XII. 31.	1926 X. 31.	1926 XI. 30.	1926 XII. 31.	1925 XII. 31.	1926 XI. 30.	1926 XII. 31.
I. Bankok	6·6	8·8	8·2	9·1	12·9	12·1	13·5
II. Takarékpénztárak	3·5	4·8	4·8	5·3	9·6	9·6	10·6
III. Biztosítótársaságok	3·7	6·1	5·9	6·3	6·2	5·9	7·6
IV. Gözmalmok	29·9	17·1	15·1	14·3	21·9	19·4	18·2
V. Bányák és téglagyárak	23·6	37·4	36·2	44·1	47·7	45·9	55·3
VI. Könyvnyomdák	8·9	17·1	15·6	16·5	39·3	35·5	37·4
VII. Vasművek és gép- gyárak	18·9	23·8	22·4	28·8	27·5	25·5	33·5
VIII. Közlekedésvállalatok	5·1	8·6	7·6	8·1	12·2	11·0	11·8
IX. Cukorgyárak	43·0	60·2	60·5	73·2	69·3	69·4	83·4
X. Gyár- és villamossági vállalatok	23·0	64·2	70·2	81·9	99·9	109·2	127·8
XI. Sörgyárak és szesz- ipari vállalatok	37·2	50·9	49·2	58·3	94·6	92·0	106·9
XII. Szállodák és gyógy- fürdők	21·6	33·2	33·5	32·4	57·8	58·3	56·5
XIII. Textilipari vállalatok	22·2	28·4	26·6	29·3	37·7	35·3	40·4
XIV. Vegyészeti vállalatok	13·8	20·1	18·5	21·8	22·3	20·4	24·0
XV. Különbféle vállalatok	18·5	27·7	33·0	36·3	46·2	55·4	64·0
Az összesrészvényekindexe	10·2	14·0	13·4	15·6	14·0	19·3	22·4

A novemberi csekély visszahanyatlástól eltekintve, az árindex egész éven felfelé menő tendenciát mutatott, s az árfolyamok az index alapján átlagban egy év alatt kb. 50%-kal emelkedtek. Ha e téren a lendület kisebb az előhaladásban, mint a többi terén a gazdasági életnek, ez inkább a részvénytőzsdén speciális körülményeinek tudható be.

A mezőgazdaság helyzete.

A november—decemberi időjárás az őszi vetésekre nem volt kedvezőtlen. Az állategészségügy és a takarmányellátás is kielégítő. A gyenge bortermés miatt a borárak emelkedni kezdtek. Ujabban Csehországba is nagymennyiségű burgonyát szállítunk ki, míg lisztexportunk inkább Ausztria felé tendál.

Az ország tőgazdasága 15.000 kat. holdra emelkedett. 1919-ben kb. 10.000 kat. hold területű volt. A termelés évente kb. 20.000 q hal, melynek 80%-a ponty. A termelésnek mintegy $\frac{2}{3}$ része exportra kerül, főleg Lengyelországba, Ausztriába és Németországba exportáltunk.⁸

Baromfi-tenyésztésünk egyre szebb eredményeket mutat fel. Karácsi pulykaexportunk Anglia részére felülmúlta az 500.000 darabot.

A budapesti gabonatőzsde jegyzései voltak:

	nov. végén	dec. végén
76 kg.-os tiszavidéki búza ...	392.000	395.000
Rozs ...	296.000	308.000
Takarmányárpa ...	50.000	240.000
Kukorica (rég)	267.500	—
" (uj)	193.000	205.000

A pénzügyminiszter a mezőgazdák részére újabb típusú 5 és 10 éves külföldi kölcsönök megszerzéséről tárgyal, melyet az OKH útján fog folyósíttatni.

Az ipari helyzet.

Magyarország kőszén és barnakőszén külkereskedelmi forgalma 1926. év november—december hónapjaiban országok szerint csoportosítva a Központi Statisztikai Hivatal adatai szerint a következőképen alakult:

Szarmazási, illetve rendeltetési ország	Behozatal				Kivitel			
	kőszén	barna- szén	kőszén	barna- szén	kőszén	barna- szén	kőszén	barna- szén
	mennyiség métermázsákban							
	november		december		november		december	
Ausztria	4.628	5.700	10.716	4.200	16.551	93.355	10.559	187.000
Cseh-Szlovákia	156.141	44.391	156.014	39.324	15	33.616	—	35.505
Románia	—	—	150	—	17.300	32.832	32.050	102.612
S. H. S. állam	—	43.347	—	23.694	32.850	53.222	24.150	43.077
Németország	2.091	—	22.693	—	—	—	—	—
Olaszország	—	—	—	—	163.500	496.148	18.100	109.845
Lengyelország	537.467	—	912.771	—	—	—	—	—
Bulgária	—	—	—	—	6.480	—	—	—
Összesen	700.327	93.438	1.102.344	67.218	236.696	709.173	84.859	478.039

vagyis szénbehozatalunk összesen

novemberben 793.765 q,
decemberben 1,169.562 q volt,

míg szénkivitelünk mennyisége

novemberben 945.869 q,
decemberben 562.898 q volt.

Az angol szénstrájk megszűnésének hatása decemberben már erősen érezhető szénexportunkon. Míg addig Olaszországba napi 300 vagon szenet szállítottunk, most már alig érjük el a napi 50 vagon szállítmányt.

Egész évi kőszéntermelésünk 8,269.060 q-t (1925-ben 8,050.181 q), barnaszéntermelésünk pedig 58,222.986 q-t (1925-ben 55,207.608 q) tett ki, ami különösen az utóbbi három hónap magasabb termelési eredménye révén a múlt évvel szemben pár % többletet mutat. Különösen előnyös volt, hogy barnaszénünk számára is jó piacot sikerült volt találnunk.

Széntermelésünk eredménye az utolsó három hónapban következő képet mutat:

	Köszén	Barnaszén
október	778.266 q	6,368.266 q
november	819.439 «	6,614.269 «
december	772.594 «	6,309.293 «

A fővárosi elektromosművek által szolgáltatott motoráram mennyiség

novemberben	5,563.718 kilowattóra
decemberben	5,628.141 «

mínimális emelkedést tüntet fel.

A munkanélküliek száma novemberben alig észrevehetőleg (0.1%) csökkent, decemberben már azonban 10.8%-kal több munkanélkülit mutatnak ki a szakszervezetek, ami már nem tekinthető egyedül a rendes téli munkaalkalomcsökkenés hatásának, különösen ha azt is figyelembe vesszük, hogy a vas- és gépiparban a munkáslétszám decemberben lényegesen emelkedett. Az elmúlt év december havával szemben azonban még így is több mint 20%-kal kedvezőbb az eredmény.

A szociáldemokrata szakszervezet kimutatása szerint tagjaik közül munka nélkül volt

november végén ...	18 576, ebből Budapesten	11.549
december végén ...	20.712, »	11.959

ami különösen a vidéki viszonyok tekintetében elszomorító.

A munkanélküli keresztényszociálista szakszervezeti tagok létszáma volt:

november végén	1574
december végén	1620

Szakmák szerint az eltolódás főleg az építőiparbeliek és az élelmiszer-szakmában működők rovására történt, míg nemek szerint a férfimunkások rovására.

A budapesti kerületi munkásbiztosító taglétszáma volt:

	férfi	nő	összesen
november végén	188.739	139.055	327.794
december végén	170.513	132.018	302.531

A taglétszám decemberi esökkenése a munkanélküliek számának növekedésével függ össze.

A Párisban dec. 9—11-én tartott középeurópai nyersacél-konferencia azzal az eredménnyel zárult, hogy a vaskartellbe beléptek az összes csehországi vasművek, Ausztriából az Alpine Montan Gesellschaft és Magyarországból a Rimamurányi acélművek. A quótából a három állam együttesen 7.2%-ban részesedik, míg a három állam egymásközti részesedési aránya következő: Csehország 70%, az Alpine Montan 20% és a Rimamurányi 10%. Az ugyanakkor megalakult sínkartellben hárman együtt 4%-os quótát kaptak.

Kereskedelem.

Az általános árszínvonal novemberben emelkedett s ennek egy része decemberben az áresökkenés révén megtérült. Az egész év folyamán vég-eredményében javulás észlelhető, bár ez a múlt esztendei áresökkenésnek csak csekély hányadát teszi ki. A központi statisztikai hivatal által összeállított nagykereskedelmi árindex a következő:

	okt. 31.	nov. 30.	dec. 31.
Élelmiszerek és mezőgazdasági termékek	17.095	17.469	17.379
Ipari anyagok és termékek	18.801	18.932	18.847
Az összes árúk átlaga	18.046	18.285	18.198
Változás az előző hóval szemben	+2.5%	+1.3%	-0.5%
Aranykorona alapon számított index ...	1.25	1.27	1.26

Az élelmiszerek közül főleg a liszt, búza, cukor, árpa és zab drágult, míg az ipari termékek közül a szén és a téglá áremelkedése befolyásolta az átlagos indexet.

A *létfenntartási indexek* a következő képet mutatják:

1926. évi	A Statisztikai Szemle szerint		A Pester Lloyd szerint laktér nélkül
	laktérrel	laktér nélkül	
október 31.	14.883	17.057	16.494
november 30.	15.293	17.367	16.807
december 31.	15.204	17.251	16.806

Az indexszám változása alapján a nagykereskedelmi árszínvonal hullámlásának megfelelő képet nyújt.

A budapesti *közraktárak forgalma* a Székesfővárosi Statisztikai Hivatal adatai szerint következőleg alakult:

1926. évi	Készlet a hó elején	Beraktározás	Kiraktározás	Készlet a hó végén
a) összes forgalom métermázsákban				
november	268.977	157.132	104.487	321.622
december	321.622	83.513	94.412	310.723
b) biztosítási érték millió koronákban				
november	103.705	53.496	33.912	123.288
december	123.288	30.715	35.313	118.690

A készletek megnövekedése a téli hónapok szokott forgalmát egy kis mértékben felülhaladja, amit a kereskedelmi forgalom különbeni megnövekedésével magyarázhatunk.

Magyarország *külkereskedelmi forgalmáról* a központi statisztikai hivatal adatszolgáltatása alapján a következő áttekintést adjuk:

1926. évi	Behozatal	Kivitel	Különbözet
	millió aranykorona		
január—szeptember	577·3	495·6	— 81·7
október	83·0	96·1	+ 13·1
november	83·5	80·5	— 3·—
Összesen ...	743·8	672·2	— 71·6

Kereskedelmi mérlegünk október—november hónapokban végeredményében javult, azonban a múlt évvel szemben a behozatali többlet emelkedett, ami azonban nem exportunk csökkenésének, hanem importunk növekedésének tudható be. Mindkét hónapban legnagyobb emelkedést a fabehozatal, továbbá a gyapjú, nyers és kikészített bőrök és a rizs behozatala okozta. Kivitelünk fő tételei a búza és a rozs mellett főleg a szokatlannul nagymennyiségű burgonya, bab, baromfi, disznósír és hús voltak. A pamutfonalak és pamutszövetek értéke a behozatalnál több mint egy millió aranykoronával visszaesett és a gyapjúszövetekből is közel egy millió aranykoronával kisebb értékű volt a behozatal, mint az előző év megfelelő hónapjaiban.

Közlekedésügy.

A *Magyar Királyi Államvasutak* október—novemberi árúforgalmáról a következő adatok tájékoztatnak:

1926. évi	Gyorsárú		Darabárú		Kocsirakomány	
	tonna	tonna-kilométer	tonna	tonna-kilométer	tonna	tonna-kilométer
október	24.807	2,811.400	45.588	5,886.600	2,385.383	278,336.800
november	23.607	2,900.825	42.116	5,325.950	2,271.297	264,691.538

A Máv. vonalain átfutó tranzitóforgalom októberben 43.512 tonna, 10,850.167 tonnakilométer, novemberben 49.949 tonna, 12,716.408 tonnakilométer volt. Ugy az árúforgalom, mint a tranzitóforgalom terén e két hónap teljesítménye lényegesen felülmúlja az év eddigi hónapjainak átlagteljesítményét.

A Máv. vonalain szállított egyes fontosabb árucikkek forgalma következő:

1926. évi	Október		November	
	tonna	tonna-kilométer	tonna	tonna-kilométer
árpa	23.026	3 730.212	17.826	2,887.812
búza és kétszeres	77.734	8,473.006	59.930	6,532.370
rozs	24.202	1,911.958	22.835	1,803.965
tengeri	30.257	4,599.064	46.425	7,056.800
zab	7.357	809.270	5.635	619.850
egyéb gabonanemű	1.460	210.240	2.673	384.912
gabonaneműek összesen	164.036	19,733.750	155.324	19,285.709
ásványszén, koks, briket és lignit	529.971	47.697.390	585.613	52.705.170
bányafa	10.091	1,755.834	11.142	1,938.708
gömb- és rönkfa	12.069	1,846.557	14.921	2,282.913
tüzifa	234.901	26,778.714	204.605	23,324.970
talpfa	1.825	339.450	1.855	345.030
szőlőkaró	307	33.770	528	58.080
fűrészelt, hasított, ácsolt fa	70.274	10,119.456	56.368	8.116.992
faneműek összesen	329.467	40,873.781	289.419	36,066.693

Az Arad-Osanádi Egyesült Vasut ügyében november 15-én Aradon gyűltek össze a magyar és oláh delegátusok és megegyezést létesítettek, amely szerint úgy a magyar, mint a román vasuthálózat egymástól teljesen független lesz. A Szeged és Arad közötti közvetlen összeköttetést legkésőbb 1927 május 1-re helyre fogják állítani és ennek határállomása magyar részről Battonya, oláh részről Pécska lesz.⁹⁾

A kereskedelmi miniszter hozzájárult, hogy a Máv és a vasutvállalatok az *autószállítási forgalmat* bevezessék. A Máv és a h. é. vasutak egyesült üzembem állapotok meg. Az új társaság részvénytársasági alakulat lesz, melynek részvénytöbbségét, 51%-ot a Máv fogja megtartani s a fennmaradó 49% az egyes h. é. vasutak közt fog megoszlan. Így a finanszírozásban a hév. érdekeltséggel bíró pesti pénzüzetek is részt fognak venni.¹⁰⁾ E terv megvalósítását már azért is örömmel látjuk, mert szükségképen magával fogja hozni a közutak kellő kiépítését is, amit különben a kereskedelmi miniszter is programmjába iktatott.

A *Balatonfüred és Tihany közti műút* kiépítése megkezdődött s előre láthatólag 1927. első felében átadják a forgalomnak.

A központi statisztikai hivatal adatszolgáltatása alapján Magyarország gépjárműveinek állománya volt:

⁹⁾ Pester Lloyd dec. 7.

¹⁰⁾ Az Ujság dec. 7. és 19. sz.

	automobil	motorkerékpár	összesen	ebből vidéken
novemberben	9.083	2.889	11.972	35·4%
decemberben	9.291	2.941	12.232	35·6%

A gépjármű állomány állandó emelkedése és a vidék arányszámának növekedése mutatja, hogy szárazföldi közlekedésünknek mily jelentékeny tényezője már az automobil és motorbicikli.

Budapest forgalmára vonatkozólag a székesfőváros statisztikai hivatala a következő adatokat közli:

1926. évi	Behozatal		Kivitel	
	vasúton	hajón	vasúton	hajón
	m é t e r m á z s a			
novemberben	4,417.052	1,308.329	1,170.397	125 373
decemberben	4,350.548	1,242.948	1,149.245	102.253

A Budapestre érkezett *hajók* száma volt:

novemberben	1.938
decemberben	1.841

A Budapestre érkezett idegenek száma volt:

novemberben	21.115,	ezek közül külföldi	3.683
decemberben	19.219,	« « «	2.880

Szociálpolitika.

A munkások órabére a központi statisztikai hivatal kimutatása szerint következő volt:

	Október	November	December
bádogos	9.457	9.347	9.186
asztalos	7.749	7.334	7.730
szabó	8.251	7.457	7.727
kőműves	10.103	10.025	8.773
napzámos	5.634	5.410	4.768
gyári munkásnő	3.053	3.286	3.288
napzámosnő	5.951	5.181	5.084

A népjóléti és munkaügyi minisztérium a szociális vonatkozású törvényjavaslatok nagyobb complexumát készíti elő, amelyeket az új esztendő folyamán fog az országgyűlés elé terjeszteni.

Budapest székesfőváros a tervezett szellemi szükségmunka szervezését megvalósította és 6000 munkanélküli szellemi munkásnak nyújt foglalkozást a téli hónapokon át, akiket statisztikai adatfelvételek gyűjtésére és feldolgozására alkalmaz.

ifj. Rácz Lajos.

Statisztika és közgazdaságtan.*

1. §.

A statisztikának mint tudományos kutató módszernek egyik legfontosabb alkalmazási lehetősége a közgazdaságtan; a statisztika mint önálló tudomány pedig egy másik tudománnyal sem ölelkezik oly szorosan egybe, mint a közgazdaságtannal. A közgazdaságtannak viszont nincsen egyetlen oly része sem, mely nélkülözhetné a statisztika támogatását. Egészen kézenfekvő ez a ráutaltság a gazdaságpolitika különböző ágazataiban, valamint a gazdaságtörténetben, mely diszciplínák csupán a statisztika által kimutatott tények alapján állhatnak meg és csak azok figyelembevételével párhuzamosan alkalmazhatják helyesen saját szempontjaikat.

Nem ennyire közeli és szükségszerű ezzel szemben már a *gazdaságelméletnek a statisztikával való kapcsolata*. Mert a lehető és ismert gazdaságelméleti felfogásoknak *csupán egy része* indul ki a való közgazdasági életnek tapasztalati és tömegszerű megfigyeléséből, míg másik részük az egyén gazdasági magatartásának vizsgálatára épül fel. Ezen utóbbi elméleti irányok sem zárkoznak ugyan teljesen el a statisztikai szempont elől; szerepkörét azonban legfeljebb egyéb úton nyert eredményeiknek bebizonyítására szorítják. Itt tehát a statisztikai módszer alkalmazása csak *mellékes* természetű, mert az ilyen elvont beállítású gazdaságelméleti felfogások azt akár teljesen is megtagadhatják. Tételeik ezáltal logikai érvényükből veszíteni nem fognak. Hogy a közgazdasági élet összefüggéseinek és a bennük megnyilvánuló törvényszerűségeknek felkutatásában, tehát a közgazdaságtan elméletében, a való társadalmi gazdaság bonyolult jelenségeiből vagy pedig a leegyszerűsítettnek elképzelt egyéni gazdálkodás elemeiből induljunk-e ki, ezen a kérdésen ma már nem vitatkozunk. Nem azért, mintha azt teljesen megoldanunk sikerült volna; hanem egyszerűen azért, mert végkép belefáradtunk az évtizedekig tartó, elkeseredett módszervitába. Az utolsó szót itt már a világháborút megelőző években *Schmoller* mondotta ki, amikor leszűrte a hosszadalmas küzdelmek módszertani eredményét:

* A Magyar Statisztikai Társaságban 1927 március hó 18-án tartott székfoglaló előadás.

mint jobb- és ballábunkra a járáshoz, épen oly elengedhetetlenül van szükségünk mindkét említett nézőpont alkalmazására az elméleti közgazdaságtanban. Ennél a megismerésnél továbbra nagyjában ma sem jutottunk még. Általában elismerjük mindkét kutatási iránynak jogosultságát a közgazdaságtanban; a két irány egyenjogú munkatársnak tekinti egymást és egyre jobban megnyugszik bele, hogy a közöttük folyó nemes vetélkedésben *hol egyikük, hol pedig másikuk kerül jobban előtérbe.*

A statisztikának az elméleti közgazdaságtannal való kapcsolata azonban *erősen megérzi* az erőviszonyoknak ilyen való eltolódását. Mert a statisztikai módszer a gazdaságelméletnek csak *gyakorlatias, társadalmi* beállítású irányjaiban érvényesül előkelő helyen; a társadalmi gazdaság bonyolult összefüggéseitől *elvont* gondolatmenetekben azonban csupán kiegészítő szerepre vagy épenséggel teljes mellőzésre van kárhóztatva. Az tehát, hogy az elméleti közgazdaságtanban a statisztikai módszer mennyire kiterjedt mértékben nyer alkalmazást, elsősorban mindig attól fog függni, hogy a szóbanforgó két gazdaságelméleti főirány közül melyik ragadja magához a vezetést.

A vezető kutatási irányoknak eltolódása, úgy látszik, a közgazdaságtan fejlődésében is ugyanolyan *hullámszerű mozgásnak* van alávetve, mint ahogyan azt a társadalmi tudományok egyéb ágaiban is oly gyakran észlelhetjük. Bizakodóan nagyratörő, az egész tudományt *elvont, racionalisztikus* okoskodás útján nyert *egységes törvényszerűségeknek* alávetni igyekvő generációk szinte szabályszerű ütemben váltakoznak a tudósoknak olyan nemzedékeivel, amelyek bizonyos józanságra ébredve lemondanak a ragyogó elméletekről és inkább *részletkutatásba, a való élet* ezerszeres különféleségeinek *tapasztalati* úton, fokról-fokra haladó kifürkészésébe mélyednek. A közgazdaságtudománynak eddig még csak rövid fejlődésében ennek a váltakozó mozgásnak hullámhossza *mintegy ötven évre* tehető. Ez pedig azt jelenti, hogy a gazdaságelméletben a statisztikai módszer is mintegy ötven évig fontos szerepet tölt be, hogy azután a következő félszázadban jelentősége inkább háttérbe szoruljon.

A fiziokratáknál és a klasszikus közgazdákknál az *elvont, deduktív* irányú kutatás hatalmas nekiiramodásával *születik* meg a modern közgazdaságtan. Mintegy ötven évvel Quesnay és Smith munkáinak megjelenése után azonban már egyre kitaratóbban üti fel fejét a különböző szempontokból alkalmazott bírálat. Abban az egyben mégis a klasszikus iskola valamennyi ellenfele összetalálkozott, hogy figyelmét megint fokozottabban a *való élet jelenségeire, az élő társadalomnak, az emberek tömegeinek gazdasági sorsára és fejlődésére* irányította. A het-

venes évek tájékán megint fordult egyet a kocka. Az absztrakt elméletek, egyszerre több párhuzamos forrásból fakadva, új erőre élednek és merész ívben emelkednek tovább mintegy a világháború éveig. Az akkor beköszöntött nagy átalakulások kapesán, úgy látszik, a közgazdaságtan fejlődése is átlépett hullámmozgásának újabb irányába, hol megint realiztikusabb, a társadalom szövevényes épületét figyelő szempontokból kezdjük vizsgálgatni a gazdasági élet összefüggéseit.

A közgazdaságtan fejlődésének ez a beállítása természetesen még *sématicus keretként* is csak a tudomány *egészére* vonatkozólag tekinthető érvényesnek. Mert az egyes népek *kultúrális* és *szellemi sajátosságai* a valóságban ezt az általános keretet is sokszorosan és sokféle irányban áttörik. Ilyképen a közgazdaságtan fejlődésének általános hullámmozgásától jelentős eltérések mutatkoznak egyes népek tudományos életében és ennek következtében a statisztikai módszer alkalmazása sem váltakozik egyenletesen a gazdaságelméletben, ha annak kibontakozását az egyes nagy kultúrnépek szerint elkülönítve nézzük. Ezek az eltérések jelentősek voltak már az elmúlt évtizedek folyamán is, amikor még mindig érezhetők voltak annak a nagy kultúrális meghasadásnak utóhatásai, melyet egykor a felvilágosodás és a romantika áramlatai idéztek elő. Különösen szembeötlő a közgazdaságtan fejlődési irányainak tarkasága azonban *a világháború utáni években*, amikor a szellemi térre is átvitt ellenségeskedés a tudományos életben is *újabb válaszfalakat* vont az egyes népek közé. Alábbi fejtegetéseink során rövid egynéhány vonásban be szeretnők mutatni, milyen irányokban halad a legújabb gazdaságelméleti fejlődésnek ez a különfélesége a románnyelvű, az angol-szász és a német népeknél és mennyire kerül általa a statisztikai módszer alkalmazása a mai gazdaságelméleti kutatás előterébe.

2. §.

A legkevésbé biztató képet ebből a szempontból a **románnyelvű** népek közgazdaságtanának jelenlegi állapota nyújtja. Aránylag benne mutatkozik a világháború által előidézett nagy társadalmi, gazdasági és művelődési átalakulásoknak legkevesebb nyoma. Az *olasz* közgazdaságtanra, mely előbb mindig kitűnt erőteljes szociáletikai felfogásával, az absztrakt elméletnek újjáéledése, különösen pedig a *lausannei iskola* eredményei döntően mély benyomást gyakoroltak. Már a múlt század végefelé egyre jobban háttérbe szorulnak Olaszországban a gazdaságelméleti kutatás egyéb irányai és a *matematikai* szempont azóta is egyre diadalmasabban nyomul ott előre. A lausannei iskola elméletének kiindulópontja elvont, tisztán gondolati úton nyert megismerés: az a tétel, hogy a gazdasági életben is — csakúgy mint a nagy világegyetem-

ben — valamilyen *egyensúlynak* elérésére törekszik minden összefüggés. Ennek a törvénynek a megállapításánál a való-
közgazdasági jelenségek megfigyelésének vajmi csekély szerep jutott. Minthogy azonban a lausannei iskola egész gazdaság-
elméleti rendszerét egyedül és egységesen a gazdasági egyen-
súly törvényéből igyekszik levezetni, kutatásainak legfonto-
sabb irányjaiból *a statisztikai módszer szükségszerűen eleve ki van rekesztve*. Az, hogy elvont úton nyert eredményeik helyes-
ségét — mint egyéb absztrakt irányok követői — úgy a lausan-
neiak is részben a gazdasági összefüggések tömegszerű meg-
figyelésének útján igyekeznek bebizonyítani, a statisztikai
módszernek csak *egészen alárendelt fontosságú* és csupán eset-
leges alkalmazását jelenti. — Egy ponton azonban mégis szoro-
sabban érintkezik a lausannei iskola elmélete a statisztikával.
Azáltal ugyanis, hogy a gazdasági egyensúly törvényszerűsé-
geit ma Olaszországban tisztán *matematikai* úton, még pedig
a felsőbb matézis különböző irányainak alkalmazásával igye-
keznek a közgazdák levezetni, közeli tudományos rokonságba
kerülnek a statisztikusoknak azzal a még egyre erősödő cso-
portjával, amely *matematikai számítások segítségével* igyek-
szik a tömegszerű megfigyelések eredményeit kiegészíteni és
tökéletesbíteni. Ez a rokonság azonban *merőben formális* és
csupán egy párhuzamos fejlődési irányát, nem pedig szerves
egybekapcsolódását mutatja a statisztikai és a közgazdaság-
tani kutatásnak. Mert a matematikai gazdaságelméletnek, mely
matematikai módszerrel nemesak ábrázol, hanem kutat is,
ugyanazok az előnyei és a hátrányai, mint a valószínűségi
elmélet alapján álló matematikai statisztikának. Mindkettő
egyformán alkalmas oly bonyolult összetételű törvényszerű-
ségek megismerésére, melyeknek a gyakorlati megfigyelés csak
nehezen férközhetik közelébe; mindkettőnél egyformán fenn-
forog azonban a való társadalmi élet tényeitől való *eltávolodás*
veszélye. Ilyképen tehát *a matematikai gazdaságelmélet nem
támaszkodhatik sikerrel a matematikai statisztikára*, mert hisz-
épen abban az irányban, amelyben támaszra szorulna, van
emennek is a leggyöngébb pontja.

Franciaországban a hagyományosan szabadelvű *klasszikus
közgazdaságtan* vezet hivatalosan még ma is. Ez az irány azon-
ban csupán abban a mesterségesen előállított üvegházi levegő-
ben tudja uralmát fenntartani, amely az *Académie des Scien-
ces Morales et Politiques* tevékenységéből áramlik szerte. Ez az
intézmény még abban az időben keletkezett, amikor a klasz-
szikus elmélet legpompásabb virágzásának útján haladt és
mindazóta a megmaradtak szabad választásának útján egészül
ki, ha nyolc tagjának valamelyike meghal. Könnyen megér-
tendő mármost, hogy a klasszikus elméletnek egyszer beléoltott
szelleme tartósan tovább él az akadémiában. Mert új tagjaivá

mindig csak olyanokat választ meg, akik a régiek előtt rokonszenvesek, azaz akik ugyanazoknak a gazdaságelméleti tanoknak a hirdetői. A francia akadémiának nagy tekintélyénél fogva pedig nemcsak azok igyekeznek a klasszikus tanok hű védelmezőivé lenni, akik akadémiai tagságra, vagy pedig az akadémia által kitűzött számos díjnak valamelyikére pályáznak, hanem még ennél sokkalta tágabb körökben is szíves ápolásra talál a régi gazdaságelméleti hagyomány. Ez ugyan a „*liberté*“ jelszavát is tartalmazza, melynek a francia nép szemében egészen varázslatos vonzóereje van. Szabadság a franciának legelső politikai és társadalmi követelése, melynek korlátozását csak ott tűri, ahol az az „*égalité*“ és a „*fraternité*“ posztulátumával kerül ellentétbe. Hogy a klasszikus elméletnek ez a túltengése a francia közgazdaságtanban *a statisztikai módszer alkalmazását mennyire hátráltatja*, azt külön ecsetelnünk sem kell. Az értéknek, az árnak és a jövedelemeloszlásnak elvont okoskodással megállapított törvényei a klasszikus iskola követőinek szemében sokkalta is jobban megcsontosodtak már annál, *semhogy a gyakorlati élet közgazdasági jelenségeinek újbóli tanulmányozása és azoknak esetleg tömegszerű megfigyelése által igyekeznének ismereteiket továbbfejleszteni.*

A jelen század kezdete óta mindazonáltal a szabadelvű klasszikus irány ezen hegemoniája mellett Franciaországban is a *lausannei* elmélet felé haladó, egyre határozottabb közeledés észlelhető. Míg az akadémián kívül álló, részben igen jelentékeny francia közgazdák azelőtt inkább a történeti szemponttal és szociálpolitikai gondolatokkal kacérkodtak, addig mintegy 25 év óta egyre szívesebben a *lausannei* elmélet felé hajlanak. Az 1870—71-es háború után a porosz fegyverek diadalának hatása alatt részben Németország szellemi befolyása alá került a francia közgazdaságtan is; az itteni idegen kulturális környezetben azonban lassanként el kellett a német eredetű történeti szempontnak sorvadnia és helyét egy ifjabb elméleti áramlatnak volt kénytelen átengedni, mely *jobban alkalmazkodott a francia szellem sajátosságaihoz*. Csodálatos is lett volna, ha a francia származású *Walras* matematikai felfogása épen szülőhazájában huzamosabban maradt volna visszhang nélkül. Ebben a felfogásban a franciák egyre jobban felismerik *saját világnézetüknek* lehelletét és ebben az értelemben kezdenek a közgazdasági kutatásnak egy új „*pozitív*“ irányáról beszélni, amint azt pl. tavaly *Charles Rist* Versaillesben egy, a szerzővel való szóbeli beszélgetése alkalmával tette. Pozitív irányon most természetesen nem a régebbi történeti felfogást értik a franciák, hanem a *mechanisztikus* és *matematikai beállítású* gazdaságelméletet.

A közgazdaságtan vázolt fejlődési irányának a *világháború kimenetele* a románnyelvű országokban *csak kedvezhe-*

tett. A győzelmi mámor ugyanis itt lángolt fel legmagasabban és ezekben az országokban különösen nagy a hajlandóság arra, hogy a háborúban elért sikereiket ősi nemzeti és kulturális sajátosságaikban lakozó erőiknek tulajdonítsák. Tudományos sajátosságaiknak is legjellemzőbb vonásai azonban már mindig a nagy, általános törvényszerűségekre vetett hit, a materialisztikusan felfogott, mechanisztikus összefüggések után való kutatás és a kifejezésnek lehetőleg matematikailag szabatos módja voltak. A lausannei elméletben pedig mindeme tulajdonságok egyesülnek: könnyen érthető ilyképen, hogy ez az irány Franciaországban is egyre jobban előtérbe nyomul. Minden valószínűség szerint ebben a mederben fog itt a legközelebbi jövő fejlődése is haladni.

Azt a tényt, hogy a lausannei iskola tanításának a statisztikával, még közelebbről pedig a statisztika matematikai irányával csak merően külsőleges kapcsolata van, már előbb leszögeztük. Nem szabad azonban ezzel szemben elhallgatnunk, hogy már ez a külső kapcsolat is *eléggé hatékony*nak kezd bizonyulni az utóbbi évek folyamán. A lausannei iskolának egynéhány kiváló híve Olaszországban már a háború előtti időben is a *statisztikai módszer felé* irányította figyelmét. Különösen *Rodolfo Benini*¹ fáradozott itt kitartóan azon, hogy a matematikai közgazdaságtan és a matematikai statisztika között szorosabb kapcsolatot létesítsen. Franciaországban viszont éppen a háború óta találkozunk egynéhány figyelemreméltó kísérlettel, mely a statisztikai szempontnak a közgazdaságtanban való kidomborítására irányul. *Lucien March*² élesen mutat rá azokra a határckra, ameddig a statisztikai módszer a közgazdaságtanban eredményesen alkalmazható, míg *Jacques Rueff*³ épenséggel azt a merész állítását iparkodik bebizonyítani, hogy *az egész közgazdaságtan tulajdonképpen statisztikai tudománynak tekintendő*. Elméleti törvények szerinte csakis elszigetelve egymás mellett élő egyének többségére lehetnek érvényesek; valamely szervesen egybekötött társadalmi egésznek gazdasági élete azonban csakis a *statisztikai módszer* segítségével ismerhető meg. Ezeknek és még egyéb hasonló irányú nekiiramodásoknak dacára is azonban úgy látszik, hogy a *következő évek folyamán is a románnyelvű népek közgazdaságtanában fog a statisztikai módszer aránylag a legcsekélyebb mérvű alkalmaztatásra találni*.

¹ L. „Sull'uso delle formole empiriche nell'economia applicata“, *Giornale degli Economisti*, 35. kötet, 1907. 1053 l. és „Una possibile creazione del metodo statistico. L'economia politica induttiva“, székfoglaló beszéd, ugyanott, 36. kötet, 1908. 11. l.

² L. „La méthode statistique en économie politique“, a *Revue de Métaphysique et de Morale* 1921-ben megjelent, „Problèmes actuels de l'Économique“ című különszámában.

³ L. „L'Économie Politique, Science statistique“, *Rev. de Mét. et de Mor.*, 32. kötet, 1925. 475. l.

3. §.

A franciáknál és olaszoknál sokkalta *realisztikusabban* fogták fel az egész világháborút és annak kimenetelét is az **angolszászok**. A nagy vérfürdőt ők kevésbé két kultúrvilág életre és halálra menő összecsapásának, mint inkább *jó konjunkturának* tekintették, melybe saját gazdasági érdekeiknek megvédése céljából be kellett kapcsolódnok. Mert így a kínálkozó konjunkturát jobban ki tudták használni. Ehhez képest hazafias érzelmeiknek a győzelem nyomában járó fellángolása sem sokáig tartott; tapasztalati irányban iskolázott, józan ítélőképességükkel hamarosan hozzáfogtak, hogy a világháborúnak és az általa teremtett társadalmi és közgazdasági helyzetnek *gyakorlati tanulságait* a tudományban is realizálják. Figyelmüket itt talán elsősorban az elméleti közgazdaságtan megfelelő továbbfejlesztésére fordították.

Ami az *angol* közgazdaságtant illeti, úgy annak legújabb fejlődésében is sziklaszilárdan álló, józan *konzervativizmusé* a vezényszó. A *cambridgei iskola* tanaiban a modern elmélet legfontosabb szempontjai rendkívül szerencsés összhangba jutottak az ismeretelméleti empirizmus, az etikai utilitarizmus és a gazdaságpolitikai liberalizmus jellegzetesen angol szellemi irányjaival. Ennek a finoman egybehordott szintetikus gondolati épületnek igen rövid időn belül sikerült is a szigetország egész közgazdasági tudományát meghódítania és minden jel odamutat, hogy uralma *a közvetlen jövő éveiben is korlátlanul fog megállani*. A gazdaságelméleti szempontoknak bizonyos eltolódása is, mely a világháború kísérő jelenségeként következett be, csupán a cambridgei tanok szilárdan megépített keretei között folyt le Angliában; általa azonban ezeknek a tanoknak vezető állásán a legcsekélyebb csorba sem esett. Azelőtt a cambridgei tanítás középpontjában az *árnak* többé-kevésbé elvont szerkezetű elmélete állott, miáltal ez az egész irány bizonyos fokig *chrematiztikus* jelleget nyert. Ezzel szemben a nagy átalakulásokkal egybekötött legutóbbi társadalmi és gazdasági események a cambridgei iskolát is közelebb hozták a való szociális élet gyakorlati jelenségeinek megismeréséhez. A már mindig gyakorlati beállítású angol gondolkodás a háborús évek eseményeinek jelentőségét mindjárt *szociál-etikai* irányban számította le, aminek következtében a cambridgei elméletben is annak *utilitarisztikus vonásai* nyomulnak erősen előtérbe. *Marshallnak* és tanítványának, *Pigounak*, gazdaságelméleti rendszerében már a világháború előtti időkben is jelentékeny szerepet játszott a *közjólétnek* utilitarisztikusan felfogott eszménye; akkoriban azonban még más elvekkal kellett az elsőbbségért vetélkednie. A világháborúban szerzett tapasztalatok alapján most már győzedelmesen kerül ki a küzdelemből és Pigou tanrendszere, mely teljesen

erre az eszményre van újabban építve, kerül általa a jelenlegi angol közgazdaságtan élére.

A közjólét társadalmi tömegjelenség, melyet megállapítani, mérni csupán a szociális élet tömegszerű megfigyelésének útján lehet. *Minél inkább válik tehát a közjólét fogalma az Angliában uralkodó gazdaságelméleti felfogás kiindulópontjává, annál világosabban domborodik ki benne a statisztikai módszer mint a közgazdasági kutatás nélkülözhetetlen eszköze.* A statisztikának és a közgazdaságtannak ez a kapcsolata azonban szemmel láthatólag többé nem oly merően külső érintkezés, mint amilyenek azt a rományelvű népek tudományában felismertük, hanem *belső, szerves összefüggés*, amelynek nyoma világosan megtalálható a mai angol gazdaságelméleti írók munkáiban. A jelenleg előtérben álló tanrendszerek közül Marshall és Pigou elméletében is, különösen azonban *Edwin Cannan* és *Henry Clay* tanításában játszik a statisztikai szempont fontos szerepet.

A realiztikus felfogás javára észlelhető eltolódás az *amerikai* közgazdaságtanban sokkal radikálisabb mederben halad, mint Angliában. Az amerikai mindenekelőtt *a gyakorlat embere*, ki józanul számít és felette meggékony minden helyzetben: ha egyszer felismerte, hogy valamely gyakorlati eljárás vagy elméleti gondolat jobb, nagyobb teljesítményre képes a másikonál, úgy habozás és a tekintélyekre, hagyományokra való minden tekintet nélkül dobja a régit sutba, hogy annál határozottabban karolja fel az új eszmét. Ezáltal odaát a tudományban is *sokkal könnyebben születnek meg gyökeres reformok*, mint a konzervatív Angliában. Úgy látszik, hogy a radikális átalakulásokra való ez a hajlandóság az amerikai közgazdaságtan legújabb fejlődésében egyszerre mindjárt *két különböző* irányban tör utat magának.

Frank Albert Fetter hazájának közgazdaságtanában már a század eleje óta különleges állást biztosított magának. A közgazdasági vizsgálódásnak újszerű, *tisztán lélektani* — legutóbb *voluntarisztikus* mederbe terelt — megalapozása által először is önálló értékelméletet dolgoz ki és erre igyekszik azután egészen sajátos tanrendszerét felépíteni. Végső eredményeiben azelőtt sokkal közelebből érintkezett a bécsi határhaszonelmélet szempontjaival mint bármelyik más honfitársa. A világháború után azonban határozottan elfordul az eddigi elmélet hedonisztikus és chrematisztikus eszményeitől és az egész közgazdaságtant a *közjólétről szóló tudománnyá* akarja átalakítani. A közjólét gondolatával Fetter ugyan már előbb is sokat foglalkozott; most azonban már csak egyetlen, kategorikus alakban feltett kérdést lát maga előtt: a közgazdaságtan vajjon továbbra is csupán az *ár jelenségeiről* szóló tudomány maradjon-e, vagy pedig a *jólétet* kutató tudománnyá, „köz-

jóléttanná“ alakuljon-e át. Fetternek és számban egyre gyarapodó híveinek szemében természetesen egyedül csak az utóbbi irányban kínálkozó megoldás látszik helyesnek. A jólét fogalmának kidomborítása Fetter gazdaságelméleti rendszerében is csakúgy *a statisztikai módszernek előtérbe való nyomulásával kapcsolatos*, mint azt az angol cambridgei iskola tanításában láttuk. Fetter és hívei is a gazdasági élet jelenségeinek tömegszerű megfigyelésére alapítják most kutatásaikat. Fetter maga pld. legújabbban (1924-ben) *statisztikai módszer segítségével* ismeri fel, hogy azok a földrajzi határvonalak, melyek az egymással ugyanolyan minőségű árukra vonatkozólag versenyző piacok területeit elválasztják, hiperbolikusan görbülnek.

Az amerikai közgazdaságtanban lejátszódó *másik, sokkal fontosabb reformmozgalom* lényege talán legjobban az *idősebbik és az ifjabbik Clark közötti párhuzammal* szemléltethető. *John Bates Clark* még az amerikai közgazdaságtan hőskorának nagy nemzedékéhez tartozik, mely a Németországból magával hozott tudományos eszmények hatása alatt 1886-ban megalapítja az „*American Economic Association*“-t. És ez a maroknyi fiatalember, akiknek akkoriban még egyetlen könyvük sem jelent volt meg, akik egyetlen főiskolai tanszéket sem mondhattak még a magukénak és akiknek anyagi eszközök sem állottak rendelkezésükre, hazájuk közgazdaságtanának modern szellemben, új eszmék segítségével való átalakítását határozza el. Merész nekiiramodásukat siker koronázza: már egynéhány év múlva az egész vonalon előtérbe jutnak és útjára bocsátják a *klasszikus amerikai közgazdaságtant*. Ennek élén mindvégig az idősebbik Clark halad. Figyelmét a közgazdasági jelenségekben megnyilvánuló *legáltalánosabb összefüggésekre* irányítja, azokat a *deduktív* kutatás szempontjaiból kiindulva ragadja meg és ilymódon építi fel tetszetős, optimisztikus köntösbe bújtatott, elvont irányú tanrendszerét. Ebben persze *a társadalmi élet gyakorlatias megfigyelésének vajmi csekély szerep jutott*.

Fia, *John Maurice Clark*, azonban, ki a tudományos pályára biztosan azzal a programmal lépett, hogy nagynevű édesatyjának gondolatait egyenes vonalban építse tovább, nem tud már ellentállni egy időközben felszínre került újabb áramlat befolyásának és ma már maga is hangoztatni kénytelen, hogy az elméleti közgazdaságtan szilárdul csakis az „*új lélektan*“ eredményein állhat meg. A jelen század első negyede az amerikai közgazdaságtanban az idősebbik Clark nagy jövedelemeloszlási munkájával kezdődik és fiának talán nem kevésbé jelentékeny, a termelés elméletéről szóló könyvével zárul. Az a nagyszabású átalakulás, mely az újvilág közgazdasági tudományában időközben bekövetkezett, híven tükröződik vissza ennek a két munkának szellemében. Most megint a *gazdasági*

tények kutatása jutott az érdeklődés előterébe: az ifjabbik Clark megint a közgazdasági élet *legaprólékosabb összefüggéseinek* vizsgálatából indul ki, az aktuális gazdasági és szociálpolitikai *napikérdések* megoldásából és csak innen, fokozatos *indukció* útján jut el általánosabb törvényszerűségek megismeréséhez. Az ifjú és életerős *intézményi iskola* radikálisabb szárnya ezzel szemben a deduktív összetételű gazdaságelméleteknek minden fajtát elveti már és különösen az idősebbik Clark és hívei által oly sok fáradság árán felépített klasszikus amerikai közgazdaságtan hedonisztikus és utilitarisztikus rendszere ellen irányítja heves támadásait. Pozitív munkásságát pedig ez a csoport megint a közgazdasági *intézmények* fejlődését irányító *történeti törvények* felderítésére és az emberek gazdasági *magatartásának* történeti változásaiban való megismerésére fordítja.

Alapjában véve a közgazdaságtan régi *történeti iskolájának újjáéledésével* állunk itt szemben. Hogy pedig a történeti felfogás mennyire édes testvére a *statisztikai szempontnak*, az ebben az összefüggésben külön fejtegetésre bizonytalannal nem szorul. Ha nem is egészen szabatos az a közismert meghatározás, mely a történelmet folyamatos statisztikának, a statisztikát pedig mozdulatlan történelemnek tartja, úgy ahhoz már semmiképpen sem fér vita, hogy *a közgazdaságtanban a történeti irányú kutatás a statisztikai módszer hathatós és állandó támogatása nélkül meg nem állhat*. Hogy a történeti és a statisztikai szempontot az Amerikában jelenleg uralkodó intézményi iskola mennyire termékenyen tudja egybekapcsolni, arra szép példa magának az ifjabbik Clarknak előbb már említett nagy munkája, az „*overhead*“, azaz az általános üzemi *költségek* tanáról, melyben főleg az amerikai vasutakra vonatkozó statisztikai adatokból indul ki, vagy pedig *Wesley Clair Mitchellnek* nagyszabású tanulmánya az árak periódikus hullámzásáról.

Emellett azonban azt sem szabad figyelmen kívül hagynunk, hogy újabban az amerikai közgazdáknek még fennálló *klasszikus* csoportjában is egyre határozottabb hajlandóság mutatkozik *realisztikus, társadalmi és erkölcsi* szempontoknak intenzív felkarolására. *Seligman* már korábban dolgozott ebben az irányban és az utóbbi évek folyamán *Carver*, *Seager* és mások is hasonló vágányra térnek. Itt pedig egyikük sem tud kitérni *a statisztikai módszernek kiadósabb alkalmazása* elől. A legszebb eredményeket ezen a ponton kétségtelenül *Irving Fisher* érte el, kinek az árelméletben értékesített *statisztikai indexszámításai* még az európai közgazdák körében is általános feltűnést keltenek.

A statisztika és a közgazdaságtan közötti kapcsolatnak ez az erősödése már a háború előtti években is megragadta néhány amerikai közgazda figyelmét. Csak példának okáért

utalunk itt *Henry L. Moore* érdekes dolgozatára,⁴ amelyben ügyes kézzel mutat rá a statisztikai és az induktív, valamint a deduktív közgazdasági kutatás közötti vonatkozásokra. A világháború óta azonban még sokkal nagyobb az érdeklődés ezen problémakör iránt. Az idevágó amerikai irodalomban ma *F. Cecil Mills* neve vezet, ki részletesen fejti ki *a statisztikai módszerek a közgazdaságtanban való összes alkalmazási lehetőségeit* és különösen a grafikai ábrázolásnak, valamint az indexszámoknak a közgazdaságtanban való szerepét világítja meg élesen.⁵ Az angol Marshall hatása alatt a közgazdasági törvényszerűségeket csupán „tendenciáknak” tekinti és azokat mint *átlagrelációkat* azután *statisztikai szempontból* igyekszik megragadni.⁶ Mills gondolatmenetét különösen az abban megnyilvánuló mély gazdaságelméleti képzettség teszi figyelemre méltóvá. A közgazdaságtan és a statisztika közötti kapcsolattal *Harry Jerome* is behatóan foglalkozik statisztikai tankönyvében,⁷ míg *William Ernest* különösen a közjólét forrásait igyekszik statisztikai úton felderíteni.⁸ — Mindezeket figyelembe véve bátran leszűrhetjük általános eredményként, hogy a *világháborúval kapcsolatos események az amerikai közgazdaságtant leszállították előbbi absztrakt-deduktív magaslatairól és megint a józan, realiztikus kutatás útjára vezették, hol a statisztikai módszer is fokozottabb alkalmazásra talál.*

A gazdaságelméleti fejlődésnek a román és angol nyelvterületeken felmutatott nagy országútjait természetesen a kisebb *mellékutaknak* többé-kevésbé sűrű hálózata veszi körül és keresztezi számos ponton. Ezeket a mellékutakat azonban világosan a tudományos fejlődés *kevésbé fontos hajtásaiként* ismerhetjük fel, melyek az egyenesvonalú pályáin haladó elméleti kibontakozásnak egységes képét nemigen zavarják meg.

4. §.

A német nyelv területén ezzel szemben az utóbbi évek folyamán *nyoma sincs* a közgazdaságtan ily központi gondolatok felé irányuló, egységes fejlődésének. Már a világháború maga is meglehetősen bizonytalan helyzetre bukkant itt: a gazdaságelmélet akkoriban épen az átalakulás állapotának

⁴ L. „The Statistical Complement of Pure Economics“, Quarterly Journal of Economics, 23. kötet, 1908—09. 1. l.

⁵ L. „Statistical Methods, applied to Economics and Business“, New-York 1924.

⁶ L. „On Measurement in Economics“, a Rexford Guy Tugwell által kiadott „The Trend of Economics“ című gyűjteményes munkában, New-York 1924. 37. l.

⁷ L. „Statistical Method“, New-York 1924.

⁸ L. „Regional Comparison and Economic Progress“, Trend of Economics, 425. l.

válaszútján tétovázott. A *történeti iskola* szerencsecsillagának végleges letűnése után tartósabb interregnum állott be és több trónkövetelőnek a vezetőszerp megkaparintásáért folytatott küzdelme még váltakozó szerencsével hullámzott majd erre, majd amarra. Legtöbb győzelmi esélye látszólag már a határhaszon elméletét hirdető *bécsi iskolának* volt, melynek tekintélye legmagasabb pontjára talán Friedrich von Wieser tankönyvének megjelenésével, tehát épen 1914-ben jutott. Stammler, Stolzmann és Diehl *szociáljogi iránya* mellett annak a történeti iskolával való közeli vérrokonsága szólott és revideált alakjában a *marxizmus gazdasági elmélete* is nyomott még valamit a latban. Az Ehrenberg-féle *exakt-összehasonlító közgazdasági kutatás* nem sok visszhangra talált, míg Liefmann *tisztán pszichikai rendszere* kibontakozásának még csak legelső stádiumában volt.

Ilyen volt a német közgazdaságtan helyzete, amikor felharsantak a harci kürtök. Az első nekibuzdulás, mely a háború közgazdaságtanának mint különálló tudománynak kiépítésére irányult, aránylag hamarosan kudarcot vallott. Annál hangoasban követelték azonban széles körökben a *közgazdaságtan gyökeres átépítését*, tételeinek messzemenő megrostálását. A háborúban szenvedett vereség csak olaj volt ennek az áramlatnak tüzére. Sokkal nehezebb volt viszont arra a kérdésre megfelelni, hogy vajjon milyen irányba terelődjék a további *pozitív fejlődésnek* útja. Korábbi nagynevű vezetőit, *Schmollert* és *Wagner*t, *Böhm-Bawerket* és *Philippovichot* még a háború alatt vesztette el a német tudomány és azóta *Max Weber* és *Knapp*, *Karl Menger* és *Wieser* is követte őket útjukon. Az olasz és az angol gazdaságelmélet vezető alakjai, *Pareto*, *Pantaleoni* és *Barone*, *Marshall* és *Edgeworth* is kidőltek az utóbbi 4—5 év folyamán. Amíg azonban itt az ifjabb nemzedéknek szilárdan összetartó csoportjai irányítják a további fejlődést is a lausannei, ill. a cambridgei iskola tanainak hagyományos medrében, addig a német nyelv területén *hiába keresnénk az elhalt vezéreknek hű utódait*. Itt a nagy elődöknek öröksége, épen éilenkezőleg, a meglévő erőket szétforgácsoló *civódások* marta-lékává vált.

Ami mindenekelőtt a *bécsi iskola* tanítását illeti, úgy az *a statisztika és gazdaságelmélet közötti kapcsolat szempontjából felette kedvezőtlen*. Mert a bécsiek tiszta határhaszonelmélete egészen egyoldalúan az egyéni gazdálkodásnak, még pedig a társadalomtól valamiképen elszigetelt egyén gazdálkodásának vizsgálatából indul ki és merően deduktív úton, fokozatosan kapcsolja csak be így nyert elméleti eredményeibe a társadalmi gazdaság jelenségeinek szerepét. Ebben a gondolatmenetben pedig *a statisztikai módszernek szem melláthatóan semmi keresnivalója nincs*. Ezzel persze még távolról sem akarjuk a

határhaszon iskoláját olyan színben feltüntetni, *mintha teljesen megvetné* a társadalmi jelenségek tömegszerű megfigyelését. Mert ez korántsem így áll: a közgazdaságtudomány egyéb területeire vonatkozólag a bécsiek is szívesen elismerik a statisztikai szempont fontosságát és *csupán a gazdaságelmélet problémáit* vélik annak segítségével nélkül megoldhatni. Azoknak azonban, akik a statisztika és az elméleti, közgazdaságtan között is szorosabb kapcsolatot szeretnének látni, nem kell megijedniök a bécsi iskola illetően állásfoglalásán. Mert ma már ez az irány is betöltötte tantörténeti hivatását és pályájának útja erősen *hanyatlóban* van.

Pedig a határhaszonelmélet a közgazdaságtan eddigi fejlődésében annak egyik *legfényesebb alkotása* volt, melynek sikerült a gazdaságelméletet a történeti iskola relativizmusának elposványosodásából kiragadnia és új életre keltenie. A tudományunk életében megnyilvánuló hullámmozgás törvénye előtt azonban végtére a tiszta határhaszonelméletnek magának is fejet kellett hajtania. Amennyire azt ma már áttekinteni képesek vagyunk, főleg *két körülmény* okozta állásának megrendülését. — A bécsi elmélet a közgazdaságnak ugyan számos jelenségét csodálatosan meggyőző módon tudta megmagyarázni, *a gazdaságpolitika problémáihoz vezető szilárd utat* azonban saját gondolati eszközeivel, idegen szempontoknak segítségével *sohasem tudott találni*. Különböző irányú kísérleteknek voltunk bár tanúi, amidőn egyes gazdaságpolitikai kérdéseket a határhaszon nézőszögéből igyekeztek megoldani; egységes és egyirányú állásfoglaláshoz a gazdaságpolitika problémáinak egész komplexumával szemben azonban egyedül a határhaszonelméletéből kindulva senkisé sem tudott eljutni. És — már közvetlenül is meggyőző logikai okokból — a jövőben sem juthatna el senki sem. Mert hiszen a tudományos közgazdasági értéktételek körül lepergett szélesmedrű vita világosan kimutatta, hogy a gazdaságpolitika problémáinak legnagyobb és épen legfontosabb része lényegesen tartalmaz *szociálpolitikai* és egyéb *nem gazdasági* természetű elemeket is. A problémák ezen csoportjának megoldása tehát oly tanítás részéről, mely eleve „*tisztán gazdasági*“ köntöst ölt magára, nem is várható. A határhaszonelméletnek ugyan etikai vonatkozásban *hedonisztikus*, szociológiai irányban pedig *individualisztikus* vonásai vannak. Ezekre támaszkodva kísérelték meg némelyek, hogy gazdaságpolitikai *liberalizmust* magyarázzanak bele. Valójában azonban ezek a határhaszon elméletében rejlő nem gazdasági elemek *egészen más síkban* fekszenek és már csak ezért is *sokkalta gyengébbek* annál, semhogy valamely szilárd és egyöntetű gazdaságpolitikai állásfoglalás forrásaivá válhatnának. Hiszen a gyakorlati életben is számos és közismert példáját tudnók mutatni annak, hogy a határhaszon elméletének hívei gazdaságpolitikai

vonatkozásban époly könnyen lehetnek a radikális liberalizmus zászlóhordozói, mint akár lelkes szocialisták is.

A szilárd gazdaságpolitikai orientáció ezen hiánya mellett a határhaszonelméletnek *második*, ugyancsak már elejétől fogva benne lakozó *betegsége* abból fakadt, hogy *oly kulturális környezetben született meg és nőtt fel, amelynek vezető eszméi a határhaszon szellemével éles ellentétben állanak*. Erről már csak egész röviden. A német elme *szintétikus*, azután egészen a miszticizmus határáig menően *idealisztikus* gondolkodású, felfogása *univerzalisztikus* és *történeti*, a határhaszon elmélete pedig ezzel szemben mindenekelőtt *analitikus* beállítású, azután hedonizmusánál fogva erősen hajlik a *materialisztikus* szempont felé, szelleme *józan* és *számító*, *individualisztikus* és *ahisztorikus*. A kevert lakosságú Bécs tudományos életében még csak valahogyan gyökeret verhetett ez a közgazdasági tan; rendkívül jellemző azonban, hogy különben a románnyelvű és angolszáz népeknél sokkalta barátságosabb fogadtatásra talált mint Németországban magában. Ez a sajátságos jelenség nehezen volna másként megmagyarázható, mint azzal, hogy *a határhaszon elméletének szelleme nem felel meg a német elme általános beállításának*. Így történhetett csak meg, hogy legújabban épen Bécsben a németiség jelszavának védelme alatt indult meg ellene a döntő támadás, mely minden előjel szerint nem fog eredménytelen maradni. A bécsi egyetemen ma már egy *új, életerős bécsi iskola* nevelődik, amelynek szemében alig van megvetésre méltóbb tanítás, mint a határhaszon elmélete. Ennek még meglévő kevésszámú híve a német tudományban mutatkozó reakcióval szemben azt szereti hangoztatni, hogy gondolataik ma már az egész földkerekség közgazdaságtanában el vannak terjedve. Ez az állítás azonban csak részben felel meg a tényeknek. Mert igaz ugyan, hogy a határhaszon fogalma bennfoglaltatik úgy a lausannei, mint pedig a cambridgei és az amerikai klasszikus iskola tanításában; de mindegyikökből *csupán alárendelt szerepet tölt be*. A lausannei iskola tanrendszerének középpontjában, amint azt már fentebb is láttuk, a gazdasági egyensúly elmélete áll; a határhaszon szempontja annyira nem lényeges benne, hogy nyugodtan más gondolattal lehetne helyettesíteni anélkül, hogy ezáltal a rendszer egészen szembeötlő változtatás történne. A cambridgei gazdaságelmélet fejlődésében a közjólét centrális fogalma egyre jobban háttérbe szorít minden egyéb gondolatot, míg az amerikai klasszikus tanítás a maga egészében letűnőfélben van. A határhaszon fogalmára mint egyedüli alapra felépített gazdaságelmélet pediglen, amint azt a bécsi iskola elképzelte, *nyugaton sehol sem* tudott meghonosodni. És a bécsi tanrendszer maga is nem azért hajlik a hanyatlás felé, mintha maga a határhaszon elmélete lenne elhibázott; hanem

csupán azért, mert *ebben az egyetlen elméletben keresi a közgazdaságtan minden problémájának kulcsát.*

A *marxizmus gazdasági elméletének* fénye is végkép elhalványodni látszik az utóbbi évek folyamán a német közgazdasági tudományban. A szocializmus Középeurópának részben még a világháború alatt, nagyobb részben azonban a háború utáni időkben sok keserves csalódást szerzett; ezeknek a csalódásoknak árnya rávetődött azután a marxizmus gazdasági elméletére is. Pedig ami a *statisztikai módszert* illeti, úgy az ebben az elméletben *eléggé széleskörű alkalmazásra* talál. Mert a marxista közgazdaságtan tulajdonképeni középpontjában nem a hirhedt többletérték elmélete áll, amint azt rendszerint felfogni szokták, hanem az *üzemi összpontosulásnak, a tőke felhalmozódásának, az elszegényedésnek és a válságoknak tana.* Ezek a tanok pedig mind a kapitalisztikus társadalom életének gyakorlati jelenségeit akarják visszatükrözni; helyességük vagy elhibázottságuk csakis ezeknek a jelenségeknek *tömegszerű megfigyelése által* bizonyítható. Hiszen a tantörténetből tudjuk, hogy a *revizionizmus* is az eredeti marxista elmélet egynémely hibáját épen *statisztikai adatokra támaszkodva* támadta meg.

A szocializmusból való kiábrándulással párhuzamosan azonban úgy látszik, mintha a német tudományos világ a legutóbbi évek eseményeinek nyomasztó hatása alatt *saját ősi eszményeiből is kiábrándult volna.* Ezt mutatja legalább is az a körülmény, hogy a közgazdaságtanban egyre fokozottabb mértékben fordítja figyelmét *idegen* gondolati áramlatok felé. A tudományos élet széles rétegeiben *kishitűség* üti fel fejét és még arra is megvan a hajlandóság, hogy a német népnek a háborúban szenvedett vereségét kulturális és tudományos eszményei kudarcának fogják fel. A háborús lelkesedés visszahatásaként beköszöntő általános kijózanodás is hozzájárult annak az irányzatnak erősbödéséhez, mely az egész német szellemi életet mostanában *realisztikusabb* mederbe tereli. A közgazdaságtanban ez a fordulat erősen fejlett *pragmatikus* törekvések alakjában nyilvánul meg: „terméketlen“ módszertani viták helyett ma a német irodalomban inkább *pozitív tanrendszerek* kiépítése a jelszó. Odakünn ma mindenfajta elméletre, mely nem közvetlenül a való élet közgazdasági jelenségeinek magyarázatára irányul, rossz idők járnak. A svéd *Casselnek* éleseszű tanítása mindezekhez a szempontokhoz pompásan alkalmazkodik és hozzá még azzal az előnnyel is eldicsekedhetik, hogy *idegen,* a nyugateurópai kultúra légkörében felnevelkedett szerzőtől származik. Cassel tanainak Németországban kivívott fényes sikere a háború utáni időknek a német közgazdaságtanban megnyilvánuló talán *legjellegzetesebb tünete.* Annál valószínűbb azonban, hogy a német nép nemzeti öntu-

datának teljes feléledésével a svéd tudós gazdaságelmélete is *hamarosan le fog tűnni* a németországi tudomány színteréről. És ezzel a *statisztikának a közgazdaságtannal való kapcsolata csak nyerni fog*. Mert Cassel tanrendszerének ugyan realiztikus jellege van, de ezt a jellegét csupán tárgykörének szoros körülhatárolása és gondolatmenetének *matematikai* következtessége által igyekszik kidomborítani. Általános beállítása különben egészen *deduktív*: a gazdaságelmélet rendszerének a *szűkösség központi elvének* alapjára való egységes, deduktív felépítése. *A statisztikai módszer pedig a közgazdaságtan ily irányú elméletében nemigen juthat szóhoz.*

Talán még mostohább a statisztikai szempont szerepe *Robert Liefmann*-nak a Casseléhoz hasonlóan realiztikus és pragmatikus irányú tanrendszerében. Hiszen Liefmann maga hangoztatja és emeli ki úton-útfélen, hogy elmélete *tisztán lélektani* összetételű. Kiindulópontja, a *határhozadékok kiegyenlítődésének elve*, ugyan közelebb áll a társadalmi gazdaság jelenségeihez, mint pld. a határhaszon elmélete. Gondolatait azonban Liefmann nem a gyakorlati élet megfigyelésének alapján, hanem *racionalisztikus okoskodás* útján fűzi tovább, miáltal azokból *a statisztikai szempont eleve kizorul*. Liefmann rendszere magában véve minden bizonnyal figyelemreméltó alkotás; a tudományos életben tanusított kellemetlenül kihívó magatartása azonban ellenségeinek táborát oly nagyra növelte, hogy elméletének szélesebb elterjedésére ily körülmények között *vajmi kevés remény lehet*.

Útjára sokkal több eséllyel indul el ezzel szemben *Spann* univerzalisztikus rendszere, mely egyenesen a német közgazdaságtanban egyre jobban előtérbe nyomuló individualisztikus, materialisztikus, mechanisztikus és empirikus gondolati áramlatok *ellenhatásaként* jött létre. Spann mindenekelőtt azoknak a fényes hagyományoknak szempontjait építi tovább, amelyekben a *német kultúra sajátosságai* a történelem folyamán testet öltöttek: elmélete ehhez képest mindig az *egésznek* megragadására irányul, tehát *univerzalisztikus*, azonfelül pedig *idealisztikus*, *teleológikus* és *romantikus*. Úgy látszik azonban, hogy *a háború utáni idők gondolatvilága* bizonyos irányban ennek az áramlatnak megerősödését is elősegíti. Mert aki egyszer évekig künn a harctéren küzdött, amint az a mai nemzedék túlnyomó részének sora volt, a lövészárokból, ahol többé nem keresetről, anyagi nyereségről vagy veszteségről volt szó, hanem ahol közvetlenül az emberek élete forgott kockán, az önkénytelenül is hajlik az emberi lét legmélyebben elrejtett problémáiba való elmélyedésre. És a háborút követő évek hatalmas politikai és társadalmi rázkódtatásai is mindenképen alkalmasak arra, hogy a kutató tekintetét közgazdasági kérdésekben is azoknak legmélyebb, az élet általános nagy problé-

máival kapcsolatos alapjaira irányítsák. Spann mélyenszántó, univerzalisztikus társadalmi bölcsellete tehát, úgy látszik, *kulturáltörténeti szempontból is feltétlen létjogosultsággal bír*. Azok az erősen radikális újítási törekvések persze, melyekkel ez a kiváló osztrák tudós fejlődésének legújabb fokán kísérletezik, különböző irányú *éles bírálatot* váltanak ki. Előreláthatólag szellemi erejének és csodálatosan fejlett propagatörikus tehetségének további megfeszített igénybevételével lesz tehát csak Spann arra képes, hogy tudományos ellenfeleit legyőzze és hogy ifjú iskoláját sokat ígérő fejlődésének útján továbbvezesse.

Spann rendszerének elterjedése *a statisztikai módszernek erősebb támasza* a gazdaságelméletben, semmint azt első pillantásra gondolnánk. Mert a közgazdaságtan univerzalisztikus felfogásának alapgondolata az, hogy a társadalmi alakulatok mint tagozott egészek folytatnak minden ízükben szerves gazdasági életet. Külső megjelenési alakjukban pedig a társadalmi egészek az emberek valamilyen irányú egyesülésének, valamilyen alapon egybekötött tömegeinek életszerű, szerves tünetényei. Világos ennél fogva, hogy az ilyen tünetények megismeréséhez azok *tömegszerű* vagy pedig *történeti megfigyelése* vezet el legjobban. Élénk bizonyítékai ennek az állításunknak egyrészt az a tény, hogy Spann maga mintegy két évtizeddel ezelőtt mint a majnamenti Frankfurt statisztikai hivatalának tisztviselője a törvénytelen gyermekek társadalmi helyzetére és a hivatásos gyámság intézményére vonatkozó *statisztikai kutatásaiból indult ki*, másrészt pedig az a körülmény, hogy újabban egyre szorosabb szellemi rokonságba és személyes kapcsolatba is jut a mai német történettudomány vezetőivel. Egyik legújabb könyvét pld. Belownak ajánlja és vele együtt adja ki hívei tudományos dolgozatainak egyik sorozatát (Deutsche Beiträge zur Wirtschafts- und Gesellschaftslehre). Bizonyosnak látszik ezeknek alapján, hogy *az univerzalisztikus közgazdaságtan további fejlődésének folyamán fokozott mértékben fogja a történeti módszer mellett a statisztikait is alkalmazni*.

Hasonlóan előkelő helyet kell majd elfoglalnia a statisztikai szempontnak a *szociáljogi* gazdaságelméletben is, mely jelenleg szintén! még csak gyermekéveit éli. Ez az irány a gazdasági törvényszerűségek kutatásánál *a társadalmi és a jogi élet gazdasági vonatkozásainak* vizsgálatából indul ki. Ilyképen azonban nem térhet ki az idevágó jelenségek *tömegszerű megfigyelése* elől sem, mert maga is csak így képes mindazokat a kérdéseket elkerülni, amelyeket a „légüres térben dolgozó”, elvont elméletekben hibáztat. *Stammler*, *Stolzmann* és részben *Amonn* is a szociáljogi gazdaságelméletnek inkább csak *módszertani megalapozását* nyújtották. A háború óta *Karl Diehl*

vállalkozott arra a nehéz feladatra, hogy felépítse a szociáljogi közgazdaságtan *teljes rendszerét*. Vállalkozása eddig a legszebb mederben halad és minden remény megvan rá, hogy annak sikeres befejezése után a szociáljogi gazdaságelmélet általánosságban el fog terjedni a német tudományban. Mert *szociális, organisztikus és teleológikus* felfogásával Spann rendszerén kívül talán ez a tanítás közelíti meg legjobban *a német nép hagyományos kultúrális és szellemi eszményeit*.

Ha a német közgazdaságtan mindezen irányainak jövőbeli fejlődési esélyeit összegezzük, nagyjában azt várhatjuk, hogy a statisztikai módszernek *a gazdaságelméletben való alkalmazása itt is általában inkább gyarapodni, semmint csökkenni fog*. Hogy már ma is mennyire a német közgazdaságtan érdeklődésének előterében áll a statisztikai szempont, annak bizonyosságául csak egyetlen példára legyen szabad hivatkoznunk: *Rudolf Meehrwarth* nemrégiben megjelent kitünő munkájára,⁹ melyben a gazdasági statisztikának gazdaságelméleti szempontokkal való egybeszövése által *az egész közgazdaságtannak statisztikai irányú megalapozását* akarja nyújtani.

5. §.

A jelenleg vezető olasz, francia, angol, amerikai és német gazdasági elméletek érintése után szóljunk-e vajjon egynéhány szót arról is, hogy milyen a statisztika és a gazdaságelmélet egymáshoz való viszonya **Magyarországon**? Rövid válaszuk csakis a keletkezőben lévő önálló magyar gazdaságelméletre szorítkozhatik. Mert közgazdasági elméletünk még az egész elmúlt század folyamán erősen *külföldi áramlatok* befolyása alatt fejlődött. Az utóbbi 1—2 évtizedben azonban mintha már nekiindult volna az *önálló magyar szellemű gazdaságelméleti kutatás*. Ennek jelszavai pedig: a *társadalom* lüktető, szerves életének és a fennálló *jogi keretnek* állandó tekintetbevétele a közgazdasági összefüggések vizsgálatánál. A társadalomtól elvonatkoztatott, absztrakt nézőpont sehogysen felel meg a magyar elme beállításának, mely az emberi élet minden vonatkozásában mindenekelőtt *politikai és jogi problémát* keres. Ezeknek a problémáknak közelében, tehát *mindenekelőtt erős társadalmi megvilágításban* bontakozik ki lassanként egy önálló magyar gazdaságelméleti irány és ezen az úton várható annak jövőbeli fellendülése is. *A statisztikai módszert ez a gazdaságelméleti áramlat már eddig is figyelembe vette; természeténél fogva pedig a jövőben is alig várható másként, mint hogy azt talán még csak fokozottabb mértékben fogja alkalmazni.*

⁹ L. „Nationalökonomie und Statistik. Eine Einführung in die empirische Nationalökonomie“, Berlin és Leipzig 1925.

Mert a gazdaságtudomány nagy *hullámmozgásával* — még ha bármiként akarnánk is — mi sem tudunk dacolni. Ez a hullámmozgás pedig a mi napjainkban körülbelül elérkezett arra a pontjára, amikor lassanként háttérbe szorulnak az elvont szempontok által irányított elméletek és az élő társadalom jelenségeinek megfigyelése válik ismét mindenirányú közgazdasági kutatás kiindulópontjává. Talán sikerült vázlatosan rámutatnunk arra, hogy *ezáltal a statisztika és a közgazdaságtan közötti kapcsolat ma általában szorosabb és a közvetlen jövő éveiben is szorosabbnak várható, mint amilyen az elmúlt évtizedek folyamán volt.*

Surányi-Unger Tivadar.

Az aranykérdés.*

A világháború előtt az aranyvaluta volt az uralkodó valuta. Amidőn a háború befejezése után a helyzet megérett arra, hogy a valutáris zavarok megszüntetésére komolyan gondolni lehessen, a valutáris kaoszból az aranyvalutához való visszatérés látszott a természetes kivezető útnak. Ha az aranyvaluta ellen merültek is fel kifogások a háború előtt, főleg teoretikusok részéről, mégis annyira nyilvánvaló volt az aranyvaluta előnye a folytonosan romló és értékingadozásukkal a gazdasági erők kifejtését akadályozó papirvalutákkal szemben, hogy ez az elhatározás nem kelthetett meglepetést. Hallatszottak ugyan most is hangok az aranyvaluta ellen — főleg Keynes volt az, aki az aranyvalutával szemben határozottan a manipulált papirvaluta mellett foglalt állást —, azonban ezek nagyobb visszhangot nem keltettek és a valutapolitika hivatalos képviselői mindenütt az aranyvaluta javára döntöttek.

Bár ilyen módon a legközelebbi jövő számára a valutapolitika alapkérdése eldöntöttnek tekinthető, az aranykérdéssel legfeljebb módosult, azonban alig veszített jelentőségéből. Az aranyvalutára való visszatérés még nem jelenti azt, hogy megszabadultunk azoktól a gondoktól, amelyek a háború alatt és főleg a háború utáni években annyi fejtörést okoztak. Az aranyvaluta egymagában még nem látszik biztosítani a valutapolitika előtt lebegő fő célnak: a stabilitásnak állandó jellegű megvalósítását. Aggodalmak merülnek fel egyfelől abban a tekintetben, vajjon a világ aranykészlete és aranytermelése elég nagy-e ahhoz, hogy lehetővé tegye az aranyvalutára való áttérést azoknak az országoknak, amelyek ezt ambicionálják s vajjon nem kell-e tartani attól, hogy az arany elégtelensége a gazdasági életben zavarokat: depressziót és áresést fog előidézni. Ugyanakkor azonban olyan hangok is hallhatók, amelyek az ellenkező eset bekövetkezésétől, aranybőségtől s ennek következtében az árnívó emelkedésétől tartanak.

Hogy ezeknek a problémáknak a szakkörök milyen nagy jelentőséget tulajdonítanak, mutatják az 1922. évben tartott genuai gazdasági konferencia határozatai, amelyek a valutarendezés egyik főcéljának mondják az arany vásárlóképesége túlságos ingadozásainak megakadályozását („prevent undue fluctuations in the purchasing power of gold“) s e célból a

* A Magyar Közgazdasági Társaság 1927 március 17.-i ülésén tartott előadás.

különböző országok aranyszükségletének nemzetközi egyezményrel való szabályozását ajánlják. Az egyik legutolsó nagyszabású valutaankétet, amelyet az indiai valutareform ügyében a múlt év folyamán hajtott végre a kiküldött angol királyi bizottság, szintén nagy mértékben foglalkoztatták ezek a kérdések és az ankét irományai között ezekre vonatkozóan igen sok értékes anyagot találunk.

Mielőtt az aranykérdés érdemi tárgyalására rátérnénk, néhány számadat felsorolásával szeretnők neki a megfelelő perspektívát megadni, megjegyezvén, hogy ezek az adatok Joseph Kitchinnek, a londoni Union Corporation igazgatójának az indiai valutareform ügyében kiküldött királyi bizottság elé terjesztett szakvéleményéből vannak véve.¹ A világ aranytermelése 1493-tól 1925 végéig mintegy 4080 millió angol fontra tehető. Ebből az arany mennyiségből ipari célokra fordítottak, továbbá India, Kína és Egyiptom által abszorbeáltatott 1943 millió font, monetáris célokra jutott 2137 millió font. A 4 milliárdot meghaladó aranytermésből mindössze 636 millió esett az 1850 előtti időszakra. 1849-ben a világ monetáris aranykészlete mindössze 219 millió font volt, tehát kb. $\frac{1}{10}$ része a jelenleginek.

A világ monetáris aranykészlete Kitchin szerint 1913-tól 1925 végéig 1588 millió fontról 2137 millióra, tehát 32%-kal növekedett. A monetáris aranykészletből pénz alakjában cirkulált 1913-ban 500 millió, 1925-ben 100 millió. Ezek a számok némileg eltérnek a német Statistisches Jahrbuchban közölt adatoktól, amelyeket nemrégén Kurt Hermann vett alapul „Zum Goldproblem“ című igen figyelemreméltó tanulmányában.² A német birodalmi statisztikai hivatal adatai szerint a világ monetáris aranykészlete 1925 végén alig volt nagyobb, mint 1913 végén, mindkét évben kereken 41,3 milliárd márkát tett ki, vagyis kb. annyit, amennyire Kitchin az 1925. évi aranykészletet becsüli. Az aranycirkuláció a német adatok szerint 1913-tól 1925-ig 16,9 milliárd márkáról 2,1 milliárdra csökkent. Nézetünk szerint a Kitchin-féle adatok járnak közelebb a valósághoz, mert 1913-tól 1925 végéig 960 millió font értékű aranyat termeltek, amelyből minden valószínűség szerint legalább 500 milliót monetáris célokra fordítottak, aminek következtében a monetáris aranykészletnek 1913 és 1925 között növekednie kellett. Ha fel is tételezzük, hogy az 1913. évben létezett monetáris aranykészletben apadás következett be annak folytán, hogy amidőn a valuták elértéktelenedése következtében az aranypénzforgalom az egyes országokban megszűnt, a cirkuláló aranypénz egy részét nem szolgáltatottak be a jegybankokba, hanem thesaurálták, az ily mó-

¹ *Appendices to the Report of the Royal Commission on Indian Currency and Finance*. III. kötet 519–543. oldal.

² *Bankarchiv* 1927 január 1-i szám, 167. oldal.

don thesaurált arany mennyiség sem tehetett ki annyit, amennyivel az új aranytermelés a monetáris aranykészletet növelte. A német összeállítás az 1913. évi készletet minden valószínűség szerint túl magasnak tünteti fel.³

Ami az aranytermelésnek a legközelebbi jövőben várható alakulását illeti, Kitchin nem tartja valószínűnek, hogy a termelésben emelkedés következne be és inkább a termelésnek valamelyes csökkenésével számol, amennyiben szerinte az 1930-ig terjedő 5 év alatt mintegy 395 millió font, a következő 5 évben pedig mintegy 360 millió font értékű termelés várható, vagyis az első 5 évben az évi átlag nem egészen 80 millió, a második periodusban valamivel több mint 70 millió volna. Tényleg az aranytermelés az Economist 1926-os évi szemléjében közölt, ugyancsak Kitchintől származó adatok szerint, 1924-ben és 1925-ben egyaránt 81 millió font, 1926-ban pedig az ideiglenes adatok szerint 82 millió font volt. Az 1926. évi aranytermelésből Transvaalra 42·3 millió, az egész brit birodalomra pedig 57·2 millió esett. Az eddigi legmagasabb évi aranytermelés 1915-ben volt (96·4 millió), azután az aranytermelés csökkent, 1921-ben 68 millióval érve el mélypontját, amióta növekedés észlelhető. (Az 1922. évi aranytermelés kisebb volt ugyan az előző évinél, ez azonban az ez évi bányászstrájkban leli magyarázatát.)

Ezek előrebocsátása után áttérünk értekezésünk tulajdonképeni tárgyára, vagyis annak a kérdésnek az elemzésére, hogy az aranyvaluta, vagyis a valutának az arannyal való összekapcsolása mennyiben képes a valuta stabilitását biztosítani. Megjegyezzük, hogy aranyvaluta alatt minden olyan valutát értünk, amelynek értéke az aranyéval össze van kapcsolva. Tehát vizsgálódásaink szempontjából egyaránt aranyvaluta az úgynevezett tiszta aranyvaluta (a klasszikus aranyvaluta), amelynél aranyérmék vagy aranyérmékre beváltható bankjegyek szolgálnak törvényes fizetőeszközül, az aranyrúdvaluta, amelynél aranyérmék nincsenek forgalomban és a bankjegyek csupán aranyrudakra válthatók be s esetleg ezekre is csak bizonyos korlátok mellett és az arany devizavaluta, amelynél sem aranyérmék nincsenek forgalomban, sem a bankjegyek nem válthatók be aranyra, azonban a jegybank devizapolitikája biztosítja

³ Néhány hiba az 1913. évi adatokban nyilvánvaló. Így Anglia nem cirkuláló aranykészletét 2368 millió márkára (116 millió font) teszi, holott ez az aranykészlet a Népszövetség által közölt adatok szerint (Memorandum on Central Banks 1913 and 1918—1923., 10. oldal) mindössze 35 millió font volt. Valószínű továbbá, hogy egyes országok arany-pénzforgalma túlmagasra becsültetett. Így feltűnően nagyok látszik Törökország és Egyiptom arany-pénzforgalma (2354, ill. 806 millió marka). A Federal Reserve Board Bulletin a világ 1913. évi monetáris aranykészletét 1598 millió fontra, az Egyesült Államok pénzverő hivatala pedig az 1910. évi monetáris aranykészletet 1438 millió fontra becsülte.

a bankjegyeknek a tiszta aranyvalutákkal és az aranyrúdvalutákkal szemben való értékállandóságát. Mind a három aranyvalutának közös vonása, hogy a fizetőeszközök értéke azonos egy meghatározott mennyiségű arany értékével. A valuta stabilitása alatt szoktuk érteni úgy vásárlóerejének az árukkal szemben való állandóságát: a belső stabilitását, mint az idegen valutákkal szemben való értékállandóságát: a külső stabilitását. Az utóbbiról az aranyvalutával kapcsolatban nem sokat kell beszélnünk, mert az aranyvaluta szükségképen biztosítja az aranyvalutájú országok valutái között az értékállandóságot. Ennélfogva értekezésünk főtárgyát a belső stabilitás fogja képezni.

Természetesen felvethető az a kérdés, hogy vajjon a stabil árszínvonal tekintendő-e a valutapolitika által megvalósítandó célnak. Van olyan felfogás, amely az árak állandó lassú emelkedését tartja ideális állapotnak, mert ez stimulálólág hat a termelésre, viszont van olyan nézet is, amely eső árakat tart kívánatosnak, mert ez esetben a fixjövedelműek is részesednek a termelés produktivitásának növekedésében. Hogy a három célkitűzés közül melyik a helyes, annak vizsgálatába ezuttal nem kívánunk belemenni. A célkitűzés elemzését annyival inkább mellőzhetjük, mert akármelyik célkitűzést tartjuk helyesnek, egyaránt vizsgálat tárgyává kell tenni, hogy a valutának az arannyal való összekapcsolása mennyiben alkalmas a cél elérésére, vagyis vizsgálni kell, hogy ez a kapcsolat minő hatással van a valuta vásárlóképességének alakulására. Még arra kívánunk rámutatni, hogy amidőn a valuta vásárlóképességének változásairól beszélünk, ezalatt az árszínvonalnak a pénz oldaláról kiinduló változásait értjük. Az árszínvonal emelkedését vagy csökkenését előidézhetik az árúoldalról ható tényezők is. Pl. egy rosszul sikerült gabonatermés, a termelési technika megváltozása valamely fontosabb termelési ágban, monopoliumpépződés fontosabb árucikkeknel stb. Tehát olyan jelenségek, amelyek a valutával nincsenek okozati összefüggésben, nemcsak egyes árucikkek áránál idézhetnek elő lényeges eltolódásokat, hanem az árszínvonalat is befolyásolhatják. Az árszínvonalnak ilyen okokból származó mozgásai szintén nem képezik vizsgáladásunk tárgyát.

Arra a kérdésre, hogy az arany és a valuta kapcsolatától a valuta értékére milyen hatás várható, legtermészetesebb feleletnek az látszik, hogy a valuta értéke az arany értéke után fog igazodni. Ez az álláspontja a metallistáknak, akik a nemesfém-pénzben látják az igazi pénzt s akik ellen Knapp a „Staatliche Theorie“-ban olyan éles támadást intézett. A lényege a metallista gondolatmenetnek, melynek egyik legmodernebb képviselője Diehl, abban foglalható össze, hogy a pénz nemcsak fizetőeszköz, hanem értékmérő is; értékmérő gyanánt pedig csak

olyan jószág funkcionálhat, amely maga is értékes anyagú, mert csak ebben az esetben lehetséges az áru értékét az érték-mérő értékével összevetni.⁴ E felfogás szerint tehát a pénz értéke anyagának értékéből származik. A nem értékes anyagú fizetőeszköz: a papírpénz, bankjegy csak helyettesítője az érepénznek, pénzre szóló utalvány, avagy követelési jog egy meghatározott súlyú ércre.

Ez a felfogás azonban csak akkor volna helytálló, ha a nemesfémek értékét a valutától teljesen független tényezőkre tudná visszavezetni, amint azt a klasszikus iskola tette, amidőn az arany értékét termelési költségeiből vezette le. Amint túltesszük magunkat a klasszikus iskola egyoldalúságán s a kereslet oldaláról ható tényezőknek is önálló befolyást tulajdonítunk az áralakulásra, a helyzet komplikálttá válik. Ugyanis az arany utáni keresletet lényegesen befolyásolja az aranynek a valutával való kapcsolata. Az aranyvaluta szükségképen magával hozza az aranyszükséglet növekedését, mert szükségképen együtt jár vele az aranynek valutáris célokra való igénybevétele. A legteljesebb mértékben áll ez a tiszta aranyvalutánál, de kisebb mértékben így van a rúdvalutánál is. Egyedül az arany devizavaluta az, amely elvileg fenntartható anélkül, hogy a jegybank birtokában egy gramm arany volna, azonban az arany devizavaluta csak úgy állhat fenn, ha egy másik országnak legalább arany rúdvalutája van, mert egyébként az arany devizavaluta és az arany között a kapcsolat nem volna megteremthető.

Manapság az arany értékével foglalkozó tanulmányok az arany értékét többnyire az aranykereslet és aranykínálat viszonyából vezetik le. Kínálat alatt nem az újonnan termelt arany mennyiséget, hanem a meglevő egész aranykészletet szokták érteni, amellyel szemben keresletképen az ipari és monetáris aranyszükségletet⁵ szokták figyelembe venni. A kereslet

⁴ „Die Produzenten müssen die kauflustigen Konsumenten auffordern können: nun schätzt ihr an einem allgemein beliebten Gegenstande, wie z. B. Gold ab, wie viel ihr mir für meine Ware geben wollt!“ Diehl, Deutschland als geschlossener Handelsstaat, Berlin, 1916 19. oldal.

⁵ Az arany sajtóságos helyzete következtében a „monetáris aranykereslet“ kitételnek a jelentése nem egészen határozott. Miután az arany és az aranyvaluta közötti értékállandóság biztosítása céljából a jegybankok kénytelenek a nekik felkínált aranyat korlátlanul megvenni, az arany utáni monetáris kereslet aranyvaluta esetén korlátlanul mondható. Ettől a teljesen passzív jellegű kereslettől megkülönböztetendő a jegybankoknak, vagy az államnak monetáris jellegű aranyszükségletén alapuló aranykereslet. Az utóbbi tárgya az az arany mennyiség, amelyre valamely országnak egy konkrét valutajogi szabályozás, árszínvonal és fizetési forgalom mellett a fizetőeszközszükséglet kielégíthetése céljából szüksége van. Amidőn monetáris aranykeresletről, vagy aranyszükségletről esik szó, rendszerint erre a szükségleten alapuló keresletre gondolnak, amely az előbb említett passzív kereslettel szemben aktív aranykeresletnek nevezhető.

és kínálat szembeállításánál néha csak a monetáris aranykeresletre és az ezzel szemben álló monetáris aranykészletre vannak tekintettel, ezt a módszert követi pl. Joseph Kitchin fentebb említett jelentésében; mások viszont az ipari és monetáris aranyszükségletet egyaránt figyelembe veszik s a kettővel a világ egész aranykészletét állítják szembe. Az utóbbi módszert alkalmazza Cassel *Theoretische Sozialökonomik* című munkájában.⁶

Ez a magyarázat tehát figyelembe igyekszik venni azokat a következményeket, amelyek az aranynek monetáris célokra való használatából adódnak az arany értékére és amelyeket a metallista álláspont figyelmen kívül hagyott. Azonban még mindig érzik rajta valami metallista íz, ami nem válik előnyére. Az elmélet megformulzásából ugyanis arra lehetne következtetni, hogy az aranykereslet és aranykínálat egymásra való hatása létrehozza az aranynek valaminő értékét és ez az érték szabja meg aranyvalutájú országokban a valuta értékét, -- amely esetben ez a magyarázat a metallista felfogástól csak annyiban különböznék, hogy a keresletnél az aranynek valutáris célokra való használatából származó monetáris aranykeresletet is figyelembe veszi. Tényleg azonban az, amit közönségesen az arany értékének szoktak nevezni s ami nem egyéb, mint az aranyvalutának az árukkal szemben való vásárlóképessége, nem az aranypiacon alakul ki, hanem az árúpiacon. Aranyvalutájú országokban az arany piac áralakulása egészen szűk korlátok közé van szorítva. Az arany ára rendszerint nem eshetik azon ár alá, melyen a jegybank aranyat venni tartozik és nem emelkedhetik azon ár fölé, amelyen a jegybank aranyat eladni köteles. Pl. Angliában a Peel Act kötelezi a Bank of Englandot a standard aranyunként 3 font 17 shilling 9 penny áron való vételére, az 1925-ben, az aranyvalutára való visszatéréskor alkotott Gold Standard Act pedig arra, hogy kb. 400 uncia finom aranyat tartalmazó rudakban rudaranyat adjon el standard unciánként 3 font 17 shilling 10½ pennyért. Ennek az a következménye, hogy az aranyra nézve világpiacot jelentő londoni piacon az arany áringadozása unciánként 2 pennyt, vagyis 0.2%-ot nem szokott meghaladni.⁷ Az arany áráról megkülönböztetendő az aranynek az árukkal szemben való vásárlóképessége. Az az értékviszony, amelyet ez alatt az elnevezés alatt értünk, nem közvetlenül alakul ki, mert a pénzgazdaság korában az aranynek árukra való kicserélését a pénz közvetíti. Az aranyat, kivételes esetektől eltekintve, nem szokták közvetlenül

⁶ 422—449. old.

⁷ A londoni piacon 1925 október óta az aranyár finom unciánként 4 font 4 sh. 9.75 d és 4 font 4 sh. 10.50 d között ingadozott, ami standard unciánként 3 font 17 sh. 8.94 d és 3 font 17 sh. 10.54 d-nek felel meg. Egy standard uncia ugyanis $\frac{11}{12}$ rész uncia finom aranyat tartalmaz.

árakra kieserélni, hanem eladják pénz ellenében és a kapott pénzen veszik meg a megszerezni szándékolt árukat. Miután aranyvaluta esetén az arany és a pénz között fix értékviszony van, illetve csak egészen jelentéktelen értékingadozások lehetségesek, az arannak az árakhoz való értékviszonyát a pénz és az áruk között kialakuló értékreláció, vagyis az árszínvonal szabja meg. Ha pedig az áralakulás monetáris jellegű meghatározóit kutatjuk, azt látjuk, hogy nem a jegybank birtokában levő aranykészlet, vagy az országban forgalomban lévő aranypénzmennyiség az áralakulás közvetlen determinálója, hanem a bankok által nyújtott hitel terjedelme, amely erős befolyást gyakorol a piacon felléphető vevőerők nagyságára. A hitel terjedelmét a bankpolitika szabályozza, amelynek irányítója elsősorban a jegybank (központi bank), de fontos szerepet játszik ezen a téren a többi bank is, amelyek hitelnyújtásaik kiterjesztésével, vagy csökkentésével kiegészítik a jegybank politikáját.⁸

Vizsgálunk kell azonban azt is, hogy a bankpolitika és az aranykereslet és kínálat alakulása között milyen összefüggés van, mert ha a bankpolitika az aranykereslet és kínálat alakulása után igazodik, akkor az elmélet nem szerencsés formulázása dacára igaz az a tétel, hogy végeredményben az arany értékét az aranykereslet és kínálat szabja meg. Minthogy a jegybankok fix áron vesznek és adnak aranyat, az aranykereslet és aranykínálat eltolódásai nem az arany árában, hanem a jegybankok birtokában levő aranykészlet változásaiban jutnak kifejezésre. A monetáris aranyszükségleten alapuló kereslet változásainál sem áll másként a dolog. Ha valamelyik jegybank maga is vevőként jelenik meg a piacon, lehet, hogy magasabb árat kínál annál, amelyen aranyat vásárolni tartozik, azonban ekkor sem fogja túllépni azt az árat, amelyen aranyat eladni köteles és így az arany ára ekkor is csak a szokott korlátok között fog fluk-

⁸ Hogy az arany „árát“ és az arany „értékét“ gyakran még a szakirodalomban is összetévesztik, erre példa Melleroviez berlini magántanárnak a *Bankwissenschaft* legutóbbi (1927. márc. 1.) számában megjelent „Zum Goldproblem“ c. cikke, amelyben azt írja, hogy „egyes államok, különösen az Egyesült Államok monetáris szükségletüket lényegesen meghaladó mennyiségű aranyat gyűjtöttek össze és ennek következtében fenforog az a veszély, hogy ez a felesleges arany egy napon a piacra kerül és ily módon befolyásolja az arany árát.“ Holott a dolog úgy áll, hogy aranyvaluta esetén valamely jegybank aranyfeleslegét csak addig a mértékig dobhatja piacra, ameddig ez az aranyárnak a jegybank aranyvásárlási ára alá való lenyomás nélkül megtörténhetik. A jegybank túlnagy arankészlete nem ilyen módon fenyegeti az arany értékét, hanem azáltal, hogy lehetőséget ad a hitel kiterjesztésére s ezen a réven az árszínvonal emelésére. Hasonlóképen a thesaurált arany mennyiségek esetleges piacra dobása — amelyet Melleroviez szintén felemlít — sem eredményezheti az arany áresését, mert ha a piacon nem volna vevő, az aranyat végül is kénytelenek volnának a jegybankok fix áron megvenni.

tuálni.⁹ A jegybankoknak ez az aktív aranykereslete éppen ezért rendszerint nem az ipari aranykereslet rovására, hanem a passzív magatartást tanúsító jegybankok rovására fog érvényesülni, vagyis rendszerint a jegybankok aranykészletei között fog eltolódást előidézni.

Az aranykészletek nagysága, valamint általában az aranyvaluta létezése, különösen pedig az a postulatum, hogy az aranyvalutát fenn kell tartani, kétségtelenül korlátokat jelent a bankpolitika számára, azonban ezek a korlátok rendesen elég tágak ahhoz, hogy közöttük a bankpolitika bizonyos mozgási szabadságot élvezzen. Ezek a korlátok két csoportba sorozhatók. Az első csoportot jogi korlátoknak, a másodikat a kapitalista automatikából eredő korlátoknak nevezhetjük.

1. A jogi korlátok rendszerint abban állnak, hogy a törvény vagy az alapszabályok megszabják a kibocsátott bankjegyekkel és esetleg a jegybank azonnal lejáró tartozásaival szemben tartandó aranyfedezet minimális nagyságát. Ahol ilyen szabályok vannak, ott a bank birtokában levő aranykészlet nagysága határt szab a bankhitelen alapuló fizetőeszközök szaporításának és ezzel a hitelkiterjesztésnek. A jegybankra vonatkozó jogszabályok megállapíthatják abszolút számokban a jegyforgalom maximumát (a jegyforgalom kontingentálása), amint ezt Franciaországban láthatjuk, ahol a jegyforgalom jelenleg 56 milliárd frankot nem haladhat meg. — Ezek a szabályok azonban mindig csak korlátokat jelentenek, amelyekben belül a bank egy bizonyos mozgási szabadságot élvez. Az aranyfedezet általában nagyobb szokott lenni a törvényesen megszabott minimumnál és így a jegyforgalom a legtöbb esetben a törvényes rendelkezések áthágása nélkül növelhető; hasonlóképen az aranykészlet csökkenése nem szükségképen vonja maga után a jegyforgalom és az erre támaszkodó hitelfelépítmény csökkenését. A jegyforgalom abszolút módon való maximálása esetén a maximum lényegesen magasabb szokott lenni a jegyforgalom tényleges szintjénél, minek következtében itt is van bizonyos mozgási spácium. Emellett a megszabott korlátok túllépése sok esetben csak adófizetési kötelezettséggel jár és ha a maximumot meghaladó bankjegyforgalom után fizetendő adó magasabb is, mint a bank leszámítolási kamatlába, — tehát ha a túlkibocsátás a bankra nézve veszteséget jelent — akkor is lehetnek olyan esetek, amikor a jegybank, mint elsősorban közszempontok által vezetett intézmény, hajlandó magára vállalni ezt a terhet. Ha az adótétel alacsonyabb a leszámítolási kamatlábnál, úgy, hogy az adófizetés dacára a jegybanknak még mindig haszna van a jegykibocsátásból, úgy a korlát áthágása még könnyebb.

⁹ Ha a jegybank nem tudja megszerezni a kívánt arany mennyiséget, rendszerint kamatlábemelésre és hitelkorlátozásra kerül a sor.

Erősen kitolhatja ezeket a korlátokat a készpénzkiemelő forgalom előtérbe nyomulása. Ha a fizetési forgalom szervezete megváltozik, úgy, hogy olyan fizetéseket, amelyeket előbb készpénzzel teljesítettek, készpénz nélkül (átutalással, csekkkel stb.) intéznek el, ugyanazon az aranyalapon sokkal nagyobb fizetési forgalom bonyolítható le és sokkal nagyobb hitelfelépítmény létesíthető.

Ahol az aranyfedezetet devizák helyettesíthetik, ott a most ismertetett korlátok rendkívül elasztikusakká válnak, mert külföldi hitelek igénybevételével a jegybank devizakészletét aránylag könnyen növelni lehet.

Ha a felhozott körülmények mellett figyelembe vesszük, hogy a jogszabályok megváltoztathatók, néha tulságosan is könnyen, mint pl. Franciaországban a Poincaré kormány megalakulását megelőző hónapokban láthattuk, úgy arra a következtetésre kell jutnunk, hogy a jogi korlátok meglehetősen tág latitudót engednek a bankfizetőeszközök keletkezésére.

2. A bankpolitika korlátainak második csoportját azok az automatikusan létrejövő reakciók képezik, amelyek a bankpolitikának egyfelől a fizetési mérlegre, másfelől az aranykeresletre vagy az aranytermelésre gyakorolt hatása útján következnek be. A fizetési eszközök tulságos szaporítása a belföldi árnívó aránytalan emelkedését, a fizetési mérleg passzívává válását és az arany kiáramlását vonja maga után. Az aranyalap csökkenése pedig nemcsak véget vet a fizetőeszközök szaporításának, hanem ezek csökkentésére és az árak esésére vezet. Így a fizetési mérleg közvetítésével automatikusan bekövetkezik a reakció. Azonban a bankfizetőeszközök szaporításának ezt a hatását külföldi hitelek igénybevételével ellensúlyozni lehet; ilyen hitelekkel be lehet tömni a fizetési mérlegen ütött réseket mindaddig, míg a külföld bizalma meg nem inog. Továbbá ez a korlát elesik akkor, ha valamennyi állam ilyen politikát folytat, amely esetben valamennyi állam árnívója azonos mértékben fog emelkedni. Hasonló eset következik be akkor, ha a legnagyobb államok (pl. az Egyesült Államok és Anglia) folytatnak ilyen politikát, mert a nagyobb állam árszínvonala sokkal nagyobb mértékben befolyásolja a kisebb államét, mint fordítva.

A másik ilyen korlát, amely automatikusan regulatorként működik, abban nyilvánul, hogy az aranyérték csökkenése egyfelől fokozza az ipari aranykeresletet (olcsóbb áron többen vesznek aranyat), másfelől csökkenti az aranytermelést annak következtében, hogy a termelési költségek emelkedése az aranyeladási ár változatlan maradása mellett egyes aranybányák termelésének rentabilitását megszünteti. A háború alatt bekövetkezett események azt mutatják azonban, hogy az aranytermelésnek ez az elaszticitása nem tulságosan nagy, mert az

aranytermelés a háború kitörésétől 1921-ig távolról sem csökkent olyan mértékben, amilyen arányban az árak emelkedtek.

Ha mindezeket a korlátokat figyelembe vesszük is, akkor is azt kell konstatálnunk, hogy ezek a korlátok tágak és az árnívónak elég nagy mozgási lehetőséget biztosítanak. Igen jellemző e tekintetben az a folyamat, amely az Egyesült Államokban a háború utáni években végbement. Az Egyesült Államok aranykészlete (a forgalomban levő aranypénz, valamint az állami tulajdonban levő valutáris célokat szolgáló arany beszámításával) 1919 végén 2787·7 millió dollár volt s azóta állandóan emelkedett 1924 végéig, amidőn 4547·4 milliót ért el. Csökkenés csak 1925-ben következett be, amely ez év végéig 4408·6 millióra szállította le az Egyesült Államok aranykészletét. 1919 végétől 1924 végéig, tehát 5 év alatt az Egyesült Államok aranykészlete több mint 60%-kal emelkedett. Ezzel szemben az árnívó ezalatt teljesen ellentétes irányban mozgott. A Bureau of Labor Statistics indexszámai szerint az árnívó 1920 májusában érte el maximumát, amidőn az indexszám 247 volt; ugyanezen év végén az indexszám 179-re, 1921 végén pedig 140-re csökkent; azóta 150 körül mozog. Tehát az aranykészlet rendkívül nagy növekedése dacára lehetséges volt az árszínvonalat a bankpolitika rendelkezésére álló eszközök felhasználásával majdnem felére csökkenteni. A bankpolitikának — amennyiben az előfeltételek fennforognak — módjában van ellenkező irányú mozgást is előidézni, vagyis az aranykészlet változatlan maradása vagy csökkenése dacára az árnívót emelni.

Mindaddig, amíg a bankfizetőeszközök szaporítása nem lépi túl azokat a korlátokat, amelyeket fentebb körvonalaztunk, az áralakulásra nem az aranymennyiség, hanem a bankfizető eszközök mennyisége van döntő befolyással. Az arany befolyása legfeljebb annyiban érvényesül az áralakulásra, hogy kizárja a valuta elértéktelenedésétől való félelmen, vagy a valuta ingadozására támaszkodó spekuláción alakuló árúkeresletet.¹⁰

Az előadottakból kitűnik, hogy az aranykereslet és kínálat, akármilyen tág értelemben vegyük is ezeket a fogalmakat, nem merítik ki mindazokat a monetáris jellegű tényezőket, amelyek az árnívóra befolyást gyakorolhatnak. Az aranykeresleten és kínálaton kívül a bankpolitikának is önálló szerepe van az áralakulásnál és az utóbbi annál komolyabb figyelmet érdemel, mert közvetlenül ő hat ki az árszínvonalra, az aranykereslet

¹⁰ Cassel is rámutat arra, hogy az aranykereslet és kínálat közötti viszony a bankpolitika és pedig a kamatlábpolitika közvetítésével hat ki az áralakulásra. Azonban az ő felfogása szerint hosszabb időszakok alatt a bankpolitika az aranykereslet és kínálat közötti viszony után igazodik. Vagyis Cassel szerint az ú. n. szekuláris árváltozásoknál a bankpolitikának nincsen önálló szerepe. A konjunkturális árváltozásoknál ő is önálló tényezőnek tekinti a bankpolitikát. (Theor. Soz. ök. 449—455. old.).

és kínálás ellenben csak közvetve oly módon, hogy korlátok közé szorítja a bankpolitikát.

Hogy az aranykereslet növekedését mennyire nem lehet a deflációs politikával, az aranykínálat növekedését pedig az inflációs politikával azonosnak venni, abból is kitűnik, ha meggondoljuk, hogy a bankjegyforgalom növekedése (amennyiben ez nem az aranypénzforgalomnak bankjegyekkel való helyettesítése céljából történik) növeli az illető ország aranyszükségletét, mert nagyobb jegyforgalom nagyobb aranyfedezetet kíván. Az inflációs politika azonban az aranyszükséglet növelése dacára csökkenteni fogja a pénz vásárlóképességét és ezzel együtt az arany értékét. Az aranyszükséglet növekedése tehát csak annyiban vezethet az arany értékemelkedésére, amennyiben deflációs politikát idéz elő.

A kereslet és kínálat viszonyán felépülő aranyértékelmélet további hibája az, hogy az aranykeresletet és az aranykínálatot egyforma meghatározottságú tényezőknek veszi, holott az aranykínálat relatív merevségével szemben a monetáris aranyszükséglet meglehetősen rugalmas valami, mert nemcsak a valutára vonatkozó jogszabályok változásai, hanem a fizetési szokások átalakulása is rövid idő alatt lényeges változásokat eredményezhetnek nála.

A monetáris aranyszükséglet rugalmasságának figyelmen kívül hagyása okozza, hogy az aranykereslet és aranykínálat elméletével operáló írók az aranykínálatnak és az aranytermelésnek rendszerint túlzott jelentőséget tulajdonítanak. Úgy Cassel, mint Kitchin, akiknek ezirányú vizsgálódásaira rámutattunk, a XIX. század közepétől a világháború kitöréséig terjedő időre statisztikai módszerekkel próbálják igazolni, hogy az árszínvonalnak nagyobb időközökben végbemenő ú. n. szekuláris változásai (amelyektől megkülönböztetendők a konjunkturális hullámzások) az aranyra vezethetők vissza. Számításaiknál azonban az aranykínálattal (amely alatt Kitchin a világ monetáris aranykészletét, Cassel pedig a monetáris és ipari aranykészletet együttesen érti) egy fiktív aranykeresletet állítanak szembe, amennyiben feltételezik, hogy az aranykereslet a vizsgálat tárgyát képező időben teljesen egyenletesen növekedett. Cassel abból indul ki, hogy a Sauerbeck-féle nagykereskedelmi indexszám úgy 1850-ben, mint 1910-ben kb. ugyanaz volt, nevezetesen 1850-ben 77, 1910-ben 78. Ez szerinte arra mutat, hogy az aranymennyiségnek 1850 és 1910 között bekövetkezett növekedése szükséges is, de elégséges is volt ahhoz, hogy a végbement gazdasági fejlődés mellett az árszínvonalat azon a nivón tartsa, amelyen 1850-ben állott. Ezalatt az idő alatt az aranymennyiség 10 milliárd márkáról 52 milliárd márkára növekedett, ami átlag évi 2.79%-os növekedésnek felel meg. Ezen az alapon úgy tekinti,

hogyan az aranyszükséglet (a „normális arany mennyiség“ az ő speciális terminológiája szerint) ebben az időszakban évi 2,79%-kal vagy röviden 2,8%-kal növekedett s ezzel a növekedéssel állítja szembe az aranykínálat (a „tényleges arany mennyiség“) változásait. Az aranykínálatnak és ennek a fiktív aranyszükségletnek egymáshoz való viszonyát feltüntető görbe úgy Kitchinnél, mint Casselnél nagyjában az árszínvonal görbéjéhez hasonló irányú mozgást mutat, vagyis 1850-től az 1880-as évek közepéig, amidőn az aranyszükséglet és aranykínálat viszonyát feltüntető percentszámok (aranykínálat elosztva aranyszükséglettel) 100-nál nagyobbak voltak, az árszínvonalat feltüntető indexszámok is meghaladták az 1850. évi indexszámot, viszont a 80-as évek közepétől 1910-ig mindkét számsornál ellenkező irányú mozgás volt észlelhető.¹¹

Azonban éppen a múlt század második felében, amely időszakban egész csomó korszakalkotó találmány következtében olyan rohamos gazdasági fejlődés játszódott le s amely időszokban a clearingforgalom kifejlődése folytán a fizetési technika olyan nagy átalakuláson ment át és a vezető államok legnagyobb része áttért az aranyvalutára, az aranyszükségletnél lényeges változásoknak kellett bekövetkeznie s e szükséglet növekedése távolról sem lehetett olyan egyenletes, mint Cassel és Kitchin feltételezik. Egymagában a clearingforgalom kifejlődése, ami a fizetési technika tekintetében legelőrehaladottabb országokban, Angliában és az Egyesült Államokban, a XIX. század 50-es és 60-as éveiben ment végbe, olyan nagy jelentőségű tényező volt, hogy az 1850-es évek után bekövetkező ár-emelkedést éppen olyan joggal tulajdoníthatjuk a clearingforgalom kifejlődésével előidézett aranyszükségletcsökkenésnek.¹²

Ennek következtében azt, hogy az aranykínálatnak és a feltételezett aranyszükségletnek egymáshoz való viszonyát feltüntető görbe a háborút megelőző 60 évben nagyjában az árszínvonaléhoz hasonló irányú mozgást mutatott, nem tartjuk elégségesnek ama tétel alátámasztására, hogy az ebben az idő-

¹¹ Cassel id. m. 422—449 old.

¹² A newyorki clearingházat 1853-ban alapították és 1880-ban forgalma már meghaladta a 37 milliárd dollárt. A londoni bankárok clearingháza 1775-ben alakult ugyan, azonban csak 1854-ben vették fel a clearingforgalomba a nagy Joint Stock bankokat és csak 1864-ben lépett be a forgalomba a Bank of England. Tehát a clearingforgalom tulajdonképeni kifejlődése csak ebben az időszakban ment végbe s ennek dacára a londoni clearingforgalom 1880-ban már 5794 millió fontot tett ki. A clearingforgalomnak a pénzsükségletre gyakorolt hatására jellemző, hogy amidőn 1854-ben a Joint Stock bankokat felvették a clearingbe, ennek hatásaként a Bank of England jegyforgalma majdnem 2 millió fonttal csökkent. Ha figyelembe vesszük, hogy ma Angliában és az Egyesült Államokban a fizetések túlnyomó része a készpénz nélkül lebonyolódó fizetési forgalomban intéződik el, lehetetlen tagadni e fejlődési folyamat óriási jelentőségét az aranyszükséglet alakulására.

szakban végbement szekuláris árváltozások az aranyra vezethetők vissza. Annál kevésbé fogadhatjuk el ezt a nézetet, mert Cassel maga is elismeri, hogy a konjunkturális árváltozások az aranytól függetlenek és a bankfizetőeszközök szaporításával vagy csökkentésével vannak összefüggésben. Nézetünk szerint a bankpolitika a konjunkturális ingadozásokon túlmenően is érezteti hatását. Már csak azért sem lehet a bankpolitika hatását a konjunkturális ingadozásokra szorítóknak venni, mert az árnívó a konjunkturaciklus végén rendszerint nem tér vissza oda, ahol a ciklus előtt volt.

Az előadottakból kidomborodik az arany valutapolitikai jelentősége. Ezt abban foglalhatjuk össze, hogy az aranyvaluta intézménye korlátok közé szorítja a bankpolitikát és ezzel együtt az áringadozások lehetőségét. Miután ilyen korlátok valamennyi aranyvalutájú országban érvényesülnek, ezáltal az összes aranyvalutájú országok árszínvonalai kapcsolatba kerülnek egymással. Az aranyvalutának a külső stabilitás (a váltóárfolyamok stabilitása) szempontjából való jelentőségét már értekezésünk elején említettük. Viszont az aranyvaluta intézménye önmagában az áringadozások számára éppen elég teret enged és pedig részben azért, mert azok a korlátok, amelyeket az aranyvaluta a bankpolitika számára statuál, meglehetősen tágak, részben pedig azért, mert az aranykereslet és aranykínálat közötti viszonyban végbemenő változások folytán ezek a korlátok maguk is változhatnak: tágulhatnak vagy szűkülhetnek. Ezeknek az áringadozásoknak az elhárítása — amennyiben az ingadozások eredete nem az árúoldalról ható tényezőkre vezethető vissza — elsősorban a bankok, különösen pedig a jegybankok feladata, amelyek kamatlábpolitikájukkal, valamint a hitel terjedelmének egyéb eszközökkel való szabályozása által elérhetik a monetáris okokból eredő áringadozásoknak minimálisra való redukálását. *Az árszínvonal stabilitását az aranyvaluta automaticamente nem biztosítja.*

Felmerülhet itt az a gondolat, nem lehetne-e az aranyvaluta automatikus árszabályozó működését a jogi szabályozás szigorítása által elérni. Az aranyfedezet felemelése, a százalékos fedezeti rendszerről az angol mintájú merev fedezeti rendszerre való áttérés, az érckészletbe beszámítható devizamenyiség korlátozása, a jegyforgalom kontingentálása olyan eszközök, amelyekkel összességében lehet húzni azokat a korlátokat, amelyeken belül a hitel terjedelmének szabályozása a bankoktól függ. De vajjon kívánatos-e ilyen intézkedésekkel megkötni a bankok kezét? Minél szűkebbek lesznek ezek a korlátok, annál erősebben fogják éreztetni hatásukat az aranykeresletnél és aranykínálatnál bekövetkező eltolódások és annál kevésbé lesznek képesek a bankok a gazdasági élet váltakozó szükségleteit kielégíteni. A kötöttségből még nagyobb bajok származ-

hatnak, mint a relatív szabadságból; a különbség csak az lesz a két állapot között, hogy míg kötöttség mellett a bajoknak szükségképen be kell következni, amint a véletlen szeszélye úgy hozza magával, addig a bankpolitika relatív szabadsága mellett e politika irányítóinak belátásán és illetéktelen befolyásoktól való függetlenségén fordul meg, hogy ez a szabadság a közösség előnyére, vagy hátrányára szolgál-e. A gyakorlatban a bankpolitika szabadságának nagyobb mérvű korlátozására irányuló kísérletek nem váltak be. Etekintetben jellemző az Egyesült Államok példája, ahol a jelenlegi jegybankrendszer, a Federal Reserve rendszer létesítésének főoka az volt, hogy a régi rendszer túlságos kötöttsége miatt nem volt képes a gazdasági élet váltakozó fizetőeszközsükségletéhez alkalmazkodni.

Ha azt vizsgáljuk, hogy a jövőben az aranyvaluta mennyiben lesz képes a hozzá fűzött várakozásoknak megfelelni, arra a következtetésre kell jutnunk, hogy a jövő legkevésbé függ az aranytermeléstől. Egyetértünk Hantos Elemérrel¹³ abban, hogy az aranyérték stabilizálása szempontjából az aranykeresletnek sokkal nagyobb szerepe van, mint az aranykínálatnak, de nézetünk szerint az aranykeresletnél is fontosabb tényező a bankpolitika és pedig annál nagyobb mértékben, minél tágabb értelmet tulajdonítunk ennek a szónak.

A Népszövetség által kiadott Memorandum on Currency and Central Banks-ban közölt adatok szerint ama 45 állam monetáris aranykészletei, amelyekről a Népszövetség adatokat közöl, 1925 végén kereken 10.1 milliárd dollárt (= 2.1 milliárd font) tett ki, ugyanezen államok bank- és államjegyforgalma pedig ugyanakkor 16.3 milliárd dollár (= 3.3 milliárd font) volt. A monetáris aranykészlet tehát a bank- és államjegyforgalom 62%-ának felelt meg. Ha a monetáris aranykészletet a jegyforgalom és a jegybankok azonnal lejáró tartozásainak együttes összegéhez viszonyítjuk, az arányszám 40% körül lesz.¹⁴ A 10.1 milliárd dollár összegű monetáris aranykészlet lényegesen nagyobb annál a minimális aranyfedezetnél, amelyet az egyes államok jogszabályai a jegyforgalommal és azonnal lejáró tartozásokkal szemben megkívánnak. Egyedül az Egyesült Államokban 1176 millió dollárral haladta meg a Federal Reserve bankok birtokában levő aranykészlet 1925 végén az előírt minimális fedezetet. Ez a különbség 2097 millió dollárt (= 431 millió font) tenne ki abban az esetben, ha az aranypénzforgalmat, valamint a teljes aranyfedezettel bíró „gold certificate”-eket 40%-os fedezetet igénylő

¹³ „Die Stabilisierung des Goldwertes im Wege der Kooperation der Notenbanken“ Bankarchiv, 1927. február 1-i szám.

¹⁴ Ez a % szám kevéssé alkalmas arra, hogy a világ jegyforgalmának arannyal való telítettségét szemléltesse, mert a legtöbb jegybanknál az azonnal lejáró tartozásokat nem kell arannyal fedezni.

Federal Reserve bankjegyekkel helyettesítenék. Az előirt törvényes minimumhoz viszonyítva jelentős aranytöbbletek más országokban is előfordulnak, bár ezek az aranyfeleslegek együttesen sem közelítik meg az Egyesült Államok aranyfeleslegét.

Ezek az aranyfeleslegek elég nagyok ahhoz, hogy a közeljövőben a bankpolitikának egy bizonyos önállóságot biztosítsanak.¹⁵ Ha az aranytermelés növekedése nem tartana lépést a jegyforgalom és az azonnal lejáró tartozások expanziója által előidézett aranykereslettel, vagy az ipari aranykeresletnél következnek be aránytalan növekedés, a deficitet egyelőre ebből az aranyfeleslegből fedezni lehetne még akkor is, ha figyelembe vesszük, hogy éppen a bankpolitika rugalmasságának fenntartása érdekében az aranykészleteknek az előírászerű minimumra való lecsökkenését nem lehet megengedni. Egy másik esetleges tartalék, ahonnan a deficit fedezhető volna, a thesaurált arany mennyiségek. Ezek az arany mennyiségek különösen Indiában igen jelentékenyek. Kitchin adatai szerint India az 1894-től 1924-ig terjedő 30 év alatt 355 millió font értékű aranyat, vagyis ezen időszak aranytermelésének 16%-át abszorbálta.¹⁶ Kurt Hermann idézett cikkében 1925 végén kerekén 10 milliárd márkára (= 500 millió font) becsüli az Indiában thesaurált arany mennyiséget. Kisebb mennyiségű thesaurált arany mennyiségekkel, amelyek főleg a forgalomból kikerült s a közönségnél visszamaradt aranyérmékből állanak, az európai államokban is találkozunk. Hogy azonban mennyiben lehet ezeket az arany mennyiségeket, főleg az Indiában lappangó aranyat valutáris célokra igénybe venni, nagyon bizonytalan.

Természetesen, ha az aranytermelés esetleges elégtelensége dacára a jegybankok aranyfeleslegeik változatlan fenntartására, vagy pláne növelésére törekszenek, ha az aranypénzforgalom megint divatba jön, ha eddig aranyvalutával nem bíró országok áttérnek az aranyvalutára, a jövő kilátásai egészen más képet kapnak.

A súlypont tehát mindenképpen a valuta- és jegybankpolitikán lesz. Még fokozottabb mértékben áll ez, ha a valuta- és

¹⁵ Igaz, hogy a világ sorsának alakulása szempontjából egyik legfontosabb országban, Angliában, az aranyalap annyira szűk, hogy aranyfeleslegről alig beszélhetünk. Az angol valuta egyik fundamentális problémája: a két jegyforgalom (a Bank of England által kibocsátott jegyek és a Currency Note-ok) egyesítése valószínűleg a közel jövőben megoldásra fog kerülni s a megoldás mikéntje döntő jelentőségű lesz Anglia jövőbeli aranyszükségletére. A monetáris aranykészletek egyenlőtlen megoszlását jellemzően mutatják az Egyesült Államokra és Angliára vonatkozó számok. Míg 1925 végén az Egyesült Államokban a monetáris jellegű aranykészletek 906 millió fontot, a világ monetáris aranykészletének 42%-át tették ki, addig Angliában csak 150 millió fontot, a világkészlet 7%-át.

¹⁶ Id. m. 534. old.

jegybankpolitikát tágabb értelemben vesszük és e fogalmak alatt nemcsak egy adott jogi szabályozás mellett lehetséges tevékenységet értünk, hanem a jogi szabályozás mikéntjét is ide számítjuk, vagyis nemcsak a „de lege lata“, hanem a „de lege ferenda“ szempontjait is alkalmazzuk. Ha feltételezzük, hogy úgy a valutára és bankügyre vonatkozó jogalkotás, mint a valuta- és bankpolitika megvalósítói, tehát elsősorban a jegybankok, magukévá teszik azt a nézőpontot, hogy a bankpolitikának nem az a célja, hogy bizonyos konvencionális fedezeti előírások és egyéb szabályok betartását biztosítsa, hanem hogy megvalósítsa a valuta- és bankpolitika elé kitűzött célokat és ezek egyik legfontosabbika gyanánt az árszínvonal stabilitását (illetve az árszínvonalnak a valutapolitikai célkitűzésnek megfelelő alakulását), úgy az aranyvaluta az aranytermelés és az aranykereslet esetleges eltolódásai dacára nem fogja veszélyeztetni az árszínvonal stabilitását, viszont nyújtani fogja azokat az előnyöket, amelyek vele együtt járnak.¹⁷

A valuta- és jegybankpolitika mellett eltörpül annak a kérdésnek a jelentősége, hogy vajjon a jövőben folytatódni fognak-e azok a strukturális változások, melyek a fizetési forgalom terén az utóbbi évtizedekben végbementek s amelyek a fogható pénz, a „Stückgeld“ háttérbeszorításában és a készpénz-kimélő forgalom előtérbenyomulásában nyilvánultak. Ezeknek a strukturális változásoknak igen alapos elemzését találjuk Kurt Hermann többször említett cikkében.

Amidőn a jövőt illetőleg a valuta- és jegybankpolitikának tulajdonítjuk a legnagyobb jelentőséget, természetesen fel kell tételeznünk, hogy a monetáris aranykészletnek a monetáris aranykereslethez viszonyított növekedése vagy csökkenése bizonyos határokat nem lép túl. Ahhoz, hogy a valuta és az arany közötti kapcsolat fenntartható legyen, ökvetlenül szükséges, hogy a jegybankok aranykészlettel rendelkezzenek, ezek az aranykészletek azonban sokkal kisebbek lehetnek, mint általában feltételezik. Az arany és a valuta értékegyenlőségének fenntartásához feltétlenül csak az szüksé-

¹⁷ Természetesen minél tágabb értelmet kap a bankpolitika, annál szűkebb lesz a köre az aranykereslet vagy aranszükséglet fogalmának. Az aranykereslet és bankpolitika közötti határvonal bizonyos mértékig terminologiai kérdés. De csak bizonyos mértékig, vagyis az, hogy a jegybankok adott aranykereslet és adott jogi szabályozás mellett mily magatartást tanúsítanak, semmi esetre sem vonható az aranykereslet fogalma alá. Cassel újabban megjelent cikkeiben („Die Goldknappheit“ és „Goldproduktion und Goldwert“ a Skandinaviska Kreditaktiebolaget negyedévi folyóiratának 1926 októberi és 1927 januári számában) kifejti, hogy a legközelebbi évtizedekben az aranszükséglet az aranytermelés valószínűleg nem fogja tudni fedezni és ezért az aranykereslet korlátozását javasolja. Nézetünk szerint az aranszükséglet korlátozása — akármily tág értelmezést adjunk is ennek a fogalomnak — nem foglalja magában mindazt, amit az esetleg fenyegető veszély elhárítására tenni kell.

ges, hogy a jegybankok az ipari célokra nem igényelt arany-mennyiséget felvegyék és olyan aranykészletük legyen, hogy ebből az ipari vagy egyéb célra igényelt arany mennyiség bármikor megszerezhető legyen. A ma még igen széles körökben elterjedt nézet szerint a papírfizetőeszközök értékének biztosítása megkívánja, hogy azok bizonyos aranyfedezettel rendelkezzenek s e fedezeti arányszám nagyságának általában nagy jelentőséget tulajdonítanak. Amennyiben a bankjegyek aranyra beválthatók, az aranyfedezet arányszáma tényleg fontos momentum. Amint azonban aranyra be nem váltható jegyforgalommal állunk szemben, az aranyfedezetnek a belső fizetési forgalom szempontjából alig van jelentősége, illetve csak annyiban van jelentősége, amennyiben az érvényben levő jogszabályok a fizetőeszközforgalom nagyságát az aranykészlettől teszik függővé.¹⁸ Hogy a bankjegyek értéke mennyire nem függ az aranyfedezet nagyságától, mutatja Ausztria példája, amely ország valutájának a tiszta aranyvalutákkal és az aranyrúdvalutákkal szemben való értékállandósága a stabilizáció óta

¹⁸ Fel lehet hozni ugyan azt, hogy a fedezeti arányszám csökkenése a valutába vetett bizalmat gyengíti s a bizalom csökkenése a pénztől való menekülési tendenciákat, tehát a normálisnál nagyobb vásárlásokat s ezzel kapcsolatban áremelkedést vált ki. Ezzel szemben azonban úgy áll a dolog, hogy tisztán nevelés kérdése az, hogy a nem szakértő közönség miben látja a valuta jószágának kritériumát. Amidőn az indiai valuta-reform ügyében tartott ankétén kikérték ebben a kérdésben Keynes véleményét, az elnök és Keynes között a következő párbeszéd folyt le: „Az elnök: Mondjuk, hogy (a jelenlegi berendezkedés) csupán konvenció dolga; azonban a bizalom néha konvención és nem megfontoláson (reason) alapszik? — Keynes: Igen; azonban ez nem kíván állandó jellegű konvenciót. A közönség elfogadja, amit neki mondanak. Ha a fedezetlen jegyforgalmat egy számban megállapítják, a közvélemény egy hét múlva éppen úgy meg lesz elégedve ezzel a számmal, mint hogy ha egy másik számot állapítottak volna meg“.

Keynes egyébként ez alkalommal (a királyi bizottság által való meghallgatása 1926 márciusában történt) számos érdekes kijelentést tett, amelyek közül, mint témánk körébe vágókat, a következőket idézzük: „A világ aranykészletének nagysága (t. i. a világ által szükségelt aranykészlet nagysága) tág határok között önkényesen van megállapítva. Nem sok érvet lehet felhozni amellet, hogy az aranykészletek miért legyenek éppen akkorák, aminők ma. A jelenlegi készletekkel a mostaninál sokkal magasabb árszínvonalat lehetne fenntartani, viszont lehetne sokkal alacsonyabb árszínvonalunk is anélkül, hogy e készletek lényegesen változnának. Az árszínvonal nem a világon létező arany mennyiségtől függ, hanem attól, hogy a jegybankok a fedezeti arány tekintetében milyen politikát folytatnak“. Az aranykereslet és kínálat közötti viszonynak nem tulajdonít jelentőséget, „mert a világ aranyszükséglete teljesen a világ tetszésétől függ“. „Nem hiszem, hogy az (arany)szükséglet a kínálattól független valami volna, hanem ez valami annyira mesterséges dolog, hogy bármilyen aranykínálathoz hozzáalkalmazkodik, vagy hozzáalkalmazkodik, ha megfelelő ügyességgel járunk el“. „A jelenlegi berendezkedés mellett nem szól semmi észszerűség vagy ráció. Teljesen izlés és konvenció dolga“. (Appendices to the Report of the Royal Commission on Indian Currency and Finance, III. kötet 145—146 oldal).

nem forgott kérdésben annak dacára, hogy az osztrák nemzeti bank aranykészlete 1926 tavaszáig a jegyforgalom 2%-át sem érte el és ma is csak 7% körül van.

Másként áll a dolog a külföldi fizetési forgalom szempontjából nézve. Hogy a fizetési mérleg átmeneti jellegű deficitjei a váltóárfolyamok alakulását meg ne zavarják, szükséges, hogy a valuta külföldi vásárlóképességének biztosítására hivatott szerv, tehát rendszerint a jegybank, jelentékeny mennyiségű külföldi fizetőeszközzel rendelkezzen, amelyekkel módjában legyen az egyébként fedezetet nem találó keresletet kielégíteni. Az arany, mint általánosan elfogadott nemzetközi fizetőeszköz, kiválóan alkalmas erre a célra és ezért az ilyen célra való aranykészlettartásnak komoly valutapolitikai jelentősége van. Azonban erre a célra az arany nem az egyetlen figyelembe jöhető eszköz, mert a deviza is megteszi ezt a szolgálatot. Persze a devizakészlet tartásának vannak hátrányos oldalai is. Egyik legnagyobb hátránya ennek a rendszernek, hogy a devizánál árfolyamingadozások következhetnek be és ebből kifolyólag a jegybankot veszteségek érhetik. Körültekintő és alapos politikával azonban ezek a hátrányok többnyire elkerülhetők. Másik hátránya a devizakészletnek az arannyal szemben, hogy nemzetközi konfliktusok esetén az ellenséges államban levő devizakészletek lefoglalhatók. Viszont ezzel szemben áll az, hogy amint a világháborúban tapasztalhattuk, komoly nemzetközi konfliktusok esetén az arany használhatósága is igen korlátolt lehet. (A skandináv államok elzárkózása az arany elől a világháború folyamán.) A devizából álló érckészlet funkcionálásának elbírálásánál jelentőséggel bír az is, hogy minél erősebben van képviselve a deviza a jegybankok érckészleteiben, annál kevésbé tökéletesen megy végbe a különböző országok árszínvonalának kiegyenlítődése.¹⁹ Végül figyelembe

¹⁹ Az aranyvaluta egyik főelőnye abban van, hogy kiegyenlítőleg hat az aranyvalutájú országok árszínvonalára. Az említett országok árszínvonalai nem térhetnek el lényegesen egymástól, mert, ha egyik ország árnívója lényegesen a másiké felé emelkednék, ez az utóbbi országból az előbbibe való árukivitelre ösztönözné, ami viszont maga után vonná az aranyvaluta magasabb árszínvonalú országból az alacsonyabb árszínvonalúba való áramlását. Ez az aranymozgalom csökkentené az árakat abban az országban, ahonnan az arany kimegy és növelné ott, ahová beáramlik, miáltal a két ország árszínvonalát egymáshoz közelebb hozná. Az aranyvalutának ezt az árnivelláló hatását némileg letompítja, ha az aranymozgalmat a jegybankok devizakészleteinek változásai helyettesítik. Ha az áremelkedés olyan országban következik be, amelynek aranydevizaválutája van, az áremelkedés behozatalra serkentő hatása itt is érvényesülni fog s a kereskedelmi mérleg elromlása ebben az esetben is a jegybank érckészletének (devizakészletének) csökkenését fogja maga után vonni. Minthogy a kereskedelmi mérleg deficitjének fedezetére szükséges devizát rendszerint a jegybanktól kell megvenni, a devizakészlet csökkenésével párhuzamosan fog haladni a jegyforgalom csökke-

veendő, hogy a jegybankok devizából álló érckészletüket — amint erre már rámutattunk — hitelműveletekkel sokkal könnyebben tudják növelni, mint az aranykészletüket. Az aranykészletek növelésének szükségképen korlátot szab a világ aranykészlete. Viszont a devizakészletek növelésének ilyen abszolút jellegű korlátaival csak igen nagy távolságban találkozunk. Az az alap ugyanis, amelyből devizakölcsön nyújtható, nem a kölcsöntadó államban létező jegyforgalom, hanem a létező vagy keletkeztethető bankkövetelések összessége, tehát egy meglehetősen tág korlátok között tetszés szerint növelhető mennyiség. Ez a körülmény egyrészt zavarja az aranyvaluta automatikus kiegyenlítő hatását, másrészt a bankfizetőeszközök szaporítására sokkal nagyobb lehetőséget ad, mint az aranyvalutának másik két fajtája.

A helyes és szakavatott bankpolitika azonban mindezeket a hátrányokat ellensúlyozhatja. És ezek a hátrányok mindenestre kisebbek azoknál a bajoknál, amelyek az aranyvaluta túlmerev felépítéséből származhatnak. A háború kitörése óta végbement fejlődés is ebben az irányban haladt. A devizák a jegybankok érckészleteiben ma lényegesen nagyobb szerepet játszanak, mint a háború előtt.

Tehát az aranyvaluta funkcionálása a valuta- és jegybankpolitika megfelelő rugalmassága mellett a jelenleginél sokkal kisebb monetáris aranykészletek mellett is elképzelhető.

Viszont a jelenleginél lényegesen nagyobb monetáris aranykészletek sem kell hogy inflációs aggodalmakat okozzanak, ha a valuta- és jegybankpolitika hivatásának magaslatán áll. Ha az aranykészletek növekedése nem vonja maga után a fizetőeszközöknek a szükséglet által indokolt mértéken túl való szaporítását, úgy az aranykészlet növekedése közömbös jelenség. Az aranykészlet növekedésének ez a közömbösítése azonban a jegybankokra nézve magángazdasági hátránnyal jár, mert ha az aranykészlet növekedése dacára nem akarják jegyforgalmukat növelni, kénytelenek jövedelmet hozó aktíváikat: váltótárcajukat és devizakészletüket csökkenteni. Bár a jegybankok

nése és ezzel a tendencia az árak esésére. Viszont abban a másik országban, ahonnan a behozatal történik, kevésbé fog érvényesülni az export hatása, mint az előbbi esetben. Az árukivitel devizával való megfizetése ugyanis az exportáló országban nem fogja növelni a fizetőeszközök mennyiségét. A devizával való fizetés lényegében nem jelent egyebet, mint azt, hogy az importáló állam jegybankja az exportáló államban fennálló bankkövetelését átengedi az exportörnek. (Egyszerűség kedvéért tételezzük fel, hogy a fizetés az exportáló államra szóló devizával és közvetlenül az exportör kezéhez történik). Az exportáló országban tehát a fizetőeszközök mennyisége nem változik, hanem csak egyes bankkövetelések cserélnek gazdát és csupán arról lehet szó, hogy ezek a bankkövetelések az elidegenítés után fokozottabb mértékben fognak fizetőeszközfunkciót teljesíteni, mint azelőtt, ami kihathat az árszínvonalra.

túltehetik magukat a magángazdasági szempontokon, sőt erre hivatásuknál fogva bizonyos mértékig kötelesek is, mégis van egy olyan határ, amelyen túl ez a közömbösítés nem történhet meg, mert a magángazdasági szempontok teljes kikapcsolása nem lesz mindig lehetséges. De ha a magángazdasági szempontoktól el is tekintünk, akkor is a közömbösítés lehetőségének abszolút határát jelentené, ha az aranykészlet növekedése meghaladná a jegybank váltótárcájának és devizakészletének együttes összegét. Ez esetben ugyanis nem lehetne a jegyforgalmat olyan mértékben csökkenteni, amilyen mértékben az aranykészlet megnagyobbodása növelte. Ez természetesen szintén olyan valószínűtlen eset, amit egyelőre nyugodtan figyelmen kívül hagyhatunk. És így túlzás nélkül állíthatjuk, hogy a valuta- és jegybankpolitika megfelelő rugalmasság mellett képes az aranyvaluta zavartalan fenntartását biztosítani.

Nem szándékszunk itt kitérni arra, hogy a valuta- és bankpolitika rugalmasságának biztosítása céljából milyen intézkedésekről lehetne szó, csak arra kívánunk rámutatni, hogy e tekintetben a nemzetközi kooperációnak rendkívül nagy jelentősége van és hogy a kooperáció eszméje egyre szélesebb körökben talál rokonszenves fogadtatásra.

Az előadottakból egyuttal önként adódik ama javaslatok kritikája, amelyek az arany értékének stabilitását az aranytermelés szabályozásával, avagy a bimetallizmusra való visszatéréssel akarják biztosítani. Az aranytermelés szabályozásának egyik legnagyobb híve Lehfeldt délafrikai professzor, aki nemrég az Economistban közzétett cikksorozatban²⁰ fejtette ki nézeteit, amelyeket egyébként már korábbi írásaiban is propagált. Lehfeldt nem az aranytermelés elégtelenségétől, hanem ellenkezőleg aranybőségtől tart s ezért javasolja, hogy az aranyvalutájú államok alapítsanak megfelelő tőkével a Népszövetségéhez hasonló szervezettel bíró társaságot arra a célra, hogy az aranytermelés irányítását kezébe vegye s a termelést a mindenkori helyzetnek megfelelően korlátozza vagy kiterjessze. Eltekintve azoktól a nehézségektől, amelyekbe egy ilyen terv megvalósítása ütköznék, nem tartjuk helyesnek ebben az irányban keresni a probléma megoldását, mert az aranyszükséglet változásai és a bankpolitika sokkal mélyebbre ható változásokat eredményezhetnek az arany értékében, mint a termelésnél bekövetkező eltolódások. Az évi aranytermelés körülbelül 2,5-3%-kal növeli a világ monetáris aranykészletét. Ennek következtében az aranytermelés szabályozása csak hosszabb idő elteltével gyakorolhat komolyabb hatást az arany értékére.

²⁰ The Economist, 1926 nov. 6., 13., 20., 27. és dec. 4. számok. A cikksorozat Schachtnak, a német Reichsbank elnökének előszavával ellátva, könyv alakjában is megjelent.

Valószínűleg évtizedek kellenének ahhoz, hogy ez a szabályozás az aranykészlet növekedésénél 10—15%-os eltolódást eredményezhessen. Ezzel szemben az aranyszükségletnél nagyobb méretű eltolódások aránylag rövid idő alatt bekövetkezhetnek. (Valutaferormok.) Hasonlóképpen a bankpolitika is sokkal rövidebb idő alatt nagyobb változásokat eredményezhet az árszínvonalban.

- Nem helyeselhető az a javaslat sem, amely a bimetallizmusra való visszatérésben látja a kivezető utat. Újabban J. F. Darling a National Reviewben megjelent cikkében tett ilyen irányú javaslatot. Az ezüstnek az arannyal való egyenjogúsítása mindenesetre azzal az eredménnyel járna, hogy a valuták nemesfémalapja megnagyobbodnék és ezzel a közeljövőre nézve elhárulna az a veszély, hogy az arany elégtelensége egy merev bankpolitikával kapcsolatban jelentékeny áresést és válságot idézzen elő. Viszont ezt a veszélyt csak a közeljövőre nézve hárítaná el. Amint egyszer a világ bimetallista alapon való berendezkedése végbement, lényegében ismét a mai helyzettel állanánk szemben. Nevezetesen újra kérdéses volna, hogy az arany- és ezüsttermelés együttvéve lépést fog-e tartani a szükséglettel, és ha nem tartana lépést, ugyanazok a veszélyek mérülnének fel, mint ma, mert merev bankpolitika mellett a fedezeti arányszámok csökkenése ugyanúgy befolyásolná a hitel felépítményt, mint tiszta aranyvaluta esetén. Ha pedig a bankpolitika szabadabb mozgását tételezzük fel, akkor a nemesfémalap növelésére semmi szükség nincsen. A bimetallizmus emellett többé-kevésbé magával hozná azokat a bajokat, amelyek a két fém közötti értékarány fenntartásának nehézségéből származnak s amelyektől alig egy félézázaddal ezelőtt szabadult meg az emberiség.

Judik József.

A konjunktura-kutatás statisztikai módszerei,¹

Bevezetésül legyen szabad talán röviden megállapítani, hogy mi a konjunktur-statisztika, mi a célja s mit kívánunk módszerei alatt érteni. A konjunktur-statisztika, úgy a megfigyelések beállítása, a hírszolgálat, az adatok begyűjtése, de különösen azok tökéletesebb statisztikai módszerek alapján történő feldolgozásának megfelelően, speciálisabb igények kielégítésére berendezett gazdasági statisztika. A tulajdonképeni gazdasági statisztikától sem tagadható meg, hogy a retrospektív természetű és értékű szemléltetésen kívül, az adott gazdasági helyzetre is mindig a legmegbízhatóbb képet igyekezett nyújtani. Ha kellő gonddal történt, meg is adta a lehetőséget arra, hogy a kialakulás folyamatára hasznavehető következtetéseket lehessen vonni. A gazdasági szervezeti élet folytonos fejlődése s a vele járó bonyolultabb jelenségek megfigyelése azonban a statisztikával szemben egyre fokozottabb igényeket támaszt és ez abban nyilvánul meg, hogy a gazdaságpolitikai célkitűzés lehetővé tételére a gazdasági élet dinamikai folyamatainak pontosabb megközelítését teszi szükségessé. Így tehát a konjunktura-statisztikában a gazdaság-statisztikai anyag oly értelmű fel-, illetőleg átdolgozásáról van szó, mely a mozgásjelenségek megfigyelésére s a velejáró törvényszerűségek induktív úton történő ellenőrzésére irányul s a gazdaság-statisztikából csak azt a megfigyelési anyagot veszi ki, mely a mozgásjelenségekre a legjellegzetesebb. A megfigyelési anyag átcsoportosítási munkálataiban a fejlődés határozott momentumát abban a körülményben kell látnunk, hogy a statisztika a gazdasági élet dinamikáját ma már kimondott elméleti s módszertani irányelvek alapján figyeli meg. A konjunktura változásaival járó ciklikus mozgások kilengéseit tervszerűen befolyásolni óhajtó konjunktura-politika érzékenyebb, gyorsabb, költségesebb statisztikát igényel, melynek, mint már említettük, célja bár

¹ A Magyar Közgazdasági Társaság 1927 ápr. 13-ik ülésén tartott előadás kivonata. Az előadás alkalmával ismertetett matematikai, statisztikai módszerek, a példa gyanánt feldolgozott sorok számításai, értéktáblázatai, a különböző barometer és egyéb indexrendszerek pontosabb részletei, alkotóelemei, a bemutatott rajzolt és vetített 42 db ábra és a vonatkozó modern irodalom könyv alakjában nyer részletesebb bemutatást.

a tulajdonképeni gazdaság-statisztikával egyező, azonban nemcsak az adott helyzetre igyekeznek gyors és megbízható képet adni, hanem a megfigyelés eredményeit elméleti elgondolások ellenőrzése mellett, túlnyomó részben matematikai eljárások igénybevételével, a jelen helyzetkép nyeresén kívül, a helyzetváltozásokra vonható következtetések számára feldolgozni és előkészíteni.

A konjunktura-statisztikának célja tehát nem retrospektív képet kiélesíteni tudni, hanem a feltárt jelenségek törvényszerűsége alapján egy céltudatos gazdaságpolitikai cselekvésmenetét, annak kivitelezési sorrendjét irányítani tudni, miért is a konjunktura-statisztika lényegének nyomatéka az általánosabb gazdaság-statisztikáéval szemben, a prognosztikus tartalmi lényegben fekszik. Tekintettel arra, hogy jelen alkalommal sem konjunktura-politikával, a statisztikai megfigyelések beállításával, ezeknek különböző szempontok szerinti megválogatásának módozataival, sem a statisztikai organizációk szervezeti berendezéseivel, helyesebben működésének ismertetésével, hanem csak a napjainkban szélesebb körű elterjedésnek örvendő technikai természetű módszereinek ismertetésével s azok hasznavehetőségének bírálatával kívánunk foglalkozni, ezért a gazdasági barométerek gondolatának részletesebb történelmére, ami különben is messzire vezetne, nem térünk ki. Ugyanezért a fejlődés előzményeiből s a kialakulás mozzanataiból, csak annyit mutatunk be, amennyi a gyakorlatban legújabbban meghonosodott konjunktura-statisztikai módszerek lényegének áttekintéséhez föltétlenül szükséges.

Ha vizsgálatainkat a módszertan felépítésére irányítjuk, s ha a történelmi szemlélet pozíciójául egy szűkebb területet, de azt annál intenzívebben felölelő szemszöveget választunk, úgy két teljesen különálló, egymástól független alapokon induló fejlődési irányzatot különböztethetünk meg. Az egyik az ú. n. leíró, európai, vagy közelebről német, a másik pedig a matematikai, keletkezési és gyakorlati kialakulási helye szerint anglo-amerikai iskola. Pozitív teljesítmények szempontjából, különösen azért, mert sok statisztikus egyidőben összeeső munkásságát kellene összevetni méltányos mérlegelések megejtésére, lehetetlen észrevétlenül a leíró matematikai iskola széleskörű munkája mellett, pusztán Neumann Spallart, De Foville, vagy Beveridge említésével elmenni anélkül, hogy azokat tényleges jelentőségüknek megfelelően ne méltányolnánk.² Mert ha a fent említett szemlélési pozíciótól függetlenül, pl. abból a

² Lásd: *Nemzetközi munkaügyi hivatal kiadványa: Studies and Reports Series N. (Statistics) No. 5. Economic Barometers (Report submitted to the Economic Comitee of the League of Nations) Geneva 1924 (39—46. old.).*

szempontból néznénk a konjunktúra-statisztika fejlődését, hogy kik szolgálták a gondolatkör kiépítését, úgy tulajdonképpen a válságelméletekkel, konjunktúra-politikával és statisztikával foglalkozók nagyrészt, sőt a matematikai iskola tagjait is meg kellene említeni az indexszámok nagymestereivel együtt. A leíró iskola közül, úgy a gazdaság-statisztika kiépítésében, mint a tulajdonképeni konjunktúra-statisztika és szimptomológia megalapozásában, teljesítmény szempontjából, első helyen határozottan Richard Calwer, Jastrow, Wilhelm Vogel 1896 körül meginduló munkásságát kell említenünk,³ akik természetesen hasonló minőségű statisztikai munkálkodásukban nem állanak egyedül, de kezdeményezőikül kell őket tekintenünk.

Ami a statisztikai megfigyelési anyag kiépítésének sorrendjét illeti, a konjunktúra változásával kapcsolatos jelenségek megfigyelését a depresszió kísérő tüneteméneinél kezdik s csak később térnek át a prosperitás előzményeinek a tanulmányozására. is. A követett sorrend érthető, mert hiszen a gazdasági hullámmozgások másodlagos természetű szimptomái a gazdasági statisztika viszonylagos fejletlenségére való tekintettel, szembetűnőbbek, statisztikailag egyszerűbb módon férhetők hozzá, továbbá a depresszió ágában lezajló események bekövetkezési sorrendjére karakterisztikus jelenségek eddig felismert törvényszerűségei sokkal határozottabbak, míg ezzel szemben a felmenő ág kialakulása hosszadalmasabb, bizonytalanabb, gyakori visszaesésekkel komplikált.

Ami a feldolgozott anyag hasznosítását illeti, azok publikálását eleinte a sajtóban kezdik olyan természetű összefoglalásokban, melyek a nagytőkések, nagykereskedők, tőzdespekulánsokat érdeklik, majd a munka megszervezésével a munkapiac hírein kívül a pénz és tőkepiac s az ipart és kereskedelmet közelebbről érintő áru piacok fontosabb ágait is megfigyelés tárgyává kezdi tenni, igen sok, az érvényes helyzetkép festésére alkalmas statisztikai anyag értékesítésével. Az anyag begyűjtése és feldolgozása a fejlődés folyamán specializálódik, még pedig többnyire a fontosabb piacok megfigyelési lehetőségei szerint, amit még a különböző érdekképviselők s nagyobb vállalatok igényeit kielégíteni törekvő egyoldalú statisztikai munkásság is fokoz, míg végre a gyakorlati szükség-szerűségnek megfelelően kibontakozott ágazatokat a hivatalos statisztika is egységesebb alapokon veszi pártfogásába, Németországban pl. a munkapiacra a „Reicharbeitsblatt“, a gazdasági statisztika speciálisabb ágaira „Wirtschaft und Statistik“, s

³ Lásd: *Wilhelm Vogel*: Konjunkturkunde. Wissenschaftliche Beobachtung des Wirtschaftslebens für die geschäftliche Praxis. Berlin 1913 S. Simon. (38. oldalán). *Dr. Eugen Altschul*: Konjunktur und Konjunkturprognose. Magazin der Wirtschaft 1925 No. 8. (288—92. old.)

több hasonló természetű kiadvány rendszeresítésével.⁴ A leíró rendszerű iskolához tartozónak minősíthetjük még a „Verein für Sozialpolitik“ kereteiben lefolytatott tanulmányokat, melyek közül különösen az 1900-as évek körül lezajló gazdasági válságnak statisztikai szempontból egységesebb alapon történő vizsgálatai értékesek. Megfigyeléseiket az ismertebb válságstatisztikai anyagra, különösen a gyáripari termelés viszonyainak rendszeresebb felkutatására terjesztik ki, azonban a Calwer által felmutatott eredményeknél lényegesebben különbözőket elérni nem tudnak.⁵ Hasonló alapon dolgoznak még igen sokan mások, kik közül példaként Tugan-Baranowskyt, Esslent említhetjük, az előbbit a gazdasági válságnak az angol viszonyokra vonatkozó részletesebb tanulmányával, az utóbbit a pénzpiaci viszonyokra tett értékes megfigyeléseivel.

A leíró irányzatra nézve, annak vázlatos bemutatása után a következőket tudnánk jellemzőképpen megállapítani: ami a megfigyelések beállításának irányítását illeti, úgy túlteng a depressziós jelenségek vizsgálata, mit túlnyomó részben a konjunktura-statisztika fejletlenségére vezethetünk vissza, mely körülmény azonban nem tévesztendő össze a modern, különösen az Egyesült Államokban kialakulóban lévő jövedelemeloszlás és fogyasztási statisztika jelentőségével, mely a mai konjunktura-statisztika legértékesebb alapanyag szolgáltatója. Ami a módszereket és azok gyakorlati alkalmazását illeti, azok a leíró iskolában egy, az egész gazdasági élet ismert hullámmozgására kiterjedő szimptomológiára helyezkednek, ami ezen oknál

⁴ A legelső közlemények a „Leipziger Volkszeitung“ 1896 jún. 20-iki számában jelennek meg „Arbeitsmarkt“ Wirtschaftliche Wochenschau címer (Vogel említett munkájában részletesebben). Későbbben folyóirat alakjában „Arbeitsmarkt“, „Arbeitsmarkt Correspondenz“, „Die Konjunktur“ stb. Ujabbban konjunktura rovatokat közölnek: „Der Deutsche Ökonomist“, „Der Plutus vereinigt mit Magazin der Wirtschaft“, „Der Wirtschaftsdienst“, „Die Bank“, „Deutsche Wirtschafts Zeitung“, „Weltwirtschaftliche Zeitung“, „Deutsche Industrie Zeitung“, „Österreichische Volkswirt“, „Wirtschaft und Technik“ (V. D. I. havonként megjelenő melléklete) és számos más közgazdasági folyóirat. Napilapok közül csak a „Frankfurter Zeitung“ külön kiadványait említhetjük példaképpen: „Die Wirtschaftskurve“ Mit Indexzahlen der Frankfurter Zeitung 1—5. füzet.

⁵ Schriften des Vereins für Sozialpolitik. CV. Die Störungen im deutschen Wirtschaftsleben während der Jahre 1900. (Erster Band: Fragebogen für die Industrienquete. I. Aufschwung. II. Niedergang. III. Veränderungen in der Organisation der Industrie. Literatur über die gegenwärtige Wirtschaftskrisis). 1. Textilindustrie. 2. Montan- und Eisenindustrie. 3. Maschinenindustrie, Schiffsbaugewerbe, Elektrotechnische Industrie. 4. Verkehrsgewerbe. 5. Die Krisis auf dem Arbeitsmarkt. 6. Geldmarkt. 7. Hypothekenbanken, Immobilienverhältnisse, Baugewerbe. „Die Störungen im deutschen Wirtschaftsleben während der Jahre 1900 in ihren Rückwirkung auf die industriellen. Effecten, und Geldmarktverhältnisse Österreichs. — *Esslen J. B.* „Die deutsche Landwirtschaft“ (in Schriften des Vereines für Sozialpolitik No. 155.) stb. — *Esslen J. B.*: Konjunktur und Geldmarkt 1902—1908-ig.

fogva a konjunktúra-kutatás közelebbi céljai szempontjából igen szétfolyó eredményhez vezet. A statisztikai felvételek, de főként a megfigyelés szükséges terjedelmének megválasztása, egy egységesebb, áttekinthetőbb rendező elv szempontjából hiányosságokat mutat. A részletező és oknyomozó munkát, inkább a mozgásjelenségek morfológiájának nevezhetnénk a konjunktúra-kutatás igazi céljait kielégítő tartalmi lényeggel szemben. A szemléltetés kivitelezése pedig úgy történik, hogy az idősorokat táblázatokba gyűjti, vagy ábrázolja grafikusán, legfeljebb egyszerű indexsorok alakjában, melyek azonban minden módszertani korrekciót nélkülöznek. *A sorok viselkedéséből közvetett úton vont következtetések, leíró szimptomológiára helyezkedő becslések jellegét viseli magán.* Az új német konjunktúra-statisztika, habár igen sok rokonvonást mutat történelmi alakjával, mégis mint később látni fogjuk, a matematikai irányzat hatása alatt fejlődik, mely iskolának kezdeményezői Altschul ismertetésaitől eltekintve, éppoly kevés méltatásban részesülnek az irodalomban, mint a fentebb felsorolt statisztikusok munkássága.

Az ú. n. matematikai iskola érdemeit azért sem hallgathatjuk el, mert a modern induktív statisztika által részletesen kifejlesztett módszertan igen sok gyakorlati eljárást köszönhet neki. A matematikai iskola tagjai közül Galtont kell kiemelnünk, mint kezdeményezőt a köréje csoportosuló tudósokkal együtt.⁶ Galton egyébként orvos, módszertani munkássága leginkább az átöröklés törvényszerűségeinek induktív kutatásaiban, az emberekre, állatokra, növényekre, karakterisztikus megjelenési formák, különböző tulajdonságok, az életkor statisztikájának eltérő szempontok szerinti, túlnyomó részben matematikai feldolgozásában merült ki. Függetlenül attól, hogy tanulmányait tulajdonképpen nem gazdaság-statisztikai alapon végezte, az általa tökéletesített munka lényege az, hogy a statisztikai sorok használatában rámutatott a kvantitatív mérlegelésen kívüli variáció és diszperzió hatásaira, helyesebben arra, hogy a tömegadatok átlagos értékeit azok diszperziója befolyásolja, melynek módszertani figyelembevétel nélkül csak megbízhatatlan eredményekhez juthatunk. Részletesebben alkalmazza a Gaus-féle hibaelméletet is, a korrelációs számításokban olyan összehasonlítási lehetőségeket teremt, melyek a modern amerikai gyakorlati konjunktúra-statisztikában is alapvetőek. Galton munkatársai közül meg kell említenünk Ernest Warren, Polin, Elderton, Macdonell, különösen Karl Pearsont

⁶ Galton és iskolájára vonatkozó adatokat lásd részletesebben: „*Life, Letter and Labours of Francis Galton*“ by Karl Pearson (Galton professor university of London Cambridge at the university Press 1914.) „*Biometrika*“. A Journal for the Statistical Study of Biological Problems. Edited in Consultation With Francis Galton by W. T. R. Weldon K. Pearson. C. B. Davenport. (Cambridge at the university Press [London] Volumes 1901—1908.).

és Udny Yulet. Előbbi legerősebb matematikusa a Galton-csoportnak, utóbbi pedig a vázlatosan említett matematikai statisztikai módszereket a gazdasági statisztika anyagára is megpróbálta alkalmazni, a legkorábban megjelenő statisztikai kézikönyveket írja (tanulmányait a párisi 1909-ben tartott statisztikai kongresszuson mutatja be először). Az említettekén kívül még sokan próbálkoztak meg hasonló kivitelű és irányú tanulmányok lefolytatásával, azonban a statisztika tudományában különösebb megértésre nem találtak. Az ideiglenes sikertelenségben, mint ismeretes, a többek között Neumann-Spallart, Foville, Beveridge, Mortara, Julin Sorer s az oroszok is osztozkodnak. A Galton-féle irányzat módszertana újabban igen megerősödött, fontosabb eredményeinek alkalmazása a gyakorlatban csak igen nehezen hódított tért, ami sok tekintetben a leíró- és matematikai iskolák közti állandó ellentétekre s a matematikai iskola ma is még nagy népszerűtlenségére vezethető vissza. Európában tényleg egészen a legutóbbi évekig a fenti iskola feltűnő mellőzésben részesült, s Charlier és Czuberen kívül⁷ alig említhetünk a komoly művelői közül valakit. Ezzel szemben az Egyesült Államokban, a gyakorlati módszertan, eltekintve a konjunktúra-statisztikai anyag terjedelmétől hatalmas irodalommal rendelkezik.

A statisztikai soroknak matematikai eljárások segítségével történő előkészítésének előnyeit a régi nyers és minden módszertani korrekciót nélkülöző szemléltetéssel szemben csak legújabban kezdték hasznosítani. A Persons tanár által vezetett „Harvard Service“ a matematikai módszereket a gazdasági statisztika igényeinek megfelelően lényegesen kiépítette. Az angol iskolában bevált korrekciós módszerek alkalmazására széles terület kínálkozott az amerikai statisztika terjedelmes megfigyelési anyagában. Sok tekintetben ezen módszertani tanulmányoknak köszönhető, hogy ott az induktív statisztika megerősödhetett, de különösen, hogy kifinomodott eljárások segítségével annyira vihette, hogy statisztikai alapon is sikerült bizonyos elméletileg elgondolt gazdasági életfolyamatokat s azok törvényszerűségeit ellenőrizni s igazolólag megfigyelni. Nem szabad félreismernünk, hogy a matematikai eljárások csak a prognosztikus következtetések alapanyagának előkészítésében bírnak fontos jelentőséggel, a kialakuló gazdasági helyzetre vonandó következtetésekben azonban közvetlenül a matematikának semilyen szerep sem jut. A matematikai módszerek alkalmazása a konjunktúra-statisztikában csak mint finomabb, tökéletesebb statisztikai technikai segédeszköz jöhet figyelembe. A kialakuló gazdasági helyzetre teendő következtetések gazda-

⁷ Charlier „Vorlesungen über die Grundzüge der Mathematischen Statistik“, Scientia, Lund. 1920. Czuber: „Die Statistischen Forschungsmethoden“ 1921. L. W. Seidel.

ságelméleti elgondolások alapján történnek. Konjunktúra-statisztika szempontjából különös érdeme a „Harvard Service”-nek, hogy a nyers gazdasági sorokat, melyeket mindig, mint eredő helyzetet feltüntető sorokat képzelhetünk el, sikerült egyes természetű módszertani eljárások alapján oly összetevőkre is felbontani, melyek a konjunktúra változásait élénkebben és tisztábban szemléltetik, mint az eredő nyers sorok, továbbá, hogy sikerült ugyancsak matematikai eljárások segítségével olyan megoldásokat is találni, melyek különböző sorok egységes alapon történő összehasonlítását is megengedik.

Az új módszertan a nyers sorok felbontását, a konjunktúra változásai iránt érzékenyebb összetevő sorok kidomborítására a következő elgondolások alapján képzei el: A gazdasági hullámmozgásokat feltüntető eredő képből először is ki akarja mindazon bonyolító körülményeket küszöbölni, melyek a tulajdonképeni konjunktúra változásaival közelebbi összefüggésben nincsenek. Ilyenek pl. mindazon aránylag hosszú időben lezajló változások, melyek gazdasági életünk, esetleg bármely ágazatának viszonylagos fejlődésével vagy hanyatlásával kapcsolatosak, rendszeren hosszabb időben lezajló folyamatok és a szemléltetésben, emelkedő vagy súlyedő tendenciában nyilvánulnak anélkül, hogy a konjunktúra változásaival járó ciklikus mozgások értékét, mechanikai összetevőként az összegező görbében módosítanák. Ezen változásokat, hosszabb időben történő lezajlásukra való tekintettel, szekuláris változásoknak nevezték el. (Secular Tend.) A változásoknak másik fajtája, mely szintén az eredő görbe összetevőjeként működőnek tételezhető fel, a konjunktúra változását ábrázoló ciklikus mozgásokénál sokkal rövidebb tartamú, ú. n. „szezonális” változások. Okai a konjunktúra befolyásaitól külön választhatók, lényegesen rövidebb időközökben ismétlődnek meg (évenként, esetleg havonként), úgy hogy az eredő görbéből, mint zavaró körülménynek a kiválasztásai, valamilyen elgondolás alapján elképzelhetők.

Hátra van még az exogén okokra visszavezethető változásokat figyelembe venni (rendom fluctuation), melyekkel szemben a konjunktúra-statisztika egyelőre tehetetlen, talán nem is annyira az alkalmazható módszerek hiányában, mint inkább az információs szolgálat tökéletlensége, továbbá többnyire politikai, meteorológiai viszonyokkal kapcsolatos kiszámíthatatlansága miatt. Az erről az oldalról jövő, helyes gazdasági következtetéseket zavaró körülményeknek a kiküszöbölhetőségéről, nem kell a legpesszimisztikusabb véleménnyel nyilatkoznunk. Az ily származású befolyások enyhítését a statisztika és hírszolgálatának tökéletesedésével, minden nagyobb akadály nélkül el lehet képzelni. A gyakorlatban eddig alkalmazott módszereknél, pár kivételtől eltekintve, a tulajdonképeni endogén

gazdasági okok mellett, figyelmen kívül hagyatnak. A matematikai módszerek lényegéből kitűnik, hogy azoknak célja tulajdonképpen nem egyéb, mint a gazdaság-statisztikai tömegadatok által nyújtható eredmények szemléltetését áttekinthetővé, ellenőrizhetővé, de különösen a leíró statisztika felületes becslésszerű következtetéseivel szemben, megbízhatóbbakká tenni.

A konjunktura-statisztikában alkalmazott matematikai eljárások a megfigyelés pszichológiai meghosszabbításának, annak kifinomodott, érzékeny mérőeszközeinek tekinthetők, ami egyébként azt jelenti, hogy a matematikának az alkalmazása a statisztika módszertanában egészen más jelentőségű, mint az ú. n. közgazdasági matematikában. Addig, míg a konjunktura-statisztikában alkalmazott módok, inkább a tömegadatok szemléltetési metodikájában merülnek ki, addig a közgazdasági matematikában a gazdasági szervezeti élet törvényszerűségeit igyekeznek függvényyszerű formában kimutatni, kauzális matematikai következtetések vonása alakjában.

A statisztikai módszereknél a matematika ilyértelmű alkalmazásával csak kivételes esetekben találkozunk. Leginkább a viszonyított értékű, ú. n. indexszámok képzésére fektetik a fősúlyt, melyeknek a nyers sorokéval szembeni fő előnye, hogy kényelmesebb, áttekinthetőbb összehasonlítási módot nyújtanak. Nem annyira technikai berendezésük, mint inkább azért váltak népszerűvé, mert egy bizonyos feltételek szerint választott alaphoz való viszonyításuk esetén az eltérések százalékokban kifejezhetők és így különböző sorok összehasonlíthatók, közös nevezőre hozhatók, átlagolhatók. Leginkább azonban azért örvendenek nagyobb elterjedésnek, mert a gazdasági hullámmozgások jelenségének statisztikai szemléltetésére, különösen a piaci jelenségek, az áralakulás törvényszerűségeinek a bemutatására vélik alkalmasoknak. Hogy az indexszámok ily irányú használhatóságát helyesen mérlegelhessük, tárgyalásunk ezen helyére térve, azok szerkezetével kellene részletesebben foglalkoznunk, de főleg a továbbiak előzményeképpen, mert hiszen a konjunktura-statisztika túlnyomó részben indexsorokkal foglalkozik s azok viselkedése alapján vonja le következtetéseit. A részletekbe merülés veszélye nélkül, minket közelebbről érdeklő kérdéseket két csoportba oszthatjuk. Az elsőbe tartoznak mindazok, melyek az indexszámok szerkezeti tökéletességét, azok módszertani alkalmazhatóságát, tisztán belső technikai berendezettség szempontjából érintik. A másodikba mindazon kérdések sorolhatók, melyek az indexsorok nem annyira szerkezeti tökéletességének feltételeivel, mint inkább azok konjunktura-statisztikai alkalmazhatóságával foglalkoznak.

A *szerkezeti kérdések* alatt leginkább a különböző átlagolási eljárásokból elért eredmények (számítani, mértani, médián) vizsgálatát értjük, az indexszámokra alkalmazott hiba-

elméletre, vagy a komplikáltabb „Irving Fisher: Ideál Index“-ére, különböző elgondolások alapján történő mérlegelésére nem is gondolunk, legfeljebb az egyszerű mennyiségi mérlegelés esetét fogjuk megemlíteni. A szerkezeti tökéletesítők közül, a régebbi írók felsorolásától eltekintve, az újabbak közül Chaddock, Bowley Joung, de különösen Mitchell, Persons s Irving Fishert kell említenünk.⁸

Az *indexsorok* gyakorlati alkalmazásában eléggé sikerült a szerkezeti tökéletlenségből eredő hibákat redukálni, a különböző gyakorlati eljárásokat kifinomítani, de mégis sokkal alárendeltebb szerepet játszanak azon fontosabbnak minősítendő problémával szemben, mely az indexszámok gyakorlati alkalmazási lehetőségével foglalkozik. Hiába minden szerkezeti tökéletesség, ha a statisztika szemléltetési módjait olyan összeállítású megfigyelési anyagra alkalmazzuk, mely a gazdasági szervezeti életműködés törvényszerűségeit önkényesebb alapon, szükséges elméleti elgondolások és rendező elvek irányításának a hiányában veszi csak figyelembe. Ezek azok a kérdések, melyek a szerkezetieket jelentőségükben erősen túlhaladják s a komoly és jogosult kritika számára sokkal exponáltabbak.

A gyakorlatban az érték- és ársorok alkalmazása terjedt el, újabban azonban a mennyiségi indexek is tért hódítottak, amit a statisztikai megfigyelések esetenkénti kivihetőségéből könnyen meg is érthetünk. Kétségtelen, hogy mai gazdasági rendünk életműködésében, a forgalmi gazdaságra nézve jellemző szimptomákat a piaci szervezet keretében lezajló jelenségek közt kapjuk meg s ez az oka annak, hogy túlnyomó részben áralakulással foglalkozó sorokkal találkozunk.

A különböző piacokon begyűjtött anyag szempontjából tulajdonképpen a lényegesebb különbség a gazdasági és konjunktúra-statisztika igényei közt nincsen. A fejlett gazdaságstatisztika egy megbízható és széles megfigyelési alapon nyugvó helyzetkép festésére törekszik, a konjunktúra-statisztika ezzel szemben ugyanazon a területen begyűjtött anyagot prognosztikai tartalom és értékesíthetőség szerint igyekszik megrostálni. Ugyanazon életjelenségeket figyeli meg, csak hogy bizonyos dinamikai folyamatok kiemelésével, melyeknek időbeni lezajlásában, nem annyira a valószínű megismétlődések alap-

⁸ *Fisher Irving*: „The Making of Index Numbers“, *Chaddock, R. E.*: „Principles and Methods of Statistics“ (Chap X.) 1925. *Mills, T. C.*: „Statistical Methods“ Applied to Economics and Business“. (Index Numbers Chapter VI.) 1925. (169—253. old.). *Crum L. W.*: An Introduction to the Methods of Economic Statistics. (Index Numbers) 1925. (286—300. old.). *Homer B. Wanderblue*: „Problems in Business Economics“ (Harvard Method) 1925. *Pervusin C.*: „Hazaisztvenaájá konjunktúra vedénája vizucsényie dinamiki ruszkávó narodnavó hazaisztva za polvjeká. Moszkva 1925. (orosz nyelvű) 37—121. old.

ján, mint inkább a gazdasági szervezeti élet kiválasztandó törvényszerűségére épülő események szükségszerű bekövetkezésére s azok idejében történő felismerésére helyezi a súlyt, mely helyen a statisztikai kivitelre gondolunk. Ezért van a konjunktura-statisztikában mindazon megfigyeléseknek nagyobb súlyuk, melyek a szigorúbb értelemben vett endogen gazdasági szervezeti életjelenségek megnyilvánulásával járnak. Az említett szervezeti kapcsolatok alatt természetesen az önállóbb gazdasági egység belső életén kívülieket, világgazdaságiakat is értünk, általában mindazokat, melyek a mai gazdasági rendünk értelmében, itt különösen a kapitalisztikus vonatkozásaikra gondolva, egységesebb szemlélési pozícióból csoportosíthatók. A forgalmi gazdaságra nézve jellemző áralakulási folyamat figyelésére az indexsorok igen alkalmasak. csak az a kérdés, hogy az árstatisztikai megfigyelési anyagot milyen szempontok szerint kell a gazdasági, vagy konjunktura-statisztika igényeit kielégítő módon megválogatni.

Ha árstatisztikából kívánunk kiindulni, úgy szem előtt kell tartanunk, hogy az áralakulás egy dinamikai gazdasági folyamat, melyet tetszésszerű helyen egy pillanatra rögzítve, statikai alapon is megvilágíthatunk ugyan, azonban oly eredményekhez kell jutnunk, melyek adott esetben realitásukból igen sokat veszíthetnek. Az árszínvonal kialakulását véve, mely a mindenkor áralakulás érvényes eredő helyzetének volna tekintendő, úgy technikai hasonlattal élve az indexsorok az árszínvonalon keresztül, felvehető metszetekhez hasonlítanak, melyekből minél több irányú s minél nagyobb számú sor áll rendelkezésünkre, annál megbízhatóbb eredményekhez juthatunk. Minél szélesebb területen figyeljük meg az áralakulást, annál pontosabb eredményeket kellene elérni tudni, amit el is ismerhetnénk abban az esetben, ha az áralakulás egységes folyamatnak volna tekinthető. Mivel azonban a piacok szervezeti berendezésének s egymással való kapcsolatainak bonyolultsága miatt az áralakulás nem nevezhető egységesnek (sok egyéb okot nem is említve), az indexszámok alkalmazhatóságának s rajtuk keresztül vont következtetéseknek is megvan-nak a korlátai.

Még mielőtt a piaci kapcsolatok részletesebb értelmezésére térnénk, megjegyezzük, hogy még összetett sorokkal sem lehet mindazon értékeket, összefoglalóan, szemléltetően visszaadni, melyek egy adott időpontban kialakult árban, az összes ártényezőik eredőjeként szerepelhetnek, mert ha talán az ár időbeni változásait grafikusán érzékeltethetjük is, az ártényezőik más mértékkel mérendő hatásait, esetleg különböző időben közrejátszó befolyásait, azok fázisaira nem bonthatjuk szét. Egy viszonyszámmal ezen összetevő értékeket szemléltetni nem tudjuk. A megfigyelési anyag megválogatásánál figyelniünk

kell tehát arra, hogy mily közelebbi cél szolgálatára állítunk össze indexsorokat, helyesebben, gazdaság- vagy konjunktúra-statisztikai igényeket akarunk-e kielégíteni. Mert ha csak retrospectív természetű eredményekhez kívánunk jutni, úgy a kereskedelmi árúindexek készítésével is megelégedhetünk, mert bizonyos értelmű tökéletlenségektől eltekintve, a vásárlóerő alakulására s az árszínvonalra nézve, tűrhető képet tudnak nyújtani. Ez azonban csak nyíltan bevallott célja a kereskedelmi indexeknek, ezzel szemben minduntalan találkozunk olyan értelmű interpretációjukkal, melyek azoknak prognosztikus vonatkozásokat is tulajdonítanak, amit azonban csak bizonyos feltételek kielégítése mellett ismerhetünk el.

A nagy- és kiskereskedelmi indexek forgalmi gazdaságunk dinamikájában, az árképződést, többnyire az áralanyok egyneműsége szerint rendszerint egypiachoz tartozóan igyekeznek összefoglalni és szemléltetni. Fenti indexeket az egypiacon felvett metszetben különböző árnívóhoz tartozónak kellene tekinteni, természetesen számszerűen külön minden árnívóban csak egy keletkező értékbeli eredő véghelyzetnek mérői, melyben az árképződés időben lezajló visszafutó fázisai teljes mértékben érvényesülnek ugyan, de nem szemléltethetők. Így tehát amennyiben a gazdasági helyzetkép festése szempontjából hasznavehetőbb eszközökkel kívánunk dolgozni, úgy már ezért is szükség van az árúpiacok indexeinek megreformálására. Ezen átépítésnek szükségességét, különösen a konjunktúra-politika igényeinek kidomborodásával kezdik érezni. Az időnként történő reformok bejelentése, egyúttal a fenti okoknál fogva részleges beismerését jelenti az árúindexek tökéletlenségének s bizonyos tekintetben azon remények fel nem adásának jelei, melyeket hozzájuk prognosztika szempontjából fűznek. A kereskedelmi indexeket azért említettük, mert ezek mintájára épülnek ki az összes fontosabb indexrendszerek.

Legújabbban azok az államok, melyek részletesebben kiépített gazdasági statisztikával rendelkeznek, a kereskedelmi indexek mennyiségi mérlegelésével s a megfigyelési anyagnak az árképződés hosszirányban történő bevonásával igyekeznek a konjunktúra változásai iránt érzékenyebb indexekkel versenyre kelni. Konjunktúra-statisztika szempontjából mérlegelés útján ugyanazt érik el, körülményesebb úton, mint a Mitchell által hangsúlyozott megfigyelések alapján, sokkal kevesebb összetevő sorból konstruált konjunktúra változásai iránt érzékenyebb indexekkel. Ismeretes, hogy az ú. n. hosszirányú árútagozódás nyers-, fél-, készgyártmányok szerinti árak egyidőben is különböző fluktuációt mutatnak, melyek a gazdasági konjunktúra változásával is határozott kapcsolatban állanak. Az előbbieket általában az ismert okoknál fogva sokkal érzékenyebbek, mint a fogyasztásra kész gyártmányok árai. Minél

közelebb jutunk a termelés folyamatában a nyers anyagoktól a készgyártmányokhoz, annál nyugodtabb áralakulással számolhatunk, aminek szintén több magyarázata van.

Eszerint, ha a gazdaságstatisztika által megadható, megbízható helyzetkép festése szempontjából nem is, de a konjunktura-statisztika igényeinek megfelelően, fölösleges széleskörű megfigyelésre támaszkodó nagyszámú áralakulásából indexeket készíteni. Tökéletesen elegendő a konjunktura változásai által közelebbről érintett termelési tényezők áralakulását általában a piaci jelenségeket a fenti törvényszerűségek szem előtt tartásával figyelemmel kísérni. Így jön létre a Persons által készített tisztán az árúpiac kereteibe tartozó árúindexek átlagolásával „An Index of Prices of Ten Sensitiv Commodities“, melynek használhatóságát a németek is elismerték s nagyon kevés módosítással elkészítették az „Indexziffer der reagiblen Warenpreise“ mindazon árúk figyelembevételével előbbi indexüket, mely a német viszonyokra jellemző.

A termelés folyamatában mindazon árúk viselkedését követjük, melyek a termelési ágazatokban erős kereslet tárgyát képezik. Az áralakulás hatása alatt azok árai a többinél erősebb fluktuációt fognak mutatni. A belőlük összeállított indexekben nem fogunk mindazon káros hatásokkal találkozni, melyek a fölösleges mennyiségű, konjunktura lezajlása iránt különböző érzékenységet mutató, összetevő sorok egymás értékét tompító, kiegyensúlyozó összefoglalásából származnak. Elkerülhetők azon zavaró és értékrontó körülmények is, melyek a komplementer javak többszörös figyelembe vételéből származnak. A sok összetevő sorból készített indexek hiányait a különböző természetű mérlegelésekkel törekszenek érzékennyé tenni, mely eljárásoknak lényege nem más, mint a konjunkturaváltozások iránt érzékenyebb árúk árértékét, a tömegadatokéval szemben, külön nyomaték adásával kiemelni.

Az ilyen mérlegeléseknek azonban csak ott van értelme, hol tökéletesebb gazdaságstatisztikai anyaggal rendelkeznek s az érték és mennyiségi adatok, akár közvetett, vagy közvetlen úton könnyen hozzáférhetők. Ott azonban, hol csak megbízhatatlan módon lehet a forgalmazott mennyiségekre következtetni, a mérlegelésnek sok értelme nincs, mert csak becslésszerű lehet. Ezért az ilyen hátrányok távoltartására föltétlenül a nyers sorok alkalmazását kell helyeselnünk.

Mindemellett a mérlegelt soroké a jövő. Az Egyesült-Államokban és Németországban pl. a gazdasági statisztika újabban történő számottevő kiépítésével az indexek mérlegelését is elkezdik. Az ily módon összeállított indexek a konjunkturális változásokat általában aszerint fogják egymástól eltérő pontossággal megközelíteni, hogy hány árú áralakulását vizsgálják, milyen tulajdonságú, nemű s fontosságú árúkat ölelnek

fel, továbbá hogy hogyan számítjuk az árakat, milyen mértékkel mérjük, átlagoljuk-e vagy sem, vagy csak egy bizonyos időpontban megállapított nyers árakat veszünk figyelembe, hogyan és milyen elgondolások alapján mérlegeljük azokat.

Ilyen amerikai indexek például:

Index Numbers of the United States Bureau of Labour Statistics.

Index Numbers of the Federal Reserve Board.

Index Numbers of the War Industries Board.

Dun's Index of Wholesale Prices.

Bradstreet's Index of Wholesale Prices.

Fisher's Index of Weekly Index Numbers of Wholesale Prices.

Persons Commodity Price Index of Business Cycles.

Babson Commodity Index stb.

Németországban: Grosshandelindexziffer der „Frankfurter Zeitung“, a német birodalmi statisztikai hivatal által kiadott indexek stb.

A nagykereskedelmi indexeket azonban csak egy bizonyos határig lehet a konjunktúra változásai iránt érzékennyé tenni, mert a hosszirányú árfázisok megfigyelésének az egynemű piacok határain az egynemű meghatározhatóságok megszűnésével bizonyos korlátaira kell akadnunk. Lényegileg nem az árképződés piaci törvényszerűsége, hanem az egyes árúk tárgyi rokonsága szerint specializálódó részletpiacokra való tagozódás azon körülmény, mely a megfigyelés módozatait külön választja (pl. árú- és pénzpiacok).

A bemutatott nagykereskedelmi indexek általában egy közös, az árúpiacokhoz tartozó árképződést vizsgálják, mindazon árúkat egyesítik, melyek forgalmi gazdaságunk pénzcirkulációján keresztül, egy piac kereteiben vertikális kapcsolataknak. (Wagemann.) Tudjuk azonban, hogy gazdasági rendünk termelési folyamatának tényezői közt még olyan árúk is szerepelnek, melyek nem szerint az előbbiektől különböznek s melyeknek az áralakulása az árúpiactól eltérő más, tőke-, pénz- és munkapiacokon történik. Ezek a piacok a pénz cirkulációja által horizontálisan kapcsolataknak nevezhetők, melyeken az árak fluktuációja egymástól lényegesebben eltérő, nem szinkronikus lefolyású, úgy hogy a termelési folyamat időbeni lezajlásának sorrendjét szem előtt tartva, oly áralakulással állunk szemben, mely speciális piacok árdinamikájából meg nem ítélnélhető. A különböző piacok forgalmi és gazdasági kapcsolatai s azoknak a konjunktúra változataitól függő, de időbeni eltérő elrendezettsége, a mérhető vásárló erőnek piacenkénti módosulása mind olyan prognosztikai értékeket rejtenek magukban, melyeknek szembetűnőbb kiemelésére egy piacból (pl. az árúpiacból) következtetéseket nem vonhatunk.

Eleinte úgy próbáltak ezen hosszirányú árkapcsolatok kihasználhatóságán segíteni, hogy különböző piacok konjunktúrára jellemző áralakulását egy közös indexsorba átlagolják, aminek tulajdonképpen módszertani kiviteli akadályai nincsenek, mert hiszen az indexszámok matematikailag egyértelmű formára hozhatók. Hogy azonban mennyiben felelnek meg azok a gazdasági folyamatok hű szemléltetésének, különösen pedig a konjunktúra okozta változásokat milyen mértékben közelítik meg, képezi a kérdés elbírálendő részét.

Az említett törekvésekkel még ma sem hagytak fel s az u. n. „Totális, vagy Generál Indexek“ hívein kívül (Pervusin szerint: Benini, Liesse, March, Mortara, Niceforo, Julin, Bernheimer) az oroszokat kell említenünk mint pártfogóikat, kik közül különösen Pervusin, Ignatiew, Kondratiew, Stein, Csetverikow válnak ki. Az amerikaiak sem hagynak fel a totális indexek készítésével, bár ők csak retrospektív céllal szerkesztik, de ma is sok hasonló értelmű index van forgalomban, melyek közül a Persons által szerkesztett „Harvard Index of Trade“-et és a Babson organizáció által „trend“ megállapítására használatos totális indexeket kell említenünk.

Európában az 1920-ban Brüsszelben tartott statisztikai kongresszuson még mint nyílt kérdést tárgyalják a totális indexek problémáját, sőt a Dawes-tervezet szerint teljesített szolgáltatások megállapítására oly „Wohlstand Index“-et készítettek, mely tisztán generál index.

Még mielőtt a tőkecirkuláció által vízszintesen kapcsolt piaci jelenségek okozati összefüggéseire épülő következtetések lehetőségeinek a bírálatára térnénk, az egyszerű, mérlegelt s totális indexekre vonatkozólag a következőket foglalhatjuk össze:

Az eredőként kialakuló árképződésnek hosszirányú tényezői s időben visszanyúló fázisai, tisztán az áruforgalom tárgyi hasonlóságánál fogva egy piachoz kapcsolt áralakulás jelenségeiből, megbízhatóan nem határozhatók meg. Ezen hangsúlyozott hátrányon természetesen egy egész piacsor egyidőben lezajló árképződésének generál indexekbe való átlagolásával sem lehet messzebb menő módon segíteni, mert a zavaró körülmények az egymástól lényegesebben eltérő piacok árúkarakterének jelenségei miatt megsokszorozódtak, az esetleg helytelenül megválasztott sorok összegezéséből származó kiegyensúlyozó hatások még könnyebben érvényesülnek. Viszont megállapíthatjuk, hogy helyzetképet nyújtó, mint prognosztikus értelmű kiaknázhatóságuk szempontjából úgy az árollókat szolgáltató áruindexek, mint a tárgyi alapon egymástól lényegesebben eltérő piacok árképződéséből merítő totális ár, vagy mennyiségi indexek, még sok ismeretlen megoldási lehetőséget rejtenek magukban.

A felsorolt indexek hiányosságai eléggé nyilvánvalóak lévén, Persons oly módon gondol a hosszirányú árfázisok megközelíthetőségének nehézségein áthatolni, hogy az egymástól lényegesebben eltérő piacok jelenségeit piacokként különválasztja. A konjunktura változásaira élenkebben reagáló piacok jelenségeit külön-külön tanulmány tárgyává tette s a gazdag amerikai statisztikai anyag alapján, induktív statisztikai úton érdekes eredményeket vetett felszínre.

A „Harvard Service“ több száz sor közül kiválasztott 25 olyan indexsort, mely a konjunktura változásai iránt különösebb érzékenységet mutatott s már ismertetett statisztikai módszerek segítségével rájött arra, hogy a vizsgált sorok közt igen sok olyan egyforma értékű van, melyek csak annyiban különböznek egymástól, hogy időbeni eltolódottságuknak megfelelően különböző csoportokba oszthatók. Az egyikbe azok voltak mint szinkronikus lefolyású sorok egyesíthetők, melyek a tőkepiac áralakulására nézve jellemzők. A másodikba azok voltak foglalhatók, melyek a termelés és a kereskedelmi élet viszonyaival kapcsolatosak. A harmadik s egyúttal az elsőtől mért legnagyobb időeltolódással következő sorok olyan árindexből állottak, melyek a pénzpiac árviszonyait világították meg. A görbék szemléltetési sorrendjében a spekulációs görbét helyezik első helyre, ami egy speciális elméleti elgondolásnak köszönhető.

A Harvard Service következtetéseit a három említett átlagindex, egymáshoz való viszonylagos időbeni eltolódására, az indexgörbék relatív súlyedésének vagy emelkedésének nem annyira szükségszerű, mint valószínű bekövetkezésére építi. Azonban nem tisztán induktív úton, mert a vízszintesen kapcsolt, de egyenként vizsgált piacok indexeinek pusztán módszertani viselkedése még nem dönti el a levonható következtetések lehetőségét. A harvard barometernek igen nagy erőssége, hogy az általa használt indexek mai gazdasági rendünkre nézve legjellemzőbb s legfontosabb szervezeti életjelenségek szemléltetésére alkalmasak, leginkább azért, mert a rendelkezésükre álló gazdaságstatisztikai anyag adottságát véve, oly piacokat sikerült kiválasztani, melyek a tőkebefektetési vagy másképen kapitalisztikus termelési folyamat legfontosabb állomásait képviselik, továbbá a kialakuló ártényező hosszirányú fázisaiban fekszenek s a konjunktura ciklikus mozgásával, körforgásával ellentétbe nem kerülnek. Ha tehát nem is a tőkebefektetési folyamat mentén képzeljük el a változásokra jellemző jelenségeknek valószínű egymásutáni bekövetkezését s ha a körforgást nem a tőkepiac jelenségeinél képzeljük felvágva, hanem a folyamat valamely más helyén, úgy akkor sem keveredünk ellentmondásba, mert fenti elgondolás alapján a konjunktura változásaira a körfolyamat egyéb fázisaiból is következtethetünk.

Az elméleti elgondolások irányító munkájának ily értelmű elismerésével nem találkozunk ugyan, de viszont az induktív statisztikai eredmények túlságos kiemelése mellett nem tagadható, hogy az elméletek statisztikai kontroljának lehetőségei a modern megfigyelési munka kiszélesedésével igen megerősödtek. A statisztika megállapítható újabban ismét szétfolyó munkásságát az elméleti munka ismét egységesebb mércébe kezdi terelni és bírálni. A fent említett generálindex rendszerekkel szemben a fázisokra bontó harvard megoldás határozott előnyöket rejt magában különösen azért, mert a legfontosabb gazdasági jelenségeken s szerven keresztül sikerült a konjunktura változásainak a körülményeit megközelíteni.

Az amerikaiak eleinte a tőkepiac indexének viselkedésében vélték a prosperitásra nézve legjellegzetesebb szimptomákat felfedezni s a spekulációs görbe volt az, melynek a viselkedésére a többi piacok jelenségeinek a súlyát helyezték. Majd az árúpiac (Business) jelenségeit kezdték a legfontosabb megítélési alapul minősíteni.

Németországban a múlt év folyamán kialakuló konjunktura-statisztika, mely egyébként alapvetésében az amerikaiak iskolájától jóformán semmiben sem különbözik, maga Wagemann a német- és Harvard-rendszerek közti eltérést abban látja felfedezni, hogy a német statisztika az árucirkuláció részletesebb tanulmányozására fekteti a főszúlyt, amit még azzal toldhatnánk meg, hogy ezenkívül mindent elkövet a gazdasági statisztika említett elvek szerinti rendszeres átdolgozására.

Az árúpiac és árcirkuláció fontosságának hangsúlyozása nem tartott sokáig, mert már a múlt év végén az előbb említett ágazatokkal szemben a pénzeinkuláció mentén sokféleképen elképzelhető módon fellépő jelenségek figyelemmel kísérését javasolják, mint olyanokat, melyek a konjunktura változásai iránt a legérzékenyebbek (Zahlungsverkehr, fizetési forgalom). Megpróbálták a fizetési forgalom lényegesebb fázisait ábrázolni, egyenletekbe foglalni, részben talán azért, hogy a legcélszerűbb megfigyelésnek irányt szabhassanak (Jövedelem. = Fogyasztás megtakarítás. = Termelési költségek. = Jövedelem). De ha közelebbről figyeljük meg ezen és hasonló törekvéseket, úgy a mennyiségi elmélet újra való feléledésére kell találnunk, mert a forgalmazott fizetési erőt, tőke és pénzmenyiséget kontingentálnak képzeli el legalább is a vizsgált piacok kötelékében (az amerikaiaknál három, az európaiaknál több piac vizsgálataira vonatkozóan). A németek még ugyan egyáltalában nem foglaltak állást a kvantitatív beállítás mellett, de határozottan egyengetik ilyértelmű elgondolások útjait.⁹

⁹ Lásd az „Institut für Konjunkturforschung“ kiadványait. Továbbá: Karl G. Karsten: „The Harvard Business Index. A New Interpretation“. Journal of the American Statistical Association Volume XXI. New Series No. 156. December 1926. 399—419.

Amerikában ellenben ú. n. „kulumativ“ quadratura elméletnek elnevezett, induktív úton bemutatott quantitási elmélet újabban erősen tért hódít s Edgen kívül Fisher, Sneider, Mitchel, Maculay és Ogburne azok, kik a pénz áralakulásán kívül (kamatláb) munkapiacs általában a forgalmi-gazdasági rend több fontosabb dinamikai természetű kérdését megtudják közelíteni.

Befejezésül legyen szabad Csonkamagyarországra vonatkozóan megemlíteni, hogy az amerikaiak által bevezetett három piac vizsgálatával nálunk célt nem lehetne érni. Az okai azt hiszem eléggé plauzibilisak. Mai Magyarországnak a kapitalisztikus világszervezetbe való tagoltságában, úgy a hitelkináltságban, mint a viszonylagosan alárendeltebb ipari és mezőgazdasági termelésben, az exogentermészetű behatások túltengése miatt eredményesen konjunktura-statisztikát csak úgy állíthatnánk össze, ha több piac közvetett, vagy közvetlen vizsgálatára szorítkoznánk, úgy ahogy azt majdnem az összes európai államokban túlnyomólag német mintára teszik, ami a meglévő gazdasági statisztika részletesebb kiépítését s a már meglévő anyag új szempontok szerinti átdolgozását vonná maga után.

Az ipari, kereskedelmi, közlekedési vállalatok, pénzüzetek, szövetkezetek részlegesen amúgy is meglévő statisztikáját csekély kiegészítéssel, inkább a kötelező adat- és hírszolgáltatás szempontjából kellene átformálni. Az ár és áruforgalmi statisztika hiányain is könnyen lehetne segíteni, mert a létező statisztikai szerveknek hatáskörét kellene csak valamilyen módon kiszélesíteni. A gazdasági statisztika átdolgozásának nagyobb akadályai nem lennének, melyet egységes alapon kellene legalább is 1918-ig visszamenőleg a konjunktura statisztika számára összefoglalóan előkészíteni.

Mindenesetre részletesebb és lelkiismeretes tanulmány volna hivatva eldönteni, hogy mily különösebb feltételek megadása mellett lehetne Magyarországon hasznavehető konjunktura-statisztikát művelni.

Andreich Jenő.

Van-e túlindustrializálás Magyarországon?

Magyarország már a háború előtt sem volt tisztán agrár állam, hanem aránylag fejlett és változatos iparral rendelkezett. A háború utáni, területében egyharmadára redukált Magyarország ipara túlnyomó nagy részében, kevés kivétellel, ezeken a régebben lerakott alapokon fejlődött. Rendelkezésre állottak új gyárak alapítása céljából egyes szynylódó iparágak felhagyott üzemei, vagy a megfelelő erőtelepek, a képzett munkások, a szakértő vezetés, nehéz viszonyok között is természetesen érvényesülni óhajtó vállalkozási kedv és, bár többnyire importált, tőke.

A régi Magyarországbán az ipari termelés fejlődésének bizonyos előfeltételei bőségesen megvoltak. Így el volt látva Magyarország nemcsak élelmiszerral és mezőgazdasági nyersanyagokkal, de szénnel, fával, vasércekkel, bizonyos fémekkel, textil-anyagokkal (gyapjú, kender, len), sóval, azután olcsó erőforrásokkal (vizierők, földgáz) és így tovább. A régi Magyarország a maga 20 milliós lakosságával közös vámterületet alkotott a régi Ausztriával és így több mint 51 millió lakosságú nagy és változatos fogyasztó területen élvezte a teljesen szabad belső forgalmat és a védelmet a monarchián kívül álló államok termelésével szemben. Ebből a helyzetből Magyarországra nézve bizonyos előnyök, de hátrányok is származtak. Az előnyöket nem kell bővebben fejtegetni. Magyarország agrár termelésének elhelyezése a monarchián belül többé-kevésbé biztosítva volt; nem is voltunk ráutalva, hogy termékeinket a monarchia határain kívül, tehát már nehezebb viszonyok között világpiaci áron próbáljuk elhelyezni. Ezzel szemben az Ausztriával való kapcsolat miatt nem emelkedhetett az ipari fejlődésnek olyan fokára, mint amilyenre hivatva volt azon kedvező körülmények következtében, hogy úgy élelmiszerekkel, mint nyersanyagokkal bőven el volt látva és megfelelő vagy kiképzésre alkalmas munkástömegek állottak rendelkezésére. A régi monarchia gazdaságpolitikája ugyanis odairányult, hogy Magyarországot nyersanyagtermelő ország nivóján tartsa meg, az ipari termelést pedig a volt monarchia osztrák és csehországi centrumaiban koncentrálja. Az a körülmény, hogy Ausztriában és Csehországban voltak a leghatalmasabb ipartelepek, nem ter-

mészetes fejlődés eredménye, hanem a bécsi kormányzat bizonyos céltudatos intézkedéseinek következménye. Ezekről az intézkedésekről nincs helyünk ezúttal bővebben megemlékezni, de kimeljük, hogy egy több évszázados tendenciával állottunk szemben és ez a tendencia annyira érvényesült, hogy a monarchián belül a magyarországi nyersanyagok jórészt elvándoroltak az osztrák és a cseh centrumokba és innen feldolgozott állapotban tértek vissza. A háborút megelőző évtizedekben azonban, mint mondtuk, a monarchia említett tendenciája ellenére is egyrészt a magyar kormánynak az ipari fejlődést kedvezményező intézkedései, de főleg a természetes és bőséges előfeltételek révén érvényesültek a természetes magyar ipari fejlődési törekvések és igen nagy eredményeket hoztak létre. Nemcsak hatalmas malomipara volt Magyarországnak, nemcsak a cukoripar virágzott, nemcsak a szeszipar, a sörgyártás, a keményítőgyártás, a szalámiipar, a növényolajgyártás, a műtrágyagyártás, falepároló ipar, cellulózeipar, tanninipar és a többi jutott domináló jelentőséghez. Ezek mind közvetlenül a mező- és erdőgazdaságban gyökerező iparágak voltak, amelyeknek okvetlenül fejlődniök kellett ott, ahol jelentős mezőgazdasági termelés, megfelelő munkásság és kellő nagyságú fogyasztó terület állott rendelkezésre.

De épen így egészen természetes okok idézték elő, hogy Magyarország vas- és gépiparának is ki kellett fejlődnie. Magyarország a háború előtt rendelkezett mindazzal, ami szükséges a vas előállításához: vasércel, kokszolható szénnel, megfelelő szakképzett és olcsó munkaerővel. A vastermelés története hosszú évszázadokra nyúlik vissza, mint ahogv már a vasérbányászat és feldolgozás elméletét és gyakorlati alapismereteit oktató intézeteink is évszázados multtal birnak, amikor a mi felsőmagyarországi szakiskoláinkra a nyugati nemzetei tömegesen küldték ifjaikat; de ugyanúgy voltak vörösréz- és fémbányáink és fémkohászati üzemek is. Mi sem természetesebb, mint hogy a nyugati fejlődéssel lépést tartva ilven körülmények között a gépgyártás, a vas- és fémtömegek tömeges előállítása, úgyszólván ervidőben indult meg a nagy nyugati üzemekkel. Gépiparunk több mint száz éves multa tekinthet vissza és a gépek gyáripari termelése a nyugaton sem sokkal régebb keletű. Magyarország már a háború előtt maga látta el szükségletét minden fajta erőgépekben, megmunkáló gépekben és tömegekben. Bár a háború előtti Magyarország vas- és féminari nyersanyagtermelésének egy részét elveszítette, illetoleg meglévő vas- és fémtermelése kedvezőtelenebb viszonyok közé került, nem lehetett szó sem arról, hogy az ország a változott viszonyoknak megfelelően a tőke elnusztlásával járó üzembeszünetés mellett határozzon. Ellenkezőleg, gazdasági és társadalmi szempontból egyaránt helyes volt ezeknek az üzemek-

nek a konzerválása, illetőleg oly módon való átszervezése, hogy a belföld szükségletei az eddiginél fokozottabb mértékben legyenek a hazai termelésből kielégíthetők. Ez az életkényszer, a meglévő vagyonhoz való ragaszkodás természetes érzése hozta magával azt, hogy egyes ipari vállalatok elvesztvén fogyasztó piacuknak jelentékeny részét, kénytelenek voltak oly belföldi igények kielégítésére gondolni, amelyek a régi egységes osztrák-magyar gazdasági vámterületen belül ugyan, de nem Magyarországon lévő gyárak útján fedeztettek. A magyar gépipar csak ennyiben változott a háború után, méreteiben azonban, különösen a vállalatok számát illetőleg, úgyszólván változatlan maradt. A gépipart nem jellemzik újabb alapítások, a gépipar ma egészen ugyanazt a képet mutatja, mint a háború előtt, csak azzal a változással, hogy a háború előtti produktójának 70%-án felül a legritkább esetekben tudott emelkedni. Egyedül az elektromos gépipar volt az, amely már a háború előtt exportra dolgozott; oly fejlett volt és az egész világ elektromos fejlődésére döntő befolyással bíró oly feltalálói voltak, hogy nemcsak a keletre, hanem messze nyugatra is eljutott. Nagyon természetes, hogy a fogyasztó terület elvesztését ez az ipar érezte meg a legjobban és ma az eddiginél fokozottabb mértékben kénytelen exportra dolgozni.

A textiliparban ősrégi volt az a törekvés, hogy a magyarországi gyapjútermelés jelentékeny részét maga az ország használja fel posztó gyártására és ellássa az agrár lakosság textilszükségletét. Ugyancsak ősi gyökerei vannak a selyemszövésnek, amely a Magyarországon réges-régen meghonosodott selyemgubó-termelésen alapult. A kender és a len mindig jelentős termelési ága volt a magyar mezőgazdaságnak és régen meghonosodtak a kendert és lent feldolgozó iparágak is. Végül a pamutgyártás aránylag újabb keletű ugyan, de szintén évtizedekkel a háború előtt kezdődött és a szükséglet növekedésével ép oly természetszerűen fejlődött, mint bárhol Európában, mert hiszen ennek az iparnak nyersanyagát az egyik európai ország épúgy importálni kényszerült, mint a másik. Ugyanez áll a jutafeldolgozó iparra. A bőrgyártásnak részben a hatalmas magyar állattenyésztés adott nyersanyagokat, de a finomabb bőrárúk készítése az osztrák és a cseh verseny miatt meglehetősen háttérbe szorult; a petroleumfinomítást elősegítette az, hogy a monarchián belül Galicia dús nyersolajforrásai állottak rendelkezésére. A háborút megelőzően a most Romániához csatolt részen sikerült földgáz is nyerni és ezzel egy újabb főleg kémiai ipari fejlődés alapját megvetni. A cementgyártás már a háború előtt is virágzásnak örvendett, ugyanezt mondhatjuk a téglá és egyéb építőanyaggyártásról is. A vegyészeti iparágak közül rá kell mutatnunk a régi Magyarország igen erős falepároló iparára és a vele kapcsolatos különböző iparágakra:

ez a falepárolóipar természetesen az ország periferiáinak nagyszabású erdőségeire volt bázisra építve, melyeket úgyszólván teljesen elvesztettünk. Nemcsak honos, hanem szinte kivétel nélkül erősen fejlett volt Magyarországon a fafeldolgozó iparnak minden néven nevezendő ága, továbbá a seprőgyártás, a kefégyártás, papirgyártás; szépen fejlődött a kaucsukfeldolgozó ipar, műtrágyaipar, szódaipar, dinamitgyártás stb. stb.

Aki a mai Magyarországnak ipari termelése felett szemlét tart, alig talál olyan iparágat, melynek gyökerei a múltba vissza ne nyúlnának. A régi Magyarország ipara, eltekintve a mezőgazdasági nagyipartól, nem volt expanzív természetű, hiszen még a belföldi szükséglet ellátásában is osztoznia kellett a vele vám nélkül versenyző ausztriai iparral (osztrák és cseh), de nagy erőforrást jelentett ezen ipar számára az akkor még meglevő hatalmas állami gépezet, egy lendületesen fejlődő állam folyton fokozódó investíciós szükségletei, a hadsereg szállításokban való részesedés: olyan munkaalkalmak, amelyek ma csaknem vagy egészen elestek. Ezeknek a munkaalkalmaknak egy része azonban elesett más országokban is, így például Németországban és Ausztriában. A győztes államokban, úgy a nagyokban, mint a kicsinyekben viszont az iparnak ez a hatalmas munkaalkalma változatlanul, sőt nagyobbodva fennáll. Egy német összeállítás szerint (Nauticus) a szárazföldi és tengeri hadsereg kiadásai Angliában, Franciaországban, Olaszországban, Japánban és az Egyesült-Államokban a háború előtt 5.8 milliárd márkát tettek ki, 1924-ben 7.4 millió márkát. Igen fontos körülmény ez, mert ezáltal a magyar ipari termelés egyrészt egyenlőtlenebb helyzetbe kerül azoknak az államoknak iparával szemben, amely államok termelésüket hatalmas állami és főként hadügyi megrendelésekkel is táplálhatják. Másrészt növekszik a verseny a magyar piacon (és persze más piacokon is) olyan államok részéről, amelyek fegyverkezésükben, de állami létükben is korlátozva vannak és az így elmaradt belső fogyasztásért kiélestedett versennyel, erőszakolt eszközökkel külföldi fogyasztó területeken keresnek kárpótlást.

A régi Magyarországra való visszatekintést befejezzük annak ismétlésével, hogy ez a régi Magyarország par excellence mezőgazdasági állam volt ugyan, de nem volt *kizárólag* agrár állam, hanem igen tekintélyes, jelentős fejlődésre alkalmas iparral rendelkezett.

A békekötés következtében Magyarország termelési feltételei és kilátásai lényegesen, döntően megváltoztak. Mindaz, ami a békekötés után a területében egy harmadára, lakosságának számát illetőleg mintegy 40 százalékára redukált Magyarországon történt, az előzményeknek természetes következménye. A békekötés után ittmaradt 8 millió lakosú és 93 ezer négyzetkilométer terjedelmű Magyarország általánosságban épen úgy

mezőgazdasági jellegű, mint a régi volt, de mezőgazdasági jellegének szabad kifejtésében az új határok olyan mértékben akadályozzák meg, hogy, ha élni akar, ha maradt még benne eleven erő, ha nem nyugszik bele abba, hogy gazdaságilag elsorvadjon, akkor feltétlenül törekednie kell egy új egyensúlyi helyzet létrehozására. Ezt az egyensúlyi helyzetet az új Magyarország nem érheti el másként, mint hogy munkásságának, intelligenciájának, vezető és szervező képességének azt a feleslegét, amely az új körülmények között elhelyezkedni nem tud, a megmaradt alapokon (részben romokon) tovább fejlesztendő iparban foglalkoztatja.

Az új Magyarország összes mezőgazdasági főtermékeivel kivitelre szorul. Búzát, rozsot, árpát, zabot, kukoricát, élő állatot és húst, burgonyát, tojást, főzelékféleket, olajos magvakat stb.-t egyaránt többnyire igen nagy mennyiségben exportálni kénytelen. Bár ezek primitív nyerstelemek, melyekre a közhit szerint az egész világnak szüksége van, a tény az, hogy még az abszolút ipari jellegű államoknak is, mezőgazdaságukat fejlesztő tendenciája miatt, már ezek külföldi elhelyezése is fokozódó nehézségbe ütközik, olyan nehézségekbe, melyeket hiába próbálunk az ipar terén teendő koncessziókkal eliminálni. A nyugati államok erősödő tendenciája az (lásd például Ausztriát, Csehországot és Németországot), hogy egyre erőteljesebb eszközökkel követelnek szabad utat iparuk számára és ugyanakkor egyre inkább saját mezőgazdaságukkal akarják táplálni ezt az ipart.

Ez a Magyarországgal szemben végzetes tendencia még sokkal határozottabban, kiméletlenebbül s szinte véglegesen érvényesül a mezőgazdasági nagyiparok tekintetében. Ha a magyar gabonafelesleget még el is tudjuk valahogy helyezni, de már a lisztkivitel akadályai teljesen elháríthatatlanok, annak ellenére, hogy a Budapest körül települt nagy malomipar érintetlenül megmaradt a mai Magyarországon is és berendezésével, tőkájával, kapacitásával alkalmas volna arra, hogy igen jelentős exportot bonyolítson le. Nem is említve a többi mezőgazdasági államok és Amerika részéről jelentkező hatalmas konkurenciát, az összes fogyasztó államok saját malomiparukat védik és fejlesztik. Németország, Svájc, Franciaország már a háború előtt nem volt hajlandó lisztet venni tőlünk, Csehország a múlt év júniusában behozott vámjaival a magyar lisztet kizárta, Ausztria szinte negyedévenként egymást követő lisztvám emeléseivel ugyanezt a tendenciát követi.

Budapesten 1913-ban 13 malom volt, melyek napi kapacitása csupán búzában 338 waggon (à 100 métermázsá), míg az összes termékekből, búzával együtt napi 417 waggont tudtak feldolgozni, ami megfelel évi 12.5 millió métermázsá kapacitásnak. Tényleg feldolgoztak a malmok 1913-ban összesen 8.8 millió

métermázsát (ebből búza 7.2 millió métermázsa), tehát kapacitásukat 70% erejéig kihasználták.

1925-ben Budapesten 10 malom volt, melyek összes kapacitása napi 300 waggon (ebből 290 waggon búza) s tényleg feldolgoztak ebben az esztendőben 2.2 millió métermázsát (ebből 1.8 métermázsa búza). Fel tudtak volna dolgozni kapacitásuk teljes kihasználásával 11.4 millió métermázsát, tehát kapacitásukat 20 százalék erejéig használták ki, vagyis egyötöd rész annyit dolgoztak, mint amennyit produkálni tudtak volna. Ezek a számok a magyar malomiparnak olyan összezsugorodására, olyan válságos helyzetére vetnek fényt, amelyből valóban nem látjuk a kivezető utat.

Komoly a helyzet a *cukoripar* tekintetében, amely termelésének több mint egy harmadával exportra szorul és ennek veszteséges áraiért a belső fogyasztás csekély volta miatt alig talál kárpótlást. Bár a belső fogyasztás emelkedett, még mindig nem több 800.000 métermásznál évenként. A cukorprodukción a mai Magyarország területén 1913—14-ben 1.9 millió métermázsa volt, 1925—26-ban 1.6 millió métermázsa.

Az egyéb mezőgazdasági iparok közül a *szalámi iparban* az 1923—25. évek fellendülése után igen nagy visszaesés mutatkozik, mert az összes államokban egyre szigorúbb s egyenesen a magyar szalámi ellen fordított vámügyi intézkedésekkel találkozunk. A *konzervgyártás* helyzete teljesen hasonló.

A *sörgyártás* 1913-ban a mai Magyarország területén 2 millió hl-t produkált, 1924—25-ben már csak 612.000 hl-t.

A *szeszgyártás* 1913—14. évi 524.000 hl. produkciója 1925—1926-ban 279.000 hl.-re csökkent le, jelenleg 330.000 hl. Egész Nagy-magyarországon a szeszgyártás 1.3 millió hl. volt. Érték szerint a szeszprodukción 32 millió aranykoronáról 1925-ben 16.7 millióra szállott le.

Az összes élelmiszer gyártást a hivatalos gyáripari termelési statisztika a mai Magyarország területén 1913-ban mintegy 700 millió aranykorona értékűre becsülte s 1924-ben körülbelül ugyanezt az értéket értük el, ami annyit jelent — a pénzvásárló erejének lényeges csökkenése figyelembevételével —, hogy ebben az egész ipari csoportban a termelés lényegesen csökkent s ez a tendencia, sajnos, tovább tart.

A vegyészeti iparok közül végzetes helyzetbe jutott a *kőolajfinomítás*, melynek 1913. évi 23.8 millió aranykoronát kitevő termelése (a háború előtti adatokat mindig természetesen a mai Magyarország területére vonatkoztatva) 1925-ben 11.1 millió koronára esett le.

A *keményítőgyártás* háború előtti 4.9 millió aranykorona termelése 1925-ben 4.5 millió aranykorona, vagyis a pénzérték csökkenése figyelembevételével lényegesen visszaesést jelent.

Az *enyvgyártás* 1913-ban 4.4 millió koronát reprezentál, 1925-ben már csak 2.3 millió aranykoronát.

A *növényolajgyártás* az 1913. évi 18.1 millió aranykoronáról leszállt 4.5 millió aranykoronára s kapacitásának csak csekély töredékét tudja kihasználni.

A *gyertya-szappan- és illatszergyártás* 1913. évi csaknem 20 millió aranykoronás termelése ma csupán 13.7 millió aranykorona.

A *műtrágyaipar* kapacitása 18.000 waggon szuperfoszfát, tényleg termel 8000 waggont (1926). A *csontfeldolgozó ipar* 4000 waggon csontot tudna feldolgozni, tényleg alig 6—700 waggont dolgoz fel.

A *vegyészeti ipar* összes termelése 1913-ban 124.5 millió aranykorona volt, 1925-ben 102 millió aranykorona, vagyis a pénzürték csökkenés figyelembevételével azt lehet mondani, hogy a mai területen felét sem produkálja annak vegyészeti iparunk. amit a háború előtt.

A szituáció már az előadottakból is áttekinthető. A domináló magyar mezőgazdasági nagyiparok egy részének lába alól máris kicsúszott a talaj, a többi szinte kilátástalanul küzd termékei elhelyezésének nehézségeivel. Malmok, sörgyárak és más vállalatok állottak itt a háború után hatalmas szervezettel, épületekkel, erőfejlesztő telepekkel, nagyszámú alkalmazottal. Egy részüket egyszerűen abbahagyták, más részük hajlékot adott olyan iparágaknak, amelyek a gyökeresen megváltozott körülmények között több kilátással kecsegtetnek. Magyarországon mesterséges iparfejlesztés nem történt, Magyarországon nem növeltettek nagyra gyökértelen termelési ágak, hanem igenis *történt az egész termelésben egy eltolódás*, amely a változásoknak természetes következménye. Csökkent az el nem helyezhető mezőgazdasági félgyártmányok előállítására és növekedett a kész iparcikkek termelése. Túliparosodásról azonban szó sem lehet. Az egész régi nagy Magyarországon 1913-ban az Országos Munkásbiztosító Pénztárnak 1.203,864 ipari és kereskedelmi biztosítottja volt: ugyanebben az évben, ugyanebből a számból 666.257 esett a mai Magyarország területére. A mai Magyarországon 1925-ben a biztosítottak száma ennél kevesebb: 624.000 s még ez a szám is redukálódik, ha a bányamunkásokat, kik a háború előtt külön voltak kimutatva, kivesszük belőle.

Az újabb felvételeken alapuló termelési statisztika számai azt mondják, hogy a mai Magyarország területén a háború előtti állapotokhoz viszonyítva nemcsak a már említett élelmezési és vegyészeti iparágakban, hanem, sajnos, más fontos iparágakban is a termelés lényeges csökkenése állott be.

Bár a termelési statisztikának ezeket a számait, a szakemberek által ismert körülményeknél fogva, bizonyos óvatossággal

kell használni, de nagy vonásokkal mégis csak képet adnak a helyzetről.

A *gépgyártásban* 1913-ban 226.3 millió aranykorona értékű volt a termelés, 1925-ben csupán 132 millió aranykorona értékű, holott a Budapest környékén települt nagy gépipari vállalatok mind megmaradtak.

A *kő-, agyag- és üvegipar* 70.8 millió aranykoronás termelése 62.9 millió aranykoronára csökkent.

Az *asztalosipar* 15.8 millió aranykoronás békebeli termelése 1925-ben már csak 10.6 millió korona volt.

Ha a *bőripar* produkciója értékben fel is emelkedett 45 millió aranykoronáról 57.5 millió aranykoronára, ez mennyiségben (a pénzérték csökkenése miatt) kétségtelenül visszafejlődést jelent, ami mellett természetesen a bőripar egyes ágai fejlődtek, más ágai viszont visszaestek.

Azt a tévhitet, mintha Magyarországon mesterséges eszközök elzárkózás stb. segítségével az utóbbi években egy túlzott, túldimenzionált egészségtelen ipari fejlődés jött volna létre, talán az okozza, hogy statisztikánk szerint a gyáripari telepek száma 1913-al szemben emelkedett, még pedig 2080-ról 3043-ra. Ez a szám azonban helyes képet nem ad, mert a magyar termelési statisztika a gyáripar körébe vonja be mindazokat az apró üzemeket is (20 munkás létszám vagy motorüzem bármily csekély munkáslétszám mellett), melyek valódi értelemben vett gyáraknak egyáltalában nem tekinthetők, hanem kisipari műhelyeknek, javítóműhelyeknek és hasonló kisebb vállalatoknak. Figyelembe veendő ezenfelül, hogy midőn a mezőgazdaságon alapuló ipari nagyüzemek száma és termelése csökken és az ország külső körülmények következtében kénytelen áttérni bizonyos ipari késztermékek produkciójának növelésére: az ilyen finomabb árúkat többnyire kisebb terjedelmű, de nagyobb számú üzemben állítják elő.

Ismételjük tehát, hogy a magyar iparban tulajdonképpen csak eltolódás jött létre. A mezőgazdasági nagyiparok csökkentek, bizonyos más iparágak fejlődtek.

Határozott, de egészséges és nagy reményekkel biztató fejlődés tapasztalható különösen a *textiliparban*.

Textilipara is volt a régi Magyarországnak, de kétségtelen, hogy újabban egyrészt a helyi és külföldi tőke érdeklődése, másrészt a céltudatos és bevált védelmi intézkedések igen lényeges textil-industrializálást hoztak létre.

Az egész *fonó- és szövőipar*, tehát a tulajdonképeni textilipar 1913-ban 82.2 millió aranykorona volt, 1925-ben pedig 215.5 millió aranykorona.

Ezen belül a *pamutipar* termelése 14.5 millió aranykoronáról 66.5 millió aranykoronára;

a *gyapjúipar* termelése 4.3 millióról 33 millió aranykoronára emelkedett.

Hozzá kell még vennünk ehhez, hogy a *ruházati iparban* (mely részben a belföldön gyártott, részben még a külföldről importált textilcikkek feldolgozásával foglalkozott) az 1913. évi 24.8 millió aranykoronás termelés 36.6 millió aranykoronára emelkedett, tehát mennyiség tekintetében már ebben az iparágban nem lehet lényeges fejlődésről beszélni.

Behozatalunk különféle textilipari termékekben még mindig évi 210—220 millió aranykoronát tesz ki, ami egész behozatalunknak kerek 30 százaléka és ipari gyártmányimportunknak körülbelül 45 százaléka. A belföldi ipar az ország textilárúszükségletének még mindig csak alig 60%-át fedezi. A belföldi termelés és az import közötti arány más országokhoz hasonlítva a magyar textiliparban egyáltalán nem kedvező. Szó sincs tehát erőszakos iparfejlesztésről, csak azzal a nagyon természetes jelenséggel állunk szemben, hogy egy országban, amelyben a textilipari termelés előfeltételei (nyersanyagok, fogyasztópiac stb.) nagymértékben adva voltak, ellenben az ipari fejlődést a régi osztrák gazdaságpolitika mesterségesen megakadályozta, amikor ezek a mesterséges akadályok megszűntek és a háború után az új határok között a belföldi termelés a belföldi szükségletnek alig 15%-át tudta fedezni, a tőke és a vállalkozási kedv önként értetődőleg a textilipar felé fordult a maga érdeklődésével, hiszen a gazdasági élet legelemibb szabályai szerint ez volt az az iparág, amelyben a legnagyobb fejlődési lehetőségek voltak elérjve, amelynek szükségszerűen *kellett* fejlődnie.

Még kevésbé lehet a magyar textilipar túlindustrializálódásáról beszélni általános európai viszonylatban. A magyar textilipar fejlődése Magyarországra nézve fontos, de európai szemmel nézve a magyar textilipar nagyon természetesen jelentéktelen. Egész pamutfonóiparunk (112.000 orsó), vagy egész posztóiparunk (1000 szövőszék), most, fejlődésünk csúcspontján, nem nagyobb, mint Csehországban egy-egy nagyobb, vagy a távolabbi nyugati államokban egy-egy közepes nagyságú gyártelep. És még ez az ipari fejlődés is csak egészen kis részében „nagyobbította“ az európai ipart, túlnyomórészen az alapítás úgy játszódott le, hogy külföldi (cseh, német stb.) tőkések *megelevő* gépeiket egyszerűen áthozták Magyarországra, hozzánk átköltöztek. Az európai textilipar válságának tehát lehet ezer oka, ezeknek egyike lehet a túlprodukción is — noha a valóságban, különösen ha figyelembe vesszük, hogy normális viszonyok között a fogyasztásnak is állandóan emelkednie kellene, nem túltermeléssel, hanem ellenkezőleg, betegesen elsatnyult fogyasztással állunk szemben —, de az európai államok bármelyikének textilipari válságát a legparányibb mértékben is Magyarország

gazdaságpolitikájára és a magyar textilipar fejlesztésére visszavezetni teljes képtelenség.

A hivatalos gyáripari termelési statisztika végső számai — melyekre, ismételjük, csupán a reláció feltüntetése kedvéért hivatkozunk — azt mutatják, hogy a mai Magyarország területén a gyáripar 1913-ban 1641 millió aranykorona értékű árút termelt, 1925-ben pedig 1698 millió értékűt, úgy, hogy mennyiség tekintetében a gyáripar összeségét tekintve ismét csökkenéssel állunk szemben.

Az ipari üzemek száma ugyan emelkedett, de a termelés, sajnos, nem, s az átlagos munkáslétszám (281.823—274.647) lényegileg szintén változatlan.

Mindezek a számok és adatok azt igazolják, hogy az ipari fejlődés útja Magyarországon természetes és szükségszerű. Ha természetellenes jelenségről lehet beszélni, akkor ez nem egyéb, mint, hogy mezőgazdasági nagyiparaink a nyugati államokon belül támadt konkurrencia s az ország területének csökkenése következtében összezsugorodnak. De egészen természetes, hogy az így előállott veszteséget pótolni igyekszünk s elsősorban úgy, hogy e tömegcikkék termelése mellett fokozottabb mértékben térünk át a nagyobbértékű közszükségleti cikkek produkcójára. Ha tétlenül néznők régi iparágaink válságát s nem igyekeznénk munkástömegeinknek és intelligenciáinknak az ipar más területein foglalkoztatást nyújtani, akkor az a veszedelem is fenyegetne bennünket, hogy Magyarország nemcsak hogy nem tudja fenntartani régi iparágainak és kulturális színvonalát, hanem ennek súlyos következményeként volna kénytelen számolni. Ha Magyarország mezőgazdasági és agráripari termékeinek nem tud a külföldön fogyasztót találni, örömmel kell vennie, ha a belföldön más iparágak fejlesztésével újabb fogyasztókhoz jut. Magyarországot népsűrűsége is a fejlődésnek említett irányába tereli. Az összes környező országok közül a mai Magyarország csaknem a legsűrűbben lakott. A relatív sűrűség Magyarországon 86 (egy négyzetkilométerre), Ausztriában 78, Romániában 55, Jugoszláviában 48, Lengyelországban 70 és csak Csehországban több mint nálunk: 97.

Ennek az aránylag sűrű lakosságnak céltudatos iparfejlesztő politika nélkül foglalkozást adni nem lehet. Hiszen a munkásság ép úgy, mint a foglalkozás nélkül maradó intelligencia még a szabad vándorlásban is akadályozva van; a nagy ipari államok a munkát saját polgáraiknak tartják fenn és így elzárják a kivándorlás levezető csatornáját is; magunk is preferáljuk természetesen azt a megoldást, hogy belföldön foglalkoztassuk és kivándorlásra ne kényszerítsük saját polgárainkat. A kivándorlás, mint biztosító szelep, nem kívánatos. De amíg ez a szelep sem működik, addig semmi más megoldás nem kezelhető el, mint a termelés tudatos védelme. A szabad vándorlás

nékülözhetetlen előfeltétele annak, hogy szabadkereskedelemről egyáltalában beszélni lehessen. Franz Eulenburg, a kitűnő német tudós, ezt a gondolatot így fejezi ki: „Freihandel hat einen freien Austausch von Arbeitskräften zur Voraussetzung: freie Niederlassung und freie Ausübung jedes Erwerbes“.

Az az átcsoportosulást, amely a magyar ipari termelésben végbement, a magyar gazdasági politika természetesen elősegítette. De a gazdasági politika lehetőségeinek teljes félreismérésére vall azt hinni, hogy az egyes iparágakban mutatkozó fellendülést mesterséges úton létre lehetett hozni. A magyar ipar gyökerei mélyre nyúlnak s egészségesek. Túlindustrializálásról azonban, a termelés számai szerint, nem lehet szó.

Lengyel Géza.

Közlemények.

György Endre (1848—1927.)

György Endre, aki 1848-ban született, abban a korszakban kezdte meg irodalmi és közéleti pályafutását, amelyet a magyar közgazdasági életben a liberalizmus fénykorának nevezhetünk. A múlt század 70-es és 80-as éveiben közlekedési szakkérdésekkel foglalkozott (Keletre magyar, 1876) s csak később tért át a szövetkezeti és hitelproblémák tárgyalása során az agrár kérdések tanulmányozására. Mégis György Endre képe a közvélemény előtt, mint agrárpolitikai íróé jelenik meg. Fiatalkori más irányú működése kevésbé ismeretes. Ha ellenben szövetkezeti vagy mezőgazdasági hitelügyi kérdésekről van szó, önkéntelenül is György Endre jut eszünkbe, akinek ezirányú munkássága díszére válik agrár irodalmunknak. Kortársa volt Darányi Ignácnak, gróf Károlyi Sándornak és Bernát Istvánnak s az utókor azt az agrár irodalmi csoportot talán leghelyesebben „Darányi iskola” névvel fogja illetni.

György Endre a szegedi gazdakongresszuson (1899) és a kassai agrárgyűlésen (1900) a földbirtokos osztály eladósodásáról, illetőleg a középbirtokos hiteléről értekezett. A Magyar Gazdaszövetség 1902-iki értekezletén az ingó jelzálog-hitelről és a szövetkezeti gabona értékesítéséről tartott előadást, 1903-ban pedig törvényjavaslatot terjesztett elő a szövetkezeti gabonaraktárakról.

Mint földművelésügyi miniszternek is első dolga volt a súlyos feltételű kölcsönökkel túlságosan megterhelt gazdaosztály sorsának könnyítése. Rövid minisztersége alatt azonban csak addig jutott, hogy a túlterhelt gazdaságokról típusok szerint monografiát állítson össze; a földbirtok tehermentesítésére vonatkozó konkrét intézkedést már nem tehetett. Irodalmi téren különösen becsesek külföldi tanulmányai, amelyek éles megfigyelő képességről tesznek tanubizonyyságot. (Közgazdasági tanulmányok, 1905).

György Endre mindig komolyan, megfontoltan írt, a salangot kerülte. Életét és írásait egyaránt a puritánizmus és az abszolút függetlenség jellemezte. Beszédeiben és felszólalásaiban is mindig egyszerű, világos volt: kereste a dolgok lényegét, nem kalandozott el idegen területekre.

György Endre agrárpolitikai író volt, de sohasem volt egyoldalú agrárius. Ha paradoxonnak látszik is, György Endre liberális agrárpolitikai író volt. A gazdasági szabadság tisztelete mellett is észre kellett vennie, hogy a földművelésnek olyan sajátságai vannak, amelyek egyenlő elbánást feltételezve, hátrányos helyzetbe hozzák a mezőgazdaságot és az agrár lakosságot az ipar-kereskedelmi foglalkozásokkal szemben. György Endre ezt a liberális felfogáson keresztül is meglátta és különösen meglátta a hitel és a szövetkezeti élet terén olyan időben, mikor még az agrár dolgokkal való foglalkozás háládatlan feladat volt.

György Endrét előkelő hely illeti meg a magyar közgazdasági és különösen a magyar agráriradalomban. A Közgazdasági Szemle, melyben szintén megjelent több tanulmánya s melynek mint Nemzetgazdasági Szemlének egy ideig szerkesztője is volt, tisztelettel adózik emlékének.

Mattyasovszky Miklós.

A mezőgazdasági szakoktatás.

Egészséges és helyes kulturpolitika, ez a nemzetek jövőjének megváltó ígéje. Ily politikának célja meg nem lehet más, mint a nemzet művelődési színvonalának fokozatos, de minél magasabbra való felemelése. A fejlesztés legyen azonban egyenletes és arányos, a kulturterületnek minden vonatkozására kiterjedő. Kerülje a végleteknek és aránytalanságoknak olyan veszélyeit, mint pl. hirtelen egyetemi fejlődés, népoktatás elmaradottsága, az általános ismereteket közlő iskolarendszer kiépítése, a gazdasági szakoktatásnak elhanyagolása, a gimnázium monopóliuma, középfokú mezőgazdasági oktatás hiánya. Tehát a végső célkitűzés olyan legyen, mely az összes kulturfeladatokat, a legmagasabb pedagógiai szertől le a legalacsonyabbig, egy nagy, magasrendű emberi és nemzeti szintézisben lássa. Azonban a legkiválóbb gondolat, a legnagyobb munkaelszántság sem hoz sikert, ha az nem ölt megfelelő szervezeti formát. Ha kulturpolitikánknak sikerre számító jövőjére gondolunk tehát, akkor meg kell találnunk a leghelyesebb megszervezésnek a legmegfelelőbb módját. Erre kell aztán felépítenünk oktatásunknak egységes és szerves rendszerét pedagógiai és adminisztratív szempontból egyaránt.

Az általános közművelődési oktatás iskolarendszere, amely az elméleti tudást közvetíti, a történelmi fejlődés korszerű követelményei szerint alakult ki és lényegében két év előtt törvénybe iktatott reformokkal be is fejeződött. E rendszer felépítettsége ma a következő 4 év elemi, 8 év gimnázium, reálgimnázium, reál; 4—5 év egyetem avagy főiskola. A 4 elemi, mint legalsó alaptagozat, mindenütt egyforma, a középiskola a korszellem természet-tudományos gyakorlati, technikai követelményeinek megfelelően háromfelé differenciálódott. A tudományegyetem mellett pedig kifejlődött, a fentjelzett modern kívánásoknak értelmében, a műegyetem és a modern közgazdasági felfogást képviselő közgazdasági egyetem. Ezenkívül létrejöttek a legkülönbözőbb művészi technikákat felölelő főiskolák.

A speciális gazdasági szakoktatásnak gyakorlati és technikai tudásra nevelő iskolarendszere csupán torzokat mutat. Kimondottan gazdasági jellegű, legalsó fokú iskolája nincs. Olyan pl. mint a középiskola alapját képező, általános műveltségnek elemeit nyújtó elemi iskola. Vannak azonban földműves, gazdasági, háztartási, kereskedelmi és ipari tanonciskolák. E hiányt érezve merült fel agrárterületek számára egy mezőgazdasági elemi iskolának gondolata, városban pedig a kereskedelmi és ipari elemi. A középfokú oktatásban van a kiskereskedők, kisiparosok, a kispolgári elem részére alapított 4 éves polgári, az idegen 4 éves tagozatokra ráépített kereskedelmi, a kísérletképpen létesített 4 éves mezőgazdasági szakiskola, végre a felső ipariiskolák. Logikus az lenne, hogy ezek mind speciális 8 osztályú szakiskolákká alakítottatnának át, mint azt a többi középiskoláknál látjuk. A főiskolai kiépítettséget képviselik az elvben meg nem szünt, de gyakorlatban a közgazdasági egyetembe beolvasztott kereskedelmi akadémia és a gazdasági akadémia, állatorvosi főiskola. Egyetemi be-tetőzése e rendszernek a közgazdasági egyetemi kar és a műegye-

tem gazdasági tagozata. Tehát a legégetőbb szervezkedési feladat az volna, hogy a gazdasági szakoktatás a legalsóbb foktól az egyetemig speciális öncélúsággal, mint azt a kor magának a másik rendszerben kikövetelte, egységesen és szervezen itt is kiépíttessék.

A két iskolarendszer egységes szervezeti kiépítésénél azonban tekintetbe kell venni a tanuló anyagnak, társadalmi osztálytagozódásából kiszelektálódott lelki felkészültségét, speciális hajlamát, az iskoláknak területi arányos elosztását, vidékek és típusok szerint. A területek agrár, merkantil, ipusztriális jellegét, a csoportos és szórványos településeknek természetét, életigényeiknek speciális követelményeit. Végül azt az előrelátó köz-kormányzási szempontot is, amely a nemzetet magasabb történelmi elhivatás érdekében, bizonyos irányokba terelni akarja avagy valamelyikben megtartani hosszabb ideig óhajtaná. Mindez, hogy sikerrel megvalósítható legyen a pedagógiával párhuzamosan meg kell alkotni a tanügyi köz-kormányzásnak modern és logikus rendszerét. Úgy a belszolgálatban, a miniszteriálisban, valamint az összes külszolgálati vonatkozásban is.

Az előadottak alapján mai kulturpolitikánknak iskolarendszerébe és tanügyi adminisztrációjába bele kell illesztenünk a mezőgazdasági oktatásnak helyes szervezetét. A feladat lényege az, hogy megtaláltassék a modern megszervezésnek legszerencsésebb formája. De az is, hogy végre egy ezer évet élt agrárállamnak mezőgazdasági szakoktatása úgy az iskolarendszerben, valamint a miniszteriális és külszolgálati viszonylatban, a maga nagy jelentőségéhez méltó helyét megtalálja. Melyik tervezetben lesz meg a megvalósíthatásnak elvi, gyakorlati, szervezeti, pénzügyi lehetősége, azt bizonyára nagyon komoly tárgyalások alapján az illetékes körök fogják eldönteni. De e kérdésekkel kötelességszerűen foglalkozni kell, nehogy az érdeklődés ezer bajunk közepette elterelődjék ismét a fontos, speciális szempontból döntő jelentőségű problémáról.

Ha a fentjelzett alapelvek szerint tüzzük ki munkaprogramunkat, akkor első sorban a következő kérdések lépnek előtérbe. A gazdasági oktatásnak elsőrendű fontossága általában. A mezőgazdaságinak pedig speciálisan. A mezőgazdasági iskoláknak összefüggése a többi iskolafajtákkal. Szerves kiépítése a mezőgazdasági oktatási rendszernek a legalsó elemi foktól a legmagasabbig, az egyetemig. Az egész új oktatási rendszernek beleillesztése az eddig meglevő rendszerbe, nemcsak pedagógiai, hanem tanügyi köz-kormányzás szempontjából is. Végül pedig annak a társadalmi osztálynak, a föld népének kulturális felemelése, melynek végre a speciális gazdasági élet viszonyaihoz mért kulturpolitikát céltudatos rendszerességgel meg kell csinálnunk.

Történelmi fejlődésünk azt az érdekes, de az eseményekben gyökerező helyzetet teremtette meg, hogy kulturpolitikánk az iskolarendszerek kifejlesztésében, országunknak sem agrárjellegét, sem pedig a föld millióinak speciális társadalmi felépítettségét nem vette tekintetbe. A világháború azonban sok mindent világossá tett a közönyösök és azok előtt, kik hajlandók voltak a divatos városi jelszavak után indulva, e kérges tenyerű egyszerű embereket lenézni. A rettenetes világfelfordulásban a föld népének állammegvédő és államfenntartó jelentősége grandiozus módon bizonyosodott be.

Ha tehát az egységes fejlődésnek és a magyar társadalom stabilitásának lehetőségét akarjuk megteremteni, akkor igaz magyar lélekkel kell lehajolnunk azokhoz, kiknek durva külseje alatt elaltatott, kiműveletlen, de a magyar földből kisarjadó és

ősi erejében élő nagy képességek lappanguak, melyekért ha kellő időben le nem nyulunk talán mindörökre elvesznek. Elszomorító rá gondolni, hogy évtizedekig oly politika volt irányadó, mely a periferiákon levő nemzetiségi területeknek egyre-másra iskolapalotákat épített, mialatt az ország szívében színmagyar véreinknek istállószerű iskolák jutottak csak s tanyáinkon ember-társaink testi és lelki elhanyagoltságban félvad állapotban éltek. Holott céltudatos, a történelmi fejlődésnek, a földrajzi viszonyoknak és a nemzeti öncéluságnak politikája csak az lehetett volna, hogy a jó utakkal, vasúttal, csatornázással behálózott nagy magyar alföldről, az évről-évre nagy rajokban kibocsátott, kulturfőlényvel bíró színmagyar intellektuális emberfeleslegek, mint a magyar történelmi állameszme bátor és erre felkészült pionirjai, meghódítsák gazdaságilag is a nemzetiségi területeket. Akkor diadalmasan nyomult volna előre a folyó völgyeken, fel mindenhova a magyar és modern műveltségnek hódító ereje és nem nevelt volna a nemzet ezrével, saját pénzén, saját iskolájának és tanítóinak szellemi erejével, olyanokat, kik a legelső megpróbáltatásoknak legelső percében már cserben hagyták nevelő anyjukat, az ezer éves magyar királyságot.

Fel kell tehát őket emelnünk egyénekenként és összeségében a modern közszükség követelte kulturfokig. Abban a nagy ember-tartályban, melynek titokzatos mélységében csodálatos tehetségek szunnyadnak, meg kell indítani, a tudásnak ellenállhatatlan erejénél fogva, a nagy lelki szelekciót. Azt a folyamatot, mely a társadalomnak láthatatlan hajszálcsovein keresztül, felszívja a legjobbakat az államkormányzó osztályoknak magasabb, sőt legfelsőbb soraiba. Oda, hol, fájdalom, a történelmi kiélttségnek elháríthatatlan katasztrófája következtében a főuri, a nemesi rendnél, de sőt az intellektuális és gazdasági középosztálynál is ijesztően nagy hézagokat látunk. Ezeket csak alulról, a magyar földről jövőknek, egészséges és életerős tömegeivel tudjuk kitölteni. Addig azonban nem lehet azokat tetszetős, de veszedelmes demagógiával oda eresztteni, amíg nem adtuk kezükbe a kultúrának legjobb fegyvereit. Míg nem neveltünk egy egész új, hivatásának tudatában levő nemzedéket, addig e folyamatnak megindítása igen kockázatos. E nagy állampolitikai koncepciót csak úgy lehet megvalósítani, ha a föld népének a leghelyesebb állampolgári nevelést nyújtjuk és egyben életfeladatának, a mezőgazdálkodásnak megfelelő szakismereteit is.

Kulturpolitikánknak első feladata tehát az lehet, hogy a mezőgazdasági szakoktatás egységes és szerves rendszerének kiépítését végre befejezze. E tekintetben leghelyesebb és a történelmi fejlődésnek is megfelelő az volna, hogy e célra a meglévő iskolatípusokat és tanügyi szervezeteket használjuk fel alapul. Csak ott újat, hol az ily speciális átalakítás nem lehetséges, a típus hiányában, mint a mezőgazdasági középfokú szakiskolánál. Természetesen akkor is csak azok a területi gócpontok jöhetnek tekintetbe, melyek kimondottan agrárjellegűek. Ily helyeken, a már több helyütt felmerült kívánságok szerint is, mezőgazdasági elemi iskola létesítendő, mint alap tagozat. Erre épülne fel a mezőgazdaságivá tett polgári iskola 4 osztálya és befejezésül az ujonnan létesített, a főbbi középiskolával egyenlő jogosítású és érettségivel befejeződő 4 éves mezőgazdasági középfokú szakiskola. Így az ujonnan nevelt nemzedék 12 évig volna a szükséges és eleve céltudatossággal kitüzött nevelési szempontoknak hatása alatt.

Az egyetemi oktatás, évszázadok óta szerzett történelmi jogainál fogva, úgy tanulmányi, valamint közkormányzási szem-

pontból külön egészet képez, mely önmagát igazgatja és egy ily megalakítandó rendszerbe a maga speciális módján fog beleilleszkedni. Ennek megfelelően tehát három feladatot kell elsősorban kulturpolitikánknak szerves egységben megoldania: az alsófokú mezőgazdasági szakoktatás, a középfokú mezőgazdasági szakoktatás, a főiskolai és egyetemi mezőgazdasági szakoktatás kérdését.

Mind máig kimondottan mezőgazdasági tanító és tanárképzés nincs. Bármennyire lelkes és kiváló tanerők is működnek a mostani szakoktatási intézményeknél, mégis míg speciális képzés nem lesz, ez iskolák nem fejlődhetnek azzá, amivé tenni azokat szeretnők. Nem fejthetik ki azt a működést és ennek alapján azt a kivánt hatást, melynek e nemzetmentő s egész jövőnkét megalapozó kulturmunkában jelentkeznie kell. Ezért elengedhetlen a mezőgazdasági tanító- és tanárképző mielőbb való felállítása. Emellett természetes követelmény az is, hogy úgy a miniszteriális belszolgálatban, mint a külszolgálatban is alkottassanak meg a megfelelő adminisztratív szervek, illetve egészítsenek ki mezőgazdasági szakpedagógusokkal, amennyiben azt a mezőgazdasági szakoktatás új kifejtése megkívánja. Továbbá sürgetnünk kell a mezőgazdasági szakoktatás oly magasrendű fórumának megteremtését, melynek vezetése mellett, e szerv nagy pedagógiai és közéleti tekintélyének segítségével, mindenki megnyugtatóására, ezt a nagy átalakító kulturpolitikai munkát elvégezhessek. A mezőgazdasági szakoktatási tanácsot, melyben úgy a pedagógiai tudás és tapasztalat, valamint a szakszerűség helyes módon érvényesüljenek. Ily objektív, széles látókörű, nagy készütséggű férfiak és nők társaságában lehetséges lesz majd, hogy a felmerülő, s talán elmérgesedni hajlandó kérdések közmegnyugtatóra intéztessenek el.

Ha mezőgazdasági szakoktatás mai szétszakadozottságát látjuk és azt a sajnálatos körülményt, hogy a legkülönbözőbb iskolafajok tanerői más és más fennhatóság alatt, sokszor úgy harcolnak a nagy eszméért, hogy még egymásnak létezéséről sem tudnak, akkor fel kell szüregszerűen merülnie az erők egységesítése gondolatának. Hiábavaló a leglelkesebb munka, ha nem vagyunk megszervezkedve. Ha nem használjuk fel a modern sikernek legfontosabb hajtó erejét, a szervezkedést. A mezőgazdasági szakoktatás abban a percben fog megszületni, amikor az összes mezőgazdasági oktatóknak országos egyesülete létrejön. Ma az a félszeg helyzet adódik, hogy nincs ki ez érdekeket harmadik személyekkel szemben hivatalosan képviselje. Az illetékes hatóságoknak sincs módjukban megállapítani, hogy kikkel tárgyaljanak ez ügyekben jogosítottan és arra hivatottan. Tehát ily egyesületnek az a nagy horderejű jelentősége lesz, hogy egyesítve mindenkit, jogosan küzdhet a mezőgazdasági szakoktatásért, a benne képviselt tanerőknek személy és anyagi érdekeiért. Hiszen legközelebb oly komoly és elhatározó elvi és gyakorlati, pedagógiai és szervezeti kérdések fognak felmerülni, amiknek helyes és az összeséget megnyugtató elintézése csak úgy remélhető, ha egy ilyen országos egyesület a maga nagy erkölcsi tekintélyével, évtizedes pedagógiai tapasztalataival a felettes hatóságoknak megbízható munkatársa lesz. A mezőgazdasági szakoktatási problémák iránt való érdeklődést, új és egészséges gondolatoknak kitermelődését pedig csak úgy lehet elképzelni, ha módot nyernek e kérdéssel foglalkozók arra, hogy eltervezéseikkel, elméleti és gyakorlati eszméikkel a köznyilvánosságnak kritikailag megrostáló foruma elé léphessenek. A siker szempontjából tehát elengedhetetlen oly folyóiratnak megszerkesztése, mely kimondottan mezőgazdasági szakoktatási kérdésekkel foglalkoz-

zék, mint pl. a már harminc évet túlhaladott „Kereskedelmi Szakoktatás“, a kereskedelmi iskolai tanárok országos egyesületének értékes szakközlőnye.

A elvi követelmények ezen felsorolásával szemben a mai helyzet a következő állapotot tünteti fel:

A mezőgazdasági szakoktatásnak feladatai eleddig nem tudtak oly egységes szervezeti formát ölteni, mint azt a másik tudományos oktatási rendszerben láttuk. Ily irányú szakkérdésekkel és iskolák létesítésével egyaránt foglalkozott a földművelésügyi minisztérium, valamint a közoktatásügyi is. Az előbbi minisztérium nagy szeretettel és szakértelemmel ölelte fel az alsó és legfelső fokú szakoktatási intézményeket, a földművesiskolát és a gazdasági akadémiákat. Igen jelentős munkát fejt ki és nagy sikereket ért el az állatorvosi főiskola. A múlt évben a gazdaközönségnek nagy részvételével három napos szakoktatási ankétot tartott, melyen a problémáknak majdnem minden részlete megvitatás alá került. Tényleges eredménye lett egy Szakoktatási Tanácsnak létesítése, mely az idén törvénytervezetet dolgozott ki a téli tanfolyamokra vonatkozólag. Ezenkívül kitűzte célul középfokú mezőgazdasági szakiskoláknak létesítését is, melyeknek biztosítására az idei költségvetésben már megfelelő fedezetről is gondoskodtak. Ezenkívül fenntart a minisztérium tejipari, erdőgazdasági, szeszgyárvezetői, konzervmesteri, ecetmesteri, likőrgyártási, gyümölcsitalok, vincellér, szőlőmunkás, tejmunkás, tejellenőrképző, vetőmagvizsgáló, gyógynövénygyűjtő és feldolgozó, gyümölcsösomagoló tanfolyamokat, női gazdasági iskolát, kertészeti főiskolát, felső borászati intézetet, mezőgazdasági kísérleti állomást és nagy súlyt fektet a mezőgazdasági népművelésre is. E nagy munkájában igen nagy és értékes támogatásban részesül a Mezőgazdasági Kamarák, az Omge és a Faluszövetség részéről.

Természszerű kötelességének tartja a gazdasági szakoktatás ezen fontos ágának művelését a közoktatásügyi minisztérium is. Hatásköre alá tartoznak a fiú- és leány gazdasági népiskolák, háztartási iskolák, speciális tanfolyamok, melyek mellett az iskolánkívül való népművelésnek minden eszközét felhasználja a mezőgazdasági ismeretek népszerűsítésére. Létesítette a közigazgatási egyetemet, melynek mezőgazdasági szakosztálya nyújtja e téren először az egyetemi szintvonalon levő szakismereteket. Ugyanott létesül legközelebb a középfokú mezőgazdasági szakiskolai tanárképző, már az ott működő és kiválóan bevált középfokú kereskedelmi szakiskolai tanárképző mintájára. Miután érezték a szervezésben való logikátlanságot, kiépítve a legalsó elemi és legfelső egyetemi fokozatokat, létesítették az első középfokú mezőgazdasági iskolákat is, eddig négyet Orosházán, Békéscsabán, Gyöngyösön, Hatvanban, állami, egyházi és hatósági alapítással, melyeknek a többi középfokú iskolákkal egyenlő jogosítású tanrendje és rendtartása van és szintén szabályszerű érettségivel fejeződik be. Résztvesz a mezőgazdasági szakoktatásban tevékenyen és nagy sikerrel a székesfőváros is, melynek több fiú- és leánygazdasági és háztartási iskolája van. Ezenkívül egy középfokú kertészeti iskolája és ez évben alapított középfokú mezőgazdasági iskolája is. Az egész mezőgazdasági szakoktatás kérdéseinek teljes complexumát tárgyalta le, az alsófokú, középfokú, leány- és népművelési, valamint a mezőgazdasági tanítói és tanárképzés problémáit, a III. Egyetemes Tanügyi Kongresszusnak Mezőgazdasági Szakosztálya, mely kultúrpolitikánk e fontos területének elvi, gyakorlati, tanügyi közkormányzási részeit behatóan megbeszélte, hogy annak anyagát a Kongresszusnak júliusban tartandó ülésein előterjeszthesse.

Az utóbbi években a mezőgazdasági szakoktatás iránt való érdeklődés oly élénk és sikerekben oly gazdag munkásságot hozott létre, hogy örömmel szemléli azt szakember és az érdeklődő laikus egyaránt. Nagyon aggasztó azonban e munkásságnak széttagoltsága. Amily kívánatos a közgazdasági élet egyik alapelvének a versenynek lehetősége és a nyomában keletkező búzgóság, ez talán kultúrpolitikai téren nagy veszélyeket is rejt magában. A nagyvonalú, évszázadokra előre dolgozó, de a minden napnak szükségleteit is gyakorlati szemmel meglátó iskolapolitika, oly hatalmas, egységes kultúrszemléletet és gyakorlati szervezési képességeket kíván, mely nem bírja el, kár nélkül, a széttagoltságot, a hatásköri ellentéteket és esetleg a túlságba vitt versenynek érzékenységét. A nemzet politikai, kulturális és gazdasági jövője azt kívánja, hogy bárki vagy bárkik valósítsák meg a mezőgazdasági szakoktatás új rendszerét, csak legyen az elgondolásában egységes, felépítettségében logikus, minden iskola-fajtára egyenlően és arányosan kiterjedő, az elméleti és gyakorlati pedagógiai követelményeknek megfelelő s végül megrázkódtatás nélkül illeszkedjék be eddig létesített és fennálló törvényeinken nyugvó iskolarendszerünkbe. Legfontosabb modern elv azonban itt is az legyen, a legtökéletesebben és a lehető leggyorsabban.

Laurentzy Vilmos.

Könyvismertetések.

Földes Béla: Volkwirtschaftliche und sozialpolitische Untersuchungen. Jena, Fischer, 1927. 276 oldal.

Egy emberöltő szorgalmas és eredményekben gazdag munkásságának értékes mozaikja ez a könyv, amely a fenti cím alatt legelőkelőbb német könyvkiadó cég, Gustav Fischer kiadásában most hagyta el a sajtót. Mint a munka címe is mutatja, nem egy témát tárgyal a könyv, hanem több különböző kérdést tesz vizsgálat tárgyává és az összes vonatkozó külföldi irodalom igen alapos felhasználásával világítja meg a tárgyul választott problémákat. Így elsősorban a nemzetközi kereskedelem, a külkereskedelem teóriájával foglalkozik, majd vizsgálja a gabona áralakulását s annak hatásait a XIX. században. A harmadik részt a jövedelem elmélete alkotja; ezután a társadalom-erkölcsi problémákat fejtegeti s végül Marx és Lorenz Stein tanaival foglalkozik.

Ezeknek a fejtegetéseknek egy része a német folyóiratokban már megjelent és — mint előszavában megjegyzi — annyi biztatást, oly tömeges felhívást kapott a külföldi kiadók részéről, hogy ezeket az értekezéseket szerves egészbe feldolgozva adja ki, hogy végül a kérésnek eleget tett és ennek a szüleménye az öt témacsoport körül mozgó könyv.

A világháború a nemzetközi kereskedelmi forgalomban olyan zavarokat idézett elő és a békekötések után a külkereskedelem a békebelitől annyira ellentétes fejlődési irányt vett, hogy szükségesnek látszott a külkereskedelem elméletét a háborús és a védvamos gazdasági politika tapasztalatai alapján feldolgozni. A gazdasági élet legbonyolultabb jelenségeinek egyike a külkereskedelem. Legelső magyarázója a külkereskedelem elméletének Ricardo s az ő elméletét Mill és Cairnes fejlesztették tovább. Ők különösen az összehasonlító költségek elméletéből indultak ki, vagyis azt a tételt állították fel, hogy a comparativ termelési költségek különbsége mutatja azt, hogy a külkereskedelem az egyes államok között egyáltalában létrejöhet-e. Az elmélet egy újabb állomását az ármeghatározás jelzi, mert ettől függ az az arány, amelyben a nemzetközi kereskedelem az egyes nemzetekre nézve hasznossá válik. Ennek a kérdésnek a fejtegetése értekezésének legbecse-
sebb része s itt szemléltető gyakorlati példákat is alkalmaz az ármeghatározás kiszámítására. Az árúbehozatalt és kivittelt visszatükröző külkereskedelmi mérlegen kívül valamely nép általános gazdasági helyzetének megítélésére a nemzetközi forgalomból származó összes követelések és tartozások összefoglalása, a nemzetközi fizetési mérleg nyújt biztos alapot. Már Smith felállítja azt a tételt, hogy megbízható tájékoztatást valamely nemzet gazdasági helyzetéről csak úgy nyerhetünk, ha az illető állam összes

termelését és összes fogyasztását hasonlítjuk össze. Ez volna a kereskedelmi és fizetési mérlegnél is hívebb mérlege a nemzet anyagi jólétének. Végigvezet bennünket a nemzetközi fizetési mérleg elméletének kifejlődésén, majd a nemzetközi kereskedelem előnyeire mutat rá és erről a kérdéstről vallott felfogását azzal fejezi be, hogy a külkereskedelmi forgalom kiterjesztése — éppen a mai elzárkózó gazdasági politika ellensúlyozására — minden országnak elsőrangú gazdasági érdeke.

A munka második nagy fejezetét a XIX. század gabona-áralakulásának vizsgálata képezi. Mezőgazdasági országban felesleges annak bizonyítása, hogy milyen mély hatása van a termésnek és a gabona-ár alakulásának az életstandardra. Elegendő a statisztika azon megállapítására hivatkoznunk, hogy egy rossz termés után a halandósági index mindig emelkedik. A gabona-ár alakulásának hatását a közgazdaságra Gregory King, majd Malthus és Ricardo vizsgálták. Tőlük ered az a megállapítás, hogy a nemzetgazdasági elmélet egyetlen alakja az a megállapítás, hogy a nemzetgazdasági elmélet egyetlen alakja sem képes olyan matematikai pontosságra emelkedni, mint a gabonaárak teóriája. Az árjelenség tanulmányozására is a leggazdagabb és aránylag a legmegbízhatóbb anyagot a gabonaárak statisztikája szolgáltatja. A gabona nagy fontossága, a szükséglet óriási terjedelme széles alapot nyújt a jelenség tanulmányozására. Szerző kiemeli, hogy azért választja a XIX. század gabonaárainak alakulását vizsgálata tárgyául, mert a XIX. század igen magas gabonaárakkal indul. Ezek a magas gabonaárak éhséget és nyomort idéztek elő. Angliában a gabona drágasága és a Napoleon által elrendelt szárazföldi zárlat következtében a gabonatermelést kiterjesztik addig parlagon heverő területekre is. Ebben az akcióban talál megvalósulást Ricardo földjára-elmélete, mely szerint az emberiség a népesség szaporodásával kénytelen még a legrosszabb minőségű földeket is művelés alá vonni. A 80-as években az árak csökkenni kezdenek, a 90-es évek végén pedig meglehetősen alacsony ponton állanak meg. Ezek a végletek adják a gabona áringadozását a XIX. században és ezek a hullámzó áralakulások igen hatásos anyagot szolgáltatnak a gabona áralakulásának gazdasági és szociális következményeire. Gazdag adathalmaz világítja meg a század egyes időszakainak egész Középeurópában mutatkozó gabona-áralakulását és bizonyára nagy szolgálatokat végzett a szerző azok részére, akik a kérdés bármilyen vonatkozású részével később behatóan foglalkozni kívánnak.

Mélyenjáró és elméletileg talán a legszebb kidolgozást nyújtja könyvének harmadik fejezete, amely a jövedelem elméletéről szól. Minthogy a jövedelem kérdése ma ismételten a társadalom-politikai kérdések homlokterébe került, helyesen követte szerző azt a rendszert, amikor röviden vázolja a jövedelem-eloszlás elméletének történelmi alakulását, majd ismerteti a jelesebb elméleteket és végül összefoglalja azokat a felfogásokat, amelyek eddig a jövedelem elmélete körül felmerültek. Foglalkozik végül a jövedelem-politika fontosságával, mert szerinte az államra nem lehet közömbös az, hogy milyen a jövedelem-eloszlás. Az állam a jövedelem eloszlására igyekszik befolyást gyakorolni és befolyását abban az irányban érvényesíteni, hogy a jövedelem-alakulás összhangban álljon az államlét természetével, megfelelően az általános fejlődés követelményeinek és ahol a jövedelem-folyamat nem vesz helyes irányt, ott az államnak hatalmánál fogva a jövedelem alakulásába irányítólag befolyást kell gyakorolnia. A jövedelem-politika legtermészetesebb eszköze a jó

adópolitika. Itt találkozik össze tehát a jövedelem az állam helyes adópolitikájával és a gazdasági fejlődés megköveteli, hogy e két fontos faktor között kellő összhang álljon fenn.

Azt lehet mondani, hogy a könyv első, jelentősebb része ezzel be is fejeződik, mert a második rész, amely a társadalom-erkölcsi problémával és Marx és Lorenz Stein elméletével foglalkozik, már szociálpolitikai vizsgálódás. Pontos meghatározását adja a társadalomnak, ismerteti Sokratesz és Plato elméletét az egyéni és társadalmi elvről, majd Hobbes azon elméletének szentel hosszabb fejtegetést, hogy a társadalom az egyéni akaratból származik. Ismerteti Kant felfogását, hosszasan időzik Comte elméleténél és ezután az egyéni és a társadalmi elv teóriájával foglalkozik. Fejtegetéseit Marx azon tételének bírálatával végzi, mely szerint az erkölcsi elveknek és eszméknek az emberi nem fejlődésére befolyásuk nincs.

A kötetnek terjedelemre is legrövidebb fejezete annak kritikai ismertetése, hogy Lorenz Steinnek a kommunizmusról és szocializmusról szóló munkája milyen hatással volt Marxra és elméletére. Az alaposság minuciozus pontosságával ismerteti erre vonatkozólag a német, francia és angol írókat és megállapítja, hogy Stein volt az első, aki felismerte a proletariátus jelentőségét az újabb idők történetében s Stein ezen felismerése Marxra mély hatást gyakorolt.

Könyvének utolsó két fejezete, a szociálpolitikai vizsgálódásokra vonatkozó részek is felbecsülhetetlen értéket képviselnek, mivel írójuk soha túlzásba nem esik, szigorúan tárgyilagos, mert — s ez ütközik ki minden sorából — következetesen aláveti magát annak az elvnek, hogy a tudományos megállapításnak, elméletek levezetésének toronymagasságban kell állnia minden politikai előítélet és elfogultság felett.

Domány Gyula.

Christian Cornélissen: Der Lohn. Übersetzt und eingeleitet von Gottfried Salomon. Halberstadt, Meyer's Buchdruckerei. 1926.

Az előttünk fekvő könyvecske szerzője igen érdekes egyéniség. Pártállásánál fogva szociálista és régebben tevékeny részt vett a németalföldi munkásmozgalomban. *Cornélissen* azonban ama férfiak közé tartozik, akik a marxizmus dogmáinak egyszerű átvételével nem tudják beérni és akik alapos elmélyedéssel keresik azokat a kiindulási pontokat, amelyekre mint elméleti pillérekre felépíthető volna az az irány, melyben a szociális kérdés megoldását keresnünk kell. Mint alaposan képzett közgazda tisztában van azzal is, hogy bármily szép eszmények erre ép oly kevésbé alkalmasak, mint a merev dogmatizmus. *Cornélissen* világosan látja, hogy csak mélyen szántó elméleti megfontolások lehetnek kiindulási pontjai a munkáskérdés terén is a jövő megalapozásának.

A munkabérről szóló kis könyvecskéje e feladat szolgálatában áll. Azokat az összefüggéseket akarja felderíteni, amelyek a munkabér alakulását irányítják. Munkája alapjában elméleti, de a szerző beható adattanulmányokat végzett, hogy a tények kellő ismeretével felvértezve láthasson az összefüggések felkutatásához. Ezzel munkája erősen felülemelkedik azokon a törekvéseken, amelyek merész általánosítással gyakran oly eredményekre jutottak, melyek a való tényállással merőben ellenkeznek. Viszont azonban dicséretesen megkülönbözteti *Cornélissen* munkáját a történeti iskola gyakran szétfolyó és igazi magyarázatot nem nyújtó

dolgozataitól az, hogy kiváló elméleti érzéke van és beható elméleti tanulmányok támogatják elméleti megfontolását.

Aki Cornélissen-nek az értékre vonatkozó beható és szép munkáját ismeri,¹ az minden munkáját nagy érdeklődéssel fogja kézbevenni, mert már eme munkájából meggyőződhetett arról, hogy a szerző képzettsége mily magas fokon áll, és hogy mennyire felül tud emelkedni minden egyoldalú állásponton. Ez egyik nagy érdeme a jelen kis munkának is, mely oly kérdéssel foglalkozik, mellyel sikeresen eddig kevesen tudtak megbirkózni. A jövedelemeloszlás elméletének ugyanis éppen a munkabérelmélet a legnehezebb kérdése és az a fejezete, melyben az elmélet újabb fejlődése is aránylag kevés eredményt tudott felmutatni. Legáltalább is egységes, a közgazdaságtan elméletébe beillő bérelméletet eddig nehezen találunk.

Ha *Cornélissen*-nek sikerült oly bérelméletet felállítania, mely mai elméletünk állásának megfelel, akkor ez éppen előbb említett személyes előzménynek tulajdonítható. Alapos értékelméleti és árelméleti tanulmányai meggyőzték őt arról, hogy minden reális bérelmélet nem közvetlenül az értékelésből, hanem a piacból és az árból kell hogy kiinduljon. Már ezzel jár az, hogy ama hatalmi mozzanatok, melyek az osztályok küzdelméből kifolyólag a piacon érvényesülnek, Cornélissen a tisztán gazdasági tényezők mellett kellően méltányolja. Viszont nem esik abba a hibába, melybe marxistikus álláspontja sodorhatta volna; t. i. nem épít fel tisztán a hatalmi mozzanatokra támaszkodó kizsákmányolási elméletet. A piac és a jövedelemeloszlási küzdelem helyes felfogása képesíti őt arra, hogy a gazdasági és a hatalmi tényezők összehatását felismerje és így lényegileg az ártörvényekből vezethesse le bérelméletét. Tisztában van avval, hogy mint minden ár, a bér is tágítható és bizonyos határok között mozgó nagyság, mely az összes piaci tényezők közrehatásával jön létre, ez képesíti őt arra is, hogy a szakszervezetek befolyását a bérekre helyesen ítélje meg. Megóvja őt álláspontja attól is, hogy az általános bértörvénynek a jelentőségét túlozza. Jól látja ő azt, hogy e törvény csak a beralakulás általános összefüggéseit jelöli meg, és hogy ezeken belül az adott viszonyok érvényesülnek, melyeknél fogva a bérek között is mindig nagy különbségeknek kell lenniök. E különbségeket behatóan méltányolja Cornélissen és külön fejezetet is szentel a különböző bérkategoriák megvizsgálásának. Érdeklődésre számíthatnak azok a megjegyzések is, amelyeket a bérküzdelmekkel kapcsolatban könyvecskéjében találunk.

Mindezeknél fogva Cornélissen könyvecskéjét és munkabérelméletét a legnagyobb mértékben figyelemreméltónak kell tartanunk. Egyébként a szerző nemcsak e kis terjedelmű tanulmányt, hanem egy nagyobb munkát is szentelt a bérkérdésnek.²

Heller Farkas.

Mémorandum sur les balances des paiements et sur les balances du commerce extérieur. I. rész. Genève 1927.

A világgazdaság alakulásának statisztikai megfigyelésére rendkívül gazdag és hízagpótló anyaggyűjteményt szolgáltat évről-évre a Nemzetek Szövetségének „Mémorandum sur les balances des paiements et sur les balances du commerce extérieur“ című

¹ Christian Cornélissen: Théorie de la valeur. Páris 1909. (2-ième Éd. 1903.)

² Cornélissen: Théorie du salaire et du travail salarié. Páris 1908.

kiadványsorozata. E kiadványok adathalmazára úgy szólván egészen belevág abba a tárgykörbe, mely a genfi világgazdasági konferencia napirendjére van kitűzve. Nyilvánosságra hozza ugyanis az államok fizetési mérlegeit, többet közülök igen részletesen és a lehetőség szerint azonos rendszerben kidolgozva úgy, hogy ezek alapján sokkal szélesebb területen, mint más forrásokból, tanulmányozhatók és összehasonlíthatók a legkülönbözőbb természetű gazdasági összefüggések, melyek az országhatárokon túlmenően szövényt. A fizetési mérlegeken kívül még a nemzetközi áruforgalom adatai sorakoznak föl e kiadványokban. Ezek az adatok módot nyújtanak néhány nagyérdékű kérdés megvilágítására. Kielégítik például az érdeklődést abban az irányban, hogy győnt-e Európa súlya a világkereskedelemben a nagy háború folyán s az esetleges gyengülés átmeneti vagy tartós jellegű-e? Megmutatják, hogy a hadviselt nagyhatalmak világkereskedelmi pozíciójában milyen eltolódások történtek és történt-e olyan változás a háború folytán leginkább átalakult középeurópai államok nemzetközi áruforgalmában, amely a világgazdaság szempontjából nagyobb jelentőséggel bír? Tájékoztatást nyújtanak továbbá afelől is, hogy az európai államokkal szemben más világrészek államai a külkereskedelemben milyen jelentőségre tettek szert.

A világkereskedelemben helyzetének általános szemléletét a Nemzetek Szövetségének legutolsó idevágó kiadványa már a nemzetközi áruforgalom 1925. évi eredményei alapján teszi lehetővé, és a területi változásokat, az értékelődéseket, valamint a külkereskedelmi statisztikák eltérő rendszerét mérlegelve kimutatja, hogy a világ egész külkereskedelme 1924-ben még kisebb, de 1925-ben már valamivel nagyobb méretű volt, mint az utolsó háború előtti évben, 1913-ban. A számítás, amellyel ez az eredmény megállapított, nem lehetett a legtökéletesebb. A különféle államok más-más valutában publikált külkereskedelmi statisztikai adatainak egységes valutára, és pedig dollárra való átszámítása után az 1913. és az 1925. évek közötti áreltolódások oly módon küszöböltettek ki, hogy az egyes országok nagykereskedelmi indexei az export- és az importcikkek indexeire szétválasztottak és az országoknak a világexportban és a világimportban való részesedése alapján kiszámított 1913. évi alapon dollárértékben a világexport és a világimport általános árindexe. E koefficiensek segítségével az 1913. évi árszintre redukálva a világimport értéke 1913-ra 19.5, 1925-re 20.5 milliárd dollár; a világexporté 1913-ra 18.4, 1925-re 19.1 milliárd dollár; az összforgalomé 1913-ra 37.9, 1925-re 39.6 milliárd dollár. Eltekintve attól a körülménytől, hogy az általános export- és importindexek megállapításához szükséges adatok nem minden országról állottak rendelkezésre és hogy a rendelkezésre álló indexek eltérő módszerek szerint vannak összeállítva, ez az eredmény már azért sem egészen pontos, mert több ország nem az 1925., hanem az interpolált 1924. évi adatokkal van felvéve s mert új országhatároknak a háború utáni létesítése a világ külkereskedelmi forgalmának a kereteit kitérítette. Ha azonban figyelembe vesszük, hogy az árváltozások pontosabb számítása lényegesen eltérő eredményt nem okozhat s tekintettel vagyunk arra, hogy azok az államok, amelyeknek 1925. évi külkereskedelmi adatai nem voltak ismeretesek, az egész világ külkereskedelmi forgalmának körülbelül 6%-át képviselik, valamint azok az országok, amelyek a háború utáni forgalomban új határokkal szerepelnek, az összforgalom 4%-át meg nem haladó forgalmat reprezentálnak, végeredményben helytállóan mondhatjuk azt a becslészerű megállapítást, hogy 1925-ben a külkereskedelemben az egész világon már valamivel nagyobb mérvű volt, mint 1913-ban.

Európa, sajnos, nem mutatja az árúk nemzetközi forgalmának azt a regenerálódását, amelyet a kontinensek összefoglalása esetén láthatunk. Gazdaságilag **nagyjelentőségű területeken** még további fejlődésre van szükség, hogy a háború előtti színvonal elérhető legyen. Azt a hanyatlást, amelyet a német külkereskedelem főként az exportoldalon, továbbá Oroszország kivitele és behozatala a háború előtti állapothoz képest 1925-ben még mutat, több európai állam külföldi árúcserejének a szóbanlévő viszonylatban való emelkedése nem ellensúlyozza s így e földrész 1925. évi külkereskedelmét becslésszerűleg még legalább 10—15%-kal alacsonyabbnak kell tekinteni, mint az 1913. évit. Magyarország még az európai államok között is rossz helyet foglal el; a területi változások miatt elég megbízható összehasonlításról ugyan nem lehet szó, de a rendelkezésre álló támpontok alapján legalább 25—30%-kal kell a háború előttinél alacsonyabbnak tekintenünk az 1925. évi külföldi árúcserét.

Már az eddigiek alapján is megállapítható, hogy Európa világkereskedelmi súlyát illetőleg számottevő veszteséget szenvedett, még jobban kitűnik azonban ez a Nemzetek Szövetségének azokból az adataiból, melyek a világrészeknek és a fontos államoknak a nemzetközi áruforgalomban való százalékos részesedését jelzik. Ezek szerint Európa a külkereskedelmi statisztikákban kimutatott összes értékeknek 1913-ban 58.5, 1925-ben pedig csak 50%-át foglalta le. Európával szemben a világforgalomban csaknem egyenlő mértékben Amerika és Ázsia nyert tért, amennyiben a részesedési arányszám Amerikára vonatkozólag 1913-ban 22.2%, 1925-ben 26.6%, Ázsiára nézve 1913-ban 12.3%, 1925-ben 16% volt. Az amerikai térfoglalás legfőbb, több mint $\frac{3}{4}$ részes tényezője az Egyesült-Államok, az ázsiai aránytöbblet közel felerészben Japán, azután még főképen Brit-Malája, Kína és India külkereskedelmének fejlődése következtében állott elő. Mindezeknél az országoknál a termelés erős fejlődésének nyomán következett be a külkereskedelem nagy föllendülése.

Az európai államok közül a volt semleges államok a világkereskedelemben való háború előtti részesedésüket 1925-ben körülbelül megtartották. A semleges államokon kívüli Európa a háború előtt 53%-kal részesedett az egész világ külkereskedelmi forgalmában, 1925-ben pedig már csak 44%-kal. A hadviselő országok részesedési százalékának $\frac{1}{6}$ -dal való esése állapítható tehát meg. Ez több mint felerészben Németország, mintegy 10%-ban Franciaország és körülbelül $\frac{1}{3}$ részben az egyéb hadviselt európai államok térvészteségének tudható be. A legnagyobb fokú természetesen az orosz külkereskedelem hanyatlása volt; Oroszország a külföldi árúcsere nagyságát illetőleg a világ államai közül a hatodik helyről a 23-ik helyre került. Figyelemre méltó tünet, hogy a világon mindössze 4 olyan állam van, ahol a külkereskedelem 1925. évi dollárértéke kisebb, mint az 1913. évi, s ezek között az országok között 3 fekszik Európa területén: Belgium, Portugália és Oroszország. Oroszország 1925. évi külforgalma 56%-kal kisebb, mint a békebeli, exportjának csökkenése azonban 62%-os. Németország 1925. évi forgalma 2%-kal haladja meg az 1913. évit, az export azonban itt is 13%-os csökkenést mutat.

A Magyarországot legközelebről érdeklő nagy gazdasági terület, Közép- és Keleteurópa, valamint egész Európa világkereskedelmi pozíciójában bekövetkezett változásokat élesen megvilágítja a Nemzetek Szövetségének adatai alapján összeállított alábbi táblázatunk:

Index 1913 = 100

T e r ü l e t	B e h o z a t a l		K i v i t e l		Összes külkereskedelem	
	1924	1925	1924	1925	1924	1925
Közép- és Keleteurópa	99·8	124·2	84·7	101·5	92·4	113·1
Európa általában	129·6	145·2	121·4	132·4	125·9	139·4
Északamerika	182·5	213·3	293·3	213·3	188·4	213·3
Középamerika	178·7	196·2	212·7	202·3	197·3	199·5
Délamerika	123·0	150·0	146·6	151·5	135·4	150·8
Afrika	143·5	157·5	144·1	151·5	143·8	154·4
Ázsia	175·3	192·5	191·8	231·5	183·6	212·0
Oceánia	175·7	205·4	177·0	207·3	176·4	207·3
Összesen	143·9	162·5	148·1	163·6	145·9	163·0
Drágasági index	148·0	155·0	150·0	157·5	149·0	156·0

Ez a táblázat nemcsak azt a már előbb megállapított tényt domborítja ki igen áttekinthető számadatokkal, hogy Európa a nemzetközi áruforgalom terén mennyire nem tudott más világrészekkel lépést tartani, hanem arról is tájékoztat, hogy ez mennyire összefügg a forgalomnak közép- és keleteurópai alakulásával és a termelés bizonyos benuítségével. Az egész európai kontinens kiviteli indexe jóval alacsonyabb, mint a behozatali és különösen nagy ez a diszparitás Közép- és Keleteurópára nézve. Ezzel összhangban áll az a körülmény, hogy a felvett kölcsönök összege jelentékenyen emelkedett, az adott kölcsönöké viszont tetemesen csökkent. Miután a kölcsönfelvételek Európában 1924-től erősen fokozódtak, itt 1924-ről 1925-re nagyobb fejlődés állapítható meg a behozatal, mint a kivitel terén. A behozatalnak 1924-től 1925-ig való javulását illetőleg meglehetősen előtérben is állanak a világstatisztikában szereplő 55 állam között az európai államok; Oroszország 64%-os javulással az első helyet foglalja el, de számottevő még a Szerb-Horvát-Szlovén államnál 41, a Németbirodalomnál 37 és a Bulgáriánál 32%-ban kimutatott importemelkedés. Az 1924. és 1925. évi eredményeknek eddigi egybevetése alapján is bizonyos, hogy Európa a külkereskedelem árúbehozatali oldala tekintetében már nem fog sokáig a háború előtti színvonal alatt maradni, s a háború előtti szinthez képest rövidesen elérheti a fejlődésnek azt a fokát, amelyet Délamerikánál és Afrikánál ez idő szerint láthatunk. Kedvező körülmények között sem érhető el azonban rövid idő alatt olyan fejlődés, mely a háború előtti állapothoz képest olyan arányban felszökött importot eredményezne, amelyet Észak- és Középamerika, Ázsia és Ausztrália ma felmutat. Attól, hogy a fejlődések ilyen arányaival dicsekedhessék, különösen messze áll Oroszország, továbbá a közép- és keleteurópai államok jó része, ezek között Magyarország is.

Azok között az országok között, amelyek 1924-től 1925-ig exportjukat kimagasló arányban emelni tudták, vannak ugyan európai országok, de ezek nem állanak annyira a sorrend élén, mint az import fejlődése szempontjából megállapított rangsorban az előtérbe került európai államok. Az 1925-ben 1924-hez képest előretört kivitel a legtöbb esetben a nyersterményeket exportáló államokban jelentkezik, vagyis a kedvező terméseredményeknek tulajdonítható, tehát inkább átmeneti jellegű. Az ilyen államok sorába tartozik az európai kontinensen a Szerb-Horvát-Szlovén állam, valamint Magyarország is. A jó termésekre visszavezethető esetektől eltekintve is mutatkozik haladás az európai államok kivitelében; az agrár államok exportja a háború utáni évek során általánosságban fejlődő irányt mutat, gyakran, mint például

Magyarországnál is, nagyon erős íveléssel. A kivitel nagyobb arányú fokozódása megállapítható egyébként néhány olyan európai államnál is, ahol ez nem a terméseredmény függvénye, amire az 1924. és 1925. évi statisztikák alapján példaként Németország és Norvégia említhető. Az exportált árúk dollárértékének kontinentális alakulását az 1913. évi alapon jelző 1925. évi indexszámok között azonban még mindig az európai index a legalacsonyabb, a délamerikai és az afrikai indextől eltekintve a többi hasonló kontinentális indextől nagyon távol áll s ezekhez annyira nem tud közeledni, hogy ennek alapján Európának a világelexportban való jelentőségét tartósan csökkentenek kell nyilvánítanunk.

A külkereskedelmi forgalomban szereplő árúk értékének változása az államok nemzetközi árumozgalmának eredménysszámláján épen úgy eltolódásokpat okozhat, mint a forgalom tényleges átalakulása. Fontos kérdés tehát, mennyiben érintették az árhullámzások az egyes államoknál, vagy kontinenseknél a nemzetközi árumozgalmak eredményeit. Ide vonatkozólag a Nemzetek Szövetsége indexszámokat állapított meg, melyeket úgy kapott, hogy az 1925. évi forgalomban kimutatott árúknak az 1925. évi egységértékeken alapuló összértékét ugyanezen árúknak az 1913. évi egységértékek alapján megállapított összértékéhez viszonyította. Ezek az indexszámok 23 országra nézve és pedig az exportra és importra vonatkozólag külön állapították meg. Az 1925. évi behozatalban és kivitelben kimutatott árú mennyiségnek az 1913. évi egységértékek alapján kiszámított összértékét egyes államok hivatalos kimutatásaikban rendszeresen közlik. Ilyen esetekben az adatok a megfelelő hivatalos kimutatásokból vették át. Némely állam hasonló indexszámai úgy voltak közölhetők, hogy az illető állam a Nemzetek Szövetségének felkérésére az 1925. évi áruforgalomnak az 1913. évi egységárakkal való értékelése irányában speciális számításokat végzett. Más államokra vonatkozólag a szóbanlevő indexek felvételét bár kevésbé precíz, de analog becslések tették lehetővé.

Az értékváltozás indexei egészen pontosaknak nem tekintendők, különösen nem az exportindexek, amelyek a valósághoz viszonyítva rendszerint túlmagasak, mert általában az azonos megnevezésű árúk a háború után a technika fejlődése következtében jobb minőségűek és költségesebbek, mint amilyenek a háború előtt voltak. E hibaforrásnak azonban nincsen olyan nagy jelentősége, hogy az apró részletekbe nem menő következtetéseket befolyásolhatnák.

A külkereskedelmi egységértékekben a háború előtti állapothoz képest a Nemzetek Szövetsége által megállapított indexszámok szerint olyan jelentékeny eltolódások történtek, hogy tekintélyes részben kell ezeknek a számlájára írni a külkereskedelmi mérlegek háború előtti és jelenlegi eredményei között mutatkozó különbségeket. Az áreltolódások a külkereskedelmi mérlegek eredményét az európai államok tekintélyesebb részében kedvezőtlenül érintették. Az egységértékek változásával károsodott európai államok sorában mutatják ki a Nemzetek Szövetségének adatai Nagybritanniát, Németországot, Olaszországot és Oroszországot, továbbá a kisebb államok nagy részét, ezek között Magyarországot is. Nagybritannia, Németország és Olaszország 1925. évi külkereskedelmi mérlegeinek egyenlege a háború előtti színvonalnak megfelelő egységárak szerint is passzív ugyan, az 1925. évi tényleges árak mellett azonban ez a passzív egyenleg a három ország mindegyikénél 1000 millió aranykoronát meghaladó többlettel jelentkezik. Magyarország külkereskedelmi mérlege 1924-ben a tényleges

árak szerint 128 millió aranykorona passzív egyenleggel zárult, azonban a háború előtti árnívóra redukált értékelés esetén az 1924. évi kivitel az ugyanezen évi behozatalt 4 millió aranykoronával meghaladó értékösszeget szolgáltat. Itt-ott példát találunk Európában az eddig említett esetekkel ellentétes irányú változásra is; Cseh-Szlovákiára nézve például a szóban lévő áreltolódás szép nyereségtételt jelent, amennyiben az 1925. évi aktív egyenleget ez a tényező 1007 millió csehkoronával növeli. Míg Európában inkább kivételnek mondható az áralakulásnak ez a hatása, addig Észak-amerikára nézve azt általánosságban megállapíthatjuk; az Amerikai Egyesült-Államok 590 millió dolláros kiviteli többletéből 222 millió dollárt, Kanadának 393 millió dolláros kiviteli többletéből 178 millió dollárt lehet az ármozgalom eredőjének tekinteni.

A külkereskedelmi értékek alakulását az export és az import szerint tagoltan szemléltető indexek nem mutatnak olyan eltéréseket, amelyek összefüggésbe hozhatók azzal, hogy mezőgazdasági termékek vagy ipari cikkek szerepelnek-e túlnyomólag a kivitelben, illetve behozatalban. A Nemzetek Szövetségének munkálata kifejezést ad annak a feltevésnek, hogy a kiviteli értékeket elsősorban az államok valutáris viszonyai befolyásolják. Valóban a világpiaci nivå alatt mozognak az inflációs államok exportindexei, akár mezőgazdasági, akár ipari cikkek teszik az export nagyobb részét; úgy Magyarország, mint a Németbirodalom kiviteli indexe 1925-ben alacsony volt, jóllehet Magyarország kivitelének túlnyomó része mezőgazdasági termékekből, a Németbirodalom kivitelének 75%-a ipari cikkekből áll. Véleményünk szerint azonban a valutáris helyzet csak részleges okozója az eltérésnek, valószínű, hogy ezzel együtt vámpolitikai és egyéb gazdasági tényezők is szerepet játszanak.

A Nemzetek Szövetségének statisztikája kimutatja, hogy Európa külkereskedelmileg ma passzívabb, mint amennyire a háború előtt az volt. Az export összes értékének az import összes értékéhez viszonyított százaléka 1913-ban 89 volt, 1925-ben pedig csak 77. Az európai államok között 1913-ban csak Oroszországnak és Romániának volt aktív külkereskedelmi mérlege, ez a két aktivitás azonban elég jelentékeny volt, mert mindkettőnél a kivitel a behozatalt több, mint 10%-kal felülmulta. Az 1925. évi külforgalmi mérleget aktív eredménnyel zárta Franciaország, Észtország, Finnország, Cseh-Szlovákia és az S. H. S. állam, de ezekben az esetekben az export csak kis mértékben haladta meg az importot.

A nemzetközi áruforgalom itt tárgyalt statisztikája a forgalom irányairól tájékoztató adatokra is kiterjeszkedik. Az ide vonatkozó adatokból megállapítható, hogy a háború előtti állapothoz képest a forgalomban előtérbe kerültek az Európán kívüli államok. Európa az Amerikai Egyesült-Államok behozatalában 1913-ban 48,2, 1924-ben 30,4, 1925-ben 29,3%-kal, kivitelében 1913-ban 60,4, 1924-ben 53,3, 1925-ben 53%-kal részesedett. Japán importjából Európára 1913-ban 30,7, 1924-ben 23,7, 1925-ben 17,4% jutott, míg a japán kivitelben 1913-ban 23,3, 1924-ben 9,7, 1925-ben 6,6%-kal volt Európa képviselve. Hasonló változást mutat Kinának, Ausztráliának, Kanadának, Indiának és Argentínának Európával való áruforgalma. A csökkenő európai forgalommal szemben az Amerikai Egyesült-Államok emelkedő forgalmat mutatnak fel Ázsiával, Kína és Japán az Amerikai Egyesült-Államokkal, Ausztrália az Amerikai Egyesült-Államokkal és Japánnal. Mindezeket a tényeket kiemelve méltán állapítja meg a Nemzetek Szövetségének kiadványa, hogy a világkereskedelem súlypontja a háború óta az Atlanti Oceántól a Csendes Óceán felé billent el.

Szükségesnek tartottuk még, hogy a nemzetközi árúcserének a forgalom irányaira vonatkozó adatait a bennünket legközelebb-ről érdeklő szempontok szerint csoportosítsuk és bemutassuk. Ezt a célt szolgálja az alábbi táblázat.

A volt Osztrák-magyar monarchia 5 utódállamának (Magyarországnak, Ausztriának, Cseh-Szlovákiának, Romániának és az S. H. S. államnak) külkereskedelmi forgalma származási és rendeltetési országok, illetve országcsoportok szerint 1925-ben.

Állam	A behozatalból esik %								A kivitelből esik %							
	A többi utód-államra	Nagybritanniára	Németországra	Franciaországra	Olaszországra	Más európai államokra	Az Amerikai Egyesült Államokra	Más tengerentúli államokra	A többi utód-államra	Nagybritanniára	Németországra	Franciaországra	Olaszországra	Más európai államokra	Az Amerikai Egyesült Államokra	Más tengerentúli államokra
Magyarország ...	58.9	3.2	15.0	1.8	4.6	5.9	2.4	8.2	69.4	1.3	9.9	0.5	4.0	7.1	0.3	7.5
Ausztria ...	38.9	3.6	15.8	1.9	5.7	16.7	7.7	9.7	34.3	3.6	15.1	2.6	10.4	20.5	2.2	11.3
Cseh-Szlovákia ...	18.7	3.7	31.2	3.9	4.1	14.8	6.4	17.2	32.5	8.2	22.5	1.4	4.0	9.5	4.0	17.9
Románia ¹ ...	29.2	9.2	22.7	6.6	7.5	19.2	1.6	4.0	29.0	4.8	7.3	10.6	4.4	35.7	0.1	8.1
S. H. S. állam ...	44.7	8.2	9.9	3.7	18.8	6.9	3.9	3.9	46.8	1.0	7.2	2.0	25.3	13.1	0.9	3.7

¹ 1923. évi adatok.

A táblázatból kitűnik, hogy az Osztrák-magyar monarchia utódállamainál az árúcserét illető kapcsolat az egymás közötti viszonylatban általánosságban sokkal erősebb, mint más államokkal való viszonylatban, legyenek bár azok szomszédos államok. E kapcsolat mellett kimagaslik az utódállamoknak Németországgal való forgalma. Az Amerikai Egyesült-Államok, melyek a tőlük távoleső országok forgalmában is rendszerint igen erős tényezők, itt viszonylag kisebb szerepet játszanak. A táblázatban felvett 5 utódállam között a behozatal terén a legerősebb arányt az Egyesült-Államok Ausztriánál érték el, 7.7%-ot. Ezzel szemben Belgiumnál 11.2, Németországnál 17.7, Dániánál 16.7, Spanyolországnál 18.1, Franciaországnál 13.9, Olaszországnál 23.6, Hollandiánál 11.4, Nagybritanniánál 18.7, Svédországnál 15.2, Norvégiánál 13.7, Svájc-nál 8.6, Finnországnál 14.7, Görögországnál 13.8%, vagyis az európai államok e hosszú sorában mindenütt magasabb az Amerikai Egyesült-Államok behozatali részesedése, mint az 5 utód-államban. De nemcsak az Amerikai Egyesült-Államokkal, hanem Nagybritanniával is általában lazább kereskedelmi kapcsolatban állanak ezek az utódállamok, mint Európa más országai.

Tagadhatatlan, hogy az államok közötti gazdasági kapcsolatokat a külkereskedelmi statisztikák alapján csak egyoldaluan és némileg hézagosan lehet megvilágítani. A tökéletesebb megvilágítás céljából szükség van a fizetési mérlegek eredményeinek ismeretére. A Nemzetek Szövetsége, felismerve e kérdés fontosságát, a maga befolyását a kormányoknál latbavetve, megtette a lépéseket aziránt, hogy minél több államról és az összehasonlításra lehetőleg alkalmas rendszerben a fizetési mérlegek adatai nyilvánosságra kerüljenek. A legújabbban közzétett ilyen adatgyűjtemény azonban sajnos, még nem elég teljes ahhoz, hogy az egész világ-gazdaságról ebben az irányban kellőleg áttekinthető képet nyújtson. Mindössze 22 állam fizetési mérlegeinek adatai állanak ren-

delkezésre, ezeknek is csak egy része van összehasonlításra alkalmas módszerrel és részletességgel kidolgozva. Ily körülmények között a különféle nemzetközi gazdasági kapcsolatoknak az egyes államokhoz szabott kereteken túlmenő vizsgálatáról ma még nem lehet szó.

A nagyobb európai államok között Franciaország és Olaszország szolgáltatott a fizetési mérleg alakulására vonatkozólag olyan kimutatást, amely elég nagy részletességgel és a Nemzetek Szövetsége által ajánlott módszer figyelembevételével állítottatott össze.

Franciaországra vonatkozólag egy háború előtti év, 1913., továbbá az 1922., 1923. és 1924. évek fizetési mérlegeinek adatai állanak rendelkezésre. A francia frank értékében a háború utáni évek folyamán bekövetkezett nagy hullámzások miatt a különböző időszakokról mindig francia frankban kimutatott összegek közötti összehasonlítás lehetősége elég nagy mértékben korlátozva van, de nagy vonásokban a háborús viszonyok gazdasági hatásait illetőleg mégis szolgáltat érdekes eredményeket az egybevetés.

Az 1913. évi francia kereskedelmi mérlegben, beleértve a nemesérforgalmat, 2194 millió frank behozatali többlet mutatkozott. E behozatali többlettel szemben tekintélyes, 1900 millió frankos aktivitás jelentkezett a kamatok és osztalékok tételénél, ezenkívül tekintélyes aktívumot szolgáltatott a nemzetközi szállítás és az idegenforgalom pénzbeli egyenlege. Az 1913. évi fizetési mérleg tehát elég szemléltető képet nyújt Franciaországnak viruló és nagyon jól megalapozott gazdasági helyzetéről, mert hiszen nem mutat mást, mint hogy a külföldön elhelyezett nagy tőkék kamatai, a szórakozásra és üdülésre berendezett, valamint a szállítási intézmények jövedelmei emelték jelentékenyen a behozott árúk értékét a kivitt árúknak tekintélyes értéke fölé.

A háború utáni fizetési mérlegek alapján a gazdasági helyzetnek egészen más alakulását kell megállapítanunk. Az 1924. évi fizetési mérleg, melyben a háborút közvetlenül követő egészen rendkívüli kilengések már kevésbé jutnak kifejezésre, a külkereskedelmi forgalomban viszonylag csekély kiviteli többletet mutat. Erősen passzív azonban a kamat- és osztalékmozgalmak eredménye (a passzív egyenleg 2323 millió frank), amit az ország egyrészt a szállítás és az idegenforgalom terén elért, együttesen 4130 millió frankos, valamint a jóvátételi fizetések által biztosított 1600 millió frankos aktívumtöbblettel egyenlített ki. Az 1924. évi külföldi kamatszolgáltatból körülbelül 40% az Amerikai Egyesült-Államoknak, mintegy 30% Nagybritanniának, nem egészen 20% Japánnak jutott, míg 10% viszonylag kisebb tételekben más államok között oszlott meg.

Az Olaszországra vonatkozólag közzétett fizetési mérleg-eredmények alapján nincs módunkban a háború előtti és utáni helyzet között összehasonlítást tenni. A nyilvánosságra került 1923. és 1924. évi fizetési mérlegek szerint a nemzetközi gazdasági érintkezést csaknem egészen három fontos részlet meríti ki, még pedig 1. az áruforgalom, mely 1924-ben 4979 millió lira beviteli többletet eredményezett; 2. az idegenforgalom, melynek 1924-ben 2520 millió lira aktív egyenlege volt és végül 3. a vándormozgalmak, mely ugyancsak 1924-ben az amerikai kivándoroltak pénzküldeményei és az Amerikából visszavándoroltak által hozott összegek döntő súlya folytán 2370 millió lira aktív többletet szolgáltatott. Ezek az adatok eléggé mutatják, hogy az olasz fizetési mérlegnek kellő egyensúlyban való tartása főleg az idegenforgalom és a vándormozgalmak alakulásának a függvénye. Egyelőre az idegenforgalom állandó és a háború előtti helyzettel szemben is kedvező fejlődést

mutat. A vándormozgalom nemzetközi fizetési szaldójára való tekintettel közelebről érintik Olaszországot a külföldi, főként az amerikai államoknak a kivándorlásra vonatkozó korlátozó vagy egyéb intézkedései.

A kisebb európai államokra vonatkozólag közzétett fizetési mérlegek sorából hiányoznak, vagy a komolyabb vizsgáldás szempontjából elégtelen formában állanak rendelkezésre a bennünket legközelebről érdeklő szomszéd államok mérlegei. Elegendőnek látjuk, ha ezt a kategóriát érintve, Svájc fizetési mérlegének alakulásáról emlékezünk meg. Svájc kiválasztása azért látszik indokoltnak, miután a nyugateurópai kisebb országok között ez a nemzetközi gazdasági életbe viszonylag erősen kapcsolódik be.

Svájcról már az 1925. évi fizetési mérleg eredményei is nyilvánosságra kerültek. Ezek szerint a tiszta árúforgalomban 541 millió svájci frank értékkel megállapított behozatali többlet részben a nemesércmozgalomnak 172 millió svájci frankos kiviteli többletével nyert kiegyenlítést. Ez utóbbinál nagyobb jelentőségű aktív tétel a kamat- és osztalékmozgalomnak aktív egyenlege, mely 305 millió svájci frank volt, továbbá az idegenforgalom révén mutatkozó bevételi többlet, mely 205 millió svájci frankot tett ki. Érdekes, hogy ennek a természeti kincsekben gazdag országnak lakói külföldi utazásokra és turisztikára sokkal többet költenek, mint a természeti szépségekben aránylag szegény mai Magyarország polgárai. A svájci fizetési mérleg ezen a címen 65 millió svájci frank kiadást mutat ki. Hasonló természetű kiadásaink, ha a becslésnél a maximális valószínű határok felé közeledünk is, ennek az összegnek egy negyedét sem érik el.

A Nemzetek Szövetségének ezúttal ismertetett kiadványában található Magyarország 1924. évi fizetési mérlegének adatai is. Ezeket a Magyar Közgazdasági Társaságban tartott előadás, mely a Közgazdasági Szemlében is megjelent, már ismertette, feleslegesnek tartjuk tehát, hogy itt a magyar fizetési mérleggel foglalkozzunk.

Az európai kontinensen kívül eső államokat figyelembe véve, legelső sorban az Amerikai Egyesült-Államok fizetési mérlegében láthatjuk a nemzetközi gazdasági kapcsolatoknak olyan erős, messzenyuló és változatos kialakulását, mely ezt az államot a világ gazdaság egész szervezetének legfontosabb alkatrészévé teszi. Az árúforgalom terén az Egyesült-Államok igen nagy (1825-ben 834 millió dolláros) kiviteli többletet mutathatnak fel. Hatalmas, 515 millió dollár összegű aktív egyenleg mutatkozik a kamatok és osztalékok tételénél, amit a filmek használatáért külföldről bevételezett 75 millió dolláros tétel egészít ki. A másik oldalon egyrészt a külföldre kivitt hitel- és különféle befektetési tőkéknek az ugyanilyen természetű behozott tőkékkel szemben 432 millió dollár összegű többlete, másrészt a turisztikai és egyéb természetű utazásoknál a külfölddel szemben jelentkező 560 millió dollár összegű kiadási többlet, továbbá a bevándoroltak és visszavándorlók által küldött pénzeszegek címén kimutatott 310 millió dollár áll.

Az Amerikai Egyesült-Államok gazdasági kapcsolatai, amint említettük, a külföld legkülönbözőbb irányában ágaznak szét. Az árú kivitelnek 21%-a, körülbelül 1 milliárd dollár érték Nagybritanniával, 13,3%-a, kereken 600 millió dollár érték a Kanadával, 9,6%, hozzávetőleg 500 millió dollár érték a Németországgal való kapcsolatot érinti. Számottevőek, amennyiben 200—300 millió dollár között mozognak, az olasz és francia kapcsolatra eső tételek. Az árú behozatalnál nagyjából egyenlő, t. i. átlag 10—10%-os, vagyis egyenkint 400 millió dollár körüli összegű részesedéssel a kanadai,

nagybritanniai és japán összeköttetés vezet, kiemelhető még a brazíliai, kínai, franciaországi és németországi behozatalnak egyenkint 200—250 millió dollár közötti értékösszege. Az 1925. évi külföldi tőkeelhelyezéseket felvevő államok sorában az első helyen Kanada áll 252 millió dollárral, amellyel tőkevisszafizetés révén ugyancsak tetemes, és pedig 114 millió dolláros forgalom bonyolított le ugyanennek az évnek folyamán. Az Európába adott kölcsönök összege 454, a magánkölcsönöké 207 millió dollár volt; a visszafizetés e két természetű kölcsönben 49 millió dollárt tett ki. Az európai kölcsönök közül csak a közkölcsönök vannak a hivatalos összeállításban részletezve. Ezeknek az előbb említett 454 millió összegéből Olaszországra 100, Németországra 97, Belgiumra 50, Norvégia 49, Dánia 39, Lengyelország 35 millió dollárt kapott. Ázsiai államokba 145, délamerikaiakba 217 millió dollár nyert kihelyezést, ez utóbbi területről 81 millió dollár tőkevisszafizetés is történt. A vándormozgalomból származó pénzkiráamlás irányairól is vannak részletező adatok. Az egészben 310 millió dollárral kimutatott tételből a legnagyobb összeg, 100 millió dollár Olaszországba, azután 80 millió dollár Németországba, azután külön-külön 20—30 millió közötti összeg Lengyel-, Orosz- és Írországba került.

A „Memorandum sur les balances des paiements et sur les balances du commerce extérieur“ című kiadványsorozat legközelebbi évfolyamai előreláthatólag sokkal szélesebb terjedelemben és egyöntetűbb kidolgozásban fogják a jövőben az államok fizetési mérlegeinek adatait velünk megismertetni. Ha a munkálat eljut a tökéletesedésnek erre a remélt fokára, lehetséges lesz a nemzetközi gazdasági kapcsolatok különféle irányait a világgazdaság egész keretébe illesztett áttekintés alá venni és így kikutathatók lesznek az egész vonalon azok az összefüggések, melyek a külkereskedelmi forgalomnak ma már úgyszólván a világ összes államairól összeállított adatsorozata mögött bárhol is rejtőznek.

Szigeti Gyula.

Jelentés a Takarékpénztárak és Bankok Egyesületének 1926. évi működéséről. Budapest, 1927. 67 l.

A budapesti pénzügyintézetek érdekképviselőit, az úgynevezett „TÉBE“-nek évi jelentései közgazdasági életünk egy fontos ágazatának, a hitel-ügynek, értékes krónikáját szolgáltatják. Az 1926. évi jelentés is szabatos és világos áttekintést nyújt a bevezetésben a múlt év nevezetesebb hitelügyi mozzanatairól, utal a belső tőkeképződés örvendetes haladására, amely a pénzügyintézetek betétállományának az év folyamán bekövetkezett 40%-os emelkedésében domborodik ki, majd pedig a külföldi tőke-behozatal jelentőségét emeli ki, amelynek következménye a Magyar Nemzeti Bank kamatláb-leszállítása volt. A gazdasági viszonyok javulásának tünetéül előtérbe állítja a tőzsdei irányzatnak az év folyamán történt biztató alakulását, amely odavezetett, hogy a tőzsdei index 60%-os javulást mutat. Azután az évi jelentés külön fejezetekben terjeszkedik ki mindazokra a területekre, amelyeken az Egyesületnek közismerten kitűnő irodája nemcsak az érdekképviselőbe tartozó bankok érdekei, hanem a közérdek szempontjából is közreműködött. Az egyik fejezet azt a működést ismerteti, amelyet az Egyesület a békeszerződéssel kapcsolatos kérdések lebonyolítása körül fejtett ki. Csehszlovák vonatkozásban az a reménység áll fenn, hogy 1927 folyamán a kölcsönös követeléseket átölelő megállapodás létesíthető lesz. A jugoszláv állammal a megegyezés

kilatásai rosszul állanak, míg a magyar-román pénzügyi egyezmény folytán a régi ügyek likvidálása már jelentékeny részben megtörténhetett. Az olasz kérdések elintézése érdekében az Egyesület az olasz fascista TÉBE-vel célravezető megállapodást létesített és befolyt azokba a tárgyalásokba is, amelyek az Északamerikai Egyesült-Államok, Ausztria és Magyarország közötti háborús igényekre vonatkoznak. A jelentésnek ez a része nyomatékosan alátámasztja a belső kiegyenlítési törvény létesítése iránti követelményt, illetőleg azt, hogy a létező clearing-törvény anyagi jogi rendelkezései terjesztessenek ki azon volt ellenséges államokra is, amely államok kiegyenlítésül nem a clearinget választották. Fontos része a jelentésnek az a fejezet, amely a *jogalkotási kérdésekkel* foglalkozik és beszámol arról a tevékenységről, amelyet az Egyesület a *valorizáció* és a *hadikölcsön-nosztifikálás* kérdése körül kifejtett. Joggal sürgeti a jelentés a *kamatmaximumra* vonatkozó, teljesen elavult törvényes rendelkezések hatályon kívül helyezését, majd a jelzálogi üzletág kifejlesztése érdekében a telekkönyvek rendbehozatalát és kifejezést ad annak a reménységnek, hogy a jelzálogjogi javaslat és a lajstrom-jelzálogjogra vonatkozó javaslat, amelyek előkészítése körül az Egyesülésnek lényeges része volt, mielőbb tető alá hozassanak. Az *adó- és illetékügyről* szóló fejezet beszámol az illetékek tekintetében kétségkívül beállott javulásról, viszont helyesen sürgeti az alkalmazottak fizetése után megállapított antiszociális 1½%-os nyugtabélyeg-illeték törlesztését, továbbá a tőzsdei forgalom emelése érdekében az értékpapírforgalmi adó leszállítását, végül pedig a jutalékbevételek utáni forgalmi adónak átalányozását, úgy, amint az Németországban, Csehszlovákiában és Ausztriában is szabályozva van. A *bankpolitikai és hitelügyi kérdésekkel* foglalkozó fejezet ismerteti a Pénzügyintézeti Központnak törvényes átszervezését, úgyszintén azokat a reformokat, amelyeket a törvényhozás a múlt évben a postatakarékpénztári intézményen vitt keresztül és itt számol be a jelentés a Victoria-malom ügyeinek szanálásáról, amelyben tudvalevőleg a TÉBE kötelékébe tartozó pénzügyintézetek 24 milliárd koronával és ezenkívül a fedezetek mellett nyújtott 50 milliárd korona hitel ⅓ részével vettek részt. Külön fejezet foglalkozik a pengőre való áttéréssel és az azzal kapcsolatos kérdésekkel, amelyek sima megoldásához a banktechnika terén a TÉBE sok praktikus javaslattal és kezdeményezéssel járult hozzá. A banküzlettel kapcsolatos banktechnikai és egyéb kérdések tárgyalása során megemlíti a jelentés az Egyesületnek azt a kezdeményezését, hogy a vámhitelek tekintetében tétessék lehetővé a pénzügyintézetek által hitelkeretük határain belül kiállított utalványok útján való lebonyolítás, továbbá azt az előterjesztést, hogy a pénzügyminiszterium a takarékbetéti könyveket is óvadékképesekké nyilvánítsa akkor, amidőn valamely közhatalósággal szemben fennálló teljesítés kötelezettségéről van szó. Végül külön fejezet foglalkozik a *tisztviselő- és szociálpolitikai kérdésekkel* és azokkal az intézkedésekkel, amelyeket a tisztviselők testnevelő és jóléti akcióival kapcsolatban az Egyesület kifejtett. Megállapíthatjuk, hogy a TÉBE idei jelentése is, amely világosan, tömören és szabatosan van megszerkesztve, értékes adalék a múlt év hitelügyi történetéhez, egyúttal pedig áttekinthető képet nyújt arról a sokoldalú, komoly tevékenységről, amelyet az Egyesület kitünő vezetősége a múlt évben is kifejtett. A jelentéshez *Hegedüs Loránt*, az egyesület elnöke írt érdekes, friss, szellemes előszót.

Eber Antal.

Dr. Künsztler Zoltán: A gabonavámok hatása. Budapest, 1926. Grill, 112 l.

Künsztler Z. könyve, a közgazdasági könyvtár második kötete, melyhez *Fellner Frigyes* írta az előszót, kiterjeszkedik a gabonavámok kérdésének bonyolult elágazásaiban a gazdasági élet egész területére: hatására a gabona áralakulására, a mezőgazdaságra, a gabonakereskedelemre, a malomiparra, a fogyasztókra, a nemzeti és állami érdekekre, szól a simuló gabonavámról, a gabonavám problémájáról a világháború után és Csonka-magyarország gazdasági életének állásfoglalásáról a gabonavámot illetőleg. De nemcsak a tárgy kimerítő koncepciója, hanem főleg a földolgozás mikéntje érdemel figyelmet. A történeti áttekintésben természetesen csak mellékesen tér ki az ó- és középkor vámjaira s a merkantilrendszer nagy érdemeire ezen a téren. A gabonavámok nagyobb jelentősége a XIX. században kezdődik a gabona megnövekedett szállítási lehetőségével kapcsolatban. A cél mindenütt a földbirtokos osztály monopoliumszerű helyzetének fentartása. Mellékesen azt is eléri, hogy hozzásegít a hazai mezőgazdaság intenzív fejlesztéséhez, bár korántsem a néptömegek millióinak érdekében, mintahogy Malthus könyvéből egy kis jóakarattal azt kiolvasni lehetett volna. A XIX. sz. első fele a prohibítív jellegű gabonavám jegyében folyt le majd egész Európában. De már megkezdődik a harc is ellene. Anglia eminens ipari érdekei felől fujdogál az első szellő, melynek célja a gabonavámok ledöntése. A szabadkereskedelmieknek sikerült a farmereket is mozgósítani, úgy, hogy a latifundiumosok e kettős ostrom hatására meghátrálnak. Cobden 1846-ban célt ér, mire a gabonavámok eltörlését hamarosan nyomon követi az ipari vámok eltörlése is. A többi európai állam követi Angliát. De a közben beállott mezőgazdasági túltermelés, valamint a valutáris viszonyok romlása hamarosan a mezőgazdaság újabb védelmét tették szükségessé, s ez új védővamos politikában Németország adta a jó példát, amit lavina módjára követtek a többi európai államok. Csak Anglia (ipari) és Hollandia, Belgium meg Dánia (mint állattenyésztők) maradtak meg a szabadkereskedelem mellett, valamint Oroszország, melynek érdeke volt a vámmentesség. A világháborút megelőző évtizedben a gabonavámok stabilitása az említett országokban mindenütt konstatalható.

Minő hatása van a vámoknak a gabona áralakulására? Hogy a vám pozitív drágító hatását a belföldön meghatározzuk, a belföldi árat nem a külföldi tényleges árral kell összehasonlítani, hanem azon árral, mely bekövetkeznék, ha a vámot megszüntetnék. Elméleti megfontolások arra vezetnek, hogy a gabonavámok hatása az árra aszerint változik, amint exportáló vagy importáló országról van szó. Mert exportáló országban a gabonaár a világpiaci ár függvénye, tehát a vám nem emeli a gabonaárakat. Importáló országban ellenben a gabonaár a világpiaci fölé emelkedik s a különbségben a vám összege esetleg teljes nagyságban kifejezésre jut. Így például a német behozatalnál az árak annál nagyobb mértékben álltak a világpiaci árak felett, minél nagyobb volt az illető korszak vámtétele.

A mezőgazdaságra való hatásban List Frigyes nem vette észre a vámok nevelő erejét. Ha pár évtizeddel tovább él, bizonyára erre is kiterjeszti az iparra vonatkozó vámfelfogását. Az amerikai verseny ellen védekeznie kellett a német mezőgazdaságnak. A nyolcvanas évek átlagos 14.5 métermázsájával szemben a kilencszázötven évek 21.3 q jelentkezik a búzában, tehát majdnem 7 q többlet, szóval nem sokkal kevesebb, mint az 1923. magyar

közepes jótermés átlaga! Ami óriási teljesítmény. Brentano tagadja ugyan, hogy ez a gabonavámoknak volna hatása, s érvelése helyes is bizonyos fentartással. A gabonavám a termelőknek csak egy részét érdekli, azokat, kiknek érdeke nem a fogyasztókéval közös. A Magyar Vámpolitikai Központ 1910-ben 3 millió emberre becsülte a gabonavám érdekelttségét, mellyel szembenállt a mezőgazdasági lakosság 13 és az összlakosság 21 milliója. Eszerint a gabonavám egy láncolatos okozati összefüggés-sorozatot indít meg (gabonaár emelkedése, tiszta hozadék növekedése, a föld hozadéki értéke s végül a földár emelkedése). Ezekben látja Brentano a gabonavámok káros hatását, amihez járul még a földárak emelkedésének súlyos következménye az agrárszocializmusban. Így a gabonavám hatása végeredményben a földár alakulásában kristályosodik ki, miáltal a mezőgazdaság versenyképesége épp azon a ponton romlik, ahol a baj gyökere van.

A gabonakereskedelemben úgy érezteti hatását a vám, hogy megváltoztatja a forgalom egyes irányait. Import-országban a kereskedelemnek kevés kézben egyesítését eredményezi, s főleg erős óvóintézkedések válnak szükségessé ott, ahol az ország tranzitó-kereskedelmet bonyolít le gabonában, ami viszont országos érdek, mert fizetési mérlegének aktív tétele. E célt szolgálta Németországban a behozatali jegyes rendszer. Ennek hatásaképp azon termények művelése vált előnyösebbé, melyeknek behozatali vámja viszonylagosan magasabb volt. Így következhetett be, hogy Németországból még Oroszországba, sőt a Monarchiába is exportálhattak gabonát.

A gabonavám a malomiparban is érezteti hatását. Következménye ugyanis az őrlemények vámja. Három problémát vet föl egészében: Mi az arány a gabona és liszt vámtétele közt, azután mily hatással van a lisztfogyasztásra és végül, hogy maradhat lehetséges a lisztexport? Az első kérdésre a felelet: a lisztvám arányának G-hez, 100 kg. buza vámjához viszonyítva legkevesebb (G + G/3) koronát kell kitennie. A másodikra: ha a vám a belföldi gabonát emeli, a drágulás miatt megcsappan a fogyasztás, végül hogy mily hatással van a lisztexportra: a nyersanyagnak a világgiaicihoz viszonyított magas ára az őrlemények versenyképességét is csökkenti.

A nyersanyag áremelkedése a lisztárak drágulását is magával hozza (ha a termelési költség egyéb tényezője egyébként változatlan marad). A kenyéradó pedig, mint ahogy Mombert megjegyzi, egyenlő jövedelem mellett egy családot annál súlyosabban érint, minél több a gyermek; s általában az alacsonyabb jövedelműeket leginkább. A drágaság nem önmagában álló, hanem relativ fogalom lévén, arra vonatkozólag, hogy a gabonaárak és munkabérek közötti viszonylat hogy alakul, három közkeletű elmélet van: a párhuzamosság, vagy egyenes arányosság elmélete (vasbértörvény), az ellentétesség vagy fordított arány elmélete (Dietzel) s végül Diehl elmélete, mely szerint az összefüggés nem állapítható meg szilárd szabályként. Szerzőnk álláspontja, hogy a gabonavám oly tényezőket mozgat meg, melyek inkább bérleszorító tendenciával bírnak.

A simuló gabonavámok az árak állandóságát célozzák, minek a gazdasági életben épp az ily elsőrendű élelmicikkek szempontjából nagy jelentősége van. Magas gabonaárnál alacsony, alacsony áránál magasabb vám. E gondolatnak Anglia a hazája. Cél a stabil gabonaár biztosítása. Vannak előnyei és hátrányai. Ausztria és Csehország a világháború után bevezették. Ez utóbbi azonban egy évi gyakorlat után 1926-ban beszüntette.

Fontos a gabonavám kérdése állami szempontból. Minden államnak függetlenítenie kell magát gabonaellátásában a külföldtől, amennyire csak teheti. Sajnos, a világháború azt mutatta, hogy a gabonavám nem volt képes a központi hatalmakat a kiéheztetéstől megmenteni. Nagynépességű ország nem kerülheti el azt, hogy a külföldet élelmezése szempontjából nélkülözhesse. Még a honvédelem szempontjából is vitatható annak előnye. De, hogy a gabonavám, mint bevételi forrása az államnak, föltétlen erkölcsstelen, ahhoz szó sem fér.

A világháború után Keleteurópa államai a kiviteli tilalomhoz is visszatértek, mert az európai fogyasztók vásárlóképeségeinek csökkenése miatt Amerikából egy nagy mezőgazdasági krízis hulláma csapott át hozzánk, minek következtében a védővamos ideológia terjedt a gabonaárak emelése céljából, amit azonban néhol pl. Németország, Ausztria és Csehországban a fogyasztóérdeket képviselő szociáldemokrata párt megakadályozott. Azóta a mezőgazdasági válság fenyegető jellegét elvesztette, s az ipari termékek árával való kiegyenlítés megkezdődött.

Csonkamagyarországon 1925 jan. 1-én lépett életbe az autonóm vámtarifa, mely a gabonaneműkre és lisztre behozatali vámtételeket állít fel. Hazánk 1921-től kezdve ismét exportország, mint a háború előtt, s így a vám nem emelheti a gabona árát. A budapesti jegyzésben a magas vámnak nincs nyoma. A magyar gabonatermelés jövője az exportlehetőségeken épül föl. Gazdaságpolitikánknak főleg ezt kell előmozdítania. De jellemző, hogy Csonkamagyarországon a kapásnövények és szalastakarmányok művelése a gabonafélék rovására terjed, bár ez utóbbiak is legtöbb téren elérik a békebeli keretet. Hazánk mezőgazdasági állam, s ezért a gabona-, illetve lisztkivitele zavartalan fejlődése külkereskedelmi mérlegünk egyensúlybahozatalára a legjelentősebb eszköz. Budapestet Középeurópa legfontosabb gabonakereskedelmi gócpontjává kell tenni. Ezt a gabonavámnak hátráltatni súlyos hiba volna. A tranzitoforgalom is óriási fontossággal bír. Mert a gabonavám megszüntetésével, miután úgy sincs áralkító jelentősége, csak a vámvédelem illúziója foszlana szét. Az ily illúzió megtartása végett nem érdemes a tranzitógabonakereskedelemnek és a malomiparnak az ország egyetemes érdeke által megkívánt akadálytalan fejlődését veszélyeztetni.

Czerny József.

Révész Tihamér: Vasúti személyforgalmi politikánk megreformálása. Budapest, 1927., Grill Károly. IV + 82. l.

Szerző komoly célt tűzött maga elé és megpróbálta azt a saját felfogása szerint megoldani. Érdeklődéssel olvastuk könyvét annál is inkább, mert közlekedéssel foglalkozó szakmunka nagyon kevés jelenik meg magyar nyelven. Olvasás közben mindinkább kidomborodott az a benyomásunk, hogy a munka címe és tartalma között nagy eltérés van. Az előttünk fekvő könyv szempontjainál és anyagánál fogva inkább a francia vasutak menetrendi tanulmányát nyújtja, mint a magyar személyforgalom javítására irányuló közgazdasági javaslatot. De lássuk magát a könyvet.

A bevezetésben ismerteti szerző a jó és gazdasági szempontból értékes személyforgalom kellékeit, ezek a következők: gyorsnak, sűrűnek és olcsónak kell lennie. Mindezeket leginkább a francia vasutakon lehet megtalálni, ezért a munka csak a francia vasutakra támaszkodik és próbálja a magyar közlekedésre

átvinni az így elért eredményeket. Részletes tárgyalások alapján sorra veszi a távolsági és helyi forgalom menetrendi adatait és érdekes táblázatokban feltünteti a vonatok sebességét, számát és megállóhelyek távolságát vonatnemenként elkülönítve. Élénken szembetűnnek azok a távolságok, melyeket a francia gyorsvonatok megállás nélkül befutnak. A legnagyobb ezek között a Paris—Bruxelles közötti 311 km.-el. A magyar menetrend evvel szemben ritkán induló és sűrűn megálló vonatokkal van tele, röviden szólva a mi úgynevezett gyorsvonataink nem érdemlik meg azt a nevet a szó nyugateurópai értelmében.

A másik helyes kidomborítás az, hogy míg a távolsági forgalmat lebonyolító vonatok közül a franciáknál a gyorsvonatokra esik kb. 60%, addig nálunk 40%. A helyi forgalmat is részletesen tárgyalja és itt az tűnik ki a statisztikából, hogy pl. Páris környékén igen sok a rövid távolságra közlekedő vonat és ezeknek a zöme is főleg csak 30 km.-re közlekedik, addig nálunk kevés a helyi vonat és azok hosszabb úton közlekednek és sokkal lassabban. Ez teszi plasztikussá azt a megállapítást, hogy Páris környéke jobban van bekapcsolva a világvárosi forgalomba és a francia polgár olcsóbban lakhat távoli városkában vagy vidéken és gyorsabban jut a hivatalába. Hasonló távolságra a pesti lakos kb. 50%-al több időt tölt a vonaton.

Még egy érdekes megfigyelés tűnik ki a gondos táblázatokból, t. i. a nagy vidéki városok egymásközötti összeköttetése nálunk nagyon el van hanyagolva, míg Franciaországban ezek is gyorsvonatokkal vannak összekötve. Kirívó példája ennek a Szeged—Pécs között 13 óra és 40 percig menő vonat, amelyik az egész menetidejéből 22%-ot áll.*

Ezután következik a munka kevésbé sikerült része, ahol a francia példa nyomán meglehetősen egyszerűen gondolja szerző az áttérést arra, hogy a nagyobb utastömeget egységes személyvonati jegyekkel szerezzük meg és így a nagyobb forgalom pótolja az olcsóbb tarifa hatását. Kevés közgazdasági érv támogatja ezt a javaslatot, hiszen még élénk emlékezetünkben van az a tény, hogy pár évvel ezelőtt a tarifa még alacsony volt és a vasutak mégis világszerte deficittel küzdöttek. Azt hisszük, hogy a hangsúly az általános gazdasági helyzeten van és ez tükröződik vissza a vasutak mérlegében is. Korántsines bizonyítva, hogy ahányszor olcsóbb a tarifa, annyiszor több az utas. Az ország gazdasági fejlettsége, kialakult iparágak és kereskedelmi összeköttetések, a társadalom rétegződése bizonyos fokig magukkal hozzák a megfelelő közlekedési rendszert.

Összefoglalva az elmondottakat, a magyar menetrendet biztosan lehetne pénzbe nem kerülő módon javítani és másrészt a jövő iránya is kétségtelenül az olcsóbb tarifa felé fog eltolódni, de ezt csak lépésről lépésre lehet megvalósítani. R. Esch-nek a vasúti önköltségre vonatkozó tanulmányából kitűnik, hogy a nagyobb sebesség nem növeli az önköltséget és hogy mennél inkább nagyobb tőke fekszik a vállalatban, annál inkább kell a teljes foglalkoztatásra törekedni, mert hiszen ebben az esetben az önköltség a legkisebb. Erős pszichológiai momentum is van az olcsó utazás bevezetésében és az első évek elmúltával a befekte-

* A menetdíjakat is részletesen összehasonlítja szerző. Míg a személyvonati tarifa meglehetősen ugyanaz mindkét helyen, a mi gyorsvonati tarifánk kb. 100%-al drágább a franciánál. Továbbá Franciaországban olcsó a menettérti jegy és podgyászszabadsúly van, nálunk ezek nincsenek elterjedve.

tett tőke annál biztosabban kamatozik, mihelyt a gazdasági élet megszokta az újítást, mint ezt az amerikai élet és különösen Ford példája mutatja. Befejezésképpen meg kell még említeni, hogy a könyv stílusa nem szerencsés, kifejezései magyartalamok és egyes mondatok nehezen érthetőek. Mindezeket a hibákat az utolsó simításnak kellett volna eltüntetni.

Makay István.

Domány Gyula dr.: A magyar szanálás. Budapest, 1927. Grill-féle udv. könyvkeresk. kiad. 157 l.

A trianoni tragédia utolsó felvonása szemünk láttára magán gazdasági téren játszódik le. Ennek a felvonásnak irodalmi feldolgozása a magyar gazdaságtörténelemnek szomorú fejezete lesz. Sokkal több megnyugvást merítünk az előző felvonásból, amely Csonkamagyarország állampénzügyi és valutáris kálváriáját tartalmazza s amely végül is megváltásnak bizonyult. Megváltott hosszú esztendő állampénzügyi zavaraitól és valutáris nyomorától és megváltott a folyton fenyegető jóvátételtől is. Ha Magyarország pénzügyi felségjogáról évek sorára le is kellett mondania, kaptunk olyan erkölcsi és anyagi ellenértékeket cserébe, amelyekért érdemes volt szuverenitásunk ideiglenes korlátozásába beleegyeznünk.

A magyar pénzügyek történetének ezt az izgalmasan érdekes korszakát írja meg a szükséges szakismeretekkel és a meg kívánt alapossággal Domány Gyula előttünk fekvő könyvében. Domány munkája nem egyszerű anyaggyűjtemény, nem is csupán összefoglaló ismertetés, hanem kritikai feldolgozása a magyar szanálás problémáinak s így irodalmi értékű. A könyv öt, körülbelül egyenlő részre tagolódik, amelyekben a szanálás előzménye, a szanálás lefolyása, a szanálás hatásai, a szanálás formai befejezése és a jövő lehetőségei tárgyaltnak. Az „infláció és a pénzérték romlása” című fejezet érdekesen foglalja össze az infláció tízesztendős uralmának történetét. Kár, hogy a szerző elmulasztotta a magyar inflációnak azt az egyedül álló sajátosságát kiemelni, hogy a magáninfláció hosszú időn át jelentősen túlszárnyalta az állami inflációt, mert ez a körülmény az infláció megítélésénél és a felelősség megállapításánál alapvető jelentőséggel bír. A Népszövetségnek a pénzügyi reorganizációra vonatkozó javaslatait a valuta stabilizálásának tervét, a Nemzeti Bank felállítását, a pénzügyrendszer reformját az 1926. év végéig terjedő számanyaggal együtt oknyomozó módon tárgyalja a könyv második fejezete. Ez sem száraz leírás, szerző több helyen kifejti egyéni álláspontját és az új pénzügyesség problémájánál a pengővel szemben az aranykorona mellett foglalt állást. A szanálás hatásait illetőleg szerző helyesen különböztet egyfelől az állampénzügyi és valutapolitikai, másfelől a magángazdasági hatások között. Míg előbbiek nemesak kielégítőek, hanem meglepően jók voltak, a magángazdaságra gyakorolt hatás váratlanul kedvezőtlen volt. Szerző igen helyesen a magángazdaság súlyos helyzetét nem hozza összefüggésbe az államháztartás rendbehozatalával, szerinte az, hogy „nálunk a szanálás aránytalanul nagyobb áldozatokat követelt a magángazdaságtól, mint amilyen várható hatásra voltak nálunk a szanálás gazdasági következményei gyanánt elkészülve, elsősorban annak következménye, hogy csak a szanálás után bontakozott ki annak a szomorú valósága, hogy a trianoni béke az ország gazdasági fejlődése szempontjából mennyire hátrányos.” (103. l.) A gazdasági fejlődés jövőbeli lehetőségei között a valutapolitikai és a kereskedelem-politikai lehetőségekkel foglalkozik szerző. A valutapolitikai meg-

oldást a jegybankok kooperációjától várja, még pedig az arany-politika, a diskontopolitika és a devizapolitika terén. A kartellált jegybankok rendszerével is rokonszenvez, de nem jelöli meg ezek viszonyát a jegybankok kooperációjának előbb említett rendszeréhez s így világosan ki nem vehető, hogy a középeurópai jegybankok kartellszerű összeállása vagy az összes jegybankok kooperációja vagy a kettő kombinációja lebeg-e előtte megvalósítandó cél gyanánt. A kereskedelempolitikai kibontakozást szerző az elzárkózási politika megszűnésétől és a vámsorompók leépítésétől várja. Álláspontját így foglalja össze: „Dacára annak a nagy elzárkózási politikának, amely a magyar szanálás befejezésekor Középeurópa kereskedelempolitikáját dominálta, lassanként, minél jobban eltávolodunk a békekötés dátumától, annál inkább beigazolást nyer, hogy a politikai határok nem lehetnek egyúttal gazdasági határok és első sorban a gazdasági elzárkózásnak kell a viszonyok kedvezőbb alakulása érdekében merevségéből engednie. A gazdasági bajok csak nagyon kis mértékben javulhatnak addig, amíg a gazdaságilag egymásra utalt országok között a gazdasági közeledés be nem következik.“ Szerző ezen hitvallása világos judiciumra vall, gazdasági felfogását minden kérdésben józan idealizmus jellemzi. A dícséretre méltó módon kiállított munka a Magyar Közgazdasági Társaság elnökének, dr. Éber Antalnak van dedikálva.

Hantos Elemér.

Iwao F. Ayusawa: Législation et conditions du travail dans l'industrie au Japon. Bureau international du Travail. Genève 1926.

A szociálpolitika Ázsiában — még a műveltebb államokban is — általában a fejlődés alacsony fokán áll. A nemzetközi munkaügyi szervezet különös gondot fordít ezen államok munkásügyének fejlesztésére és ezzel kapcsolatban a szociális viszonyok nyilvánosságra hozatalára. Ayusawa könyve is ezen cél szolgálatában áll. Ázsia iparilag legfejlettebb államának, Japánnak szociálpolitikájával és ipari munkásügyével foglalkozik.

Japán természeti és népességi viszonyai a nagyipari fejlődést szükségsszerűvé tették. A szorosabb értelemben vett Japánnak (gyarmatok nélkül) 385.000 km²-nyi területen több, mint 59 millió embert kell eltartania. Ez km²-enként 159 főnyi népsűrűséget jelent, ami európai fogalmak szerint is jelentékeny. Az amúgy is tekintélyes számú lakosság még évente kb. 700.000 lélekkel szaporodik, amivel szemben szerző adatai szerint a kivándorlás számba sem jöhet. Ezt a népfelüleget a művelésre alkalmas terület hiányában a mezőgazdaság nem képes elhelyezni. Természetes, hogy ilyen körülmények között az industrializáció nem várható soká magára és ma már Japán a nemzetközi munkaügyi szervezet tanácsában a 8 legnagyobb ipari állam között foglal helyet. Mindazonáltal az iparosodás mértéke — amennyiben erre a foglalkozásstatisztikai adatokból következtetni lehet, — nem haladja meg a mi viszonyainkat. A mezőgazdasági népesség még mindig 51%-át teszi a lakosságnak, míg az iparral foglalkozók aránya csak 19,5%-ra rúg. A gyárpar nagyobb arányú kifejlődése utóbbi évtizedekre esik, aminek részben az az oka, hogy Japán csak mintegy 60 évvel ezelőtt nyitotta meg kapuit az európai kultúra előtt. Másrészt az európai verseny gátolta az ipari fejlődést, míg a világháború alatt a nyugati verseny szünetelése nem adott alkalmat a japánoknak iparuk intenzívebb fejlesztésére. A hadi szükségletek fellépése is elősegítette az evolúciót. 1909—1922-ig az 5 munkásnál nagyobb ipari üzemek száma 32.228-ról 46.427-re emelkedett, a

munkáslétszám pedig 800.637-ről 1.691.019-re. Még szembetűnőbben mutatják a változást az indexszámok, az 1909. évi adatokat 100-zal véve egyenlőnek, 1922-ben a vállalatok számát 144, a munkások számát 211 jelzi. Ezekből az adatokból az ipar koncentrációjára is lehet következtetni. Ezt a belső átalakulást az ipari vállalatok nagyság-kategóriáinak vizsgálata is érzékelteti. Míg a 6—10 munkást foglalkoztató üzemek száma a vizsgált időszak alatt 16.802-ről 23.154-re, tehát csak 38%-kal emelkedett, addig a 100-nál több munkást foglalkoztató vállalatoké 1120-ról 2172-re növekedvén, majdnem megkétszereződött, az 500 munkásnál nagyobb gyárak száma pedig megháromszorozódott. 1909-ben 58, 1922-ben 206 volt az 1000-nél több munkást alkalmazó nagyüzemek száma. A különböző iparágak között a textilipar játssza a vezető szerepet, az összes munkásság 50,9%-át foglalkoztatván. Jelentős még a gép-, a vegyészeti- és élelmezési ipar. A bányászat — tekintve, hogy Japán bányakincsekben meglehetősen szegény — kisebb jelentőségű. 1922-ben 300.000 embert foglalkoztatott (a lakosság 1,8%-át), ami a háborús adatokkal szemben visszaesést mutat.

Ayusawa könyvének a szociális törvényhozásra vonatkozó részében főként két dolog szembetűnő: egyrészt a szociálpolitika meglehetősen hátramaradottsága, másrészt az, hogy a meglévő törvényalkotások is külső befolyásra, a Nemzetközi munkaügyi szervezet hatására vezethetők vissza. Mindkét körülmény az ipar, általában a kapitalisztikus rend késői kifejlődésében és a munkásság szervezetlenségében leli magyarázatát. Szerző szerint az 1899. évi kereskedelmi törvényben vannak munkásvédelmi intézkedések (a tengerészekre nézve), szorosabban véve azonban csak az 1905. évi bányatörvényt és az 1911. évi ipartörvényt tekinthetjük szociálpolitikai törvényalkotásnak. Ez utóbbi azonban csak a világháború folyamán, 1916-ban lépett életbe, úgy hogy a tulajdonképeni ipari munkásügy a háború előtt szabályozva nem volt. Japán szociális ügyeinek igazgatására 1922-ben központi hivatalt (Bureau des affaires sociales) állítottak fel, mely a népjóléti miniszteriumnak felel meg. Bár a belügyminiszterium alá van rendelve, mégis nagyfokú önállóságot élvez, a szociális ügyek majdnem kivétel nélkül itt vannak összpontosítva; pl. az iparfelügyeletet is a kereskedelmi miniszterium hatásköréből ide utalták át. A szociálpolitika egyes ágazatait sorra tárgyalván a szerző, elsőnek a munkaidő taglalásába bocsátkozik. Az 1911. évi törvény csak a női és a 15 évnél fiatalabb gyermek-munkások részére állapít meg 12 órás maximális munkaidőt, ami bár amúgy is túl nagy, átmenetileg (a törvény életbelépésétől 15 évig) 14 órára emelhető fel. A washingtoni egyezmény elfogadása után természetesen szigorúbb intézkedéseket kellett életbeléptetni, bár az egyezmény Japán számára enyhébb feltételeket állapított meg. A heti effektív munkaidő általában 57 órában van korlátozva. A maximális munkaidő selyem-szövődéék számára 60, földalatti dolgozó bányászokra nézve 48 óra. Ez a törvény Ayusawa könyve megírásának idején még nem lépett életbe. Érdekesek a ténylegesen uralkodó munkaidő-viszonyokról szóló statisztikai adatok. Eszerint a japán gyárak legnagyobb részében (30,7%) 9—10 óra munkaidő érvényes, azután leggyakoribb 10—12 órás kategória. 8 órát és annál kevesebbet az üzemeknek csak 21%-a dolgozik, úgy hogy a 8 órás általános munkaidő bevezetése esetén a gyáraknak több, mint $\frac{3}{4}$ részében kellene a munkaidőt megszorítani. Az éjjeli munkát végző üzemek száma a háború alatt is csekély volt (720), azóta a felére csökkent.

A munkások életszínvonalának megismerése céljából több kutató készített családi monografiákat, sőt a kormány maga is

hajtott végre egy nagyobb felvételt. Legszélesebb körre kiterjedő adatgyűjtés a „Kyocho Kai“ nevű társadalmi egyesület ankétje volt, melyet 2765 adat-szolgáltatóval indítottak meg s 651 résztvevővel fejeztek be. Létfenntartási indexek úgy látszik nem álltak a szerző rendelkezésére s ezért a nagykereskedelmi indexszámokat állítja szembe a munkabérek változásával. (1914 júniusára vonatkoztatva.) Bár az eljárás szigorúan véve nem állja meg helyét, mégis érdekes következtetésekre nyújt alkalmat. A háború alatt a bérek erősen az árnívó alatt mozogtak. Legnagyobb mértékben 1918-ban maradt el az árak mögött a munka honorálása, az előbbi 225, míg a bérindex 189 volt. A békekötés után ellenkező irányú fejlődés mutatkozik: a bérek mind nagyobb mértékben mulják felül az árak színvonalát. Az utolsó adat 1924 márciusára vonatkozik, mikor a bérnívó 150 egységgel magasabb a nagykereskedelmi árak indexénél. Szerző ezt nem átmeneti jelenségnek, hanem a szociális fejlődés következményének tartja. Visszamenőleg 1885-ig közöl bérindexeket, melyek a periódus elején 52—53 körül mozogtak (1914—100), innen kezdve a 90-es években tapasztalható visszaeséstől eltekintve, fokozatos fejlődés mutatkozik. Ezek azonban névleges bérek lévén, messzebbmenő következtetésre nem használhatók.

A japán munkás-törvényhozás egyik jellemző sajátysága, hogy főként a védett csoportokra — női és gyermekmunkásokra — fordít gondot. Figyelembe veendő az, hogy Japánban úgy a női, mint a gyermekmunka nagy mértékben el van terjedve. Japánban az 1909 évben a munkáslétszámnak 61.6%-a volt nő és csak 38.4%-a férfi s az arányszám azóta fokozatosan javult, úgy, hogy 1922-ben a férfi munkásság már megközelítette a létszám felét (49.3%). A fiatalkorú munkások (16 évem aluliak) száma kevés híján 300.000-re tehető (a munkáslétszám 16%). Feltűnő, hogy a 16 évem aluli munkásság 82%-a leányokból áll, és csak 18%-a fiúkból. A női és gyermek-munkásoknak havonta 2—4 napi munkaszünetet biztosítanak, tekintve, hogy Japánban a vasárnapi munkaszünetet nem ismerik. A washingtoni konferencia által ajánlott 14 éves korhatár elfogadása ugyanazon nehézségekbe ütközik Japánban, mint hazánkban, Olaszországban és általában minden olyan államban, ahol a mindennapi iskolakötelezettség a 12 évnél véget ér. Ezért a 14 éves korhatár elvi kimondása mellett megengedik a 12 évnél idősebb gyermekek felvételét a gyárakba, amennyiben iskolakötelezettségüknek eleget tettek.

A háború előtt az időnkénti szezonális munkahiányon kívül a munkanélküliséget alig ismerték Japánban, még kevésbé a háború alatt, mikor inkább munkaerő hiánya mutatkozott. A békekötés után a hadi üzemek leállítása, az európai iparcikkek megjelenése a keletázsiai piacon s ezzel kapcsolatban a fellépő ipari krízis a munkanélküliséget egyszerre akut problémává avatták. Még csak növelte a bajt az, hogy az állam is tízezer számra bocsátotta el alkalmazottait. 1923-ban Tokióban és környékén kb. 96.000 munkás volt munka nélkül. Ez a szám még az európai munkanélküliséghez képest is tekintélyes. Japánban a munkanélküliségről 1925-ben részletes statisztikai felvételt készítettek. A felvétel teljessége érdekében az összes munkásokat összeírták és ezek kérdőlapjaiból állították össze a munkanélkülieket. A felvétel által érintett 2,355.000 munkásból csupán 105.595 volt munkanélkül (4.5%), ami már a munkanélküliség erős csökkenésére enged következtetni. Szerző rámutat azonban arra, hogy a felvétel ellen komoly kifogások merültek fel. A munkanélküliség elleni küzdelemre a hatósági munkaközvetítő hivatalokat 1921—1922-ben állították fel, szintén a nemzetközi munkaügyi szervezet hatására.

Ma már 177 ilyen hivatal dolgozik és a belügyminiszter a 30.000 lakosnál nagyobb városokat kényszerítheti hatósági munkaközvetítő felállítására. Különleges hajtsa a japán szociálpolitikának a munkásoknak nyújtott előlegek kérdése, amire azért van szükség, mert az alvállalkozó-rendszer nagyon el van terjedve. Ezek a munkavezetők a munkabérek $\frac{1}{3}$ — $\frac{1}{2}$ részét maguknak tartják meg és kölcsönök nyújtásával különösen hátrányos helyzetbe hozzák munkásaikat. Az ipari balesetek száma évente 30.000—130.000, a halálos balesetek száma pedig 200—700 között mozgott. Sokkal több a halálos baleset a bányákban: 1914 és 1921 között a minimum 623, a maximum 1758 volt, ami a bányászok kis számához képest feltűnően magas. Az ipari balesetek elhárítására törvényes intézkedés nincs. A gyufagyártásban a fehér foszfor eltiltása csak 1921-ben következett be. A munkásbiztosításra vonatkozólag 1922-ben készült törvény, mely 1927 január 1-én lépett életbe. Eddig a szavatossági elv fokozatos kiépítésével igyekeztek a szerencsétlenül járt munkásokon segíteni. A biztosítás terheinek 10%-át az állam viseli. A járulékok felét a munkaadó fizeti, fele a munkás béréből levonható, amely levonás azonban nem lehet a bér 3%-ánál több. A biztosítás baleseti és betegsegélyezésre fog kiterjedni, azonkívül gondoskodik anyasági védelemről és temetkezési segélyt nyújt tagjainak.

Részletes adatokat kapunk a szakszervezeti mozgalomról. Bár a múlt század utolsó éveiben már mutatkoznak nyomai a munkásság szervezkedésének, komolyabb formában csak 1912-ben veszi kezdetét. A szakszervezetek történetét folytonos belső pártharcok, szakadások töltik be, úgy hogy a mozgalom egységes irányáról beszélni sem lehet. Éles harcok folytak a kormánnyal szemben is, különösen a nemzetközi munkaügyi konferenciák ügyében. A kormány ugyanis nem akarta elismerni a szakszervezetek jogát a munkás-kiküldött választására vonatkozólag, végül azonban engedni volt kénytelen. A szervezett munkásság száma 200—250.000-re tehető. Újabban szakszervezeti törvény létrehozásán fáradoznak, ami azonban sok nehézségbe ütközik.

Jelentős szerepet töltenek be a japán szociálpolitika társadalmi szervei is, melyek közül legnevezetesebb a „Kokusai Rodo Kyokai“. Ez a szervezet a német Verein für Sozialpolitik mintájára a törvényes munkásvédelem propagálását és előkészítését vállalta magára, részben egyetemi tanárok, részben gyakorlati szakemberek vezetése alatt.

A japán ipari munkás-viszonyok, bár sok kívánni valót hagynak hátra, az utóbbi években nagy átalakuláson mentek át. Japán a gyors evolúciók országa. Egy emberöltővel ezelőtt még középkori feudális szervezetben élt, melyből gyors egymásutánban bontakozott ki a korlátozatlan kapitalizmus, majd a szociálpolitikával irányított nagyipari fejlődés korszaka. Szerző néhol ugyan elfogult a japán viszonyokkal szemben és olyan összehasonlító adatokat közöl, melyek a szigorú kritikát nem állják ki, általában azonban jó áttekintő képet nyújt a szóbanforgó kérdésekről. Világos rendszerezése és szabatos stílusa megkönnyíti a japán viszonyokban való tájékozódást.

Bene Lajos.

Folyóiratok szemléje.

Bank-Archiv.

XXVI. évfolyam.

Heft. 11. Rozumek, Paul: *Die Diskontpolitik der Reichsbank.* A Reichsbank elnökének, Schachtnak, a német birodalmi bank pénz- és hitelpolitikájáról adott legújabb nyilatkozata kapcsán szerző a Reichsbank diskontpolitikájával foglalkozik. — **Zitzlaff:** *Zum Finanzausgleich.* — **Reusch, H.:** *Der Kontokorrent-, Scheck- und Giroverkehr der preussischen Sparkassen.* A porosz takarékpénztárak folyószámla-, csekk- és giroforgalmának alakulását 1926. évre is kiterjedő részletes statisztikai adatokkal világítja meg. — **Hoeniger, Heinrich:** *Die Sanierung der Sicherungsübereignung.* A hitelező biztosítása céljából történő tulajdonátruházás kérdésében a Bank-Archiv hasábjain megindult vita folytatásaképpen szerző Bernstein és Schwiekerath korábbi cikkeivel polemizál. — **Singer, J.:** *Die Verwendungsmöglichkeiten der Orts- und Banknummerierung im Bankgewerbe.* — **Dyckerhoff, Richard:** *Schwierigkeiten im Kreditbrief- und Travellerschek-Verkehr.* — **Bírósági döntvények.** — A statisztikai részben Paul Kroszewscki a Bank of England történetét vázolja és részletes statisztikai kimutatásokkal a Bank üzleti forgalmát ismerteti.

Heft. 12. Geschäftsordnung der Ständigen Kommission zur Wahrung der Interessen deutscher Besitzer ausländischer Wertpapiere. A Centralverband des Deutschen Bank- und Bankiergewerbes, a berlini és frankfurt a/M.-i kereskedelmi- és iparkamara s a hamburgi értékpapírtőzsde vezetőségének közreműködésével a külföldi értékpapírok német tulajdonosai érdekének védelmére 1927 február 16-án megalakított állandó bizottság ügyrendje (jóváhagyva a Centralverband des Deutschen Bank- und Bankiergewerbes vezetősége által 1927 február 27-én). — **Siegel, Alexander B.:** *Aktien ohne Nennwert.* Georg Solmssennek a Bank-Archiv XXVI. évf. 1. számában közölt cikkével polemizál. — **Erre Solmssen válasza.** — **Merzbach, Leopold:** *Zur Lage des Geld- und Kreditmarktes.* A német pénz- és hitelviszonyok jelenlegi helyzetének rövid vázolata. — **Rosentreter, Joh.:** *Rechtsverhältnisse bei verlorengegangenen Inhaberpapieren, französisches, deutsches und internationales Recht, französischer Entwurf eines internationalen Übereinkommens.* — **Koch, Arwed:** *Zur Sanierung des Sicherungsübereignung.* Prof. Hoenigernek „Die Sanierung der Sicherungsübereignung“ c., a Bank-Archiv előző számában közölt cikkét bírálja. — **Jacobson, Eugen:** *Zum „Sinne des Depotvertrages“.* — **Delius:** *Streitfragen bei Aufwertung von Gemeindeschulddarlehen.* — **Bickerich, W.:** *Die Einkommenssteuer auf Dividenden bei Effektenspekulationen.* Herbert von Breskanak a Bank-Archiv XXV. évf. 13. számában közölt cikkét bírálja. — **Erre Breska válasza.** — **Bírósági döntvények.** — A statisztikai részben a Bank of England üzleti forgalmát ismertető közlemény befejezése.

Heft. 13. Brodmann: *Convertible Bond und Akcie.* — **Schwabe, Fritz:** *Die „Sanierung“ der Sicherungsübereignung.* Prof. Hoenigernek és Arwed Kochnak a Bank-Archiv korábbi számaiban közölt cikkei kapcsán a Sicherungsübereignung (a hitelező biztosítása céljából történő tulajdon-

átruházás) egyes kérdéseit világítja meg. — *Kulschewski, Ewald: Die D-banken in Polen.* A német „D” bankok (a Darmstädter und Nationalbank, a Deutsche Bank, a Direction der Discontogesellschaft és a Dresdner Bank) lengyelországi fiókjainak üzleti tevékenységét ismerteti. — *Bernicken: Ist mit mehreren Aktien in der Generalversammlung nur einheitliche Abstimmung zulässig?* — *Ermel: Zur Arbeitszeit im Bankgewerbe.* A német birodalomban jelenleg fennálló rendelkezések szerint a bankokban a heti munkaidő tartama 46 óra, a bankok vezetősége azonban a heti munkaidő tartamát 54 órában is megállapíthatja. 1925 december elején egy königsbergi nagybanknál több alkalmazott megbetegedése folytán a munkát nem tudták a megállapított munkaidő alatt elvégezni. Az évi zárlat és a felértékelési munkálatok is növelték a munkatöbbletet s a bankvezetőség kényszerült segédmunkaerőket felvenni, akiket azonban, mivel nem váltak be, utóbb elbocsátottak. Akkor a bank igazgatója azzal a kérdéssel fordult az alkalmazottak legnagyobb részéhez, hogy hajlandók-e túlmunkát vállalni. A bank igazgatója nem jelölt meg határozott időt, de annak a nézetének adott kifejezést, hogy az évi zárlat és a felértékelési munkálatok befejezése után a túlmunka meg fog szünni. A megkérdezett alkalmazottak a túlmunkára hajlandóknak nyilatkoztak. Az alkalmazottak 1925 december 20-tól 1926 március 8-ig rendszerint este 7-től 10-ig túlóráztak és ezért napi 2.50—3 M külön díjazást kaptak, tekintet nélkül az egyes esteken végzett túlmunka idejére. A bíróság elsőfokon a bank igazgatóját a munkaidőre vonatkozó rendelkezése megszegéséért 200 M pénzbüntetésre ítélte; a bíróság elfogadta ugyan azt, hogy a végzett túlmunkát az alkalmazottak önként vállalták, de tekintettel annak 3 hónapi tartamára, nem ismerte el a túlmunkát átmeneti természetűnek, melyet az alkalmazottak egészségük veszélyeztetése nélkül végezhettek volna. Az elítélt bankigazgató fellebbezése folytán az ügy a königsbergi Landgericht elé került, ahol a bankigazgatót felmentették azzal az indokolással, hogy a túlmunka, melyet az alkalmazottak önként vállaltak, csak átmeneti volt, mivel rendkívüli körülmények (évi zárlat, felértékelési munkálatok, több alkalmazott megbetegedése, a felvett segédek használhatatlansága) okozták s azt a felértékelési munkálatok befejezése után beszüntették. A felmentő ítéletet az ügyész fellebbezése folytán a königsbergi Oberlandgericht büntető tanácsa helyben hagyta. Szerző ehhez a jogesethez fűzi megjegyzéseit. — Bírósági döntvények. — Könyvismertetések.

Heft. 14. Haeffner, Heinrich: Das Arbeitszeitnotgesetz: A német birodalmi gyűlés által 1927 április 8-án harmadik olvasásban is elfogadott törvényjavaslattal foglalkozik, mely a német bankokra nézve is nagy jelentőséggel bír. — *Pinner, Albert: Fusion von Hypothekenbanken.* — *Tetens, Fritz: Zur Ablösung der Roggenbeleihungen.* — *Grünschild: Die Eisenhandelsentscheidung des Kartellgerichts.* A német kartellrendelet 9. §-ának magyarázata. — *Cremer, Maria: Die öffentlichen Schulden Polens.* A lengyel köztársaságnak fennállása óta lebonnyolított közkölesön-ügyleteit részletes statisztikai adatokkal ismerteti. — Bírósági döntvények. — A statisztikai részben Paul Kroszewski a fontosabb európai valuták értékének 1924—1927. évi alakulását a háború előtti paritás százalékáiban (Német-Ausztriánál és Csonka-Magyarországnál az új paritás százalékában) grafikonokkal szemlélteti. Sz. K. T.

Archiv für Sozialwissenschaft und Sozialpolitik.

1926. 56. Band, Erstes Heft.

E. Lederer: Der Zirkulationsprozess als zentrales Problem der ökonomischen Theorie. Szerző egy új tudományág, az elméleti gazdaságpolitika konstituálását állítja fel, mint a legújabb elméleti problémák megismerésének követelményét a gazdaságtudomány elé. Az elmélet eddig,

szerint, tisztán arra szorítkozott, hogy a gazdasági élet sztatikai jelenségeit vizsgálja. Ide sorolja elsősorban is Schumpeter munkásságát, amely bármennyire is lássék dinamikainak, mégis sztatikai keretek között marad csupán, épen úgy, miként az ár-, érték- és pénzelméletek, s általában minden jelenség, amelynek megmagyarázására tudományunk eddig vállalkozott. A dinamikus úton való megfejtésre vár a konjunktúraelmélet is, amelynek művelése nem egy leíró, hanem elméleti megfontolásokkal átítatott gazdaságpolitikának lenne a feladata. — *Schulze-Gaevernitz: Die geistigen Grundlagen der anglosächsischen Weltherrschaft* I. Rendkívül érdekfeszítő kísérlet, amely Ernst Troeltsch, Werner Sombart és Max Weber nyomán az angolszász imperializmus alapjait az angolszász világszemléletben keresi. A kvékerek, baptisták és az anglikán és protestáns egyházak nagy gondolkodói és kimagasló alakjai nyomán azon szálak eredete után kutat, amelyek az angol világnézethez vezetnek és végül is az angol karakter és gentleman-típus, a „homo oeconomicus“ kialakulásához visznek el. Az angol világhatalom szellemi alapjai a nagy puritánokon nyugosznak, akik országukat gazdasági hatalommá fejlesztették és akik, mint Penn, Pitt, Cromwell, Jefferson, Lincoln és Washington nemes egyéniségei világszemléletükkel mintegy klasszikus bélyeget nyomtak a mindvégig valláserköcsi alapon álló angolszász imperializmusra. Kiváló ismertetése az idevágó irodalomnak, amely a világnézet és gazdasági imperializmus összefüggéseire nagyszerű adathalmazt bocsát az olvasó rendelkezésére. — *W. Eliasberg: Richtungen und Entwicklungstendenzen in der Arbeitswissenschaft.* — *William Oulaid: Die Entwanderung nach Frankreich und ihre Probleme.* — *Kaethe Bauer-Mengelberg: Zur Theorie der Arbeitsbewertung.* — *F. Heyer: Der heutige Stand der Socialen Versicherung in England.* — *Helene Leroi-Fürst: Die Lehre von der Zahlungsbilanz im 19-ten Jahrhundert bis 1873.* A Bullionisták és Antibullionisták jelentéseit vizsgálva azokban a mai inflációs és fizetésimérleg iskola előfutáira vél ismerni. A Peel-akták beható vizsgálata és azok jelentősége a pénzértékelmélet szempontjából. Rokon vonások a bullionista álláspont és a currency-elmélet között, amely előbbi anélkül, hogy szigorúan elmélet lenne, a fizetőeszközök mennyiségének szabályozásával ugyanazon elveknek hódol, mint a merev currency-iskola, anélkül azonban, hogy a Peel-akták minden egyes elvi rendelkezései fednék a bullionista álláspontot. A Peel-akta kudarcra rámutatott a bullionista állásfoglalás egyoldalúságára és arra, hogy a váltóárfolyamra más tényezők is hatnak, mint a bankjegymennyiség; így tolu előtérbe a később Knapp által kiépített pantopolisztikus pénzelmélet, amely az akkori állameszméből indulva ki, a más országokkai pénzforgalmat is tekintetbe veszi. Ezután érkezik el az angol valutapolitika utolsó állomásához a diszkontpolitika fontosságának felismeréséhez, mint a váltóárfolyam kedvező irányba való befolyásolásának eszközéhez. — *C. Schmitt: Zu Friedrich Meinecke's Idee der Staatsraeson.*

1926. 56. Band. Zweites Heft.

M. I. Bonn: Rationalisierung als finanzielles Problem. A gazdasági üzemek racionalizálásának eddigi tanúságait szűri le és rudimentumát adja a racionalizálás elméletének. A cím nem éppen fedi a tartalmat, mert inkább közgazdasági, mint szorosabb értelemben vett pénzügyi problémákat érint. — *Dr. Melchior Pályi: Der Zahlungsbilanzausgleich bei einseitigen Wertübertragungen.* — *Dr. Fritz Sander: Gesellschaft und Staat.* — *Dr. Folkert Wilken: Die Phaenomenologie des Geldwertbewusstseins.* Három szempontból fejti ki tárgyát: 1. A pénzértéktudat anyagi tartama. 2. Annak alaki tartama. 3. A pénzértéktudat objektív megtestesülése. Különös figyelmet érdemel ad 2. a nominalizmus kritikája, amelyet a pénzértéktudat elvontságának fogalmából vezet le.

1926. 56. Band. Drittes Heft.

N. D. Kondratieff: Die Langen Wellen der Konjunktur. — Ludwig Mieses: Interventionismus. A nemzetgazdaságnak minden alapkérdését az állami intervenció szempontjából fogja fel és arra az eredményre jut, hogy az felette káros. Szerinte az intervencionizmus felett első, döntő győzelmet a klasszikus iskola aratta akkor, amikor felfedezte a gazdasági élet vérkeringésének működését. A harc az azóta beállott erőeltolódások folytán azonban újból kezdetét vette és az intervencionizmus jelentősebb etapjait eddig mindig úgy tüntette fel, mint „győzelmet“ a nemzetgazdasági doktrinák felett. Érdekes kitérés a szocialista iskolákra, amelyek szintén az „intervenció“ alapján állanak. Részéről leszögezi, hogy más világ-gazdasági rend, mint amelyet a liberalizmus teremtett, el nem képzelhető. A lib. a nemzetgazdaságból nőtt nagyra és sajátította ki magának azt a történeti fejlődés folyamán. Elveti tehát az intervenciót, bármily alakban is nyilatkozzék az meg: legyen az marxizmus vagy államszocializmus. — *Dr. Marianne Herzfeld: Geschichte als Funktion der Geldbewegung. — Dr. Wladimir Eliasberg: Richtungen und Entwicklungstendenzen in der Arbeitswissenschaft. — Dr. F. Heyer: Die Britische Versicherung gegen Arbeitslosigkeit. — Dr. Hans Staehle: Die Aufbringung der Reparationskosten.* A németeknél újabban lábrakapott matematikai irány újabb gyümölcse. Ez az értekezés a jóvátételi szolgáltatásokban is matematikai törvényszerűségeket vél láthatni és e probléma megoldását a matematikai módszer alkalmazásával javasolja.

1927. 57. Band. Erstes Heft.

Josef Schumpeter: Die Sozialen Klassen im ethnisch-homogenen Milieu. — Karl Mannheim: Das Konservative Denken. Újabb angol források alapján a konzervativizmus történetéhez nyújt adalékokat és párhuzamot von a német és angol konzervatív irány között. Így jut el a konzervativizmus morfológiájához, valamint a romantikus osztályöntudat fogalmához. — *A. Sokoloff: Beiträge zur Theorie der Umlaufgeschwindigkeit des Geldes.* Érdekes elemzése a pénz forgási sebességének. A pénz forgási sebességét meghatározandó bevezeti az „INSTANZ“ fogalmát, amely alatt azon helyeket érti, amelyeken a pénz forgalom közben átmegy. Következtetései oda irányulnak, hogy a pénz forgalmi sebessége az „INSTANZ“-ok számától függ, amely helyeket vagy az állam maga, vagy pedig a magángazdaság állíthat fel. Az állam példának okáért az adóbeszedés intenzív tételével növelheti a pénz forgási sebességét. Más objektív okok, mint a gazdasági élet ütemének gyorsasága, a teaurálás, stb. szintén éreztetik befolyásukat. Azt a szabályt állítja fel, hogy matematikailag elképzelhető ugyan a pénz forgási sebességének változása, anélkül, hogy az árúk vagy a pénzmennyisége változna, közgazdaságilag ez csak bizonyos mesterkéeltséggel lehetséges. Végül a pénz forgási sebességének a jövedelemeloszlásra és az árnyóra való hatását vizsgálja. — *Dr. Gustav Mayer: Der allgemeine Deutsche Arbeiterverein und die Krisis 1886. — Henriette Fürth: Die Schwangerschaftsunterbrechung und das Strafgesetz. — Literatur: Könyvismertetések.* Cs. P.

Jahrbücher für Nationalökonomie und Statistik.

126. Band. III. Folge. 71. Band. Drittes Heft, März 1927.

Josef Back: Nationalökonomie und phänomenologische Philosophie. Azon körülménynek megfelelően, hogy a nemzetgazdaságnak (mint tudománynak) más a lénye, mint a tárgya (a gazdaság), két filozófia jellegű problémacsoportot különít el a szerző. Az első a társadalomtudományi, a másik a gazdasági eredetű problémakör. Mindkettőnél azt kell vizsgálni, hogy nyújt-e számunkra a phänomenologia új utakat és új lehetőségeket.

Szerző a vizsgálódás meneténél nem a phänomenológiából, hanem a nemzetgazdaságtanból való kiindulást tartja célravezetőnek, de csupán a vizsgálódás ismeretelméleti módszerét állapítja meg, az ezáltal elérhető eredményeket illetően „Der Streit um die nationalökonomische Wertlehre“ című, Jenában a múlt évben megjelent munkájára utal, melynek ezen dolgozat ismeretelméleti alapvetése. — *Erich v. Reichardt: Das Gewerbe im alten Griechenland und das kapitalistische Gewerbe.* (Második közlemény.) Szerző vizsgálódásának eredménye következő: Görögország ipari életében nem a nagyüzem volt a szabály, mint egyes jelenség azonban kétségkívül előfordult. A régi görög nagyüzemnek a modern kapitalisztikus nagyüzemmel való közös vonása a nagyobb ipari tevékenység, nagyobb termelés, a munkások nagyobb száma és bizonyos mértékű munkamegosztás. A fő ellentét a rabszolgarendszer és a régi nagyüzem csekély szerepe, amely az a régi Görögországban a többi üzemfajtához és főleg a mai viszonyokhoz arányítva játszott. Ha azt elfogadjuk is szerző, hogy ez a rabszolgákkal folytatott nagyüzem már a Bücheri fokozatos elmélet értelmében a nemzetgazdaságtan fejlődésének egyik fokául beilleszthető, mégis tévesnek tartaná, hogy ezért a görög nagyüzemet a mai értelemben vett kapitalisztikus gazdasági formának tekintsük.

Schmollers Jahrbuch.

51. Jahrgang. Zweites Heft.

Ferdinand Tönnies: Demokratie und Parlamentarismus. Terjedelmes állampolitikai, illetve társadalomtudományi tanulmány a demokráciának, a parlamentarizmusnak, a diktatúrának és a modern államnak a lényegéről, a demokrácia veszélyeiről, nehézségeiről és létfeltételeiről. — *Heinrich Bechtel: Kunstgeschichte als Erkenntnisquelle für den Wirtschaftsgeist des Spätmittelalters.* Szerző a kései középkor, főleg a XV. század gazdasági szellemébe igyekszik behatolni szellemtörténeti elemzés alapján s vizsgálódását azon forrásanyagokon kezdi, melyet a középkor képzőművészetének fennmaradt emlékei nyújtanak. Párhuzamosságot állapít meg a művészettörténetírás és gazdaságtörténetírás között. Kutatásait azzal a megállapítással végzi, hogy képzőművészeti emlékek alkalmasak arra, hogy abból egy korszak egész szellemi irányzata megállapítható legyen s hogy ezek főleg az illető korszak gazdasági és szociális szellemére vonatkozólag oly mértékben engednek következtetést, mint egyetlen más, közvetett forrás sem. A középkort illetően ezirányú kutatásai azt igazolják, hogy ezidőben a gazdasági szellem egészen önálló korszakával van dolgunk. — *Josef Schumpeter: Cassels Theoretische Socialökonomie.* Alapos, részletes kritikai méltatása Cassel könyvének, melyben főleg annak egyes felületességeire, hiányaira, sőt bizonyos mértékben való elmentmondására mutat rá szakszerű, áttekintő aprólékossággal. — *W. Gehlhoff: Die Zukunft der nationalökonomischen Empirie.* Elméleti tanulmány, mely a modern gazdasági élet és a speciális kutató intézetek együttműködésének fontosságát emeli ki. — *Dr. Max Rumpf: Das Recht innerhalb des wirtschaftswissenschaftlichen Studiums und der wirtschaftswissenschaftlichen Diplomprüfungen.* A tételes jog oktatásának fontosságát hangsúlyozza a gazdasági oktatás keretén belül s annak célszerű megvalósítására tervezetet közöl.

R. L.

Könyvszemle.*

Szociográfia.

- Atri*, A. L'état de Sao-Paolo et le renouvellement économique de l'Europe. Paris. E. Chiron 1927 20 fr.
- Austria*, Report on financial and commercial situation. London. H. M. S. O. Sept. 1926 1 sh 6 d.
- Franck*, L. La stabilisation monétaire en Belgique. Paris. Payot. 1926 176 p. 15 fr.
- Fernandez-Diaz*, Le tabac en Rougarie. Études économiques, commerciales et financières. Paris. M. Giard. 1927. 304 p. 45 fr.
- Freymark*, H. Ungarn in seinem wirtschaftlichen Aufbau. Breslau, Th. Schatzky. 1926 40 S. Gm 1.
- Germany*. Economic and financial condition. 1925—26. London. H. M. S. O. 1926 4 sh 6 d.
- Mukerjee*, R. The rural economy of India. London, Longmans 1927 6 sh 6 d.
- Scheffer*, E. Österreichs wirtschaftliche Sendung. Grundriss der gesamtdeutschen Volkswirtschaft. Wien, Hölder-Pichler-Tempsky. 1927 210 S. Gm 10.

Statisztika.

- Drechsle*, H. Das schweizerische Bankgeschäft in statistischer u. graphischer Darstellung. Basel, Helbing und Lichtenhahn. 1927. 106 S. Gm 8.20.
- Elmer*, M. Social statistics. Los Angeles. Jesse Ray Miller. 1927. 2.50 dollár.

Szociálpolitika.

- Cassau*, J. Die Arbeitergewerkschaften. Eine Einf. Halberstadt. H. Meyer. 1927. 121 S. Gm 5.70.
- Mayr*, E. Die Genossenschaft in der Wirtschaft der Gegenwart,

Vergangenheit und Zukunft. Heidelberg, Graefe. 1926. 68 S. Gm 2.

Mitscherlich, W. Moderne Arbeiterpolitik. Leipzig. Hirschfeld. 1927. 236 S. Gm 5.

Jogtudomány.

- Csiky* K.—*Sommer* J. A csődönkívüli kényszeregyességi eljárásról szóló rendelet. Budapest. Szerzők kiadása. 1926. 278 l. P 8.
- Geldart*, W. M. The present law of trade disputes and trade unions. Oxford, Univ. Press. 1927. 6 dollár.
- Grünhut*, C. Grundriss des Wechselrechtes. Wien. Steyermühl. 1926/27. 51 S. Gm 2.50.
- Kozma* K. A kereskedelmi törvény némely könyvelési vonatkozásáról. Budapest, 1926. 32 l. P 2.
- Müller—Erzbach*, R. Deutsches Handelsrecht. Tübingen Mohr. 1927. 402 S. Gm 13.

Elméleti közgazdaságtan.

- Bickel*, W. Die ökonomische Begründung der Freihandelspolitik. Eine dogmenhistorische Untersuchung. Zürich. Girsberger und Co. 200 S. 1927. Gm 8.80.
- Cassel*, G. Theoretische Sozialökonomik. Leipzig. Deichert. 1927. 649 S. Gm 16.
- Edie*, L. Economics: Principles and problems. London. Pitman. 1927. 15 sh.
- Englis*, K. Grundlagen des wirtschaftlichen Denkens. Brünn. Rohrer. 1927. 165 S. Gm 6.
- Englis*, K. Handbuch der Nationalökonomie. Brünn. Rohrer. 1927. 591 S. Gm 16.
- Ford*, H. and S. *Crowther*. To-day and to-morrow. London. Heinemann. 12 sh 6 d.
- Hantos*, E. La monnaie, ses systèmes

* A felsorolt könyvek kaphatók a Grill-féle udvari könyvkereskedésben. Dorottya-utca 2.

- et ses phénomènes en Europe central. Paris. M. Giard. 1927. 259 p. 24 fr.
- Hilferding, R.* Das Finanzkapital. (Eine Studie über die Entwicklung d. Kapitalismus.) Wien. Dietz. 1927. 447 S. Gm 7.
- Kerschagl, N.* Volkswirtschaftslehre. Eine Darstellung ihrer wichtigsten Lehrmeinungen. Wien. Manz'sche Verlagsanstalt. 1927. Gm 440.
- Mannsteadt, H.* Ein kritischer Beitrag zur Theorie des Bankkredits. Jena. G. Fischer. 1927. 328 S. Gm 12.
- Marion, M.* Ce qu'il faut connaître des crises financières de notre histoire. Paris. Boivin et Co. 1927. 160 p. 7 fr.
- Perry, R. B.* General theory of value, its meaning and basic principles construed in terms of interest. New-York. 1927. Longmann. 6 dollár.
- Roche—Augussol.* Tarde et l'économie psychologique. Paris. M. Riviere. 1927. 12 fr.
- Spann, O.* Die Haupttheorien der Volkswirtschaftslehre auf lehrgeschichtlicher Grundlage 76—80 Aufl. Leipzig. Quelle und Meyer. 1926. 223 S. Gm 3.60.
- Surányi—Unger.* Die Entwicklung der theoretischen Volkswirtschaftslehre im ersten Viertel des 20. Jahrhunderts. Jena. G. Fischer. 1927. 320 S. Gm 14.
- Wagemann, E.* Kreislauf und Konjunktur der Wirtschaft. Leipzig. Quelle und Meyer. 1927. 23 S. mit Kurven. Gm 1.20.
- Wollheim, G.* Theorie der Technik Fords. München. E. Joerg. 1926. 75 S. Gm. 2.50.
- Gazdaságtörténet.**
- Barnes, G.* History of the international labour office. London. Williams. 1927. 3 sh 6 d.
- Clapham, J.* An economic history of modern Britain. 1820—50. Camb. Univ. Press. 1927. pp. 641 25 sh.
- Cunow, H.* Allgemeine Wirtschaftsgeschichte. Eine Übersicht über die Wirtschaftsentwicklung von der Sammelwirtschaft bis zum Hochkapitalismus. Berlin. Dietz. 1926. Gm 15.
- Neurath, O.* Antike Wirtschaftsgeschichte. Leipzig. G. Teubner. 1926. 98 S. Gm 2.
- Steffens, D.* Kapital und Börse von Babylon bis Wallstreet. Ein Gang durch d. finanzielle Weltgeschichte. Gotha. L. Klotz. 1926. 232 S. Gm 8.
- Kereskedelem és közlekedés.**
- Bayard, P.* Dictionnaire des transports maritimes et mixtes des ventes maritimes. Paris. Godde. 1927. 100 fr.
- Buechek, F.* The commerce of agriculture. A survey of agricultural commerce. New-York. Wiley. 1927. 3.57 dollár.
- Carpentier, E.* Code de commerce. Edit. 1927. Coll. Petits Codes Carpentier. Paris. Sirey. 1927. 920 p. 20 fr.
- Casson.* Hogy kell eladni? Budapest. Rózsavölgyi. 1926. 225 l. P 5.
- Dqerr, A.* Grundriss der Handelskunde. (Handelsbetriebslehre.) Leipzig. Teubner 1926. 140 S. Gm 2.40.
- Fleischmann, H.* Moderne Kundenwerbung. Wien. C. Barth. 1927. 78 S. Gm 1.
- Kropeit, R.* Werbearbeit. Werbe und Vertriebslehre für Kaufleute. Rhens a. Rh. Erka Verlag. 1926. 256 S.
- Prager, L.* Die Handelsbeziehungen des deutschen Reiches mit den Vereinigten Staaten von Amerika bis zum Ausbruch des Weltkrieges im Jahre 1914. Weimar. Böhlau Verlag. 1926. 161 S. Gm 7.50.
- Woytinsky, W.* Die Welt in Zahlen. Buch 5. Handel und Verkehr. Berlin. R. Mosse. 1927. 376 S. Gm 22.
- Biztosításügy.**
- Knighth, C.* Advanced life in insurance. Ill. New-York. Appleton. 1927. 5 dollár.
- Cruciger, G.* Die Praxis der Rückversicherung. München. Vitalis Verlag. 1927. 272 S. Gm 15.
- Pénz- és hitelpolitika.**
- Audugé, E.* Le dictionnaire des monnaies. Sitri. Bloch et Cie. 1927. 30 fr.
- Feldman, G.* Le franc français depuis 1914. E. Figuiere. 160 p. 25 fr.
- Longevialle, de,* Vers la monnaie saine. Paris. Rousseau et Cie. 1927. 154 p. 20 fr.

Magyar Közgazdasági Társaság.

Felolvasó ülések.

Március 3-án *Eber Antal* elnökle mellett a világgazdasági konferencia előkészítésére rendezett előadás sorozatban *Fenyő Miksa*, a Gyáriparosok Országos Szövetségének igazgatója tartott előadást. Véleménye szerint bármilyen magasrangú intézmény a Nemzetek Szövetsége és bármilyen fontosak a konferenciák, melyeket a különböző külpolitikai, fegyverkezési, gazdasági, szociális stb. problémák megoldása céljából rendez és bármennyire értékeljük is az ilyen tanácskozásokon megnyilatkozó szellemet, annyira mégsem olvadhatunk föl ebben, hogy kritika nélkül magunkévá tegyük jelszavait, melyeket igen sokszor nem is a meggyőződés, hanem a hangulat diktál. Épen ezért azzal a beállítással szemben, melynek Hantos Elemér adott kifejezést, aki a dolgokat valóban az egész világgazdaság szempontjából és egy kissé sub specie aeternitatis nézte, előadó a maga, a magyar glóbuszhoz tapadó felfogásának kíván kifejezést adni. Elismeri a Népek Szövetségének nagyfontosságát, jelesül elismeri, hogy megalakulásától kezdve, amikor a győztes államok zsákmánybiztosító szövetkezetének indult, igazán jelentős evolúción ment keresztül, míg eljutott az összebékülés politikájáig, mely különösen a locarnoi paktumban jutott kifejezésre. Azt nem tudta megcsinálni, hogy ami igazságtalanság van a békeszerződésben, ami megcsúfolása a történelemnek, gografának, népek önrendelkezési jogának, hogy ezek megváltoztassanak. Azt nem tudta megcsinálni, hogy a nemzetek háborút ne folytassanak; tíz esztendő óta nem volt év, amelyben ne lett volna véres háború. Ahogy Szilézia esetében ítél, joggal keltett kétséget bírói elhivatása iránt, ahogy a nemzeti kisebbségek védelmét elejtette, ahogy a lefegyverzési kérdésben átengedte a kezdeményezést Amerikának, mindez komoly vád, amellyel szemben azonban komoly érdemekre is hivatkozhat. Előadó szerint azon, amiből tulajdonképen a konferencia kiindult, hogy a világ termelésében jelentékeny eltolódások következtek be és egyes országok ipari termelésre rendezkedtek be s ezzel csökkenték más ipari országok lehetőségeit, ezen a helyzeten konferenciái határozatokkal változtatni nem lehet. Semmiféle határozattal nem lehet Amerika ipari termelését a háború előtti nivóra lefakozni, sem pedig azokat a veszélyeket, amelyek Anglia, Amerika, Németország stb. ipari államok versenyét a kulik forradalma és India ébredése esetén fenyegetik, elhárítani. Itt a konferencia kénytelen lesz beérni tények konstatálásával és épen azért nem is lesz hatásuk azoknak a határozatoknak, amelyeket a vámtarifa és kereskedelmi szerződések dolgában fog hozni ez a konferencia. Foglalkozik ezután a vándorlás kérdésével és sajnálattal állapítja meg, hogy ez hiányzik a konferencia programjából, holott ez idő

szerint ez a legfontosabb probléma, priusza minden kereskedelem-politikai reformnak s amíg ezt meg nem oldják, addig tárgyalni sem szabad semmiféle reform-tervet, mert mi mást jelent a szabadkereskedelemre való áttérés, vagy mondjuk a mai védelemnek lényeges legyöngítése, mint az európai termelés kisajátítását nagyipari fölkészültségi államok részére. Akik e változást akarják, nem a legtermészetesebb kötelességük-e, hogy előbb biztosítsák nemzetközi megállapodásokkal, hogy az a munkásság, mely ez eltolódás révén itt fölöslegessé válik, szabadon vándorolhasson oda, ahol a munkaalkalom megsokszorozódott.

Ezután *Gyömrey Sándor*, a Budapesti Kereskedelmi és Ipar-kamara titkára azt fejtette ki, hogy a világgazdasági konferencia csak akkor végezhet gyakorlati értékű munkát, ha nem éri be a védvamos és szabadkereskedelmi rendszerek feletti akadémikus kijelentésekkel, hanem a kereskedelmet gátló napi kérdésekkel foglalkozik. Ma a vámtarifánál jobban akadályozzák a nemzetközi kereskedelmet a vámkezelési szabályok, adó- és más közigazgatási intézkedések. Helyesen fogta meg a kérdést a nemzetközi kereskedelmi kamara, amidőn a vámtarifák mellett a kereskedelem egyéb akadályaira fordította figyelmét; jelentése, mely 43 nemzeti bizottság tanulmánya alapján készült, előadói javaslatként a világgazdasági konferencia elé fog terjesztetni. A kamara javaslatai a külföldiek jogviszonyainak rendezésére, a dunai hajózási szabadság helyreállítására vonatkoznak s az ellen a protekcionizmus ellen fordulnak, amely állategészségügyi szabályokban, forgalmi és fogyasztási adókban s hasonló illetmények kivetésében rejlik.

*

Március 8-án *Eber Antal* elnöklete mellett tartott ülésünkön *Nádas László* ny. min. tanácsos „*A nemzetközi kartellek és holdingtársaságokról*“ szölt. A nemzeti és nemzetközi kartellek keletkezésének és fejlődésének történeti vázolását nyujtva világgazdasági következményként jellemezte a nemzeti kartelleknek nemzetközivé váló tömörülését. Véleménye szerint a háború után keletkezett nemzetközi kartellek mai formája nagyrészt a német birodalommal a békeszerződés alapján történt területi eltolódások következményei, mert Németország káli-, vas- és ércbányái részben Francia-, részben Lengyelország birtokába mentek át. Azután az előadó azt fejtegette, hogy a genfi világgazdasági konferencia mennyiben és mily alapon fektetheti le egy nemzetközi vámegyezmény alapjait. Ezután *György János* tartott előadást „*Európa jövője a mezőgazdaság szempontjából*“ címen, melyben azt fejtegette, hogy a termelékenység növelése szempontjából a mezőgazdaság terén is bizonyos nemzetközi üzemi egyesítések lennének kívánatosak.

*

Március 10-én *Eber Antal* elnöklésével *Andor Endre* ny. államtitkár tartott előadást „*A nemzetközi munkapiac helyzete*“ címen. A nemzetközi kartellek korrektívumaként a szabad munkapiacot követeli, mert a nemzetközi munkamegosztás nem lehetséges a munkások ki- és bevándorlási szabadsága nélkül. Hangoztatta annak szükségét, hogy a hatósági munkaközvetítők egységes terv szerint szerveztessenek. De ez csak úgy képzelhető, ha az erre vonatkozó nemzetközi adatok gyűjtése és kicserélése lehetővé tétetik. Idézte ezután az 1924-ben Rómában a nemzetközi kivándorlási kongresszus magyar részről tett indítványra elfogadott határozatát; az abban lefektetett elvek alapján szabályozott munkakimutatók által lehetséges lesz a munka keresletének és kínálatának nemzetközi organizációja.

Ezután *Domány Gyula*, a Magyar-Olasz bank igazgatója tartott előadást „*Nemzetközi pénzügyi kapcsolatok*“* címen. Utalt az elzárkozó gazdasági politika kialakulására és annak a világgazdaságra gyakorolt kedvezőtlen hatásaira, majd ismertette a korábbi törekvéseket gazdasági és pénzügyi kapcsolatok létesítésére, azután vázolta a nemzetközi pénzügyi kapcsolatok szerepét és fontosságát. A nemzetek között létesíthető pénzügyi kapcsolatokat, a tőke-mozgalmak és a valutáris kapcsolatok szempontjából vette tárgyalás alá: Ez a kettő természetesen egymással szoros összefüggésben áll, sőt a leggyakrabban egymás kapcsolatából épülnek ki. Bár paradoxonnak látszik, mert a tőke nemzetközi és az érvényesülést ott keresi, ahol a securitás mellett a legnagyobb jövedelmet tudja magának biztosítani, mégis a nemzetközi pénzügyi kapcsolatok, különösen a valutapolitikai vonatkozások, a gazdasági fejlődés egy bizonyos kialakult és már megállapodottnak tekinthető fejlődési irány befejezésekor bontakoznak ki, amikor egy szisztematikus gazdasági fejlődési rendszer nemzetközi vonatkozásokban már bizalmat élvez. Ebből az elgondolásból folyik az, hogy ha a mai idők gazdasági és pénzügyi fejlődésének eredményeit, tanulságait le akarnánk vonni abból a célból, hogy prognózist állítsunk fel a nemzetközi pénzügyi kapcsolatok létesítésére vonatkozólag és pedig akár a tőkekapcsolatokat, akár pedig a magasabb, tehát a valutáris kapcsolatot illetőleg, nagyon nehéz a helyzet, mert egy ilyen program felállításához sokkal hosszabb idő szükséges, mint amennyi a háború befejezése, majd pedig a valuták stabilizálása óta eltelt. Külön-külön prognózist pedig felállítani a tőkeáramlásra és a valutáris kapcsolatokra azért nehezebb feladat, mert a tőkék útja, vagyis a tőkeáramlás és a fizetési eszközök között keletkező internacionális kapcsolatok egymásba szövődnek, közéjük szigorúan vett határvonal nem húzható. A tőkeáramlás előmozdítására szolgáló gyakorlati proposíciók ismertetése után rátért a valutáris kapcsolatok tárgyalására, amelyek közül különösen a nemzetközi clearinget, a nemzetközi jegybankot, a jegybankkartelt, a valutaközösséget és a közös pénzrendszert fejtegette részletesebben. Befejezésül rámutat arra, hogy ha a tőkemozgalom útja szabad és a tőkét mozgási szabadságában semmiféle megszorítás nem korlátozza, ez a körülmény a valutáris pénzügyi kapcsolatok kialakulását is előmozdítja.

*

Március 17-én *Eber Antal* elnöklete mellett *Judik József*, a Magyar Nemzeti Bank főellenőre olvasta fel tanulmányát „*Az arany kérdés*“-ről. Előadását jelen számunk egész terjedelemben közli.

*

Április 6-án *Eber Antal* elnöklésével *Heller Farkas*, társaságunk alelnöke nyitotta meg a konjunkturakutatásról tervezett előadás-sorozatunkat „*A konjunktura-kutatás elméleti alapjai*“ címen tartott előadásával, melyet a Közgazdasági Szemle f. é. 1—2. száma közölt.

*

Április 12-én *Heller Farkas* elnöklésével *Andreich Jenő* műegy. tanársegéd „*A konjunktura-kutatás statisztikai módszerei*“ című értekezését adta elő, melyet jelen számunk a tanulmányok között közöl.

* Megjelent nyomtatásban. Budapest, Grill. 1927.

A főtitkár jelentése a Magyar Közgazdasági Társaság 1926. évi működéséről.

Társaságunk 1926. évi működésével ismét előrehaladt azon törekvésében, hogy az ország közönségének és a gyakorlati gazdaság munkásainak érdeklődését a közgazdaságtudomány megállapításai iránt mindjobban megerősítve, pártatlan tudományos fórumává legyen a magyar közgazdasági életnek. Tagjainknak, felolvasó üléseink és tanácskozmányaink hallgatóinak száma állandóan és örvendetesen szaporodik. Kiadványunk, a Közgazdasági Szemle, terjedelemben és tartalomban mindinkább gyarapodva jellemik meg, működésünk úgy a tudományos, mint a gyakorlati gazdasági élet vezetői részéről teljes elismerésben és méltánylásban részesült.

Elhunyt nagynevű elnökünk, *Matlekovics Sándor* emlékének 1926 március 26-i, *Nagy Ferenc* v. b. t. t. elnöklete alatt tartott rendes évi közgyűlésünkön *Eber Antal* emlékbeszédével áldoztunk. Ugyanez a közgyűlés a megüresedett elnöki székbe az eddigi al-elnököt, *Eber Antalt* emelte, alelnökké pedig *Heller Farkast* választotta meg. Főtitkárrá *K. Nagy Dénes*, igazgatóvá *Vágó József* választatott.

Az 1926. év folyamán 22 felolvasó ülést tartottunk és pedig ezek közül 16-on önálló előadás, 6-on tanácskozmány volt az ülés tárgya. Január 19-én *Szigeti Gyula* min. o. tan. „Magyarország fizetési mérlegéről“, 26-án *Kresz Károly*, a Tébe igazgatója „A német valorizációs törvény kihatásairól“, február 9-én *Tonelli Sándor*, a szegedi ker. és iparkamara főtitkára „Az európai gazdasági hegemonia válságáról“, március 2-án *Kis Dezső*, a Pester Lloyd munkatársa „Az orosz államkapitalizmusról“, 9-én *Ney Ákos*, a Duna—Száva—Adriai vasút igazgató-helyettese „A vasút és versenytársai a közgazdaságban“ címen, 18-án *Urbanovits G. Zoltán*, a Fuvarhitelintézet r.-t. vezérigazgatója „Budapest városi vasúti problémái és a Beszkárt“, április 27-én *Gesztelyi Nagy László*, a Duna—Tiszaközi Mezőgazdasági Kamara igazgatója „A magyar tanyarendszer kialakulása“, május 4-én *Csetényi József*, a Pesti Hírlap közgazdasági szerkesztője „Vámpolitika külpolitikai célok szolgálatában“, 11-én *Makai Ernő*, a Belvárosi Takarékpénztár vezérigazgatója „Az aranymérlegek tanulságai“, 25-én *Bátor Viktor*, a Pesti Magyar Kereskedelmi Bank jogtanácsosa „A belső kiegyenlítési törvény“, június 8-án *Varga István* „Tőke és infláció“, 10-én *György Ernő* „A fizetéseképtelenségi válság“, október 12-én *Lajos Ferenc* ügyvéd „A kislakásépítés és az állam“, 19-én *Andor Endre* „Teherbírási kérdése a munkahiány esetére szóló biztosításban“, november 18-án *Zsengeri Manó* „Modern üzem és üzletvezetés“, 25-én *Kovrig Béla* egy. magántanár „Racionalizmus a gazdaságpolitikában“ címen tartottak előadást. Tanácskozmányaink egyike *Kuncz Ödön* egyetemi tanárnak február 9-én „Az ötvenéves kereskedelmi törvény és annak reformja“ címen tartott előadásához fűződik, a melyhez február 23-i ülésünkön *Bernáth István*, *Doroghi Ervin*, *Baumgarten Nándor* és *Rapoch Jenő* szóltak hozzá. Másik tanácskozmányunk a *Dréhr Imre* nemzetgyűlési képviselő május 18-i ülésünkön „A munkahiány esetére szóló biztosításról“ tartott előadásával indult meg, a június 1., 15. és 22-i üléseken *Andor Endre*, *Fenyő Miksa*, *Gál Benő*, *Galanthai Balogh Andor*, *Kovács Norbert*, *Pap Dezső*, *Bakonyi Pál*, *Kovrig Béla*, *Knob Sándor*, *Györki Imre*, *Latinák Jenő* és *Eber Antal* elnök szólaltak fel. Mindkét tanácskozmányunk, de különösen a munkanélküliek biztosításáról szóló, igen nagy érdeklődés mellett nagyszámú hallgatóság jelenlétében folyt le.

A „Közgazdasági Szemle“ Heller Farkas szerkesztésében, szemben az 1925. évi 44 ívvel, 1926-ban 53½ ívnyi terjedelemben, kéthavonkénti átlagos 150 oldallal jelent meg. Számos önálló tanulmány, kisebb közlemény és bőséges könyvismertetési rovat mellett továbbra is állandóan megjelent a hazai közgazdasági életéről összefoglaló képet nyújtó „Közgazdasági Krónika“, amely mellé ez évben a világgazdasági eseményekről számot adó „Világgazdasági visszapillantás“ csatlakozott. A Szemle költségei ebben az évben is túllépték a tagdíjaink által megszabott keretet s a vázolt gazdag terjedelemben és tartalomban való megjelenése csupán a Magyar Tudományos Akadémia felemelt hozzájárulásának, másrészt a Takarékpénztárak és Bankok Egyesülete, a Pénzügyi Központ, a Nemzeti Bank, a Kereskedelmi Kamarák és számos ipari és kereskedelmi vállalatunk nagylelkű adományainak köszönhető, melyekért a Társaság köszönetét ezúttal is kifejezzük.

A Közgazdasági Szemle mellett a Társaság az év folyamán Közgazdasági Könyvtár címen kiadvány-sorozatot indított meg, melynek célja egyfelől a közgazdaság elméletének és gyakorlati kérdéseinek tudományos művelését nagyobb szakmunkák kiadása által fejleszteni, másfelől fiatalabb kutatóknak műveik megjelenésére lehetőséget adva buzdításul szolgálni. A kiadvány-sorozat két első köteteként Ovári Papp Zoltán „A jegybankok viszonya az államhoz“ és Künsztler Zoltán „A gabonavámok hatása“ c. értekezései jelentek meg.

Taglétszámunk gyarapodásáról a főpénztárnok jelentése ad számot. Eszerint Társaságunk rendes tagjainak száma 1008. Ugyancsak a főpénztárnok jelentése ismerteti pénzügyi helyzetünket. A számvizsgáló-bizottság jelentése és a vagyonkimutatás az előírt módon felülvizsgáltatván, kérjük az elnökség részére a felmentvény megadását, ugyancsak kérjük az 1927. évi költségvetési előirányzat elfogadását.

Az igazgató-választmány.

A főpénztárnok jelentése az 1926. évről.

Csatoltan van szerencsém a Magyar Közgazdasági Társaság 1926. évre vonatkozó kimutatásait betérjeszteni.

Az I. számú kimutatás szerint a Társaság bevétele az előző évről áthozott egyenleggel együtt 354.222.950 K
kiadása pedig 260.049.450 „
volt úgy hogy 94.176,500 „

pénzmaradvánnyal zártuk le az 1926. évet.

A társaság összvagyaona pedig a II. sz. kimutatás szerint 1926 december 31-én, a Matlekovits alappal együtt 187.523,300 K-t tett ki.

Jövedelmeink lényeges emelkedése első sorban annak az áldozatkészségnek köszönhető, amelyet a közgazdasági élet számottevő tényezői társaságunk törekvéseinek méltánylásával tanúsítottak, akkor, amidőn a „Közgazdasági Szemle“ nagyobb terjedelemben való megjelenését adományokkal lehetővé tették.

Amidőn ezen nagylelkű adományokért e helyen is őszinte köszönetet mondunk, igazoljuk, hogy 1926 december 31-ig a következő adományok folytak be:

Magyar Tudományos Akadémia 30.000.000 K; Nemzeti Bank 10.000,000 K; Pénzügyi Központ 10.000,000 K; Takarékpénztárak és Bankok Egyesülete 10.000,000 K; Magyar Cukorgyárosok Egyesülete 4.000,000 K; Salgótarjáni Kőszénbánya r.-t. 3.000,000 K; Nova Közlekedési és Ipari r.-t. 3.000,000 K; Magyar Általános Hitelbank R.-T. 4.000,000 K; Hazai Bank R.-T. 3.000,000 K; Magyar Kender- és

Lenipar R.-T. 2.000,000 K; Felsőmagyarországi Bánya és Kohómű r.-t. 250,000 K; Kereskedelmi és Iparkamara, Budapest 10.000,000 K; Kereskedelmi és Iparkamara Szeged 3.000,000 K; Magyar-Olasz Bank R. T. 10.000,000 K; Magyar Mezőgazdasági Vegyipar R. T. 3.000,000 K; Magyar Ruggyantaárúgyár R. T. 994,000 K; Magyar Belhajózási R. T. 3.000,000 K; Budapesti Árú- és Értéktőzsde 3.000,000 K; Schlick-Nicholson R. T. 3.000,000 K; Egy. Bp. Fővárosi Takarékpénztár R. T. 800,000 K; Magyar Általános Ingatlanbank R. T. 2.996,400 K; Belvárosi Takarékpénztár R. T. 1.000,000 K; „Hermes“ M. Ált. Váltóüzlet R. T. 1.000,000 K; „Mercur“ Váltóüzleti R. T. 2.000,000 K; Bp.-Lipótvárosi Takarékpénztár R. T. 1.000,000 K; Lorándt Ferencné 4.994,400 K; Hangya Szövetkezet 2.500,000 K; Magyar Általános Takarékpénztár R. T. 3.000,000 K; Hollós Ödön 200,000 K; Nemzeti Takarékpénztár és Bank R. T. 1.000,000 K; Wiener Bankverein R. T. 5.000,000 K; Nemzeti Hitelintézet R. T. 1.000,000 K; Magyar Jelzálog Hitelbank R. T. 2.000,000 K; Magyar Földhitelintézet 1.000,000 K; Pesti Magyar Kereskedelmi Bank R. T. 10.000,000 K; Magyar Folyam- és Tengerhajózási R. T. 3.000,000 K; Angol-Magyar Bank R. T. 5.000,000 K; Magyar Orsz. Központi Takarékpénztár R. T. 4.000,000 K; Nova Közlekedési és Ipari R. T. 3.000,000 K; Neumann Károly 312,500 K. Összesen 170.047,300 K.

A taglétszám a f. évben következőképen alakult:

1926 jan. 1-én 939 tagunk volt, az év folyamán belépett 170, kilépett 101, így a jelenlegi létszám 1008.

A költségelőirányzatot a f. évre a III. sz. kimutatás szerint kérjük 28,733 P 88 f. bevétellel és 22,800 kiadással megállapítani.

A fentiek szerint, tekintettel arra, hogy a f. évben is lényeges összeget kitevő adományok folytak be, remélhető az, hogy anyagi kötelezettségeinknek továbbra is pontosan eleget tehetünk, sőt a Társaság kitűzött céljait még fokozottabban valósíthatja meg.

Budapest, 1927 május 1-én.

Gerlőczy Béla
főpénztáros.

A főpénztáros által betérjesztett kimutatások:

I.

A Magyar Közgazdasági Társaság Zárszámadásai 1926. december hó 31-én.

TARTOZIK

KÖVETEL

	K		K
Nyomdaköltségek	170,713.220	Áthozat az 1925. évről	22,400.000
Tiszteletdíjak	74,518.980	Tagdíjak	142,013.150
Különféle költségek ...	14,817.250	Előfizetések	15,016.500
Egyenleg mint készpénz	94,173.500	Adományok 170,047.300	
		levonva	
		költségek 52.500	169,994.800
		Kamatjövedelem	4,798.500
	354,222.950		354,222.950

Budapest, 1926 december 31.

Felülvizsgáltatott és rendben találtatott:

Gerlőczy Béla s. k.
pénztáros.

Zsengeri Manó s. k.
számvizsgáló.

II.

A Magyar Közgazdasági Társaság Vagyon-Leltára 1926 december hó 31-én.

Készpénz	...	K 94.173,500	
10,000 K n. é. 4 $\frac{1}{2}$ %-os Magyar Takarékpénztárak	...		
Közp. Jelzálogbankja záloglevél	...	« 2.200.000	
15,000 K n. é. 6%-os nostr. májusi hadikölcsön	...	« 1.500.000	
10,000 K n. é. 6%-os nostr. februári hadikölcsön	...	« 800.000	K 98.673,500
Matlekovits Alap:			
Készpénz	...	K 56.349,800	
50 drb Magyar-Olasz Bank részvény à P 50	...	« 32.500,000	« 88.849,800
		összesen	K 187.523,300

Budapest, 1926 december 31.

Felülvizsgáltatott és rendben találtatott:

Gerlőczy Béla s. k.
pénztáros.

Zsengeri Manó s. k.
számvizsgáló.

III.

A Magyar Közgazdasági Társaság Előirányzata az 1927. évre.

KIADÁS

BEVÉTEL

	KIADÁS			BEVÉTEL	
	P	f		P	f
Nyomdaköltségek	13.600	—	Készpénz áthozat az 1926. évről	7.533	88
Tiszteletdíjak	6.400	—	Tagdíjak	12.000	—
Különféle költségek	1.200	—	Előfizetések	1.600	—
Krónika német kiad.	1.600	—	Adományok	5.600	—
Egyenleg mint kész- pénz	5.933	88	Kamatjövedelem	400	—
			Külügy Adom.	1.600	—
	28.733	88		28.733	88

Közgyűlés.

A Magyar Közgazdasági Társaság 1924 június hó 14-én, kedden d. e. 6 órakor a Közgazdasági Egyetem (IV., Szerb-u. 21—23.) fsz. III. sz. előadótermében tartja

1927. évi rendes közgyűlését,

melynek napirendje a következő:

- I. Az igazgató-választmány jelentése a Társaság 1926. évi működéséről.
- II. A számvizsgáló-bizottság jelentése az 1926. évi számadásokról.
- III. Az 1927. évi költségvetés megállapítása.
- IV. Az igazgató-választmány kiegészítése.
- V. Indítványok. (Az alapszabályok értelmében indítványok a közgyűlést megelőzőleg legalább nyolc nappal írásban adandók be az elnökséghez.)
- VI. *Szigeti Gyula* min. oszt. tanácsos előadása *Magyarország fizetési mérlegéről.*

Közgazdasági Krónika.

A magyarországi gazdasági viszonyok az 1927. évi január—február hónapokban.

Az elmúlt 1926. év folyamán helyreállt teljesen az államháztartás egyensúlya és a községi háztartások egyensúlya is rendkívül kedvező képet mutat. Nagyobb beruházások céljaira a külföldi kölcsönök állottak rendelkezésre. Ezt a kielégítő eredményt azonban azon az áron értük el, hogy míg a béke utolsó éveiben Magyarországon egy-egy lélekre 40—50 korona közötti adóteher nehezedett, addig 1924/25-ben egy lélekre 62.60 aranykorona, 1925/26-ban pedig 84.20 aranykorona teher jutott, amihez Budapesten még körülbelül 20% többlet járult. Ezt a magas adóterhet a magán gazdaság nehezen tudta viselni s ha már hosszú ideig nem gondolhatunk a forgalmi adó megszüntetésére, legalább kívánatosnak látszott bizonyos fokú adómérséklés és főleg a forgalom biztonságát bénító magas illetékek csökkentése. Az adómérséklés már bekövetkezett csekély mértékben, az illetékek mérséklése még várat magára. Másik jelenség, amit figyelembe kell venni, az, hogy kereskedelmi mérlegünk passzivitása a múlt év megfelelő hónapjaihoz viszonyítva lényegesen emelkedett, holott kereskedelmi mérlegünk eddig is állandóan passzív volt. Ezen segíteni természetesen a kivitel fokozásával és főleg a behozatal csökkentésével lehet. Rá kell tehát térnünk minél előbb mezőgazdasági termelésünk egész vonalán a minőségileg fokozott termelésre, még pedig úgy a termények, mint az állatok tekintetében is. Ez részben hitel, részben a gazdasági szakoktatás kérdése. Belső iparunk fejlesztése is a magasabb minőségű mezőgazdasági termeléssel áll összefüggésben. Jó minőségű termékeink számára könnyebben kapunk piacot és akkor a vámvédelem útján való iparfejlesztés mérsékelt politikájával egyéb téren is elérhetjük azt az eredményt, melyet már textiliparunk elért a belső fogyasztásnak részben való biztosításával.

Közületi pénzügyek.

Az államháztartás helyzetének kialakulását feltüntetető költségvetési előirányzat január havában csupán csekély bevételi többletre számít (az előző év ugyanezen hónapjában 6.8 millió pengő hiány volt előirányozva), februárban pedig az előző éven előirányzott hiánynál magasabb összegű 3.2 millió pengő hiányt állít be. A január havi előirányzat a múlt évvel szemben azért előnyösebb, mert az elmúlt évben az állami adósságok jelen-

tékeny összegű részletét kellett január havában fizetni, míg a februári kiadási többlet előirányzata a lakberek negyedévi esedékességén kívül a dohányjövedék fokozódó szükségleteivel vet számot. A rendkívüli költségvetési tételek közül megemlítjük január havában a háború alatt felvett különböző segélyhitelek 1 millió pengős törlesztési részletét, a francia-magyar egyezmény értelmében fizetendő 5 millió francia frankot és a jóvátételi bizottság által megállapított 1927. évre szóló 5 millió aranykorona esedékes részletét, melynek terhére szénszállítások fognak eszközöltetni. A februári előirányzatban az előbb említett tételek további részletei vétettek fel s a dohányjövedék bevásárlásaira 9.1 millió pengő irányoztatott elő. Az állami alkalmazottak létszámapasztásával kapcsolatos végkielégítésekre mindkét hónapban 160.000 pengőt illesztettek az előirányzatba. Az állami pénzügyek január—februári előirányzatát és tényleg elért eredményét a következő kimutatások ábrázolják:

millió pengőben

1927. évi	A költségvetési előirányzat szerinti		A hozzávetőlegesen elért nyers bevétel	Hozzávetőleges különbözet	
	kiadás	bevétel		3 és 1 között	3 és 2 között
	1	2	3	4	5
január... ..	63·8	64·—	70·4	+ 6·6	+ 6·4
február	74·2	71·—	79·6	+ 5·4	+ 8·6

Ezek szerint az állami bevételek összes eredménye, a külön szereplő sőjövédéki bevételeket és a külügyi tárcánál kiadásokra közvetlenül felhasznált bevételeket is figyelembe véve, az előirányzatot januárban 6.4 millió pengővel, februárban pedig 8.6 millió pengővel haladták meg. A bevételi többlet nem rendkívüli bevételi források eredménye, hanem nagyjában megoszlik az egyes főbb bevételi csoportok között. Januárban csak a dohányjövedék, februárban pedig az egyenes adók és a tárcabevételek is előirányzatot alul maradtak, míg az összes többi bevételi csoportok túlhaladták az előirányzatot.

A népszövetségi kölcsön fedezetére *lekötött bevételek* alakulását január és február hónapokban a következő összeállítás mutatja:

A bevételi forrás megjelölése	Január	Február
	pengő	pengő
Vámjövedék... ..	10,758.590	11,227.701
Dohányjövedék (brutto)	9,466.078	10,268.151
Cukoradó	3,663.726	3,387.454
Sőjövédék (netto)	2,807.495	1.796.353
— Összesen	26,695.889	26,679.659

Az összes lekötött bevételek az előirányzatot januárban 1,983.300 pengővel, februárban pedig 1,691.695 pengővel haladták túl s az előirányzatot felüli bevételek túlnyomó része januárban a sójövédék bevételeiből, februárban pedig a vámjövédék bevételeiből alakult ki. A lekötött bevételeknek aránya úgy az összbevételekhez, mint az előirányzatot felüli bevételekhez viszonyítva, újabb csökkenést mutat fel, amit az összbevételek arányos kialakulása szempontjából kedvezőnek tekinthetünk.

A december havában forgalomba hozott pengőértékű bankjegyek minden zökkenés nélkül kerültek forgalomba s azoknak a koronaértékre szóló államjegyekkel való kicserélése oly kedvező tempóban történt, hogy a forgalomban levő jegyeknek január végén 59%-a, február végén pedig már 77%-a pengőre szóló bankjegyekből állott.

Az ugyancsak december végén forgalomba hozott váltópénzek mennyiségének növekedését az egyes bankhetek végén a következő felállítás mutatja:

a forgalomban levő váltópénz mennyisége volt:

január	7-én	15,078.538·54	pengő
«	15-én	19,045.327·47	«
«	23-án	21,598.962·34	«
«	31-én	24,752.105·69	«
február	7-én	26,990.287·07	«
«	15-én	28,608.324·77	«
«	23-án	30,277.543·54	«
«	28-án	31,167.962·15	«

A fent kimutatott összegekben nem szerepel a Nemzeti Bank pénztáraiban fekvő váltópénzmennyiség.

Az ingó jelzólógról szóló törvényjavaslatot az igazságügyminiszter benyújtotta az országgyűlés elé.

A kibocsátott közgazdasági vonatkozású rendeletek közül nevezetesebbek:

A 24/1927. P. M. sz. rendelet, a Budapest székesfőváros területére illetékes pénzügyi hatóságok átszervezése tárgyában. A rendelet a megszüntetett m. kir. adófelügyelői és a m. kir. adóügyi útmutató és ellenőrző hivatalok helyébe elsőfokon a székesfővárosi kerületi adófelügyelőségeket, másodfokon a székesfővárosi pénzügyigazgatóságokat állítja. Összesen 18 kerületi adófelügyelőség állított fel.

Az 1461/1927. K. M. sz. rendelet az ércpénznek a külföldre menő értékelevekben való elhelyezéséről. (Budapesti Közlöny, január 27.)

A 30/1927. P. M. sz. rendelet a bank- és váltóüzlet szabályozása tárgyában. (Budapesti Közlöny, január 27.)

A 762/1927. M. E. sz. rendelet a földtulajdonosok és szénbánya vállalkozók jogviszonyait szabályozó kivételes rendelkezéseket hatályon kívül helyezi. (Budapesti Közlöny, január 30.)

A 8700/1927. P. M. sz. rendelet a kincstári bélyegek és a bélyeges kincstári őrlapok forgalombahozatala tárgyában. (Budapesti Közlöny, február 4.)

A 63.618/1927. XIV. K. M. sz. rendelet a külföldre menő gyárosok, kereskedők és kereskedelmi utazók részére kiszolgáltatandó igazolványok tárgyában tartalmaz intézkedéseket. (Budapesti Közlöny, február 12.)

A 27.736/1927. P. M. sz. rendelet a késedelmi kamatok és adóbehajtási illetékek tárgyában bizonyos enyhítéseket tartalmaz. Így pl. a késedeleimes

adófizető, ha tartozását az esedékesség napjától számított három hónapon belül egyenlíti ki, évi 6%-os, ha pedig csak későbbben fizeti ki, évi 12%-os késedelmi kamatot tartozik fizetni. Az az adózó, aki 1926. év végén fennállott tartozását legkésőbb 1927 június 30-ig teljesen befizeti, az 1926 dec. 31-ig járó időre 5% kamatot tartozik fizetni. Visszatérítés ezen az alapon nincsen. (Budapesti Közlöny, február 27.)

A Cseh-Szlovák köztársasággal a tarifális kereskedelmi szerződés megkötésére irányuló tárgyalások mindkét hónapban tovább folytak és az anyag túlnyomó része már letárgyaltatott. Külön tárgyalások vannak folyamatban közel a befejezéshez a határmenti telekkönyvek kicserélésére vonatkozólag is, ami főleg a határmenti birtokosok hitelszükségleteinek kielégítése szempontjából fontos.

Egyiptommal 1927. évi február 6-án a legnagyobb kedvezmény elve szerinti elbánást biztosító kereskedelmi egyezmény iratott alá.

A népszövetségi kölcsön álladékaiban semmi lényeges változás nem történt. A pénzveréshez szükséges ezüst vásárlására fordított 15.4 millió pengő visszafizetése a pengőpénz forgalombahozatalával megkezdődött és folyamatban van.

Az 1927/28. évre szóló költségvetést a pénzügyminiszter február 10-én a képviselőház elé terjesztette. Ezen költségvetés bruttó végösszegei és mérlege az előző évi költségvetéssel összehasonlítva, a következők:

	1927/8. évi költségvetés	1926/7. évi költségvetés
millió pengő		
I. Állami közigazgatás:		
Kiadás	753·5	724·2
Bevétel	753·7	724·8
Többlet ...	0·2	0·6
II. Állami üzemek:		
Kiadás	438·8	419·4
Bevétel	438·8	419·4
Többlet ...	—	—

Az állami üzemek mérlege nem mutat felesleget, bár tényleg 21.1 millió felesleg van, azonban ezen összeg teljes egészében, épúgy, mint a múlt évben is, az üzemek hasznos beruházására fog fordíthatni.

A kiadások emelkedése túlnyomó részben olyan többletekre esik, amelyek automatikusan jelentkeznek. Ilyenek a lakbérek fokozatos emelkedése, továbbá a nyugdíjkorlátozások részbeni megszüntetése. A kiadások többletét teljes mértékben ellensúlyozza a bevételek emelkedése, amelyek az előző évek tényleges eredményei alapján és a tervbevett adómérséklések figyelembevételével irányoztattak elő.

Az általános gazdasági helyzet.

A fizetésektelenségek által jelzett hitelválság lefelé menő vonala ez év januárjában újból megtört, amennyiben az előző hónapoz képest a fizetésektelenségek száma 29%-os emelkedést mutat, amelyet a február havi 7.3%-os újbóli csökkenés nem tud kellőképpen kiegyensúlyozni. Januárban, dacára a nagyobb számban előforduló fizetésektelenségi eseteknek, a passzívák összege kisebb volt, mint február havában, aminek okát a februárban bejelentett két nagyobbarányú fizetésektelenségben találhatjuk.

A m. kir. központi statisztikai hivatal az OHE adatszolgáltatása alapján a következő képét nyújtja a fizetéseképtelenségi eseteknek:

1927. évi	Az OHE-nél, illetve a PK-nál bejelentett		A bíróságnál nyitott		Az összes új fizetéseképtelenségek száma
	magán-egyezségek	kényszer-egyezségek	csődök száma, melyeket kényszer-egyezség nem előzött meg	kényszer-egyezségek száma	
	s z á m a				
január	32	65	12	15	124
február	22	67	14	12	115

A fizetéseképtelenségeknek szakmák, továbbá a főváros és a vidék között való megoszlása az előző hónapokhoz képest lényegesebb változást nem tüntet fel. Észrevehető azonban, hogy a passzívák összegében a főváros részesedése egyre kisebb arányúvá válik, ami arra mutat, hogy a fővárosban lassanként a nagyobb fizetéseképtelenségek csökkennek, míg a hitelválság inkább vidéken érinti a nagyobb cégeket. Remélhető, hogy a hitelélet egészségesebb kialakulása mellett a fizetéseképtelenségek száma csökkenni fog továbbra is, bár számolni kell azzal a lehetőséggel is, hogy a gyengén megalapozott konjunkturális üzletnyitások káros következményei még nem teljesen hárultak el.

A székesfővárosi statisztikai hivatal kimutatása szerint volt Budapesten:

1927. évi	Üzletnyitás	Üzletbeszüntetés	Cégbejegyzés	Cégtörlés
januárban	544	380	56	46
februárban	563	300	47	43

A két hónap együttes eredményét figyelembevéve megállapíthatjuk, hogy nagyjában az előző hónapok arányaival szemben lényeges csökkenést észlelhetünk minden vonatkozásban. Bár az üzletnyitások és cégbejegyzések száma még jóval meghaladja az üzletbeszüntetések és cégtörlések számát, mégis egészségesebb arányok kezdenek az új év folyamán kibontakozni.

A lakásépítés terén a főváros tervezett kislakásépítő-akciója sikeresen megkezdődött. Összesen 3400 kislakás építése osztatott ki az építkezést finanszírozó egyes nagy- és középbankok között. Az említett kontingensnek 10%-a háromszobás lakás lesz, 30%-a kétszobás és 60%-a egyszobás lakás. Ezenkívül az állam is fel fogja építtetni a már múlt évben tervbe vett újabb öt nagy állami bérházat és a magánvállalkozások is több új építkezést kezdtek meg. Jövő év májusára a népjóléti miniszter újból kilátásba helyezte a lakások teljes felszaba-

dítását és akkorra kell, hogy elegendő lakás álljon rendelkezésre, különben e terv aligha lenne végrehajtható. A tisztviselői házépítő-akció egy-séges megoldására a tárgyalások szintén előrehaladott stádiumban vannak. A részletkérdések tekintetében még nincsen pozitívum, de annyi máris valószínű, hogy az akciót az egész ország területére kiterjesztve, három évi időre beosztva szándékoznak lefolytatni. Mintegy 20 millió aranykorona van tervbe véve az akció sikeréhez és nincs kizárva a lehetősége annak sem, hogy az építkezések lebonyolítását valamilyen szerv egységesen fogja végezni. Szóval a megoldás hasonló lenne az állami kislakásépítő FAKSz szervezet útján történő építkezésekhez, amely mód azonban nem tudott közmegelegedést kelteni.

A budapesti zálogházak forgalma a fővárosi statisztikai hivatal kimutatása szerint a következő képet mutatja:

j a n u á r b a n :

zálogfelvétel	112.022	tétel	1,907.688	pengőértékben
zálogkiváltás... ..	79.072	«	1,417.212	«
árverés	46	«	70.502	«

f e b r u á r b a n :

zálogfelvétel	102.540	tétel	1,881.391	pengőértékben
zálogkiváltás... ..	89.940	«	1,582.964	«
árverés	23	«	78.596	«

Az előző hónapokhoz képest a zálogfelvételek száma lényegesen emelkedett, a zálogkiváltások száma pedig észrevehetően csökkent. A zálogtárgyak értéke nagyjában a tételszám arányához képest alig szenvedett változást. Feltűnő azonban az árverések rendkívül csekély száma, amit kedvező jelnek tekinthetünk.

A pénzügyi helyzet.

A Budapesti Giro- és Pénztáregylet által lebonyolított gyorsutalvány-forgalom igénybevétele volt:

1927. évi	Forgalom		Napi átlagos forgalom		Egy gyorsutalvány átlagos értéke pengő
	pengő	gyorsutalvány darabszáma	pengő	tétel-száma	
január	103,064.782	5776	4,294.366	240	17.870
február	112,487.673	5726	4,390.768	249	19.645

A Budapesti Leszámoló Egylet giroforgalma volt:

1927 januárban	38,947.847	pengő
1927 februárban... ..	35,093.636	«

Utóbbinak, valamint a gyorsutalványforgalomnak együttes összege volt:

1927 januárban	142,012.629 pengő
1927 februárban... ..	147,581.309 «

A forgalom az előző hónapokkal szemben ugyanazt a nyugodt tempójú állandó élénkülést mutatja, ami a gazdasági élet elevenebb menetének s a növekvő forgalomnak megfelel.

A *tényleges jegyforgalom* a szokásos és természetes évvégi felduzzadás után januárban 37.7 millió pengővel, februárban pedig 19.3 millió pengővel csökkent. Ha azonban figyelembe vesszük, hogy a forgalomban levő váltópénz mennyisége januárban 14 millió pengővel, februárban pedig 6.4 millió pengővel emelkedett, akkor a forgalomban levő fizetési eszközök csökkenése januárban csak 21.8 millió pengőt és februárban pedig 12.9 millió pengőt tett ki. A *váltótárca* januárban a múlt hóval szemben 11.3 millió pengővel, februárban pedig további 17.2 millió pengővel csökkent. Ezzel szemben az érc- és devizakészlet a két hónap alatt 7.7 millió pengő emelkedést mutat. A *fedezeti arány* január végén a megkívánt 20% helyett 50.1%, február végén 51.0% volt.

A pénzügyi helyzet továbbra is elég kedvezőnek mondható. Elsőrangú váltókat 7—7% között lehetett kihelyezni, a napi pénz 6½—8% között ingadozott. Lombard kölcsön 7½%-al bőségesen állott rendelkezésre. Külföldről elsőrangú iparvállalatainknak 6—6½%-al kínáltak valutahitelt. Vidéken is javulóban vannak a kamatviszonyok, bár e téren még további fejlődés felette kívánatos lenne.

A postatakaréknál és a 13 legnagyobb budapesti pénzügyintézetnél elhelyezett *betétek álladéka* következőképen alakult:

	Január 31.	Február 28.
	pengő	pengő
<i>Takarékbetétek:</i>		
a) pengőben... ..	228,109.865	246,772.424
b) idegen valutában	17,605.204	18,799.510
<i>Folyósámlabetétek:</i>		
a) pengőben... ..	361,391.079	373,011.382
b) idegen valutában	145,233.692	147,985.550
A betétek főösszege:	752,339.840	786,568.816

A takarékbetétek állománya januárban 13.8 millió pengővel (6%), februárban 19.9 millió pengővel (8%) emelkedett, ami a múlt év átlagos havi emelkedését lényegesen felülhaladja. A folyósámlabetétek is ezt megközelítő mértékben növekedtek. Február végén a takarékbetétek az 1913. évi állománynak 26.5%-át, a folyósámlabetétek pedig 60.9%-át érték el.

A pénzügyminiszter által a mezőgazdasági beruházások céljaira az altruista pénzügyintézetek által engedélyezett 11.6 millió pengőből 1926 dec. 31-ig 10.7 millió kihelyeztetett s a még hátralevő 900.000 pengő többszörösen is túljegyeztetett. A kölcsön 5 évre 9% mellett, kötelezvény alapján való jelzálogi bekebelezéssel biztosítva helyezett ki, kivéve azt a 800.000 pengőt, amelyet a pénzügyminiszter rendelete alapján váltó ellenében oly

határmenti birtokosok kaptak, akiknek a telekkönyvei még nem kerültek át hozzánk és így bekebelezéses kölcsönt nem kaphattak. Minthogy ezen kölcsönkontingens már kimerült, az OKH új ötéves kölcsöntípust teremtett, amely egyben lehetővé teszi a gazdáknak azt is, hogy ha az igénybevett kölcsönüket öt év után visszafizetni nem kívánják, azt további 5 évre meghosszabbíthassák. A kölcsönt 3 millió dollár összegben a Marshall, Field, Gloré Ward & Co. newyorki bankcég nyújtotta 5—10 éves 7%-al kamatozó OKH-kötvények ellenében, amelyeket a newyorki tőzsdén fog-nak jegyezni. A kölcsönök 98%-os árfolyamon $8\frac{3}{4}\%$ kamat mellett kerülnek elszámolásra akkép, hogy a vidéki szervek évi $\frac{1}{4}\%$ kezelési költséget számíthatnak fel. Ez a kölcsön főleg a drágább váltókölcsönök konvertálására lesz alkalmas és szőlőbirtokra is folyósítatni fog.

Az ipari jelzálogbirtokkölcsön is előkészületben van s az előző tervvel ellentétben nem új intézet fog alakulni, hanem ennek folyósítását vagy a Pénzügyintézeti Központ, vagy legrégebb jelzálogintézetünk fogja eszközölni, amelyik a földbirtokzálogleveleket is sikeresen helyezte el.

A fővárosi pénzügyintézetek jórésze a jelzálogkölcsönök folyósítása terén visszaállította a békebeli állapotokat.¹ A kamat magasabb ugyan, de fővárosi bérházakra a szokott kölcsönök mindegyikét folyósítják. Sőt egyik legnagyobb pénzügyintézetünk nemcsak pesti bérházakra, hanem törvényhatósági joggal felruházott, vagy rendezett tanácsu városokban levő bérházakra is folyósít kölcsönt, feltéve, hogy a bérház belső, városi telken fekszik.

A budapesti tőzsdén jegyzett részvények árfolyamának az utolsó három hónapban való mozgalmát a következő táblázat mutatja:

A részvénycsoport megnevezése	Indexszám (1913 dec. 31 = 100) az 1913. évi részvényállományt érintő tőkeváltozások számba- vételével				Az összes tőkeváltozások számbavételével		
	1925 XII. 31.	1926 XII. 31.	1927 I. 31.	1927 II. 28.	1926 XII. 31.	1927 I. 31.	1927 II. 28.
I. Bankok	6·6	9·1	10·0	10·1	13·5	14·7	15·2
II. Takarékpénztárak ...	3·5	5·3	6·1	5·7	10·6	11·4	12·3
III. Biztosítótársaságok	3·7	6·3	7·2	7·4	7·6	8·7	8·6
IV. Gőzmalmok	29·9	14·3	14·4	14·2	18·2	18·2	18·1
V. Bányák és téglagyárak	23·6	44·1	48·9	53·9	55·3	61·6	68·0
VI. Könyvnyomdák	8·9	16·5	19·0	21·3	37·4	41·7	47·9
VII. Vasművek és gép- gyárak	18·9	28·8	29·3	33·7	33·5	34·0	38·5
VIII. Közlekedési vállalatok	5·1	8·1	9·8	9·0	11·8	13·3	13·0
IX. Cukorgyárak	43·0	73·2	78·4	79·3	83·4	89·9	90·4
X. Gyár- és villamosági vállalatok	23·0	81·9	89·5	101·8	127·8	140·1	159·7
XI. Sörgyárak és szesz- ipari vállalatok	37·2	58·3	78·7	74·7	106·9	147·6	139·0
XII. Szállodák és gyógy- fürdők	21·6	32·4	35·6	37·8	56·5	62·0	65·6
XIII. Textilipari vállalatok	22·2	29·3	35·3	33·2	40·4	46·8	46·5
XIV. Vegyészeti vállalatok	13·8	21·8	22·7	25·4	24·0	25·2	27·7
XV. Különbféle vállalatok	18·5	36·3	52·4	49·5	64·0	91·9	89·8
Az összes részvények indexe	10·2	15·6	17·5	18·1	22·4	25·2	26·4

¹ Pesti Napló márc. 13. sz.

A részvényindex csaknem minden csoportban egyforma nyugodt emelkedést mutat úgy január, mint február hónapban. A fenti táblázat mutatja, hogy békebeli színvonalukat a gyár és villamossági csoport részvényei közelítették meg leginkább, míg attól legjobban a takarékpénztárak és bankok maradtak el. A nyugodt tempójú értéfejlődés megfelel a belső viszonyoknak, de egy hirtelen áremelkedés könnyen nagyobb visszaeséssel járhat. Az osztalékpolitika, amelyet az egyes vállalatok követni fognak, valószínűleg lényeges befolyást fog gyakorolni tőzsdei árjegyzésükre vonatkozólag.

A mezőgazdaság helyzete.

A január—februári *időjárás* kedvező volt a mezőgazdaságra nézve. Elég enyhe, kielégítő, sőt bőséges csapadékkal. Kevés hó volt, de az erős téli fagy sem köszöntött be s így a hó hiánya kárt nem okozott. Az őszi vetések jól teleltek s úgy az állategészségügy, mint a takarmányellátás terén kielégítőek voltak az állapotok.

A földművelésügyi minisztérium elkészítette az *új állategészségügyi törvényjavaslatát*, melyet a tavasszal fog az országgyűlés elé terjeszteni. A meg nem valósított Ghillány-féle javaslattal szemben elejtették az állategészségi és állatorvosi szolgálat államosítását, mert minden előnye dacára sem járulhat hozzá a kormány pénzügyi okokból egy újabb létszámszaporításhoz.²

A múlt évi *termés értékesítése* simán folyik, csak a borértékesítés terén mutatkozik újból pangás. A baromfitenyésztés úgy mennyiségileg mint minőségileg, örvendetesen emelkedik. Jelentékeny baj még mindig az utak rossz állapota.

A *földreform eljárás* már az ország túlnyomó nagy részében befejezést nyert, de a legnagyobb probléma, a földreform pénzügyi megoldása most jelentkezik. Az OFB jelenleg főleg a vételár meghatározásával foglalkozik, de a nagy kérdés az, úgy a juttatottak, mint a megváltást szenvedettek számára, hogy miből és hogyan fogják a vételárat megfizetni. A nedvesebb vidékeken a földhöz juttatottak egymásután lemondanak a nekik juttatott földekről, mert azok csaknem állandóan víz alatt vannak és bár a haszonbért, adót és vízszabályozási járulékokat meg kell fizetniük, földjüknek mégsem tudják hasznát venni.

Megjelentek a *vagyonváltásföldek haszonbéreire és a megvétel feltételeire* vonatkozó miniszteri rendeletek. A kedvezményes haszonbér (hadiárva, hadiözvegy, hadirokkant, arany- és ezüst- vitézségi érem tulajdonosai) a kataszteri tiszta jövedelem minden koronája után a birtokbalépéstől kezdve gazdasági évenként 1.80 pengő. A többi földhözjuttatott kategóriákban az első öt évben 2.40 pengő, azontúl pedig 2.88 pengő. A középbirtokhoz juttatottak által fizetendő haszonbér kulcsa 2.88 pengő. Ezek a most közölt bérösszegek csak az 1930. évben kezdődnek, addig ezen kulcsnál alacsonyabb bérek fizetendők. A haszonbérek beszedésére a Magyar Földhitelintézet, az Altruista Bank, az OKH és a Vitézi Szék kaptak megbízatást.

A kiosztott földet az érdekelt megveheti és fizetheti egyszerre, vagy részletekben, vagy pedig a közzétett törlesztési terv szerint, azonban rendkívüli törlesztés is teljesíthető, amely azonban egy félévi annuitásnál kevesebb nem lehet. A törlesztési terv szerinti fizetésnél a kamat 4%, illetve, ahol a vételár a haszonbér húszszorososa, ott 5%. Késedelmes befizetések után 8% a kamat. Két félévi annuitás igazolatlan nem fizetése esetén a pénzügyminiszter megkeresésére az OFB a földet elveszi és másnak adja ki. A szénkutatói és bányászati jog a vagyonváltásföldeken a kincstárt illeti meg.

² Az Ujság január 15. sz.

Az Országos Mezőgazdasági Kamara jelentése szerint a mezőgazdasági hitelviszonyok némileg javultak. Pénz 14—12%-al elég bőven állott rendelkezésre, sőt Tiszántúl néhol olcsóbban is, míg Tiszáninnen inkább drága volt a hitel. Az ingatlanforgalom igen csekély, jóformán csak kényszereladások fordulnak elő igen alacsony árakon. Homokos talaj a Tiszáninnen kat. holdanként cca 3 millió kor., jobb, kötött talaj 6—8 millió kor., jó talaj 12 millió kor. Dunántúl magasabbak az árak, 8—12—18 millió kor. Bérletekben is igen csekély a forgalom. Férfi napszám 2.40—3.20 pengő, női napszám 2 pengő.

A földművelésügyi miniszter a népjóléti miniszterrel karöltve országos bizottságot szervezett a tej és tejtermékek fogyasztására és népszerűsítésére.³

A magyar lóexport a külállamok katonai lóvásárlása folytán szépen fejlődik. Törökország először 450 lovat vásárolt próbaképen, majd utána újabb 1000 darabot, melyeknek ára darabonként cca 8,800.000 korona volt. Szovjetországról újabb lóvásárló bizottságot küldött. Románia mintegy 2000 lovat vett és Itáliával is folynak ezirányú tárgyalások.⁴

Magyarország cukortermése 1926/27-ben 1,800.000 q volt, az előző évi 1,661.000 q-val szemben, holott ugyanezen idő alatt a világ cukortermése 10%-al csökkent.⁵

A budapesti gabonatőzsde jegyzései voltak:

	jan. végén	febr. végén
76 kg.-os tiszavidéki búza ...	32.90	34.20
Rozs ...	26.80	26.10
Takarmányárpa ...	21.50	23.20
Kukorica ...	18.60	20.70

Az ipari helyzet.

Magyarország kőszén és barnakőszén külkereskedelmi forgalma 1927 január—február havában országok szerint csoportosítva a Központi Statisztikai Hivatal adatai szerint a következőképen alakult:

Származási, illetve rendeltetési ország	Behozatal				Kivitel			
	kőszén	barna- szén	kőszén	barna- szén	kőszén	barna- szén	kőszén	barna- szén
	mennyiség métermázsákban							
	január	február	január	február				
Ausztria ...	3.630	2.800	3.044	2.650	11.706	56.615	8.914	47.810
Cseh-Szlovákia ...	203.898	6.994	147.501	2.132	—	24.629	—	15.367
Románia ...	—	—	—	—	6.700	32.060	9.350	16.200
S. H. S. állam ...	—	14.048	—	11.250	217.000	10.585	219.000	4.937
Németország ...	800	—	550	—	—	—	—	150
Olaszország ...	—	—	—	—	—	10.400	—	11.800
Lengyelország ...	785.612	—	705.871	—	—	—	—	—
Összesen ...	993.940	23.842	856.966	16.032	235.406	134.289	237.264	96.264

³ Pester Lloyd január 16. sz.

⁴ Pester Lloyd február 5. sz.

⁵ Pesti Napló márc. 15.

Vagyis szénbehozatalunk összesen:

januárban	1,017.782 q
februárban	922.998 q volt,

míg szénkivitelünk mennyisége:

januárban	369.695 q
februárban	333.528 q volt.

Januárban újból megkezdettük Jugoszláviának a jóvátételi számla terhére való szénszállítást, ellenben a téli hónapok folyamányaképen behozatalnak mindkét hónapban többszörösen felülmulta kivitelünket.

Széntermelésünk eredménye a következő volt:

	kőszén	barnaszén
január	739.045 q	5,521.347 q
február... ..	646.182 q	4,864.275 q,

ami az előző hónapok eredményeihez képest némi csökkenést mutat.

A fővárosi elektromos művek által szolgáltatott motoráram mennyisége volt:

januárban	13,901.681 kilowattóra
februárban... ..	27,400.848 «

ami az előző hónapokhoz képest hatalmas arányú emelkedést tüntet fel.

A munkanélküliek száma a múlt év decemberében bekövetkezett közel 11%-os emelkedés után januárban 2.1%-al, februárban pedig további 3.7%-al csökkent, ami annál kedvezőbb, mert tudvalevőleg a téli hónapok inkább növelni, mint csökkenteni szokták a munkanélküliséget. Még kedvezőbb az eredmény, ha a múlt évvel teszünk összehasonlítást, amikor is látjuk, hogy ez év januárjában 27.3%-kal, februárban 31.9%-kal kevesebb munkanélküli volt, mint az előző év megfelelő hónapjában. Alig észrevehető a változás a nemek arányában, valamint a terület szerinti megosztás tekintetében is.

A szociáldemokrata szakszervezet kimutatása szerint tagjaik közül munka nélkül volt:

január végén ...	20.420	ebből Budapesten	11.934	
február « ...	19.542	«	«	11.343

A munkanélküli keresztényszocialista szakszervezeti tagok létszáma volt:

január végén	1432
február «	1737

Szaktmák szerint a javulás legnagyobb az építőiparbeli és a vasiparbeli munkásoknál.

Az országos munkásbiztosító budapesti taglétszáma volt:

	férfi	nő	összesen
január végén --- ---	173.046	133.949	306.995
február végén --- ---	182.345	138.313	320.658

A taglétszám emelkedése egyenes arányban áll a munkanélküliek létszámának csökkenésével.

A kormány, a városok, a Máv., a főváros, valamint a tervezett villamoscentrale beruházásai nagy és kedvező kilátásokat ígérnek úgy a gyár-
ipar, mint a kisipar számára is. Nincsen oly ága a gyáriparnak, mely e
beruházásokból ne részesednék, sőt a helyzet arra mutat, hogy körülbelül
3—4 évi foglalkoztatás biztosítottnak látszik.

Kereskedelem.

Az *általános árszínvonal* úgy januárban, mint februárban emelkedett. A januári minimális emelkedést még lehetett a pengőpénz forgalombahozatalával kapcsolatos árkikerekítés számlájára írni, a februári emelkedés azonban már tényleges drágulási tendenciát mutat. A központi statisztikai hivatal által összeállított nagykereskedelmi árindex a következő:⁶

	1926 dec. 31.	1927. jan. 31.	1927. febr. 28.
Élelmiszerek és mezőgazdasági termékek	120	123	127
Ipari anyagok és termékek --- --- ---	130	129	130
Az összes árúk átlaga --- --- ---	126	127	129
Változás az előző hónal szemben --- ---	-0.5%	+0.8%	1.6%

Főleg az élelmiszerek és mezőgazdasági termékek drágultak, a két hónap alatt közel 6%-al. Az ipari kategória a januári minimális ársökkenés után ismét a decemberi szintre emelkedett. Leglényegesebb a rozs kivételével az összes gabonaneműek, a hús és tejtermékek árának emelkedése.

A létfenntartási indexek a következő képet mutatják:

1926. évi	A Statisztikai Szemle szerint		A Pester Lloyd szerint laktér nélkül
	laktérrel	laktér nélkül	
1926 dec. 31. --- --- ---	105	119	115.9
1927 jan. 31. --- --- ---	106	121	118.5
1927 febr. 28. --- --- ---	108	123	119.92

Az indexszám változása nagyjában megfelel a mezőgazdasági cikkek áremelkedésének.

⁶ A papírkorona jegyzések megszüntetésével az árjegyzés aranykorona alapon történik, a pengőjegyzések aranykoronára való átszámításával, hogy a kiinduló 1913. évi árszínvonal alapul vehető legyen.

A budapesti közraktárak forgalma a székesfővárosi statisztikai hivatal adatai szerint következően alakult:

1927. évi	Készlet a hó elején	Beraktározás	Kiraktározás	Készlet a hó végén
a) összes forgalom métermázsákban				
január --- --- --- ---	310.723	55.190	71.537	294.376
február --- --- --- ---	294.376	39.919	85.029	249.266
b) biztosítási érték pengőben				
január --- --- --- ---	9,495.240	2,075.132	2,032.872	9537.500
február --- --- --- ---	9,537.550	1,570.500	2,970.800	8137.100

A közraktárak forgalma eszerint nagyjában a szokott képet mutatja, minden lényegesebb változás nélkül.

Magyarország külkereskedelmi forgalmáról a központi statisztikai hivatal adatszolgáltatása alapján a következő áttekintést adjuk:

1927. évi	Behozatal	Kivitel	Különbözet
	millió pengőben		
1926 január—október	765·9	686·3	— 79·6
november --- --- ---	96·8	93·3	— 3·5
december --- --- ---	104·9	88·5	— 19·4
Összesen ...	967·6	868·1	—102·5
1927 január... --- ---	74·3	58·1	— 16·2

Kereskedelmi mérlegünk úgy december, mint január hónapokban rosszabbodott, még pedig az átlagos havi passzívánál jelentékenyen nagyobb mértékben. A külkereskedelmi mérleg romlása nem a kivitel csökkenésében, hanem majdnem egészében a behozatal növekedésének tudható be. A behozatalban főleg a fa, gyapjuszövet és ásványolaj importja növekedett. Passzivitásunk emelkedésének főoka az, hogy a behozatal növekedése mellett a kikészítési és javítási forgalom hanyatlott és a liszt-kivitelünk csökkent.

Egyébként a magyar termékek és cikkek lassan visszafoglalják régi piacaikat, sőt újakra is szert tesznek. Hamburgi nagy cégek szalonna és zsír után érdeklődnek, Olaszország újabban ágytoll, paradicsomlé és püré és burgonyamegrendeléseket eszközölt. Bulgáriába ablaküveget és asztaloszerszámokat szállítottunk, mezőgazdasági termékek közül pedig bibor-

herét. Franciaország asztalosfát keresett, Görögországba téglát és írószereket szállítottunk.⁷

Finnország felé a kereskedelmi forgalom felvételéről az nyújt bizonyosságot, hogy egyik pesti középbank finn-magyar kiviteli és behozatali osztályt akar szervezni.⁸

Közlekedésügy.

A Magyar Királyi Államvasutak december—januári árúforgalmáról a következő adatok tájékoztatnak:

	Gyorsárú		Darabárú		Kocsirakomány	
	tonna	tonna-kilométer	tonna	tonna-kilométer	tonna	tonna-kilométer
1926 dec.	23.914	2,917.775	35.677	4,472.775	1,673.026	193,326.865
1927 jan.	22.217	2,522.750	32.083	3,925.575	1,245.417	145,250.009

A Máv. vonalain átfutó tranzitóforgalom decemberben 49.949 tonna, 12,716.408 tonnakilométer, januárban 49.949 tonna, 12,716.408 tonnakilométer volt. Úgy az árúforgalom, mint a tranzitóforgalom nagyjában a múlt év átlagos forgalmának megfelelő volt.

A Máv. vonalain szállított egyes fontosabb árucikkek forgalma volt január havában:

1927. évi	Tonna	Tonnakilométer
árpa	6.617	840.359
búza és kétszeres	31.369	3,638.804
rozs	12.646	1,466.936
tengeri	28.770	4,516.890
zab	4.003	508.381
egyéb gabonanemű	1.279	153.480
gabonaneműek összesen	84.684	11,124.850
ásványszén, koks, brikett és lignit	372.673	33,540.570
bányafa	11.850	1,587.900
gömb- és rönkfa	15.774	2,381.874
tüzifa	92.638	12,320.854
talpfa	1.120	150.080
szőlőkaró	1.129	151.286
fűrészelt, hasított, ácsolt fa	48.769	7,364.119
faneműek összesen	171.280	23,956.113

⁷ Az Újság jan. 12. sz.

⁸ Pesti Napló jan. 14. sz.

A cegléd—törtel—jászkarajenő—vezsenyi kisvasút, az ú. n. cegléd-környéki kisvasút elkészült, 35 kilométer hosszú s márciusban helyezik üzembe.⁹

A kiskőrös—bajai vonal építkezését a kormány tavasszal meg akarja kezdetni. A pályát úgy építik fel, hogy gyorsvonatok járására is alkalmas legyen.¹⁰

Január 31-én adták át a forgalomnak a szegedkörnyéki kisvasutat, amely 100 kilométer hosszú és azáltal, hogy a szegedkörnyéki tanyákat Szegeddel összeköti, nemcsak gazdasági, hanem kulturális téren is rég érzett hiányt pótol.

A központi statisztikai hivatal adatszolgáltatása alapján Magyarország gépjárműveinek állománya volt:

	automobil	motorkerékpár	összesen	ebből vidéken
január végén --- --- --- --- ---	9.462	2.984	12.446	36·1 ⁰ / ₀
február végén --- --- --- --- ---	9.643	3.073	12.716	36·4 ⁰ / ₀

A gépjárműállomány emelkedése és a vidéki arányszám javulása a szokott mértéket mutatja. Különösen előnyösnek tekinthetjük a teherkocsik és az autobuszok számának emelkedését.

Budapest forgalmára vonatkozólag a székesfővárosi statisztikai hivatal a következő adatokat közli:

1927. évi	Behozatal		Kivitel	
	vasúton	hajón	vasúton	hajón
	m é t e r m á z s a			
január --- --- --- --- ---	4,560.225	547.836	915.988	12 620
február --- --- --- --- ---	4,008.722	317.774	997.398	44.305

A Budapestre érkezett hajók száma volt:

januárban --- --- --- --- ---	664
februárban --- --- --- --- ---	361

A Budapestre érkezett idegenek száma volt:

januárban --- --- --- --- ---	18.213	ezek közül külföldi	3035
februárban --- --- --- --- ---	17.010	« « «	3140

⁹ Az Ujság jan. 21. sz.

¹⁰ Az Ujság febr. 1. sz.

Szociálpolitika.

A munkások órábéra a központi statisztikai hivatal kimutatása szerint a következő volt:

	1926 december	1927 január	1927 február
bádogos --- --- --- ---	9.186 K	0·69 P	0·72 P
asztalos --- --- --- ---	7.730 «	0·62 «	0·65 «
szabó --- --- --- ---	7.727 «	0·56 «	0·65 «
kőműves --- --- --- ---	8.773 «	0·77 «	0·72 «
napszámos --- --- --- ---	4.768 «	0·40 «	0·43 «
gyári munkásnő --- --- ---	3.288 «	0·27 «	0·26 «
napszámosnő --- --- ---	5.084 «	0·53 «	0·44 «

A népjóléti minisztérium a betegség és balesetbiztosítás reformján dolgozik és azt minél szélesebb körre szándékozik kiterjeszteni. Egyéb-irányú kodifikálási munkák is előkészületben vannak.

A beruházások révén az ipar eléggé fogalkoztatva van és a munkanélküliség észrevehetően csökkent. Ezzel hozható kapcsolatba, hogy egyes iparágakban élénk béremelési mozgalom fejlődött ki. A munkások azzal okolják kívánságukat, hogy a bérek két év óta jóformán mozdulatlanok, holott az árak ezalatt meglehetősen emelkedtek. A munkaadók a bérek mérsékelt kiegyenlítésére hajlandók is, de generális béremelésről egyik munkaadó sem hajlandó tárgyalni. Sztrájkmozgalom nem fordult elő.

A hadikölcsönök karitatív valorizációjának előkészítési munkálatai megkezdődtek.

Ifj. Rác Lajos.

Közgazdaságtan és filozófia.

A tudományok terén a legérdekesebb problémák az úgynevezett határterületek mezején bukkannak elénk. Így van ez a közgazdaságtanban is. Ennek a tudományszaknak is vannak kellően még át nem kutatott határterületei.

~~A gazdasági élet igen szoros összefüggésben áll például a~~ technikai életnyilvánulásokkal. Hiszen az, amit gazdasági életnek, gazdálkodásnak mondunk, mindig technikai folyamatok sorozatának képében jelenik meg előttünk. De bár ezt már régen felismertük, azért még mindig ~~nem~~ tudjuk pontosan, hogyan ezekben a folyamatokban hol végződik a gazdasági elem és hol kezdődik az, amit technikának mondunk. Vagy tekintünk egy más példát. Tudvalévő, hogy a társadalom gazdasági élete jogi szabályozás alkotta, kényszerítő keretek között folyik le. Nyilvánvaló, hogy a kettő, t. i. a gazdasági élet és a jogi rend, nem lesz egymásra hatás nélkül. Bizonyos, hogy ezek a jelenségek, a gazdaság és a jog, kölcsönösen befolyásolni fogják egymást. De azért merészség volna állítani, hogy ez a kölcsönös hatásuk, mely azon a határvidéken játszódik le, ahol a gazdasági élet a jogérettel találkozik, minden tekintetben fel volna már derítve, vagy, hogy akár csak annak az irányynak a tekintetében már mindnyájan egyetérteneink, amelyben ennek az összefüggésnek a titkait keresni kell.

Technika és jog ugyanannak az életnek a nyilvánulásai, amelynek gazdasági jelenségei is vannak. Ahogy mindezek a tünetmények egymással összefüggenek, úgy vannak érintkező pontjai azoknak a tudományoknak is, amelyek ezeket a jelenségköröket külön-külön vizsgálják. Ezek a pontok jelzik az említett határterületeket.

Hogy miként felelünk meg a technika és a gazdasági élet, nemkülönben a gazdasági élet és a jogi rend összefüggése révén a technikai tudományokban, a gazdaságtanban és a jogtudományban elénk kerülő, egymással érintkező kérdésekre, az a gyakorlati élet szempontjából közvetlenül is igen messze menő következményekkel jár. Valószínűleg ez az oka, hogy ezeket az összefüggéseket már kutatják. Tényleg a társadalomtudomány és a közgazdaságtani elmélet legszebb kérdései

közé tartóznak az ökonomikum és technikum összefüggésének, valamint a gazdaság és jog egymásrahatásának problémái.

A következőkben egy más határvidékre szeretném elvezetni az olvasót. Olyanra, ahol más természetű összefüggések mutatkoznak és amely abban a tekintetben is különbözik a példák gyanánt előbb említett határterületektől, hogy a rajta élénk lépő problémák megoldásának gyakorlati jelentősége közvetlenül nincs. Az itt élénk lépő problémák tudniillik tisztán elméletiek és a velük való foglalkozás gyakorlati jelentőséget csak közvetve, azon a réven nyer, hogy tisztázásukkal a közgazdaságtani elméleti kutatás kap nagyobb világosságot. Azt az összefüggést értem, mely a közgazdaságtani gondolkozás és az általános filozófiai gondolkozás között állhat fenn, tehát azt a kapcsolatot, mely a közgazdaságtani elmélet és a filozófia között mutatkozhatik. A közgazdaságtan és a filozófia érintkező pontjait keresvén, bizonyos értelemben szintén határterületen fogunk mozogni. Csakhogy itt nem az emberen kívüli, az embert közvetlenül érdeklő, különböző életjelenségek összefüggései foglalkoztatnak bennünket, hanem az ember szellemi életének különböző terein mutatkozó, gondolkozásbeli megnyilvánulásoknak esetleges egymásrahatásai.

Szüükségtelen, hogy az olvasó szakember legyen ezen a téren. Nem kell, hogy azokat az irodalmi termékeket ismerje, amelyek az általános filozófiai és a közgazdaságtani gondolkozás összefüggésével foglalkoznak. Ha volt már a kezében elméleti közgazdaságtani munka, érezni fogja, hogy kell összefüggésnek lennie a közgazdaságtani és az általános, bölcsészeti gondolkozás között. Hiszen a közgazdaságtani elmélet nem más, mint bölcselkedés a gazdasági élet tüneményei fölött.

E soroknak célja, világosságot deríteni e kétféle bölcselkedés határmesgyéjére. Rámutatni, hogy mennyiben volt és van hatása az általános filozófiai gondolkozásnak a közgazdaságtani, elméleti gondolkozásra.

*

Meglehetősen elterjedt szokás közgazdaságtani tudományról csak attól az időponttól kezdve beszélni, amióta a gazdasági jelenségek vizsgálatát nyilvánvalóan az általános bölcsellettől merített ismeretek segítségével alapozták meg mélyebben, amióta a kutatás a gazdasági jelenségek vizsgálata terén magasabb, általánosabb nézőpontokhoz jutott. Ez a közgazdaságtanban tudvalevőleg a fiziokraták fellépésével következett be. Az is köztudomású, hogy ez az iskola ezekhez a magasabb nézőpontokhoz az akkor uralkodó bölcselati irány, a természetfilozófia révén jutott. Szinte kinálkozik, hogy ebből a következő két következtetést vonjuk le. Először is, hogy ami tudományos tartalom van a fiziokraták közgazdaságtanában,

az a bölcsészet ajándéka. Másodszor és innen továbbmenőleg, hogy közvetlen bölcséleti behatás nélkül nincs tudományos értékű gondolkozás a közgazdaságtanban.

Mind a két következtetés, bár nem ritkán találkozunk hajlandósággal a levonásukra, túlmegy, amint azt mindjárt látni fogjuk, a megengedett mértéken. Amit a fiziokrata gondolkozás a természetfilozófiának köszön, a dolgok természetes rendjébe (*ordre naturel*) vetett, megingathatatlan hite. Legnagyobb értékű, közgazdaságtani, tudományos elgondolása pedig jól ismert megoszlástana, a javak körforgásáról szóló elmélete. Ennél kisebb értékű, de az iskola gondolkozására jóval jellemzőbb, szellemi alkotása, ugyancsak a közgazdaságtan elmélete terén, szintén közismert termeléstana. Az utóbbi tanításnak gyökerei, jól tudjuk, hogy hová nyúlnak vissza. Ennek a forrásnak semmi köze sincs a természetfilozófiához. De az előbbi tantétel is megáll természetfilozófiai segítség nélkül. A fiziokraták termeléstanánál a természetfilozófia legfeljebb csak a gondolatszerkezet háttére gyanánt szerepel. A fiziokraták tanításában a természetfilozófia hatása inkább általános politikai és részben gazdaságpolitikai elveikben érvényesül. Elméleti gazdaságtani kiindulópontjaikban, már pedig ez tanításuknak a minket különösen érdeklő alapja, a természetfilozófia hatását kevésbé látom. Ezért nem vonnám le a fenti tételekből az említett, első következtetést.

Nem vonnám azonban le a második következtetést sem. Vagyis nem merném állítani, hogy közvetlen bölcséleti behatás nélkül nincs tudományos értékű gondolkozás a közgazdaságtanban. Ennek indoklásául az éppen elmondottakra is hivatkozhatom. Bizonyságul azonban egy még jobban magyarázó és kellően eddig szintén nem méltányolt tényre, a merkantil közgazdasági gondolkozás történetére szeretnék rámutatni. Jól tudjuk, hogy a merkantilizmus, amikor keletkezett, nem volt elmélet; nem volt, mondjuk, tudomány, csak politika. Kezdetben határozottan így is volt. De aztán elméletet faragtak a politikához, lassankint tudományos okoskodással igyekeztek a politika jogosultságát igazolni.

A közgazdaságtani gondolkozás történetében a merkantilizmus történetén kívül alig van még egy fejezet, amely oly világosan példázná, hogy a gazdasági élet jelenségei fölött való töprengésből, — hogy milyen értékű, azt most nem kutatom — de mindenesetre tudományos irányú és törekvésű gondolkozás sarjadzhatik ki minden bölcsészeti segítség nélkül is. A mennyiségi pénzelmélet alapjait, például, lassú, lépésről-lépésre haladó munkával ez a közgazdaságtani gondolkozás rakta le, minden bölcsészeti behatás nélkül, tisztán a gazdasági élet vizsgálatából merítve. Itt sem akarok értékelni. De akár semmit, akár sokat érő legyen ez az elmélet (amely-

ről különben tudjuk, hogy minden tökéletlensége ellenére is a közgazdaságtannak örökéletű tétele marad), mégis csak elmélet, amely, tudtommal, az általános bölcsészet minden segítségével nélkül jött létre. Igaz, a szélesebb, mindent átfogó koncepció a merkantilista közgazdaságtani gondolkozásból hiányzik. Mert azt, hogy minden gondolatuk a pénz körül forog, alig lehet ilyen magasabb felfogásnak tekinteni. De azért a tudományos gondolkozás körén kívül esőnek mondani azt a munkát, amit a merkantilisták végeztek, még sem lehet. A merkantil közgazdasági gondolkozás is lassan fejlődött és különösen fejlődésének későbbi szakáiban igen tiszteletreméltó magasságokig emelkedett. A valóságban távolról sincs meg az az éles cezura a merkantil közgazdaságtan és az utána következő angol közgazdaságtan között, amelyet különösen a régebbi tantörténet olyan erősen hangsúlyozott. A merkantil közgazdaságtan szinte észrevétlenül folyik át az individuális-liberális iskolába. Hogy az olvasó ezt elhiggye, hasonlítsa össze például a Sir James Stewart munkáját a Smith Adáméval. A fiziokratáknál másként áll a dolog. Ezek, mint már említettem is, sokat köszönnek a természetfilozófiának. Ami tanításaikból átragad az angolokra, éppen ennek megfelelően szintén a természetbölcselet közvetítésével kerül át az utóbbiakhoz.

Alapos gazdaság- és tantörténeti vizsgálódások jól felderítették már azokat az anyagi és szellemi tényezőket, amelyeknek a merkantilista gondolkozás létét köszöni. Tudjuk, hogy a hűbéri életszerkezet bomlása, az áttérés a naturálgazdaság állapotából a pénzgazdaság állapotába, a fizetett hivatalnokok és a zsoldos katona szüksége, a városi élet fejlődése és a központi fejedelmi hatalom kialakulása, végül az amerikai nemesfém-özön főleg azok az okok, amelyek azt a közgazdasági politikát hozták létre, mely az állami beavatkozás elvének alapján áll és minden közgazdasági gondolkozás központjába a pénzt helyezi. Akadnak a merkantil tanításokat előidézett okok között szellemi tényezők is. De ilyenek gyanánt nem filozófiai elméletek, hanem a megelőző időknek a későbbi kor gazdaságtani gondolkozását erősen befolyásoló, gazdasági kérdésekkel foglalkozó, szellemi termékei szolgálnak. Alapjában véve a fiziokratizmusnál sincs ez másként. Aki a XIV. Lajos korabeli Franciaország gazdasági életét ismeri, nem fog rajta csodálkozni, hogy az úgynevezett fiziokrata előhírnökök gazdaság- és adópolitikai gondolkozása, a kézikönyvek szokott kifejezésével élve, a földművelésre irányította a közgazdasági kérdésekkel foglalkozók figyelmét. A régens szerencsétlen kormányzata csak szaporította azokat az okokat, amelyek egy más gazdaságpolitikai rendszer után való vágyakozást hoztak létre, vagy azt erősítették. A fiziokrata gondolkozás gazdasági alkatelemei már nem kis mértékben készen állottak, ami-

kor a természetbölcselet erőteljes behatása egy hatalmas, egységes gondolatláncolatba fűzte azokat.

A közgazdaságtan történetében különösen az angol individuális-liberális iskolára szoktak, mint olyanra hivatkozni, amely legtöbbit köszön kora bölcészetének. A hatás itt, legalább bizonyos vonatkozásban, minden esetre van olyan erős, ha nem erősebb, mint a fiziokratizmusnál. Smith Ádám rendszerének bölcséleti alapja nem ok nélkül vált a közgazdasági tantörténetnek kedvelt, szinte iskolai témájává. Ezt azonban úgy értelmezni, hogy a nagyhírű Smith mindent kora bölcészetének köszön, igen nagy tévedés volna. A gazdaságtantörténeti kutatásnak ma már bizonyosan felderített közkincese az a megismerés, hogy Smithre jelentős hatása volt a fiziokratáknak. Ez a hatás azonban csak későbbi, a természetfilozófiai felfogás tekintetében csak mintegy megerősítő, általában javító, simító. Smith gondolkozása tulajdonképpen két forrásból táplálkozott. Az egyik az angol elődök közgazdaságtana, a másik a skót morálfilozófia. Az előbbiekre, pedig merkantilista is van közöttük, sokkal inkább támaszkodott, mint azt sokáig hitték. Az utóbbinak gyengébb képviselője került, különösen Hutcheson személyében, közvetlenül a szeme elé. De ez a két forrás éppen Smith idejében egy hatalmas szellemben, aki nála nagyobb tehetség volt, igen érdekesen folyt össze. Ez Hume Dávid volt. Ettől is sokat tanult. Smith azonban az említett két irányú hatást sohasem tudta teljesen feldolgozni, egybeolvasztani, magában egységessé tenni. A Smith-probléma legnehezebben megoldható része az az ismert, nemcsak látszólagos ellentét, mely két főmunkájának alapfelfogása között mutatkozik. Többé-kevésbé erőltetett magyarázatokkal sikerült ezt az irodalomtörténetnek áthidalni, de eltüntetni nem lehet. Ez is mutatja, sok más tünet mellett, hogy még Smith sem került egységesen kora bölcészetének a hatása alá. Pedig Quesnay-vel együtt határozottan Smith az a közgazda, akinél bölcészeti befolyás a legerősebben mutatkozik.

Smith utódainál ez a hatás már sokkal elmosódottabb, vagy egyáltalán nem is látszik. Smith gondolkozásának a sorsa is mutatja, hogy az ő idejében és az őt követőkben minő különböző mértékben befolyásolta az eszme és a gazdasági érdek a közgazdasági gondolkozást. Smith viszi diadalra az individuális-liberális közgazdaságtani elméletet és ő rá hivatkozva alapozódik meg a liberális közgazdasági politika. De ez a siker már távolról sem csak az eszmék hatása. Ha Smith nem az élet egészségesebb szemléletéből merítve alapozta volna meg gazdasági tanításait és ha a mezőgazdasággal szemben akkor erősen előtérbe nyomuló, angol ipari és kereskedelmi érdekeknek akkoriban nem a liberális politika felelt volna meg, akkor a Smith tanításai is azt a sorsot érték volna, mint a Quesnay-éi.

A történeti távolból nézve, ma könnyű meglátni azt, hogy az angol gazdasági élet akkori fejlődése, jórészt a technika haladása következtében, az ú. n. gazdasági forradalomból kikelve, liberális közgazdasági politikát kívánt meg. A tanítás és az élet követelménye szerencsésen találkoztak, hogy a Smith utáni, későbbi angol közgazdaságtan már közvetlenül ennek az életnek szolgáljon. Malthus közvetlenül az élet egy égető problémáját vizsgálja és már sokkal kevésbé áll bölcsészeti hatás alatt, mint Smith Ádám. Ricardo-nál ilyen hatás már egyáltalán nincs. Pedig, közgazdaságtani szempontból, ő nagy magasságban áll Smith fölött, úgy hogy tulajdonképen ő az angol közgazdaságtan megalkotója. Ricardo-nál a liberalizmus nem valami, mindent átfogó szempont, hanem az egyes tények vizsgálatánál eléje kerülő, szükségszerű életjelenség. Ahol nincs meg, ahol küzd érte, ott se az eszméért küzd, mikor a diadalát kívánja, hanem azért a, főleg kereskedelmi és ipari, gazdasági érdekért, mely a szívéhez és az eszéhez legközelebb áll és amelynek a liberalizmus, a fentebb említett okoknál fogva, kedvez.

Ricardo-nak ez a bölcséleti gondolkozástól ment materializmusa jellemző az egész, későbbi angol, szabadkereskedelmi iskolára. Ennek az irányznak képviselői mind esküsznek Smithre és az ember azt hihetné, hogy éppen ezért ugyanannak az ideális filozófiának a hatása alatt állanak, vagy hogy Smith követésével ennek mintegy öntudatlan képviselőivé lesznek. Távolról sem. Őket Smith kétlaki, tudományos egyéniségéből csak a materiális oldal érdekli. Ezt értik meg, mert az angol kereskedelmi, ipari érdekhez maradnak láncolva. Gondolkozásukat, ennek minden bölcsészeti alap nélkül való voltát egy példán szeretném bemutatni. Jobbat erre a célra a béralapelmélet problémájánál alig találhatnánk, hiszen ez az elmélet az angol iskola kizárólagos uralkodásának idején végig érvényben volt, átélte az elméletek ismert életét, alakult, fejlődött, a legjelesebbek foglalkoztak vele és még egy Mill-nek is sok fejtörést okozott. Tartalma ismeretes. Minket az érdekel, hogy ez az elmélet hogyan jött létre. Angol nemzetgazdák készítették, akik, mint kereskedők és iparosok, vállalkozók, munkaadók voltak és a munkásságot a maguk érdekéből arról akarták meggyőzni, hogy a munkások béremelő törekvései, akármit csinálnak is, sikerre nem vezethetnek. Olvasták Malthust és ismerték Ricardot. Összefűzték az előbbinek népeségi tanát az utóbbinak bérelméletével és elérték a céljukat. Tényleg, ha ezt a két elméletet összekapcsoljuk és az önérdek szűrőjén átbocsátjuk, elénk áll a béralapelmélet abban a formájában, ahogy az angolok megalkották. Ez az elmélet egészen központi helyet foglal el ennek az iskolának a tanításaiban. Van szellemi és materiális alapja. Az előbbi a két említett

elmélet, az utóbbi megalkotóinak az önéreke, mely az életben gyökerezik. Filozófiát azonban, pozitivistát vagy akár materialistát, pedig az előbbi filozófiának a korábban uralkodott, nem tudok benne, a későbbi kifejlődésében sem, találni.

Ezzel azonban távolról sem akarom azt mondani, hogy éppen ilyenféle filozófia nem érvényesülhetne a közgazdaságtani gondolkozásban. Sőt ellenkezőleg, a közgazdaságtan, tárgykörénél fogva, éppen nagyon alkalmas területe a materiális filozófiai gondolkozásnak. A szocializmus története ennek világos példáját mutatja Engels és Marx történeti-materiális világfelfogásában. A köztudat szerint Marx rendszerének bölcséleti alapját éppen ez a világfelfogás teszi. Újabban egy jeles munkában, amelyről e sorok végén lesz szó, kísérlet történt abban az irányban, hogy Marx ismert elméletét a tőkék koncentrációjáról, a tömeg elnyomódásáról, ill. az ipari tartalékseregről és a kapitalisztikus világregend felbomlásáról a Hegel-féle filozófia tézis-antitézis-szintézisből álló gondolat-szerkezete formájában magyarázzuk. Köztudomású, hogy a hegeli dialektika nagy hatással volt Marx gondolkozásmódjára. De csak a módjára. A tartalmára semmi esetre sem. Már pedig Marxnál a tartalom annyira elnyomja a formát, hogy alig tudom hinni, hogy Marx elmélete ne jött volna létre más oknál fogva, mint csak a hegeli gondolkozásforma kedvéért. A történelmi materializmus bölcséleti gyökerei eléggé ismeretesek. Marx kétségtelenül ezekből a bölcséleti alapokból merítette azt a világfelfogását, mellyel az angol ipari és a kontinentális politikai viszonyokat nézte. Különösen az angol ipari állapotok vizsgálata volt gondolkozásának a fejlődésére döntő fontosságú. Azt hiszem, Hegel nélkül létrejöhetett volna a *Kapital*. Ricardo és az angol ipari élet szemlélete, aztán az akkori angol, rendkívül gazdag pamphlet-irodalom és különösen Thompson Vilmos nélkül azonban alig.

Az éppen említettekén kívül a szocializmus sokat köszön az angol közgazdaságtannak, különösen a klasszikusok bizonyos tanításainak is. Ez a körülmény nem utolsó sorban oka annak, hogy a polgári közgazdaságtan elfordul az angol iskolától és hogy, miután a történeti iskolában nem tudott magának kielégítő elméleti alapokat találni, a határhaszon gondolatát fogadja el olyan kiinduló pont gyanánt, amellyel az angol közgazdaságtannak könnyen a szocializmus felé elhajlítható kiinduló pontját helyettesíthetni véli. Így áll elő a büszkén nekiinduló határhaszoniskola, hogy körülbelül egy félszázadra terjedő nagy küzdelmei után, utolsó nagy képviselője, Wieser által összefüggő rendszerét is adja a közgazdaságtannak.

A határhaszon gondolatát először egy matematikus, az ifjabb Bernouilli említi. Tudtommal azonban a határhaszon-

iskola egymástól is független megalapítói nem építettek a Bernouilli nyujtotta alapra. Hiszen még az a német író, Gossen sem volt előttük ismeretes, aki már őket megelőzően alkalmazta a határhaszon gondolatát a gazdasági élet jelenségeinek magyarázatára. Jevons és Walras még egészen közel állnak kiinduló pontjuk tekintetében az angol iskolához, mert eleve mindjárt az áralakulás vizsgálatára fordítják főleg a figyelmüket és ennek a szolgálatába állítják be eszköz gyanánt a határhaszon gondolatát. Osztrák társuk, Menger Károly mélyebben nyúl le, amikor a határhaszon fogalmának segítségével megalapozza a maga értéktanát és ezzel a határhaszoniskola igazi alapját rakja le. Ez a főoka, nézetem szerint, annak is, hogy neki sikerült iskolát alapítani. De sem nála, sem másik két társánál nem látszik olyan közvetlen hatása valamely bölcsészeti iránynak, aminő pl., mint láttuk, a fizeokratáknál vagy Smithnél mutatkozik. Pedig legalább a hasonlatosság a határhaszoniskola gondolkozásmódja és a határhaszoniskola korában divatozott bölcsészeti irány, a Windelband—Rickert-féle pszichológiai iskola között, nagyon szembetűnő. Ez a bölcsészeti irányzat aztán tudvalevőleg pszichológiai-fiziológiai irányban fejlődött tovább. A hasonlóság a bölcsészeti kutatás e továbbfejlődött iránya és a határhaszoniskola tanítása között is magára terelheti a figyelmet. Ez be is következett. Még pedig a mi irodalmunkban. Egy széleskörű természettudományi ismeretekkel rendelkező, kiváló elméleti nemzetgazdánk, Jankovich Béla, már 1908-ban a Weber—Fechner-féle ismert pszichofizikai törvény érvényesülését látja a gazdasági életben mutatkozó határhaszonjelenségben, illetve abban, ahogy a határhaszoniskola a határhaszon gondolatának segítségével az érték- és az árjelenséget magyarázza. Ezt a véleményét legújabbán írt pénzelméleti, mélyenjáró munkájában is fentartja. Fejtegetései meggyőző erővel hatnának e kérdés körül az olvasóra abban az irányban, hogy itt csakugyan mélyrenyúló, közös gyökérből táplálkozó összefüggéssel állunk szemben, ha ez az olvasó egyúttal nem ismerné Wieser nagy munkáját. A már, úgy látszik, halálra ítélt határhaszoniskolának ez az utolsó, nagy képviselője élete munkáját betetőző ebben a nagy művében határozottan tiltakozik az ellen, mintha „a ,pszichológiai‘ gazdaságelmélet a tudományos pszichológiából indulna ki; ez távolról sem áll — mondja ő — „... és különösen hangsúlyozni kell, — mondja ő tovább — hogy a szükségletkielégítés Gossen-féle törvényének, amely a modern értékelmélet alapját teszi, semmi köze sincs a Weber-féle törvényhez.“ Aki, mint e sorok írója, sohasem volt híve a határhaszoniskolának, nem érezheti magát hivatva arra, hogy Wieser-rel itt, e kérdés körül, perbe szálljon. A határhaszoniskola fejének, utóvégre, legjobban kell

tudnia, hogy miként állanak a dolgok a saját tudománya birodalmában. Ezzel azonban a kérdésnek minket érdeklő része nem fejtődik meg. Szembetűnő hasonlóságok, amelyeket már, mint láttuk, más is észrevett, gondolkozásra készítetnek és nem engedi a dolgot úgy elintézni, hogy a kérdésben tekintélyre hivatkozzunk és azt mondjuk, hogy bármit mutat is a látszat, itt összefüggések, mert Wieser mondja, nincsenek.

A kérdést alaposabban fogjuk vizsgálni és ebből a célból egy kissé messzebről kezdjük fejtegetéseinket.

A közgazdaságtan tudománya a klasszikus angol iskolán, a történeti iskolán, a határhaszonelméleten és a két utóbbit átszövő etikai iskolán kívül eddig nem hozott létre olyan irányzatot, amely — legalább az én érzésem szerint — megérdemelné az „iskola“ elnevezést. Ahhoz, hogy iskoláról beszélhessünk valamely tudományban, a tanítások nagy elterjedtsége, a követőknek széles köre és — nem legutoljára — alkotások is kellene. Jók vagy rosszak, de mindenesetre olyanok, amelyek messzebb érő hatásokat váltanak ki. Ekként csak sok jóakarattal tudnám megadni a matematikai irányzatnak, követőinek minden éleselméjűsége dacára is, vagy Marshallnak és tanítványainak, e kutató minden nagysága ellenére is, az iskola nevet. Ámbár ez szóhasználat dolga is lehet. Tényleg szokás lausannei, illetve cambridgei iskoláról beszélni. A magam álláspontjával csak azt akarom jelezni, hogy egy Pareto-nak, egy Marshallnak a hatása, többé-kevésbé szűk körön nem terjedt túl és hogy tanításuk sem újság, sem hatás tekintetében nem mérkőzhetik pl. a klasszikusok, vagy akár csak a határhaszonelmélet tanításaival. Nézetem szerint az idősebb Clark sem alkotott iskolát. Az ő tanítása is csak része a határhaszoniskolának. Az elmélet terén újító, vagy legalább újítani akaró Liefmann, vagy az újabban nagy hírre jutott Cassel még meglehetősen elszigetelten állanak, bár különösen az előbbi nagy igyekezettel iparkodik maga köré tanítványait gyűjteni. Nem tudott iskolává formálódni, csábító volta ellenére, az új. n. tiszta elmélet irányzata sem. Szeretném, ha több követője akadna annak a felfogásnak, amelyet szociáljogi elméletnek szoktak nevezni és amelynek az alapjai nem is egészen újak és amely irány talán éppen ezért nem hódít annyira, mint óhajtanám. Viszont remélem, hogy éppen úgy nem fog maradandó hatást elérni Spann univerzalizmusa, mint ahogy nem tudott a fent említett értelemben iskolát alapítani Müller Ádám romanticizmusa sem. Amerikában a közgazdaságtani kutatás is tengerentúli méreteket ölt. Veblen institucionalizmusa karöltve Mitchell behavior-izmusával annyi követőt tud felmutatni, hogy már maga ez a körülmény indokolni látszik azt, hogy az institucionalizmusról, mint az amerikaiak új iskolájáról beszéljünk. Ámde a „The Trend of Economics“

című gyűjteményes munka, amelyet Tugwell 1924-ben adott ki, azt is elárulja, hogy ezek az új amerikai tanítások még távolról sem hatották át annyira a lelkeket, mint amennyire azt első pillanatra, különösen a távolból és különösen az institucionális nagyszámú tanítványainak láttára, hihetnők.

Nagyjában ezek azok az elméletek és irányzatok, amelyeket, a szocializmustól eltekintve, a közgazdaságtan ma felmutat. Ekkora tarkaság láttára eleve fel kell adnunk a reményt, hogy a mai közgazdaságtani gondolkozást egy olyan egészséges bölcséleti alapra vezessük vissza, mint ahogy azt pl. az individuális-liberális angol iskolával tehattük. De ez még távolról sem bizonyítja azt, mintha a bölcsészeti gondolkozásnak a mai közgazdaságtani gondolkozásra hatása nem lehetne. Hiszen a bölcsészetben is többféle irányzatot különböztethetünk meg manapság. A legújabb idők közgazdaságtani elméleteivel egykorú bölcsészeti irányzatok gyanánt itt állanak előttünk pl. a Spencer társadalombölcséleti evolucionizmusa, valamint az új-kantianizmusnak pszichológiai iránya, az ú. n. badeni iskolában, ugyanennek továbbhajtása lélektani-élettani irányban, az ú. n. würzburgi iskolában, nemkülönben még újabb logikai iránya, az ú. n. marburgi iskola képében. Vannak tehát itt is különböző irányzatok, ha nem is akkora tarkaságban, mint amekkora az összevisszaság ma a közgazdaságtani eszmék és elméletek birodalmában.

A filozófiai irányzatok többféleségében megtalálhatnók tehát, részben legalább, az egyik okát annak, hogy a közgazdaságtani elméletek ma különböző irányokban keresik az igazságot. Feltéve természetesen, ha elismerjük azt, hogy a bölcsészeti gondolkozásnak lehet és van hatása a közgazdasági elméletek kialakulására. Az újabb és legújabb közgazdaságtani elméletekre vonatkozólag ezt bizonyítva még nem láttuk. De nem fogjuk eleve kizártnak tartani, ha például arra a kétségtelen és általánosan ismert hatásra gondolunk, amelyet a természetfilozófia az angol közgazdaságtanra gyakorolt. A mai bölcsészet azonban a közgazdasági elméletek mai tarkaságát csak részben igazolhatja. Éppen ezért már eleve arra kell gondolnunk, hogy vannak a közgazdaságtani elméleteknek alkalmasint más alapjaik is, a bölcsészetieken kívül.

A kérdésnek tehát, amely előttünk áll, két része van. Az egyiknél feleletet igyekszünk kapni arra, hogy van-e és ha igen, mennyiben van hatása a mai bölcsészeti irányzatoknak a mai közgazdaságtani elméletekre. Így tehát például a bölcséleti, pszichológiai irányzatnak a közgazdaságtan határhasoniskolájára. A másiknál azt nézzük, hogy az esetleges bölcsészeti befolyáson kívül minő, más természetű okok hozhatták és hozták létre ezeket a mai elméleteket.

Itt jutunk annak a kérdésnek a fejtegetéséhez, amelyről főntebb, a határhaszoniskola esetleges bölcséleti alapjairól szólva, megemlékeztünk.

Ha az olvasó azon gondolkozik, hogy minő hatása lehet a bölcsészeti gondolkozásnak a közgazdaságtanra, lehetetlen, hogy ne vegye észre a következő, igen érdekes körülményt. Amikor például a természetfilozófia uralkodik a bölcsészetben, a jogtudományban az ú. n. természetjog válik uralkodóvá, a közgazdaságtanban pedig a dolgok természetes rendjét kívánó individualizmus és liberalizmus jelenik meg. Amikor a világegyetem jelenségeinek magyarázatánál a történeti felfogás kezd érvényesülni, a jogtudományban az ú. n. jogtörténeti iskola a közgazdaságtanban pedig szintén a történeti irányzat kerekedik felül és iskolát alapít. Amikor a bölcsészetben Angliában a pozitívizmus jut uralomra, az angol közgazdaságtan az individuális-liberális iskola tantételeit, minden messzebb nyúló filozofálás nélkül, az életet vizsgálva, pontosabban fejti ki. A lélektani alapokra építő határhaszoniskola fénykora a közgazdaságtanban összeesik időbelileg a pszichológiai irányzat uralmával a bölcsészetben. És most, amikor a logikai irány a divatos a filozófiában, különösen a német közgazdaságtani munkák logikai problémák formájában tárgyalják, vagy legalább igyekeznek tárgyalni a közgazdasági kérdéseket.

Ennyi egybevágóság alig lehet véletlen. A párhuzamoságnak mélyebb oka kell, hogy legyen. És ez csak az lehet, hogy az egyik gondolatfolyamat valamiképen befolyásolja a másikat. Valószínűleg az általánosabb a különösebbet, a filozófiai a közgazdaságtanit. De még felderítendő az is, hogy ez a befolyásolás milyen természetű és milyen mérvű.

Hogy a filozófia gondolkozásunkat valamely szakbavágó kutatás terén is miként befolyásolhatja, annak háromféle módját különböztetném meg. Az első hatásmód annyira általános és magától értetődő, hogy csak a teljesség kedvéért említem. Értem azt, hogy mindnyájan úgy gondolkozunk és úgy fejezzük ki gondolatainkat, ahogy erre az iskolában gyermekkorunkban megtanítottak. Már pedig az iskola minderre úgy tanított meg bennünket, ahogy ezt az iskola végső elemzésben az ókori bölcselőktől, a gondolkozás első mestereitől tanulta, illetve örökölte. Ebből a szempontból tehát minden emberi gondolkozás magán viseli az Aristoteles-féle filozófiai hatás nyomát. A második hatásmód tárgyunkkal kapcsolatban már jobban érdekel minket. Ezalatt azt a hatást értem, amelyre például Goethe gondolt, amikor Kantról beszélve, 1927. április 11-én a következőket mondta Eckermann-nak: „Az újabb bölcselők között kétségtelenül Kant a legkiválóbb. Ő az, akinek tanítása továbbhatásokban érvényesül és akinek a tanai legmélyebben hatoltak be német kultúránkba. Önre is hatott, habár Ön sohasem

olvasta őt. Most már nincs Önnek rá többé szüksége, mert amit ő önnek adhatott, azzal ön már rendelkezik.“ Ebben a megállapításban kétségtelenül van némi túlzás. De a megjegyzés magja, az a mondás, hogy „önre is hatott, habár sohasem olvasta“, nagy igazságot tartalmaz. Tényleg gondolatmenetek, gondolkozásmódok, világfelfogások közkinccsökké válnak, észrevétlenül kerülnek be lassú, folytonos hatások eredményeként az emberek gondolkozásába. Nagy gondolkozók hatása az emberiségre éppen abban mutatkozik, hogy mind többen kezdenek, anélkül, hogy tudnák, hasonló módon gondolkozni. A harmadik hatásmód egyenes, közvetlen hatásból áll, amely mindig világosan észrevehető és könnyen kimutatható. Ez akkor áll elő, amikor szakkutatás terén működő gondolkozó tudatosan és közvetlenül fordul előző gondolkozókhöz, más tudományágakhoz, a bölcsészethez is, annak valamely irányához, hogy attól kutatásának módjára nézve útbaigazítót kapjon. A hatás, melyet ekkor a filozófiai gondolkozás a szakbeli kutató gondolkozására kivált, hasonló ahhoz, mellyel a szakmabeli, régebbi kutatás eredményeinek tanulmányozása termékenyítheti meg a szakmabeli gondolkozást. A filozófiai gondolkozásnak illetően hatása a szakkutatásra természetesen leginkább a szellemi tudományok terén mutatkozhatik. Magától értetődik, hogy a hatásmódoknak ez az itt említett szétválasztása vázlatos egyszerűsítés. A valóságban ezek a hatásmódok érvényesülésükben összefolyhatnak és tényleg legtöbbször össze is folynak. A másodsorban említett, általános hatás közel kerülhet ahhoz, amelyet az iskolában kapunk, mert egy bizonyos idő múlva az iskola is alája kerül az ilyen általános hatásoknak. Azt a bizonyos, említett, általános, különösebben nem keresett hatást az iskola útján is megkaphatjuk. Jó példája ennek az a hatás, melyet a szakmába vágó első, jó, rendszeres munka, amelyet tanultunk, vagy az első, erősebb egyéniségű előadó, akit hallgattunk, gyakorol ránk egész későbbi életünkben. De a második és harmadik hatásmód is egyesülhet, egymásba folyhatik. Sőt valószínű is, hogy az általános, különösebben ki nem mutatható hatás alatt nyúlnak bizonyos könyvekhez, folyamodnak kísérletképpen bizonyos irányzatokhoz.

A közgazdaságtan története is azt mutatja, hogy ennek a tudománynak a filozófiai gondolkozáshoz való viszonyában nem könnyű specifikáltan felderíteni azokat a hatásmódokat, amelyekkel a filozófia befolyásolta a közgazdaságtant, amelyeknek eredményeképpen jöttek létre, legalább részben, az egyes közgazdaságtani elméletek és irányzatok. A fiziokratizmus, de még inkább az angol individuális-liberalis iskola esetében eléggé látszik, legalább úgy vélem, a filozófiai gondolkozás hatása a közgazdaságtanra a másodsorban említett hatásmód

szerint. Míg a későbbi angol közgazdaságtan, mely az individuális-liberális tanok továbbfejlesztésén fáradozik és ebben a törekvésében a pozitívizmus, majd az utilitarista ethika hatása alá kerül, inkább a harmadik hatásmód érvényesülését mutatja. Hiszen ennek a korszaknak nagy angol közgazdái, mint az ifjabb Mill és később Sidgwick, egyúttal kiváló, nagy hatású filozófusok is. Hogy a Walras megindította matematizáló közgazdaságtan alapkiinduló pontját Spencer Herbert bölcseletéből merítette volna, azt nem merném olyan határozottan állítani, mint ahogy az például nemrégiben a már fentebb is hivatkozott és e sorok végén még közelebbről említendő munkában is történt. A kereslet és kínálat egyensúlyi állapotának gondolata a lausanne-i iskola francia megalapítójának agyában a franciák előtt oly népszerű Smith hatása alatt is kialakulhatott. Valószínűnek tartom, hogy ez így is történt. De feltéve, hogy érvényesült nála Spencer hatása, ez alig történhetett a második említett módon. Hiszen bölcseletének inkább más tanítása ment át igen hamar a köztudatba. Ha az idősebbik Clark hedonisztikusan és utilitarisztikusan színezett közgazdasági elméletében valaki Franklin Benjámint optimisztikus bölcseletének hatását akarja látni, mint ugyancsak az említett könyv, úgy én nem mondok ennek ellent. De figyelmeztetnék rá, hogy Clark mindazt, ami benne hedonisztikus, utilitarisztikus és optimisztikus, a smithianizmusból és az ő korában erősen érvényesülő, közgazdaságtani szociálethikai felfogástól is nyerhette. És hogy onnan nyerte, ezt én valószínűnek is tartom. A hatás itt alighanem a második említett módon érvényesült, keverve némileg a harmadikkal.

Lássuk már most a határhaszoniskolát. Ez szinte szemünk előtt keletkezett, időbelileg is meglehetősen egybevágóan a német filozófia pszichológiai irányzatával. Szorosabb gondolkodásbeli párhuzamosságot elképzelni is bajos, mint aminő a közgazdaságtannak az értékelméletből kiinduló lélektani irányzata és az említett filozófiai irányzat között mutatkozik, melynek ismeretelmélete mintegy értékelméletté válik. És mégis, legalább keletkezésében nem mutatható ki semmi összefüggés e két, párhuzamos gondolatfolyamat között. A határhaszonelmélet egyik megalapítója sem volt pszichológus és egyik sem foglalkozott közelebbről filozófiával. Fentebb láttuk, hogy a határhaszoniskola későbbi feje minden közösséget a leghatározottabban meg is tagad a bölcsészeti pszichológiával. Tudtómmal a neokantianizmus értékelméleti kriticismusa időbelileg nem is előzte meg a közgazdaságtani határhaszonelmélet keletkezését. És semmi esetre sem Gossen könyvét. Nyilvánvaló, hogy a szükséglettelítési törvényt a közgazdaságtan nem kölcsönözte a pszichofiziológiától. De megfordítva sem történt a dolog. Itt párhuzamos, de egymástól független gondolatmenetekkel állunk szemben, mely párhuzamosságnak az okait még tovább lehetne ku-

tatni. A módszervitában aztán már a közgazdaságtan határértékiskolája is hozzányul a badeni bölcsészeti iskola fegyvertárához. Ekkor a bölcsészeti gondolkozás hatása a közgazdaságtanra az említett második és harmadik módon nyilvánul.

Míg az újkanti filozófia pszichológiai irányának hatása a közgazdaságtanra csak ennyiben érvényesül, addig ennek a filozófiai irányzatnak másik, újabb, logikai iránya sokkal közvetlenebbül hat a közgazdaságtanra. A határhaszoniskolának volt mondanivalója saját magának is. A mai közgazdaságtan, különösen a német, a filozófiához fordul kölcsönért, hogy valami újat mondhasson. Ezzel nem akarem azt állítani, mintha Liefmann vagy Cassel saját eszmékben szegények volnának. De mindkettőjükre áll, hogy rendkívül sokat köszönnek a filozófia logikai iskolájának, bár, különösen Liefmann-nál még a pszichológiai iskola közvetlen hatása erősen látszik. Annak vizsgálata, hogy a logikai módszer alkalmazása, tudományunk mai fejlettsége mellett minő eredményeket nyújt a közgazdaságtanban, tulajdonképpen nem tartozik tárgyunkhoz. De a szegényes és, nézetem szerint, nagyon is vitatható értékű eredmények, amelyekhez pl. Liefmann vagy Cassel közgazdaságtana jut, bizonyoságát adják annak, hogy nem mindenféle irányú filozófiai behatás hat termékenyítőleg a közgazdaságtanra. Még világosabban mutatják ezt azok az újabb német munkák, amelyek nyilvánvalóan csak azért íródnak logikai alapon, vagy azért van bennük logikai elmélkedés, mert ez most divat, vagy mert csak így tudja a szerző régi témákról kevés mondanivalóját némileg új köntösbe öltöztetni. Példa gyanánt csak Fr. Wunderlichnek a termelékenységről szóló, nemrégiben megjelent könyvére utalok. A munka semmivel sem érne kevesebbet, ha a filozófiai excursiók (különösen 85—110 ll.) el is maradtak volna belőle. Mindebből, azt hiszem, eléggé kiviláglik az is, hogy a logikai filozófia hatása újabban a mi tudományunk terén az említett harmadik hatásmód szerint érvényesül.

Hasonló módon mutatkozik a filozófia hatása a közgazdaságtanra az amerikai institucionalizmusban is. Személyileg is szoros a kapcsolat a közgazdaságtan ezen tengerentúli irányzata és a pszichológia újabb, amerikai iránya között. Ez az összefüzettség közvetlen, tanulmányozáson alapuló hatást biztosít ebben az esetben a filozófiának a közgazdaságtanra. Emellett azonban nem hagynám figyelmen kívül azt sem, hogy az institucionalizmus a maga tulajdonképeni közgazdaságtani kiinduló pontját minden valószínűség szerint az újabb német történeti iskolától kapta. Abban az időben, amelyre az instituciók iskola főképviseelőinek akadémiai ideje esik, nagy divat volt az amerikai fiatalság körében a berlini egyetemet látogatni. Nem ismerem a szóban forgó amerikai közgazdák pályafutását. De valószínűnek tartom, hogy nem egy Schmoller-tanítvány van

köztük. Azt hiszem, Schmoller iskolája az említett harmadik módon hatott ezekre az amerikai közgazdákra. De ez a hatás a közgazdaságtan köréből kelt.

Határozottan a harmadik módon hat a filozófia a közgazdaságtanra az úgynevezett univerzalizmusban. Spann bölcsészeti iskolázottságának és a német filozófia neoidealiztikus iránya iránt érzett rokonszenvének tulajdoníthatjuk azt, amit a közgazdaságtan az ő univerzalizmusában, nézetem szerint, igen kétes értékű újítás gyanánt kapott. De nála is tapasztalható a közgazdaságtan körén belül érvényesülő belső hatás. Világfel-fogásában megerősíti őt, hogy rokonlélekre talált a száz év előtt feltűnt közgazdaságtani romanticizmus képviselőjében, Müller Ádámban.

Ezzel végére jutottunk volna kérdésünk első részének. Futó átpillantásban láttuk, hogy miként hatott a filozófia a közgazdaságtani elméletekre. Hátra van, hogy azt is megnézzük, hogy ezeknek az elméleteknek nincsenek-e vajjon más természetű alapjai is, mint csak filozófiaiak. Erre a vizsgálatra az is késztet, hogy eddigi szemlénk meglehetősen lehangoló képet tár elénk a mai közgazdaságtan tudományos jellegét illetően. Láttuk a szétszakadozottságot, az elméletek tarkaságát, azt, hogy ha mutatkoznak is termékenyítőknél látszó, nagy szempontok, ezeknek mégsem sikerül egységes irányban tovább fejleszteni a közgazdaságtant. Mi lehet ennek az oka? Vajjon jó helyen kereskedik-e az újabb közgazdaságtannak különösen némely irányzata, amikor szinte csak filozófiára támaszkodik és nem kutat másutt kiinduló alapok, irányító szempontok után?

Már pedig ilyen, más természetű alapjai a gazdaságtani kutatásnak vannak. Nincs tudományszak a szellemieknek mondottak között, amelynek kénytelen-kelletlen olyan szoros kapcsolata volna az étellel, a gazdasági érdekekkel, mint a közgazdaságtan elméletének. Ezt érezte nagyon helyesen az újabb történeti iskola, amikor az elvont elmélet túltengése ellen fordult. És ilyenféle, helyes meggondolásból indul ki az amerikaiak mai institucionalizmusa. Nagyon rossz útra térne azonban, ha éppen úgy hadat izenne ezért a elméletnek, amint azt hibásan a történeti iskola tette volt. A gazdaságtani kutatásnak egy magától értetődő, természetes alapja van. Ez a gazdasági élet maga, jelenségeivel, igényeivel. A közgazdaságtani elméletnek mindig ebből kell merítenie és mindig ezt kell szem előtt tartania. Ha ezt teszi, nem fog soha ködbe révedni, meddő munkát végezni. A közgazdaságtan története nagyon világosan mutatja, hogy mindig csak azok az elméletek és az azokon az elméleteken felépülő rendszerek tudtak érvényesülni, amelyek az étellel való kapcsolatot nem tévesztették szem elől, amelyek elméleteiket, esetleg erősen eszmék hatása alatt is, de gazdasági életigényekre építették. Ilyenek voltak, a maga idejében, a merkanti-

lizmus és később, mint láttuk, az angol iskola, aztán Marx tanítása. Ezzel természetesen nem akarok értékelni, nem mondom azt, hogy az így keletkezett tanítások helyesek. Távolról sem. Az így keletkezett elmélet is láthatja rosszul az életet és becsülheti tévesen, egyoldalúan az életigényeket. De amikor így járt el, ahhoz nyúlt hozzá, amiből egyedül meríthet helyesen. Az ilyen elméletekben, az ilyen közgazdaságtanban van gazdasági tartalom.

Ha előbbi szemlénket az újabb közgazdaságtani irányzatok fölött most már ebből a szempontból folytatjuk, vagyis hogy meglássuk, mekkora bennük ez a gazdasági tartalom, sovány eredményre fogunk jutni. A határhaszonelmélet kiinduló pontja gazdasági életszemlélet eredménye. Ez a kiinduló pont, azt hiszem, örökértékű kincse is marad a közgazdaságtanban. Arról, amit a határhaszoniskola erre ráépített, már nem merném ugyanezt elmondani. A mai angol közgazdaságtan annyival van közelebb az élethez és annyival tanít életrevalóbbat, amennyire nem tudja, de nem is akarja magát minden, más oldalról jövő, eszmei hatás ellenére sem, felszabadítani a gyakorlati érzékű, nagy angolok hatása alól. Hogy a mai amerikaiak mennyire keresik a kapcsolatot tudományukban az élettel, a megelőző nemzedéknek a határhaszoniskola bűvkörébe jutott elmélkedéseivel szemben, már láttuk. A termékeinek száma tekintetében ismét tiszteletre méltó, tartalom tekintetében azonban a réginél szegényebb, mai német irodalmat az a filozófia, amelyre támaszkodik, nem tudja tartalommal megöltetni. Újabb dicsőségére szolgál a régi angoloknak, hogy ott, ahol a tartalom ebben az újabb német irodalomban valamit nyújtani is látszik, jót vagy rosszat-e, azt most nem kutatom, ez a tartalom erősen emlékeztet az angolokra. (Cassel, Oppenheimer.) A szociáljogi irányzat tanításaiban van gazdasági tartalom. Ismét nem vizsgálom, jó-e, vagy rossz. De mert ez az irányzat ilyen tartalommal rendelkezik, életképesebbnek gondolom Liefmann pszichologizálásánál és Cassel logikai úton megszerkesztett rendszerénél. Van gazdasági alapja az erősen előtérbe nyomuló eszmei mögött az univerzalizmusnak is. Az eszmét ugyanis, mely a romanticizmus alap gondolatával közös, nagy mértékben gazdasági tényező keltette életre. A Müller Ádám-korabeli és a mai németiség gazdasági helyzete között viszonylagosan sok a rokon vonás. Akkor a napoleoni háborúk hatása a németiségre és a szent szövetség eszméi a feudális színű politikai és a romantikus színezetű gazdasági tanításokat népszerűekké tették. Ma hasonló hatást idézhet elő széles körökben a németiség nagy veresége a világháborúban és sokak által szükségesnek ítélt küzdelme egy bizonyos társadalmi fronton. Amint azonban a gazdasági és politikai viszonyok száz év előtti javulásával megszűnt Müller Ádám hatása, úgy, azt hiszem, ez

lészen, a németiség várható gazdasági fellendülésével kapcsolatban, a Spann Othmár fellegekben járó tanításainak sorsa is.

*

A fentiekből, azt hiszem, levonhatók a következő tanulságok:

A tantörténet nagyon hasznos kiegészítője a közgazdaságtan elméletének, mert keletkezésükben, tehát legjobban megérthetően és legigazabban magyarázza meg nekünk a gazdasági tanításokat. Aki tehát jó tantörténetet ad, igen hasznosan járul hozzá a közgazdaságtani tudás fejlesztéséhez.

A helyesen kezelt tantörténet tanubizonyysága szerint a közgazdasági elméletek, tantételek, rendszerek egyik legerősebb keletkeztető alapja a gazdasági élet maga. Ezért minden közgazdasági tantörténetnek lehetőleg a gazdaságtörténetből kell kiindulnia. (Ilyen kísérletek irodalmilag már bőven történtek. E sorok írója maga is így iparkodik kezelni a közgazdaságtan történetét egyetemi előadásaiban.)

A közgazdasági elméletek további keletkező alapja a megelőző idők gazdaságtani gondolkozása és az általános filozófiai gondolkozás áramlatai. Vannak idők, amikor ez utóbbiak hatása erősebb a közgazdaságtanra. Vannak ismét, amikor gyengébb.

Azok a közgazdaságtani elméletek, amelyek többet köszönnek keletkezésükben a gazdasági életnek, mint a filozófiai eszméknek, hatásaikban maradandóbbak.

Nem volna érdektelen megvizsgálni, hogy vajjon nincsenek-e esetenként a filozófiai gondolkozásnak is bizonyos fokig gazdasági alapjai. E vizsgálatnak természetesen túl kellene terjeszkednie azon a körön, amelyben ez az összefüggés, ez a hatás eléggé szembeszökő és eléggé fel van már derítve. Itt a filozófiai és a közgazdaságtani gondolkozások kölcsönhatásának a kérdése is elénk lép.

Aki jó közgazdasági tantörténeteket akar írni, annak a közgazdasági eszmék mindegyik keletkeztető forrását egyaránt méltatnia kell. Aki, bár tudatosan és szándékosan, csak az egyiket emeli ki, könnyen egyoldalúvá lesz és ekkor már tévedést tanít.

Aki a közgazdasági eszmék bölcséleti alapjait vizsgálja, igen hasznos munkát végez. De mint tantörténetíró feladatának csak egyik részét teljesítette.

*

Ezek a sorok abból az alkalomból íródtak, hogy Surányi-Unger Tivadarnak „Az újabb közgazdasági elméletek bölcséleti alapjairól“ szóló érdekes előadása, melyet a Magyar Filozófiai Társaságban tartott, a Közgazdasági Szemle hasábjain is megjelent. Ez az előadás különben a jeles szerzőnek „Die Entwick-

lung der theoretischen Volkswirtschaftslehre im ersten Viertel des 20. Jahrhunderts“ című, nemrégiben megjelent munkájából az első fejezetet adja vissza, némi rövidítésekkel.

Az említett könyv pedig mintegy folytatólagos befejezője annak a nagy munkának, mely szerző tollából „Philosophie in der Volkswirtschaftslehre. Ein Beitrag zur Geschichte der Volkswirtschaftslehre“ címmel két kötetben 1923-ban és 1926-ban jelent meg. Ez a formailag különálló harmadik kötet bizonyos tekintetben többet, más szempontból kevesebbet nyújt a két elsónél. Többet, mert a legapróbb részletekre is kiterjedő, igen nagy olvasottsággal és rendkívül lelkiismeretességgel megírt, teljes, referáló tantörténet, míg a két első kötetben csak a főbb eszmék fejlődéstörténete foglaltatik és szerző ezeket is csak bizonyos szempontból, t. i. a filozófiai gondolkozással való összefüggésük szempontjából vizsgálja. Kevesebbet pedig azért, mert a befejező kötetben szerző ennek az összefüggésnek a vizsgálatát, legalább az első két kötetben alkalmazott mértékben, elmellőzi. Mindjárt hozzáteszem, hogy nem kárára. Csak ekként, az oda nem tartozó dolgok elhagyásával és egyebekben is mutatkozó, nagy önmérséklettel lehetett ezt a könyvet úgy megírni, hogy jól szolgáljon annak, aminek szánva volt: referáló, teljes tantörténetnek, amelyből, mint egy jó lexikonból, igen soká fog-nak mindenütt meríteni. Kautznak ma már rég elévült, de soká külföldön is nagyon becsült, nagy munkája után megint Magyarország adott egy jó közgazdasági tantörténetet a világnak.

A munka idézett első fejezete azonban, amelynek nyomán az említett előadás készült, mutatja, hogy szerző ennek a könyvének az anyagát is megvizsgálta a filozófiai összefüggések szempontjából. Jól is tette. Aki olyan filozófiai képzettséggel bír, mint szerző, hivatott is rá. Hogy ezeknek az összefüggéseknek a megállapítása közben szerzőt a filozófus heve néhol egy kissé elragadta, azt az olvasó a fenti cikkből észrevehette.

Aki hozzáértő olvassa a Surányi-Unger három kötetét, azon felül hogy a szerző filozófiai tudása előtt meg fog hajolni, látni fogja azt is, hogy az író közgazdasági képzettsége sem áll sokkal kisebb fokon a filozófiainál. És éppen ezért meg lesz győződve arról is, hogy Surányi-Unger egy pillanatig sem hitte, hogy akkor, mikor a közgazdaságtan filozófiai alapjait vizsgálja, teljes közgazdasági tantörténetet ad. Mutatja ezt már különben a két első kötet idézett alcíme is, mely a munkát csak adaléknak mondja a közgazdaságtan történetéhez.

De nem mindenki fogja a három kötetet a feltétlenül hozzáértő szemével nézni, mikor azokat a kezébe veszi. A három kötet látszólagos összefüggése a hozzá nem értőt meg fogja téveszteni. A harmadik kötet ugyanis tényleg tantörténet, amelyet előreláthatólag sokan fognak forgatni abból a célból, hogy isme-

retekét szerezzenek belőle. Ha már most ugyanezek az olvasók azzal nyúlnak a két első kötethez, hogy abban is tantörténetet kapnak, téveset fognak tanulni, mert ez a két kötet éppen úgy, mint a harmadik kötet első fejezete is, egyoldalú beállítással a közgazdasági eszmék fejlődését csak egy tényező oldaláról magyarázza.

Ezt annál szükségesebbnek tartom kiemelni, mert az az egyébként nagyon érdemes ismertető bírálat, amely Surányi-Unger könyvéről éppen a *Közgazdasági Szemle* hasábjain jelent meg, úgy látom, erre nem figyelmeztet kellőképen.

De szükséges erre rámutatni azért is, mert bizonyos, káros irányban tényleg túlburjázott, materiális hatás ellenhatásaként nálunk, különösen a szellemi tudományokban, nagyon is szokássá vált a materiális fejlődési tényezők hatását a szellemi tényezők hatásával szemben lebecsülni. Óhajtandó, hogy ez, legalább a közgazdaságtanban, ne történjék meg.

Navratil Ákos.

A konjunkturakutatás külföldi szervezetei.*

Készséggel vállalkoztam arra, hogy a „Magyar Közgazdasági Társaság“ által a konjunkturakutatás ismertetése céljából rendezett előadássorozat keretében a kitűzött célt szerény tudásommal elősegítsem.

A következőkben, részben a rendelkezésre álló anyag nyomán, részben a helyszíni tapasztalatok alapján, amelyeket a m. kir. kormány megbízásából a múlt hónap folyamán Németországban szereztem, a konjunkturakutatás külföldi szervezeteiről szeretnék, legalább nagy vonásokban tájékoztatást nyújtani. Mindezzel kapcsolatosan pedig, de már előadásom közölt címén túlmenőleg, megemlékezni óhajtanék a külföldi konjunkturakutatás fejlődéséről, annak eredményességéről, valamint arról is, hogy a magyar konjunkturakutatást a külföldi példák és tapasztalatok alapján miként kellene a hazai viszonyoknak megfelelő módon megszervezni.

A konjunkturaprobléma, amint arra *Heller Farkas* dr. professzor úr rendkívül értékes előadásában rámutatott, már *Owen, Malthus és Say* kora óta élénken foglalkoztatja a tudományt, csak a beállítás volt egészen más, mint ma s a régi elmélet a konjunkturaváltozásnak csupán egy fázisát, a legfeltűnőbbet, a gazdasági válságot vette észre.

A konjunkturaváltozás többi fázisára csak a múlt század 80-as éveiben terelődik különös figyelem. *Neumann Spallert* és *de Foville* az elsők, akik ily irányú tanulmányokkal foglalkoznak. *Neumann Spallert* 1887-ben, a nemzetközi statisztikai intézet első kongresszusán, *de Foville* pedig 1883-ban, a párisi statisztikai társaság ülésén mutatja be kutatásainak eredményét és ők hangoztatják először a konjunkturaváltozások szabályszerűségének felderítése céljából a statisztikai adatok szisztematikus feldolgozásának és csoportosításának szükségességét is.

Ez időponttól kezdve a konjunkturaváltozásokra vonatkozó kutatások mind általánosabbá lesznek. A gazdasági élet legkülönbözőbb jelenségeiről összeállított statisztikai számsorok, nemkülönben a népességre vonatkozó számsorok is, mind

* A Magyar Közgazdasági Társaság 1927 május 10-iki ülésén tartott előadás.

tágabb körben vétetnek vizsgálat alá és majdnem mindenütt hullámszerű kilengések, e kilengések között pedig belső kapcsolatok állapíthatnak meg. S éppígy az eredmények grafikai ábrázolása is mindjobban elterjed.

A folyó évszázad első évtizedében a kutatások még nagyobb lendülettel folytatódnak s újabb eredményt érnek el. A belga *Jubin* s követői ugyanis a konjunktura hullámzását már rezultáns számsorral fejezik ki és azt rezultáns görbével is szemléltetik. Sőt ez alapon már konjunkturabarométerek felállításával is kísérleteznek.

A világháborút közvetlenül megelőző évek folyamán az eiféle kutatások súlypontja már teljesen Amerikára terelődik. A rezultáns számsoron alapuló barométerek is itt jutnak először nyilvánosságra. Ezek sorából legismertebbek a „Babson Statistical Organisation“ és a „Brookmires Economic Service“ által 1911 óta kiadott barométerek.

A világháború természetesen az eiféle kutatások intenzitását is csökkenti. De míg Európában úgyszólván teljes stagnáció következik be, addig az Északamerikai Egyesült Államokban a konjunkturaprobléma megoldásán tovább is állandóan és lankadatlanul fáradoznak. S ugyanott még a világháború folyamán: 1917-ben létesítik azt a konjunkturakutatással foglalkozó szervet, amely a mai értelemben vett konjunkturakutatás alapelveit fekteti le, s amelynek módszerei még ma is mintagyanánt szolgálnak a konjunkturakutatás terén. Ez a szerv a „Harward University Committee on Economic Research“, amely 1919 óta a gazdasági élet jelzőszámait a „The Review of Economic Statistics“-ben közli, prognózisait pedig, amelyek alapjául az úgynevezett „Index Chart“-ban közzétett 1903—1904. évi indexek szolgálnak, „Weekly Letters“ címen hozza nyilvánosságra. Eszerint tehát a harwardi egyetem a konjunkturakutatással kapcsolatosan már mindjárt kezdettől foglalkozik konjunkturabarométerek összeállításával is. E barométerek három piacnak, nevezetesen: a spekulációnak, a kereskedelmi és ipari tevékenységnek, vagyis az üzletmenetnek, végül a pénzpiacnak egymáshoz való viszonyán épülnek fel; diagrammjuk pedig e három piac görbéjének egymásutánját szemlélteti.

A harwardi konjunkturakutatás mellett ma már számos amerikai hitelintézet és ipari érdekeltség folytat a harwardi egyetem által megállapított módszerek szerint, főként intern használatra, konjunkturakutatást. Ezenkívül pedig részben még ma is megjelennek azok a prognózisok, amelyek a gazdasági viszonyok alakulását egy rezultáns görbével szemléltetik, s amelyek helyességét újabban, nevezetesen 1923-ban a Nemzetközi Statisztikai Intézet brüsszeli kongresszusán nagyon is súlyos okok alapján kétségbevonták.

A többi külföldi államban a mai értelemben vett konjunk-

turakutatás már jóval az amerikai kutatás megindítása után következik be. Az európai konjunkturakutatás elterjedésének hatalmas lökést adnak azok a válságos évek, amelyek Európának piacait a világháborút követő esztendőök folyamán megingatják és az országok gazdasági életének folyását teljesen kiszámíthatatlanná teszik. Szinte azt lehetne mondani, hogy Európának, helyesebben Nyugateurópának államai a konjunkturakutatásnak úgyszólván lázas meghonosításával a gazdasági válságok okait nemcsak feltárni, hanem egyúttal megszüntetni is óhajtják. A szemük előtt álló amerikai példa mindenestre felkelthette ezt a reménységet. Mindaddig ugyanis, amíg a világháborút követő válság az Északamerikai Egyesült Államokat nem éri el, az amerikai konjunkturakutatás eredménye kiválónak mutatkozott és az annak alapján felállított gazdasági barométerek helyessége is megfelelőnek bizonyult.

Angliában a kutatásnak e módját 1922-ben a londoni közgazdasági főiskola kezdeményezi. Az ott összeállított statisztikai számsorok a „Manchester Guardian Reconstruction Supplements“-ben jelennek meg. 1923-ban a konjunkturakutatást a „London and Cambridge Economic Service“ című vegyesbizottság veszi kezébe, amely az előbb említett főiskolának, a cambridge-i egyetem közgazdasági fakultásának, a közgazdasági tájékoztató iroda központi tanácsának (Central Council for Economic Information) és az angol ipari érdekeltiségnek képviselőiből áll. E szervezet, amely a harwardi szervezettel szoros kapcsolatban van, kutatásainak eredményeit és a legfontosabb gazdasági mozzanatok indexeit havonként teszi közzé. Barométereit viszont, amelyek szintén a harwardi módszer szerint állítatnak össze, háromhavonként jelennek meg, s mintegy 60 statisztikai sorozatot tartalmaznak. Ezek a sorozatok 6 főcsoportra vannak tagolva, aszerint, amint azok a pénzpiacra, a valutaárfolyamra, az árakra és munkabérekre, a kereskedelemre és termelésre, a forgalomra vagy a munkapiacra vonatkoznak. A barométer felállításához szolgáló négy legfontosabb sorozat azonban 1913-as alapon számított indexekben, havonként is közzététetik.

Franciaországban a gazdasági válságok tanulmányozására a kormány már 1908-ban bizottságot alakít, amely statisztikai adatok segítségével 100-nál több gazdasági, szociális és demográfiai jelenséget rögzít meg. E bizottság működésének befejezése után, 1911-ben ugyanebből a célból már egy állandó bizottság szervezését tervezik. Ez az állandó bizottság azonban a közbejött világháború miatt csak 1919-ben kezdheti meg működését. Ez időponttól a „Revue politique et parlementaire“ című folyóiratban közöl mintegy 70 jelenségre vonatkozólag statisztikai számsorokat és jelzőszámokat. Újabban a „L'Institut Statistique de l'Université de Paris“ foglalkozik konjunktura-

kutatással. 1923. óta háromhavonként közli adatait „Indices du mouvement général des affaires“ címen. Ez a statisztikai intézet szintén állandóan kapcsolatban áll a harwardi egyetemmel, ezenkívül az angol intézettel is. Az általa kiadott közlemény a kereskedelemre, iparra és pénzpiacra vonatkozólag 87 statisztikai sorozatot tartalmaz. A mai helyzettel való összehasonlítás céljából a legtöbb esetben az 1903—1914. évekre vonatkozó adatok is közöltetnek. A statisztikai sorozatok közül az ország gazdasági helyzetére vonatkozólag különösen négyet tekintenek jellegzetesnek, nevezetesen: a részvények árfolyamára, az angol és a francia nagykereskedelmi árakra, valamint a francia bank leszámítolási kamatlábjára vonatkozó indexsorozatokat. Barométerük alapját e számsorozatok alkotják. A prognózisra azonban súlyt alig helyeznek. Hiányos konjunkturabarométerüknél sokkal érdekesebbek a francia statisztikai hivatalnak gazdasági jelzőszámai és ipari üzletmenetre vonatkozó indexszámai. Ezek a „Bulletin de la Statistique générale de la France“ című havonként megjelenő kiadványban közöltetnek. Ezenfelül ki kell emelni Franciaországról még azt is, hogy a magánkutatás Európában itt a legelterjedtebb.

Svédországban a kereskedelemügyi minisztériumnak egyik osztálya foglalkozik konjunkturakutatással. 1922 óta a „Swedish Economic Review“ közli Svédország gazdasági helyzetére vonatkozólag a legfontosabb indexsorozatokat. E sorozatok szintén a harwardi egyetem módszere szerint állapítatnak meg és az ipari részvények árfolyamára, a nagykereskedelmi árakra, az évjáradékok átlagos árfolyamára, a termelésre és a munkanélküliségre vonatkoznak.

Oroszország 1925. óta szintén foglalkozik konjunkturakutatással. E célból Moszkvában kutatóintézetet is szervez. Az orosz és részben angol nyelven megjelenő „Economic Bulletin of the Conjunction Institute“ című havi közlemény 171 jelenségről tartalmaz adatot. Ezek közül 38 sorozat — külön táblázatba foglalva — a konjunktúra jellemzésére szolgál. A folyamatos adatok részben az 1913. évre, részben az 1923/24. vagy 1924/25. gazdasági évre vonatkozó adatokkal hasonlítottatnak össze. Az adatok jóságához és a belőlük vont következtetésekhez azonban sok kétség fér.

Németország hivatalos konjunkturakutatóintézetét „Institut für Konjunkturforschung“ címmel 1925-ben alapították. Erről előadásom folyamán még részletesebben is megemlékezem. Most csak annyit róla, hogy ez az intézmény, amely csak kifelé jelentkezik önálló intézetnek, kutatásainak eredményeit a „Vierteljahrshefte für Konjunkturforschung“ című negyedévi füzetekben teszi közzé s a közölt statisztikai sorozatokat grafikailag is ábrázolja. Az úgynevezett kiegészítő füzetekben főleg a konjunkturakutatás módszereire vonatkozólag közöl

önálló tanulmányokat. A „Deutsche Wirtschaftszahlen“ című heti jelentésben pedig a konjunkturaváltozásokra vonatkozó adatokat hozza nyilvánosságra.

E birodalmi konjunkturakutató intézetnek Essenben még fiókintézete is van.

A német konjunkturakutatásnak e hivatalos szervén kívül még meg kell emlékezni a frankfurti konjunkturakutatóintézet tevékenységéről is. Ezt az intézetet a frankfurti kereskedelmi kamara tartja fenn a különböző érdekeltségek, főként a hitelintézetek támogatásával. Kutatásainak eredményeit évenként 4-szer teszi közzé kiadványában, a „Wirtschaftskurvé“-ban. A többi nyilvánosságra kerülő jelzőszám sorából még a hamburgi „Wirtschaftsdienst“ és a „Berliner Tagblatt“ jelzőszámai említésre méltók.

Európa többi államai közül már csak Ausztriának és legújabbban Lengyelországnak van konjunkturakutatóintézete. Mindkettő a folyó évben állítatott fel s így működésük egyelőre csak intern jellegű. Szervezetüket viszont később fogom részletesen ismertetni.

Végül még meg kell említenem azt is, hogy Olaszországban és Csehországban szintén tervezik ily intézetnek felállítását.

Az egyes államok most felsorolt konjunkturakutató szervein kívül még két nemzetközi intézményről is meg kell emlékezni. Ezek a Nemzetközi Statisztikai Intézet és a Népszövetség, amelyek kiadványaikban, nevezetesen a „Bulletin mensuel de l'Office permanent“, illetőleg a „Bulletin mensuel de Statistique“ című havi közleményekben a gazdasági jelzőszámoknak egész sorát adják. Ezek között a harwardi kutatás meghatározásai szerint csupán a spekulációra vonatkozólag nincsenek adatok.

Ép így még meg kell említenem azt is, hogy jelenleg az előbb említett két nemzetközi intézmény és az egyes államok konjunkturakutató szerveinek együttműködése alapján egy nemzetközi konjunkturabarométer létesítésén is fáradoznak.

Amint az elmondottakból látható, az amerikai példát Nyugat- és Középeurópa államainak legnagyobb része követi. Sőt ha figyelembe vesszük azt is, hogy a gazdasági jelzőszámok összeállítása és közzététele, valamint az egyetemi konjunkturakutatás minden államban meghonosodott, bátran mondható, hogy a konjunkturakutatás már Európában is általában elterjedt. A kutatásnak ez az általános elterjedése azonban a várt eredményt mégsem hozta meg. Sőt az a lelkesedés, amellyel Európa az amerikai kutatás módszereit fogadta és meghonosította, bizonyos mértékben alábbhagyott. Ezt különösen az idézi elő, hogy Amerika az 1926. év folyamán, az Amerikára is áttért gazdasági válság következtében, kutatásának módszerét és konjunktura diagrammját helyesbíteni volt kénytelen. A gaz-

dasági viszonyoknak lényeges megváltozása következtében ugyanis azok az alapelvek, amelyeket a harwardi egyetem a világháború előtti adatok hosszú sorozata alapján megállapított, s amelyek az amerikai krízis bekövetkeztéig megfelelőeknek is bizonyultak, az 1926. válságos esztendő óta következtetésekre már nem alkalmasak. De előmozdítja a konjunkturakutatás eredményeiben való kételkedést az is, hogy a folyó évtized elején mutatkozó európai krízis után a gazdasági életnek berendezkedése Európában is más irányt vett, mint a világháború előtti normális esztendőkből. Úgyhogy ez irányváltozás folytán a gazdasági életnek mai konjunkturális lefolyását a világháború előtti indexsorozatokra támaszkodó alapelvek szerint helyesen meghatározni nagyon sok esetben már nem lehetséges. Minden tekintetben megfelelő gazdasági barométerek felállításáról pedig alig lehet szó. A csalódásra enged következtetni az is, hogy a legújabb hírek szerint Svédország közleményeit beszüntette és az angol intézet máris hajlandó elhinni, hogy a prognosztikonok elkészítésének lehetősége nem oly valószínű, mint ahogy azt előzőleg hitték. S azt hiszem nem tévedek, ha a csalódás egyik kútforrásaként arra is utalok, hogy különösen a gyakorlat emberei a válságos gazdasági viszonyok közepe tére sokkal nagyobb súlyt tulajdonítottak a konjunkturakutatásnak, mint szabad lett volna s emellett azt remélték, hogy megbízható eredményeket néhány évi megfigyelés alapján is el lehet érni.

Mindez azonban nem jelenti azt, hogy a konjunkturakutatásnak nem lenne fontossága. Jelentősége el nem vitatható. S hogy pillanatnyilag mégis a kételkedés nyomult előtérbe, mint már említettem, főleg annak tulajdonítható, hogy a gyakorlati gazdasági élet túlságosan gyorsan akart oly következtetésekhöz jutni, amelyek ismerete alapján a leromlott gazdasági élet fellendítését remélték. Már magában az a tény, hogy a konjunkturakutatás rendkívül sokirányú és időszerű adatot kíván, elegendő ok ahhoz, hogy azzal foglalkozni kell. A sokirányú és időszerű adatoknak beszerzése ugyanis, ha nem is a konjunkturakutatásnak, de mindenesetre a többnyire elhanyagolt gazdasági statisztikáknak hatalmas és nagyarányú kiépítésére vezet. A gazdasági statisztikáknak ez a kiépítése pedig már egymagában is elegendő ahhoz, hogy a gazdasági életnek különböző viszonyait időszerűleg megismerjük. Természetesen, ha e különböző viszonylatoknak egymással való összefüggése is ismeretes, a gazdasági életnek mindenesetre mélyebb és nagyobb ismeretét érjük el. Ép ezért már csak ebből a szempontból is fontos a konjunkturakutatásnak megszervezése. S ha pillanatnyilag a konjunkturakutatás talán bizonyos mértékben nem is tekinthető teljesen megbízhatónak s eredményei, különösen ami a barométereket illeti, ma még úgyszólván

kétségbe vonhatók, ez nem jelenti azt, hogy a kutatás módszereinek helyes kiépítése, a közgazdasági, statisztikai és matematikai tudomány megfelelő összegyeztetése által és mindenekelőtt kellő ideig tartó megfigyelés után, ne lehetne a megkívánt eredményeket elérni. Már csak azért is, mert azt, hogy a konjunkturakutatással a hozzáfűzött remények mindezideig be nem teljesedtek, leginkább annak lehet tulajdonítani, hogy a konjunkturát irányító okok közül az úgynevezett különleges okok, vagyis azok, amelyek az idény- és időszaki (szekuláris) változásokat előidéző okokon kívül befolyásolják a konjunktura kialakulását, ma sokkal számosabbak és nagyobbak, mint normális viszonyok között. S mert ép ezeknek a különleges okoknak megállapítása okozza a legnagyobb nehézségeket, nyilvánvaló, hogy a konjunkturakutatást viszont e különleges okok kiküszöbölése nehezíti meg leginkább; de nyilvánvaló ezzel az is, hogy e nehézségeken csakis az elméleti kutatás kiépítése és a megfelelő ideig tartó megfigyelés segíthet.

Magyarország szempontjából legfontosabbak a konjunkturakutatásnak azok az eredményei, amelyek Középeurópára vonatkoznak, mert az ország gazdasági kapcsolata ezekkel az államokkal a legszorosabb s ezeknek az államoknak gazdasági viszonyai közelítik meg leginkább a magyar gazdasági viszonyokat. Ép ezért három államnak konjunkturakutatásával, helyesebben konjunktura kutatási szervezetével óhajtanék bővebben foglalkozni. Ezek az államok Németország, Ausztria és Lengyelország. A felállítandó olasz és cseh konjunkturakutatással foglalkozó intézetek szervezetének ismertetését már mellőznöm kell, mert ezekre vonatkozólag, tudtommal, a nyilvánosságra még semmi sem került.

Németországban a konjunkturakutatásnak háromféle irányát kell megkülönböztetni. Az állami, az egyetemi és a gazdasági érdekeltségek által folytatott kutatást. Konjunkturakutató intézete azonban jelenleg csak az államnak és a frankfurti gazdasági érdekeltségnek van.

Az állam hivatalos konjunkturakutató szerve az: „Institut für Konjunkturforschung“, amely 1925-ben állíttatott fel. Mielőtt ez a hivatalos intézmény megalakult volna, a német-birodalmi statisztikai hivatal egyik osztálya foglalkozott konjunkturális megfigyelésekkel. S maga a kutatóintézet csak akkor állíttatott fel, amikor ez az osztály kellő anyagra tett szert és amikor legalább is körvonalozni tudta a német kutatás módszereit, vagyis amikor a birodalmi statisztikai hivatal a kutatáshoz szükséges legelemibb előkészítő munkálatokat befejezte.

Ez az intézet kifelé különálló intézménynek jelentkezik, befelé azonban a birodalmi statisztikai hivatalnak úgyszólván egyik osztályát alkotja. Az intézetet kifelé egy bizottság kép-

viseli, amelynek elnöke a birodalmi statisztikai hivatalnak elnöke, tagjai pedig az állami hivatalok képviselőin kívül a különböző kereskedelmi, ipari, pénzügyi és mezőgazdasági érdekeltségek képviselői. Az intézmény ügyeit egy végrehajtó bizottság intézi, amely mindössze három tagból áll, s amelynek elnöke ugyancsak a birodalmi statisztikai hivatal elnöke. Ezenkívül az alapszabályok szerint egy tudományos bizottságnak is kellene működni, ez azonban mindezig nem szerveztetett meg. Az intézet személyzete a birodalmi statisztikai hivatalnak oda beosztott alkalmazottaiból áll. Kizárólag a konjunkturakutatás céljaira, csupán két matematikus, néhány rajzoló és segédmunkás vétetett fel.

A konjunkturakutatáshoz szükséges adatokat, vagyis az abszolút számokat, mint azok indexszámait többnyire maga a statisztikai hivatal szolgáltatja. A konjunkturakutató intézet csupán azoknak az adatoknak összegyűjtésével, feldolgozásával és sorozatokba való összeállításával foglalkozik, amelyeket kizárólag a konjunkturakutatás céljaira a bizottságban helyet foglaló érdekeltségek részéről gyűjt be. Tekintettel arra, hogy a német statisztika hivatalos szervezetének nem áll oly törvény rendelkezésére, amely az adatoknak begyűjtését a munkaprogramba való beállítás által teszi kötelezővé, abból a célból, hogy a szükséges adatok mégis begyűjthetők legyenek, a konjunkturakutatóintézet egy különleges eljárást honosított meg. Azt a felhívást ugyanis, amellyel valamely, az érdekeltség körébe tartozó vállalat adatszolgáltatásra szólíttatik fel az intézet elnöke és az érdekeltségnek a bizottságba delegált tagja, legtöbbször elnöke, együttesen írja alá. A felhívást tehát a konjunkturakutatóintézet és maga az érdekeltség együttesen intézi tagjaihoz. Az eredmény várakozáson felüli és mindenestre a német gazdasági körök nagy megértéséről tanuskodik. Ezek az adatok többnyire reprezentatív jellegűek s 1–3 hónaponként, sőt hetenként gyűjtetnek be.

A német kutatóintézet a legmesszebbmenő módon igyekszik mindazokat a gazdasági életre vonatkozó adatokat összegyűjteni, amelyeknek statisztikai összeírására lehetőség kínálkozik. Indokolja ezt azzal, hogy a konjunkturakutatásnak helyes kiépítése csak abban az esetben érhető el, ha a gazdasági élet jelenségeinek összes jellegzetes mozzanatait megrögzítheti és ha majd ezek sorából választhatja ki mindazokat a legjellegzetesebb adatokat, amelyek a gazdasági élet konjunkturájának megállapításához legfőképpen szükségesek. Hogy egyebet ne mondjak, ép most a rongygyűjtő vállalatokkal folynak tanácskozások abból a célból, hogy az adatszolgáltatásba ők is bekapcsolóssanak, mert e vállalatok érdekképviselőinek megállapítása szerint a rongygyűjtésnek eredményei havonként és időszakok szerint is nagy hullámzásnak vannak alávetve s bizonyos vonatkozásban,

nevezetesen elsősorban az ország lakosságának kereseti lehetőségére vonatkozólag rendkívül érdekes és tanulságos támpontot nyújtanak.

Ami a konjunkturakutatóintézet működését illeti, ezt ma két irányúnak lehet tekinteni. Az intézet egyrészt a birodalomnak a világháború előtti statisztikai adatai alapján a világháború előtti normális konjunkturát, másrészt pedig a világháború után jelentkező gazdasági viszonyoknak kialakulását igyekszik megállapítani.

Az intézet elsősorban megnevezett munkálata egyelőre intern jellegű, mert a világháború utáni időszokról még nem áll annyi adat rendelkezésére, hogy az azokból megállapított konjunkturát a világháború előtti konjunkturafolyamattal összevetve hozhassa nyilvánosságra.

Másodsorban megnevezett munkálkodása már nyilvánosságra kerül. A nyilvánosságra kerülő megállapítások, csekély kivétellel, többnyire nyers adatokon épülnek fel, tehát anélkül, hogy azokból bármily változások, még a legegyszerűbben kiküszöbölhető idényváltozások elimináltatnának. Újabban azonban, de még csak elvétve, ily idényváltozásoktól megtisztított görbék már mégis publikáltak. A birodalmi intézet mindaddig, amíg a világháború utáni időszokról kellő számú adattal nem rendelkezik, a jövőben is túlnyomórészt nyers adatokkal fog dolgozni.

A német birodalmi konjunkturakutató intézetről csupán ezeket óhajtottam még elmondani. Az intézetnek, valamint alkalmazott módszereinek részletes leírását ugyanis a Közgazdasági Szemle legutóbbi száma (1927. január—február havi szám) tartalmazza.

A gazdasági érdekeltségek frankfurti intézetét az ottani kereskedelmi kamara és gazdasági érdekeltségek, főleg hitelintézetek tartják fenn. Az intézet élén egy frankfurti régi bankháznak tulajdonosa áll, a munkálatokat pedig egy volt berlini bankigazgató vezeti. Az adatokat, amelyeket kutatásaik folyamán felhasználnak, részben a birodalmi statisztikai intézettől, részben a Frankfurter Zeitungtól kapják. Kutatásaik eredményeit negyedévenként a már említett „Wirtschaftskurvé“-ban teszik közzé. E kiadvány a gazdasági jelenségeket gazdasági ágak szerint csoportosítva tárgyalja s ép úgy, mint a birodalmi kutatóintézet, főként nyers adatokat közöl. Az intézet ezenkívül gyakorlatilag is foglalkozik konjunkturakutatással. A vállalatok megbízásából ugyanis azoknak konjunkturális viszonyait matematikai alapon veszi vizsgálat alá s azok termelési és értékesítési lehetőségeit így igyekszik elősegíteni. De ki kell emelni a frankfurti intézetnek azt a tevékenységét is, amelyet a kiképzés terén fejt ki. Az intézetnek

vezetője ugyanis egyetemi szemináriumában a konjunkturakutatás gyakorlati használatának terjesztésével is foglalkozik. Hallgatóinak legnagyobb része gyakorlati szakember, többnyire hitelintézeti vagy iparvállalati tisztviselő.

E helyütt még meg kell emlékezni azokról a tervekről is, amelyek legújabbban a német konjunkturakutatás terén felmerültek. Szászország ipari és kereskedelmi érdekeltsége hangoztatva azt, hogy Szászországban, valamint a vele gazdaságilag összefüggő Thüringiában és Bajorország egy kis részében más gazdasági viszonyok vannak, mint a birodalom többi részeiben, Drezdában külön konjunkturakutató intézetet óhajt felállítani. A tárgyalások a birodalmi intézettel a közeljövőben indulnak meg, vagy talán már meg is indultak. Úgy hallottam, a birodalmi kutatóintézetnek célja az lenne, hogy a drezdai országos statisztikai hivatal mellett egy oly külön konjunkturakutatóintézet állíttassék fel, amely mint a birodalmi kutatóintézetnek fiókja működne. Sőt szó van arról is, hogy Bajorország területére nézve ugyanilyen intézet Münchenben szerveztessék. Általábanvéve pedig azt tervezik, hogy a továbbiakban felállítandó valamennyi kutatóintézet a birodalmi kutatóintézet fiókjaként állíttassék fel, úgy hogy Németországot a birodalmi intézet vezetése alatt, egy egész kutatóintézet hálózat borítaná.

Ausztriában a konjunkturakutatóintézetet a bécsi kereskedelmi és iparkamara állította fel. Működését csak ez év elején kezdte meg. Munkálatai egyelőre csak a kísérletezés stádiumában vannak, kiadványai pedig még egyáltalán nincsenek. A bécsi intézetet a gazdasági érdekeltségek tartják fenn. Az állam Ausztriában nem tud ily intézetet fenntartani, annál kevésbé, mert magát a statisztikai szolgálatot is nagyon elhanyagolja. Alig hihető, hogy a bécsi intézet nagyobb eredményeket érhessen, mert az a bőséges statisztikai anyag, amellyel a német kutatás a birodalmi statisztikai hivatal útján rendelkezik, az osztrák statisztikai szolgálat elhanyagoltsága miatt a bécsi intézetnek csak nagyon kis mértékben fog rendelkezésére állani.

Lengyelországban, ahol a konjunkturakutatóintézet felállítása most van folyamatban, a konjunkturakutatással állami intézet fog foglalkozni. Ott az intézet felállítását ép úgy, mint Németországban, a statisztikai hivatal kezdeményezte s ahhoz is fog tartozni. A lengyel konjunkturakutatásnak legfontosabb személyei a tanács és az intézetnek vezetője. A tanács az érdekelt miniszteriumok tagjaiból, a statisztikai hivatal három tisztviselőjéből, két egyetemi tanárból, a Lengyel Bank és a két állami bank delegáltjaiból, az ipari, kereskedelmi és mezőgazdasági érdekeltségek kiküldöttjeiből fog állani. A tanács elnöke a statisztikai hivatalnak mindenkori elnöke. Az intézet vezetőjét a tanács javaslatára a miniszterium nevezi ki. Úgy az intézet vezetője, mint annak összes tisztviselői a statisztikai hivatal

státuszában állanak és a statisztikai hivatal elnökének vannak alárendelve.

A szóbanlevő olasz és cseh konjunkturakutatóintézetekről annyiban mégis meg kell emlékezni, hogy azok előreláthatólag vagy a lengyel, vagy a német intézet mintájára szerveztetnek meg. Legalább is az a centralisztikus törekvés, amely ezekben az országokban az állami közigazgatás terén megnyilvánul és az a nagy fontosság, amelyet ezek az államok a statisztikai szolgálatnak tulajdonítanak, csakis erre enged következtetni.

A konjunkturakutatásnak mind e szervezeteit együttesen tekintve, az állapítható meg, hogy kezdetben a kutatásnak ezek a szervezetei főként az egyetemeken alakították meg. Az újabb időkben szervezett közintézmények ellenben — ha Ausztriát az ismert okoknál fogva példa gyanánt mellőzzük, — már a statisztikai hivatalokkal szoros összefüggésben, vagy azok kebelében állítatnak fel, mert mindinkább az a felfogás érvényesül, hogy a konjunkturakutatás, mint a modern statisztikai kutatásnak egyik ágazata, a statisztikai szolgálat körébe tartozik.

Kétségtelen, hogy a konjunkturakutatás a közgazdaságtudományok egyik legmodernebb fegyvere, de más oldalról kétségtelen az is, hogy konjunkturakutatás tulajdonképpen semmi más, mint a statisztikai kutatásnak a legmodernebb eszközök segítségével dolgozó ágazata. Figyelemmel kísérve azt, hogy a konjunkturakutatás fejlődésével párhuzamosan a statisztika is milyen hatalmas átalakuláson ment át, hogy a statisztikának gazdaságstatisztikai ágazatai az utolsó két évtized folyamán, de különösen a világháborút követő évek alatt mennyire bővültek, színvonaluk mennyire emelkedett, vagy hogy a statisztikai kutatásnál alkalmazott módszerek mennyire finomabbá váltak s mindenekfelett, hogy a matematikai statisztika alkalmazása akaratlanul is mennyire tért hódított, nyilvánvaló, hogy a statisztikai kutatás fejlődése sem kisebb, mint a konjunkturakutatásé. Másrészt, ha figyelembe vesszük azt is, hogy a régi értelemben vett statisztikai kutatás a jelenségeket egy nyugvó pillanatban rögzítette meg, a modern statisztikai kutatás viszont, különösen a gazdasági élet terén, mindinkább folyamatos kíván lenni, s e célból a jelenségeket mind több és több egymásután következő helyzetben óhajtja megrögzíteni, nyilvánvaló, hogy a statisztikai kutatás a konjunkturakutatóhoz nagyon közel áll, sőt a legfejlettebb fokon magát a konjunkturakutatást már a statisztikai kutatás legfejlettebb módjának kell tekinteni, mert az is ép úgy, mint a legfejlettebb fokon álló statisztikai kutatás a gazdasági élet folyamatos változásait igyekszik megállapítani.

A statisztikai- és konjunkturakutatás egymáshoz való viszonya talán legjobban definiálható, ha azt a pont ciklikus moz-

gásának különböző ábrázolásával hasonlítjuk össze. A régebbi statisztikai kutatás olyan, mintha egy pont ciklikus mozgása legfeljebb 1—2 keresztmetszetben ábrázoltatnék. A mindinkább modernné váló statisztika már oly ábrázolási módnak felel meg, amely az ily keresztmetszetben való ábrázolást egyre sűrűbb közőkben végzi. Míg a legfejlettebb fokon álló statisztikai kutatás, valamint a konjunkturakutatás is annak az ábrázolási módnak felel meg, amely a pont ciklikus mozgását a legsűrűbb közőkben, úgyszólván folyamatosan, vagyis már a mozgás hossz-metszetében igyekszik ábrázolni.

A mondottak szerint tehát a konjunkturakutatás elsősorban statisztikai feladat. Természetes azonban, hogy ez a feladat nagy elméleti és gyakorlati közgazdasági tudást is igényel. Nem szabad azonban elfeledni azt, hogy a statisztikának, elsősorban a gazdasági statisztikának jelenlegi művelői hivatásuknak a mai gazdasági viszonyok között csakis akkor tudnak teljes mértékben megfelelni, ha statisztikai szakképzettségük mellett megfelelő elméleti és gyakorlati közgazdasági tudással is rendelkeznek. Modern gazdasági statisztikus ma ily gyakorlati és elméleti közgazdasági tudás nélkül el sem képzelhető. Igaz ugyan az is, hogy a statisztikusnak ez a közgazdasági tudása inkább általános vonatkozású, mert a rendelkezésre álló adatoknak áttekintésére és azok mérlegelésére elsősorban ily általános tudásra van szüksége. Ez általános közgazdasági képzettség mellett tehát a részleteknél már sok esetben a tudásnak hiánya mutatkozik. Ez a hiány azonban alkalomszerűleg, esetleg megfelelő szakférfiak meghallgatásával, mindenkor pótolható. Vagyis nincs semmi akadálya annak, hogy a konjunkturakutatással ne a statisztika foglalkozzék. Nemesak azért, mert e kutatás elsősorban statisztikai feladat, hanem azért is, mert a statisztikusoknak mindenesetre megvan az az általános s mindenkor megfelelő módon kiegészíthető közgazdasági képzettségük, amelyre a konjunkturakutatás terén feltétlenül szükség mutatkozik. S mindezekfelett ép az a nagy áttekintés biztosítja elsősorban a konjunkturakutatásnak helyes módszerekkel és helyes irányban történő végrehajtását, amellyel egy hivatásos statisztikusnak rendelkeznie kell.

A konjunkturakutatás azonban nemesak statisztikai feladat, hanem — amint azt külföldi példák általában mutatják — elsősorban állami feladat is. Ez indokolható azzal, hogy a konjunkturakutatáshoz szükséges adatokat az állam első kézből, saját statisztikai hivatalából szerezheti be, őt bízhatja meg a még hiányzó adatok beszerzésével s a statisztikai hivatal végezheti a kutatás folyamán felmerülő, sok esetben nagyon bőséges számítások gépies műveletét is. Vagyis ezek szerint ily berendezkedés esetén a konjunkturakutatáshoz szükséges statisztikai adatoknak technikai előkészítése közvetlenül valósítható meg.

De megbízhatóság szempontjából is indokolt a konjunktura-kutatással az állami statisztikai hivatalokat megbízni. Ezek a hivatalok jelenleg többnyire hivatásuk oly magaslatán állanak, hogy adataikat és statisztikai kutatásaik eredményeit általában hiteleseknek fogadják el. Így tehát kétségtelen, vagy legalább is a legnagyobb mértékben valószínű, hogy pártatlanságukat a konjunkturakutatás terén is megtartják.

A német konjunkturakutatóintézet felállítása alkalmával is főként ezek az érvek csoportosítottak s ez érvek eredményének tulajdonítható az, hogy amíg a kutatóintézet kifelé önálló intézménynek jelentkezik, addig befelé a statisztikai hivatal egyik osztályának tekinthető. A lengyel hasonló intézmény pedig már azt igazolja, hogy a tudományos, sőt gyakorlati álláspont is mindinkább elismeri azt, hogy a konjunkturakutatás tulajdonképpen semmi más, mint a legmodernebb statisztikai kutatás, s hogy ez is elsősorban állami feladat.

Ép ezért, ha arról van szó, hogy Magyarország a konjunkturakutatás terén miként rendezkedjék be, a most mondottakat kell figyelembe venni. Nem szabad azonban megfeledkezni arról, hogy ebben a kis országban csak akkor érhető el a konjunkturakutatás terén is eredmény, ha a konjunkturakutatás kérdése egyöntetű alapokon, az országos érdek és a különböző érdekeltségek kívánalmainak figyelembevételével oldatik meg s a konjunkturakutatás eredményeinek helyességét közös, egymást támogató munka segíti elő.

A külföldi példák szem előtt tartása mellett, azt hiszem a konjunkturakutatás magyarországi berendezése a következő módon volna leghelyesebben megoldható: a magyarországi konjunkturakutatás alapelveinek lefektetése és a kutatás irányítása céljából a m. kir. központi statisztikai hivatal kebelében egy „konjunkturakutató bizottság“ vagy „gazdaságstatisztikai bizottság“ címen bizottságot kellene szervezni. E bizottság élén az elnökség állana. Az elnök az ország gazdasági életének legkiválóbb szakemberei sorából választatnék ki. Az elnökség többi tagja (az alelnökök) az elméleti közgazdaságtudománynak, a gyakorlati gazdasági életnek, végül a hivatásos statisztikának lenne egy-egy vezető reprezentánsa. Az elnökség mellett egy főelőadó, később esetleg előadók is működhetnének. A bizottság tagjai pedig a hatóságok, a tudományos élet, a különböző érdekvéviselőek és a statisztikai hivatal képviselői lennének. A bizottság munkásságát az elnökség irányítaná s az elnökség volna egyúttal a szűkebbkörű intézőbizottság is, amely a bizottságnak összes munkálatait előkészítené és végrehajtaná.

Mindazok a konjunkturakutatóintézetek, egyetemek és magánegyetemek, amelyek a statisztikai hivatal által gyűjtött adatokat használnák fel kutatásaik céljaira, köteleztetnének, hogy azoknak a kötelezettségeknek, amelyeket rájuk a bizott-

ság kiró, feltétlenül eleget tegyenek. Ezzel szemben a statisztikai hivatal azt vállalná, hogy a gazdasági életnek a lehetőségig összes statisztikailag megrögzíthető jelenségeiről adatokat gyűjtsön. Ez különben máris bekövetkezett, mert a m. kir. kormány a központi statisztikai hivatal jövő évi költségvetésében az e célra szükséges összegeket máris biztosította, ami lehetővé teszi azt, hogy a statisztikai hivatal gazdaságstatisztikai adatgyűjtéseit már a legközelebbi jövőben nagy arányokban kibővítse.

Állami konjunkturakutatóintézet felállítása egyelőre melőzhető. E helyett a statisztikai hivatalnak egyik osztályát kellene megbízni — ép úgy, mint annak idején Németországban volt — a konjunkturák megfigyelésével. S csak akkor, amikor ez az osztály a szükséges anyagot összeszedte és egy felállítandó intézet munkaprogramját részletesen kidolgozta, lehet majd szó egy különálló, de mindenesetre a statisztikai hivatal kebelében felállítandó intézetről.

Az érdekeltségek ily konjunkturakutatóintézetek felállítására szintén jogosultak lennének. Tudtommal a budapesti kereskedelmi és iparkamara ezirányban az első lépéseket máris megtette. Ezek azonban a bizottság, illetőleg a statisztikai hivatal támogatására csak abban az esetben számíthatnának, ha a bizottság által előírt követelményeknek meg is felelnek. Ily, érdekeltségek által felállítandó intézetekre, illetőleg arra, hogy az egyes érdekeltségek, sőt magánszemélyek is önállóan foglalkozhassanak konjunkturakutatással, feltétlenül szükség van. Szükség van pedig ilyenekre különösen most, amikor megfelelő alap hiányában a kutatás munkája csak oly megközelítő eredményeket érhet el, amelyeket egy állami intézmény minden esetben nem hozhat nyilvánosságra. De szükség van az érdekeltségek efféle munkásságára már csak azért is, mert az egyes vállalatok konjunkturális viszonyainak prognózisszerű megállapítására elsősorban ép az ő munkásságuk van hivatva. Ez a tevékenység pedig, amint azt az amerikai példa és a frankfurti intézetnek ezirányú tevékenysége kiválóan igazolja, ma már feltétlenül szükségesnek mutatkozik.

Az egyetemeknek bekapcsolódása a konjunkturakutatásba szintén természetszerű. A külföldi egyetemek úgyszólván valamennyien foglalkoznak vele. Műegyetemünk e téren már szintén tud eredményeket felmutatni. Az egyetemi kutatásnak kiváló jelentősége az elmélet terén és a kutatásnál alkalmazandó módszerek helyes kiválasztásában, sőt újabb módszerek megállapításában van. De kiváló a jelentősége abban a tekintetben is, hogy az egyetemi kutatással kapcsolatos szemináriumok teszik leginkább lehetővé a konjunkturakutatással foglalkozó gyakorlati szakemberek kiképzését. Ily szakemberekre pedig, a konjunkturakutatás további fejlődésével és várható széleskörű

elterjedésével egyre nagyobb szükség fog mutatkozni. Szép példáját mutatja erre vonatkozólag Frankfurt, amelynek gazdasági szemináriumában közel 40, háromnegyedrészt gyakorlati szakember, főleg hitelintézeti tisztviselő foglalkozik konjunkturakutatással.

Amennyiben a magyar konjunkturakutatás e hármas tagozódásában szerveztetnék meg, ez a háromirányú tagozódás lehetővé tenné az általános és részletes, az elméleti és gyakorlati igények teljes kielégítését, s a statisztikai hivatal kebelében szervezendő bizottság egyöntetű, irányító munkássága mellett meg lehetne köztük a harmonikus együttműködés lehetősége is.

Azt hiszem az ország és mindannyiunk érdeke egyformán megkívánja azt, hogy a mai szűk határok között minden vonatkozásban, tehát ezen a téren is az egyöntetű működés és az egymást segítő munkásság hódítson teret. A legmegfelelőbb és az ország boldogulása szempontjából a legcélravezetőbb eredmény csakis így érhető el. Ép ezért legyen szabad előadásomat annak reményében zárni, hogy a magyar konjunkturakutatás a vázolt tervszerű alapján megvalósítható is lesz, s hogy annak eredményességét ily egyöntetű, közös és egymást támogató munkásság fogja elősegíteni és biztosítani.

Konkoly Thege Gyula

A gazdasági beszámítás elmélete.

Werner *Sombart* a modern kapitalizmus történetéről szóló nagy munkájának most megjelent III/1. kötetében¹ több helyütt foglalkozik a tiszta elmélet kérdéseivel néhány mondatban, néhány kategorikus megállapításban. Az a nagy tekintély és tisztelet, amely *Sombartot* mint gazdaságtörténészt joggal övezi, könnyen átszarmazik az ilyen odavetett megjegyzésekre, holott kétségtelen, hogy elméleti kérdéseket így mellesleg komolyan elintézni nem lehet és elvi vitákat pusztán a tekintély jogcímén eldönteni nem illik. Azért igen komoly veszélyt és igen sajnálatos eltévelyedést látunk abban, hogy *Sombart* ezekre az elméleti kilengésekre elragadtatta magát és szükségesnek tartunk óva inteni minden olvasót, hogy *Sombart* elméleti igényű kijelentéseit a legnagyobb tartózkodással és fenntartással fogadja.

Azok közé az elméletileg fontos nagy kérdések közé, amelyeket *Sombart* hirtelenében elintéz, tartozik a gazdasági beszámítás elmélete is, a határhaszonelmélet fájának ez a szép terebélyű mellékhajtása.

Sombart a gazdasági beszámítás elméletével két helyen foglalkozik, a 128. és 140. oldalon. Az előbbi csak irodalmi átnézet és csak annyiban bír a mi szempontunkból jelentőséggel, hogy eszerint *Oppenheimer* lenne elsősorban az, aki a beszámítási elméletet „bündig widerlegt“, vagyis végérvényesen megcáfolta volna. *Sombartnak* magának ellenérveit a 140. oldalon találjuk. Itt azt mondja, hogy a beszámítási elmélet „grundsätzlich verfehlt“ és ideje volna, hogy ez elmélet próbálkozásai véget érjenek: „Sie... sollten nicht länger in wissenschaftlichen Traktaten ihr Wesen treiben“. Hibásnak tartja *Sombart* a beszámítási elméletet azért, mert egy *egészben* sem lehetséges az összeműködő elemek hatási hányadát különválasztani, miután ez elemek egymástól nem izolálhatók és izolálva megszűnnek ugyanazoknak lenni, amire azonban már a gyakorlati beszámítás pusztá *ténye* is elég cáfolattal szolgál.

¹ Das Wirtschaftsleben im Zeitalter des Hochkapitalismus. Erster Halbband. 1927. A beszámítási elmületről: S. 128, 140.

Miután *Sombart* mint nagy elintézőre, *Oppenheimerre* hivatkozunk, nem kerülhetjük el, hogy utóbbinak okoskodására is ne vessünk egy rövid pillantást. *Oppenheimernek Sombartnál* idézett munkájában² elsősorban is a 114. oldalnak kell szemünkbe tűnnie, mely szerint *Oppenheimernek* egyenesen nem is szándéka, hogy a beszámítási elmélet fölött bírálatot mondjon: „Ich habe nicht die Absicht, auch nur die allgemeineren Grundlagen der Zurechnungslehre kritisch anzugreifen“. Annál nagyobb tehát az *Oppenheimer* érdeme, ha mégis sikerült volna neki a beszámítási elméletet *Sombart* szerint: „bündig widerlegen“. Ami kifogást *Oppenheimer* előhoz, az valóban nem is terjed ki többre, mint néhány odavetett megjegyzésre. Így kifogásolja a beszámítási elmélet bonyolultságát, mellyel szemben az ő megoldása (már tudniillik nem a beszámítási, hanem a jövedelemmegosztási problémára) sokkal elegánsabb, egyszerűbb és teljesebb. Azt állítja továbbá, hogy a beszámítási elmélet fogalmairól világos, határozott képet nem tudott szerezni és ezek után megállapítja, hogy tehát az elmélet fogalmai határozatlanok. Végül azt mondja, hogy a beszámítási elmélet szerint minden termelési tényezőnek azt kell beszámítani, ami neki a hozadékfelosztásban kijut, ellenben arra az elmélet nem tud feleletet adni, hogy mennyi az, amennyi mindegyiket megilleti. De mit mondjunk ethizálásnak a gazdasági elmélkedésben, ha nem *Oppenheimernek* azt az igényét, amit itt a beszámítási elmélettel szemben támaszt? Ugyanilyen ethizálás, illetve az ethizálásnak a beszámítási elméletnél való inszINUÁLÁSA, amikor *Sombart* azt állítja, hogy a beszámítási elmélet, amikor csak a tényleges helyzetet deríti fel, azt egyben igazolja is és ennél fogva a beszámítási elmélet törekvéseiről „apologetische Absichten“, a fennálló gazdasági rend védelmére irányuló szándékokat tételez fel.

Oppenheimer jövedelemmegosztási elméletet ad a beszámítási elmélettel való megalapozás *nélkül*, miután utóbbit nélkülözhetőnek tartja. De mindaddig, amíg a beszámítási elméletet kritikailag el nem intézte, jogosult az a felfogás, hogy nem egy *felesleges* alapot hagyott el, hanem a szükséges alapja *hiányzik*. Jövedelemmegosztási elmélete, mely a föld „monopóliumán“ és a „kizsákmányolás“ elvén nyugszik, végig problematikus, eredményei pártpolitikai egyoldalúságra mutatnak s ezek a vádak mindaddig *általánosságban is* helytállóak, míg *Oppenheimer* okfejtése a beszámítási elméletben egy *elintézetlen kérdést* hagyott maga mögött.

Amennyire tehát nem fogadható el a beszámítási elmélet megdöntésének az a néhány odavetett mondat, amelyet *Sombart-*

² Wert und Kapitalprofit. 2. Aufl. 1922. S. 113—116.

nál találunk, annyira nem döntő az *Oppenheimerre* való hivatkozás sem.

Már sokkal részletesebb és behatóbb bírálatot alkalmazott a beszámítási elméletre *Liefmann* és tanítványa, *Mohrmann*. Velük szemben azonban abban a szerencsés helyzetben vagyunk, hogy az ő bírálatuk ellenbírálatának sem vagyunk híjával, amelyet *Carl Landauer* finom elemzésekben gazdag, szép könyvében³ találunk meg. Csak két gondolatot tartunk ebből a vitából elég lényegesnek ahhoz, hogy ebben a rövid okfejtésben helyet juttathassunk neki. Ez a két gondolat *Liefmann* két ellenérve,⁴ amelyek közül az egyik szerint csak *technikai* beszámítás volna lehetséges, míg a másik szerint a beszámítás csak a *gyakorlati* élet eljárása volna, nem pedig az elmélet tárgya. Ez az utóbbi ugyanis rámutat arra, hogy az elmélet álláspontjától függetlenül a gazdasági élet a beszámítást mindennap és mindenütt alkalmazza, tehát az nem pusztán elméleti fikció. Ha pedig a technikai beszámítás mint elmélet lehetséges, beláthatatlan, hogy miért ne volna lehetséges a gazdasági beszámítás elmélete is, mikor a mindennapi élet beszámítása mégis csak gazdasági jellegű.

Az előrebocsátottak a rendelkezésre álló térhez képest elegendőknek látszanak annak igazolására, hogy nem jogosulatlan a gazdasági beszámítás tudományos elméletéről beszélnünk. Miben áll ez az elmélet? A legjobb meghatározás a *Landaueré*, mely szerint a beszámítás elmélete a komplementáris javak és pedig elsősorban a termelésben komplementáris javak értékelmélete. A határhaszonelmélet beszámítási elvei azon alapszanak, hogy a javak értéke a javaknak *Menger*-féle rendjében való elhelyezkedésüktől függ s a termelési javak azoktól a fogyasztási javaktól nyerik értéküket, amelyek belőlük előállíthatók. Mivel a fogyasztási javak előállításához több (komplementáris) termelési jószág együttműködése szükséges, a fogyasztási javak értékét több termelési jószág közt kell felosztani: ez a felosztás a beszámítási elmélet feladata. *Clark* kitűnő munkájában⁵ különválasztja a *funkcionális* megosztást (*functional distribution*) a *perszonális* megosztástól (*personal distribution*). Az előbbi a (termelési eszközök közt való értékmegosztás) tartozik tulajdonképpen a beszámítási elméletbe. A perszonális megosztás már nem más, mint a jövedelemmegosztás folyamata. *Clark* sikerült megkülönböztetése szerint világos az is, hogy a funkcionális megosztás a perszonális megosztás alapja, de az utóbbinak eredményei az előbbiétől lényegesen el is térhet-

³ Grundprobleme der funktionellen Verteilung des wirtschaftlichen Güterwertes. 1923.

⁴ Grundsätze der Volkswirtschaftslehre. 1. Aufl. 1917. S. 517—532.

⁵ The Distribution of Wealth. 3d ed. 1908. pp. 5—8.

nek. Amikor tehát *Oppenheimer* csak a jövedelemmegosztás folyamatára egyszerűsíti okfejtését, akkor a perszonális megosztásra szorítkozik, anélkül, hogy annak alapját, a funkcionális megosztást egyáltalán vizsgálat tárgyává tenné.

A jövedelemmegosztás, a perszonális megosztás kérdésének a funkcionális megosztásról való elválasztásával azonban felvethető a kérdés, hogy az előbbihez valóban feltétlen szükség van-e az utóbbi tisztázására, hiszen a funkcionális megosztás gondolatát, a beszámítási elméletet, a határhaszonelmélet, első ízben *Wieser* építette ki,⁶ holott a jövedelemmegosztással már a klasszikus közgazdaságtan is foglalkozott. *Oppenheimer* tehát előkelő ősökre hivatkozhatnék, amikor a beszámítási elméletet félretolja. *Landauer* is azon a véleményen van, hogy aki a költségelmélet elvi alapján áll, annak számára a beszámítási probléma nem létezik.⁷ Azt hisszük azonban, hogy a súlypont nem azon van, vajjon egy beszámítási eljárást minek nevezünk. Ha a beszámítás, mint eljárás a gyakorlati életben feltalálható, akkor annak valamilyen formában minden olyan elméletbe beilleszthetőnek kell lennie, amely a gyakorlati jelenségek teljes magyarázatára igényt tart és minden olyan elméletben meg kell valamilyen formában lennie, amely a gyakorlati jelenségek magyarázatául oly időn át és oly mértékben elfogadott volt, mint a termelési költségelmélet. Tudvalevő, hogy a határhaszonelmélet a *fogyasztási* javak értékét számítja be az egyes *termelési* javaknak. Nem volt-e a termelési költségelméletnek szüksége arra, hogy a *termelési* javak értékét beszámítsa az egyes *fogyasztási* javaknak? Hiszen nemcsak az az igaz, hogy *egy* fogyasztási jószág előállításához *több* termelési jószágfajtára van szükség. Az is igaz, hogy több termelési jószágfajta *több* fogyasztási jószágot, sőt esetenként több fogyasztási *jószágfajtát* is állít elő. Ha tehát a termelési költségelméletet addig a fokig részletezzük és ugyanazokat a finom megkülönböztetéseket tesszük, ameddig a határhaszonelmélet beszámítási elmélete eljutott, akkor a termelési költségelméletben is kapunk egy beszámítási elméletet, mely ellen nem bizonyíték, hogy az a klasszikus közgazdaságtanban kiépítve nem volt és csak csirájában maradt meg. A két beszámítási elmélet közt csak az a különbség, hogy *mást tekin-*

⁶ Über den Ursprung und die Hauptgesetze des wirtschaftlichen Wertes. 1884. S. 170—179, később: Der natürliche Wert. 1889. S. 67—131.

⁷ Grundprobleme stb. S. 187. A szövegünkben kifejtettek igazolásául a klasszikus közgazdaságtan földjáraadékelméletére hivatkozunk. „A földjáraadék nem oka, hanem következménye az árnak.“ Mj ez, ha nem beszámítási tétel?! Még a tiszta munkaértékelmélet se lehet meg beszámítás nélkül, mert különbséget kell tennie a termelési javakban megtestesült és a termelési javakkal összeműködő munka között. Ezért *Sombart* se tudta elkerülni, hogy a maga beszámítási problémájába bele ne ütközzék. Lásd id. művének 235—243. és különösen 236—237. oldalát.

tünk fix értéknek, amiből kiindulhatunk s aminek felosztásából a többi értékeket megkaphatjuk. Pontosan kifejezve *mindig több jószág értékét kell több jószág értéke közt felosztanunk*: induljunk ki akár a *termelési*, akár a *fogyasztási* javak oldaláról. *Beszámítási elmélet tehát csak akkor nincsen, ha a termelési és a fogyasztási javak értékét egyszerre adottnak vesszük*, ami vagy akkor fordulhat elő, ha a beszámítás *már megtörtént*, vagy akkor, ha *a termelési és fogyasztási javak értékének összhangjára súlyt nem vetünk*. Ez az utóbbi pedig elméletileg is, gyakorlatilag is *lehetetlen*. Carl Landauer nagyon szépen mutatja ki, hogy a perszonális hozadékmegosztást gazdaságon kívüli hatalmak intézik s ezek hatását a gazdasági elmélettel felismerni nem lehet. Azért a jövedelemmegosztás tanában is csak az a *gazdaságtanilag* exakt megállapítás, ami a funkcionális hozadékmegosztás tanán, a gazdasági beszámítás elméletén, a gazdasági hatalmak kiegyensúlyozottságán alapszik. Amennyiben ettől eltérés mutatkozik a jövedelemmegosztásban, annak felderítése már nem történhetik a közgazdaságtan, hanem csakis a szociológia segítségével. Ez utóbbinak eredményei pedig a közgazdaságtanban csak mint *kész adottságok*, kívülről meghatározott *adatok* lépnek be.

A funkcionális és perszonális megosztás viszonyát igen sikerülten mélyítette el Landauer⁸ azzal, hogy a hagyományos kérdést: „*Macht oder ökonomisches Gesetz?*“ a sokkal precízebb alternatívával cserélte fel: „*Ausserwirtschaftliche oder wirtschaftliche Macht?*“ A beszámítási elmélet lehetőségét ugyanis Landauer arra alapítja, hogy vajjon a funkcionális megosztás folyamata a perszonális megosztás folyamatától függetleníthető-e s az előbbinek van-e valamilyen autonomiája az utóbbival szemben. Más szóval ez azt jelenti, hogy a gazdaságon kívüli hatalom ütközik-e valamilyen ellenállásba a gazdaságba való beavatkozásánál. Ha igen, akkor az nem lehet a gazdasági törvény, hanem csakis egy másik *hatalom* ellenállása, melyet gazdasági hatalomnak kell nevezni, miután a gazdasági törvények szerint hat. A nem gazdasági hatalomnak ép az a kritériuma, hogy a gazdasági törvényektől eltérő hatást akar elérni. Ha ez neki nem sikerül, ebben nem a gazdasági törvények akadályozzák meg, hanem az a hatalom, amely a gazdasági törvényeknek megfelelően működik. A két hatalom különbségét úgy is ki lehetne fejezni, hogy a *nem* gazdasági hatalom *direkt* hatalom *személyek* felett, míg a gazdasági hatalom csak *dolgok*, gazdasági javak fölött *direkt* hatalom és csupán annál fogva, hogy a javak korlátozott mennyiségben vannak és ezért a javak feletti hatalom indirekt hatalommá válik *személyek* felett is, hatalom *személyek* felett, de ez utóbbi minőségében már *indirekt*

⁸ Grundprobleme stb. S. 3—67.

hatalom. Ez utóbbi megkülönböztetéseinkben mi túlmegyünk valamivel *Landauer* megkülönböztetésének kifejezésein, de azt hisszük, hogy annak szellemével még mindig egyetértésben maradtunk.

A gazdasági és nem gazdasági hatalom különválasztásának lehetősége, a gazdasági hatalom autonómiája teszi lehetségessé, hogy megkülönböztethessük a funkcionális és a perszonális megosztást és a jövedelemmegosztás mélyebb gazdasági alapját megtaláljuk a beszámítás elméletében. De a beszámítás elmélete még ezzel nincs végérvényesen elhatárolva. Az eddigiekkel ugyanis elhatároltuk *előrehaladó* irányban. De ugyanígy elhatárolandó volna *visszamenő* irányban is. Ezt azonban az elmélet már úgyszólván első kifejtése alkalmával elvégezte. A beszámítás fogalmának mélyreható szép tisztázása már *Wicsernél* megtalálható, de nem erről szóló első, hanem második és harmadik munkájában.⁹ *Wieser* kifejti, hogy gazdasági beszámítás alatt nem kell *fizikai* beszámítást érteni, miután a hozadék fizikai felosztása a termelési tényezők között valóban lehetetlen feladat. Ezt a lehetetlen feladatot megoldani nem is szükséges. *Wieser* mint igen instruktív példára, a *jogi* beszámítás elveire hivatkozik, melyek nagyon szépen megmutatják, hogy a fizikai okok és feltételek sorozatából a jogi beszámítás tana *válogat* és fizikailag nélkülözhetetlen körülményeket jogilag mégis lényegteleneknek s így a beszámítás szempontjából elhanyagolhatóknak tekint. A *gazdasági* beszámítás tanára sem vár más feladatot. Ha tehát a jogi beszámítás elvonatkoztathatja a maga feladatát a fizikai beszámítástól, akkor ezt a gazdasági beszámításnál is lehetségesnek kell tekinteni. Hogy pedig a gazdasági beszámításnál a fizikai beszámítástól való elvonatkoztatás szükséges, arra nézve kétségtelen bizonyíték a *szabad* javak esete, melyek a termelés folyamatában kétségtelenül és nélkülözhetetlenül közreműködnek, de a gazdasági beszámítás következtlen volna a maga gazdasági jellegéhez, ha a hozadékot nem csupán a *gazdasági* javaknak, hanem egyben a *szabad* javaknak is beszámítaná. Ez a világos állásfoglalása azonban nem tartja vissza *Wiesert* attól, hogy később a tőkekamat eredetének megmagyarázásánál a tőke *fizikai* produktivitását a *gazdasági* produktivitás kiegészítéséül és ellenőrzéséül igénybe ne vegye. Álláspontja tehát legalább is nem egészen következetes. A hibát általában *Wieser* tőkeelméletében szokás keresni és azt kifogásolni, hogy *Wieser* túlnagy engedményt tett a fizikai produktivitásnak azzal, hogy azt a tőkekamat magyarázatához bevonta. Mi a magunk részéről más véleményen vagyunk. Nem ezt az utóbbit hibáztatjuk, amint teljesen a ma-

⁹ Der natürliche Wert. S. 70—79 és 123—124. — Theorie der gesellschaftlichen Wirtschaft. 2. Aufl. 1924. S. 85—86 és 97—100.

gunkévá tesszük azt a megkülönböztetést is, amit *Wieser* a fizikai és a gazdasági beszámítás között tett. Csak abban az egyben nem értünk vele együtt, mintha szükséges volna *elméletben* is tagadni a fizikai beszámítás lehetőségét egyáltalán. *Elvben* mi azt tartjuk, hogy a fizikai beszámítás mindaddig nem lehetetlen, míg sok részből egy egészet lehet összetenni és egy egészet sok részre fel lehet bontani. Mindaddig, amíg a részek és az egész közt csupán *kvantitativ* különbség van (mathematikailag kifejezve $xa = A$), addig a beszámítás nem problematikus. Mihelyt ellenben a részek és az egész közt *qualitativ* a különbség (mathematikailag kifejezve $a + b = c$), akkor a beszámítás mindenestre problematikus, de *csak problematikus*. Azt mondani erre, hogy *lehetetlen*, többnek tartjuk a tudományosan megengedhetőnél.

Ennek a megkülönböztetésnek pedig azért tulajdonítunk jelentőséget, mert nézetünk szerint vannak esetek, amikor a fizikai beszámítás *nem* problematikus, holott ha lehetetlen volna, ilyen esetek elképzelhetők sem volnának. Ilyen esetek azok, ahol a részek és az egész *qualitativ* különbségei dacára a kvalitások legalább egy bizonyos fokig *kvantitativ* különbségekre változtathatók át. A gazdasági beszámítás tárgyai pedig ilyen jellegűek. Ebben a tekintetben ugyancsak *Clarknek* egy igen sikerült megkülönböztetésére utalunk.¹⁰ *Clark* ugyanis különbséget tesz *aktiv* és *passzív* tőkejavak (*active instruments, passive instruments*) között. Az utóbbiak előtérbe helyezésével azt mondhatjuk, hogy a termelés nem más, mint a *passzív* tőkejavak átalakítása. Az *aktiv* tőkejavak pedig, amelyek ezt az átalakítást az emberi munkaerővel együtt elvégzik, egymás közt és a munkaerővel való viszonyukban is egy bizonyos fokig egymást helyettesíthetik. A termelés tehát nem teremtés, nem is egy jószágnak a legvégső elemeiből való összerakása, hanem csak egy adott jószág *átalakítása*. Az átalakítást végző tényezők pedig egymást legalább részben *helyettesíthetik* és hatásuk az adott passzív tőkejószágon rögződik meg. A fizikai beszámítás lehetőségének feltételeit tehát legalább is *elvben meglevőknek* tekintjük.

Ebből most már azt a következtetést vonjuk le, hogy a gazdasági beszámítást még arra való hivatkozással sem lehet problematikussá tenni, mintha a fizikai beszámításon alapulna, mely pedig lehetetlenségre vállalkoznék. Nem akarjuk tagadni, hogy a gazdasági beszámítás igenis a fizikai beszámításon alapszik s a kettőjük közt levő viszony ugyanaz, mint amely fennáll a funkcionális és a perszonális felosztás között. *Exakt* megoldást az egész kérdésre csak akkor érnének el, ha a fizikai beszámítás nem maradna *problematikus*. Amíg ez nincs meg,

¹⁰ Distribution stb. pp. 272—273.

addig a beszámítási elmélet eredményei csak *hipothetikusok*, de azért még nem értéktelenek. A fizikai beszámításnak nincsenek hipothetikus eredményei sem, de csak azért, mert a fizikai beszámításnak csak annyiban van jelentősége, amennyiben egy továbbmenő beszámítási elméletnek alapjává válik. Ebben az esetben pedig a fizikai beszámítás csak *közbenső* eredményekig juthat el, míg a *végső* eredményt már a továbbmenő beszámítási elmélet, tehát a mi esetünkben a gazdasági beszámítás elmélete adja meg.

Arra nézve, hogy a gazdasági beszámítás elmélete a fizikai beszámítással nem azonosítható, klasszikusnak mondható *Wieser* fejtegetése. De ebből még nem következtethető, hogy a gazdasági beszámítás a fizikai beszámítás alapulvétele nélkül meg lehet. *Landauer* mondja:¹¹ „Besteht keine physische Kausalität, dann ist jede Zurechnung unzulässig; denn nur jene Momente können unter irgendeinem Gesichtspunkt als relevante Bedingungen des Erfolges gelten, die zunächst einmal Bedingungen sind.“ A mi tételünk igazolásához nekünk *Landauernek* ez az engedménye elegendő.

A *gazdasági* beszámításnak a *fizikai* beszámítástól való elkülönítésével megkaptuk előbbinek azt a *visszamenőleg* való elhatárolását is, amelynek megfelelő *előrehaladó* elhatárolását a *funkcionális* megosztásnak a *perszonális* megosztásból való elhatárolása szolgáltatta.

Magának a gazdasági beszámítás elméletének részletkérdéseibe itt be nem bocsátkozhatunk. Ebben a tekintetben utalunk azokra a standard-munkákra, amelyek ezekkel a részletekkel foglalkoznak.¹² Néhány megjegyzést azonban tehetünk.

¹¹ Grundprobleme stb. S. 82—83.

¹² *Menger*: Grundsätze der Volkswirtschaftslehre. 2. Aufl. 1923. S. 155—158. — *Wieser*: Über den Ursprung und die Hauptgesetze des wirtschaftlichen Wertes. 1884. S. 170—179. — *Wieser*: Der natürliche Wert. 1889. S. 67—131. — *Wieser*: Theorie der gesellschaftlichen Wirtschaft. 2. Aufl. 1924. S. 82—91. — *Böhm-Bawerk*: Grundzüge der Theorie des wirtschaftlichen Güterwerts (Jahrbücher für Nationalökonomie und Statistik. N. F. 13. Bd. 1886. S. 56—74.) — *Böhm-Bawerk*: Kapital und Kapitalzins. 4. Aufl. 1921. II. Abt. I. Bd. S. 206—224 és II. Abt. II. Bd. S. 127—161. — *Schumpeter*: Das Wesen und der Hauptinhalt der theoretischen Nationalökonomie. 1908. S. 241—259. — *Clark*: The Distribution of Wealth. 3d ed. 1908. (legutolsó kiadás 1923.) — *Wicksell*: Vorlesungen über Nationalökonomie auf Grundlage des Marginalprinzipes. I. Bd. 1913. S. 166—207, 211—232, 238—252 és 264—277. — *Landauer*: Grundprobleme der funktionellen Verteilung des wirtschaftlichen Güterwertes. 1923. — Hazai irodalmunkban kitünő tájékoztatást nyújt *Heller* Farkasnak a Magyar Tudományos Akadémia pályadíjával kitüntetett munkája: A határhaszon elmélete. 1904. Csak kár, hogy e kiváló munkának az újabb kutatások figyelembevételével és így különösen *Clark* megosztási elméletével kiegészített második kiadását mindmáig nélkülözzük. *Heller* Farkas rendszeres nagy munkájának (Közgazdaságtan I. köt. 3. kiad. 1925.) 21. §-ában foglalkozik a termelési javak értékelésével és a beszámítási elmélettel, de az adott keretben ily részletkérdésre nézve csak egészen általános tájékoztatást nyújthat.

A gazdasági beszámítás elméletének három főkérdése van. Az egyik *nem helyettesíthető* egyfajta használhatóságú termelési javak értékbeszámítása egymás közt, a másik *helyettesíthető* többfajta használhatóságú termelési javak értékbeszámítása egymás közt, végül a harmadik az az eset, amikor *helyettesíthető és nem helyettesíthető* termelési javak vannak együtt egy termelési folyamatban és köztük kell a hozadék értékét felosztani. A helyettesíthető javakat *Wieser költségjavaknak* nevezte és ezek értékbeszámítása tekintetében az ő munkássága a legértékesebb, *Wieser* a sokféle használhatóságú javak értékét egy egyenletrendszerrel tartja meghatározhatónak. A nem helyettesíthető javak értékbeszámítása tekintetében azonban *Böhm-Bawerknek* köszönhetünk többet, aki ezeket először is a helyettesíthető javaktól különíti el, azután alternatív értékelést alkalmaz. A *Wieser* és *Böhm-Bawerk* elméletében rejlő egészséges gondolatok és helyes elvek összeegyeztetése tekintetében viszont *Landauernek* vannak nagy érdemei. Ugyancsak ő neki köszönhetjük, hogy a *Clark*-féle beszámítási elméletet az osztrák iskola beszámítási elméletével szerves kapcsolatba hozta. Igaza van *Landauernek* abban, hogy *Clark* elmélete *túlmege* az osztrák iskolán, már problémájánál fogva is, mely a közös hozadéknak a *munka* és a *tőke* közt való felosztásra irányul. Nincs terünk itt arra, hogy *Clark* elméletét részletes bírálatnak vehessük alá. Ebben a tekintetben most megjelent könyvünknek¹³ 22. §-ára és különösen az ehhez fűzött jegyzetekre utalunk.

Rá kell még mutatnunk arra, hogy *Landauer* a határhaszonelmélet tanait egy új fogalommal is gyarapította. Ez: a *negatív komplementaritás* fogalma.¹⁴ Ez alá *Landauer* azokat az eseteket foglalja, amikor két jószág együttléte ezek értékét nem fokozza, hanem csökkenti és mint a gyakorlati életnek idevágó tipikus esetét a készletben levő egynemű javak egységeinek értékcsökkenésére hivatkozik. De kétségbe vonható, hogy a beszámítás tanai erre az esetre kiterjeszthetők-e. Joggal felvethető ugyanis, hogy itt hiányzik az az érték, amely a készlet egységei között felosztandó. Mi a magunk részéről ellenben ehelyett a kifogás helyett egy másikkal állunk elő. Ha ugyanis alkalmazható a beszámítás elmélete a készletben értékcsökkenést szenvedő jószágegységekre s ha kell egy értéknek lennie, amelyből az egységeknek valamit be kell számítani, vagyis kell egy értéknek lennie, amely felosztásra kerül: ez csak a készlet *összértéke* lehet. Az érték pedig, amelyet ebből a felosztási műveletből minden jószágegységre kapunk: *átlagérték*. Azzal tehát, hogy *Landauer* a beszámítási elméletet a készletben lévő javakra is kiterjesztette, elhagyta a *határhaszonelmélet* területét.

¹³ A határhaszonelmélet bírálata. 1927.

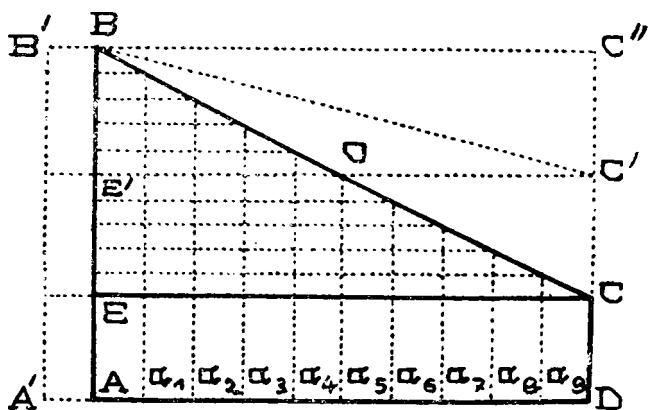
¹⁴ Grundprobleme stb. S. 101—112.

és eljárásának következetes végiggondolása mellett az *átlag*-érték fogalmához kellett volna eljutnia.

De találunk *Landauernél* indítékot ezirányban máshol is. A nem helyettesíthető és együttesen termelő javak értékbeszámításáról azt mondja *Landauer*,¹⁵ hogy ezek mindegyikének értéke *alternative* 0-tól 100-ig, az összértékig fluktuál és csak esetenként dönthető el, hogy melyik jószágnak a 100-ból mennyit kell tulajdonítani. De miért nem tette fel *Landauer* magának azt a kérdést, hogy mit kell *általánosságban* minden jószágnak tulajdonítani, ha mindannyiokra nézve a feltételek *teljesen* egyenlők, vagyis mit kell nekik tulajdonítani a *tiszta* elmélet esetében? Nem lehet vitás, hogy mindegyiknek az összérték *egyenlő* hányadát, vagyis: az *átlagértéket*.

Végül igen jellemző *Landaernek Clarkkel* kapcsolatos okoskodása. *Clark* igen instruktív ábráját egy kissé bonyolítja, azért ebből a bonyolított ábrából nem kapunk tiszta képet s így visszaegyszerűsítjük az ábrát a *Clarkére*, amelybe aztán csak az okfejtésünkhöz lényeges elemeket vesszük át. Eljárásunk ellenőrzésére kénytelenek vagyunk *Clark* és *Landauer* könyveinek megfelelő helyeire utalni.¹⁶

Clark ábrájának képződését a legjobban könyvének XII. és XIII. fejezete adja vissza s a két parallel konstrukciót a 201. oldalon található két ábra szemlélteti. További okfejtésünket most már az itt bemutatott ábrához fűzzük.

Clark először az AB tőkemennyiséghez rak fokozatosan egyre több munkát az A ponttól egészen a D pontig. Változatlan tőke- és szaporodó munkamennyiség mellett az össztermelékenység meg fog felelni annak a területnek, amelyet az AD vonalra az a_1 stb. pontokban egymásután emelt merőlegesek az AB vonallal az ABCD területből balfelé lehasítanak. Végül is, ha a munkamennyiség szaporodása a D pontot eléri, akkor az abszo-

¹⁵ Grundprobleme stb. S. 92–100.

¹⁶ Distribution stb. pp. 173–205 és Grundprobleme stb. S. 141–182.

lut össztermelékenység egyenlő lesz az ABCD területtel. Ebből az összmennyiségből azonban a munka effektív termelékenysége csak a DC magasságában húzott CE vízszintessel lefelé lehasított rész. A C pont ugyanis az egyedül, ahol a tőke termelékenysége 0 s így a DC magasságból megkaphatjuk a munka termelékenységét. A *munka* effektív vagy specifikus össztermelékenysége tehát csak az AECD terület s a *munkabér* magassága a DC magasság. Ami pedig az AECD terület lehasítása után az ABCD területből marad, vagyis az EBC terület a *tőke* effektív vagy specifikus össztermelékenysége. Arra ellenben, hogy mekkora a *tőkekamat* magassága, ez az ábra felvilágosítást nem nyújt.

Clark most már megfordítja a példát. Az AB magasság adott munkamennyiség lesz, az AD vízszintesen fokozatosan a tőkét szaporítja. Ha most már a tőkemennyiség szaporodása a D pontot eléri, az abszolút össztermelékenység megint az ABCD területtel lesz egyenlő, de a DC magasság nem a munkabér, hanem a tőkekamat magasságát fogja megadni s az AECD terület most a *tőke*, az EBC terület pedig a *munka* specifikus össztermelékenységét fogja megmutatni. *Ebben* az ábrában tehát viszont a *munkabér* magasságára nem fogunk felvilágosítást kapni.

Most megjelent könyvünk¹⁷ 22. §-ában és a hozzáfűzött jegyzetekben kimutathatónak véljük, hogy *Clark* termelékenységi fogalmai egyáltalán *átlagértékfogalmak*. Szembeötlően mutatja ezt ábránk akkor, ha a fenti két eset két megoldatlan kérdését vizsgáljuk. Mekkora az első esetben a *tőkekamat*, mekkora a második esetben a *munkabér* magassága? Határértékelés szerint mindkettő 0 volna, mert hiszen a határértékpont az első esetben a tőkekamat, a második esetben a munkabér számára a C pont, amelyben pedig a tőke, illetve a munka termelékenysége 0. Átlagértékelés szerint ellenben kifogástalan megoldás adódik, mert az első esetben a tőkekamat, a második esetben a munkabér magassága a CC' magasság. Az E'C' vízszintes megfelel annak a követelménynek, hogy a *tőkekamat* magassága végig egyenlő, az EE'C'C terület pedig megfelel annak a követelménynek, hogy az EBC területtel egyenlő, vagyis a CC' magasság kifejezője annak, hogy mennyi tőkekamat esik az AB tőkemennyiségnek arra az egységére, amelyet a tőkemennyiségnek a munkaegységek számával való elosztásából nyerünk. Ebből pedig a tőkekamatot bármilyen tőkeegységekre átszámíthatjuk. Ugyanez az eljárás, ha most már a tőke és tőkekamat helyébe a munkát és *munkabért* tesszük, vagyis átlagértékeléssel a *Clark* konstrukciójában mutatkozó hézag kitölthető és az ábra mindkét esetében úgy a munkabér, mint a tőkekamat egyaránt kiszámítható.

¹⁷ A határhaszonelmélet bírálata.

Tekintettel a *Clark* konstrukciójával kapcsolatban *Hobson* és *Carver* közt a *Journal of Political Economy* 1904. és 1905. évi számaiban lefolyt vitára¹⁸ hangsúlyoznunk kell, hogy a mi átlagértékelésünk nem felel meg a *Carver average productivity*-jének, mely az ábrában a DC' magassággal egyezik. Ennek a magasságnak mi sem tulajdonítunk semmi jelentőséget. Minket csak a két elkülönített DC és CC' magasság érdekel.

Ezek előrebocsátása után visszatérhetünk *Landauer*hez. *Landauer* először is nem az AB magasságból, hanem egy az A'B'BA területnek megfelelő téglalapból indul ki, mely egy földterület termelékenysége az A'A munkával. Ez a kiegészítés a képet feleslegesen bonyolítja, azért ettől a téglalaptól a továbbiakban eltekintünk, amivel nem teszünk mást, mint ragaszkodunk az eredeti *Clark*-féle konstrukcióhoz. *Landauer* most már három esetet különböztet meg az ábrával kapcsolatban. Először csak *csökkenő termelékenység* mellett akarja a megoszlás eredményét vizsgálni, másodsor csak a javak szaporodásával *csökkenő hasznosságot* veszi figyelembe, harmadszor pedig *mindkettőt* egyszerre. Mondani sem kell, hogy *Clark* konstrukciójára csak a *harmadik* eshetőség illik rá, hiszen ő a csökkenő termelékenységgel mindjárt a bér és kamat alakulását is összeköti, tehát nála a csökkenő termelékenységben implicite a csökkenő hasznosságnak is benne kell lennie. A csökkenő termelékenység és a csökkenő hasznosság viszonyára nézve viszont utalhatunk *Schumpeter* találó megjegyzésére,¹⁹ hogy a kettő egymást fokozza, vagyis elkülönítve is ugyanolyan irányú görbét adnak, mint együttesen és csak az elhajlás fokában lehet köztük különbség. De *Landauer* eljárása miatt fontos arra figyelniünk, hogy a három görbe között milyen viszony áll fenn. Ha egy görbe ismeretlen, az a másik kettőből kiszámítható, de egyetlenegy másikat se számíthatunk ki, ha csak egy görbét ismerünk. A csökkenő termelékenység és csökkenő hasznosság egymástól elkülönített két részgörbét úgy kellett volna *Landauernek* megszerkesztenie, hogy azok a BC" vízszintestől külön-külön is elhajolva a *Clark* közös görbéjében, mint annak két eleme egyesültek volna

Landauer különben a variábilis termelési tényezőnek infinitezimális egységekkel való szaporítását irreálisnak tekinti. Ez pedig nem fér össze azzal, hogy másodlagosan mégis görbét szerkeszt és görbékről beszél. Az infinitezimális egységek ellen való állásfoglalásával összhangban van, hogy lépcsőzetesen eső téglalapokkal növeli az abszolút össztermelékenységet, amint a variábilis termelési tényező egységeit szaporítja. De

¹⁸ Lásd *Landauernél* Grundprobleme stb. S. 161—182.

¹⁹ Das Wesen und der Hauptinhalt der theoretischen Nationalökonomie. 1908. S. 229—230.

jogosulatlan, ha a téglalapok mentén a BC görbének megfelelő vonalat húz s lépcsőzetes határvonala helyett ezt tekinti határvonalnak.

Landauer konstrukciójának felsorolt hibái a *Clark* ábráitól való eltérésekből erednek. Ez eltérések azonban termékenyek is. *Landauer* megrajzolja az össztermelékenység átlagszintjét (ami ábránkban az E'C' vonal) s az abszolút átlagtermelékenységet helyesen a DC' magassággal azonosítja. De mivel a C' pontot a B ponttal összeköti s ezáltal egy *fiktív* határvonalat kap, később már úgy beszél a C' pontról, mintha az nem átlagértékpont, hanem határértékpont volna²⁰ s azt hiszi, hogy a C' pontból kiindulva a határértéket kumulálja, holott *átlagértékkel* operál. Mi több, a *fiktív* határvonal később még összértékvonal is lesz! (A 176. oldalon.)

Három ízben, három helyen találtunk tehát *Landauer* elméletében olyan gondolatmenetre, amely következetesen végiggondolva, *túlvezet a határértékelméleten és egy átlagértékelés csiráit tünteti fel.* Ennek azért tulajdonítunk jelentőséget, mert most megjelent könyvünkkel ép az átlagértékelés elveit s az átlagérték fogalmát igyekezzük kiemelni a határhaszonelmélet belső harcaiból, valamint a *Clark*-féle elmélet logikai hézagaiból. *Landauer* elmélete egyrészt a *Wieser* és *Böhm-Bawerk*-féle módfelett termékeny kontroverziákban edződött meg. Ezekben a vitákban mindkét félnek volt valami igaza s az összeegyeztetés nézetünk szerint a *határhaszonelmélet talaján nem lehetséges.* Azért *Landauernek*, amint ezzel az összeegyeztetéssel próbálkozott meg, nézetünk szerint szükségképen olyan irányokba kellett eltolódnia, amelyek az átlagértékelés felé vezetnek. Nem járhatott viszont más eredménnyel *Landauerre* nézve a *Clark* elméletének nyomon követése sem, mely már magában véve is *átlagértékelés a határértékelés fogalmai mögött.* Ez álláspontunk további igazolására ellenben már többször említett könyvünkre kell utalnunk.

Neubauer Gyula.

²⁰ Grundprobleme stb. S. 162—164 helyes és 171—172 hibás termino-

F1009

A genfi világgazdasági konferencia.

I.

Előzmények. — A Konferencia programja.

A Konferencia eszméje Loucheurtól származik. Az ő indítványára hozta 1925 szeptember 24-én a Nemzetek Szövetségének közgyűlése azt a határozatot, hogy a gazdasági helyzet lehető rendezése végett nemzetközi gazdasági konferenciát kell összehívni. E célból előkészítő bizottságot szerveztek. E bizottság óriási munkát végzett. Előkészítette a Konferencia munkaprogramját, s rengeteg adatot gyűjtött össze a célból, hogy a program lebonyolításához minden rendelkezésre álljon. Ezeket az adatokat kiadványokban publikálták, a kiadványok száma túlhaladja a százat. Három csoportra oszthatók:

1. mezőgazdaság, népesedési és pénzügyi kérdések,
2. ipar,
3. kereskedelem.

Az első csoportban legfontosabb a római Mezőgazdasági Intézet hatalmas kiadványa a mezőgazdaság helyzetéről, továbbá a népesedési statisztikák, azután a mezőgazdasági szövetkezetek nemzetközi kapcsolatairól s a különböző államok mezőgazdasági hitelviszonyairól szóló munkák. Az ipari csoportban a legfontosabb iparágak (szén-, vas-, acél-, gép-, elektromos-, selyem-, gyapot-, stb. iparok) ismertetése, az ipar racionalizálásának és a nemzetközi kartellek és részvény-helyettesítő társaságoknak kérdései alkották a főbb problémát. A kereskedelmi csoportban fontos a nemzetközi kereskedelmi kamara javaslata a kereskedelem akadályainak elhárításáról, azután a direkt és indirekt szubvenciókról, a vámtarifátételekről, dumpingről és végül az ú. n. vámindexekről készült tanulmányok. Érdekes összefoglaló munka a világ kereskedelméről és termeléséről készült memorandum, melynek végső konklúziója az, hogy a termelés nagyobb mértékben emelkedik az egyes országokban, mint a kereskedelem és így bizonyos autarchikus tendencia észlelhető, különösen az agrár- és a nyersanyagtermelő országokban.

A Konferencia munkaprogrammja két részre oszlott:

1. Az általános világgazdasági helyzet vizsgálata és a bajok okainak megállapítása.

2. a bajok orvoslása céljából megfelelő javaslatok készítése a három fő termelési ágban.

A program első részének alapjául tanulmánysorozatot akartak összeállítani, mely világgazdasági vonatkozásaiban tárgyalta volna az egyes országok gazdasági állapotát. Jelentés csak kevés országból érkezett be, köztük Magyarországból is. A magyar jelentés általában jó hatást keltett; röviden vázolja az ország gazdasági állapotát és a trianoni béke által teremtett helyzetet. Rámutat a békeszerződés hibáira s a környező államok nem mindig jóindulatú magatartására.

II.

Az általános vita.

1927 május 4-én délelőtt 11 órakor nyitotta meg a Konferenciát Theunis elnök a Salle de la Reformation-ban. 47 állam küldötte el delegátusait, köztük az amerikaiak, a bolsevisták és a törökök is. Nem hiányoztak a fontosabb nemzetközi szervezeteknek: a Munkaügyi Hivatalnak, a Mezőgazdasági Intézetnek, a Nemzetközi Keresk. Kamarának és a Szövetkezetek Nemzetközi Szövetségének képviselői sem. Theunis elnök jobbján Sir Arthur Salter, balján Albert Thomas foglalt helyet.

Az általános vita május 4-től 8-ig tartott. Különleges pártállások nem alakultak ki. Minden szónok hangsúlyozta az összes államok gazdasági szolidaritását, továbbá a forgalmi akadályok elhárításának s a nemzetközi munkamegosztási elv helyreállításának szükségességét. Az ideális szabadkereskedelmi frázisok közepette mindössze két nagyobb állam képviselőjének volt bátorsága ahhoz, hogy nyíltan, a plénáris ülésen állást merjenek foglalni a vámok leszállítása ellen: az olasz és a szovjetdelegátusnak. Belloni tézise szerint vámleszállítás munkanélküliséget eredményez, ha csak a kivándorlás kérdését megoldani nem sikerül.

Az Egyesült Államok delegátusa szerint a világkereskedelem számára sokkal nagyobb akadályt jelent a vámoknál a kereskedelmi szerződések stabilitásának hiánya.

A védővámok mellett szólalt fel még néhány kisebb állam, így Ausztrália és Jugoszlávia is. Utóbbi felszólalása, főleg az angoloknál, rossz benyomást is keltett. Az Economist a következőket írja május 14-i számában: „The undiluted doctrine of protectionisme has not been greatly in evidence, but it has had its supporters. A Serbian delegate promised that his country

would repond with a definite „No“ if asked to withdraw protection from industries which were not at present efficient enough to compete with foreign sources of supply“.

Minden fontosabb szónok, úgy az individualisták: Cassel, Layton és Siemens, mint az intervencionista Loucheur, a szociálista Jouhaux és a bolsevisták végeredményben egy véleményre jutottak abban, hogy javulás csak a területileg nagyobb gazdasági egységek mellett lehetséges. Ennek konstatálásánál azonban tovább nem mentek. Zimmermann eredmény nélkül kísérelte meg Mitteleuropa kérdésének felvetését. Paneurópának szószólója nem akadt, elhangzott ellenben ellene egy nagyon súlyos intelem Chile részéről.

A szabadforgalom legnagyobb propagálói az angolok, a hollandusok, továbbá a német befolyás alatt álló kis államok (Ausztria, Svédország, Svájc) voltak. Angliának ez a kérdés volt a legfontosabb s már a plénáris ülésen sikerült kedvező atmoszférát teremtenie számára. Ez a franciáknak némileg kellemetlen lehetett, lévén az ő vámtarifájuk a maga tervezett 8000 tételével éppen tárgyalás alatt.

Még ennél is kellemetlenebbül alakult Loucheur számára a kartellkérdés. Layton, Cassel, Siemens, Jouhaux felszólalásai oly kedvezőtlenek voltak az egész ideára, hogy Loucheur nem sok eredménnyel védelmezhetette azt.

A szakszervezetek működése aránylag enyhe kritikában részesült, mindössze Cassel és Siemens engedtek meg pár megjegyzést maguknak.

Már a plénáris ülésen nyilvánvaló volt, hogy Anglia elfogja érní a Konferencián azt, ami számára egyáltalán elérhető. Bámulatos volt az angol delegátusoknak az az érzéke, mellyel a birodalom egységének látszatát mindig fenn tudták tartani. Mikor az ausztráliai delegátus kijelentette, hogy az ő állama saját szuverén jogának tekinti iparának a védelmét, Runciman rögtön megjegyezte, hogy Ausztráliának természetesen követnie kell saját érdekeit.

A kisebb államok közül több is akadt, mely az általános szempontok mellett saját, egyéni kérdéseire igyekezett a konferencia figyelmét felhívni.

III.

Magyarország helyzete a Konferencián.

Már a plénáris ülésen nyilvánvalóvá lett, hogy a Konferencián a nagyipari államok fognak dominálni s saját érdekeiket akarják majd érvényesíteni a nagy, általános emberi érdekek frázisai mögött. Közülük Anglia tézise egyszerű volt: a kereskedelmi kérdésekben az ipari vámok leszállításának követelése. Németország már nehezebb helyzetbe került, hiszen neki

érdekében állott az agrárvámok és az állategészségügyi rendszabályok fenntartása. Ezért a németek később, a kereskedelmi bizottságban nyíltan nem is dolgoztak a készülő vámjavaslat érdekében, annál inkább mellette voltak azonban a német befolyásra hajló kisebb államok, Svédország, Ausztria és Svájc.

Németország célja nyilván egyezett Angliáéval. Ez a közös cél: az ipari export megkönnyítése és a még kellően nem industrializált államok iparának lehető letörése. Míg azonban ezt Anglia a vámok leszállításának propagálásával szorgalmazta, addig Németország inkább a neki megfelelő eszközhöz folyamodott: a szervezési problémához, ipari és mezőgazdasági téren egyaránt. Az eszközök tehát különbözők voltak, de a cél közös.

Ilyen viszonyok között a helyzet már elejétől fogva kedvezőtlenül alakult mindazon államok számára, melyek agrárexportra vannak utalva s iparilag még nem eléggé fejlettek.

Speciálisan Magyarország számára még más, előnyösnek nem nevezhető körülmény is jelentkezett. A plénáris ülés egyik tárgya: a világgazdasági bajok okainak feltárása volt. E kérdéssel igen sok szónok foglalkozott, de egy sem említette a bajok okai között a békeszerződéseket. Ennek a körülménynek a kiemelése pedig ránk nézve fontos lett volna. Így nyilvánvalóvá vált, hogy ezt a kérdést kénytelenek leszünk magunk felvetni.

A fentebb kifejtett két körülmény: egyrészt a békeszerződések káros hatásainak figyelembe nem vétele, másrészt a tendenciózusan számított vámindexek tették szükségessé *Hadik János gróf* felszólalását a plénáris ülés utolsó napján (május 7.). Beszédében Magyarország és a környező államok kereskedelempolitikájával foglalkozott. Rámutatott arra, hogy szomszédaink vámtarifái mind emelkedő irányzatot mutatnak, míg a miénk magassága állandóan csökken. Felszólalását a következő szavakkal végezte:

„Je crois que les vues que je me suis permis d'exposer, guidées par le désir de contribuer à l'atténuation de la crise économique européenne, peuvent servir au redressement de la situation. Mais il serait certainement une erreur de supposer que les mesures économiques seules pourraient rendre la situation meilleure, ce que nous désirons tous. Je ne veux pas faire de la politique, ce qui est d'ailleurs exclue de cette Conférence. Mais l'intérêt même de nos travaux exige que l'on procède d'abord à l'apaisement des âmes, base de tout travail fructueux — et on y arrivera par l'élimination des grandes injustices qui subsistent“.

Hadik János gróf beszédét a magyar delegáció külön ki-nyomatta és szétosztatta. Szétosztásra került a Gyosz. röpirata

is: „Le but et les moyens de la politique économique de la Hongrie“.

Hadik János gróf beszéde volt a konferencián az első jelentős magyar siker.

IV.

A bizottságok munkája.

A plénáris tárgyalás végén három bizottságot alakítottak: kereskedelmit, iparit és mezőgazdaságit. Az előzetes, hírlapi bejelentés úgy szólott, hogy a bizottságok elnökei a kis, neutrális államok delegátusai közül választatnak meg. Az eredmény a következő lett: a kereskedelmi bizottság elnöke a hollandus Collijne, az iparié a cseh Hodač és a mezőgazdaságié a délszláv Frangesch. A magyarok közül alelnökké választották a mezőgazdasági bizottságba Somssich László grófot.

E bizottságok közül a mezőgazdaságinak a jelentősége abban állott, hogy az agráriusok ezuttal első ízben jöttek össze ilyen jellegű nemzetközi konferenciára. Tárgyalásaik érdekesen alakultak, a konferencia súlypontja azonban a másik két bizottságban volt.

a) A kereskedelmi bizottság tárgyalásai.

A Konferencia első napjaiban mindenki azt hitte, hogy a legfontosabb kérdés a nemzetközi kartellek problémája lesz. Már a plénáris ülésen sikerült azonban az angoloknak a súlypontot átvinniök a vámkérdésre. Ez a tendencia a németeknek is megfelelt. Utóbbiaknak szintén érdeke volt az ipari export megkönnyítése, viszont a „Planwirtschaft“ ellen küzdő német nagyiparosoknak nem lett volna okvetlenül szimpatikus egy esetleg messzemenő kartellhatározat. Ilyen módon a legfontosabb bizottsággá a kereskedelmi vált, s ez is mutatta fel azután aránylag a legtöbb eredményt.

E bizottságban doctrinaire-ek (Layton, Cassel, stb.) állottak szemben hivatalnokokkal (Serruys). A franciák helyzete kényes volt, tekintettel készülő tarifajavaslatukra. Az angoloknak sikerült is Serruys-éket — triviális kifejezéssel élve — a falnak vinni, az utolsó pillanatban azonban az amerikaiak kimentették a franciákat azzal a kijelentésükkel, hogy nem annyira a vámtarifák magassága akadályozza a kereskedelmet, mint inkább az egységes nomenklaturának és a stabilitásnak a hiánya.

Ilyen viszonyok között jött létre a kereskedelmi bizottság javaslatai között a legfontosabb: a vámjavaslat. Kimondja,

hogy nem kíván elvileg állást foglalni sem a szabad kereskedelem, sem a protekcionizmus mellett,* de célszerűnek tartaná a további vámemelések elmaradását, sőt egyes túlzott és káros vámtételek leszállítását és pedig a föld minden országában. A szövegezés azonban a legjobban bizonyította azt, hogy mennyire a nagy, ipari államok magánérdekei diktálták a javaslatot. Az egész szövegben állandóan csak „túlzott ipari védelemről“ és az „ipari export akadályairól“ volt szó, az agrárvámokat egyáltalában nem is említették. Ezen szövegezés ellen szólalt fel Kornfeld Móric báró, aki egy, általa és Nickl Alfréd követségi tanácsos által szerkesztett ú. n. „Amendement“-t intézett a bizottság elnökéhez, melyben a szövegezésnek olyan értelmű módosítását ajánlotta, hogy az ipari védelem túlzásai mellett a mezőgazdasági protekcionizmus túlhajtásait is hangsúlyozzák.

Az Amendement elfogadása körül különböző nehézségek mutatkoztak. Végül is Kornfeld bárónak hosszas, magánjellegű tárgyalások után sikerült elfogadtatni a bizottsággal a következő mondat beiktatását a szövegbe: „ Bien que les considérations exposées ci-dessus à propos du niveau des tarifs procèdent

* Noha komoly adatnak nem tekinthető, a helyzet jellemzésére álljon itt ez a két vers, melyet az amerikaiak és az angolok költöttek egymásra:

Amerikai vers:

„Churchill listens while they sing
„World Free Trade“, the only thing
Balfour jokes while Layton smiles
Both forget the Tory wiles
Sugar grown on subsidy
Rubber a monopoly,
Sheltered lace and cutlery
Socks and clocks no longer fill
Churchill listens while they sing:
„World Free Trade“ the only thing“.

Angol válasz:

Robinson, alias Harrison
Came all the way from Washington
Tariff walls his only dream
Wasted by U. S. golden stream
Geneva, always glad to see
Anyone with cash so free
Opened wide its arms and said:
„While Free Trade is not yet dead
Please, dear Friend, come to our aid
We'll drink your health in lemonade“.

d'un examen fait en se plaçant plus particulièrement au point de vue de l'industrie et de commerce, elles peuvent être regardées comme s'étendant aussi, dans une mesure variable, suivant les pays et suivant les objets, à l'agriculture“.

A kereskedelmi bizottság kinyomtatott jelentésében ez a mondat még zárójelben jelent meg, a következő megjegyzéssel: „Adopté sous réserves.“ A bizottság ugyanis attól tartott, hogy egyes államoknál esetleg kifogásuk lehetne ellene. Előbb tehát az ú. n. koordinációs bizottság elé utalták. E bizottságnak Kornfeld báró nem lévén tagja, magyar részről Somssich László képviselőjében Nickl Alfréd követségi tanácsos jelent meg. A mondat keresztül ment s a koordinációs bizottság javaslata alapján a május 21-i teljes ülés érvényében elfogadta a zárójel és a megjegyzés nélkül.

Érdekes, hogy a vámjavaslat a dumping-gel egyáltalán nem foglalkozik. Ennek az oka az, hogy nem voltak képesek megegyezni a dumping definíciójában.

A vámjavaslat szövegezésében látható ellentétek mutatják legjobban az egymással küzdő angol-amerikai hatásokat.

Ami a kereskedelmi bizottság egyéb javaslatait illeti, azok Magyarországra nézve inkább előnyösek, mint hátrányosak. Így ilyenek pl. a tilalmak megszüntetésében, továbbá az állami támogatások tárgyában hozott javaslatok.

Figyelmet érdemel a nomenklatura egységesítésére vonatkozó javaslat. Ebben a tárgyban különben 1927 novemberére egy ú. n. „conférence diplomatique“ összehívását tervezik, a gazdasági konferencián megjelent államok részvételével.

A kereskedelmi bizottság tárgyalásából meg egy, Magyarországot közelebbről érdeklő mozzanat emelhető ki. Ez a következő: a lengyel delegáció javaslatot adott be az állategészségügyi korlátozások csökkentésére. A javaslatot véleményezés céljából áttették a mezőgazdasági bizottsághoz. Ott azután — valószínűleg német nyomásra — szerencsésen eltemtetett.

b) *Az ipari bizottság.*

Míg a kereskedelmi bizottságban doctinaire-ek állottak szemben hivatalnokokkal, addig az iparban munkások munkaadókkal. Itt azonban sem a munkások, sem a munkaadók egymás között egységesek nem voltak.

A munkaadók között helyet foglalt az individualista Siemens, ellensége a Planwirtschaftnak s az intervencionista Loucheur. A munkások között pedig ott volt a szocialista Jouhaux, aki elkeseredett harcokat vívott egyrészt a munkaadókkal, másrészt és elsősorban a szovjetdelegátusokkal.

Úgy látszott eleinte, hogy ennek ellenére sikerül megalkotni a munkások és munkaadók egységes frontját (leszámítva természetesen a bolsevistákat) a kartellkérdésben. A munkások kívánták a kartellek nemzetközi szabályozását és a munkaadók közül is Loucheur. Ez az eleinte egységesnek mutakozó front azonban szembe találta magát a kis államok delegátusaival, akik itt a középosztály érdekeit képviselték. Sok eredményt persze nem érhetek volna el, mert hiszen a munkások és a vállalkozók esetleg kiegyezhettek volna egymással. A baj azonban az volt, hogy a vállalkozók maguk sem értettek egyet, Siemenséknek semmi olyan határozat nem kellett, amely támogathatta volna a „Planwirtschaft“ eszméjét.

Már az első javaslatnál, a „racionalizáció“ kérdésénél erős összezapás volt a munkások és a vállalkozók álláspontja között. Az ilyen módon létrejött javaslat meglehetősen vérszegény is, de legalább tartalmaz némi konkrétumot.

A legnagyobb fiasco a kartellhatározatot érte. Meg egyezés egyáltalán nem jött létre, egyetlen pozitív javaslat: a Nemzetek Szövetsége publikáljon időnként adatokat a kartellekről, lévén a sajtó és a közvélemény sokkal hatásosabb ellenőrzői a nemzetközi vállalati tömörüléseknek, mint bármely jogszabályalkotás. A bolsevista Sokolnikoffnak sikerült még ezt a vérszegény határozatot is agyonütnie egy megjegyzésével. Szerinte a jövőben sokkal inkább fogják a kartellek kontrollálni a sajtót, mint a sajtó a kartelleket.

Az ipari bizottság ülésén szólalt fel Kornfeld Móric báró, aki a túlnépesedés problémáira mutatott rá. Fejtegetései határozott érdeklődést keltettek s emelték a delegáció prestige-ét.

c) A mezőgazdasági bizottság.

E bizottság tárgyalásainak elején Somssich László gróf is felszólalt s a magyar mezőgazdaság helyzetét ismertette.

A békeszerződések kérdését érintő, igen érdekes előadást tartott Sering professzor. Szerinte az agrárkrízis, vagyis a mezőgazdasági cikkek árának relativ alacsonysága annak tulajdonítható, hogy csökkent a vásárló ereje a legkedvezőtlenebb helyzetben lévő vásárlónak: Németországnak (Menger féle határhaszonelmélet). Gyógyulást tehát csakis a német vásárló erő emelkedése hozhat. Ezt azonban akadályozzák a Dawes terv és a békeszerződés rendelkezései.

A mezőgazdasági bizottság javaslatai (a fogyasztó- és termelőszövetkezeteknek közvetlen érintkezéséről és a mezőgazdasági hitel nemzetközi megoldásáról) jöttek aránylag a legkevesebb vitával létre.

V.

A záróülés. — A franciák és oroszok helyzete.

A záróülés elfogadta a bizottságok javaslatát. A tervezett nemzetközi organizáció kérdésében konkrét határozatot nem hoztak, de a Conseil figyelmébe ajánlották azt, hogy szerencsés volt a Comité Préparatoire összeállítása.

A záróülésen a szovjetdelegátusok végleg elvesztették azt a lehetőséget, hogy komolyan vegyék őket. A Journal de Genève-ben ugyanazon a napon jelent meg az amerikai delegációnak egy nyilatkozata, amely kereken cáfolja azt a lanszirozott hírt, hogy kölcsön tárgyában az orosz és az amerikai delegáció között bármiféle tárgyalás lett volna.

Az oroszok mellett láthatóan csak a németek tartottak ki a konferencia végéig.

A nagy, nyugati nemzetek között legkevesebb sikerrel talán a franciák szerepeltek. Ennek ellenére, mindvégig, mégis ők és az angolok alkották a középpontot.

Zelovich László.

Közlemények.

A magyar liszt a világpiacon.

Az angol ipari forradalommal egy olyan folyamat indult meg, amelynek következményei elhatározóak voltak a világ mezőgazdaságára. Az iparos népesség számának növekedése a kenyérmagvak fogyasztásának emelkedésével járt. A XIX. század folyamán az angol, német, belga és francia szénterületek iparvidékké válnak, sőt azt lehetne mondani, Európa iparvidékévé. Sűrű lakosság, városi települések, nagy közlekedési hálózat jellemzik. A mezőgazdaság ugyanekkor átalakul. A szemtermelés lépésről-lépésre tért veszt, helyét az intenzivebb kertgazdálkodás, tejgazdaság foglalja el; olyan terményeknek kell a föld, amelyek csak rövidebb szállítást bírnak meg. A külterjesebb jellegű termelési ágak, — amilyen legelsősorban a gabonatermelés, amellet, hogy területet vesztenek, belterjességben nyernek. De a termelés egyensulya nem marad fenn. Az 1870-es évektől a háború előttiéig Anglia búzaterülete 53%-kal csökkent; viszont: termésátlagai 52%-kal nőttek, a termelt mennyiség 41% esést mutat. Belgiumban 54% terület csökkenéssel 46% termésátlag emelkedés áll szemben, ami a termelés mennyiségének 32%-os esését jelenti. Ezzel szemben a per capita fogyasztás magas. Angliában 161 kiló búzát, Belgiumban 226 kilót fogyaszt egy ember. Franciaországban a termelés önelégültsége megmarad. Nyugat-Európa nem tudta magát a maga egészében ellátni: évi importszükséglete búzában a háború előtt 120,000.000 mázsára rúgott.

A szemtermelés területileg előre tör, a kontinensen dél- és délkeleti irányban, amerre az éghajlati és talajviszonyok terelik; az Atlanti Óceán tulsó partján az északi és déli féltekén; Indiában és Ausztráliában. Ugyanazon idő alatt, míg Európában a fent részletezett csökkenés áll be, itt nagy területeket törnek fel és vetnek be a legjövedelmezőbb és az adott körülmények között legmegfelelőbb terménnyel: búzával. Az Északamerikai Egyesült-Államok búzaföldjei 104%-kal, Oroszországé 102%-kal, Magyarországé 65%-kal gyarapodtak. De a termelés intenzitásának fokozásában Magyarország vezet: hektáronkénti termésátlagaink 76%-kal emelkednek, míg Oroszországé 27%-kal és az Egyesült-Államoké csak 19%-kal. Így a termelés hatalmas fellendülése áll elő. Ha az 1871—75. években átlagosan termelt mennyiséget egybevetjük az 1903—12. évekkel, azt látjuk, hogy termelésünk 195 százalékkal nőtt, Oroszországé 154%-kal, az Egyesült-Államok pedig 140 százalékkal.

A búzatermő területeknek a fogyasztó területektől való egyenlőtlen távolságát azonban a szállítási tarifák kiegyensúlyozzák (rövidebb szárazföldi, hosszabb tengeri út). Azonkívül az aratás ideje úgy alakult, hogy az európai államokba behozott búza havonkénti mennyisége körülbelül egyforma volt.

Magyarország a háború előtt mintegy hat millió katasztrális holdon termelt búzát; átlagban öt mázsa termett minden holdon. Ez a mennyiség nem olyan nagy, hogy a többi termelő és exportáló területekkel, akár a Fekete-tengeri lapálllyal, akár a prairie földekkel szembeállítva, számottevőnek tűnhessen fel. De ha kivitelünk mennyisége kisebb volt is, mint más államoké — csak a számottevőkről lévén szó — egy körülmény mégis különös fontosságot ad a magyar búzakivitelnek. És ez az, hogy exportunknak túlnyomó része liszt alakjában ment ki.

Az argentinai, orosz és a román kivitelnek 7, az ausztrálainak 15, a canadainak 18%-a volt liszt (100 kilogramm búzát 75 kr. lisztnek számítva) Magyarország 1913. évi búzakivitelének 66.3%-a.

Az osztrák és cseh iparos népeiséget a magyar liszt táplálta. Búzaliszt kivitelünknek alig egy-két százaléka lépte át a kettős monarchia határát.

Ez a kedvező világhelyzet alakította ki a magyar malomipart, helyesebben a budapesti malomipart. Olyan fejlődés állt itt előttünk, amelynek minden lépése világesemények logikus és szükségszerű következménye.

A háború éveinek hatása kettős: más Európában és más a tengerentúlon. Európában magában is másképen befolyásolja a termelést, a fogyasztást és a forgalmat. A férfitlakosság hadba száll, hiányoznak a munkáskezek, az otthon maradottak között pedig a „rural depopulation“ az eddigieknél erősebben hat. A földek megmunkálatlanok, de megművelve is erősen a békeszínvonal alatt marad termelékenységük. A fogyasztásban pedig új tényező jelent meg: a hadsereg, melynek ellátásáról állandóan gondoskodni kell minden más szempont, így a polgári lakosság élelmezésének háttérbe szorításával is. Így vált a táplálkozás, a kenyérelátás, elsőrendű politikai és tömegpszichológiai jelentőségű kérdéssé. A központi hatalmak számára sorsforduló lett. A tengerentúl az első háborús mezőgazdasági év rávilágított a lehetőségekre, amelyek a búzatermelés fokozása terén nyitva állanak. Az egész földön 13,300.000 katasztrális holddal (7,800.000 hektárral) volt nagyobb a búzaföldek kiterjedése, mint az előző évben, annak ellenére, hogy Európának majdnem minden országában csökkent a termelés. Ha az első év csalódást is hozott az amerikai farmereknek, — az árak alatta maradtak a remélt színvonalnak — a további évek kárpótolták őket, hiszen 1919-ben az Unió búzaföldjei 50,050.000 holdat foglalnak el, többet, mint bármely előző évben.

Az európai termelő területek nemcsak, hogy nem tudtak mint azelőtt, exportra termelni, hanem behozatalra szorultak. Ez a középhatalmak számára lehetetlenné lett, a nyugati szövetségesek számára pedig a tengeri és tengeralatti háború veszélye megdrágította és körülményessé tette azt.

A hadiállapot megszűnése sem változtatta meg a helyzetet gyökeresen. Nyugateurópa fogyasztásában lényeges mennyiségbeli eltolódás nem állott be, eltekintve attól, hogy közvetlenül a háborút követő években a búzafogyasztás csökkent. Becslés szerint ezt hamar kiheverte a világ. De az európai termőterületek nem állottak talpra. Az orosz síkságon a forradalommal együtt beállott birtokviszonyeltolódások és változások a fogyasztást megnövelték, a termelést csökkentették. Erősen megviselte azonkívül az 1921. évben bekövetkezett éhínség is, amely éppen a búzatermelésre legalkalmasabb fekete föld vidékét látogatta meg. Romániában földbirtokreformjának hosszan elhúzódó és nem min-

dig kifogástalan lefolyása bizonytalan helyzetet teremtett a gazdák számára. Ehhez járul még az is, hogy a kukorica kenyérpótló szerepe alább szállt. Románia megszűnik búzaexportáló állam lenni, sőt időnkint behozatalra szorul.

Mi a helyzet Magyarországon? Búzatermelő területeinknek — mint ez köztudomású — nagy részét elvesztettük. A megmaradó területek búzatermelő értéke csekélyebb, mint az elvesztett Bánáté; csapadéka gyérebb, rendszertelenebb, rendkívüli szárazságra több kilátás van a Tiszavidéken, mint a déli síkságon.

A statikai nehézségeken hamar túltette magát az ország. 1920-ról 1926-ra a búzaterülete 700.000 holdat nyert, a termés-átlagok növekedése holdanként 2 mázsa (jobb években, — mert ebbe az időjárásnak is beleszólása van — két és fél mázsa). A fogyasztásban a rozs nagyobb szerepet kap. A magyar malomipar annyival volt a többi iparágaknál kedvezőbb helyzetben, hogy Budapesten lévén koncentrálna, a területi változások kevésbé érintették. Módjában állott volna termelő kapacitását teljes mértékben kihasználni. Ebben azonban strukturális változások akadályozták meg, amelyek a világpiacokon állottak be.

Számot kell először vetnünk azzal a hatalmas előnnyel, amit az amerikai termelők szereztek a háború alatt és közvetlenül utána. Pozíciójukat mint búza- és lisztszállítók megtartották, olyannyira, hogy 1920—24-ben az európai összimportban maguk az európai termőterületek csak 2% erejéig vettek részt. Az amerikai búzaföldek részesedése pedig 20%-ról 60%-ra emelkedett. Az Európába behozott búzának a háború előtt a U. S. A. 8.3%-át, Canada 11.6%-át szállította. A nagy átalakulás után az Egyesült-Államok 29.7%, Canada 30%-ot szállított.

U. S. A. kivitele 1909—13: 110 millió bushel, 1920—24: 231 millió bushel = 110% növekedés.

Canada kivitele 1909—13: 96 millió bushel, 1920—24: 234 millió bushel = 144% növekedés.

Az első időkben meg kellett ragadni a meglevő és kiépített összeköttetéseket, a gazdaságtechnikai szervezetet: így 1923-ban lisztkivitelünknek 71%-át Bécs veszi fel, ahol az eladás részére a malmok közös irodát tartottak ekkor fenn. Csehország, bár szintén rá van szorulva a behozatalra, csak 21%-át vásárolja meg kivitt lisztmennyiségünknek. Ennek oka egyrészt az is lehet, hogy akkor még a pozsonyi kikötő kiépítése technikailag és tarifálsan nem állott azon a ponton, ahol később. Ebben az időben a gabonavámok fel vannak függesztve. A következő évben a cseh forgalom szerepe nyer jelentőségben. Kivitt lisztünknek 49.46%-a odamegy, míg Ausztriában már erős vetélytársul lép fel a tengerentúli liszt. A magyar lisztkivitelnek csak 39.7%-a kerül hozzájuk. Azonban, mint ezt a szerves fejlődés magával hozza, mindinkább elkerül a liszt a régi fogyasztókhoz. Ebben az évben már a volt Ausztria lengyel területei részesednek nagyobb mennyiségben (7.48%) lisztünkben. (Lengyelországba kivitt lisztünknek több mint 95%-a Galiciába, Lemberg, Przemysl és Krakóba jut.) Ezzel egyidejűleg lisztkivitelünk egy töredéke már az olasz területek felé is utat talál Tirolba.

Az organikus fejlődés, amit eddig láttunk, és ami különböző, mesterséges, politikai akadályokon úgylátszott, hogy győzedelmeskedni fog, megakadt. 1925-ben lisztexportunk 20%-kal esik, de ugyanennyivel nő a kivitt búza mennyisége. Kiváltképen szembeötlően mutatkozik ez az osztrák forgalomban. 1924-ben kivittünk 868.922 mázsa búzalisztet, 1925-ben pedig 590.843 mázsát; a csökkenés 32.77%. Ebben az évben életbe lép Ausztriában az

ottani malomipar védelmére szolgáló vám, aminek következtében a búzakivitelünk nő. Ezenkívül a tengerentúli verseny erősebb lesz és csehországi piacunkon is megtámad bennünket. Malmaink ekkor Lengyelország felé kísérelnek meg új utat.

1926-ban Ausztriával szerződés jön létre. A helyzet enyhül, majdnem annyi lisztet vagyunk képesek elhelyezni, mint amennyit 1924-ben. Viszont ekkor Csehország hoz be új vámtarifát, amely sokkal veszélyesebb a magyar malomiparra, egyúttal kedvezőbb, nagyobb védelmet biztosít a belföld számára, mint az osztrák. Ennek oka abban a nagy különbségben, „spannungban“ van, amely a búzára és a lisztre kivetett vám között fennáll. Az érvényben levő búzavámhoz 33.⅓% számítandó hozzá. (Ennyi vám esik a lisztté feldolgozott búzára.) Az ezen felül maradó összeg drágítja meg tulajdonképpen a behozott lisztet a belföldön termelt javára, tehát ez az összeg a tulajdonképeni malomvédelem. Ha tehát Ausztriába 1 mázsa búza vámja 0.25 aranyfillér, akkor egy mázsa behozott liszt 1.70 aranykorona vámot fizet; ebből 0.33 fillér levonandó, így a védővám 1.37 aranykorona. Minél magasabb a búza ára, annál gyengébb a malomvédelem; 2 K búzavámmal már csak 0.98 K. A cseh rendszer ezzel szemben 70 cseh korona vámot vet ki a lisztre és csak 30 koronát a búzára. A malmokat tehát minden behozott métermázsa után 4.37 aranykorona védi.

Ézáltal az a helyzet állott fenn, hogy az 1926. évben Csehországba kivitt lisztmennyiség 47%-kal kevesebb az előző évinél. A magyar lisztnek, kereskedelmi mérlegünk vezető pozíciójáért való harcában veszedelmes vetélytársa támadt a magyar búzában, amelyet a jelenlegi Magyarország területe az utolsó évben már nagyobb mennyiségben tudott eladni idegenben, mint az utolsó békeévben. *1926-os búzakivitelünk az 1913-asnak 114.21 százalékát teszi ki.*

Az elveszőben levő cseh és az áldozatokkal és nehézségekkel megtartott osztrák területek helyett új piacokat kellett keresni. Aránylag nagyobb mennyiséget sikerült elhelyezni Svájcban, Görög- és Olaszországban. Ha ez örvendetes jelenség is, mégis a finom lisztgyártásra nézve nem előnyös, mert míg Ausztria és Csehország nagyrésztben nullás lisztet fogyasztanak, addig Svájc 7½-es, 7¾-es, Olaszország 60% erejéig 6-os, Görögország szintén 6-os lisztet vásárolnak.

A legfontosabb magyar mezőgazdasági ipar előtt éppen akkor bccsátották le a vámsorompókat, amikor a népszövetségi kölcsön hitelezői a mezőgazdasági iparok regenerálását tűzték ki elérendő célul, mintegy mentséget és orvoslást közgazdasági életünk elé. Ellenérvül fel szokták hozni, hogy a helyzet folytonos rosszabbodásának és katasztrofális jellegének — ami tagadhatatlan — nem csupán a külforgalom ilyen alakulásában kell az okát keresnünk. Hivatkoznak a minőség állítólagos romlására, arra, hogy a magyar malmok őrlése a külföldiekkel szemben primitív, továbbá arra is, hogy a magyar liszt külföldön azért nem versenyképes, mert drága.

Az első érvek nem állanak meg, vagy legalább is nagyon kétes értékűek. Igaz, hogy a magyar őrlési metódus az ú. n. „natur“ őrlés, ami ma más országokban, főleg a konkurens államokban nem szokásos. Ott a lisztet „kondicionálják“ gőzölik, különféle eljárásokkal fehéritik. Ezzel szemben tény az, hogy vegyészek véleménye szerint ezáltal a lisztben mérges, ártalmas gázok keletkeznek, azt fogyasztásra kevésbé alkalmassá teszik. A magyar kormány tervbevette egy lisztkísérleti állomás fel-

állítását, amelynek feladata volna kutatásokat végezni ezt a kérdést illetőleg. Tény azonkívül az, hogy egyes fogyasztók — különösen az angolok — kikötik azt, hogy a nekik szállított liszt eredeti sárgás színe megmaradjon. Ami a liszt árát illeti, bizonyos az, hogy a mi lisztünk drága, ha nem az amerikai liszttel vetjük össze, melynél a dumping már alig titkolt, köztudomású dolog, s amit az ottani búza- és lisztárak összehasonlítása alapján még a laikus is megállapíthat. Hogy egyéb országoknál drágábban állítjuk elő, annak magyarázata circulus vitiosusba visz: malmaink termelő kapacitása nincs kihasználva, legföljebb ha 20% erejéig, vagy még annyira sem; a termelési költségek így kis mennyiséget terhelnek, ebből kell sok nagy üzemet eltartani; ha kiviteli lehetőségeink nőnének, nagyobb termelésre hárulna az általános termelési költség, a liszt olcsóbb lehetne.

Tekintsünk végig a forgalom számadatain. Lisztkivitelünk 1924-ről—25-re 17%, 1925—26-ra 18%-kal esett vissza. A jelen év első havában kivitt liszt mennyisége 41.5%-a volt a múlt évi januárinak. Februárban újabb 61.3%-os esökkenést látunk az előző év januárjával szemben. Csekély javulást látunk márciusban: 13.000 mázsával több lisztet exportáltunk mint februárban és 6000 mázsával többet mint 1926 márciusában. Áprilisi összes kivitelünk 6700 mázsával kevesebb a márciusinál, ez a különbség majdnem teljesen az osztrák forgalomra esik. Ausztriába való liszt-exportunk 6660 mázsával csökkent ezen hónapban. A helyzet általános megítélése szempontjából nem vigasztaló jelenség az utóbbi hónapok alatt beállott csekély emelkedés. A csehekkel folytatott tárgyalásaink eredményeként létrejött szerződés — a forgalmi adó körül tett jelentéktelen engedményen kívül — a helyzetben lényeges változást nem jelent.

Az a törekvés, hogy a trianoni határokon túl függetlenül akarnak a magyar lisztől, világosan áll előttünk, akkor ha a búza- és lisztforgalom alakulását behatóbban figyeljük meg.

A cseh búzabehozatal 1925-ről—26-ra 27%-kal emelkedett. A Magyarországból Csehországba 1926-ban bevitt búza mennyisége 73%-kal magasabb az 1925. évinél. Még kifejezettebben látszik ez Ausztriánál, ahol az összes búzabehozatal nem egészen 2 százalékos emelkedésével a magyar behozatalnak 72%-os emelkedése áll szemben. Nézzük az érem másik oldalát. A cseh liszt-behozatal 9%-kal esett vissza ugyanezen idő alatt: a magyar liszt-behozatala ugyanekkor majdnem a felével 48.9%-kal csökkent. Ausztriának — meglehet hogy csak egyelőre — lisztszükséglete nagyobb mértékben növekedett, mint búzaszükséglete. 1926-ban 42%-kal több lisztet hozott be, mint 1925-ben. A magyar lisztkivitel — annak ellenére, hogy a fentemlített szerződés előnyeit élvezte — csak gyengülő arányban tudott ebben részt venni: 37%-kal emelkedett a kivitel. Ezért félős az új osztrák mezőgazdasági vámok létrejötte, ami nemesak malomiparunkra, hanem egész mezőgazdaságunkra végzetes lenne.

A számok vizsgálata után nem tudunk a nyomasztó érzés hatása alól szabadulni, hogy a szemünk láttára megy tönkre a legnagyobb magyar ipar. Kereskedelmi mérlegünk passzivitásának okát elsősorban itt kell keresnünk. A külföldnek jórésztben liszttel fizetünk fáért, szénért és szövetért. Ez volt a legnagyobb bankó a kezünkben és ma ez a bankó jancsibankóvá értéktelenedik a kezünk között.

Mi itt a teendő? A béke Nagy Magyarországnak legnagyobb területet elfoglaló és legtöbbet érő terménye a búza volt, legnagyobb ipara a malomipar, legfőbb kiviteli cikke a búzaliszt. Hogy

a mai Magyarország nem bírja eltartani a háromszorta nagyobb területre méretezett ipart, olyan szerkezeti változtatások nélkül, amelyek az azelőtti Magyarország elszakított területein termelt búzát idevonzanák őrlésre, az bizonyos. Első feladat tehát az volna, hogy olyan keretek közé vezessék vissza a malomipart, amelyek között a gazdaságos termelés lehetősége biztosítottnak látszik. Ez nem történhetik meg áldozatok nélkül, de a tervszerűtlen és meglepetéseknek kitett várakozás sokkal nagyobb veszteségeket jelent, a fejlődés menetének helyreállítási lehetősége nélkül.

Másodszor pedig kereskedelmi politikánknak ki kell lépnie abból az engedékenységből, amelynek hátrányos voltát semmi, veszteségeinket kompenzáló előny nem indokolja. Határozottság és erély mutatása itt nemcsak hogy nem volna felesleges tüntetés, hanem egyenesen a nemzet létérdeke által parancsolt szükség-szerűség.

Sibelka-Perleberg Arthur.

Angol bankvezérek nyilatkozatai a bankjegy- és hitelpolitikáról.

Anglia két évvel ezelőtt visszatért az aranyvalutára és miután az angol font az elmúlt két évben állandóan aranyparitáson volt, a bankvezérek elérkezettnek látják az időt, hogy a *Bank of England* bankjegyei és a *Currency Note*-k (kincstárjegyek, amelyek törvényes fizetési eszközök) ügye véglegesen rendeztessék. Ismeretes, hogy a *Bank of England jegykibocsátási joga 1844-ben a Peel-féle Bank Charter Act*-ban nagyon szabatosan határozott meg, de 1914-ben az akkori kormány felfüggesztette azt, hogy a háborúval kapcsolatos pénzügyi követelményeknek eleget tudjon tenni. Így születtek meg a *Treasury* vagy *Currency Note* név alatt ismeretes törvényes fizetési eszközök, amelyek fedezete nem arany, hanem állampapír. Már 1918-ban azt javasolta a *Cunliffe-bizottság*, hogy két évvel az aranyvalutára való visszatérés után egyesítsék a forgalomban levő fizetési eszközöket.

Az angol nagybankok ezidei közgyűlésén szóba került a *Bank of England* státusa is és a *City* két nagybankjának elnöke ismertette a jelen helyzetet és javaslatokat tett a jövőre nézve. *F. C. Goodenough*, a *Barclay's Bank* elnöke a *Bank Charter Act* megtartása mellett foglalt állást, mondván, hogy a múlt épen elég bizonyíték arra, hogy az 1844. évi törvény rendelkezései a változott viszonyok ellenére, a jövőre is megfelelők lesznek. *Reginald Mc Kenna* volt pénzügyminiszter, jelenleg a *Midland Bank* elnöke azonban határozottan állást foglalt az elavult *Bank Charter Act*-tal szemben, kijelentvén, hogy az csak annak köszönheti a sikerét, hogy válságos időkben mindig felfüggesztették. Utalt a változott hitelviszonyokra és a *Cunliffe* bizottság rendelkezéseinek fogyatékoságaira. Amilyen helyes volt gátat vetni a szertelen inflációnak, annyira helytelen állandóan deflációs politikát folytatni: ez a magva *Mc Kenna* fejtegetésének; már pedig az angol pénzügyi politika teljesen a *Cunliffe* bizottság által javasolt politikát követi, mely szerint a forgalomba hozható kincstári jegyek (*Currency Note*) mennyisége, bár nincs limitálva fix összegben, még sem haladhatja meg az előző évi maximumot. *Mc Kenna* aggodalmaskodik, hogy az ilyen szigorú deflációs politikát az angol gazdasági élet sínyli meg és arra a kérdésre igyekszik feleletet adni, hogy mennyiben indokolt az a feltevés, hogy a defláció miatt ki nem terjedhető (expansio nem infláció) hitelmennyiség hátráltatta ugyanabban az időben az angol ipart és kereskedelmet, amikor az amerikai gazdasági élet soha nem látott konjunkturát élvezett. *Mc Kenna* megvizsgálja ezen furcsaságnak minden okát és szerinte ez nem utolsó

sorban annak tulajdonítható, hogy a *Federal Reserve Bank* egészen más alapokon irányítja az ország hitelét, mint a *Bank of England*. A *Federal Reserve Bank* státusa 40%-os, sőt kivételes esetekben csak 35%-os aranyfedezetet ír elő bankjegyei és egyéb kötelezettségei után, a *Bank of England* pedig az 1844. évi *Charter Act* határozatai szerint maximálisan csak 19,750.000 fontot hozhat forgalomba aranyfedezet nélkül, minden ezt meghaladó összeg ellenértékének a *Bank of England* pincéjében aranyban kell fekédnie.

Teoretikus szemmel nézve a dolgot, Mc Kenna igaza kétségbe nem vonható. Azonban mi a valóságos helyzet? A *Federal Reserve Bank* 1927 július 1-i kimutatása szerint az aranyfedezet 3.020,610.000 dollár, a forgalomban levő bankjegyek összege pedig mindössze 1.702,690.000 dollár, tehát a bankjegyek az utolsó dollárig arannyal vannak fedezve, ha pedig a bank betéteit is számításba vesszük, akkor az aranyfedezet a bank összes kötelezettségeinek még mindig 77.6%-át teszi ki.

A *Bank of England* június 30-iki kimutatása szerint az aranykészlet 150,496.035 font, a kibocsátott bankjegyek összege pedig 170,246.035 font, a két összeg közötti különbség lévén 19,750.000 font, a törvényesen megengedett fiduciáris forgalom. Azonban ezenfelül van még 298,260.000 font *Currency Note* forgalomban, a fedezetére 56,250.000 font értékű *Bank of England* bankjegy és 249,067.000 értékű állami kötvény (*Government Securities*). Az angol törvényes fizetési eszközök összege tehát

170,246.035 font bankjegy plus
298,260.000 font *Currency Note*

478,506.035 font, ebből az összegből levonandó

56,250.000 font *Currency Note* fedezetére
szolgáló bankjegy és

32,269.465 font, mint a jegybank birtokában levő

88,519.465 font

összesen 389,986.570 font a forgalomban lévő törvényes fizetési eszköz.

A tényleges aranyfedezet tehát Angliában az összes törvényes fizetési eszközök után közel 40% (százötven millió font arany cca 390 milliónyi fizetési eszköz után). Első pillantásra tehát érthetetlen Mc Kenna kívánsága, hiszen Amerika sokkal nagyobb aranyfedezettel rendelkezik, mint Anglia. Mc Kenna azonban a jövőre vonatkozólag aggodalmaskodik, mert nem találja helyesnek azt, hogy a *Bank of England* politikája az legyen, hogy fokozatosan emelje ezt a jelenlegi cca 40%-os fedezetet olyformán, hogy a *Currency Note*-ok bankjegyre való becserélése után az aranyfedezetet szaporítsa, amíg az 100%-ot elér, anélkül, hogy ezt megfelelő hitelexpanzió kísérje. Mc Kenna ugyan elismeri, hogy a hitelkeretek kibővítése Angliában főleg a „big five“, az öt nagybank politikájától függ, mégis az a véleménye, hogy a *Bank of England* státusának megváltoztatása szükséges volna, mert a clearingbankok ahhoz a politikához csatlakoznának, amit a *Bank of England* kezdeményezne. Ez azt jelenti más szóval, hogy az angol jegybank térjen el az eddigi határozottan deflációs politikától és ne törekedjék állandóan olyan alacsony bankjegyforgalomra, mint az békében szokásos volt, mert az a változott viszonyokra való tekintettel úgysis lehetetlen. Végül Mc Kenna kéri a pénzügyminisztert, hogy a kérdés fontosságára való tekintettel jelöljön ki egy királyi bizottságot, mely a jegybank státusának alapos megvita-

tásával memorandumot készítene, hogy mit tart a legjobb expediensnek a jövőre.

Bár Angliában a királyi bizottságok ilyenmő megbízása megszokott dolog, nagy meglepetést keltett Winston Churchill felelete, hogy az időpontot nem tartja erre alkalmasnak. Az „Economist” az elutasító álláspont okát abban látja, hogy alig két évvel az aranyvalutára való visszatérés után a kérdés újból való hivatalos felvetése már csak azért sem kívánatos, mert a Keynes és más előkelő fináncpolitikusok által propagált idea, a „managed currency”, a konzervatív angol közvéleményben úgyis elég ellenzésre adott alkalmat, s bár a „managed currency” apostolai diadalra vihették ideájukat valamilyen formában a jövőben, a jelen nem alkalmas semmi olyan kísérletre, ami az aranyvalutában való kételkedést előmozdítaná.

F. C. Goodenough melegen ajánlja a régi kipróbált szisztéma megtartását, mert szerinte a Federal Reserve System csakis annak köszönheti sikeres működését, hogy az előre nem látott háború folyamán Amerika óriási aranykészletre tett szert, ami messze felülmúlja az Egyesült-Államok bankjegyforgalmát, úgy hogy a 40%-os ratio tulajdonképpen nem más, mint írott betű. Mint fentebb láttuk, az angol 40%-os aranyfedezettel szemben Amerikában teljes 100%-os bankjegyfedezet van. Világos tehát, hogy a jövő hitelpolitikáját ma Anglia vagy Amerika csakis együtt intézhetik, mert egyik sem engedheti meg azt a fényűzést, hogy homlokegyenesen ellenkező álláspontot fogadjon el, mint a másik. E hitelpolitikának az alapja, mint azt a Cunliffe-bizottság, valamint a brüsseli és genuai konferenciák ajánlották, csakis a szilárd aranyalapra való visszatérés lehet. A „managed currency”, ami az árnívó stabilitását célozza, csak akkor válhat valóra. — ha ugyan egyáltalán lehetséges belátható időn belül — ha előbb az aranyvaluta a világniaci árakat valamelyes összhangba hozza. Megvalósulásának első követelménye a jegybankok együttműködése és a jelen arra mutat, hogy a nagy jegybankok vezérei a „managed gold currency” mellett foglalnak állást. Ez azt jelenti, hogy New-York, London, Berlin és Páris a többé-kevésbé jelentékeny piacokkal egyetemben szabályozzák az arany helyes elosztását és evvel módot adnak az egységes diszkontpolitikára is.

Visszatérve az angol és amerikai jegybank aranykészletére, szinte önként vetődik fel a kérdés, hogyha Anglia ragaszkodik a Bank Charter Act rendelkezéseéhez és teljes aranyfedezetet kíván a jegybanktól, mért nem pótolja arannyal a kincstárjegyek fedezetéül szolgáló állampapirokat. Igaz ugyan, hogy nagy összegről van szó, mintegy 250 millió fontról, ilyen összegű arany ma csak az Egyesült Államokból lenne pótolható és aki ismeri a Harvard-egyetem által képviselt politikát, az tudja, hogy Amerika nem egyezik bele, hogy ilyen nagy mennyiségű aranyat tőle elvonjanak. Marad tehát a másik megoldás, hogy a világ aranytermésének egy részét Anglia fogja felvenni és evvel fokozatosan emelni fogja a forgalomban levő fizetési eszközök aranyfedezetét.

R. S. Hawtrey legújabb könyve részletesen foglalkozik a jegybankok hitel- és aranyproblémájával és utal arra, hogy már sokan elfelejtették a genuai határozatokat, amelyek magva az, hogy a nagy jegybankok feladata az arany helyes elosztásának és értékének állandósítása, aminek az előnye az volna, hogy a kisebb államok helyes diszkontpolitikával a „gold exchange standard” alapon jól meglehetnének anélkül, hogy nagy aranykészletet kellene otthon tartaniok. Hawtrey néhány aranyközpontot kíván, ahonnan intéznék a világ ár- és hitelpolitikáját és szerinte ez a

legjobb megoldás napjainkban. Hawtrey határozottan azon a véleményen van, hogy a jegybankok helyes hitelpolitikával megtudják óvni a világot a nagy gazdasági válságoktól és ezért a diszkontkooperációt a jegybankok között nagyon üdvösnek tartja.

Goodenough még egy érdekes szempontból világítja meg a kérdést. Ugyanis szerinte Angliában már csak azért sem kívánatos a Federal Reserve System bevezetése, mert az angol hitelélet struktúrája egész más, mint az amerikaié és csatlakozik Hawtrey felfogásához, amely szerint Amerika elsősorban mezőgazdasági és ipari pénzüveleteket végez, míg Anglia főleg kereskedelmi gócpont és egy esetleges világkrízis Londont súlyosabban érinti, mint Newyorkot. A *Federal Reserve* vagy a *Reichsbank* rendszer azon előnye, hogy egy font arany után $2\frac{1}{2}$ font értékű bankjegyet bocsáthat ki, amilyen előny a konjunkturában, ép oly hátrány a depresszióban, mert a hitelmegvonás is sokkal drasztikusabb. Már pedig London az egész világ kereskedelmi finanszírozó központja és ezt a jelleget ép annak köszönheti, hogy ott mindig szabadon lehetett aranyat kapni. Angliának törekednie kell tehát, hogy ezt a pozíciót, amit Newyork úgysem tud betölteni a fenn említett strukturális különbség miatt, minél előbb teljes egészében visszaszerezze, ennek pedig egyik legfontosabb követelménye a mennél erősebb aranyfedezet.

A monetáris reform ma úgyszólván dominálja az angol közvéleményt, hiszen sehol sincs annyi kiváló pénzügyi szakértő, mint Angliában és sehol sincs olyan megértő közönség, mint a szigetországban. Anglia „*par excellence*” kereskedőország és amellet igényt tart arra, hogy ne csak a saját, hanem az egész világkereskedelmének finanszírozásában tevékenyen részt vegyen. Ennek tulajdonítható az angol bankrendszer páratlan tökéletessége, megbízhatósága és egyszerűsége.

A hitel helyes organizálása ma minden ország legfőbb törekvése és így nem lesz érdektelen e helyen az angol hitelrendszer mai formájával és a hitelt nyújtó bankok ismertetésével foglalkozni. Anglia hitelét a Bank of England diszkontpolitikája és a clearing bankok irányítják. Mint fentebb láttuk, a Bank of England hitelkeretei meglehetősen szabályozva vannak és a deflációs tendencia miatt nem igen mutatnak nagy eltérést. Azonban ez nem is olyan fontos Angliában, mert a hitelnyújtás elsősorban a „big five” az öt nagybank kezében van. A jegybank szerepe főleg a diszkont politikában jut kifejezésre. Az öt nagybank szinte uralkodik az országon, tökéletes fiókhálózattal rendelkezik és mondhatni, hogy épp oly bizalomnak örvend, mint a Bank of England. A kontinentális szokástól eltérően a nagybankok nem fordulnak pénzért váltóhitel formájában a jegybankhoz, hanem az országban felgyülemlett tőkét betét formájában magukhoz veszik, hogy aztán azt kihelyezzék azoknak, akiknek szükségük van rá. Innen van a „deposit vagy clearing bank” elnevezés.

Angliában az öt nagybank tisztán bank- és hitelüzlettel foglalkozik, áruüzletekben se közvetlenül se közvetve részt nem vesz és iparvállalatoknál sincsen érdekelve. Mielőtt pár statisztikai adattal megvilágítanók a nagybankok hitelpolitikáját, meg kell említenünk, hogy az öt nagybank hosszas fúziós folyamatok eredménye, és mint *Walter Leaf*, a Westminster Bank közelmúltban elhunyt elnöke mondotta, hatalmuknál és fontosságuknál fogva a köznek alapvetőtényezői. Leaf ezidei közgyűlési beszédében hosszasan foglalkozott a bankok hivatásával és kötelezettségeivel. Mindenekelőtt visszautasítja azt a hitet, mintha a bankok volnának azok a titkos gazdasági imperialisták, akik a kormányo-

kat a kezükben tartják. Itt idézi a pár hónappal ezelőtt kibocsátott „bankár kiáltványt“, mely a túlfűtött gazdasági nacionalizmus ellen tiltakozott és amelyet a világ minden tájából aláírtak bankárok, nagyiparosok stb. Másrészt pedig megdönti ezt a tévhitet azzal, hogy ismerteti a nagybankok üzleti politikáját, mely a Bank of England és a Treasury útján teljesen az állam ellenőrzése alatt áll és miután az állam az öt nagybank között minden további fúziós törekvést ellenez, az ország élvezi a quasi nacionalizált bankok szabadversenyének minden előnyét anélkül, hogy a bürokrácia lassusságát és egyéb hátrányait érezné.

Beaumont Pease, a Lloyd bank elnöke pontos analízist készített a bank hitelpolitikájáról és azon meggyőződésének adott kifejezést, hogy az ország tájékozottságának szempontjából üdvös volna, ha a bankok még az eddiginél részletesebb kimutatásokat adnának főleg a kihelyezett pénzek hovaforrásáról, mert szerinte ez a konjunkturabarométernek egyik legbiztosabb támasza volna. *Beaumont Pease* tudatában van a bankok nagy hatalmának, szerinte ez a hatalom nem nyilvánulhat meg másképp, mint köteleljesítés formájában és a következőket mondja: „*A kérdés az, hogy mi az, amit mi tehetünk, mi az, amit meg kellene tennünk és mi az, amit nem lett volna szabad megtennünk.*“ Majd így folytatja: A bankok nem azért vannak, hogy részvényeseiknek osztalékot fizessenek, nem is azért, hogy tisztviselőket tartsanak el, hanem hogy a köz szükségleteit kielégítsék, ezt a fúziók tették lehetővé, melyek megerősítették a bankokat. A további feladat az, hogy a bank biztonsága fokozódjék, hogy az angol hitel régi biztosabb alapokon nyugodjék és hogy London visszanyerje régi pozícióját és újra a világ első pénzközpontja legyen. *Pease* elismeri a koncentráció, a kartellek és a racionalizálás szükségességét, mégis nyíltan megmondja, hogy ő nem tartja a bankok feladatának, hogy ebbe beleavatkozzanak, hanem az illetékes termelési ágakra bízva, hogy saját sorsuk felett határozzanak. A bankok kötelessége tanáccsal kliensei rendelkezésére állani, akár iparosok azok, akár kereskedők vagy farmerek, de hogy őket a bank hitelmegvonással kényszerítse valamire, még akkor is, ha az a valami helyes, szerinte mégis túl megy a bank hatáskörén.

Érdekes még megemlíteni, hogy *Pease* milyen adatokat hozott fel annak illusztrálására, hogy az öt nagybank teljesen demokratikus berendezkedésű. Részvényesei a kistőkésekből rekrutálódnak és a vezetés mindig megbízható kezekben van, mert nincs semmiféle, a közhitben élő obskurus hatalom a bank háta mögött. Legjobban bizonyítják ezt a bank által kihelyezett hitelek. Az átlagos hitel a Lloyd banknál adósonként cca 1200 font és 84% az összes adósoknak átlag 600 fontot vett igénybe. Angol viszonyokhoz képest ezen összegek igen szerények és legjobban bizonyítják, hogy a bank, ha helyesen tölti be a hivatását, akkor elsősorban a kisembereket segíti.

Az öt nagybank általában azonos hitelpolitikát követ és szigoruan megszabja a rációt a betétek, a kihelyezések és a pénztárkészlet között. A betétek 10%-a mindig pénztárkészlet, 50—60% az adósok számlája, a többi megoszlik investíció, diszkont, kinestári váltók és egyéb tételek között. *Pease* azt sürgeti, hogy ezek a kimutatások részletezzék az adósokat kategóriák szerint és a kihelyezett összegek határidejét is világosan tüntessék fel.

A mi Angliához hasonlóan a mi hitelviszonyainkat illeti, nyilvánvaló, hogy a mi szükségleteink és a mi forrásaink éppen annyira különböznek az angol rendszertől, mint a mi bankrendszerünk. Természetesen más a bankok strukturája egy modern

vezető kapitalista államban, ahol tőkefelesleg van és más egy szegény, de fejlődésképes agrárállamban. Bármennyire is különbözik azonban bank- és hitelrendszerünk az angolokétól, lehetetlen nem törekednünk arra, hogy a hitelellátás nálunk is olyan jó és gyors legyen, mint a szigetországban. Ehhez szükséges a közvélemény nevelése, hogy megértsék, hogy mi a bankok feladata, és hogy a bankokban a többi termelési ágak ne ellenséget, hanem segítséget lássanak. Ezt a bankok legjobban avval érhetik el, ha helyes és olcsó hitelpolitikával a gazdasági életnek segítségére sietnek és az amalgamálási folyamat nálunk is magától megkezdődik. Ha Angliának elég öt nagybank, akkor nekünk igazán nem kellene százszámra bankok, mert amíg a bankok száma jelentékenyen nem csökken, nem lesz olcsó hitel, nem lesz jó tisztviselői fizetés és nem lesz jó osztalék. Reméljük, hogy amint jegybankunk követi az angol példát, úgy többi bankjaink szintén nem fognak elzárkózni a célszerű reformok és fúziók elől és evvel megalapozzák a hitelellátást, úgy amint arra a természetnek szüksége van.

Havas Jenő.

Könyvismertetések.

Az Országos Mezőgazdasági Kamara évi jelentése 1926-ról. Budapest 1927. 200 l.

Aki a hazai mezőgazdaságnak valamely termésévből mutatkozott helyzetképét híven akarta megismerni, a múltban a legnagyobb nehézségekkel találta magát szemben. A szakfolyóiratoknak rendszertelen és hiányos adatait kellett a hivatalos statisztikai adatokkal kiegészítenie és akkor is csak hozzávetőleges képet nyerhetett, mert sem a szakfolyóiratok, sem a hivatalos statisztika a dolog természeténél fogva mindent fel nem ölelhettek. Ha pedig a kutatott termésé a távolabbi múltnak volt valamelyik esztendeje, a fáradozás sokszor egészen meddőnek bizonyult. Hiányzott ugyanis az a szerv, amely a helyzetképet még a recenti in memoria idején híven megrögzítette volna.

Az *Országos Mezőgazdasági Kamaráé* az érdem, hogy erre a feladatra vállalkozott és azt fennállása óta évről-évre teljes elismerésre méltó módon teljesíti. Kezünkben van az Országos Kamara 1926. évi jelentése. Ez a kétszázoldalas kötet minden adatot feltár azok előtt, akik a jelen agrárhelyzet iránt érdeklődnek, vagy majd a jövőben fognak a magyar mezőgazdaság történetének megírásával foglalkozni. A hivatalos statisztikai adatokat szakszerűen, könnyen kezelhetően csoportosítja és kiegészíti a saját maga gyűjtötte teljesen hitelesnek és megbízhatónak tekinthető statisztika adataival. Kiterjeszkedik a belföldi termelés és értékesítés minden ágazatára, minden részletkérdésére is összehasonlítás formájában és kedvéért ismerteti a helyzet megítéléséhez szükséges statisztikai adatokat. A számok összehordásával és szembeállításával azonban, ami egymagában is elismerésre méltó munka lenne, nem elégszik meg. Magyaráz, megokol, összefüggéseket keres és bizonyít, az okozat mellé az okot állítja és az agrár-tendenciák kritikai ismertetése után mutatja meg a helyes irányt, amelyben az ország mezőgazdasági termelésének és az agrárpolitikának haládnia kell.

De hű képe ez a jelentés azoknak a törekvéseknek, azoknak az agrárpolitikai célkitűzéseknek is, amelyek az elmúlt esztendőt jellemezték. És itt emelkedik túl a jelentés azon a színvonalon, amelyet egyes érdekképviseltek hasonló beszámolóiban megszoktunk. Mert ez a jelentés, amint mondtuk, nemcsak a Kamara munkájának ismertetése, hanem egyik fejezete is azoknak a forrásmunkáknak, amelyekre a jövő agrárhistorikusa majdán támaszkodhatik.

Ezeknek megállapításával egyúttal megállapítottuk a jelentés hecsét is és nem marad más feladatunk, mint az első historikusé, aki az eléje tárt hatalmas és szakszerű anyagból azok számára is világosan láthatóvá kívánja tenni az ország mezőgazdaságának múlt évi képét, akiknek hivatása és ideje nem engedi meg, hogy a jelentést tüzetesen áttanulmányozzák, viszont

a mezőgazdaság helyzete iránt nem hiányzik belőlük az ügy nemzeti fontosságát megillető érdeklődés.

Feladatunk könnyű is, de egyúttal nehéz is. Könnyű, mert az Országos Mezőgazdasági Kamara múlt évi jelentésének szerkesztői olyan szakszerű munkát végeztek, amely a mi munkánkat másod, sőt harmadrendűvé tenné, ha viszont nem volna súlyos feladat az adattengerből azokat a cseppeket kihalászni, amelyek, mint részek, az adott szűk keretek között a pars pro toto elvének megfelelnek. Különösen az könnyíti meg munkánkat, hogy a jelentés szerkesztői az anyagkritikát, a helyes szelekciót az egész vonalon végrehajtották. Meg kell itt jegyeznünk, hogy ha nem is irott szabály, de tény, hogy van egy bizonyos kijegecesedett, teljesen megállapodott és egyöntetű agrárközvélemény. Ennek kialakulásáhc minden érdekképviselőt hozzájárulhat egy-egy mozaikkockával, mikor azonban a kép kész, azt minden agrárius szem egy és ugyanazon nézőpontból egynek és ugyanannak látja. A Kamara jelentésének egyik legfőbb érdeme, hogy ezeket a mozaikkockákat tökéletesen, minden disharmonia nélkül tudta összerakni. Úgy, hogy a jelentés minden sorát minden tárgyilagos agrárpolitikus úgy írhatja alá, mint a sajátját.

Szükségesnek láttuk ezt hangsúlyozni, mert ezzel fokozni kívántuk a Kamara jelentésének súlyát és értékét. Az abban meg rögzített tények nem a Kamara egyéni, vagy szűkebb területi megállapításai, a hangoztatott panaszok és kívánalmak nem a kamarai íróasztalok mellett születtek meg, nem partikuláris, annál kevésbé egyéni vélemények. Az egyetemes magyar mezőgazdaság panaszai, kívánalmai és célkitűzései ezek. Ezt a jelentést nem lehet értékében csökkenteni azzal, hogy ezt vagy amazt csak a Kamara mondja, vagy kívánja. Ez a jelentés híven beszél az ország egész mezőgazdasága nevében. Bizonyosága ez annak, hogy a munka szerkesztői teljesen tudatában voltak hivatásuknak és tolluk a kritikailag fegyelmzett szakember tolla.

A hábcru után a mezőgazdaságnak, mint minden más produktív foglalkozási ágának munkája az újjáépítés jegyében indult meg. Az 1926. esztendőnek is ez volt az uralkodó planétája. A föld sebei lassan gyógyulnak és a rombolás sokkal súlyosabb természetű volt, semhogy a kiszarolt föld, az elpusztult élő és holtleltár meliorációja, illetve rekonstruálása 1926-ra befejezettnek volna mondható. Az önálló gazdasági berendezkedésnek, az önálló vámtérületnek átmeneti nehézségeit annál kevésbé lehetett tökéletesen elsimítani, mert a magyar agrártudomány és az agrár irányú kutatások rendszerei sem elég fejlettek és elég idősök erre. Hiányzik az a tájékozottság, amire részleteiben is befejezetten átgondolt, öntudatos termelési politikát lehetne felépíteni. Így mindenekelőtt azok a körülmények és tényezők sem eléggé ismertek, amelyeknek közvetlen vagy közvetett hatása alatt az ország terményértékesítése kialakul.

Magyarország az európai agrárállamok között — a Balkánról nem szólva — százalékarányban leginkább megmaradt a gabonatermelés mellett. Bevetett területünk 55—56%-án termelünk gabonát és ez az arány a múlt század hetvenes éveivel szemben alig 14%-ot javult. Ha ennek okait kutatjuk, az értékesítés nagy problémájára bukkanunk, amely ma az egész agrárkérdésben dominál. A gabona az a termény, amely viszonylag legbiztosabban nyújtja a szerény jövedelmet. Viszont talán legnagyobb mértékben függ az időjárás szeszélyeitől. A célkitűzés: kevesebb területen több gabonát, a gabonán kívül pedig azt produkálni, aminek piaca van. Eszközei ennek mindenekelőtt a ránevelés. Emelni kell

az agrárkulturát, iskolai tudomány legyen a földművelés. Nagy súlyt kell helyezni a talajtani kutatásokra, fokozni kell a műtrágya alkalmazását. (A külföld tíz-húszszor annyi műtrágyát használ!) Javítani kell szikeseinket, meg kell oldani a homoki gazdálkodás problémáját a talaj megkötésével, végül köztudattá kell tenni, hogy csak nemesített növénymagvakat szabad elvetni.

Míg a növénytermelés terém az 1926. évi csökkent termésnek a kellő intenzitáson kívül az időjárás volt okozója, addig az állatlétszám csökkenését aggasztóbb okok eredményezték. Hogy Budapest közvágóhídján 1926-ban 15%-kal növekedett a borjúk száma, ez azt biztossítja, hogy sem az állatnevelés, sem a hizlalás nem biztosítja a gazdának a jövedelmet. Kockázatos lett az értékesítés, ami nem csak az állatlétszám csökkenését, de különösen a kisebb birtokkategóriákon a hiányosabb erőpótló trágyázást is jelenti. Komoly megfontolásra és segítségre érett ez a kérdés, mert állatlétszámunk aránylag amúgy is csekély az intenzív gazdálkodáshoz.

A mezőgazdasági *terményértékesítés* válsága az egész világon érezhető. Itt figyelembe kell venni, hogy par excellence agrárexportra utalt ország vagyunk, nem dolgozhatunk a védővámokkal úgy, mint az agrárbevételre utalt országok. Agrár-exportra termelő országokban nem a termelés költségeihez, hanem az exportpiacul szolgáló országok megközelítőségéhez, felvevő készségéhez, az ottani védelmi, sokszor tilalmi eszközökön keresztül elérhető árakhoz igazodik az értékesítés. Csökkenteni kell tehát a termelés költségeit, az értékesítés és a forgalom terheit, meg kell találni és meg kell tartani a legjobb piacokat és ezek követelményei szerint kell irányítani a termelést. Ezen a téren mindenekelőtt a helyes üzembeosztásra kell törekedni. Olcsóbbá kell tenni az üzemanyagokat és itt azt a hibát követtük el, hogy agrár-exportunk elől elzárkózó országok védővámpolitikájával, illetve azoknak ipari behozatalával szemben általános iparvédelmi álláspontra helyezkedtünk akkor is, mikor alkalmunk lett volna olcsóbbá tenni a mezőgazdaság üzemanyagait és így versenyképesebbé tenni a mezőgazdasági termelést.

A munkáltatás költségeit a termelésnek bírnia kell, ellenben védelem szükséges a kartellek ellen, amelyek a termelést drágítják, revízió alá kell venni az adóztatást, olcsóbbá tenni a hitelt, meg kell teremteni a legkisebb faluban is megbízható piaci hírszolgáltatást rádió útján, nem szabad megfélemlkezni a vasúti vagy hajóállomásokra vezető utak kiépítéséről, a túltengő közvetítés és spekuláció ellen pedig tető alá kell hozni a szövetkezeti értékesítést. A piacszerzés a kereskedelmi szerződésekkel kapcsolatos. Piacot szerezni a kereskedő hivatása, de meg kell állapítani, hogy még soha úgy nem volt egymásra utalva kereskedelem és mezőgazdaság, mint ma. Exportképes árú kell, amivel hódítani lehet és exportképes kereskedelem, amely hódítani tud.

A különböző termények áralakulásának és értékesítésének szánt fejezetből, e helyen csupán a főterménnyel, a búzával kívánunk részletesebben foglalkozni. A hely szűkre szabott voltán kívül azért is, mert az itt generaliter megszabott kívánalmak a többi terményekre is több-kevesebb és sokszor nem is lényeges módosításokkal alkalmazhatók.

Nem vitás, hogy a *magyar búza áralakulására* a világpiac helyzete hat. Jelesen az, hogy a termelési költségek világszerte körülbelül 60%-kal emelkedtek. Emiatt drágult világszerte a búza. (Csikágóban 1913-ban 19 pengő, 1925-ben 35 pengő volt az átlagár.) A monarchia vámjai többé nem védvén, búzánk a nagy verseny minden hatását érzi. A mostani termésfelesleggel záródó években

tehát saját vámjaink hatása megszűnik és a búzaár lényegében követi a tengerentúli árbázist. Sehol sincs azonban olyan árhullámzás, mint nálunk. Mult évben a június—szeptemberi időben az árkülönbség Budapesten 7 P 27 fillér volt, míg Csikágóban csak 4 P 29 fillér, Winnipegben csak 2 P 9 fillér! Ennek okai a Kamara helyes megállapítása szerint azok az árlemorzsolódást előidéző tényezők, — tehát a túltengett spekuláció — amelyek nálunk az aratást követő néhány hónapban sokkal erősebb nyomást gyakorolhatnak az árakra a termelő rovására és a fogyasztó haszná nélkül, mint bárhol máshol. (Mult év augusztus havában 26 P 94 fillér, szeptemberben 27 P 90 fillér volt a búza, ugyanakkor határidőüzletben a májusi búza állandóan 32 P körül mozgott!)

A védekezés eszközei a kellően megszervezett, nem nyomban aratás után esedékes, tehát eladásra kényszerítő zöldhitel, az ingójelzálog, a vasúti fuvartételek helyes megállapítása és különösen a kistételek értékesítésének szövetkezeti szervezése, megszüntetése a Budapest és a vidék közötti semmivel nem magyarázható árdiszparitásnak és annak, hogy a kis tételeket szatócsok és korcsmárosok adósságtörlesztés címén önkényes áron szedik össze.

Egyenkint és részletesen tárgyalja a jelentés az összes gabonaneműek, magvak és hüvelyesek, a burgonya és szesz, a bor, a dohány, a gyümölcs és zöldség, a vágómarha és hús, a tej, zsír, szalonna, gyapjú, tojás stb. termelési, értékesítési és kiviteli helyzetét. Csupán egyes főbb momentumokra terjeszkedve ki, megtudjuk, hogy rozstermelésünket fokoztuk, pedig nyilvánvaló, hogy az export nem sok jóval kecsegtet azokban az esztendőkből, amikor Európa rozstermése jól sikerül. Az árpatermelésnél sörgyáraink felvevőképessége a 40%-kal drágább sörárpa termelése felé irányítja a figyelmet. Tengeritermésünk 85%-át feltakarmányozzuk. Jellemző, hogy a csonka ország gazdái iparkodtak az elcsatolt tengeritermő területek hiányát pótolni. Mai területünkön 7.3 millió q-val termeltünk több tengerit, mint ugyanezen a területen a háború előtt. A célkitűzésnél Amerika példáját kell követnünk, tengeri helyett húst exportálni. Ennek eleget is teszünk, sajnos azonban, a sertéshízlalás rentabilitása csökkent. Sertéshús- és zsírkivitelünk 1926-ban 70%-kal emelkedett, ámde a tengerikivitel 9 millió aranykoronás csökkenésével szemben élősértés és sertéstermékkivitelünk összes értéke csak 22 millió aranykoronás emelkedést mutat. A zabfogyasztást az autók és motorok terjedése csökkentette, érezhető a hadsereg szükségletének megfogycokozása is. Ez az árak csökkenésének természetes magyarázata.

Hüvelyesek közül legfőbb exportcikk a bab. Itt a mennyiségi kivitel 100%-os emelkedésével szemben csak 32%-os értékemelkedés mutatkozik. A háború utáni úgynevezett babkonjunktúra megszűnt és a minőségi hiányosság 6 millió aranykorona minuszt jelentettek a termelőknek. És pedig a kistermelőknek, mert a bab ma is melléktermény. Úgy a babnál, mint a burgonyánál a minőség javítására kell törekedni. A válogatatlan bab és a nem finom burgonya nem exportcikk. Utóbbinál a szesztermelés korlátozása miatt is a minőség javítására kell törekedni.

A *bortermelés* válsága meglehetősen ismeretes a köztudatban is. A termelés drágasága következtében borunk nem bírja el a külföldi versenyt. Ezen a kereskedelmi szerződések sem segítettek. A spanyol bor 36 fillér Bécsben és Prágában ugyanakkor, amikor a magyar bor 41 fillér. A termelési költségek csökkentésén kívül borunk jó hírnevének viesszerzése a fontos.

A csonka ország *baromfi és tojáskivitele* majdnem egyenlő az integer ország régi kivitelével. Mult évi kivitelünk 5 millió aranykoronával mulja felül lisztexportunk értékét. A célkitűzés itt egyes körzetek alakítása külön a baromfi és külön a tojástermelésre. Különösen a tojástermelésnél sok a teendő, mert a piac a darabszám szerinti vétel helyett a súlyszerinti vételre kezd áttérni. Németország 1.5 millió q tojást importáló piacára csak 6% erejéig tudtunk bejutni azért, mert a külföldi tojás grammokkal súlyosabb az általunk exportálnál.

A *vasúti tarifának* döntő szerep kezd jutni a mezőgazdaság rentabilitásának alakulásánál. A vámkülföldre szállított bort, burgonyát és almát, továbbá néhány kisebb kereskedelmi terményt kivéve összes terményeink sokkal súlyosabb százalékarányban kénytelenek viselni a fuvardíj terhét, mint békében. A vasúti ú. n. reformtarifa újabb revíziója a gazdatársadalom jogos kívánsága, mert a vasúti üzem a dolog természeténél fogva nem lehet öncél. Különösen fontos a határszéli gazdák terhein könnyíteni a forgalom és tarifák megfelelő szabályozásával. Nemkülönben revízióra szorul az amúgy is drága termeléshez szükséges üzemanyagok tarifája.

A *vám- és kereskedelmi politika* terén irányadó szempontnak kell lenni annak, hogy mezőgazdasági termelésünk fokozottabban van kivitelre utalva. Mai helyzetünkben a kereskedelmi szerződések megkötésének nehézségei közismertek és kommentárra nem szorulnak. Még nehezebbé tette ezen a téren a helyzetet az a természetellenes törekvés, hogy egyes kimondottan ipari államok nem ipari termékeik piacának biztosításával, hanem sokszor azoknak egyenesen rovására a nemzeti önellátás jelszavát hangoztatva prohibítív agrárvámokkal kísérletezzenek. A kivételnek minden természetes és mesterséges akadályai ellenére az 1926. évről is megállapítható, hogy külkereskedelmünk legjelentősebb tényezője ismét a mezőgazdaság volt. 749 millió aranykorona értéket kitevő kivitelünkéből 612 millió aranykorona, vagyis több, mint 80% esett a mezőgazdaságra és a mezőgazdasági iparra.

A *közterhek* a mezőgazdaság termelési költségeinek növekedésénél fontos szerepet játszanak. A különböző állami adókhoz hozzájárulnak a különböző helyhatósági terhek. Szemben azzal az agrárellel állítással, hogy a mezőgazdaság nem veszi ki kellően részét a közterhek viseléséből, tény az, hogy a gazda több, mint harmincféle közterhet visel. Nagyon kívánatos az állami és helyhatósági adóztatást egymással arányba hozni, mert e kettő között ma semmi olyan kapcsolat nincs, ami a teherbíróképeséget gondosan figyelembe veendőnek minősítené. Az adómérséklés politikájának a takarékoságon felépülő egészséges állami kiadási politikával kell kapcsolatosnak lenni. Legtöbb és legjogcsabb a gazdák panasza az adóadminisztráció ellen, jelesen a fellebbezések mai rendszere és az adóbevallási ívek ellen, amelyek a földművelőknel be nem váltak.

A Kamara által beszerzett részletes kimutatások szerint a földművelés adózása a békebeli adóteherrel szemben a következő eltulodásokat mutatja: Egy 5 kat. holdas kisbirtok adóterhe 57.5%, egy 6 kat. holdasé 50%, egy 10 kat. holdasé 55%, egy 12 kat. holdasé 55%, egy 15 kat. holdasé 70%, egy 18 kat. holdasé 87%, egy 20 kat. holdasé 67%, egy 31 kat. holdasé 98%, egy 39 kat. holdasé 65%, egy 50 kat. holdasé 85.5%, egy 52 kat. holdasé 64%, egy 89 kat. holdasé 78%, egy 116 kat. holdasé 44%, egy 572 kat. holdasé 98%, egy 633 kat. holdasé 113%, egy 973 kat. holdasé 87%, egy 1556 kat. holdasé 116%, egy 3314 kat. holdasé 218%, egy 4911 kat. holdasé

215%, végül egy 9798 kat. holdas földbirtok adóterhe 238%-al több, mint amennyi békében volt.

A jövedelmezőség sehol sem fokozódott és ha valahol mégis több, mint békeidején, megközelítően sem annyival több, mint amennyivel a közterhek emelkedtek. Az államháztartás egyensúlyának helyreállítása után tehát joggal követel a mezőgazdaság a termelést kimélő és fejlesztő adópolitikát.

Hitelviszonyaink terén javulás észlelhető. A belső tőkeképződés fokozódott és külföldi tőke is mindig több jön be az országba. A hitelkamatok leszállítása azonban ezzel nem áll arányban. Különösen a kisebb pénzintézetek kamatigénye még mindig azon a nivón mozog, ami a beruházási kölcsön igénybevételét lehetetlenné teszi, mert sokkal magasabb, mint amennyit a mezőgazdaság elbír. Pedig a mezőgazdaság hiteligénye növekedett. A meliorációt minden gazda kívánja, termelési reformot a legkisebb is szívesen valószínűsítana meg, ehhez azonban hiányzik a gyümölcsözően és az adósnak is haszonnal befektethető pénz. Szükség van tehát az állami hitelakciókra, különösen a hosszúlejáratú kölcsönökre. Ezekről a szövetkezeti hitelélet kiépítésével kell gondoskodni.

A *mezőgazdasági cseléd és munkásügyek* terén a helyzet nem rosszabbodott. A földreform a mezőgazdasági cselédügyet csak lényegtelenül bolygatta meg és csak ideiglenesen. A reform következtében elbocsátott cselédek elhelyezkedtek és pedig 60% ismét mint gazdasági cseléd. Jele ez annak, hogy sorsukkal meg voltak elégedve. A napszámbérek a férfi napszámnál 60%-al, a nőinél 59%-al, a gyermekeknél 58%-al emelkedtek a háborúelőtti átlaggal szemben. Ha emellett tekintetbe vesszük a közszükségleti cikkek indexszámárait (1.25%) kitűnik, hogy a napszámbérek emelkedése jelentékenyen felülmúlja az indexemelkedést, vagyis a napszamosok kereseti viszonyai a háború előttivel szemben nem kedvezőtlenebbek. Ugyanez állapítható meg a szakmunkásokra vonatkozóan is.

A munkásviszonyok nyugodt medrét bizonyítja az, hogy a munkabérmegállapító bizottság igénybevétele mindig kevesebb. Igaz, hogy ez a munkaadóknak is javára irandó, akik pl. az aratást a földművelésügyi miniszterium felhívásának megfelelően nem géppel, hanem kézzel végeztetik. Kivánatosnak látszik a munkásközvetítés reformja. Ezen a téren jótékony hatása volt a gazdasági munkavállalkozókról szóló kormányrendeletnek, amely a munkások kiuzsorázását kívánta lehetetlenné tenni.

A földművelő népesség körében *kivándorlás* egyedül Kanada felé irányul, ahová az elmúlt esztendőben mintegy 3000 mezőgazdasági munkás vándorolt ki. Aránylag nem nagy szám, de tekintetbe kell venni, hogy közülük 2000 arról a vidékről (északkelet) indult vándorútra, ahol a mezőgazdasági munkás és termelési viszonyok a legkedvezőtlenebbek. De meg kell állapítani azt is, hogy a kivándorlás ma is leginkább ügynöki propaganda eredménye.

Sok a teendő a *szociális biztosítások* terén. Az egész mezőgazdasági munkásbiztosítás ügyének átszervezése elkerülhetetlen és pedig úgy az önkéntes, mint a kötelező biztosításé, a betegség esetén való ellátásé és a rokkantság és aggkor esetére szóló biztosításé. A kamara itt a teherbírókéesség szempontjából adatgyűjtést lát szükségesnek és hivatkozik a genfi Nemzetközi Munkaügyi Hivatalhoz e tárgyban különböző államok részéről beérkezett véleményekre, amelyeknek túlnyomó többsége a kötelező biztosítás ellen foglalt állást. Ezzel szemben tény, hogy nálunk ma még

hiányzik az érdekelteknél a biztosítás szükségességének megismerése.

A jelentés adatai szerint mezőgazdaságunk az elmúlt esztendőben is megtette kötelességét az *export* terén. Amennyire örvedetes, hogy agrárexportunk egyes emelkedő irányzatot mutat, annyira aggasztó, hogy külkereskedelmi forgalmunk 1926-ban 71 millió aranykorona deficitet mutat az 1925. évi 39.6 millióval szemben. Az Országos Mezőgazdasági Kamara ennek a ténynek beható tanulmányozása után azt állapította meg, hogy ha a külföldi mezőgazdasági értékesítés sikere, illetve az elért értékesítési egységárak megfeleltek volna az 1925-ös eredménynek, akkor külkereskedelmi mérlegünk behozatali és kiviteli végeredménye csaknem egyensúlyi állapotot tüntetne fel. Ez a megállapítás komoly tényeken nyugszik. A kamara ugyanis arra a kérdésre, mekkora kárt szenvedtünk gabona és örleményexportnál, a következő arányszámokra utal: Kivitt gabonánk és lisztünk 1926-ban 27%-al volt több, mint 1925-ben. Ezzel szemben a gabona és örlemények ellenértéke csak 9%-al javult. Ha az értékesítés sikere, illetve az elért értékesítési egységárak megfeleltek volna az 1925-ös eredménynek, akkor a gabona és örlemények csoportjáért nem 259 millió aranykoronát kellett volna kapnunk, mint amennyit tényleg kaptunk, hanem 292 milliót, vagyis 33 millió aranykorona az a veszteség, ami értékesítésünk eredményének hanyatlását mutatja.

Ebben a minuszban része van annak is, hogy az 1926 év a kereskedelmi szerződések vajudásával és bizonytalanságával fokozta értékesítésünk nehézségeit. Ugy látszik, hogy szerződéseinkben a legfőbb kedvezés elve az a sérelmes pont, amelyre nagyon kell ügyelnünk, mert ez az elv nyit utat olyan külföldi árúknak is, amelyekkel szemben nem áll megfelelő gazdasági ellenszolgáltatás.

Súlyosan érzi mezőgazdaságunk a német állategészségügyi egyezmény hiányát, melynek hiányában hízott állataink nem vihetők német piacra. Ebből az a fonák helyzet állott elő, hogy exportunkból Ausztriának van haszna, mert exportunk a tranzit-haszonnak Ausztria részére való leadása után, onnan megy tovább Németország felé.

Külöm fejezetet érdemel a gazdák jogos panasza az ipari protekcionizmus ellen. Erre vonatkozóan a jelentésnek következő sorait iktatjuk ide kommentár nélkül: „Valamely ország vámpolitikai rendszerének nemcsak kifelé, hanem befelé — a fogyasztásra — is visszaható következménye lévén: a mezőgazdaság és mezőgazdasági népesség, mint az ország legnagyobb fogyasztójának szempontjából meg kell állapítanunk, hogy a tarifális szerződésekkel csak újabban mérséklődött ipari protekcionizmus az 1926. év folyamán is súlyosan éreztette hatását a mezőgazdasági termelés viteléhez szükséges eszközök és anyagok áralakulásában.” A kamara ezért állandóan napirenden tartotta egyes ipari cikkek drágaságának kérdését és következetesen kívánta a mezőgazdasági és ipari cikkek árában mutatkozó díszparitás megszüntetését.

Ezzel kapcsolatos a kamarának a kartelek megrendszabályozására irányuló akciója, amelynek célja Schmoller gondolatmenetének megfelelően nem a kartelek megsemmisítése, hanem mai, részben hamis vágányaikból egy egészségesebb fejlődési irányba való átvezetése, úgy, hogy ne csak a termelés egyoldalú érdekeit, hanem a termelés és fogyasztás összhangját is szolgálni tudják.

*

Ezek azok a valóban csak dióhéjnyi terjedelemben összefoglalt momentumok, amelyeket az *Országos Mezőgazdasági Kamara*

jelentéséből kiragadtunk. Ha mindezekhez hozzátesszük, hogy a kamara az összes érintett kérdésekkel szakszerűen és behatóan foglalkozott, hogy tevékenysége a szakismeretek terjesztésén át a mintagazdaságok felállításáig mindenre kiterjedt, hogy a műtrágyák alkalmazását összehasonlító kísérletek segítségével propagálta, talajvizsgálatokat végeztetett, intenzíven foglalkozott növénynemesítéssel, talajművelési kísérletekkel, székjavítással gépművelés terjesztésével, legelőjavítással, fásítással, gyümölcs-termeléssel, az állattenyésztés minden ágazatával, teljesen jogosnak mondhatjuk, hogy működése nyomán a gazdaöntudat erősödött.

És itt a legteljesebb elismeréssel kell megállapítanunk, hogy a kamara a legteljesebb összhangban állott és áll a szabad társuláson alapuló gazdatársadalmi szervezetekkel. Eddigi sikereinek ez a tény is egyik magyarázata, mert kétségtelen, hogy csak ez a harmónia, ez a megértő együttműködés biztosíthatja a mezőgazdaság érdekeinek előbbrevitelét és ezzel együtt a mezőgazdaságra, mint alapbázisra épített hazai gazdasági élet fellendülését.

Vantsó Gyula.

Bernát István. Tanulmányok az agrárpolitika és a magyar agrármozgalom köréből. Budapest, Pátria, 1927. 280 l.

A fentjelzett munka egyike az oly ritkán megjelenő értékes műveknek amúgy is annyira gyér agrárirodalmunkban. A miinket mindenfelől körülvevő mezőgazdasági milió azt a hitet kelthetné az olvasóban, hogy ezirányú irodalmunk állandóan bőséges terméssel gazdagítja könyvtárainkat, de itt is az tapasztalható, a viszonyok természetes, bár fájdalmas következménye gyanánt, hogy a kimondottan agrárországban sem politikai, sem társadalom-erkölcsei, sőt gazdasági szempontból sincs kifejlődve az a mindent átható és legyőző agrár köztudat, ami az ellenkező oldalon, az ipari és kereskedelmi területeken, olyan diadalmas módon, nem egyszer a közösség érdekeinek ellenére is, érvényesül.

Epen ez a körülmény szüli meg a szerzőnek közéleti és írói egyéniségét. Ez teszi őt tiszteletreméltó harcosává a legnemesebb értelemben vett agrárizmusnak. A földnek és népének fanatikus szeretete, mely azonban nem sülyesíti le őt a szűkkeblű szakmabeli önzésnek makacsul és mást látni nem akar egyoldalúságába, hanem felemeli az általános gazdasági világkonceptióknak, egyetemes emberi, társadalmi, sőt világtörténelmi perspektíváknak magasságaiba. Vezető eszméje e nagy lelki tusakodásokban az új idők által megbontott lelki és történelmi egyensúly megtalálásának sóvárgása. Ezt az általános megváltást a szerző a föld, a föld népe és a földdel való foglalkozással járó fizikai és lelki tulajdonságok ujjaszületése által véli elérhetni. A neofiziokratizmus meggyőződéses és hívó hirdetője, akinek egész közéletén és munkáján az a félelem vonul keresztül, hogy a mind jobban elhatalmasodni kezdő merkantil-indusztriál kapitalizmus végül is veszélyeztetni fogja az emberiség társadalmi és politikai stabilitását és katasztrófába dönt nemcsak nemzeteket, de talán az egész művelt világot is. Minden tanulmányán e gondolat húzódik végig nyugtalanító meggyőződés gyanánt, de azért világosan látja a modern világképnek körvonalait, a haladásnak emberiséget emelő nagyszerű mivoltát, de egyben, a messze előre látó gondolkodó történelmileg iskolázott ítélőképességével, el szeretné háritani a túlzásoknak, az egyes áramlatoknak elfajulásából származható kártevésüket.

Az első és második tanulmányában, melyeknek címe célki-

tűzés és agrár-merkantil politika, bevezetés gyanánt ép a merkantil indusztriálizálódás, az elvárosiasodás politikai, társadalomerkölcsi és gazdasági veszélyeit vázolja. Annak elhatalmasodását az emberiség életében és a földművelésnek, a falu népének káros egyoldalú háttérbe szorítását. A harmadikban A háború és ujjászületés cím alatt a világháború elkövetkezésének történelmi szükség-szerűségét fejti ki, azt a döntő szerepet, melyet a világ plutokráciája annak felidézésében játszott. Az ujjászületésnek útjául az agrártörekvéseknek jogos érvényesülését jelöli meg. A negyedik és ötödikben alapvetés és a búza mint politikai tényező címszavak alatt vázolja a mezőgazdaságnak és a birtokpolitikának fejlődését általánosságban és nálunk. Azokat a modern törekvéseket, melyek a föld népének megmentése érdekében felmerültek. Aztán megvilágítja a szemmagvak jelentőségét a világgazdálkodásban, a gabonakereskedelemnek politikai, társadalmi és gazdasági fontosságát és hatásait az egyes korszakokban. Értékes történelmi tanulmánya felöleli az ó-kor eseményeitől kezdve a fejlődést a modern gabonaválságokig, nyomozva azoknak mindenkori hatásait. A hatodik és a hetedik értekezésben a föld urairól és művelőiről szól, úgyszintén azokról az új utakról, melyekre a Nyugat lépett. Történelmi áttekintést nyújt azokról a harcokról, melyeket a jogozatlan földművesosztály folytatott a jogozott földbirtokosi renddel, végül azt a káros átalakulást, amely a történelem folyamán a folyton fokozódó merkantilis és indusztriális fejlődés következtében a földesurakat, az állam urait is, az új plutokrácia szolgálatába állította és természetesen a föld népét így kétszeres rabszolgaságba és pusztulásba taszította, megfosztva őket természetes támaszaiktól is. Különösen az angol, francia, német és természetesen a magyar történelemnek dolgozza fel idevágó adatait. Aztán leírja a reakció gyanánt bekövetkezett szervezkedési kísérleteket az ir, angol, svájci, német és olasz agrármozgalmakat, kiemelve azoknak kiváló vezetőit és azokat az egyesületeket, amelyeket e törekvések létrehozta az agrárizmus védelmére. Azokat az erőfeszítéseket, amelyeket a modern többtermelés érdekében nemcsak agrártechnikai és kémiai téren, de pénzügyi, hitelvédelmi és ezekkel kapcsolatos törvényhozási területen is megkíséreltek. A nyolcadik fejezetben a szociáldemokráciáról és törekvéseiről ír. Az agrárizmusnak másik veszedelmes ellenfelével veszi fel a harcot, kimutatva ez áramlatnak észszerűtlen, rombolóan agrárellenes tendenciáit, elméleti felépítettségének helytelenségeit, melyek a mezőgazdálkodás lényegének nem ismeréséből fakadnak és abból, hogy hívei tájékozatlanok e gazdálkodási tevékenységnek nemcsak technikai rendszerével, hanem a földművesség millióinak pszichéjével és az abból kisarjadó társadalmi kultúrájának filozófiai alapjelenségeivel szemben is. Ennek illusztrálására közli az egyes kongresszusok és vezetőknek véleményét és határozatait, melyek első időkben a parasztság és a kisbirtok elpusztításában látják a szociáldemokrácia agrárprogramjának megvalósítását, míg később a föld népének szívós kitartása, gazdasági, sőt közéleti érvényesülésének kényszerű hatása alatt, most már legújabbban a földművesség megnyerésére, azoknak minél nagyobb hatású megszervezésére törekszenek. A kilencedik dolgozatban Plinius és a latifundiumok címen igen értékes történelmi tanulmányt találunk az azóta szálló igévé lett és olykor a legfuresább célokra kihasznált kijelentésről: „Latifundia perdidere Italiam!” A római agrárizmusnak kétségbeesett küzdelmeivel foglalkozik a rohamosan fejlődő merkantil-indusztriál kapitalizmussal szemben és megállapítja, hogy ez az elitelő mondás a plutokratává lett lati-

fundiumokra és az általuk úgy a mezőgazdasági, valamint pénzügyi technika szempontjából elcommerciálizálódott gazdasági rendszerre vonatkozik. A tizedik és tizenegyedik cikkben a demokráciáról és az uralomért való harcról ír. Megrögzíti a demokráciának nemes értelemben vett lényegét és felveti korunknak azt az egyik legizgatóbb problémáját, vajjon a modernül értelmezett demokrácia barátja-e a szabadságnak? Vélekedése szerint a modern politikai és gazdasági liberáliszmus által keletkeztetett és vezetőik által magyarázott demokrácia egyoldalúan favorizálja az ipari munkástömegek, a szociáldemokrácia, a városi lakosság és bármennyire is ellentmondásnak látszódjék, a kapitalizmusnak érdekeit és modern abszolutizmusát. Csak ezek számára akarja az új világrendet megalkotni. Tehát az iparos- és kereskedőtömegekkel szemben elhanyagolja a falut, a föld népét és a földművelést. Majd leírja a harcot, amelyet a túltengő ipar, kereskedelem karöltve a tőkével és a tőke ellen küzdő, de azért annak mindig segítségére siető szociáldemokrácia folytat az egész világ hatalmáért. A tizenkettedik tanulmányban a közelmúlt törekvéseit mondja el. A magyar agrárius mozgalmaknak keletkezését, harcait a magyar politikai és gazdasági liberáliszmusnak egyoldalú politikájával szemben. Nagy szeretettel emeli ki gróf Károlyi Sándor nemes és tiszteletreméltó alakját, ki ezer előítélettel szemben, a legteljesebb önzetlenséggel vívta meg a legnehezebb harcokat. Attól az időponttól kezdve, mikor még az agrárius jelző igen kellemetlen deklaszifikáló hatású volt és igen kevesen merték annak közéleti ódiumát magukra venni. Végül örömmel állapítja meg mégis a hosszú és reménytelennek látszó küzdelemnek, ha nem is teljes, de jelentős eredményét abban, hogy ime az országnak vannak kigazda képviselői, sőt miniszterei is. Az utolsó részben a jövő lehetőségeiről elmélkedik. Ebben tulajdonképpen összefoglalja az előbb elmondottakat, az egészet egy nagy történelmi szintézisbe felemelve, kimondja a mezőgazdálkodásnak társadalomfejlődési jelentőségét minden vonatkozásban. Kívánja, hogy azt a mai merkantilis, indusztriális kapitalista világgazdálkodási rendszerbe, a közérdek, a többi gazdálkodási ágak harmonikus fejlődésének hasznossági szempontjából, úgy illesszék bele, hogy ott megtalálja méltó és szükséges helyét. Csakis így hiszi, hogy elkerülhető lesz és megelőzhető egy még méreteiben sem seíthető világkatasztrófa, mi az eddig való rendszer túlhajtásai és elfajulásai által, az emberiséget fenyegeti. Országunk ujjaszületését is ilyen nemzetközi és lokális egészséges és helyes agrárpolitikától várja.

A fent ismertetett értékes tanulmányoknak szerzője a közgazdák etikai iskolájához tartozik. Innen a mindenütt való aggodalomnak hangja az összemberiség és a magyar faj kultúráértékeiért, melyeket materiális gazdasági javak nem pótolhatnak soha. Így bontakozik ki a sorokból a szerzőnek, mint nemes ellenfélnek alakja. A Keresztessy hagyományokon felnevelkedett bajvívó, ki jó magyar kardjával súlyos csapásokat mér ellenfeleire, de ki tudja védeni az idegen fegyverekkel hadakozóknak raffinált oldalvágásait is. Oly közéleti harcos, ki a leghevesebb harcok közepette sem szállítja le a küzdelem komoly értékét még egy izléstelen elszólással sem. E tanulmányok nemesak az agrarizmusnak egy évszázados küzdelmeit rögzítik meg hű és értékes dolgozatokban, hanem igaz képét festik önkénytelenül is egy 30 éves, tiszteletreméltó, európai látókörű, de azért szintiszta magyar közéleti és írói munkásságnak is.

Laurentzy Vilmos

Jelentés a Duna-Tiszaközi Mezőgazdasági Kamara eddigi működéséről. A Duna-Tiszaközi Mezőgazdasági Kamara kiadványai. 6. szám. Kecskemét, 1927. 87 old.

A Jelentés, melyet *dr. Gesztelyi Nagy László* igazgató terjesztett a Kamara ezévi közgyűlése elé, jelentőségben jóval fölülmúlja egy érdekviselet évi beszámolóját. Már tárgya sem pusztán annak a tevékenységnek ecsetelése, melyet a Kamara legutóbbi közgyűlése óta kifejtett, hanem vázolja mezőgazdasági érdekviseleteink történetét, leírja a duna-tiszaközi kamara által felölelt területet, ismerteti a működés módszereit és összegezi annak eredményeit.

Az érdekviseletek célkitűzése általában kettős. Már nevük is kétféle tevékenységre utal. Mindkettő forrása létjogosultságuknak; mindkettő érdekes és időszerű nemzetgazdasági szempontból is. E kétirányú tevékenység tendenciája is kétféle: pozitív egyrészt, — negatív másrészt. Pozitív irányúnak nevezhető az érdekviseletek ama tevékenysége, mellyel azok a maguk egészében bekapcsolódnak a többtermelés és racionalizálás elvében csúcsosodó nemzeti törekvésbe. Ez valamennyi érdekviseletnek legközelebb és legtermékenyebb működése, országos és egyéni szempontból egyaránt legegészségesebb. Negatív hatásúak az agrárérdekviseletek azon törekvései, melyek szolgálatában az osztálytagozódást elvetve, nagybirtokostól zsellérig közös nevezőre állítják és érdekközösségekbe foglalják össze az egész gazdaságot. Az itt fölvetődő problémák megoldása is kívánatos, amíg megmarad a törekvések defenzív jellege. Amellett, hogy a mezőgazdasági érdekviseletek célja e téren csak az agrártársadalmat fenyegető károk elhárítása, szól az is, hogy később alakultak a kereskedelmi és ipari érdekviseleteknél. Legfontosabb védelmi feladataikul tekinti a Jelentés a kartellveszélyek és az igazságtalannak talált adók elhárítását. Ilyen negatív célkitűzések azonban csak a szükséges rossz szerepét tölthetik be az érdekviseletek hivatásában, melynek súlypontja mindenkor a közgazdasághoz való szerves bekapcsolódás kell, hogy legyen. E tekintetben a Jelentésből megállapítható, hogy a Duna-Tiszaközi Mezőgazdasági Kamara átértékelte hivatását és a gazdaságnak kereszttul az ország egyetemét akarta szolgálni. Így jogos büszkeséggel tekinthet produktív, maradandó alkotásainak sorára. A könyv főlegemliti mindenekelőtt a *Duna-Tiszaközi Körzeti Mezőgazdasági Hitelszövetkezet*-et, melynek célja: megoldani a mezőgazdasági hitel kérdését szövetkezeti úton kis-, közép- és nagybirtok számára egyaránt. A Kamara alkotásai közül a szorosán vett agrártöbbtermelést szolgálják: a talajtani intézet, mintagyümölcsös, bakteriológiai intézet, kísérleti gazdaság, növénytermelési, növényvédelmi kísérletek, az állatállomány feljavitását célzó szervezetek; a gazdaképzést pedig: téli iskolák, szaktanfolyamok, előadások stb. Védelmi intézkedései közül fontos a Kamara adóügyi szakosztályának és — a kartellek ellen irányuló — gazdasági állandó bizottságának megszervezése.

A Kamara mérlegéből főlegemlítendő még két tényező, mely mindenirányú tevékenységének szolgálatában áll: irodalom és statisztika. Mindkettő alkalmas arra, hogy illetékesek és nagyközönség elé egyformán elvigye a gazdák gondolatait és érveit. E propagandaszerepén kívül a mezőgazdasági szakirodalom és publicisztika állandó, fontos vezetője és tanítója a gazdának, a statisztika pedig alapja minden érdekviseleti útkitűzésnek. Különösen új kilátások tárulnak fel a mezőgazdasági statisztika számára. Személyes kiszállások tapasztalataim, lehető széleskörű

felvételeken, gazdaságok jelentésein épül föl a Kamara statisztikája, mely ugyan tárgyilagosság tekintetében sokhelyütt nem veheti föl a versenyt állami fölvételek adataival (pl. a földadóstatisztika reprezentáns egyedeit valószínűleg némileg irányzatosan válogatták össze), mégis az érdekképviselési statisztika adataira sok tekintetben támaszkodhatik nemcsak a retrospektív, de a konjunkturastatisztika is. Különösen fontos ez hazánkban, ahol az ilyirányú kutatás mindig nagyrészt fog támaszkodni az őstermelés adataira.

A felsoroltakon kívül még nem egy érdekes probléma vetődik föl a Jelentés lapjain. Általában szakértelem és a tárgyhoz való szeretet árad a munka minden sorából. Ösztönyszerűleg érzi az olvasó, hogy itt megfelelő emberek állnak megfelelő helyen. Jó példa e kis könyv egy fölfelé igyekvő nemzet munkásai számára.

Viener Andor.

Dr. Georg Kemény, Ludwig Leopold und Josef Vágó: Die Volkswirtschaft Ungarns im Jahre 1926. Mit einem Geleitwort von **Dr. Alexander Popovics.** Budapest, Pester Lloyd, 1927. 224 oldal.

A nehéz megpróbáltatások esztendei multak el azóta, hogy a Pester Lloyd gazdasági évkönyve utoljára megjelent. Magyarország gazdasági strukturája gyökereiben megváltozott; az új viszonyoknak megfelelő gazdálkodásra való áttérés nagy munkája is sikerrel lefolyt, s mint a jobb idők előhírnökét üdvözljük a Pester Lloyd évkönyvét, mely az arra hivatottak tollából összefoglalóan ismerteti az elmúlt — átmeneti — gazdasági év történetét. Gazdasági életünk, termelésünk legfontosabb mozzanatait nyújtja e könyv, retrospektív beállításban. Klasszikusan szép, tömör előszava, mely összefoglaló és világos áttekintést nyújt a tárgyalatról, *Popovics Sándor* munkája.

A világgazdasági helyzet 1926-ban a legváltozatosabb jelenségeket mutatta, úgy, hogy egységes tendencia nem is következethető. Általában a valuta megszilárdítására irányuló törekvés nyomul előtérbe, amit több-kevesebb sikerrel vittek keresztül. E téren a legnagyobb eredményt a belga frank stabilizációja érte el, mely függetlenítette magát a francia franktól, amit az új, aranymagvalután nyugvó pénzegység, a „belga“ megteremtésével is kifejezésre juttattak. A francia valuta bizonytalan helyzete idézte elő, hogy Középeurópában általában, így pl. Németországban is tökebőség lépett fel, ami a német tőkepiac rendkívüli megerősödését eredményezte, úgy, hogy pl. az év első 10 hónapjában 143 milliárd márkát volt képes közületi és ipari kötelezvényekben előteremteni. Ennek oka, hogy a Franciaországból menekülő tőke és az amerikai tőkeelhelyezés jórészt Németországba irányult. A frankvaluta későbbi emelkedése főleg a svájci kölcsöntőkepiacot érintette s ha a frank stabilizációja s ezzel kapcsolatban Franciaországnak a külföldi államokkal szemben fennálló tartozása is rendezést nyer, úgy annak hatása még az angolszász országokban is jelentős lesz. Az angol szénsztrájk hatása nemcsak pénz- és hitelügyi, de termelési és áruforgalmi szempontokból egyaránt jelentős volt. A tőkeellátás javulása természetesen a kamatpiacra is kedvezően hatott. Az értékpapírpiacon is — érthetőleg — hausse tendencia uralkodott, amit Angliában a szénsztrájk is csak ideig-óráig tudott befolyásolni, amelynek pedig az ipari termelés terén oly nagy hatása volt s Anglia exportiparágait a hallatlan szénáremelkedés folytán

majdnem megsemmisítette. Az európai ipar általában nagy mértékben alkalmazkodott a megváltozott viszonyokhoz s az ipar reorganizálását célzó törekvések eredményei azok a nagy koncentrációk, amelyek főleg Németországban létesültek. Az áruárak általában nagy ingadozást mutattak.

Hazánk gazdasági viszonyai 1926-ban úgy a magán- mint a közgazdaság jelentős konszolidálódását, de ezzel kapcsolatban strukturájának változását is mutatják. Ennek szükségszerűen, a trianoni kényszerbékében foglaltak alapján be kellett következnie. A megcsönkített országban a lakosság száma szaporodott, ami a munkaképes korban levők számát a háború előtti 57%-ról 60%-ra emelte, de a struktúra változás folytán pl. a mezőgazdasággal foglalkozók számát 64.5%-ról 55%-ra csökkentette. Az östermelők vásárlóképessége is viszonylag csökkent, minthogy a mezőgazdasági termékek ára 8—13%-al az ipari termékek ára alatt áll. Az értékesítési viszonyok rosszabbodása abból is kitűnik, hogy míg Nagymagyarország, mint egy agrárimportra utalt nagy vámterület egy része, termékeit a fuvarral, sőt gyakran a behozatali vám egy részével emelt behozatali paritásom értékesíthette, ma egy a fuvardíjjal csökkentett kiviteli árral kénytelen beérni, ami kb. 10%-kal kevesebb. Gazdasági strukturánk megváltozását erdőink elvesztése s a földreform is előidézte, mely a kisbirtokosok számát 44.2%-ról 55%-ra emelte.

Ipari tagozódottságunk is jelentősen megváltozott s főleg a mezőgazdasági iparnál tuldimensionáltsághoz vezetett. Ezen iparunk már a háború előtt is exportra volt berendezkedve. Egyes iparágak alkalmazkodtak a megváltozott viszonyokhoz, mint pl. a söripár, ahol az üzemek egy része vagy megszünt vagy átalakult csokoládé, textil, stb. üzemmé. A hadseregszállítások hiányát is érzi iparunk. Figyelemreméltó az élelmiszer-gyárüzemek gyarapodása, mely az 1913-as 378 üzemmel szemben 1924-ben 772, 1925-ben 854-re növekedett. A strukturaváltozást, illetve az ahhoz való igazodást legjobban mutatja, hogy Csonkamagyarországban kerekén 1000 gyárüzemmel van több.

A kereskedelem terén az alkalmazkodás nagyon nehezen megy; még a stabilizáció évei alatt is a kereskedők száma évente 6—8000-el gyarapodott, igaz ugyan, hogy ezzel szemben 4—5000 üzlet megszűnt. Az egyéb foglalkozásokban elhelyezkedni nem tudók tömegesen kísérleteznek ezen a pályán.

Mindezen változások a kereskedelmi és fizetési mérlegünk s a nemzeti vagyon- és jövedelem-strukturáját is érintették. Ezzel kapcsolatban Vágó igen helyesen utal a konjunkturakutatás fontosságára, mely hivatva volna eldönteni, hogy mindezen események konjunkturajelenségek-e, avagy csupán alkalmazkodás a megváltozott viszonyokhoz. Az elmúlt esztendő konjunkturaváltozásai inkább kiegyenlítő és alkalmazkodó jellegűeknek mutatkoztak. Március végéig állandó az áresökkenés, mely az iparcikkéknél június végéig tartott; ezt azután exportáruinknál áremelkedés váltotta fel. Agrártermékeink árképződése is kedvezően alakult december közepéig, ami azoknak az ipari áraktól való eltolódását 7.7%-ra csökkentette; a tőzsdeindex ugyanezen fejlődést még élesebben mutatja.

A munkanélküliség eszökkenőben volt s a statisztikai adatokból kitűnik, hogy a férfimunka volt az inkább keresett. A kedvező konjunktúra a fizetésképtelenségek számát is csökkentette. Iparunk az elmúlt esztendőben is mind nagyobb jelentőségre tett szert, amit az is bizonyít, hogy a gyárüzemek száma 1913 óta csupán Csonkamagyarországon 936-al gyarapodott. E szaporodásból 82 élelmiszerüzemekre, 38 a textiliparra esik. A nyersanyag-

behozatalunk is, ezen fejlődésnek megfelelően, az 1925. évi 2.275.681 q-ról — 31.637.550 aranykorona értékben, — 5.907.036 q-ra — 53.231.000 aranykorona értékben — emelkedett. A nem életképes iparágak megmentését Vágó a koncentrációban látja.

Bel- és külkereskedelmünk is szépen fejlődött, s ha kereskedőink ennek dacára nem voltak megelégedve helyzetükkel, úgy az nem a konjunktúra lefolyásán múlt, hanem gazdaságunk strukturaváltozásán, mely a kereskedők gazdasági helyzeténél már a háború kitörése óta észrevehető. Az elmúlt év első 11 hónapjában külforgalmunk 1.416 millió aranykoronát tett ki az 1925. év első 11 hónapjának 1.305.3 millió aranykoronájával szemben. A belkereskedelem fejlődését az államvasutak forgalmi kimutatásai mutatják, mely szerint az havi átlagban a békebeli 40—50 százalékkal növekedett.

Mind e fejlődést nem utolsó részben mozdította elő valutánk stabil helyzete, mely immáron szilárd kalkulációs bázist nyújt. A Nemzeti Bank diskontpolitikája a kamatláb leszállítását eredményezte, ami úgy a pénz-, mint a tőkepiacot előnyösen befolyásolta.

Az államháztartás feleslegekkel dolgozott s az öt féléven át tartott szanalási időszak is a múlt júliusban befejezést nyert. Csupán a népszövetségi kölcsön felhasználását és az annak biztosítására befolyó állami jövedelmeket ellenőrzi egy bizalmi testület. A jövő sürgős feladatai közé tartozik, hogy az államháztartás feleslegei megszüntessenek s az adóprobléma megoldást nyerjen.

Különös érdeklődésre tarthat számot Leopold Lajosnak a magyar mezőgazdaságról szóló tanulmánya, mely a föld, az üzem és a jövedelmezőség szempontjaiból érdekes statisztikai anyag felhasználásával készült, s amely mezőgazdaságunk nehéz, de a fellendülés és megerősödés feltételeit magában hordó helyzetét részletesen ismerteti.

Brunner Vilmos.

Henry Ford and Samuel Crowther: Today and Tomorrow. London, Heinemann 1926. 289 l.

Henry Ford legújabb könyve és a tizenötödik millió „T” szériájú Ford-kocsi úgyszólván egyszerre jelentek meg. Hogy a Ford-kocsik mit jelentenek a közlekedés és az életstandard szempontjából, azt mindannyian tudjuk és fontosságát elismerjük, akár esodáljuk Fordot, akár nem. Az utóbbi időben Ford és a Fordművek különösen sokat szerepeltek a napisajtóban, részben azért, mert Ford nyilván a General Motors erős versenyének hatása alatt új típust készül bevezetni, részben azért, mert behozta az ötnapos munkahetet. Ha Ford és a General Motors konkurrenciája tisztán üzleti jellegű lenne, a közgazdasági tudománynak az egészhez nem lenne sok köze, végre az ipari kapitalizmusnak a verseny, a szabad verseny az alapja. Ford könyve azonban nemcsak a Ford-művek egyszerű leírása, nem egyszerű üzemi ismertetés, hanem a Ford-féle alapelvek közgazdasági megokolásai, definíciói. Különösen a könyv első fejezetei érdekesek közgazdasági szempontból, ma, mikor a racionalizálás úgyszólván a legaktuálisabb gazdasági probléma, de még a racionalizázási processusnál is figyelemreméltóbb Ford munkabérléte.

Ford éveken keresztül cca 200.000 munkást foglalkoztatott. További 400.000 élt abból, hogy vagy nyersanyaggal látta el a Ford-műveket vagy a termékek eladásával és szállításával foglalkozott.

Ez a 600.000 ember, mint Ford meglepéssel jegyzi meg, egy ideából élt és ami szociális szempontból még fontosabb, jól élt, jobban mint azelőtt. Az idea a termelés helyes organizálása. Hogy érte el ezt Ford? Erre felel ez a könyv és az idea sikerét a helyes munkabérlpolitikában jelöli meg. Ford nem volt az első, aki autómobilt gyártott. De ő volt az első, aki a luxuscikkből közszükségleti cikket csinált oly módon, hogy azt helyes árpolitikával a nagy tömegek részére hozzáférhetővé tette. *Ford szerint az üzletnek nincs határa, az vagy nő, vagy lassan tönkremegy, de nem maradhat állandó.* A vezetésnek olyannak kell lennie, hogy az üzem állandóan terjeszkedjék; a lehetőség erre az emberi fizikai erőnek technikai újítással való fokozatos és szüntelen pótolása, ami lehetővé teszi az előállított áru állandó termelését időnkénti árcsökkentésekkel. Az időnkénti árcsökkentések viszont lehetővé teszik újabb és újabb fogyasztóknak a piacba való bekapcsolódását, miután *Ford szerint a racionális termelésből eredő nyereség a vásárló közönséget illeti árcsökkentés formájában.* Az üzlet kell, hogy nyereségre dolgozzék, különben nem üzlet. A nyereség, és ezt Ford nagyon szépen magyarázza meg, nem otyasvalami, ami a gazdag gyártulajdonos zsebében tűnik el, hanem ép az elért nyereség teszi lehetővé az üzem továbbfejlesztését, az előállított cikk minőségének tökéletesítését és az árleszállítást. Elmúlt már az az idő, amikor a köztudat abban a hitben élt, hogy egy nagy vagyon, pl. 1 millió dollár, már olyan összeg, amit egy ember tiszteségesen nem tud felhasználni. *Ford könyvének a legnagyobb értéke, hogy a laikus számára is nagyon szépen meg tudja magyarázni, hogy miért vonult be a közgazdasági elméletbe a „business management”, mint negyedik termelési faktor.*

Mi olyan korszakban élünk, ahol egy ember részére sok alkalom kínálkozik, nem úgy, mint száz éveekkel ezelőtt, amikor ezer ember részére volt egy alkalom. A konklúzió tehát, hogy nincs mentség a lustaságra és az alacsony életstandardra. Ford ugyan az egész világra mondja ezt, de természetesen az egyes világ-részek között fennálló műveltségi, népeségi és politikai viszonyokat ő is figyelembe veszi és természetesnek találja, hogy az Északamerikai Egyesült Államokban, egységes gazdasági területen, ahol nincs politikai, nemzetiségi, vallási viszály, az életstandard magasabb, mint Európában vagy Ázsiában. Az oka ennek Európában a háborúk, a politikai viszonyok, a gazdasági háborúk, amelyeket másképp békének nevezünk, Ázsiában pedig a műveltség és az iniciatíva hiánya. Kétségtelen, hogy ebben Fordnak igaza van. Vannak azonban eltérések is, például, amikor a munkanélküli segély ellen foglal állást. Igaz, hogy a Ford-művek magasabb munkabérekkel fizethetnek, mint amilyen minimum béreket a Trade Unionok megállapítanak és így a Ford-művek munkásai tudják, hogy a munkásszervezetek őket nem sokat segíthetik. *Ford ugyan nem ellensége elvben a munkások szervezetének, azonban azt határozottan állítja, hogy az a munkás, aki folyton a szakszervezeti vezérektől várja a jólétét és mindig annak a jel-szava után igazodik, az nem adhatja erejének legjavát a munkaadónak, ami pedig okvetlenül szükséges ahhoz, hogy a munkás magas bért kapjon.* A standard béreket Ford a leghatározottabban kárhoztatja. Ő magas minimumbéreket fizet, átlagban 5—6 dollárt naponta, de a munkások nagyrésze ennél jóval többet keres, ha a munkateljesítménye is nagyobb értékű. Aki azonban nem akar dolgozni vagy nem képes a minimumbérért megfelelő ellenszolgálatot teljesíteni, annak a Ford-művekben nincs helye.

„Szolgálat”: ez tulajdonképpen Ford működésének az alapja, ez

az ő megdönthetetlen hite. Még akkor is ragaszkodik ehhez, mikor ez a különben nagyon helyes dogma gazdasági fallaciákhoz vezet. Így van ez a munkanélküli segéllyel is. Ford ugyanis, talán túlzott optimizmussal, nem számolt avval, hogy az ő munkásai tartósan kenyérkereset nélkül maradjanak és ezért ragaszkodik olyan mereven a doktrinához, hogy ellenérték csak szolgáltatásért, jobban mondva megfelelő értékű szolgáltatásért jár.

Másik fogyatéka a könyvnek szerző ismeretes anti-pátiája a bankvilág ellen és sajnos, Ford teljesen elveszti objektivitását, amikor az ipari vállalatok finanszírozásában csakis a „haute finance“ kapzsiságát látja, anélkül, hogy elismerné a pénzvilág megfelelő szerepét a modern, kapitalisztikus világrendben. Ugyanígy tiltakozik minden kormánybeavatkozás ellen, mert szerinte a fogyasztó a legjobb bíró és nem azt veszi, amire kényszerítik, hanem amit legjobbnak tart. Amennyire kézenfekvő Ford igaza, amikor a kereskedelem és a munka (szabad vándorlás) szabadságáért harcol, annyira helytelen, amikor az állami beavatkozás ellen beszél a szociális törvényhozás terén. Végre is nem mindenütt nevelik úgy a tanoncokat, mint a Ford-iskolában és nem mindenütt ápolják úgy a betegeket, mint a Ford-kórházakban, sőt bizonyos, hogy Ford sem létesített volna ilyen tökéletes munkásjóléti intézményeket, ha nem lettek volna úttörői az állami szociális törvények e terén.

Nem mulasztja el az alkalmat szerző, hogy olvasóinak bebizonyítsa, hogy mennyivel különb ember ő, mint a többi és egymás után kalauzol végig bennünket a vaskohóktól a Ford-motorokig, a lentermeléstől a repülőgépgyártásig, mutatván, hogy ő mindenütt többet és jobbat produkált, bár sok iparágban egyáltalán nem volt szakismerete, de a jóakarát megvolt benne. A sikert a napi 5 dolláros minimális munkabérnek tulajdonítja. Ez tette rentábilissá a veszteségre dolgozó bányákat s vasutakat, amikor ő átvette. Hogy a Ford-féle organizálásnak ebben nagy sikere van, azt senki nem vonja kétségbe, de Ford figyelmen kívül hagyja azt, hogy ő látta el állandó munkával ezeket a különféle termelési és szállítási vállalatokat. Igaz, hogy Ford azt mondja „mi semmit nem csinálunk azért, hogy mondhassuk, hogy csináltunk valamit“, de éppen ez az oka, hogy Ford prosperál, hogy ő a bányát s a vasutat, tekintve, hogy szüksége van nyersanyagra és szállításra, el tudja látni, holott az előbbi tulajdonosoknak nem volt kinek termelni vagy szállítani.

Ford kétségtelenül az egész világ dolgát előbbre vitte a Ford-kocsival és a magas munkabérekkel. Végre is van-e nagyobb teljesítmény a huszadik században, mint azt mondani: hatszázezer munkás, akik összesen három millió lelket tartanak el, él abból, hogy én automobilonkat gyártok. Tizenötmillió Ford-kocsi van vagy volt használatban, a kocsik nagyobb része olyan ember birtokában, akik csak úgy juthattak hozzá, hogy a kocsi olesó volt. Ezzel szemben a munkások nagyobb bért kapnak, mint másutt, *a magas bér quasi egy új társadalmi osztályt hívott életre, mert ezek a munkások éltek, civilizált életet éltek, nem voltak holtfáradtak a munka után és nem itták el a keresetüket*, mert Ford arról is gondoskodott, hogy a magasabb munkabért célszerűen használják fel és takarékoskodjanak. Ha Ford követ is el hibákat, ha mint mondjuk, az ötnapos munkahét nem egyéb, mint „Eine Tugend aus der Not“, ha esztelenül támadja is a Wall Street-et, akik most szorongatják, a civilizációnak kevés ember tett korunkban nagyobb szolgálatot, mint ő és ha Ford alul is marad a General Motors-al folytatott élet-halál harcban s beteljesedik

rajta saját doktrínája, „hogy egy vállalkozás, ha nem növekszik, akkor tönkre megy”: teljesítménye azért nem lesz kisebb, mert az emberiséget szolgálta és példát adott arra, hogy a huszadik században hogyan lehet kellemesebbé tenni az életet a dolgozó milliók számára.

Havas Jenő.

Désiré de Laky: Étude sur le développement de la culture intellectuelle en Hongrie dans les temps récents. Különlenyomat a Revue de la Société Hongroise de Statistique 1926. évi 1—2. számából. — Budapest, 1926. 60 old.

Szerző, kinek eddigi munkássága megvilágította Magyarország dinamikai statisztikájának legszomorúbb hatóit: a kívándorlást és a tuberkulózist, ehelyütt kulturális fejlődésünk nagyjelentőségű kérdésére ad biztató választ. Könyve az intellektuális műveltség azon momentumait fogja meg, melyek kikristályosodnak az iskolák statisztikáiban. Hangsúlyozza, hogy ez csak része az általános kulturastatisztikának, melynek többi anyagának szerző ugyancsak birtokoa, de amit — éppen célja érdekében — elhagyott. Szerző az igazi statisztikus biztosságával von le meztelen számtömegekből éles következtetéseket, melyek azonnal, frappánsan igaznak tűnnek föl a laikus előtt is, melyek kihámozására azonban egyedül a statisztikus képes. Így könyve hamarosan túlnő a statisztika határain. Kulturális szempontból végigvonul előttünk a legújabb magyar történelem: az egész vonalon észlelhető, dagadó számokban esücsosodó merész fejlődés, amit derékban tör ketté háború; látjuk a következő évek megtorpanó, visszaeső számaát, a forradalmi idők lázgrafikonját. Mindezekre a jelenségekre szeizmográf érzékenységgel reagál a közvetlen kulturtényezőök statisztikája. Látjuk, mint veti a tömegpszichózis a főiskolai ifjúságot majd egyik, majd másik fakultásra, mint vonja el válság idején jórészét az Alma Matertől, másfelé keresve gyors boldogulást. Megannyi kórtünet, amit visszatükröz a számok rendszertelen hullámozása. E rezgések azonban lassan elülnek és a megnyugodó számok ismét normális képet nyújtanak. Ez a könyv végső kicsendülése: talpraálló kultúra, éledő nemzet.

Viener Andor.

Dr. Lotz, Walther: Die deutsche Staatsfinanzwirtschaft im Kriege. Deutsche Verlagsanstalt, Berlin, 1927. — 151 lap.

A Carnegie-alapítvány ugyanazt a megbízást adta Walther Lotz-nak, mint amit *Popovics Sándor* kapott Ausztria-Magyarországra vonatkozólag az alapítványtól, hogy írja meg a német állami pénzügyek alakulását a háború alatt. Lotz könyve abban eltér *Popovics* munkájától, hogy amíg *Popovics* 1918 október 31-ig tárgyalja az eseményeket és kizárólag a háborús pénzügyi intézkedésekkel foglalkozik és az Osztrák-Magyar Monarchia pénzügyi hadviselését, s a korona sorsát csak 1918 október 31-ig tárgyalja, addig Lotz a márka stabilizálásáig, illetőleg a Rentenbank megalakulásáig, tehát 1923 november 15-ig ismerteti a márka kálváriáját. Igaz, hogy a háború befejezése utáni pénzügyi eseményekről már meglehetősen röviden emlékezik meg és inkább csak az infláció, illetőleg annak pénzügyi és gazdasági következményei szemléltetése kedvéért vezet bennünket végig a német állampénzügyi alakuláson a háború befejezésétől a márka stabilizálásának megtörténtéig.

Lotz könyve különösen az infláció okainak vizsgálata szempontjából tarthat érdeklődésre számot, mert Németországban már a háború alatt, de különösen a háború befejezése után a méreteiben páratlanul álló német infláció idején, majd pedig a márka stabilizálásának keresztülvitele után a legélénkebb diskussio tárgyát képezte, hogy helyes volt-e a német pénzügyi hadviseléshez azt a módot választani, amelyet közvetlenül a háború kitörésekor választottak, nevezetesen a hadi kölcsönök kibocsátását és egyéb függő államadósságok felhalmozását, vagy pedig megfelelő adópolitika útján lett volna helyesebb a háború viseléséhez szükséges pénzügyi eszközöket előteremteni. Szerző különösen azért foglalkozik ezzel a kérdéssel behatóan, mert a német írók közül sokan — többek között Schacht „Die Stabilisierung der Mark“ című könyvében — formálisan Helfferichet teszi felelőssé az infláció megindulásáért és neki tulajdonítja, hogy a háborús kereseteket, a hadinyereséget nem vonták megfelelően emelkedő adó alá, jóllehet ezek a jövedelmek új adók statuálására igen elasticusak voltak, hanem adósságot adósságra halmozott, ezáltal az állam pénzügyi helyzetét folytonosan rontotta és így közvetve a márka intervalutáris árfolyamának is sokat ártott. Ezzel szemben Lotz könyvében a tudós professzorhoz illő komolysággal és német alapossággal egy egészen új álláspontot foglal el — s ez könyvének legértékesebb része — és kifejti, hogy Helfferich elgondolása az akkori viszonyokkal teljesen összhangban állott, felfogása abszolút helyes volt, mert egy országban, amelyet ellenfelei blokád alá helyeztek, amelynek helyzete egy ostromlott váréhoz volt hasonló és népei már a háború első évének végétől kezdve csak „Ersatzokból“ éltek, milyen hatást váltott volna ki egy ilyen körülzárt országban olyan adózási politika, mint amilyennel Angliában a háború alatt találkoztunk. Helfferichnek igen helyesen az volt az álláspontja, hogy a győztes államnak a valutája lesz a győztes valuta, ő tehát nem csinált nagy gondot magának abból, hogy ha a Reichsbank lombardkölesön-állománya, s ezzel egyidejűleg a bankjegyforgalom szokatlanul erős emelkedést mutatott. Ezeket a függő adósságokat a győző államokkal gondolták a német pénzügyi hadvezérek megfizettetni és minthogy a háború — sajnos, — reájuk balul ütött ki, a háborús költségek likvidálása egészen másképp történt, mint ahogy tervezték.

Maga a könyv beosztása majdnem azonos Popovics könyvének elgondolásával, amennyiben első sorban vázolja az állam pénzügyi helyzetét a háború kitörésekor, míg ezzel szemben Popovics könyvében visszatekintést vet az 1892. évi valutareform óta Ausztria-Magyarország állampénzügyi és valutáris helyzetére egészen a háború kitöréséig és vázolja, hogy a Monarchiát a háború kitörése milyen pénzügyi helyzetben találta. Ezután ismerteti Lotz a pénzügyi mozgósítást, vázolja a háború finanszírozásának módjait, a történetíró pontosságával felsorolja az egyes hadikölcsönök jegyzési statisztikáját, a kilenc hadikölcsön pénzügyi eredményét, ami összesen 97 milliárd márkát tett ki. Ismerteti a német pénzpiac, a hitelviszonyok és a deviza-árfolyamok alakulását a háború alatt, rátér mindazokra az állampénzügyi intézkedésekre, amelyek a háború kitörése óta a márka stabilizálásáig előfordultak, vázolja az áralakulást is, nem kerüli el figyelmét a kamatláb alakulása sem, szóval egy olyan pénzügyi tanulmány áll előttünk, amely nem az adatok összegyűjtésére és a nagy fáradtsággal összehordott adatgyűjtemény publikálására veti a fősúlyt, hanem azok kritikai, oknyomozó feldolgozására. Megállapításait józan iudicium jellemzi és méltó helyet foglal el a Carnegie-

alapítvány sorozatában. Ennek dacára a könyvön bizonyos fásultság, kedvtelenség vonul végig, mintha a szerző azt akarná dokumentálni, hogy az 1914 augusztus 1-től 1923 november 15-ig lejátszó-dott állampénzügyi és valutáris viszonyokra, az infláció keserves esztendeire a német pénzügyi tudomány szeretné a fátyolt ráborítani és inkább a jövő boldogulás alapjait előkészíteni, mint az elmúlt szomorú idők keserves megpróbáltatásain merengeni.

Domány Gyula.

Dr. Manuel Saitzew: Horizontal und Vertikal im Wandel der letzten Jahrzehnte. Begriffliches, Tatsächliches, Problematisches. Gustav Fischer, Jena, 1927. 36. l.

Ez a hosszú című füzet Saitzew zürichi egyetemi tanárnak egy a kieli egyetemen tartott előadását tartalmazza. Ez megmagyarázza a cím körülményességét: előadásoknál gyakori a törekvés, hogy azt vonzóan homályossá és ezáltal érdekessé tegyék. Ha a cím talán elpalástolni is igyekszik, S. a horizontális és vertikális kifejezéseket mégis a közgazdaságilag megszokott értelmezésben bizonyos üzemeket egybekapcsoló iparszervezeti tendenciák jellemzésére használja. Fogalommeghatározásaiban dogmatikus, ami, bár az ipari üzemek egybekapcsolásának módja, célja és termelési iránya tekinteteinek világos szétválasztása hasznos, mégis azzal a veszéllyel jár, hogy a — többségben levő — átmeneti alakulatok osztályozásánál nehézségekbe ütközik. Ennél a résznél értékesebb a füzet befejező része, amely a háború előtti, alatti és utáni németországi iparszervezési tendenciák rövid, de pregnáns s amellet oknyomozó áttekintését nyújtja. A háborút megelőzően a *kartellek* voltak a legfontosabb ilyen szervezetek, amelyek az üzemek horizontális összefoglalásai azzal a célzattal, hogy a piac őket monopolisztikusan uralja. A legutolsó időben ugyancsak az üzemek horizontális összefoglalásai a legelterjedtebbek, a monopolisztikus célzat megvalósítására azonban a kartellek és érdekközösségek lazább formái mellett, mind általánosabban alkalmazzák a fuziók, a trösztalakítás szorosabb szervezeteit. Ezen tendenciák a monopolisztikus piacirányítási vágyon kívül első-sorban gazdasági és technikai racionalizálási lehetőségek ilyen való kihasználhatóságában nyernek tápot. A vertikális szervezetek, melyek S. szerint nem monopolisztikus tendenciájuk, csak átmenetileg, a márkaromlás idején fejlődtek erősebben, a legtöbbjük azonban felbomlott azóta. Kialakulásuknak legfontosabb támasza az állagértékekbe való menekülés láza volt s bukásukat már a forgótőke hiányának is elő kellett idéznie. Etekintetben azonban még fontosabb volt a hatása annak, hogy a jelzett időszakban az üzemek vertikális összefoglalása nem megfelelő technikai meg gondolások alapján ment végbe. Nem elégséges ugyanis nyersanyagokat termelő vállalatokat az azokat feldolgozó üzemekkel szervezettel összekapcsolni, ha azok telephelye nem megfelelő. A nyersanyaghiány idejében ez nem vált nyilvánvalóvá, amint azonban az megszűnt, az üzemek meg gondolatlan és a gazdasági racionalizmus követelményeinek meg nem felelő összefüzttségeinek fel kellett bomlania. Ebből azonban nem lehet arra következtetni, hogy a vertikális szervezeteknek — bár jelenleg nem nagyon fontosak — Németországban nem lehet jövője.

Varga István.

Dr. Wilhelm Andrae: Bausteine zu einer universalistischen Steuerlehre. Deutsche Beiträge zur Wirtschafts- und Gesellschaftslehre, Band 3. Gustav Fischer, Jena, 1927. V. 140. l.

Az univerzalizmus a gazdaságelméletben uralkodó divat ma az osztrák egyetemeken. Nem csoda tehát, hogy Andrae, aki a grázi egyetem tanára, annak hódol. Az osztrák gazdaságelméleti univerzalizmus azonban mindinkább eltávolodik az univerzalizmus filozófiai koncepciójától, mivel nem csupán az (állam) egésznek a részek (az állampolgárok) előtti érdekelsőbbségét hangoztatja, hanem egyúttal egy határozott államszervezeti eszme, a rendi társadalom módosított visszaállítása érdekében is kardoskodik (119. l.). Ez az A. könyvében vázolt — alább még ismertetendő — eszmemenet hiányossága, a mű fogyatékosága ellenben, hogy egy eléggé szellemes alap gondolat előadászerű kidolgozását mindenféle, a problémával csak igen laza érintkezésben levő dogmatörténeti sallang hozzáadásával teljesen felesleges módon könyvvé duzzasztotta. Az A.-nek az érdekességét nem nélkülöző eszmemenetét bíráló előző megjegyzés jogosultsága a következő: az univerzalizmus, miként az individualizmus is, világnézeti álláspont, melyet elfogadni vagy elvetni lehet, de tudományosan bírálni alig. Ezért tehát hiba, valamely valóságbeli jelenség definícióját akként megfogalmazni, hogy az egy célzat megvalósításának feltételét foglalja magába. Már pedig A. az adó fogalmát ekként határozza meg. Pedig tekintetbe kellene vennie, hogy az államhatalom birtokosai, még abban az esetben is, ha felfogásuk az univerzalisztikus szociálfilozófia alapján áll, a közösség érdekeit A.-tól eltérően ítélik meg — anélkül, hogy ez a körülmény akár a legcsekélyebb okot is szolgáltatná arra nézve, hogy az általuk kivetett és behajtott kényszerjárulék adójellegét kétségbe vonhatnók. Az adó fogalom meghatározásába tehát nem szabad semmilyen az adójövedelemmel megvalósítandó célra vagy feladatra való utalást belevinni. Más tekintetben azonban A. eszmemenete igen tanulságos és érdekes. Ahelyett, hogy az adóát-hárításnak, az adóknak az árakra tett hatásának kérdéseit helyezné előtérbe, inkább a termelés eredményességére gyakorolt befolyásukat kutatja. Az adó reprodukciós elméletéhez áll közel felfogásával, nagyjából azt mondván, hogy az az adó indokolt, amely a termelés eredményességét nem csökkenti jobban, mint amennyire az adóbevételeből fenntartott közszervezet előmozdítja azt. E nézet elméleti alapja természetesen Othmar Spann-nak magasabbrendű tőkefogalma, melynek magja, hogy az államszervezet, mely a termelés zavartalan menetének biztosítására nélkülözhetetlen, olybá veendő, mintha termelési tényező jellegével bírna. A. igen helyesen hangsúlyozza, hogy a közületnek fő feladata nem a pénzszerzés, hanem a magánosok pénznyereségét, produktív gazdasági tevékenységét lehetővé tevő és biztosító biztonsági szervezet megvalósítása és fenntartása. E felfogással logikusan összefügg, hogy A. elveti a közületi kiadások elsőbbségére vonatkozó, a pénzügy-

tanban közkeletű nézetet. Kiadások és bevételek szoros kapcsolatban vannak egymással, jogosultságuk, de lege ferenda, csak együttesen ítélhető meg. Az univerzalisztikus A. felfogása e ponton betűről-betűre megegyezik az anarchizmushoz közelálló individualizmust hirdető Knut Wicksell nézeteivel. — Gyakorlati következtetéseit illetően A. a jövedelmi adó ellen és az aránylagos (progresszió-mentes) hozadéki adók rendszere mellett száll síkra.

Varga István.

Ogg. *Frederic Austin—Sharp, Walter Rice: Economic development of modern Europe.* Revised edition. New-York, The Macmillan Comp. 1926. — 861 old.

1916-ban jelent meg Ogg könyvének első kiadása, mely a háború kitöréséig tárgyalta Európa modern gazdaságtörténetét. A két kiadás közt eltelt évtizednek, a világháborúnak és az azt követő válságoknak adja képét a Sharp által írt hat fejezet.

Különböző szerzők munkája rendszerint meglátszik a művön. Stílárís különbségeknél fontosabbak az esetleg különböző szempontok és látkörök. A gondolkodás közösségét ez esetben azonban legalább részben biztosítani látszik az a körülmény, hogy a két szerző ugyanazon főiskolán működik, a visconsini egyetemen. Ez ugyan Amerikában nem jelenti föltétlenül azt, mint Európában: régi, tudományos hagyományokon nyugvó „iskolába“ való összeszólódást, de mindenesetre alkalmas arra, hogy közös munkálkodás által eltűnjenek a kirívó ellentétek. Így megnő a súlya az egyes ember szavának, írásának, legtágabb értelemben vett stílusának. Ez fontos, ha a módszerbeli különbségeket vizsgáljuk, melyek megkülönböztetik az utolsó hat fejezetet a többtől és amiket nem pusztán a szerző személyének kell betudnunk, hanem — előbbieik alapján — a közös mentalitás megváltozásának.

Az új fejezetekben ugyanis sokkal erősebben nyilvánul a mai amerikai tudományos irodalmat jellemző statisztikai motívum, mely itt is szerepel: mint történetírási módszer. Statisztikai gondolkodásra vall már a mű egyik főelve, mely három reprezentatív állam példájából (Anglia, Franciaország, Németország) indukálja Európa gazdaságtörténetét. Sharp fejezetei meg éppen statisztikai adatokra épültek és ezt a várat alig burkolják a jelenségek több oldalról származó magyarázatai, amelyeket fölemlít, anélkül, hogy egyikükhöz is állást foglalna. Így pl. csak képét adja a háborúutáni gazdasági válságnak, futólag utalva az ismert hipotézisekre, melyek azt magyarázni akarják.

A legmodernebb empirizmusnak ez a kinövése éppenséggel nem jelent fejlődést a történetírásban. Ellenkezőleg, a statisztikai elem túltengésével kezdetlegesebb állapotába való vissza-súlyedést. Ismét pusztá leíró, fotografikus történelem ez. A haladás legfeljebb annyi, hogy a statisztikai adatsorok által a pillanatfölvételek filmmé folynak össze. E történetírás azonban ép úgy nélkülözi az oknyomozó jelleget, mint akár Herodotos.

Ez a retrográd jelenség figyelmet érdemel. Amerikában a legújabb tudományos irodalomban lépten-nyomon látjuk, hogy a legkülönbözőbb problémákat igyekeznek leegyszerűsíteni pusztá statisztikai kérdésekké. Már pedig, aki a történelem velejét a statisztika adataiban látja, még annyira sem jut, mint a jó statisztikus, ki ösztönösen kutatja az előtte levő tömegek mozgatóit. A történelem itt ép úgy elveszíti igazi jellegét, mint a közgazda-

ságtan a történeti iskola egyes képviselőinél, akik súlypontját a történeti tényezőben keresték.

Könyvünk esetében az említett jelenség nem oly végzetes, hiszen a jelent és közelmúltat történeti távlat híján nem lehet egész nagy szempontokból meglátni. De a jövő történetírása számára kétségkívül nagy kísértés lesz a mindenütt rendelkezésre álló rendezett adattömeg.

Ha a történetírás ezirányban továbbfejlődik, hovatovább elejti tudománya igaz lényegét: a nagy, időt és teret átívelő eszmék és gondolatok megragadását, melyeknek a statisztikai adategységek csak végső, testet öltött rezgései.

Viener Andor

Folyóiratok szemléje.

Annali di Economia.

(Publicazione Semestrale) Vol. III. 1927 N. I—II.

Salvatore *Pugliese*: Produzione Salari e Redditi in una Regione Riscicola Italiana. Rendkívül nagy anyagot átölelő tanulmány, egy egész könyv, amely 276 oldalon a Lombard-síkság legjellemzőbb produktumával, a rizsszel és annak termelésével foglalkozik. Mint Franciaországra nézve *Caziot*, úgy *Pugliese* Olaszországra nézve adja előbb a földfelület, a rizstermelő Vercellese provincia gazdasági földrajzát. Ankétokkal gazdagon, munkájának történetkútfői bece is elvitathatatlan, amennyiben adatai egészen 1700-ig nyúlnak vissza. Műve a következő fejezetekre oszlik: I. A Vercellese leírása. 2. A földbirtok megoszlása. 3. A földbirtok ára. 4. A bérszerződések különböző formái. 5. Munkabérvizonyok. 6. Napszámosok és azok szociális helyzete. (Szociálpolitikai törvényhozás.) 7. A földművelő lakosság magánháztartási helyzete. Az üzemek rentabilitása. 8. A föld hozadéka. 9. Az uradalmak rentabilitása. Szerző figyelmét a legaprólékosabb jelenségekre is kiterjeszti, s e hű monográfia minden idevágó adatot átölel, a csatornázástól a parasztosztály takarékoságának statisztikai vizsgálatáig s ekként nemcsak szakférfiaknak, hanem mindenkinek értékes adatokat nyújt, akik Olaszország agrár és fiskális életébe akarnak bepillantást nyerni. — A kötet másik fele az angol gazdasági élet válságának van szentelve „La Crisi attuale dell' Economia Britannica“ címen. Sorozatos konferenciák ezek, amelyek a milánói *Bocconi*-egyetemen mondtak el az olasz gazdasági élet legkiválóbb képviselői által. Achille *Loria*-é az előszó, amelyben az angol gazdasági válságot annak nagy vonásaiban ecseteli, majd őt követi *Conrado Gini* értekezése a demográfiai problémákról Angliában, *Gustavo del Vecchio* a pénzpiacról, *Marco Fanne* az angol állampénzügyekről, *Giuseppe Prato* az angol vámpolitika irányító eszméiről, *Constantine Bresciani-Turroni* a nehéziparról, majd ismét *Gustavo del Vecchio* a tengerhajózásról, *Glorgio Mortara* a szénkrízisről, majd az angol szövőipar válságáról értekeznek. Különösen eredetiek és mélyenszántók *Prato* gondolatai az angol vámpolitika irányairól, amelyeket érdekes történeti háttérbe állít be feltüntetve konzervatívok és liberálisok, szabadkereskedők és védvamosok érdekellentéteit. Majd sző a jelenlegi angol vámpolitika talpköveiről, a *Dyestuff Act* (1920) és *Safeguarding of Industry Act* (1921), a gyarmatok és az anyaország egymáshoz való viszonyáról és arról a pálfordulásról, amelyen a cobdeni elvek feladásával Anglia átment akkor, amidőn a nagyháborúból győztesen kerülve ki, a merev protekcionizmus álláspontjára helyezkedett. Végül ez irányzat kritikáját nyújtja.

Cs. P.

Bank-Archiv.

XXVI. évf.

Heft 15. *Hantos Elemér: Die Kooperation der Notenbanken im Dienste der Diskontpolitik.* Szerző „Die Stabilisierung des Goldwertes im Wege der Kooperation der Notenbanken“ c. korábbi cikkében (l. Bank-Archiv XXVI. évf. 9. számát) megkezdett fejtegetéseit folytatja tovább. A céltudatos hitelpolitika feladatai bonyolultabbak, mint az arany-stabilizálásáé, mert itt az általános árszínvonal lehető állandósítása mellett az általános konjunkturális helyzet is tekintetbe veendő. Elsősorban a jegybankok diskontpolitikáját kellene az eddiginél nagyobb mértékben a stabilizálási politika szolgálatába állítani. A jegybankok hitelpolitikájának arra kell irányulnia, hogy a hiteleket hausse tendencia esetén megszorítsák és baisse-tendencia esetén kibővítsék. Ebben az értelemben ajánlotta a bankhitelek alkalmazását, mint a gazdasági helyzet ingadozásainak csökkentésére alkalmas eszközt, a Nemzetek Szövetségének az a bizottsága, melyet a gazdasági válságok elleni küzdelem tanulmányozására küldtek ki. Az egyes jegybankok diskontpolitikája csak akkor lenne hatékony, ha az az egész pénzpiacra kiterjedne, ami azonban a nemzetközi hitelviszonyok mellett nem lehetséges. A válságokat csak úgy lehetne enyhíteni, ha a gazdasági fejlődés menete az összes mértékadó jegybankok diskontpolitikája által szabályoztatnék. Az a gondolat, hogy a jegybankok együttműködése által a hitelkérdés egységesen szabályozható, már a génuai konferencia határozatában is felmerült, de csak mint távoli lehetőség. A világgazdasági kapcsolatok kellő figyelembevételére alapján a Nemzetek Szövetségének a gazdasági válságok tanulmányozására kiküldött bizottsága már 1926. januárjában a hitelkérdés eredményes nemzetközi szabályozásának feltételül a gazdasági életet zavaró körülmények (pl. egyes iparágak mesterséges fejlesztése, a túlhajtott vámvédelemből származó nemzetközi kereskedelmi zavarok, a termelést és a fogyasztást egyaránt sújtó adóztatások stb.) elhárítását követelte. Mindezek a zavarok a jegybankok ár- és válságszabályozó arany- és diskontpolitikája ellen működnek és ezért jogosult a jegybankok együttműködési körének kiterjesztését és annak keretébe a kereskedelmi politika bevonását hangoztatni. A hitelszabályozás és az árstabilizálás leghatékonyabb eszközül a diskontpolitika kínálkozik. Az arany- és a devizapolitika intézkedései alkalmasak ugyan a diskontpolitika alátámasztására, mégis a diskontpolitika legkísérletesebb fegyvere a leszámítolási kamatláb változtatása, főleg emelése marad. A leszámítolási kamatláb sem tökéletesen alkalmas eszköze a hitel- és az árnívó szabályozásának; a racionális hitelmegszorítások gyakran eredményesebbeknek bizonyulnak, mint a leszámítolási kamatláb emelése. — *Pick: Die Bürgschaft als prozessuales Sicherheitsmittel.* — *Becker, H.: Eine unzeitgemässe Steuer.* — *Allmendinger: Das Bankwesen der Freien Stadt Danzig.* Szerző az 1924. és 1925. évi bankmérlegek adatai alapján Danzig szabad város bankjainak működését és fejlődését vizsgálja. E két év alatt Danzigban számos inflációs bankalakulás szünt meg. Jelenleg Danzigban a Jegybank és a Danziger Hypothekenbank A. G. beleszámításával 22 danzigi bank, 4 német nagybank fiókja, 5 lengyel és 3 egyéb külföldi, összesen 34 bank működik. A danzigi bankok e száma az adott viszonyok mellett még mindig túlmagasnak látszik. A város gazdasági helyzetének rövid ismertetése után az egyes bankcsoportok üzletmenetét részletesen tárgyalja. — *Sandgänger: Ist die staatliche Genehmigung auch bei Auslandsemissionen im Inland ausgestellter Geldinhaberschuldverschreibungen erforderlich?* — *Mendel, Max: Zur Frage der aktienrechtlichen Legitimationsübertragung.* — Birósági döntvények. — Könyvismertetések.

Heft 16. *Wallich, Paul: Bankenliquidität und Auslandsgelder.* A német bankok liquiditásának kérdését a német devizapiac szempontjából vizsgálja meg. — *Prof. Flechtheim: Vorzugsaktien und Kapitalserhöhung.*

gen. Az elsőbbségi részvényeknek a tőkeemelésekkel kapcsolatos problémáit a német joggyakorlat és irodalom alapján tárgyalja. — *Jacusiel, Max: Bankgeschäft und Aufwertung.* A csaknem két év óta érvényben levő német felértékelési törvény intézkedései és a vonatkozó bírósági döntvények alapján a felértékelésnek a német banküzlettel kapcsolatos fontosabb kérdéseit ismerteti. — *Schultze, Hans: Zur Krise der japanischen Kreditwirtschaft.* Szerző gazdag statisztikai adatok kíséretében Japán jelenlegi gazdasági helyzetét vázolja és ennek során a japán hitelválság okaira is rámutat. A részletes statisztikai táblázatokból a következő adatokat emeljük ki:

A Japán Bank bankjegyforgalma millió Yenben:

Év	Évvégi állapot	Változás az előző évvel szemben
1923	1697·6	+ 106·9
1924	1561·4	— 136·2
1925	1499·8	— 61·6
1926	1377·3	— 122·5

Japán összes bankjegyforgalma (az állami bankjegyek, a Koreai és Formosai Bankok bankjegyeinek beleszámításával) millió Yenben:

Év	Évvégi állapot	Változás az előző évvel szemben
1923	1893·9	+ 62·9
1924	1832·2	— 61·7
1925	1790·4	— 41·8
1926	1715·7	— 74·7

A Japán Bank leszámítolási kamatlába évi átlagokban:

Év	
1918	5·40%
1919	6·83%
1920	8·03%
1921	8·03%
1922	8·03%
1923	8·03%
1924	8·03%
1925	7·51%
1926	7·12%

A japán államháztartás főbb tételei millió Yenben:

	1925—26	1926—27	1927—28
	költségvetési évek		
Rendes bevételek	1299·6	1373·2	1458·0
ebből a) adók	795·2	812·6	756·0
b) vámok, posta, monopoliümök stb.	504·3	560·6	702·0
Rendkívüli bevételek	280·9	266·2	272·0
Összesen:	1580·5	1639·4	1730·0
Rendes kiadások	1042·0	1087·4	1175·0
Rendkívüli kiadások	538·5	552·0	555·0
Összesen:	1580·5	1639·4	1730·0

A japán nagykereskedelmi indexszámok (1913 = 100):

1919 évi átlag	236
1920 « «	259
1921 « «	200
1922 « «	196
1923 « «	199
1924 « «	207
1925 « «	202
1926 « «	179

Japán külkereskedelmi forgalma millió Yenben:

Év	Behozatal	Kivitel	Behozatali többlet
1919	2173·5	2098·9	74·6
1920	2336·2	1948·4	387·8
1921	1614·2	1252·8	361·4
1922	1890·3	1637·5	252·8
1923	1982·2	1447·7	534·5
1924	2453·4	1807·0	646·4
1925	2572·6	2305·6	267·0
1926	2375·7	2043·9	331·8

A japán államadósságok évvégi állagai millió Yenben:

Év	Belső adósság		Külső adósság	Összesen
	fundált	függő		
1914	1036·5	—	1524·6	2560·8
1915	1021·5	—	1493·1	2514·6
1916	1097·5	—	1384·8	2482·3
1917	1157·0	150·0	1348·6	2655·6
1918	1211·6	468·3	1312·6	2992·5
1919	1482·0	513·3	1311·1	3306·4
1920	1687·7	563·3	1428·3	3678·3
1921	2149·3	573·7	1362·4	4085·4
1922	2363·1	534·3	1359·0	4256·4
1923	2556·0	544·9	1320·6	4421·5
1924	2694·6	561·4	1514·3	4770·3
1925	3085·6	440·3	1500·2	5026·1
1926	3436·1	240·3	1478·1	5154·5

Japán aranykészlete millió Yenben (évvégi állag):

Év	A kormány aranykészlete	A Japán Bank aranykészlete	Összesen
1920	887·0	1246·7	2133·7
1921	790·9	1245·6	2036·5
1922	607·0	1063·9	1730·9
1923	525·5	1057·5	1583·0
1924	420·0	1059·0	1479·0
1925	343·0	1057·9	1400·0
1926	262·0	1058·1	1320·1

Sand, E.: *Industrieller Hypothekarkredit*. — Kroszewsky, Paul: *Das Bankgewerbe in der gewerblichen Betriebszählungen vom 16. Juni 1925*. Az 1925 júniusában végrehajtott német birodalmi népességi-, foglalkozási-

és üzemstatistikai összeírás eredményeinek a bankokat és a tőzsdét érintő részleteit ismerteti. — Bírósági döntvények.

Heft 17. Edgar, Rosenthal †. A berlini tőzsdetanács 1927 május 24-én elhunyt elnökének nekrológja. — *Steuerabzug vom Kapitalertrag.* A német gazdasági érdekképviselők által a birodalmi pénzügyminiszterhez intézett beadvány teljes szövege és indokolása. — *Heumann, Carl: Die Zukunft der Provinzbörsen.* — *Sippell: Zur Auslegung von Anleiheschuldverschreibungen.* — *Richter, Heinrich: Die Auslegung internationaler Schuldverschreibungen.* A nemzetközi kölcsönkötvények ügyében hozott három francia bírósági ítélet ismertetése. — *Koeppel, Wilhelm: Gesellschaftssteuer bei Convertiblen Bonds.* — *Hoeniger, Heinrich: Zur Sanierung der Sicherungsübereignung.* A Sicherungsübereignung (biztosítási tulajdonátruházás) kérdésében a Bank-Archiv hasábjain folytatott vita (lásd Bank-Archiv XXVI. évf. 11—13. számait) befejezéseképpen szerző Arwed Koch-nak és Schwabe-nak korábbi bírálataira válaszol. — Bírósági döntvények. — Könyvismertetések.

Heft 18. Merzbach, Leopold: Die Börsenkredite. Szerző a Verband Deutscher Privatbankiers E. V., Dresden egyik bizottsági ülésén előterjesztett jelentése nyomán a tőzsdehitel jelentőségét a német bankok és a közgazdasági élet szempontjából világítja meg és a jelenlegi helyzetet bírálja. — *Frese, Arnold: Vorzugsaktien und Kapitalserhöhungen.* Prof. Flechtheim-nek a Bank-Archiv XXVI. évf. 16. számában fenti cím alatt közölt cikkével polemizál. — *Kerschagl, Richard: Die österreichischen Grossbankbilanzen für 1926.* A bécsi nagybankok, a Mercur-bank kivételével, már nyilvánosságra hozták 1926. évi üzleti jelentéseiket és mérlegeiket. Ezek alapján szerző a bécsi nagybankok üzleti forgalmát ismerteti és jelenlegi helyzetük képét rajzolja meg. A bécsi nagybankok ma a konszolidálás jeleit mutatják; minden nehézséget áthidalva, újra fellendülőben vannak. A háború előtti 12 bécsi nagybank közül ma önállóan csak 7 működik. Igazi nagybanknak tulajdonképpen csak az Österreichische Credit-Anstalt für Handel und Gewerbe és a Niederösterreichische Escompte-Gesellschaft tekinthető. A bécsi bankok ma a háború előtti tőkeerejüknek átlagban csak egynegyed részét képviselik. — *Neumann: Aufhebung und Herabsetzung von Währungsverbindlichkeiten durch das RWG.* — *Simon, H. A.: Die Aufhöhung von Ausgleichsschulden infolge Freigabe beschlagnahmten Vorkriegseigentums des Schuldners (§. 26. Reichsausgleichsgesetz).* — Bírósági döntvények. — A statisztikai részben *Kroszewsky, Paul: Der Geldumlauf in den Vereinigten Staaten von Amerika.*

Sz. K. T.

Jahrbücher für Nationalökonomie und Statistik.

126. Band. III. Folge. 71. Band. Viertes Heft.

Dr. Eva Flügge: Institutionalismus in der Nationalökonomie der Vereinigten Staaten. Az amerikai gazdasági elmélet fejlődése új gazdasági szemléletet követel, amely az orthodox elméletnek úgy módszerétől, mint problémáitól függetlenül alapja legyen az intézményi gazdaságtudománynak. Ez az intézményi gazdaságtudomány — institutionalizmus — nem rombolja le a régi elméletet, csupán annak régi és túlhaladott részei ellen küzd, azokat pótolni és helyesbiteni akarja. Az institutionalizmus programja a régi teoretikus munkarendszer pótlására két javaslatot tesz: 1. a deduktív-mechanikus módszer a statisztikai és kísérleti módszer által pótoltatik; 2. szoros együttműködést követel a többi társadalomtudományokkal, főleg a szociálpszichológiával, mégpedig a társadalomtudományi módszereknek és feladatoknak a gazdaságtudomány terén való alkalmazása mellett. Igaz, ugyan, hogy statisztika és kísérletek csupán az anyagot adják a gazdaságtudományi kutatásokhoz, de biztosabb és tisztább

anyagot adnak, mint az eddigi információ. Az institutionalizmusnak az elméleti adatok visszautasítására irányuló állásfoglalása rámutat az orthodox elmélet azon elemeire, melyekkel úgy az institutionalizmus, mint a történeti iskola szembeszáll. És itt van a lényeges haladás a régi mód-szervitával szemben. Mert ezek az adottságok, melyek a maguk szűk kereteiben és főleg a hozzájuk tapadó szociáletikai szineződés folytán az ellentmondást kihívták, nem lényegesek az elméleti munka számára sem, és mellőzhetők, mihelyt az institutionális kérdés-feltevés a tiszta elméleten túlmenő problémákat élettől töltik el és ezáltal teret és lehetőséget nyújtanak a gondosabb vizsgálat számára. — *Herbert Schack: Der moderne Kapitalismus und die Arbeiterschaft.* Szerző a modern kapitalizmus lényegét a racionális életformában, a racionális életfelfogásban, racionális kereseti célban, racionális kereseti eszközökben és racionális kereseti módban találja. A munkásság visszautasító magatartást tanúsít a modern kapitalizmussal szemben, mert a munkásság túlnyomó része irracionálisan gondolkodik, olyan célokat tűz ki, melyek elérése esetén minden további törekvés és újabb célkitűzés feleslegessé lenne. A mindent megoldó célkitűzések irracionálisak. A munkaadó racionalizmusa, a munkás irracionálizmusa folytán tör hatalomra. Kiegyenlítődés csak úgy jöhet létre, ha a kapitalizmus a naturális hatalom eléréséről lemondva, megelégszik a normatív hatalommal s a normatív liberalizmus gondolatában egyesül a munkássággal. — *Elemér Hantos: Die Weltwirtschaftskonferenz.*

126. Band. III. Folge. 71. Band. Fünftes Heft.

H. Kröger: Das magisch Erlebnis in den Anfängen der wirtschaftlichen Arbeit. Az ősember, a primitív ember és a totemisztikus korszak gazdasági munkájának leíró fejtegetése.

R. L.

Könyvszemle.*

Szociográfia.

- China Year Book 1926—27.* London. Simpkin. 1927. 1364 p. 42 sh.
- Hansson, S.* Die Gewerkschaftsbewegung in Schweden. Amsterdam. Internat. Gewerkschaftsbund. 1927. 63. S. Gm. —75.
- La Suisse Économique et sociale.* 2. vol. Paris. Benzinger et Cie. 1927. 200 fr.
- Lortsch, N.* La Hongrie économique et les intérêts français en Hongrie. Paris. M. Giard. 1927. 168 p. 10 fr.
- Peyrimoff de Fontenelle.* Les possibilités économiques de la France. Paris. F. Alcan. 1927. 230 p. 12 fr.
- Seraphim.* Treibende Kräfte der Handelspolitik im zarischen und bolschewistischen Russland. Berlin. H. Sack. 1927. Gm. 3.50.
- Uyehara, S.* The industry and trade of Japan. London. King. 1927. pp. 200. 15 sh.

Statisztika.

- Bowley, A.* Elements of statistics. London. King. 1927. pp. 475. 18 sh.
- Bozóky F.* A statisztika módszertana. Debrecen. Mélius. 1927. 218 l. P. 9.
- Kraitchik, N.* Tables graphiques financières. Paris. Gauthier-Villars. 1927. 160 p. 15 fr.

Jogtudomány.

- Kuncz Ö.* A részvényjog reformjáról. Budapest. Franklin. 1927. 22 l. P. 2.—.
- Kutasi E.* Az új biztositási törvény magyarázata. Budapest. Révai. 1927. 100 l. P. 7.—.
- Sinzheimer, H.* Grundzüge des Arbeitsrechts. 2. erw. Aufl. Jena. G. Fischer. 1927. 309. S. Gm. 11.—.

Elméleti közgazdaságtan.

- Amonn, A.* Objekt und Grundbegriffe der theoretischen Nationalökonomie. 2. erw. Aufl. Wien. Deuticke. 1927. 424 S. Gm. 21.—.
- Angell, J.* Theory of international prices, history, criticism and restatements. London. Oxford Univ. Press. 1927. pp. 420. 21 sh.
- Beckel, A.* Statik und Dynamik in der Betriebswirtschaftslehre. Eine methodol. Frage. Berlin. Spaeth und Linde. 1927. 120. S. Gm. 3.50.
- Bousquet, G. H.* Essai sur l'évolution de la pensée économique. Paris. M. Giard. 1927. 45 fr.
- Fricke, R.* Konjunktur und Einkommen. Eine Grundlegung zur dynam. Konjunkturtheorie. Halberstadt. H. Meyer. 1927. 138 S. Gm. 8.75.
- Gratiadei.* Die Werttheorie und das Problem des konstanten technischen Kapitals. Berlin. Prager. 1927. 70 S. Gm. 3.—.
- Heller, W.* Theoretische Volkswirtschaftslehre. Leipzig, Queller u. Meyer 1927. 294 S. Gm. 14.
- Kraitchik.* Theorie mathématique des opérations financières. Paris. Gauthier-Villars et Cie. 1927. 320 p. 30 fr.
- Kromphardt, W.* Die Systemidee im Aufbau der Casselschen Theorie. Leipzig. Quelle und Meyer. 1927. 101 S. Gm. 7.—.
- Leitner, Fr.* Wirtschaftslehre der Unternehmung. Berlin. W. de Gruyter. 1927. 375 S. Gm. 12.—.
- Malynski, E.* Le système économique de l'avenir. Paris. Cervantes. 1927. 500 p. 16 fr.

* A felsorolt könyvek kaphatók a Grill-féle udvari könyvkereskedésben, Dorottya-utca 2.

Man, H. Antwort an Kautsky. Jena. Diederichs Verlag. 1927. 24 S. Gm. —.80.

Neubauer Gy. A határhaszonelmélet bírálata. Pécs. Danubia. 1927. 165 l. P. 8.—.

Rueff, J. Théorie des phénomènes monétaires. Paris. Payot. 1927. 368 p. 40 fr.

Seligmann, E. Principes d'économie. Bibliothèque internationale d'économie politique. 2 vol. Paris. M. Giard. 1927. 868 p. 100 fr.

Stolzmann, R. Theoretische Grundfragen zum Problem: Freihandel oder Schutzzoll? Jena. G. Fischer. 1927. 109 S. Gm. 5.—.

Weddigen, W. Theorie des Ertrages. Mit 2 Kurven im Text. Jena. G. Fischer. 1927. 240 S. Gm. 12.—.

Wunderlich, G. Der kommende Hochkapitalismus. Seine wirtschaftlichen und rechtlichen Voraussetzungen für Deutschland. Berlin. Prager. 1927. 39 S. Gm. 2.—.

Gazdaságtörténet.

Baasch, E. Holländische Wirtschaftsgeschichte. Jena. Fischer. 1927. 632 S. Gm. 30.—.

Bächthold, H. Die schweizerische Volkswirtschaft in ihren Beziehungen zu Deutschland in Vergangenheit und Gegenwart. Frauenfeld. Huber. 1927. 92 S. Gm. 2.—.

Court, H. The story of British trade and commerce, an historical account. London. Low. 1927. pp. 160. 2 sh. 6 d.

Granichstädten-Czerva, R. Die Wiener Börse und ihre Geschichte. Wien. R. Lotties. 1927. 24 S. Gm. 2.40.

Martin, G. Histoire économique et financière de la France. Paris. Plon. 1927. 655 p. 65 fr.

Prager, L. Die Handelsbeziehungen des deutschen Reiches mit den Vereinigten Staaten von Amerika bis zum Ausbruch des Weltkrieges im Jahre 1914. Berlin. Böhlau. 1927. 162 l. Gm. 7.50.

Révész, I. Walther Rathenau und sein wirtschaftliches Werk. Dresden. Reissner. 1927. 174 S. Gm. 4.—

Vándor P. A közgazdaságtan története. A közgazdasági gondolatok kialakulásának és fejlődésének népszerű ismertetése. Budapest. Népszava. 1927. 180 l. P. 10.—.

Kereskedelem.

König, E. Du sollst, du sollst nicht. Ein Bilderbuch der Verkaufskunde. Berlin. Schottlaender. 1927. 92 S. Gm. 3.80.

Sluyterman von Langeweyde. Das Künstlerplakat im modernen Schaufenster. Wien. Barth. 1927. 115 S. Gm. 7.—.

Wiedenfeld, K. Kartelle und Konzerne. Berlin. W. de Gruyter. 1927. 83 S. Gm. 3.—.

Biztosításügy.

Simonnot, N. Les accidents du travail agricole et l'assurance par la mutualité. Paris. Libr. agricole. 1927. 96 l. 6 fr.

Sumien. Traité théorique et pratique des assurances terrestres et de la réassurance. Paris. Dalloz. 1927. 363 p. 52 fr.

Pénz- és hitelpolitika.

Aeschlimann, O. Kreditgeschäft und Kreditvertrag. Bern-Bümpliz. Ben teli. 96 S. Fr. 4.80.

Bernicken, H. Bankbetriebslehre. Stuttgart. Poeschel. 1927. 163. S. Gm. 6.50.

Cannan, E. Money: its connexion with rising and falling prices. London. King. 1927. 132 p. 3 sh. 6 d.

Cat, V. L'inflation, ses profiteurs, ses victimes. Paris. Bureau d'éditions. 1927. 4 fr. 50 c.

Cioriceanu, G. La dette publique de la Roumanie. Paris. M. Giard. 1927. 116 p. 20 fr.

Hamp, P. Une enquête sur le franc. Paris. Rieder. 1927. 120 p. 9 fr.

Harold, G. La dette française. Traduit de l'anglais par René Arnaud. et Jean Proix. Paris. Nouv. Revue Française. 1927. 200 p. Fr. 10.50.

Légal, A. Le contrat de dépôt de titres en banque. Paris. Recueil Sirey. 1927. 158 p. Fr. 10.—.

Mermeix. Histoire du franc. Paris. A. Michel. 1927. 350 p. Fr. 15.—.

Magyar Közgazdasági Társaság.

Igazgató-választmányi ülések.

Május 10-én *Éber Antal* elnöklete alatt igazgató-választmányunk tartott ülést. Jelen voltak: Kovács Alajos, Heller Farkas, Elischer Viktor, Laky Dezső, Gorove László, Kresz Károly, Gerlóczy Béla, Urbanovits G. Zoltán, Halasi Fischer Ödön, Jókay-Szilágyi Miklós, K. Nagy Dénes, Vágó József. *K. Nagy Dénes* főtitkár bemutatta a társaság 1926. évi működéséről szóló s az 1927. évi közgyűlés elé terjesztendő jelentését, melyet az igazgató-választmány elfogadott, ugyancsak elfogadtattak a *Gerlóczy Béla* főpénztárnok által bemutatott 1926. évi zárszámadások s az 1927. évi költségvetési tervezet. A főpénztárnok jelenti, hogy 1927. év folyamán a Magyar Közgazdasági Társaság tudományos céljainak, nevezetesen a „Közgazdasági Szemle“ kiadásának támogatására 1927. április 7-ig a következő adományok folytak be: Magyar Tudományos Akadémia 2400 P, Fonciere Biztosító r.-t. 400 P, Magyar Keresk. Hitelbank r.-t. 159.79 P, Adria Biztosító r.-t. 399.55 P, Magyar Általános Kőszénbánya r.-t. 400 P, Trieszti Általános Biztosító r.-t. 400 P, Beocsini Cementgyár r.-t. 240 P, Goldberger S. és Fiai r.-t. 160 P, Hungária Műtrágya r.-t. 150 P, Kereskedelmi és Iparkamara, Pécs 399.55 P, Földhitelbank r.-t. 400 P, Magyar Leszámitoló és Pénzváltó Bank r.-t. 320 P, Duna—Száva—Adriai vasút r.-t. 159.75 P, Angol-Osztrák Bank r.-t. 160 P, Ganz-Danubius r.-t. 399.55 P, Magyar Fővárosi Malomgyesület 400 P, Kereskedelmi és Iparkamara, Miskolc 240 P. Összesen: 7188.19 P. Az igazgató-választmány az adományozóknak hálás köszönetét nyilvánítja. *Heller Farkas* alelnök jelenti, hogy a m. kir. külügyminisztérium a „Közgazdasági Szemlében“ megjelenő „Közgazdasági Krónika“ németnyelvű kiadásának céljára 1600 pengő évi segélyt adományozott a Társaságnak. A bejelentést az igazgató-választmány örömmel és köszönettel veszi tudomásul. A Közgazdasági Könyvtárban való kiadás végett benyújtott munkák közül a választmány elfogadja *Szádeczky-Kardoss Tibor* műegy. tanársegédnek „Adalékok a magyar pénzügyintézetek fejlődéséhez“ című munkáját és *Balogh Tamás*nak „A német pénzügyintézet története“ című értekezését. *Heller Farkas* indítványára elhatározza továbbá, hogy a Közgazdasági Szemle megjelenésének ötvenéves évfordulója alkalmából elkészítteti a Szemle ötven évfolyamának bibliográfiai feldolgozását s e munkával *Heller Farkas* professzor vezetése mellett *Tuszkau Antóniát*, a Magyar Nemzeti Bank könyvtárosnőjét bízza meg. *Laky Dezső* és *Vágó József* felszólalása után a választmány a Szemle írói tiszteletdíjait a tanulmányokért oldalankint 5 P, közlemények és könyvismertetésekért 8 P, petit szedésű folyóirat-ismertetésekért 12 P-ben állapítja meg. Végül az elnök a még tartandó előadásokról tett jelentést.

Június 14-én *Éber Antal* elnöklete alatt tartott igazgató-választmányi ülésünkön jelen voltak: Jankovich Béla, Elischer Viktor, Mattyasovszky Miklós, Neumann Károly, Heller Farkas, Laky Dezső, König Tivadar, Kresz Károly, Andor Endre, Gerlóczy Béla, Földiák Frigyes, Urbanovits G. Zoltán, Vágó József, K. Nagy Dénes. Elnök örömmel üdvözli az igazgató-választmányt abból az alkalomból, hogy első összejövetelét tartja a Közgazdasági Egyetem által a Társaságnak átengedett saját helyiségében. Az igazgató-választmány a Közgazdasági Egyetem vezetőségének és tanári karának köszönetét nyilvánítja. K. Nagy Dénes főtitkár jelentést tesz az igazgató-választmány kiegészítéséről a közgyűlés elé terjesztendő indítványról, melyet az igazgató-választmány elfogad. Ugyancsak tudomásul veszi a főtitkár bejelentését, hogy a Közgazdasági Könyvtár legközelebbi kötete *Surányi-Unger Tivadar* műegy. magántanár „A tudományos gazdaságpolitika alapkérdései“ című, mintegy 15 íves könyve lesz. Végül az elnök indítványára elhatározza a választmány, hogy az őszi ülések keretében nagyobb szabású tanácskozmány tárgyává teszi kereskedelmi mérlegünk passzivitásának kérdését.

Felolvasó ülések.

Május 10-én *Éber Antal* elnöklése mellett *Konkoly-Thege Gyula* min. tanácsos, a m. kir. Központi Statisztikai Hivatal igazgatója tartott előadást „*A konjunktúra-kutatás külföldi szervezetei*“ címen. Az előadást jelen számunk teljes egészében közli.

*

Május 31-én *König Tivadar* elnöklése mellett *Sidó Zoltán*, a Vámpolitikai Központ titkára adta elő nagyobb készülő munkájának egy fejezetét „*Magyarország a világgazdaságban*“ címen. Tanulmányát a „Közgazdasági Szemle“ következő száma fogja tartalmazni.

*

Június 9-iki ülésünk tárgya *Vágó József*, a Pester Lloyd közgazdasági szerkesztőjének „*A konjunktúra-kutatás feladatai és nehézségei Magyarországon*“ című előadása volt, mely a „Közgazdasági Szemle“ legközelebbi számában fog megjelenni. Vágó felolvasása előtt *Éber Antal* elnök megemlékezett *Bossányi Endrénék*, igazgató-választmányunk egyik legrégibb tagjának haláláról s kiemelte az elhunytnak a magyar ipari élet fejlesztésében szerzett érdemeit.

Közgyűlés.

A Magyar Közgazdasági Társaság 1927. évi rendes közgyűlését *Éber Antal* elnöklésével június 14-én tartotta tagjainak rendkívüli érdeklődése mellett. A megjelentek között ott voltak Jankovich Béla, Hegedüs Lóránt, Elischer Viktor, Kovács Alajos, Tormay Béla, Mattyasovszky Miklós, Heller Farkas, Laky Dezső, Neumann Károly, Kresz Károly, Konkoly-Thege Gyula, Pásztor Miksa, Andor Endre, Hantos Elemér, Urbanovits G. Zoltán, König Tivadar, Földiák Frigyes stb. stb. *Éber Antal* elnök üdvözli a közgyűlés tagjait. Jelenti, hogy *Dános Árpád* és barátai a Magyar Közgazdasági Társaságnak ezüst elnöki csengőt ajándékoztak, az adományozóknak a Társaság köszönetét nyilvánítja. *K. Nagy Dénes* főtitkár előterjeszti a Magyar Közgazdasági Társaság 1926. évi működéséről szóló jelentést, *Gerlóczy Béla* főpenz-

tárnok pedig az 1926. évi zárszámadásokat és az 1927. évi költségvetést, melyeket a közgyűlés egyhangúlag elfogad. Az igazgatóválasztmány indítványára a közgyűlés az igazgatóválasztmányba új tagokul megválasztja: *Ferenczi Izsó* ker. min. tanácsost, *Székács Antalt*, a Budapesti Ker. és Iparkamara alelnökét, *Konkoly-Thege Gyula* min. tanácsost, a m. kir. Központi Statisztikai Hivatal aligazgatóját, *Imrédy Bélát*, a Magyar Nemzeti Bank igazgatóhelyettesét és *Dános Árpád* egyet. magántanárt.

Ezután *Szigeti Gyula* min. o. tanácsos tartott előadást „*Magyarország fizetési mérlegéről*“.

Külkereskedelmi mérlegünkben az utóbbi időben a behozatali többletnek jelentékeny emelkedése volt konstatalható s e jelenség a gazdasági körökben bizonyos aggodalmakat váltott ki. A behozatali többlet emelkedésének ugyan részben magyarázatát szolgáltatja az a körülmény, hogy 1926-ban nagyobb mértékben vetünk igénybe külföldi hiteleket, melyek árúimport útján realizálódtak. Ez a magyarázat magában véve azonban még nem oszlathatja el az aggodalmaskodást, mely további felvilágosítás után kutat az irányban, vajjon külkereskedelmi mérlegünk passzív egyenlegének tetemes emelkedésében csupán a beruházási import hatása jut-e kifejezésre, s ha így áll is a dolog, nem fenyegeti-e akkor is ez az emelkedés a nagy áldozatok árán elért gazdasági konszolidációt? E kérdésekre a megfelelő választ csak akkor kapjuk meg, ha a külfölddel lebonyolódott gazdasági érintkezésünket minden vonatkozásban szemlélet alá vesszük, azaz, ha fizetési mérlegünk alakulását analizáljuk. A külfölddel 1926-ban lebonyolódott gazdasági érintkezésünk alakjai között tudvalevőleg az árúforgalom áll az első helyen. Az árúcsere reánk nézve 1926-ban 85.7 millió aranykorona passzív egyenleggel zárult. A gazdasági hatású érintkezésnek ezenkívül még öt olyan alakja van, melyeknél a külföldre főbb fizetést kellett teljesítenünk, mint amennyit onnan kaptunk és pedig: a kamatfizetés, a tőketörlesztés, a Nemzeti Bank külföldi arany- és devizaügyletei, az idegenforgalom és a filmforgalom. E típusoknál a fizetéseknek külföldet illető együttes többlete 239.3 millió aranykoronát tett, melynek nagyjában ki kellett egyenlítődnie azokban a viszonylatokban, melyeknél Magyarországnak nagyobb pénzbeli szolgáltatás jutott a külföldről, mint amilyet oda teljesített. A kiegyenlítésre vezető legfontosabb viszonylat a hitelforgalom volt, amennyiben 165.6 millió aranykoronával több kölcsönt vettünk fel, mint amennyit kiadtunk. Más aktív tételeknél (vándormozgalom, értékpapírforgalom, tőke kibocsátások, tranzitó áruszállítás s egyéb kisebb tételek) összesen 61.8 millió aranykorona fizetési többlet mutatkozik Magyarország javára. A reánk nézve passzív eredményű tételek egyenlegeit tehát több, mint 70%-ban a felvett hiteleknek a nyújtott hitelekkel szemben való többlete és csak közel 30%-ban egyéb aktív eredményű tételek ellensúlyozták. A fizetési mérleg részletes adatai alapján kimutatható 1926. évi külföldi eladósodásunk nettó eredménye. A múlt évi eladósodás összege, melyet fizetési mérlegünk ú. n. passzívumának tekinthetünk, 117.2 millió aranykorona. Csak kb. 10%-ban származik ez a nagyobb eladósodás az állami hiteligenyek külföldi kielégítéséből, egyébként a vármegyék és városok, továbbá a magángazdaság hosszúlejáratú kölcsönei nagyjából egyenlő mértékben okozták azt. A háború előtti, *Fellner Frigyes* által évi 176.5 millió aranykoronára becsült adósságemelkedéshez viszonyítva ez kissé soknak látszik, azonban mérlegelnünk kell azt a körülményt, hogy beruházási

igényeink, melyeket általában mindig külföldi kölcsönökkel elégtettünk ki, kb. egy évtizeden át kielégítetlenek maradtak s most az igényeknek úgyszólván a tetőpontján, a kielégítési lehetőségnek pedig a kezdetén állunk.

Éber Antal elnök köszönetét nyilvánítja a felolvasónak értékes és élvezetes előadásáért. A közgyűlés nevében köszönetét fejezi ki mindazoknak, akik a Társaságot törekvéseiben és munkásságában támogatták, a Magyar Tudományos Akadémiának és közgazdasági életünk különböző szerveinek, amelyek adományaikkal lehetővé tették a „Közgazdasági Szemle“ s a Társaság kiadványainak fejlesztését s a Központi Statisztikai Hivatalnak, melynek előzékenysége és tisztviselőinek a Társaság tudományos életében való intenzív részvétele a Közgazdasági Társaság működésének eredményességét hathatósan elősegítette. Ezzel a közgyűlést bezárja.

Világgazdasági visszapillantás az 1926. évre.

II.

Nemzetközi árucseré és kereskedelempolitika.

1. A fontosabb államok kereskedelmi mérlegei.

Havi átlagok (ezerekben):¹

Év	Német birodalom		Ausztria		Belgium		Bulgária	
	Bevitel	Kivitel	Bevitel	Kivitel	Bevitel	Kivitel	Bevitel	Kivitel
	birodalmi márka		schilling		frank		leva	
1913	897,474	841,436	—	—	386,384	302,882	15,775	7,778
1925	1.030,171	733,190	234,953	157,624	1.481,934	1.260,165	607,612	470,206
1926	829,252	818,177	227,365	140,676	1.912,265	1.619,720	520,532	468,133

Havi átlagok (ezerekben):

Év	Egyesült Államok		Franciaország		Olaszország		Japán	
	Bevitel	Kivitel	Bevitel	Kivitel	Bevitel	Kivitel	Bevitel	Kivitel
	dollár		frank		lira		yen	
1913	147,932	204,024	701,778	573,351	303,802	209,303	60,474	52,393
1925	348,540	401,560	3.674,614	3.812,911	2.183,373	1.522,855	207,223	184,968
1926	367,788	392,617	4.959,560	4.961,221	2.155,945	1.555,883	192,101	164,371

¹ Société des Nations: Bulletin Mensuel de Statistique. Avril 1927.

Havi átlagok (ezerekben):

Év	Lengyelország		Románia		Anglia		Oroszország	
	Bevitel	Kivitel	Bevitel	Kivitel	Bevitel	Kivitel	Bevitel	Kivitel
	zloty		lei		font		arany rubel	
1913	o. —		49,140	55,892	54,931	43,771	114,503	126,678
1925	138,713	116,375	2.508,161	2.418,746	97,223	64,448	60,542	46,099
1926	128,896	187,740	2.841,732	3.167,605	93,105	54,324	50,951	52,736

Havi átlagok (ezerekben):

Év	Jugoszlávia		Csehország	
	Bevitel	Kivitel	Bevitel	Kivitel
	dinár		szokol	
1913	—	—	—	—
1925	729,407	742,045	1.464,881	1.563,521
1926	635,982	651,515	1.271,801	1.478,390

c: beleszámítva Luxemburgot. — o: Lengyelország és Danzig szabad város együtt.

2. A szabad árucseré akadályai.

A Nemzetközi Kereskedelmi Kamara külön memorandumban foglalta össze a világgazdasági konferencia számára a szabadforgalom akadályait.² Ezek a következők:

I. A külföldiekkel szemben tanusított bánásmód; nem egyenlő elbánás jogi és szociális téren. Ilyenek: az útlevelemhézségek, külföldiek hivatás-szerű iparüzése elé támasztott nehézségek, eltérés a magánjogi elbánásban bel- és külföldivel szemben, adóügyi megkülönböztetések.

II. A szállítás akadályai. Ilyenek: a saját árucikkek szállításának támogatása a tengeri kereskedelemben; kettős megadóztatás, a *Duna-kérdés rendezetlensége*.

III. Be- és kiviteli tilalmak.

IV. Vámok. A vámtarifák stabilitásának hiánya.

V. A valutaingadozások, árszabályozások egyes kormányok részéről (ármaximálás és minimálás), hitel- és tőkehiány.

VI. A nemzetközi kartellek és részvényhelyettesítő társaságok részéről fenyegető veszedelmek.

A Nemzetek Szövetsége részletes kimutatásokat állítottott össze a világgazdasági konferencia számára arról, hogy e különböző akadályok

² Rapport définitif de la commission des entraves du commerce de la Chambre de commerce Internationale. Genève 1927. (Publication de la Société des Nations.)

milyen mértékben állanak fenn az egyes államokban. Ennek az értékes adatgyűjtésnek közlésére, sajnos, helyünk nincsen.

3. A nemzetközi töketömörülések és szervezkedések.

A nemzetközi szabad árucserére fent felsorolt akadályainál sokkal súlyosabban esik latba az a körülmény, hogy az egyes államok vámtarifái nem stabilok. E stabilitásnak a hiánya az egyik fő oka annak, hogy a háború után olyan nagymértékben fejlődtek ki a magasabbrendű nemzetközi ipari, mezőgazdasági és kereskedelmi szervezetek. E szervezetek az ipar terén kartelleknek és részvényhelyettesítő társaságoknak, a mezőgazdaságban pedig szövetkezeteknek az alakjában jelentkeznek.

a) A nemzetközi kartellek és részvényhelyettesítő társaságok.³

1926-ban jött létre az „Erma“ (European Rails Manufacturers Association), az európai sinkartell, melynek elárúsító helye Londonban van. Ugyanez évben alakult meg a facsavar-kartell angolok, németek és franciák között. E kartellek már a háború előtt is megvoltak, de a háború felbomlasztotta őket.⁴

1920-ban J. und J. Cohn (Wien), Erste Österreichische A.-G. zur Erzeugung von Möbeln aus gebogenem Holz, egyetlen kontrolltársasággá egyesítette a különböző országokban levő gyárait, a zürichi „Mundus“ r.-t.-gá. 1923-ban csatlakozott ehhez a bécsi Thonet-cég is, úgy, hogy jelenleg a Zürichben székelő Thonet-Mundus A.-G. 15 millió fr. tőkével e világtermelési ágának kb. 80%-át kezében tartja.

Az 1925-ben Genfben megalakult izzólámpaszindikátusról már e rovat mult évi kimutatásában megemlékeztünk.

1926-ban a Scheidemandel A.-G. német cég vezetésével 13 európai ország enyvtermelői állottak össze kartellszerződés kidolgozására. Schweizeri részvénytársaságot szándékoznak alakítani s egységesen megszervezni a csontheszerzést és az elárúsítást.

Leginkább monopolisztikus jelleget a nagy rézszindikátus mutat fel, mely a világtermelésnek körülbelül 80%-át kontrollálja. (Általában 80%-os kontrollt elégnék szokás tekinteni a monopolhoz.) Észak- és délamerikai, afrikai és német cégek alkotják. A kartell központja a bruxellesi Copper Export Trading Co. Egyelőre csak árszabályozásról van szó, quota-felosztás még nem történt. A kartell legfőbb célja: a közvetítő kereskedelem kiküszöbölése, mivel a termelők szerint főleg ez okozta az utóbbi évek nagy áringadozásait. Emiatt a kereskedők állandóan támadják a rézkartellt.

Jelenleg szó van a német-belga és angol termelők einkkartelljének a megalakításáról.

A svédek kezdeményezésére megindult a tömörülés 14 európai állam (köztük németek), továbbá Algir, Dél-Afrika és az Egyesült-Államok szuperfoszfát termelői között. Nemzetközi kartellalakulásokat látunk az alumínium-, cement- és magnézitiparban.

Az Entente Internationale de l'acier, a nemzetközi acélegyesülés megalakulásáról már a Szemle f. évi januári számában megemlékeztünk.⁵ Ettől függetlenül egyéb kartellek is alakultak a nehéziparban, így 1926 július 1-én az „Internationales Röhrenkartell“ a német, francia, belga, luxemburgi, cseh és lengyel termelők részvételével.

³ L. Közg. Szemle jan.-febr. számában a «Termelési politika» c. rovatot.

⁴ L. Liefmann: Internationale Kartelle. Weltwirtschaftliches Arch. 1927 április, továbbá: R. Jaccard: Les syndicats industriels en Suisse. Lausanne 1925.

⁵ A kartellszerződés szövegét lásd J. W. Reichert tanulmányában: «Die festländische Rohstahlgemeinschaft» Weltw. Arch. 1927 április.

1925-ben végleg megalakult a franciák és a németek között a kalium-kartell.

A nemzetközi kartellek mellett szorosabb nemzetközi tömörülések is jelentkeznek már, részvényhelyettesítő társaságok alakjában (a sajtó által rendszerint hibásan trust-öknek nevezve). Főleg a következő három termelési ág mutat fel ilyen alakulatokat: a dinamit- és általában robbanószeripar, a petroleumtermelés és az elektrotechnika.

E tömörülések kialakulását nagyban elősegítették a fokozódó védővámok. Sok nagy cég kényszerült ugyanis ezek miatt külföldön alvállalatok (Tochtergesellschaften) alapítására. Monopolhelyzetet e konsernek közül eddig csak a gyufatrustnak és (Amerikában) az American Telegraph and Telephone Co.-nak sikerült elérnie.

A svéd gyufatrust (amerikai tőkével) célja az, hogy nagy kölcsönök, vagy kedvezések ellenében az egyes államoktól gyufamonopóliumot kapjon s azután kihasználja azt a körülményt, hogy a gyufaárát lényegesen lehet emelni anélkül, hogy a fogyasztás észrevehetően csökkenne. Így állami monopóliumot sikerült már nyernie a Trustnak Peruban, Lengyelországban, Portugáliában és Görögországban. *1927 tavaszán Csonka-Magyarországon is nagy kavargás volt a gyufa körül.*

b) A szövetkezetek szerepe a nemzetközi kereskedelemben.

I. A mezőgazdasági elárúsító szövetkezetek. A dán tej- és tejtermék-szövetkezeteknek nemzetközi közvetítő jelentősége közismert. 1911-ben az összes dán vajexportból 16.7% esett a szövetkezetekre, 1922-ben 38.8%.⁶ 1881-ben 15.6 ezer tonna vajat exportált Dánia, 1924-ben 123 ezer tonnát.

A világ gabonatermelése évi 1000 millió métermázsá körül ingadozik, melynek körülbelül csak $\frac{1}{5}$ -e kerül a nemzetközi árucserébe. Az exportált árú $\frac{1}{10}$ -e a következő négy államból kerül ki: Kanada, Egyesült-Államok, Argentína és Ausztrália. Argentína kivételével ez államokban mindenütt igen nagy szerepet játszanak a szövetkezetek. A „Canadian Cooperative Wheat Producers Ltd.” ügynökségei által külföldön eladott gabona mennyisége az 1924-iki 22 millió métermázsáról 1925-ben 51 millió métermázsára emelkedett. Ez több, mint $\frac{1}{4}$ -e mindannak a gabonának, amely a nemzetközi forgalomba kerül s a kanadai kivitelnek $\frac{2}{3}$ részét teszi ki. *És az 1926-ban a kanadai szövetkezetek által külföldön eladott gabonának 65%-a egyáltalán nem ment keresztül a tőzsdén. A fejlődésnek ez a tendenciája tehát a gabonátőzsde lassú haldoklását jelezné.*

II. A fogyasztási szövetkezetek Angliában 1925-ben az összes importált vajnak 13.9%-át vették fel a fogyasztási szövetkezetek. Schweizban 16%-át. A eszövetkezeti kenyérgyárak nagy elterjedtségnek örvendenek Belgiumban, Angliában, Schweizban, Ausztriában, Német-, Francia-, Svédországban stb.

Az angol fogyasztási és az orosz termelőszövetkezetek a gabona-export lebonyolítására 1923-ban „Russo-British Grain Export Co.” néven 100.000 font sterling tőkével társaságot alakítottak Londonban. A világ gazdasági konferencia is kimondotta, hogy a termelő- és fogyasztási szövetkezeteknek keresniök kell a közvetlen kapcsolatot egymással. *Ha ez a tendencia általánosan érvényesül, úgy az a közvetítő kereskedelem pusztulását jelenti.*

4. A szovjet külkereskedelmi monopóliuma.

A társadalmi jellegű szervezkedés mellett egy hatalmas állami szervezetet is látunk a külkereskedelem lebonyolítására: Oroszországban. A bolsevista kormány az 1918 április 23-iki rendelettel a következőket

⁶ L.: «Rôle des organisations coopératives dans le commerce international du blé, des produits laitiers etc.» Genève 1926, a Nemzetek Szövetségének kiadványa.

mondotta ki: „A külkereskedelem teljesen állami monopólium... Magánembernek vagy vállalatnak csak az állami szervek közvetítésével szabad akár exportot, akár importot lebonyolítani“. A szovjet külön szervezetet alakított a külkereskedelem lebonyolítására, mindenekelőtt egy „külkereskedelmi tanácsot“. 1918-ban és 1919-ben azonban Oroszország semmiféle áruüzletet külállammal nem bonyolított le.

E külkereskedelmi tanácsot alakította át egy 1920-as rendelet az ú. n. „Vniestorg“-gá (külkereskedelmi népbiztosság). A szovjet külkereskedelmet évenként előre kidolgozott program szerint bonyolították le, a programot a „Gosplan“-nak nevezett tanács (Export- és import-tanács) dolgozta ki.

Leninnek 1920 március 5-én a 10-ik kommunista kongresszuson tartott beszédétől számítható az újabb bolsevista gazdasági politikának, a *Nep*-nek bevezetése. Az 1921 május 24-iki rendelet kimondja, hogy „a helyi kereskedelemben az árúcsere magánosok között meg van engedve“. A május 17-iki rendelet biztosítja a termelészövetkezetek magántulajdonát minden állami elkobzás ellen. 1921 december 21-én a 11-ik kongresszusi ülés megadja a jogot a népbiztosságnak, hogy úgy kölesmőknek, mint koncesszióknak az alakjában felhasználhasson idegen tőkéket Oroszország bármely részében.

Az 1922 március 13-iki rendelet szerint a be- és kivitel állami monopólium, de az államnak különböző gazdasági szervei (termelészövetkezetek, vegyes vállalatok) fel vannak jogosítva arra, hogy a külkereskedelmi népbiztosság közvetítésével export-import ügyleteket bonyolíthassanak le. Az orosz fogyasztási szövetkezetek központja (Centrosoius) megkapta azt a jogot, hogy a külföldi szövetkezeti szervekkel közvetlen kereskedelmi ügyleteket is bonyolíthasson le. Az 1922 okt. 16-iki rendelet ugyanezt a jogot megadja a mezőgazdasági szövetkezeteknek (Selskosius). Ezzel a vámtarifák ismét érvénybe lépnek. 1922-ben a Vniestorgon belül egy speciális kereskedelmi szervet létesítenek: a „Gostorg“-ot. Különböző állami üzemeket alakítanak a Vniestorg égisze alatt a kivitel egyes ágai számára, ú. m.: Eksportchlieb (gabonaexportot bonyolítja le), Eksportliess (faexport), Rudmetalltorg (ásványok és ásványi termékek kereskedelmi stb.).

A Vniestorgot (külkereskedelmi népbiztosság) 1926 januárjában egyesítették a „Komvnutorg“-gal (belkereskedelmi népbiztosság) s azóta a közös „Narkomtorg“ néven szerepel. A valóságban ezt a szervet úgy tekinthetjük, mint a világ legnagyobb vállalatát, mint egy óriási kereskedőcéget, amely 140 millió ember számára dolgozik.⁷

5. Védővámok.

Már az eddigiekből is nyilvánvaló, hogy az annyit hánytorgatott védővámoknak a kereskedelem korlátai között távolról sincsenek akkor szerepük, mint ezt a sajtóban és a nagy nyilvánosság előtt hangoztatni szokás. Eltekintve azonban a kereskedelemnek feljebb felsorolt akadályaitól, speciálisan a védővámok terén is különbséget kell tennünk látható és láthatatlan vámok között. Látható vámok azok, melyek az egyes államok vámtarifáiban, a kereskedelmi szerződésekből tényleg le vannak fektetve. Ha csak ezeket tekintjük, akkor éppen nem kapunk teljes képet az egyes államok protekciónizmusának a tényleges fokáról. (Ez a nagy hibájuk pl. a közismert Morrison Bell-féle „vámfalaknak“.) A látható vámok mellett ugyanis vannak olyanok, amelyek a vámtarifában nem szerepelnek, de amelyek a kereskedelem elé sokszor áthághatatlan akadályokat állítanak.

⁷ Dr. E. Mariani (attaché commercial italien à Moscou): «Le monopole du commerce extérieur dans l'Union des Républiques Socialistes Soviétiques». A Comité Préparatoire de la Conférence Économique Internationale közlése. Nyomatásban még nem jelent meg.

A láthatatlan vámok elsősorban az agrárországokat sújtják. Az agrárállamok (ide kell számítanunk Csonka-Magyarországot is) tehát a valóságban sokkal hátrányosabb helyzetben vannak külkereskedelmi szempontból, amint azt egyes vámtarifák összehasonlításából következtetni lehetne.

Ilyen láthatatlan védvámoknak tekinthetők mindenekelőtt az *állat-egészségügyi rendszabályok*. A német vámtarifa tételei alapján nekünk lehetne állat- és húskivitelünk Németországba; ezt a kivitelt azonban állat-egészségügyi intézkedésekkel lehetetlenné teszik.

Más példa a láthatatlan vámról a következő: Lengyelországgal meg-egyeztünk abban, hogy borainkat bizonyos elfogadható vámtétel mellett exportálhatjuk oda. Ennek az egyezménynek óriási jelentősége volt ránk nézve, mivel bortermelőink válságos helyzetben voltak. Az egyezmény megkötése után azonban Lengyelország egyszerre magas fogyasztási adót vetett ki a borra. Mivel a lengyeleknek maguknak számbajövő bortermelésük nincsen, azért ez az adó teljesen a tiltó vám jellegét nyerte s lehetetlenné tette, az egyezmény ellenére, a magyar borkivitel Lengyelországba.

Mindezekből az következik, hogy a látható védvámoknak a kereskedelem akadályozásában a többi akadály között ma már sokkal kisebb szerepük van, mint azelőtt s kizárólag az egyes államok vámpolitikájának és vámtarifáinak ismertetése távolról sem nyújthat megfelelő képet a kereskedelem helyzetéről.

6. Igaz-e az, hogy a túlságba vitt védvámok politika okozza a világgazdaság zavarait?

Ezek után méltán merül fel az a kérdés, vajjon a világgazdaság zavarainak főokát a vámokban kell-e keresnünk, amint azt sokan olyan előszeretettel teszik.

A túlzásba vitt vámpolitika mindig károkat okozott, esetleg az illető államnak magának is, egészen biztosan azonban a külországoknak. Kiváló példa erre a legújabb cseh vámtarifa.

Csonka-Magyarország szanalása alkalmával azt a tanácsot kaptuk a nemzetközi szakértőktől, hogy ne erőszakoljuk az ország iparosodását, hanem építsük ki inkább mezőgazdasági termelésünket, főleg mezőgazdasági iparunkat. Ebben a mezőgazdasági ipari fejlődésben az első lépés a következő képet mutatja:

Csonka-Magyarország búza- és lisztkivitele a két utolsó évben a következőképpen alakult:

	Kivitel millió aranykoronában		Az összes kivitel ‰-ában	
	1925-ben	1926-ban	1925-ben	1926-ban
búzából	63.8	116.3	9.12	15.59
lisztből	103.2	69.8	14.7	9.3
Összesen:	167.0	186.7	23.82	24.89

Az összesítés tényleges emelkedése gazdasági helyzetünk javulásáról tanuskodik. A lisztkivitelnek visszaesése azonban súlyos katasztrófa s ez az újabb cseh vámtarifa eredménye, a nagy különbségé, amely a cseh vámtarifában a gabona- és a lisztvám között fennáll. Ez a főoka malomiparunk összeomlásának.

Kérdés azonban, vajjon az európai gazdaság zavarainak főokát a vámokban kell-e keresnünk.

A Nemzetek Szövetségének a termelésről és kereskedelemről készített memoranduma 5. oldalán egy táblázatot közöl a világ termeléséről és

kereskedelméről, a háború előtt és után.⁸ E táblázatból kitűnik, hogy a kereskedelem indexszámai 1924- és 1925-ben az egész világon mindenütt alacsonyabbak, mint a nyersanyag-termelés indexszámai (kivételek: Észak-Amerika, Ázsia, Ausztrália). A memorandum szerint e jelenség oka az autarchikus tendencia volna, vagyis az, hogy a nyersanyag-termelő országok igyekeznek nyersanyagjaikat maguk dolgozni fel fél- és készgyártmányokká.⁹

Ez a gondolat igen figyelemre méltó, mert *kiindulási pontjává szolgált egy hosszú és tendenciózus következtetésnek*. Eszerint a kereskedelemnek, főleg az európai kereskedelemnek hanyatlása az autarchikus tendenciának, más szóval: a védővamos politikának tulajdonítandó. A világgazdasági konferencia előkészítő tanulmányainak egész sorozata foglalkozik ezzel a kérdéssel s az eszmének minden országban akadnak lelkes propagálói. Lássuk tehát, mi az igazság ebben a kérdésben.

Már a Nemzetek Szövetségének memorandumában állított autarchikus tendenciának a hatása sem fogadható el teljesen akkor, ha közelebbről megvizsgáljuk az említett táblázatot. Eszerint ugyanis a kereskedelem relativ visszaesése a nyersanyag-termelő országok autarchikus tendenciájának volna tulajdonítandó. Kétségtelen, hogy az agrárállamok és a gyarmatok industrializálódnak. De vajjon a kereskedelemnek a termeléshez viszonyított visszamaradása a vámoknak tulajdonítható-e? Nos, éppen a nyersanyag-területeken: Észak-Amerikában, Ázsiában, Ausztráliában *kivételképen* nagyobb mértékben emelkedett a kereskedelem indexszáma, mint a termelésé. (Ha az 1913-as eredményt 100-zal tesszük egyenlővé, akkor 1925-ben Észak-Amerikában a nyersanyag-termelés indexszáma 126, a bevételé 137.6, a kivitelé 135.4, az összes külforgalomé 136.7.) Pedig a Fordney-Max Cumber tarifa vezet a védővámok terén.

Már maga ez a körülmény kétségessé teszi azt az állítást, hogy a kereskedelem relativ hanyatlásában a vámoknak olyan nagy szerepük volna. Lássuk most közelebbről az európai problémát.

Európa részesedése a világkereskedelemben jelenleg kisebb, mint volt a háború előtt. Mennyiben tulajdonítható ez az európai államok vámpolitikájának?

E kérdés eldöntéséhez nem elegendő a vámtételek egyszerű vizsgálata és összehasonlítása a háború előttiéekkel. A *lényeg*: a vám *tényleges* emelkedése, viszonyítva az árúk áremelkedéséhez, másszóval: hogy milyen mértékben emelkedtek a súlyvámok az áremelkedéshez képest. Az eddigi összehasonlítások mind figyelmen kívül hagyják ezt a momentumot; *első kivétel a Balfour-féle jelentés*, mely azután egy nagyon különös *eredményre jut: szerinte a külföldi államok vámpolitikája nem oka a kivitel csökkenésének*, ami legalább az angol kivitelről illeti.¹⁰ Az árszínvonal emelkedéséhez viszonyítva *a vámok általában csökkentek*.

Persze egyéb államok kivitelére nehéz következtetést vonni, hiszen olyan óriási anyag, mint Balfour jelentése, másutt rendelkezésre nem áll. Mégis, Németországra vonatkozólag megkísérelte a számítást Eulenburg professzor, aki a következőket mondja:¹¹

„Kétségtelen, hogy egyes árúknál a német kivitel sokkal nagyobb akadályokba ütközik most, mint háború előtt. Így például kémiai cikkekre éppen legfőbb vevőink: az Unió, India, Japán, Anglia és Olasz-

⁸ Mémorandum sur la Production et le Commerce. Genève 1926. Közölve a Közgazdasági Szemle 1927. januári számában a «Világgazdasági visszapillantás»-ban.

⁹ 39. oldal.

¹⁰ Survey of Overseas Markets 538. old. A gondolatmenet összefoglalása az 541-ik oldalon a következő: «If it is a legitimate conclusion that a general rise in overseas tariffs since the war has not been an important factor in checking the general recovery of British trade, it does not follow that, in particular markets or in relation to particular commodities, tariff changes may not have had a material or even a decisive influence.»

¹¹ Franz Eulenburg: Die Handelspolitischen Ideen der Nachkriegszeit. Weltwirtschaftliches Archiv 1927 Jänner.

ország rendkívül felemelték a vámokat. Ha azonban az átlagos eredményt vizsgáljuk, akkor azt látjuk, hogy egyes országokban határozottan emelkedtek ugyan a vámtételek, másutt viszont (pl. Schweizban) csökkentek. Véleményem szerint a külállamok vámpolitikája nem játszik lényeges szerepet a német kivitel csökkenésében.¹²

7. Vámuniók, Páneurópa és egyéb orvosszerek.

A fentiekből már nyilvánvaló, hogy a jelenleg annyira propagált vámuniók, vagy akár „Páneurópa“ a bajokon segíteni nem volnának képesek. Eltekintve attól, vajjon sikerülne-e ilyen vámuniót Közép- és Kelet-európa országai között a jelenlegi viszonyok között összehozni (legjobb cáfolat erre a cseheknek a cseh-magyar kereskedelmi tárgyalások folyamán tanúsított merev álláspontja), eltekintve attól, hogy az unió létrejötte esetén is 10–20 állam sohasem tudna közös vámtarifában megállapodni s eltekintve végül egyéb politikai akadályoktól (Anglia stb.), az úgynevezett „Páneurópa“, vagy akár egy szűkebb vámunió is, gazdasági okokból sok előnyt nem ígér egy ország számára sem.

Itt van mindenekelőtt a Németbirodalom. Tegyük fel, hogy létrejön egy vámközösség a németek, továbbá Ausztria, Belgium, Franciaország, Olaszország, Hollandia és Schweiz között. Németország kivitelének mindössze 27%-a élvezné ennek az előnyét.¹³ Ha Anglia csatlakoznék az unióhoz, akkor ez a százalék 36.3%-ra emelkednék. Németország tehát, csak azért, hogy kivitelének $\frac{1}{3}$ -át megkönnyítse, kénytelen volna a másik $\frac{2}{3}$ részt kockáztatni.¹⁴ De a többi ország számára sem nyújtana az unió különleges előnyöket. A megfelelő százalékszámok a következők volnának (1924-ben): Ausztria kiviteléből 34.7% (ha Nagybritannia nincs benne az unióban), Belgiumból 44.3%, Franciaországból 38.9%, Olaszországból 39.7%, Hollandiából 44%, Schweizből 38.9%. Tehát még Belgium és Hollandia számára sem ígér egy ilyen vámunió elég piacokat. De tegyük fel, hogy az unióba belépnek Csonka-Magyarország, Dánia, Norvégia, Svédország, Lengyelország és Csehország. Ebben az esetben a megfelelő százalékszámok a következőképpen alakulnak: Németország 49.5%, Ausztria 65.6%, Belgium 44.3%, Dánia 27.3% (1923), Franciaország 39.3%, Csonka-Magyarország 80.1%, Olaszország 40.6%, Norvégia 36.2%, Hollandia 47.9%, Lengyelország 70.4%, Svédország 37.7%, Csehország 61.4%, Schweiz 54.6%.¹⁵ Egyedül Csonka-Magyarország és esetleg Lengyelország tehát azok az államok, melyeknek kivitele nyerhetne egy ilyen vámunió révén. Összehasonlíthatatlan azonban ezzel az a hátrány, amelyet meglevő termelési ágak elpusztulása s ezzel az óriási munkanélküliség ígér.

Az előző fejezetben mondtak alapján azonban a vámuniók kérdésének vizsgálata felesleges is. Mert, ha a világgazdasági zavarok főoka nem a vámokban keresendő, akkor a vámuniók ezeket a zavarokat nem is szüntethetik meg.

Hasonlóképpen nem sokat ígér *Grossmannak* és *Rousiersnek*, valamint *Wiedefeldnek*¹⁶ az az indítványa, hogy a nemzetközi árúcsereének helyesebb szabályozását a vámpolitikai közeledés helyett a nemzetközi kartellek és részvényhelyettesítő társaságok útján kell megkísérteni. Eltekintve ugyanis attól, hogy bizonyos iparágakban nemzetközi kartellá-

¹² Das Ergebnis scheint nun auch für Deutschland dahin zu gehen, dass die Zollpolitik keine wesentliche Schuld an dem Rückgang der deutschen Ausfuhr trägt. 96. oldal.

¹³ Grossmann prof. számításai. L. E. Grossmann: Systèmes de rapprochement économique. Genève. 1926. 24. oldal.

¹⁴ U. o. a számítások Grossmann professzortól származnak.

¹⁵ U. o.

¹⁶ *Wiedefeld*: Les cartels et les trusts. Genève. 1927. *Rousiers*: Les cartels et les trusts et leur évolution. Genève. 1927.

lás nem lehetséges, nem szabad figyelmen kívül hagyni azt, hogy a kartellálás csak az ipar terén történhetik, a mezőgazdaságban pedig nem. Már pedig a római mezőgazdasági intézet véleménye szerint a világgazdaság betegségének egyik főoka éppen a mezőgazdasági termelés lezülése. Az iparok nagymértékű nemzetközi kartellálása csak még jobban kiszolgáltatná a mezőgazdaságot az iparnak.

Hol van tehát a valódi segítség?

Erre csak akkor felelhetünk meg, ha a világgazdasági zavarok igazi okaiból indulunk ki. Ezeket a következőkben foglalhatjuk össze:

1. a lakosság vásárló erejének csökkenése, 2. az árszínvonalnak és a termelési költségeknek emelkedése, 3. a tőkefelhalmozás akadályai és tőkehiány, 4. Keleteurópa kikapcsolódása a világkereskedelemből, 5. egyes államok valutáris zavarai.

Ezeket a jelenségeket természetesen további okokra lehet visszavezetni. Így például a római mezőgazdasági intézet véleménye szerint a vásárlóerő csökkenésének s az általános árszínvonal emelkedésének egyik legfontosabb oka: Európa mezőgazdasági termelésének lezülése.¹⁷ Ennek a magyarázata pedig igen egyszerű: a tőkehiány és a föld-reformok.

Súlyosan esik latba az a körülmény, hogy a háború után hatalmas területek kerültek olyan államszervezetekbe, melyek az újonnan nyert területek termelését — alacsonyabb kulturális nivójuknál fogva — lezüllesztették.

Amíg a békeszerződések területi rendelkezései jelenlegi formájukban fennállanak, addig semmiféle vámredukció a világgazdaság egyensúlyi helyzetét helyre nem állíthatja.

8. Csonka-Magyarország kereskedelmi szerződéseinek állása 1927 június 30-án.

Ausztria: Kereskedelmi szerződés. Megkötve 1922. évi február hó 8-án. Felmondásig érvényes. Felmondási idő 3 hónap. Pótegyezmény megkötve 1926. évi április 9-én. Életbelépett 1926. évi augusztus hó 14-én. (1926:XVIII. t.-c.)

Belgium: Kölcsönös legnagyobb kedvezmény biztosítása jegyzékváltás útján. Jegyzékek kicserélése 1924. évi szeptember hó 30-án. Felmondásig érvényes. Felmondási idő 3 hónap. Érvényes 1924. évi július 26. óta.

Bulgária: Kölcsönös legnagyobb kedvezmény biztosítása jegyzékváltás útján. Jegyzékek kicserélve 1921. évi szeptember hó 3-án.

Dánia és Island: Az 1887. évi március hó 17-én kötött régi kereskedelmi és hajózási szerződés hallgatólagosan meghosszabbítva és Islandra jegyzékváltás útján kiterjesztve. (1887:XXXVI. t.-c.)

Esztország: Kereskedelmi szerződés vámmérséklésekkel Csonka-Magyarország javára és a legnagyobb kedvezmény alapján Esztország számára. Megkötve 1922. évi október hó 19-én. Életbelépett 1923. évi június hó 25-én. Felmondásig érvényes. Felmondási idő 3 hónap. A Nemzetek Szövetségénél letéve 1927 május 2-án.

Görögország: Kereskedelmi egyezmény a legnagyobb kedvezményes alapon, részünkről egyoldalú tarifaengedményekkel. Kötötett 1925. évi június hó 4-én. Életbelépett 1925. évi szeptember hó 14-én. (1925:XXXVIII. t.-cikk.)

S. H. S. királyság: Kölcsönös legalacsonyabb vámok biztosítása jegyzékváltás útján 1924. évi június hó 23-án. Az ideiglenes rendezés bármikor megszüntethető. Életbelépett 1924. évi július hó 10-én. (90.676/1924. P. M.)

Kereskedelmi szerződés 1926. évi július hó 24-én aláírva.

¹⁷ La crise des prix servit à démontrer que la production et l'échange des céréales étaient loin d'avoir retrouvé l'équilibre d'avant-guerre, ce qui provoquait une perturbation économique grave.» Questions agricoles Rome 1926, 388. oldal 97. Institut International d'agriculture kiadása.

Lengyelország: Legnagyobb kedvezményes szerződés tarifamelléklettel; köttetett 1925. évi március hó 26-án. Életbelépett 1925. évi szeptember hó 14-én. (Danzigra kiterjesztve jegyzékváltás útján 1926. évi március hó 5-én, 1390/M. E. rendelet.) (1925:XXVII. t.-c.)

Lettország: Kereskedelmi szerződés a legnagyobb kedvezmény alapján. Megkötve 1923. évi november hó 19-én, mely felmondásig érvényes. Életbeléptetve 1925. évi április hó 5-én.

Nagybritannia: 1926. évi július hó 23-án jegyzékváltás útján biztosított a kölcsönös legnagyobb kedvezmény az ugyanakkor aláírt kereskedelmi szerződés életbeléptetéséig. Érvényben marad az életbelépéstől számított 10 évig. Amennyiben 9 év után nem mondják fel, automatikusan meghosszabbodik. Egy évre bármikor felmondható.

Német Birodalom: Kereskedelmi szerződés a legnagyobb kedvezmény alapján. Megkötve 1920. évi december hó 31-én. Felmondásig érvényes. Felmondási idő 3 hónap.

Norvégia: Legnagyobb kedvezményes kereskedelmi szerződés. Megkötve 1924. évi szeptember hó 16-án. Felmondásig érvényes. Felmondási idő 3 hónap. Életbelépett 1925. évi február hó 15-én.

Románia: Kereskedelmi megállapodás a legnagyobb kedvezmény alapján. Megkötve 1924. évi április hó 16-án. Életbelépett 1924. évi december hó 13-án. Felmondásig érvényes. Felmondási idő 3 hónap.

Svájc: Az 1906. évi március 9-iki kereskedelmi szerződés (a tarifamelléklet nélkül) meghosszabbítva. Három óról három óra automatikusan meghosszabbodik, amennyiben fel nem mondják. Felmondási idő egy hónap.

Svédország: Az 1873-iki legnagyobb kedvezményes szerződés, stockholmi jegyzékváltással meghosszabbítva 1922. évi június hó 12-én. Felmondásig érvényes. Felmondási idő egy év. (1874:XIX. t.-c.)

Törökország: Provizorikus megállapodások: 1. 1925. évi szeptember hó 1-én. 2. 1926. évi március hó 1-én. 3. 1926. évi szeptember hó 1-én. 4. 1927. évi március hó 1-én.

Kereskedelmi szerződés jegyzékváltás útján 1926. évi december hó 20-án, nem lépett még életbe.

Egyesült Államok: Barátsági, kereskedelmi és konzuli szerződés legnagyobb kedvezmény alapján. Megkötve 1925. évi június hó 24-én. Életbelépett 1926. évi október hó 4-én (1926:XXI. t.-c.). Lejár 1936. évi október hó 4-én. Amennyiben 1935. évi október hó 4-én nem mondják fel, a bármikori felmondástól számított egy esztendő lejártáig automatice meghosszabbodik.

Hollandia: Kereskedelmi egyezmény a legnagyobb kedvezmény alapján. Megkötöttetett 1924. évi december hó 9-én. Életbelépett 1926. évi február hó 27-én. (1321/1926. M. E. Bp. Közlöny, 45.). 1928. évi február hó 27-től fogva bármikor felmondható. A felmondástól számított félév lejártáig automatice meghosszabbodik.

Finnország: Kereskedelmi és hajózási szerződés. Megkötve 1925. évi május hó 29-én. Életbelépett 1926. évi május hó 5-én.

Olaszország: Kereskedelmi szerződés. Megkötve 1925. évi július hó 20-án. A szerződés tarifális megállapodásokat is tartalmaz. Életbelépett 1925. évi december hó 27-én. (1925:XVIII. t.-c.). 1926. évi december hó 27-től fogva bármikor felmondható. A felmondástól számítva $\frac{1}{4}$ évig automatice érvényben marad.

Spanyolország: Kereskedelmi szerződés, megkötve 1925. évi június hó 17-én Madridban. Kölcsönös vámmérsékléseket tartalmaz. Életbeléptetve 1926. évi április hó 18-án. (1926:IX. t.-c. Genfben letéve 1927. évi február hó 17-én 1406. szám alatt.) A bármikori felmondástól számítva $\frac{1}{4}$ évig tovább fut.

Franciaország: Kereskedelmi egyezmény megkötve 1925. évi október hó 13-án Párisban. Életbelépett 1926. évi február hó 21-én. Vámmérsékléseket tartalmaz. (1926:V. t.-c.) Pótegyezmény megkötve Párisban 1926. évi december hó 18-án. Életbelépett 1927. évi július 6-án. (1927:XVI. t.-c.)

Egyiptom: Kölesönös legnagyobb kedvezmény 1927. évi február hó 16-án Cairobán történt jegyzékváltás alapján határozatlan időre biztosítva. Felmondható bármikor 3 hónapra.

Kezdeményezve: Litvánia, Japán, Uruguay, Portugália, Venezuela, Kína, Csehszlovákia. Utóbbival szerződés aláírva, de életben még nem lépett.¹⁸

Zelovich László.

¹⁸ A külállamok 1926. évi kereskedelempolitikájának összeállítása közbejött akadályok miatt nem készülhetett el s azt pótlólag fogjuk közölni.

Közgazdasági Krónika.

A magyarországi gazdasági viszonyok az 1927. évi március—április hónapokban

Március és április hónapokban a közgazdasági élet rendes folyása mellett semmi különösebb esemény nem történt. A munkanélküliség további csökkenése mellett, az árindex emelkedése, a hitelviszonyok javulása mellett a kereskedelmi mérleg növekvő passzívája, a kedvező tőzsdei értékelés mellett a létfenntartási index emelkedése áll kiegyenlítéskepen. Március és április a részvénytársasági közgyűlések és a mérlegek nyilvánosságra hozatalának hónapja. Örömmel állapíthatjuk meg, hogy összes jelentős vállalataink a múlt évnél kedvezőbb üzleteredményt mutatnak ki, még ha ez a tény osztalékpolitikájukban kevésbé érvényesül is. Azonban jogosultnak tekinthető az a feltevés is, amely elsősorban a vállalatok tőkeerejének emelkedését tekinti fontosabb feladatnak. A nevezetesebb gazdasági vonatkozású törvényjavaslatok (ingó jelzálog, ipari jelzáloghitel) még nem kerültek tárgyalás alá, csupán a biztosítótársaságokra vonatkozó törvényjavaslat fogadtatott el.

Közületi pénzügyek.

Az államháztartás helyzetét feltüntető költségvetési előirányzat március hónapban egészen minimális bevételi többletre, áprilisban pedig némi bevételi hiányra számít. Az előző évben mindkét hónapra csekély bevételi többlet irányoztatott elő, ez évben azonban a bevételek jelentékeny emelkedése mellett jelentékeny újabb kiadások kielégítéséről is kellett gondoskodni. Így mindkét hónapban jelentékeny terhet jelentenek a háború előtti államadósságnak az időközben kötött egyezmények alapján teljesítendő fizetési részletei. Márciusban az angol-magyar és olasz-magyar egyezmények alapján mintegy 250.000 angol font és 1.6 millió lira, áprilisban a 4% aranyjáradékkölesönre 670.000 dollár, az angol tartozásokra 26.000 angol font és a francia tartozásokra 850.000 francia frank vétetett fel az előirányzatba. Áprilisban növelte még a kiadásokat a jóvátételi szénszállításnak a költsége és a külföldi dohányvásárlásra előirányzott 6.4 millió pengő. A bevételek előirányzása a tapasztalati adatok alapján

történt. Az állami pénzügyek március-áprilisi előirányzatát és tényleges eredményét a következő kimutatások ábrázolják:

millió pengőben:

1927. évi	A költségvetési előirányzat szerinti		A hozzávetőlegesen elért nyers bevétel	Hozzávetőleges különbség	
	nyers kiadás	nyers bevétel		3 és 1 között	3 és 2 között
	1	2	3	4	5
március ...	63·2	63·3	67·6	+ 4·4	+ 4·3
április ...	67·7	66·8	65·1	+ 2·6	+ 1·7

Eszerint az állami bevételek összes eredménye, ideszámítva a sójövedék és a külügyi tárca közvetlen kiadásra felhasznált bevételeit is, amelyek nem az állami bevételi számlákon érvénysülnek, az előirányzatot márciusban 4.3 millió pengővel túlhaladta, míg áprilisban az előirányzatnál 1.7 millió pengővel alulmaradt, s így a már számításba vett felesleggel, illetve hiánnyal együtt a márciusi felesleg 4.4 millió pengőt tesz ki, míg az áprilisi hiány 2.6 millió pengőre emelkedett. A bevételek előirányzaton felüli többlete márciusban és előirányzaton alul maradása áprilisban nem vezethető vissza speciális okokra, hanem nagyjában megoszlik az egyes főcímek között. A vámjövedék növekedését a külforgalom emelkedése okozta, aminek ellentétele azonban kereskedelmi mérlegünk kedvezőtlen irányba való további eltolódása.

A népszövetségi kölcsön fedezetére lekötött bevételek alakulását március és április hónapokban a következő összeállítás mutatja:

A bevételi forrás megjelölése	Március	Április
	millió pengő	millió pengő
Vámjövedék ...	12·65	12·63
Dohányjövedék (brutto)	12·34	11·42
Cukoradó ...	2·95	2·51
Sójövedék (netto) ...	1·03	1·18
Összesen ...	28·97	27·74

Az összes lekötött bevételek az előirányzatot márciusban 3.7 millió pengővel, áprilisban 2.2 millió pengővel haladták túl, s a lekötött bevételek minden csoportja előirányzaton felüli felesleget mutat. A felesleg oroszlánrésze még mindig a vámbevételeknek esik, s a lekötött bevételek állandó és szinte egyenlő mértékű feleslege arra mutat, hogy ezen bevé-

telek képezik az államnak legkevesebb változásnak alávetett és legbiztosabb bevételeit, aminthogy a lekötés céljára való kijelölésük is ezen okból történt.

A december hónapban *forgalomba hozott pengőértékű bankjegyek* lassanként teljesen kiszorítják a forgalomból a régi államjegyeket. A forgalomban levő jegyeknek március végén már 87.8%-a, április végén 94.2%-a pengő bankjegyekből állott, úgyhogy július 1-re az átcserelés folyamata zavartalanul befejeződhetik.

A forgalomban lévő váltópénzek mennyiségének növekedését az egyes bankhetek végén a következő felállítás mutatja:

március 7.	32,572.944·38 P
« 15.	34,016.591·16 «
« 23.	35,874.317·14 «
« 31.	36,967.572·92 «
április 7.	37,651.456·50 «
« 15.	38,254.915·92 «
« 23.	38,284.117·22 «
« 30.	38,750.572·54 «

A Nemzeti Bank pénztáraiban foglalt váltópénzeket is hozzászámítva, április 30-án összesen 41,142.725.36 P összegű váltópénz került forgalomba.

Elkészült Budapest főváros 1927. évi költségvetése:

rendes bevétel	153,632.153 P
rendkívüli «	639.698 «
összesen	154,271.851 P
rendes kiadás	147,280.602 P
rendkívüli «	6,986.414 «
összesen	154,267.016 P

amely minimális felesleggel zárul. A költségvetés az előző évvel szemben 17,000.000 millió pengő, az utolsó békeköltségvetéssel szemben több mint 50 millió pengő emelkedést mutat. A községi adópótlék 50%.

A kibocsátott közgazdasági vonatkozású *rendeletek* közül nevezetesebbek:

A 11.000/1927. P. M. sz. rendelet a prágai módon kikészített húsfajtákat és hentesárúkeszitményeket 13% fényüzési forgalmi adó alá vonja, amelyet a belföldi kikészítőnél, illetve vámkülföldről való behozatal esetén a vámkezelési eljárásnál kell leróni. (51. szám.)

A 14.800/1927. P. M. rendelet az osztalék-illetéknek fokozatos illetéktől százalékos illetékké történt átalakításáról. (51. sz.)

A 8821/1927. X. K. M. rendelet a távirdai biztosítékok szedését szünteti meg. (Budapesti Közlöny 68. sz.)

A 24.800/1927. P. M. sz. rendelet a belföldön előállított és külföldre kivitt árut terhelő általános forgalmi adó megtérítéséről szóló 99.500/1926. P. M. sz. rendelet néhány intézkedését egyszerűsíti és módosítja. (74. sz.)

A 9284/1927. K. M. sz. rendelet a nemzetközi postautalványforgalomnak Siriával, Lybanonnal és az Aldouiták államával való felvétele tárgyában. (75. sz.)

A 2675/1927. M. E. sz. rendelet az átszatolt területek lakosaival szemben fennálló koronaértékű pénzkövetelésekről szóló rendeleteket hatályon kívül helyezi, illetve annyiban módosítja, hogy a követelés letétbe helyezése megengedhető akkor, ha mind az adós, mind a hitelező magyar állampolgár, kivéve ha a 3600/1924. M. E. sz. rendelet hatálya alá eső követelésről van szó. (79. sz.)

A 43.000/VII/1927. P. M. sz. rendelet a jövedelem és vagyonadó 1927. évi kivetése tárgyában az új kivetés alá kerülő adózók adóalapjának megállapítását egyötötűen szabályozza. (89. sz.)

Az 51.661/1927. F. M. rendelet a közös legelők javítására 4%-os 20 év alatt törlesztendő kölcsönök engedélyezésének feltételeit és módját állapítja meg. (93. sz.)

A 750/1927. P. M. sz. rendelet a földadóra, a házadóra, a kereseti adóra, a társulati adóra, a jövedelem- és vagyonadóra, a közadók kezelésére, valamint a rokkantellátási adóra nézve érvényben levő törvényes rendelkezésekről készített új hivatalos összeállításokat teszi közzé. (96. sz.)

A népszövetségi kölcsönszámlák állandéka változást mutat, mert a népszövetségi kölcsönből a pénzveréshez szükséges ezüst vásárlására fordított 15.4 millió pengő részbeni törlesztésére márciusban 280.000 angol font (7.8 millió pengő) visszatért, továbbá a népszövetségi kölcsön kibocsátási költségeire annakidején számításba vett összeg maradványa a kölcsönszámlára visszautaltatott, végül a népszövetség által hasznos beruházásokra felszabadított 58 millió pengőből (50 millió aranykorona) újabb 12.3 millió pengő vétetett igénybe. (Eddig összesen 44.9 millió pengő.) Áprilisban újabb változást okozott az, hogy 1.8 millió pengő újabb ezüst vásárlására fordított, míg az előző ezüstvásárlásra igénybe vett és még vissza nem térült 7.6 millióból 3.2 millió pengő visszafizettetett. A lira árfolyamemelkedése is változást okozott. Végeredményében az 1927 ápr. 30-iki árfolyamok szerint a népszövetségi kölcsön állandéka a következő:

Britt részlet	71,436.190 P
Amerikai részlet	10,199.356 «
Olasz részlet	9,111.832 «
Svájci részlet	6,971.867 «
Svéd részlet	947.073 «
Hollandi részlet	2,718.216 «
Nemzeti Banknál	1,891.371 «
		<u>Összesen 103,275.905 P</u>

A cseh-szlovák tarifális kereskedelmi szerződés szerkesztési munkálatai tovább folytak mindkét hónapban, s az anyag túlnyomó nagy része már letárgyalás alá került.

Az általános gazdasági helyzet.

A *fizetéképtelenségek száma* márciusban csupán eggyel multa felül az előző hónapot, azonban a passzívák összege közel kétszerakkora volt mint februárban. Annál örvedetesebb képet mutat április, amikor a fizetéképtelenségek száma 30%-os, a passzívák végösszege pedig 65%-os esökkenést tüntet fel, ami az előző év április hónapja óta, mikor az új válságstatisztika összeállítása megindult, a legkedvezőbb eredmény.

A m. kir. központi statisztikai hivatal az OHE adatszolgáltatása alapján a *fizetéképtelenségi esetekről* következőkben tájékoztat:

1927. évi	Az OHE-nél, illetve a PK-nál bejelentett		A bíróságnál nyitott		Az összes új fizetéképtelenségek száma
	magán-egyezségek	kényszer-egyezségek	csődök száma, melyeket kényszer-egyezség nem előzött meg	kényszer-egyezségek száma	
	s z á m a				
március ...	20	75	12	9	116
április -----	19	51	9	7	86

A fizetéképtelenségeknek szakmák szerinti megoszlását illetőleg megemlítjük, hogy a mezőgazdaság és az ipar részesedése a hitelválságnál egyre jobban visszaszorul s a kereskedelem arányszáma ennek megfelelően praedominál (91%). Az egyes kereskedői ágakon belül vezetnek a ruházati és az ételmezési cikkekkel való kereskedések és a bőrárú-kereskedés. A vidék részesedése a fővárossal szemben mintegy 70% az esetek számát s valamivel kevesebb a passzívák összegét illetőleg. Remélhető, hogy a kényszeregyezségek tervezett szigorúbb feltételei javulást fognak eredményezni.

A székesfővárosi statisztikai hivatal kimutatása szerint volt Budapesten:

1927. évi	Üzletnyitás	Üzletbeszüntetés	Cégbejegyzés	Cégtörlés
márciusban ...	1254	753	44	31
áprilisban ...	670	335	41	23

Március folyamán megkétszereződött úgy az üzletbeszüntetések, mint az üzletnyitások száma, ez azonban végeredményben 500 újabb üzletet eredményezett. Nem igen találhatjuk egészségesnek, hogy havonta 2—300 újabb üzletgyarapodás történjék Budapesten, mert ha ezek a kis üzletek a csekély rezsi révén a konkurrenciát képesek is növelni, de félő, hogy épolymértékben növelni fogják a hitelválságok vagy az existenciaképtelen kereskedők számát is.

A lakásépítés terén a magánvállalkozásé lett újból a főszerep s a főváros által engedélyezett újabb építkezések kedvező képet mutatnak. A magánvállalkozók által épített új házakban a lakások lelépési díj nélkül, de szobánként 750—900 aranykorona alaphér mellett 5 éves szerződéssel kaphatók, ami nemcsak az alsóbb rétegek, de a középosztály által is megfizethetetlenül drága lakbér. A pénzintézetek által 35 évre folyósított törlesztéses építkezési kölcsönök kétféle alakban köttetnek. Vagy 92% árfolyamon, évi 8.8% annuitással, 2% stornódíj mellett, vagy 100% árfolyamon tíz évig 9.96% és 25 évig 8.8% annuitással. Ráépítésnél a ház forgalmi értékének 40%-a vehető fel, míg új építkezéseknél a telekértéknek és az építkezési költségeknek 33%-a, ami a bruttó építkezési költségeknek 40%-át teszi ki, de megkivánják, hogy a hiányzó 60% letétbe helyeztessék vagy pedig a kölcsönösszeg csak akkor folyósíttatik, ha az építkezés már megfelelően előhaladt. A tisztviselői házépítési akció ügyében még folynak kölcsöntárgyalások, de az ajánlatok nem bizonyultak eléggé kedvezőknek.

A budapesti zálogházak forgalma a fővárosi statisztikai hivatal kimutatása szerint a következő képet mutatja:

m á r c i u s b a n :

zálogfelvétel	117.014 tétel	2,198.828 pengőértékben
zálogkiváltás	105.670 «	1,849.566 «
árverés	4.840 «	50.997 «

á p r i l i s b a n :

zálogfelvétel	120.396 tétel	2,174.583 pengőértékben
zálogkiváltás	106.974 «	1,821.521 «
árverés	3.259 «	33.712 «

Az előző hónapokhoz képest a forgalom minden vonatkozásban további emelkedést mutat úgy a tételszámok, mint az érték tekintetében is. Elég lényeges az árverések számának az emelkedése is.

A pénzügyi helyzet.

A Budapesti Giro és Pénztáregylet által lebonyolított *gyorsutalványforgalom* igénybevétele volt:

1927. évi	Forgalom		Napi átlagos forgalom		Egy gyorsutalvány átlagos értéke pengő
	pengő	gyorsutalvány darabszáma	pengő	tétel-száma	
március	121,919 036	6369	4,876.762	225	19.142
április	121,577.109	6249	5,065.716	218	19.456

A Budapesti Leszámoló Egylet giroforgalma volt:

1927 márciusban	33,836.539 P
1927 áprilisban	38,754.993 «

Utóbbinak valamint a gyorsutalványforgalomnak együttes összege volt:

1927 márciusban	155,755.575 P
1927 áprilisban	160,332.102 «

A forgalom emelkedése az előző hónapokhoz viszonyítva megfelel az üzleti élet lassú és biztos emelkedésének.

Itt jegyezzük meg, hogy a pénzügyminiszter a Budapesti Leszámoló Egylet forgalmában felszámított jutalékot 1927 jan. 1-től visszamenő hatállyal akképen mérsékelte, hogy az eddigi 1⁰/₀₀ csak 8000 P tételig számítható fel, 8000—40.000 P-ig 0.5⁰/₀₀ és 40.000 P-nél nagyobb tételek után 0.3⁰/₀₀ jutalék vehető számlára.

A forgalomban levő tényleges fizetési eszközök mennyisége márciusban 8.1 millió pengővel, áprilisban újabb 26.1 millió pengővel emelkedett, amiből márciusban 5.8 millió pengő, áprilisban 1.8 millió pengő a váltópénz mennyiségének az emelkedése. A váltótárca növekedése márciusban 19.2 millió pengőt, áprilisban 33.2 millió pengőt tett ki, míg a tényleges és virtuális jegyforgalom együttes összege márciusban némi visszaesést (5.7 millió pengő), áprilisban némi emelkedést (6.5 millió pengő) mutat. A váltótárca emelkedése a tavaszi osztalékfizetésekkel hozható összefüggésbe. A fedezeti arány március végén a megkívánt 20% helyett 50.2%, április végén 47.37% volt. A külföldi devizák árfolyamai minimális emelkedést mutattak, ez az ingadozás azonban jóval az aranyponton belül mozgott. A Magyar Nemzeti Bank elnökének nyilatkozata szerint a készfizetések felvétele belátható időn belül várható, ami most már nem a fedezeti arány javításától, hanem az állami tartozások további csökkenésétől függ.

A pénzpiac helyzete a szokott kielégítő képet mutatta. A fővárosban a kamatláb nem változott, vidéken további javulást lehetett észlelni, ami nem kis mértékben a Nemzeti Bank erélyes fellépésének tulajdonítható. Külföldi rövid valutahiteleket 4—4³/₄% között kínáltak főleg Svájc részéről.¹

A Tébe és az Olasz Fascista Bankári Egyesülés között megállapodás jött létre, mely szerint az olasz egyesület elvállalja, hogy az olasz kormánynál a magyar javaknak a magyar tartozások fedezésére való felhasználását kieszközli. A magyar intézetek és az olasz hitelezők között 1927 aug. 31-ig barátságos egyezményt lehet kötni a tartozásra vonatkozólag, attól kezdve pedig a tartozások az olasz-magyar konvenció alá fognak esni.²

¹ Ujság márc. 8.

² Pester Lloyd márc. 10.

A postatakaréknál és a 13 legnagyobb budapesti pénzintézetnél elhelyezett betétek álladéka következőképen alakult:

	március 31.	április 30.
	pengő	pengő
<i>Takarékbetétek:</i>		
a) pengőben.....	256,392.963	275,174.058
b) idegen valutában	19,705.386	19,810.547
<i>Folyószámlabetétek:</i>		
a) pengőben.....	381,535.312	405,890.397
b) idegen valutában	150,474.183	165,714.702
A betétek főösszege:	808,107.844	866,589.704

A takarékbetétek állománya márciusban 9.62 millió pengővel, áprilisban 18.8 millió pengővel növekedett, ami az előző hónaphoz képest 4%-nak, illetve 7.5%-nak felel meg s a múlt évi átlagos emelkedést felülmúlja. A folyószámlabetétek növekedése is teljes mértékben kielégítő, úgy hogy lassan a belföldi tőkeképződés megindulásával is számolhatunk. Április végén a takarékbetétek az 1913 évi állománynak 29.4%-át, a folyószámlabetétet 66.8%-át, az összes betétek 46.6%-át érték el.

A legnagyobb budapesti pénzintézetek kimutatott nyeresége és osztaléka a következő volt:

	1913-ban		1926-ban	
	nyereség	osztalék	nyereség	osztalék
	aranykorona		pengő	
Hitelbank	12,636.932	9,000.000	5,259.022	4,140.000
Kereskedelmi Bank	16,143.908	10,625.000	3,283.466	2,500.000
Hazai Takaréknál	10,695.122	8,025.000	1,737.470	1,250.000
Leszámitó Bank	5,070.901	3,750.000	1,297.344	960.000
Magyar-Olasz Bank (Agrár-bank)	3,529.933	2,400.000	1,250.605	864.000
Moktár	4,129.961	2,722.500	1,240.343	900.000
Angol-Magyar Bank (Magyar Bank)	7,534.350	5,400.000	928.290	712.364
Hazai Bank	4,772.817	3,200.000	823.375	576.000
Magy. Ált. Takarékpénztár	3,453.662	2,368.000	809.421	701.280

1913-ban 14 fővárosi pénzintézet mutatott ki 1.000.000 aranykoronánál nagyobb tisztajövedelmet, 1927-ben csupán 3.

A Pénzügyi Központ a revíziós költségeket pengőértékben újból megállapította és jelentékenyen leszállította. Saját és idegen tőkék alapján a vidéki pénzintézetek most 80—2000 P terjedő revíziós költséget tartoznak viselni.

A Magyar Királyi Kuriá nyugdijarányszámokban ítélkező tanácsa

a Pénzüntézetit Központot bízta meg, hogy ejtse meg a vizsgálatot azoknál a társaságoknál, amelyeknek arányszámát a nyugdíjasok megtámadták.

Körülbelül 20 vidéki pénzüntézet lesz kénytelen kimondani felszámolását esetleg fuzionálni, mert saját tőkéik nem érik el a 10.000 pengőt.

A budapesti tőzsdén jegyzett részvények árfolyamának az utolsó három hónapban való mozgalmát a következő táblázat mutatja:

A részvénycsoport megnevezése	Indexszám (1913 dec. 31 = 100) az 1913. évi részvényállományt érintő tőkeváltozások számba- vételével				Az összes tőkeváltozások számbavételével		
	1926 XII. 31.	1927 II. 28.	1927 III. 31.	1927 IV. 30.	1926 XII. 31.	1927 III. 31.	1927 IV. 30.
I. Bankok	9·1	10·1	10·0	11·4	13·5	15·1	16·9
II. Takarékpénztárak ...	5·3	5·7	5·6	6·6	10·6	12·1	14·2
III. Biztosítótársaságok	6·3	7·4	6·9	11·0	7·6	7·9	12·6
IV. Gőzmalmok	14·3	14·2	12·5	15·0	18·2	16·2	19·6
V. Bányák és téglagyárak	44·1	53·59	64·8	78·8	55·3	81·9	100·1
VI. Könyvnyomdák	16·5	21·3	30·3	34·8	37·4	66·8	76·1
VII. Vasművek és gép- gyárak	28·8	33·7	36·5	45·8	33·5	42·2	52·4
VIII. Közlekedési vállalatok	8·1	9·0	9·3	10·2	11·8	13·4	14·8
IX. Cukorgyárak	73·2	79·3	75·9	97·6	83·4	87·0	110·4
X. Gyár- és villamossági vállalatok	81·9	101·8	105·0	124·0	127·8	163·9	195·6
XI. Sörgyárak és szesz- ipari vállalatok	58·3	74·7	83·5	90·5	106·9	158·2	174·4
XII. Szállodák és gyógy- fürdők	32·4	37·8	36·8	53·1	56·5	64·1	92·2
XIII. Textilipari vállalatok	29·3	33·3	32·9	37·9	40·4	46·8	50·9
XIV. Vegyészeti vállalatok	21·8	25·4	29·1	44·1	24·0	31·5	47·1
XV. Különbféle vállalatok	36·3	49·5	51·2	53·9	64·0	87·8	93·3
Az összes részvények indexe	15·6	18·1	19·4	23·1	22·4	28·2	33·2

A részvényindex úgy márciusban, mint áprilisban lényegesen emelkedett s az emelkedés, ha kisebb-nagyobb percentuális eltéréssel is, minden csoportra egyformán kiterjedt. Leglényegesebb az emelkedés a gyár és villamossági csoport részvényeinél, amelyek az újabb árjavulás folytán túlhaladták békebeli értékelésüket s ebben az évben is több mint 50%-al javították árfolyamukat. A nyugodt és biztos árfolyamjavulás a gazdasági élet egészséges fejlődésébe vetett bizalom jele.

A mezőgazdaság helyzete.

Az őszi vetések általában véve szépen fejlődtek s a jóval kevesebb tavaszi vetés is biztató képet nyújt. A repce a téli hideg okozta kártételt több helyen nem tudta kiheverni. A beérkezett minősítő becslések szerint a repcevetések átlaga országos átlagban ezidőszerint 2.72-nek (inkább közepes) mondható.³

³ A minősítő becslésben a kitünő termés kilátás = 1, jó = 2, közepes = 3, gyenge = 4 és rossz = 5.

Az őszi búzavetések erőteljesen fejlődnek. Jelenlegi átlaguk jó, országos átlagban 1.98. Az őszi rozsban helyenkint rovarkár is észlelhető, állása jó közepes és közepes közt variál, országos átlagban 2.65.

A tavaszi búza átlaga 2.24, a tavaszi rozsé 2.40, az árpa vetéseké 2.07, a zabvetéseké 2.12. A tengeri vetésével kevés kivétellel április végére mindenütt elkészültek, a korai vetés szépen sikerült. A burgonya erőteljesen fejlődik, a cukorrépa és takarmányrépavetések mindenütt szépen, egyenletesen és sűrűn kikeltek. Elvélve rovarkár fordul elő, helyenként a hideg megsejpte.

A kerti vetemények szépen fejlődtek, a fagy okozott kisebb-nagyobb károkat. Minősítő becslésük 1.93.⁴

A mezőgazdasági ingatlanok hasznobérét illetőleg a múlt gazdasági év nem egységes képet mutat. Legolcsóbb volt a föld Somogy-, Borsod-, Nógrád- és Hont-megyékben, ahol a földbirtok nagysága szerint 28—40 pengőért lehetett szántóföldet bérelni, legdrágább volt a föld Tolna-, Vas- és Csongrád-megyékben, ahol az évi bérösszeg katasztrális holdanként a kisbirtok szántóinál 52—88, középbirtoknál 40—50 és nagybirtoknál 32—36 pengő volt.

A tavaszi mezőgazdasági munkálatokért országos átlagban mintegy 2.04, élelmezés nélkül 2.65, a nyári mezőgazdasági munkákért 3.17, illetve 3.68, az ősziéért 2.25, illetve 2.93, a téliekért 1.64, illetőleg 2.18 pengő napszámokat kellett az 1926. évben fizetni. Legolcsóbban lehetett mezőgazdasági férfimunkást kapni a Dunántúlon, legdrágábban az Alföldön. A szőlősgazdák országos átlagban a következő napszámbekeket fizették: nyitásért 2.38, metszésért 2.99, kapálásért 3.06, permetezésért 2.93, kötözésért 2.39, szedésért 2.07, hordásért 2.63, fedésért 2.40 pengő.

A budapesti gabonatőzsde jegyzései voltak:

	március végén	április végén
76 kg.-os tiszavidéki búza	34.20 P	34.50 P
rozs	26.60 «	29.50 «
takarmányárpa	23.50 «	24.40 «
kukorica	20.20 «	20.90 «

Az ipari helyzet.

Magyarország kőszén és barnaszén külkereskedelmi forgalma 1927. év március—április hónapjaiban országok szerint csoportosítva a Központi Statisztikai Hivatal adatai szerint a következőképen alakult:

Származási, illetve rendeltetési ország	Behozatal				Kivitel			
	kőszén	barna-szén	kőszén	barna-szén	kőszén	barna-szén	kőszén	barna-szén
	mennyiség métermázsokban							
	március		április		március		április	
Ausztria	3.765	2.117	3.239	5.800	21.502	40.400	7.712	52.592
Cseh-Szlovákia	167.482	1.815	161.305	1.305	—	13.206	—	13.376
Románia	—	—	—	—	23.900	23.150	29.700	8.650
S. H. S. állam	—	11.602	—	8.450	124.500	15.124	16.800	30.691
Németország	1.575	—	9.000	—	—	—	100	—
Lengyelország	525.730	—	237.339	—	—	—	—	—
Összesen	698.552	15.534	446.883	15.555	169.902	92.180	54.812	105.299

⁴ Az összes fenti becslések még a május közepi fagykár előtt történtek.

Vagyis szénbehozatalunk összesen

márciusban	714·086 q
áprilisban	462·438 q volt,

míg szénkivitelünk mennyisége

márciusban	262·082 q
áprilisban	159·611 q-t tett ki.

Úgy szénbehozatalunk, mint szénkivitelünk eszerint az előző hónapokhoz képest lényegesen csökkent, ami főleg a bekövetkezett tavaszi időjárásnak tulajdonítható, amikor a már beszerzett szénmennyiség a fogyasztásra elegendő volt s az újabb szénkészlet felhalmozása még nem kezdődött meg. Áprilisban újabb szánszállítmányt juttattunk Jugoszláviának a jóvátételi számla terhére.

Széntermelésünk eredménye a következő volt:

	kőszén	barnaszén
februárban	676,182	4.864,275
márciusban	674,760	4.941,719

ami megfelel az előző hónapok átlagteljesítményének.

A fővárosi elektromos művek által szolgáltatott motoráram mennyisége volt:

márciusban	5,303.506 kilowattóra
áprilisban	5,631.197 « «

ami a fogyasztásnak régi keretei között való megszűkülésére mutat.

A munkanélküliek száma ismét kedvező csökkenést tüntet fel. Márciusban számuk az előző hónapoz képest 6.6%-al, áprilisban további 5.7%-al kisebbedett. A megelőző év megfelelő hónapjához viszonyítva a javulás márciusban 36.4%-os, áprilisban 38.7%-os volt. A javulás inkább új munkaalkalmak keletkezéseinek, mint a szokásos tavaszi munkaalkalmaknak tulajdonítható. Az építkezések fellendülée, a gazdag állami és városi beruházási programmok szociális téren is éreztetik kedvező hatásukat. A csökkenés vidéken volt erőteljesebb s a férfimunkások között volt nagyobb.

A szociáldemokrata szakszervezet kimutatása szerint tagjaik közül munkanélkül volt:

március végén	17.978	ebből Budapesten	10.931
április végén	17.120	ebből Budapesten	10.189

A munkanélküli keresztényszocialista szakszervezeti tagok létszáma volt:

március végén	1.676
április végén	1.419

Szakmák szerint legnagyobb javulás észlelhető az építőiparban és a famunkásoknál, legkisebb a vasiparban és a szellemi munkásoknál.

Az Országos Munkásbiztosító budapesti taglétszáma volt:

	férfi	nő	összesen
március végén	195.786	143.881	339.667
április végén	210.336	146.351	356.687

A taglétszám emelkedése és a munkanélküliek számának csökkenése között a régi arány fennállása észlelhető.

Kereskedelem.

Az általános árszínvonal márciusban némileg csökkent, ezt a kedvező eredményt azonban az április havi emelkedés nemcsak nullifikálta, hanem meg is haladta. Ez az esztendő az árszínvonal tekintetében lassú, de biztos emelkedési tendenciát árul el. Ez a lassú drágulási folyamat nem csupán lokális jelentőségű, hanem inkább internacionális eredmények reakciója. A központi statisztikai hivatal által összeállított nagykereskedelmi árindex a következő:

	1926 dec. 31.	1927 márc. 31.	1927 ápr. 30.
Élelmiszerek és mezőgazdasági termékek	120	125	127
Ipari anyagok és termékek --- --- --- ---	130	130	133
Az összes árúk átlaga --- --- --- ---	126	128	130
Változás az előző hóval szemben --- ---	-0·5%	-0·8%	+1·6%

Ez alkalommal a drágulási irányzat általános is volt, mert úgy az élelmiszerekre és mezőgazdasági termékekre, mint az ipari anyagokra és termékekre egyaránt kiterjedt, sőt az ipari index emelkedése még magasabb volt, mintha egyszerre akarta volna behozni a mezőgazdasági index több hónapon át figyelmen kívül hagyott emelkedését. Drágultak főleg a rozs, zab, árpa, szarvasmarha, borjú és a tejtermékek. Az ipari anyagok és termékek közül egyes textilárúk, a nyers pamut, len, gyapjú és a bőrök.

Az általános árszínvonal emelkedésének megfelelően emelkedtek a létfenntartás költségei is, melyeknél mérséklő hatást még mindig a lakberek okoznak, holott havonként egyre jobban növekszik azoknak a száma, akik már új lakásokban a drága aranybért kénytelenek megfizetni. Nem tudjuk előre, hogy nálunk a lakásfelszabadítás után miként fognak a szabad lakásbérek alakulni, az tény, hogy Berlinben a szabad bérek a békebérek 120 százaléka emelkedtek s ami izelítőt nálunk az újonnan épített házak bérei nyújtanak, mi még nagyobb emelkedésre lehetünk elkészülve.

A létfenntartási indexek a következő képet mutatják:

	A Statisztikai Szemle szerint		A Pester Lloyd szerint lakbér nélkül
	lakbérrel	lakbér nélkül	
1926 dec. 31. --- --- ---	105	119	115·9
1927 márc. 31. --- --- ---	108	124	118·67
1927 április 30. --- --- ---	111	127	118·96

Ha a növekedő indexszámokhoz hozzávesszük, hogy a tisztviselői fizetések, amelyek még mindig lényegesen az aranyparitás alatt mozognak,

ezen emelkedést egyelőre nem igen tudják nivellálni, rövidesen elkészülhetünk rá, hogy a vásárlási képesség csökkenése más irányban is fogja kedvezőtlen hatását éreztetni.

A budapesti közraktárak forgalma a székesfővárosi statisztikai hivatal adatai szerint a következően alakult:

1927. évi	Készlet a hó elején	Beraktározás	Kiraktározás	Készlet a hó végén
a) összes forgalom métermázsákban				
március	249.266	48.298	114.180	183.384
április	183.384	44.565	77.543	150.406
b) biztosítási érték pengőben				
március	8,137.100	1,651.340	3,890.140	5,898.300
április	5,898.300	1,108.400	2,177.700	4,829.000

A közraktárak forgalma eszerint csökkenő tendenciát mutat, ami azonban az évszerű változás keretein belül történik.

Magyarország külkereskedelmi forgalmáról a központi statisztikai hivatal adatszolgáltatása alapján a következő áttekintést adják:

1927. évi	Behozatal	Kivitel	Különbszet
millió pengőben			
január	74·3	58·1	— 16·2
február	79·1	54·7	— 24·4
március	97·9	63·4	— 34·5
Összesen ...	251·3	176·2	— 75·1

Az 1927. év első negyede külkereskedelmi mérlegünket illetőleg nem mutat kedvező képet. A múlt év első negyedéhez viszonyítva behozatalunk közel 40 millió pengővel emelkedett, míg kivitelünk egész minimálisan (1 millió pengő) csökkent, úgy, hogy ennek folytán a múlt év első negyedében mutatkozott 35 millió passzívával szemben ezidén 75 millió pengő behozatali többlet mutatkozik. A behozatal emelkedése nagyobb részben a beruházások és a megindult építkezések céljaira szükséges fa- és acélárúk behozatala folytán állott elő, ami elkerülhetetlen volt, kisebb részben azonban a fényűzési cikkek importjának nagymértékű emelkedése révén állott elő, amit meg lehet és meg kell gátolni. Az új termés eredményéről biztos képet még nem kaphatunk és így mezőgazdasági exportunk növekedésére számítani alig lehet. A kivitel belső összetételében az első negyed-

évben változást tüntet fel, amennyiben a disznósír és szalonna, a hús, liszt, tengeri és tojás kivitele csökkent, a leölt baromfi, rozs, lóhere, burgonya és más cikkek kivitele emelkedett.

Közlekedésügy.

A Magyar királyi államvasutak februári árúforgalmáról a következő adatok tájékoztatnak:

	Gyorsárú		Darabárú		Kocsirakomány	
	tonna	tonna-kilométer	tonna	tonna-kilométer	tonna	tonna-kilométer
1927. febr.	19.831	2,284 950	32.739	4,100.775	1,296.864	144,077.605

A Máv. vonalain átfutó transitóforgalom februárban 39.906 tonna, 9,705.545 tonnakilométer, márciusban 41.345 tonna, 10,127.249 tonnakilométer volt, ami az előző hónapok teljesítményéhez képest, semmi lényegesebb változást nem tüntet fel.

A Máv. vonalain szállított egyes fontosabb árucikkek forgalma volt február hónapban:

1927. február	Tonna	Tonnakilométer
árpa	5.680	766.800
búza és kétszeres	27.098	3,143.368
rozs	9.443	1,059.388
tengeri	20.954	3,185.008
zab	3.732	503.820
egyéb gabonanemű	1.087	209.612
gabonaneműek összesen	67.994	8,867.996
ásványszén, koks, brikett és lignit	368.878	35,043.410
bányafa	13.147	1,972.050
gömb- és rönkfa	27.260	3,952.700
tűzifa	81.992	9,429.080
talpfa	1.949	282.605
szőlőkaró	2.466	357.570
fűrészelt, hasított, ácsolt fa	69.145	10,371.750
faneműek összesen	195.959	26,365.755

Felmerült a Debrecen—Hajdúböszörmény közötti hév. vasút elektrifikálásának terve, amelyet a kereskedelmi miniszter szívesen fogadott, s a megindult tárgyalások kedvező mederben haladnak előre.

A volt Arad—csanádi vasút magyar hálózata, mely új társasággá alakult, Szeged—Csanádi vasút néven kezdte meg működését.

A nagyarányú útépítési program keretén belül kerül megvalósításra a Balassagyarmat—Sátoraljauhely közötti transversális országút felépítése.

A központi statisztikai hivatal adatszolgáltatása alapján Magyarország gépjárműveinek állománya volt:

	automobil	motor-kerékpár	összesen	ebből vidéken
március végén ...	9.897	3.250	13.147	36·3%
április végén ...	10.181	3.440	13.621	36·2%

Fenti gépjárművekből volt április végén 6389 személykocsi (ebből Budapesten 3865), 2148 teherkocsi (1357), 278 autóbusz (79), bérautó 945 (771), egyéb gépkocsi 441 (336), 383 melléküléssel motorkerékpár (231), 3057 mellékülés nélküli motorkerékpár (2047). A géperejű járművek száma márciusban 3·3%-al, áprilisban 3·6%-al növekedett.

Budapest forgalmára vonatkozólag a székesfővárosi statisztikai hivatal a következő adatokat közli:

1927. évi	Behozatal		Kivitel	
	vasúton	hajón	vasúton	hajón
	m é t e r m á z s a			
március... ..	3,651.205	1,192.695	1,188.572	80.761

A Budapestre érkezett hajók száma volt:

márciusban	1212
áprilisban	1372

A Budapestre érkezett idegenek száma volt:

márciusban	23.317	ezek közül külföldi	7.121
áprilisban	20.393	« « «	7.433

Szociálpolitika.

A munkások órabére a központi statisztikai hivatal kimutatása szerint a következő volt:

	1927 február	1927 március	1927 április
bádogos	0·72 P	0·82 P	0·72 P
asztalos	0·65 «	0·61 «	0·57 «
szabó	0·65 «	0·75 «	0·71 «
kőműves	0·72 «	0·70 «	0·74 «
napszámos	0·43 «	0·43 «	0·47 «
gyári munkásnő ...	0·26 «	0·31 «	0·31 «
napszámosnő	0·44 «	0·42 «	0·49 «

A betegség és balesetbiztosítás reformjára vonatkozó törvényjavaslat elkészült.

Az 541/927. VI. 1. F. M. rendelet „Országos Gazdasági Szociálpolitikai Tanács“ felállítását rendelte el, mely a mindenkori földművelésügyi államtitkár elnöklete alatt 4 funkcionáriusból és 14 kinevezett tanácestagból álló tanácsadó szerv lesz.

Fontosabb sztrájk eset nem fordult elő s a munkanélküliség állandó csökkenése mellett inkább kedvező a jövő kilátása.

Ifj. Rác Lajos.

A konjunkturakutatás feladatai és nehézségei Magyarországon.¹

Előadásomban egyfelől a hazai konjunkturakutatásra háramló feladatokat, másfelől a kutatásnak mai speciális viszonyaink közt felmerülő nehézségeit fogom vizsgálat tárgyává tenni.

A konjunkturakutatás feladatait három csoportba oszthatjuk:

a) A mindenkori gazdasági helyzet hű képét szolgáltatni (diagnózis);

b) az elkövetkezendő gazdasági helyzet várható alakulását kipuhatolni (prognózis);

c) a külföld gazdasági viszonyait, főképen a hazai konjunkturára való lehető kihatásaikban, figyelemmel kíséreni.

Az adott gazdasági helyzet vizsgálatát úgy szokták keresztülvinni, hogy az ú. n. „három piacot“, (pénzpiac, tőkepiac, árúpiac) egyenként analízis tárgyává teszik.

A pénzpiac megfigyelése, amely a kamatlábak alakulásának vizsgálatából áll, semmi nehézségbe sem ütközik.

Az értékpiacon elemzése az értékpapírok árfolyamának és forgalmának és a tőkeemisszióknak vizsgálatát öleli fel. A tőzsdei árfolyamok tudvalevőleg a tőzsde hivatalos árjegyzőlapjában, de minden napilapban is közzétételnek; a tőzsdei forgalomról a Budapesti Gíró- és Pénztáregylet ad számot; emissziós statisztikával pedig egyáltalában nem rendelkezünk.

Miután a termelés mindenkori menetét és alakulását felölölő aktuális statisztikával sem mi, sem más nemzet nem rendelkezik, az árúpiac, illetőleg a termelési, forgalmi és kereskedelmi tevékenység (business activity) alakulására szimptomatikus jelenségekből szoktak következtetni. Ezek sorában első helyen áll a vasfogyasztás.

A vasfogyasztás növekedésében és megcsappanásában látják Spiethoff, a hamburgi Wirtschaftsdienst és más érdekes konjunkturakutatók a gazdasági konjunktúra alakulásának leghűbb tükrét. És csakugyan nem volt még soha gazdasági lendület a vasfogyasztás jelentős emelkedése nélkül, éppúgy,

¹ Kivonat a Magyar Közgazdasági Társaságban e tárgyról folyt előadásokhoz való hozzászólásból.

ahogy még nem figyeltek meg gazdasági depressziót vagy válságot a vasfogyasztás lényeges hanyatlása nélkül.

Fellendülés idejében a nagyobb termelés, főképen pedig az új gyártelepek létesítése igen sok vasat igényel. Depresszió idején viszont az ellenkező eset áll fenn, úgy hogy ilyképen a vasfogyasztás egy rendkívül érzékeny reagense a gazdasági konjunktúra hullámszásának. Am attól lehetett volna félni, hogy a konjunkturakutatás e csalhatatlannak vélt barométere hazánkban cserben fog bennünket hagyni. Egyes csonkamagyarországi gyártelepek depresszió idején ugyanis kapacitásuknak mindössze 20—25%-át használják ki és a legjobb konjunktúra esetén sem számíthatunk 70—80%-ot túlhaladó arányban való kihasználtságukkal. Ez a megfigyelés azt jelenti, hogy a konjunkturalendület nálunk nem lehet egyértelmű — miert a nagyipari államokban — új ipartelepek létesítésével, azaz hirtelen felszökkenő vasfogyasztással. Ez az aggodalom szerencsére nem mutatkozott eddig helytállónak. Évekre visszamenő beható megfigyelések alapján mondhatom, hogy a gazdasági helyzet fellendülése a mi viszonyaink közt is növekvő vasfogyasztással jár karöltve és viszont, úgy hogy a vasfogyasztás alakulása hazánkban is, amint ez az utóbbi évek statisztikájából kitűnik, várakozáson felül alkalmas reagensnek bizonyult. Ez pedig a konjunkturakutatás szempontjából fel nem becsülhető előnyt jelent, mert a szénfogyasztást már sokkal kevésbé használhatnánk fel konjunkturátünet gyanánt. Ehhez az kellene, hogy az ipari és háztartási szénfogyasztás különválasztva legyen kimutatva, ami nagy nehézségekbe ütközik. Az összes szénfogyasztás pedig a háztartási szénfogyasztásnak az időjárással való ingadozása folytán igen nagy idényszerű változásoknak van kitéve, amelyeknek csak kikapcsolása után nyerhetnénk a szénfogyasztás adataiból tisztább képet a konjunktúra mindenkori alakulásáról.

A gazdasági helyzetet meglehetősen jól tükrözteti vissza a vasuti és hajózási teherforgalom is. A hajózási forgalomra vonatkozólag, sajnos, kevés statisztikai adat áll rendelkezésre s a meglévő is csak nagy késéssel kerül publikálásra. A konjunkturakutatás szempontjából azonban a teherárúforgalomnak az is jelentős fogyatékosága, hogy a vasuti teherárúforgalmat egyre jobban háttérbe szorító teherautomobilforgalomról nem állnak statisztikai adatok rendelkezésre. Ez a hiány magában rejti azt a veszélyt, hogy a vasuti statisztikából téves következtetéseket vonunk le, mert lehetséges pl., hogy esökkenő vasuti és hajózási árúforgalom mellett az összárúforgalom még emelkedett is.

Nagyfokú korreláció forog fenn az ipari termelés és a munkásfoglalkoztatás foka (a munkanélküliség inverziója) között. De munkanélküliségi statisztikáink egyfelől hiányosak,

másfelől nem egészen megbízhatók. A rendelkezésre álló statisztikák csak a szervezett munkásságot ölelik fel és valószínű az a feltevés, hogy egyes szakszervezeti kimutatások részben tendenciózusak is. Előfordult már, hogy míg a szociálista szakszervezetek csökkenő, addig a keresztényszociálista szakszervezetek ugyanabban az időpontban emelkedő munkanélküliséget mutattak ki. A munkásfoglalkoztatás fokára jellemző volna a betegpénztárak taglétszáma, ezt azonban csak igeri későn teszik közzé.

A közzététel gyorsítására annál nagyobb szükség lenne, mert alapjában véve nem megyünk a mai munkanélküliségi statisztikával semmire. Először is nem következik a szakszervezetek munkanélküliségi számainak emelkedéséből a foglalkoztatási fok csökkenése, hiszen szervezetlen munkások erősebb bevonásával, női munkerő erősebb igénybevételével, mezőgazdasági munkásoknak az iparba áramlásával fokozható az ipari munkáslétszám a munkanélküliségi statisztika apadása nélkül is. Aztán meg nem lehet a szervezett munkanélküliek számából, sem a szervezett munkások számához való arányukból a valószínű munkanélküliségi számra sem következtetni. Valószínű ugyanis, hogy a szervezett munkások közt nagyobb a munkanélküliek aránya, mint a szervezetlenek közt. Feltehető ugyanis, hogy egyedül a szakszervezetek támogatván a munkanélkülieket, senki sem vonja ki magát a szervezkedés alól, aki a munkanélküliség veszedelmének a legcsekélyebb mértékben is ki van téve. Ehhez járul, hogy sok üzem lehetőleg nem alkalmaz szervezett munkást és krízis idején elsősorban szervezett munkásokat bocsát el. Végül figyelembe veendő, hogy nem mindenki munkanélküli, akit a szakszervezet mint ilyet kimutat. Kimutat az ilyenül mindenkit, aki támogatásában részesül, tehát olyanokat is, akik rokkantság, aggkor, munkaiszony, munkára alkalmatlanság vagy egyéb okokból munkához nem jutnak. Viszont hiányzanak statisztikájukból azok a tényleg munkanélküliek, akik vagy betegek vagy jól szimulálván betegséget, a betegpénztárnak segélyezésében részesülnek és e segélyezés időtartama alatt munkanélküliséget még nem vesznek igénybe. A munkanélküliekre vonatkozó statisztikai adatok tehát csak kiegészítő és kiegészítő tünet gyanánt szolgálhatnak a konjunkturakutatásnak. Ilyen leszállított jelentőségű gazdasági szimptóma van azonban számos más is. Így csak korlátozott mértékben használhatók fel a forgalmi és fogyasztási statisztikai célokra a forgalmi és fogyasztási adóstatisztika adatai.

A forgalmi adózás adatai felhasználásának több akadálya is van:

1. Attól kell tartanunk, és ezt reméljük is, hogy a forgalmi adórendszer eltöröltetik és így ezek a statisztikák idővel majd nem állanak többé rendelkezésre.

2. A forgalmi adó a forgalomnak csak egy részére van kivetve, miután a mezőgazdasági fogyasztást nem érinti, végül

3. miután forgalmi adórendszerünk több fázisú, többszörös számlálás veszélye forog fenn és különböző árúcsoportoknak eltérő fázisszámuk lévén, a redukció sem lehetséges.

A fizetéseképtelenség és üzletnyitás-beszüntetés adatait (az utóbbiak egyébként csak a fővárosra vonatkozólag tételnek közzé) előreláthatólag még néhány esztendeig szintén nem használhatjuk megbízható konjunkturátünetként Csonkamagyarországban. A kereskedők száma a háború és infláció idején annyira meggyarapodott s még mindig egyre csak szaporodik, hogy még jó konjunktura idején is számíthatunk sok fizetéseképtelenségi esetre, illetőleg számos üzletnek megszüntetésére. Ebben a vonatkozásban is a gazdasági élet hullámszerű lefolyását egy normalizálódási folyamat keresztezi, amely az adatoknak a konjunktura állását illető értelmezését szerfölött megnehezíti.

A más országok konjunkturakutatói által mértékadónak tartott árindex konjunkturaszimptóma gyanánti felhasználása ez idő szerint és különösen hazánkban szintén nem egészen aggálytalan. Nem szabad elfelejtenünk ugyanis, hogy a devalválódás, kényszergazdálkodás és behozatali tilalmak idején túlságba felszökött árnívónak le kellett apadnia tekintet nélkül a gazdasági konjunktura alakulására. Vagyis másszóval e téren is be kellett állnia egy normalizálódási folyamatnak. Végül pedig figyelembe veendő, hogy a világgazdasági kapcsolatok még a háború befejezését követő évtized végén sem annyira szorosak még, hogy újra egységesen alakulna a világgazdasági konjunktura. Ennélfogva egyes országok izolált jó konjunkturája sem igen hajthatja fel ezekben az árszinvonalat, mert az egyidejűleg rossz konjunkturájú országok árrontó versenye ezt nem igen engedi meg.

Mindamellett az árszinvonal alakulása is megfigyeléseink körébe vonandó. Mind az előbb felsorolt szimptomáknak segítségével, különösen ha azokat mintegy kontrollként a fizetési eszközök forgalmi adataival (bankjegyforgalom, a jegybank váltótárcája, bankok közti gyorsutalványforgalom, a postatakarék-pénztár csekkforgalma, váltóóvatolási statisztika stb.) egészítjük ki, megállapíthatjuk, hogy gazdasági életünk valamely adott időpontban milyen konjunkturaszakaszban áll. A probléma csupán abban áll, hogy mely módszerek segítségével járjunk el s hogy az egyes szimptomatikus adatoknak milyen viszonylagos jelentőséget szabad tulajdonítanunk.

Mint már említettem, a konjunkturakutatásra háramlik a diagnózis és a prognózis mellett a külföldi konjunkturák figyelemmel kísérésének a feladata is. Ez első pillanatban feleslegesnek látszik, miután az összes kulturállamoknak vannak konjunkturapublikációik. Ezek a jelentések azonban a nagy-

közönség számára nem hozzáférhetőek és tanulmányozásuk sok időt igényel; a magyar konjunkturakutató-szolgálatnak lesz tehát feladata, hogy a külföldi konjunkturák alakulásáról összefoglaló jelentést adjon, hogy a nagy anyagot mintegy szűrőn át bocsájtva, a Magyarország gazdasági életére nézve fontossággal bíró eseményeket kiemelve regisztrálja. Gondoljunk pl. a múlt évi angol szénsztrájkra, az idei májusi német tőzsdeváltságra, a tengerentúli gabonaárak alakulására, külföldi iparcikkek termelési költségeinek csökkenésére, a középeurópai csatornarendszer kiépítésének lehetőségére, a műselyemipar jelentőségének fokozódására, a Magyarországon is termelt iparcikkek iránti világkereslet fokozódására vagy csökkenésére, a kenyérfogyasztó néprétegek és országok kiterjedésére vagy apadására, fogyasztási népszokások megváltozására stb. Ezek bizonyára nagyobb jelentőséggel bírnak hazánk gazdasági konjunkturájának alakulására, mint számos más, a jelentéstevő országok konjunkturája szempontjából igen fontos gazdasági jelenség, amelyek regisztrálásából tevődik össze egy-egy külállam konjunkturajelentése.

A konjunkturaprognózis lehetőségének egyik legfontosabb előfeltétele annak a tudományos feltevésnek helytálló volta, hogy a konjunkturaalakulás hullámmozgásszerűen folyik le, amelynél fellendülések és depressziók egymást szakadatlanul periodikusan váltják fel. Ha ez a feltevés helytálló, akkor tudnunk kell azt is, hogy egy-egy konjunkturaciklus milyen időtartamú szakaszokból áll. Most, ha ezt minden kétséget kizáró biztonsággal tudnánk, akkor elég volna a konjunkturadiagnózis alapján felismerni azt, hogy bizonyos időpontban a konjunkturaciklusnak mely szakaszában állunk, mert ez esetben nehézség nélkül megjósolhatnánk, hogy melyik konjunkturaszakasznak kell most következnie. E célból első feladatunk a multnak vizsgálata. Megállapítandó, hogy milyenek voltak Magyarországon a konjunkturaciklusok, azaz a termelés, fogyasztás és forgalom nagysága, a munkásfoglalkoztatás foka, a pénz- és értékpapírpiaac alakulása, az árnívó stb. ciklikusan változott-e és hogyan? Megállapítandó továbbá, hogy az egyes szimptomatikus soroknak milyen volt a trendje (általános irányvonala) és milyenek voltak az idényszerű változások és végül — a Harvard-módszert véve alapul — a három piac görbájének egymáshoz való viszonya milyen volt a multban.

Hogy Magyarországon volt konjunkturahullámozás és hogy ez nagyban és egészben hasonló irányzatot mutatott a világkonjunkturával, az — tüzetesebb statisztikai elemzés nélkül is — kitűnik abból, hogy a XIX. század második felében, a mi nagy kríziseink időben rendszeren összeesnek az európai iparállamokéival.

A magyar konjunkturaalakulás görbájének megrajzolása

— ami a háborút megelőző 20—30 esztendőket illeti — sok nehézségbe ütköző, de nem megoldhatatlan feladat. A tőkepiac görbáját megkonstruálhatjuk, bár tőzsdeindexünk a múltban nem volt, hiszen a tőzsdei árfolyamalakulás rekonstruálható és a tőzsdei forgalom adatai is 1894-ig visszamenőleg rendelkezésre állanak. Miután pénzpiacunk a kérdéses időközben teljesen alá volt vetve a bécsi pénzpiacnak, minden további nélkül ennek adatait használhatjuk föl.

Ami az árúpiacot illeti, rendkívül sok nehézséggel állunk szemben, csupán egy — és egyben a legfontosabb összetevő görbe — az árindex dolgában állunk kedvezően. Itt ugyanis már a feladat nagyrésze kitűnően elvégeztetett: 1912-ig Bud János, jelenlegi pénzügyminiszterünk a Magyar Statisztikai Hivatal árstatisztikai monográfiájában az összes fontosabb nyersanyagok és egyes iparcikkeknek is a havonkénti áralakulását közreadta és így már csak az index megkonstruálása ez adatokból vár a konjunkturakutatókra.

Az összes, a jövőben alkalmazandó összetevő görbéknek a múltban lefolyt hullámváltozására vonatkozó adatok grafikus feldolgozására volna továbbá szükségünk, hogy ezeknek alapján megállapítva az idényszerű változásokat és trendet, ezeket új görbéinkből kikapcsolhassuk. Nagyon problematikus azonban, hogy a három piac görbéjének egymáshoz való viszonya és az összetevő görbék trendje és idényszerű változásai a jövőben azonosak lesznek-e a múltban tapasztaltakkal? A multra vonatkozó feldolgozó munka, amely mindenképp elvégzendő, lehet, hogy csak történelmi beccsel fog bírni, az esetben, t. i., ha kiderülne, hogy a csonkamagyarországi konjunkturahullámváltozás menete és tempója nem azonos a háborúelőtti Magyarország konjunkturaalakulásának ütemével.

Ennek a veszélynek fenforgása kétségesse teszi azonban hosszú időre a tudományosan megalapozott konjunktura-prognózis lehetőségét is.

A görbék egymáshoz való viszonyának megváltozása nagy megdöbbenést keltett nemrégiben az amerikai konjunkturakutatók körében is; Amerikában ugyanis 1926-ban már csak két görbének irányzata felelt meg az eddigi föllendülések idején tapasztalt tendenciának, ellenben az árindex ahelyett, hogy a prognózisoknak megfelelően emelkedett volna, esett, illetőleg stagnált. Ennélfogva ott szükségesnek bizonyult egyes már megalapozottnak vélt trendeknek a megváltoztatása, ami szerfölött alkalmas az ilyen tudományos megállapítások kompromittálására.

Nagyon kérdéses, hogy felhasználhatók lesznek-e és mily mértékben a Csonkamagyarországban a háború lezajlása óta tapasztalt gazdasági konjunkturátünetek? A háborús évek, az inflációs és deflációs időszakok a maguk szabálytalan konjunktura-

jelenségeivel nem nyújtanak megfelelő támpontot a magyar konjunkturaciklusok megítélésére, normális évekül talán csak az 1925 óta lezajlott 2½ esztendő számíthat, már pedig megbízhatóan tudományos prognózist csak 15—20 normálév tapasztalata alapján lehet és szabad nyújtani. Minden konjunkturakutatást megnehezítenek továbbá az ú. n. exogen gazdasági jelenségek, mint pl. háború, forradalmak, természeti katasztrófák stb., valamint nagy horderejű gazdaságpolitikai újítások, találmányok, amelyek egészen más gazdasági helyzetet idéznek elő, mint amelyenekre a konjunkturatünetekből következtetni lehetett volna. Az ilyen külső behatások azután az egész gazdasági élet struktúráját is megváltoztathatják. Strukturaváltozás pl. az ország területének lényeges megváltozása, a lakosság sűrűségének változása, az áralakulásnak importparitásról exportparitássá váló átváltozása stb. A strukturaváltozásokhoz való alkalmazkodás folyamata (normalizálódás) interferálván a konjunkturahullámmal, ugyancsak megnehezíti a konjunkturális tünetekre támaszkodó diagnosztizálást, miután mindig problematikus, hogy a kérdéses tünetek megváltozását milyen mértékben kell az egyik vagy a másik komponensnek betudni.

A fentiekből nyilvánvaló, mily nagy jelentősége van — az exakt matematikai módszerek mellett — a józan észnek s a tapasztalatokon alapuló gyakorlati érzéknek a konjunkturaprognózisban. Ha valahol, itt áll, hogy nem szabad a „quid non est in statistica, non est in mundo“, különben is téves álláspontjára helyezkedni.

Ezt tette legutóbbi (májusvégi) jelentésében a berlini Institut für Konjunkturforschung, amikor a május 13-iki tőzsdekrachnak okait úgy fejtegeti, mintha abban semmi része nem lett volna a német Stempelvereinigung példátlan brutalitással publikált határozatának, amely a tőzsdehitelek 25%-os restringálását jelentette be azzal, hogy amennyiben e rendszabálynak még nem lenne meg a kívánt hatása, követni fogja egy további 25%-os hitelmegvonás. Hasonló hibába esnek mindazok a konjunkturakutatók, akik bizonyos, a múltban tett tapasztalatokon alapuló sémára elfogultan és erőszakosan kívánják ráhúzni az aktuális konjunkturatüneteket. Elfogulatlanság, tárgyilagosság, gyakorlati érzék, bő tapasztalatok és common sense nélkül a legstriktebb konjunkturamegfigyelés sem visz célhoz. Elméletek erőszakolásával éppúgy kompromittálható ez a még gyermekkorát élő kutató tudomány, mint ha azt a tudomány megállapításainak figyelembe vétele nélkül, tisztán gyakorlati megfigyelések vagy az érdekeltek bemondásai alapján kívánná üzni.

A kérdés csupán az: ki végezze el ezt a feladatot.

Konkoly-Thege Gyula min. tanácsos úr óméltósága erre nézve az előadások során már konkrét javaslatot tett; legyen szabad az ő álláspontját az alábbiakban vázolni:

1. Pro momento végezzék a konjunkturakutatás feladatát azok, akiknek ez közvetlenül érdekükben áll, ám ha több konjunkturastatisztikai anyagra tartanak igényt, mint amennyi ez idő szerint s a felemelt statisztikai budget keretében a közel jövőben rendelkezésre áll, akkor vessék alá magukat bizonyos közelebbről meg nem határozott kötelezettségeknek, amelyeket egy létesítendő bizottság fog megszabni.

2. Pro futuro azonban a statisztikai hivatal létesítsen konjunkturakutató szakosztályt, amely eleinte a statisztikai hivatal egy alosztálya legyen; kellő anyaggyűjtés és a munkaprogram kidolgozása után állíttassék azonban fel és pedig mindenestre a statisztikai hivatal keretében egy különálló konjunkturakutató intézet.

Meg kell állapítanunk, hogy Konkoly-Thege öméltóságának úgy az a tétele, hogy az érdekképviselteknek az anyagszolgáltatás fejében kötelezettségeket kell magukra vállalniok, mint amaz, mely szerint a végleges konjunkturakutató intézet a statisztikai hivatal keretében létesítendő, azon a feltevésen alapszik, hogy a konjunkturakutatás állami feladat.

Felvetem a kérdést: vajjon csakugyan állami feladat-e a konjunkturakutatás? Amerikában és Angliában az egyetemek közgazdasági tanszékei mellett keletkeztek az első konjunkturakutató intézmények, ezt a példát követték Franciaországban és Belgiumban; más országokban az érdekképviseltek létesítettek ilyen szolgálati ágat. Németországban külön intézet létesült e célból a statisztikai hivatal mellett, lehet, hogy csak állami jellegének eltüntetése vagy legalább is elhomályosítása végett. Ausztriában a wieni kereskedelmi és iparkamara és a jegybank a statisztikai hivatal bevonásával szervezett konjunkturakutató intézetet. Csehországban a jegybank végez konjunkturakutatást s így lesz Jugoszláviában és Romániában is. Egyetlen egy helyen van igazán állami konjunkturakutató állomás: Szovjetországban, amelynek példáját nincs okunk követni.

Az állam nem veheti magára a konjunkturadiagnózissal s még kevésbé a prognózissal járó súlyos felelősséget. Egész másképen esik a latba az ilyen diagnózis és prognózis, ha állami pecsét van rajta, mint ha azok csak társadalmi jellegű tudományos intézettől erednek. Más a hatása annak, ha egy magánjellegű tudományos szerv jelenti be pl. a konjunktura túlzásba csapását, amelyet hovahamarább depresszióznak, esetleg válságnak kell felváltania, mint ha ezt egy állami orgánium teszi meg. Alig lehet elképzelni, hogy állami szerv erre vállalkoznék.

De elvileg sem lehet a konjunkturakutatást az állami feladatok körébe utalni. Ebbe csak azok a közérdekű szolgálatok tartoznak, amelyeket a társadalom elhanyagol.

Ami végül azt a kérdést illeti, hogy abban az esetben, ha az érdekképviseltek látják el a kutatás munkáját, a statisztikai

hivatal mintegy az adatok rendelkezésre bocsátása fejében bizonyos jogokat méltán követelhet-e, a következőket óhajtom megjegyezni. A statisztikai hivatalnak az a hivatása, hogy adatait — tekintet nélkül egyébként arra, hogy ezek speciálisan a konjunkturakutatásnak vagy egyéb céloknak szolgálnak-e — a nyilvánosság rendelkezésére bocsássa, nem kívánhat tehát ezért — véleményem szerint — ellenszolgáltatást. Nem kívánhatja ezt azért sem, mert hiszen végső esetben elvégezhető a konjunkturakutatás feladata a statisztikai hivatal adataira való minden támaszkodás nélkül is.

Ennek a tételnek a bizonyítása igen egyszerű. Ha sorjában megvizsgáljuk azokat a tüneteket, amelyeknek számontartása lehetővé teszi a konjunkturakutatást, akkor meggyőződhetünk arról, hogy ezeknek nyilvántartása mindenki számára lehetséges.

I. Ami pl. a tőzsdei árfolyamalakulás görbáját illeti, 1. tőzsdeindexet bárki készíthet és több szervezet készít is; 2. a tőzsdei forgalom adatait pedig a Gíró- és Pénztáregylet teszi közzé. II. A pénzpiac tekintetében 1. a kamatláb alakulása és 2. az emissziók alakulása bárki által nyilvántartható. Ami pedig III. az árúpiacot illeti, 1. nagykereskedelmi s kiskereskedelmi indexet, a konjunkturára érzékeny árúk indexét, valamint agrár- és ipari árúk indexét minden hozzáértő konstruálhat; 2. a vasfogyasztás, 3. a kőszénfogyasztás, 4. a téglatermelés, 5. a vasuti és hajózási forgalom, 6. a munkanélküliség és 7. a fizetési képességek adatai rendelkezésre állanak a statisztikai hivatalnak éppúgy, mint minden más érdeklődőnek.

Teljesen egyetértek azonban Konkoly-Thege ömértóságával abban, hogy „az ország és mindannyiunk érdeke egyformán megkívánja, hogy a mai szűk határok között minden vonatkozásban, tehát ezen a téren is az egyöntetű működés és az egymást segítő munkásság hódítson teret“. De hozzá teszem, hogy a mai szűk határok között óvakodnunk kell attól, hogy az állam túlsokat vállaljon és az erők szétforgácsoltassanak. Ami közérdekű feladatok ellátására már más szerv vállalkozik, azt ne akarja az állam is elvégezni. A legfontosabb azonban, hogy konjunkturakutató intézet és statisztikai hivatal egymással egyetértésben harmonikus együttműködést fejtsenek ki. A cél, amely mindkettő előtt lebeg, közös lévén, együttes jóakarattal, rendelkezésre bocsáthatják a magyar gazdasági közvéleménynek a konjunkturális helyzet megítéléséhez szükséges összes adatokat, valamint az egyes adatok közti összefüggéseket megvilágító koncepciót. Amilyen nagy érdem lesz a ma még hiányos adatszolgáltatást tökéletesíteni, olyan fontos lesz az a feladat is, amely ez adatok alapján adni fogja a mindenkori gazdasági helyzet diagnózisát s az ebből következő, bár egyelőre szerfölött óvatosan megkonstruálendő prognózist.

Vágó József.

A francia frank stabilizálása.*

A frank stabilizálása befejezettnek mondható és a nagy műnek immár csak egyes részletkérdései várnak végső megállapításra és kidolgozásra. A mai kormány ezzel derekas munkát végzett, de szükség is volt erre a 24-ik órában történt megoldásra, hiszen már-már katasztrófával fenyegetett a francia pénzügyi helyzet.

Végigmenve az európai államok háború utáni gazdasági átalakulásain, valahogy a sors iróniáját kell látnunk a francia közgazdaság közelmúlt történetében: hiszen a háborúban győztes francia nép, a béke megalkotója és a közép-keleteurópai kism nemzetek magas pártfogója, mely — mondhatnók — végigélvezte az 1919—1923-as években lefolyt német valutakrizist, még az inflációval és az ezzel együtt járó gazdasági bajokkal küzd, mikor a lévert nagy ellenfél: a német, sőt a magyar, az osztrák stb. már megteremtette a gazdasági újjáéledés alapját: a szilárd pénzegységet.

Mi volt ennek az oka?

Tisztán pénztechnikai szempontból vizsgálva a helyzetet, a pénzkrisis főokát abban találjuk, hogy a kincstár folyton újabb és újabb kölcsönigényekkel lépett a Banque de France (ezentúl mindig rövidítve: B. d. F.) elé, mivel csak így tudott a megnövekedett budgetkiadásoknak és a ránehezedő hitel- esedékeségnek (lebegő adósság) eleget tenni. 1926 januárjában az állam közel 35 milliárd frankkal tartozott a B. d. F.-nak a 38 $\frac{1}{2}$ milliárdos maximális hitelkereten belül. Ez a 3 $\frac{1}{2}$ milliárd szabad összeg is teljesen igénybevétetett 1926 júliusig, úgy

* Értekezésemet — Heves vármegye Közigazgatási Bizottsága által egyetemi tanulmányi ösztöndíjjal kiténtetve és az 1926/27-es tanévre kiküldve — Franciaországban végzett kutatásaim és közvetlenül szerzett tapasztalataim alapján f. évi március havában készítettem. Munkámhoz igen fontos adatokat nyújtottak és célom elérésében hathatósan támogattak: *Serruys* úr, a keresk. miniszteriumban a külföldi államokkal kötött kereskedelmi szerződések ügyeinek igazgatója, a Sorbonne meghívott előadója; *Gohier* úr, a munkaügyi miniszteriumban a Takarékpénztárak felett gyakorolt közfelügyeleti ügyek igazgatója; *Quesnay* úr, a Banque de France főtitkára; és *Pommery* úr, a Banque Nationale Française du Commerce Extérieur igazgatója, akiknek, ehelyütt is hálás köszönetemet fejezem ki.

hogy a B. d. F. kormányzója kénytelen volt a kormányt figyelmeztetni, hogy az állam számlájára való kifizetések felfüggesztése könnyen bekövetkezhetik. Az 51 milliárdos 1926 januári átlaggal szemben márciusban már 52, májusban 53 milliárd bankjegy volt kibocsátva s augusztus 5-re a forgalom 57 milliárdra emelkedett. Ugyanekkor a valutapiacra is óriási emelkedés lépett fel, úgy hogy a font-sterling, mely januárban 130 frankot és a dollár, mely ugyanakkor közel 27 frankot ért, a juliusi csúcsponton 240 frankig, illetőleg közel 50 frankig erősödött. (L. a grafikont.)

Ha részletesebben vizsgáljuk a viszonyokat, úgy azt látjuk, hogy a helyzet leromlása még annak az egyszerű ténynek is be tudható, hogy a francia adózás mindig elég könnyen elviselhető volt s még könnyebbé vált a háború befejezésekor és azután, mikor az adókules a frank még akkori igen csekély és lassú esésével sem tartott lépést.¹ Még jobbar rontotta ezt az állapotot a nép körében kialakult azon felfogás, amely szerint pár évre az állam kasszáját a német fizetések fogják megtölteni, tehát nem igen fizettek adót, sőt a mindenkori kormányok ezt nem is követelték szigoruan. Ez a túlságosan liberális álláspont mindenesetre megkönnyítette az emberek megélhetését, továbbá vállalatok keletkezését és fenmaradását; de éppen ezen oknál fogva nem igen szorította őket belterjes és a jövőre irányuló gazdálkodásra, úgy hogy az ország sem kereskedelmileg, sem iparilag nem erősödött. Pedig nyugatról mindig fenyegetett az igen tekintélyes összegű adósság veszélye, de ezt itt szinte semmibe se vették és még ma is sokan igen könnyen veszik. Homberg professzor, a népszerű pénzszakember előadásában² nyíltan be is vallotta, hogy még a külföldi kölcsönök visszafizetését is teljesen a német szolgáltatásokra alapították. Ugy hiszem, józan ésszel senkisémet kételkedhetik abban, hogy az Egyesült-Államok méltán követelik vissza azt a pénzt, amit kölcsön adtak és aminek — pusztán ennek — segítségével Franciaország megnyerte a háborút és amiből magát az azt követő esztendőben fentartotta. Ami azután egészen természetes: a franciák ezt le akarják alkudni, sőt egyesek teljesen annulláltatni, de legtöbben nem az egyedül helyesnek látszó egyezség eszközével, hanem demagóg cikkekkal és szónoklatokkal, melyekben Amerikát uzsorás, kapzsi yankeenek állítja oda. (Az U. S. [United

¹ Az adók a frank esésével alig emelkedtek, sőt az egyenes adók — valószínűleg elengedés folytán — igen erősen csökkentek.

Egyenes-adó-bevételek (millió frankban):

	febr.	márc.	ápr.	máj.
1925	465.5	416.3	726.3	260.1
1926	479.5	147.7	234.4	74.7

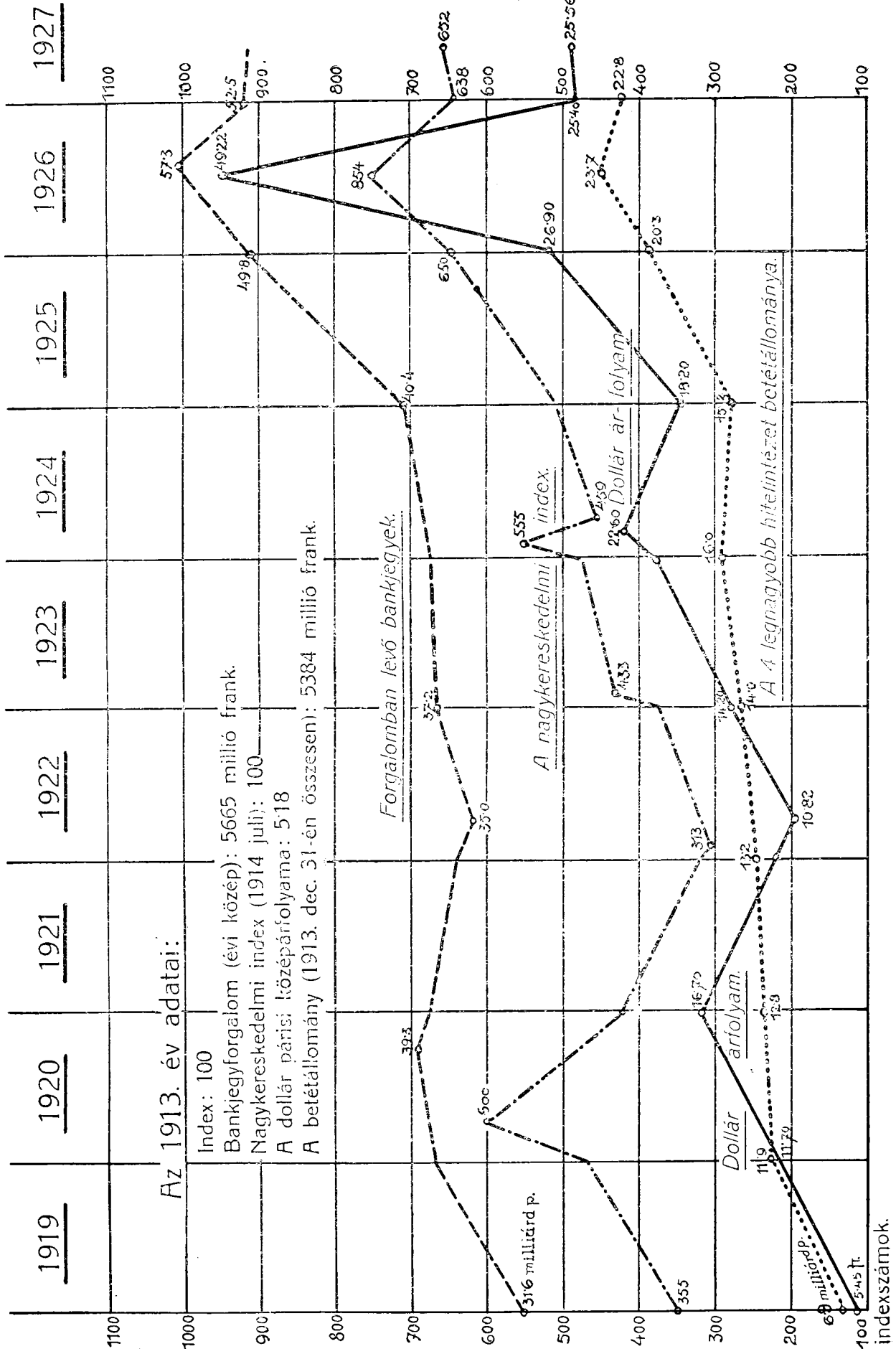
² 1926 dec. 21. „Les dettes interalliées.“

States] már nem „Uncle Sam“-ot jelent, hanem „Uncle Shylock“-ot!). Szerencsére ez „csak“ a köz véleménye, mivel egyes belátóbb politikusok nem tévesztették szem elől, hogy mégis csak ők azok, akik tartoznak és felajánlották, hogy készek egyezkedő tárgyalásokba bocsátkozni. Az Egyesült-Államok — bár óvatosan — kaptak az alkalmon és hogy pénzüiknek legalább egy részét visszakapják, szívesen belementek a tárgyalásokba. A barátságos mederben lefolyt Mellon-Béranger-féle egyezkedések csak általánosságban igyekeztek megállapítani az adósság körülményeit és a visszafizetési lehetőségeket, mégis egyik indítóokát képezték a frank emelkedésének, illetőleg értékállandósításának, amennyiben az amerikaiak nyíltan leszögezték, hogy mindkét felet kielégítő megegyezésre elengedhetlenül szükség van.

Ekkor indult meg a Poincaré-kormány akciója, hogy befelé is igyekezzék olyan politikát követni, ami hasznos is és a szimpátiát is megnyeri. Ez elég nehéz volt, hiszen nem kevesebbről volt szó, mint arról, hogy egy néppel, mely eddig alig adózott, olyan költségvetést fogadtasson el, — stabilizált frankalapon — mely az eddigi évek közhozzájárulását felülmulja.³ Politikája helyesnek látszott. Mirt látni fogjuk, a Bons de la Défense Nationale adminisztrálását egy önálló közpénztárra bízta (l. alább) s az ezen intézmény által kibocsátott 3 milliárdnyi kötvény és a 10 évre szóló kincstárjegy (Bons du Trésor) kihelyezése volt a javulás útján az első állomás. A kormány nem elégedett meg továbbá avval, hogy ígéretet tett a B. d. F. hiteligenybevételenek beszüntetésére, hanem kötelezte magát egy általános törlesztési program keresztülvitelére. Végül a B. d. F. útján való arany-, ezüst- és valutakészletek felvásároltatásával pedig igyekezett egy biztos tartalékot teremteni a frank árfolyamának védelmére. A B. d. F. arany-, ezüst- és devizakészlete 1926 júliusában az előző évekhez képest még változatlan, addig a felvásárolt új állomány 1926 dec. 30-án 1547 millió s 1927 márc. 10-én pedig már 1876 millió frankot tesz ki. Ezzel fokozatosan kétszeresére emelte a frank értékét s ott megállította, amivel megszüntette a valutaingadozásból folyó máról holnapra előállható bizonytalanságot.

Mielőtt azonban továbbhaladnánk az események fonalán, kérdehetnők: miért választották a franciák a stabilizálás ilyen módját, miért nem állították meg a frankot ott, mikor a dollár 49, a font pedig 240 frankot ért? Egyszóval miért kellett emelve stabilizálni a frank értékét? Nem kell messzire mennünk a meg-

³ Ha pontosan számbavesszük a később tárgyalandó költségvetés főbb adatait, látjuk, hogy a cca 40 milliárdos előirányzott bevétel, a Posta-, Telefon- Távirda-jövedelemmel, a „Caisse d'amortissement“ jövedékeivel és a kerületi s községi beszédésekkel együtt egy 53 milliárdra rugó hozzájárulást kíván meg a polgárságtól.

indexszámok.

fejtéssel, csak a német példára kell tekintenünk. Ott a márka stabilizálása után a márkaárak szöktek fel, ezzel kapcsolatban a fizetések, hozzájárulások is felfelé változtak meg. Itt a megoldás leegyszerűsödött. Tudjuk, hogy kereskedelmi és ipari index, bár igyekszik igazodni a valutahullámzásokhoz, annak mértékét ritkán éri el és csak később követi azt. Ez lévén a helyzet Franciaországban is, hogy tehát egy nagyobb szabású belső áremelkedést elkerüljenek, a frank értékét hozták közelebb a dollár, font stb. értékéhez s így az árak is maradtak nagyjában és a fizetések is. Még az a fontos előny is származott ebből, hogy tudniillik így a dollár- és fontértékben megállapított külföldi tartozások pontosan a felére szállottak le (frank értékben) az 1926 nyarán fennállott értéküknek.

Ha valaki egyszer megírná a frank értékállandósításának történetét, úgy abban egy pirosbetűs dátumot jelölhetne meg, amikor a frankesés visszafordult és a stabilizációs folyamat megindult. Ez a nap 1926 aug. 7-ike volt. Ez a nap jelenti a francia pénzügyi politika új irányát és reális alapokra való helyezését; ez a nap a „pénz értékállandósítására irányuló műveletek“ törvényének születési napja. A jelzett törvény két fő-részre oszlik: az első rész 3 fejezetén át előbb mentesíti a B. d. F.-t az arany és valuta szabadforgalmának tilalma alól, továbbá feljogosítja, hogy megfelelő mennyiségben nemesfém- és deviza- (valuta-) készleteket felvásároljon, végül jogot ad arra, hogy a rendes bankjegykibocsátási maximumon felül ezen vásárlási célokra újabb pénzmennyiséget bocsásson ki.⁴ Végezetül, a második résznek jelölt 4. fejezetben a törvény általános rendelkezést ad a pénzügyminiszternek, hogy a B. d. F. kormányzójával a frank feljavítására, illetőleg stabilizációjára vonatkozó egyezményt három hónapon belül megkösse. Látjuk, hogy amennyire helyes és meggondolt a törvény első (részletes) része, annyira fontos és előrelátó a második (rendelkező) fejezete. Amaz megadja a módot arra, hogy az állam, illetőleg a B. d. F. megfelelő deviza- és ércfelkészültséggel várja a stabilizáció korszakát, emez pedig szabad kezet ad a miniszternek a további teendőkre, ami azért is helyes, mivel így a miniszter diszkrét cselekvési szabadsága mellett nem kell tartani a spekuláció káros beavatkozásától.

Amilyen gyors lefolyású volt a stabilizáció, ép oly hamar éreztette hatásait egyes körökben. Bekövetkezte folytán két tényező vált ki a francia gazdasági életből. Az egyik, mely kevésbé fontos: az idegen, a másik: az olesóság folytán érkezett nagymennyiségű külföldi megrendelés. A megélhetési lehetőségek stabil valutájú külföldiek számára 1926 őszeig oly kedve-

⁴ Ezen kedvezmény egész idő alatt nem vétetett igénybe, sőt a bankjegyforgalom erősen esökkent.

zók voltak, hogy sohasem látott tömegek tódultak ide és egymást váltotta fel a gazdag yankee és a szegény magyar munkás, mert mindegyik a megszokott életmódjánál fényűzőbben élve is, sokkal előnyösebben jött ki pénzéből itt, mint hazájában. Ez, ha nem is nagymértékben, de mégis fellendítőleg hatott az ipari és kereskedelmi életre, hiszen azon tény, hogy az elővárosokkal együtt 4 millión felüli lakosú Párisban volt olyan idő, amikor 400.000 idegen fordult meg (rövidebb-hosszabb tartózkodás céljából), már magában is igen sokat mond. Ez a szám 1926 decemberig 200.000 alá csökkent le. Bár sokaknak jövedelme a nagyarányú idegenforgalomra volt alapítva, ezen körülménynek mégsem tulajdoníthatunk nagyobb jelentőséget; azok ugyanis, akik csupán az itteni olesóságot kihasználendő, jöttek ide élni, úgysis a francia gazdasági élet parazitái voltak, akik pedig üzleti vagy szórakozási célzattal tartózkodtak itt, a jövőben is fel fogják keresni az országot.

A frankjavulás második hatásaként az áraknak nemzetközi viszonylatban, azaz külföldi valutában vett emelkedését jeleztem, ami végeredményben a külföldi vásárlások csökkentését vonta maga után. Világosan mutatja ezt a következő összehasonlítás:

Az árak aranyfrankindexben kifejezve: 1926 júliusától 107 egységről 1926 decemberig 132 egységig emelkedtek s — kisebb ingadozásokat leszámítva — azóta azon pont körül maradtak.

Ezzel szemben tisztán az árúk származási helyét nézve a *külföldi* gyártmányok papirfrankindexe az 1926 júliusi 1074 egységről 1926 decemberre 623 egységre esett le, míg a *belföldi* gyártmányok ugyanabban az időpontban 733-ról 643-ra mentek vissza.

Ez a körülmény feltétlen fogja éreztetni hatását az ipari termelésben és kereskedelemben is, ezért nem lesz hiábavaló, ha ismertetem az ország 1926. évi termelési adatait. Mindenekelőtt megállapíthatjuk, hogy ebben a tekintetben az ország — a kedvezőtlen körülmények között is — haladásról adott számot.

Az *aratás* (gabona) 67 millió métermázsra eredményt hozott, ami alatta marad az 1925. év 89 millió mm. termésének. Hasonlóképen a 40 millió hl.-nyi *bortermés* is körülbelül egyharmad részével kevesebb, mint az előző évi.

Az *ipar* ezzel szemben általában nagy fejlődést mutatott. A *kőszénbányászat* az 1913. évi 45 millió tonna és az 1925. évi 48 millió tonna ellenében 1926 folyamán 52 millió tonna termelést eredményezett.

Az *acéltermelésben* az 1925 decemberben működő 147 kohó 8.472 ezer tonna öntöttvasat és 7.415 ezer tonna nyersacélt, 1926

decemberben pedig 156 működő kohó 9.393 ezer tonna öntöttvasat és 8.386 ezer tonna nyersacélt produkált, ami jelentős haladást mutat.

A textiliparban az 1926. év eleji nekilerdülés után talán elsőként jelentkezett a stabilizáció hatásaként a nemzetközi forgalom némi megesappanása és ezzel kapcsolatban a gyártás lefékezése. Az egyéb iparágakban is 1926 első félévével szemben évvégi visszaesés volt általában tapasztalható.

Az ország külkereskedelmi forgalmát vizsgálva, úgy találjuk, hogy az 1926. évben az előző évi bevétel 44.095 millió frank értéke 59.514,725.000 frankra emelkedett; ugyanakkor az export pedig 59.534,649.000 frankot ért el, a kivitt árúk 45.754,933.000 franknyi értékével szemben. Így az ország összkülkereskedelmi fogalma 119 milliárd fölé növekedett az előző évi közel 90 milliárddal szemben. A behozatal, bár jóval erősebben növekedett, mint a kivitel (35% a 30% ellenében), mégis végeredményben a külkereskedelmi mérleg aktív maradt (igaz, hogy csak 20 millióval). Bár a rendelkezésre álló adatok is az export papir- és aranyfrankban számított állandó emelkedését mutatják, mégis nehéz lesz következtetéseket levonni ebből az infláció és a stabilizáció hatásaira, mivel a frank állandó változása és így az aranyfrank *árfolyamának* nagy kilengései biztos számítás alapjául nem szolgálhattak. Ha azonban a meranyiség szerinti forgalmat nézzük, úgy azt látjuk, hogy a frank esésével párhuzamosan az export erősödött és éppen akkor érte el legmagasabb pontját (márc.—aug.), mikor a frankromlás is legnagyobb mértékben érezhető volt. Még jobban kitűnik ez, ha a háborúelőtti és alatti, majd az ezt követő évek külkereskedelmi statisztikai adatait az 1926. évével összehasonlítjuk: Addig, míg a frank nagyobb mértékben nem romlott, a behozatal állandóan felülmulta a kivitelt és az export emelkedése is csak normális nagyságú volt, ellenben a folyton erősebben romló valuta mellett a mérleg aktívvá vált. Míg az export 1913—1926-ig aranyban közel 57%-kal, súlyban közel 50%-kal emelkedett, addig az import csak 18, illetőleg 3%-kal. A stabilizáció közvetlen hatását lehetne jelezni abban, hogy a behozott árúk súlyban 1926 novemberről decemberre 17%-kal, ugyanekkor a kivittek csak 5%-kal emelkedtek.

Ha pedig visszatérünk a frankban megadott statisztikai adatokra, úgy azt látjuk, hogy az 1913. év összkülkereskedelmének körülbelül 8-szorosa az 1926. évé, ami megfelel az aranyfrank 1926. évi átlagos árfolyamának.

A külkereskedelmi adatok között még egy momentum látszik fontosnak. Ha leszámítjuk ugyanis a kolóniákkal való forgalmat, az 1926. évi behozatal 2.294 millió frankkal mulja felül a kivitelt, ami valójában máris a külkereskedelem passzivitását mutatja.

A kereskedelmi forgalom erős növekedése természetesen emelte a szállítási forgalmat is. Az idevonatkozó rendelkezésekre álló adatok szerint a kikötők forgalma 1926-ban körülbelül megegyezett az 1925. évével; ellenben a vasuti szállítmányok mennyisége jelentékeny növekedést mutat az előző évvel szemben.

Mint hogy a frank értéke és vásárlóereje erősen emelkedett s a francia árúk ára is közelebb jutott a világpiaci árakhoz, szükséges, hogy az így előállható nehézségek elkerülése végett az ipar és kereskedelem a normális valuta által diktált körülményekhez igazodjék és rendezkedjék újból be. Ezt a helyzetet, valamint az export-import jövő lehetőségeit még a gazdasági krízis tárgyalásánál részletesen szemügyre fogom venni s az azzal kapcsolatos és várható intézkedéseket is részletesen fogom ismertetni, most azonban áttérek az 1927 évre felállított költségvetés tárgyalására.

Mint már előbb is jeleztem, a frank jelenlegi szilárd állapotának állandósítására és általában a gazdasági viszonyok végleges gyógyulására nézve igen nagy fontossággal bír az ezévi költségvetés helyes megszerkesztése és elfogadtatása. E sorok írásakor ezen mű már befejeztetett és a végrehajtás stádiumába léptetett. Megszavazása a francia és különösen a Poincaré-féle politika egyik leghatalmasabb diadala volt, amely csodálatosan sokkal simábban ment végbe, mint bárki is hitte volna. Hogy ez így történt — mint már mondtam — főleg a frank biztoskezü emelése által szült bizalomnak köszönhető. Ettől a politikai indoktól eltekintve is azonban a budget oly alakban és belső tartalommal javasoltatott, mely kielégíthette a legkényesebb igényeket is és felölelte teljes részletességgel és a valószínűség legnagyobb esélyével az összes várható bevételeket és esedékes kiadásokat. Lényegesen emelte azonkívül a megszavazás biztonságát azon körülmény is, hogy az 1926-os közigazgatási év költségvetése végeredményben s vára-kozáson felül: több mint 1 milliárdos felesleggel zárult. Legnagyobb jelentősége azonban mégis az, hogy a belső közkölesönök és a szövetségközi adósságok csaknem teljes összegükben vannak felemlítve és azok reális alapokon való törlesztésével a költségvetés külön melléklete évről-évre mindig számot vet.⁵

⁵ Poincaré: „Míg ezeknek az évi rendes és állandó bevételekkel való fedezése nincsen garantálva, nem számíthatunk valutánk renbehozására! Biztosítani a tartozások fokozatos törlesztését, tehermentesíteni a kincstárt a legsúlyosabb fizetések alól, megjelölni a legigazságosabbnak látszó kivezető utat a hitelező érdekeltségekkel megegyezve (belső hitel), elvárni az adókból a teljesítendő fizetések fedezetét, ezek a szabályok, amelyek egyedül látszanak alkalmasaknak arra, hogy helyreálítsák az állam (pénzügyi) függetlenségét a kötelezettségek szigorú tiszteletbentartásával!“ — (Le projet du budget de l'exercice 1927.)

Mik is tehát ezek a kölcsönök? Nyersen véve: Amerikával szemben a kincstár 2. 933 millió dollárnyi összeget tart nyilván (27.95 dollár kurzus alapján), ami azonban még így sem éri el azon összeget, amit az amerikaiak közel 4.210 millió dollárban állapítottak meg a franciák adóssága címén. Angliával szemben a kincstár 647 millió font-sterlinggel tartozik, ami körülbelül megfelel az angol kormány 69 milliárd frankos kölcsönösszeg megállapításának. Ezen összegekben nem foglaltatnak benne a kereskedelmi, továbbá az egyes városoknak és bankoknak nyújtott külföldi kölcsönök. Az itt felhozott adósságok már magukban véve is óriási összeget tesznek ki s valóban teljes összegükben visszafizethetetleneknek kell azokat tartanunk, különösen, hogy ha figyelembe vesszük azt, hogy a budget az ország egy évi összes bevételeit alig 40 milliárd frankra becsüli.

Az Amerikának járó összeg a ratifikálandó tervezet értelmében 1987-ig egyenlítendő ki, addig folyton emelkedő részekben. Ez a törlesztési összeg különböző:

1926—27-ben 30 —30 millió dollár esedékes

1928—29-ben 32.5—32.5 „ „ „

1948-ban az évi annuitás 88.8 millió dollár, míg az utolsó évi részlet 113.7 millió dollár lesz.

Mi is volt hát a kincstár helyzete az év folyamán és milyen intézkedésekkel sikerült a kormánynak a frank esését megállítani és a költségvetés megszavazását és helyes végrehajtását előkészíteni?

Azt már jeleztem, hogy a frank és a kincstár helyzete 1926 júliusában érkezett el legváltásosabb súlypontjához; a kincstár 149 millió frankkal tartozott; a B. d. F. előlege 38.499 millió frankra emelkedett, úgy hogy a kereten belül még rendelkezésre álló *egy* millió nevetségesen csekély összeg volt az esedékes fizetések teljesítésére. Ezeket akkor sikerült a Morgan-alap deviza-maradékával (771/M), a nagybankok által megszavazott ideiglenes előleg (930 M) és a kincstár tárcájában lévő 88/M-nyi váltó eszköptálásával fedezni.

Ezen nehéz helyzeten való ügyes túljutás újabb intézkedésekre ösztökélte az illetékeseket.

Az újabban kibocsátott Bons du Trésor et de la Défense Nationale aláírásai oly mértékben emelkedtek, hogy a kincstár visszafizetésekre gondolhatott. Ennek folyománya képer: a kincstár a bankokkal és a Morgan-alap ellentételével szemben fennállott összes rendkívüli adósságait kifizette.

1926 október 1-től kezdve az eddig kibocsátott 48.360 milliónyi „nemzetvédelmi jegyet“ (Bons de la Défense Nationale) az újonnan létesített Caisse autonome-ra ruházta át (ebből

ugyan 216 millió a Caisse Centrale kezelésében maradt) s egyben meghatározta a kormány a kibocsátható jegyek maximális mennyiségét és évi törlesztési arányát. Ezzel az előző évek folyamán keletkezett lebegő adósság (dette flottante) rendezésének problémája megoldhatónak látszott.

A Credit National esedékessége egy tíz évre szóló kölcsönkibocsátással biztosított (8 nap alatt túljegyezték) és a kincstári jegyek 1927 szeptemberi esedékessége is egy 15 éves kölcsönjegyzéssel lesz fedezve, amelynél hasonló sikerre számítanak.

Végül a budget azonnali kiadásainak biztosítására rendes kincstári jegyeket bocsátottak ki (az 1926 aug. 7-iki törvény ezt 5 milliárdban szabta meg), amivel biztosították a költségvetés rugalmasságát s ideiglenes előleget a fiskális jövedelmek beérkeztéig; természetesen ez a kölcsön semmi szín alatt nem használható fel a bevételek netaláni elégtelensége esetén azok kiegészítésére.⁷ Így azután a kormány 1926 december 30-án minden nehézség nélkül tudott 2 milliárdot visszafizetni a B. d. F.-nak.⁸

Tudjuk továbbá, hogy a kincstár számára két nagy feladat megoldása még hátra volt: a külföldi adósságok és a frankárfolyam stabilizálása. Az a változás, amely az augusztus havi rendelkezés nyomán előállott, lehetővé tette, hogy a kormány egyes külföldi fizetéseire és a frank védelmére devizákat felvásárolhasson. Erre a célra egyrészt Svájcban és Hollandiában saját adóssai segítségével (Chemins de fer de l'État et d'Alsace et de Lorraine) idegen valutájú kölcsönkötvényeket bocsátott ki⁹ s az így befolyt összegeket külföldi legrövidebb lejáratú tartozásainak visszafizetésére fordította. Egyedül a svájci kölcsön egy részét tartotta vissza s a B. d. F.-nak engedte át valutajavítás céljaira. Ezzel az állam rövid lejáratú kölcsöneit átváltoztatta az egyes vasúti társaságok 25—30 évre szóló tör-

⁷ A kormány pénzügyi politikájával szemben táplált nagyfokú bizalmat igazolja azon körülmény, hogy ezen kölcsönből 1927. január 1. és január 22. között legnagyobb könnyedséggel helyeztek el 2.774 mill.ót.

⁸ Az 1920 december 29-i egyezség szerint az Állam köteles a B. d. F.-al szemben fennálló adósságából évente 2 milliárdot visszafizetni. Ez a törlesztés 1921 óta állandóan alatta maradt a megszabottnak s végre öt év után 1926 decemberében ismét a teljes 2 milliárdot törlesztette az Állam a tartalékok, a törlesztések számláján az 1926. év feleslegeképpen jelentkező 1.332/M. és egyéb budget források igénybevételével.

⁹ Svájcban: 1926. szept.: 60 millió sv. frankos köles. kib. a Chemins de Fer de l'État által; 1926 nov.: 75 millió sv. frankos köles. kib. a Chemins de Fer d'Alsace által. — Hollandiában: 1926 okt.: 30 millió holl. forintos köles. kib. a Chemins de Fer de l'État által 1926 dec.: 25 millió holl. forintos köles. kib. a Chemins de Fer de l'État által.

lesztéses kölcsöneivé és egyszersmind a vasutas társaságok adósságából is visszacapott.

Az 1926 december 18-iki költségvetési törvény az 1927. közgazgatási év bevételeit 39.728,310.592 frankban, a kiadásait pedig 39.541,443.921 frankban határozta meg s így egy 186,866.671 franknyi feleslegre számít.

Összehasonlítás céljából alább adom az előző évek költségvetési két főösszegét. Ez a kimutatás egyben élesen rávilágít arra, hogy a francia kormány már a háború előtti évtől kezdve állandó kincstári deficitről számolt el, ez tette szükségessé a B. d. F. mértéknélküli hiteligenybevételét; 1926. évben is csak súlyos adóemeléssel (évi 8 milliárd emelkedés) tudták a kincstár egyensúlyát fentartani és az 1926. év 40 milliárdja már 8-szorosa az 1913. év bevételeinek.

	Bevételek millió frankban	Kiadások	
1913	4.907	5.046	Hiány
1918	6.791	48.584	„
1919	11.586	35.345	„
1920	20.130	39.523	„
1921	22.840	35.603	„
1922	22.903	34.586	„
1923	24.200	32.583	„
1924	32.228	34.775	„
1925	32.503	34.230	„
1926	40.394	39.276	1.118 felesleg.

Az 1926. évi költségvetés adatai szolgálhattak alapul az 1927. évi budget megállapításánál s a bevétel-kiadási főösszegek hasonló volta is arra enged következtetni, hogy az ez év költségvetése nagyjában azonos a múlt évvel. Mégis az a tény, hogy a költségvetési tételek közül egynéhány igen fontosát kivont a törvény (l. Caisse d'amortissement), cáfolni igyekszik az előbbi következtetést s mutatja, hogy emez még nagyobb áldozatokat kíván az adózó polgárságtól. Nem tartom, főleg ezért, érdektelennek, ha a jelen budget néhány fontosabb tételének jelentőségére részletesen rámutatok.

Az 1927. évre három fő belső terhet állapít meg a költségvetés:

a) a lebegő (dette flottante) és a rövidlejáratú adósságok visszafizetése (teljes összegükben);

b) előlegek vasúti társaságoknak;

c) a háború okozta károk megtérítése. Az elsőből (a) már február 1-én esedékes 3.018 millió a „Bons de Crédit National“

16% 1922. évi kibocs.) fizetésére, 1927 szeptember 25-én pedig 4.587 millió értékű „Bons de Trésor“ (1922. kib.) hasonló céllal. Ezek teljes összegükben vétettek fel a budgetbe.

A vasúttársaságoknak adandó előlegek nyújtását — a „Chemin de Fer de l'État et d'Alsace et Lorraine“ kivételével — a kormány 1927 jan. 1-től beszüntetni szándékozza; sőt várható, hogy ezen külön megemlített társaságoknak nyújtandó összegek is még az év befejezte előtt visszafizettetnek.

Az elpusztított területek lakosságának már 7 év óta nyújtott segélyek és kölcsönök tekintetében az 1927. év folyamán teljes befejezést kíván provokálni, főleg a „Dawes-terv“-ben megjelölt pénzek segítségével. Így ezekkel szemben a Trésor teljesen fedezve látszik: egyrészt a Dawes-összegek, másrészt a budgetbevételek és a vasutak kötvényei révén. A rövid lejáratú kölcsönök visszafizetése tekintetében a hitelezőkkel való külön megegyezés látszik szükségesnek, a „dettes flottantes“-okat pedig egy törlesztési autonom pénztár garantálja.¹⁰

Az állam szorosan vett regije: értve ezalatt a közalkalmazottak fizetését, a beruházásokat és a kultuszköltségeket — emelkedett. Ez a kormány egyik legfontosabb intenciója, amennyiben az állami intézményeket és azok gazdasági szervezeteit továbbfejlesztetni kívánja. Az állami vámérdekeltségek költségei — mivel azok még 150 font-sterlinges és 31 dolláros alapon állapították meg — szintén magasabban állanak az előző évinél.

Az állam egyes adminisztratív és jogi szerveinél, főleg a vámnál, a département-i és némely központi hivatal személyzeténél erősebb összevonások várhatók. Ez azonban még nem

¹⁰ Az 1926 aug. 7-i törvény egy közpénztárt alapít: „Caisse autonome de gestion des bons de la Défense Nationale, d'exploitation industrielle des tabacs et d'amortissement de la Dette publique“ névvel és céllal. Erre bízta a lebegő adósságok rendezését és reá ruházta a monopolumok (különösen a dohány eladása) kihasználását. Ezzel az állam a függő adósságoktól szabadult meg és egyben a monopolumok igazgatási regiejét is a „Caisse“ vállaira helyezte. A „bons de la Défense Nationale“ (némileg a mi hadikölcsönünknek felel meg) hasznosolgáltatása és visszafizetése is teljesen a törlesztési pénztárt terheli, így az ezzel kapcsolatos költségek is töröltettek a budgetből és csak az ez évi szelvényesedékessegre állították be 325 milliót. A „Caisse d'amortissement“ önállóságát az is igazolja, hogy az alapítási és kibocsátási rendkívüli hozzájárulás címén kapott összegeket köteles az államnak visszafizetni.

A pénztár a kölcsönökre vonatkozólag az Államtól kétszeres megbízást kapott:

megállapítani a „dettes flottantes“-okat egyrésztől fokozatosan visszafizetni másrésztől.

Erre a célra megalakulása óta egy „Emprunt de consolidation“-t bocsátott ki 3 milliárdos maximumban, mely összeget az összes szakkörök méltán keveselték. Ezenkívül ide fog befolyjni és kizárólag a „dettes flottantes“ rendezésére fog fordíttatni a normális örökösödési illetékek bevétele is. A következő közigazgatási évben tehát ezen célra szóló összes bevételek 3½ milliárdra tehetők, míg az egész törlesztendő adósság felülmúlja a 8 milliárdot.

végleges megoldás, mivel az egyes adminisztrációk bonyolultságának megszüntetése és ezzel kapcsolatos lézámcsökkentés csak a most kidolgozás alatt álló közigazgatási reformtervezet keresztülvitelével lesz elérhető.

Mindezeket összevetve, az évi költségvetés kiadásainak főösszege — mint már mondtam — 39.541 millió frankra rúg, ami 265 millióval mulja felül az elmúlt év 39.276 milliót kitevő kiadásait.

Ezzel szemben az 1926 aug. 3-iki törvény (a pénzügyi rendezés első általános törvénye) egyrészt a takarékos gazdálkodásban, másrészt az adók felemelésében jelöli ki azon módokat, amelyek révén a fenti kiadások fedezetét biztosíthatják.

A pénzügyi bevételek fokozására az 1926 aug. 3-iki törvény háromféle rendelkezést ír elő:

- a) elkülönít a budgetből bizonyos segédforrásokat, melyekből alapot létesített a törlesztési pénztár számára (l. ott);
- b) az egyes adók tarifájának felemelését rendelte el;
- c) végül egyes különleges jogok illetékeinek újra megszabását a kormányra bízta.

Az 1927. év bevételei a kiadásokat 186,866.671 frankkal mulják felül, amely felesleg az esetleges nem várt kiadások bekövetkezése, vagy bizonyos bevételek elmaradása folytán előállható különbözet fedezetére tartalékoltatott.

Az 1925. évi eredmény alapján felbecsült bevételek elsősorban az indirekt adókat és a monopóliumok jövedelmét foglalják magukban (iktatási díj, bélyeg, tőzsdeadó, ingók jövedelmi adója, luxusadók, vámok, közvetett hozzájárulások, cukorjödék stb.); másodsorban az állami birtokok jövedelmét. Nincs benne a „taxe civique“ (polgári adó) és a gyógyvizekre szabott gyártási illeték sem, melyeket a kormány 1926 december 31-ike után nem kíván meghosszabbítani.

A közadósság (dette publique) is súlyos teherként nehezedik a gazdasági életre, tehát ettől minél hamarabb megszabadulni egyik főgondja a kormánynak. A viszonyokat mérlegelve, ennek törlesztésére az 1926 aug. 3-iki és 7-iki törvények három segédforrást jelölnek meg, melyek a következők:

- a) budgetbevételek;
- b) a német fizetésekől bizonyos összegek visszatartása (l. előbb);
- c) végül a „Caisse d'amortissement“ rendelkezésére álló összegek.

Az ezévbén törlesztésre szánt ily pénzek végösszege 3.132.965.118 frankra rúg, amit már az adósságok általános tárgyalásánál leszögeztem.

A kormány pénzügyi politikájának realitását bizonyítja az is, hogy a legutolsó kimutatás szerint a költségvetési bevé-

telek 1927 január havában általában 33%-kal tesznek többet ki az 1926. évinél.

A budget egy igen fontos oldalára mutatok rá, midőn azt nem közvetlenül a jobb viszonyok közé vezető költségvetésnek jelzem, hanem a bekövetkező, de remélhetőleg csak rövid átmenetileg tartó gazdasági pangás és krízis költségvetéseként állítom oda. Akik megszerkesztették, számot vetettek az üzleti forgalom és a termelés csökkenésével s nem az 1926-os erős forgalmú gazdasági év alapján állapították meg a bevételi lehetőségeket, hanem az 1925. év alapján, mely gyengébb volt az 1926-nál s így az átmenetileg gyengülő közgazdaság és ezzel szemben a felemelt adókules alapján. Ez — mi jól tudjuk — az egyetlen helyes politika. Ez teszi lehetővé ugyanis, hogy az elkövetkező kiritikus hónapokat csakis az arra érdemes és erős gazdasági tényezők tudják leküzdeni és így ezen tisztító folyamatnál lehetőleg az összes gyengébb elemek ki fognak válni a termelő és fogyasztó forgalomból.

Kétségtelen tehát, hogy a pénzügyi helyzet gyógyulása egy erősebb gazdasági krízist fog provokálni, amit minden oly ország ismer, mely pénzét a közelmúltban rendbehozta. Láttuk azt is, hogy a frank esését csak elkésve követték a nagykereskedelmi és még későbbben a kiskereskedelmi árak s így a vásárlás a külföldiek számára megkönnyített. A statisztikai közlemények is a behozatal csökkenését és a kivitel erősödését mutatják ebben az időben. Evvel szemben a stabilizáció (külföldi értékkel mérve) nagy áremelkedést okozott s más oldalról a belső fogyasztás is kisebbedett az adóemelkedés folytár. Mik lehetnek itt a következmények? A leszámítási kamatláb emelkedése, a hitelek megszorítása és megdrágulása, egyes vállalatok tönkremenetele, a gyengébbek csődbejutása s mindazoknak eltűnése, melyek mesterségesen tartattak fel a frankesés által. Amellett, akármilyen hosszú vagy rövid ideig is tartson ez az állapot, az elbocsátások kényszerűsége munkanélküliséget fog okozni. Az egyes jobb vállalatoknál is sokat fog felemészteni a rendelkezésükre álló összegekből ezen javulási folyamat, de épen ezért siettetni is kell ezt, mivel elhúzódása esetén az egész készpénzalap elveszne.

Ez a kiválasztódás már megindult, jóllehet még csak a kezdetén vagyunk, hatása azonban már így is észlelhető. Mutatja ezt a csődök száma, mely a párisi kerületben:

1925 januárjában . . .	144 és
1926 „ . . .	135 volt
1927 „ már	200 fölé emelkedett.

Hogy ennek a krízisnek a pénzhiány, hitelinség lehet a velejárója, az otthoni példából is jól tudjuk. Itt ezen jelenséget legjobban illusztrálja azon körülmény, hogy azon bankok, ame-

lyek főleg a nagyiparral és nagykereskedelem váltóival és warransaival dolgoznak, napról napra nagy mennyiségű eladási megbízásokat kapnak, hogy a befolyó összegekkel a vállalatok eleget tudjanak tenni kötelezettségeiknek.

Még jobban súlyosbítja a vállalatok helyzetét azon körülmény, hogy a belga és német nagyipar a francia felvevő köröknek oly kedvező feltételű szállítási ajánlatokat tett legújabbán, amelyekkel a hazai ipar nem versenyezhet.¹¹

A frank emelkedésének tehát momentán nem mindenki örült. Kétségtelen, hogy a fixpapírok tulajdonosai az emelkedés folytán visszanyerték kezükben levő értékek egy jó részét; de a gazdák, akik még alig adtak el és az ipar, mely a 170 font-sterlinges és 35 dolláros kalkuláció helyett árúja értékéért külföldről csak 125 font-sterlinges alapon számított összeget fog kapni, igen rosszul jár. Emellett az előbbiek kedvezőbb helyzete folytán is a vállalatokat nyomják az adók, hiszen egyedül az állami papírok 21 milliárd értékben terhelik a kincstárt.

Hogy mennyire megnehezült az ipar és kereskedelem helyzete, legtisztábban a hivatalos indexszámok mutatják. Ha felsszük ugyanis, hogy az 1924. év árindexe 100 volt, úgy az

	1926	
	dec. végén	nov. végén
általános index	641	698
hazai gyártmányok indexe	648	698
behozott gyártmányok indexe	628	700

egységet tett ki frankértékben számítva. Ha most már a novemberi bel- és külföldi árak általános különbségeit nézzük, úgy a hazaiak két egységnyi előnyt mutatnak, ellenben dec. végén, amikor a frankemelkedés hatása már kezdett kibontakozni, a hazai árú árak csak 648-ra mentek vissza, míg a külföldieké 628-ig, ami 20 egységnyi lényeges különbség a külföld javára. Még jobban kitűnik ez óriási változás, ha tudjuk, hogy 1926 júliusában a behozott árú indexe 1074 volt, míg a belföldieké 705.

Franciaország külkereskedelmi mérlege már éveken keresztül aktív volt, ami — az infláció által előidézett olcsóságot és külföldileg versenyképes árakat tekintve — természetesnek is látszott. Az 1927. év persze már egészen fordított helyzetet mutat: az import 1927 első hat hónapjában is mintegy 200 millió frankkal múlja felül az exportot, súlyban véve pedig a 26,056.000 tonnás behozatal bizony elég erősen meghaladja a 18

¹¹ A stabilizáció megindulásától a dollár és a font 50%-kal esett, míg a frankárak csak 10—15%-kal mentek vissza, szóval az élet aranyértékben megdrágult, a kivitelt teljesen megnehezült, a tevékenység kénytelen erős korlátozásokat tenni.

millió tonnás exportot. Ez a krízis kétségtelen jele, azonban egyben a stabilizáció velejárója is.

Sokan kérdezhetik, nem-e fogja ez a helyzet teljesen lehetlenné tenni az exportot?¹²

Ez most igaz, azonban ha feltesszük, hogy a frankot 180—200-as font érték mellett stabilizálták volna, akkor — kérdezhetnők: mi történt volna? Most az emelkedő frank és a külföldi verseny miatt a kereskedelem árai mennek vissza azon paritáshoz, amit a világkereskedelmi forgalom szabályoz. Ha pedig gyengébb értéknél állandósítják a frankot, úgy — mint már mondtam — a belföldi árak mentek volna fel (szükség-szerűen sokkal nagyobb százalékban), hogy elérjék az akkor feljebb álló külföldi árparitást. Most a termelő jutott nehezebb helyzetbe, amúgy a fogyasztó (belső) húzta volna a rövidebbet; melyik a jobb mód: nehéz eltalálni, de hogy minkdettőnek teljes megelégedésére lehessen cselekedni, szinte kizártnak látszik. Ne gondoljuk azonban azt, hogy a fogyasztó talán előnybe jutott volna a stabilizáció folytán. Ellenkezőleg: a fogyasztókra is újabb és újabb adóterhek nehezedtek, ami csökkentette fellevevőképességüket. Ez maga után vonta a gyárak termelésének kisebbedését, ami viszont munkáselbocsátásokra kényszerítette a gyárakat. A munkanélküliség pedig ismét gyengíteni fogja a fogyasztó táborát más oldalról, aminek hatása a termelésen fog megint kedvezőtlenül mutatkozni.¹³ Ezt a következtetést egy folyton önmagába visszatérő ok és okozatsorozaton keresztül folytathatnók, aminek végeredményben semmi célja nem volna, inkább vizsgáljuk meg, miképen lehetne, illetőleg mily eszközökkel gondolják az illetékesek a helyzet gyógyítását.

A pénzügyi szakértő bizottság (Comité d'experts financiers) egy rövid jelentésben foglalta össze erre vonatkozó véleményét és tanácsait, melyek nagyjában a következők:

I. Minden egyes vállalat használja fel a pénzügyi intézkedések megtétele (1926 aug. 3.) és a krízis elérkezte közötti időt, hogy

a) csökkentse — technikai javítás útján — a gyártott cikkek előállítási árait;

b) igyekezzék pénzkészleteit felfrissíteni, amelyeket az infláció részben elpusztított.

II. Szükséges, továbbá, hogy

a) a különböző termelési ágak és az állami szervek között mélyebb és szorosabb kapcsolat létesüljön;

¹² A kormány is látja ezt a nehézséget és valószínűleg fel fogja függeszteni a kiviteli forgalom adóját, bár ez a budgetben egy cca 400 millió bevételi csökkentést jelent. („Banque” 1927 febr.)

¹³ A munkanélküliség bár fennáll, s még némi emelkedésére is számíthatunk, mégis elenyészően csekélynek látszik, ha a franciaországi 80.000-es számot az angliai és német adatokkal összehasonlítjuk.

b) a nemzetközi csereforgalom szabályozása céljából a nemzetek intenzivebb közeledése bekövetkezzék;

c) szükséges továbbá a külföldi vásárlások és eladások centralizációja, hogy nagyobb kereskedelmi hitelek elérése által a hitelpiac (váltó-tőzsde) tehermentesíttessék. Ezen célra a Chambre de Commerce (a nagybankokra és a B. d. F.-ra támaszkodva) lenne a kompenzáló szerv;

d) végül elengedhetetlen a munkanélküliségen való segítség a munka helyesebb beosztásával és az idegen munkásoknak hazájukba való visszajuttatásával.

Ezen rendszabályok kiegészítendőek a hivatalos hatóságok megfelelő intézkedéseivel és pedig:

a) az ország termelési lehetőségei mostantól kezdve megkönnyítendőek és a jövőben kiterjesztendőek. (Nem a 8 órás munkaidő eltörlésével, de ennek szabad alkalmazásával, mely megengedi azon rendelkezések kiküszöbölését, melyek a nemzeti munkaerők elgyengítését lehetővé teszik.)

b) Megszüntetendőek a kiviteli és behozatali tilalmak; a szabad terjeszkedés politikáját kell alkalmazni (az új helyzethez szabott vámtarifát állapítva meg) egybekötve egy mértékletes vámvédelemmel; lehetőleg minél közelebb jutni, illetőleg vissza térni a szabad kereskedelmi szerződések korába;

c) továbbá a vasuti tarifa megfelelő megállapításával egyes távolabb lévő területekről jövő árúk és anyagok ára ki fog egyenlítődni;

d) egyes eddig teljesen idegenben megrendelt árúkat kizárólag a francia gyarmatokból szerezzék be;

e) végül hajlékonyabbá teendő az adózás.

Az eddig előadottaktól eltekintve, amelyek hatásaikban főleg közvetlenül a kereskedelemre és iparra s némileg az általános szociális helyzetre irányultak, szükségesnek látom a gazdasági élet két igen fontos szervének: a tőzsdének és a bankoknak helyzetét is ismertetni az infláció okozta legyengülés után és most a feladatként eléjük állított újra megerősödés küszöbén.

A párisi tőzsde forgalma, mely egyike volt a békeévek legnagyobb értékpiacainak, az infláció alatt jelentékeny csökkenést szenvedett, ami egyrészt azzal magyarázható, hogy az értékpapírok jövedelme megesappant s különösen a fixkamatzásuak nem nyújtottak elég konzerváló erőt a frankromlás ellen, másrészt pedig a hozzájárulások is sokkal nagyobb arányban sujtották a tőzsdét, mint más intézményeket.

Még súlyosabbnak tűnik fel ez, ha tudjuk, hogy a külföldi értékek jórésze a háború alatt és után a frankromlás következtében eltávolodott a francia piacokról, miért is az illetékek nagyjában hazai papirokat sujtottak. Továbbá: csakis magánpapirokra nehezedett ez a teher, mivel az állami alapítású vál-

lalatok papirjai és a kincstári kibocsátások adómentesek maradtak. Mellékesen megjegyezve: ezzel sem tudták az érdeklődést felkelteni az állami papirok iránt, hiszen az 1925 jun. 27-én a Bons du Trésor et de la Défense Nationale fedezetére kibocsátott kötvények, szinte teljes részvétlenség mellett kerültek a piacra.

A fixkamatozású papirok 1924 decemberben már csak 10%-át érik (átlagban) békebeli árfolyamaiknak s ebből 1926 közepéig újabb 2%-ot adnak le. A stabilizáció — mint a többi értékeknél is látni fogjuk — itt is javító hatással volt, azonban ezeknél a frank emelkedésével párhuzamosan erősödött a papirok értéke, a többieknél azonban az csak később (1927 január—márciusig) következett be.

A többi értékpapírok nagy általánosságban emelkedtek papirfrankban, azonban az árfolyamok aranyfrankra átszámítva, így is csak bizonyos hányadát teszik a békeértéknek.

Kivételt képeznek a külföldi, jó valutájú papírok, melyek természetesen elég arányos lépést tartottak pénznemeik emelkedésével, sőt egymémelyik a nagy darabhiány és kereslet folytán azok árfolyamát is felülmulta.

Végeredményben megállapíthatjuk, hogy azon igen kevés értéktől eltekintve (Banque d'Algérie, Voitures á Paris, Canal de Suez stb.), melyek aranyban is közelebb állanak békeértékükhöz, a többi papírok általánosságban igen jelentékeny belső (arany) értékvesztést szenvedtek s átlagos árfolyamuk 1925 dec. 31-én csak 29%-át érte a békaárfolyamokénak.¹⁴ A francia tőzsdéken jegyzett összes bel- és külföldi papírok értéke 1926 december 31-én 524.5 milliárd frankot tett ki s az értékpapírok által 1926-ban képviselt 107 milliárd aranyfrank pedig hozzávetőleges számítás szerint is legfeljebb csak egyharmada a békebeli összértéknek.

Az 1926-ban bekövetkezett stabilizáció jelentékeny változásokat idézett elő az értéktőzsdén is. Az értékek legnagyobb része a frankeséssel némileg lépést tartván, szintén főleg jul.—aug. hónapokban érte el az árfolyamtetőpontot s onnan valamelyes árlemorzsolódást szenvedve, csak az év vége felé állapodott meg. Ezt tisztán valutáris változások okozták, amelyek a frankemelkedést az értéktőzsdén is kompenzálni óhajtották. A tőzsdei árfolyamok 1926 végétől mostanáig azután ismét erősen felfelé törő tendenciát mutattak és az árkülönbözet egyes papiroknál ezen idő alatt 30—40%-ot is elért. Ezen emelkedés jelentősége abban rejlik, hogy stabilizált frank mellett történt,

¹⁴ A francia vállalatok a békeévek óta új részvényekkel alig frissítették fel saját tőkéiket s új vállalatok is csak kevés számban létesültek és vétettek fel a tőzsdei jegyzékbe. Így igen közeljövő számítását végezhetünk a tőzsdén jegyzett papírok értékvesztésére nézve.

ami valódi aranyértéknövekedést jelent. Sokan az emelkedés okát külföldi spekulációs vásárlásokban látják, azonban akármi is legyen az okozója, bizonyos, hogy a papírok belső értéke alapján szükségesnek látszó belső felértékelő folyamat kezdetét mutatta és ezzel újból széles rétegeket vont a tőzsdei üzletek érdekkörébe.

Az ország hiteléletében a háború, az azt követő infláció korszaka, majd az azt egy rövid időre megszakító 1921—22. évi defláció és krízis periodusa, végül pedig maga a stabilizáció és ennek folyamánya az újabb ipari válság mindig újabb és újabb eltolódásokat és változásokat idézett elő. Eltekintve már most a háború alatti helyzettől, amely időben az ország hitel szervei is teljesen a hadicélok szolgálatába állítottak, főleg három momentumot emelhetünk ki, amelyek a hiteléletre fontos hatással voltak.

Az első, mely a fegyverletétel természetes következménye volt: nagy fellendülés minden téren, mely egy eléggé normális hitelbőséggel volt egybekötve. Ez nem maradt sokáig így s hamarosan bekövetkezett a frank első nagyobb esése és a bankjegyforgalom növekedése. Ezen veszélyessé válható pénzügyi helyzeten segítő, az 1920 október havi kormányintézkedések deflációt indítottak meg, ami a mezőgazdasági fejlődés akkori természetes irányával ellenkező lévén, az első nagyobb válságot idézte elő. A bankjegykibocsátás redukálása ugyanis a hiteleket megszorította; a valuták értékét visszavetette (a dollár 1920 októberben 16.90 frankot, 1922 áprilisban 10.82 frankot ért), az árak szintén estek s így a termelés és a kereskedelem szenvedő alanyaivá váltak ennek a végül is teljesen eredménytelen akciónak. A hitelválság jegyében lefolyt ezen második korszakot egy — mondhatnók — „Laissez faire, laissez passer“ időszak követte, mely idő alatt a bankjegyforgalom jelentős és állandó emelkedése következtében a frank tovább esett s az ipar és kereskedelem pedig igyekezett ezt a kedvező konjunktúrát — amennyire lehetett — ki is használni. A hitelélet szempontjából itt csak az 1925. és 1926-os évek nagyarányú leromlása és az 1926. év végén beállott gyógyuló folyamat érdemel különösebb részletezést. (L. a grafikont).

1925-ben és 1926 elején, bár a forgalom az ipar, kereskedelem és mezőgazdaság terén számokban emelkedett s minden erős tevékenység jelét mutatta, az ország munkanélküliség és sztrájk nélkül dolgozott, mégis egy aggasztó momentum akadt: a pénz leromlása. A gyorsan váltakozó kormányok nehezen tudtak volna segíteni a helyzeten s a javulást célzó tervek — mondhatjuk: szerencsére! — kísérleti stádiumba sem igen jutottak.

A köz bizalmatlansága folytán a Bons de la Défense Na-

tionale forgalma 9 milliárddal csökkent, ezzel szemben a bankjegyforgalom 10 milliárddal emelkedett.¹⁵

A mellékelt grafikonból is kitűnik, hogy 1919 január-tól 1926 augusztus haváig a dollár 110-ről 950-re kb. 750%, a betétek 125-ről 450-re kb. 280%, a nagykeresk. index 355-ről 960-ra kb. 170%, a bankjegyforgalom 550-ről 1000-re kb. 95% indexemelkedést és a dollár 5.45-ről 49.22-re, a betétek 6.9 milliárdról 23.7 milliárdra, a bankjegyforgalom 31.6 milliárdról 57.3 milliárdra menő tényleges (frank-) emelkedést értek el.

Számunkra a fejezet keretében csakis a betétváltozások bírnak fontossággal s így ha ennél aranyalapon összehasonlítást teszünk, akkor azt tapasztaljuk, hogy míg az 1919. év végén fennállott 11.947 millió betétösszeg 5616 millió aranyfrankot képviselvén, az 1913. év 5384 milliónyi betétfőösszegét nemesak névértékben, de aranyértékben is felülmulta: addig az 1925 decemberi 19.943 millió betét csak 3788 millió aranyfrankot s az 1926 július havi 23.7 milliárd betét csak kb. 2450 aranyfrankot reprezentál, ami már az elszegényedést mutatja (perte de substances).

Ha viszont az összes francia bankok betétállományát vizsgáljuk, úgy látjuk, hogy az 1925 jan.-tól 1926 dec.-ig előálló 10% milliárdnyi betétszaporulat igen különösképen megegyezik a bankjegyforgalom ugyanezen időre eső 10 milliárdos emelkedésével.¹⁶ Azonban 1926 elején már a betétek sem tartottak lépést a bankjegyforgalom növekedésével, ami főleg azzal magyarázható, hogy a betevők a frankesés láttán, igyekeztek biztonságosabb üzletekben (valuta, árú, értékpapír) elhelyezni felesleges pénzüket. Az összes francia bankok — kivéve a B. d. F. — betétállományát 1925 végén 35 milliárdra becsülhetjük, ami nem jelent többet 6% milliárd aranyfranknál s ez pedig alig közelíti meg a háború előtti betétállományt.

Hogy a bankok nem tudtak viszont ezzel az általános emelkedéssel lépést tartó haszonra szert tenni, annak több oka is van:

a) a kibocsátásokból alig lehetett valamire számítani, mivel a köz vajmi kevés részt vett az aláírásokban;

b) az érdekeltségek jövedelmezősége nem érte el százalékban a befektetett tőkék kamathozadékát; a tőkék a frankbizonytalanság miatt elkerülték a jókamatozású hosszúlejáratú kölcsönöket s így a rövidlejáratú hitelek piacán a pénzhiány lenyomta a kamatlábat. Továbbá kénytelenek voltak a bankok a likviditás biztosítására több készpénzt visszatartani, ami gyü-

¹⁵ Fzzel magyarázhatjuk a bankok egyes mérlegtételeinek — mint pl. a betéteknek és a folyószámlahitelezőknek — erős emelkedését is.

¹⁶ A legtöbb megbízható adatom 1925. év végéig szól, mivel az adatgyűjtésem befejeztéig (1927 márc. 12.) egyetlen statisztikai szerv sem dolgozta fel teljes pontossággal az 1926 év eseményeit.

mölcösözetlenül hevert. Másrészt a kapott megbízások haszna nem ért fel a más úton elmaradt nyereséggel;

c) végül is az adók és az általános regeieköltségek emelkedése is megnehezítette a működés feltételeit. Így a bank egyike maradt azon vállalkozásoknak, melyeknél a bevételek csak távolról követték a kiadások emelkedését. (A Crédit Lyonnais adója 1925-ben 40 millió frank volt, ami több az az évi részvényosztalék végösszegénél.) Az 1925-ös dividenda majdnem az összes intézeteknél az 1924-es maradt s Lévértékben is alig múlja felül a háború előtti. Ha pedig a tőzsdei árfolyamokat nézzük, úgy látni fogjuk, hogy különösen 1926 közepéig mily nagy aranyértékcsökkenés érte a bankpapirokat.

Az 1926. év augusztusában megkezdődött frankstabilizáció és az általános gazdasági átalakulás folyamata a hitelélet terén is jelentős változásokat idézett elő, amint azt helyesen következtetni lehet, ezek kedvező hatással voltak a bankok életére.

Míg a frank — 1926 jul. 31. és dec. 31. között — csaknem 100%-kal javult, addig a betétek csak 800 millióval mentek vissza (alig 4%); egyszóval a decemberi 22.9 milliárd 4680/M. aranyfrankot képviselvén a jul. 31-iki 2450/M. aranyfrankkal szemben, már megközelíti az 1913. évi 5384 millió frank betétösszeget. A bankmérlegek egyéb tételei nem igen mutatnak nagyobb eltéréseket ezen időközben, legalább is olyan mértékben, hogy abból a stabilizáció okozta különösebb hatásra következtethetnénk; azonban maga azon tény, hogy tételei papirfrankban nem igen változtak, világosan rámutat arra, hogy a tételek aranyértékben általában közelebb jutottak a háború előtti adatok nagyságához. Ha példának okáért az egyes bankok békebeli mérlegét összehasonlítjuk az 1926 dec. 31-ével, úgy az utóbbiak körülbelül négyszeresét teszik általában a békebelieknek, ami pedig már közel áll az aranyfrank 1926 december 31-iki 4.8-as értékéhez.

Végül is, ha az egyes intézetek tőzsdei árfolyamának és jövedelmezőségének (osztalék) változásait nézzük, úgy szintén arra az eredményre jutunk, hogy a frankstabilizáció az eddigi igen aláértékelt árfolyamokkal szemben már is egy bizonyos valorizációt idézett elő, ami a békeértékek jelentékeny árfolyamjavulásában és magasabb osztalékban nyert kifejezést. Bár ez főleg 1927 első hónapjaiban egyes intézeteknél 40—50%-ot is elért, mégis igen messze maradt aranyértékben a békeévektől.

Arra a kérdésre, hogy a hitelintézetek a frankstabilizáció után előállott gazdasági krízisben milyen helyzetet foglalnak el és a jövőre nézve milyen irányban kívánnak továbbhaladni, igen nehéz pontosan megfelelni. Alkalmam volt azonban egy igen neves bankszakemberrel hosszabb eszmecsere folytatni, aki többek között kifejtette erre vonatkozó álláspontját is.

Szerinte a stabilizáció csak helyreállította a helyes arányt a békebeli és a mostani tételek között, amelyek az 1927. évi ideiglenes adatok szerint már aranyban is elérik az 1913. évi állapotot. Ami pedig a saját tőkék csekély voltát illeti, azok a megfelelő ellentételeikben: az ingatlanokban arányosan lettek konzerválva, illetve valorizálva. Kedvezően befolyásolja a helyzetet az is, hogy az ipari válság ellenére — a jelentékeny betétszaporulat folytán — hitelek kellő bőségben és kedvező kamatfeltételek mellett állanak rendelkezésre. Végül azon kérdésemre, hogy várható-e a banküzletágban nagyobb bukás vagy esőd, a leghatározottabban kijelentette, hogy attól már csak a közvetlenül előbb említettek miatt sem kell tartani s különben is a jobb bankok nagyobbára békebeli keletkezésű, jól megalapozott intézmények, amelyek eléggé felkészülteknek látszanak a gazdasági változáson való szerencsés átjutásra.

Valóban a helyzet kedvező a banküzletekre, a tőkék elégséges volta, a tőzsde, különösen a fix kamatozású papírok — emelkedő tendenciája bőséges és nagyarányú üzletekre ad kilátást s főleg lehetővé teszi, hogy a bankok új részvények kibocsátásával felfrissítsék tőkekészleteiket; kötvénykibocsátásokkal pedig forgalmukat és jövedelmezőségüket emelhessék.

Ahogy végigmentünk a közelmúlt eseményein és azok hatásain, sehohsem talákoztunk olyan momentummal, amely biztosan rámutatott volna arra, vajjon a frank, melyet stabilizáltak ugyan, megmarad-e ezen értékén a továbbiak során, vagy pedig újabb emeléssel — csökkentéssel fogják végleges értékét megállapítani, avagy megfelelő osztószámmal aranyalapra hozni. Ezek szerint a frank még nem érkezett el a stabilizáció utolsó stádiumához és egyetlen kormánynyilatkozat sem engedi sejtetni, hogy mekkora lesz és mi lesz Franciaország jövő pénzegysége. Abban azonban az összes közgazdasági tényezők egyetértenek, hogy ezen a ponton nem állhat meg a stabilizáció s persze a követendő kibontakozási eljárások — nevezetesen a végleges „revalorizáció“ — tekintetében rengeteg megoldási kombináció vetődött már felszínre.

Mindenekelőtt azonban tisztában kell lennünk a francia közgazdasági életben most naponta felvetődő „revalorisation“ szó kétféle értelmével. Első értelmében alkalmazták a frank emelkedésére, mely közelebb hozta (re-valor) régi értékéhez; második értelme: a közgazdasági javaknak (békebeli betétek, járadékok stb.) a frank végleges stabilizációjával kapcsolatban való felértékelését (a Magyarországon használt „valorizáció“) jelzi. Mi főleg az első értelmezésével foglalkozunk, mivel a felértékelés abban az esetben, ha a pénz revalorizációja tényleg bekövetkeznék, magától végbefolyna.

A frank végleges revalorizációja körül két teljesen különböző főfelfogás alakult ki s mindkettőnek erős hívőtábora áll

egymással szemben. Az első felfogás, mely lassú folyamatban szeretné visszaadni a frank békeértékét teljes 100%-ban (revalorisation complete)¹⁷ nehezen keresztülvihetőnek látszik. Ez elsősorban egy folytatólagos és szisztematikus deflációt tételne fel, amely az adózók terhére törlesztené a közkölcönt (ami pedig névértékben az egész francia vagyon összességével egyenlő). Ez tönkretenné az ipart, a kereskedelmet, a mezőgazdaságot, melyek nem bírják el a végeláthatatlan és állandó árredukciókat, sem pedig a megállapított kötelezettségek teljesítését. Az árak, a bérek, fizetések, jövedelmek stb. szüntelen kiigazítása állandó gazdasági kríziseket okozna, melyek a közélet rendjét teljesen megbontanák s ami pedig az ez úton előálló automatikus valorizációt illeti, arra csak azt felelhetjük, hogy a közgazdasági életben a szerződések megújítatnak, az értékek kicserélődnek, a javak áthelyeződnek és pedig oly gyors mértékben, hogy egy meghosszabbított frankjavulás esetén sem lennének az igazságtalanságok reparálva.

A 240-es fontértékről, több mint 100 pontot nyerve, 123-ra vitték fel a frank értékét. Miért ne lehetne még 100 pontot behozni a veszteségből? — kérdik egyesek — s akkor a békeparitásnál (25.22 frank = 1 font) volnánk. Igen ám, de az előbbi közgazdasági szükségszerűségek hozták létre és egy kedvező politikai helyzet, amit pedig nem lehet állandósítani.

Ezt a megoldást főleg a kistőkések (rentiers) sürgetik, mivel ezúton az ő betétek és értékpapirjaik, bár hosszú évek során, de mégis valorizálódna. De honnan fizesse az állam a kamatokat, a lebegő adósságot és az örökös adósságot (pensions civiles et militaires)? Ez ma a költségvetésben papirfrankban 20 milliárdot meghalad, hogyan képzelik, hogy az állam 20 milliárd aranyfrankot fordítson erre a célra? Inkább később, ha már visszatért a normális élet, akkor kellene egy összeget beállítani a budgetbe a járadéktulajdonosok kártalanítására. A főnehézség azonban abban rejlik, hogy ez az út (a defláció mellett) megkivánná a politikai élet teljes nyugalomát és zavartalanságát. Ez elképzelhető hónapokra, esetleg néhány évre, de évek hosszú során sikeresen nem konzerválható, pedig a legkisebb kilengés az egész pénzügyi program felborulását okozhatná. Az is kérdéses, hogy a jelenlegi 14%-os ércfedezet (1927 márc. 10.) felemelhető lesz-e 60—70%-ra, ami egy jó valuta fedezetére szükséges?

A második megoldás hívei ezzel ellentétben nem szeretnék a gazdasági életet egy ilyen hosszú lefolyású revalorizációnak kitenni s hivatkoznak arra, hogy a frankstabilizáció sikeres bekö-

¹⁷ Ennek a felfogásnak hirdetői amerikai példára hivatkoznak; az Egyesült Államokban ugyanis a rabszolga-háborúban leromlott dollárt valóban hosszú évek során emelték fokozatosan vissza a háború előtti értékéhez.

vetkezte statisztikai adatokkal igazolta, miszerint a frankesés nem egy nagyfokú elértéktelenedés volt, mint Németországban, hanem egy kismértékű értékesökkenés mellett inkább értékelődés és a stabilizáció pedig egy pénzügytechnikai (szorzási) eredmény.¹⁸ Ha pedig így áll az eset, osszuk el az összes értékjelző számokat egy helyesen megállapítandó alapszámmal s adjunk nevet az új pénznemnek (mint az Belgiumban, Ausztriában, Magyarországon is történt) és ezzel a stabilizáció egyszerre befejezést nyerne.

Megoldatlan kérdés azonban az, hogy melyik ponton stabilizáljunk. Vajjon a frank mai kurzusa (1 font sterling = 125 frank) megfelel-e valóságos értékének? Másképen: a font sterling 125 frankkal véve, olcsó-e vagy drága? A francia kereskedelmi indexnek az amerikaival és az angollal való összehasonlítása, a jelzett országokban forgalomban lévő bankjegyek mennyisége s azok fedezete alapján végzett számítások kétségtelenül odamutatnak, hogy a frank többet ér, mint azt az 1 font sterling = 125 frank arány kifejezné. Bár nehéz határozottan megjelölni azt a számot, amelynél a végleges megállás megtörténhetne, mégis az összes gazdasági tényezők figyelembevételével az 1 font sterling = 100 frank arány látszana a legrealisabbnak. Ilyen módon a gazdaság újabb erősödést nyerne s még a teljes valorizáció követelői — a kötvénytulajdonosok — is némileg kedvezőbb helyzetbe kerülnének.

A közgazdasági élet azonban nem tűri a bizonytalanságot s így sokak előtt felmerült már az a terv, hogy legalább is a végleges valorizáció bekövetkeztéig az üzleti élet elszámolásaiiban és szerződéseiben egy elvont számot állapítsanak meg és hozzák a frankkal arányba s ez képezné — mint nálunk annak idején a takarékkorona — a számadások alapját. Bár az eszme nem helytelen, mégsem hiszünk megvalósíthatóságában, mivel a) a jelen törvények szigorúan megtiltják az ilyen módon való számolásra és fizetésre való kötelezést; b) a kormány pedig szintén nehezen járulna hozzá egy ilyen intézkedéshez, már csak azért sem, mivel ez a frank jelenlegi stabil helyzetébe vetett bizalom megingását vonhatná maga után.

Visszatérve a revalorizációra, meg kell állapítanunk, hogy — bármelyik módot is válasszák az illetékesek az új francia pénzegység elérésére — két fontos körülményt kell szem előtt tartani. Az egyik, melynek rendkívüli jelentőségére már több ízben rámutattam: a külföldi tartozások rendezése. Enélkül végleges stabilizáció és aranyalapra való visszatérés nem

¹⁸ Ezt látszik igazolni az is, hogy a detail és nagykereskedelmi árak, az üzleti forgalom összegei nagyságukban 4—6-szorosát teszik a békebeli áraknak, ami pedig közel áll az aranyfrank szorzószámához. Végül pedig a külkereskedelmi forgalom 8-szorosa volt 1926-ban az 1913. évihez, s ez a szám pedig pontosan az aranyfrank 1926. évi középárfolyamával egyenlő.

lehetséges! Nem lehetséges, hiszen hogyan tudjon az az állam csak néhány évre is számot vetni gazdálkodásával, ha nem tudja: mikor és milyen mértékben fogja egy hirtelen nagyobb fizetési esedékesség az eddigi munka gyümölcsét tönkretenni? Másodsorban pedig a gyors intézkedés az, ami az új érték megállapításánál feltétlenül szükséges. A stabilizáció folytán már valójában meglévő, de még meg nem állapított és „láthatatlan” aranyvaluta (étalon invisible) idegessé teszi az üzleti számítást, a gazdasági élet minden ténykedését; viszont annak biztos tudata, hogy a holnap nem fogja meghazudtolni a tegnapot, nyugalmat hoz a gazdaságra és tényezőit életerős működés kifejtésére indítja.

Ha már most végigtekintünk az itt leírt stabilizációs folyamat összességén s különösképp a gazdasági életre gyakorolt általános hatásait összevetjük a hitelélet két főszervének: a tőzsdének és bankoknak helyzetével, érdekes kép tárul elénk. Bár az ipari vállalkozások határozottan érzik a krízis hatásait, mégis az ennek szükségszerű következményeképen várt hitelválság, kamatemelkedés stb. nem érezhető, sőt mondhatni — a kormány előrelátó politikája és a bankok betétfelkészültsége folytán — éppen ellenkezője következett be. A tőzsdei értékek esése, mely ugyancsak az ipari válság rendes velejárója, nem történt meg, sőt itt is az egész vonalon-felértékelésszerű emelkedés nyilvánult meg.

Ez pedig röviden azt jelenti, hogy a közgazdasági élet érzékeny faktorai is helyesnek ítélték a frank értékállandósítását s helyzetüket tekintve, teljesen érettnek látszanak a végleges revalorizáció keresztülvételére.

Hevesy László.

A magyar autonóm vámtarifa hatása gazdasági életünkre.¹

A „*Magyar Közgazdasági Társaság*“ a magyar autonóm vámtarifának tervezetét 4½ évvel ezelőtt megbeszélés tárgyává tette. A vitát *Matlekovits Sándor*, a napirenden lévő kérdés lényegét átfogó néhány szóval vezette be. „A mai műveltség állapota megköveteli azt, hogy az országok egymással nemzetközi kapcsolatba jussanak és a nemzetközi kereskedelem képezze azt az összekötő kapcsolatot, amely a *népeket jó barátokká alakítja*.“ A vámtarifa tervezetét elkészítője, *Ferenzi Izsó* min. tanácsos ismertette. Előadásának alapgondolata a következő volt: „Minden erőnkből segítenünk kell külkereskedelmi mérlegünk passzivitásán, mert különben az ország teljes lezúllásba, illetve gazdasági szolgaságba jut. Mindezekről megóvni az országot, ez célja az új vámtarifának. Az utóbbinak iparvédelmi jellegűnek kell lennie. A védvám kiadós legyen, hogy valóban meg is oltalmazhassa a meglevő ipart és a *hiányzó iparágak keletkezésére hatályosan ösztönözhesse*. Csak az erős védelmi vámok segítségével csalogathatjuk ide az elhelyezést kereső idegen tőkét. Minthogy a vámvédelem az iparnak létkérdése, ezért a *mezőgazdasági termelő kell, hogy vállalja azokat a terheket, amelyek ipari termelésünk fejlesztése érdekében elkerülhetlenek*.“

A vita végén *Matlekovits* elnök arra mutatott rá, hogy az iparfejlesztés hazánkban 1878 óta nemcsak jelszó, hanem közkívánság volt. Adókedvezményekkel, közszállításokkal és szubvenciókkal támogatták az ipart. S tény, hogy iparunk az utolsó 30 évben erősen fejlődött. Ennek dacára ismételten felmerült az a nézet, hogy a messzemenő állami támogatás felesleges volt. A vámtarifa tervezetével szemben *Matlekovits* óvott attól, hogy a védelem túlzásba essék és hogy a vámok főcélját a hazai iparnak lehető egyeduralmában keresse. A gazdasági életet máról holnapra nem lehet átalakítani, sem a külföldről importált ipari cikkeknek behozatalát megfojtani. Kereskedelmi mérlegünket elsősorban mezőgazdaságunk belterjesebb

¹ Tekintettel arra, hogy a Közgazdasági Szemle egyik legutóbbi számában megjelent cikk inkább a nagyiparos köröknek a vámvédelem kérdésében elfoglalt álláspontját juttatta kifejezésre, a szerkesztőség nem tartotta helyénvalónak elzárkózni az elől, hogy az ellenkező álláspontot képviselő felfogás is kifejezésre jusson a Szemle hasábjain. *Szerk.*

üzemvitele és agrár terményeink fokozottabb kivitele javíthatja meg. A magyar vámtarifának mindig tekintettel kell lennie mezőgazdaságunkra és a nagy fogyasztóközönség érdekére. *Mezőgazdaságunk az az erős horgony, amely országunk hajóját a világ zivataros tengerén fenntartja.*

Szakirodalmunkban *Lengyel Géza* szintén a kiadós ipari vámok mellett² tört lándzsát. Az érvényben levő ipari vámjaink szerinte nem alkalmasak a külföldi behozatal *energikus visszaszorítására*. A növekvő állami terhek nem fedezhetők, ha nagy részük *egészséges és jól jövedelmező iparra át nem hárítható*. *Az ipar védelme nélkül csődbe jutunk*. Az iparcikkek igen nagy sorozatánál beszélni sem lehet arról, hogy a belföldi árút a vám megdrágítaná. Magyarország iparának védelmi vámpolitikája tekintetében tökéletes nyugalommal s minden kedvezőtlen következménytől biztonságban úgy járhat el, ahogyan magájának látja. A barátságos kereskedelmi szerződéses tárgyalásoknak a teljes egyenlőség, méltányosság és kölcsönösség alapján kell lefolyniok; ha ők engednek, engedhetünk mi is.

Az új autonóm vámtarifa az 1924:XXI. t.-c.-el törvénybe iktatva 1925 január 1-én életbe lépett. Két és fél éve ennek. Rövid időköz ugyan nemzetek és országok történetében, de talán még sem végzünk fölös munkát, ha megkíséreljük megállapítani autonóm vámtarifánk gazdasági életünkre való hatásának mérlegét.

A vámtarifának szükséges voltát külkereskedelmi mérlegünk passzív voltával indokolták meg. Az alábbi kimutatás mutatja be az 1922—1927. évi külkereskedelmünk képét:

Külkereskedelmi forgalmunk értéke millió pengőben

Év	Behozatal	Kivitel	A behozatal értéke nagyobb volt a kivitelénél
1922	626	383	243
1923	491	392	99
1924	815	667	148
1925	858	812	46
1926	952	870	82
1926 első három	212	177	35
1927 hónapja	251	176	75

Külkereskedelmünk ezévi áprilisi mérlege szintén 38.6 millió pengővel passzív volt.

Régi igazság, hogy minden statisztikai adat számos hatóerőnek eredője. Ha tehát egyes, bár egyneműeknek jelzett statisztikai adatokat egymással szembe állítunk és ezekből következtetéseket vonunk le anélkül, hogy a legbehatóbb vizsgálat tárgyává tennők, mily különböző tényezők működtek közre az

² *Lengyel Géza*: „Vámvédelem, ipari többtermelés“. Budapest, 1922, Athenaeum kiadása.

egyres statisztikai adatok kialakulásánál, az ily összehasonlítások rendszerint nem egyebek a számokkal való játéknál.

Külkereskedelmi forgalmunk fontosabb árúinak névjegyzéke azonban igazolja, hogy az ország kivitelének 75—90%-át agrárterményeink és mezőgazdasági iparaink terményei szolgáltatják. Konstatálhatjuk azt is, hogy a szabad forgalom behozatala óta kivitelünk értéke nagyobb arányban emelkedett a behozatalénál. Lényeges visszaesést csak a malomipar mutat. Az 1927. év első négy hónapjában a mérleg lényegesen rosszabbodott az elmúlt év megfelelő időszakának mérlegéhez viszonyítva. Ezt a visszaesést faneműek, továbbá ipari cikkek — gyapjúsövetek, papirosárúk, gépek, kikészített bőr stb. — nagyobb behozatala okozta. A kivitelnél az exportált liszt értéke körülbelül 11 millió pengővel csökkent.

A gyakorlat tehát igazolta Matlekovits Sándor amaz állítását, hogy külkereskedelmi mérlegünket elsősorban mezőgazdaságunk belterjes üzemvitele és megfontolt gazdasági politika javíthatja meg, nem pedig magas ipari védvámok. Viszont nem igazolták a tények a kiadós védővámok mellett felhozott azt az érvet sem, hogy csak magas ipari védvámokkal, az ezek által nyújtott jövedelmezőségi prémiummal tudjuk az országba csalogatni az elhelyezést kereső külföldi tőkét és azokat a magyar többtermelés szolgálatába állítani. Tény az, hogy a végzetes háborúban elpusztult az ország nemzeti vagyonának nagy része. A forradalom, a kommunizmus, az ország megszállása és megesonkítása, főleg pedig az infláció a tönk szélére sodorta az országot. A népszövetség kölesöne, pénzügyi kormányzatunk öntudatos pénzügyi politikája s végül a magyar adófizető áldozatkészsége szanálták az ország zilált pénzügyeit. Magyarország kormánya az utóbbi három év alatt követett hitelpolitikájával ki tudta küzdeni a világ pénzpiacának elismerését és bizalmát. Az idegen tőkét nem kellett idecsalogatni, jött és jön az magától, sőt a helyzet ma az, hogy nemzeti pénzügyintézetünk elnöke szükségesnek tartotta óvó szavát felemelni a könnyű adósságcsinálás ellen. Mindezekben semmi részük sem volt az ipari védvámoknak, sőt ellenkezőleg, a világ legtekintélyesebb bankárai elítélőleg nyilatkoztak gazdasági politikánk emez ágáról.

Az ipari vámok előlküzdő harcosa, Lengyel Géza, munkájában azt is állítja, hogy nem szabad a világ nagy összeközéseit gazdasági okoknak tulajdonítani. Ezzel szemben tény, hogy az egy évszázad óta viselt véres háborúknak nagyobb része főleg gazdasági okokra vezethető vissza. A végzetes világháború is főleg abból származott, hogy Anglia a világkereskedelemben évszázadok óta elfoglalt vezető állását Németország versenytől féltette. Ezt igazolja például a *Saturday Review*, 1897. évfolyamában megjelent cikk, amely-

ben egy közismert angol politikus őszintén kifejtette: „*Germaniam delendam esse*“.

1898-ban *Bismarck*, levélben hozzá intézett ama kérdésre, nem mondhatná-e meg azt a receptet, amely az angol-német viszonyt barátságosabbá tenné, sajnálatát fejezte ki afölött, hogy a kérdéses viszony nem barátságosabb a tényleg fennállónál. De még inkább sajnálja, hogy nem tudja megnevezni a hathatós gyógyszert, mert az egyedüli, amelyet *Bismarck* ismer, az volna, hogy *Németország fékezze iparának fejlődését*. Ez a gyógyszer alig jöhet tekintetbe.

E tekintetben hivatkozhatunk a csehszlovák-magyar kereskedelmi szerződésre is. Több mint nyolc hónapon át folytak a tárgyalások. Magyarországnak nem sikerült áttörnie a csehszlovák minimális agrár vámoknak prohibítív korlátjait, ellenben Magyarország kénytelen volt ipari vámtételeiből nem éppen jelentéktelen engedményeket adni: *célszerűségi okokból*.

Azzal is érveltek a túl magas ipari vámtételek mellett, hogy egyesegyedül az iparvédelmi vámok fegyverével törhetünk majd utat mezőgazdaságunk nem egy fontos terméke számára az elhelyezési piacok felé. „Ha ők engednek, engedhetünk mi is.“ Magyarország eddig kötött kereskedelmi szerződésai nem szólnak ennek az érvelésnek helytálló volta mellett. Hisz még a szomszéd Ausztria is a fennálló kereskedelmi szerződésben már lekötött agrár vámjait, egyoldalulag alaposan felemelni készül. Megjegyzendő, hogy autonóm vámtarifánk előharcosainak érveihöz hasonló érveléssel élt annak idején *Caprivi*, német birodalmi kancellár, midőn a német autonóm vámtarifának magas tételei érdekében síkra szállott. Csakhogy Németország akkor a föld egyik leghatalmasabb állama volt; óriási hadserege és hajóhada súlyt adott akaratának. „Mi nem félünk senkitől, csak az Istentől“ — mondta *Bismarck* a német birodalmi ülésben. A vámpolitika is az erő, a hatalom kérdése.

Legyen szabad még hangsúlyoznom, hogy a kereskedelmi szerződéseknek csak az esetben van tényleges értékük, ha ezek a szerződések a „*do ut des*“ elve alapján köttetnek, úgyhogy a szerződéses két félnek egyaránt érdeke a kereskedelmi szerződés lojális betartása. Ezen állítás igazolásául szolgáljon a gyakorlati életből vett, elég jellemző, alábbi példa: E szavad elején Németország Svédországgal is kötött kereskedelmi szerződést. Az utóbbihoz tartozó zárjegyzőkönyv 10. §-a tartalmazta a szokásos lojalitási klauzulát. E szerződés biztosította Németországnak azt a jogot, hogy a narviki kikötőn át nagyobb mennyiségű svéd vasércet szállíthasson kohóiba. Az 1906. év őszi hónapjaiban a svéd vasérbányáktól a narviki kikötőhöz vezető vasút, felsőbb rendeletre, késedelmesen állította ki a vasérc szállításához szükséges vagonokat, minek

folytán 1906 november 1-től kezdve a kérdéses vasérckivitel a minimumra csökkent. Ez ügyben meginterpellálták 1906 december 7-én a birodalmi kancellárt. *Posadowsky gr.*, a német kereskedelmi szerződések nagymestere, a következőket válaszolta: „Ich gestehe zu, dass eine Regierung nicht in der Lage ist, sich in die Eisenbahnpolitik einer fremden Regierung zu mischen, ich möchte aber ferner behaupten, dass es unter Umständen im Wege der Eisenbahnpolitik möglich ist, den Wert von vertragsmässigen Zollsätzen und damit den Wert von vertragsmässigen Abmachungen vollkommen zu verschieben.“

Magyarország kezében nincsen a tengerhez vezető út. Kivitele idegen országok vasutait veszi igénybe. Folyamhajózását idegen befolyás alatt álló pool irányítja. Kivitelünk fontosabb áruí: vágó- és igásállatok, tojás, leölt baromfi, friss hús, kolbász, burgonya, zöldség, főzelék, gyümölcs stb. romlandó árúk. Ezekben az agrárterményekben való kivitelünk értéke exportunk összértékének körülbelül 25%-át teszi ki. Késedelmes vámkezelés, drága tarifák, vasútforgalmi intézkedések stb. az ország kivitelét megnehezíthetik, meggátolhatják.

Azt hisszük, hogy az előadottak eléggé igazolják a Közgazdasági Társaság néhai elnökének ama szavait, amelyekkel az autonóm vámtarifa tárgyában lefolytatott vitát bevezette. Viszont, hogy e rövid idő alatt az ipari védvámok harcias szószólóinak elgondolása mennyiben módosult, azt jellegzetesen világítja meg egy minap megjelent tanulmány.³ A szerző elgondolása a következő: Magyarország már a háború előtt sem volt tisztán agrárállam, hanem aránylag fejlett és változatos iparral rendelkezett. A régi Magyarországon az ipari termelés fejlődésének bizonyos előfeltételei bőségesen megvoltak. Aki a mai Magyarországnak ipari termelése felett szemlét tart, alig talál olyan iparágat, melynek gyökerei a múltba vissza ne nyulnának. A magyar ipar gyökerei mélyre nyúlók és egészségesek. Magyarországon az egész ipari termelésben *eltolódás* és nem *mesterséges iparfejlesztés* történt, *itt nem növeltettek nagyra gyökértelen termelési ágak*. Túliparosodásról szó sem lehet, épúgy erőszakos iparfejlesztésről sem. A textiliparban egyrészt a bel- és külföldi *tőke érdeklődése*, másrészt a *céltudatos és bevált védelmi intézkedések igen tekintélyes industrializálást hoztak létre*. *A gazdasági politika lehetőségeinek teljes félreismerésére vall azt hinni, hogy az egyes iparágakban mutatkozó fellendülést mesterséges úton létre lehetett hozni*.

Az előadottak előrebocsátása után tegyük közelebbi vizsgálat tárgyává, mily hatása volt autonóm vámtarifánknak az

³ *Lengyel Géza: Van-e túlindustrializálás Magyarországon? Közgazdasági Szemle, 1927 márc.—ápr. havi füzeté.*

ország gazdasági életére. Ez a vámtarifa az úgynevezett „hézag nélküli tarifa“ eszményképe, minthogy mindkét kezével bőszesen osztogatja a védvámokat úgy az iparnak, mint a mezőgazdaságnak. Kénytelenek vagyunk azonban megállapítani, hogy az autonóm vámtarifa agrár vámtételei nagyjából csak papiroson létező vámok, ezek a vámtételek sem mezőgazdaságnak, sem magángazdasági kartellbe nem szervezhető mezőgazdasági iparainknak, így pl. a legnagyobb iparunknak, malomiparunknak, anyagi érdekeit nem szolgálják. A magyar agrárvémtételek csak arra voltak jók, hogy a szomszéd államoknak indokul szolgáltak prohibíciós jellegű agrárvémtételeik létesítésére.

Ezzel szemben autonóm vámtarifánk kiadós ipari vámtételei hozzájárultak az általános drágaság fokozódásához, sujtották tehát a fogyasztók millióit s egyes-egyedül a kedvezményezett, többnyire kartellirozott iparágakat juttatták nagymérvű állami támogatáshoz, segélyhez. Mindez a védvám voltának, másrészt Magyarország agrár létének természetes folyománya.

Ami a védvámot illeti, ennek célja a nemzetgazdaság összes gazdasági tényezőinek harmónikus fejlődését lehetővé tenni. Ez okból az állam, védvám alakjában, segélyezi a gazdaságilag gyengébb termelési ágakat, hogy az utóbbiak fejlődhessenek, illetve felvehessék a versenyt az országba tóduló vámkülföldi árúkkal szemben.

A magángazdasági életben támogatni, segélyezni azt jelenti, hogy az egyik magángazdaság keresetének, illetve vagyonának egyik részét, minden ellenszolgáltatás nélkül, engedi át egy másik magángazdaságnak, egyes-egyedül a felebaráti szeretet szavára hallgatva. Más jelentősége van az állami támogatásnak, segélyezésnek. Ugyanis az államnak csak annyija van, amennyihez adózó polgárai juttatják. Azért régi igazság, hogy ha az állam egyik kezével segélyezi polgárai egyik részét, kénytelen másik kezével ugyanannyit elvenni polgárai másik részétől, illetve az adózó polgárok, vagy a fogyasztók összességétől. A *védvám*, lényegében, *nemzeti ajándék*, amely a kedvezményezett termelési ágaknak osztályrészül jut, a *fogyasztók összességének rovására*.

Minthogy agrárországokban a mezőgazdaság, mint legfontosabb termelési ág, főleg az, amely az országot el- és fenntartja, azért ily államokban az *agrárvémtételek morális létalapjuk nincsen*. Ezt a tételt igazolja a gyakorlat is. 1925 elején Magyarországon a búzaárak ugrásszerűen emelkedtek. Az 1924. évi termés gyenge volt, a búzakivitel az aratás után erőszakolták, a megmaradt búzakészletek felett főleg a spekuláció - rendelkezett. 1925 január hóban meginterpellálták a kormányt a nagy drágaság tárgyában. A miniszter őszintén

kijelentette, hogy az akkori drága búzaárak nem szolgálták a magyar mezőgazdaság összérdekét. Két budapesti malom nagyobb mennyiségű argentinai búzát vásárolt. 1925 január 31-én a kormány felfüggesztette a kenyérmagvak vámját. A jugoszláv, magyar és olasz vasutak *kedvezményes* tarifákat engedélyeztek a behozatalra kerülő tengerentúli gabona részére. A spekuláció megijedt, a búzaárak estek, az országban levő búzakészletek kibujtak, a megvásárolt argentinai búza java-részét Triesztből Ausztriába és Németországba irányították és csak a „dísz kedvéért“ került csekély vámkülföldi búzamennyiség magyar malmokban is feldolgozásra. A kivételes alkalmat, hogy a magyar búzaárakban az autonóm vámtarifa vámtétele kifejezésre juthatott volna, a kormány intézkedései folytán nem lehetett kihasználni.

Mindezekről eltekintve, agrárállamokban a gabonatermés értékesítésénél az agrárvámok úgy sem juthatnak kifejezésre. Ennek oka, hogy a mezőgazdaságot, vállalkozói óriási száma folytán, magángazdasági kartellbe Európában mindeddig nem lehetett szervezni. A vidéki gazda nem adja el búzáját sem drágábban, sem olcsóbban a községi malomnak, vagy pedig a fővárosi kereskedőnek, avagy pedig a vámkülföldi vevőnek. A gazdának nincs módjában megállapítani gabonájának árát előállítási önköltségeihez mérten, úgy kell adnia búzáját, ahogy veszik és pedig minden vevőjének azonos árban. Ugyanez áll a nem kartellirozott malomiparra nézve is.

Rendes viszonyok közt agrárállamokban a gazda egész termését exportparitáson értékesíti, azaz olyan áron, amely a külföldi piacig esedékes fuvar költség és az e piacokon esetleg fizetendő vám egy részének a világpiaci árból való levonása után jön létre. Ezzel szemben oly országokban, amelyek kenyérmagvak behozatalára vannak utalva, a mezőgazdaság gabonatermését importparitáson értékesítheti, azaz oly áron, amely egyenlő a behozatalra kerülő termék világpiaci árával, hozzáadva a behozatali vámot és a fogyasztási helyig esedékes szállítási költséget.

Önként értetődik, hogy ha agrárországokban silány a termés s ennek folytán külföldről búzát kell importálni, a gazda termését szintén importparitáson értékesítheti. Így pl. az 1909. évben igen gyöngye búzatermésünk volt, az 1909—1910. gazdasági évben 7.33 millió q búza került a monarchiában behozatalra, a búzát 1909. év szeptember havának első hetében Budapesten 8.69 aranykoronával drágábban jegyezték, mint Liverpoolban.

Legyen szabad még arra is rámutatnom, hogy agrárországokban a magas agrárvámoknak és a drága vasúti tarifáknak még az a hatásuk is lehet, hogy a kisebb termés nagyobb jövedelmet hajt a mezőgazdaságnak, mint a rekordtermés. Így pl.

az 1906. évben Magyarországnak rekordtermése volt, az 1906—1907. gazdasági évben nem is egészen egy millió métermázsza búzát és lisztet exportáltunk a vámkülföldre. 1906 szeptember hó első hetében a búzát Budapesten $2\frac{1}{4}$ koronával olcsóbban jegyezték, mint a világpiacon (Budapest 14.85, Liverpool 17.13 kor.) 1911-ben Magyarország búzatermése csak 51.7 millió q volt, az 1911—1912. gazdasági évben a monarchiának búzában való külkereskedelmi mérlege kiegyenlítődött, 1911 szeptember első napjaiban a búzát Budapesten 4.81 koronával drágábban jegyezték, mint Liverpoolban. Az 1906. évi rekordtermés kevesebbet hajtott a magyar mezőgazdaságnak, mint az 1911 évi kisebb termés. Ennek folytán az értelmes magyar gazda a háborúelőtti években, ha mindennapi imájában jótermésért is könyörgött, hozzátette „Jóságos istenem, de ne túlnagyot“.

Ily helyzetben volt éveken át a francia gazda is, ott is a magas agrárvámokkal védett vámterület termése nagyjában fedezte a belszükségletet. Németország agrár jellegű tartományaiban mezőgazdasága évek hosszú során át panaszkodott, hogy a jó termés, Isten áldása, csapást jelent számukra. A német állam ezt a visszásságot a beviteli jegyek rendszerével szanálta, lényegében tehát állami kartellel. S ilyen a helyzet ma az „Északamerikai Egyesült-Államok“ nyugati tartományaiban is, ott is a mezőgazdaság csak szerény közepes termést óhajtott, mert csak ez esetben juthatnak az *Unió* búzavámjai kifejezésre a búzatermés értékesítésénél.

Mióta Magyarország önálló vámterület, a magyar mezőgazdaság helyzete *még kedvezőtlenebbé vált*. Az 1906—1914. években a magyar gazda az 1906. évben megállapított búzavámoknak körülbelül 25—40%-át élvezte, ma az autonóm vámtarifa vámjai — amint már kifejtettük — képzeleti védvámok, sőt a magyar búzaárak, a drága kiviteli tarifák folytán, lényegesen alacsonyabbak, mint a világpiacon.

Így pl. 1925 aug. 1-én jegyezték Budapesten az elsőrendű tiszai búzát 30.—, Rotterdamban az azonos értékű Manitoba 1 búzát 39.10 pengővel. 1926 január 2-án volt az árjegyzés 32.80, illetve 40.50. 1926 ápr. 15-én 34.40, illetve 40.—, 1926 aug. 1-én 30.40, illetve 38.—, 1927 jan. 2-án 32.—, illetve 36.10 s végül 1927 ápr. 15-én 33.25, illetve 36.70 pengő. Ezek az adatok igazolják, hogy alig van ország, amelynek mezőgazdasága kénytelen volna, a világpiaci árhoz viszonyítva, búzatermését olcsóbban értékesíteni, mint a magyar gazda.

E visszas helyzet folytán előkelő helyről azt a jó tanácsot adták a magyar mezőgazdaságnak, térjen át külterjes üzemvitelre; előállítási költségei csökkenni fognak, ellenben termését importparitáson, azaz körülbelül 50%-kal jobb áron értékesíthetné. A mezőgazdaság nem jóléti intézmény, hanem gazdasági üzem, ennél fogva a magyar mezőgazdaságnak is arra kell

törekednie, hogy minél kisebb mennyiségű anyag- és munkával, minél nagyobb jövedelemre tegyen szert. Ez a jó tanács a termelési költségek alapvető törvényére vezethető vissza. Ugyanis az ipari termelésnél a termelési költségek annál kisebbek, minél racionáltabb az üzemvitel. Megfordítva áll ez a mezőgazdaságnál; a belterjes üzemvitel rendszerint nagyobb önköltségekkel dolgozik a külterjesnél. Ezt a tételt úgy is felállíthatjuk, hogy az ipari termelés által, a lehető legracionáltabb üzemvitele mellett, utolsónak előállított végvászón-, az utolsó hordó petróleum-, az utolsó süveg cukor-, az utolsó vas-sín előállítási költsége a legkisebb, ezzel szemben az utolsó mérő búza, melyet a legbelterjesebb gazdálkodással a földből kicsikarhatunk, a legdrágább.

Szerény nézetem szerint, az említett jó tanács követése sírját ásná meg a magyar mezőgazdaságnak, az ország fennállásának és a magyar nemzet létének; kuriozum, de szolgáljon *mementóul*, az ipari vámok merész előharcosainak!

Áttérve az autonóm vámtarifa túlmagas ipari vámtételeinek hatására, évszázados gyakorlat nem igazolja a magas ipari vámok *üdvözítő* hatását. A földkerekségen körülbelül 60 független állam van. A merkantilizmusnak az ipari védvámokról szóló tanát, több mint 2½ évszázad óta, mindenütt ismerik. Ha csak magas ipari védvámoktól függne az egyes országok boldogulása, virágzása, nem volna visszamaradt ország. De a gyakorlat azt igazolja, hogy a kultúrállamokat nem a magas védvámok tették gazdagokká, hatalmasokká, hanem lakosságuk alkotóképessége, szorgalma és hazafisága. Figyelembe veendő az is, hogy Magyarország magas ipari vámtételeinek behozatalára alkalmatlan időpontot választott. A trianoni békekötés folytán Magyarország elvesztette erdeit, érctelepeit, sóbányáit, a földgázt, a nagy reményekre jogosító petróleumtelepeket. Magas hőfokú, kénmentes, kokszolásra alkalmas szénnel számottevő mennyiségben Magyarország sohasem rendelkezett. Nem szabad figyelmen kívül hagyni azt sem, hogy a szállítási lehetőség, a tarifális helyzet hazánkban a lehető legkedvezőtlenebb. S ily viszonyok mellett buzdítják a megnyomorított kis országot, hogy *autarchiára* törekedjék, máról-holnapra várázsoljon elő mindenféle ipart.

Előkelő helyről hangzott el nemrég a vészkiáltás: „ment-sük meg a magyar ipart, ne engedjük áldozatul odadobni a 35 ezer munkást foglalkoztató textilipart“. Szerény nézetünk szerint ez a vészkiáltás nyitott kapukat dönget. Nincs Magyarországon egyetlen komoly ember, aki szívből nem kívánná, hogy ebben az országban tízszer annyi gyárkémény füstöljön. A baj csak az, hogy a magyar iparok legnagyobb része nem munkája belértékéből, hanem alapos vámból, azaz nemzeti ajándékokból akar megélni. Bátorkodunk felvetni a kérdést,

hogyan az ország melyik termelési ágának, melyik néprétegének van módjában ily messzemenőleg segíyezni, támogatni a magyar ipart? Az ország többsége, az őstermelés, kénytelen termését aránylag oly olcsó áron értékesíteni, amint egyetlenegy ország mezőgazdasága sem. Ezzel szemben a magyar ipar nagy része azt követeli, hogy a mezőgazdaság ipari szükségleteit szerezze be világpiaci áron, hozzáadva a drága fuvar- és az aránylag még magasabb behozatali vámot.

Azzal érvelnek, hogy a mai magas vámtételek csak *nevelő vámok*. Ezt a biztatást, a legjobb akarat mellett sem lehet komolynak venni. Itt van a vasipar, kétezer éves multja van, a magyar vasutak megmondhatják, mily áron szerzik be vas-szükségleteiket, járműveiket és mennyibe kerülnek ezek az iparcikkek az idegen vasutaknak. Itt van a cukoripar, százéves multja van, Magyarország agrárállam és a magyar fogyasztó kénytelen ezt az elsőrendű élelmezési cikket igen drágán megfizetni. Itt van a szénipar, a gazdasági élet mindennapi fekete kenyérének termelője. Nincs védővámja, de a vasutak, a legnagyobb szénfogyasztók, kénytelenek dumpingoló tarifáikkal a hazai szénfogyasztóknak s így önmaguknak is felhajtani a hazai szén árát. A statisztikai hivatal adatai szerint a hazai barna szén indexszáma az 1913. évi árhoz viszonyítva, 1927 március 31-én 200 volt, ellenben a felsősziléziai porosz széné, dacára a jelentékenyen megdrágult behozatali fuvarnak, csak 160.

Vegyük a textilipart. A magyar képviselőházban kereskedésünk hangadó vezére nyíltan kijelentette, hogy kifizetődik külföldre utazni olcsó kiruházkodás céljából. Különbön is, mindenkinek módjában áll a textilárúk drága voltát személyesen megállapítani.

Fokozza a bajt, hogy a kartellirozott ipar törekszik a magas vámot, sőt a drága behozatali tarifákat is, lehetőleg teljes egészükben kihasználni. Erre vezethető vissza, hogy az alapos vám dacára, az idegen árú mégis bejöhethet az országba. Ily viszonyok mellett, szerény nézetünk szerint, nagyon is vitás, hogy ki tulajdonképen az áldozat, az ipar, vagy pedig a fogyasztó?

Mit kívánhat az ország az ipartól, ennek példányképeül szolgálhat a *magyar malomipar*. Az országnak e legnagyobb ipara teljes joggal hivatkozhat arra, hogy minden állami támogatás, védővám és kartellhaszon nélkül, saját erejéből lett naggyá. Ez az iparág volt úgyszólván az egyedüli, mely a honi munkát a külföldön kellő haszonnal értékesítette, de a szerzemény nagy részét a magyar közgazdaságnak juttatta. Javította a magyar búza értékesítési viszonyait, lehetővé tette, hogy az ország egyes vidékeinek silány minőségű búzája is jó áron értékesíthető legyen. Előmozdította a magyar mező-

gazdaság belterjesebb üzemvitelét, a magyar közéletmezésnek *exportáron*, tehát igen olcsó kenyeret, állatállományunknak is jutányos áron kiváló minőségű abraktakarmányt bocsájtott rendelkezésre. Sok belföldi iparágnak, tekintélyes gabonakereskedésünknek és az ország közlekedési vállalatainak jövedelmező keresetet biztosított. S erről az iparról azt írta, már 20 évvel ezelőtt egy prágai közgazda, hogy nincs még példa arra, hogy az évek folyamán egy nagy ipartól annyit elragadtak volna, mint éppen a magyar malomipartól.

Arra is hivatkoznak, hogy a mezőgazdaság képtelen foglalkoztatni az ország elég sűrű lakosságát, ennél fogva mindenáron ipart kell teremteni. A kérdés azonban az, vajjon ezeknek az iparoknak folytatása gazdaságos-e, azaz hajtanak-e tényleg hasznot az országnak? Ebben a tekintetben utalunk egy nemrégiben megjelent igen érdekes cikkre.⁴ A közlemény szerzője kimutatja, hogy pl. a kőolaj- vagy textilipar érdekében a mezőgazdaságnak jóval nagyobb áldozatokat kell hoznia, mint amennyi hasznot ezek az iparok hajtanak a köznek. Kívánatos volna, hogy az illetékes tényezők ezt a kérdést alaposan megvizsgálják és a közvéleményt felvilágosítsák, hogy e fontos kérdésekben tisztán lássunk.

Végül még egy megjegyzést. Az 1920. évi népszámlálás szerint Magyarország összlakossága 7.98 millió lélek volt, ebből az őstermelésre jutott 4.45 millió, azaz 57%. Az összes keresők száma 3.75 millió volt, ebből az őstermelésre szintén jutott 57%. Magyarország alkotmányos ország, a lakosság által választott törvényhozása van. A parlamentarizmus alapvető törvénye, hogy a *többségnek mindig igaza van*. Célszerű-e bevárni, míg a magyar mezőgazdaság, élet- és fajfenntartási ösztöne által hajtva, hatalmi szóval fog érvényt szerezni igazának?

Havas Mór.

⁴ Ifj. Leopold Lajos: *Mezőgazdaságunk vámhelyzete*. „Köztelek“ 1927. 31-ik szám.

Az automobil-közlekedés.

Az automobil a szárazföldi közlekedés legfiatalabb eszközét képezi. Sajátságai ezt a járművet az állati erővel továbbított közúti kocsik és az alacsonyabb rendű vasutak közé iktatják be. Az előbbieket ugyanis felülmúlja úgy hordképesség, mint főleg sebesség tekintetében s így teljesítőképessége lényegesen nagyobb azoknál. Az utóbbiakat sebesség tekintetében megközelíti ugyan, de teljesítőképesség tekintetében messze mögöttük marad. Térhódítása fentjelzett tulajdonságainak megfelelő volt. Ott hol fölényben van, sokkal jobban éreztette hatását, mint azon a területen, ahol ő a gyengébb fél. A lovas járművek száma erősen csökkent az autók versenyének hatása alatt. A verseny hatását azonban a vasutak is egyre jobban érzik.

Közúti gépjárművet építeni, már igen régi törekvése volt az emberiségnek. Cugnot francia tiszt volt az első, ki egy gőzüzemű közúti kocsit épített, mely első útját 1769-ben tette meg. Ez a jármű azonban, nem bírt gyakorlati értékkel. Ezután évtizedek hosszú során át, eredménytelenül kísérleteztek. Csak 1820 után kezdett komolyabb méretekben fejlődni Angliában a közúti gőzkocsi. Itt viszont egy hibás törvény, a „Locomotive Act“, melyet 1840-ben hoztak, mesterségesen megakadályozta a fejlődés természetes menetét. Új fejezetet jelentett az autó fejlődésében, az exploziós motorok alkalmazása hajtóerő gyanánt. A benzinautó feltalálói Daimler és Benz, kik 1885 körül építették első gépkocsijukat. A nagy rázkódtatás, — melyet az egyenlőtlen pálya okozott — ezeket a járműveket is erősen megrongálta s így igen nagy jelentősége volt a Dunlop által feltalált pneumatiknak, mely nem csupán a rázkódtatásokat csökkentette, hanem egyben a gördülés ellenállásait is mérsékelte.

Ami a hajtóerő kérdését illeti, megállapítható, hogy ma az autók túlnyomó része, benzinmotorokkal van felszerelve. Emellett azonban, jelentős szerep jut az elektromos meghajtásnak is, az akkumulátoros kocsik különböző formáiban. Az automobil fejlődése ma is tart. A tökéletesítésre irányuló munkák, több jellegzetes irányban figyelhetők meg. Részben még ma is a jármű sebességének további fokozására törekszenek. Segrave — egy 1000 lóerős autóval — csak legújabban döntötte meg a sebességi világrekordot és teljesített óránként max. cca 330 km-t. Ilyen fantasztikus sebesség gyakorlati alkalmazásáról, — legalább is egyelőre — aligha lehet szó. Ezenkívül nagy súlyt fek-

tetnek a kocsik lehető könnyű építésére. Ezt a holt- és hasznosúly kedvezőtlen viszonya indokolja. Nagy jelentősége van azoknak a kísérleteknek, melyek a Diesel-motornak az alkalmazására irányulnak. Jellemző, hogy 1927 őszén, Indianapolisban már egy nemzetközi Diesel-autó versenyt fognak rendezni. Széleskörű kísérletezés folyik — főleg Németországban és Franciaországban — a benzinnel, mint üzemanyagnak a helyettesítésére vonatkozólag.

Az autó elterjedéséről, valamint az autóipar jelentőségéről és a termelés nagyságáról nagy körvonalakban képet nyújt az alábbi néhány adat.¹ Az Egyesült Államokban, — mely ma az autóipar központja — 1895-ben 300 darab autót gyártottak. Tíz évvel később 25.000 darabot, míg 1915-ben már cca. 900.000 db. volt az évi termelés, mely azután 1925-ben cca. 4.2 millió darabra emelkedett. Ebből látható, hogy az autó igazi népszerűsödése, az Unióban is, csak a legutóbbi 10 év alatt következett be. Tekintve, hogy a világ egész autóiparának 1925. évi össztermelése cca 4.8 millió db. volt, így az Unio ennek majdnem 90%-át szolgáltatva. Érdekes megjegyezni, hogy ennek a horribilis termelésnek, átlag csak 5—10%-a kerül exportra. Ennek dacára azonban, az autó az államszövetség egyik legjelentősebb kiviteli cikke, mely 1925-ben a kiviteli cikkek sorában érték szerint a 4-ik helyen állott, a gyapot, nyersolaj és gépek mögött. Az 1925. évi össztermelésből cca 465.000 db esik az összes európai államokra. A világtermelésben második helyen áll Franciaország, mely 177.000 darabbal az össztermelés cca 3.6%-át gyártotta. Utána következnek Anglia 3.55%, Canada 3.5%, Németország 1.2% stb. Magyarországon ugyanezen évben csak 329 db autót gyártottak. A világon lévő összes gépjárművek száma, 1926 elején — a Washington-ban megjelenő Commerce Reports szerint — 25,973.928 db volt. Ennek cca 77%-a volt az Egyesült Államokban, Anglia a sorban a második 5.6%-al, majd utána következnek Franciaország 3.3%, Canada 2.8%, Németország 2.1% stb. Magyarországon ugyanezen időpontban csak 9.141 db gépjármű volt. A világ gépjárműkészletéből 80% személyautó, míg 13.3% teherautó, 0.7% autóbusz és 5.8% motorkerékpár.

Az automobilnak az egyéb szárazföldi járművekkel való versenyét nagy — sőt mondhatni döntő mértékben — befolyásolja egy olyan tényező, mely nem magának a járműnek a sajátossága. Ez az útkérdés. Míg azonban a többi közúti járművel szemben való viszonyt, ez a kérdés csak másodsorban érinti — tekintve, hogy a pálya adottságai egyaránt befolyásolják az egymással szemben álló közlekedési eszközöket, — addig a vasúttal szemben a helyzet egészen más. Itt a verseny kifejlő-

¹ Wl. Woytinsky: Die Welt in Zahlen, V. Buch-Handel und Verkehr. Berlin, 1927, 56. old.

désének a jó út — illetve pálya — képezi az előfeltételét. Az autó megjelenése és kifejlődése, tehát nem csupán az egyéb szárazföldi közlekedési eszközökkel szemben éreztette hatását, hanem a parancsoló szükség jellegével bíró igényeket támasztott, a közutakkal szemben is.

A múlt század első harmadában, még a közutak voltak a szárazföldi közlekedés főütőerei. A század második harmadában rohamosan tért hódító vasutakkal szemben azonban, egyre csökkent önálló jelentőségük. A század utolsó éveiben megjelent a benzinautó a közutakon s annak rövid pár esztendő alatt elért eredményei, előre vetették a közutak nagy renaissance-ának árnyékát. Az autó fejlődési folyamata gyors volt és még ma sem tekinthető befejezettnek. Valószínű, hogy a további fejlődés, az autónak az egyetemes közlekedésügyben való mai elhelyezkedését, még jelentős mértékben el fogja tolni, annak javára. Az autó decentralizált jellegű, gyors és nagy akció-sugárral bíró közlekedési eszköz. Decentralizált, mert teljesen az egyén hatalma alatt áll. Állandóan menetkész és aránylag igen hosszú útra tud magával vinni üzemanyagot. Ezek a jó tulajdonságai, eleinte főleg a személyszállítás terén nyitották meg számára az érvényesülés lehetőségeit. Néhány évig főleg ebben az irányban fejlődött. Azonban már jóval a világháború kitörése előtt, alkalmazni kezdték teherszállítási célokra is. Az a szerep, illetve jelentőség, melyet az autó valamely állam közlekedésügyében betölt, rendkívül különböző. Ez ugyanis számos tényezőtől függ. Elegendő ezek közül csak a legfontosabbakat megemlíteni. Ilyenek: az általános gazdasági helyzet, a kultúrfok, a közutak fejlettsége, a forgalom méretei és annak jellege, stb. Tekintve, hogy ennek a tárgykörnek a vizsgálatához belső alig állott adat rendelkezésre, míg külföldi anyag beszerzése nagy nehézségbe ütközött, valamint, hogy az autóközlekedésnek tudományos irodalma még külföldön is alig van, így az alábbi fejtegetések nem tarthatnak igényt a teljesség jelzőjére.

A közúti hálózatnak az autóközlekedés szempontjából elsőrendű fontossága van. Az autó megjelenésének idejében a közutak legnagyobb részben vízzel kötött makadam és kisebb mértékben kockaköböl készültek. A városi utaknál ugyan, akadtak már ebben az időben is hézagmentes burkolatok, ezek azonban csak kísérleti jelleggel bírtak. Az útburkolatoknak tökéletesítési folyamata, a XX-ik század elején kezdődött. Először a makadamburkolatot, majd a különböző köburkolatokat próbálták tökéletesíteni. Ettől függetlenül, teljesen új eljárásokat is alkalmaztak, részben bitumenes anyagok, részben pedig cement-beton felhasználásával. A bitumen utak főleg Angliában, míg a beton utak Amerikában terjedtek el. A tökéletesítésre irányuló munkálatok megteremtették a kísérleti utakat s ma már

ezek segélyével állapítják meg azt, hogy melyik burkolat felel meg legjobban a helyi viszonyoknak. Az, hogy melyik a leg-tökéletesebb útburkolat, még ma is nyílt kérdés. A különböző útburkolatok elterjedésénél a döntő szót az építési költség nagysága mondja ki. Ebben a vonatkozásban igen nagy jelentősége van annak, hogy mely építőanyagok lelhetők fel belföldön, ezen kívül befolyással vannak a természeti tényezők is. A modern útépitési módok állandó tanulmányozására számos útkísérleti intézetet létesítettek. Igen híresek az amerikai, angol és olasz intézetek. Az utak átépítésének igazi indokául, csak a rajtuk lebonyolított forgalom jellege és növekvő intenzitása szolgálhat. Ezek megállapítására kellene szolgáljon a közúti forgalom statisztikája. Ez azonban, — egyes kivételektől eltekintve — még sajnos nem létezik. Az 1926 őszén megtartott V. Nemzetközi Útügyi Kongresszus, határozatot hozott ennek kiépítésére vonatkozólag. A modern útburkolatok élettartama lényegesen nagyobb, mint a makadamburkolaté. Megbízható adatok — kellő tapasztalatok híján, — egyelőre még nem igen állanak rendelkezésre. Az újabb útépitési módok, általában csekélyebb fenntartási költségeket okoznak, mint a régebbi módszerek. Így azután az a helyzet áll elő, hogy egy huzamosabb periódus — pl. 10—20 esztendő — alapul vételével, az építési és karbantartási költségek összege, — dacára az esetleg magasabb befektetési tőkének — általában a modern eljárásoknál a legkisebb. Ezért tehát, nem csupán az autóforgalom jogos igényei, hanem az ésszerű pénzügyi politika is indokolttá teszi a jelenlegi útépitési módszerek megváltoztatását. Eddig csupán az útépités költségeiről, mint önálló gazdasági problémáról beszéltünk. Ha azonban teljes képet akarunk nyerni a jó út jelentőségéről, úgy figyelembe kell venni azokat a megtakarításokat is, melyek a jó útból a forgalomra származnak azáltal, hogy a pálya ellenállásai jelentősen csökkennek. Ez részben üzemanyag megtakarítást eredményez, részben pedig az egész jármű és az abroncsoszás nagymérvű megkímélésében nyilvánul meg. Így a jármű üzemi és karbantartási költségeiben egyaránt igen jelentékeny megtakarítások érhetők el.

Jelentősen beleszól e kérdésbe a közutak finanszírozása, valamint annak az autóadóval való összefüggése is. Ez a kérdés csak akkor tárgyalható helyes alapokon, ha az utak újjáépítésének, illetve kiépítésének költségeit különválasztjuk azok karbantartási költségeitől. Az építési költségek, csak egy aránylag rövid — cca 10 éves — periodus alatt merülnek fel. Az így kiépített úthálózat azonban, több generációnak fog hasznos szolgálatokat tenni. Ezért nem helyes az építési költségeket, az építési évek adójövedelméből fedezni. Az egyedül igazságos elv, a tehernek évek hosszú sorára való elosztása. Ez pedig hosszúlejáratú kölcsön felvételével érhető el. Közutak létesítése és

fenntartása elsőrendű állami feladat. A közutak egy állam közlekedésügyének igazi alapjai. Tekintve, hogy az autó fokozott mértékben veszi igénybe az utakat, így indokolt, hogy az az útügy finanszírozása érdekében is, nagyobb mértékben vétesék igénybe. Németországban az autóérdekeltségek méltányosnak találtak egy oly mérvű adóterhet, mely az évi összes költségek $\frac{1}{3}$ -át fedezné.² Dr. Neumann német professzor szerint,³ az Északamerikai Egyesült Államokban, az útépités és karbantartás céljaira 1923-ban kiadott, cca 5·4 milliárd pengőt kitevő összköltségnek, cca 42%-át fedezték a különböző autódókból származó bevételekből. Megjegyzendő azonban, hogy az e címen befolyt adók hozadéka, a vonatkozó évben sokkal magasabb volt, de az államszövetség tagjai közül, csak néhányan fordítják ezeket a bevételeket teljes egészükben az útügy finanszírozására. Igen fontos, hogy az ilyen címen befolyó adójövedelmek, a törvény értelmében csak az útügy céljaira legyenek felhasználhatók. Az autódó kivetésénél, különböző eljárásokat alkalmaznak. Részben a hajtómotor lóerő számát, részben a jármű teherbíró képességét, vagy önsúlyát, stb. veszik alapul. Eleinte a teherautókat alacsonyabb adótételekkel terhelték, mint a személy autókat. Később rájöttek, hogy ez helytelen és igazságtalan, mert éppen a nagy keréknyomású teherautó az, mely erősebben igénybe veszi az útburkolatokat. Az Egyesült Államokban 1924-ben, a teherautók átlag a személyautó adójának 169%-át fizették.⁴ A járműnek megadóztatásán kívül, indokolt üzemanyagadót is bevezetni, mely az egyes járművek tényleges menetteljesítményét fogja meg, az adójövedelem fokozása érdekében. Ennek rendes formája a benzinadó. Itt azonban nehézségeket okoz az a körülmény, hogy a benzint széles körben használják ipari célokra is. Ezenkívül pedig, ez az adónem, nem számol azokkal a különbségekkel sem, melyeket az útburkolat állapota gyakorol a jármű benzin-fogyasztására, vagyis feltételezi, hogy az úthálózat minden szakasza egyaránt jó állapotban van. Ehhez teljesen hasonló a helyzet, a több oldalról felvetett abroncsadónál is, melynek indokolása abban a tényben van, hogy a tömör gumi abroncsos járművek, sokkal nagyobb mértékben rongálják az útteket, mint a légtömölős abroncsos járművek. Az Egyesült Államokban a benzinadó számos államban be van vezetve, viszont abroncsadó egyáltalán nincsen. Amennyire helyes és szükséges, az autóknak az útépités érdekében való fokozott megadóztatása,

² Verkehrstechnische Woche. 1926. No. 25.

³ Dr. E. Neumann: Kritische Betrachtungen über den gegenwärtigen Stand des Strassenwesens in den Vereinigten Staaten von Nordamerika. Berlin, 1926; 6. old.

⁴ Dr. Riepert: Automobilstrassen in Amerika. — Charlottenburg. 1925. 18. old.

— mely azonban, csak oly keretekben szabad mozogjon, hogy ezáltal ne akadályoztassék az autók természetes elterjedése, — éppen oly indokolt, az összes többi közúti járműnek a megterhelése is — figyelembe véve azok teljesítőképességét, — egy általános járműadónak a bevezetésével. Ez Angliában már meg is történt. Az Egyesült Államokban és Angliában, igen jó eredményeket értek el az útügy szubvencionálásával s évente hatalmas összegeket áldoznak erre a célra. Ennek révén messzemenő centrális beavatkozást tudtak biztosítani, anélkül azonban, hogy a jól bevált helyi szervek hatáskörét, kelleténél jobban megnyirbálták volna. A legtöbb államban, nagyszabású tervek vannak a megvalósulás stádiumában, az útügy alapos rekonstrukciója érdekében. Hazánkban szintén cca 800 km. hosszú, — a modern közlekedés igényeit mindenben kielégítő, — úthálózat létesítése, illetve átépítése van tervbe véve.

Kizárólag az autóközlekedés céljaira szolgáló, monopol utat építettek Olaszországban.⁵ Az építést 1923 tavaszán kezdték meg és cca 15 hónap alatt készültek el, a cca 65 km. hosszú hálózattal. A hálózat középpontja Milánó. A burkolat 20 cm. vastag betonréteg, melynek szélessége 11—14 m. között változik. A burkolat védelmére és a porképződés ellárítására, bitumen védőréteget alkalmaztak. Az építési költségek igen magasak voltak és cca 200,000 aranylírát tettek ki km.-ként. A szokatlanul magas építési költség oka, a nagyszámú műépítményben — 35 viadukt és 71 aluljáró — keresendő.⁶ Az építési költségeket, egy külön erre a célra alakult részvénytársaság fedezte, mely számos törvényes kiváltságot élvez és teljesen a saját hatáskörében adminisztrálja az utat. Az állam csak részleges garanciát vállalt. Az út 50 év múlva, ellenszolgáltatás nélkül az államra hárul. Az államot azonban, korábban is megilleti a megváltás joga. Az eddigi eredmények, biztosították a befektetett tőke jövedelmezőségét. A jövedelmezőség kalkulációjánál, napi 1000 autót kitevő forgalmat vettek alapul. A mai tényleges forgalom már meghaladja ezt a számot. Az utat használó autók, 9—15 fillért kitevő útiilletéket fizetnek km.-ként. Az olaszok a hálózat nagymérvű kiterjesztését tervezik. A monopolizált autóutak kérdése, erősen foglalkoztatja minden állam közvéleményét. Németországban is nem egy terv merült fel erre nézve, sőt ezek közül a Düsseldorf—Köln között tervezett út, úgy látszik, a közel jövőben meg is fog épülni. A legutóbb forgalomszámlálást tartottak ezen az útvonalon, mely átlagban napi 1535 autót eredményezett.⁷ Ezeknek $\frac{3}{4}$ -ada személy, míg $\frac{1}{4}$ -ada

⁵ Dr. Riepert: Das oberitalienische Automobilstrassenetz Mailand—Seengebiet—Charlottenburg, 1925.

⁶ Magyar Mérnök- és Építész Egylet Közlönye. 1927. 7—8. szám.

⁷ Verkehrstechnische Woche. 1926. No. 47.

teherautó volt. Egyre komolyabb stádiumba kerül, a már évek óta tervezett európai tranzkontinentális autót út ügye is. Ez a hatalmas út az Északi-tengert kötné össze a Földközi tengerrel. Az eddigi tervek szerint Hamburg, Stuttgart, Frankfurt, Zürich, Milánó és Genova volnának az út főbb pontjai. Ezenkívül leágazásokat terveznek Berlin, Wien és több más fontos város felé. Az Alpésekben az út a Gotthard-hágón vezetne keresztül. Az út szélességét cca 9 m.-re tervezik, a kisajátítást azonban 20 m.-es sávra óhajtják eszközölni. Az útvonalvezetése, a helységeket mindenütt kívül elkerülné. Ezt az építést, szintén a magánvállalkozás keretében kívánják megvalósítani. Az építkezés finanszírozására nemrégiben egy nemzetközi pénzesoport alakult Milánóban.⁸ Az út használati díja fejében évenként cca 670 pengőt vetnének ki autónként. Úgy tervezik, hogy még 1927 folyamán megkezdik az építési munkálatokat. Érdekes ehhez megemlíteni, hogy az 1926. évi Nemzetközi Útügyi Kongresszuson, az Egyesült Államok és Anglia, — tehát az a két állam, melyek az autóközlekedés terén a vezető szerepet viszik, — nem csatlakoztak, a monopolizált autótutak építésére vonatkozó határozathoz. Állásfoglalásukat, a tapasztalatgyűjtési idő rövidségére való hivatkozással indokolták. Ilyen különleges autótutak létesítése, főleg sűrűn lakott és fejlett iparral bíró vidékek belső forgalmának, valamint a nemzetközi átmenő forgalom lebonyolítására látszik indokoltnak.

Az út, illetve pálya állandó használhatóságának követelménye, igen nagy jelentőséggel bír az autóközlekedés szempontjából is. A közút, ha egyszer behavazódott, általában elvesztette jelentőségét az autóközlekedés számára s a forgalom megakad. Ezért azok az államok, hol a közutak az év aránylag nagy hányadában vannak hóval borítva, ahol az autó viszont már nagyjelentőségű közlekedési eszköz, megtalálták a módját annak, hogy hogyan kell ezt a természetadta akadályt leküzdeni. Úgy az Egyesült Államokban, mint Svédországban is, már rendszeresen gondoskodnak az országutakat borító hórétegek eltakarításáról. Ezt részben az autóbuszokra és teherautókra szerelt hókékekkel, részben azonban különlegesen erre a célra szerkesztett autóhókékekkel érik el. A hófúvások elleni védekezés legjobb eszközének Minnesota államban a főutak mentén épített kerítéseket találták. A főutakat számos helyen korlátokkal veszik körül, azért, hogy az autók nagy sebességgel közlekedhessenek. A közúti forgalom rendkívüli jelentőségét jellemzi, hogy az Egyesült Államokban legújabbán felvetették azt a gondolatot is, hogy a jelentősebb főutakat rendszeresen világítsák ki. Az utak megjelölése is rendkívül fontos. Elsősorban a vasúti és közúti pályaszintes keresztezések, valamint a szűk

⁸ Verkehrstechnische Woche, 1926, No. 32.

és át nem tekinthető fordulók, stb. látandók el — lehetőleg nemzetközi alapon megállapított — jelzőberendezésekkel. Annak, hogy a távolsági főutakon széleskörű autóforgalom fejlődhessen ki, előfeltétele, hogy ezen utak mentén, úgy az utas, mint a jármű könnyen elérhető helyről kézhez kapja mindazt, amire szüksége van. Ezért szükséges, hogy ezen közlekedési utak mentén, — lehetőleg sűrűn — benzinkutak, garage-ok, illetve nagy autópályaudvarok, javítóműhelyek, szállodák, stb. létesüljenek. Az Egyesült Államokban ezenkívül, a fontosabb főutak mentén, bizonyos távolságra telefonállomások is vannak felszerelve, hogy szükség esetén segítséget lehessen kérni.

Az útüggyel kapcsolatban, ki kell térni a világvárosok útjain felmerülő némely problémára is. A nagy metropolisok autóforgalma, soha nem remélt számokat ért el. Ennek következtében, a meglévő közlekedési utak, — főleg a városok belsejében — szűknek bizonyulnak a hatalmas forgalom síma lebonyolítására. A közlekedési rendszet gondos kiépítése, sokat javíthat a viszonyokon, de gyökerében nem tudja megoldani a kérdést. Ennek egyetlen módja, az utak teljesítőképességének fokozása. Ezt többféle módon kísérelték meg elérni. Részben az úttest kiszélesítésével, részben a legnagyobb forgalmi gócpontoknál emeletes utak létesítésével, vagy pedig a legnagyobb forgalmú utakon a közúti vasút leépítésével próbálták elérni. Mindegyik módra nem egy példát látni a nagy nyugateurópai és amerikai világvárosokban. Súlyos probléma továbbá, a város belterületére befutott autók parkirozásának kérdése is. Ezek ugyanis az utakon leállítva, nagy mértékben csökkentik az út teljesítőképességét. A kérdést részben megfelelő garage-építkezésekkel, részben pedig, hatalmas parkirozó terek létesítésével próbálják megoldani. Dr. Neumann professzor, amerikai szakemberek véleményét idézve megállapítja,⁹ hogy olyan városokban, ahol még meg van a lehetőség arra, a felhőkarcolók építésének korlátozása, a legbiztosabb ellenrendszabály a túlszűfoaltság megakadályozására. Az autóforgalom egyre növekvő méretei, valamint ezen forgalom sajátossága, szükségessé teszi a közlekedési rendszet erős kifejlesztését. A kérdés rendkívüli fontosságára figyelmeztet, a nemzetközi autóbaleset statisztika. Becslések szerint,¹⁰ 1925-ben az egész világon cca 30.000 ember vesztette el életét autóbaleset következtében, míg a sérültek számát ugyanezen évben cca 870.000-re becsülik. Sokat segíthet ezen a téren a nevelés és a felvilágosítás is. Az Egyesült Államok területén történt autóbalesetek kapcsán, 1925-ben cca 25.000 ember pusztult el. Ez az 1924. évi hasonló adathoz képest, cca 10% emelkedést jelent. Az autók száma azonban,

⁹ Dr. Neumann i. m. 78. old.

¹⁰ Verkehrstechnische Woche. 1926. No. 35.

ugyanezen idő alatt sokkal nagyobb mértékben emelkedett, így tehát az Unió területén, úgy látszik, kezdenek javulni a viszonyok ezen a téren.

A gépjárműveknek a személyszállítás terén számos előnyük van. Legfontosabbak, a jármű nagy sebessége, annak kiváló alkalmazkodási képessége és az állandó üzemképessége. Eleinte csak, mint magánautó játszik szerepet ezen a téren, de az autóbusz megjelenése, már a tömegszállító eszközök sorába emelte. Ezek eleinte csak rövid cca 10—20 km.- hosszú szakaszok kiszolgálására nyertek alkalmazást, ma már azonban 200 km.-en felüli relációkban sem ritkák. Az ilyen távolsági vonalak menetidejébe, megfelelő pihenő és étkezési idők is közbe vannak iktatva. A távolsági autóbuszok utazási sebessége nem éri el a fővasutak sebességét. Az autóbuszokat ma egyaránt alkalmazzák helyi, környéki és távolsági viszonylatok kiszolgálására. Nagy jelentőségük van oly vidékeken, melyek eddig nem voltak bekapcsolva a vasutak révén a nagy, országos forgalomba. Az autóbuszoknak a városi közlekedésben is nagy jelentőségük van. Az első modern értelemben vett autóbusz-üzemet, 1903-ban Londonban rendezték be, hol ma a világ összes metropolisai közül, a legnagyobb mértékben vannak elterjedve. Szinte azt lehetne mondani, hogy itt már bizonyos fokú túltömöttség állott be ezen a téren. Ezért 1924-ben, „Railway Act“ címmel törvényt hoztak, mely az Angol Közlekedési Ministerium számára, messzemenő ellenőrzési és beavatkozási jogot biztosít, London közlekedésügyi viszonyaiba. *Kelemen* szerint,¹¹ az ezen törvény alapján eddig megtett intézkedések, az autóbuszforgalom bizonyos korlátozásában nyilvánultak meg, a közúti vasutak védelme érdekében. Így pl. megállapították azokat az útvonalakat, ahová nem adnak ki több autóbuszengedélyt, valamint egy útvonalon (Uxbridge Road), ahol a verseny egészségtelen volt, teljesen betiltották az autóbuszforgalmat. Ebből látszik, hogy e törvény alapján, csak az autóbuszközlekedés egyes kinnövéseit kívánják szabályozni s nem fogják azt, az autóbuszközlekedés mesterséges elnyomására kihasználni. Az autóbuszok ottani jelentőségére nézve jellemző, hogy 1924-ben Londonban a városi összforgalomnak cca 40%-át bonyolították le az autóbuszok. Az autóbuszok a menetrendszerűen kiszolgált vonalakon kívül, különleges járatok alakjában is nagyon meggazdagították a városi közlekedést. E tekintetben elegendő utalni a kiránduló forgalomra, a színházi és éjjeli járatokra, a főleg pályaudvarok között berendezett expressz-járatokra stb. A távolsági autóbuszforgalomban, eltekintve a kizárólag a személyszállítás céljaira berendezett járatoktól, igen nagy jelentőségük van a postai autóbuszjáratoknak is. Ezek nem esupán a vidék

¹¹ Magyar Mérnök- és Építész Egylet Közlönye. 1926, 38—39. szám.

közlekedésügyét javítják meg, hanem egyben meggyorsítják a postai szolgálatot is, mely szintén számottevő gazdasági előnynek tekintendő. Az utóbbi években főleg Németországban fejlődtek rohamosan ezek a vonalak. *Hinz* német postafőigazgató szerint,¹² a Reichspost által rendszeresen kiszolgált vonalak hossza, 1925 végén, kereken 25.000 km. volt. Jelentős szerepet játszanak az autóbuszok, a természetileg szép fekvésű vidékek, turista-forgalmának a lebonyolításában is. Érdekes megemlíteni, hogy Amerikában az iskolaügynek is jó szolgálatokat teljesítenek azáltal, hogy az iskolák tulajdonát képező autóbuszok, naponta széles körzetből összegyűjtve a tanulókat, azokat az iskolába, majd onnan ismét hazaszállítják. A jelenleg használatos autóbuszok, 10—60 utas szállítására alkalmasak. A magasabb értékek, a városi forgalomban használatos, emeletes kocsikra értendők. Ugyancsak nagy jelentősége van a városi közlekedésben a bérautóknak is. Meg kell emlékezni a személyautó egy érdekes válfajáról is, és ez az ügynöki autó. Ez nem csupán a személyszállítás célját szolgálja, hanem egyben kisebb mennyiségű árú szállítására is alkalmas. Ezenkívül pedig egyben ügyes reklámeszköz is, mert annak oldalain a tulajdonos cég hirdeti árúit. A motorkerékpár általában 1, maximum 4 személy szállítására alkalmas jármű. Statisztikai adatok szerint, Angliában és Németországban terjedt el a legjobban. Az angol közönség a használat sportszerűsége, míg a németek a relatíve olcsó ára miatt kedvelik. Ára általában úgy aránylik az autó árához, mint 1:3-hoz. Érdekes megjegyezni ehhez, hogy az Egyesült Államokban, hol az autók lényegesen olcsóbbak mint Európában, a motorkerékpárnak alig van számottevő jelentősége. Ez érthető is, mert egy szerény kis autóban is kényelmesebb és biztosabb az utazás, valamint nagyobb menetteljesítmény, mint a motorkerékpárnál.

Az autót aránylag későn alkalmazták a teherszállítás terén. Az Egyesült Államok autógyártási statisztikájában, csak 1904-ben kezdték külön kimutatni a teherautókat. Az ezt követő években, még jelentéktelen a gyártás és alig mozog a termelés 2%-a körül. 1909-től kezdve emelkedik ez az arány és fokozatosan 10—15%-ot ér el. Az egyes államok autóállományában Angliában, Németországban és Olaszországban éri el a teherautók hányada a legmagasabb értékeket, hol ez az összlétszám cca 30—50%-a között ingadozik. Magyarországon, 1926 végén ez az arányszám 21% volt. Az autó rövid idő alatt beigazolta, hogy a teherszállítás terén is kiváló szolgálatokat tud teljesíteni. Itt legnagyobb előnynek bizonyult, a nagy sebesség, a relative nagy hordképességhez viszonyítva, valamint a kaputól a kapuig való szállítás lehetősége és a nagy-

¹² Der Kraftomnibus. 1926, No. 3--4.

fokú alkalmazkodási képesség. Alkalmazása több irányban terjedt el. Legnagyobb jelentősége van, a darabárúknak rövid távolságokra való szállításában, főleg nagy városok környékén, valamint iparilag fejlett vidékeken. Tömegárúkhhoz aránylag kevésbé alkalmazzák s akkor is csak waggon-rakomány-nál kisebb mennyiségnek, rövid távolságra való szállításánál. Közepes és nagy távolságokra, főleg értékes darabárúk és sürgős szállítmányok veszik igénybe. A teherautót a termelés és a forgalom minden ága, nagy előszeretettel alkalmazza. A mezőgazdaság számára lehetővé teszi, a gyorsan romló árúknak távolabbi piacokon való forgalombahozatalát. Az erdő⁵ gazdaság is széles körben alkalmazza, az erdei vasutak helyettesítésére. A teherautók gazdaságos üzemének előfeltétele, hogy a jármű lehetőleg teljesen ki legyen használva, úgy a hordképesség, mint a max. napi teljesítmény tekintetében is. Ennek biztosítására, úgy az Egyesült Államokban, mint újabban Németországban is, széleskörű kísérleteket folytatnak, a tömegárúszállításnak egységes tartányok útján való megoldását illetőleg. Ezek szerint, az árút a termelés helyszínén, egységes tartányokba helyeznék el, melyeket megfelelő berendezések segítségével, a gépkocsi alvázára tesznek fel. Így az autó pár perccel beérkezése után, már a hordképességét teljesen kihasználó rakománnyal tud útnak indulni. A lerakás hasonló egyszerűséggel történik. A tartányok különösen az átrakodási műveleteknél bírnak nagy jelentőséggel, hol ez a művelet ily módon, anyag- és idővesztés nélkül mehet végbe. Ott, hol nagyobb tömegek megmozgatásáról van szó, a tartányok felrakása futódaru segélyével történik, míg oly esetekben, midőn a futódaru felszerelése, a forgalom csekélyebb mérete miatt nem volna rentabilis, ott a kerekekkel ellátott tartányok tehetnek jó szolgálatot. Ezeket a rögzítőszervezetek megoldása után, egy ember áttolhatja pl. a vasúti plateau-kocsiról az autóra, vagy megfordítva. Ugyanesak a gépi berendezés lehető jó kihasználását célozzák, a különböző motoros vontatók is, melyek két pótkocsi vontatására alkalmasak. Ezek voltaképpen közúti mozdonyoknak tekinthetők, melyek főleg inga forgalmak lebonyolítására alkalmasak, két vagy több készlet pótkocsival. A tömegárúk lerakási idejének gyorsítása érdekében, újabban a teherautók kocsiszekrényét, minden oldalra billenthető szerkezettel látják el. Meg kell emlékezni még, a kis háromkerekű teherszállító járművekről is, melyek a városok belterületén, az árúkihordás szolgálatában állanak. A forgalomban lévő teherautók megoszlása a teherbírás szempontjából, az 1—1.5 tonnás kocsikra a legkedvezőbb. Dr. Neumann professzor szerint,¹³ az Egyesült Államok területén lévő összes teherautók-

¹³ Dr. Neumann i. m. 9. l.

nak, cca 72%-ka esik ebbe a kategóriába. Németországban eleinte nehéz, cca 3—5 tonnás kocsikat használtak, de újabban már ott is rátérnek, a gyorsjárású könnyű teherautók építésére. Érdekes megjegyezni, hogy pótkocsikat főleg Európában, — elsősorban Németországban — alkalmaznak, míg Amerikában ez alig van elterjedve. A legnagyobb hordképességű teherautó, ezidőszerint Amerikában 15 tonna hasznos teherbírással épül. Valószínű, hogy a világ összes teherautóinak a zöme, nem a hivatásszerű szállítók, hanem a magánvállalkozás kezében van. Hasonlóképpen aránylag csekély egyelőre azoknak a járműveknek a száma is, melyek közforgalmú autóvonalakon bonyolítanak le teherszállítást. Az Egyesült Államok adatai szerint, ott a teherautóknak mintegy 80%-a áll kizárólag a magánvállalkozás szolgálatában. A szállítási ipar főleg gyorsárúgyűjtésre, valamint nagyobb városok közötti rendszeres járatok lebonyolítására alkalmaz teherautókat.

A fent felsorolt és normális viszonyokra vonatkozó alkalmazási körökön kívül, nagy jelentősége van az autóknak — úgy a teher, mint a személyszállítás céljára szolgálóknak — rendkívüli körülmények között. Ilyenkor megfizethetetlen szolgáltatásokat tud tenni, nemesak a gazdasági, hanem magának az állami életnek is. Ezt fényesen beigazolták az autók, úgy a legutóbbi angol általános strike, mint a németországi Ruhr betörés, stb. alkalmával.

Az autóközlekedés által, a lovasjárművek forgalmára gyakorolt behatást, a következőkben vázolhatjuk. *Ralph Budd*, a Great Northern amerikai vasútvállalat elnöke, 1926-ban kijelentette, hogy az Egyesült Államokban lévő cca 2.5 millió db teherautó, legalább 95%-ban a korábban lovakkal vontatott járművek utódjainak tekinthető.¹⁴ Megjegyzendő, hogy ezeknek a teherautóknak a legnagyobb része nagy városokban, vagy azok környékén áll szolgálatban. Dr. *Neumann* professzor, egy amerikai tanulmányútjáról szóló beszámolójában megállapítja, hogy az Egyesült Államokban a lovasjárművek száma egyre csökken.¹⁵ Szerinte városokban és kikötőkben még inkább látni ilyen járműveket, de az országos forgalomból, azok úgyszólván teljesen eltűntek. Közli néhány forgalmas útszakasz forgalomszámlálásának az eredményét, melyekből kiderül, hogy az országúti forgalomban a lovaskocsik száma alig tesz ki néhány tized százalékot, míg a városokban cca 10%-ot. A városi forgalomban, a lovasjármű ma már formális forgalmi akadályt képez és főleg útkeresztezéseknél erősen csökkenti az autók sebességét. Érdekes megemlíteni, hogy Washington egyes kerületeiből, ezek a járművek a nagy forgalom óráiban, már

¹⁴ Railway Age, 1926 Vol. 80, No. 21.

¹⁵ Dr. E. Neumann i. m. 20. l.

ki vannak tiltva. Azt, hogy a nagyvárosokban csökkent a lovak száma, bizonyítja a német hivatalos statisztika is, mely szerint Berlin lóállománya 1913-tól, 1924 végéig 2%-kal csökkent.¹⁶ A rajnai tartományban ugyanezen idő alatt, több mint 10% volt a csökkenés, míg a legnagyobb értéket Gross-Stuttgartban érte el, hol ez 30%. Az egész német birodalom lóállománya pedig, ugyanezen idő alatt, alig egy tized százalékkal emelkedett. Igen figyelemreméltók az Angol Közlekedésügyi Miniszteriumnak az adatai, a lovasjárművek számának csökkenésére vonatkozólag.¹⁷ Ezek szerint 1921-től, 1925 május 31-ig, a magánhasználatban álló ilyen járművek száma 225.400-ról, 120.681-re csökkent Anglia területén, vagyis a csökkenés mérve cca 41%, míg a lovasomnibuszok és bérkocsik száma, ugyanezen idő alatt 43.800-ról 19.903-ra csökkent, vagyis a csökkenés mérve cca 54% volt. Dr. *Merkert* a német viszonyok alapulvétele mellett, számításokat végzett, a lóüzem és a teherautó önköltségeinek összehasonlítására vonatkozólag.¹⁸ Az összehasonlításban egy 5 tonnás teherautót egy ugyancsak 5 tonna teherbírású, 2 nehéz lóval vontatott teherkocsival állított egymással szembe. Eszerint 1 tonnakm.-nek a szállítása a lovasjárművel, ha a napi teljesítmény 30 km. 28 fillérbe kerül, míg a teherautóval, ha annak napi teljesítménye 40 km., 38 fillérbe és csak napi min. 60 km. teljesítmény esetében, esik le a költség 28 fillérre. Ebből az összehasonlításból kiadódik a két jármű feladatkörének éles elhatárolódása. Addig ugyanis, míg a naponként szállítandó tömeg csekély, vagy erősen változó mennyiségű tömeget kell szállítani, vagy a szállítás természete, a jármű hosszas vesztegelését teszi szükségessé, addig a lovasjármű van előnyben, a fentjelzett arányban. Amint azonban ki lehet használni a teherautónak technikai előnyeit — nevezetesen a nagyobb sebességet és teherbírást — úgy ez lép előtérbe. A két jármű kölcsönös gazdasági előnye, a forgalomnak automatikus megoszlását eredményezte közöttük. A kis forgalom ezutánra is a lóüzem közlekedési területe fog maradni, még pedig két oknál fogva. Egyrészt azért, mert a lovasjármű beszerzése és fenntartása kisebb költséget okoz, mint a teherautóé, másrészt pedig azért, mert ennél a forgalomnál, nincs megadva a teherautó számára a kellő kihasználás lehetősége.

A vasút és az autó között, több fontos különbséget lehet megállapítani. Üzemi szempontból a legjelentősebb különbségek, hogy az autó nincsen fix pályához kötve, mint a vasút, valamint, hogy szállítási egységei kisebbek, mint a vasuté.

¹⁶ Statistisches Jahrbuch für das Deutsche Reich. 1924 25. 64. old.

¹⁷ Verkehrstechnische Woche. 1925, No. 43.

¹⁸ Dr. Emil Merkert: Der Lastkraftwagenverkehr seit dem Kriege, insbesondere sein Wettbewerb und seine Zusammenarbeit mit den Schienenbahnen. Berlin 1926, 7. old.

Fontos különbség van a befektetési tőke tekintetében is. A vasútnál a befektetési tőke nagysága, nagyjában függvénye a vonalhossznak. Ezzel szemben az autóvonalak befektetési tőkéje, a szállítás tömegével, illetve a szállítás lebonyolításához szükséges járművek számával áll összefüggésben. Ezenkívül a vasutakba eszközölt befektetések, főleg a pályát és az egyéb építményeket véve figyelembe, úgyszólván teljes megkötöttséget jelentenek. Csak a gördülőanyag mutat bizonyosfokú de szintén csak korlátozott mozgékonytságot. Egy közlekedési vállalat gazdasági mozgékonytsága pedig, annál kisebb, minél nagyobbak az állandó jellegű befektetések. Míg az autóvonalaknál, az üzemi kiadások képezik az összköltségnek a legnagyobb részét, addig a vasutaknál az összköltségnek cca háromnegyed része, független a forgalmi teljesítményektől. Bármely gazdasági vállalkozás életképességének alapfeltétele, hogy a meglévő berendezést lehetőleg magas fokig kihasználva termeljen s az így termelt javakat gyorsan és maradék nélkül értékesítse. Sehol nem lép ennek az elvnek a fontossága oly élesen előtérbe, mint éppen a szállítási iparban. Itt ugyanis, a termelt javak maguk a szállítási, vagy utazási alkalmak, melyeket felraktározni nem lehet. Itt tehát minden el nem adott jószág, végérvényesen megsemmisül. Ezért a közlekedési vállalatok arra kell törekedjenek, hogy teljesítőképességük lehetőleg magas fokig ki legyen használva. Ennek elérésére pedig az egyedüli út, alkalmazkodni a tényleges közlekedési szükséglethez. A fenti különbségek, egy bizonyos határig az autóvonalak mellett szólanak, amennyiben arról van szó, hogy valamely területen most létesíttessék közlekedési hálózat. A vasút ugyanis, sokkal nagyobb forgalmi szükségletet igényel ahhoz, hogy rentabilis legyen, mint egy autóvonal. Ennek oka az, hogy a vasút kifejezetten tömegszállítási eszköz. Ezzel szemben az autóvonal kiválóan tud alkalmazkodni, aránylag csekély forgalom esetén is, a mindenkori szükséglethez. Ezért ma az autót kell a legalkalmasabb közlekedési eszköznek tekinteni, oly vidékeknek a nagy forgalomba való bekapcsolására, hol csekély a közlekedési szükséglet és bizonytalan, hogy milyen mértékben fog az később emelkedni. Ha egy ilyen viszonylatban idővel emelkedő lesz az irányzat, úgy az autóvonal teljesítőképessége, mindenkor a legegyszerűbben emelhető, több járműnek a forgalomba állításával. Ha azonban nem fejlődik a forgalom a várakozásnak megfelelően, úgy a vonal veszteségmentesen leépíthető, — tekintve, hogy a tulajdonképpeni befektetést, csak maguk a járművek képezik, — és a járművek egyszerűen más vidékre irányíthatók át. Autóvonalak által tehát, lényegesen kisebb befektetési tőkével, már rendszeres közlekedést lehet létesíteni ilyen vidékeken s a vállalkozásnak nagy előnye, hogy a tőke kockázata sokkal kisebb, mint az alacsonyabbrendű vasutaknál.

Ha azután az autóvonal forgalma már oly mértékben megnövekedett, hogy biztosítani tudja egy alsóbbrendű vasút rentabilitását, úgy az autóvonal betöltötte önálló szerepét s forgalmának nagyobb részét át kell engedje a létesítendő vasútnak, mely ekkor már olcsóbban tudja kiszolgálni a közönséget. Ezután csak a parallel coordináció képezheti az autó feladatát, melyre majd alább külön ki fogunk térni. Az autót fentjelzett tulajdonságai, mintegy előörsi szerepre predesztinálják és indokolják a vasúttal való együttműködést.

Eddigi megfontolásaink, létesítendő közlekedési hálózatra vonatkoztak. Az autóvonalak által nyújtott kiszolgálásnak azonban, a meglévő vasutakkal szemben is vannak bizonyos előnyei, melyek révén komoly versenyt tud támasztani azoknak. Ezt részben annak köszönheti, hogy szállítási egységei kicsik, részben pedig nagy alkalmazkodási képességének és decentralizált jellegének, valamint állandó üzemképességének és nagy mozgékonyságának. Az autót ezen tulajdonságai, kiválóan alkalmassá teszik arra, hogy a vasutak nagy, de egyben sokszor egyoldalú teljesítményeit kiegészítsék. Ebben a vonatkozásban a fejlődés iránya — főleg az Egyesült Államokban — az, hogy lehetőleg csökkentik a vasúti megállók számát s ezáltal gyorsítják a vasúti szállítást. A megszüntetett vasúti állomások, illetve az azok között fekvő területek kiszolgálására pedig autóvonalakat rendeznek be. Ez a parallel coordinációs rendszer szerencsés módon egyesíti, a két közlekedési eszköz előnyeit és úgy a közönség, mint a vállalatok szempontjából is előnyösnek bizonyult. A személyszállítás terén használatos még a coordinatio egy másik rendszere is, főleg oly vonalakon, ahol a vasút tulajdonképpen tömegforgalmat csak a nap bizonyos szakáiban bonyolít le, míg a közbeeső napszakok alatt az illető vonalak alig vannak igénybe véve. Ilyen esetekben a vasút csak a legnagyobb forgalmat — főleg reggel és este — bonyolítja le a saját eszközeivel, míg a közbeeső idő alatt, autóbuszokkal szolgálja ki az aránylag igen csekély forgalmat. Ezáltal a vasút egyrészt megtakarításokat érhet el, melyek a személyvonat és autóbusz önköltségeinek különbözőségéből származnak, másrészt pedig bevételi többletre is számíthat, mert az autóbuszok a közbeeső napszak alatt sokkal több utazási alkalmat nyújtanak s így jobban kiszolgálják a közönséget, mint eddig a vasút.

A vasutak egyre jobban érzik az autók versenyének hatását. A személyszállítás terén bekövetkezett veszteségek, általában lényegesen nagyobbak, mint a teherforgalom veszteségei. A forgalom befolyásolási területe, egyelőre kifejezetten a rövid távolságú viszonylatokban fekszik. A verseny feltételei ezidőszerint nem egyenlők. A vasutak maguk építik s tartják karban a pályát, minimális járatokat

kell betartsanak, tarifáik ellenőrzés alatt állanak, terheli őket a szállítási kényszer, stb. Ezzel szemben az autók, a közületi pénzekből épített utakat használják, minimális járatok közlekedtetésére kötelezve nincsenek, a szállítási díjakat illetőleg szabadon egyezkednek, a szállításra felajánlott árúk között válogathatnak s a nekik nem tetszőt visszautasíthatják, stb. A vasutak a versennyel szemben többféle álláspontot foglalhatnak el. Lehetséges, hogy nem tulajdonítanak annak komolyabb jelentőséget és nem tesznek semmi intézkedést annak leküzdésére. Lehetséges ismét, hogy a saját eszközeikkel veszik fel a harcot és egyrészt igyekeznek minden eszközzel javítani a kiszolgálást, másrészt pedig esetleg átalakítják tarifáikat. Lehet azonban, hogy egyszerűen felemelik tarifáikat s így módon próbálják kárpótolni magukat. Az ilyen intézkedésnek a következménye azonban az, hogy ezzel a verseny határterülete kitolódik, az autó javára. Ez tehát teljesen elhibázott politika. A leghelyesebb utat kétségtelenül azok a vasutak választják, melyek átengedik az autónak a forgalomnak azon részét, melyet ma már elvitázhatatlanul jobban lehet azok által kiszolgálni. Az autókat a vasutak részben saját kezelésben, részben pedig leányvállalatok útján tartják üzemben. *Cunningham* professzor szerint,¹⁹ — ki a Harvard University szállítástani tanára — azok a vasútvállalatok, melyek ma elmulasztják az autónak a vasúti üzemhez való koordinálását, később erre önvédelmi okokból fognak kényszerülni. Megjegyzendő, hogy a vasutak főleg olyan esetekben alkalmazhatják előnyösen az autókat, ahol nem csupán egyes vagonokat, hanem teljes szerelvényeket tudnak ezáltal kivonni a forgalomból.

A két járműnek, az egyes államokban való viszonyát, — elegendő adat híján — csak nagyjában tudjuk megrajzolni. A rendelkezésre álló adatok szerint Franciaországban és Olaszországban, egyelőre nem éleződött ki a verseny. Magyarországon csak igen szerény keretek között mozog a behatás. Ellenben az Egyesült Államokban, Angliában, Németországban, Svédországban, Hollandiában, Svájcban, Ausztriában, Dániában, valamint Ausztráliában, New-Seelandban és Dél-Afrikában, már erősen megérzik a vasutak a verseny hatását. Az autó és vasút közötti együttműködés, — koordinálás — rendszere cca 3—4 év óta jött gyakorlatba. A rendszer lehetőségeit igen nehéz volna megjósolni, úgyszintén nehéz volna definiálni, az annak kiterjesztésénél gazdaságilag kívánatos határt is. Az új rendszer már számos államban kezd tért hódítani. Eddig leginkább az Egyesült Államokban terjedt el. Itt 1926-ban már cca 200 vasútvállalat rendezett be autójáratokat. Ezek közül a személyszállítás terén legnevezetesebbek: a Great

¹⁹ Railway Age. 1926 Vol. 81, No. 22.

Northern, a Boston and Main és a New York—New Haven and Hartford vonalai, míg a teherszállítás terén főleg a Boston and Main vezet, de jelentősek a Pennsylvania Railroad, az Erie Railroad és a Lehigh-Valley Railroad vonalai is. Németországban a Kraftverkehr Deutschland G. m. b. H. — mely a vasúttól független vállalat, — látja el a vasút autószo­lgálatát. Az együttműködés szerződésen alapul és a Geschäftsstelle für den Deutschen Eisenbahnkraftwagenverkehr című közös szerv, biztosítja a zavartalan együttműködést. A társaság úgy személy-, mint teherforgalmat is bonyolít le vonalain. Franciaországban a Paris—Lyon—Méditerranée vasút bír kiterjedt autópályával. Ezenkívül számos államban, így Magyarországon is, kísérleti stádiumban van a koordinálás rendszere. A verseny határvonalát igen nehéz volna általános érvényűen megállapítani. Ez úgyszólván helyről-helyre változik. Ezen­kívül más a személyszállítás és más a teherszállítás terén. A kérdés kulcsa az önköltségek viszonyában, illetve az egyes közlekedési eszközök gazdaságosságában fekszik. Amint meg­változik valamelyik oldalon az önköltség, azonnal eltolódik a verseny határa is. A kérdés beható vizsgálatát rendkívül meg­nehezíti, hogy az abban oly fontos szerepet játszó önköltségek pontos megállapítása igen nehéz, sőt nem egy esetben egyene­sen lehetetlen. A két közlekedési eszköz, egymásra gyakorolt hatásának vizsgálata megkívánja azt is, hogy figyelembe vétes­sek az autónak a vasúti forgalomra gyakorolt hatása, a ver­seny területén kívül is. Ezen vonatkozásban kiemelendő, hogy az autók, mint gyűjtő és elosztó szervek, igen hasznos szolgál­latokat tesznek a vasutaknak és ezenkívül jelentékeny új for­galmat is hoznak azoknak.

Az autók által támasztott verseny azonban nem csu­pán a meglévő vasutak forgalmának befolyásolásában nyil­vánul meg. Általában megállapítható, hogy nagy mérték­ben befolyásolta a vasútépítkezést is. Áll ez főleg az alacsonyabbrendű vasutak építésére vonatkozólag. Számta­lan erre vonatkozó tervet ejtettek el a különböző államokban, sőt nem egy esetben már megkezdett építkezést is abbahagytak és autópályát létesítettek a tervezett vasút helyére. Ezen­kívül több konkrét esetben a nem rentabilis vasúti vonalat teljesen le is építették és helyére autópályát rendeztek be. Ezek a jelen­ségek főleg az Egyesült Államokban, Dániában, Norvégiában és Svájcban figyelhetők meg, egyre határozottabb formákban. Érdekes végül rámutatni arra, hogy hogyan viszonylik az Egyesült Államokban az autó a vasutakhoz, jelentőség szem­pontjából. *Cunningham* szerint,²⁰ a vasutak gördülő anyagába befektetett tőke 1926-ban 6 milliárd dollárt tett ki, míg az

²⁰ Railway Age. 1926, Vol. 81. No. 22.

autókba eszközölt befektetés 18 milliárd dollárt ért el. Ezek a számok azonban, egymagukban nem alkalmasak arra, hogy képet nyújtsanak a kétféle közlekedési eszközbe befektetett tőkék nagyságáról. Figyelembe kell tehát venni továbbá, a vasutaknak egyéb — az üzemmel összefüggő — beruházásait is, melyek cca 17 milliárd dollárt tesznek ki, valamint azt az összeget is, melyeket a közutakba — azoknak az autóközlekedés céljaira való átalakítása érdekében — fektettek be. Ezen utóbbi összeget, az United States Bureau of Public Roads 8 milliárd dollárra becsüli. Így kiegészítve a két összeget 23, illetve 26 milliárdot kapunk s ebből kiderül, hogy az autóközlekedés érdekében eszközölt beruházások összege, 3 milliárd dollárral, vagyis 13%-al tesz ki többet, mint a vasúti beruházások összege. *Ralph Budd* viszont a kétféle közlekedési eszköz évi költségére vonatkozólag tesz jellemző közléseket.²¹ Ezek szerint 1921-ben, a vasúti közlekedés összköltsége 6.36 milliárd dollár volt, míg az autóközlekedésé csak 6 milliárd. 1926 elején a vasúti közlekedés 1925. évi adatai alapján az összköltséget erre az évre 6.31 milliárd dollárban állapították meg, míg az autóközlekedés költsége ez évben már 12.125 milliárd dollárra emelkedett. Míg tehát a vasútnál hanyatlást látunk, addig az autónál több, mint 100 %-os emelkedés tapasztalható. Érdekes megjegyezni azt is, hogy 1926 elején, az Egyesült Államok vasútvonalainak hossza cca 402.000 km. volt s az autóforgalom céljaira átalakított főutak hossza pedig 793.000 km. A vasútak összes járműlétszáma ugyanekkor 2,567.000 drb. volt, míg az autóközlekedés kereken 20 millió egységgel rendelkezett.

A vasutak a személyszállítás terén már többé-kevésbé minden államban érzik az autók versenyének a hatását. Figyelembe veendő pedig, hogy eddig főként a magántulajdonban lévő személyautók okozták e téren a versenyt. Ezek ugyanis a teljesen független és gyors utazási alkalmak nyújtásával vonnak el a vasúttól jelentős forgalmat. Az autóbuszok csak újabban nyertek alkalmazást, a távolsági viszonylatok kiszolgálására. Így tehát valószínű, hogy a forgalom összezsugorodása a vasutaknál, ezután még fokozottabb mértékben fog majd fellépni. A veszteségek legnagyobbbrészt, a szomszédos forgalom jellegével bíró, aránylag rövid és a vasutak által rosszul kiszolgált, valamint a tört vonalak mentén léptek fel. A veszteségek oka, az autóbusz által nyújtott utazási alkalmak nagyobb száma, valamint a kiszolgálás nagyobb flexibilitása. Az autóbusz az egész főút mentén nyújt kiszolgálást, míg a vasút csak az egymástól elég távoleső állomásokon. Ezenkívül számos esetben, az autóbusz vonalak révén jelentős útrövidítések érhetők el, melyek nemesak idő-, hanem viteldíjmegtakarításra

²¹ Railway Age, 1926 Vol. 80, No. 21.

is vezetnek. Így nem egy esetben tarifális okok is közrejátszanak, noha az autóbusz viteldíja általában magasabb, mint a vasúti, illetve közúti vasúti viteldíjak. Ami a veszteségek mérvét illeti, erre nézve csak kevés konkrét adatra tudunk hivatkozni. A Svéd Államvasutak 1924. évi jelentése megállapítja, hogy a személyforgalom az autóverseny következtében, általában csak az 56 km.-en belüli forgalomban csökkent.²² A csökkenés mérve az 1913-as adatokkal összehasonlítva, 20 km.-en belül 9%, míg 20—25 km. között 2—5% volt. *Cunningham* professzor az Egyesült Államok vasútjaira vonatkozólag megállapítja, hogy ott a veszteségek igen tekintélyesek.²³ Míg ugyanis a teherforgalom összege, az autók versenye dacára is emelkedett, addig a személyforgalom a maga egészében is csökkent. Szerinte az 1920-tól számított 5 esztendő alatt, a vasutakon szállított utasok száma cca 30%-kal, míg a megtett utasmértföldek száma cca 23%-kal csökkent. Az a tény, hogy ugyanezen idő alatt, az átlagos utazási távolság 6%-kal emelkedett, valamint az, hogy az utasok száma nagyobb mértékben csökkent, mint a megtett utasmértföldek száma, világosan mutatják ezen veszteségek jellegét. Ez a rövid távolságokban fekszik. Nem így áll a dolog a nagy távolsági forgalomban. Ebben a kategóriában ugyanis, úgy a teljesített vonatmértföldek, mint az utasok száma is egyaránt emelkedett. Érdekes felemlíteni, hogy amerikai tapasztalatok szerint, a legnagyobb veszteségek főleg a legjobban fizető utasok körében léptek fel, míg az olcsó tömegforgalom, úgyszólván változatlanul megmaradt a vasutaknak.

A versenyvonalak elhelyezkedését illetőleg, Dr. *Neumann* professzor egyik cikkében igen tanulságos adatokat közöl, egy amerikai hivatalos kiadványra való hivatkozással.²⁴ A szóbanforgó kiadvány, az amerikai államszövetség 8 államát és pedig Connecticut, New Hampshire, West Virginia, Kentucky, Arizona, Oregon, Washington és Maryland-et öleli fel és azt vizsgálja, hogy a szóbanforgó területeken, hol és milyen mértékben lehet, gyakorlati értelemben vett versenyről beszélni a vasút és az autóbusz között. Évégéből 3 kategóriába osztja az autóbuszvonalakat: 1. olyanok, melyek meglévő vasútvonallal párhuzamosan futnak és így annak közvetlen versenyt támasztanak; 2. olyanok, melyeknél a végpontok vasútállomásokkal esnek egybe, de az autóbuszvonala diagonális összeköttetést létesít, míg a vasúton csak átszállással, vagy kerülő úton lehet elérni a másik végpontot; 3. olyanok, melyek által érintett területen vasúti hálózat egyáltalán nincsen. Az említett álla-

²² Zeitung des Vereins Deutscher Eisenbahnverwaltungen. 1926, No. 14.

²³ Railway Age 1926, Vol. 81, No. 22.

²⁴ Der Kraftomnibus. 1926, No. 5—6.

inok területén 1925 decemberében összesen 705 autóbuszvonal volt, melyeknek vonalhossza 29.114 km.-t tett ki, vagyis az ezen államok területén lévő vasúti vonalak hosszának 79%-át. A vonalak megoszlása a felsorolt államok közül 7-nek a területén a következő volt: Az 1-ső csoportba esett a vonalak számának több, mint $\frac{1}{3}$ -ada és a vonalhosszak 41%-a. A 2-ik csoportba pedig a vonalak $\frac{1}{4}$ -ede és a vonalhosszak 28%-a esett. Ezek szerint tehát a vonalak 62%-a és a vonalhosszak 69%-a áll a vasutakkal közvetlen, vagy közvetett versenyben. Ha tehát ezek a vonalak fent tudják magukat tartani, úgy feltehető, hogy tényleges szükségletet elégítenek ki és nem képeznek improduktív pazarlást. Annak jellemzésére, hogy a tisztán személyautókból álló versennyel szemben mit jelent az, ha autóbusz is kapcsolódik be a versenybe, Mr. *Osterhout* nyilatkozott egy 1926 őszi Bostonban tartott konferencia alkalmából.²⁵ Megfigyelései szerint, oly vasútvonalak személyforgalmában, melyekkel csak magánautók állanak versenyben, évi cca 5% csökkenés állapítható meg, míg olyan vonalakon, melyekkel parallel autóbuszvonalakat is rendeztek be, a veszteség cca 30%-ra ugrott fel. Szerinte tehát, az autóbuszok közvetlen versenyének a hatása, cca 25% veszteségtöbbletet okoz. Igen figyelemreméltó a fejlődésnek az az iránya, melyet az autóbuszforgalom terén, Angliában legújabbán lehet megfigyelni. Itt ugyanis az autóbuszvállalatok egyre jobban arra törekednek, hogy a távolsági forgalmat is megnyerjék a maguk számára. Ezt jellemzően bizonyítja az a tény, hogy 1926 őszi a London—Leeds-i reláció kiszolgálására, mely végpontok vasúttal már eddig is össze voltak kötve, autóbuszvonalat rendeztek be.²⁶ A két végpont közötti vasútvonal hossza cca 300 km. Az Egyesült Államokban újabbán nem egy olyan vonalat is létesítettek, melyek vonalhossza 400—500 km.-t tesz ki. Eredeti módon hasznosította a Baltimore and Ohio vasút az autóbust a kiszolgálás javítása érdekében.²⁷ Ennek a vasútnak ugyanis, ezidőszent nincsen saját végpályaudvara New York centrumában. Az ebből származó hátrány csökkentésére, a vasút 1926-ban autóbuszüzemet rendezett be, a vasúti vonal meghosszabbítása gyanánt, a város külső részén lévő pályaudvar és a város szíve között. Az autóbuszok közvetlenül a vonat mellé állnak be és a jegyek kiadása, valamint a podgyász kezelése is átmenően történik.

Érinteni kell még az autóbuszoknak a közúti vasutakkal szemben való helyzetét is. Az autóbuszoknak a közúti vasúttal szemben számos előnye van. Ezek legfontosabbjai, hogy a

²⁵ Railway Age. 1926, Vol. 81, No. 12.

²⁶ Zeitung d. V. D. E. 1926, No. 44.

²⁷ U. a. 1926, No. 46.

jármű nincsen fixpályához kötve, ami egyrészt azok nagy mozgékonyágát biztosítja, másrészt pedig a pálya valamely okból való elzárása, nem akasztja meg az egész vonal forgalmát, továbbá, hogy ilyen vállalatok létesítése, aránylag kisebb befektetési tőkét igényel, stb. Ezzel szemben hátrányai, hogy üzemköltsége cca 25—30%-kal magasabb, mint a közúti elektromos vasúté, a tömegszállítás szempontjából nem tekinthető azzal egyenrangúnak, valamint egy utas szállításához nagyobb felületet vesz igénybe az úttestből, mint a közúti vasút. Dr. Giese professzor számításai szerint,²⁸ az autóbusz azonos szállítási teljesítménye, cca 60%-kal nagyobb útfelületet vesz igénybe. A közúti vasút rentabilis üzeméhez azonban, szintén sokkal nagyobb közlekedési szükséglet szükséges, mint egy autóbuszvonal berendezéséhez. Az előörsi szerep tehát, itt is kizárólag az autóbust illeti. Kelemen összehasonlítja a különböző városi közlekedési eszközök teljesítőképességét.²⁹ Eszerint autóbuszokkal mindkét irányban óránként 8000—14.000 utas szállítható, míg közúti vasúttal 15.000—20.000 gyorsvasúttal pedig 50.000—60.000 utast lehet szállítani. A közúti vasutaknak is kell majd alkalmazkodni a változott viszonyokhoz. Ezen a téren ismét az Egyesült Államok járnak elő jó példával. Az Electric Railway Journal szerint, 1925 végén ott már 280 közúti vasúti vállalat rendezett be autóbusz forgalmat cca 800 vonalon, melyeken 5358 drb. autóbusszal bonyolítják le a forgalmát. Jellemző az amerikai fejlődésre, hogy ott a vonalaknak a zöme, meglévő közúti vasutak végpontjaihoz csatlakozik, mint gyűjtő, illetve elosztó vonal. Ezek forgalmának mikénti alakulása, a legbiztosabb ismérve annak, hogy mikor érkezett el a villamos vasút kiépítésének igazi pillanata. Az autóbusz és közúti vasút közötti együttműködés másik jelentős területe, az általában csak szűk utcákkal bíró legbelső városrészek forgalmának autóbuszok által való kiszolgálása, valamint a parallel coordináció esetei, midőn az autóbuszok a közúti vasutakkal parallel szolgálják ki, valamely nagy forgalmú útvonal forgalmának csúcsteljesítményét.

A teherautóknak a vasutak teherárú forgalmára gyakorolt hatása, általában nem túlságosan nagy. A veszteségek azonban, itt is éppen úgy, mint a személyszállítás terén, a legjobban fizető tarifaosztályokra esnek s ez a körülmény fokozza azok jelentőségét. Ezen a téren is elsősorban, a rövid távolságú viszonylatokban jelentkezett az árúk átvándorlása az autókra. Ezekben a viszonylatokban ugyanis, az autó számos esetben, nemcsak gyorsabb és jobb, de egyben olcsóbb kiszolgálást is tud nyújtani, mint a vasút. Ebben a versenyben azonban nem

²⁸ M. M. és Ép. Egtl. Közlönye. 1926, 38—39. szám.

²⁹ U. o.

érvényesül tisztán és döntően az önköltségek szerepe, mely egyébként a verseny kérdésében egyedül döntő szokott lenni. Itt számos egyéb tényező is, jelentős befolyást gyakorol a szállítványok irányításánál, melyek a teherautószállítás előnyeivel függnek össze. Állandó üzemkészség, kaputól kapuig való szállítás lehetősége, a csomagolás egyszerűbbége, vagy teljes hiánya, a szállítás egész folyamatának a fél részéről való korlátlan uralása, a szállítási idő pontos ismerete, a tarifa könnyű áttekinthetősége, stb. mind igen értékes sajátosságai ennek a szállítási módnak. A vasút nagy egységekkel dolgozik, mely általában cca 1000 tonna. Annak dacára, hogy ez az egység aránylag egyszerű módon bontható fel elemeire, a vagonokra, mégis nem képes a vasút, az összegyűjtés és elosztás munkáját egyedül megoldani. Szükséges tehát, egy további járművet — a közútit — bekapcsolni ebbe a munkába. Ez az a pont, ahol a teherautó — amennyiben a vasút versenytársának tekinthető — legelőször bekapcsolódott. Annak dacára azonban, hogy a teherautószállításnak számos előnye van, sőt bizonyos költségeket is meg tud takarítani, a tulajdonképpeni vonalszállításra, az önköltségek magas volta miatt nem alkalmas. Ennek főoka, hogy az autó csekély szállítási egységekkel dolgozik, szemben a vasút nagy egységeivel. A vasútnál viszont, a tömegszállítással járó előnyök csak akkor jelentkeznek, midőn a tömegek összegyűjtése befejeződött és a vonatképzés megtörtént. Az ezt megelőző és az ezt követő költségek, aránylag igen magasak s az egyes szállítványokat annál jobban terhelik, mentől kisebbek a szállítási távolságok. Itt tehát a teherautónak határozott előnye van a vasúttal szemben. A szállítási költségek összehasonlításánál, Dr. *Merkert* szerint,³⁰ tekintetbe kell venni a két tarifa képzésében rejlő különbségeket is. A vasúti teherárú tarifa, rendszeren a vegyes rendszer elvén épül fel, míg a teherautót, mint olyant adják bérbe a kiterhelés fokára való tekintet nélkül. Az autóvállalat, a tarifa megállapításánál csak a saját önköltségeit veszi tekintetbe, míg a vasút a szállítandó árú értékét is figyelembe veszi. Végül az autóvállalatok, egyszerű távolsági tarifával dolgoznak, míg a vasutak többnyire lépcsős tarifákat alkalmaznak. Ebből következik, hogy a vasúti tarifa a rövidebb távolságokra viszonylagosan drágább. Dr. *Merkert* a teherautók és a vasutak versenyképességét, a szállítási költségek szempontjából is vizsgálta.³¹ Megállapításai szerint, — melyek a németországi viszonyokat veszik alapul — a teherautó a költség szempontjából, 15 tonnás egységgel dolgozva 160 km.-ig versenyképes a vasúttal. A határvonal 10 tonna esetében 120 km., majd 5 tonnánál 60 km.,

³⁰ Dr. *Merkert* i. m. 59. old.

³¹ U. o. 58. old.

2 tonnánál 35 km., s végül 1 tonnánál 18 km.-re csökken. Számos esetben, igen kedvezőtlenül befolyásolja a verseny lehetőségeit, a vasút számára az a tény, hogy részben üzemi, részben menetrendi szempontok miatt, a vagonok csak több rendező, vagy átrakodó pályaudvaron keresztül, juthatnak el tulajdonképpeni rendeltetési helyükre, még akkor is, ha a szállítás távolsága aránylag igen kicsiny. A szállítások végrehajtásánál fellépő rendellenességek, a szállítási határidő túllépésében, az áru megsérülésében, annak súlycsökkenésében, vagy éppen elveszésében, stb. állanak. Ezek az eshetőségek a vasútnál részben nagyobbak, mint a teherautónál. A vasút hátrányára vannak, az ismételt átrakással és a tolatásokkal járó kockázatok. Ha nem is lehet azt állítani, hogy a teherautószállítás biztonsága nagyobb, a vasúti szállításénál, de valószínű, hogy a biztonsági fok a két esetben nagyon közel áll egymáshoz.

Közgazdasági szempontból, nem lehet indokoltnak tekinteni, ha a vasutak a rövid távolsági forgalomban elvesztett árútömegek visszanyerése érdekében, versenytarifákat vezetnek be, ezekben a viszonylatokban. Itt ugyanis, tényleg a teherautó dolgozik gazdaságosabban. Bizonyos mértékig még előnynek számítandó a vasút javára az, hogy a teherautó megszabadítja őt ettől a forgalomtól. Ezáltal ugyanis, úgy kocsitérben, mint lokomotív teljesítményben is, jelentős megtakarítások érhetők el, melyeket azután a nagy távolsági relációkban jól ki lehet használni. A nagy távolságra irányuló tömegforgalom lebonyolítása ugyanis, ezután is a vasutak legsajátosabb feladatkörébe esik. Mentől nagyobb a szállítás távolsága, annál gazdaságosabban tudja a vasút lebonyolítani a forgalmat.

A teherautók által, a vasutak teherárú forgalmára gyakorolt befolyásnak a vizsgálatához, sajnos, alig áll adat rendelkezésre. A Svéd Államvasutak megállapításai szerint,³² ott 1924-ben csak az 1—10 km. közötti viszonylatokban csökkent a forgalom, az 1913-as adatokkal szemben. Az ennél nagyobb távolságokra irányuló forgalomban, emelkedő volt az irányzat. Megjegyzendő, hogy a 10 km.-ig terjedő zónán belül elvándorolt forgalomnak, cca 50%-a a Stockholm—Gotenburg-i szakaszra esett, úgy, hogy a tulajdonképpeni országos forgalomból, csak igen esekély hányad ment át a teherautókra. A német Reichsbahn megállapításai szerint, a darabárúforgalomnak az a része is, mely egymástól távolabb fekvő városok között bonyolítódik le, egyre nagyobb mértékben terelődik át a teherautókra. *Cunningham* professzor szerint,³³ az Egyesült Államok vasútjainak nincs okuk zúgolódnni a teherautók ver-

³² Zeitung d. V. D. E. 1926, No. 14.

³³ Railway Age. 1926, Vol. 81, No. 22.

senye miatt. Megállapítja, hogy a teherautók száma alig több, mint a tehervagonoké, valamint azt is, hogy a teherautóknak több, mint fele a nagy városok belső és környéki forgalmában vesz csak részt, míg a megmaradó hányadnak igen jelentékeny része, olyan területeken működik, ahol vasút egyáltalán nincsen. Ezeket a körülményeket mind figyelembe véve, megállapítható a vasutak nagy fölénye ezen a téren. Jellemző azonban, hogy Amerikában a teherautó, a nagy városok közelében, mintegy 75 km.-es körzetben, úgyszólván minden darabárút magához tudott ragadni. *Cunningham* professzor nem tartja helyesnek, a teherautó és vasút közötti verseny kérdésében, egy határvonal meghúzását. Ez ugyanis helyről-helyre más lesz. Egyes helyeken 48, másutt ismét 80 km. lesz a határ. Szerinte az Egyesült Államokban legutóbb eszközölt megfigyelések szerint, ott a teherautóknak cca 80%-a 50 km.-en belüli zónában működik. Dr. *Neumann* professzor adatai szerint,³⁴ az Unio Connecticut államában végzett megfigyelések azt mutatták, hogy a teherautókkal végzett szállítási teljesítmények 67.5%-a 48 km.-en alul voltak, míg 48—112 km. közzé esett a szállítmányok 18.5%-a, végül 112 km.-en felül esett azok 14%-a. A kölcsönhatás kérdésének a vizsgálatánál azonban, figyelembe kell venni azt is, hogy mekkora új forgalmat hozott az autóközlekedés maga, — mint olyan — a vasutaknak. *Cunningham* szerint az Egyesült Államokban, ha csak az autóipar anyagszükségletét, valamint az autók üzemanyagainak és tartalékalkatrészeinek forgalmát vesszük figyelembe, ez az 1925. évi összes teherárúforgalomnak, mintegy $\frac{1}{8}$ -át tette ki. *Köpcke* szerint,³⁵ a főutak építési anyagainak forgalma az Egyesült Államokban 1925-ben 3,040.000 vagonrakományt tett ki, ami ezen év összes kocsirakomány forgalmának, cca 60%-át teszi ki. Ezen adatokból látható, hogy az automobil széleskörű elterjedése, az Unio vasútjai számára, igen jelentős, teljesen új forgalmat hozott.

Angliában a teherautók éles versenyben állanak a vasutakkal. Itt a teherautók nagy árútömegeket szállítanak, nagy távolságra. Ennyiben tehát különbözik az itteni helyzet, az összes többi államoktól. Sokan azt állítják, hogy a teherautóknak éppen Angliában van a legnagyobb jelentőségük. Sajnos, ezt az állítást adatszerűleg sem bizonyítani, sem megdönteni nem tudjuk, kellő támpontok hiánya miatt. Dr. *Merkert* azonban több olyan körülményre hivatkozik munkájában,³⁶ melyek ezen állítás helytállóságát látszanak igazolni. Így felsorolja, hogy az angol teherautóvállalkozók, az üzem gazdaságosságának fokozása érdekében, minden nagyobb városban külön szer-

³⁴ Dr. E. Neumann i. m. 12. l.

³⁵ Zeitung d. V. D. E. 1926, No. 44.

³⁶ Dr. Merkert i. m. 102. l.

vezetet létesítettek, a visszfuvarok közvetítésére. Londonban erre a célra, egy Clearing House jellegű intézményt is állítottak fel. Angliában teherautóvonal létesítésére bárkinek adnak engedélyt, aki azt kéri, kivéve a vasutakat. Az engedély feljogosítja az engedélyest, hogy Anglia egész területén válalhasson autófuvarozást. A vasutak ezzel szemben, csak a saját állomásaikra, illetve az azokról irányuló forgalom lebonyolítására kapnak általában engedélyt. Önálló jellegű autóvonalat, valamely vasúttársaság már csak külön parlamenti engedéllyel létesíthet, melyet azonban csak a legkivételegebb esetekben szoktak megadni. Ennek következtében, az angol vasutak sokkal jobban ki vannak szolgáltatva a teherautók versenyének, mint bármely más állam vasútjai. Érdekes azonban megjegyezni, hogy Dr. *Merkert* szerint, a nagy angol autófuvarozási vállalatok, mint pl. a Pickford, a Mac Namara, stb. semmiféle szállítmányt nem utasítanak vissza. A legújabb németországi fejlődésre vonatkozólag meg kell jegyezni, hogy itt a koordináció érdekében, a Reichsbahn főként a városok helyi teherforgalmát igyekszik, teherautók beállításával megreformálni. Jellemző azonban, hogy a Berlin—Leipzig között berendezett teherautóvonalon is, hol kaputól kapuig való szállítás folyik, parallel a sínúttal, igen előnyösen fejlődött a forgalom és 1926 augusztusában, 611 tonna árú vette igénybe ezt a vonalat.³⁷

Mint a fenti fejtegetésekből megállapítható, az automobilon a ma közlekedésügyében már igen fontos szerepet töltenek be. Minden jel arra vall, hogy a további fejlődés során ennek a közlekedési eszköznek a jelentősége, még igen nagy mértékben fog emelkedni. Tekintve azonban, hogy az autó még csak aránylag rövid multra tekinthet vissza, valamint arra is, hogy a fejlődés üteme ma még nagyon vehemens, így korai volna már ma végleges állást foglalni az autó feladatkörét illetőleg. Az előadottak csupán nagy vonásokban kívánták tájékoztatni az olvasót, az autóközlekedés jelentőségéről, rámutatva egyben a fejlődés tipikus tüneteire.

Pruzsinszky Gábor.

³⁷ Verkehrstechnische Woche. 1926 No. 52.

Közlemények.

Horn Ede életrajza.

A fiúi pietásnak elismerésreméltó példáját adta *Horn Emil*, amikori a párisi *Académie des Sciences Morales et Politiques* előtt ismertette édesatyja munkásságának Franciaországgal kapcsolatos részét.* Mindazok, akiket a szabadságharc utáni korszak érdekel, sok vonzó adatot találnak ebben a nagy szeretettel megírt dolgozatban.

Azok közt a férfiak közt, akik 1867 után Magyarország fejlődésének alapjait lerakták, igen előkelő helyet foglalt el Horn Ede, az 1875-ben alakult Tisza-kormány kereskedelemügyi államtitkára. Horn ennek a lelkesedéssel, tudással és teremtőerővel dúsan megáldott generációnak jellegzetes alakja volt. Még nincs 17 éves, amikor Pozsonyban a *Pressburger Zeitung* szerkesztőjének megbecsült segítőtársa. Húsz éves korában Pestre kerül és már gyakorlott publicisztikai készségét, theologiai és bölcsészeti műveltségét a zsidók megmagyarításának, egyenjogúsításának és a zsidó vallás reformjának szolgálatába állítja és megalapítója és papja a körülbelül egy évtizedig fennálló zsidó reformegyháznak.

A szabadságharcban való részvétele Komárom kapitulációjával ért véget, ahol kapitányi ranggal mint táborigazgató teljesített szolgálatot. Néhány hónapig az országban bujdosik, de látván azt, hogy az osztrák kormány nem respektálja a komáromi őrségnek biztosított szabad elvonulást, külföldre menekül. Rövid prágai bujdosás után Lipcsébe kerül, ahol még 1850-ben kiadja *Herbig* „*Zur ungarisch-österreichischen Centralisationsfrage*“ című könyvecskéjét, amelyben a magyar nemzeti aspirációkat igyekszik összhangba hozni a bécsi kormány centralisztikus törekvéseivel. Ugyanebben az évben jelent meg Görgey életrajza, amelynek jellemzését és megállapításait túlnyomó részben a modern kutatások igazolták. Ezzel a könyvvel nyitja meg azoknak az írásainak hosszú sorát, amelyekkel az európai közvéleményt Magyarország felé sikerült irányítani. 1851-ben jelent meg Kossuth életrajzának első kötete, amely csakhamar, angol nyelven is nagy feltűnést keltett. Ugyanekkor ismertette a zsidók szerepét 1848-ban. Lipcsében irodalmi munkássága mellett vasszorgalommal folytatja egyetemi tanulmányait a bölcsészet és az államtudományok köréből. Legnagyobb hatással van rá Roscher, aki további munkásságának irányát adja meg. Még 1851-ben, mint egyetemi tanulmányainak eredményeit, közzéteszi Spinoza államelméletéről szóló könyvét és át dolgozza németül Fényes Elek Magyarország leírását. Ezzel statisztikai munkáinak sorát nyitja meg. Csakhamar (1853-ban) megjelenik *Statistisches Gemälde des Königreichs Belgien*, amelyben a mintaszerű *Statistique Générale de la Belgique* adatait dolgozta

* Emile Edouard Horn: *Edouard Horn. Séances et travaux de l'Académie des Sciences Morales et Politiques*. Paris, Felix Alcan 1926. 48. l.

fel és amely munkához Henschling írt előszót. Ezután kiadja *Brockhaus* (1854) *Bevölkerungswissenschaftliche Studien aus Belgien* című művét, amelyben a belga statisztika demografiai eredményeit foglalta levelek formájában össze. Ezt a könyvét, amelyet Henschling a *Journal des Economistes*-ben „ouvrage hors ligne”-nek ítél, már Brüsszelben írta. Lipcsei tanulmányainak befejezte után az európai kultúra ez a gócpontja vonzotta a fiatal emigránst, ahol az elfojtott szabadságmozgalmak legnemesebb szereplői találtak menedéket. A magyar emigráció feje Brüsszelben Jósika Miklós volt, aki a tehetséges fiatal publicistát örömmel fogadta és aki benne látta az emigráció egyik leghivatottabb tolvivőjét. Ebben nem is csalatkozott. Mindenekelőtt ösztökélésére megírta II. Rákóczi Ferenc életrajzát, utolsó politikai történeti művét, amely több kiadásban jelent meg és hathatósan hozzájárult ahhoz, hogy a magyar ügy európaszerte felszínen maradjon. E céljának elérésére csakhamar tágabb tere nyílt, amikor munkásságát Párisba teszi át, ahol a *Journal des Débats*-nak, a vezető liberális lapnak lesz munkatársa. Csakhamar követik egymást a magyar kérdést taglaló röpiratai és cikkei a *Revue Contemporaine*-ben és a liberális irányú újságok és folyóiratok valamennyijében: *La Hongrie et l'Autriche de 1848 et de 1859*, *La Hongrie et la crise européenne*, *La Hongrie et les Nationalités*, *Liberté et Nationalités*, *La Hongrie en face de l'Autriche*, *Les finances de l'Autriche*, *François Joseph Ier contra Louis Kossuth* stb.

Ez a tevékenység azonban nem meríti ki erejét a napi újságírói munka mellett sem. Részt vesz minden aktuális közgazdasági kérdés megvitatásában és nem egyszer maga a felvetője az ily kérdéseknek. A német-francia kereskedelmi szerződés, a dohány monopólium kérdése, Olaszország pénzügyei, mind foglalkoztatják. Az általa három éven át kiadott *Annuaire International du Crédit public* a világ pénzügyeinek és hitelügyeinek legmegbízhatóbb repertoriuma. Még Franciaországba érkezése után alig két évvel ismerteti ez ország hitelszervezetét *Das Creditwesen in Frankreich* című könyvében. Politikai tekintetben a haladó liberalizmus híve és így mi sem természetesebb, minthogy a császárság gazdálkodását alapos kritika tárgyává teszi a *Bilan de l'Empire* című munkájában, amelynek hatását és igazát a hivatalos apparátussal felvonuló elleniratok egész serege sem volt képes semmivé tenni. A „*Bilan*”-t csakhamar követte a *Salut au troisième milliard* és a *Les finances de l'Hôtel de Ville*.

Gazdasági kérdésekben, amint Kautz írja róla hazatérte előtt, a „legünnepeltebb szakképviselők sorába emelkedett”. Az egyiptomi pénzügyek és a gazdasági helyzet szanálása végett a Khedive Horn tanácsait veszi igénybe. Egyiptomból írja a *Journal des Débats*-ba „*Lettres du Delta*” című jelentéseit, amelyeket a francia közgazdák nagy megbeesülésben részesítenek.

Gyakorlati közgazdasági működésének egyik legfontosabb ténye, fáradhatatlan munkálkodása a szövetkezeti eszme érdekében. A munkások osztályszervezkedésével szemben a népszerű bankban, *Banque Populaire*-ben látja a munkásosztály felemelkedésének módját. 1863-ban memorandummal fordul az *Académie des Sciences Morales et Politique*-hez, amelyben a termelő szövetkezeteket és a népszerű bankokat tünteti fel mint a munkásosztály sorsa megjavításának tényezőit. *Schulze-Delitzsch* koncepciójához állt legközelebb és szakadatlan apostoli munkájával a latinnyelvű országokban a népszerű hitelintézmények úttörője volt.

Gyakorlati irányú munkássága mellett sohasem mondott le tudományos kutatásairól. Talán kizárólag a tudománynak szentelte volna magát, ha *Michel Chevalier* törekvése, hogy kinevez-

teti a *Collège de France* tanárává, sikerrel járt volna. Elméleti munkáinak legismertebbje szorosán összefügg a gyakorlati élettel. 1865-ben a *Banque de France* privilégiuma lejáratához közelegvén, a kormány ankét elé vitte a kérdést. Horn Edét is meghívta véleménye előadására. Horn a bankszabadság mellett nyilatkozott és véleményének alátámasztására adta ki *La liberté des Banques* című könyvét, amely nagy tudományos felkészültséggel e kérdést tárgyaló művek élére emelkedett, és amelyben az író a deduktív módszer alkalmazásával a legnagyobb éleselméjűséggel száll síkra a bankszabadság mellett. Ez a könyv csakhamar német és magyar nyelvre is lefordítottatott. Még 1858-ban tette közzé Lipcsében *John Law*-nak életrajzát, amely még ma is a nagytehetségű hirhedt pénzügyér működésének egyik legjobb képe. Elméleti főműve *L'Economie Politique avant les Physiocrates. A laissez faire et laissez passer* atyjának, *Boisguillebert*-nek állít ebben a munkában emléket. Beállítja őt XIV. Lajos uralmának utolsó éveiben érezhető dekadens korszakba, kidomborítja szókimondó bátorságát, éleslátását, párhuzamot vonva közte és Vauban közt. Ezt a munkáját az *Académie des Sciences Morales et Politiques* díjban részesítette.

Amikor az 1867-iki kiegyezés után az új Magyarország felépítéséhez kellett látni, mi sem volt természetesebb, hogy Horn Edét nem akarták nélkülözni az építők sorában. És bár Horn Párisban a tekintély és elismerés kevesektől elért fokára emelkedett, szívesen engedett a hívó szónak, hogy tollát és szavát hazája szolgálatába állítsa. Az a kísérlet, amely őt a *Pester Lloyd* élére akarta állítani, politikai okokból meddő maradt. Csakhamar azonban megnyeri őt Jókai Mór a balközép törekvéseinek és a párt németnyelvű lapja, a *Neuer Freier Lloyd* szerkesztőjének. 1869 májusában mutatkozik be a lap élén. „Mi pártközlényt alapítunk, első közlönyét annak a pártnak, mely baloldali nevet visel az országgyűlésen, mely úgy ott, mint az országgyűlésen kívül a határozott haladás pártja . . . Kívánja emelkedő túlsúlyát a direkt terheknek, melyek sokkal biztosabban érik a valódi vagyont. Az adózó jövedelem lelkiismeretes és észszerű kezelését, azoknak egyedül csak produktív befektetését és szigorú országgyűlési ellenőrzését, ami eddig teljesen hiányzik.“

Különösen gazdasági és pénzügyi kérdésekkel foglalkozik, a *N. F. Ll.* és a *Hon* hasábjain, majd 1870-től kezdve az országgyűlésen is, a hova Peczony, majd szülővárosa, Vágújhely, végül pedig a pesti Terézváros küldte. Felveti a független magyar bank kérdését, a munkásszövetkezeteket és továbbképző intézményeket igyekszik meghonosítani nálunk, az önségélyt állítva követendő elvnek az államsegéllyel szemben, küzdve így a munkásságnak a Lassalle-féle alapon való megszervezése ellen.

Különös élességgel támadja röviddel hazaérkezése után Lónyai Menyhért pénzügyminisztert, különösen a már-már végzetessé váló deficit és a közvetett adók elviselhetetlen volta miatt. A miniszter emlékiratban válaszol, de Horn megállapításait nem képes megdönteni. 1874-ben terjedelmes dolgozatban foglalkozik „Államháztartásunk rendezésével“. Ekkor már elérkezett az a pillanat, amikor az államháztartás katasztrófális helyzete felborulással fenyegette a politikai helyzetet. Horn a Tisza pártjának azonban nemcsak közgazdasági és pénzügyi szakértője volt, hanem minden kérdésben nagy súlya volt szavának és törhetetlen liberalizmusának és progresszív gondolkodásának a párt mindig kész örömmel adott nyomatékot. Így Horn volt az, aki 1871-ben határozati javaslatot adott be, amelynek értelmében utasítassék a kormány a polgári házasság kizárólagos érvényességének törvénybeiktatásáról való gondoskodásra.

Amikor Deák Ferenc betegsége és a párt gyengesége folytán, de első helyen a Horn ostorozta katasztrófális pénzügyek miatt a Deák-párt hatalmon nem volt tartható, Tisza Kálmán kezébe került a hatalom. Az 1875-ben alakult Tisza-kormányra nagy feladatok vártak. A legközelebbi feladatok egyik legfontosabbja az 1878-iki kiegyezés előkészítése volt. A vám- és gazdaságpolitikai kérdések egész sora várt megoldásra. Ezekben a kérdésekben az új kormány nem nélkülözhetette Horn tudását és éles elméjét. A kereskedelemügyi miniszterium államtitkára lett. A hozzáfűzött reményeknek nem felelhetett meg, mert néhány hónappal kinevezése után, 1875 november 2-án ötvenéves korában meghalt. *Naményi Ernő.*

A magyar mezőgazdasági hitelkérdés jelenlegi állapota.¹

1. Bevezetés.

Nemzeti jövedelmünk legszámottevőbb részét mezőgazdasági termelésünk alkotja. Csonka-Magyarország jelenlegi területén a mezőgazdasági vagyon értéke (épületek és bizonyos ingóságok nélkül) a háború előtti becslés szerint 9.4 milliárd aranykoronát tett ki, az (erre a területre eső) akkori nemzeti vagyonnak mintegy 60%-át. Ezt a vagyonértéket az 1913. év végén 1180 millió aranykorona jelzálogos tartozás terhelte. 100 millió aranykoronára becsülhető a tőketörlesztési és kamatszolgálat, melyet évente kellett e teher után fizetni.

1924 végén a jelzálogos tartozás 613,000 aranykoronát tett ki. E csökkenés oka az infláció okozta pénzromlás és mint ilyen, nem a nemzeti vagyonosodásnak, hanem ellenkezőleg, a vagyonértékek romlásának egyik tünete.

Nincsen adatgyűjtésünk a rövid- és középlejártú hitelekre, a mezőgazdasági kis- és nagyipari üzemek hitelviszonyaira és a mezőgazdaságban foglalkoztatott forgótőkére vonatkozólag.

A háború előtt egyébként mezőgazdaságunk a szükséges forgótőke céljaira rövidlejártú kölcsönt csak szórványosan vett igénybe. Annál nagyobb volt a szükséglet beruházási célokat szolgáló tőkék tekintetében, amelyekhez mezőgazdaságunk jórészt záloglevelek formájában kibocsájtott kölcsönök útján jutott. A háború előtt a tőke szívesen keresett elhelyezkedést záloglevelekben, nemcsak belföldi, hanem külföldi tőke is. Bizonyítéka ennek az, hogy 1913-ban a magyar hitelintézetek által kibocsájtott és ugyanabban az évben még forgalomban volt, kerekén 2650 millió K értékű záloglevélből külföldön mintegy 1440 millió K értékű záloglevél, tehát hozzávetőlegesen 55% volt elhelyezve.

2. Mezőgazdasági hitelintézményeink fejlődése 1867 óta.

Az 1867-es kiegyezést gazdasági válság követte. Ennek folytán szükségessé vált a modern mezőgazdasági hitelgazdálkodás megteremtése.

Az elv az volt, hogy a kitűzött cél elérésére lehetőleg a mezőgazdaság saját tőkeerejét kell okszerűen felhasználni, hogy ilyen módon a mezőgazdaság fokozatos megerősödésével minél több és több tőke álljon a mezőgazdasági hitelszükséglet rendelkezésére. Ily módon az állam szerepe némi anyagi hozzájárulás mellett inkább a helyes irányításra és ellenőrzésre korlátozódott. Ilyen irányadó szempontok vezettek az alábbi intézetek megalapításához.

¹ A genfi Nemzetközi Munkaügyi Hivatal kérésére a szakminiszteriumok segítségével összeállított adatok.

Az 1871. évi XXXIV. t.-c. megalapítja a *Magyar Földhitelintézetet* (eredetileg már 1862-ben megalakult). Az intézet nem részvénytársaság, hanem a magyar földbirtokos osztálynak a szövete. Jogában áll elfogadni készpénzbetéteket folyószámlára, vagy takarékbetét formájában és bizományosképen banküzletet is folytatni, kölcsönöket adni jelzálogos bekebelezés mellett záloglevelekben vagy készpénzben (az ingatlan 50%-a erejéig). A birtok értékéül a kataszteri tiszta jövedelem 30-szorosa fogadtatik el. Az intézet nem nyereszkesre alapult vállalat. Az alapításban az állam is résztvett. Az 1879. évi XLV. t.-c. a Magyar Földhitelintézetre is kiterjesztette az Osztrák-Magyar Bank Jelzáloghitelosztály alapszabályaiban foglalt külön jogokat (l. még 1914. XXX. t.-c.). Az 1889. évi XXX. t.-c. alapján a Magyar Földhitelintézet szabályozási és talajjavítási kölcsönöket engedélyezhet a vízrendezési társulatoknak. E célra az intézet 4%-os zálogleveleket bocsájthat ki. A kölcsönök törlesztésének időtartama 50 évnél hosszabb nem lehet. A Magyar Földhitelintézet jogi, pénzügyi kiváltságait, bélyeg-, adó- és illetékmentességét szabályozták még a következő törvények: 1876:XXI., 1876:XXXVI. és 1918:XVI., amely a fenti 1889:XXX. törvényt kiegészíti és módosítja.

Az 1897. évi XXXII. t.-c. a hazai pénzintézetek által kibocsájtott némely *kötvények* biztosításáról szól. Fontosabb intézkedései: hazai részvénytársaságok és szervezetek kamatozó és sorolás útján visszaváltandó kötvényeket bocsájthatnak ki. E kibocsájtás alapjául olyan követelések és értékek szolgálnak, melyek az 1894. évi V. t.-c. rendelkezései értelmében létesített telepítvényi birtokokra, továbbá talajjavítás tárgyát képező, vagy parcellázás útján létrejött földbirtokokra, mint jelzálogra, törvényileg be vannak kebelezve. Telepítvényi birtoknál és talajjavítási hitelnél a kibocsájtás alapjául szolgáló követelés tőkeösszege nem haladhatja túl a birtok becsértékének 75%-át, parcellázás útján létrejött birtoknál a becsérték kétharmadát. A pénzügyi és földművelésügyi miniszter engedélye kell ahhoz, hogy e törvényben részletezett becsértékű parcellázott birtok a törvény hatálya alá vonható legyen. A törvény hatálya alá eső kötvények csakis az ott meghatározott követelések, illetve értékek alapján bocsájthatók ki. A kötvények és kamatszelvények tőke-, kamat- és járadékadó alól, valamint az általános jövedelmi pótdától mentesek.

A közép- és kisbirtokok nagyfokú eladósodása, melynek illusztrálására szolgál az a körülmény, hogy 1894-ben majdnem 1 milliárd korona, a háború előtt közvetlenül pedig 2.5 milliárd korona volt az integer ország földbirtokainak jelzálogterhe, külön akció megindítását tette szükségessé, főleg a kisbirtok érdekében.

Mint hogy a Magyar Földhitelintézet inkább nagyobb kölcsönöket nyújtott s így éppen a kisbirtokososztály maradt támasz nélkül, azért az 1879.:XXXIX. t.-c. megalkotta a *Kisbirtokosok Országos Földhitelintézetét*. Ez az intézet szintén nem részvények jegyzése útján, sem tiszta szervezetű alapon létesült, hanem ugyancsak alapítványok jegyzésével, melyben az állam is résztvett. Részére is biztosították azokat a privilégiumokat, melyeket az 1871. évi XXXIV. t.-c. a Földhitelintézetnek nyújtott. Az intézet által adott jelzálogkölcsönök oly kis összegben állapítottak meg, hogy még a legkisebb $\frac{1}{2}$ —1 holdas törpe gazdaságok is élvezhették az olcsó hitelt. Ugyanez a törvény kimondja, hogy a kölcsönök csak a fedezetül telekkönyvileg leköötött ingatlanok értékének feléig nyújthatók, az ily kölcsön telekkönyvileg első helyen kebelezendő be. Külön biztosítéki alap formálandó stb. A hitelt a viszonyokhoz mért lehető legalacsonyabb kamattal fizetéssel, hosszú lejáratú, 20—65 évig terjedő törlesztésű kölcsön formájában bo-

csajtotta a gazdaközönség rendelkezésére. Az intézet e kölcsönt a pontosan fizető adóssal szemben sem mondhatta fel, az adósnak azonban jogában állott stornódíj fizetése nélkül félelvi felmondással bármikor soron kívül is visszafizetni. Az 1898. évi XI. t.-c. a Magyar Földhitelintézetre nézve engedélyezett külön jogokat erre az intézetre is kiterjeszti.

Az 1876. évi XXXVI. t.-c. a záloglevelek *biztosítását* rendezi. Megállapítja, hogy kik becsájthatnak ki zálogleveleket. Megkívánja biztosítási alap létesítését, elrendeli, hogy záloglevélkölcsön csak a birtok becsértékének feléig, erdőknél és szőlőknél harmadaig adható. A forgalomban levő záloglevelek értéke a biztosítási alap 20-szorosát meg nem haladhatja. Szól a magán- és büntetőjogi felelősségről.

Az 1875. évi XXXVII. t.-c. (kereskedelmi törvény) szabályozta ugyan e szövetkezeteket, de nem volt tekintettel az altruista célra. Az 1898. évi XXIII. t.-c. (gazdasági és ipari hitelszövetkezetekről) ezt kívánja biztosítani. Az altruista cél érdekében már a szövetkezet megalakításánál számít a hatósági közreműködésre.

A törvény annyira közismert, hogy részletezését nem tartjuk szükségesnek. Megalapítja az Országos Központi Hitelszövetkezetet.

A kisbirtok terheinek csökkentése és a földfeldarabolásokban leendő közös közreműködése céljából 1905. évben a Kisbirtokosok Országos Földhitelintézete és az O. K. H. (később a Pesti Hazai Első Takarékpénztár Egyesület is) a kormány hozzájárulásával és jóváhagyásával megegyeztek abban, hogy kisbirtokosoknak bekebelezett és személyi tartozásaik konvertálására, vagy ingatlanok szerzésének megkönnyítésére az ingatlan elfogadható értékének legfeljebb 75%-a erejéig jelzálogkölcsönöket nyújtanak. Ily kölcsönt csak olyan kisbirtokos nyerhet, aki tagja valamely, az O. K. H. kötelékébe tartozó hitelszövetkezetnek. A Kisbirtokosok Országos Földhitelintézete kölcsönrészletéből és az O. K. H. kölcsönrészletéből álló összkölcsön az adós félnek 50 évre félévenként utólagosan fizetendő évi 5.5% annuitás mellett adatik. Az O. K. H. a maga részéről egy-egy adós félnek 10,000 K-nál nagyobb kölcsönt nem engedélyez. 1910-ben a Pesti Hazait is bevonták az akcióba. Ettől fogva a kölcsönöknek ez intézettel közösen nyújtott része 5.84% annuitás mellett bonyolítottatott le.

Az akció keretében 1905-től fogva évenként különböző összegeket folyósítottak kölcsönök gyanánt. 1905-ben 14 kölcsön volt 39,000 K értékben. Legtöbb kölcsönt folyósítottak 1911-ben és pedig 2773 kölcsönt 15,668,169 K értékben. A folyósított kölcsönök összege 1905 óta körülbelül 72 millió, a kölcsönök darabszáma körülbelül 14,000.

Az állami támogatás jogcímet adott arra, hogy a hitelintézeteknek e téren kifejtett munkáját állami közegekkel lehessen ellenőriztetni, illetve az egész akciót befolyásolni.

A jelzálogos kölcsönök háború előtti kamatláb alakulásáról a mellékelt táblázat nyújt felvilágosítást. A táblázatból látható, hogy a 4%-os típusal szemben a háború előtti utolsó években a 4½%-os típus jutott túlsúlyra. Ennek okát a termelés fokozódása folytán a tőkeszükségletben beállott emelkedésben, másrészt azonban abban is látjuk, hogy a balkáni háború óta európaszerint bizonyos nyugtalanság tapasztalható, amely többek között a kamatláb emelkedését idézvéen elő, a kamatkondíció terén is éreztette hatását.

3. A békeszerződés által teremtett helyzet.

A háború és az azt követő időszak alatt a jelzálogterhek valorizálatlan visszafizetése folytán a mezőgazdaság néhány évig

alig szorult hitelre. A vörös uralom és a megszállások pusztításai, a békeszerződéssel előállott helyzet, majd az ipari cikkek aránytalan drágulása, másrészt egyes gazdasági ágakban (szőlőtermelés, tejgazdaság, állattenyésztés, zöldségtermelés stb.), az értékesítés kedvezőtlené válása, a közterhek emelkedése abba a helyzetbe juttatták a mezőgazdaságot, hogy ismét hitelre szorult. A belföldi tőke azonban erre elégtelen volt, a külföldi tőke viszont eleinte bizalmatlanságot mutatott. Igaz, hogy a hitel lebonyolításához szükséges szervek megvannak. Ez intézetek létesítésekor előtérbe jutott szempont azonban, hogy t. i. a mezőgazdaság saját tőkeerejét állítsa a mezőgazdasági hitel szolgálatába, ma nehezen valósítható meg.

A fent vázolt helyzet az állam részéről sürgős rendezést igényelt. A háborús időket követő kormányzat első intézkedése volt e téren az 1920. évben a földművelésügyi miniszter 56,427. számú rendelete, a rendkívüli mezőgazdasági hitelekéről.

A gyakorlatban ez az intézkedés nem járt eredménnyel, a gazdák nem vették igénybe. A tartózkodó álláspont oka minden valószínűség szerint a valutáris helyzet bizonytalansága volt.

A háború után a jelzálogkölesönüzlet jóideig úgyszólván teljesen szünetelt, épen a pénzérték leromlása miatt.

A szanálás azonban megteremtette a hosszúlejáratú kölcsönök nyújtásához szükséges alapot.

A nagy tökehiány folytán a kormány maga igyekezett a válságot enyhíteni. Az 1925/26. költségvetési évben zálogleveles kölcsönök alakjában 35 évi törlesztés mellett, 22 millió aranykoronát bocsájtott a mezőgazdaság hitelszükségletének kielégítésére. Ennek a kölcsönök effektív évi kamatlába kereken 10.4%-ot, effektív évi annuitása pedig kereken 10.7%-ot tett ki.

A mezőgazdaság érdekeit szolgálta a kormány részéről a vizitársulatok részére nyújtott 20 millió aranykorona kölcsön is.

Később, a bizalom visszatérévén s bizonyos — alább tárgyalandó — törvényhozási intézkedések hatása alatt, a külföld érdeklődése is feléledt. Ennek nyomán az amerikai piacon 9.100,000 dollár értékű, az angol piacon pedig 1 millió font értékű záloglevelei sikerült elhelyezni. A kibocsátás alapját tevő kölcsönök 86.5—92%-os árfolyamon folyósítottak, 35 évi törlesztésre, előzetesen fizetendő 4.4%-os félévi annuitás mellett. Utóbb e kölcsönök folyósítása már más feltételek mellett is történt, nevezetesen van olyan típus is, amely szerint a kölcsönt 100%-os árfolyamon, 35 évi törlesztés mellett nyújtják, olyanképen, hogy az első 10 félévben félévi előleges 5.85%-os, a további 60 félévben félévi előleges 4.4%-os annuitás fizetendő.

Az 1926. év végén a hosszúlejáratú mezőgazdasági kölcsönök álladéka Csonka-Magyarországon elérte a 120 millió aranykoronát (a pénzügyminiszter becslése).

A nagy forgótőke hiány miatt a kormány 30 millió aranykorona rövidlejáratú kölcsönt folyósított.

A hosszúlejáratú kölcsönök állományát jelentékeny tétellel egészítik még ki a belföldi pénzintézetek által a legutolsó időkben újból nyújtott kölcsönök. Ezekre azonban statisztikai adatok nem állanak rendelkezésre.

4. Háború utáni kormányintézkedések a mezőgazdasági hitel-szervezet terén.

Miután kívánatosnak látszott külföldi mintára a valuta ingadozása folytán a legstabilabbnak látszó értékmérőt: a terményt venni alapul, buzaértékre szóló zálogleveleket kibocsájtani, illetve annak előfeltételeit (a telekkönyvi bejegyzés ugyanis csak

pénzre vonatkozott) biztosítani, létrejött az 1923. évi XXXVIII. t.-c. a helyettesíthető ingóságokra vonatkozó jelzálogjog bejegyzéséről.

A hitelező érdekét szolgálja az 1923. évi XXXIX. t.-c. a pénztartozás késedelmes teljesítése esetében a hitelezőt megillető kártérítésről. Létrejött az 1923. évi XLII. t.-c. a buzaértékre szóló záloglevelekről. Eszerint a záloglevelek kibocsájtására jogosított intézetek javára a jelzálogot meghatározott mennyiségű buza mindenkori egyenértéke erejéig is be lehet jegyezni a telekkönyvbe. A buzazáloglevelek fedezetét képező kölcsönök buzazáloglevelekben folyósíthatnak. A kölcsön törlesztési részletei fizetéskor a kamatszelvények beváltásánál a buzamennyiségnek a törvényes fizetési eszközül szolgáló pénznemre való átszámítása alapjául a szokvány buzának az esedékességet megelőző hónap 15. napjától visszafelé számított két hónapi átlagárfolyama veendő. Az átszámítás kulcsát a P. K. állapítja meg és köteles azt minden hónap 20. napjáig a hivatalos lapban közzétenni. Az így közzétett átszámítási kulcs az ezt követő naptári hónapra érvényes. A kölcsön törlesztési részleteinek fizetésére a záloglevelek kamatszelvényeinek beváltására arra a naptári hónapra megállapított egyenérték irányadó, amely hónapban a fizetés, illetve a beváltás történik. Felsorolja a törvény azokat az intézeteket, melyek ily zálogleveleket kibocsájthatnak. E zálogleveleknek 1—1 darabja 5 q. buzának mindenkori egyenértékénél kisebb összegre nem szólhat. A törvény szempontjából csak a termőföldet (talajértéket) lehet az ingatlan értékelésének alapjául venni.

A gyakorlatban ez az intézkedés nem vált be. Kevés buzazáloglevél került forgalomba.

Az 1920. évi XXX. t.-c. újból szabályozta az O. K. H. működését. E törvény a hitelszövetkezetek ügyének előmozdítása és a hitelügyek kielégítésén kívül az O. K. H. hivatásává tette még a szövetkezeti eszme fejlesztését, a szövetkezeti rendszer tökéletesítését. Az államkincstár az O. K. H. működését 25.000.000 papirkorona összeg alapítványi üzletrész átvételével támogatja. A törvény felhatalmazza a pénzügyminisztert, hogy az O. K. H. tartalékalapjának növelésére 100 millió papirkorona névértékű pénztárjegyet bocsásson az intézet tulajdonába (5%-kal kamatoznak). A vidéki szövetkezeteknek az O. K. H.-nél elhelyezett tőkéjéből folyó jövedelmei tőkekamat és járadék alól mentesek. Az O. K. H. kötvényei arra is alkalmasak, hogy ezekben gyámoltak és gondnokoltak pénzei gyümölcsözőleg helyeztessenek el.

A mezőgazdasági hitelt szolgálja az 1923. évi XXXIII. t.-c. (egyes pénzügyi rendelkezésekről), mely kimondja: „hogy az O. K. H. eddigi hivatásának fokozottabb mértékben megfelelhessen és hogy a kisebb mezőgazdaságok hitelszükségleteinek kielégítésén felül általában a mezőgazdasági hitelszükségletek kielégítésében tevékenyebben működhessék közre és e célból nagyobb körzetekre kiterjedő hatáskörrel bíró u. n. körzeti hitelszövetkezeteket is létesíthessen, felhatalmaztatik a pénzügyminiszter arra, hogy az 1898. évi XXIII t.-c. alapján befizetett 1.000.000 korona és az 1920. évi XXX. t.-c. alapján befizetett 25 millió papirkorona összegű alapítványi üzletrészen felül az O. K. H. alaptőkéjéhez további alapítványi üzletrészek átvételével hozzájáruljon“. Ugyanezen törvény 6. §-a felhatalmazza a pénzügyminisztert arra, hogy a Hangya Szövetkezet alaptőkéjéhez az eddigi 400 millió korona névértékű alapítványi üzletrészen felül akár az eddigi üzletrészek névértékének felemelésével, akár további alapítványi üzletrész átvételével hozzájárulhasson. A „Hangya“ saját tagjaitól, valamint tagjai

Az év végén tárcában maradt (át nem ruházott) jelzálogos kölcsönök megoszlása a kamatláb nagysága szerint százalékokban 1909-től 1924-ig.

Év	kamatláb mellett elhelyezett jelzálogos kölcsönök százalékokban										8 ⁰ / ₀ -osnál nagyobb	Az Osztrák-Magyar Bank kamatlába a jelzáloghiteltűzletben 4 ⁰ / ₀ -os záloglevelekben nyújtott kölcsönök után: 1909 I./1-től XII./31-ig 4.75% 1910 " " " " 4.75 " 1911 " " " " 4.75 " 1912 " " " " 4.75 " 1913 " " " " 4.75 " 1921 " " " " 4.0 "
	4 ⁰ / ₀ -os és annál kisebb	4 ¹ / ₂ ⁰ / ₀ -os	5 ⁰ / ₀ -os	5 ¹ / ₂ ⁰ / ₀ -os	6 ⁰ / ₀ -os	6 ¹ / ₂ ⁰ / ₀ -os	7 ⁰ / ₀ -os	7 ¹ / ₂ ⁰ / ₀ -os	8 ⁰ / ₀ -os	7 ⁰ / ₀ -os		
1909	27.9	20.2	11.0	12.3	12.6	5.8	5.8	1.3	3.1	—	—	—
1910	25.3	23.4	11.5	11.1	12.1	6.1	6.3	1.2	3.0	—	—	—
1911	20.5	31.7	10.5	8.3	7.7	8.2	6.0	3.4	3.7	—	—	—
1912	20.3	23.7	11.9	13.7	9.6	3.7	6.1	3.0	8.0	—	—	—
1913	19.6	33.0	10.1	7.4	4.9	4.2	4.0	3.7	10.0	3.1	—	—
1921	19.3	56.2	5.9	5.3	2.2	1.0	1.8	1.1	6.8	0.4	—	—
1922	16.5	54.1	9.6	4.4	2.3	0.5	1.0	0.5	9.2	1.9	—	—
1923	11.4	49.4	11.8	5.6	1.5	0.2	0.9	0.3	7.7	11.2	—	—
1924	0.2	2.1	1.2	0.3	0.2	4.4	0.1	0.0	2.5	89.0*	—	—

*) Ebből egy tétel alatt 14⁰/₀-os kamatozás mellett helyeztetett el 51.1⁰/₀, 16⁰/₀ mellett 22.3⁰/₀.

sorába tartozó szövetkezetek tagjaitól árúelőlegek címén pénzt gyűmölcsöztetésre elfogadhat.

Az elhelyezést kereső tőkék biztossága érdekében adta ki a kormány az 5360/1924. M. E. számú rendeletet a végrehajtási árverést korlátozó rendelkezések megszüntetése tárgyában.

Az 1924. évi V. t.-c.-kel létesített „Magyar Nemzeti Bank“ a mezőgazdasági hitel tekintetében jelentős újítást létesített, amennyiben a bank alapszabályainak 57. cikke szerint a bank jogosult váltókat, értékpapírokat és szelvényeket, úgyszintén közraktárjegyeket leszámítolni és tovább adni, kézzizálogra kölcsönt nyújtani stb. stb. Az 58. cikk szerint pedig a bank jogosult idegen és saját váltókat leszámítolni, amelyek valamely kereskedelmi ügyletből erednek és amelyek a Magyarországon érvényes országos értékre szólnak és legfeljebb 3 hónap alatt a belföldön fizetendők. A leszámítolandó váltóknak rendszerint 3. mindenesetre azonban 2 fizetéképesnek ismert kötelezettnek aláírásával kell ellátva lenniök. Amennyiben ez a bank liquiditásával összeegyeztethető, a bank mezőgazdasági célokra olyan váltókat is leszámíthat, amelyek legfeljebb 6 hónap alatt, a belföldön fizetendők, ha a váltókötelezetteknek legalább egyike mezőgazda.

A mezőgazdasági kamarákkal karöltve megalakították az 1923 : XXXIII. t.-c. 5. §-a szerint dotálható, az O. K. H. kötelékébe tartozó „Körzeti Hitelszövetkezetek“, a 100 holdon felüli birtokok hiteligényeinek kielégítésére és pedig az ország hat különböző göcpointján (Kecskemét, Miskolc, Győr, Balassagyarmat, Kaposvár, Debrecen). Az állam nagyobb összegű üzletrész jegyzésével nyújtott támogatást. Az említett körzeti hitelszövetkezetek összes alaptőkéje ezidőszerint 21 milliárd koronára rug. A tőlük igénybe vett hitel:

Rendes hitel	19,830.600,000 K
Rendkívüli hitel	22,342.700,000 „
Körzeti aszály	28,189.600,000 „
Aszály hitel	2,050.000,000 „
Mezőgazdasági hitel	1,925.000,000 „

A községi hitelszövetkezetek működésére irányadóul szolgálnak a következők: az 1926. év végén számuk 1137-re emelkedett; a működési körükbe bevont községek száma 2592. Jegyzett üzletrész értéke 67,306.269,380 K; befizetett üzletrész értéke 63,802.261,232 K; kezelt lakarékbetétek: 88,797.605,138 K; kihelyezett kölcsönök: 433,789.577,454 K.

Nevzetesebb állami akciók, melyeket az O. K. H. útján bonyolítottak le: szőlő hitel, dohánytermelői hitel, hízlalási hitel, paprikatermelési hitel, tenyészállat beszerzését előmozdító hitel, vetőmag hitel.

A mezőgazdasági hitel biztosítására, különösen a külföldi tőke könnyebb elhelyezkedhetésére irányuló fontos intézkedés az 1925. évi XV. t.-c. (a mezőgazdasági hitel megszerzését könnyítő egyes rendelkezésekről). Ennek értelmében a pénzügyminiszter engedélyével záloglevélet bocsájthat ki hitel- és pénzügyintézetekből, mint tagokból alakult szövetkezet is.

Az erdőbirtok hitelt az 1923. évi XXI. t.-c. tárgyalja. (Végrehajtási utasítás 7288. I. A. 2. F. M. 1925.).

Zelovich László.²

² E tanulmányban a szerző működése mindössze a szakminiszteriumok adatainak összeállítására szorítkozott.

A jegybankok diskontpolitikája.

Sem a szanált államokban, sem Középeurópa többi nyugati országaiban a kamatláb nem stabil. Bizonyos tartós feszültség, állandó idegesség tapasztalható a nemzetközi pénzpiacon és ennek a nyugtalanságnak a következménye, hogy a jegybankok kénytelenek a leszámítolási kamatlábat sűrűn változtatni. Ez a kamatláb-felemelés vagy leszállítás egyszer a külföldi tőke beözönlésének előmozdítása, másszor pedig abból a szempontból történik, hogy az alacsonyabb kamatláb folytán kevesebb rövid lejáratú külföldi tőke keressen elhelyezkedést az illető országban. A jegybankok ma kénytelenek diskontpolitikájukat a tőkeáramlás, a tőkemozgalom hullámvonala szerint irányítani, mert magával a szanálás tényével sem stabil még egy valuta; magának a stabil valutának is mindig védelmi, defenzív pozíciót kell elfoglalnia, hogy ki tudja védeni mindazokat a támadásokat, amelyek egy valutát fenyegetnek. A jelen körülmények között a nemzetközi tőkepiac irányváltozásai nyugtalanítják ismételten Középeurópa közgazdaságát és ezért a középeurópai jegybankok diskontpolitikájuknál mindig a tőkepiac mozgalmait tartják — valutáris okoknál fogva — szem előtt.

A középeurópai pénzpiacok helyzetét, illetőleg ezen államok jegybankjainak diskontpolitikáját a rövid lejáratú hitelek nemcsak befolyásolják, hanem valósággal dominálják, aminek illusztrálására a legekleatásabb példa az Osztrák Nemzeti Bank 1927 július 20-i kamatláb emelése, amely arra vezetendő vissza, hogy Ausztria a kamatláb felemelését megelőző napok politikai eseményeinek hatása alatt attól tartott, hogy a külföldi tőkék tömegesen kivonulnak, s ezért a magasabb kamatlábbal kívánta azokat visszatartani. A magas kamatviszonyok kihatásaként sok külföldi tőke özönlött Ausztriába, s ezért az Osztrák Nemzeti Bank már augusztus utolsó napjaiban ismételten leszállította a diskontot 7%ról 6½ százalékra. A Magyar Nemzeti Bank 1926 augusztusában a leszámítolási kamatlábat azért szállította le, mert a beözönlő rövid lejáratú külföldi hitelek valutáris szempontból aggasztónak látszóttak. A Német Birodalmi Bank 1927 június 10-én amiatt volt kénytelen kamatlábat felemelni, mert ezáltal a rövid lejáratú külföldi kölcsönök tömeges kivonulását kívánta megakadályozni. A Reichsbank a kamatláb felemelését megelőzően már több, mint egy milliárd márka devizát volt kénytelen tárcájából leadni.

Ha figyelembe vesszük továbbá, hogy Németország külkereskedelmi mérlege 1927 első négy hónapjában 1·2 milliárd márkával volt passzív és a német reparáció a Reichsbank devizaállományából 200 millió márka külföldi váltót vitt el ugyanezen idő alatt, s végül a külföldi kölcsönök kamataira és amortizációra ennek az évnek első négy hónapjában 150 millió márkát fizetett ki Németország, megérthető, hogy aggodalommal kísérték a rövid lejáratú külföldi kölcsönök átmenet nélküli felmondását, mert ez a körülmény a bank devizáinak további csökkenését idézte volna elő. Kénytelen volt tehát Németország — kifejezetten valutáris érdekből — a kamatláb-csavarhoz folyamodni, nehogy a rövid lejáratú külföldi kölcsönök kivonulási processzusa a német piacon a külföldi fizetési eszközök keresletét, s ezáltal azok drágulását idézze elő, ami a márka pozíciójára meglehetősen hátrányossá válhatott volna.

A német valutáris intézkedésekkel szemben felhangzottak ellenvetések. Ezek szerint békében is előfordult, — különösen válságos gazdasági viszonyok idején — hogy a rövid lejáratú külföldi hitelek tömegesen felmondásra kerültek és még sem kellett retorziós intézkedésekhez folyamodni. Így különösen az 1907. évi,

Amerikából kiindult pénzügyi krízisre és az 1911. évi külpolitikai okok folytán támadt gazdasági válságra történt hivatkozás, amikor a francia penzió-pénzeket mind a német piacról, mind pedig tőlünk kivonták. Ezeket a rövid lejáratú penzió-pénzeket békében Németországban 500 millió márkára, Magyarországon 200 millió aranykoronára becsülték. Ha ilyen nagy összegű, rövid lejáratú külföldi hiteleket egyszerre mondtak fel, kétségtelen, hogy annak hatása alól a Jegybank, mint a valuta öre, nem vonhatta ki magát, de sohasem kellett attól tartani, hogy még a nagyobb összegű rövid lejáratú külföldi hitelek hirtelen való felmondása és kivonulása is érezhető valutáris következményekkel járhat.

Nem szabad ugyanis elfelejteni, hogy békében egészen más volt a nemzetközi pénzpiac szervezete, másként alakult magában Magyarország határain belül is az intern pénzpiac és egészen más helyi és internacionális tartalékok állottak rendelkezésre a valuta alátámasztására, mint amilyen rezervák felett rendelkezik ma minden európai állam jegybankja. Békében például a német pénzpiaci forgalom általában 6 milliárd márka körül mozgott, amelynek a fele, mintegy 2-8 milliárd márka aranypénz volt. Ez maga a német valuta szempontjából igen jelentős tartaléknak volt tekinthető. Emellett a német nagybankok állandóan jelentékeny összegű arbitrage-papirokat tartottak tárcájukban, különösen orosz és amerikai értékeket és ha a német piacon a devizák iránti kereslet jelentékeny volt, a bankok siettek a Reichsbank segítségére, piacra dobták arbitrage-értékeik egy részét és ezáltal kiparirozták a német devizapiac feszültségét.

Még ennél is nagyobb jelentősége volt a valuta stabilitása szempontjából annak a jegybankok között fennállott szolidaritásnak, amellyel az egyes országok, különösen a középeurópai jegybankok egymás fizetési eszközeit támogatták, sőt megvédték. Ez az erkölcsi tartalék biztosította a valuták stabilitását és igen sokszor hathatósabb rezervának bizonyult, mint a jegybankok pénzcéiben elhelyezett aranyrudak. Ennek a szükséges szolidaritásnak megteremtését célozta az a konferencia is, amelyet 1927 július második felében a nyugateurópai államok jegybankjai folytattak New-Yorkban a Federal Reserve Board vezetőivel. Ezek a hetekre elnyúlt tanácskozások főként az aranyprobléma és a jegybankok által követendő diskontpolitika egységes eljárásának megvitatása körül forogtak. A jegybankok diskontpolitikájának alakulására igen hathatós befolyással bírna, ha a jegybankok között sikerülne bizonyos együttműködést biztosítani, amelyről már az 1922 március 20—28. között Genuában megtartott értekezleten is tárgyaltak. Már az ott elfogadott határozatok között szerepel a jegybankok állandó együttműködésének tervezete és a nemzetközi érmeegyezmény megkötésére vonatkozó proposíció. Ha a new-yorki jegybanktanácskozások során az egységes diskontpolitika lehetőségéről tárgyaltak, s ha bizonyos elvi megállapodások létrejöttek, ez már magában véve egy tágabb keretű jegybankkartell jelent, amelynek hatása az európai jegybankok diskontpolitikájánál fogva mielőbb kifejezésre jutni. Nemzetközi vonatkozásban ugyanis első sorban a valutáris eredmény ott volna érezhető, hogy kizárná a pénzforgalomban a paritástól való jelentékenyebb eltérést, a pénzügyi eredmény pedig ott mutatkoznék, hogy a megállapodást kötő bankok államai között az átutalási forgalmat csesőbbá, sőt teljesen költségmentessé tenné. Lényege a nemzetközi hitelforgalomra döntő befolyással bíró kamat- és diskontpolitika egységes irányításában jut kifejezésre. A kamatpolitika minden jegybanknál a hiteligénylés növekedésétől vagy csökkenésétől függ. A hiteligénylés növekedése a hitelt drágítja, már pedig a gazdasági élet a bankkamat-

láb állandóságát kívánja meg. A kamatlábnak ebből a szempontból való állandóságát a jegybankoknak nyújtott nemzetközi devizahitelek tennék lehetővé, mert előnyösebb, ha a jegybank a devizahitelek után a külföldnek fizet kamatot, mintha kénytelen a közgazdaság kárára leszámítolási kamatlábat felemelni. A kartellhez tartozó jegybankok ebből a szempontból bankszerű tevékenységet, hitelközvetítést végeznek, de csak a kamatláb stabilizációja érdekében.

A kamatláb ez idő szerint nem stabil és a jegybankok bármennyire is iparkodnak a leszámítolási kamatlábat egy állandó stabil nivón megtartani, ez az igyekezetük egyelőre sikert felmutatni nem tud. Legjobb például a Német Birodalmi Bank kamatláb politikája; Németországban ugyanis 1926-ban a Birodalmi Bank négyszer változtatta a leszámítolási kamatlábat és 6—8% között változott ugyanezen év folyamán a diskont.

Amint a gazdasági élet minden terén bizonyos nyugtalanság, kísérletezés mutatkozik, s a gazdasági fejlődés részére nincsenek meg azok a kitaposított utak, amelyek békében stabil gazdasági helyzetet teremtettek, éppen úgy hiányoznak a jegybankok diskontpolitikájánál, a diskontpolitika irányításánál azok az elvek, amelyek a háború előtt a diskontpolitikára érezhető befolyást gyakoroltak. Ennek oka arra vezetendő vissza, hogy felbomlottak azok a pénzügyi kötelékek, amelyek az egyes országok, főként Európa jegybankjai között fennállottak, s minthogy — különösen az új államok — fiatal politikai suverénitásuk veszélyeztetését látják abban, ha szélesebb terjedelmű pénzügyi vonatkozású megállapodást létesítenek, ezért tornyosul annyi akadály az elé, hogy a jegybankok között az egységes diskontpolitika követésére vonatkozó megállapodások létrejöhessenek. Az idő megérlelte, hogy a nemzetközi vonatkozású pénzügyi kapcsolatok létesítése, különösen valutáris jellegű megállapodások kötése mulhatatlanul szükséges, ezért tulajdonítható a new-yorki jegybankkonferenciának nagyobb fontosság, mert minden egyes értekezlet, ha lassú tempóban is, de közelebb viszi az országokat a pénzügyi egyezmények megvalósításához. Kétségtelen, hogy ha az európai államok között sikerül valutáris természetű kapcsolatokat létesíteni, az első sorban a jegybankok által követendő egységes diskontpolitikára fog vonatkozni, mert a hitelező országnak egy szélesebb terjedelmű pénzügyi kapcsolat létesítése éppen olyan érdeke, mint amilyen hathatós okok viszik rá az adós országokat arra, hogy jegykibocsátó bankjuk a hitelező államok jegybankjaival a legszorosabb kontaktust tartsa fenn. Amíg ilyen megállapodás a jegybankok között létre nem jön, addig a nemzetközi pénzpiacon egyszer sűrűbb, egyszer ritkább időközökben egymást fogják érni a zavaró momentumok, amelyek mindenkor élénk befolyást gyakorolnak a jegybankok diskontpolitikájának alakulására.

Domány Gyula.

Könyvismertetések.

Richard Kerschagl: Volkswirtschaftslehre. Eine Darstellung ihrer wichtigsten Lehrmeinungen. Wien und Leipzig, 1927. VI+150 oldal.

Rövid bevezetés óhajt lenni a közgazdaságtanba. Célját azonban nem az elmélet kérdéseinek rendszeres föltárásával, hanem tantörténeti úton akarja elérni, felsorakoztatva a közgazdasági iskolák egymásutánját és az iskolák mindegyikének főbb tételeit.

A módszer nem új. Nagy sikerrel alkalmazta *Spann* „Die Haupttheorien der Volkswirtschaftslehre“-jében. Ennek előnyei és sikerei indították bizonyára a szerzőt is arra, hogy ez úton haladjon. *Kerschagl* kevesebbet; egyik vonatkozásban azonban többet is nyújt, mint *Spann*. Neveztesen az elméletek méltatása hiányzik munkájából; inkább a tételek rövid összefoglalására szorítkozik. Viszont nem mulasztja el az egyes iskolák tárgyalásánál azoknak a gazdasági viszonyoknak — igaz rövid — vázolását, melyek az illető iskola gondolkozási irányát befolyásolták és mintegy bizonyos szükségszerűséggel felidéztek. Ezzel — elég találóan, bár vázlatosan — rámutat azokra az empirikus alapokra, melyek a közgazdasági gondolkozást irányították. Talán *Oncken* szép munkája győzte meg arról, hogy mennyire elősegíti ez a különböző korok felfogásának megértését. Így a merkantilizmusnál a látókörnek az új világ felfedezésével való szélesbedésére, a kereskedelem fellendülésére és az ipar jelentőségének emelkedésére, valamint a középkori állami szervezetnek újkori átalakulására, a physiokratizmusnál a mezőgazdaságnak az iparral szemben való elmaradottságára, a klasszikusoknál az ipar nagyarányú kibontakozására és az egyéni szabad mozgás szerepére e fejlődésben stb. hívja fel a figyelmet. Ezzel kétségtelenül megkönnyíti az egyes gazdasági iskolák megértését, mert p. o. a német írók, *List* Frigyes és a történeti iskola vezető gondolatait és erős szembezállását a klasszikus tanokkal nehéz megérteni, ha nem ismerjük az iparosodásnak a kontinentális zár nyomában való megindulását, másrészt pedig az angol verseny folytán a német ipar fejlődése elé tornyosuló nehézségeket, ahogy nehéz elképzelni *Carey* fellépését is az amerikai ipar törekvései és az akkor Amerikában fennállott óriási fellendülési lehetőségek nélkül. A szellemi rugókra, a bölcséleti alapokra, melyek a közgazdaságtan fejlődését befolyásolták, azonban *Kerschagl* nagyon kevés súlyt helyez és ezeket alig érinti, holott úgy a physiokratizmusnál és a klasszikus iskolánál, mint a német közgazdaságtannál, utóbbinál egyenesen döntő hatásuk volt.

Ebben a tekintetben tehát a szerző nem követte *Spannt*, kinek hatása egyébként munkáján erősen érezhető, mint mindjárt a bevezetésből is kitűnik, hol erősen hangsúlyozza, hogy a holt tudásból az eleven élet megértésére és gondolati visszaadására

törekszik a mai tudomány. E hatásnak tulajdonítható alighanem az is, hogy a német közgazdaságtan, bár nem *Adam Müller*, hanem inkább *Thünen* és *List* előtérbehelyezésével aránylag széles helyet nyer a kis munkában.

Az egyes irányok jellemzése kivált a merkantilizmusnál, a physiokratáknál és a német közgazdaságtannál sikerült. Legkevésbé a klasszikusoknál, hol a jellemzés alig ad képet arról a nagy és egységes alkotásról, melyet tanításuk magában foglal. Pedig a klasszikusok nagy hatása csak úgy érthető meg, ha egyes tételeik hatalmas összefüggését, bámulatos egymásbaillését és szükségszerűségüknek látszatját feltárjuk. E mellett *Senior*, *John Stuart Mill* és *Cairnes* alkotásairól a szerző nem emlékezik meg. *Senior* és *Cairnes* még említve sincsenek, holott előbbinek tőkeelmélete, utóbbinak külkereskedelmi elmélete, valamint a nem versenyző csoportokról szóló tana fontos továbbfejlesztései a klasszikus elméletnek. Ezzel szemben a német romantikusok — még a közgazdaságtantól távolabb állók is — majdnem teljes számban szerepelnek — igaz, hogy csak röviden felemlítve — a munkában. Szélesebb helyet foglal el a szocializmus ismertetése, melybe helyesen befoglalja a földreformereket is. E fejezet egyébként az elmélet teréről már messze elkalandozik a társadalmi eszmények és ezek megvalósításának eszközei felé. Különösen a szocializálásra vonatkozó „elméleteket” ismerteti bőven, különböző mértékben, néhol elég részletesen térve ki *Goldscheid*, *Otto Bauer*, *Neurath*, *Stolper*, *Tyszka*, *Gerloff*, *Schwiedland* és *Bischoff* nézeteire. A kommunisták közül *Radek* felfogását adja kivonatossan. Majd ismét visszatér az elmélethez és a határhaszonelmélet tanait vázolja *Mengerre*, *Wieserre* és *Böhm-Bawerkre* külön kitérve. Mint itt, úgy általában is kevésbé az egyes elméletek összefüggő ismertetése, mint inkább az egyes szerzők tanításának kivonatszerű összefoglalása lép előtérbe. A határhaszonelméletnek a szerző, kinek állásfoglalása némileg kivehető az egyes iskolákról szóló lezáró fejezetből, igen nagy jelentőséget látszik tulajdonítani olyan tereken is, hol az osztrák iskola hatása kevésbé kézenfekvő. Így p. o. a valutaügy és a szociálpolitika terén is a határhaszonelmélet nagy befolyásáról szól — igaz, közelebbi bizonyítás nélkül. Annyiban a valutaügyre vonatkozólag igaza lehet, amennyiben a pénzértékelmélet fejlődésében a határhaszonelmélet a fogalmak tisztázásához sokban hozzájárult és így közvetve befolyásolhatta a valutaügyet is. Határozottan alulbecsüli előadásában a szerző a matematikai iskolát. Különösen *Walras*, *Pareto* és *Wicksell* is — ha tantörténetszerű beállítást adunk egy munkának — fontosabb helyet érdemelnek. Hiszen, kivált az árelméletre döntő befolyást gyakoroltak.

A határhaszonelmélet előadásával végződik *Kerschagl* munkájának rendszeres, azaz dogmatörténetszerű része. Az iskolák szerinti tárgycsoportosítást, most az elmélet egy kiragadott fejezetének, a pénzelméletnek ismét dogmatörténetszerű vázolója váltja fel. Ez az a fejezet, mellyel a szerző úgy látszik, legszívesebben foglalkozik és melyről külön munkát is írt. Előadásában ismét nem korlátolja magát tisztán elméleti kérdésekre, hanem az elméletet bővebben értelmezve belefoglalja a valutapolitika főbb kérdései körüli vitákat. E fejezetben megtaláljuk ismét vázlatosan, a valutapolitika főbb vitáit, kezdve a currency- és a banking principle, és a bimetallismus körüli vitától a metallismus és nominalismus eszmeharcáig és addig a vitáig a pénzre és valutára vonatkozó főbb felfogásokat, mely a világháború után a valutarendezés mikéntjére vonatkozólag lefolyt. Ha vázlatos is,

mégis elég jó összeállítás, melyből röviden kivehetjük a valutaügyre vonatkozó legújabb eszmeharcokat is. Az újabb felfogások vázolásával jó szolgálatot tesz az olvasónak.

Általában a munka főelőnyét abban kell látnunk, hogy igyekszik a legújabb felfogásokkal is megismertetni. Ha a megfelelő beállítás nincsen is meg mindig — már csak a munka rövid léleketénél fogva — az újabb felfogások rendesen igen kivonatos ismertetésénél, ezek összeállítása mindenesetre érdeklődésre tartó számot, mert a feladattal csak kevesen kísérleteztek.

A szerző törekvése a legújabb áramlatok feltárására vezette őt akkor is, midőn mint utolsó fejezetet, néhány ismertebb, hogy úgy mondjuk felkapottabb szerző tanainak összefoglalását, vagy kivonatosítását adja „Die jüngste Entwicklung der Volkswirtschaftslehre“ címen. E szerzők *Spann, Cassel, Liefmann, Pesch* és *Keynes*. Ez összefoglalások sikerültek és tanulságosak. Értéküket emelte volna, ha a szerző az érintkezési és különbözőségi pontokat egymással összefüggésben feldolgozta volna. De ez nem volt szándéka, amint az egész munka csak ismertető és nem méltató jellegű.

A könyvet elég bő bibliográfia zárja be, mely különösen az újabb megjelenésű munkák szép számát öleli fel. Magyar szerző német nyelven megjelent munkával sem szerepel. Így p. o. *Kautz* „Geschichte der Nationalökonomie“-ja, melyet az angol és francia irodalomban is mindenfelé felemlítenek és amely Bécsben jelent meg, nem szerepel. Egyetlen kivétel *Kun Béla*, kinek „Was wollen die Kommunisten“ és „Von Revolution zu Revolution“ c. munkái felvételt nyertek az összeállításba. *H. F.*

Werner Löffler: Die moderne Konzernierung. Das Konzentrationsproblem in der deutschen Grossunternehmung unter besonderer Berücksichtigung der Spät- und Nachinflation. Frankenstein, 1926. 141 old.

Aki *Löffler* könyvét kezébe veszi, az első fejezet után erős kísértésbe jöhet, hogy a könyv további olvasásától elálljon, mert a munka kezdetben egyszerűen a kartellek mellett elfogult védőirat benyomását teszi. Sok érdekes adattól és nem egy figyelemre méltó megfigyeléstől esnek el azonban az, aki így cselekednék. A munka további folyamán, ugyanis széleskörű, bár az eleinte erősen túltengő egyoldalú nézőponttól később is nehezen szabadulni tudó beállításban feltárt, szépen elrendezett valóságos adat-tömeget tesz olvasójának hozzáférhetővé és a kartellek, valamint egyéb tőketömörülések több vonatkozását igen tanulságosan tárgyalja.

Mintán a kartelleknek az árakra gyakorolt befolyását és a kartellálás feltételeit — kivált utóbbit az elméletileg is képzett gyakorlati szakférfiú tekintetével — megvilágította, a tőketömörülések osztályozását kísérli meg. Csoportosítása három alaptípust különböztet meg. Első a kartell különböző alakjaival, második az érdekközösség (Interessengemeinschaft) és harmadik a trust. Az első és harmadik jellemvonása a monopolisztikus törekvés és a horizontális terjeszkedés, tehát egyazon iparágon belül lehetőleg az összes üzemek közös feltételek mellett dolgozása a kartellnél és lehetőleg egy iparágnak a fuzióhoz már közelálló szilárd egyesítése a trustnél. Ezzel szemben az érdekközösség nem monopolisztikus irányú és inkább a vertikális tagozódásra, tehát a különböző előállítási szakok kapcsolására törekszik. Igen tanulságos az érdekközösségek különböző alakjainak leírása. Kitünik ebből, hogy a kapitalisztikus fejlődés milyen sok

irányban teszi lehetővé és kívánja egyenesen nagy vállalatok többé-kevésbé szoros kapcsolatát. A tömörülés e formáinak tárgyalásánál a konszern nincs is megemlítve, holott a könyv címéből éppen a konszernnek behatóbb tárgyalására kellene következtetnünk. A magyarázatot csak abban kereshetjük, hogy a szerző a konszern gyűjtőfogalomnak fogja fel a különböző tőketömörülésekre és így mindezek alatt konszernképződést ért.

E felfogásával a konszern fogalmának tisztázásához, melyre pedig nagy szükség volna, álig járult hozzá. Ha ugyanis a konszern fogalmát oly tágan értelmezzük, hogy abba a kartell, az érdekközösség és a trust is belesik, akkor e fogalmak egymásmellé állításánál hézag marad, amennyiben nincsen megjelölésünk az olyan tömörülésekre, melyek az érdekközösségnél szorosabban vannak közös vezetés által összefűzve, tehát már nem tekinthetők egyszerű érdekközösségnek, hanem annál többnek minősítendők. Ha nem akarunk itt — mint Németországban, de nálunk is a gyakorlati élet sokszor teszi — egyszerűen trustról szólni, — és ha ezt tesszük, a trust fogalmát tágítjuk szükség nélkül — akkor itt van helyén a konszern megjelölés. Így *Passow* meghatározásához is közel jutunk, ki konszern alatt jogilag önálló, de bizonyos gazdasági egységben, közös vezetés alatt tömörült vállalatokat ért.* Amde „bizonyos gazdasági egység“ sem valami nagyon pontos meghatározás. A konszern fogalmát tehát legcélszerűbb kizárás útján meghatározni olyképpen, hogy az oly közös vezetés melletti tömörülések — ha a vállalatok önállósága megmarad — konszernnek, melyek sem kartellnek, sem trustnek, sem pedig egyszerű érdekközösségnek nem minősíthetők. *Löffler* azonban nem érzi itt a fogalom tisztázásának szükségét és tisztán a kartellek, trustok és érdekközösségek elhatárolására szorítkozik.

Már a tőketömörülések osztályozásával és leírásával foglalkozó fejezet bőséges anyaggyűjteménnyel van felszerelve. A következő fejezet még erősebben kibővíti az anyagot. Sorra veszi a villamcssági ipart, majd a bányászatot és kohászatot, valamint a vasipart, hogy ezek példáján bemutassa, hogy milyen arányokat öltöttek a tőketömörülések. E fejtegetéseiből a német nagyipar korszerű szervezetének igen tanulságos képe tárul fel az olvasó előtt. Érdekesen világítja meg a bányászat tárgyalásával kapcsolatban a német széngazdalkodást az 1919. évi szocializálási törvény alapján és feltárja ennek kapcsán a kényszerkartellek hátrányait, kivált ahol nem kereskedelmileg képzett tisztviselők vezetik azokat. Kimutatja, hogy a Ruhr-vidéki kényszer-szén-szindikátus kezelési költségei és a kivetett szervezeti hozzájárulás 15%-kal drágították a szenet.

Majd a kartelltörvényhozásra tér rá a szerző. Nagy elismeréssel szól a német kartellrendeletéről és kivált a kartellbírósról, mely bölcs mérsékléssel használja a reábizott hatalmat. Ezt annál is inkább ki kell emelnünk, mert a szerző az állami beavatkozásnak éppen nem barátja és a kartelleket a közérdek képviselőjének fogja fel. Szerinte a kartell és minden tőketömörülés csak akkor állhat meg állandóan, ha hatalmával vissza nem él, ha tehát nem a „Genusskapitalismus“, hanem a „Pflichtkapitalismus“ szolgálatába szegődik, mely a gazdasági megerősödést és általában a gazdagosodást önmagáért keresi és nem a vállalkozói nyereség felcsigázásáért. Szerinte ez emelkedettebb szempont vezeti is e tömörülések legnagyobb részét. Ezirányú fejtegetései úgy állítják be a dolgot, hogy a magángazdasági szempont,

* *L. Richard Passow: Betrieb, Unternehmung, Konzern. Jena, 1925* l. 100. old.

a legnagyobb gazdaságosságnak minden áron való érvényesítése egyúttal feltétlenül a közérdek is. Bár minden esetben összhangban állana a valósággal e felfogása! Akkor a nagy tőketömörülések és monopoliумok nem volnának oly nehéz kérdései a mai gazdasági életnek.

H. F.

Kurt Wiedenfeld: Kartelle und Konzerne. Bericht für den Vorbereitungsausschuss der Weltwirtschafts-Konferenz, mit Anhang: **Gegenwartsfragen industrieller Organisation.** — *Moderne Wirtschaftsgestaltungen*, 10. füzet. Berlin és Leipzig, 1927. Walter de Gruyter & Co. kiadása. VII+83 l.

Ritka élvezetet szerez e két kis tanulmánynak átolvasása. A tömör és mégis kristályosan tiszta előadásmód érzékelteti a szerző kiváló szakismeretét és éleselmjűségét. Abból indul ki, hogy a kartelleknek a célja a piac feletti uralom megszerzése, míg a konszernké a piactól való függetlenségnek a biztosítása. Vázolja a kartellek és konszernek megszervezésének előforduló jogi formáit, valamint a német, angol, amerikai és franciaországi fejlődés fővonásait és a nemzetközi kartellekről is megemlékezik. A kartellek és konszernek jelentőségét értékelő rész a legfontosabb. W. érdekesen és alaposan fejtegeti ezen alakulatok köz- és magángazdasági előnyeit és hátrányait. Megállapításai abban a tételen csúcsosodnak, hogy a trösztöknek az elterjedése és gazdasági jelentősége sokkalta kisebb, mint azt a tudományos és laikus közvélemény ma általában hiszi és hogy az önálló középüzem általában sikerrel állja meg helyét velük szemben. A kartellekről is úgy vélekedik, hogy csak akkor számíthatnak tartósabb fenmaradásra, ha nem kötik meg túlságosan a résztvevő vállalatokat. W. — mint azt egyéb munkáiban is beigazolta — a *vállalkozó személységének* tulajdonít rendkívüli jelentőséget és ezen álláspontja következtetéseiben is befolyásolja. Talán innét van, hogy a kis tanulmány egy szempontot elhanyagol — a szociológiáit. A kartellek és a konszernek megítélésénél arra is tekintettel kell lenni, hogy a közvéleményt alkotó népesség legszélesebb rétegei miként vélekednek róluk, mely álláspontra helyezkednek velük szemben. A nagyüzemek és azok szervezeteinek politikai és gazdasági túlsúlyától való félelem és az annak nyomán keletkező társadalmi idegesség és nyugtalanság nem csupán a szociológus számára figyelemreméltó jelenség, hanem a közgazda számára is az, miután ez a feszültség a termelési szervezet eredményességére is kihat. W. tanulmánya ezen szempont elhanyagolásában rejlő fogyatékosága és rövidsége ellenére a vonatkozó irodalom figyelemreméltó gazdagítását jelenti.

Varga István.

Die Wirtschaftstheorie der Gegenwart. Herausgegeben von Hans Mayer in Verbindung mit Frank A. Fetter und Richard Reisch. In vier Bänden. Erster Band. *Gesamtbild der Forschung in den einzelnen Ländern*, Julius Springer, Wien. 1927. XII. 280 l.

A közgazdaságtan eszmefejlődése a huszadik században csak részben a világháború következtében, megszünt nemzetközi lenni. Az utolsó évek folyamán azonban erősbödik az a kívánság, hogy a külföld irodalmával megismerkedjünk. A vonatkozó szükségletet, fordítások mellett, dogmatörténeti áttekintő munkák elégítik ki. A németnyelvű irodalomból elég a *Brentano*

emlékműre, valamint *Surányi-Unger Tivadár* könyvére utalni. Az itt ismertetendő kötet is ezen könyvek sorába tartozik s a gyakorlati haszna mellett azt a célt is kívánja szolgálni, hogy *Wieser Frigyes* emlékét megörökítse. A munka szervezete a Brentano emlékműre emlékeztet, azonban nagyobb szabású annál. Az első, nemrég megjelent kötet a különböző államok közgazdaság-elméleti irodalmának monografikus ismertetését adja, a kilátásba helyezett további három kötet pedig sokféle elméleti problémának több elsőrangú szerző által való megvilágítását igéri. A beígért további kötetek elé nagy várakozással kell tekinteni, az első kötet azonban, bár nem érdektelen olvasmány, nem felel meg egészen a várakozásnak s nem méltó Wieser emlékéhez. A kötetnek kétségtelenül érdeme, hogy a kis nemzetek irodalmát is ismerteti, hisz Németország, Amerika, Anglia, Francia- és Olaszország mellett Norvégia, Dánia, Svédország, Németalföld, Oroszország, Lengyelország, Csehszlovákia, Magyarország, Spanyolország, Görögország, Jugoszlávia és India is fejezethez jutottak. Ezen fejezeteknek az értéke azonban igen különböző, alaposáguk nem egyező s amellet a terv, melynek alapján készültek, ugyancsak nagy eltéréseket mutat. Schumpeter például, kinek feladata volt a német irodalomról értekezni, azt a valóságban alig érinti s inkább néhány őt érdeklő idegen tanítás összehasonlító méltánylásával foglalkozik. Fetternek az amerikai irodalomról adott áttekintése is erősen torzított, sok fontos szerzőt és irányzatot meg sem említ és főtörekvése az, hogy saját tanításainak helyességét polemikusan kidomborítsa. Higgseknek a cikke Angliáról rövid és semmitmondó: szerzők neveinek a gyűjteménye. Pirou tanulmánya a francia irodalomról a jobbak közé tartozik, ő rendszeresen ismerteti az egyes problémák irodalmát. Graziani cikke az olasz irodalomról alapos bibliográfiánál alig tekinthető egyébnél, ami ebben a kötetben érték, miután a tanulmányok többségében a bibliográfiai utalások egészen hiányosak, noha ilyen jellegű munkában igen szükségesek volnának. Graziani azonban nem szorítkozott az elméleti tanulmányok bibliográfiájának az összeállítására, hanem egyúttal úgyszólván az egész olasznyelvű közgazdasági irodalom címjegyzékét adja s ezért elüt úgy a többi cikktől, mint a gyűjteményes mű előzetes tervétől. Az egyéb cikkek legtöbbször is csalatkozva forgatjuk. Engliš nem a cseh irodalmat ismerteti, hanem saját munkásságát, C. A. Verriijn Stuart is nagyon előtérbe helyezi a saját működését. Több szerző nem szorítkozik nemzete legújabb irodalmának az ismertetésére, hanem, noha terv szerint csak azt lett volna szabad ismertetnie, a tudomány fejlődését a XVIII-ik századtól kezdődően adja. Ez azonban nem hiba, miután így — a kisebb nemzetekről van szó! — általában ismeretlen anyagról tájékoztatnak. Nehezebben indokolható, hogy G. Findlay Shirras az indiai irodalom helyett India gazdaságtörténetét vázolja. Csupán néhány cikk tűnik ki jóleső objektivitásával, Pirounak már fenntebb említett tanulmánya mellett elsősorban Gelesnoff cikke az orosz irodalomról, Aaruné a skandináv államok irodalmáról, Franco cikke a spanyol irodalomról és Balás Károlyé a magyar irodalomról. Utóbbinak a cikke már azért is hasznos, mert az újabb magyar közgazdasági elméleti irodalom eddig magyar nyelven sem volt még összefoglaló feldolgozásban ismertetve. Balás cikke nem kritikai, szerzők s nem tárgyak szerint csoportosítja anyagát s ha olvassuk, némileg meglepődünk azon, hogy egy ilyenfajta áttekintésnek mily sok íróról van megemlékezni alkalma. A magas kultúrájú kis északi nemzetek irodalmának ismertetésében kevesebb szerző szerepel!

Varga István.

Johannes Sauter: Franz von Baaders Schriften zur Gesellschaftsphilosophie. Herdflamme 14. kötet, Jena, Gustav Fischer, 1925. 8°, XIV és 938 l.

A közgazdaságtannak *Othmar Spann* vezetése alatt álló ifjú *univerzalisztikus csoportja* dicséretes tevékenységet fejt ki a tantörténeti kutatás terén is. Egyrészt „a közösség gondolatának szikráit“ kívánja ilymódon egybegyűjteni, másrészt azonban az univerzalisztikus szellemű régi irodalom felelevenítésével a maga tudománycs állását is szilárdítani igyekszik. Ez a cél lebeg a „*Herdflamme*“ című könyvsorozat szeme előtt, amelynek *Spann* a szerkesztője és amelynek *Sauter* jelen munkája is bizonynyal díszére válik.

Sauter a német romantika egyik legmélyebb bölcselőjének, az elmúlt évtizedek individualisztikus és liberális áradatában csaknem teljesen elfeledett *Franz v. Baadernek* gondolatvilágát választja kutatásai tárgyául. Eddig csupán *Franz Hoffmann*-nak 15 kötetes gyűjteményes kiadásából ismertük *Baadert*; ezen a terjedelmes munkán kívül azonban hiába kerestünk volna oly csak valamennyire is használható irodalomtörténeti vezérfonalat, amelynek segítségével bölcselőnk sajtóságosan misztikus eszméi között eligazodhattunk volna. Annál hasznosabbnak mutatkozik tehát *Sauter* teljesítménye, ki *Baader közgazdasági és társadalombölcseleti* dolgozatait keletkezésüknek időbeli sorrendjében egyetlen kötetbe gyűjti össze: erre a tárgykörre vonatkozóan ilyenképpen nem kell többé *Hoffmann* gyűjteményes kiadásához fordulnunk. *Baadernek* azon társadalombölcseleti tartalmú gondolatait viszont, amelyek egyéb munkáiban szétszórtan találhatók, *aforizmák* alakjában rendszerezi *Sauter*; végül pedig munkája első felének *bölcseleti* függelékében *Baader* filozófiájának teljes képét igyekezik egynéhány vonásban elénk tárni.

Művének második felében (563—938. l.) azután igen nehéz feladatra vállalkozik *Sauter*: megkísérli, hogy rendszeres bevezetést nyújtson *Baader* gondolatvilágának tanulmányozásához, hogy *rendszerbe* foglalja össze a „philosophus per fulgur“-nak, oly *rendszertelen* írónak villámszerűen szerteszórt szellemsziporkáit, mint amilyen *Baader* volt. Ezt a merész vállalkozását azonban sikerrel oldja meg és ezáltal fellebbenti azt a sűrű és helyenként áthatolhatatlanul zavarosnak látszó gondolati fátyolt, mely bölcselőnk rejtélyes alakját mindeddig övezte. Hiszen maga *Gcethe* mondja, hogy bármennyire is elismeri *Baader* szellemi kiválóságát, megérteni őt mégsem képes (574. l.). *Baader filozófiájának* legsarkalatosabb szempontjait „*a tagozó szeretet elvében*“ foglalja össze *Sauter*. Ebben az elvben szerinte a szerves tagozódásnak és a szeretetnek mint életelvnek kettős gondolati iránya egyesül (654. l.). *Baader* maga ezt a kettős eszmét mélyenszántó szimbolikus jelentőséggel a körnek és a keresztnek geometriai ábráin szemléltette. Bölcselőnk egész metafizikáján, majd pedig természet- és társadalombölcseletén keresztül ügyes kézzel mutatja ki *Sauter* ennek a vezérlő szempontnak következetes uralmát. *Baader* mindenekelőtt *J. Böhme* befolyása alatt állott; emellett azonban rendkívül alapos bölcseleti és teológiai képzettsége volt, mely egyformán kiterjedt az egész filozófiai irodalomra Plátótól és az egyházatyáktól *Kantig* és a romantika gondolkodóiig. *Baader* maga minden fegyvert felhasznált hogy a felvilágosodás szelleme ellen minél több irányban küzdjön és hogy annak helyén végül is a romantika eszményies és szerves gondolatait juttassa uralomra.

Ami Baader *gazdaságtudományi* tevékenységét illeti, úgy *Sauter* azt a merész tételt állítja fel, hogy a közgazdasági kutatás jellegzetesen német irányának alapjait bölcslőnk rakta le, hogy „a nyugat szellem nélküli atomizmusával szemben ő építette fel az univerzalisztikus közgazdasági és társadalmi felfogásnak védőbástyáját“ (793. l.). *Sauter* szerint Baader a „smithianizmus sárkányöölője“ (816. l.) A bécsi univerzalisztikus csoport eddigelé *Adam Müllert* tekintette a romantikus irányú államtudományi kutatás megalapítójának és egyúttal legkiválóbb előharcosának. *Sauter* megengedi ugyan, hogy Müller teljesen önállóan dolgozott; megállapítja azonban egyúttal, hogy Baader már 1801-ben és 1802-ben, tehát jóval Müller fellépte előtt, világosan és jelentőségüknek teljes tudatában hirdette emennek későbbi gondolatait. Ilyképpen azonban azt a tantörténetben sokat hangoztatott úrt, mely Smith és List között tátong, Müller mellett mindenekelőtt Baaderrel kellene kitöltenünk és a „Közgazdaságtan nemzeti rendszerének“ *tulajdonképpeni forrását* emennek gondolatvilágában kellene keresnünk (818. l.). *Sauternak* ehhez a felfogásához nem csatlakozhatunk. Mert elszórt és töredékes gondolatok alakjában az univerzalisztikus közgazdaságtan vezérlő szempontjai ugyan Baadernél is kétségtelenül megtalálhatók már: Listre és általa az újabb tudományos kutatásra azonban ezek a szempontok csak abban a már *inkább rendszeres alakjukban* tudtak befolyást gyakorolni, amelyben Adam Müller fejtette ki azokat. Tulajdonképpeni rendszerről természetesen Müllernél is csak annyiban szólhatunk, amennyiben a romantikusok gondolatainak rendszeres kifejtésére egyáltalában képesek voltak. Bármiként álljon is azonban a dolog, *Sauter* fáradozásaival valószínűleg elérte azt, hogy Baadert az univerzalisztikus csoport szemében a romantikus közgazdaságtannak Müllerral *egyenrangú megalapítójává* emelje fel.

Baader tanításának egyes részirányaiban, kereskedelmi, ipar- és agrárpolitikai felfogásaiban is a Smith-féle liberalizmus elkeseredett ellenségeként mutatkozik. Életének alkonya felé leginkább a *társadalmi kérdés* köré csoportosította tudományos kutatásait, melyek a kapitalisztikus társadalmi rendnek felette érdekes bírálatában csúcsosodnak. A társadalom megújulására vonatkozó javaslatai a következő pontokban foglalhatók össze: 1. szerinte mindenekelőtt a keresztyéni szellem újbóli megizmosodása látszik szükségesnek és ezzel kapcsolatosan a közélet elanyagiasodásának megakadályozása; 2. továbbá a rendeknek és az egykori gazdasági testületeknek feltámasztása; 3. a negyedik rend elpolgárisodása és polgári jogainak teljes elismerése; 4. a pénzgazdaságnak a naturálgazdasággal való modern szellemű egybefonása; 5. a korlátlan belföldi iparszabadság, valamint a korlátlan külkereskedelmi szabadság megszorítása (851. l.). A közlekedési politikára vonatkozó nézeteiben bölcslőnk főleg ugyan csak kiváló képességű bátyjának, *Josef von Baadernek* befolyása alatt állott.

Kiegészítésül *Sauter* munkája Baader részletes *életrajzát* és számos nyomtatásban eddig még meg nem jelent *levelét* is tartalmazza. Baader életének folyása jellegzetes példája a romantikusok változatos, hanyatott sorsának. Orvosi, később pedig évtizedeken át gyakorolt bányatanácsosi hivatása mellett állandóan arra is tudott időt szakítani, hogy bölcseleti problémáiba elmélyedjen, hogy messze szerteágazó irodalmi munkásságot fejtessen ki és hogy általános kulturális tevékenységét kiterjessze Angliától egészen Oroszorszáig. Hosszú életének még utolsó éveiben is igazi

romantikus merészségben és lelkesedésben fogamzott kulturális ábránd foglalkoztatta: mindenképpen *ki akarta békíteni és szoros benső kapcsolatba, kívánta hozni egymással a tudományt és a vallást*. Baader hosszantartó élénk eszmeeserét folytatott *Schellinggel* és *Hegellel* is; ezekre a kapcsolatokra *Sauter* először mutat rá az irodalomtörténetben. Még ezeknek a nagynevű bölcseleknek gondolatvilágában is maradandó nyomot hagyott Baader varázslatos egyénisége és egész környezetét megigéző szellemi fölénye.

Baader iránti lelkesedése helyenként ugyan túlmessze ragadja el *Sautert*, ki ilyenkor a közgazdaságtan fejlődésének tantörténeti összefüggéseit sem látja meg egészen tisztán. Általában azonban nagy szorgalmának és kiterjedt irodalmi ismereteinek eredményeként elérte jelen munkájának célját: azt, hogy Baader értékes társadalombölcseleti gondolatait visszahódítsa a modern tudomány számára.

Surányi-Unger Tivadar.

Waldemar Mitscherlich: Moderne Arbeiterpolitik. Leipzig, C. L. Hirschfeld, 1927. 8°, X és 109 l.

Ennek a munkának világos és kerek, szigorúan logikus felépítése méltán szolgálhat követendő például. *Mitscherlich* a modern közgazdaság benső összetételét igyekszik mindenekelőtt megismerni és ezzel kapcsolatosan azután azon normákat kutatja, amelyek modern közgazdaságunk munkáspolitikai intézményeinek alapjai. Vizsgálódásainak tárgyát három különböző irányból ragadja meg. Először *gazdaságelméleti* szemlélődésekből indul ki, amelyeknek eredményeként a munkabér alsó határát a munkás fiziológiai és kulturális létmínimumában, felső határát pedig a közgazdaságnak a szolgáltatott munkára vonatkozó legnagyobb teljesítőképességében igyekszik megállapítani. A munkabér magasságát ezen két szélső határ között szerinte a munkásoknak és a vállalkozóknak időhöz és helyhez kötötten váltakozó hatalmi állása, valamint a közvéleménynek általános hangulata szabja meg (13. l.). A munkabérnek ezen döntő tényezőit azután ideális vonatkozásukban vizsgálja meg *Mitscherlich*; végül pedig, hogy művének gondolati egyensúlyát biztosítsa, materiális szempontokból is megvilágítja őket.

Kutatásainak *ideális* útján kifejti, hogy miképpen vezetett az emberek egyenlőségének és szabadságának individualisztikus, természetjogi elképzelése mindenekelőtt a „szabad gazdaság” elméletéhez és miként vált ezzel szemben az egyenlőség és szabadság eszményének fokozatos fejlődése később az univerzalisztikus társadalmi felfogásnak alapjává. *Mitscherlich* maga az *univerzalizmus* hívéül szegődik és ehhez képest ő is azt tanítja, hogy az egyén csupán a közösség alárendelt tagjaként vehető számba. Ilyképpen azonban erősen közeledik *Othmar Spann* álláspontjához, kinek univerzalisztikus szempontjairól kifejezetten is azt állítja, hogy az egész elméleti közgazdaságtan megüihodása csakis tőlük várható (30. l.). Hasonló eredményre jut *Mitscherlich* a *materiális* fejlődésre vonatkozó vizsgálódásainak folyamán is: tanulságos gazdaságtörténeti áttekintés kapcsán igyekezik elénk tárni, hogy miképpen gyűrte le a modern megkötött gazdaság eszménye a 19. század gazdasági liberalizmusát. Szerinte a kapitalizmus és a szocializmus (ellentétei csupán) a *testületi gazdaság* (Korporationswirtschaft) eszményében egyenlíthetők ki egymással. Ennek az eszménynek változatos sorsát azután különösen a

német központi munkaközösségi szerv (Zentralarbeitsgemeinschaft) 1918-tól 1926-ig terjedő fejlődésének képesen ábrázolja szemléltető módon. A mai gazdaságnak szerinte uralkodó korporatív összetételéből kovácsolja egybe végül is *Mitscherlich* azokat a normákat, amelyeknek a jelenkor munkáspolitikáját irányítaniok kellene. Gyakorlati követelményei ehhez képest a *korporatív szellem mindennemű megnyilatkozásának erősítését és gyarapítását hangsúlyozzák a munkáskérdés terén is.*

Mitscherlich gondolatmenete ilyképpen a tiszta teleológikus megismerés útján halad, mely valóban leginkább felel meg a gazdaságpolitika normatív tudományi jellegének. Ebből a szempontból szükségtelen volt tehát az előszóban tett azon kijelentése is, hogy tudományos, nem pedig „politikai“ szellemű munkát szándékozik nyújtani. Kivánatosnak mutatkozott volna viszont, ha legalább is megkísérelte volna, hogy azon normáit, amelyeket a modern közgazdaság lényegének és benső szerkezetének vizsgálatából merít, világosabban különböztesse meg azoktól, amelyek erkölcsi, nevezetesen pedig társadalomerkölcsi szemlélődéseiből fakadnak. Kétségtelenül igaz ugyan, hogy a gazdasági és erkölcsi szempontok, ha valahol, úgy mindenekelőtt a munkáspolitikai kérdéseiben ölelkeznek szorosán egybe. Arravaló tekintettel azonban, hogy az erkölcsi normáknak, tehát a társadalomerkölcsieknek is, a gazdaságtudomány terén csupán *heteronóm*, tehát csupán gyengébb, feltételesebb érvényük van, mint magának a közgazdaság lényegének vizsgálatából sarjadzó, tehát *autonóm* normáknak, ily természetű munkák folyamán is mindent el kellene követnünk, hogy ebben az irányban *minél világosabb határvonalat* húzzunk. Mert ily módon nemcsak önmagunkkal szemben növeljük tudományos kutatásunk eredményeinek *biztonságát*, hanem kifelé is szilárdítjuk a közgazdaságtan *tekintélyét*. Ezen az úton *Mitscherlichnek* különben mélyenszántó, a közgazdasági élet valódi összefüggéseit mindenhol tisztán meglátó, felette érdekes fejtegetései is tudományos értékükben bizonylyal még csak emelkedhetek volna.

Surányi-Unger Tivadar.

Dr. Heinrich Mannstaedt: Ein kritischer Beitrag zur Theorie des Bankkredits. Verlag G. Fischer, Jena 1927., 36 o.

A címben említett munka kizárólag Albert Hahn „Volkswirtschaftliche Theorie des Bankkredits“ című könyvének bírálataival foglalkozik. Amint ismeretes, Hahn frankfurti bankár volt Németországban az első, aki a modern bankok hitelkreáló tevékenységét minden fontosabb vonatkozásában elemezte és egy rendszeresen kiépített bankhitel-elmélet alapjává tette. Az angol-amerikai irodalomban a Hahn által hangoztatottakhoz hasonló nézetekkel már Hahn fellépte előtt is találkozunk (a Volkswirtschaftliche Theorie des Bankkredits első kiadása 1920-ban jelent meg); ő maga is hivatkozik Macleod-ra és Hawtrey-ra, azonban hitel-elméletét a német irodalomban többnyire még ma is forradalmi tanak tekintik.

Hahn felfogása szerint a mai gazdaságban a fizetések túlnyomó része készpénz használata nélkül történik és ezért nem helyes a hitelmélet számára a készpénzgazdálkodás jelenségeit alapul venni. Elméletének kiépítésénél egy fiktív, készpénz nélküli, tehát olyan gazdaságból indul ki, amely csak a „Giralgeld“-et és az ahhoz használt terméskészítő fizetőeszközöket ismeri és csak ezen az alapon felépített elmélet kiegészítéseképpen veszi figyelembe a készpénzgazdálkodás jelenségeit.

Mannstaedt rostocki professzor idézett munkájában Hahn elméletének ismertetése után abból három tételt választ ki és ezeket veszi kritikai bonckés alá. E három tétel a következő: 1. Egy tisztán készpénzgazdaságban (Bargeldwirtschaft), aminővel körülbelül a klasszikusok idejében találkozunk, a hitelnyújtás megtakarított pénzből történik, a bankok passzív hitelüzlete tehát elsődleges jelenség az aktív üzletágakkal szemben. A készpénznélküli gazdaságban ellenben a hitelnyújtás ad hoc kreált bankvevőerőből történik, itt az aktív hitelüzlet tekintendő elsődlegesnek. Ezzel az átalakulással a hitel lényegében is változás történt. A bankok a készpénznélküli gazdaságban nem a pénzadó és pénzvevő között közvetítenek, hanem a bizalom (Vertrauen) közvetítőivé váltak. 2. A klasszikusok idejében a pénz szaporítása csak áremelkedésre vezetett, a modern közgazdaságban azonban a hitelexpansió a reális tőke növekedését és az egész jószágmennyiség szaporodását eredményezi. 3. A bankhitel természetében végbement változással kapcsolatban a kamat természete is megváltozott. Míg régem a kamat a pénz átengedéséért nyújtott ellenszolgáltatás volt, addig a modern közgazdaságban a bizalom átengedéséért járó ellenszolgáltatássá, vagyis rizikó-díjjá lett. (Mannstaedt i. m. 10. oldal.)

A szóbanforgó három tétel közül kettő Hahn elméletének legfontosabb alaptétele s ezért a reájuk vonatkozó kritika figyelemmel kísérése indokolt; a harmadik tétel, amelynek tárgya a bankhitel és a bankkamat természetében végbement változás, kisebb jelentőségű.

1. Az első helyen említett tétellel szemben Mannstaedt kritikája a következőkben összegezhető: A bankhitel természete a készpénznélküli gazdaságban is ugyanaz, mint a készpénzgazdaságban: a bankok mindkét esetben pénzegységekben kifejezett vevőerő-összeget (helyesebben fizetőeszközmennyiséget) adnak a kölcsönvevőnek; csupán a bankoknak a fizetőeszközök szaporítására való képessége változott meg. Azonban ez a változás nincsen a készpénzgazdálkodásról a készpénznélkülihez való áttéréshez kötve, mert a bankoknak készpénzgazdálkodás esetén is módjukban állhat például bankjegykibocsátással, a fizetőeszközök mennyiségét szaporítani. Azok a hatások, amelyeket Hahn a hitelkreálásnak tulajdonít, Mannstaedt szerint nem járnak szükségképpen együtt a hitelkreálással. Egyfelől ilyen hatások hitelkreálás nélkül is bekövetkezhetnek, például válságok (helyesebben depresszió) idején a bankoknál felgyülemelő fizetőeszközök éppen úgy felhasználhatók a gazdasági élet felélénkítésére, mint a kreált fizetőeszközök; másfelől a hitelkreálásból nem mindig indulnak ki aktív hatások, mert lehetséges, hogy a hitelkreálás csak passzíve alkalmazkodik a gazdasági élet expanziójához azáltal, hogy ellátja a gazdasági életet az expanzió folytán szükségessé váló új fizetőeszközökkel. (15—17. oldal.)

Nézetünk szerint Mannstaedt-nek igaza van abban, hogy a hitel lényegében a készpénznélküli gazdaságban sem következik be változás. Hahn részéről mindenesetre lapszus azt állítani, hogy a bankok nem fizetőeszközöket, hanem bizalmat közvetítenek. A lapszus okát megtaláljuk, ha figyelmesen elolvassuk Hahn könyvének „Art der Kreditfähigkeit der Banken“ címet viselő részét. Hahn azt akarta erőteljesen kidomborítani, hogy a bankok készpénznélküli gazdálkodás esetén, sőt már a mai viszonyok mellett is, nem egy adott (pénzből vagy egyéb fizetőeszközökből álló) készletből nyújták, hanem részben maguk kreálják azt, amit a hitelvevő rendelkezésére bocsátanak és attól tartott, hogy ha azt, amit a bankok a kölcsönvevőnek adnak, pénzszurrogatumnak,

vagy követelési jognak nevezi, úgy ebben az elnevezésben már az is bennefoglaltatik, hogy a szóbanforgó fizetőeszközökből meghatározott készlet áll a bankok rendelkezésére. Vagyis összetévesztette azt a kérdést, *honnan veszik* a bankok azt, amit a kölcsönvevőnek adnak, azzal a kérdéssel, *mi az*, amit a kölcsönvevőnek adnak. Részen ennek a konfuziónak a következménye, hogy Hahn ahhoz a valóságnak meg nem felelő következtetéshez jutott, hogy a bankok „bizalmat közvetítenek“. Viszont ez a körülmény nem rontja le annak a megállapításnak az igazságát, hogy a készpénznélküli gazdaságban a bankok kreálják a fizetőeszközöket, már pedig az 1. alatt megformulázott tételnek ez a lényege. Ennek a megállapításnak az igazságát egyébként Mannstaedt sem vonja kétségbe, csak jelentőségét igyekszik letompítani azáltal, hogy csupán fokozati különbséget lát e tekintetben a készpénzgazdaság és a készpénznélküli gazdaság között.

2. Hahnak azzal a tételével szemben, hogy a modern közgazdaságtan a hitelexpanzió a reális tőke növekedését és ennek közvetítésével az egész jószágmennyiség szaporodását vonja maga után, Mannstaedt azt igyekszik kimutatni, hogy ezek a hatások csak annyiban következnek be, amennyiben a közgazdaságban megfelelő megtakarítások történnek. Mannstaedt idevonatkozó érvelésének legfontosabb része a következő: Ha feltételezünk egy olyan közgazdaságot, amely eddig egyenletesen fejlődött és amelyben most hitelkreációval fokozott reális tőkeképződést akarunk előidézni nagyobbtermésvű jószágtermelés céljából, úgy a kitűzött célt csak a termelési folyamat átalakítása által érhetjük el. A munkaerőket, nyersanyagokat, gépeket stb. magasabb árak kínálásával el kell vonni a fogyasztási cikkek termelésétől és termelőjavak előállítására kell fordítani. Ennek következtében a termelő javakat előállító iparágakban a nyereségek és a munkabérek emelkedni fognak. Viszont azoknál, akik a termelő javakat eredetileg meg akarták szerezni s akiket ettől a kreált vásárlóerőre támaszkodó magasabb árrátnlat elűtött, megmarad a termelőjavak vételére számt vevőerő: a fogyasztási cikkek korábbi vevőinek jövedelme is egyelőre változatlan marad. Végeredményben tehát a fogyasztási cikkek csökkent termelésével a korábbinál nagyobb vevőerőmennyiség áll szemben. A hitelkreáció hatása Mannstaedt szerint azon fordul meg, hogy az ilyen módon megnövekedett vevőerőmennyiség hogy fog viselkedni. Ha a vevőerőtöbblet fogyasztási cikkek utáni keresletképpen lép fel, akkor a hitelkreáció végeredménye különböző eltolódások után általános áremelkedés lesz. Ha ellenben a jövedelemnövekedést, illetve a felszabadult vevőerőmennyiséget a gazdasági élet átalakításának szolgálatába állítják, tehát nem konsumptív, hanem produktív használják fel, akkor csakugyan sikerül a reális tőke szaporítását elérni. Tehát Mannstaedt szerint a hitelkreáció csak akkor vezet a reális tőke növekedésére, ha megfelelő takarékoskodással sikerül az ehhez szükséges termelőeszközöket felszabadítani. Éppen ezért szerinte a tőkejavak termelésének gyorsítására legfeljebb az esetben indokolt igénybevenni a hitelkreációt, amidőn valamely technikai találmánynak a gazdasági életben való gyors alkalmazását akarjuk megvalósítani. Ebben az esetben ugyanis a racionálisabb termelési mód alkalmazása munkaerőket szabadít fel, sőt esetleg egyéb termelőjavakat is: tehát bekövetkezik az a hatás, amelyet egyébként a megtakarításoknak kell létrehozniuk. Ezenfelül az új tőkejavak nagyobb szolgáltatási képessége csökkenti a termelési költségeket és egyfelől a nyereség növelése, másfelől az árak csökkentése útián fokozza a megtakarításokat. Vagyis ebben az esetben egyfelől kisebb fokú megtakarításokra van szükség, másfelől

maga a processzus automaticæ előidézi, vagy legalább elősegíti a szükséges megtakarításokat. Azonban ekkor is vannak hátrányai a hitelkreációnak és pedig 1. a termelőjavak elkészülte után a közgazdaság újabb átszervezésére van szükség, ami erős megrázkódtatások nélkül nem történhetik meg; 2. a hitelkreáció nélkül az árszínvonal alacsonyabb volna. Ha a közgazdaság a hitelkreáció idejében szabad munkaerővel rendelkezik, ezeknek a termelésbe való bevonása enyhítheti a közgazdaság kikényszerített átszervezésével járó hátrányokat, azonban a termelőjavak szaporítása ekkor is csak abban az esetben érhető el, ha a formális tőkeképződés: a takarékoskodás alkalmazkodik a reális tőkeképződés tempójához. (23—29. oldal.)

A vita tárgyát képező kérdés azon fordul meg, hogy a modern közgazdaság termelőeszközei: munkásai, nyersanyagai, gépei stb. oly mértékben le vannak kötve, hogy csak az eddigi termelési folyamat korlátozása esetén vehetők igénybe egy új termelési folyamat céljára. Tudjuk, hogy ez nincs így. A modern közgazdaság állandóan jelentékeny nyersanyagkészletekkel rendelkezik, a gyárak kapacitása legritkább esetekben van teljes mértékben kihasználva (e tekintetben jellemző, hogy még az Egyesült-Államokban is, ahol a gazdasági helyzet évek óta a prosperitás képét mutatja, egy nemrég lefolytatott vizsgálat eredménye szerint átlagban a gyárpar kapacitásának csak 81%-a van kihasználva), úgyszintén ki nem használt munkaerőket is találunk minden országban, még akkor is, ha az európai munkanélküliek jelenlegi rendkívül magas számát kivételes jelenségnek tekintjük. Addig a mértékig, ameddig ki nem használt termelőeszközök állnak rendelkezésre, a termelés új tőkejavak előállítására céljából kiterjeszhető anélkül, hogy a többi termelőágat, nevezetesen a fogyasztási cikkek előállító vállalatok termelését korlátozni kellene. Áremelkedés nélkül ugyan valószínűleg nem fog végbemenni ez a folyamat, mert hiszen a keresletnek a kimálatához viszonyított relativ növekedése involválja az áremelkedés lehetőségét, ezt az áremelkedést azonban később az új tőkejavak felhasználásával előállított nagyobb jószágmennyiség, illetve a megnövekedett kínálat eltünteti vagy legalább is csökkenti.

Mannstaedt azt az állítását, — amely egyébként egy ma még széles körökben elterjedt véleményt fejez ki — hogy a megtakarítás a reális tőkeképződés előfeltétele és hogy a takarékoskodás a javak oldaláról nézve nem egyéb, mint termelőeszközök felszabadítása, mivel sem bizonyítja, holott ez a tétel nem egészen magától értetődő. (Csupán annyit mond egy helyen, hogy kérdéses, vajjon a modern gazdaságban a munkaerők tartaléka olyan nagy-e, mint Hahn állítja.) Új reális tőkejavak keletkezése nem a megtakarításnak, hanem az erre irányuló termelésnek az eredménye; amennyiben ez a termelés használaton kívül álló termelőeszközök felhasználásával megvalósítható, annyiban a termelésnek az előzetes megtakarítás nem feltétele. Csak az esetben, ha ilyen termelőeszközfeleslegek nincsenek, válik a takarékoskodás a reális tőke növelésének előfeltételévé. Vagyis bizonyos korlátok között a hitelkreáció megfelelő megtakarítások nélkül is létrehozhatja a reális tőkejavak szaporítását s ezzel kapcsolatban a fogyasztási cikkek termelésének kiterjesztését. Bár a hitelkreációnak ez a hatása csak bizonyos korlátok között érvényesülhet, mégis igen nagy szerepet játszik a gazdasági élet expanziójánál. Ha az expanzió mindig egy már korábban végbement megtakarítás volna az előfeltétele, úgy az expanzió valószínűleg sokkal kisebb mérvű volna, mint amint az utóbbi évtizedekben tapasztallhatunk. Nem helyes tehát a dolgot úgy felfogni, hogy a hitelkreáció-

nak csupán az a szerepe, hogy az expanzió folytán megmővekedett fizetőeszközszükségletet kielégítse, mert a hitelkreáció a gazdasági élet expanziójának inkább oka, mint okozata.

3. A kamattermészetére vonatkozó polémiában Mannstaednek igaza van abban, hogy a kamat nem rizikódíj, hanem csak bizonyos esetekben tartalmaz rizikódíjat, illetve járul hozzá rizikódíj. A kamatnak a bizalomért járó rizikódíjjá való minősítése folyománya annak a helytelen formulázásnak, amelyet Hahn egy alapjában helyes gondolatnak adott s amelyre már fentebb rámutattunk.

Judik József.

Dr. Werner David: Wandlungen in den Kapitalanlagen der deutschen Lebensversicherungsunternehmen seit Ausbruch des Weltkrieges. Carl Heymann kiadása, Berlin, 1927. VIII+67 l.

Fontos kérdésnek nyújtja jó áttekintését ez a rövid, alapos berlini doktori értekezés. A biztosítótársaságok által kezelt tőkék elhelyezésének a mikéntje fontos a biztosítottak szempontjából, de rendkívüli jelentőséggel bír a közgazdaság számára is, mivel századunkban a tőkeképződés jelentékeny hányada életbiztosítás formájában megy végbe és így az életbiztosítóintézetek hatalmas tőkeösszegek felől rendelkeznek, amelyeknek felhasználási módja a közgazdaság termelési rendjét és irányát számottevően befolyásolja. A háború az infláció sújtotta országokban a biztosítóintézetek helyzetét megváltoztatta. D. munkája a németországi változásokat plasztikusan tárja elénk. A biztosítóintézetek által kezelt tőkék nagyobbik része elveszett és az újonnan kötött biztosításokból felgyülemelő tőkeakkumuláció csak 1925-ben indult meg erősebben. A tőkék befektetési módjában történt eltolódásokat 20 német életbiztosító intézet összevont adatai szemléltetik:

	1914.	1924.	1925.
	év végén, 1000 márkákban		
Ingatlan	58.317	33.774	40.097
Jelzálog	3,223.720	29.305	73.263
Közhatóságoknak nyújtott kölcsönök	240.210	12	489
Értékpapírok	209.380	11.852	24.428
Életbiztosítási kötvényekre nyújtott előlegek	347.615	3.802	5.950
Bankbetétek és pénztárhészlet . . .	30.170	19.996	30.775

Az életbiztosítótársaságok tőkealapjainak befektetési mikéntje Németországban régtől fogva igen szigorúan van körülhatárolva. A vonatkozó szabályokat azonban az utolsó években elég jelentékenyen enyhítették. Amellett jelentős változás az is, hogy többfajta kombinált célú életbiztosítási mód van elterjedőben, amelyek a biztosítótársaságok üzleti lehetőségeit is szaporítják. Így különösen divatos újabban a családi ház építésével összekapcsolt életbiztosítás, melynek Magyarországon való elterjedése igen kívánatosnak tűnik. Ezen életbiztosítási szerződésnél a biztosítótársaság, az építkezési költség kisebb hányadának a biztosított által való megfizetése után, finanszírozza az építkezést. Ezen előny mellett a biztosított számára az a kilátás is megnyílik, hogy a ház — halála esetén — adósságmentesen fog örökösének tulajdonába jutni.

Varga István.

Folyóiratok szemléje.

Archiv für Sozialwissenschaft und Sozialpolitik.

57. Band, 2. Heft, 1927.

Wittfogel, K. A.: Probleme der chinesischen Wirtschaftsgeschichte. — *Salz, A.*: Der Begriff der Elastizität in der theoretischen Nationalökonomie. A rugalmasság fogalmának a nemzetgazdaságtanba való bevezetését *Marshall*nak köszönhetjük, aki műveiben először hívja fel rá a figyelmet, bár az, mint szerző mondja, *Stuart Mill* előtt sem volt ismeretlen. Tovább fejleszti *Pigou* és *Keynes*. Szerző három szempontból vizsgálja tárgyat: a piac, az egyedárúságok és a nemzetközi árúcsere szempontjából. Leírja a rugalmasság fogalmát, felsorolva azokat a javakat, amelyeknek kereslete és kínálata különösen rugalmas. Vizsgálódásait kiterjeszti a munkapiacra is. A monopóliumok tanát e fogalom a jövőben különös mértékben kell, hogy érdekelje, mert a monopolista nyeresége annál nagyobb, minél kevésbé rugalmas a kereslet. Rendkívül érdekes következtésekre jut a nemzetközi árúcserevel kapcsolatban: legjobb helyzetben vannak a nagy területtel bíró, gazdag államok, nemesak azért, mert könnyen átszervezhetik iparukat az újonnan előállott szükségletek szerint, de azért is, mert nagy árú kivitelükkel könnyebben tudnak kedvező feltételeket kapni a nemzetközi kereskedelemben, mint egy kis állam, melynek termelése nem is számottevő és azonkívül nehezebben is tudja magát azon országok kereskedelmi politikájától függetleníteni, amelyekre rá van utalva. — *Bauer, Stephan*: Das Los des Erfinders. Internationale Gestaltungen des Patentrechts des Angestellten. — *Michels, Robert*: Altes und Neues zur Problem der Moralstatistik I. Kritik der Geschlechtsmoralstatistik. — *Dr. Karl Mannheim*: Das Konservative Denken II. — Az irodalom rovatban *Oppenheimer*: Fritz Sternberg Imperialismus című művét bírálja. A marxista gazdaságtan eddig csupán kommentárokat adott. Ime egy új könyv, amely a marxizmus továbbfejlesztésének minősíthető, összefoglalva mindazt, amit az újabb elméleti továbbkutatásokhoz *Luxemburg Róza* és *Hilferding Rudolf* adtak. A könyv lényege az, hogy addig, amíg a kapitalista expanzió akadálytalanul növekedett a kapitalisztikus térben, vagyis a tőkék felhalmozódása egyrészt, a többletérték elérése másrészt minden nehézség nélkül volt elérhető, addig nem volt semmi súrlódás: a munkás bére és életműve is emelkedett az új n. korai kapitalizmus korában. De bökkenő elé került a kapitalista gazdálkodás akkor, amidőn a fokozatosan növekvő exportokat a társadalom többé már felvenni nem tudta. Ekkor következik el a piacokért folytatott keserves küzdelem, az imperialista népek háborúja, amely az emberi civilizáció tönkretételével fenyeget. E könyv szerzője szerint csak a proletariátus diktatúrája mentheti meg az emberi társadalmat. *Oppenheimer* éleseszü kritikájával megcáfolja e tanokat és azokat olyanoknak minősíti (különösen a bértéoriát), amelyek *Marx*nál nem is, vagy nem úgy szerepelnek, mint ahogy azokat szerző beállítja.

57. Band, 3. Heft.

Lederer, Emil: Soziale Umschichtung und Politisches Werden in China. — *Sokoloff, A.*: Zwei Beiträge zur Theorie der Umlaufgeschwindigkeit des Geldes. II. Előző tanulmány (Heft I., B. 57.) folytatása, amelyet

már elemeztünk. Jelenleg az adók különböző nemeinek hatását vizsgálja a „forgalmi egyenlet“ minden egyes tagjára. Így elemzi a közvetlen és közvetett adóknak az árnyóra s a pénz forgási sebességére való hatását. E kereten belül különösen kiemeli egy indirekt fogyasztási adó, az „Akzisensteuer“ és a jövedelmi adó hatásai közötti különbséget. Mint szerző burkoltan érinti, az ily matematikai egyenleteknek csak sémaszerű szerepük lehet a nemzetgazdaságtanban. Ezzel voltaképp reá is tapintott a matematikai irány gyeregére is, amely — mint már arra Henry Poincaré is rámutatott — igen alkalmas lehet arra, hogy szemléltessen és tipizáljon, de semmiesetre sem szolgálhat arra, hogy a gazdasági élet sokféle és megszámlálhatatlan jelenségeinek törvényszerűségét pár képlet alakjában feltüntesse és megmagyarázza. — Ziegler, Heinz O.: Ideologienlehre. Paul Valéry, Wilfredo Pareto, valamint Max Weber és Troeltsch s a német történetírás metafizikai irányának egybevetésével az ideológiának a különböző népeknél való megnyilvánulásával foglalkozik és a francia Jules Romainstól, akinek szemében az ideológia egy láthatatlan, a nemzeti öntudat mélyén szunyadó valami, egész Paretoig megy, aki, az ideológia fogalmában legelső sorban is egy formális, külső megnyilatkozást lát és csak azután belső, pszichikai állapotot. — Michels, Robert: Altes und Neues zum Problem der Moralstatistik II. (Kritik der Geschlechtsmoralstatistik.) — Stucken, Rudolf: Grundsätze für die Anleihepolitik. Cs. P.

Bank-Archiv.

XXVI. évf.

Heft 19. Sand, Ernst: *Unkostenkalkulation im Bankbetriebe.* — Schwabe, Fritz: *Zur Technik des überseeischen Dokument-Tratten-Kredites der Banken.* — Sommer, Luise: *Mitteleuropäische Konjunkturforschung.* Szerző nem helyesli a történelmi alapra felfektetett konjunktura vizsgálódásokat az egykori osztrák-magyar monarchia szétdarabolásából keletkezett egyes utódállamok szerint, mert a monarchia gazdaságilag egységes egészet képezett, s az utódállamok a háború után más életfunkciót mutatnak, mint az integer monarchia idején. Az osztrák konjunktura-kutatás nem biztat nagyobb eredményekkel: 1873-tól a háború kitöréséig az egész monarchia gazdasági viszonyait dolgozza fel történelmi alapon, ebből azonban a mai kis Német-Ausztria területére vonatkozólag következtetéseket levonni nem lehet. Szerző a mai Német-Ausztria területét elkülönítve konjunktura-kutatás alapjául alkalmatlannak tartja. Szerinte helyes megoldás lenne egy közép-európai konjunktura-kutató intézet felállítása, melyben egységes alapon, függetlenül a politikai szétdaraboltságtól kellene Közép-Európa gazdasági viszonyait tanulmányozni. — Weigert, H. W.: *Effektenkommission und Konkursanfechtung.* — Koening, R. Fr.: *Die neue griechische Schuldenpolitik.* — Bírósiági döntvények. Könyvismeretéseik.

Heft 20. Sintenis, Gustav: *Fort mit der Kapitalertragsteuer!* — Wolff, Bernhard: *Gesetz über den Vergleich zur Abwendung des Konkurses (Vergleichsordnung vom 5. Juli. 1927).* Richter, Heinrich: *Gattungsschuld oder alternative Währungsklausel bei Anleiheschuldverschreibungen.* — Wolffheim: *Die Behandlung der Ablösungsanleihen in der Einkommensteuerbilanz.* — Bírósiági döntvények.

Heft 21. Spangenberg: *Zur Verwendbarkeit der Reparationszahlungen.* — Simonson: *Die Vorlegungserklärung des Scheckbezogenen bei Nichteinlösung des Schecks.* — Sippell, K. E.: *Die 7. Verordnung zur Durchführung der Verordnung über Goldbilanzen vom 7. Juli 1927.* — Reiling, E.: *Die Abänderung des Aufwertungsgesetzes:* Az 1925 július 16-i német birodalmi felértékelési törvényt a folyó év július 13-án életbelépett „Gesetz über die Verzinsung aufgewerteten Hypotheken und ihre Umwandlung in Grundschulden sowie über Vorzugsrenten“ részben módosította.

Szerző e novella fontosabb részeit behatóan tárgyalja. — *Kulschewski, Ewald: Estlands Finanzsanierung und Währungsreform:* Esztország gazdasági fejlődésében lényegesen különbözik az egykori orosz birodalom többi utódállamaitól. Az a körülmény, hogy az Eszt köztársaság területe a világháború alatt nem volt közvetlenül nagy hadműveletek színtere, s az ország és gazdasági élete csak csekélyebb mértékben szenvedett károkat, nagyban hozzájárult ahhoz, hogy Esztország gazdasági életét aránylag rövid idő alatt újra normális békeviszonyok közé lehetett helyezni. E folyamatot csak rövid időre akasztotta meg a Szovjet-oroszország ellen viselt háború. Szerző az esztországi szanálást és valuta-reformot részletesen ismerteti. Az eszt valuta kiinduló pontja az orosz rubel volt, mely az 1917. évi nagy forradalomig Esztországban is fizető-eszközüül szolgált. A német haderő előnyomulása következtében a forradalom alatt kibocsátott „Kerenski rubel“-ek nem terjedhettek el oly mértékben, hogy a cári rubelek helyét teljesen kiszoríthatták volna. A német megszálló haderő vezetősége Esztországban is bevezette a többi megszállt területeken már meghonosodott „Ostmark“-ot, ill. „Ostrubel“-t. Esztország 1918 decemberében Finnországban 20 millió finnmárka kölcsönt vett fel, s ezzel kapcsolatban Esztországban a finnmárka is rendes fizetőeszköz lett. Röviddel e kölcsön felvétele előtt az eszt alkotmányozó nemzetgyűlés új pénzegységet létesített: az „Eestimark“-ot, melynek paritása a finn márkáéval egyenlő volt. A Szovjet-oroszország elleni hadviselés nagy költségeinek fedezésére a súlyos adóterhen kívül a bankjegyek nagyarányú szaporítása is szükségessé vált. 1921. év közepén Esztországban az állami kiadások lényeges leszorításával és az állami bevételek egyidejű fokozásával sikerült a budget egyensúlyát helyreállítani és a bankjegyek további szaporítását beszüntetni. 1923 óta az eszt államháztartás a normális fejlődés képét nyújtja. Az eszt államháztartás kiadásairól és bevételeiről a következő kimutatás nyújt tájékoztatást:

Év	Kiadások	Bevételek	+ vagy —
	millió eszt márkában		
1918—1919.	1050	227	— 823
1921.	6582	5476	— 1106
1922.	5517	7084	+ 1567
1923.	7097	7435	+ 338
1924.	7408	7476	+ 68
1925.	7422	7749	+ 327
1926.	7350	7735	+ 385

Az eszt kormány a korábban kibocsátott állami pénztárjegyeket fokozatosan bevonja és helyükbe az „Eesti Pank“ által kibocsátott bankjegyek kerülnek forgalomba. Az eszt jegybank részvénytársaság, melynek összes részvényei az állam tulajdonában vannak. 1923 óta a bankjegyforgalom messze felülmúlja a forgalomban levő állami pénztárjegyek összegét. A forgalomban levő állami pénztárjegyek és bankjegyek összege millió eszt márkában a következőképpen alakult:

	Pénztárjegyek	Bankjegyek
1919. dec. 31.	591·0	—
1921. dec. 31.	2757·2	350·0
1922. dec. 31.	2516·9	1209·5
1923. dec. 31.	1656·5	1785·2
1924. dec. 31.	1747·5	1815·3
1925. dec. 31.	1659·8	1909·5
1926. okt. 31.	1572·8	1926·2

Miután Esztország államháztartásának egyensúlyát helyreállították és az eszt jegybank valuta- és devizaalap létesítésével is előkészítette a valutareformot, az 1924 június 20-iki törvény az új eszt pénzegységet

„eszt aranykoroná“-ban állapította meg, mely 0.403226 gr. finom aranyat tartalmaz. Esztország a skandináv pénzrendszerhez csatlakozott. Az eszt aranykorona bevezetésének egyenlőre inkább elméleti jelentősége van: az eszt márka továbbra is törvényes fizetőeszköz maradt. Az eszt valorizációs törvény szerint egy eszt aranykorona = 100 eszt márkával, ill. egy dollár = 375 eszt márkával. Az eszt jegybank 1925 november 30-iki és 1926 december 20-iki kimutatásai a következők:

Aktívák:

	1925 nov. 20.	1926 dec. 20.
Aranykészlet	458.8	504.9
Valuták	290.2	195.6
Devizák	225.7	91.4
Belföldi elfogadványok . . .	1726.2	1743.4
Kölcsönök és előlegek	4021.2	4323.7
Keresk. hitelek és kezességek .	548.8	482.3

Passivák:

	1925 nov. 30.	1926 dec. 20.
Befizetett részvénytőke	250.0	250.0
Tartalékalapok	212.3	256.8
Letétek	4496.8	4355.0
Forgalomban levő bankjegyek .	1836.9	1968.0

Esztország 1926-ban a Nemzetek Szövetségéhez külföldi kölcsön elnyerése végett folyamodott. A Nemzetek Szövetsége Esztországnak 1,350.000 font külföldi kölcsön felvételét engedélyezte kizárólag az aranyvalutára való áttérés és az alapítandó Jelzálog-Bank céljaira. Az Esztország által a külföldi kölcsön felvételével kapcsolatban vállalt kötelezettségek nagyjában megfelelnek az 1923. évi német-ausztriai és az 1924. évi magyarországi hasonló kölcsönök elnyerése alkalmával előírt kötelezettségeknek. — Birósági döntvények. — Könyvismertetések.

Heft 22. Pferdenges, Robert: Kreditversorgung der mittleren Industrie: Szerző azoknak a német középipari üzemeknek hitelellátási problémáit tárgyalja, mely üzemek hitelszükséglete kb. 10.000—100.000 R. M. között mozog. — **Raps: Die neuen Ausführungs- und Durchführungsbestimmungen zum Kapitalverkehrsteuergesetz.** — **Simon, H. A.: Der Entwurf des Kriegsschüden-Schlussgesetzes:** A német birodalmi pénzügyminiszter a közelmúltban törvényjavaslatot hozott nyilvánosságra, mely a német birodalmi hadikárpótlások ügyének végleges rendezését tartalmazza. Szerző e javaslat főbb pontjaival és indokolásával kritikailag foglalkozik. — **Breska, Herbert: Widerrechtliche Veräußerung von Sperrstücken.** — Birósági döntvények. — Könyvismertetések. — A statisztikai részben Paul Kroszewski a német részvénytársaságok részvénytőkéjének és osztalékainak statisztikáját ismerteti.

Sz. K. T.

Jahrbücher für Nationalökonomie und Statistik.

126. Band. IV. Folge. 71. Band. Sechstes Heft. Juni 1927.

Dr. J. Jastrow: Naturrecht und Volkswirtschaft. Több mint 30 éve, hogy Smith Adamnak a jogról, rendészetről, adóügyről és hadseregszervezetről szóló egyetemi előadásainak egy hallgatója által leírt kéziratot jegyzetét Angliában felfedezték és 1896-ban kiadták. Ennek a munkának most jelent meg a német kiadása. Ebből az alkalomból foglalkozik Jastrow vele. E füzet szolgáltat bizonyítékot arra, hogy Smith a gazdasági szabadságon alapuló nemzetgazdaságtanát a természetjogból fejlesztette önálló tudománygá s azt a fiziokratáktól nyert tanításokkal gazdagította. De míg a fiziokraták tanáiknak csak felét vették a természetjogból, addig a klasszikus nemzetgazdaságtan $\frac{3}{4}$ része a természetjogból alakult ki. A Smithet megelőző természetjogászok közül Grotiust, Pufendorft és

Hutchesont, illetve ezek tanításait veszi vizsgálat alá, hogy a Smith nemzetgazdaságtanának természetjogi alapjait és tartalmát megállapítsa. A természetjogi nyers anyagot, a magánjognak természetjogi meg-alapozását és a eseregazdasági folyamat ábrázolását már Grotiusnál megtaláljuk, e rendszertelen anyagot Pufendorf rendezte, míg a gazdasági kérdéseknek a jogi kérdésekkel tudatosan egyenlő rangban, együtt való tárgyalása és a jogi kérdések alátámasztása Hutchesonnál található meg. Hutcheson volt Smith tanítója, s Smithnél a természetjogot már ebben az alakjában találjuk meg. — *Dr. H. Kröger: Das magische Erlebnis in den Anfängen der wirtschaftlichen Arbeit.* (II. közlemény.) Az anyagfeldolgozó munka különböző fajainak, a kereskedésnek, az egyesek és a törzs munkájának, az asszonyi munkának és a „tabu“ jelenségének ismertetése. Végeredményében megállapítja, hogy a gazdasági munka kezdetén a magikus élményeknek roppant nagy jelentősége volt. Ez a pszichológiai oka, vagy még inkább feltétele annak, hogy az emberek nagyszámú tevékenységi formája a gazdasági kultúrában kialakulhasson, egy-szersmind a gazdasági munka keletkezésének és fejlődésének szellemi feltételezettségét is tanúsítja, ami egyben élénk cáfolata a materialisztikus történelmi felfogásnak, mint egyedüli fejlődési elvnek.

127. Band. III. Folge. 72. Band. Erstes Heft. Juli 1927.

Dr. Otto Conrad: Der Ausgangspunkt der theoretischen Nationalökonomie, eine Auseinandersetzung mit Gustav Cassel. Cassel munkájának megjelenése fordulópont a gazdaságelmélet történetében. Ez a mű ad az elmélet épületének szilárd alapot. Az ő tanainak eredményeit a tudományos ismeretek beigazolt állományába lehet sorozni. Ha mégis ellen-vetéseket tesz a Cassel felfogása ellen a tőke feletti rendelkezés és a földhasználat termelési tényezői szerepét illetőleg, valamint ennek folytán azon felfogás ellen, hogy a kamat és a földjáradék mint ezen termelési tényezők árai szerepeljenek, ez csupán az elmélet pontosabb kiépítése érdekében történik. Neki is az a nézete, hogy a földjáradék a nagyfokú kereslet esőkentésére szükséges ártöbblet folytán keletkezik, azonban ezt a folyamatot Cassellel szemben épen megfordítva látja, úgy, hogy a termény árának az emelése az ok és a földjáradék az okozat, nem pedig megfordítva. A tőkekamatra nézve is hasonló az észrevétele Casellel szemben. A kamat is léte-zését azon körülménynek köszönheti, hogy a tőke segítségével előállított termékek vagy teljesítmények oly árat érnek el, amely nemesak az előállít-ás költségeit fedezi, hanem a tőke tulajdonosának való juttatást is lehetővé teszi, nem pedig a kamat léte okozza az előállított árú árának emelkedését. Vagyis a földjáradékot nem a földhasználat áráként és a kamatot nem a tőke feletti rendelkezés áráként kell felfogni és a föld használatát és tőke feletti rendelkezés nem termelési tényezők, ami egyébként Cassel tanítását a földjáradékról és kamatról lényegében nem érinti, mert a földjáradék-nak a föld kimért mennyiségére és a kamatnak a tőkeszükségre való visszavezetése nem vitatható. Cassel kiinduló pontja a költség elve, amelyet ő teljesen világosnak és egyértelműnek tart. Ez azonban alapjában két-értelmű, mert problematikus, hogy a földjáradék és a kamat a költségekhez tartozik-e, ami ismét csak akkor helyes, ha föld és a tőke bérbe van adva. Ezért kiindulópontnak helyesebbnek tartaná a szabad verseny elvét válasz-tani, mert egyedül ez képes a különböző jövedelemfajták zürzavarába egységet és rendszert vinni. Ha elismerjük, hogy az összes magasabb fokú jövedelmek lényegük szerint egyformák, mert azok mind a verseny korlá-tozásának a gyümölcsei, vagyis teljes vagy nem teljes monopóliumok, akkor az összes jövedelemfajtákat egységesen lehet kezelni, és helyes defi-nició szerint a költségelv és szabad verseny elve összeesnek, mert a ver-seny, ha tényleg teljesen szabad lenne, kitöltené a költségelvet is, s ekkor az a szükségszerűség is kiesnék, hogy kisegítő elveket kelljen az árképző-déshez felállítani. — *Dr. Herbert Schack: Zur Kritik der Preistheorie:* Az abszolút és relatív árelmélet történeti fejlődésének megállapítása a követ-

kező beosztás alapján. I. Abszolút árelmélet: 1. gazdasági elmélet: a) a szubjektív érték kikapcsolása, b) a csereérték objektív mértéke, 2. pszichológiai elmélet: a) az objektív értéktényező kikapcsolása, b) a csereérték szubjektív mértéke. II. Relatív árelmélet: 1. az ármagasság elmélete (árhatarok), 2. az áreltolódás elmélete. Ha az árelmélet fenti alapproblémáit áttekintjük, úgy azok mint a növekvő konkrétságnak vagy csökkenő absztraktságnak problémái sorakoznak elénk. A legelvontabb probléma az árképződés alapja után való kutatás, a legkonkrétabb probléma az árváltozás okának keresése. Ez utóbbi kérdés a lüktető gazdasági élet közvetlen közelébe visz és kiemelkedően gyakorlati jelentőségű. A mi jólétünk pedig nem az ártól magától, hanem a tapasztalati-konkrét árváltozástól függ.

R. L.

Schmollers Jahrbuch.

51. Jahrgang. Drittes Heft. Juni 1927.

Dr. Joseph Schumpeter: Sombarts Dritter Band. Sombart „Der moderne Kapitalismus“ című műve harmadik kötetének bírálata. A kiindulási pont úttörőnek tekinthető, mert keletkezése idején lényeges előrehaladást jelentett a tudománynak már addig tisztázott álláspontjával szemben. Mint Schmoller, Sombart is abból az alapfeltételből indul ki, hogy a történeti konstrukciót a részletkutatás eredményeivel kapcsolja össze s legnagyobb érdeme az, hogy sikerült oly gazdaságtörténetet írnia, amely egyúttal gazdaságelmélet is. Ez jelöli meg egyszersmind a történeti iskolához való viszonyát is. Marx-szal, nem mint prófétával és politikussal, hanem mint tapasztalatokban gazdag szaktudóssal közös vonása, hogy mindketten a történeti iskolából sarjadjottak ki, különbözőségük főleg a munka módszer és ábrázolási mód különbözőségében rejlik, ami ismét a személyiségek különbözőségének folyománya. Marx analizál, Sombart vázol. Marx egész életén át úgy eszme, mint szándék tekintetében egyetlen gondolatmenet irányában dolgozott, Sombartnak impressziói vannak és azokat rendszerezi. Marx megoldások után tör, a végcélt keresi, Sombart nézőpontokat vet fel s azután sorsukra hagyja őket. Marxtól a válasz érdekli, Sombartot a kérdés feltevése. Ezek a különbözőségek azonban semmit sem változtatnak azon a tényen, hogy egyetlen szerző sem hatott oly erősen Sombarra, mint éppen Marx. Mindkettőjük számára a kapitalizmus a mindenekfölött való első probléma. Sombart logikus válasza csak az lehetne, hogy a kapitalizmus nem egyéb, mint „durchrationalisierte Verkehrswirtschaft“. Ehelyett ő egészen marxi ízű definíciót ad (I. köt. 319. l.), melyben feleslegesen kapcsol az előbbi meghatározáshoz alapján véve általa is tévesnek tartott viziókat. A dolgozat további része a részletekbe mélyen behatoló kritikai vizsgálódás tárgyává teszi Sombart megállapításait a kapitalizmus korszakairól, a vállalkozó típusairól, a kereslet elméletéről és a kapitalista üzemformákról. Az államról szóló fejezetet jelentéktelen helypótlónak mondja, ellenben a következő, a technikáról szóló fejezetet úgy szerencsés meglátásban, mint szerencsés anyaggyűjtésben a könyv fénypontja gyanánt emeli ki. — *Dr. Oskar Engländer: Karl Mengers Grundsätze der Volkswirtschaftslehre.* Menger fenti művét fia másodszor is kiadta, az első kiadást jelentékenyen bővítve. A munkán érdemileg változás nem történt. Egyes részei elavulttan hatnak, hiszen ötven év óta a tudomány éppen részletkérdésekben igen sokat haladt előre. Vizsgálat alá veszi Menger összes fontos megállapításait, összehasonlítja az elmélet mai eredményeivel s arra a konklúzióra jut, hogy bár a fejlődés már túlhaladt Mengeren, sőt sok kérdésben el is tért az általa vágott ösvényről, mégis Mengernek elévülhetetlen érdeme, hogy az árról szóló tant, a nemzetgazdaságtan egyik legfontosabb részét ő terelte helyes irányba és ennek jelentékeny részét ő fejtette ki. Menger mindig előkelő helyet fog elfoglalni a nemzetgazdaságtan elméleti képviselői közt. — *Dr. Rudolf Steller: Prinzipien der Wirtschaft.*

Berthold Josephy fenti című könyvének kritikai méltatása. Josephy munkájában kísérletet tesz, hogy az elméleti nemzetgazdaságtan keretein belül a fogalmi gondolkozáson túlhaladva a valósághoz eljusson. A logika ugyanis csak formális lehetőségeket nyújt, a valóság legfensőbb törvényeit a metaphisika adja. A logikában a valósággal való összekapcsolás mindig önkényes, az összekötő tag nem a logika, hanem az axióma. A valóságelv az élet, ez a kiindulópont. Ez a gondolatmenet még vezethetne eredményhez, bár helytelen, de szerző azt a lehetetlen eljárási módot követi, hogy a metafizikában logikai módszerekkel operál. Ennek az az eredménye, hogy nála metafizika és logika folyvást összekeverednek. Részletesen bizonyítja ezen helytelen eljárást és annak következményeit. — *Dr. V. Schoenebeck: Friedrich List und die Lehre von den Zollwirkungen.* A vámoknak és a vámpolitikának mai kisebb jelentőségre süllyedését és ezen süllyedésnek okait előtárva, a különböző nézeteket és List vámpolitikai tanításait vizsgálja. A gyapju és gyapotiparban végzett kutatások List állásfoglalását igazolják s a gyakorlati eredmény az, hogy az ipari vámok, még ha nem vezetnek is mindig a kívánt végcélhoz, de alkalmazásuk kereskedelempolitikai célokból nagy könnyebbséget jelent. — *Dr. W. Heffening: Die Entstehung der Kapitulationen in den islamischen Staaten.* — *Dr. Richard Passow: Friedrich Nicolais Einfluss auf das deutsche Verlagsrecht.* R. L.

The American Journal of Sociology.

XXXII. kötet, 6. szám, 1927 május.

John Candler Cobb: Quantitative Restating of Sociological and Economic Problems. Nincs közgazdasági vagy szociológiai probléma, melyet nem lehetne quantitativ analízissel megközelíteni. Ha a probléma bonyolult, látszólag nem oldható meg ezen eljárással. Ez a látszat azonban félrevezető. A komplikált probléma bonyolultságát az okozza, hogy két vagy több lényegileg különböző elemet tartalmaz, amelyek nincsenek kellőleg szétválasztva és kidolgozva. A több elemet tartalmazó probléma nem lehet egységes, s ezért több, egymástól független problémaként kezelendő a megoldási kísérlet során. Ezek mindegyike tekintetében a quantitativ megoldás most már lehetségesnek fog bizonyulni. Így azután igazaz fog válni Wesley C. Mitchell 1924-ben kifejezett jóslása, hogy „azt az irodalmat, melyre a quantitativ módszerekkel dolgozó közgazdákól és szociológusoktól számíthatunk, nem a nagy általános rendszerek fogják jellemezni, hanem az számtalan rövid tanulmányból és monografiából fog állani. A tudás, úgy mint a természettudományokban, *hozzánövekedés* révén fog gyarapodni, nem pedig új rendszerek kigondolása útján. Könyvek gyorsan fognak elavulni, idejüket multtá válni. A közgazdasági elmélet története kevesebb figyelemben fog részesülni. A közgazdák nem annyira olvasottságuk, mint inkább alkotó képességük alapján fogják értékelni“. A quantitativ eljárások a régi problémákat át fogják formázni, úgy, hogy valószínűbb, hogy a régi megoldások és magyarázatok semmibe fognak vétetni, semmint az, hogy meg fognak cáfoltatni. — *Floyd N. House: The Limitations of Economic Analysis.* Cobb előbb ismertett tanulmányával vitatkozik. Azt fejtegeti, hogy mielőtt valamely problémának a quantitativ analízis segítségével való megoldását megkísérelhetnők, annak minden részletét *leírás* útján tisztáznunk kell. A közgazdaságtan és főként a szociológia számos problémája nincs egyelőre leírólag kielégítően tisztázva. Különösen a szociológia tekintetében kell tehát a túlzott reményektől óvni. A szociológia feladata azon embertársadalmi tevékenységek analizálása, amelyek nem magyarázhatók meg a számítógazdasági érdekek kifejezéseiként. A szociológiai analízis is igyekszik arra, hogy quantitativvé váljék, a szóbanforgó folyamatok azonban egyelőre nincsenek kielégítő egyértelműséggel tisztázva és leírva.

The Economic Journal.

XXXVII. kötet, 145. szám. 1927 március.

H. Clay: The Authoritarian Element in Distribution. A közgazdaságtan elmélete mind messzebb távolodik el a laissez-faire dogmájától, a közfelfogás is mindinkább hajlandó az állami beavatkozás jogosultságát elismerni: a jövedelemeloszlás főproblémája — a munkabér, kamat és nyereség — megállapítása azonban még mindig a magánosok szerződéseinek útján kerül megoldásra. Van ugyan erre vonatkozóan is némely törvényhozási intézkedés, azoknak azonban általában egyelőre igen korlátozott jelentősége. Az egyetlen kivétel — Angliában — a munkabér, amely tekintetében az utolsó 20 évben az óvatos és erőszakotlontól mentes állami beavatkozás elérte azt a nagy eredményt, hogy a nyomor mértéke erősen alászállt. — *L. V. Birck: Theories of Over-Production.* Say, Hobson, Marx, Pío többtermelési válságelméletét ismerteti és bírálja. — *G. W. Daniels & J. Jewkes: The Crisis in the Lancashire Cotton Industry.* Nem lehet előre látni, vajjon a lancashirei pamut-ipar háború utáni válsága tartós marad-e, az ipar jelenlegi helyzete azonban kétségtelenül igen súlyos. A termelés 1922—25-ben csak 71%-át tette ki az 1913. évi termelésnek (1921-ben pláne csak 50%-ot). Az export is hasonló mértékben szállt alá, még pedig a pamut-szövet exportja erősebben, mint a fonalé. Főként az olcsóbb minőségek exportja szállt alá és — ezzel összefüggésben — az azon országok felé irányuló exportforgalom, amelyek ezen olcsóbb minőségeknek fő vevői voltak. A finomabb minőségek exportmennyisége még valamivel növekedett is. Az export csökkenése nem tulajdonítható a szóbanforgó külföldi piacok kisebb fogyasztásának, hanem annak, hogy azok szükségletüket fokozott mértékben vagy maguk állítják elő, vagy máshonnan szerzik be. Ezt bizonyítja, hogy — az 1911—13. évek átlagát az 1920—25. évek átlagával összehasonlítva — Angliában a gyárak által feldolgozott nyersgyapot mennyisége 2125 millió librától 1518 millió librára csökkent, míg pl. Japánban ugyanakkor 617 millióról 1061 millió librára, az Északamerikai Egyesült Államokban pedig 2568 millióról 3001 millió librára növekedett. A szövészek száma Japánban megkétszereződött, Indiában 30%-kal emelkedett, az orsók száma az előbbi országban megháromszorozódott, az utóbbiban 60%-os gyarapodást mutat. Ez a fejlődés természetesen nem egyedül a háború következménye, de az is szerepet játszik benne. — *F. P. Ramsey: A Contribution to the Theory of Taxation.* Matematikai megoldását adja a következő problémának: A közület a jövedelmek különböző ágú felhasználására kivetett arányos adóztatás útján bizonyos adott bevételre kíván szert tenni, a jövedelmek különböző ágú felhasználásánál az adókules különböző lehet ugyan, de a progresszió ki van zárva. Miként kell az adókulesokat megállapítani, hogy a megadóztatottak haszonvesztése a lehető legkisebb legyen.

XXXVII. kötet, 146. szám. 1927 június.

J. W. F. Rowe: An Index of the Physical Volume of Production. — *A. C. Pigou: The Laws of Diminishing And Increasing Cost.* A termelés mennyiségének nagysága és az egységenkénti termelési költség között nincs szükségszerű, vagyis minden körülmény között egyaránt érvényes összefüggés. A viszony minéműségét elsősorban a társadalom tudományos ismeretei és műszaki szakértelme határozza meg. A cikk kazuisztikus jellegű, célja a konkrét megoldásoknál felmerülő nehézségekre figyelmeztetni. Különösen fontos arra ügyelni, hogy a határköltség vagy az átlagköltség alakulását kívánjuk-e megállapítani. Az is fontos, vajjon a költségelemek abszolút értéke és egymásközötti értékaránya eltolódik-e a termelés nagyságának megváltozásával. — *J. M. Keynes: The Colwyn Report on National Debt, and Taxation.* Az angol adóztatási rendszer megvizsgálására kiküldött parlamenti bizottság jelentésének az ismer-

tetése. A bizottság úgy vélekedik, hogy az angol adórendszer általános-ságban megfelelő, csupán a cukoradót és a bélyegilletékeket kifogásolja. Az előbbinek az eltörlését kívánják, miután antiszociális, az utóbbiak tekintetében attól tartanak, hogy a tőke szabad mozgását akadályozzák. Az Angliában érvényben levő rendkívül magas jövedelmi és örökösödési adókulesot viszont méltányosnak és a közgazdaság egyetemes érdekeivel összeegyeztethetőnek tartja a jelentés, vagyis arra az álláspontra helyezkedik, hogy ezen adónemek átháríthatatlanok és hogy a magas adókules a tőkeképződést nem akadályozza aggályos mértékben. A jelentés egy igen tanulságos táblázatban összeállítja, hogy az adóteher hány százaléka a jövedelmeknek a különböző jövedelmű osztályokban, azt tételezván fel, hogy az adózó házas ember és hogy három 16 évesnél fiatalabb gyermeke van. (Lásd a túloldalon lévő táblázatot.)

Az adóstatisztika szerint Nagy-Britanniában 250 ember vagyona haladja meg az egy millió font sterlinget, 500-nak a jövedelme évi 50.000 fontnál magasabb és 9000-nek a jövedelme 10.000 fontnál több. Az angol közgazdaság évi megtakarításainak az összege a háború után is nagyon tekintélyes, 1924-ben 500 millió font sterlingre becsülhető. Anglia nemzeti vagyona ezzel szemben 24.000 millió fontra tehető. — *George Ward Stocking: Labour Problems in the American Bituminous Coal Industry.* — *N. Gubsky: Economic Law in Soviet Russia.* — *G. F. Shirras: The Future of Gold and Indian Currency Reform.*

XXXVIII. kötet, 147. szám. 1927 szeptember.

A. C. Pigou: Wage Policy and Unemployment. A háború előtt a munkanélküliség a konjunktura változásoknak volt a következménye, a háború után azonban Angliában állandóbb jelleget öltött és arra a főokra vezetendő vissza, hogy a munkabéreket egyrészt a munkások erős szervezeteinek, másrészt az államhatalomnak céltudatos beavatkozása főként a munkanélküliek segélyezése útján mesterségesen igen magas szinten tartja. Ez a szint magasabb, semhogy a termékeknek a nagyobb kínálat esetén csökkenő ára a termelést rentábilisnek hagyná abban az esetben, ha az oly mértékben kiterjeszhetnék, hogy a munkanélküliek hadát felszívni legyen képes. A munkanélküliség Angliában a háború után ugyanis több mint kétszeresre akkora, mint a háború előtt volt, átlagban 12%. A munkanélküliség csökkentése tehát a munkabérek leszállítása útján volna elérhető. Annak azután már nem volna akadálya, hogy a munkás-ság jövedelme állami alapokból a mai szintre kiegészítettessék. — *R. M. Campbell: Family Allowances in New Zealand.* New Zealand 1926-ban meghozta a „Family Allowances Act of 1926“-ot, amely szerint a szegény és többgyermekes családok állami segítségben részesülnek. Segélyben azon családok részesülhetnek, amelyeknek heti jövedelme nem több 4 fontnál és amelyeknek több mint 2 tizenöt évnél fiatalabb gyermekük van. A segély összege a harmadik és minden további gyermek után heti 2 shilling. A kivételek sorából érdemes felemlíteni, hogy törvénytelen gyermek után csak kivételesen fizetendő segély, úgyszintén külföldiek gyermekei után és valamely ázsiai emberfajhoz tartozók gyermekei után is, még akkor is, ha utóbbiak metalan brit állampolgárok is volnának. — *J. A. Bowie: A New Method of Wage Adjustment in the British Coal Industry.* 1921-ben a szénbányászok és a szénbányák tulajdonosai között egyezség jött létre, amelynek értelmében az előbbiek munkabére az utóbbiak által elért nyereségeknek megfelelően fluktuál. Ez az egyezmény a szénbányászatban a munkabérvizonyt szabályozó alapvető elvként bevált. — *E. W. Shanahan: Economic Factors in the Changing Distribution of Population Between Urban Centres and Rural Areas.* — *J. A. Venn: Crop-Forecasting in England.* Kimutatja, hogy a terméseredmények előzetes becslései mely mértékben megbízhatatlanok. — *H. S. Foxwell: A History of Barclays Bank.* — *Model Form for Statements of Inter-*

Jövedelem angol fontokban	Az adók a jövedelmek következő százalékát vették 1913—14-ben igénybe					Az adók a jövedelmek következő százalékát vették 1925—26-ban igénybe						
	Ha a jövedelem egészében keresetből származik			Ha a jövedelem fele ke- resetből, fele befekteté- sekből származik		Ha a jövedelem egészében keresetből származik			Ha a jövedelem fele ke- resetből, fele befektetés- ből származik			
	Egyenes adók	Közve- tett adók	Összes adóteher	Egyenes adók	Közve- tett adók	Összes adóteher	Egyenes adók	Közve- tett adók	Összes adóteher	Egyenes adók	Közve- tett adók	Összes adóteher
50	—	8.0	8.0	0.8	8.0	8.8	—	—	—	—	—	—
100	—	5.4	5.4	1.2	5.4	6.6	—	11.9	11.9	1.1	11.9	13.0
150	0.2	4.2	4.4	1.4	4.2	5.6	—	11.6	11.6	1.1	11.6	12.7
200	0.4	3.6	4.0	1.7	3.6	5.3	—	10.2	10.2	1.1	10.2	11.3
500	2.6	1.8	4.4	5.3	1.8	7.1	2.0	4.2	6.2	4.2	4.2	8.4
1.000	4.0	1.2	5.2	7.1	1.2	8.3	8.1	2.9	11.0	11.5	2.9	14.4
2.000	4.0	0.9	4.9	7.5	0.9	8.4	13.2	2.0	15.2	17.3	2.0	19.3
5.000	6.0	0.7	6.7	8.9	0.7	9.6	21.9	1.3	23.2	28.2	1.3	29.5
10.000	7.7	0.3	8.0	11.5	0.3	11.8	30.0	1.2	31.2	38.9	1.2	40.1
20.000	8.1	0.2	8.3	12.8	0.2	13.0	36.9	0.6	37.5	48.1	0.6	48.7
50.000	8.3	0.1	8.4	13.5	0.1	13.6	44.2	0.2	44.4	57.5	0.2	57.7

national Balances. A Nemzetközi Kereskedelmi Kamara egy kiváló szakemberekből álló bizottság által a nemzetközi fizetési mérlegek számára egy követésre érdemes mintát állítatott össze: ezt közli ez a cikk. V. I.

The Economic Journal (Supplement) Economic History Series No. 2.

1927 május.

Az Economic Journal két év óta évenként egy pótfüzetet ad ki, mely egészében gazdaságtörténeti problémáknak van szentelve. Az 1927. évi számnak a tartalma a következő: *W. Beveridge: The Yield and Price of Corn in the Middle Ages.* — *William Forster Lloyd: The Notion of Value.* Ez egy, a gazdaságelmélet története szempontjából jelentős, eredetileg 1833-ban megjelent tanulmány újból való kinyomtatása. Lloyd ugyanis már akkor igen világosan kifejtette az „utolsó haszon“ (final utility) elméletét. Szerinte az szolgál az értékelés alapjául, úgy hogy jogosult őt a határhaszonelmélet Gossent megelőző, azonban soká feledésben maradt előfutárának tekinteni. — *Alfred Plummer: The General Strike during One Hundred Years.* — *J. S. Blackmore & F. C. Mellonie: Family Endowment and the Birth-Rate in the Early Nineteenth Century.* — *M. Dorothy George: The Combination Laws Reconsidered.* — *M. Dorothy George: The London Coal-Heavers: Attempts to Regulate Waterside Labour in the 18-th and 19-th Centuries.* — *G. O'Brien: The Last Years of the Irish Currency.* Kevésbé ismeretes, hogy Iroszág viszonylag sokáig önálló valutáris rendszerrel bírt. Ennek a pénznek a történetét beszéli el ez a cikk. Eredete vagy II. Jakab vagy III. Vilmos király uralkodásának idején volt, megszűnésének napja pedig 1826 július 12-iké. Az ír pénzrendszerben is egy font 240 penny-re oszlott, miként az angol pénznél, az értéke azonban $\frac{1}{13}$ résszel kevesebb volt. E pénz egyik érdekessége az volt, hogy fizetéseket ugyan ebben teljesítettek, az általánosan elterjedt számolási egység mindamellet azonban az angol font volt. — *S. Dumbell: The Origin of Cotton Futures.* A gyapot határidőüzletnek a múlt század 60-as éveiben végbement kialakulásának történetét mondja el. — *G. E. Fussell: The Change in Farm Labourers Diet During Ten Centuries.* — *P. S. Belasco: The Labour Exchange Idea in the Seventeenth Century.* — *M. Aurousseau: Neglected Aspects of the Enclosure Movements.* — *W. E. Heitland: An Economic History of Rome.* Tenney Frank ilyen című nagyterjedelmű munkájának terjedelmes bírálata. — *A. L. Dunham: Government Aid to Industry in the French Economic Reforms of 1860.*

V. I.

Könyvszemle.*

Szociográfia.

- Barker, J.* America's secret: the causes of her economic success. London. Murray. pp. 426. 7 sh. 6 d.
- Blaskovicz, Fr.* Wirtschaftliche und finanzielle Lage Roumániens. Roumániens wirtschaftliche Bedeutung f. das Ausland. Stuttgart, Ausland und Heim. 1927. 41 S. Rm. 2.40.
- Bödecker, O.* Die Industrialisierung der Stadt Hamburg. Rostock. Hinstorff. 1927. 302 S. Rm. 10.
- Bonn, M. J.* Geld und Geist. Vom Wesen und Werden der amerikanischen Welt. Berlin, S. Fischer. 1927. 191 S. Rm. 4.—
- Egypt.* Economic and financial situation. May. 1927. London. H. M. S. O. 1927. pp. 40. 2 sh.
- Kemény, Gy.* Die Volkswirtschaft Ungarns im Jahre 1926. Unter Mitwirkung von Ludwig Leopold und Josef Vágó. Mit einem Geleitwort von Alexander Popovics. Budapest. Lloyd. 1927. 224 l. P. 12.
- Koettgen, C.* L'Amérique économique. Paris. Payot. 1927. 192 p. 26 frs.
- Mc. Guire, C.* Italys international economic position. London, Allen and Unwin. 1927. pp. 120. 12 sh.
- Poland.* Industrial, commercial and financial situation 1926. London. H. M. S. O. 1927. 1 sh. 6 d.
- Redfield, W.* Dependent America: the economic basis of our international relations. London. Willams. 1927. 10 sh. 6 d.
- Seraphim, P.* Bulgarien. Breslau. Marcus. 1927. 104 S. Rm. 2.50.
- Seraphim, P.* Rumänien. Breslau. Marcus. 1927. 55 S. Rm. 2.50.
- Skalweit, A.* Die wirtschaftliche Emanzipation Südamerikas. Jena. G. Fischer. 1927. 27 S. Rm. 1.—
- Welter, G.* La France économique d'aujourd'hui. Préface de M. G. de Tarde. Paris Payot. 1927. 363 p. 25 fr.

Statiztika.

- Aussenhandel der čechoslovakischen Republik im Jahre 1925.* Tl. I. Prag. Statist. Staatsamt 1926. 1. Teil. Spezialhandel. 660 S. Kč 80.
- Bodor A.* Magyarország termőföldjének értéke és terhei. Budapest. Tébe. 1927. 40 l. P. 1.50.
- Czuber, E.* Die statistischen Forschungsmethoden. Wien. Seidel. 1927. 200 S. Rm. 7.50.
- Magyar Statisztikai Évkönyv.* Szerk. és kiadja a M. kir. központi Statisztikai Hivatal. 1923—25. Budapest, Athenaeum. 1927. 352 l. P. 10.
- Wolfl, H.* Wirtschaftstatistik. Mit 5 Abb. im Text. Jena. S. Fischer. 1927. 698 S. Rm. 25.—

Jogtudomány.

- Ball, K.* Einführung in das Steuerrecht. 4. Auf. Mannheim. J. Bensheimer. 1927. 362 S. Rm. 9.—
- Blau Gy.* Valorizációs joggyakorlatunk 1927-ig. Budapest. Szerző kiadása. 64 l. P. 3.50.
- Geiler, K.* Die wirtschaftlichen Strukturwandlungen und die Reform des Aktienrechts. Berlin. Heymann. 1927. 44 S. Rm. 2.—
- Hagens, A.* Warenzeichenrecht. Kommentar. Berlin. W. de Gruyter. 1927. 408 S. Rm. 22.—
- Hámos—Balassa.* Földadó. Egyenes adók I. kötet. Budapest. Tébe. 1927. 501 l. P. 16.—
- Jaffa, S.* Das Recht des Vermögensverfalls. Bd. 1.: Gesetz über d. Vergleich zur Abwdg d. Konkurscs. 106 S. Berlin. Haber. 1927. Rm. 5.60.
- Jakab—Csulak—Piliszy.* Házadó. Egyenes adók. II. kötet. Budapest. Tébe. 1927. 278. l. P. 10.—
- Jahrbuch des Steuerrechts.* Hg. von Fritz Koppe. Jg. 7. Berlin. Spaeth und Linde. 1927. 631 S. Rm. 18.—
- Takács Gy.* Adók, illetékek és egyéb köztartozások eljárási szabályai. Előszóval ellátta Király Andor. Budapest. 1926. Apollo. 303 l. P. 12.—

* A felsorolt könyvek kaphatók a Grill-féle udvari könyvkereskedésben, Dorottya-utca 2.

Szociálpolitika.

- Bayle*, F. Les hauts salaires. Paris Alean 1927. 624 p. 30 fr.
- Dadu*, Renée M. La condition des travailleurs dans la Russie des Soviets. Paris Libr. Dalloz. 1927. 20 fr.
- Lampe*, A. Notsstandarbeiten oder Lohnabbau. Kritik der Wirtschaftstheorie an der Arbeitslosenpolitik. Jena. G. Fischer 1927. 130 S. Gm. 6.—.
- Les Méthodes de fixation des salaires minima.* Etude internationale. Genf. Bureau international du travail 1927. 172 p. fr. 3.—.
- Magyar Szövetkezeti Évkönyv.* 1927. Szerk. Pártos Szilárd II. évf. Pátria. 512 l. P. 8.—.
- Moldenhauer*, P. Internationale Sozialpolitik. Leipzig. Quelle und Meyer. 1927. 23 S. Rm. 1.—.
- Pribram*, K. Die Probleme der internationalen Sozialpolitik. Leipzig. Hirschfeld. 1927. 196 S. Rm. 3.60.
- Rocker*, R. Die Nationalisierung der Wirtschaft und die Arbeiterklasse. Berlin. Verlag: Der Syndikalist. 1927. 84 S. Rm. 1.20.
- Valois*, G. L'état syndical et la représentation coopérative. Paris. Valois. 1927. 24 fr.
- Elméleti közgazdaságtan.**
- Ádám* L. Konjunktura-barométer. Budapest. Szerző kiadása. 1927. I. A konjunktura-kutatás célja és módszere. II. A világpiac és Középeurópa. III. A gabona és az értéktőzsde, a pénz- és tőkepiacok, az üzletmenet és az áru piacok konjunkturája. Füzetenként P. 3.—.
- Biedenkopf*, H. Grundzüge der Volkswirtschaftslehre für landwirtschaftliche Lehranstalten. Berlin. P. Parey. 1927. 84 S. Rm. 2.20.
- Black*, J. D. Introduction to production economics. III. New-York: Holt. 1927. 4.50 doll.
- Boér*, E. A konjunktura elmélete. Földes Béla előszavával. Budapest. Grill. 1927. 117 l. P. 5.—.
- Bücher*, K. Die Entstehung der Volkswirtschaft. Votr. und Aufsätze. Sammlung I. Tübingen H. Lauppsche Buchhandlung 1926. 475 S. Rm. 8.50.
- Butze*, A. Volkswirtschaftslehre. Arbeitsgrundlagen zum selbstständigen wirtschaftlichen Denken und Beobachten. Leipzig. Gehlen. 1927. 199 S. Rm. 3.80.
- Grünfeld*, E. Anleitung zum Studium und zum selbständigen Arbeiten für Volkswirte. Jena. G. Fischer. 1927. 124 S. Rm. 5.—.
- Homann*, F. Das „Sparen“ als ein Grundproblem der Theorie der kapitalistischen Wirtschaften. Jena. G. Fischer. 1927. 81 S. Rm. 3.50.
- Junker* P. Geschichte der Volkswirtschaftslehre. Dessau. Dünnhaupt 1927. 83. S. Rm. 2.50.
- Lechner*, O. Wirtschaftliche Streiflichter. Budapest. Genius. 1927. 54. l. P. 2.
- Masse*, D. Initiation économique. Paris. Hachette 1927. 15 fr.
- Mayer*, A. Naturwissenschaftliche Volkswirtschaftslehre. Berlin. Gruyter. 1927. 9 S. Rm. —.80.
- Mombert*, P. Geschichte der Nationalökonomie. Jena. G. Fischer. 1927. 557 S. Rm. 22.—.
- Newfang*, O. Harmony between labour and capital, an essay on the welfare of nations. London. Putnam. pp. 246. 7 sh. 6 d.
- Pareto*, V. Manuel d'économie politique. Bibliothèque internationale d'économie politique. Paris M. Giard. 1927. 700 p. 100 fr.
- Rueff*, J. Théorie des phénomènes monétaires. Paris, Payot. 1927. 368 p. 40 fr.
- Schmidt—Hoepke*, A. Reissbrett-Ökonomie. Gedanken über Zwangswirtschaft und Bodenreform. Essen, Deutsche Bergwerkszeitung. 1927. 32 S. Rm. 1.
- Schulz*, W. Zur Entstehung und Entwicklung der wirtschaftswissenschaftlichen Methodik. Ein Beitrag zur Geistesgeschichte der Nationalökonomie. Charlottenburg. Hoffmann. 1927. 133 S. Rm. 3.60.
- Wedemeyer*, R. Wie beherrscht man die Konjunktur? Mit e. Versuch zur Berechnung u. graph. Darst e. Ursachenindex der Konjunktur. Essen. Kerchsieck. 1927. 176 S. Rm. 5.80.
- Weiss*, H. Abbe und Ford Kapitalist. Utopien. Berlin. Prager. 1927. 90 S. Rm. 3.20.

Die Wirtschaftstheorie der Gegenwart. Hg. von H. Mayer etc. in. 4 Bden. Bd. 1.: Gesamtbild der Forschung in den einzelnen Ländern. Dargestellt v. Thovald Aarum, A. Andreadedes, Karl v. Balás etc. Berlin. J. Springer. 1927. 280. S. Rm. 18.—.

Zimmermann, K. Das Krisenproblem in der neueren nationalökonomischen Theorie. Halberstadt. Meyer. 1927. 143 S. Rm. 8.75.

Gazdaságtörténet.

Bigo, R. La caisse d'escompte (1776—1793) et les origines de la Banque de France. Paris, Presses Universitaires 1927. 320 p. 35. fr.

Florange, Ch. Curiosités financières sur les emprunts et les impôts en France, des origines à 1873 Paris, Margraff 1927. 250 p. 75 fr.

Haffner, E. Dass Esslinger Kaufhaus (1388—1749). Ein Beitrag zur Wirtschaftsgeschichte d. Reichsstadt Esslingen a. N. Esslingen. Schreiber. 1927. 93 S. Rm. 3.80.

Sartorius von Waltershausen. Zeit-
tafel zur Wirtschaftsgeschichte. 3. Aufl. Halberstadt. H. Mayer 1927. 138 S. Rm. 4.50.

Sée, H. La vie économique de la France sous la monarchie censitaire 1815—1848. Paris. F. Alcan. 1927. 20 fr.

Gazdaságpolitika.

Devinat, P. L'organisation scientifique du travail en Europe. (Preface: A. Thomas.) Genf. Bureau International du Travail. 1927. 267 S. Gm. 4.

Feiler, A. Neue Weltwirtschaft. Die Lehre von Genf. Mit d. Wortlaut d. Entschliessungen der Weltwirtschaftskonferenz in Genf 1927. Frankfurt am/M., Societätsdruckerei. 1927. 84 S. Rm. 1.50.

Harms, B. Vom Wirtschaftskrieg zur Weltwirtschaftskonferenz. Weltwirtschaftliche Gestalttendenzen im Spiegel ges. Vorträge. Jena. G. Fischer. 1927. 359 S. Rm. 15.—

Kelemen S. A genfi világgazdasági konferencia és annak jelentősége. Budapest. Grill Károly. 1927. 44 l. P. 2.—.

Leubuscher, Ch. Liberalismus und Protektionismus in der englischen

Wirtschaftspolitik seit dem Krieg. Jena. G. Fischer. 1927. 224 S. Rm. 10.

Winterstein, W. Der neue Weg zur Lösung unserer Geld- und Wirtschaftskrise, Arbeitnot und Daweslasten. Konradsreuth. Selbstverlag. 1927. 95 S. Gm. 1.20.

Agrárgazdaságtan.

Bernát I. Tanulmányok az agrárpolitika és a magyar agrármozgalom köréből. Budapest. Pátria. 1927. 280 l. P. 12.—.

Mattyasovszky M. A földművelés közgazdaságtana. Agrárgazdaságtan és agrárpolitika. Budapest, Pátria. 1927. 370 l. P. 18.—.

Kereskedelem.

Biegeleben, M. Die neueste Handelspolitik der Vereinigten Staaten von Amerika. Berlin, R. Hobbing. 1927. 83 S. Gm. 5.—

Bithell J. German-English and English-German commercial dictionary. London. Pitman. pp.992. 16 sh.

Bolling, C. Sales management: modern methods of marketing, advertising, selling and distribution. London. Pitman. 1927. 10 sh. 6 d.

Brauns, R. Die Einkaufspraxis. Bd. 2. Halberstadt. Meyer. 1927. 293 S. Rm. 9.—.

Fleischmann. Moderne Kundenwerbung. Wien. Barth, 1927. 78 S. Gm. 1.—.

Giabicani, A. Le régime douanier des colonies françaises. Paris. Piaggi. 1927. 306 p. 40 fr.

Günther, Ch. Aussenhandel der Niederlande. Den Haag. Taylors Branch Directory. 1927. 133 S. Fl. 2.50.

König, E. Du sollst — du sollst nicht. Ein Bilderbuch der Verkaufskunde. Schoettlaender. Berlin. 1927. Rm. 4.—.

Securius, Th. Das Import- und Exportgeschäft, Berlin-Schöneberg. Mentor Verlag. 1927. Rm. 4.50.

Weigl, R. Wie organisiere ich meine Reklame-Abteilung. Richtlinien für erfolgreiche Werbearbeit. Mit 40 Abb. Wien. Barth. 1927. 147 S. Rm. 4.—.

Pénz- és hitelpolitika.

- Aeschlimann, O.* Kreditgeschäft und Kreditvertrag. Bern-Bümpliz. 1927. Benteli. 96 S. fr. 4.80.
- Aftalion, A.* Monnaie, prix et change. Expériences récentes et théorie. Paris. Sirey. 1927. 35 fr.
- Beach F. L.* Bank system and accounting. New-York. Ronald Press. 1927. 6 doll.
- Bernicken, H.* Bankbetriebslehre. Poeschel Verlag. Stuttgart. 1927. VII. 163 S. Gm. 6.50.
- Dernis, G.* La renaissance du crédit en Allemagne. Paris. Presses Universitaires. 1927. 140 p. 10 fr.
- Dunbar, Ch.* The theory and history of banking. London. Putnam. 1927. pp. 329. 9 sh.
- Hauser, R.* Die Bankpolitik der Inflationszeit und die Milliardenverluste der Banken. Leipzig. Arnst. 1927. 31 S. Rm. 1.60.
- Hoffmann, E.* Une expérience a méditer. La stabilisation du franc belge. Paris. Rec. Sirey. 1927. 192 p. 15 fr.
- Homberg, O.* Deuxième semaine de la Monnaie. Paris. Libr. Valois. 400 p. 25 fr.
- Károlyi I.* A magyar devizaközpont működésének ismertetése és méltatása. 1916—1925. Budapest, Németh. 1927. 92 l. P. 15.—
- Linder, A.* Die Schweizerischen Grossbanken. Bern. Stämpfl und Cie. 1927. 242 S. Rm. 10.—
- Quallid, W.* Leçons sur le monnaie et les problèmes monétaires. Paris. Sirey. 1927. 20 fr.
- Zvorikine.* Etude sur le papier monnaie. Ricour, Chevillet 1927. 63 p. 5 fr.
- Államgazdaságtan.**
- Allix, E.* Traité élémentaire de sciences des finances et de législation financière française. Paris, Rausseau. 1927. 1160 p. 65 fr.
- Boissonnet, J.* Réforme des finances locales. Rousseau. Paris. 1927. 190 p. 4 fr. 25.
- Desmaison, A.* Le contrôle du marché financier de Paris par les pouvoirs publics. Paris, Chauny et Quinsac. 1927. 162 p. 20 fr.
- Domány Gy.* Nemzetközi pénzügyi kapcsolatok. Bp. Grill. 1927. 36 l. P. 3.—
- Exner, K.* Pénzügyi politikánk leg-sürgősebb feladatai. (Cobden Könyvtár 26. sz.) Budapest, Cobden Szövetség. 1927. 45 l. P. 1.50.
- Fels, C. de.* Les richesses de l'état français. Paris, Fayard. 1927. 120 p. 12 fr.
- Földes, B.* Finanzwissenschaft. 2. Aufl. Jena, G. Fischer. 1927. 683 S. Gm. 32.
- Francois, M.* Dettes interalliées. Paris. La Renaissance du Livre. 180 p. 10 fr.
- Glass, C.* An adventure in constructive finance. Garden City. New-York. Doubleday. 1927. 3 doll.
- György E.* Köztartozások és hitelvédelem. Budapest. Adó- és Illetékügyi Szemle. 1927. 16 l. P. 1.—
- Jonuschat, H.* Die Steuerpolitik der Parteien im Reichstag 1920—23. Charlottenburg. Hoffmann. 1927. 202 S. Rm. 5.80.
- Lagerquist, W.* Public utility finance. Ill. Chicago. Shaw. 1927. 5 doll.
- A m. kir. pénzügyminiszter XIII. jelentése.* Magyarország pénzügyi helyzetéről 1927. júl. 1-étől 1927. júl. 31-éig. Budapest. Toldy. 1927. 24 l. P. 1.40.
- Nogaro, B.* Finance et politique. Paris. M. Giard. 1927. 30 fr.
- Nordmann, G.* Exportation de capitaux et evasion fiscale. Paris, Presses Universitaires. 1927. 172 p. 25 fr.
- Pfaundler, R.* Der Finanzausgleich in Österreich. Ein Beitrag zur Entwicklungsgeschichte der finanziellen Beziehungen zwischen Staat, Ländern und Gemeinden in den Jahren 1896 bis 1927. Wien, Staatsdruckerei. 1927. 339. S. Öst. Schil. 18.—
- Popitz J.* Gegenwartsaufgaben der Finanz- und Steuerpolitik. Leipzig. Quelle und Meyer. 24 S. Rm. 1.40.
- Seligmann, E.* Die Lehre von der Steuerüberwälzung. Mit 5 Fig. im Text. Jena. G. Fischer. 1927. 401 S. Rm. 17.50.
- Valentinus.* Steuererleichterung. Neue Wege. Für Kultur und Wirtschaft. Mit Einführung von Oswald Spengler. Berlin. Börsen-Zeitung. 1927. 50 S. Rm. 2.—
- Woytinsky, Wl.* Die Welt in Zahlen. VI. Buch: Die öffentlichen Finanzen. Berlin. Mosse. 1927. 304 S. Rm. 18.—

Közgazdasági Krónika.

A magyarországi gazdasági viszonyok az 1927. évi május—június hónapokban

Az utóbbi két és félévnek alkotásai és az ország gazdasági képének megváltozása bizonyítja, hogy az a nagy erőfeszítés, amelyet az ország polgársága gazdasági életünk fellendítése tekintetében kifejtett, nem volt meddő erő kifejtés és az államháztartás rendbehozatalával karöltve, a magángazdasági élet is szilárd és biztos talajon kezdhetette meg a meg erősödés felé vezető útját. Kétségtelen azonban, hogy országunk gazdasági életének fellendülésére igen jó hatással volt az utóbbi esztendő mezőgazdasági eredményének kedvezőbb volta, másfelől pedig nemzetközi viszonylatban való elszigeteltségünknek lényeges megenyhülése. Kivánni valók még nagy számban vannak s azok teljesítése csak az egymásutániság sorrendjében történhetik. Májusban megjelent a rendelet az 1927: V. t.-c. alapján az illetékek leszállításáról és a kenyér, péksütemény és őrlemények forgalmi adójának mentességéről. Valószínű, hogy az adókönyvitések ezen első fecskéit továbbiak is fogják követni, bár kereskedelmi mérlegünknek a nagyarányú behozatal folytán megnövekedett passzivitása miatt esetleg a luxusadó emelésével vagy kiterjesztésével is számolhatunk. Reméljük, hogy a többtermelés és állattenyésztésünk színvonalának emelése érdekében tett intézkedések kivitelünk növekedését fogják eredményezni s így kereskedelmi mérlegünk javulására is kilátásunk lehet.

Közületi pénzügyek.

Az államháztartási adatok kialakulását feltüntető költségvetési előirányzat május hónapra még minimális bevételi hiányt vett számításba, júniusban azonban már az előző hónapi hiány több mint háromszorosát kitevő bevételi többletre számít. A múlt év mindkét hónapjában némi bevételi többlet irányoztatott elő s bár a rendes havi szükségletek keretei nem bővültek, főként a lakberek emelkedése miatt irányoztatott elő májusban bevételi hiány. A pénzügyi tárca dolog kiadásai között szerepel e hónapban a vármegyéknek utadójövedelmük lekötése mellett útépitési célokra nyújtott 10 millió pengő állami előleg, mely az útépitési kölcsön második részének folyósítása alkalmából lesz visszafizetendő. A június havi költségvetési előirányzatban már a következő rendkívüli tételek szerepelnek a kiadások között:

a lisztvásárlási dollár kölcsönre...	168.000 P
a 6% konszolidációs pénztári jegyekre	650.000 «
a 3½% nemzeti közeli clearing kötvényekre	500.000 «
a francia-magyar egyezmény folytán teljesítendő fizetések mellékköltségeire	315.000 «
a görög-magyar tartozások rendezéséhez	179.000 «
a Duna-Száva-Adria kötvényalap előlegére	870.000 «
további útépitési előleg a vármegyéknek	6,000.000 P

A bevételek mindkét hónapban az előző évek adatai alapján vétettek előirányzatba.

Az államháztartás május—június havi előirányzatát és tényleges eredményét a következő kimutatások ábrázolják millió pengőben:

1927. évi	A költségvetési előirányzat szerinti		A ténylegesen elért nyers bevétel	Hozzávetőleges különbözet	
	nyers kiadás	nyers bevétel		3 és 1 között	3 és 2 között
	1	2	3	4	5
május	79·3	77·8	83·1	+ 3·8	+ 5·3
június	60·5	65·7	81·4	+ 20·9	+ 15·7

Eszerint az állami bevételek összes eredménye, ideszámítva a nem állami bevételi számlákon szereplő sójővedéket és a külügyi tárca közvetlen kiadásokra felhasznált bevételeit is, az előirányzatot májusban 5.3 millió pengővel, júniusban pedig 15.7 millió pengővel haladta túl s így a májusi felesleg 3.8 millió pengőt, a júniusi felesleg pedig 20.9 millió pengőt tesz ki. A június havi előirányzatot felüli magas bevételi többlet a főcímek között következően oszlik meg:

költségvetési bevételi számlák	11·2	millió P
zárolt bevételi számlák	3·7	« «
sójővedék	0·7	« «
külügyi tárca	0·1	« «
	<u> </u>	
	összesen 15·7	« P

Az 1926—27. költségvetési év első 11 hónapjában az állami közigazgatás összes bevételei 92.4 millió pengővel haladták túl az előirányzatot s az összes bevételi címeknél többlet mutatkozik, ami az óvatos előirányzásra mutat. Legmagasabb a többlet a vámjővedéknél (25.3 millió P), illetve kéknél (17.8), egyenesadóknál (14) és forgalmi adóknál (11.4).

A népszövetségi kölcsön fedezetére lekötött bevételek alakulását május—június hónapokban a következő összeállítás mutatja:

A bevételi forrás megjelölése	Május	Június
	millió pengő	
Vámjővedék... ..	11·66	11·59
Dohányjővedék (brutto)	11·62	13·89
Cukoradó	2·97	3·15
Sójővedék (netto)	1·09	0·98
Összesen	27·34	27·61
Különbőség az előirányzattal szemben	+ 1·44	+ 3·69

Ugy májusban, mint júniusban minden egyes címnél bevételi többlet mutatkozott, de a felesleg most már körülbelül egyforma volt a vámjőve-

déknél és a dohányjövedéknél s a kettő együtt a bevételi többlet 90%-át tette ki. Az előző hónapokkal szemben, mikor az összes bevételi többlet túlnyomó része a lekötött bevételek feleslegéből állott elő, a lekötött bevételek előirányzaton felüli többlete az összes feleslegnek májusban csak 25%-át, júniusban pedig csupán 22%-át tette ki.

Június 30-án lejárt a régi 100.000 koronás és ennél kisebb névértékű koronajegyek beváltására kitűzött határidő és a jegyek e napon törvényes fizetési eszköz jellegüket elvesztették, de három évig még a Nemzeti Bank pénztárainál fizetesképen vagy becserélésre elfogadtatnak. Az 1.000.000 K-s és 500.000 K-s címletek további intézkedésig még teljesen forgalomképesek. A régi koronajegyek a tényleges jegyforgalomnak májusban már csak 2,5%-át, június végén pedig csupán 1,2%-át tették ki. Ezzel nagyjában befejezést nyert az új pengőbankjegyek forgalombahozatala a régi koronajegyek helyett.

A forgalomban lévő váltópénzek mennyiségének változását az egyes bankhetek végén a következő összeállítás mutatja millió pengőben:

május 7.	...	39.414
« 15.	...	39.366
« 23.	...	39.188
« 31.	...	39.340
június 7.	...	39.507
« 15.	...	39.367
« 23.	...	38.926
« 30.	...	39.034

A Nemzeti Bank pénztáiraiban foglalt váltópénzeket is hozzászámítva, május 31-én 42.280 millió pengő, június 30-án pedig 42.746 millió pengő váltópénz került forgalomba.

A kibocsátott közgazdasági vonatkozású *rendeletek* közül nevezetesebbek:

A 47.266/VIIa. P. M. sz. körrendelet, amely az új építkezésekre az 1925 : XVIII. t.-c. által biztosított 30 évi, illetve 15 évi ideiglenes adómentességet azokra az építendő új házakra is kiterjeszti, amelyeknek építését legkésőbb 1927 aug. 1-ig megkezdették, legkésőbb 1927 dec. 31-ig tető alá hozták és amelyek legkésőbb 1928 június 30-ig lakható állapotban lesznek (Budapesti Közlöny 10. sz., május 10.)

Az 5790/1927. P. M. sz. rendelet az egyes adók és illetékek mérsékléséről szóló 1927 : V. t.-c.-nek az illetékekre, díjakra és értékpapírforgalmi adóra vonatkozó rendelkezései életbeléptetéséről. (110. sz., május 15.)

A 68.100/927. P. M. sz. rendelet a számlák illetékének leszállításáról és a 68.200/927. P. M. sz. rendelet a fokozatos illetéknek százalékos illetékké való átalakításáról és ezzel kapcsolatos leszállításáról. (110. sz., május 15.) Leglényegesebb a leszállítás a hárleti és haszonbérleti szerződések, kölcsön-szerződések és kötvények, a jelzálogjogot alapító okiratok, a törlési engedélyek és nyugták illetékénél, ahol az eddigi 1,5%-ot jelentő I. fokú illeték helyett az új illeték 0,5%.

A 68.800/927. P. M. sz. rendelet az illetéktartozások után fizetendő késedelmi kamatokról. (110. sz., május 15.) Három hónapon belül való fizetés esetén évi 6%, különben évi 12%.

Az 58.312/927. P. M. sz. rendelet az 1927 május 11. és 16-ika között fellépett fagykároknak a földadó elengedése céljából való bejelentése tárgyában. (115. sz., május 21.)

A 3955/927. M. E. sz. rendelet a vámtarifában megállapított egyes tételek alkalmazására nézve intézkedők. (116. sz., május 22.)

A 66.460—VIII. b/1927. P. M. sz. rendelet a kenyér (péksütemény) és az őrlemények ideiglenes adómentessége tárgyában rendelkezik. (117. sz., május 24.)

A 75.600/927. P. M. sz. rendelet a váltó illetékleszállításáról. (121. sz., május 29.)

A 10.000/927. M. E. sz. rendelet a földadóra vonatkozó törvényes rendelkezések hivatalos összeállítását tartalmazza.

A 4960/927. M. E. sz. rendelet a pénztartozás késedelmes teljesítése esetében a hitelezőt megillető kártérítés mértékét az 1923 : XXXIX. t.-c. 2. §-ában nyert felhatalmazásnál fogva a Magyar Nemzeti Bank mindenkor kamatlábát négyvel meghaladó százalékra szállítja le. (128. sz., jun. 8.)

A 20.000/927. P. M. sz. rendelet a házadóra, a 30.000/927. P. M. sz. rendelet a kereseti adóra vonatkozó törvényes rendelkezések hivatalos összeállítását tartalmazza. (132. sz., jun. 12. és 138. sz., jun. 21.)

Az 1450/927. P. M. sz. rendelet a részvénytársaságok és szövetkezetek egyesülésének illetékmentességét 1928 jan. 1-ig meghosszabbítja. (134. sz., június 15.)

A népszövetségi kölcsönszámlák álladékaiban az egyes árfolyamok emelkedése által okozott változáson kívül a népszövetség által hasznos beruházásokra felszabdított 58 millió pengőtől a már igénybevett 46.1 millió pengőn felül további 5.3 millió pengő használatot fel. A még hátralevő 6.6 millió pengő igénybevétele az ennek terhére megindított munkálatok előrehaladásához képest fog megtörténni. A népszövetségi kölcsön rendelkezésre álló egyenlege június 30-án, pengőre átszámítva, összesen 98.312.265.44 pengőt tesz ki, amihez még hozzászámítandó a pénzveréshez felhasznált ezüst vásárlására fordított összegből eddig még vissza nem utalt 6.2 millió pengőt.

Amikor a Nemzeti Bank megkezdte működését, az államnak a bankkal szemben fennálló adóssága 1980 milliárd korona (153.4 millió pengő) volt. Az elmúlt három év alatt az állam adósságát 116.3 millió pengőre csökkentette le, vagyis ezalatt tartozásának több mint egy negyedrészt letörlesztette. A Nemzeti Bank alapszabályai szerint a készfizetések megkezdésének egyik feltétele az, hogy az állam adóssága 30 millió aranykoronára (34.8 millió pengő) apadjon le, így tehát még 81.5 millió pengő törlesztendő. A tartozás rendezése a kormány és Nemzeti Bank között mult év nyarán létrejött megegyezés szerint történik, amely szerint az állam részéről körülbelül két év alatt le fog fizettetni a készfizetések felvételéhez még hiányzó összeg, ami valutáris viszonyaink végleges konszolidációját be fogja tetőzni.

Budapest székesfőváros 20 millió dolláros kölcsönét a beérkezett ajánlatok közül a Bankers Trust Companytól (amerikai, holland és svájci bankárok) vette fel 6% mellett 88.5 ávételi árfolyamon egy összegben való leszállításra. Érdekes megjegyezni, hogy ez idő tájt Milanó városi kölcsöne jóval kedvezőtlenebb feltételek mellett jött létre, míg valamivel később Berlin 5 millió angolfontos kölcsöne ugyanilyen kamatozás mellett, de közel 6%-kal kedvezőbb kibocsátási árfolyamon köttetett meg.

A magyar-csehszlovák tarifális kereskedelmi szerződés hosszas tárgyalások után május 31-én aláíratott. Az 1926 április 9-én kötött és az 1926 : XVIII. t.-cikkbe iktatott magyar-osztrák tarifális kereskedelmi pótegyezmény egyes tételeinek az osztrák szövetségi kormány által kezdeményezett revíziójára vonatkozó tárgyalások június elején megindultak, azonban a tárgyalásokban szünet állott be, aminek fő oka az, hogy az osztrák kormány maga sem látja biztosítottnak a vámtarifánovella sorsát.

Az általános gazdasági helyzet.

A fizetésektelenségek száma májusban az áprilisi alacsony számot 20.9%-kal multa fölül, míg a passzívák összege 82.5%-kal emelkedett. Annál kedvezőbb képet mutat június, mikor az előző hónaphoz viszonyítva a fizetésektelenségek száma több mint 30%-kal, a passzívák összege pedig körülbelül 57%-kal csökkent. Bár az egyes hónapok egymáshoz viszonyított számai némi hullámzást mutatnak fel, végeredményében az év eddigi első

felében úgy az inzulvenciák számában, mint a passzívák összegében lényeges csökkenés mutatkozik, a juniusi statisztika pedig a nyilvántartás új összeállítására óta eltelt 14 hónap legkedvezőbb eredményét mutatja.

A m. kir. központi statisztikai hivatal az OHE adatszolgáltatása alapján a *fizetéseképtelenségi* esetekről következőkben tájékoztat:

1927. évi	Az OHE-nél, illetve a PK-nál bejelentett		A bíróságnál nyitott		Az összes új fizetéseképtelenségek száma
	magán-egyezségek	kényszer-egyezségek	csődök száma, melyeket kényszer-egyezség nem előzött meg	kényszer-egyezségek száma	
	s z á m a				
május	26	62	11	4	103
junius	9	49	15	—	73

Az 1926. év első felében összesen bejelentett 1748 fizetéseképtelenséggel szemben ez év első felében már csak 617 fizetéseképtelenség fordult elő, ami 65%-os csökkenésnek felel meg. A fizetéseképtelenségek szakmák szerinti megoszlásánál a kereskedelemé a túlnyomó rész (több mint 80%) s a vidék részesedése mindkét hónapban kb. 70%, azonban a passzívák összege a budapesti fizetéseképtelenségeknél az összes passzíváknak több mint 50%-át teszi ki mindkét hónapban, aminek magyarázata a nagyobb fővárosi üzletek miatt kézenfekvő.

A székesfővárosi statisztikai hivatal kimutatása szerint volt Budapesten:

1927. évi	Üzletnyitás	Üzlet-beszüntetés	Cég-bejegyzés	Cégtörlés
májusban	867	484	71	65
juniusban	775	511	94	33

Május-junius hónapokban ismét több mint 600 üzlettel lett több Budapesten, aminek okát nem annyira kedvező konjunkturális viszonyokban, mint inkább a nehéz existenciális viszonyok okozta kísérletezésben találjuk. Erre mutat egyébként az üzletbeszüntetések nagy száma is.

A lakásépítés terén a magánvállalkozás lett a főszerep, annál is inkább, mert a tervezett tisztviselői házépítési kölesön ügye újabb eltolódást szenvedett. A kormány ugyanis a tisztviselői lakásépítési akcióhoz mindaddig helyesen nem akar hozzájárulni, míg olcsó hitelt nem lehet szerezni, amelynek évi törlesztési hányada az összes költségekkel együtt 8%-nál ne legyen magasabb. A főváros által épített bérházak egy része elkészült s azokban a lakbér megállapítása elég méltányosan történt. A magánvállalkozók által épített bérházak túlnyomó része a modern lakásépítés igényeinek megfelelően készült el, azonban a szobánként 750—850 aranykorona évibér csak kevesek számára teszi hozzáférhetővé ezen új lakásokat. Ujabbban a bankok meglehetősen megszorították az építkezési hitelek feltételét, sőt további korlátozások is kilátásban vannak. Ennek oka a záloglevelek megnehezült külföldi elhelyezésében keresendő.

A FAKSz május közepén az országban felállított 60 telepén megkezdte az építőanyag kiszolgáltatását. Ahol nincsen telepe, ott utalványt ad az illető falubeli építőanyagkereskedőkhöz, azonban az építőanyagok árának megállapítását ellenőrzi.

A budapesti zálogházak forgalma a fővárosi statisztikai hivatal ki-
mutatása szerint a következő képet mutatja:

m á j u s b a n :

zálogfelvétel	132 180 tétel	2,378.821 pengő
zálogkiváltás	108.047 «	1,860.679 «
árverés	4.232 «	41.612 «

j u n i u s b a n :

zálogfelvétel	132.245 tétel	2,440.146 pengő
zálogkiváltás	103.199 «	1,784.405 «
árverés	4.343 «	42.856 «

Az előző hónapokhoz képest a zálogfelvételek száma emelkedést, a zálogkiváltások száma némi csökkenést mutat, ami a nyári időszak elején szokásos téli ruhanemű elzalogosításával állhat összefüggésben. Az árverések száma némi csökkenést tüntet fel, míg az egy-egy árverési tárgyra eső érték összege arra mutat, hogy a legszegényebbek igen csekély-értékű tárgyai kerültek dobra.

Itt említjük meg, hogy illetékes helyről hangzott kijelentés szerint az új adóstatistika elkészítésére az előkészületek megtörténtek, mivel az 1924-ben 700 millió korona költséggel készült új adóstatistika a gazdasági válság folytán előállott változások miatt nem használható.

A pénzügyi helyzet.

A Budapesti Giro- és Pénztáregylet által lebonyolított *gyorsutalványforgalom* igénybevétele volt:

1927. évi	Forgalom		Napi átlagos forgalom		Egy gyorsutalvány átlagos értéke pengő
	pengő	gyorsutalvány darabszáma	pengő	tétel-száma	
május	142,364 720	6688	5,694.588	268	21 286
junius	120,531.143	6060	5,739.578	289	19.889

A forgalom további fejlődést tüntet fel, ami főleg a napi átlagos forgalom tételszámának és értékének emelkedésében nyer kifejezést.

A Budapesti Leszámoló Egylet giroforgalma volt:

1927 májusban	33,522.775 P
1927 júniusban	51,235.590 «

Utóbbinak, valamint a gyorsutalványforgalomnak együttes összege:

1927 májusban	175,887.495 P
1927 júniusban	171,766.733 P-t

tett ki, ami az eddigi havi átlagos emelkedésnek megfelelő.

A forgalomban lévő tényleges fizetési eszközök mennyisége májusban 13.8 millió pengővel, júniusban pedig 1.2 millió pengővel csökkent, amiből májusban 0.6 millió pengő a váltópénz emelkedése, júniusban pedig 0.3 millió pengő a váltópénz csökkenése. A tényleges és virtuális jegyforgalom együttes összege májusban 1.1 millió pengővel emelkedett, júniusban pedig 2.3 millió pengővel apadt. E változások oka az egyéb követelések és tartozások tételeiben történt változásokban rejlik. A váltótárca a hónap folyamán való némi ingadozás után májusban 6.8 millió pengővel, júniusban pedig 23.6 millió pengővel emelkedett az előző hónap végével szemben. Az érc- és devizakészletben május folyamán lényeges változás nem történt, míg júniusban az érckészlet 1.5 millió pengővel apadt, ami az aranykészlet 19.9 millió pengős emelkedéséből és a devizakészlet 22.2 millió pengős csökkenéséből állt elő. A fedezeti arány május végén 47.2%, június végén 47.13% volt. A leszámítolási kamatláb változatlanul 6%.

Itt említjük meg, hogy június hó harmadik baukhetében befolyt a Nemzeti Bankhoz a főváros dollárkölesönének 17.5 millió dolláros készpénz-eredménye, ebből az összegből azonban egyelőre semmi sem kerül piacra, mert a pénzügyminiszter kikötötte, hogy a főváros kölesönét csakis a külföldi piacon szabad gyümöcsöztetni. Ezen intézkedés oka az, hogy ha ezen hatalmas összeget a beföldi piacon helyeznék ki, a hirtelen nagy infláció drágulást idézne elő, másfelől belföldi kihelyezés esetén előfordulhatna az is, hogy a pénz visszahívása azután nehézségeket idézne elő, amint ez a városi és vármegyei kölesönök visszahívásánál is tapasztalható volt.

A pénzpiac helyzete kielégítő volt. Júniusban a magánkamatláb kissé emelkedett. Váltóhitel elsőrangú kezeknek $6\frac{3}{4}$ – $7\frac{1}{2}$ % mellett állott rendelkezésre, míg a napipénz $6\frac{1}{2}$ –7% mellett volt kapható. Májusban $5\frac{3}{4}$ – $6\frac{1}{2}$ % mellett kínáltak rövid lejáratú devizahiteleket külföldről, ezt azonban nem igen vették pénzintézeteink igénybe. Júniusban a külföldi devizahitel 5–6% mellett bőven rendelkezésre állott. Az idén alig volt zöldhitelüzlet, amit jelentékeny részben annak tulajdoníthatunk, hogy a vidéki pénzintézetek elfogadható feltételek mellett bocsátottak váltóhitelt rendelkezésre. Egyes előfordult esetekben 9% kamat és 2% eladási jutalék mellett kötöttett zöldhitelüzlet augusztusi elszámolásra oly feltétellel, hogy 1% bonifikáció mellett az elszámolás további egy hónapra elhalasztható.

Az ipari kölesön ügye tárgyalás alatt áll. Nehézségeket a kölesön fedezetének a kérdése okoz s ez nemcsak a kormány és a Nemzeti Bank, hanem a kölesönt igénybe venni akaró vállalatok szempontjából is nagy megfontolást tesz indokolttá. A jelenlegi propozíciók szerint a megkívánt fedezet akadályozná a vállalatok mozgási szabadságát és lehetetlenné tenné részükre későbbi hitelek igénybevételét. A differenciák még oly nagyok, hogy a Hambros cég megbízottja is eddigi ajánlatát csupán tárgyalási alapnak kívánta tekinteni. A kormány egyelőre enyhébb feltételek mellett való kölesönszerzésre igyekszik módot keresni. Megemlítjük, hogy Németországban három ilyen ipari jelzáloglevélkibocsátó intézet működik, a bajor, szász és wesztfáliai. A szász intézet közzétett jelentése szerint az elmúlt éven 42.000.000 márka ipari kötvényt bocsátott ki, amelyből több mint fele a 200.000 márkán felüli kölesönökre esett.

A biztosítási törvény május 4-én életbe lépett, eszerint a biztosított felek június 3-ig felmondhatták a hosszabb időre kötött biztosítási szerződéseket. A kartellérdekek megóvása céljából a biztosító kartellbe tartozó intézetek azt a megállapodást kötötték, hogy egy évig nem vesznek át egymástól biztosító feleket.

A postatakaréknál és a tizenhárom legnagyobb budapesti pénzintézetnél elhelyezett betétek állandéka következőképen alakult:

	május 31.	június 30.
	pengő	pengő
<i>Takarékbetétek:</i>		
a) pengőben.....	281,910.045	289,334.359
b) idegen valutában	19,472.106	19,210.127
<i>Folyószámlabetétek:</i>		
a) pengőben.....	409,268.611	412,252.724
b) idegen valutában	166,697.331	176,774.236
A betétek fősszege:	877,348.093	897,571.446

A takarékbetétek állománya májusban 6.3 millió pengővel, júniusban 7.2 millió pengővel növekedett, ami az előző hónapokhoz képest némi lassúbbodást mutat a fejlődésben. A folyószámlabetétek növekedése a májusi 4.4 millió pengővel és a júniusi 13.1 millió pengővel szintén kielégítőnek mutatkozik. Az átlagos havi szaporulat a takarékbetéteknél ebben a félévben 12.8 millió pengő, ami az előző félévnek eredményét lényegesen felülmulja. Május végén a takarékbetétek az 1913. évi állománynak 30.1%-át, június végén pedig 30.8%-át érték el. A takarékbetétek emelkedésének biztató menetét mutatja a következő összeállítás:¹

	A takarékbetétek összege	A félévi szaporulat összege	Átlagos havi szapo- rulat
	m i l l i ó p e n g ő b e n		
1924 június végén	3.7	—	—
« dec. «	30.6	26.9	4.5
1925 június «	82.9	52.3	8.7
« dec. «	143.0	60.1	10.0
1926 június «	183.4	40.4	6.7
« dec. «	231.9	48.5	8.1
1927 június «	308.6	76.7	12.8

ami évi átlagban 100 millió pengő szaporulatot tüntet fel és rendkívül előnyösnek tekinthető.

A budapesti vezető pénzintézetek elhatározták, hogy ez évben, visszatérve a békebeli szokásokhoz, félévi nyers mérlegüket is közzé fogják tenni. A TÉBE ugyan a félévi mérleg közzétételét fakultatívvá tette, de valószínű, hogy alig fog valamelyik jelentős intézet visszahúzódni, mert bankkörökből származó értesülések szerint a legtöbb pénzintézet első félévi nyeresége meghaladja vagy legalább is erősen megközelíti a múlt évben kimutatott egész évi tiszta nyereséget.

A budapesti tőzsdén jegyzett részvények árfolyamának az utolsó három hónapban való mozgalmát a következő táblázat mutatja:

¹ Magyar Statisztikai Szemle f. é. 7. száma 692 old.

A részvénycsoport megnevezése	Indexszám (1913 dec. 31 = 100) az 1913. évi részvényállományt érintő tőkeváltozások számba- vételével				Az összes tőkeváltozások számbavételével		
	1926 XII. 31.	1927 IV. 30.	1927 V. 31.	1927 VI. 30.	1926 XII. 31.	1927 V. 31.	1927 VI. 30.
I. Bankok	9·1	11·4	10·6	10·3	13·5	17·2	16·5
II. Takarékpénztárak	5·3	6·6	6·9	7·1	10·6	14·7	14·9
III. Biztosítótársaságok	6·3	11·0	9·4	9·6	7·6	10·9	10·7
IV. Gőzmalmok	14·3	15·0	14·5	13·4	18·2	19·1	17·6
V. Bányák és téglagyárak	44·1	78·8	66·2	70·5	55·3	84·2	90·1
VI. Könyvnyomdák	16·5	34·8	41·5	39·4	37·4	93·7	89·0
VII. Vasművek és gép- gyárak	28·8	45·8	39·8	38·8	33·5	46·9	45·6
VIII. Közlekedésvállalatok	8·1	10·2	9·5	9·1	11·8	13·9	13·3
IX. Cukorgyárak	73·2	97·6	86·7	82·9	83·4	97·6	93·7
X. Gyár- és villamossági vállalatok	81·9	124·0	99·4	108·1	127·8	154·2	168·0
XI. Sörgyárak és szesz- ipari vállalatok	58·3	90·5	85·5	86·5	106·9	163·3	166·3
XII. Szállodák és gyógy- fürdők	32·4	53·1	53·8	47·7	56·5	93·2	82·7
XIII. Textilipari vállalatok	29·3	37·9	31·2	30·2	40·4	51·7	50·8
XIV. Vegyészeti vállalatok	21·8	44·1	35·9	33·5	24·0	38·7	36·2
XV. Különféle vállalatok	36·3	53·9	49·0	47·4	64·0	81·5	78·6
Az összes részvények indexe	15·6	23·1	20·6	20·6	22·4	30·5	30·5

A részvényindex májusban némi visszaesést mutat az előző április hónappal szemben, amely a szanalási idő megkezdése óta nagy átlagban a legkedvezőbb árfolyamokat produkálta s a júniusi részvényindex össze-
sítve nem változtat az eredményen, csupán az egyes csoportok között mu-
tatkozik eltolódás. Ha azonban figyelembe vesszük, hogy a tőzsde lényeges
javulása csupán ez év kezdetével mutatkozik s a javulás áprilisban érte el
tetőfokát és ez a mostani visszaesés a márciusi tőzsdei indexnél még min-
dig összességében kedvezőbb eredményt mutat, akkor ezen mostani hely-
zetet csupán átmeneti változásnak tekinthetjük. Az áprilisi legmagasabb
árfolyamnál kedvezőbb értékelést mutatnak június végén a különben ala-
acsonyon álló takarékpénztárak, továbbá a könyvnyomdák részvényei.
A szanalási időszak kezdete óta a részvényindex emelkedése áprilisban
103%-ot, június végén pedig körülbelül 80%-ot tesz ki.

A mezőgazdaság helyzete.

Az 1927. évi várható termés a június végi termésbecslés alapján
alatta fog maradni az előző évi termésnek, amiknek okát a gyakran ked-
vezőtlen időjárásban, a május 11--16. között beállt s csaknem az egész
országra kiterjedő fagykárban találhatjuk. Ezenkívül a biztosítótársasá-
goknál jégkárbejelentések is érkeztek, főleg Sopron, Vas, Borsod és Heves
vármegyékből. A terméseredmény jobb közepesnek ígérkezik országos átlag-
ban, míg a gyümölcsstermés gyenge közepes eredményt mutat. A szőlők
általában elég szépen fejlődnek s a fagy után sarjadzott új hajtások is
nagy részben fűrtöket hoznak. Peronoszpóra csak szórványosan lépett fel,
annál több kárt tett helyenként a szőlőmoly. Terméskilátás gyenge közep-
es, míg a fagykárt szenvedettekben igen gyenge, néhol egyáltalában
semmi. A kapásnövények mennyiségre nézve emelkedést mutatnak az előző
hónappal szemben, de a múlt évi átlagot aligha éri el. A kerti vetemények

a szárazságtól sokat szenvedtek. A kender és len jó termést ígér. A dohánytermés jó közepesnek mutatkozik. Gyenge a mesterséges takarmányok kaszáláseredménye.

A borárok az egész országban szilárdak, tavalyi bor a gazdáknál az egész országban már alig van, mivel pedig a kilátásban lévő két és fél-millió hektó termés még a belső fogyasztást is alig fedezi, valószínű, hogy a borárok a szüret után is tartottak lesznek. A csemegezőllő kivitele Lengyelország és Németország felé megnehezült, mert a csehek a területükön keresztül szállított szőlőt vámmal sujtották, anélkül, hogy a továbbszállítás után a beszedett vámilletékeket visszatérítenék.¹

A földművelési kormány nagyobbarányú akciót indított meg tenyészállatok és fajbaromfiak beszerzésére. Az 1927—28. költségvetési évben állattenyésztési célokra 2,320.000 pengő irányoztatott elő, amely mintegy 900 község között oszlik meg, úgy hogy egy-egy helyre 2500 pengő fog jutni. A tenyészállatok beszerzésére előirányzott kölcsönösszegek folyósítása már a közel jövőben megkezdődik. A fajbaromfi kiosztási akció lebonyolítására a Baromfitenyésztők Országos Egyesülete révén ősszel kerül sor, amikor is minden kisgazda két tyúkot és egy kakast kaphat oly feltétellel, hogy a szaporulatból egy év múlva kétszerannyit ad vissza. Lúdból és pulykából is igényelhet minden kisgazda két tojót és egy kakast, amelyekből egy év múlva csak ugyanannyit kell visszaszolgáltatni.

Itt említjük meg, hogy a magyar mezőgazdaság jelzálogos tartozása 1926. év végén 500 millió aranykoronára volt tehető, tehát a telekkönyvi terhelés átlag 6.25%-nyi. A telekkönyvi forgalmi statisztika szerint átlag minden harmadik birtok meg van terhelve, holott a háború előtti terhek túlnyomó részben már töröltettek. A német mezőgazdaság háború utáni jelzálogos tartozása 3.7 milliárd márkát tesz ki, ami nagyobb %-os megterhelést jelent, az igaz, hogy többnyire kedvezőbb kamatfeltételek mellett.

Mivel több ízben panasz merült fel a földreform eljárása során földhöz juttatottak ellen, hogy hanyagul gazdálkodnak, a földművelésügyi miniszter törvényadta felügyeleti jogánál fogva a gazdasági felügyelőségeket utasította, hogy tartsanak vizsgálatot a földreform során földhöz jutatottak gazdálkodása felett. Ezen eljárás során mintegy 1100 községben körülbelül 230.000 földbirtokot szemlélték meg, amelyeknek áprilisban alig 1%-a volt bevetetlen. A megvizsgált földbirtokok területe ugyanis 400.000 kat. holdra terjedt, amelyből mindössze 3073 kat. hold területet találtak parlagon, enek alapján hatósági meginténben mindössze 2500 birtokos részesült. A földek vízállóság és így művelésre kevésbé alkalmasak, vagy hogy a tulajdonosok későn jutottak a kiosztott földhöz. A jelentés által nyújtott kép nem kedvezőtlen, de ezen nagy általánosságban mozgó adatokon felül pontos, részletes adatokra lenne szükség, hogy az új gazdák munkáját megítélhessük. Adatokat várnánk arra nézve, milyen ezen birtokok hozama, mekkora az állatállomány és nem folyik-e egyes helyeken a föld kiuzsorázását eredményező gazdálkodás.

Az Országos Földbirtokrendező Biróság ez év végével mint ilyen meg fog szünni, s attól kezdve új megváltási eljárás nem indítható. Az a terv, hogy a Földbirtokrendező Biróság tagjaiból állandó jellegű földbirtokbiróság fog szerveztetni, amely előtt az eljárás a polgári perrendtartásnak megfelelően kontradiktórius lesz s amelynek hatásköre az összes földbirtokügyekből eredő peres kérdésekre ki fog terjedni.

A budapesti gabonatözsde jegyzései voltak:

	május végén	június végén
76 kg.-os tiszavidéki búza	34.60 P	28.90 P
rozs	30.75 "	26.70 "
takarmányárpa	27.70 "	23.— "
kukorica	22.60 "	21.15 "

¹ Magyarország aug. 25.

A június végi jegyzések már az új termésre, júliusvégi szállításra vonatkoznak.

Az ipari helyzet.

Magyarország kőszén- és barnakőszén-külkereskedelmi forgalma 1927. év május—június hónapjaiban országok szerint csoportosítva a központi statisztikai hivatal adatai szerint a következőképen alakult:

Szarmazási, illetve rendeltetési ország	Behozatal				Kivitel			
	kőszén	barna- szén	kőszén	barna- szén	kőszén	barna- szén	kőszén	barna- szén
	mennyiség méterházakban							
	május		június		május		június	
Ausztria	3.983	5.874	25.616	4.400	9.329	60.850	20.406	63.040
Cseh-Szlovákia	204.558	1.190	239.048	9.821	—	11.331	—	13.032
Románia	—	—	—	—	32.100	19.200	38.300	6.100
S. H. S. állam	—	13.089	—	16.250	28.949	30.899	103.045	38.336
Németország	2.004	—	7.956	—	—	—	—	150
Lengyelország	386.099	—	524.329	—	—	—	—	—
Bulgária	—	—	—	—	—	—	4400	—
Összesen	596.644	20.153	797.011	30.471	70.378	122.280	166.151	120.658

vagyis szénbehozatalunk összesen

májusban 616.797 q
júniusban 827.482 q volt,

míg szénkivitelünk mennyisége

májusban 192.658 q
júniusban 186.809 q-t tett ki.

Ugy szénbehozatalunk, mint szénkivitelünk az előző hónapokhoz képest májusban még további csökkenést mutat, júniusban azonban már ismét a régi színvonalon mozog, amiben már a következő télre való beszerzés előjelei is észrevehetőek. Ugy májusban, mint júniusban szénexportunk legnagyobb része Jugoszláviába került, míg mi szükségletünket elsősorban Lengyelországból fedezzük.

Széntermelésünk eredménye az elmúlt két hónapban a következő volt:

	kőszén	barnaszén
májusban	626.947	4.404.277
júniusban	558.395	4.428.042

ami az előző hónapok teljesítményével szemben némi visszaesést mutat.

A fővárosi elektromos művek által szolgáltatott motoráram mennyisége volt:

májusban	5.691.265 kilowattóra
júniusban	5.914.862 „ „

ami az előző hónapok átlagteljesítményével egy szinten áll.

A munkanélküliek száma ismét újabb örvendetes csökkenést tüntet fel, ez azonban a bekövetkezett nyári hónapok eredményeképpen is tekinthető. A munkanélküliek száma az előző hónapoz képest májusban 19.9%-kal, júniusban további 11.7%-kal csökkent. A megelőző év megfelelő hónapjához viszonyítva a javulás májusban 48.8%-os, júniusban 51.5%-os volt. A nemek szerinti megoszlás újabb eltolódást mutat fel a női munkások hátrányára, míg a területi megoszlás szerint a vidéki munkapiac kedvező

helyzete egyre jobban szembetűnő. Tekintve a főváros új beruházási kölcsönével kapcsolatban felmerülő új munkaalakokat, remélhető, hogy a két év óta tartó javulás továbbra is folytatódni fog.

A szociáldemokrata szakszervezetek kimutatása szerint tagjaik közül munka nélkül volt:

május végén	13.552	ebből Budapesten	9.332
június végén	11.836	ebből Budapesten	8.199

A munkanélküli keresztényszocialista szakszervezeti tagok létszáma volt:

május végén	1.301
június végén	1.274

Legnagyobb a javulás ismét az építőiparban és a faiparnál, legkisebb ismét a vasiparban és a szellemi munkásoknál. A munkanélküliek száma az elmúlt egy esztendő alatt 27.048-ról 13.110-re apadt.

Az Országos Munkásbiztosító taglétszáma volt:

	férfi	nő	összesen
május végén	227.093	151.138	378.231
június végén	211.868	136.196	348.064

Itt említjük meg, hogy a gépiparban jelentékeny fúzió jött létre, amennyiben a Ganz-Danubius, Schlick-Nicholson és Kistarcsai gépgyárak fuzionáltak. A részvények kicserélése szeptember 15-én veszi kezdetét olyképen, hogy 7 darab Schlick-részvényért 3 darab, illetve 5 darab Kistarcsai-részvényért 1 darab 1927 január 1-től osztalékjogosult Ganz-Danubius-részvényt adnak cserébe.

A Magyar Cukoripar Rt. megszerezte a Magyar Leszámlító és Pénzváltó Banktól a Bóni Gyártelep és Mezőgazdasági Rt. részvénytöbbségét. A Bóni szeszipari vállalat, bár van növényolajgyári üzeme, malma, téglagyára, sertéshizlalója és elektromos világító üzeme is. A tranzakció két ségtelenül a Hitelbank térfoglalását jelenti a szesziparban, azonban általában a racionalizálási elvek alapján jött létre a megegyezés, mert a Bóni gyártelepein a Magyar Cukoripar szerencsi gyárából a melasz értékesítésére kitűnő alkalom kínálkozik.¹

Kereskedelem.

Az általános árszínvonal az év tendenciájának megfelelően májusban ismét emelkedett s ezt a magasságot június hónap minden lényegesebb változás nélkül megtartotta. Az év kezdetétől fogva az átlagos index 5.6%-kal emelkedett, ami az agrárindex 6.7%-os és az ipari index 5.4%-os emelkedéséből adódik. Meg kell jegyeznünk, hogy a drágulási folyamatot, dacára a kétségtelenül hátrányos pszichológiai hatásoknak, nem kell feltétlenül kedvezőtlennek tekinteni, mert ez a mérve a drágulásnak internacionális jellegű s bizonyos mértékben a gazdasági fellendülés együttjárójának is tekinthető. A jövő hónapok fogják megmutatni, hogy csupán a gazdasági életben szokásos árhullámmal vagy komolyabban figyelembe vehető drágulási folyamattal állunk-e szemben.

A központi statisztikai hivatal által összeállított nagykereskedelmi árindex a következő:

	1926 XII. 31.	1927 V. 31.	1927 VI. 30.
Élelmiszerek és mezőgazdasági termékek	120	130	128
Ipari anyagok és termékek	130	136	137
Az összes áruk átlaga	126	133	133
Változás az előző hóval szemben	—	+2.3%	—

¹ Pesti Hírlap július 10.

A drágulás kiterjedt úgy az élelmiszerekre, mint az ipari anyokra is, sőt ez alkalommal az ipari index emelkedése nagyobb mérvű volt és a június hónapban bekövetkezett újabb ipari áremelkedés a mezőgazdasági index júniusi csökkenését kiegyenlítette. Drágultak főleg az olcsóbb liszt-fajták, sertéshús, zsír, tojás, vaj, burgonya, az ipari cikkek közül a gyapju, pamut, len és a készbőrárú.

Az általános árszínvonal emelkedése visszatükröződik a létfenntartási költségek emelkedésében is, melynél a május elseji lakbéremelkedés is szerepet játszik. Általában véve a létfenntartási indexnek a lakbérrel kombinált alakja hovatovább a lakosság jelentékeny részére nézve nem a megfelelő ábrázolást fogja mutatni, mert akik az utolsó hat évben jutottak új lakáshoz, azok vagy lelépést, vagy az új házakban a régi lakberekkel arányban egyáltalán nem álló magas lakbéréket kénytelenek fizetni.

A létfenntartási indexek a következő képet mutatják:

	A Statisztikai Szemle szerint		A Pester Lloyd szerint lakbér nélkül
	lakbérrel	lakbér nélkül	
1926 dec. 31.	105	119	115·9
1927 május 31.	113	127	119·32
1927 június 30.	113	128	120·57

A bekövetkezett drágulás főleg a fixfizetésűeknél és a szellemi foglalkozást űzőknél keltett kellemetlen resensust, akiknek sem a drágulás áthárítására, sem fizetésük megfelelő emelésére nincs kilátásuk.

A *budapesti közraktárak forgalma* a székesfővárosi statisztikai hivatal adatai szerint a következően alakult:

1927. évi	Készlet a hó elején	Beraktározás	Kiraktározás	Készlet a hó végén
a) összes forgalom métermázsákban				
május	150.406	62.976	91.415	121.967
június	121.967	91.792	85.733	128.026
b) biztosítási érték pengőben				
május	4,829.000	1,508.500	2,512.900	3,824.600
június	3,824.600	1,828.600	1,812.400	3,840.800

A közraktárak forgalma a rendes színvonalon mozog, míg a készletek csökkenése a gazdasági év jelen szakaszának megfelelő.

Magyarország *külkereskedelmi forgalmáról* a központi statisztikai hivatal adatszolgáltatása alapján a következő áttekintést adjuk:

1927. évi	Behozatal	Kivitel	Különbözet
	millió pengőben		
január	74.2	58.3	— 16.9
február	79.1	54.7	— 24.4
március	97.9	63.4	— 34.5
április	92.3	53.7	— 38.6
május	93.2	60.7	— 32.5
Összesen ...	436.7	290.8	—145.9

Kereskedelmi mérlegünk április és május hónapokban a múlt év hasonló hónapjaival szemben újból kedvezőtlen képet mutat, mert a múlt év áprilisi forgalomhoz képest behozatali többletünk közel 21.9 millió pengővel, májusban pedig 23.7 millió pengővel növekedett. A behozatal növekedése mindkét hónapban leglényegesebb a nyers és a megmunkált fánál, gépeknél, nyersfémeknél, rizsnél, ásványolajnál és nyersbőrnel, de általában véve az összes fontos behozatali áruknál emelkedés mutatkozik. Kivitelünkben lényegesen emelkedett a múlt év megfelelő hónapjaival szemben a rozs, cukor, burgonya, baromfi és vágómarha, míg a búza- és liszt-kivitel jelentékeny visszaesést mutat. Külkereskedelmünk tekintetében az egyes termelési ágak egymással ellentétes propozíciókat tesznek. A gazdák az agrárexport növelését kívánják, a kereskedők vámhitelek engedélyezését és korlátlan behozatalt kérnek, az iparosok óhaja pedig a fokozott iparvédelem és a behozatal megszorítása. Kétségtelen, hogy a behozatali többlet domináló része az építkezésekkel és beruházásokkal kapcsolatban elkerülhetetlen és szükséges volt, de valószínű az is, hogy a vámhitelem megszüntetése és luxusáruk behozatalának megszorítása a külkereskedelmi mérleg passzivitását csökkentené, anélkül, hogy a belső forgalom ennek kárát látná.

Közlekedésügy.

A magyar kir. államvasutak március-április-májusi *áruforgalmáról* a következő adatok tájékoztatnak:

1927. évi	Gyorsárú		Darabárú		Kocsirakomány	
	tonna	tonna-kilométer	tonna	tonna-kilométer	tonna	tonna-kilométer
március ...	25.213	3,043.450	43.193	4,640.225	1,555.894	174,796.081
április ...	20.156	2,430.200	37.071	5,347.575	1,428.603	162,234.624
május ...	22.536	2,520.950	40.542	5,060.000	1,660.324	184,540.447

A Máv. vonalain átfutó transitoforgalom áprilisban 33.473 tonna, 8,793.769 tonnakilométer, májusban 42.094 tonna, 9,973.008 tonnakilométer volt, ami az előző hónapok átlagos teljesítményeinek megfelelő.

A Máv. vonalain szállított egyes *fontosabb árucikkek forgalma volt:*

	Március		Április	
	tonna	tonna-kilométer	tonna	tonna-kilométer
árpa	5.055	682.425	2.576	347.760
búza és kétszeres	29.223	3.339.868	16.664	1.933.024
rozs	9.353	1.086.108	7.392	857.472
tengeri	17.927	2.724.904	12.768	1.940.736
zab	3.794	512.190	2.947	397.845
egyéb gabonanemű	1.764	211.680	667	80.040
gabonaneműek összesen	67.126	8.607.175	43.014	5.556.877
ásványszén, koks, brikett és lignit	353.145	33.548.775	294.308	27.959.260
bányafa	12.444	1.804.380	10.474	1.518.730
gömb- és rönkfa	30.621	4.593.150	25.430	3.814.500
tüzifa	79.080	9.094.200	65.913	7.584.595
talpfa	3.314	480.530	3.588	520.260
szőlőkaró	4.892	709.340	3.851	558.395
fűrészelt, hasított, ácsolt fa	85.413	12.811.970	77.316	11.597.400
faneműek összesen	215.764	29.493.550	186.612	25.593.880

A Máv. a jövő üzletében költségvetése szerint 150 millió pengőt irányzott elő beruházások céljaira.

A csepeli kikötő építésének és berendezésének munkálatai tovább folynak. Hogy a kikötő kiépítése mily fontos szükséglet volt, azt legjobban az bizonyítja, hogy az egész dunai forgalom, mely 1911-ben Budapesten meghaladta a 3,000.000 tonnát, 1923-ban 620.000 tonnára apadt és azóta sem emelkedett lényegesen s így Budapest a háború előtti első helyről a harmadik helyre szorult, Bécs és Braila után, sőt volt egy rövid idő, mikor Pozsony forgalma is magasabb volt.

A központi statisztikai hivatal adatszolgáltatása alapján Magyarország gépjárműveinek állománya volt:

	autó	motor	összesen	ebből vidéken
junius elsején ...	10.543	3.730	14.373	5.177%
julius elsején ...	10.918	3.985	14.903	5.489%

Fenti gépjárművekből volt július elsején 6891 személykocsi, 2306 teherkocsi, 301 autóbussz, 969 bérautó, 451 egyéb gépkocsi, 470 melléküléssel motoros gépkocsi, 3515 mellékülés nélküli motoros gépkocsi.

A gépjárművek száma májusban 4,8%-kal, júniusban 4,4%-kal emelkedett, míg a félév folyamán az autók számának emelkedése 17,5%-ot, a motoros gépkocsik számának emelkedése 35,5%-ot tett ki.

Budapest forgalmára vonatkozólag a székesfővárosi statisztikai hivatal a következő adatokat közli:

1927. évi	Behozatal		Kivitel	
	vasúton	hajón	vasúton	hajón
	m é t e r m á z s a			
április	3.512.741	1.445.467	1.126.889	100.262
május	3.946.168	1.970.927	1.217.033	86.052

A Budapestre érkezett hajók száma volt:

májusban 1727
 júniusban 1621

A Budapestre érkezett idegenek száma volt:

májusban 25.228 ebből külföldi 5.771
 júniusban 21.882 " " 5.647

Szociálpolitika.

A munkások órabére a központi statisztikai hivatal kimutatása szerint a következő volt:

	1927 április	1927 május	1927 június
bádogos	0·72 P	0·69 P	0·75 P
asztalos	0·57 "	0·69 "	0·65 "
szabó	0·71 "	0·62 "	0·56 "
kőműves	0·74 "	0·74 "	0·78 "
napszámos	0·47 "	0·45 "	0·53 "
gyári munkásnő	0·31 "	0·27 "	0·30 "
napszámosnő	0·49 "	0·40 "	0·45 "

A m. kir. belügyminiszter 53549/927. V. B. M. sz. rendeletével kötelezővé tette, hogy az anyakönyvvezetők minden születést 24 órán belül közöljenek az illető anyakönyvvezetői kerületben működő anya- és csecsemővédő állomással. (117. sz., május 24.)

A pütkösi ünnepek idején az egyik bérautófuvarozási vállalat kocsivezetői sztrájkot kezdeményeztek, nem annyira anyagi okokból, mint inkább munkaidőbeosztásuk megváltoztatása végett. A hat napig tartó sztrájk a személyközlekedésben jelentékeny hátrányt jelentett s végül a munkaadók kisebb engedménye után a kocsivezetők munkába állottak.

A kir. Kuria nyugdíjvalorizációs ügyekben ítélkező tanácsa előtt egyik nagy textilgyárunk tisztviselői pert indítottak s a 81%-os nyugdíjarányszámot megtámadva, 116%-os valorizációt kértek. A vállalat beismerte vagyona teljes átmentését, de arra hivatkozott, hogy a vállalat jövedelmezősége nem aknázható ki teljesen. Végül a felek közt létrejött meg egyezés alapján a kir. Kuria a 81%-os arányszámot 95%-ra emelte fel s ezzel nyugdíjvalorizációs perekben jogerőssé vált az első ítélet.

Az igazságügyminiszter az ügyvédi numerus clausus bevezetését tervezi s indokolásul az ügyvédi kar jelenlegi nehéz anyagi helyzetére hivatkozik.

Ifj. Rácz Lajos.

Túlnépesedés és kivándorlás*

I.

A népesedés kérdése ma a legégetőbb és legvitatottabb világproblémák egyike. Kevés problémánál állanak egymással szemben oly szélsőséges nézetek, — optimizmus és pesszimizmus — mint ennél a kérdésnél. A kérdésnek ezt a szélső megítélését épen legutóbb két világkongresszus mutatta meg a legeklatásabban: a népességi világkongresszus, amely szeptember elején Genfben volt és a szociálpolitikai kongresszus, amely most folyt le Bécsben.

Lesz alkalmam a nézeteknek ezt a szöges ellentétét kimutatni. De tévedés volna azt hinni, hogy a népesedésnek ez a megítélése új dolog volna. Amióta ezekkel a kérdésekkel foglalkoznak, épen a nehézségeknél fogva, mindig ilyen antagonizmus uralkodott. Már Gregory King, az első népese-
dési statisztikus azon a nézeten volt (1696), hogy Anglia népesedése csak 3500 körül fog 22 milliót elérni. Voltaire azt hitte, hogy ha a népesedés egy évszázad alatt 5%-ot ér el, az óriási haladás. Montesquieu az egyik *Lettre persane*-ben odakonkludál, hogy az emberiség napról-napra fogy és legkésőbb tíz évszázad múltán ki kell halnia. A 18. században tényleg a népességet tekintették a legnagyobb kincsnek, az volt a nézet, hogy minden egyes emberre, úgymint katonára, úgymint adófizető polgárra, egyenként kell vigyázni; ehhez képest gondolkodtak az államférfiak és intézkedtek az államfők. Ez volt az álláspont a kivándorlással szemben is, amikor azt súlyos büntetéssel büntették és különösen üldözték azokat az ügynököket, akik az egyik országból a másikba invitálták az állampolgárokat.

A 18. század végén lépett fel Godwin optimisztikus és szociálistikus álláspontjával szemben Malthus, aki azt mondta, hogy az emberiség *tendenciája* sokkal gyorsabban szaporodni, mint az élelmiszerek. Ez a közhelyszerű igazság azután eltorzított, merev matematikai formulában a nemzetgazdaságtan alapvető tanításává vált. A fejlődés azonban

* A Magyar Közgazdasági Társaság 1927 szeptember 22-iki ülésén tartott előadás.

hármás forradalom következtében egészen más volt, mint ahogy azt Malthus előre láthatta és különösen egyes tanítványai hirdették. Az egyik gazdasági forradalom volt, a kapitalizmus kialakulása, amely a termelési technika rohamos fejlődésével a megélhetési lehetőségeket nem sejtett módon megnövelte és megjavította. A másik az orvostudományok és az egészségügyi berendezéseknek a forradalma, amely a nagyobb jólétre is támaszkodva, a halálozási arányszámot nagy mértékben leszállította. Az államok tehát a 19-ik században liberálisabb álláspontra helyezkedhettek, mint a 18-ik században és a népesség kicserélése is az általános világfelfogás liberális szabályai szerint mehetett végbe. Egy harmadik, erkölcsi forradalom, a születések tudatos szabályozása csak a század utolsó 2—3 évtizedében kezdett nagyobb mértékben mutatkozni, súlyosabb helyzetet azonban még csak Franciaországban idézett elő.

A világháború a népesség problémáját újból az érdeklődés homlokterébe állította. A háború megakasztotta a népesedés normális menetét, másfelől felforgatta az egész világ gazdaságát. Az európai iparnak tengerentúli piacait nagy mértékben elvonta, az itteni lakosságnak élelmiszerekkel és nyersterményekkel való ellátását pedig megnehezítette, a megszokott életmódot erősen leszállította. Ismeretesek a munkanélküliségnek nagy számai: 1926 elején Európa nyugati államaiban legalább $3\frac{1}{2}$ millió munkanélküli volt, Angliában éveken át 2 millió volt a segélyezett munkanélküliek száma és az jelenleg is még 1 és $\frac{1}{4}$ millióra rúg. Németországban 1926 augusztusában még 2 és $\frac{1}{2}$ millió volt a teljes és részleges munkanélküliek egységesített száma (az 1906—1913. évek 600.000-nyi átlagával szemben). Ez a munkanélküliség egyes ipari államokban nem a változó konjunktúra muló jelensége csupán, hanem a tartós túlnépesedés következménye. Túlnépesedés alatt azt az állapotot értjük, amikor a népesség nem tud a régi arányban úgy szaporodni, hogy elért életmódját megtarthassa. Ez az állapot kivált Nagybritanniára nézve tartósnak látszik, mivel a tengerentúli és európai piacai nagy részét visszavonhatatlanul elvesztette és noha annyi embert a jövőben az iparban eltartani nem tud, mint a múltban, (csak a bányászatban 200.000 munkást kell még elbocsájtania), az angol mezőgazdaság sem szívhatja fel a nagy emberfelesleget. Pedig jelenleg a lakosságnak csak 9%-a él a mezőgazdasági termelésből. Más európai országokban a túlnépesedés előreláthatólag csak időleges állapot, amelyből megfelelő gazdasági politikával előbb-utóbb kilábolhatnak.

A népesedés kérdése a világgazdaság szanalása szempontjából rendkívül fontos. A világgazdasági konferencia a racio-

nalizáció kérdését legfőbb fontosságúnak ítélte. A racionalizáció egyik elkerülhetetlen következménye azonban a munkanélküliek számának legalább időleges emelkedése. Kétségtelen, hogy a népesség életmódjának emelkedése Európában, az orvoslásnak egyik alapvető feltétele. De hosszantartó munkanélküliség idején az életmód javulása rendkívüli nehézségekbe ütközik. Szinte természetes lett volna tehát, hogy a világazdasági konferencia is olyan mértékben foglalkozzék az embertermelés és emberforgalom kérdésével, mint ahogy az árú termelésével és az árúforgalommal foglalkozott. Olaszországban ez a legégetőbb állampolitikai és szociális kérdés és ezért az olasz delegátusok az előkészítő bizottságban minden erőfeszítéssel azon voltak, hogy ezt a kérdést is napirendre tűzzék. El is határozták, hogy összegyűjtik az anyagot, ki is adtak két tanulmányt a természetes népszaporulat és a mesterséges népmozgalom kérdéséről. De a bizottságban utóbb az a nézet alakult ki, hogy ezek a kérdések oly közletről érintik a szuverénitás szempontjait, azt a kérdést, hogy mennyiben tartozik egy állam idegen embereket elfogadni és hogy mi történjék ezeknek az embereknek az állampolgárságával: hogy célszerűnek látszott ezt a kockázatos vállalkozást abbahagyni és erről a kérdéstről egyelőre önállóan nem beszélni. Elismerték ugyan a népesedést nagyon fontos kérdésnek, „amely az ipar, a kereskedelem és a forgalom problémáit minden ponton befolyásolja“ és így figyelemmel kell rá lenni, de egyes idevonatkozó felszólalások ellenére sem tették ezt kérdést behatóbb vita tárgyává. Ez a kérdés tehát még ma is tulajdonképpen a tudományos vizsgálat körében maradt. Előadásomnak az a célja, hogy a magyar közgazdasági közvélemény figyelmét felhívjam azokra a tudományos álláspontokra, amelyek ezen a téren ma vitáznak. λ

A népesedési világkongresszus fő előadói szinte egyöntetűen képviselték azt az álláspontot, hogy az egész emberiség rohamosan a túlnépesedés felé halad. Ezt a kongresszust amerikai és angol biológusok és nem nemzetgazdák hívták egybe és a meghívott előadók többnyire ismert előharcosai voltak annak a pesszimiztikus nézetnek, hogy csak a születések megfontolt korlátozásával lehet a világkatasztrófát megelőzni. Ezen a kongresszuson az egyik előadó a másik után, szinte tervszerűen ilyen szellemben tárgyalta az egymáshoz szervesen csatlakozó kérdéseket. Pearl tanár, amerikai biológus megfigyelései alapján a legyek rohamos szaporodási tendenciáit mutatta be. Megállapításában dr. Goldschmidt, a berlini Kaiser Wilhelm élettani intézet igazgatója méltán kifogásolta azt, hogy ezeket a „népesedési törvényeket“ megfelelő fenntartás nélkül vitte át az emberi nem szaporodására, mert — úgy mond — az egyéni lét feltételei teljesen külön-

bőznek az emberi társadalomban a legyekétől. Utána Fairchild, amerikai szociológus egy szobakísérletet vitt végbe a népesedési elméletnek tisztázása érdekében. A kísérletnél minden zavaró elemet kizárt, pl. a vándorlásnak lehetőségét; kifejtette, hogy ha egy meglévő földterületen és a technikai kultúra bizonyos foka mellett szaporodik a lakosság, akkor van egy bizonyos optimum, amelyen túl nem szaporodhat, illetve csökkenhet, anélkül, hogy életmódja ne csökkenne. Ez olyan igazságnak látszik, amit senki nem tagadhat, de hogy mi a reális optimum, az más kérdés. Erre vonatkozólag akkor lukadt ki a szög a zsákból, amikor East tanár, az örökösödési elmélet specialistája annak a *nemzetgazdasági* problémának a megfejtésébe vágta a fejszéjét, hogy az emberiség szaporodásával arányban halad-e az élelmiszerek termelése. Egész általános utalásokkal a statisztikára kifejtette, hogy Európa már ma is a tengerentúli behozatalra van utalva, 80—85 millió ember itt a tengerentúli mezőgazdaságból él. Minthogy azonban a tengeren túl is egyre gyorsabban szaporodnak az emberek, nemsokára ott is maguknak fogják megtartani a termelt élelmiszereket. Ha tehát az egyes európai nemzetek nem gondoskodnak mihamarabb többé-kevésbé tápszükségletük fedezéséről mezőgazdaságuk fejlesztése útján, illetve a születések megfelelő korlátozásával, pusztulásra lesznek ítélve. Rappard tanár megjegyezte, hogy Svájc már több száz év óta létezik, anélkül, hogy gabonaszükségletét maga állítaná elő. Az előadó egy szóval nem tudta vagy nem vett tudomást arról, hogy a világgazdaság mindinkább a nemzetközi munkamegosztás alapján fejlődik tovább és hogy a belső produkció mellett a fizetési mérleget is számba kell venni, hogy egy nemzet „Nahrungspielraum“-járól tiszta képet nyerjünk.

Több előadó foglalkozott azután az úgynevezett differenciális születési arányszámmal, amely mutatja, hogy mennyiben befolyásolja az osztályhelyzet a népesedést. Általában odakonkludáltak, hogy különösen azok az osztályok mutatják a legnagyobb szaporodást, amelyeknél az eugenetikai szempontból nem kívánatos. Ezt a nem kívánatos különbséget a főelőadó: Carr-Sanders, liverpooli professzor, a fogamzás elleni szerek ismeretének általánosításával és megfordított differenciális alkalmazásával véli kiküszöbölendőnek. Hasonló véleményt hirdetett Grotjahn, a szociális higiénia professzora a berlini egyetemen. A svéd előadó különben megjegyezte, hogy náluk a munkásosztály mutat 25%-kal kisebb születési arányt, mint a felsőbb osztály, bár a halandóság ép az alsóbb osztályban 25%-kal magasabb, mint a felsőben. Ráutaltak végül arra, hogy a szociálpolitika a biológiailag kívánatos elemeket nemcsak életben tartja, hanem szaporodásukat is előmozdítja. Lidbetter

„örökösödés, betegség és nyomor“ című tanulmánya a „szociális alkalmatlanok“ létezését nem a társadalmi körülményekben, hanem biológiai determináltságukban keresi. ✕

A népesedés korlátozására irányuló mozgalom Angliában és Amerikában, az ottani speciális viszonyok, különösen az angol munkanélküliségi biztosítás nagy terheinek, illetve a bevándorlástól való félelemnek hatása alatt olyan arányúvá fejlődött, hogy ezt lekicsinyelni nem lehet. Eleinte különösen a feminista körök propagálták ezt az irányt. Ismert különködés, hogy New-Yorkban előkelő dámák keresik fel a külvárosokat, összegyűjtik az asszonynépet és pozitív irányban oktatják ki őket a „contracepcion“ gyakorlati követelményeiről. Londonban egyre több praktikus tanácsadó irodát állítanak fel. Amerikában és Angliában rengeteg polémia folyik e kérdés körül. Az egyik legelterjedtebb propagandairat (Mary Carmichel Stopes, „Wise Parenthood“ c. műve, amely 1921 óta több mint félmillió példányban kelt el), azzal agitál, hogy amikor I. Albert belga király hűgának, Viktória királynőnek gratulált az első gyermekhez és több gyermeket kívánt neki, a királynő azt válaszolta, hogy kívánságát aligha respektálhatja, mert nehéz helyzetben van ő is, az ország is és a nőre nézve nagy áldozat, ha egynél több gyermeket kell világra hoznia. Viszont egyik neves amerikai professzor, E. A. Ross szociológus kifejti a „Century“ című folyóiratban, hogy ha a háború előtti évek szaporodási aránya megmarad, akkor az emberiség 60 év múlva megduplázódik, 400 év múlva megszázsorozódik és 1000 év múlva olyan számos lesz, hogy ha manna hullana is az égből, az emberek állva se tudnának rajta elhelyezkedni. Szabadon Malthus példázata szerint kifejti az emberiség nyomorát, ha asztalához évente 20 millió helyett akárcsak 40 millióval több egyén fog telepedni.

Kérdés, hogy nem lettek-e megcáfolva Malthus tanai, nem vettek-e tudomást ezek az írók és tudósok az elmélet haladásáról és a szociális fejlődés tényeiről. Már Marx kifejtette, hogy a „népességi törvény“ nem természettörvény, hanem az egyes korszakok szerint változó történeti igazság; utána az elmélet megállapította, hogy az élelmiszertermelés törvényei mások, mint a népesedés törvényei és ezért a fejlődés, a stagnáció és a hanyatlás korszakai semmiképp sem esnek egybe.

A Népszövetségnek a világgazdasági konferenciára készült egyik emlékirata (Memorandum on production and trade) tényleg kimutatta, hogy az 1913. évhez képest a világ termelése nyerstegekben és élelmiszerekben 1925-ben, — ha Kinától eltekintünk — 16—18%-kal volt nagyobb, míg a la-

kosság szaporodása Kinával együtt csak 7% volt. Európában a lakosság csak 1%-kal nőtt, míg a termelés 4—5%-kal.

Malthusnak állítása, hogy az élelmiszerek termelése elmarad a népességé mögött, nemcsak nem vált be a múltban, de Aeroboe, Oppenheimer és mások szerint éppen az ellenkező áll: miként eddig, a jövőben is annyira növekedhetik, hogy a népélelmezés fokozatosan javulni fog.

Gazdasági szempontból ugyanis a szaporodás és népsűrűség önmagukban visszahatnak a találmányokra, a technikára, a munkamegosztásra és így a produkcióra. A fejlődő közgazdaságban normális jelenség, hogy a csökkenő hozadék törvényét — ami Malthus tanának kiinduló pontja volt — túlkompenzálja a technika haladása, — amivel Malthus viszont nem számolt — úgy, hogy minden felnőtt munkás többet termel, mint amennyit fogyaszt, minden termelő a nemzetgazdaság számára nyereséget jelenthet.

Az emberi szaporodásra viszont nemcsak biológiai, hanem lélektani és szociológiai motívumok is hatnak, az utóbbiak között azonban nemcsak a termelés, hanem a jövedelemeloszlás és egyéb tényezők is, mint pl. az osztályhelyzet, a rend, a vallás. Az életmódra (fogyasztásra szolgáló jövedelemre) nézve nehéz átlagot felvenni, mert az ép úgy változhatik az egyes osztályok helyzetének javulása, mint más osztályokénak rosszabbodása folytán. A modern szociálpolitika a termelés és jövedelemeloszlás processzusát az összesség szempontjából is a vagyontalan tömegek érdekében igyekszik befolyásolni. E hatások nagy mértékben befolyásolják a népesedés ütemét még egy nemzetben belül is, annál inkább változik nemzetenkint a népesedés tendenciája.

II.

A változások, amelyek „túlnépesség“ felé tendálnak, ép úgy állhatnak be a népesedés oldalán működő tényezőknél, mint amelyek a népességi kapacitás, a „Nahrungsspielraum“ oldalán hatnak.

Ha azonban a *népesedés tényleges fejlődését* tekintjük, azt látjuk, hogy a legutóbbi 50 év alatt erős *csökkenés* állott elő. Előállott pedig két okból: mert a halálozások arányszáma, kivált a gyermekhalandóság, nagy mértékben visszament és mert a születések száma csökkent. Az erre vonatkozó adatok ismereteseek.

A 80—90-es években, négy országtól eltekintve, a halálozási arányszám még *Európában* is 30 volt 1000 lélekre, ma pedig a haladottabb országokban a halálozási arányszám átlag 10—20 (Újzélandban 8), ahol pedig magas maradt, ott

is már csak valamivel 20 felett mozog, (hazánkban 1925-ben 17.1 volt).

A születési arányszám nemcsak Franciaországban ment vissza a múlt század második harmadától fogva, hanem másutt is. Németország ma csak kerek 1%-kal van Franciaországnál kedvezőbb helyzetben és vannak országok, mint Nagybritannia, Esztország, Svédország, Svájc, ahol a születési arányszám már a francia alatt van (hazánkban 1925-ben még mindig 28.3 volt). Ennek következtében a népesség természetes növekedése egyre inkább meglassul. Oroszországban a születési többlet még mindig 19.2, Bulgáriáé 19.2, Romániáé 14.2, hazánké 11.2, Olaszországé 10.9, Spanyolországé 9.9, Németországé 8.7, Angliáé 6.1.* Még Malthus azt figyelhette meg, hogy minden kedvező konjunktúra a születések számát a proletáriátus körében fokozza, éppen innen kapta ez osztály nevét „ad prolem generendum“. De száz év alatt — mint említettük — a munkásság is spontán lelki átalakuláson ment keresztül, amennyiben az életmód javítása érdekében a nemi életet racionalizálta; a tradíció, a vallás parancsa ma már nem hatnak az extrém individualizmussal, a valóságos atomizmussal szemben. Ennek hatása alatt nemcsak a felsőbb osztályok, hanem számos országban a munkásosztály és a parasztosztály is a fogamzást megelőző eszközökkel él a tisztán magánügynek tekintett gyermekszám szabályozása céljából. Már Németországban is félnek attól, hogy ha az átlagos élettartam 50 lesz és így a halálozási arányszám ugyanannyi, mint a születési arányszám (20), a lakosság normális kormegoszlás esetén éppen csak stationnaire marad, a születési szám legkisebb csökkenése pedig a népszám csökkenéséhez fog vezetni. Gazdasági szempontból tehát elegendő lesz, hogy a belső fogyasztás mellett — ami természetes — esetleg a kivitel is bizonyos mértékben emelkedjék, hogy 15 év múltán munkáshiány mutathozzék, különösen a 15—45 éves korosztályokban. Grotjahn kifejti, hogy ha a két-gyermek-rendszer, mely Németországban mindinkább általánossá válik, fennmarad, és ellene nem léptetnek életbe hatásos állampolitikai intézkedéseket, akkor 77 év múlva felére fog visszamenni Németország lakossága. Legalább három gyermeket kell a szülőknek átlag 5 éves korig felnevelni, hogy a lakosság száma ne változzék. ✕

Eme aggodalmak hatása alatt a franciák kezdeményezésére az egészen más indokokból összehívott népességi világkongresszuson megalakult egy „Comité International pour la Défense de la vie et de la famille“. A pesszimista

* V. ö. Annuaire Statistique de la Société des Nations 1926. Genève 1927.

álláspont felé hajlott a „Szociális Haladás Nemzetközi Egyesületé”-nek bécsi közgyűlése is, amelynek egyik tárgya a családi politika volt. Két elsőrangú tudós: Fuster, a Collège de France professzora, és Zahn, müncheni tanár, alapos jelentésekben összehordtak minden rendszabályt, amely csak számbajöhet, hogy a házasság és a gyermekeltartás megkönnyíttessék. Nem tudok itt ezen kisebb-nagyobb rendszabályokra kitérni a közigazgatás, az adópolitika, a munkásbiztosítás körében, de rá kellett mutatniok főleg arra, hogy a nőtlenek és hajadonok jövedelme a családos emberéhez képest aránytalanul magas s ezért nemcsak az egyén közgazdasági, hanem egész szociális teljesítményét kellene ezentúl a bér- és fizetési rendszerek felállításánál számba venni (gyermekjárdék Franciaországban, a szülőbiztosítás terve [Grotjahn] Németországban stb.).

Az adatok tényleg inkább azt mutatják, hogy a népesezés üteme a születések és a halálozás továbbmenő intenzív és extenzív hanyatlása folytán a közel jövőben világszerte még csökkenni fog. Az 1929—33. években mindenesetre erős hanyatlás fog a munkaerőben mutatkozni a háború alatt elmaradt születések folytán. Így tehát állást kell foglalnunk az ellen, hogy a helyzetet oly fenyegetőnek fessék. Kérdés nevezetesen, hogy a fogamzásnak rendszeres, mesterséges és nemzetközi korlátozására sürgősen szükség van-e és hogy az ajánlott módszerek célra vezetnek-e? Vajjon az emberiség nagyon valószínűen csökkenő szaporulatát, az emberiség elosztását a föld területén és a termelés jövő lehetőségeit a földtekén véve tekintetbe, van-e alap ilyen akcióra?

Bizonyos az, hogy a népesezés mesterséges korlátozása legfőljebb nemzeti szempontból járhatna hozzávetőlegesen kiszámítható eredménnyel. El lehet képzelni, hogy az erős agitáció hatása alatt az angol közegészségügyi minisztérium megfelelő fogamzásellenes eszközöket bocsájt az alsóbb néposztályok rendelkezésére. Fel lehet tenni, hogy az Egyesült Államokban is utóbb a kormány hivatalosan kioktattatja a lakosságot és megkönnyíti az antikoncepcionális eszközök megszerzését. Lehetnek kormányok, akik odáig mennek, hogy megengedik a család szociális viszonyaira (bizonyos gyermekszámra stb.) való hivatkozás esetén a magzat elvételét (csehszlovák törvényjavaslat). De ez a nemzeti öngyilkosságnak egy formája volna, mert mint egyöntetű nemzetközi rendszabályok belátható időn belül nem fognak megvalósulni. A gyermekszám korlátozása a terjedő műveltség és kultúr-igények velejárója ugyan minden propaganda nélkül is, de el nem lehet képzelni, hogy bizonyos nemzetek, pl. az olaszok, franciák, általában a katolikus latin fajok, továbbá japánok, kínaiak, — ahol részben vallási szempontok állanak enemű be-

avatkozás útjában, részben a nemzeti presztizs és aspirációk kívánnak mentől nagyobb lakosszámot, — mondom, hogy ezek a nemzetek nemhogy államhatalommal fokozzák, de akárcsak megengedjék is a „birth control“ irányú akciót. Hogy pedig a Népszövetség útján egy nemzetközi egyezmény jöjjön létre, amely szerint minden állam kötelezné magát, hogy csak ilyen és ilyen mértékben szaporodik, ez az államok eszméjével való ellenmondás volna. Ily egyezmény megvalósítása és keresztülvitele különben elképzelhetetlenül nehéz feladat volna (ellenőrzés kérdése!). Az új malthusiánus agitáció tehát időleges dolog, mely a nemzeti szempontokban fog határt találni. X

III.

De jelenleg nincs is alap a nagy riadalomra. A „birth control“ szélső előharcosai eltekintenek attól, hogy ma is többnyire helyi és időleges túlnépesedésről van szó, ami nagyon gyorsan az ellenkezőbe csaphat át. A népesedés kedvezőtlen alakulását Európában nem az erős természetes szaporulat (születések és halálozások különbözete) idézte elő, hanem a megélhetési lehetőségeknek a világháborúval összefüggő átmeneti zavarai, ezek pedig in idea ma kevésbé függenek egy-egy ország határaitól, mint valaha. A nemzeti termelés és jövedelem körüli kilátásai mellett számba kell venni a világtermelés fejlődési lehetőségeit is! A születések és halálozások mellett még egy harmadik demográfiai tényező is közrehat: a *vándorlások*, nevezzük bár ezeket „secondaire“ tényezőnek, vagy „mesterséges“ mozgalmaknak. Ezen tényezőnek döntő fontosságára Albert Thomas, mint előadó, elszigetelten mutatott rá a népességi világkongresszuson; eredmény nélkül javasolta ugyanis, hogy egy állandó tudományos intézetet létesítsenek, amely a túlnépesedés ellen a leggyorsabban ható, legracionálisabb rendszabálynak, a vándorlásnak terén mutatkozó nehézségek kiküszöbölését volna hivatva szolgálni.

A vándorlás jelentőségét egy biológus (East) azzal az állítással igyekezett elhárítani a kongresszuson, hogy minden kivándorló helyett úgy is születik valaki és akik kimennek, azok úgyis a népek salakja, amit szívesen vetnek ugyan ki a kivándorló nemzetek, de a bevándorlók azokat többé be nem fogadják. A kivándorló különben is legfeljebb azt produkálhatja, amire önmagának van szüksége. Mindez mutatja, hogy milyen politikai tendenciák vannak egyes amerikai biológusok állítólagos tudománya mögött, amikor Európába jönnek „birth control“-t hirdetni és egyúttal tengerentúli bevándorlási tilalommal fenyegetik meg az európaiakat; egyedül a

maguk igen vegyes eredetű lakosságával óhajtván e területeket továbbra is benépesíteni.

És mégis igaz, hogy a legnagyobb jelentősége a túlnépesedésnek gyors megszüntetése körül a nemzetközi vándorlásoknak *lehet*; a fogamzás megelőzése csak 15 év múltán hat, ha ugyan az akkori megélhetési viszonyok között még szükség lesz rá. Az emberiség most átmenetileg van a legsúlyosabb bajok közepette. Az ebből származó veszélyt kell mindenekelőtt megelőzni. A háborúk ugyanis igen gyakran az egy területen zsúfoltan élő emberek elégedetlenségéből és más, gyér népességű területek elzárkózásából származnak.

A nemzetközi vándorlások szerepének tudományos ismerete nem volt eddig teljesen nivón; a vándorlások mennyiségi és minőségi hatásait a népesedésre nem vizsgálták még meg az emberiség egyetemes története szemszögéből kellő oknyomozó alapossággal. Ezen a téren most egy nagy amerikai organizáció igyekszik világosságot deríteni. Az Egyesült Államokban a háború alatt egy hatalmas tudományos szervezet jött létre, a „National Research Council“, amely az összes tudományágakat, illetve azok legnevesebb képviselőit csoportokba sorozta, megállapította a legszükségesebb kutatások programját és a nagy alapítványok igénybevételével igyekszik előteremteni az azokhoz szükséges eszközöket. Ez a nagy szervezet a vándorlások jelenségének, okainak és hatásainak tudományos kutatására egy külön bizottságot (The Committee on Scientific Aspects of Human Migration, 1922.) küldött ki. Egy hasonló albizottság, amelyet utóbb a „Social Science Research Council“ című általánosabb társadalomtudományi csoportszervezet alakított meg, a legelső szakembereket egyesítve elhatározta, hogy a kérdésnek történeti, jogi, közgazdasági és szociális vonatkozásait alaposan feldolgoztatja. A legelső szükségletként a kérdés statisztikájának történeti alapon való feldolgozását ismerték fel. Az e célra irányuló kutatások megindítására kiküldötték Európába egyik első emberüket, Walter F. Willcox professzort, a nemzetközi statisztikai intézet alelnökét, azzal, hogy a Nemzetközi Statisztikai Intézettel karöltve végeztesse el az ankétet. De — mint a fenti bizottság jelentése mondja — aznap, mikor Európába megérkezett, megjelent a Nemzetközi Munkaügyi Hivatalnak egy tanulmánya: „Les mouvements migratoires de 1920—1923“ (Genève, 1925.), amely először foglalta rendszeresen és összehasonlító módon össze 60 államnak ez évekre szóló vándorlási statisztikáit. E jelentés áttanulmányozása után Willcox professor e hivatalhoz fordult azzal az óhajjal, hogy a jelentés szerzőjének vezetése alatt gyűjtesse össze a vándorlások történetére vonatkozó teljes, régebbi statisztikai anyagot és dolgoztassa azt fel záros határidőn belül, ugyanolyan rendszerben

és módszerek alapján, mint amelyeket az említett évi jelentés követett. Az igazgatótanács elfogadta az ajánlatot és így az ankét keresztülvitelével engem bíztak meg. X

Átláttam, hogy ennek a tudományos megbízásnak kizárólag a kormányokhoz intézett levelekkel — mint egyesek vélték — nem lehet eleget tenni, mert a régi adatokat azok nem tartják nyilván; a statisztikai hivatalok is legfeljebb a XIX. század folytatólagos statisztikáira nézve bírhatnak anyaggal. Kivánatosnak látszott tehát, hogy Európa 10 vezető országának legfontosabb levéltáraiban és könyvtáraiban kutassam fel — előzetes tanulmányaim alapján — az ide vonatkozó adatokat. Másfél évi megfeszített tanulmány eredményeképen sikerült nemcsak a XIX. század statisztikáit, hanem igen nagyszámú régebbi statisztikát és egyéb számszerű adatot is Amerika felfedezése óta megtalálnom. A XIX. századra nézve 120 országra és területre vonatkozó, közel 700 nemzeti statisztikai táblát állítottam fel és azokat 32 nemzetközi táblázatban hasonlítottam össze az áttekintés megkönnyítése végett. Ezenfelül minden országra nézve külön összeállítottam az indirekt statisztikákat is. Vannak ugyanis országok, amelyek külső vándorlásaikról egyáltalában nem vettek fel maguk nemzeti statisztikát, ellenben számos bevándorlási ország statisztikája kimutatja az onnan érkezett bevándorlókat.

Különösen nehéz volt a rendszeres statisztika előtti időkre vonatkozó adatokat összefüggően egybeállítani. Legtöbb anyagot Londonban, a British Museumban, a Public Record Office-ban és a Royal Statistical Society könyvtáraiban találtam. A British Museumban kis, gummikerekű kocsikon százával hozták elém a kívánt nyomtatványokat. Amikor az egyik kocsirakományt átnéztem, egy üres kocsi helyeztem az átnézett anyagot és vitték vissza a raktárba. Hónapokon keresztül folyt ott az általam talált adatok részletes összeállítása, az ellentmondások kiküszöbölése, a hiányok pótlása. Más könyvtárakban is sok olyan anyagot találtam, amit a közvetlenül érdekelt országokban semmiképp sem lehetett megszerezni, pl. Oroszországból. És sokszor olyan helyekre kellett elmennem és olyan helyen találtam adatot még az angol kolóniákra nézve is, ahol alig lehetett volna feltételezni. A magyar statisztikai könyvtárban találtam olyan jelentéseket, amelyek a British Museumban nem voltak meg: a kínaiaknak Macao kikötőből való kivándorlására vonatkozó portugál parlamenti jelentést 1872-ből, amelynek sem előzménye, sem következménye nem volt; továbbá Szerbiára és Bulgáriára vonatkozó egy-egy kötetet, holott a szerb és bulgár statisztikai hivatalok azt jelentették, hogy kivándorló statisztikájuk sohasem volt.

Csak mellékesen említtem meg ezeket a körülményeket annak a jellemzésére, hogy milyen nehézségekkel járt ez a munka, amely nemzetközi teljességre törekszik és egyúttal mutatja, hogy milyen nagy eredménye van a Népszövetség létrejöttének még az ilyen tanulmányok elősegítése szempontjából is. Ilyesmire azelőtt igen nehéz lett volna az összes kormányoknál megfelelő támogatásra találni.

Ezen statisztikai-történeti tanulmányok alapján ma már tisztábban látjuk, hogy mi volt a jelentősége a vándorlásoknak a túlnépesedés megszüntetése szempontjából a múltban. Amikor 1741-ben Süßmilch megbecsülte a lakosságot Európában, megállapította, hogy az összes lakosság 150 millió és azt utólagos becslések is igazolták. Jelenleg a lakosság száma 460 millió, holott a kivándorlás Európából a XVIII. században körülbelül 3 millió volt, a XIX. században azonban már közel 40 millió és a XX. században eddig kerekén 25 millió volt. Vagyis, annak ellenére, hogy Európa tetemes népszámot veszített a kivándorlás folytán, minden kivándorló helyett nem született *egy* másik ember, hanem megháromszorozódott a létszám, sőt tulajdonképpen megnégyszeresedett, mert a fehérek száma Európán kívül 150 millióra nőtt. Ez a szaporodás a benszüllött lakosságot is mindenütt megragadta — sokszor az európai ütemet is meghaladó mértékben (Egyiptom, Jáva stb.) — ahová az európai civilizáció behatolt. És ez annak volt tulajdonítható, hogy a kivándorlás volt a kapitalizmus kialakulásának egyik legfontosabb feltétele. A kivándorlás tette lehetővé először, hogy a tengerentúli nyerstermények Európában az ipari kapitalizmus rendelkezésére álljanak: másodsor, hogy a tengerentúl széles piacok keletkezzenek és hogy így Európa népessége erősen szaporodjék és emellett időleges túlnépességét mindenkor levezethesse.

Ebből a szempontból az egyes nagy kolonizáló nemzetek különböző történeti típust képviselnek. A spanyolokat és portugálokat még egyáltalában nem népesedési érdekek, hanem a 15. századtól uralmuk bukásáig politikai hatalmuk növelése, a gazdagodási vágy és a vallási buzgóság vezették. Nagy, virágzó gyarmatokra azonban maradandóan csak olyan nemzetek tettek szert, amelyek népfelesleggel bírtak, legalább megfelelő kormányzatra alkalmas népréteget adhattak a gyarmatoknak. Egyedül Angliának agrár- és egyéb viszonyai eredményeztek azonban olyan nagy munkáskivándorlást évszázadokon keresztül, hogy a tengerentúli hatalmát megalapozhatta és egyre inkább kiterjeszthette. Franciaország azért mondott le Kanadáról és Luisianáról (1763) és Hollandia is azért vesztette el amerikai és egyéb gyarmatait, mert lakosságát nem tudta kellő számban rávenni, hogy benépesítse és megművelje a kolóniákat. Németország viszont a

30 éves háborút követő tartós túlnépesedés folytán a tengerentúli és kontinentális kivándorlás legfőbb forrásává vált, anélkül, hogy a politikai egység és erő fogytán az általa civilizált területek felett szuverenitásra tudott volna aspirálni.

Az európai államok különben már a 18. században elvesztették a kivándorlás terén a kizárólagos vezetést és azóta nagymértékben a tengerentúli területek népességi igényei állapították meg az európai államok kivándorlásának s így nagymértékben népesedésének is ütemét. A legalkalmasabb talajra az agitáció — erre vonatkozóan a hajóstársaságok történetében érdekes adatok állnak rendelkezésre — Nagybritánia és Németország „túlnépes” agrárterületein talált. De amikor a múlt század 70—80-as éveiben az utóbbi ország közgazdasága oda fejlődött, — az ipari kapitalizmus kialakulása és a mezőgazdaság intenzív kiépítése folytán — hogy kivándorlásra népesedési és gazdasági szempontból nem volt szüksége, akkor a kereslet a hajóstársaságok ügynökei folytán Európa keleti és déli részei felé fordult. A törpebirtokosok elégedetlensége, a túlnagy adó, az eladósodás, illetve az alacsony munkabérek már előkészítették ott is a lelkeket a kivándorlásra, úgy, mint egykor Németországban és Angliában. A földmunkás életmódját az amerikai bérekre vonatkozó hírekkel és levelekkel összehasonlítva, arra a következtetésre jutott, hogy a tengerentúl vagy önálló telepes lehet, vagy az iparban olyan tőkét takaríthat meg, amellyel odahaza helyzetét alaposan megjavíthatja. Míg tehát a 80-as évek elején még a kivándorlók 85%-a Nyugat-Európából, 1907-ben már közel ugyanannyi a délkeleteurópaiak közül került az Egyesült Államokba.

Ennek a körülménynek igen fontos következménye volt a kivándorlás további alakulása és evvel a világ mai népességi problémájának szempontjából. Régebben a kivándorlók legnagyobb része még szabad földet talált, vagy igen olcsó földet szerezhetett. Kiszámították (Sombart), hogy a 19. század második felében — egy önálló telepesre 3 családtagot számítva — még a bevándorlók 83.5%-a, ellenben 1901—10-ig 21.3%-a, 1911—20-ban pedig csak 4.15%-a lehetett önálló farmerré. Így tehát az „új” bevándorlók az iparba voltak kénytelenek menni; ez ellen a munkásszervezetek korán állást foglaltak, mert a munkabéreket és életmódjukat féltették. A háborús nacionalizmus kiélesítette a faji ellentéteket is, úgy, hogy az Egyesült Államok bevándorlási törvényhozása nemcsak szelekció útján igyekszik a törvényes követelményeknek meg nem felelő *egyéneket* kizárni (mint legutoljára az 1917. évi törvény), — csak a kínaiak estek régebben prohibítív törvények alá (1882-től kezdve) — hanem az egyáltalában bebocsájtandó idegenek maximális számának és ezen belül az egyes nemzetek eltérő

kvótájának megállapítására irányul. Ismeretes, hogy most új módozaton törik a fejüket, amely szerint 150 ezer lenne a bevándorlók évi maximuma és e számban az angol-szász származásúakat olyannyira óhajtják előnyben részesíteni, hogy a németeken kívül aligha juthatna be más európai nemzet száznál nagyobb számban. Az 1924. évi „kvótatörvény“ „Clause of National Origin“ nevű záradéka alapján meg akarják ugyanis állapítani, hogy hány ember angol-szász és hány más eredetű ma az Egyesült Államokban és ez az arány szolgálna azután a bevándorló kontinens megállapításánál is kulcsul. ✓

Az Egyesült Államoknak olyan nagy jelentősége van a világvándorlások szempontjából, hogy ez újabb törvényhozása a vándorlások válságát idézte elő. A többi tengerentúli bevándorló ország törvényhozása különben bizonyos tekintetekben szintén megnehezítette a bevándorlást, pedig az a háború után úgyis nehezebbé lett: a közlekedés megdrágult, passzusnehézségek támadtak és azonkívül az európai népek feleslege foglalkozás szempontjából sem az, ami azelőtt volt. Általában nem az agrármunkára alkalmas elemek, — hiszen Keleteurópában nagy földreformok mentek végbe — hanem az ipari munkanélküliek száma nőtt rendkívüli módon meg. Ezekről Európának valamiképen szabadulni kellene, de rájuk a tengerentúli országokban jelenleg — kivételektől eltekintve — szintén nincs szükség, mert ott az ipari kapitalizmus továbbfejlesztésére elégségesnek tartják az eddigi rendelkezésre álló ipari munkáselemet és azokat az elemeket, amelyek ott is a faluból vándoroltak a városokba.

A fő *bevándorlási* országok azonban törvényhozási rendszabályokkal nem tudták eddig *közgazdasági* szükségletük rováására a bevándorlást megszorítani. A népesség természetes szaporodása nem reagál erre elég gyorsan. Az Egyesült Államok prohibitív törvényeinek népesedési hatása eddig a következő volt.* 1. Az európai bevándorlás csökkenését erősen ellensúlyozta a kanadai és mexikói bevándorlás, — a két évi ott-tartózkodási feltétel ellenére — valamint az európaiak évenként legalább 150 ezerre becsült titkos bevándorlása a kontinentális határokon (és Floridán) keresztül. 2. A visszavándorlás oly arányban csökkent (időszaki vándorlások), hogy a *bevándorlási többlet* egyes háború utáni években aligha volt kevesebb, mintha a korlátozó törvényhozást egyáltalában nem léptették volna életbe. 1923-ban (naptári év), amely már az 1921-es kvóta-törvényhozás hatása alatt állott, a népességi nyereség a bevándorlás folytán 660.448 volt, tehát jóval több, mint 1908-ban (209.867), sőt 1909-ben, 1911-ben és 1912-ben

* Lásd szerző „Migrations“ c. cikkét; Encyklopaedia Britannica (13th Edition: New Supplementary Volume II).

(pénzügyi évek) is, holott akkor a bevándorlás több, mint 1 millió lélekre rúgott. Még 1926-ban is nagyobb volt a vándorlási többlet (263.116), az 1924. évi szigorított kvótatörvény ellenére, mint a válságos 1908 esztendőben. 3. A bevándorlók biológiai minőségének javulása is erősen kétes, (mexikói, indián eredetű peonok és négerék elterjedése). Mint 4. pontot hozzáfűzhetnek a bevándorlások foglalkozási megoszlása tekintetében beállott zavarokat, a farmerek panaszait a földművesmunkások hiánya miatt, a cselédkérdés rendkívüli kiélesedését stb.

Egyes szélső amerikai biológusok, sőt egy elszigetelt nemzetgazda (Dr. O. G. Baker) mégis attól tartanak, hogy az Egyesült Államok mai szaporodás mellett egy századon belül más országok élelmiszerkivitelére lesznek utalva és a földkerekség két-háromszáz év múlva általában már csak stationer lakosságot tud eltartani.

Itt is tehát a népesedés kérdése abba a főkérdésbe torkol: vajjon a föld mennyi embert tud még, tekintettel a nem megfelelően vagy még egyáltalán nem művelt területekre, eltartani, vajjon tényleg fenyegető-e annak túlságos benépesítése? ✕

A legkiválóbb geográfusok, elméleti közgazdák (Leroy-Beaulieu, Sombart) és mezőgazdasági szakférfiak (újabban Aereboe, a Verein für Socialpolitik 1926. évi ülészakán) egyetértenek abban, hogy az összes kontinensek, Európát is beleértve, még kiszámíthatatlan módon messze vannak a termelés szélső kiterjesztésétől, különösen, ha még számba vesszük a technika és forgalom el nem képzelhető, későbbi fejlődését. Penck, a berlini egyetem földrajztanára újabban gondos mérlegelés alapján bolygónk potenciális lakosságát az *adott* technikai viszonyok között 7.869 millióra becsüli. E tudós jelenleg nagy úton van, hogy helyszíni tanulmányok alapján egészítse ki gondos munkáját. Ezzel szemben East csak 5½ milliárdra becsüli e számot, de ő is megengedi, hogy a fenyegető végzetet még egy időre megakaszthatja a trópusok kihasználása; míg szerinte ott csak a bennszülött lakosság fejlődhet, mások lehetségesnek tartják, hogy megfelelő találmányok segítségével az európaiak lakás- és ételmezési higiéniáját, úgyszintén egészségügyi védekezését a forráság ellen még nagyon kifejlesszék. Maga East is kiemeli, mennyire távol állunk még a föld kémiai és fizikai tulajdonságainak ismeretétől és azoktól a művelési módoktól, amelyekkel a termékenységet meg lehet óvni. Mások igen sokat várnak a nap energiájának felhasználásától, ipari és egyéb tereken.

Ha ezektől a problémátikus számításoktól el is tekintünk és csak a közel gazdasági jövő realitásait vesszük figyelembe, kívánatosnak kell mondanunk, hogy a vándorlások útján az

emberiség szaporodása és terjeszkedése továbbra is hozzájáruljon az egész földteke termelésének fokozásához és evvel a saját fejlődésének biztosításához. Az Egyesült Allamok felvételi képessége a mult században kétségtelenül egyedülálló a világtörténelemben; a fehér ember elhelyezkedése a ma még a rendelkezésre álló mérsékelt éghajlatú területeken sokkal lassúbb processzus lesz. De épen ezért a kivándorlást még inkább racionális és tudományos szellemben kell megszervezni, irányítani és nemzetközi megállapodások alapján a föld különböző pontjain eltérően végbemenő népesedés kiegyenlítő tényezőjévé tenni. A sikerre való kilátás annyival nagyobb, mivel a kivándorlók a XIX. század óta a testileg legépebb, legjobb korosztályokhoz tartozó és a legvállalkozóbb emberek közül kerültek ki; ezek épen azért hagyták el túlnyomó számban hazájukat, mivel nem érték be ama versenynek az eredményeivel, amely számukra otthon kínálkozik, hanem bíztak abban, hogy tengerentúl is felvehetik a létküzdelmet, ahol sokkal jobb kereseti és megélhetési viszonyok ígérkeztek. ✓

IV.

A nemzetközi vándorlások elé ma elsősorban politikai és azután le nem kicsinyelhető mértékben szociálgazdasági nehézségek tornyosulnak.

Politikai szempontból különbséget kell tennünk amaz országok között, amelyeknek maguknak vannak gyarmataik és amelyeknek gyarmataik nincsenek vagy azok nem megfelelő arányúak. A háború előtt az anyaország ezer lakosára gyarmatterület jutott: Nagybritanniában 739 km., Franciaországban 293 km., Németországban 45 km.

Nagybritanniának annyi gyarmata van ma, hogy tízszer annyi lakosságot könnyen elhelyezhet, mint amennyi az anyaországban jelenleg él — és erre törekszik is — és pedig elsősorban presztizspolitikai okokból. Ezekben a gyarmatokban viszonylag nagyon kevés angolszász élt. A háború előtti években 41 millió lakosa volt az anyaországnak és ezzel 347 millió koloniális lakosság állott szemben. Jelenleg 44 millió angolszász él az országban és kerek 20 millió angolszász a tengerentúli országokban. Nagybritanniának tehát elsőrendű világpolitikai érdeke, hogy a lakosság feleslegét levezesse a tengerentúli területekre. Az 1921. évben nagyszabású törvényt hoztak (Empire Settlement Act), mely szerint évente 3 millió font sterlinget fordítanak 10 éven keresztül a birodalmi telepítésre. A koloniáktól megfelelő segítséget vártak földben, utazási segélyben, stb. A koloniák készsége azonban messze elmaradt a várakozástól. Azt remélték, hogy évente 80.000 embert visznek ki, de ma csak 30—50.000 között mozog

azoknak a száma, akik kimennek ilyen szubvenciók segítségével. Az ipari munkásság elhelyezkedése a tengerentúli mezőgazdaságban nehézségekbe ütközik, óriási tőkebefektetést kíván; különben csak ott járt nagyobb eredménnyel, ahol az ipari munkásokat előzetesen oktató tanfolyamokon vagy farmokon helyezték el, különösen ahol a fiatalságot vitték ki és végül, ahol a vasuttársaságok is a maguk földpolitikájukkal és óriási tőkájukkal hozzácsatlakoztak ehhez a politikához. Ez az eset különösen Kanadában. Ausztráliában és Új-Zeelandban az ipari munkásság attól való félelmében, hogy a kivitt ipari elem nem bírja a falusi életet megszokni és idővel bevonul a városokba, mereven ellenzi a telepítő politikának nagyvonalú kialakulását. Új-Zeeland, melynek óriási területén másfél millió ember él, nemrég hónapokra teljesen lezárta a határt még az angolszász testvérek előtt is, attól tartva, hogy a küldendő munkások a városokba fognak tódulni.

A kivándorlás tehát, mint a túlnépeség elleni rendszabály, még Nagybritanniában is, nagy nehézségek előtt áll. Nagybritanniának természetes szaporulata 1000-re 5.0 lélek, a kivándorlási többlet, azaz a különbség a ki és visszavándorlás között, 3.2; szóval a kivándorlás egyelőre ott sem elég hatásosan csökkenti a tartósnak ítélt túlnépeséget.

A többi államra nézve, ahonnan a kivándorlás idegen területekre irányul, a helyzet sokkal nehezebb. Egyesek csak időlegesen, mint munkásokat engedik ki a lakosságot; ez azonban egyre kevésbé sikerül a tengerentúli területeken, inkább csak Délamerika felé jár eredménnyel, viszont az állandóbb jellegű túlnépesedés ellen ez nem orvosság. Ez államok igyekeznek tehát a saját fajbeli kivándorlókat idegen földön úgy tartani együtt, hogy azok nemzeti mivolta veszélybe ne kerüljön; vallási, nemzeti élete, oktatása konzerválva legyen. Ez ellen azonban a bevándorló országok — Kanadától eltekintve — merev elutasító álláspontot mutatnak és eredményesen küzdenek. A délamerikai államok és Mexikó olyan szélső álláspontot tanúsítanak a „bloc settlement“ ellen, hogy az olasz bevándorlás megszűnt vagy legalább is nagymértékben csökkent. Kanada viszont annyira megy, hogy a bevándorlók 60%-a ma már nem angolszász, hanem idegen állampolgár; persze az *kizárólag* földműves vagy házi eseléd. X

Az európai nemzetek egyideig azt gondolták, hogy egyelőre európai államokba küldik kölcsönbe a munkásfelesleget. És ebből a szempontból kivált Franciaország egy ideig kelli piacot nyújtott. De kiderült két dolog: hogy általában nagyon rövid időre szól ez az orvosság, viszont ha tartós letelepedés a folyamánya, akkor még nagyobb politikai nehézségek támadnak, mint a tengerentúli kivándorlás folytán. A francia frank hanyatlása folytán a havi kontingens, amelyet a

franciák ez év, első felében beengedtek, az egy-két év előtti 20.000-ról leszállott 1500-ra (január—április). És ezt olyan okosan csinálták, hogy míg ez év februárjában még 80.000 francia munkás kapott munkanélküli segílyt, júliusban csak 20.000, kb. annyi, mint amennyi akkor Magyarországon volt az ipari munkanélküliek száma. Szóval ez a vándorlás Franciaországnak egyelőre minden előnyt nyújt, ellenben a kivándorló országoknak nem nyújt semmi biztosítékot az-iránt, hogy nem kapják-e vissza a legalkalmatlanabb időpontban a kikölesönzött munkásokat. A franciák különben olyan erős nemzeti szempontoktól sugalmazott állampolgári törvényt hoztak ebben az esztendőben, hogy alig van olyan letelepedő idegen, aki annak hatása alól egy-két éven belül kivonhatja magát. Aki ott állandóan letelepszik, annak bizonyos előnyök kedvéért, illetve bizonyos hátrányok elkerülése végett francia állampolgárrá kell lennie. Az európai nemzetek figyelme tehát még inkább a tengerentúli államok felé fordul; és itt a következő politikát követik az egyes nemzetek.

1. A hollandusok, minthogy nagy népességi többletük van és politikai ambíciójuk nincs, ki hagyják menni embereiket, sőt munkanélküli segíly címén szubvencionálják a kivándorlókat, anélkül hogy jövő állampolgárságukkal, jövő nemzeti mivoltukkal törődnének.

2. A másik álláspont számol azzal, hogy a kivándorlás mindenkép nemzeti veszteséggel fenyeget és ezért a polgárokat, amennyiben nem mehetnek nemzeti gyarmatokba vagy idegen földön nemzeti telepekbe, a közgazdasági politika megfelelő irányításával (iparfejlesztés, belső telepítés), otthon igyekszik tartani. Így az olaszok Lybiában eddig csak 35.000 embert tudtak elhelyezni, de azt remélik, hogy nagy pénzügyi áldozatok árán 20 éven belül lehet ott összesen 300 ezer olaszt megtelepíteni. Különben pedig Mussolini kiadta a jelszót, hogy az olaszok számát 1950-ig 20 millióval kell fokozni, 60 millióra kell emelni és e célból a „demográfiai ostort“ kíméletlenül kell alkalmazni. Az olasz politika tehát ma otthon tartja az embereket, iparfejlesztést folytat, de a fősúlyt a mezőgazdaság intenzív kiépítésére helyezi. Módosítják híres kivándorlóvédő és valorizáló politikájukat is, a kivándorlói főbiztoságot a külügyminisztériumba osztották be, a kivándorlókat a külképviselőt őrizetére bízták. Végül a népesedés elleni propagandát büntetik (büntetőtörvény-novella), a nőtlenekeket súlyosan adóztatják, az ebből nyert adóbevételt intenzív gyermekvédelemre fordítják, a halálozási arányszámot pedig a közegészségügy megjavításával igyekeznek leszállítani. Az olaszok arra számítanak, hogy ilyen körülmények között a népesség még inkább meg fog sűrűsödni s ezáltal olyan feszítő erőt fog képviselni, amit a világnak koloniális követel-

ményeik teljesítésével kell honorálnia. Amint Mussolini mondotta: „Expansio vagy explosio.“

A japánok száma az utolsó félszázad alatt megduplázódott, évi szaporodási arányuk 1926-ban 20·4 volt ezer lélekre (születési szám 34·7, halálozási arány 19·2 ezer lélekre), úgy, hogy e nemzet évenként már közel 1 millió lélekkel szaporodik. E tüneményes természetes szaporodással az élelmiszertermelés (rizs, gabona) nem tud még akkor sem teljesen lépést tartani, ha megvalósítják a nagy áldozatokat kívánó „30 évi programot“ a többtermelés érdekében, a belső telepítésre helyezve a fősúlyt a túlnépesedésük elleni küzdelemben. Azt tervezik, hogy magára Hokaido-szigetére 6 millió lakost fognak 900 millió yen befektetéssel a közel jövőben telepíteni. Egyébként újabban, különösen mérsékelt, tartózkodó kivándorlási politikát folytatnak, kevésbé kedvező világpolitikai helyzetük nyomása alatt. Ezt annál nyugodtabban tehetik, mert hiszen honfitársaik színe minden külön garancia nélkül biztosítja a nemzeti összetartást. De sem a kivándorlás fejlesztéséről barátságos országok felé nem mondanak le (1928-tól kezdve 1 millió yent fordítanak szubvencionálására, a törvényhozást és szakközigazgatást kiépítik), sem nem folytatják kevesebb eréllyel az iparfejlesztést (iparoktatás! stb.). Egy ez évi július hó 6-án kelt császári rendelet különben egy nagy vizsgálóbizottságot küldött ki a demográfiai és élelmezési kérdések egyöntetű szerves vizsgálatára.

A németek általában ellenérzéssel vannak az idegen országokba való tömeges kivándorlással szemben (Berger, Mombert, Winkler, Thalheim — Preusse-Sperberrel szemben). Kimutatták ugyanis, hogy főleg a tanult ipari és mezőgazdasági munkások vándorolnak ki, már pedig ezekre önmaguknak is szükségük lesz, épen a nagyszámú tanulatlan munkások újrafoglalkoztatása végett, mihelyt Németország régebbi termelési kapacitását megfelelő politikával visszanyerte. (Winkler ez esetben már alulnépesedéstől tart.) A németek tehát szintén a belső telepítést sürgetik, — Poroszország egyelőre évi 50 millió márkát fordít belső telepítésre, — továbbá csökkenteni akarják a lengyel munkások bevándorlását (évi 130 ezer) és azt a népesség belső helyi kiegyenlítése útján óhajtják feleslegessé tenni. A messzebb jövő valószínű *munkásszükségletére* való tekintettel a vezető gondolkodók inkább a népességnek az említett családi politikával való forszírozását, mint a kivándorlás útján való akár csak időleges csökkentését követelik.

Külpolitikai tekintetben az aktív gyarmatpolitikát elsősorban nem is népesedési, hanem a nyersanyagok olcsó megszerzése szempontjából tartják szükségesnek. Az iparpolitika alátámasztására gondol Schacht dr., a német birodalmi bank

elnöke is, aki nagy hatással kifejtette, hogy egyelőre szuverenitás nélküli, csak bizonyos autonóm jogokkal és pénzügyi privilégiumokkal felruházott gyarmatokra van szükség. Schacht dr. a Dawes-terv keresztülvitele érdekében sürgeti a megoldást, másrészt épen a Dawes-alapot gondolja a gyarmatosítás céljaira hasznosítani. A legtöbben presztizsokokból elsősorban az Afrikában fekvő régi területekre áhítoznak. De ez a kolonizáció a németek nézete szerint évente csak néhány ezer gazdasági téren vezető ember és tanult munkás kivándorlását tenné lehetővé. X

3. A legerősebb túlnépesedés jelenleg Európában az osztrák-magyar monarchia egyes utódállamaiban mutatkozik. Itt a háború, a háború utáni gazdasági válság és a határok észszerűtlen megállapítása a legtöbb rombolást végezte a közgazdaságban; a kivándorlás a külső nehézségek folytán legkevésbé tudott mint levezető csatorna a meglévő kivándorlási vágy ellenére működni. A nyelvi elszigeteltség a legnagyobb nehézségeket okozta, kivált a túltengő értelmiség és kereskedővilág levezetése terén. Végül a külső és belső viszonyok bizonytalansága és a nem mindig következetes politika is hozzájárultak, hogy a közgazdaság és a népesedés távol állnak az egyensúlyi helyzettől.

A földreform sem ezekben az országokban, sem Oroszországban nem tudta a nagyszámú mezőgazdasági proletáriátust kielégítő mértékben földdel ellátni, még kevésbé a föld művelését megfelelő nivóra emelni. Viszont a számos bajjal küzködő ipar fejlesztése nem tudta a túlnépességet felszívni s az gyakran csak a városi munkanélküliek amúgy is nagyszámát növelte. Az Oroszországból Szibériába irányuló kivándorlás számottevő volt ugyan, de nem elégséges.

Ha még India és Kína emberbőségére röviden utalunk, azt azért tesszük, hogy rámutassunk a kivándorlásnak világ-gazdasági jelentőségére: a világnépesség fogyasztóképeségének emelkedésére, amely kedvezőbb földrajzi eloszlásának következménye lenne.

Amilyen nagy szükség mutatkozik tehát a nemzetközi vándorlások nagyarányú megindítására, oly nagy bel- és világpolitikai nehézségekkel találkoznak. A népesedési, vándorláspolitikai és gyarmati kérdések előbb-utóbb vészes konflagrációra vezethetnek, hogyha ezeket a Népszövetség békés eszközeivel nem lehet idejekorán megelőzni. (Görög-török áttelepítés stb.) Itt csak *közgazdasági* alapon lehet a megoldást megtalálni. Azokat az országokat kell egymással kapcsolatba hozni, amelyeknek az érdekei egymáshoz közel járnak. Itt nagy nemzetközi vállalkozásokról lehet szó, ahol a tőkét, az embereket és a földet kell összehozni. Olyan nagy tőkékre van szükség, hogy Európát megszabadíthassák

a mindenkori túlnépesedéstől, amelyenek csak az Egyesült Államokban állnak rendelkezésre. Nemcsak okos önvédelemből és esetleges jövő ellátásuk céljából van az amerikaiaknak is szükségük ily akcióra, de avégből is, hogy a feles tőkájukat, mint hosszú lejáratú befektetést elhelyezhessék. Ez nem volna rossz üzlet, kivált ha az európai közgazdaságokba való befektetésektől tényleg visszavonulnának — a fegyverkezés megakadályozása végett.

Viszont láttuk, hogy a történelem során olyan nemzetek, amelyeknek elegendő lakosságuk nem volt a gyarmatosításra, sokszor önként lemondtak nagy területekről, másszor a bevándorló elem annyira túlsúlyba jutott a politikai uralkodó réteg felett, hogy az átmenet békésen ment végbe, pl. Floridában az amerikaiak annyira elszaporodtak, hogy a spanyolok kardcsapás nélkül kivonultak. X

Ezek a példák mutatják, hogy milyen irányban lehet a békés megoldást remélni, mégha a nagy race-kérdésekről lesz is szó. Ezek sem olyan veszedelmesek, ha megfontoljuk, hogy az ipari kapitalizmus egyre inkább mindenütt helyet foglal, sőt Scmbart szerint a „fehér kapitalizmust“ előbb-utóbb felül fogja haladni a „színes kapitalizmus.“ Akkor a kapitalizmus népességi törvényei fognak előbb-utóbb ott is kialakulni: kisebb halálozás, kevesebb gyermek, még állami beavatkozás nélkül is. De még ha a népességi presszió kifelé megmarad is, akkor is remélni kell, hogy a Népszövetségnek sikerül, a fokozatosan szerzendő tapasztalatok alapján, a föld területét és lakosságát az összemberiség békés fejlődése és az össztermelés emelése szempontjából kellő harmóniába hozni.

És mi, magyarok, ezt a fejlődést nagy érdeklődéssel kell, hogy kísérjük. Tény, hogy az európai ipari kapitalizmus új korszaka előtt állunk. Mentől kevésbbé cserélhetnek az európai nemzetek tengerentúli nyersterményeket ipari cikkekkel, annál nagyobb mértékben lesznek arra utalva, hogy az őstermelésüket fokozzák vagy legalább úgy el ne hanyagolják, mint az angolok tették, aminek az árát most fizetik meg. A többtermelés, különösen, ha azt a földreform e célra megreformált (szövetkezés!) fokozatos haladásával párhuzamosan sikerülne elérnünk, szociális szempontból is a legmegfelelőbb kilátásokat nyújtja. Hiszen a magyar föld hektáronként, bár számot kell vetnünk minden irányban sajátosságával — az Egyesült-Államok mezőgazdasági departementjének kimutatása szerint — a felét hozza a belga földnek, a magyar földműves pedig 3—4-szer kevesebbet produkál, mint amerikai pályatársa. Hol vagyunk még a gépek használata, a mesterséges trágyázás stb. tekintetében a haladottabb nemzetektől. Nem is a föld, hanem maga a nép kíván elsősorban nálunk még alapos művelést. Ezért örvedetes, hogy újabban nagyobb gondot fordítunk a modern föld-

mívelés ismeretének terjesztésére a földműves osztályban. Bár az intenzívebb állattenyésztés, kertgazdálkodás sokkal több embert foglalkoztathat a jövőben, hazánkban sem lehet a népeségi szaporulatot — a mai technikai és pénzügyi viszonyok között — elszigetelt kis gazdaságokban elhelyezni. A mezőgazdasági termelési hozadék emelése és szociálisabb szellemben való elosztása a fő problémánk. A mezőgazdaság a jelenlegi átmeneti nehézségek leküzdése után és megfelelő takarékosági szellemet feltételezve, a legjobb támaszává lehet az iparfejlesztésnek, a tisztességes kereskedelemnek és az értelmiségi osztályoknak. Az ipart elsősorban a vásárlóképes *belső piacra* kell a mai világhelyzetben alapoznunk, külső piacra a vámpolitikai helyzet megváltoztatása esetén is csak úgy számíthatunk, ha a nemzetközi munkamegosztásban a legmegfelelőbbben választjuk meg a viszonyaink folytán leginkább versenyképes speciális iparágakat és azokat a termelési költségek leszállítása végett minden irányban (technikai berendezések, üzemvitel, emberökonomia, gazdasági szervezet) átracionálizáljuk. Viszont nekünk is számolnunk kell azzal, hogy épen a jó módú, művelt lakosság mindenütt önként hajlik a születések racionálizálása felé, amit mesterségesen meggátolni immár alig lehet. A lakosság későbbi, akár csak stationnaire állapotát tehát mi is csak úgy tudjuk előreláthatóan biztosítani, ha erélyes és sikeres termelési politika mellett a halandóság elleni küzdelmet erélyesen folytatjuk és azt — túlzott aspirációk nélkül — megfelelő „családi politiká“-val kiegészítjük.

Bármennyire is szomorú hazánk jelenlegi helyzete, más nemzetekkel szemben a túlnépeség megszüntetése szempontjából több lehetőséget nyújt a „Nahrungsspielraum“ oldalán, mint sok más ország. Sokat lehet még tennünk a munkapiac pozitív megszervezése terén és nem kell tartanunk idegenek számottevő bevándorlásától. *Időleges*, súlyos, kivált mezőgazdasági túlnépesedés ellen a megfelelően érdekelt tengerentúli országokkal való megegyezések és megfelelő előkészítés alapján megszervezett csoportos áttelepítés kínálkozik a legokosabb nemzeti rendszabályként, mindenestre előnyösebbként, mint az emelkedő halandóság. De bizonyára óvatosságot kívánnak a közeledő 1929/33-as esztendő, amikor nemzeti gazdaságunk maga fog erősebb felszívóképességet tanúsítani. Viszont a — valószerűtlen — „reparációs“ teljesítmények azt erősen megszoríthatják. Ha kritikus években ipari munkásainkat meg akarjuk tartani, a munkanélküliség esetére való biztosítás valamely rendszerének megvalósítására kellő időpontban kell elszánnunk magunkat.

A mai értelmiségi többlet elhelyezése szempontjából is végül különös figyelemmel kell kísérni, hogy miként követelnek a győztes nemzetek honfitársaiknak a tengerentúli idegen

országokban bevándorlási szabadságot, nemzeti iskoláztatást, konzuláris felügyeletet, politikai kiváltságokat, megkülönböztetett földtulajdont stb., olyan országok, amelyek mindezt az autochton minoritásaik szempontjából nem tartják annyira figyelembeveendőnek. Nekünk is szabad lesz annak idején azokra az érvekre, amiket ők ott érvényesítenek, testvéreink érdekében hivatkozni. És van remény arra, hogy ennek idővel meg is lesz a hatása, mert, ha az emberek etikai természete nem is nagyon változik, de fejlődik a nemzetek közötti összeműködésnek etikája és ezért is népesedésünk elé, hosszabb időtartamot véve tekintetbe, bizalommal nézhetünk.

Ferenczi Imre.

Kritikai megjegyzések a magyar kir. központi statisztikai hivatal időszi kiadványairól.

A magyar királyi központi statisztikai hivatal működésének fontos állomásához jutott. A közelmúltban közreadta az 1923—1925. évekre szóló magyar statisztikai évkönyvet s ezzel kiküszöbölte rendszeres közleményeinek azt a fogyatékoságát, hogy azok csak nagy késedelemmel jelentek meg. Ez valóban komoly hiány volt, melynek okai közismertek: állami életünknek, a közigazgatás folytonosságának a békeszerződés és a kommunizmus előidézte összeomlása és a költségvetési fedezet elégtelensége.

A mai viszonyok között a statisztikai adatközlés frissesége a vonatkozó adatok használhatóságának alapvető követelménye, miután pedig kívánatos, hogy a gyakorlati politika megbízható alapokra épüljön, azt kell remélnünk, hogy az 1926. évi statisztikai évkönyv a közel jövőben meg fog jelenni s hogy attól kezdve minden év adatai a reá következő év közepe táján közzé fognak tétetni. S remélhetőleg a jövőben nem fognak többet olyanfajta technikai nehézségek sem támadni, amelyekre a most megjelent évkönyv előszava utal, mikor megindokolja, hogy 1927. év június havában miért nem lehetett még egyes adatgyűjtések 1925. évi eredményeit közreadni.

A statisztikai évkönyv közreadásának várható rendes időbeli vágányba való zökkenése a statisztikai hivatal életének egyik fontos eseménye. Egy másik fontos esemény az Országos Gazdaságstatisztikai és Konjunkturakutató Bizottság megalakítása, mely a központi statisztikai hivatalnak véleményező és javaslattevő szerve lesz az összes gazdaságstatisztikai ügyekben. Erre a bizottságra fontos feladat vár. A statisztikai hivatalnak a munkája a dolog természete szerint rendkívül sokoldalú és sietős, amellet az a terület, amelyre vonatkozóan adatokat gyűjt, folytonosan bővül. A legutóbb megjelent statisztikai évkönyvnek részben új, részben lényegesen bővült táblázatai szembeötlően igazolják ezt a fejlődést. A magyar

központi statisztikai hivatal *feladatának magaslatán áll.* Közismert tény, melyet valóban felesleges hangoztatni, hogy munkássága a világ bármely statisztikai hivatalának tevékenységével kiállja a versenyt. Mégis megtörténik, hogy közleményeibe hibák és tévedések esúsznak belé, melyek részben módszerbeli fogyatéknak, részben a szükségképen siető munka előidézte elnézéseknek a következményei. A statisztikai munka természetéből következik, hogy ezek teljesen sohasem küszöbölhetők ki. A csökkentésük azonban természetesen fontos érdek, már azért is, mert gyakran a közreadott adatfeldolgozásokból az elkövetett hibák már meg sem állapíthatók és hibás következtetésekhez vezethetnek. Az Országos Gazdaságstatisztikai és Konjunkturakutató Bizottság ezen fogyatéknak kiküszöbölése tekintetében lehet értékes kezdeményező, amelltt a statisztikai adatgyűjtés és adatfeldolgozás gyakorlatilag szükségesnek látszó kiterjesztése ügyében is tud majd becses útbaigazítással szolgálni. A jelen igénytelen cikknek célja a Magyar Statisztikai Évkönyv és a Magyar Statisztikai Szemle adatközléseinek néhány könnyen kiküszöbölhető és emelltt szembeötlő fogyatéknak a figyelmet felhívni. A dolog természete szerint ez csak többé-kevésbé rendszertelen egymásutánban történhetik meg, amely miatt a cikkíró már azért is kénytelen előzetesen elnézést kérni, mert attól tart, hogy — bár szándéka ellenére — azt a látszatot keltheti, mintha az említett statisztikai közleményeknek viszonylag jelentékeny része volna kifogásainak tárgya, holott csupán egynéhány adatösszeállítás módosítása érdekében kíván sikraszállni s teljesen elismeri a központi statisztikai hivatal munkásságának komoly és *általános* értékét.

De térjünk a tárgyra.

1. A Magyar Statisztikai Szemle „Magyarország gazdasági jelzőtáblája“ címmel havonként rendszeresen közöl sokféle adatot, amelyeknek célja nyilván az, hogy a magyarországi konjunktura alakulásáról visszatekintő képet nyerjünk. Ezen táblázat első adatsorozatja a *népmozgalomra* vonatkozik. Itt elsősorban a *megnevezéseket* kell kifogás tárgyává tenni. A havonkénti abszolút számadatokból ugyanis viszonyszámok számlítatnak ki, a szöveg szerint azt tüntetvén fel, hogy 1000 lélekre hány házasságkötés, elveszületés, halálozás, gümőkóros halálozás, illetőleg mekkora szaporodás esik (n. b. helyesebb volna szaporodás helyett *természetes* szaporodásról beszélni). A szöveg értelmének megfelelően a havi adatokból kiszámított viszonyszámok azonban — anélkül, hogy ez bárhol is fel volna tüntetve, — tizenkettővel meg vannak szorozva s így a valóságban nem azt fejezik ki, hogy a vonatkozó jelenségnek mekkora az 1000 lélekhez viszonyított gyakorisága a vonatkozó hónapban, hanem azt, hogy ez a gyakoriság mekkora *volna*, ha

az egész év valamennyi hónapjában ugyanazzal az intenzitással jelentkezne, mint a szóbanforgó hónapban. Nyilvánvaló tehát, hogy a szöveget módosítani kell.

2. Ugyanezen adatsorozatban a csecsemőhalandóságra vonatkozó közlésnek nagyobb fogyatékosága van. A csecsemőhalandóság intenzitását hagyományosan úgy szokás kifejezni, hogy a valamely esztendőben egy évnél fiatalabb korban elhaltakat az ugyanazon évben élve szülöttek számához viszonyítják százalékosan. Módszertanilag ez helytelen eljárás, ami Zeuner, Knapp és Lexis nyomán idestova hatvan esztendeje ismeretes is. A csecsemőhalandóság intenzitását érzékeltető viszonzszám a valóságban azt akarja kifejezni, hogy 100 újszülött közül hány fog egy évnél fiatalabb korban meghalni. A valamely évben egy évnél fiatalabb korban elhaltak számának az ugyanazon évben szülöttek számához való viszonyítása azonban nem fejezi ezt ki. A csecsemő-halálesetek ugyanis részben a megelőző születési évhez tartozó csecsemőket sújthatják, míg valamely év szülöttei születésüknek a rákövetkező évben bekövetkező első évfordulójáig ki vannak még téve az egy éven aluli korban való elhalálozás veszélyének. A vázolt tény a csecsemőhalandóság évi intenzitását jelző viszonzszám kiszámításánál tekintetbe vehető, ha a megfelelő egyszerűbb vagy komplikáltabb, régóta ismeretes formulák valamelyikét alkalmazzuk, miközben mindig arra is tekintettel kell lennünk, hogy a megelőző születési év csecsemői a rákövetkező évben átlagosan idősebbek az utóbbi születési évhez tartozó csecsemőknél és ezért már nagyobb valószínűséggel remélhetik azt, hogy megérik első születésnapjukat. A leghelyesebb eljárás azonban az, ha a feldolgozás szétbontja minden év csecsemő-haláleseteit, kimutatva azt, hogy mely születési évből kerültek ki.

Az *évi* adatokból kiszámított csecsemőhalandósági szám korrigálása normális körülmények között, akkor ugyanis, amikor a születéseknek a száma egyik évről a másikra nem fluktuál nagyon, nem túlságosan fontos s a hivatalos kiadványok valóban mindenütt többnyire a nyers adatokat közlik. Magyarország esetében azonban megfelelő korrekció, illetőleg egy helyesebb módszerrel kiszámított csecsemőhalandósági szám közlése igen fontos volna. A háborús csecsemőhalandóság hivatalosan közzétett viszonzszámai a születések számának nagyfokú ingadozása következtében természetesen egyenesen komikusan eltorzultak, de még a háborút követő esztendőben is akkora a születések számának évről-évre való ingadozása, hogy a statisztikai évkönyvekben közölt viszonzszámok okvetlenül helyesbítendőek. volnának, miként azt a túloldalon következő összeállítás igazolja:

Év	Élve születések száma	Az egy évnél fiatalabb korban elhunytak száma	Száz élve születésre esik egy éven aluli halálozás (a Magyar Statisztikai Évkönyvek adata)	Száz élve született közül egy évnél fiatalabb korban elhal (helyesebb módszerrel kiszámított viszonyyszám)
1919-ben	225.115	35.716	15.9	—
1920-ban	258.751	49.858	19.3	20.1
1921-ben	255.453	49.224	19.3	19.2
1922-ben	249.279	49.358	19.8	19.6
1923-ban	238.971	43.943	18.4	18.1
1924-ben	221.462	42.810	19.3	18.8
1925-ben	235.480	39.530	16.8	17.1
1926-ban ¹	224.725	37.863	16.8	16.5

Látható, hogy a két, különböző módszerrel kiszámított viszonyyszám között az eltérés elég jelentékeny. A második viszonyyszám is csak megközelítően pontos, amennyiben ennél, Lexis javaslata nyomán, a viszonyítás alapjául egy mérlegelt átlagot vettünk, melynél a folyó év szülötteinek a száma két, a megelőző év szülötteinek a száma pedig egy súllyal mérlegeltetett. Érthető, hogy habár ez sem tökéletes, mégis ez a megfelelőbb eljárás s így táblázatunk utolsó rovatának viszonyyszámai az utolsóelőtti számoszlop adatainál hűebben tükröztetik vissza a csecsemőhalandóság intenzitásának az alakulását. Ebből az következik, hogy a statisztikai évkönyvnek az utóbbi alapon (vagy valamely még pontosabb módszer szerint) kiszámított csecsemőhalandósági számot kellene közleményeiben feltüntetnie. Az a körülmény, hogy a külföldi közlemények is többnyire a régi fajta, pontatlan eljárást követik, ebben az esetben nem menti a konzervativizmusunkat.

Visszatérve most már a Magyar Statisztikai Szemle gazdasági jelzőtáblájára, rá kell mutatni arra, hogy a vázolt hiba a havi csecsemőhalandósági szám kiszámításánál még feltűnőbbé válik. A születéseknek a száma — miként valamennyi egyéb népmozgalmi jelenség — erős szezonzerű fluktuációnak van alávetve. Nyilván tehát nincs semmi jogosultsága annak, hogy a valamely hónapban egy éven aluli korban elhaltakat az ugyanazon hónapban szülöttek számához viszonyítsuk, mikor a halálesetek részben a megelőző tizenegy hónapban szülöttek sorából kerültek ki, míg a hónap új szülöttei még a következő tizenegy hónapban is ki vannak téve annak a veszélynek, hogy egy évnél fiatalabb korban meghalnak. A gazdasági jelzőtáblában közölt, természetszerűleg igen nagy fluktuációkat mutató vonatkozó havi viszonyyszámok ennek következtében egyenesen félrevezetőek és távolról sem fejezik ki a csecsemő-

¹ Az 1926. évi adatok a Magyar Statisztikai Szemle 1927. évi júliusi számában közölt gazdasági jelzőtáblából vannak átvéve.

halandóság intenzitásának havi variációját. Azokban a hónapokban, amelyekben a születéseknek a száma magas, a csecsemőhalálozási szám túl alacsony, azokban pedig, amelyekben a születéseknek a száma alacsony, a kimutatott csecsemőhalálozási szám túl nagy. Igaz, hogy ellenkező hatást vált ki az a körülmény, hogy azokban a hónapokban, amelyekben a születéseknek a száma magas, a legfiatalabb korú csecsemők száma is viszonylag megduzzad, ami, miután ezeknek a halandósága a legmagasabb, ismét a nyers halálozási szám emelése irányában hat.

A népmozgalmi jelenségeknek az imént említett szezonszerű fluktuációja következtében egyébként valamennyi csak akkor volna alkalmas arra, hogy a gazdasági helyzet alakulását kifejezésre juttassa, ha úgy ezen szezonszerű változások befolyása, mint a hosszabb időszak folyamán megnyilvánuló fejlődési irányzatoknak a hatása kiküszöböltetnék (de a születések számának az alakulása még ebben az esetben is csak a megelőző kilencedik hónap gazdasági helyzete szempontjából birna érzékelhető értékkel). A csecsemőhalandóság tényleges intenzitására különösen áll ez, úgy, hogy a nyers csecsemőhalálozási szám nem csupán a születések száma imént említett változásának a behatása alatt áll, hanem egyúttal úgyszólván öntörvényileg is fluktuál az év különböző időszakaiban. Az újabb gazdaságstatisztikai kutatás legfontosabb módszerei az ilyen változások és irányzatok hatásának a kiküszöböléséből állnak és bár ezen módszereket népmozgalmi jelenségek vizsgálatánál eddig nem alkalmazták, nyilvánvaló, hogy ilyen irányú felhasználásuk is sikeres volna. Ismeretes hiszen, hogy a halálozási szám csökkenése, a gümőkórban és más ragályos betegségekből elhaltaknak a száma, a csecsemőhalandóság stb., elsősorban a népegészségügynek az állam által történt sikeres megreformálása következtében mutat csökkenő irányzatot az utolsó években. A gazdasági jelzőtábla összehasonlítás céljából közli ugyan a megelőző év vonatkozó hónapjának adatait is, ez azonban nem elégséges az összehasonlítás megtételére, mivel tudni kellene legalább azt is, hogy a megelőző év megfelelő hónapjának az adata hogy viszonylott a közvetlenül megelőző hónap adatához.

3. A Magyar Statisztikai Szemle rendszeres időközökben jóval a Statisztikai Évkönyveknek megjelenése előtt közli a népmozgalomra vonatkozó ideiglenes adatokat (utoljára az 1927. évi februári számban a 105—107. lapon Magyarország 1926. évi népmozgalmáról és az 1927. évi augusztusi szám 748—750. lapján Magyarország népmozgalmáról az 1927. év I. felében). A statisztikai hivatalok adatközlései pontosságának jó mértéke az ilyen előzetes és a végleges adatok közötti különbség nagysága. Mentől kisebb a különbség, annál megbízhatóbb számba mehet

a végleges adat (mely természetesen mindamellettt ugyancsak eltakar még egy kisebb, szükségszerű, kiküszöbölhetetlen, de teljesen jelentőség nélküli hibát), mentől nagyobb az eltérés, annál jogosultabb a bizalmatlanság a véglegesként közölt adattal szemben is. A népmozgalomra vonatkozó végleges adatok eddig az 1926. évig bezárólag közöltettek (1925-ig a Statisztikai Évkönyvekben, az 1926. évi végleges adat a Statisztikai Szemle gazdasági jelzőtáblájában). Az ideiglenes adatoknak a véglegesekkel való összehasonlítása a statisztikai hivatal ezen osztálya működéséről meglepő bizonyítványt ad, melyet a nagy eredmény iránti teljes méltánylással kell elismerni. 1921-ben az ideiglenes és végleges adatok közötti eltérés még elég jelentékeny volt: az adatok egy részénél 15%-os. Ez a különbség azóta évről-évre fokozatosan csökkent és az 1926. évi adatoknál már a jelentéktelenségig zsugorodott össze. Ez a fejlődés annál elismerésre méltóbb, mert amellettt az ideiglenes adatok közreadásának frissesége is megfelel a legfokozottabb várakozásnak.

Jelen cikknek a célja azonban nem a dicséret, hanem a hibák keresése. S ezért nem hallgatható el, mennyire sajnálatos, hogy a statisztikai hivatal olyankor, midőn a népmozgalomra vonatkozólag közreadja adatfeldolgozásának utolsó ideiglenes eredményeit, azokat a korábbi évekre vonatkozó ideiglenes és nem a már ismert — és másutt közreadott — végleges eredményekkel hasonlítja össze. Ez különösen azért sajnálatos, mert a statisztikai fogyasztóközönség igazán nem gondolhat arra, hogy a korábbi évek ideiglenes adatai csekély értékűek, miután a végleges adatoktól túlságosan eltérnek.

A statisztikai munkának egyik alapelve, hogy csak hasonló adatokat lehet és szabad egymással összehasonlítani. A szóbanforgó esetben azonban a korábbi évekre vonatkozó végleges adatok az ideigleneseknél inkább tekinthetők homogéneknek az 1926. évi előzetes adatokkal. A statisztikai adatfeldolgozások ideiglenes eredményeinek előzetes közreadása egy igen célszerű szükségmegoldás, mely kielégíti a friss adatok iránti erős szükségletet. Az azonban, hogy az ilyen adatok — habár csak ideiglenesen is — mikor tekintetnek a közreadásra érettnek, tisztára és teljességgel a feldolgozó egyéni ízlésétől függ. Már ez a körülmény is igazolja, hogy nem szabad korábbi ideiglenes adatokra akkor is még visszatérni, mikor már véglegesek is állanak rendelkezésre, miután a dolog természete szerint nem lehet évről-évre az ideiglenes eredményeket *megegyező pontatlansággal* közreadni, hisz előre tudni sem lehet, hogy a végleges adatok mely mértékben fognak az ideiglenesektől eltérni és így a különböző évek ideiglenes adatai már ezért sem tekinthetők homogéneknek. Ha egyszer rendelkezünk már végleges adatokkal, örüljünk annak és használjuk kizárólag azokat: az újabb ideiglenes adatokat bizvást össze szabad hasonlí-

tani a korábbi végleges adatokkal, de — különösen a konkrét esetben — semmiként sem szabad párhuzamba állítani a korábbi években közölt ideiglenes adatokkal.

4. A gazdasági jelzótáblának a munkapiaera vonatkozó adatai három csoportból állanak: az első csoport a hatósági munkaközvetítésre vonatkozik (n. b. azt a körülményt, hogy ezek az adatok *kizárólagosan* a hatósági munkaközvetítésre vonatkoznak, a szövegben nyomatékosabban lehetne feltüntetni!), a második csoport a keresztényszocialista és a szociáldemokrata szakszervezetek által nyilvántartott munkanélküliek számát tünteti fel, a harmadik csoport a munkabérekre vonatkozik. Ezen utóbbi adatok nem a valóságban fizetett munkabéreket tüntetik fel, hanem a hatósági munkaközvetítő hivatalnál Budapesten felajánlott munkabérek mérlegelt átlagát. Ezen adatoknak értéktelenségét legjobban a hatalmas fluktuációjuk bizonyítja. Ezen adatok szerint a bádigosok munkabére állítólag a következőként alakult például:

1927 januárban	69 pengőfillér
februárban	72 „
márciusban	82 „
áprilisban	72 „
májusban	69 „
juniusban	75 „

Az asztalosok munkabére lenne:

1927 januárban	62 pengőfillér
februárban	65 „
márciusban	61 „
áprilisban	57 „
májusban	69 „
juniusban	65 „

A szabólegények munkabére pedig a következő volt:

1927 januárban	56 pengőfillér
februárban	65 „
márciusban	75 „
áprilisban	71 „
májusban	62 „
juniusban	56 „

Úgyebár, ezek nem meggyőző szám adatok? S ha megbízhatóbb adatokat nem lehet szerezni, jobb volna semmit sem közölni.

A hatósági munkaközvetítésre vonatkozó adatokról nehéz ítéletet mondani. Nyilvánvalónak látszik, hogy ezen adatok a megürült munkahelyeknek és a munkakeresők számának csak kisebb részét foglalják magukban, miután a hatósági munkaközvetítés útján még a bejelentett üres munkahelyeknek is csak valamivel több, mint a fele töltetik be. Mindamellet, érzés szerint, a vonatkozó adatok fluktuációját (tehát nem magukat az

adatokat!) reprezentatív értékűeknek lehet tekinteni. Mégis felmerül a kérdés, nem volna-e lehetséges ezen adatokat más munkaközvetítő szervek adataival kiegészíteni. S egyúttal nem lehet elhallgatni azt, hogy különös, hogy a Magyar Statisztikai Szemle 1927. augusztus legvégén megjelent száma még mindig csak a hatósági munkaközvetítők 1926. évi *ideiglenes* adatait közli. Ez természetesen nem a statisztikai hivatal mulasztásának a következménye, mindamellett mégis meg kell említeni.

A munkanélküliekre vonatkozó adatokról nincs különösebb megjegyzésem. Mindenesetre szükséges volna azonban nem csupán a szakszervezetek munkanélkülieinek a számára, hanem a *taglétszámukra* is figyelemmel lenni, miután az utóbbinak esetleges jelentősebb változásai természetesen az előbbieket is befolyásolják.

A munkapiacra vonatkozó mindhárom adatesoportnál természetesen ki kellene küszöbölni az általános fejlődésirányzat hatását, valamint a szezonyszerű változások befolyását, miután csak ezen korrekció elvégzése után jellemezhetik a gazdasági helyzetet. Amellett helyes volna a munkásbiztosító hivatalok havi tagforgalmának adatait is már itten közreadni, miután valószínű, hogy a rendelkezésre álló statisztikai adatok közül azok adják a hazai munkapiac mozgalmáról a legtalálhatóbb képet.

5. A gazdasági jelzőtábla harmadik adatesoportja termelési adatokat közöl. Itt helyes volna a mezőgazdasági termelés eredményein kívül a termények árát is feltüntetni. Nyilvánvaló ugyanis, hogy a mezőgazdaság pénzhozadéka az, amitől a gazdaköröknek, s közvetve az országnak gazdasági helyzete függ. A széntermelés adatait pedig helyes volna a szénbehozatal és kivitel adataival kiegészíteni, miután elsősorban a *szénfogyasztás* az, ami az ország gazdasági konjunkturája számára jellemző.

6. A gazdasági jelzőtáblán más apróbb módosításokat is kellene eszközölni. Így például a svájci frank-pengő árfolyamviszonynál a feltüntetett egy tizedes nem elégséges, legalább kettőre van szükség, hogy a mai kisebb árfolyamingadozások kifejezésre jussanak, mert így egy svájci frank értéke mindig egészen változatlanul 1.1 pengővel szerepel. Jó volna a paritást is feltüntetni stb.

7. A Magyar Statisztikai Szemle a fentebb, (3) alatt idézetten kívüli cikkeiben is találni néha megbírálni valót. Így pl. az 1927. évfolyam 735. lapján egy táblázat van Bulgária fontosabb gazdasági adatairól. Itt az 1920—26. évi adatok az 1913. évi adatokkal vannak szembeállítva, ami hiba, mert Bulgáriában az 1913-as esztendő nem volt normális, a Balkán-háború következtében. A táblázatban kimutatott adatok ennek megfelelően a háború előtti Bulgária helyzete és viszonyai szempontjából

nem bírnak komoly ismeretértékkel (így például 1913-ban a halálosetek száma meghaladta a születések számát).

Az ilyenfajta tévedések persze nem túlságosan jelentősek, a statisztikai hivatal közleményeiben nem is túlságosan gyakoriak. Azonban úgy hisszük, hogy az ilyenfajta kisebb — és természetesen könnyen kiküszöbölhető és megelőzhető — hibák felrívásával bizonyítjuk be legjobban, mily nagyra becsüljük statisztikai hivatalunknak munkásságát. Az ő közleményeiből még az ilyenfajta elnézéseket is ki kell küszöbölni.

8. A Magyar Statisztikai Szemle rendszeresen közöl a budapesti tőzsdén jegyzett részvények árfolyamingadozását mutató indexszámokat. A vonatkozó összeállításból a faipari, az olajipari és az élelmezési vállalatok csoportja állandóan kimarad. Ideje volna egyébként a fixkamatozású értékek árfolyamindexét is nyilvántartani.

9. Az új, 1923—1925. évekről szóló statisztikai évkönyv táblázatai között tallózva, ugyancsak találunk helyesbítendő dolgokat. Legyen szabad ezek egynémelyikére is felhívni a figyelmet. Kifogásolható, hogy ott, ahol a statisztikai adatok törvényhatóságokként részletezve közöltetnek, ez a részletezés nem a mai törvényhatósági beosztás, hanem a békeszerződések előttinek alapján történik. Igaz ugyan, hogy miután Bereg vármegyének Szabolcs, illetőleg Szatmár vármegyéhez csatolt része külön kimutattatik a többi megvesonkított vármegye maradékrésze egészében egyesítettett, egyik vagy másik megyével az új közigazgatási beosztásra vonatkozó adatokat bárki kiszámíthatja magának, mégis úgy véljük, helyesebb volna az adatközlést a jelenlegi közigazgatási beosztásnak megfelelően csoportosítani.

A statisztikai évkönyv táblázatai tekintetében egész általánosságban azt kell mondani, hogy rendkívül sajnálatos, hogy magyarázó jegyzetek csak szórványosan egészítik ki az egyes táblázatok adatait. A statisztikai feldolgozás eszményét az jelenti, ha minden egyes táblázat önmagában megáll, tehát adatai tartalmának és jelentőségének felismerése más táblázatok vagy másutt fellelhető magyarázó szövegek áttanulmányozása nélkül is lehetséges. Ezen eszmény lehető megközelítése különösen statisztikai évkönyveknél nagy jelentőséggel bír. A statisztikai évkönyvek elsősorban a mindennap gyakorlati szükségletének a kielégítését hivatottak szolgálni. Lapjaikat tehát nagyrészt kevésbé szakértő közönség forgatja. Ennek a közönségnek nem igen van és nem is igen lehet tudomása arról, hogy a különböző táblázatok miként egészítik ki egymást és hogy az egyes táblázatoknak nyersen néha némileg érthetetlennek tűnő adataira vonatkozólag mely forrásokból lehet felvilágosító magyarázatot nyerni. A kormányjelentések ugyan többé-kevésbé a statisztikai évkönyvek szöveges

részének a szerepét is betöltik, azonban tekintetbe kell venni egyrészt azt, hogy azok a statisztikai évkönyvekkel nem egy időben kerülnek nyilvánosságra, másrészt pedig azt, hogy a statisztikai fogyasztóközönség nagyobbik része kétségtelenül nem veszi magának a kormányjelentések áttanulmányozásának a fáradságát. De sokszor még a szakértő olvasó sem találhatja meg az egyes, érthetetlennek tűnő adatnak a magyarázatát, pedig az érthetlenség esetleg csak látszólagos és hol tárgyi, hol a statisztikai feldolgozás technikájával kapcsolatos okokra vezethető vissza. Ezért, bár a statisztikai hivatalunk által követett eljárás ugyancsak tiszteletreméltó példákra hivatkozhatik, kívánatos volna, ha áttérne azon néhány külföldi statisztikai hivatal által újabban követett eljárásra, melynek lényege az, hogy minden egyes táblázat a magyarázó és felvilágosító, szükség esetén pedig egyenesen használati utasítást is adó jegyzetek tömegével lesz ellátva.

10. A Statisztikai Évkönyvnek a 13. lapon közölt 12. számú táblázatánál, mely a népesség írni és olvasni tudására vonatkozik, felmerül az a kérdés, nem volna-e helyesebb a 10 évnél idősebb népességből írni és olvasni tudókat kimutatni, miután a táblázat szerinti hatodik életév korainak látszik az analfabetizmus megítélése szempontjából. Az analfabetizmus alakulásának igazi jellemző adata azonban annak kimutatása volna, hogy a 10—14 vagy a 15—19 évesek koresoportjában mekkora az írni és olvasni tudóknak a százaléka. Az ugyanis nem remélhető, hogy az idősebb koresoportok analfabétái sajátítsák el az írni-olvasni tudás mesterségét.

11. A 16. tábla a kereső népesség 1920. évi demográfiai adatait tünteti fel. A 19. lap szerint 798 nagybirtokosunk van, ezek közül azonban csak 796 tudna írni és olvasni, noha a 17. lap tanúsága szerint valamennyi elmúlt már 15 éves. Ez lehetséges, de, kérdelem, valószínű-e? Igaz, hogy a különbség a két ismeretlen korú nagybirtokosnak tulajdonítandó, de ebben a formában mégis zavar, hisz az arányszámításnál maga a statisztikai hivatal is úgy tünteti fel, hogy nagybirtokosainknak csak 99.8%-a tud írni-olvasni. És az is valószínűtlen, hogy az ipari tisztviselők közül 14, (csak 2 ismeretlen korú) a kereskedelmi tisztviselők közül 1 és a közlekedési tisztviselők közül ugyancsak 2 analfabéta volna. De a 23-ik lap szerint még az állami, vármegyei és városi tisztviselők között is akadna analfabéta. Néze-tünk az, hogy ezek feldolgozásbeli hibák következtében lettek kimutatva. Ezek a hibák kis jelentőségűek, ha felmerülnek, nem érdemes a feldolgozási íveken helyesbítésüket keresni, de a nyomtatott táblákból el kell tüntetni őket, nem a hiba nagyságára való tekintettel, — ilyen kis hibák alighanem más táblázatban is előfordulnak, anélkül, hogy észrevennők azokat — hanem azért, mert valószínűtlenségük követ-

keztében szembeötlenek és zavarnak. Hiszen a tisztviselő fogalmához hozzátartozik az írni-olvasni tudás! Az idézett 19. lapi táblázatból különben más meglepő dolog is kitűnik, pl. az, hogy 212 véderőbeli altiszt analfabéta. Mindenki tudja, hogy az írni-olvasni tudás az altisztté való kinevezés előfeltétele.

12. A 19. táblázat a házasságok termékenységére vonatkozik. A házasságok termékenységének a megállapítása a legszubtilisabb statisztikai feladatok közé tartozik. Pontosan csak a házasságok megszűntekor állapítható meg, a gyakorlati szükséglet azonban korábbi megállapítást igényel. A megközelítésre vonatkozó módszerek közül egyik sem tökéletes, a statisztikai hivatal azonban távolról sem választotta a legmegfelelőbbet akkor, amikor viszonyszámokként feltünteti, hogy száz özvegy nőre hány életben levő gyermek esik és hogy az életben levő gyermekek száma hány százaléka az összesen megszületett gyermekek számának. Különösen az utóbbi viszonyszám teljesen jelentőség nélküli. Az özvegy nők házassági termékenységét leghelyesebben az elveszületett gyermekek száma alapján lehet megállapítani. A megszűnt házasságoknál is jelentősége van a házasság tartamának. A vonatkozó adatokat a statisztikai évkönyv természetesen már helyszűke miatt sem közölheti. De ezen megszűnt házasságok átlagos termékenységét így is meg tudjuk állapítani. A fennálló házasságok gyermekáldása azonban semmiféle következtetést nem enged a házasságok termékenységére, ha az adatok nincsenek felbontva a házasságok időtartama szerint. A 28. lap táblája ennek következtében kétes értékű.

E táblák — és néhány másik is — vétkeznek a statisztikai feldolgozásnak egy, sajnos még az elmélet által is elhanyagolt sarkalatos elve ellen. Vannak arányszámok, amelyek maguk, valamint a kiszámításuk alapját képező adatok is, teljesen pontosak, de amelyeket mégsem szabad leközozni, mert a körülmény, amelyet kifejeznek, a valóságban teljesen jelentőség nélküli. Az ilyen adatok ugyanis félrevezetnek a gyakorlatban, mert az olvasójuk erőszakkal jelentőséget próbálnak nekik tulajdonítani, arra gondolva, hogy közlésüknek kell, hogy oka legyen. Ilyen jelentőség nélküli és mégis félrevezető pl. az az imént idézett adatközlés, mely kimutatja, hogy az özvegy nők életben levő gyermekeinek a száma hány százaléka az összesen megszületett gyermekek számának.

13. A népesedési mozgalmra vonatkozó táblázatok közül a csecsemőhalandóságra vonatkozó viszonyszámok kiszámításának helytelen módszerét már fentebb, (2) alatt említettük. Sok más táblázat tekintetében is lehetséges volna bizonyos változtatásokat javasolni. A közölt viszonyszámok ugyanis nagyrészt nyersekek, a kortagozódásra nincsenek tekintettel. Nem volna e

például lehetséges törvényhatóságokként a standardszámítás alapján korrigált halálozási számot közölni? Ha a kortagozódásra gondolunk és arra, hogy az az utolsó 10—15 év alatt elég jelentékenyen megváltozott, az is nyilvánvalóvá válik, hogy pl. a 33. lapon közölt 3. tábla azon adata, hogy ezer lélekre hány házasságkötés és felbomlott házasság esik, minden jelentőséget nélkülöz. Ilyenfajta adatot pedig egész sort lehet a statisztikai évkönyvből idézni. Gyakorlott statisztikust ezek az adatok nem vezetnek félre, de a tapasztalatlan statisztikai fogyasztót könnyen megzavarhatják.

Olyanfajta kimutatásoknál, mint a 34. lap 5. táblázata, mely a házasulók életkorát tünteti fel, vagy a 34—35. lap 7. táblája, mely a házasulók vallását mutatja ki, vagy a 36. lap 12. táblája, mely a szülötteket a szülők életkora szerint részletezi, helyes és szükséges volna kombinációs feldolgozást közölni, a szóbanforgó esetekben kimutatva, hogy a különböző korú, illetőleg vallású vőlegényeknek mily korú, illetőleg vallású volt a menyasszonya, illetőleg, hogy az apa életkora hogy viszonylik az anya életkorához. Ezen körülményeket a statisztikai hivatal az időközönként publikált népmozgalmi kötetekben kimutatja, de helyes volna azokat már az évkönyvben is közreadni. Úgyesen szerkesztett részletes kombinációs táblázatok alig vennének több helyet igénybe a közölt tábláknál, ismeretértékük azonban jóval nagyobb volna. Amellett tekintetbe veendő, hogy a kombinációs táblából összevont táblát minden nehézség nélkül bárki készíthet magának.

Annak sincs különösebb célja, hogy — a 37. lap 15. táblázata mintájára — a hónapok szerinti halálozásokat analitikai viszonyszámokban is részletezzük. Több ok szól ellene. Az egyik az, hogy a hónapok eltérő hosszúságúak és erre tekintettel kell lenni. Egy másik ok az, hogy a csecsemőhalandóság, mely a születés utáni első hónapban a legnagyobb, a születések nagyobb számát feltüntető hónapokban természetesen nagyobb, mint egyébkor, mely körülmény az említett analitikai viszonyszámokat ugyancsak szükségtelenül befolyásolja.

A 37—38. lapon közölt 16. tábla kimutatja többek között azt is, hogy a különböző vallásúak és anyanyelvűek csoportjaiban 100 haláleset közül hány az egy éven aluli halálozás. Ezt is felesleges kimutatni, miután ezekből a viszonyszámokból a csecsemőhalandóság intenzitására nem lehet következtetni. Hiszen természetes, hogy a nagyobb termékenységű csoportokban az összes halálesetek nagyobb százaléka esik a csecsemőhalottakra.

14. A halálokok statisztikájának a megreformálása nem végezhető el a statisztikai évkönyv összeállításának a kapcsán. Mégis meg kell említeni, hogy feltétlenül szükséges volna úgy a közvetlen mint a másodlagos halálokokat kimutatni. Tudok

esetről, mikor aggkori végkimerülésben szenvedőnek halotti bizonyítványába az orvos tüdőlobot írt, miután — miként az gyakori eset — a halál előtt néhány órával tüdőlob állott be. Más esetben tüdőrákban szenvedő halotti bizonyítványába tüdővérzés került, mivel a közvetlen halálok az utóbbi volt, stb. stb. Nyilvánvaló, hogy ilyenmód a halálokokról helytelen képet kapunk.

15. A 41. lap 21. táblája többek között a különböző vallásfelekezetekhez tartozó népességnek az egyes évek végére kiszámított számát közli. Ez a kiszámítás a természetes népszaporodás alapján van eszközölve. Nem volna-e azonban helyes a kiszámításnál a 273. lapon kimutatott áttérésekre is tekintettel lenni?

16. A szociális statisztika köréből a hatósági munkaközvetítők útján megajánlott órabérekre (54. lap) vonatkozó megjegyzéseinket már fentebb, (4 alatt) megtettük.

17. Az östermelés statisztikája tekintetében szabad talán azt az eszmét megpendíteni, hogy olyan esetben, mikor, mint a 79. lap 11. táblájában, a termés értéke kimutatattik, az átlagár megállapításának a módja jegyzet alakjában megemlíttessék.

18. Az iparra vonatkozó adatok közül több olyan van, amely kérdésesnek látszik. Ezek közül csupán egyet kívánok felemlíteni. A 120. lap szerint volt

1921-ben	250
1922-ben	380
1923-ban	402
1924-ben	414

malom. Malomiparunk valóban ily meglepően fejlődött volna? Avagy inkább arról van szó, hogy a statisztikai felvétel módja változott meg? Ha — s ez a valószínű — az utóbbi feltevés a helytálló, úgy azt meg kellett volna említeni s az adatokat is lehetőleg úgy felbontani, hogy az előző év kritériumainak megfelelő malmok adatai külön is szerepeljenek. Ez a kérdés azért is fontos, mert a malmok adatai valamennyi összefoglaló gyár-
ipari statisztika adataiba belefoglalva is szerepelnek (a IX. ipari főcsoportban: élelmezési és élvezeti cikkek gyártása). A malmoknak idézett példája pedig jogosulttá teszi azt a feltevést, hogy a statisztikai felvétel hasonló kiterjesztése a gyár-
ipari statisztika más adatait is befolyásolta, már pedig statisztikai adatok összehasonlítása csak akkor lehetséges, ha az egyszer felállított kritériumokhoz a legszigorúbban ragaszkodunk.

19. A részvénytársaságok adatai között is van valami, amit kifogásolni kell. A 122. lap második táblázata szerint 1923-ban 3504, 1924-ben 4073 részvénytársaság állt fenn. Ugyanazon lap harmadik táblázata szerint 1923-ban 2743, 1924-ben pedig 3302 részvénytársaság állt fenn. A különbség oka az, hogy az idézett második táblázatban a hitelüzlettel foglalkozó részvény-

társaságok még szerepelnek, míg a harmadik és a részvénytársaságokra vonatkozó további összevont táblázatokból kimaradtak. Az, hogy ez a körülmény az elsőnek idézett 122. lapi második tábla jegyzetében meg van említve (máshol azonban sehol sem), nem elégséges. A hitelügyletekkel foglalkozó részvénytársaságok adatainak valamennyi, a részvénytársaságokra vonatkozó táblázatban szerepelnie kellene.

20. A 129. lap első táblázata a gabonaneműek átlagos árát közli a budapesti árú- és értéktőzsde jegyzései alapján. Miután azonban a tőzsde időnként megváltoztatja azt a minőséget, amelyre vonatkozó árakat jegyez (a minőségi különbségekért árbonifikációt vagy árendedményt engedélyezvén szabványai-ban), meg kellene jelölni az átlagárban szereplő átlagos búza minőségét is.

Az áralakulásra vonatkozó 3. táblázat tanulmányozásakor is kétségek merülnek fel. Ez az összeállítás a fontosabb közszükségleti cikkeknek a főbb vidéki piacokon való kisforgalmi árát tartalmazza. Helyes lehet-e azonban, néhány önkényesen kiragadott példát idézve, hogy 1923 decemberében a keveretlen 0-ás búzaliszt Hajdúnánáson 1600 koronába, Balassagyarmaton pedig 2600 koronába került? S hogy a rozsliszt ára ugyanakkor a balassagyarmati 1200 korona és a ceglédi 1950 korona között ingadozott volna? Vagy hogy a rizs Miskolcon 2600 koronába, Győrött pedig 5900 koronába került volna? A pecsenye-marhahus miskolci ára 7800 koronával, a balassagyarmati ár 18.000 koronával van feltüntetve!

Ugyanilyenek az eltérések az 1925. évi áradataknál. Csak egy példát idézek a sok közül.

Az 1925 évi árak szerint a nyers kávé Győrött 60.000 koronába, Cegléden, Szegeden, Székesfehérvárott pedig 100.000 koronába került. Ugyanakkor egyes városokban a nyers és a pörkölt kávénak azonos lett volna az ára, ami ugyancsak lehetetlen. Nincs célja további adatokat idézni. Kétségtelen azonban, hogy ezek az eltérő árak vagy különböző időpontokra vagy pedig különböző minőségekre vonatkoznak.

21. A hitelügyre vonatkozó adatok között van sok olyan, amely teljesen érthetetlen és nyilvánvalóan pontatlan. Így például az 1919—1922. évekre szóló Magyar Statisztikai Évkönyv 127. lapja szerint az 1922. év végén a hitelintézetek által kiállított takarékbetéti könyvek darabszáma 1,344.774 volt, míg az új évkönyv 189. lapja szerint a darabszám 1923 elején csak 1,328.018 volt. 1923 végén 1,180.533 takarékbetéti könyv volt forgalomban, míg 1924 elejéről csak 1,159.089 van kimutatva. Az egész hitelügyi statisztikán végigvonul ez a jelenség, hogy az egyik év december 31-éről jóval nagyobb tétel van kimutatva, mint a következő év január elsejéről, holott a két

adatnak nyilván meg kellene egyeznie. (De kivételesen van arra is példa, hogy az 1924 január elseji adatok nagyobbak az 1923 december 31-iekénél.) A statisztikai feldolgozás nehézségei egy csekély eltérést esetleg megindokolhatnak, de legalább is egy jegyzetnek kellene magyarázattal szolgálnia. Ilyen jegyzetet nem tudtam találni. Amellett előfordul, hogy a különbség nemcsak 2%-os, mint az idézett esetekben, — s sok más esetben, amelyeket a hosszadalmasság elkerülése céljából nem idézek — hanem annál jóval nagyobb. Így például a takarékbetétek álladéka 1922 december 31-én (az 1919—1922. évkönyv 127. lapja) 15,466,448.000 korona, 1923 január 1-én azonban (az 1923—1925. évkönyv 190. lapja) 13,999,100.000 korona lett volna, 1923 december 31-én 49,950,000.000 korona, 1924 január 1-én pedig 45,310,800.000 korona összegben szerepel. Mindkét esetben körülbelül 10% az eltérés. A részletadatok között akad még nagyobb különbség is. Így a 190. lap szerint volt a takarékbetétek álladéka:

	1923 december 31-én	1924 január 1-én	Különbség
A részvénytársulati bankok és takarékpénztárak, községi takarékpénztáraknál összesen	K 47.163,400.000	K 42.562,000.000	-- 9.8%
Ebből Budapesten	„ 18.267,500.000	„ 14.914,900.000	— 18.4%
Az Országos Központi Hitel-szövetkezet és az Iparosok Országos Központi Szövetkezte kötelékén kívül álló hitelszövetkezeteknél összesen	K 347,100.000	K 298,700.000	— 13.9%
Ebből Budapesten	„ 8,200.000	„ 300.000	— 96.3%

Ugyanilyen különbségek találhatók a váltóleszámítolás adatainál (az 1919—1922-es évkönyv 128., az új évkönyv 191. lapja), a jelzálogos kölcsönöknél (álladék 1922 végén 2.895,106.000 korona, 1923 elején 2.412,000.000 korona) stb. Kérdem, megbízhatunk-e ezekben az adatokban? S nem volna-e lehetséges az ilyenfajta hibákat, ha nem is teljesen kiküszöbölni, de legalább is csökkenteni?

22. A főiskolák statisztikája kimutatja a tanári személyzetet is, megkülönböztetve nyilvános rendes, nyilvános rendkívüli, helyettes- és magántanárokat. Indokolt volna a címzetes tanárokat elkülönítve vagy pedig a magántanárokhoz adva kimutatni, mert a címzetes tanárok jogállása és oktatásügyi szerepe inkább a magántanárokéhoz hasonlít. A meghívott előadókról viszont nehéz megállapítani, hogy mely rovatban szerepelnek. Ugy látszik, a helyettes tanárok között, ami azonban csak akkor helyes, ha kötelező főtárgyat adnak elő. A József műegyetem közgazdasági osztályán például a statisztikai évkönyv szerint (251. és köv. l.) több helyettes tanár, de egy előadó sem működne, holott, ismeretesen, mindössze két tanszék

van helyettesítés útján betöltve, míg a meghívott előadók száma elég nagyszámú.

23. Az utolsó megjegyzésünk nem vonatkozik a központi statisztikai hivatal hivatalos jellegű közleményeire s csak azért iktatjuk ide, mert oly cikkről szól, mely a Magyar Statisztikai Szemlében jelent meg. E folyóirat 1927. évi januári száma az 56—57. lapon Sibelka-Perleberg Artur dr. tollából érdekes módszerbeli tanulmányt közöl a terméseredmények grafikus ábrázolásáról. Sibelka-Perleberg dr. azt javasolja, hogy a szokásos területi tagozat minden egységébe oly négyszöget rajzoljunk, „amelynek alapja a területet, magassága az átlagot jelenti egy közös és a térkép nagyságához viszonyított skála alapján“, miután ekkor „meg van a lehetőségünk arra, hogy a terméseredményeket területi elosztásukban úgy vethessük egybe, hogy nemcsak mennyiségüket, hanem tényezőiket is“ megfigyelhesük. Ez helyes. Sibelka-Perleberg dr. azonban így folytatja: „Ha a vízszintes és függőleges vonal csak maga marad a térképen, a terméseredményt szemléltető négyszöget kellőképen meghatározza annak átlója is. Ez a ferde vonal, ha nagyobb területre vonatkoztatjuk, igen kézzelfoghatóan szemléltetheti az illető vidék mezőgazdaságának jellegét. *Mennél inkább a vízszinteshez hajlik, annyival külterjesebb, alacsony átlagokban termelő mezőgazdasággal lesz dolgunk. Másrészt, mennél erősebben közeledik az átló iránya a függőlegeshez, annyival intenzívebb az illető hely mezőgazdasági kulturája.**)

Ez merőben téves. A szóbanforgó koordináta rendszer vízszintes vonala a valamely terménnyel bevetett területet jelképezvén, nyilvánvaló, hogy, miután a területi tagozat egységei nem egyenlő kiterjedésűek (a megyék különböző nagyságúak), ennek a vízszintes vonalnak a hossza is különböző lesz. A Sibelka-Perleberg dr. cikkében említett átló hajlási szöge tehát csak akkor érzékelteti a termelés intenzivitásának különbségeit, ha a vízszintes vonalak (a területi tagozat egységei) egyenlő nagyságúak. Ellenkező esetben, és a Sibelka-Perleberg dr. által közölt térképen is, az átló-vonal hajlásszöge főként a vízszintes vonal hosszúságától függ. A Sibelka-Perleberg dr. által javasolt módszernek tehát csak az első fele hasznavehető.

*

Alighanem lehetséges volna ezen cikket hosszabbra is nyújtani, a statisztikai évkönyvben más fogyatékoságokat is találni. Azonban talán ez a felsorolás is elégséges annak a bebizonyítására, hogy a statisztikai évkönyv, mely a közigazgatási és gazdasági politika, de a gyakorlati gazdasági élet számára is a nélkülözhetetlen adatok tömegét tartalmazza, némi

*) Az eredeti szöveg nincs dűlten szedve.

tökéletesbbítésre szorul. Jelen cikknek távolról sem célja, hogy a kákán esomót találjon vagy akáresak keressen, a felsorolt dolgokra rá kellett azonban mutatni. Tudjuk jól, s bevezetőben hangoztattuk is, hogy a külföldi statisztikai kiadványoknak legalább ennyi vagy még több a fogyatékosága s hogy ennek következtében a magyar statisztikai hivatalnak igazán nincs oka szégyenkeznie amiatt, hogy nem tud tökéleteset alkotni. A hibák csökkentése azonban mégis módjában áll s amellet lehetséges volna a kiadványok tartalmát pozitív irányban is fejleszteni: a vonatkozó javaslatok megtevése azonban nem való ezen cikk keretébe. Mindnyájan egyetértünk azonban abban, hogy szép volna, ha a magyar központi statisztikai hivatal munkássága minden tekintetben vezetne és nemcsak, hogy megütné a külföld színvonalát, hanem egyúttal az egész világon és minden vonatkozásban követendő példa számba is menne. Ennek a célnak az érdekében mindnyájunknak együtt kell működni, nemcsak a nemzeti dicsőség, hanem köz-igazgatási és gazdaságpolitikánk szükségleteinek érdekében is.

Varga István.

Válasz a Statisztikai Évkönyv bírálatára.

A m. kir. Központi Statisztikai Hivatal nevében elsősorban köszönetet mondok a Közgazdasági Szemle szerkesztőségének azért a figyelméért, hogy módot adott arra, hogy a fentebbi cikkekre már a folyóiratnak ebben a számában válaszolhassak és a cikkíró úrnak és a Szemle közönségének is a szükséges felvilágosításokat megadhattam.

A cikkíró úr maga is elismeri, hogy azok a hiányok, fogyatékoságok és hibák, amelyeket a Statisztikai Hivatal közleményeiben felfedezett vagy felfedezni vél, túlnyomó többségben olyanok, amelyek az adott helyzetnek a következményei, vagy pedig vitatható módszertani különbségekből erednek. Tényleges hibát alig tud a cikkíró úr felhozni, de hiszen a statisztikai közleményeket is emberek csinálják és a legnagyobb pontosság mellett is csúszhat be hiba a kimutatásokba. Ott, ahol a számadatoknak tízezernyi tömege kerül közlésre, elkerülhetetlen, hogy elnézésből vagy a nyomda hibájából egy-két hibás vagy nem kellőképpen mérlegelt adat ne kerüljön a számtengerbe. Ha talán a hivatal utolsó közleményei között több ilyen hiba akadna, mint mondjuk régebben, amikor a hivatal aránylag nagyobb személyzettel jóval kisebb munkát végzett, azon aligha lehet csodálkozni, ha meggondoljuk, hogy az összeomlás után pótolni kellett nemcsak a háborús időszaknak kényszerűsülte mulasztásait, hanem az ország megcsonkítása következtében gyökeresen megváltozott viszonyok által előidézett többletmunkát is el kellett végezni — lecsökkentett személyzet és minimumra redukált költségvetés mellett —, a hivatalnak tehát, hogy a mulasztásokat pótolhassa s emellett a statisztika terén megnövekedett igényeket is kielégíthesse, szinte idegeket felőrlő munkát kellett követelnie alkalmazottaitól. Ezt a munkát csak az tudja kellőképpen értékelni, aki közvetlen közelből láthatta. Aki tehát kritikai megjegyzésekkel kíséri a Statisztikai Hivatalnak munkásságát, különösen, ha azt hangsúlyozottan jóindulattal teszi, mint a cikkíró úr, annak ezt a körülményt sem szabad figyelmen kívül hagynia.

Áttérve most már a cikkíró úr konkrét észrevételeire, azoknak sorrendjében a következő megjegyzéseket és felvilágosításokat adjuk:

1. A népmozgalom havi adatainak közlésénél nemzetközileg elfogadott módszer az, hogy az arányszámokat egész évre számítjuk, mintha az illető népmozgalmi jelenség az egész esztendőben hasonló intenzitású lenne, mert a születési, halálzási, stb. arányszámokat csak ezzel a módszerrel tudjuk értékelni. A statisztikai közleményeket rendszeren némi szakismerettel rendelkező olvasók használják, akik erről tájékozva vannak. Egyébként ott, hol technikai nehézségek (helyszűke) nem akadályozzák, pl. a Havi közleményekben, megtalálja a cikkíró úr az illető helyen azt a megjegyzést „egész évre számítva”. Sőt megnyugtatóan azt is közlöm, hogy ennél az átszámításnál a hónapok különböző hosszúságára is tekintettel vagyunk és nem egyszerűen 12-vel szorozzuk meg az adatokat, hanem azzal a viszonyszámmal, amely az illető hónap napjainak a száma és 365 között van.

2. A Statisztikai hivatal is tisztában van azzal, hogy a csecsemőhalandóságnak a szokott, de nemzetközileg elfogadott módon való mérése, vagyis az egy éven alul elhaltaknak az illető időszak élveszülötteihez való viszonyítása nem teljesen megfelelő módszer, azonban ott, ahol a népmozgalmi eredményeket a hivatal tudományosan feldolgozza, tökéletesebb módszerek szerint is kiszámítja a csecsemőhalandóságot, úgy, ahogy az az utolsó népmozgalmi közleményben is történt. Addig azonban, míg a többi állam nem követi általánosan a sokkal több munkával járó tökéletesebb módszert, a nemzetközi összehasonlítás szempontjából helyesebb, ha mi is a nyers viszonyzámmal maradunk, annál is inkább, mert normális viszonyok között a két arányszám között nincs olyan különbség, amely megérné a kiszámításra fordított több munkát.

3. A népmozgalmi ideiglenes eredményeket azért hasonlítjuk össze az előző évek megfelelő *ideiglenes* eredményeivel, mert így tisztább képet lehet alkotni a népmozgalmi jelenségekben az előző évek óta bekövetkezett változásokról. A régebbi években annál inkább fontos volt ez, mert a végleges és előzetes eredmények között meglehetősen nagy különbségek mutatkoztak. Ha az előző évről a végleges adatot állítottuk volna be, előfordulhatott volna az az eset, hogy pl. az összehasonlítás eredményeképpen megállapíthattuk volna azt, hogy valamely hónapban vagy negyedévben kevesebb születés történt, mint az előző év megfelelő időszakában, holott a valóságban több gyermek született, az utólagos bejelentések ugyanis az utóbbi esztendőben annyira megszorították a születések számát. Igaz, hogy a különbség most már a közgazgatás és a statisztikai szolgálat nagyobb pontossága folytán jóval kisebb, úgy, hogy talán lehet már szó arról, hogy amennyiben az előző évről a végleges adatok rendelkezésre állnak, azokat állítsuk be összehasonlításul. Erre azonban fel-

tünően kell majd utalnunk, hogy téves következtetésekre ne adjunk alkalmat. Magam részéről inkább vagyok annak a megoldásnak a híve, hogy ideiglenes adatot ideiglenes adattal hasonlítsak össze, annál is inkább, mert különösen épen a népmozgalmi adatoknál azt tapasztaltuk normális viszonyok között, tehát a háború előtt, hogy a végleges adatok az ideiglenesektől majdnem minden évben ugyanabban az arányban tértek el, úgy, hogy pl. az évi ideiglenes adatokból majdnem pontosan meg lehetett állapítani, hogy mennyi lesz az illető évben a feldolgozás befejezése után a születéseknek, halálozásoknak végleges száma. A háború után most már kb. ugyanott vagyunk, tehát a cikkíró úr véleménye szerint is, — aki azt mondja, hogy a „statisztikai munkának egyik alapelve, hogy csak hasonló adatokat lehet és szabad egymással összehasonlítani“ — helyesebb, ha az ideiglenes adatokat az előző évi ideiglenes adatokkal hasonlítjuk össze, legfeljebb a régebbi éveknél tehetünk kivételt, amelyeknél a különbség jóval nagyobb volt a kétféle adat között. Ebben az esetben tehát véleményem szerint helyesebb a „megegyező pontatlanság“, mint a meg nem egyező pontosság.

4. A gazdasági jelzőtáblának a munkapiacra vonatkozó adatai a Munkaközvetítéssel kezdődnek s az *alcím*ből (Hatósági munkaközvetítők) *kifejezetten kitűnik*, hogy azok kizárólag a hatósági munkaközvetítésre vonatkoznak.

A munkabéradatok tényleg a hatósági munkaközvetítő hivatalnál Budapesten felajánlott munkabérek mérlegelt átlagát tüntetik fel. Más munkaközvetítő szervektől a hivatal ezidőszerint nem gyűjt adatokat.

A vasipari órabérek jelentősebb változása idején a magyar vasművek és gépgyárak országos egyesülete ad még esetenként kimutatást a tényleges átlagos órabérekről, amit dr. Kovács Norbert min. tanácsos szokott ismertetni az ipari munkabérek-ről szóló, évenként megjelenő cikkében.

A szakszervezetek taglétszámára vonatkozólag a statisztikai hivatalnak — minthogy adatszolgáltatási kötelezettség e téren nincsen — nem állnak megfelelő adatok rendelkezésére.

A munkásbiztosító szervek tagforgalmának adatait a hivatalnak eddig nem állott módjában rövidebb időközönként közölni, azonban 1928-tól kezdve ezek az adatok a Szemlében negyedévenként közzé fognak tétetni.

5. A gazdasági jelzőtábla csak a legfontosabb adatok közlésére szorítkozhat. Természetesen érdekes a termények árára vonatkozó adat is, de sok egyéb, szintén érdekes áradat közlésétől el kellett tekintenünk s csak az összefoglaló árindexszámokat adhatjuk. A mezőgazdaság pénzhozadékának megállapítása céljából egyébként a mindenkori terményár mellett a tényleges forgalom adataira is szükség lenne.

Hasonló okból nem terjed ki a jelzőtábla a szénbehozatal és kivitel adatainak közlésére sem s külforgalmunkból csak az összes kivitel és behozatal adatait közli. Különben itt is meg kell jegyeznünk, hogy a *havi szénfogyasztás*, melyet cikkíró úr oly egyszerűen vél megállapíthatni, egyedül a termelés és külforgalom havi adataiból még megközelítő pontossággal sem állapítható meg.

6. A gazdasági jelzőtáblán a pengő svájci frank árfolyamviszonyáról felvett adatnak nem lehet az a rendeltetése, hogy az apróbb árfolyamingadozásokat kimutassa, mert a kis árfolyamingadozások napi jelentőségűek, a gazdasági jelzőtábla pedig havonként egyszer tétetik közzé. Az itt közölt árfolyamadat csak azt a célt szolgálja, hogy általánosan tájékoztasson, mi volt az utolsó egy hónapos periódusban a pengő értéke. Az érmeparitást nem szokták ilyen gazdasági jelzőtáblákon közölni, mert ez állandóan változatlan szám.

7. Az 1913. év, mint a világháborút megelőző korszak záróéve, összehasonlító évül általánosan használatos. A világháborúnak minden államot érintő nagy világgazdasági hatása folytán, semleges államoknál is szokásos bázisul venni az 1913. év adatait. Maga a háború után először kiadott bulgár évkönyv is az 1913—1922. évekről szól.

Ezért nem volna kifogásolható, ha a Bulgáriára vonatkozó jelzőtábla, mely egyébként egy egységes szempontok szerint készült cikksorozat egyik közleménye, az 1913. év adatait használta volna fel a háború utáni évekkal való összehasonlítás céljára. Tényleg azonban a kifogásolt jelzőtábla, mely címe szerint is elsősorban a fontosabb gazdasági adatokat kívánta bemutatni, még helyesebben járva el, a gazdasági adatoknál 1909—13-as átlagot adott (ez talán elkerülte a cikkíró úr figyelmét).

8. A tőzsdeindex készítésénél néhány évvel ezelőtt, mint minden hasonló munkánál abban az időben, arra törekedtünk főképen, hogy az értékváltozást a háború előtti állapothoz képest kimutassuk. Az indexszámításoknál ezért, amint azt annak idején nyilvánosságra is hoztuk, csak a háború előtt és után egyaránt jegyzett részvényekre terjeszkedtünk ki. Ilyen faipari, olajipari és élelmezési ipari részvény nincs. Természetesen tisztában vagyunk azzal, hogy ma már a háború előtti állapottal való összehasonlítás mellett más szempontokra is súlyt kell helyeznünk és ezért már régebben tanulmányokat folytatunk a tőzsdeindex megreformálása irányában. A reform megvalósulása esetén mód nyílik olyan részletezésre, amely az említett részvények árváltozását is kimutatja. A fix-kamatozású papiroknak a tőzsdeindex kiszámításánál való figyelembevételére véleményünk szerint még nem érkezett el az idő. A fix-kamatozású papirok közül jelenleg csak a hadikölesönöket és

a szanálási kölesönt jegyzik a tőzsdén. A hadikölesönök árfolyamingadozása a gazdasági élet általános irányaira nézve nem jellemző, miután ma még rendszerint csak a valorizációról lábrakapott különféle hírek és vélemények befolyása alatt áll.

Cikkíró úr szükségesnek tartja a Központi Statisztikai Hivatal „figyelmét felhívni“ és „kifogásolni“, hogy az Évkönyv a régi törvényhatósági beosztásban közli adatait.

Az Évkönyv előszava, melynek első sorait, miként cikkének bevezetéséből kitűnik, cikkíró úr olvasta, tizenkettedik s úgy látszik cikkíró úr által már nem olvasott sorában azt írja: „a multtal való összehasonlítás érdekében Évkönyvünkben megmaradt a régi vármegyei részletezés, melyből minden nehézség nélkül összeállítható a törvényhatóságoknak ideiglenes egyesítés szerint való csoportosítása“. Nem figyelmetlenség vezette tehát a hivatalt az adatok kifogásolt csoportosításánál, hanem az a törekvés, hogy kiadványának pillanatnyi igényeken túlmenő értéket biztosítson s az összefüggést a mult és a jövő között fenntartsa.

10. A népesség írni és olvasni tudásának kimutatásánál a Központi Statisztikai Hivatal — minthogy erre vonatkozólag egyöntetű nemzetközi gyakorlat nem alakult ki — a hazai iskolázási rendszerhez símuló régi gyakorlatának megfelelően alkalmazza a 6 éves korhatárt. Az idősebb korú analfabéták számának elhagyását nem indokolja kellően az a körülmény, hogy idősebb korban már nem remélhető az írni-olvasni tudás elsajátítása, minthogy a Magyar Statisztikai Évkönyv 13-ik lapján közölt 12. sz. táblázatban az analfabetizmus tényleges alakulásáról, nem pedig az iskoláztatás intenzitására és eredményességére jellemző, de az egészből kiragadott (pl. a 10—14 vagy a 15—19 évesek korcsoportjára vonatkozó) adatokról van szó.

11. Cikkíró úrnak a 11-ik pontban tett kifogásaira megjegyzendő, hogy itt nem feldolgozási hibáról, legfeljebb csak adatszolgáltatási hiányról lehet szó; azokat az eltéréseket, amelyek pl. az összes és az írni-olvasni tudó nagybirtokosok száma stb. között mutatkoznak, az ismeretlen műveltségűeknek száma (amely szám nem egyezik szükségképen az ismeretlen korúak számával) okozza. A Központi Statisztikai Hivatal a foglalkozás és a műveltség kombinatív táblázatainál az ismeretlen műveltségűek adatait természetesen nem sorozhatta be az írni-olvasni tudók közé, annál kevésbé, mert a cikkíró úr javaslata értelmében utólag változtatott adat az írni-olvasni tudóknak még a foglalkozási feldolgozás előtt megállapított és közölt számával nem egyezett volna. Az ismeretlen műveltségűeknek, akárcsak az egyéb írni-olvasni tudók közé való besorozása már ez utóbbi okból sem helyénvaló. Az,

hogy az idézett 19-ik lapi tábla szerint 212 véderőbeli altiszt analfabéta, nem meglepő, ha figyelembe vesszük, — amit a megfelelő népszámlálási kötetek és kormányjelentések is kellőképpen hangsúlyoznak — hogy az 1920. évi népszámlálás alkalmával még számosan, részben egyéb foglalkozás híján, részben minthogy az akkoriban fennálló ideiglenes katonai jellegű alakulatoknak (karhatalmaknak) tagjai voltak, a véderőt jelölték meg főfoglalkozásul. Ez a körülmény a véderő tagjainak a trianoni békeszerződésben megállapított létszámnál magasabb számát és abnormalis demografiai összetételét (pl. az eltartottak feltűnően magas számát, stb.) idézte elő. Az altisztek között 1920-ban már csak azért is lehetett abnormalisan nagyszámú analfabéta, mert a háború alatt az altiszti fokozat elérése nem az írni-olvasni tudáshoz, hanem a háborúban tanúsított magatartáshoz, katonai érdemekhez volt kötve.

12. A házasságok termékenységére vonatkozó táblánál a cikkíró úr, úgy látszik, elnézte azt, hogy ugyanazon a táblán úgy a férjes, mint az özvegy nőknél is ki van mutatva, nemcsak az életben levő, hanem a *született gyermek* átlagos száma is. Arról tudomása van a cikkíró úrnak is, hogy a megszűnt házasságoknál is (a népmozgalmi statisztikában) kimutatjuk a született és az életben lévő gyermek átlagos számát, kombinálva természetesen a házasságok időtartamával, ami a leg-tökéletesebb módja a házassági termékenység megállapításának. Hogy az utolsó népszámlálásnál a *fennálló házasságokról* is megállapítottuk ezeket az adatokat, ezt főképen azért tettük, mert más államoknak csak ezek az adatai vannak meg, a nemzetközi összehasonlítás tehát szükségessé teszi, hogy ezek az adatok nekünk is rendelkezésre álljanak. Téved a cikkíró úr abban, hogy teljesen jelentőség nélküli az összesen született és az életben levő gyermekek számának viszonyba állítása. Ellenkezőleg, nagyon szépen mutatják ezek a számok azt az ember-pazarlást vagy emberkímélést, ami az egyes törvényhatóságokban folyik. A fennálló házasságok gyermekáldása a cikkíró úr állításával ellentétben, igenis következtetést enged a házasságok termékenységére még akkor is, ha az adatok nincsenek felbontva a házasságok időtartama szerint. Mivel magyarázza akkor a cikkíró úr azt, hogy pl. Baranyában 100 férjes nőre csak 308 született gyermek esik, Szabolcsban pedig 442, s míg Baranyában 100 fennálló házasságban csak 184 élő gyermek van, addig Szabolcs vármegyében 269. Ez a néhány szám is megcáfolja a cikkíró úr állításait.

13. Az Évkönyvben közölt népmozgalmi adatok tekintetében csak arra hívom fel a cikkíró úr figyelmét, hogy a leg-utolsó Évkönyv három évről szól és a költségek hiánya miatt kénytelenek voltunk annak terjedelmét annyira összeszorítani, hogy az csak egy egyes Évkönyv terjedelmének feleljen meg.

Ennek az összeszerítésnek természetesen elsősorban a cikkíró úr által kívánt kombinációs táblák estek áldozatul. A legközelebbi Évkönyv, amely már csak egy évről fog szólni, mindenestre részletesebb adatokat közölhet, de természetesen itt is mértéket kell tartanunk az adatközlésnél és a részletek közlését — amikor a kombináció nemcsak országosan, de egyes esetekben törvényhatóságokint is lehetséges lesz — fenn kell tartanunk a külön népmozgalmi közlemények számára.

Ami a standardszámítás alapján korrigált halálozási számot illeti, ennek a közlését a külföldi államok is többnyire megszüntették. Különben is a népszámlálások közötti években szinte leküzdhetetlen nehézségekkel jár az álló népesség korcsoportok szerint való megoszlásának kiszámítása. Ha ez lehetséges volna, akkor a népszámlálások ily adatgyűjtései szinte feleslegessé válnának.

A halálozások hónapok szerint való megoszlásánál az Évkönyvben közölt viszonyszámokra vonatkozólag megjegyezzük, hogy annak a Statisztikai Hivatal sem tulajdonít különös fontosságot, s hogy annak inkább csak az adatközlések folytonossága szempontjából van jelentősége. Mindenesetre mutatják ezek a számok azt, hogy a halálozások mennyire kulminálódnak az év első hónapjaiban. A csecsemőhalandóság, ellentétben a cikkíró úr állításával, csak kevésbé befolyásolja a szóbanforgó arányszámokat, mert a csecsemőhalandóság rendszeren a nyári hónapokban legnagyobb nálunk, amikor viszont aránylag kevesebb a születések száma.

A kifogásolt 16. számú táblánál elmulasztja a cikkíró úr megjegyezni azt, hogy ugyanott a csecsemőhalottaknak az élveszületésekhez számított aránya is ki van mutatva vallások és nemzetiségek szerint, de emellett nincs érdekesség nélkül a halálozásokhoz viszonyított arányszám sem, annál kevésbé, mert a két arányszám egymással is bizonyos kapcsolatban van.

14. Egy sokat tárgyalt s állandóan napirenden levő kérdésre kívánja a cikkíró úr e pontban a Központi Statisztikai Hivatal figyelmét felhívni.

A halálkeleti statisztika tökéletesítése állandó törekvése a Hivatalnak. Amit a cikkíró úr ebben a pontban mond, annak a szükségességét a Statisztikai Hivatal is átérzi. A halottképeknek szóló utasítás egyenesen úgy szól, hogy a halál okául nem a közvetlenül előidéző betegséget, hanem az alapbetegséget kell megnevezni. A halálokok feldolgozása is erre az alapra van helyezve. Természetesen a Hivatalnak nincs módjában meggyőződnie arról, hogy a halottképek teljesen az utasítás szerint járnak-e el, ezen talán segítene az, ha követelnők az elsődleges és másodlagos betegségeknek együttes megnevezését, amit egyébként egyes lelkiismeretes halottképek külön utasítás nélkül is megtesznek. Kérdés azonban, nem okozna-e

ez még nagyobb zavart a halálokok statisztikájában. Egyébként a halálokok statisztikáját még azokban az államokban sem sikerült pontosan megcsinálni, ahol a halálokot kizárólag orvos állapítja meg és ahol mindkét halálokok bejelentése kötelező. Ez, mondhatni, legnehezebb kérdése a népmozgalmi statisztikának.

15. A cikkíró úr azt kívánja, hogy a népességnek felekezetek szerint való kiszámításánál ne csak a természetes népmozgalmat, hanem az áttéréseket is vegyük figyelembe. Ezt meg lehetne tenni, de akkor sem kapnánk pontos számokat, mert még mindig nem tudjuk, hogy a ki- és bevándorlás mennyire befolyásolja az egyes felekezetek számának alakulását. Megint csak azt mondhatom, hogy nem volna a népszámlálásra szükség, ha az álló népesség minden tekintetben való megoszlását évenként pontosan lehetne kiszámítani. A Statisztikai Hivatal egyébként tudatában van annak, hogy a kiszámított népességre vonatkozó számai most fávolabb vannak a valóságtól, mint a háború előtt. A háború előtt ugyanis rendelkezésünkre álltak a természetes és tényleges szaporodás pontos számai s normális viszonyok között feltételezhettük, hogy az a vándorlási differencia, amely az egyes törvényhatóságoknál, felekezeteknél, nemzetiségnél, stb. mutatkozott, a következő évtizedben is kb. ugyanaz maradt, ezzel a vándorlási differenciával tehát számítani lehetett a következő évtizedben is. Most azonban, a háború és az ország megcsonkítása következtében előállott különleges viszonyok között hiányzik a számításnak ez a jellegzetes alapja és így kénytelenek vagyunk a népesség kiszámításánál csupán a természetes népmozgalmat számaira szorítkozni.

16. Nem kíván választ.

17. A termények értékadatait a járási gazdasági felügyelők termelési árbejelentései alapján készített vármegyei átlagár segítségével számítjuk ki.

Ennek a módszernek jegyzet alakjában való közlése nem indokolt, mert — miként már említettük — ily címen valamennyi táblánál kívánhatnák az adatgyűjtés módszerének leírását.

Miután azonban az árkérdésnél kereskedői, fogyasztói stb. árakról is lehet szó, annak közlése, hogy itt termelőár szerepel, esetleg jegyzet alakjában indokolt.

18. A gyáripari, termelési és üzemi statisztikai adatgyűjtés 1921 óta a malmokra vonatkozólag kiterjesztetett a legalább napi 100 q őrlőképességű malmokra. Üzemi berendezési adatok híján 1921-ben nem volt megállapítható, hogy mely malmok tartoznak az adatgyűjtés keretébe. tájékoztatásul egyedül a közlelmezési minisztérium malomkirendeltségeinek adatai szolgáltak. Az ott megjelölt malmok egy része a háború, forradal-

mak és a román károk folytán 1921-ben nem volt a 100 q őrlőképességű malmok közé sorozható. Ezek közül azonban a következő években mind több és több javította ki berendezését, vagy szerzett be új gépeket, úgy, hogy a megjelölt kategóriába tartozó malmok száma tényleg erősen szaporodott. A malmok számának emelkedése ezenkívül az adatgyűjtés javulásának is következménye. Erre vonatkozólag magyarázatul szolgáltak a kormányjelentések, valamint a gyáripari statisztika eredményeiről a Magyar Statisztikai Szemlében megjelent tanulmányok.

19. A hitelügyletekkel foglalkozó részvénytársaságok statisztikai felvételeinél csak azok a szempontok érvényesültek, amelyek a háború utáni években fokozottabb jelentőséget nyert hitelügyi statisztikában általában irányadók. A részvénytársaságok nagy tömegébe a hitelügyletekkel foglalkozó részvénytársaságok csak a kérdezett adatok kibővítésével lettek volna — s akkor is csak kis részben — belefoglalhatók. Erre semmi szükség nem volt, hiszen a két helyen közölt adatok könnyen egymásmellé állíthatók, viszont a főbb adatok, melyekre nagy általánosságban szükség van, az összefoglaló táblákban megtalálhatók.

20. A gabona átlagára az évkönyben az összes minőségek és hl. súlybeli eltérések figyelembevételével állapítatik meg. Így szükségtelen az átlagárban szereplő búza minőségét megjegyezni; a részletes jegyzéseket külön tábla közli.

A piaci árstatisztika helyi eltéréseit indokoltnak lehet találni, ha az időpontot figyelembe vesszük. Tudvalevő, hogy 1923 dec. az áranarchia időszaka volt. Ebben az időben valóban elő is fordultak nagyarányú helyi eltérések. Kétségtelenül egyes adatok fiktívek, mert a helyi hatóságok egy része igyekezett az árakat ebben az időben szabályozni és hatósági jellegű áradatokat szolgáltatott, melyeket nem lehetett korrigálni. A piaci árstatisztika különben sem lehet elméletileg teljesen korrekt, ezzel tisztában kell lennie annak, aki a gazdasági élet tanulmányozása kapcsán ilyen adatokra támaszkodik.

21. A hitelintézetekre vonatkozólag az év végére és a következő év elejére nézve közölt adatoknál mutatkozó eltérésnek magyarázatát nem nehéz megtalálni annak, aki kissé statisztikus szemmel nézi a dolgot. Minden év adata új adatszolgáltatásból ered s az adatszolgáltatók száma természetesen változik. A cikkíró úr már szóbelileg megemlítette a hivatalban ezt a kérdést s felvilágosítás nélkül megtalálta akkor a magyarázatot. A statisztikai hivatal feltételezheti, hogy ezt a magyarázatot más is megtalálja. Nyugodtan állíthatjuk, hogy az adatszolgáltatás teljesebbé tétele érdekében, ami ezt a differenciát csökkenthetné, mindent megtettünk s emiatt kénytelenek voltunk az adatgyűjtések eredményeit oly nagy késéssel hozni, hogy azt a cikkíró úr is szóvá tette. Az a 96.3%-os

eltérés, mely az O. K. H. kötelékén kívüli szövetkezetek takarékbetéteinél mutatkozik, a tényleges állapotnak megfelel, miután a kisipari hitelszövetkezet betétei képviselték 1923-ban a szövetkezetek betétállományának túlnyomó részét, ez a szövetkezet azonban 1924-ben részvénytársasággá alakult át s így ennek betétálladéka már nem a szövetkezeti, hanem a részvénytársulati rovatban volt kimutatandó.

Mondhatnók, a legtöbb adatgyűjtésnél az időre-időre változó eredmények nemcsak a jelenségek belső lényegbeli alakulásának kifejezői, hanem azokat bizonyos formai vagy technikai okok is befolyásolják (pl. gondosabb adatszolgáltatás, a fogalmi meghatározások merevsége, stb.). Ezeknek ismertetése, csakúgy, mint általában az Évkönyvi táblák vezérszószerű szövegének magyarázata, bár sokszor igen fontos volna az adatok helyes megítélése céljából, mégsem lehetséges az Évkönyv szűk keretében. Hiszen ez a felvételi és feldolgozási utasítások közlését jelentené.

22. A címzetes főiskolai tanároknak kimutatásunkban az 1925/26. tanévig nem volt külön rovatuk. Az adatszolgáltatók egyéni belátásuk szerint vették fel valamelyik megfelelő rovatba a címzetes tanárokat. Az 1926/27. tanévtől kezdve azonban a címzetes tanárok már külön rovatban szerepelnek s így az Évkönyvben is, amennyiben a hely engedi, külön lesznek kimutathatók.

A megbízott vagy meghívott előadók egy rovatban szerepelnek a helyettes tanárokkal (a kimutatásban közös rovat van bejegyzésük céljából). Minden egyes típus nem tüntethető fel külön, már a helyszűke miatt sem.

23. A cikkíró úr utolsó megjegyzése ugyan Sibelka-Perleberg Artúr dr.-nak szól, de mivel a kifogásolt cikk a Magyar Statisztikai Szemlében jelent meg, szükségesnek tartom erre is a következő megjegyzést tenni:

Az átlót két tényező jellemzi: hajlásszöge és *hosszúsága*. Hogy a cikk csak a hajlásszöget emeli ki, annak az oka az, hogy az átló magában is *távolságot*, tehát két pont által meghatározott hosszúságú egyenest jelent. Ha csak a szögosztó egyenes irányát tartaná a cikk jellemzőnek, akkor valószínűleg nem az átlóról mondaná, hogy „kellőképen meghatározza“ a termésátlagot és bevetett területet szemléltető négyszöget.

Statisztikai adatok kartografiai ábrázolásának sohasem az a célja, hogy a számokat olyan egzakt pontossággal adja meg a szemlélőnek, mint ezt egy kimutatás vagy táblázat teszi. Ha tehát egy domborzati és vízrajzi térképbe belerajzoljuk a kérdéses átlókat, — (amelyek kis terjedelmüknél fogva az általános benyomást nem zavarják) — akkor igenis képet fogunk nyerni az illető termény termelésének jellegéről.

Kovács Alajos

A harmadik nemzetközi üzemgazdasági kongresszus és annak előzményei:

A harmadik nemzetközi üzemgazdasági kongresszus, a *Congrès International pour l'Organisation Scientifique du Travail* szeptember havában Rómában ült össze. Nemcsak a résztvevők nagy száma, — mintegy ezerkétszázan jelentek meg a világ minden részéről — hanem az arra előkészített s ott előadott aránylag rendkívül nagy tudományos anyag, ennek időszerűsége és általában vett nagy értéke tanuskodott arról az érdeklődésről, mely ezt a ma valóban nagyfontosságú kérdést minden oldalról kíséri. A munka tudományos szervezésének gondolata és elnevezése tudvalevőleg F. W. Taylor amerikai mérnöktől ered, ki a *scientific management* meghatározást a *Principles of Scientific Management* című 1911-ben megjelent¹ s azóta nyolc nyelvre lefordított munkájában használta először. A kongresszus teljes elismeréssel adózott Taylor emlékének, az összes előadók, a kongresszus elnöksége minden alkalommal rámutattak arra, hogy az egész hatalmas új tudományág Taylort vallja fejének és mesterének.

Azok számára, akik Európában az amerikai gyáripár racionalizálására vonatkozó törekvést és ennek nagyszerű eredményeit nem kísérték állandóan figyelemmel: Taylor szinte múltó értékű gazdaságtörténeti jelenséggé vált. A közgazdaságtan teoretikusai — különösen a szocializmus bizonyos szentimentális szemszögéből nézve — Taylorban csak a munkást géppé lealacsonyító egyoldalú mérnököt látták és sietve hasonlították össze Forddal és a fordizmussal, hogy ezzel is igazolják a taylorizmus tévedéseit. A munkaadók a zöld tanácskozási asztalnál eleinte lelkesen karolták fel mindazt, amit a taylorizmus elnevezése alatt hallottak, azt hitték: könnyű eszközt találnak benne a vállalkozói nyereség megnövelésére; de amikor rájöttek arra, hogy Taylor alapvető gondolatainak a gyakorlati életbe való átültetése, annak az üzem szentélyében: a gép- s munkatermekben élő valósággá tétele mily — az európai viszonyok közepette szinte leküzdhetetlen — nehézséggel jár: hamar kifáradtak, félretették s megvalósíthatatlannak jelezték. Sokszor ugyan önmagukat vezették

¹ F. B. Copley: *F. W. Taylor*. 1923. 2 kötet.

félre, mert a gazdasági viszonyok, a verseny kényszerítő körülményei között később sok mindent megvalósítottak abból, amit Taylor hirdetett, de már nem az ő elveinek közvetlen hatása alatt. A munkásság pedig tudvalevőleg — a maga jellegzetes félrevezettségében — dühös fanatizmussal kísérte mindazt, ami Taylor nevéhez fűződik.

Taylor munkásságának ily átértékelését meghozta azonban az idő, amiben kétségkívül nagy szerepet játszott a háború, a háborús gazdálkodás, az anyaggal és a munkaerővel való kényszerű takarékoskodás. A háború alatt ezen a téren elért eredményeket az amerikai, a francia, a német, s legújabban az olasz békegazdálkodás nemcsak átvette, de rendkívüli mértékben továbbfejlesztette. Taylor — mint legtöbb eredeti, önálló s nagy gondolkozó — jóval megelőzte korát. Elveinek igazsága ma tisztábban és határozottabban áll előttünk, tévedései s túlzásai lefoszlottak s a taylorizmus gondolatrendszere megizmosodva, kimélyülve és újabb szélesebb területeken: a *közüzemek*, a *mezőgazdaság* s az *egyéni háztartások* munkaterületén mély barázdát szántva, halad a folytonos s fokozatos tökéletesbülés felé. A munka tudományos szervezése körül felmerült tudományos kutatások és gyakorlati eredmények állandó s nemzetközi nyilvántartása céljából 1926 óta Genfben nemzetközi intézet (*Institut International d'Organisation Scientifique du Travail*) működik és 1927-ben már harmadízben ült össze a világ minden részéből összesereglett, a gyakorlati élet s az elméleti tudomány minden rétegét képviselő nemzetközi kongresszus.

Céltalan munka volna csupán a kongresszus működésének ismertetése, ha annak előzményeiről és különösen a Hoover-féle *Waste in Industry* című, a taylorizmus alapgondolatait korszerű kiszélesítéssel alkalmazó és eddig példa nélkül álló nagyszabású tanulmányról néhány szót nem szólnék.

I.

Közel egy emberöltő múlt el azóta, hogy *Frederich W. Taylor* a *Midvale Steel Company*-ban a vágószerszámokra vonatkozó tanulmányait megkezdte és ez idő alatt a termelési munkafolyamatokat állandóan növekvő kritika kísérte. *Taylor* munkásságának eredménye elsősorban az volt, hogy a tudományos módszereknek alkalmazása tért nyert minden olyan munkaterületen, ahol bizonyos nyersanyagból kész ipari terméket állítottak elő. Ennek a célnak elérése végett szükséges volt, hogy az ipari üzem minden legapróbb tényezőjét alaposan megvizsgálják, a technikai tudomány legutolsó vívmányait felkutatásák és hogy bizonyos, a teljesítményre vonatkozó normáliákat

állapítsanak meg. Ha a szóbanforgó munkát mozdonykerekek számára szolgáló nyomkarima képezte, akkor először a nyersacélt, majd a vágószerszámokat, ezek felerősítésére szükséges készülékeket, az erőátviteli berendezést, magát az energiaszolgáltatást kellett megvizsgálni és végül a munkát végrehajtó munkásnak minden mozdulatát sok száz laboratoriumi kísérlet útján analizálták és szintétizálták, amíg a legjobb módszert megállapíthatták. Nem arról volt szó, hogy a réginél jobb, hanem hogy a *legjobb* módszert alkalmazzák. Taylor a gyorsacél tulajdonságainak megállapítása végett közel 40.000 kísérletet hajtott végre.² Egész munkásságának az alapgondolata nagy vonásokban a következő:

1. Tudományos kísérletek alapján a munkamenet minden eleme számára oly módszert állapítson meg, mellyel az addig alkalmazott pusztán empirikus jellegű előírások határozotti rendelkezésekkel pótolhatók legyenek;

2. a munkásoknak kiválasztása és betanítása a megállapított módszerek alkalmazására;

3. azokat a munkásokat, akik teljesítményükkel a megállapított normáliákat elérték, magasabb bérrel fizessék;

4. a munkások és az üzemvezetés között tudományos módszerekkel megállapított függőség alapján a felelősséget megosszák.

Ez valóban egészen egyoldalú program. De Taylor nem volt sem közgazda, sem pszichológus. Rendszere ezért nem terjedt ki az üzemvezetés más, nem kevésbé fontos oldalaira.³ Munkáiban nem ad útmutatást a vállalat ár-, pénzügyi, hitel-, vagy éppen koncentrációs politikájára, nem állít fel új önköltségszámítási rendszert, nem beszél az üzem anyagbevásárlási és eladási szervezetéről.⁴ Nem foglalt állást a pszichoanalitikai vizsgálatok tárgyában, hiszen abban az időben erről sehol szó sem volt. Bizonyos azonban az, hogy a múlt század utolsó felében Amerikában uralkodó gazdasági viszonyokhoz képest rendszerének az az alapgondolata, hogy sem a magasabb bérrel való ösztönzés a munkás, sem a nagyobb nyereségre való kilátás a munkaadó részére nem elégséges a gazdasági haladás: a többet, jobban, olcsóbban, mégis nagyobb nyereséggel és a munkás számára nagyobb munkabérrel való termelés számára: új volt és rendkívüli haladást jelentett.⁵ Ezenfelül még — amit egyik kitűnő ismertetője, E. E. *Hunt* írja — *the creative spirit and the spirit of service* is szükséges és Taylor erre mutatott éppen reá.

² F. W. Taylor: *On the Art of Cutting Metals*. 1906.

³ F. A. Parkhurst: *Applied Methods of Scientific Management*. 1921.

⁴ Fritz Söllheim: *Taylor-System für Deutschland*. 1922.

⁵ Edward Eyre Hunt: *Scientific Management since Taylor*. 1924.

Taylor maga az amerikai iparnak mintegy 17%-át tartotta olyannak, ahol rendszerét teljes egészében alkalmazni lehet, mégis 1910 körül mindössze csak 212 üzem, körülbelül 80.000 munkáslétszámmal, ami az akkori ipari munkásságnak kb. 2%-át tette ki, vezette ezt be. Bár az amerikai mérnökök és az ipar vezetőemberei közül igen sokan kezdetől fogva nagy érdeklődéssel kísérték, mégis a nagy nyilvánosság figyelme csak 1911-ben terelődött rá. Ekkor kezdődött az amerikai gazdasági életet oly hosszú ideig foglalkoztató vita az amerikai vasutak és hajóstársaságok egy része között az addig érvényes teherárú-díjszabás felemelése tárgyában. Az *Interstate Commerce Commission* vizsgálatot követelt abban az irányban, hogy a vasutak által előterjesztett díjszabás felemelésére vonatkozó követelések helyesek-e és hogy azt a vasutak önköltségei indokolják-e? A hajóstársaságok részéről *Louis Brandeis* híres newyorki ügyvéd — akit Wilson később a legfőbb törvényszék bírójává nevezett ki — annak a mintegy húsz ügyvédnek az élén állt, akik a hajóstársaságok nevében a vasutak tarifa-felemelési kérésének teljesítését elleneztek, Brandeis pedig Taylor egyik vizsgálatára támaszkodva mutatta ki azt, hogy a vasutak üzemükben naponként egy millió dollárt takaríthatnak meg, ha a Taylor-féle gondolatok alapján vezetik üzemüket, racionalizálják a vasutak üzemi gazdálkodását, akkor nem lesz szükség tarifaemelésre.⁶ A hosszú ideig folyó pert a vasúttársaságok el is veszítették.

Azonban ezen idő óta a Taylor-féle tudományos üzemvezetés gondolata Amerikában valóságos nemzeti jelszóvá vált. Amint minden új felfedezésnél történni szokott, egy csomó sarlatán vetette rá magát erre a témára, tanácsirodák nyíltak nagy számmal és bizonyos, hogy ezzel a jelszóval sok visszaélés történt. De a sok fiatal követő által elkövetett hiba dacára, a tudományos üzemvezetés gondolata mindnagyobb tért hódított. 1918-ban már 180 mérnök választotta kizárólagos élethivatásául a tudományos üzemvezetés bevezetését. Ezek között voltak az amerikai mérnöki társadalom oly nagy tekintélyei, mint *C. G. Barth*, *Morris L. Cooke*, *H. K. Hathaway*, *H. L. Gantt*, *S. E. Thompson*, *F. B. Gilbreth*, *H. Emerson*, *I. M. Dodge*, *H. S. Person*, *H. P. Kendall*, *I. H. Williams* és sokan mások. Taylornak 1915-ben bekövetkezett halála után megalakult a *Frederich W. Taylor Cooperators* című egyesület, mely a már korábban megalakult, de addig a nyilvánosság előtt nem igen szereplő *Taylor Society*-vel egyetemben a taylorizmus és a tudományos üzemvezetés gondolatának terjesztését és a rendszer további kiépítését tűzte ki célul. Az utóbbi ma Amerika egyik

⁶ *H. B. Drury: Scientific Management; A History and Criticism.* 1921.

legnagyobb tekintélyű és legexklusívabb társasága, közleményei: a *Bulletin of the T. S.* az abszolút tekintély tiszteletét élvezik. Ezekhez csatlakozott még az 1917-ben Chicagóban alakult *Society of Industrial Engineers*, mely hivatásának elsősorban a taylorizmus népszerűsítését és a háborús ipari gazdálkodásnak a tudományos üzemvezetés rendszerével való támogatását tűzte ki.

A háború alatt a tudományos üzemvezetés rendszere még nagyobb hódítást tett.⁷ Bizonyára igen nagy része volt ennek abban, hogy az Északamerikai Egyesült-Államok ipari s hadianyag-termelésüket oly rendkívüli módon felfokozni tudták. Európában a háború alatt különösen Franciaország vette át igen nagy mértékben ezt a gondolatot. *Henry le Chatelier* 1917 januárjában azt írja a Taylor Society-nek, hogy Taylor rendszerét a hadianyaggyárak egymás után vezetik be és a *Principles of Scientific Management*-nek már a kilencedik francia kiadását bocsátják közre.⁸ G. *Clémenceau* miniszterelnök 1918 elején az összes katonai üzemek vezetőinek azt ajánlja, hogy alaposan tanulmányozzák ezt a rendszert és igyekezzenek azt mielőbb megvalósítani. Ismeretes az, hogy Oroszországban a bolsevizmus uralomrajutása után 1918-ban *Lenin* kifejezetten a Taylor-rendszer tanítását és alkalmazását rendeli el.⁹

Az ipari életen kívül másutt is érvényre jut a tudományos üzemvezetés. Így például *Morris Llewellyn Cooke* philadelphiai magánmérnököt, Taylor egyik legbensőbb hívét, jelenleg a Taylor Society elnöke — a *Carnegie Foundation for the Advancement of Teaching* (az ismert Carnegie-alapítvány) megbízta azzal, hogy vizsgálja meg a nevesebb amerikai egyetemek adminisztratív költségét és munkásságuk határfokát.¹⁰ Ezen vizsgálat során Cooke arra az eredményre jutott, hogy az egyetemekre is be kell vezetni a tudományos üzemvezetést és a funkcionális rendszert. Szinte lehetetlen egyetlen személytől elvárni azt, hogy vezessen egy nagy épületet laboratóriummal, gépüzemmel, erőteleppel stb., tartson átlag 700 hallgató számára előadásokat, gyakoroljon felettük fegyelmet, azonkívül irányítsa a mintegy 12 főből álló tanári segédszemélyzet munkáját és mindezek felett pedig foglalkozzék önálló tudományos kutatásokkal és bocsássa azokat közre. Ennyiféle feladattal ellátott egyetemi tanár kötelezettségeinek csak egy kis részét tudja teljesíteni. Ezért az

⁷ *L'Histoire économique et sociale de la guerre mondiale*. Carnegialap kiadványa. 1925.

⁸ *Le Chatelier: L'introduction du système Taylor en France*. 1926. Genf. — *H. Fayol: Administration industrielle et générale*. Paris 1918.

⁹ *E. E. Hunt: Scientific Management since Taylor*. N. Y. 1924.

¹⁰ *H. B. Drury: Scientific Management; A History and Criticism*. 1921.

egyetemen is szükséges a funkcionális üzem: specializálják a munkát, hogy mindenki csak egy bizonyos munkarészt végezen el.

Cooke-nak másik nagyszabású munkateljesítményét Philadelphia város közüzemének reformja képezte. Cooke magánmérnök volt és addig soha községi üzemnek vezetésével nem foglalkozott, a város vezetőségének meghívása folytán azonban a négy évig tartó munkássága alatt Taylor rendszerének a városi üzemekbe és magába a városi adminisztrációba való bevezetése által szinte forradalmi jellegű tevékenységet fejtett ki a városi igazgatás terén. Cooke számtalan teljesen új, a közüzem vezetésére nézve rendkívül nagyfontosságú újítást honosított meg, mellyel a város vezetőségének megállapítása szerint a városi üzemekben évenként több mint egymillió dollár megtakarítást értek el.

Lassanként tehát a mérnök-gazdasági tudományban egészen új irány fejlődött ki, mely főleg az ipari termelésben előálló veszteségforrásokat kutatta ki. Nemcsak magában a műhelyben, a munkás, a szerszámok, a szerszámgépek, a műhelyberendezés és az erőátvitel terén, hanem sokkal meszebb menve: az egész organizációban, beleértve az üzemi és az eladási szervezetet is. A Taylor-féle klasszikus alapgondolat az idők folyamán így bővült és szélesedett ki. A tudományos üzemvezetés — írja E. E. Hunt — *is a dynamic thing, its principles are the principles of growth and change, and it is for that reason that its progress since the war has been sure and swift.*¹¹

A taylorizmus alkalmazásának csúcspontját azonban a háború után érte el. A háború alatt az ipari termelés jelentékeny része az e célra felállított különféle szervek ellenőrzése és irányítása alá került és ezáltal a termelés gazdaságossága és mennyisége igen nagy mértékben megnőtt. Az állami irányítás a fegyverszünet után megszűnt és a termelés az egész vonalon lényegesen visszaesett.¹² Ehhez járult a gazdasági világválság. *Herbert Hoover*, az Egyesült Államok kereskedelmi minisztere 1921 februárjában állapítja meg, hogy: az amerikai termelés hibáira és hiányaira jellemző az, hogy a háború alatt a munkaerő 20%-ának katonai szolgálatra való igénybevétele mellett 20%-kal több árút termeltek, mint ma.¹³

¹¹ Szabadon fordítva: „Taylor rendszere dinamikus, elvei mind nagyobb területen érvényesülnek és ehhez képest változást szenvednek, de éppen ez az oka annak, hogy ez a rendszer a háború óta oly gyorsan és erőteljesen fejlődött“. L. E. E. Hunt: *Scientific Management since Taylor*. New-York. 1921.

¹² *Stuart Chase: Tragödie der Verschwendung*. Witte fordítása. 1927. München.

¹³ Lásd u. o.

Ebben az időben — 1920 november 19-én — alakult meg Amerikában a *Federated American Engineering Societies*, melynek elnökévé Herbert Hoover-t választották meg. Ennek a társaságnak a *Taylor Societies* kezdeményezésére első ténykedése az volt, hogy az amerikai ipari termelésben jelentkező különböző termelés-csökkenés és veszteség okainak és természetének megállapítására tizenhét jeles magánmérnökből álló bizottságot küldjön ki. E bizottságot az időközben kereskedelmi miniszterré kinevezett Hoover hatósági jelleggel ruházta fel.¹⁴ Hoover eredetileg maga is tagja volt a bizottságnak. Neve Európában is közismert. A háború elején az Európában időző amerikaiak hazaszállítását szervezte meg, később az önálló diplomáciai jogokat gyakorló és Belgiumot élelmiszerrel segélyező *Comission for Relief*-nek volt az elnöke, a fegyverszünet után pedig az európai segélybizottságnak (*American Relief Administration*) volt a vezetője. Kétségtelenül korunk egyik legnagyobb organizátora. Egyidőben 12 millió lélek ellátásáról gondoskodott és több mint 200 nagy szállítóhajó felett rendelkezett. Hoover eredetileg bányamérnök, a háború előtt nagyszabású bányaépítkezési munkálatokat vezetett Ausztráliában, Mexikóban és Kinában.¹⁵ A római üzemgazdasági kongresszuson Mussolini-től kezdve mindenki — aki csak nevét kiejtette — a legnagyobb csodálattal beszélt személyéről és az általa megindított veszteségkutatói munkáról.

A bizottság — *Committee on Elimination of Waste in Industry* — igen gyorsan: öt hónap alatt készült el munkájával. Amerikának ilyen munkában legnagyobb gyakorlattal bíró tizenhét kiváló mérnöke, mintegy 50 főnyi mérnöksegéd-személyzettel együtt egymás között osztotta fel a megvizsgálandó ipari üzemeket. A bizottság működése kapcsán semmiféle adminisztrációs költség nem merült fel: a mérnököknek pusztán önköltségeiket térítette meg az állam, az írásmunkát az egyes üzemekben költségfelszámítás nélkül végezték. A jelentés (*Waste-Report*) nyomtatásban is megjelent, 450 oldalra terjed.¹⁶

Mindössze hat iparágat: az építő-, textil-, sokszorosító- (nyomda-), férfiruházati, cipő- és gépipart vizsgálták meg. A vizsgálat kiterjedt 125 üzem részletes analizálására és 103 üzem adatszolgáltatására.

A veszteségforrásokat a jelentés a következőkben csoportosítja:

a) *nem megfelelő (nem elegendő) termelés* (az üzem hiányos és nem megfelelő berendezése, helytelen anyagkezelés, s

¹⁴ *Herbert Hoover: Industrial Waste. Taylor Society Bulletin. New-York, 1921.*

¹⁵ *The Encyclopaedia Britannica. 30. kötet. 1926.*

¹⁶ *Federated American Engineering Societies: Waste in Industry. 1921.*

a munkásság nem alkalmas, nem eléggé begyakorolt volta stb. következtében);

b) *megzavart termelés*, (hasonló okok folytán);

c) *szándékosan visszatartott (csökkentett) termelés* (a vállalat, az üzemvezetés vagy a munkásság akarata folytán);

d) *tönkrement termelés* — (elkerülhető üzemzavarok, munkásbalesetek stb. miatt).

Igen messze vezetne, ha a jelentés idevonatkozó részét részletesebben ismertetném. A report számadatok és grafikonok hosszú sorát sorakoztatja fel, amelyek nagy fényvel világítanak az egyes iparágak és üzemek termelési viszonyaira, az előforduló hibákra és hiányokra. Ezek természetének és nagyságának megállapításánál nem valamelyes mesterségesen konstruált elméleti határokat vesznek irányadóul, hanem mindig az illető iparágban legjobban vezetett üzemek teljesítményét, tehát a gyakorlati életben valósággal meglévő üzemi berendezéshez és jól vezetett üzemek valóságos eredményeihez mérik véleményüket.

Igen figyelemreméltó az a különbség, amelyet az egyes iparágak átlagos és a legjobban vezetett üzemek teljesítményei között megállapítottak; 1 egységnek vették az átlagos üzem teljesítményét és ehhez képest az egyes iparágakban a legjobb üzemeké:

építőipar	1.5	sokszorosító ipar	2
textilipar	1.5	cipőgyári ipar	3
férfiruházati ipar	2	gép- és fémipar	4.5

Ezek a számok mindenesetre érzékeltetik azt, hogy a középszerűen vezetett vállalatok mily mértékben különböznek a legjobb üzemektől. Ha az összes gépipari üzemek olyan jól vezetnének, mint a legjobbnak talált vállalat, akkor az egész gépipar határfoka 1-ről 4.5-re emelkedhetnék, azaz a termelés 350%-al növelhető volna. Hasonlóan növekedhetne a termelés 50%-al a textiliparban, 200%-al a cipőgyártás terén. Vannak oly nagy olvasztókemencék, melyeknél egy munkaórára 1 t vasérc olvasztása esik, másoknál ugyanezen mennyiség olvasztására 11 munkaóra szükséges. Egyes cipőgyáraknál munkásonként és naponként 2 pár cipő termelése esik, másoknál 12 pár. Fűrésztelepeknél munkaóránkénti teljesítmény 15—323 négyzetláb között változik.

A termelés ellenőrzésének kérdésével különösen mélyrehatóan foglalkozik a jelentés. Megállapítja továbbá azt is, hogy a termelés folyamán felmerülő veszteségeket az üzemvezetés, a munkásság, vagy más tényező közül melyiknek (üzleti összeköttetés, pénzügyi politika stb.) állana módjában kiküszöbölni és erre vonatkozólag a következő igen érdekes táblázatot állítja fel:

Megvizsgált iparág	A veszteségért felelős			
	Az üzem- vezetőség %	A munkás- ság %	Egyéb tényező %	Összesen %
Építőipar	65	21	14	100
Cipőgyártás	73	11	16	100
Fém- és gépipar	81	9	10	100
Sokszorosítóipar	63	28	9	100
Férfiruházati ipar	75	16	9	100
Textil-ipar	50	10	40	100

A megállapított veszteségnek az egész ipari termeléshez mért nagyságáról valóban csak akkor kapunk teljes képet, ha ezt pénzösszegben tárják elénk: így a vas-, gép- s fémiparban (acél, nyersvas, cső, szerszám gép, motorok, mezőgazdasági gépek, gőzgépek, mozdonyok, vasuti kocsik, ágyúk, elektromos gépek stb. gyártása terén) az átlagos évi veszteséget a report 500 millió dollárra becsüli, ami 250 ezer munkás évi keresetének felel meg¹⁷.

A jelentés nem elégszik meg pusztán a veszteség forrásainak és számszerű nagyságának megállapításával, hanem részletes javaslatot is tesz arra, hogy a jövőben miként lehetne ezeket kiküszöbölni. Ezen javaslatok nálunk is annyira időszerűek és találóak, hogy néhány szóval való ismertetésük nem lesz felesleges.

A veszteségek kiküszöbölése végett az egyes vállalatok üzemvezetőségének a következő feladatot kellene teljesíteni: *az egész organizáció fokozatos és állandó tökéletesítése*, a termelés folytonos ellenőrzése, a megmunkálendő nyersanyagok a megmunkálási helyre kellő időben való szállításáról való gondoskodás, az anyagbevásárlás és beérkezés összhangbahozatala a gyártási programmal, a készárúk gondos ellenőrzése, stb. Különös súlyt helyez a jelentés az *önköltségszámításra*, kívánatosnak tartja, hogy az egyes iparágak egységes rendszer szerint állapítsák meg termelési költségeiket. Jó önköltségszámítási rendszer nélkül nem lehet sem magát a termelést ellenőrizni, sem pedig megállapítani azt, hogy a termelés mely fázisában áll elő valamely zavaró momentum, vagy éppen veszteség és ezért hol kell a termelés menetét megváltoztatni.

A bérfizetési rendszernek olyannak kell lenni, hogy a teljesített munka és az elért eredmény között méltányos kiegyenlítés álljon elő. A munkamenet egyes elemeinek *normalizálása* nélkül azonban a legjobb bérrendszer sem ér célt. Ezért szükséges a nyersanyag, a kész termék és a felszerelés (gépek és szerszámok) és ezen túl a munkateljesítmény normalizálása, mert ezek szorosan összefüggnek s egyiknek normalizálása a többi nélkül nem vezetne célra.

¹⁷ National Conference of Social Workers. Herbert Hoover: *The Waste of Human Effort in Industry*. Chicago, 1922.

Az üzemvezetőség és a munkások között a *közös érdek felismerését és átérzését* minél intenzívebbé kell tenni, e célból a munkások és tisztviselők számára jóléti intézményekről és azok rendszeres továbbképzéséről kellene gondoskodni; a munkások javaslatait meg kell hallgatni. Lehetővé kell tenni azt, hogy a munkás közvetlenül fordulhasson a munkaadóhoz, viszont ennek üzemi politikájáról közvetlenül is tájékoztatni kellene a munkásságot. Az évek óta ezt a gyakorlatot követő gyárak tapasztalatai szerint ezzel az eljárással a legjobb eredményt érik el. A balesetek megakadályozására vonatkozó intézkedésekre is sokkal nagyobb súlyt kell helyezni. („Safety first“).

A munkások részéről sokkal több megértést kér a veszteségforrások okainak kikutatása terén, tegyék lehetővé a *teljesítmény-normáliák felállítását*, sőt maguk kérik ezt azokban az üzemekben, ahol még nem volnának.

A *szakszervezeteknek* messzemenő feladataik vannak a helytelen munkakorlátozások megszüntetése, a munkásoknak az egészséges életmód és a balesetek meggátlása tárgyában kifejtendő felvilágosító és tanító munka terén.

Az *üzemtulajdonossal* szemben azt a kötelezettséget állapítja meg, hogy gondoskodjék megfelelő üzleti politika kifejtésével a *termelés állandóságáról*. Bár valamely vállalat üzleti eredményének és értékének a megállapítására elsősorban az évi mérleg és a zárszámadás szolgál, remélik, hogy eljő az idő, amikor a racionális üzemvezetés ténye általában az üzleti aktív tételek közé fog számítozni.

Az ipari veszteségforrások megállapításánál a *társadalomnak* a szerepét sem lehet figyelmen kívül hagyni: a társadalomnak a közvéleményben rejlő nagy erkölcsi erejével kell a mérnöki karnak az ipari termelés produktívitásának növelésére és a veszteségforrások eltüntetésére irányuló törekvését támogatni. A jelentés ennek számos módját sorolja fel. Szükség van a *hatóságok jóakarató s megértő támogatására* is. Elsősorban *szabatos ipari termelési statisztikát* kell létesíteni, aminek ki kell terjednie a munkásviszonyok részletes analizációjára is. A hatóságoknak a saját szükségleteik fedezésére szolgáló ipari termékeket szintén normalizálniok kell. *Az állami üzemek ne a nagy konjunktúra idején adják le rendeléseiket és bővítsék telepeiket, hanem ellenkezőleg: a rossz konjunktúrában*. Ez különösen a vasutakra, a távbeszélő- és távíróüzemekre, a nagy erőszolgáltató központokra s más közüzemekre vonatkozik. Az idényszerűen dolgozó magánüzemeknél — ilyen a szénbányászat — a termelés stabilizációjára irányuló törekvés nem érhető el másképp, csak ha a vállalat, a munkásság, a vasút s más nagy fogyasztó szervezeten *együttműködik*. Erre a célra törvényhozási intézkedést tart szükségesnek.

Végül rámutat a jelentés az *ipari érdekképviseletek* szerepére is. Ezeknek állandóan figyelemmel kellene kísérni a változó konjunktúrát, a mindenkori árszínvonalat, nyilvántartást kellene vezetniök a ki nem használt üzemekről és üzemszervekről, a felesleges gépparkról; számon kellene tartani a konjunktúra-változás folytán felgyülemlett készárút és mindenekfelett törekedniök kellene a normalizálásra, vonatkozzék ez nemcsak a felhasználandó nyersanyagokra, ezek, valamint a készárúk átvételi feltételeire, az önköltségszámításra, a berendezésre és a munkateljesítményre.

E rövidrefogott ismertetésből is kitűnik, hogy a *Hoover-report eredeti rendeltetésén messze túlmenően nagyszabású és mélyreható iparfejlesztési programot is ad*, melyben a vállalkozói tevékenységen, a munkásság, illetve a szakszervezetek kijelölt feladatain kívül a kormányzat számára is széleskörű munkakört állapít meg. Hoover azonban nem azért támogatta ezt a messzevágó, valóban példa nélkül álló munkát, hogy az elkészülte után: írott malaszt s pusztán gazdaságtörténeti okmány maradjon. Nincs terünk arra, hogy az ennek nyomán és ennek szellemében kifejtett miniszteri tevékenységről s általában az amerikai kereskedelmi kormányzat alkotó munkájáról itt beszámoljunk, legyen szabad csak arra utalni, hogy Hoover először reorganizálta a 11.000 főből álló *Secretary of Commerce*-t, azután ehhez csatolta a *Bureau of Minest*, majd felállította, illetve hatáskörében kiszélesítette a *Bureau of Standards*-ot és végül megszervezte ennek alosztályát, a *Division of Simplified Practice*-t. Ezen szervek a taylorizmus szellemében működve, részben az észszerűen keresztülvitt standardizálás, részben pedig a Hoover-reportban szereplő javaslatok fokozatos megvalósítása által — a kereskedelmi kormány hivatalos jelentése szerint — 1925-ig az *ipari termelésben évenként átlag 300 millió dollár megtakarítást értek el*, amelynek az összege Dr. G. K. Burges-nek, a Bureau of Standards igazgatójának közlése szerint rövidesen 50%-kal, azaz 450 millió dollárra lesz felemelhető.¹⁸

Még csak annyit, hogy a néhány évvel ezelőtt elhalt nagytekintélyű amerikai munkásvezér: *Samuel Gompers*, az *American Federation of Labor* elnöke, aki korábban a tudományos üzemvezetés alkalmazása ellen minden vonalon a legélesebben küzdött s akinek a háború előtt sikerült is meg-

¹⁸ *The Encycl. Britannica*, 30. kötet, 1926. — *Carl Köttgen: Das wirtschaftliche Amerika*. V. D. I. 1925. Berlin. — *Br. Dietrich: U. S. A. das heutige Gesicht*. Breslau, 1926. — *Dr. Ing. W. Müller: Sociale und technische Wirtschaftsführung in Amerika*. 1926. Berlin, Springer. — Lásd továbbá a következő folyóiratokat: *Engineering News Record; Industrial Engineer; System, The Magazine of Business; Industrial Management; Technik und Wirtschaft; Maschinenbau; V. D. I. Nachrichten; Z. für Betriebswirtschaft* stb.

akadályozni azt, hogy a taylorizmus egyik legnagyobb állami üzembe: a *Watertown-arzenál*ba bevezetessék: már 1920-ban, a Washingtonban tartott Conference Industrial Research tárgyalásán Taylor principiumáról a következőket mondotta: the development of and adherence to this principle will enable us to make wonderful progress in a higher, better, safer and more permanent civilization.¹⁹

II.

Csoda-e, ha egész Európa lázas figyelemmel kíséri mindazt, ami az ipari termelés organizációja és a termelés elemeinek tudományos és hosszas gyakorlati kutatások alapján való szervezése körül Amerikában történik? Melyik államban lehetett volna aránylag igen rövid idő — öt hónap alatt, ez adja éppen a Hoover-report különösen nagy értékét meg — ily nagyszabású munkát ekkora alapossággal és ilyen részletességgel elvégezni? Ezt csak az a közszellem tette lehetővé, mely a tudományos üzemvezetésnek szinte nemzeti jelszóvá vált gondolatától teljesen át van hatva és az ipari termelés *efficiency*-jének fontosságáról teljesen meg van győződve.

A genfi *Nemzetközi Munkaügyi Hivatal* vezetője, *Albert Thomas* és annak egyik főmunkatársa: *Paul Devinat* 1922—23-ban tanulmányozták az amerikai ipari termelés viszonyait és az ott szerzett tapasztalatok alapján vetették fel a tudományos üzemvezetés eddigi és jövőbeli eredményeinek állandó számon tartása és az egyes nemzetek egyéni tapasztalatainak kicserélése végett létesítendő nemzetközi intézet gondolatát.²⁰ Erre a célra sikerült a *Taylor Society* és a *Twentieth Century Found* anyagi támogatását — egyelőre évi 25.000 dollárt — megszerezniök. Így alakult meg 1926-ban Genfben a *Bureau international du travail* mellett és *Paul Devinat* vezetése alatt működő *Institut International d'Organisation Scientifique du Travail* (A munka tudományos szervezésének nemzetközi intézete). Az intézet igazgatósága 12 tagból áll és pedig 3 tagot a bostoni Huszadik Század Alapítvány, 3-at a Nemzetközi Munkaügyi Hivatal, 1-et a megelőzőleg alakult *Comité International de l'Organisation scientifique du travail* (ugyancsak Genfben, elnöke *Mauro* milánói műegyetemi tanár) delegál és ezen felül öt tagot szabadon választ a hét alapító a tudományos üzemvezetés gyakorlati szaktekintélyei közül.²¹

Az intézet — a legutolsó Nemzetközi gazdasági konferencia

¹⁹ „Ennek a rendszernek nagyszabású fejlődése teszi lehetségessé számunkra a magasabb, jobb, boldogabb és tartósabb civilizáció felé való haladást“. L. *Eduart Eyre Hunt: Scientific Management since Taylor. 1924.*

²⁰ L. *Revue internationale du Travail. 1923—1926.*

²¹ *L'organisation scientifique du travail en Europa.* Nemzetközi Munkaügyi Hivatal kiadása, 1926. és hasonló címmel *Paul Devinat* könyve, 1927. Genf.

elő terjesztett iratában — a tudományos munkaszervezés (üzemvezetés) feladatkörét röviden a következőkben jelölte meg:

A) *Műszaki feladatok:*

termelés programja, üzemek építése és berendezése, anyagkezelés, az üzemek belsejében való szállítás; munkaelőkészítés, előkalkuláció, önköltségszámítás.

B) *Pszichológiai feladatok:*

idő- és mozdulattanulmányok, munkáskiválasztás, az elfáradás, a figyelem, monotonia, stb. tanulmányozása, higiénikus, balesetvédelmi intézkedések, ipari megbetegedés. Bérrendszerek.

C) *Általános szervezési feladatok:*

A termelés állandó ellenőrzése. Standardizálás. Veszteségek felkutatása. Horizontális és vertikális koncentráció: nemzeti és nemzetközi vonatkozásban; kartell, tröszt, syndikatus, a szükséges kormányzati intézkedések. Specializálás. Tömegtermelés és a nagyban való eladás. A nyersanyagok elosztásának, a piaci viszonyoknak, a közlekedésnek és az energiaszolgáltatásnak tanulmányozása.

Ez a program igen gazdag, talán kissé sok is, hiszen alig van az ipari termelésben olyan probléma, amit ez magához ne ölelne, vagy ne érintene. A jövő fogja megmutatni, hogy ebből az Intézet mit fog megvalósíthatni.

A tudományos munkaszervezésnek azonban nemesak a központi, nemzetközi hajléka épült meg, hanem úgyszólván az ipari termelésben érdekelt mindegyik állam korábban-később megalkotta a maga külön nemzeti szervét, ami lazább-szorosabb együttműködést fejt ki a nemzetközi intézettel. Első helyen állanak az entente-államok: Franciaországban a *Comité national de l'organisation française, Paris*; hasonló elnevezés alatt Belgiumban, Lengyelországban, Olaszországban az *Ente Nazionale Italiano per l'Organizzazione scientifica del Lavoro*, röviden *Enios*, Oroszországban a „*Sovnot*“, Csehszlovákiában a Taylor-társasággal szorosabb együttműködést fenntartó *Academie Masaryk du Travail*.²² Ausztriában az *Oesterreichische Hauptstelle für Wirtschaftliches Schaffen* elnevezés alatt. — Bécsben — a legutóbbi időben állították fel ezt a szervezetet. Angliában az *Industrial Fatigue Research Bord*, Svájcban és Svédországban pedig az ipari érdekképviselők és a mérnökegyesületek kebelében működnek hasonló intézmények. Az egyes kormányok ezeket az intézményeket mindenütt igen jelentékeny összegekkel támogatják.

Németország az egész mozgalomban különös helyet foglal el. Az üzemgazdasági tudomány elméleti és gyakorlati művelése terén Amerika után az első helyen Németország áll, sőt az

²² M. de Fréminville: *Evolution de l'organisation scientifique du Travail a propos du Congrès international de Bruxelles*. Revue de Métallurgie. 1926.

idevágó irodalmi termelés terén sok tekintetben még Amerikát is túlszárnyalja. Azonban Németország csak későn csatlakozott a Népszövetséghez, s így ebben a munkában — lehet, hogy szándékosan — nem vette ki a maga részét és eddig nem foglalta el az őt joggal megillető helyet. Nem vett részt az eddig megtartott első két nemzetközi kongresszuson: 1924-ben Prágában és 1925-ben Brüsszelben és a most megtartott harmadik, római kongresszuson is csak néhány taggal képviseltette magát. A nagynevű német organizátorok, egyetemi tanárok, gyárvezetők távol maradtak. Pedig Németország legelőször építette ki erre a célra a szükséges szervezeteit, elsősorban a *Reichskuratorium für Wirtschaftlichkeit*-et, azután a *Forschungsinstitut der Kaiser-Wilhelm Gesellschaft*-ot és számos más intézményét. A genfi intézetnek a feladata, hogy Németországot intenzívebb együttműködésre bírja. Európára, de különösen reánk nézve már csak az idevágó munka ökonomiája szempontjából is, igen káros volna, ha éppen a német szakértők maradnának el.

Paul Devinat, a genfi intézet igazgatója, *l'Organisation Scientifique du Travail en Europe* című munkájában részletesen beszámol az európai eseményekről, Magyarországról szó sem esik, bár egy és más a történeti igazság kedvéért megemlíthető lett volna. Devinat úr azonban e sorok írójának is kitűzésbe helyezte, hogy még az ősz folyamán felkeresi Budapestet és tájékozódni fog a magyar viszonyokról, amikor valamely megfelelő magyar szerv létesítéséről is szó fog esni.

A genfi intézet közzétett programja és az eddigi három nemzetközi konferencia tanúsága szerint, működési területét az ipari termelésen kívül *a mezőgazdasági termelés, a közmunkák, közüzemek, közlekedési vállalatok* (telefon-, távíró-, rádió-, vasuti üzemek stb.) és az *egyéni háztartások* területére is kiterjeszti.

III.

Ilyen előzmények után ült össze Rómában szeptember 5-én a harmadik nemzetközi kongresszus. A Capitoliumon, a szenátorok palotájában, Róma kormányzója nevében *Delli Santi* gróf államtitkár fényes külsőségek mellett nyitotta meg a kongresszust, akinek javaslatára elnökké *Luigi Luiggi* szenátort, a római műegyetem tanárát választották, ki öt nyelven előadott beszédében köszöntötte a 42 nemzet 1200 képviselőjéből álló kongresszust.

Ezután az olasz király és az olasz fasiszta kormány nevében *Belluzzo* közmunkaügyi miniszter, korábban a római műegyetem mérnöktanára üdvözölte a kongresszust és ünnepi beszédében utalt arra, hogy mint mérnökszakember már évek óta foglalkozik a munka tudományos organizációja helyes-

megoldásának problémáival, mint miniszter pedig e problémáknak gyakorlati téren való megvalósítására törekszik, melynek szükségességéről úgy gazdasági, mint pedig szociális szempontból teljesen meg van győződve. Kiemelte *Taylor* kiváló érdemeit — akinek jelenlevő özvegyét különös melegséggel üdvözölte — és rámutatott arra, hogy a munka tudományos megszervezését nemcsak az ipari, hanem a mezőgazdasági termelés terén is feltétlenül végre kell hajtani, sőt továbbmenve, alkalmazni kell ezt az állami és községi adminisztrációban, végül pedig az egyének háztartásában is, mert hiszen a kérdés e részének szociális jelentősége rendkívüli. Ez utóbbit a fasiszta kormány rendkívül fontosnak tartja, mert ezzel nemcsak a családok szociális jóléte és gazdasági helyzete fog javulni, hanem közvetve maga az állam is megerősödik. Éppen ezért helyez a fasiszta kormány a kongresszus munkásságára olyan nagy súlyt. Az organizáció tudományának népszerűsítése érdekében a kormány máris minden lehetőt megtett, így az olasz ipari és mezőgazdasági munkások előtt a munka helyes megszervezésének módjait előadások és népszerű mozgófényképek útján ismertették, abban a reményben, hogyha a munkások a munka helyes organizációjának szükségességéről meggyőződnek, akkor ennek a gondolatnak éppen ők lesznek a legelső harcosai.

A kongresszus részletes programját *Mauro* milanói műegyetemi tanár, a fentebb említett olasz organizációs intézet elnöke ismertette, azután pedig megválasztották az egyes szakosztályok elnökeit és titkárait. A kongresszus a *Nemzetközi mezőgazdasági intézetnek* díszes épületében tartotta üléseit és pedig:

1. az ipari, 2. a mezőgazdasági termelés, 3. a közmunkák (közüzemek) és 4. az egyéni háztartás szakosztályára tagozódva.

A legnagyobb érdeklődést a dr. *I. Freemann* amerikai mérnök elnöklete alatt üléselő ipari szakosztály és a körülbelül 300 női tagot számláló háztartási osztály váltotta ki. A kongresszus működését azonban nagyon megnehezítette, munkája sebességét pedig meglassította az a két körülmény, hogy az előadások tárgyát nem jelölték ki szabatosan, ezért a rendkívül nagyszámú előadás közül egy-egyre aránylag kevés idő — 10—15 perc — jutott s hogy a felszólalások legtöbbjét két-három nyelven élőszóval tolmácsolták.

Az ipari osztályban mindenekelőtt a *management* általános témája került szóba. Az előre beadott és hat vaskos füzetet kitevő dolgozatok között a *management*-tel, az általános üzemvezetéssel számos kitűnő amerikai mérnök foglalkozott. Így *L. W. Wallace*, az *Education for Management* című előadásában az amerikai oktatás reformját ismertette; *I. H. Williams*

new-yorki konzultáló mérnök, egyike a legelső amerikai szakértőknek az üzemorganizáció terén, — *Scientific Management in General Administration* című tanulmányában a kereskedelmi s pénzügyi organizációnak a Taylor-féle gondolaton felépülő rendszerét mutatta be; *Wallace Clark* a tudományos üzemvezetés alkalmazásának technikájáról beszélt. *Ray M. Hudson* az amerikai kereskedelmi kormány fentebb említett egyszerűsítési hivatalának (Division of Simplified Practice) főnöke igen nagy érdeklődés közben ismertette *Management Week in the United States* című előadásában azt a nagyszabású s rendszeres propagatív és felvilágosító munkát, melyet a kereskedelmi kormány 1922 óta fejt ki nemzeti s helyi bizottságok által a tudományos üzemvezetés gondolkörébe tartozó eszmék széleskörű ismertetése érdekében (munkakímélő gépek használata, modern megmunkálási módszerek alkalmazása, a termelésben előforduló veszteségek okainak megállapítása s azok kiküszöbölésére vonatkozó intézkedések ismertetése; az üzletemberek, a technikai vezetők és a munkásság között szükséges szorosabb együttműködés propagálása; helyes önköltség-számítási rendszerek igénybevétele; a közgazdasági kérdések iránt szélesebb rétegek érdeklődésének felkeltése stb.). Azután sorra felvonultak az egyes iparágak és államok képviselői és beszámoltak arról, hogy a tudományos üzemvezetés rendszerét eddig mily mértékben sikerült alkalmazniok s mily eredményt értek el. Különösen az olasz fasiszta érdekképviseltek igyekeztek a náluk valóban nagy szeretettel és megértéssel felkarolt taylorizmusról és az ezzel valóban elért jelentős eredményről beszámolni. A részletkérdések közül az ipari pszihoteknikának széles területen való alkalmazásáról nyertünk kimerítő képet: *Sollier* és *Drabs* a francia, *Fr. Giese* stuttgarti műegyetemi tanár a német, *Carrard* dr. a zürichi pszihoteknikai intézet igazgatója a svájci és *F. W. Lawe* a londoni *National Institute of Industrial Psychology* titkára az angliai fejlődést ismertette. *L. J. Rourke*, az amerikai kormány állami személyzeti kutató intézetének igazgatója (Director of Personnel Research, U. S. Civil Service Commission, Washington) *Limitations of Psychological Studies as at Present Conducted and Utilized by Management* előadásában beszámolt arról, hogy intézete évenként az amerikai kormány szolgálatában álló személyzet közül 200.000 egyént vizsgál meg abból a szempontból, hogy képességei szerint valóban a megfelelő helyen teljesít-e szolgálatot. *Dr. Ascher*, a frankfurti szociálhigiéniai kutató intézet vezetője a technikai haladásnak a munkások egészségére gyakorolt befolyásról adott számot.

A tudományos üzemvezetés elveinek a kereskedelmi üzletvezetésben, az irodákban való alkalmazásáról *Dennison*, *Leffingwell* és mások adtak elő meggyőző adatokat. Természe-

tesen a munkásképzésről, a különféle bérrendszerekről, a munkateljesítmény normalizálásáról stb. is számos előadó szólott.

A közüzemek szakosztályában az olasz, francia és a belga vasútigazgatásnak a taylorizmus alkalmazása által elért igen kedvező eredményeiről, olasz és francia katonai üzemek tapasztalatairól, a lengyel és a belga közmunkák igazgatásánál elért jelentékeny megtakarításról, sőt még a tudományos üzemvezetés principiumainak az olasz pénzügyi igazgatásban való alkalmazása által szerzett jelentős eredményéről is számot adtak.

A kongresszus tanulmánygyűjteményében a legérdekesebb dolgozatok közé tartozik *Clyde L. King*-nek a pennsylvaniai Wharton-egyetem tanárának beszámolója arról, hogy *Illinois*, *Pennsylvania* és *New-York* államainak igazgatását miként sikerült üzleti (business) alapra helyezve, reorganizálni. A másik hasonló természetű tanulmány *Leonard D. White* chicagói egyetemi tanártól származik, *The influence of American Business Administration on Municipal Administration* címmel.

A mezőgazdasági munka organizációjával csak néhányan foglalkoztak, a háztartás racionalizálásáról azonban többek között e kérdésnek két legelső szakértője, mint *Lillian M. Gilbreth* és *Witte* adtak elő.

Messze vezetne a kongresszus egész anyagának ismertetése, de annyi megállapítható, hogy a tudományos üzemvezetés, ez a sok mindent felölelő, folytonosan fejlődésben levő és tartalmában ma még szabatosan körül nem határolható elméleti és gyakorlati tudomány oly széles területen nyer ma már alkalmazást, hogy az egészében alig tekinthető át. A jövőben hasonló kongresszusok hatásfokának emelése céljából szükség lesz arra, hogy az ott megvitatandó tárgyak előre közelebbről meghatározottassanak.

A négy napig tartó kongresszus záróülésén *Mauro* és a mindenkor nagy tisztelettel körülvelt *Morris Cooke* és *Paul Devinat* beszéde után a kongresszusi tagok nagy várakozása közepette, *Mussolini* miniszterelnök is felszólalt és négy nyelven elmondott beszédében örömét fejezte ki a kongresszus nagyértékű és kivételes sikeres munkássága felett. Ő is — mint *Beluzzo* közmunkaügyi miniszter — különösen hangsúlyozta, hogy az olasz kormány a Taylor neve alatt közismertté váló elveket az egész olasz állami igazgatás területén alkalmazni fogja és utalt arra, hogy az olasz magánipar jó részben ennek kellő időben való alkalmazása által rendkívüli mértékben megerősödött. A munkaszervezés tudományának rendszeres és fokozatos igénybevétele által reméli az általános jólét növelését és a legszegényebb néposztályok életnivójának emelését.

A kongresszus befejezése után a résztvevők számos olasz köz- és magánüzemet, ezek között a turini Fiat, a milánói Breda és a monfalconei hajógyárat tekintették meg. Úgy ezek a

gyárlátogatások, mint az olasz kormány, a tudományos és ipari érdekképviseltek által a kongresszus rendelkezésére bocsátott különböző adatok és tanulmányok, valamint a bemutatott mozgókép-előadások a kongresszus résztvevőit meggyőzték arról, hogy Olaszország magán- és közüzemei az amerikai modern organizációs elveket, (különösen a Fiat automobilgyár) mily nagy mértékben alkalmazzák és hogy ezek az utóbbi évek rendkívül megnövekedett termelésének mily erőteljes támaszai.

Magyarországról e sorok íróján kívül — ki a *Magyar Munkaadók Központját* és a *Magyar Vasművek és Gépgyárak Országos Egyesületét* volt szerencsés képviselhetni s e címen a kongresszus vezetőségében is helyet foglalni — mindössze két gépgyári igazgató és a Textilgyárosok érdekképviselőjének titkára vett részt; a kormány nem képviseltette magát. A kongresszus magyar résztvevői elismeréssel és hálával emlékeznek meg arról a szíves készségről, mellyel a kongresszus rendezősege és az olasz ipari érdekképviseltek vezetői őket fogadták.

*

Magyarországban a taylorizmussal az erre elsősorban hivatott két testület: a *Magyar Mérnök- és Építész Egylet* és a *Magyar Vasművek- és Gépgyárak Országos Egyesülete*²³ már 1913-ban igen behatóan foglalkozott. Mindkét helyen kiváló elméleti és gyakorlati szakemberek tárták fel a kérdés minden oldalát. Több jelentős gépgyárunkban a technikai racionalizálás terén már a háború előtt, de még inkább a háború alatt a termelés növekedésének szükségszerű feltétele és természetes következménye gyanánt számbavehető előrehaladás történt. A trianoni béke ezt a sok reménnyel biztató fejlődést legtöbb helyen megakasztotta. Üzemi berendezéseink jelentősen nem javulhattak. Önköltségszámításunk még sok helyen a sötétben tapogatódzik. Szabványosításunk megakadt. A pszihotechnika alkalmazása terén messze elmaradtunk.

A racionalizálás szervezési feladatai között a fúziók és koncentrációk terén — amelyek szükségességére *Van den Eynde Hektor* már néhány évvel ezelőtt rámutatott — csak a legutolsó napokban történt számbavehető lépés. Németországban 1925—26-ban pusztán a gépiparban 80 koncentrációs folyamat²⁴ ment végbe. Kétségtelen, hogy a racionalizálásban, noha ez ma nálunk divatos jelszóvá vált, még a kezdet kezdetén vagyunk. Rendkívüli feladatok várnak az összes tényezőkre: vállalatokra, érdekképviselőkre, tudományos testületekre és magára a kormányra. A sokszor hangoztatott kulturfőlény sem sokat ér, ha nem terjeszkedik ki az üzemgazdasági tudomány területére is.

Kelemen Móric.

²³ M. M. és Ép. Egyl. Közlönye, 1913. M. Vas- és Gépgy. Egy. Évkönyvei.

²⁴ Verein Deutscher Maschinenbau-Anstalten. Bericht. 1925/26.

Megjegyzések

néhány kontinentális jegybank kimutatásaihoz.

45. m

A jegybankok szerepe és tevékenysége, amely békeidőben a legszűkebb szakkörök figyelmére tarthatott csak számot, a háborút követő időben egyre szélesebb rétegek érdeklődésével találkozott. E változott helyzet végső oka azokban a nagy hullámzásokban rejlik, amelyekben a pénz vásárlóereje a háború kezdete óta átment s amelyek az egyes ember magánéletében is legközvetlenebbül éreztették hatásukat. A dolgok természetében rejlik, hogy ezzel kapcsolatban a jegybankok, mint azok a tényezők, amelyek a pénzforgalom szabályozása útján a pénz vásárlóerejére sok tekintetben irányadó befolyással bírnak, egyre általánosabb figyelmet vontak magukra.

A napisajtó és a szaksajtó ma előszeretettel foglalkozik a jegybankok politikájával. Közli és magyarázza jelentéseiket, kombinációkat és következtetéseket fűz a státusukat közlő heti kimutatásokhoz. Éppen ezért nem lesz talán érdektelen foglalkoznunk néhány jelentősebb, illetve minket közelebről érdeklő kontinentális állam jegybankjának heti kimutatásaival és e kimutatások tételei mögött rejlő jelenségekkel. Az adatok ugyanis, melyeknek száraz közlésével a gazdasági kérdések tárgyalására nagyobb súlyt helyező lapokban mind gyakrabban találkozunk, olyanok előtt, akik a jegybank funkcionálását nem ismerik, mint valami titkos értelmű jelek prezentálódnak, melyeknek megfejtéséhez a kulcs hiányzik. Ezt a kulcsot természetesen a maga teljes használhatóságában csak az szolgáltatathatja, aki az illető jegybank belső életével és az illető ország gazdasági és pénzügyi viszonyaival alaposan ismerős. Azonban a jelenségek hosszabb időn át való figyelemmel kísérése és az analógiák alkalmazása mégis lehetővé teszi, hogy értelmüket és összefüggéseiket, legalább részben, felderítsük.

E heti kimutatások valamennyi jegybanknál nagy vonásokban felállított mérleg alakjában készülnek, amely az aktívák és passzívák részletezését tartalmazza. Felállításuk vagy a hónap, vagy pedig a hét meghatározott napjain történik. Az alább említendő kimutatások közül az osztrák, cseh, német és svájci jegybankoké a hó 7-ik, 15-ik, 23-ik és utolsó napjairól szól, míg a holland jegybank minden hét hétfőjének zárlatán,

a francia jegybank minden hét csütörtökének reggelén mutatózó státusát közli.

Az osztrák jegybank heti kimutatásai — melyeknek mintáját a f. év szeptember 30-iki kimutatásban alább közöljük — nagyjában ugyanazon rendszer szerint vannak felállítva, mint a magyar jegybank kimutatásai.

		<i>Aktívák:</i>		Változások az 1927 szept. 23-iki állás óta.
Értekészlet:	S	S		S
Arany, vert és veretlen	84,338.254.09	—		—
Beszámítható devizák s valuták	391,654.818.27	475,993.072.36	+	3,384.131.36
Egyéb bankszerű fedezet:				
a) az értekészletbe be nem számított külföldi pénznemekre szóló értékek		245,221.268.60	+	20,791.368.15
b) váltópénz		1,802.563.79	—	534.474.17
c) leszámított váltók		80,970.764.01	+	35,176.602.86
d) kézizálogkölesönök		504.000.—	—	11.100.—
Az állam adóssága		173,413.611.63		—
Épületek és berendezés		11,350.000.—		—
Egyéb aktívák		357,535.966.23	—	14,548.560.26
		1.346,791.246.62		—

		<i>Passzívák:</i>		
Alaptőke (30,000.000 aranykorona)		43,200.000.—		—
Tartalékalap		6,366.798.03		—
Jegyforgalom:				
Schillingre szóló jegyekben 938,353.335.—		—		—
Koronára szóló jegyekben	7,909.413.—	946,262.748.—	+	111,912.224.48
Giroforgalomból eredő és egyéb azonnal esedékes tartozások		31,642.532.39	—	53,105.696.28
Egyéb passzívák		319,319.168.20	—	14,548.560.26
		1.346,791.246.62		—

A magyar bankkimutatással szemben a lényeges eltérések a következők: Az osztrákok a heti kimutatást olyképpen állítják össze, hogy az ú. n. effektív és virtuális jegyforgalom együttes összege (azaz a forgalomban lévő bankjegyek tétele, hozzáadva az azonnal esedékes [giro] kötelezettségek tételét), levonva ebből az állam adósságát, összességében egyenlő legyen az ú. n. bankszerű fedezetbe beszámítható tételek, azaz az értekészlet, a devizák, a váltópénz, a váltótárca és a lombardkölesönök együttes összegével. Minthogy az említett tételeken kívül az aktívák között külön kiemelve csak az épületek és berendezés tételét, a passzívák között külön kiemelve csak az alaptőke és tartalék tételét látjuk, amely tételek pedig rendszerint változatlanok, e szerkezeti felépítésnek az a következtetése, hogy az ú. n. egyéb aktívák tétele hétről-hétre rendszerint mindig ugyanazzal az összeggel emelkedik vagy csökken, mint az egyéb passzíváké. Ugyancsak ezzel függ össze az a további szerkezeti eltérés, hogy az értekészletbe beszámított devizakészlet mellett „az értekészletbe be nem számított külföldi pénz-

nemekre szóló értékek“ cím alatt még egy nyíltan kimutatott devizatétel szerepel. Egy ilyen tétel beállításával válik ugyanis csak lehetővé a bankszerű fedezet pontos egyeztetése. Ezzel szemben, mint tudjuk, a mi jegybankunk kimutatásai a bankszerű fedezet szempontjából való ezt az egyensúlyozást nem tüntetik fel és az ércékszletbe beszámított devizákon kívül külön valutáris tételt nem tartalmaznak, úgy, hogy nálunk az ércékszletben ki nem tüntetett devizák teljes összegükben az egyéb aktívák tételébe vannak belefoglalva. Megjegyzendő, hogy az osztrákoknál is foglaltatnak az egyéb aktívák tételében nostrodevizák, amelyek összege 1926 december 31-én az évi jelentés szerint 69.3 millió schilling volt. Ezeknek összege azonban — feltéve, hogy egyéb üzletágak forgalma, illetve annak egy része nem az „egyéb aktívák“-ba foglalt számlákon bonyolítottatik le — éppen az említett rendszernél fogva, legfeljebb kivételesen változhatik, mert a devizák megvásárlására fordított schillingösszeg a fedezendő jegyforgalmat emeli és így az ellentételt, a megvásárolt devizát, a bankszerű fedezetként szereplő aktívák közé fel kell vinni. Épp ezért, ha az osztrák jegybank érc- és devizakészletének a változásait akarjuk figyelemmel kíséreni, a szoros értelemben vett ércékszletet és a fennebb jelzett külön feltüntetett devizatételt együttesen kell vizsgálnunk.

Amint a fentebb közölt kimutatásból látjuk, a váltótárca tétele Ausztriában aránylag kicsiny jelentőségű. Financirozási szerepét jórészt a külföldi rövidlejáratú hitelek töltik be; a jegybank ezek konverziós pénztára gyanánt működik. A váltótárca csekély összege és a devizakészletek aránylagos magassága ugyan nagyobb fedezeti arányt mutat, tényleg azonban nem csekély hátrányokkal is jár, amelyek közül csak a pénzpiac felett gyakorolt ellenőrzés kevésbé hatályos voltát és a külföld részére fizetett kamatterhet emeljük ki. Az ultimó-financirozás hatása mindamellet a váltótárca szabályszerű felduzzadásában is visszatükröződik. A jegyforgalom tételében csekély mennyiségű koronabankjegy szerepel még, annak eredményeképpen, hogy e bankjegyek teljes hatályon kívül helyezése és a forgalomból való kivonás leszámolása még nem történt meg. Megjegyezzük, hogy az effektív pénzforgalom a schilling- és koronajegyeken kívül váltópénzből áll, amely váltópénzforgalomnak a nagysága szeptember végén cca 75 millió schilling volt. Az azonnal lejárató tartozások összege aránylag számottevően kisebb, mint nálunk, aminek az az oka, hogy az állami pénztári kezeléssel kapcsolatos számlák az „egyéb aktívák“ és „egyéb passzívák“ tételein futnak keresztül és nem mint girószámlák jelentkeznek. Ez állami számlák állandéka egyébként 1926 végén 83.7 millió schilling volt.

A Csehszlovák Nemzeti Bank — habár Csehország közben állami jegykibocsátó intézménnyel dolgozott — tulajdonképpen

szintén a régi Osztrák-Magyar Bankból ágazott ki, s így kimutatásaiban hasonló rendszert követ, amint azt az alábbi, szeptember 30-iki kimutatás is mutatja:

	Allás	Összehason- lítás az 1927 szept. 23-iki állással szemben	
		ezer Kő-ban	
<i>Aktívák:</i>			
Arany- és ezüstkészlet	1,056.871	+	133
Devizák és valuták	2,131.712	+	73.009
Egyéb érckészlet	35.824	+	25
Leszámított váltók	74.850	+	4.081
Leszámított értékpapírok	42.500	+	42.500
Előlegek értékpapírokra	24.963	—	647
Államjegyekben fennálló állami tartozás egyenlege Kő 4,628.235			
A pénzügyminiszterium bankhivatalá- nak felszámolás alatt levő ügyletei, melyeket a Nemzeti Bank bonyolít le	Kő 521.757	5,149.992	— 7.947
Egyéb aktívák	545.937	+	92.582
	9,062.649	+	203.736
<i>Passzívák:</i>			
Teljesen befizetett alaptőke (Doll. 12,000.000)	406.800	—	—
Különleges tartalékalap	6.282	—	—
Forgalomban levő bankjegyek	7,650.227	+	852.077
Giroszámlák egyenlege és egyéb azonnal esedékes tar- tozások	699.404	—	642.544
Egyéb esedékességek: Forgalomban levő pénztárjegyek	1.138	—	10
Egyéb passzívák,	298.798	—	5.787
	9,062.649	+	203.736

A kimutatás szerkezeti eltérései közül kiemeljük, hogy a leszámított váltók tétele mellett külön mutatja ki a leszámított értékpapírokat, amely utóbbi tétel azonban csak elvétve tüntet fel — feszültebb ultimók alkalmával kezdődő — tényleges forgalmat. Az aktívák közül a legjelentősebb tétel az állam tartozása, amelynek elszámolását a heti kimutatás külön melléklete tartalmazza. Az állam tartozása, amely az Osztrák-Magyar Bank jegyforgalmából, girotartozásaiból és a pénztárjegyeiből Csehországra eső rész átvételéből eredt és amelynek apasztására a vagyondézsmá hozama szolgált, 1926 április 1-én, amikor a Csehszlovák Nemzeti Bank működését megkezdte, a megnyitómérlégen 4.965 millióval szerepelt. Ez összeghez hozzájárult még 703 millió az állami jegykibocsátóhely olyan üzleteiből kifolyólag, amelyeket a jegybank saját számlájára át nem vett. Ez a két altétellel álló állami adósság, amelynek törlesztése iránt a jegybank és a kormány között megállapodás jött létre, — mint látjuk — szeptember 30-áig 5.150 millióra csökkent. A passzív tételek szempontjából figyelmet érdemel az a körülmény, hogy az ultimófinanszírozás a váltótárcában alig szokta hatását éreztetni, ami a csehországi pénzbiőség

eredménye. Az ultimó tényleges jegyszükségletét a girószámlákról elégitik ki, melyeknek az összege aránylag igen jelentős. A tényleges pénzforgalom a bankjegyeken kívül kb. 260 millió Kč összegű váltópénzből áll. A csehszlovák jegybank a pénzbőség következtében jelenleg csak laza kapcsolatban áll a pénzpiaccal és a kimutatások inkább csak a devizakészlet változásai szempontjából érdekesek. Megemlítendő e vonatkozásban, hogy az egyéb aktívák tétele is tartalmaz a rendes heti kimutatásokban külön fel nem tüntetett összegű devizákat, amely devizák a múlt év december 31-i mérleg szerint 771.8 milliót tettek ki. Az a körülmény, hogy az egyéb aktívák tétele múlt év vége óta 1.006 milliőről szeptember 30-ig 546 millióra csökkent, a kimutatott érc- és devizakészletnek ugyan ezen időközben összesen 68 millióval történt emelkedése dacára, arra mutat, hogy a jegybank devizakészletei tulajdonképpen apadtak.

A német birodalmi Reichsbank jegykimutatásait szintén nagyobb nehézségek nélkül át tudjuk tekinteni. A szeptember 30-iki kimutatás a következő:

<i>Aktívák:</i>		Változások az előző héttel szemben	
	RM		RM
A birodalmi bank még be nem fizetett részjegyei	177,212.000		—
Aranyrudak, valamint bel- és külföldi arany- érmék és pedig	1.852,097.000	—	149.000
Pénztári aranyállomány RM	1.785,554.000		
Aranyletét (meg nem terhelve) külföldi jegybankoknál RM	66,543.000		
Fedezetbe beszámítható devizák	153,805.000	+	799.000
Kincstári váltók	—		—
Egyéb váltók és csekkek	2.745,689.000	+	510,008.000
Váltópénz	64,111.000	—	16.864.000
Egyéb bankok jegyei	7,549.000	—	16,690.000
Kézizálogkölesönök	153,792.000	+	117,973.000
Értékpapírok	92,261.000		—
Egyéb aktívák	494,135.000	—	39,142.000

<i>Passzívák:</i>			
	RM		RM
Alaptőke: a) befizetett	122,788.000		—
b) be nem fizetett	177,212.000		—
Tartalékalapok: a) törvényes tartalék	38,510.000		—
b) osztalék tartalék	44,883.000		—
c) egyéb tartalék	160,000.000		—
Jegyforgalom	4.182,435.000	+	634,793.000
Egyéb azonnal esedékes tartozások	629,742.000	—	58,509.000
Felmondáshoz kötött tartozások	—		—
Egyéb passzívák	385,081.000	—	20,349.000
Kötelezettségek továbbadott, belföldön fizetendő váltókból (RM)			

A kimutatás egyes tételeinek jelentősége és értelme nagyjában azonos a mi jegybank-kimutatásainkban szereplő téte-

lekével. A Reichsbank váltótárcája, különösen az utóbbi időkben, igen erős és számottevő ultimókilengéseket mutat, mellette azonban a lombardok tétele is szerepet játszik, úgy, hogy a Reichsbank igénybevételének a számításánál e két tétel együttes alakulását szokták figyelembe venni. Említésre érdemes, hogy a Reichsbank kimutatásai addig, míg a Reichsbank a merev 4·20-as dollárkurzust tartotta, a hónap végén a devizák tételének erős felduzzadását mutatták, ami abban leli magyarázatát, hogy az árfolyamkockázat kizárása következtében a bankok az ultimófinanszírozásnak ezt az olcsóbb nemét részesítették előnyben. Mióta a Reichsbank (1926 augusztusában) áttért az ú. n. „variable Notierung“-ra, ez az ultimómozgás a devizáknál lassanként megszűnt és az ultimófinanszírozás a váltókra és lombardokra terelődött át.

Megjegyzendő, hogy a bank váltótárcájában mutatja ki külföldi váltóállományát is. E külföldi váltóállomány az 1926. év végén 426·6 millió volt, azaz az egész váltóállománynak csaknem 25%-a. Ezidőszerint valószínű, hogy a váltótárca csak igen kevés külföldi váltót tartalmazhat, miután a Reichsbank devizaállományát a fizetési mérleg passzivitása a f. évben erősen megapasztotta. Az „egyéb bankok jegyei“ című tétel csak a bajor, szász, württembergi és badeni magánjegybankok jegyeit foglalja magában. Az ú. n. „Rentenbankscheine“ az egyéb aktívák között vannak elkönyvelve. Tudvalevő, hogy Németország valutájának stabilizálását egy lényegében jelzálogi fedezettel biztosított jegyeket kibocsátó bank, a Rentenbank felállításával érte el. E bank jegyei még ma is forgalomban vannak és az 1924. évi bank- és valutatörvények értelmében 10 év alatt kerülnek törlesztésre. A Rentenbank-jegyek meg nem semmisített része tényleges fizetőeszközként szerepel és amennyiben a bank pénztáraiban fekszik, természetesen aktívaként tekintendő.

Az egyéb aktívák tétele kisebb mennyiségű deviza mellett magában foglalja többek között az állam tartozását, amely a tavalyi évvégi mérleg szerint 136·4 millió volt.

A passzívák tételei kommentárt nem igényelnek; fel kell hívnunk azonban e tételek kapcsán a figyelmet egy, a sajtóban gyakran előforduló félreértésre. A Reichsbank által kiadott magyarázó kommuniké ugyanis beszél „Fremde Gelder“-ről, ami alatt az „idegen pénzeket“, azaz a Reichsbankkal szemben fennálló, effektív pénzzé tehető követeléseket érti. E tétel a sajtó kommentárjaiban gyakran mint „külföldi pénz“ vagy „deviza“ szerepel, ami nyilvánvalóan téves fordításon alapszik.

A Reichsbank-kimutatások alján, a tulajdonképpeni mérlegben kívül szereplő tétel: „Kötelezettségek továbbadott, belső fizetendő váltókból“ 1926 június közepével megszűnt. E tétel a Reichsbank tárcájából állami pénzek elhelyezésére

továbbadott váltókat mutatja, amelyekért a Reichsbank szavatolt, amelyek tehát csak esetleges kötelezettséget jelenthettek és így sem az aktívák, sem a passzívák között egyébként nem szerepeltek.

Ami a pénzforgalom nagyságának megítélését illeti, nem szabad elfelednünk a már előbb említett tényt, hogy t. i. a Rentenbank jegyeinek jelentős része még forgalomban van és hogy a Reichsbank jegyei fokozatosan lépnek ezek helyébe. Így szeptember 30-án 989 millió volt belőlük forgalomban, 4.182 millió Reichsbankjegy mellett, míg egy évvel előbb az arány még 1.369:3.251 volt. Ha az érc- és devizafedezetet a Reichsbankjegyek és Rentenbankjegyek együttes összegével állítjuk szembe, szeptember 30-ára 38,8%-os érc- és devizafedezeti arányt kapunk. Holott a Reichsbank-alapszabályokban (természetesen csak a Reichsbank jegyeire) előírt fedezeti arány 40%. Az effektív pénzforgalom egyébként e kétfajta jegyen kívül az előbb említett négy magánjegybank összesen 194 millióban kontingentált, tehát nem nagyon jelentős tételt képező jegyeiből és a szeptember 30-án kb. 800 millióra tehető váltópénzforgalomból áll.

A svájci és hollandi jegybankok kimutatásainak részletes ismertetését mellőzve, csak néhány kiemelkedőbb vonás, illetve eltérés közlésére szorítkozunk.

A svájci jegybank kimutatásaiban nemcsak a látra szóló külföldi követelések tétele képvisel devizákat, hanem a váltótárcában is jelentős mennyiségű külföldi váltó foglaltatik. A bel- és külföldi váltókat a „Portefeuille“-tétel a heti kimutatásokban nem részletezi, de pl. az 1926. évi mérlegből kitűnik, hogy 1926 végén a tárcának több mint fele külföldi váltókból állott. Az érckészletben szerepelnek a felbomlott latin érmeunió egyéb államai által kibocsátott 5 frankos ezüstérmék is; ezek azonban már csak ezüsttartalmuknak megfelelő értékben (az 1926. évi mérleg szerint a névérték 40%-ával) vannak felvéve. Említésre érdemes továbbá, hogy a Schweizerische Nationalbank jelentős lombardállománnyal rendelkezik, amely az utóbbi időkben a váltótárcának 15%-a körül mozog és azzal hasonló irányú eltolódásokat tüntet fel.

A holland jegybank kimutatása hasonló rendszerű, mint az említett közép-európai jegybankoké, de az adatokat jobban részletezi. A holland jegybank ugyanis külön mutatja ki a belföldi és külön a külföldi váltókat, amely utóbbiak Hollandiának a nemzetközi kereskedelemben elfoglalt előkelő szerepénél fogva számottevő összegre rúgnak (október 3-án a belföldi váltók tétele 171,4, a külföldieké 135,4 millió frt volt). Ugyan- csak igen jelentős a lombardtartozások tétele (október 3-án 134,2 millió frt). Az érckészlet keretén belül külön van kimutatva az aranyérme, aranyrúd és ezüstérme. Az egyéb aktívák tétele itt is jelentős devizatételt foglal magában, amiért is

e tétel változásait az érc- és devizakészlet mozgásának megítélésénél figyelembe veszik. Az állam átmeneti pénzszükségletének fedezésére olykor előleget vesz fel a jegybanktól, amely külön tétel alatt szerepel (október 3-án 14.3 millió frt). Mint-hogy a holland jegybank a hétfői napok státusát közli, az ultimómozgásoknak a kimutatásokban való visszatükröződése természetesen elmosódottabb.

A Banque de France kimutatásai lényegesen nagyobb számú tételt tüntetnek fel, mint általában a középeurópai államoknak a kimutatásai. Éppen ezért e kimutatások teljes egészében való közlését mellőzzük és a szeptember 29-iki kimutatás nyomán csak az aktíváknak és passzíváknak azokat a fontosabb tételeit közöljük, amelyek különösebb érdekekkel bírnak a külföldi szemlélő részére.

<i>Aktívák:</i>	Frcs
Érckészlet	5.888,447.986.92
Arany-, ezüst- és devizavásárlások (1926. aug. 7-i törv.)	2.281,718.909.63
Váltótárca (Páris)	545,151.084.49
Váltótárca (fiókok)	1.375.013.303.—
Előlegek értékpapírokra (Páris)	182.020.749.40
Előlegek értékpapírokra (fiókok)	1.465,263.123.—
Állami előlegek (államadósság)	24.400.000.000.—
Vegyes aktívák	23.733,488.280.43
 <i>Passzívák:</i>	
Forgalomban levő jegyek	54.155,605.605.—*
Kincstári folyószámlák	4.998.976.27
Egyéb folyószámlák és letét számlák (Páris)	8.941.726.259.33
Egyéb folyószámlák és letét számlák (fiókok)	1.492.479.734.—
Vegyes passzívák	1.403,798.623.74

Ami a bank érckészletét illeti, ez hosszú idők óta nagyjában változatlan. A kimutatások alján foglalt részletezés szerint az érckészlet 4 különböző tételből áll. Az első tétel a Franciaországban fekvő aranyé, amely ezidő szerint 3.681.5 millió rúg. Ez a tétel az 1926. év végén 3.684.5 millió volt; az azóta beállott kereken 3 millió frank különbséget valószínűleg a latin érmeunió felbomlásával kapcsolatban repatriált 5 frankos ezüstérmék fejében került kifizetésre. Az érckészlet második komponense a külföldön fekvő arany, amely április 28-ika óta két altételre oszlik és pedig a külföldön fekvő szabad arany és szabad aranykövetelések tételére (462.8 millió) és a külföldön fekvő nem diszponibilis arany tételére (1401.5 millió). E kettéválasztás előzménye az, hogy még a háború alatt a szövetségesek között megállapodás jött létre a váltóárfolyamok egymás között való stabilizálására, illetve szabályozására, amiből kifolyólag a Bank of England a francia kormánynak a Banque de France garanciája mellett 72 millió font sterlinget előlege-

* Ezenkívül kb. 1 milliárd váltópénz van forgalomban.

zett. Az előleg biztosítékaul a Banque de France aranykészletének egy részét lekötötte. Az adósságnak a még fennálló részét, 33 millió font sterlinget a Banque de France április 22-én visszafizette és így szabad rendelkezési jogot nyert a még fedezetül szolgáló 18.4 millió font sterling értékű arany felett, amelyet ezentúl külön szerepeltet. A külföldön fekvő aranykészlet nagyobb, még fel nem szabadult részének eredete egyébként szintén a háború idejében eszközölt kölcsönoperációkban gyökerezik. Az érckészlet negyedik tényezője az ezüst, amely ezidőszerint 342.9 millióval szerepel. Megjegyzendő, hogy az egész érckészlet értékelése békeparitáson van beállítva, tehát a frank mai árfolyama mellett jelentősen magasabb, közel ötször akkora értéket képvisel. Ha ezt a körülményt figyelembe vesszük, azt látjuk, hogy a szabad rendelkezésre álló arany a Banque de France jegyforgalmát kereken 37% erejéig fedezi. A szabad aranykészlet azonban a Banque de France jegyforgalmának nem egyedüli valutáris fedezete. Az 1926 augusztus 7-iki törvény szerint ugyanis a Banque de France, amelynek jegykibocsátási lehetőségei tudvalevőleg merev kontingens (a törvény megalkotásakor 58½ milliárd) keretei közé vannak szorítva, jogot nyert arra, hogy aranyat, ezüstöt és devizákat a napiáron vásárolhasson olyképpen, hogy az ezek ellenében kiadott bankjegyek a kontingensbe nem számíttatnak be. Ez a törvény tette lehetővé, hogy a Banque de France felvegye a pénzügyi reformterv keltette bizalom nyomán Franciaország felé irányuló devizaáradatot s megkezdje oly nagy feltűnést-keltő nemesfém- és devizavásárlásait, amelyek a kimutatásban két különböző tétel alatt szerepelnek. Az egyik az „Arany-, ezüst- és devizavásárlások“ cím alatt szereplő tétel, amelynek összege, mint a kimutatásból látjuk, aránylag kevésbé jelentős (2.3 milliárd); az elszámolás zöme a vegyes aktívák tételére esik, amely szeptember végén kereken 23.7 milliárdra rúgott. Ebben a tételben természetesen vannak egyéb nem valutáris jellegű tételek is, de ezeknek az összegét 4—5 milliárd franknál nagyobbra alig tehetjük. A Banque de France felvásárolt devizakészletei tehát a 20 milliárd frankot minden valószínűség szerint meghaladják. Ez az óriási devizakészlet, amely nagyobb a Bank of England egész aranykészleténél, természetesen komoly fenyegetésként nehezedett a legfontosabb aranypiacokra és valószínű, hogy a nagy jegybankok vezetőinek nyári konferenciájára részben ez a körülmény szolgált indítóokul. Hosszú ideig a „Vegyes aktívák“ tételének változása megbízható jelzője volt a Franciaország és a külföld közötti tőkemozgalom irányának és intenzitásának. Újabban azonban a vegyes aktívák tételében foglalt devizakészlet változásaira még egy tényező hat ki. A tőkének a francia pénzpiac felé való áramlása ott olyan tökebőséget idézett elő,

amely az azonnali lejáratra elhelyezést kereső pénzeknek gyümölcsöző befektetését igen megnehezítette. A piacon megfelelő rövidlejáratú anyag nincsen és így részben az ú. n. nemzetvédelmi bonok vásárlása lépett előtérbe, részben pedig e tőkék a kincstárnál nyitott kamatozó folyószámlákra kerültek, annak dacára, hogy ez utóbbi számlákon térített netto kamat ma már csak 1.23%-ot tesz ki. Hogy ezt a pénzbőséget levezessék és a bankoknak bizonyos gyümölcsöztetési lehetőséget teremtsenek, azt a megoldást választották, hogy a Banque de France devizakészletének egy részét a bankoknak kosztba adja, vagyis frank ellenében azonnali szállításra eladja és határidőre visszaveszi. A kosztba vett devizák külföldi kihelyezése révén — amely kihelyezés egyébként egyik oka a közép-európai piacokon észlelhető erős külföldi pénzkinálatnak — a bankok legalább 1%-kal magasabb kamatot érhetnek el, mint a kincstári folyószámlákon. A devizaoperációknak egy további előnyét abban látják, hogy a jegybank a pénzpiacra nagyobb befolyást nyer, amennyiben pénzbőség esetében e kosztüzleteket prolongálja, viszont pénzszűke esetén a prolongációtól elállhat. E kosztoperációknak egy következménye azonban az, hogy a vegyes aktívák tételéből most már nem lehet oly bizonyossággal következtetni a nemzetközi tőkeáramlásokra, mert a devizák kosztbaadása, illetve e kosztüzletek meg nem újítása kompenzálhatja a Banque de France által eszközölt tényleges devizavásárlások, illetve devizaeladások hatását.

Igen érdekes jelenség, hogy a nagyarányú devizavásárlások dacára a Banque de France jegyforgalma tulajdonképpen alig változott. A múlt év szeptember 30-án jelentkezik először az 1926 augusztus 7-iki törvény alapján eszközölt nemesfém-, illetve devizavásárlások tétele a jegybank kimutatásában s azóta a jegyforgalom néhány 100 millióval még csökkent is. Kérdés tehát, hogy e nagy devizavásárlások mily tételekben nyertek kompenzálást? Az egyik ily tényező az állam előlegeinek, az állami tartozásoknak a csökkenése. Ezek egy év előtt még 36.650 milliót tettek ki,* f. é. szeptember végén pedig 24.400 milliárddal szerepelnek. Ez előlegek csökkentése részben különböző állampénzügyi konszolidációs műveleteknek és az 1926. év végén eszközölt 2 milliárdos szabályszerű törlesztésnek tulajdonítható, nagyrészt azonban arra vezethető vissza, hogy a kincstár azokat az összegeket, amelyeket nála kamatozó folyószámlán helyeznek el, adóssága apasztására a Banque de France-hoz befizeti. Az államnak

* Az államnak tulajdonképpen háromfajta tartozása van a jegybanknál, amelyek közül azonban jelentősebb változásokat csak a háború idejéből eredő és a francia állam saját számlájára kontrahált adósságot képező tétel szenved. A leegyszerűsített kimutatásban csak ezt az előleget közöltük.

a tartozása ezáltal tehát csak átrétegeződik és a Banque de France-nál fennálló adóssága helyébe egy magánosokkal, illetve bankokkal szemben fennálló adósság lép. A másik tényező, amely a jegyforgalom csökkentése irányában hat, a banknál vezetett folyószámlák (azonnal esedékes tartozások) emelkedése. Egy évi időszak alatt ugyanis a Párisban vezetett folyószámlák tétele kereken 7.5 milliárd frankkal emelkedett. Ennek oka viszont az, hogy a rövidlejáratú állami adósságok szolgálatának ellátására és törlesztésére alakult ú. n. Caisse d'Amortissement a nemzetvédelmi bonoknak szintén a pénzbőség hatása alatt eszközölt eladásaiból kifolyólag jelentős követelésekhez jutott, amelyek folyószámlán fekszenek a jegybanknál. A pénzbőségnek egy további természetes hatása a jegybank váltótárcájának csökkenése volt, amely csökkenés a szóbanforgó egyéves időközben közel 4 milliárdra rúgott. Érdekes, hogy a nagy pénzbőség dacára a váltótárca hónapvégi felduzzadása továbbra is észlelhető maradt.

A francia jegybank kimutatása tehát összes, számottevő változásoknak alávetett tételeiben a nemzetközi tőkeforgalom hatása alatt előállott pénzbőség kifejezett jeleit mutatja. A pénzpiac esetleges megszűkülésének hatásai is világosan jelentkeznének az említett tételekben. Feltehető ugyanis, hogy egyrészt a devizakosztoperációk nem kerülnének megújításra, ami devizáknak a bankhoz áramlását jelentené. Valószínű továbbá, hogy a kincstárnál elhelyezett folyószámlákról is nagyobb lehívások történének, amit a kincstár kénytelen lenne azáltal ellensúlyozni, hogy további előleget venne igénybe a jegybanktól. Itt jegyezzük meg, hogy a kincstárnál elhelyezett folyószámlák követeléseknek állománya aug. 31-én 6.3 milliárd frank volt, azonban a kincstár ezzel szemben megfelelő tartalékkal rendelkezik azon különbözetben, amely a banknál felvehető előlegeinek maximális határa (jelenleg 32 milliárd frank) és a tényleg igénybevett előleg között mutatkozik. Végül a pénzsűke egyfelől a nemzetvédelmi bonok iránti keresletet is apasztaná és ezáltal a Caisse d'Amortissement folyószámlák követeléseinek csökkenésére vezethetne, másfelől pedig hatását éreztetné a váltótárca emelkedésében is. A pénzpiac bővebb vagy szűkebb voltán kívül az államkincstári helyzet változásai is idéznek elő a bank kimutatásaiban eltolódásokat, amennyiben a kincstár nagyobb pénzsükséglet esetén előlegeinek keretét jobban kihasználja. A fentiekből következik, hogy az állami előlegek, a vegyes aktívák, a váltótárca és másfelől a folyószámlák tételeinek a figyelemmel kísérése adja meg a kulcsot a Banque de France kimutatásainak a helyes megértéséhez.

Imrédy Béla.

Közlemények.

Az Egyesült Államok aktív kereskedelmi mérlege és hitelezői szerepe.

Amióta a világháború az Egyesült Államokat úgyszólván az egész világ hitelezőivé tette s amióta Newyork a külföldnek való kölcsönnyújtás tekintetében Londont túlszárnyalta, azóta az Egyesült-Államok fizetési mérlegének alakulása az Európa sorsát irányító legfontosabb tényezők közé tartozik. Ezzel kapcsolatban különösen két kérdés foglalkoztatja erősen az európai közgazdasági közvéleményt: 1. mi módon teljesítheti az eladósodott Európa fizetési kötelezettségeit az Egyesült Államokkal szemben, ha ezeknek hitelezői pozíciójuk dacára továbbra is aktív kereskedelmi mérlegük van és így Európa áruküldéssel tartozását nem egyenlítheti ki; 2. az európai államok tőkeszükségletének kielégítésénél a közeljövőben milyen mértékben lehet számítani az Egyesült Államokra?

Az első kérdésre kézenfekvőnek látszik az a felelet, hogy ha Amerika hitelezői pozíciója dacára ragaszkodik az aktív kereskedelmi mérleghez, akkor kénytelen legalább is az esedékes kamatokat és tőketönlesztési részleteket újra kihitelezni. Ez a felfogás, amely főleg Anglia példáját szem előtt tartva, arra az axiómára támaszkodik, hogy adós államnak aktív, hitelező államnak pedig passzív kereskedelmi mérleggel kell rendelkeznie, meg lehetős széles körökben el van terjedve. Ha azonban az Egyesült Államok fizetési mérlegének alakulását beható elemzés tárgyává tesszük, ez a felfogás nem mutatkozik helytállóknak.

Az Egyesült-Államoknak a Department of Commerce által rendkívül nagy gondnal és részletességgel kidolgozott 1926. évi fizetési mérlege szerint az árukereskedelem 448 millió dollár aktív egyenleget eredményezett. A külföldi tőkebefektetések után élvezett kamatjövedelem a külföldnek fizetett kamatok levonása után (aktív kamatok 735 millió, passzív kamatok 228 millió) 507 millió dollárt, az európai államok háborús tartozásai alapján bevételezett kamat pedig 160 milliót tett ki. E három tétel együtt 1.115 millió aktivumot jelent az Egyesült Államok javára. Az amerikai viszonyokat nem ismerő európai rendszerint ezt az aktivitást, valamint a tőketörlesztések fejében Amerikának fizetett összegeket tekinti annak a forrásnak, amelyből Amerika külföldi kölcsönöket nyújthat. Látszólag ezt a nézetet támogatja az a tény is, hogy az Egyesült Államok által nyújtott külföldi kölcsönök ez összeg körül mozognak. 1926-ban 1.332 milliót tettek ki. Azonban a fizetési mérleg a felsorolt aktív tételekkel szemben majdnem ugyanolyan összegű passzív tételeket tartalmaz, az ú. n. kurrens, vagyis nem tőkeforgalommal kapcsolatos tételek

között. Így az idegenforgalom per saldo 646 millióval terheli a fizetési mérleget, amennyiben az Egyesült Államokat felkereső idegenek által elköltött 115 millióval szemben a külföldre utazó amerikaiak, akiknek száma 1926-ban 367.739 volt, a becslések szerint 761 milliót adtak ki külföldön. Az amerikai bevándorlók által haza küldött összegek pedig 287 millióval haladták meg a hasonló címen az Egyesült Államokba érkezett 35 millió összeget. A most említett két tétel összesen 933 millióra rúg, tehát mindössze 182 millióval marad el a fentebb részletezett aktív kurrens tételek összege mögött. A fizetési mérleg többi kurrens tétele (pl. a hajózásból, transitoforgalomból, filmek kikölcsönzéséből, jótékony adományokból stb. eredő bevételek és kiadások) csaknem kiegyenlítik egymást, mindössze 31 millió passzív egyenleget eredményeznek úgy, hogy a kurrens tételekből adódó egyenleg ennek levonása után 151 milliót tesz ki.

Tehát abban az esetben, ha az 1926. évi tőkeforgalomban aktív tételek nem szerepeltek volna, vagyis ha a tőkeexporttal szemben tőkevisszafizetés vagy tőkeimport nem történt volna, az Egyesült Államok csupán 151 millió dollár erejéig tudtak volna külföldi kölcsönöket nyújtani, ezt is azonban csak akkor, ha aranyat és papírpénzt, illetve bankjegyet nem importáltak volna. Tényleg azonban 1926-ban per saldo 98 millió dollár értékű aranyat hoztak be, az európai infláció idején kivitt dollárjegyekből pedig 40 millió dollár értékű került vissza. Ha ezt a két tételt is levonjuk az említett 151 milliós aktív egyenlegből, az aktivitás 13 millióra csökken le.

Az elmondottakat a következő összeállítás szemlélteti, mely csupán egyenlegeket foglal magában:

	Aktív tételek	Passzív tételek
	Millió dollár	
Árúforgalom	448	—
Magán tőkebefektetések kamata . . .	567	—
Háborús adósságok kamata	160	—
Idegenforgalom	—	646
Bevándorlók pénzküldeményei	—	287
Egyéb kurrenstételekből adódó egyenleg	—	31
	<hr/>	<hr/>
	1.115	964
Arany-, papírpénz- és bankjegybehozatal	—	138
		<hr/>
		1.102

Ezek szerint 1926-ban az eddig részletezett külforgalom mindössze 13 millió tőkeexportot tett volna lehetővé.* Tényleg azonban az Egyesült Államok összesen 1.981 millió dollár tőkét bocsátottak a külföld rendelkezésére. E tőkeexport fedezetéül csaknem kizárólag a külföldről bejött tőkék szolgáltak, amelyek a külföldi bankköveteléseknél bekövetkezett növekedés beszámí-

* Amint fentebb említettük, az aranybehozatali többlet és a dollárjegybehozatal levonása nélkül a kurrenstételekből 151 millió dollár aktív egyenleg adódik. Természetesen amennyiben általánosságban, tehát nemcsak az 1926. évre szorítkoztatva vizsgáljuk azt a kérdést, hogy a folyó tranzakciók milyen tőkeexportot tesznek lehetővé, helyesebb az említett két tételt figyelmen kívül hagyni, vagyis a kurrens tételekből adódó egyenleget 151 milliónak venni, mert az aranybehozatal általában nem az Egyesült-Államok részéről megnyilvánuló valamely szükségletre vezethető vissza, a dollárjegyek behozatala pedig csak átmeneti jelenség.

tásával összesen 1.818 millió dollárt képviseltek. A tőkeforgalom tagozódását a következő táblázat mutatja:

	Aktív tételek	Passzív tételek
	Millió dollár	
Az Egyesült Államok által eszközölt új külföldi tőkebefektetések	—	1.332
A külföld által visszafizetett kölcsönök, ideértve a visszavásárolt kötvényeket (200) és a háborús adósságok tőketörlesztéseit (35)	505	—
Az Egyesült Államok által eszközölt külföldi adósságtörlesztések, beleértve a visszavásárolt amerikai értékpapírokat	—	534
Az Egyesült Államok által külföldön eladott külföldi értékpapírok	286	—
Az Egyesült Államok által külföldön eladott amerikai értékpapírok	668	—
Az Egyesült Államok által külföldön vásárolt külföldi értékpapírok	—	115
Külföldiek amerikai bankköveteléseinek növekedése (per saldo)	359	—
	1.818	1.981

Az aktív és passzív tőkeforgalmi tételek között mutatkozó 163 millió különbséget a kurrens tételekből adódó fentebb említett 13 milliós aktív egyenleggel és a 150 milliós hibaegyenleggel nyeri fedezetét. Megjegyzendő, hogy a hibaegyenleg legalább részben lehet annak a következménye, hogy egyes aktív tőkeforgalmi tételek a mérlegből kimaradtak és így nincs kizárva, hogy az aktív tőkeforgalom a mérlegben feltüntetettéknél nagyobb volt.

Az aktív tőkeforgalmi tételek közül kettő: a külföldiek által megvett amerikai értékpapírok (668 millió) és a rövid lejáratú külföldi követelések gyarapodása (359 millió), összesen tehát 1.027 millió összeg, a külföld által Amerikában eszközölt új tőkebefektetéseket, illetve az Egyesült Államoknak adott új hiteleket, tehát szorosán vett tőkeimportot jelent. A részvényvásárlás alakjában nyilvánuló tőkeimport főleg abban leli magyarázatát, hogy különösen angolok, hollandok és kanadaiak befektetési célokra vásároltak amerikai értékpapírokat, amely vásárlások mellett „Kapitalflucht“ által előidézett értékpapírvételek is történtek; a rövid lejáratú külföldi követelések növekedése pedig részben a külföldi jegybankok devizakészleteinek növekedésére, részben pedig arra vezethető vissza, hogy az Egyesült Államok egyre nagyobb mértékben látják el a nemzetközi pénzpiac funkcióit.

Az a jelenség, hogy a tőkeexport túlnyomó részét a külföldről jövő tőkeimport, nevezetesen a külföldiek által vásárolt amerikai értékpapírok és a külföldiek által nyújtott rövid lejáratú hitelek tették lehetővé, az előző években is észlelhető volt. Az Egyesült Államok külföldi tőkekihelyezéseinek 1926-ban 51·8, 1925-ben 34·7, 1924-ben 58·9, 1923-ban 99·5, 1922-ben pedig 61·4%-a nyerte fedezetét a külföld által megvett amerikai értékpapírokban és a külföld által Amerikának adott rövid lejáratú hitelekben.

Ha figyelembe vesszük, hogy a külföldiek által 1926-ban eszközölt adósságtörlesztések, illetve ilyen célból való kötvény-

visszavásárlások jelentős része önkéntesen, tehát nem kötelezettség teljesítése gyanánt történt és így szorosán vett tőkeimportnak minősíthető, a tőkeimportnak a tőkeexporthoz viszonyított arányszáma még nagyobbnak mutatkozik.

Ez a jelenség igen komoly figyelmet érdemel, mert lényegében azt jelenti, hogy az Egyesült Államok nem annyira saját megtakarított tőkéjüket helyezik ki, hanem inkább a külföld tőkefeleslegeinek kihelyezését közvetítik.

Ezek szerint az aktív kereskedelmi mérleg nem jelent kölcsönnyújtási kényszert az Egyesült Államokra. Ellenkezőleg nemzetközi tőkepiaci jelentőségük ezidőszerint elsősorban a külföldről jövő tőkeimporttól függ. A külföld magatartása a tőkeexport szempontjából annál nagyobb jelentőségű tényező, mert a ritkán lakott, nagy kiterjedésű, hatalmas kibaszhatatlan természeti kincsekkel rendelkező és óriási fejlődési lehetőségek előtt álló Egyesült Államokban nyilvánvalóan sokkal nagyobb belföldi tőkeszükséglettel kell számolni, mint a túlindusztrializált európai államokban. Miután kérdéses, hogy az a folyamat, amely az utóbbi években a világ legnagyobb kölcsönnyújtó államát a külfölddel szemben rövidlejáratú adóssá tette, a jövőben folytatódni fog-e, a jelenlegi viszonyokból nehéz következtetést vonni arra, hogy az Egyesült Államok, mint nemzetközi tőkepiac a jövőben milyen szerepet fognak játszani. A Department of Commerce is rendkívül nagy óvatosságot tanúsít a várható jövőbeli fejlődés megítélésénél.

Nem hisszük, hogy ezen a perspektíván lényegesen változtatna a háborús adósságok alapján az Egyesült Államok részére történő fizetések emelkedése. Az adósságrendező egyezmények alapján az Egyesült Államok ez idő szerint kamatokban és tőkében körülbelül évi 200 millió dollárt kapnak. Az 1926. évi fizetési mérlegben a kamatfizetések 160, a tőketörlesztés 35 millióval szerepelnek. Ezek az összegek az egyezmények értelmében fokozatosan emelkednek s 1983-ban 422 millióval érik el maximumukat. Tehát a legmagasabb szint elérésekor alig több, mint 200 millióval fogják meghaladni a jelenleg ezen a címen befolyó összeget, ez a hosszú idő alatt fokozatosan előálló 200 milliós differencia pedig az Egyesült Államok fizetési mérlegének méretei mellett nem játszhatik nagyobb szerepet.

Judik József.

A nemzeti vagyon és a nemzeti jövedelem.

A legtekintélyesebb német közgazdasági társaság, a Verein für Sozialpolitik, újabban elméleti kérdések megvitatása számára szakosztályt szervezett. Ezen szakosztály kollektív munkájának első eredménye egy kis kötet, amely a nemzeti vagyon és a nemzeti jövedelem fogalmak tisztázása megkísérlésének van szentelve.¹ Közgazdák és statisztikusok egyaránt operálnak a két fogalommal, nézeteik azonban oly eltérőek, hogy valóban nagy szükség van azt eldönteni, hogy ki mit ért ugyanazon kifejezés alatt s hogy a különböző fogalmak közül melyik a hasznosabb. A kérdés fontossága indokolja a Verein für Sozialpolitik vonatkozó 1926. évi tanácskozmánya anyagának részletes ismertetését.

¹ Beiträge zur Wirtschaftstheorie. Herausgegeben von Karl Diehl. Erster Teil. *Volkseinkommen und Volksvermögen. Begriffskritische Untersuchungen.* Wissenschaftliche Gutachten von Alfred Amonn, Gerhard Colm, Ernst Schuster, M. R. Weyermann, Franz Zizek. Schriften des Vereins für Sozialpolitik, 173. kötet. Duncker & Humblot kiadása, München és Leipzig 1926. 156. l.

Diehl vezeti be a kötetet. Ő a német „Volksvermögen“ és „Volkseinkommen“ kifejezéseket olyként használja, hogy azokat helytelen volna magyarra a „nemzeti vagyon“, illetőleg „nemzeti jövedelem“ szókkal lefordítani. Az utóbbi kifejezések alatt ő mást ért és ennek megfelelően használja is a „Nationalvermögen“ és „Nationaleinkommen“ kifejezéseket. Ezért az bizonyul szükségesnek, hogy a „Volksvermögen“ és „Volkseinkommen“ szókat „népi vagyon“ és „népi jövedelem“ kifejezésekkel fordítsuk magyarra. Diehl szerint most már úgy a népi vagyon, mint a népi jövedelem szó négy-négy különböző fogalmat takar. Megkülönböztetendő tehát

a népi vagyon tekintetében

a népi jövedelem tekintetében

a) a nemzethez tartozó természetes és magánjogi személyek magánvagyonának az összege. Ez a <i>népi vagyon</i> kifejezésnek szorosabb értelme. Ez akár javakban megtestesülve, akár pénzürtékben kifejezve fogható fel. A használati és fogyasztási tárgyak is részét alkotják. Ezen népvagyon-fogalomnak kizárólag kereső célokat szolgáló részét leghelyesebb <i>nemzeti tőkének</i> nevezni; b) a népi vagyonnak a magánosok vagyonával szembehelyezett fogalma. E fogalom szerint csak azon vagyontárgyak tekintendők népi vagyonnak, amelyek nyilvános jogi közületek tulajdonában vannak. Ez <i>társadalmi vagyonnak</i> is volna nevezhető. Ez is fel fogható úgy javakban megtestesülve, mint pénzürtékben kifejezve, pénzürtékben azonban csupán azon vagyontárgyakat kellene felbecsülni, amelyeknek tényleges csereértéke is van, tehát csak azokat, amelyek nem rei extra commercium; c) az a) és b) alatt felsorolt vagyonok összege, a <i>nemzeti vagyon</i>; d) a nép gazdasági ereje termelékeny kifejtésének tartós alapjai mint <i>nemzeti termelőerő</i>.	a) a természetes és a gazdasági kereső célú magánjogi személyek jövedelmének az összege. Ez a <i>népi jövedelem</i> fogalomnak szorosabb értelme; b) a népi jövedelem mint <i>társadalmi jövedelem</i>. Ez a nyilvános jogi testületek tulajdonában levő magángazdasági jellegű vállalatok hozadékának az összege. c) az a) és b) alatt felsorolt jövedelmek összege, a <i>nemzeti jövedelem</i>; d) a <i>nemzeti hozadékképesség</i>.

A népi vagyon és a népi jövedelem nagysága megállapításának statisztikai problémája tekintetében Diehl azt a nézetet vallja, hogy a három első fogalomnak megfelelő népvagyon, illetőleg népi jövedelem leghelyesebben a személyi eljárással, míg a negyedik fogalomnak megfelelő nemzeti termelőerő és nemzeti hozadékképesség a tárgyi módszerrel állapítható meg. Az utóbbi esetben alapjában véve nem is egy pénzürtéket kívánunk eredményül, hanem a népi jólét, illetőleg annak alapjai szimptomái-

nak a felsorolását. Látható tehát, hogy Diehl a népvagyon felbecsülésének tárgyi módszerét másként fogja fel, mint azt egyébként szokásos, amikor azzal is pénzösszegben kifejezett eredményt keresünk.

A vonatkozó statisztikai összeállításoknak már most Diehl szerint mindig csak korlátolt értéke lehet. Ennek a főoka a statisztikai adatösszeállítások pontatlansága mellett a pénzérték ingadozása és a gazdasági és pénzügyi politika eseményeinek a befolyása. Az utóbbiak ugyanis bizonyos vagyontárgyak értékét növelhetik vagy csökkenthetik. A nemzetközi összeállítások úgyszólván lehetetlenek, miután a rendelkezésre álló adatok különbözősége folytán a hibaforrások túl nagyok.

Amonn a nemzeti vagyon és a nemzeti jövedelem fogalmának a *közgazdaságtan számára való jelentőségéről* értekezik. (Ő és a kötet többi szerzője e kifejezéseket már Diehl szűkebb szóhasználatával szemben a megszokott tágabb értelmükben használják.) Amonn renakívvül szkeptikus. Úgy véli, hogy e fogalmaknak nincs ismeretértéke az elmélet szempontjából, miután csupán „szemléltető” fogalmak. Ez annak a következménye, hogy egységes közgazdasági rendelkező hatalom nem létezik, a vagyon és a jövedelem magángazdasági fogalmainak pedig egyik kriteriuma a gazdasági rendelkező hatalom. Amonn ezuttal azt vallja, hogy az elmélet középpontját a csereértékviszonylatok képezik, nem pedig a csereértékösszeségek.

Amonn a nemzeti vagyon és a nemzeti jövedelem fogalmait a szokásos módon határozza meg. A nemzeti vagyon a nép tagjainak valamely időpontban rendelkezésére álló vagyontárgyak (Nutzungssträger) összesége, amihez a külföldi követeléseket hozzá kell számítani és amiből a külfölddel szemben fennálló tartozásokat le kell vonni. A nemzeti vagyon felfogható akár maturalis jószág tömegként, akár pénzértékben. A nép alatt a valamely közgazdasághoz tartozó taggazdaságok összesége értendő, tekintet nélkül arra, vajjon külföldiek-e, avagy belföldiek. A nemzeti jövedelmet a nép gazdasági tevékenysége során előállított javak alkotják, a termelés során felhasznált tőkejavak levonása után, tekintet nélkül arra, vajjon a termékek a belföldön maradnak vagy kivitelre kerülnek, a belföldön állítottak elő vagy a külföldről származnak.

Colm a nemzeti jövedelem és a nemzeti vagyon fogalmáról értekezik. E fogalmak elsőbbsége tekintetében abból indul ki, hogy, miután a jövedelem a termelés hozadéka feletti rendelkezést jelent, az a hozadék előállítása és felhasználása közötti kapcsolat megteremtője. Ennek következtében csak a fogyasztási egységeknek van jövedelme, míg a termelési egységek, a kereső gazdaságok hozadék felett rendelkeznek. Ez a megkülönböztetés a nemzeti jövedelem számszerű statisztikai megállapítása szempontjából, mely természetesen csak pénzértékben lehetséges, is hasznos, mert módot nyújt eldönteni, mi tekinthető eredeti és mi másodlagos jövedelemnek, ami a kettős számolás elkerülése végett fontos.

Vagyonnak a gazdasági értékek felett egy bizonyos időpontban gyakorolt rendelkezési hatalmat értjük. Közgazdasági tekintetben azonban ez nem nagyon jelentős fogalom, mivel a kereső vagyont és a fogyasztási vagyont egybefoglalja. A közgazdasági szempontból fontosabb fogalom a *nemzeti* tőke koncepciója, amely egyenlő a kereső gazdaságok befektetéseinek és követeléseinek az értékével, a tartozásaik levonása után. A baj csupán az, hogy ezen nemzeti tőke értékét nem lehet megállapítani. -

Schuster, aki a jövedelem és nemzeti jövedelem közötti viszonyt tárgyalja, már a nemzeti jövedelem fogalmának értéke

tekintetében is rendkívül szkeptikus. Jövedelemnek az egyénnek egy bizonyos időszakban a gazdasági folyamatban való részvételért jutó realizálható vásárlóerőt nevezi (a jogi személyek nem jövedelemre, hanem hozadékra tesznek szert). A jövedelemnek a gazdasági folyamatban való részvételhez való fűződése alapján véve a produktivitás fogalmával való összekapcsolását jelenti. Eredeti jövedelem csak proaktív tevékenységből származhatik, ugyanis csak az a tevékenység produktív, — az azonban minden körülmény között — amely árral bíró javakat állít elő. A jogi forma tehát nem irányadó. Van quasi-jövedelem is, tehát olyan jövedelem, mely tulajdonképpen nem jövedelem.

Sch. érdekes állítása, hogy a jövedelem fogalma és képzete tulajdonképpen társadalmi konvención alapszik. Ez az állítás a közgazdaságtan megszokott elméletei szemüvegén át paradoxoknak tűnik, van azonban jó indokolása. A jövedelem és a hozadék közötti megkülönböztetés a gazdaság bizonyos adott történeti helyzetéhez kapcsolódik. Mindkettő *célzatos* fogalom, mindkettő tehát csak addig bír érvényességgel, amíg a megkülönböztetés *akartatik*. Jövedelem és hozadék megkülönböztetése ugyanis azon nyugszik, hogy az ember személyes teljesítményét nem objektiválja számbelileg, más szóval, hogy a háztartása és kereső tevékenysége között különbséget tesz. Ha a gazdálkodást nem ezen a szemüvegen át tekintjük, a jövedelem és hozadék közötti megkülönböztetés lehetlenné válik.

A nemzeti jövedelem, az egyéni jövedelmek összege; ugyancsak célzatos fogalom. Fogalmi — nem statisztikai — meghatározásának első nehézségét a „nemzet” fogalmának ebben a vonatkozásban való homályossága okozza. A másik nehézséget azon egyéneknek körülhatárolása okozza, akiknek jövedelme összegelezendő. Ez azért fontos, mert a nemzeti jövedelem a nemzeti tevékenység produktivitásának is mértéke és ezért összegét a létrehozásában közreműködő egyének számával kell viszonyba helyezni. A nemzeti jövedelem megállapításának célja az egyéni jövedelmek relativitását kifejezésre juttatni. Ennek következtében a nemzeti jövedelem statisztikai fogalom, a közgazdaságtannak csak egyszerűen jövedelmekkel van dolga.

A nemzeti vagyon és nemzeti jövedelem megállapításának *statisztikai nehézségeivel Weyermann és Zizek* foglalkozik. *W.* nézete szerint a vagyon gazdaságelméleti fogalma alá csak oly dolgok tartozhatnak, amelyek gazdálkodásnak tárgyait képezik: a gazdasági javak. Ami nem gazdasági jószág, az nem lehet vagyon vagy vagyon alkotórésze. Következésképpen tehát a nemzeti vagyon is csupán gazdasági javakból áll, másszóval elhibázott volna az egyéni vagyonok fogalmát a nemzeti vagyon fogalmával mereven szembehelyezni. A nemzeti vagyon nagyságának statisztikai megállapítása természetesen csak a vagyontárgyak pénzértéke alapján lehetséges. A személyi módszer a tárgyi módszernél helyesebb elméletileg, a gyakorlatnak azonban a megszerezhető adatok minemősége következtében nincs mindig választási lehetősége. A személyi módszer ugyanis tekintettel van a gazdaságszervezet által alkotott oly értékekre (szabadalmak, cég stb., stb.), amelyeknek van csereértéke s amelyeknek a gazdasági jelentősége rendkívülien nagy, noha a tárgyi módszer nem tudja ezeket figyelembe venni.

Zizek a szorosán vett *statisztikai szempontokat* domborítja ki. A statisztika nem veheti át egyszerűen a közgazdaságtan fogalmi meghatározásait, hanem azt pontosabban körül kell határolnia. A statisztikai fogalomképzésnél elsősorban tisztában kell lenni azzal a céllal, amely a statisztikai adatgyűjtés révén meg-

valósítandó (ha pl. az állam adózó képességét akarjuk megállapítani, az adó alá nem eső vagyontárgyakat, várakat, közutakat, hidakat, stb. figyelmen kívül kell hagynunk). Az nyilvánvaló, hogy természetes jószágmennyiségekkel csak a közgazdaságtan tud dolgozni, a statisztikus csak a pénzértékeiket állíthatja össze. Ez azonban azzal a hátránnyal jár, hogy a megállapítások a pénzértékingadozásának befolyása alá kerülnek.

A kötetet a Verein für Sozialpolitik bécsi ülésén a szóbanforgó kérdéstről elhangzott felszólalások kivonata zárja le. Ezeknek a tanulmányozása csak megerősít abban a benyomásban, hogy a vélemények még igen szétágaznak. Egyetértés csak néhány pont tekintetében áll fenn. Nincs véleményeltérés abban, hogy a statisztikának kell a közgazdaságtan fogalomalkotásait elfogadnia és nem megfordítva és a legtöbben megegyeznek abban a felfogásban is, hogy a nemzeti vagyon alatt többfélét kell érteni, aszerint, hogy megállapítását mely célzattal eszközöljük. Talán csak *Fellner* az, ki felszólalásában azt vitatta, hogy a nemzeti vagyon és a nemzeti jövedelem egyértelműen megállapítható, bár ő is elismeri a megállapítással járó statisztikai nehézségeket.

Varga István.

Könyvismertetések.

Dr. Surányi-Unger, Theo: Die Entwicklung der theoretischen Volkswirtschaftslehre im ersten Viertel des 20. Jahrhunderts. Jena, G. Fischer, 1927. — XIV. — 320 l.

Miként a történettudomány terén a legújabb kor, a jelenkor eseményeinek feldolgozását találjuk meg mindig legkevésbé, úgy van ez a közgazdasági eszmék fejlődésével is. Igaz, hogy minden igényeket kielégítő tantörténetünk e tudományra vonatkozólag még ma sincsen. Oncken, Gide-Rist, Spann és mások munkái nagyjában képet nyújtanak ugyan tudományunk régebbi és újabbkori fejlődéséről, de a jelenkor tudományos munkájáról legfeljebb néhány többé-kevésbé vázlatos megjegyzésre szorítkoznak. Részletesen és mélyebb rendszertani átdolgozással voltaképpen a tudományunkban 1870. óta keletkezett eszmeáramlatok a tudomány fejlődésének távlatába nincsenek beállítva.

Surányi-Unger munkájának sem ez a célja. A huszadik század kezdete óta lefolyt 25 év tantörténetét ismerteti. Így tehát nem ott kezdi az eszmeifejlődés vázolását, ahol az új áramlatok tudományunkban megindulnak, hanem jelentékenyen később, inkább kronológikus, mint tantörténeti fordulóponttal. De mint alaposan képzett író, erősen túlterjeszkedik a munka címében jelzett kereten és nagyon sokat felölel abból, amit a hetvenes évek tantörténeti szempontból tudományunkba hoztak, mert a jelen korban uralkodó eszmeáramlatok mélyebb tárgyalása e nélkül lehetetlen. Avval, hogy a jelen kor szétágazó tudományos felfogását boncolja, a munka mindenestre igen nagy szolgálatot tesz tudományunknak, mert a közgazdaságtan legújabb irodalma annyira megduzzadt, hogy annak, aki nem egyenesen e feladatnak szenteli magát, szinte lehetetlen minden vonatkozásában áttekinteni e rengeteg anyagot.

Surányi-Unger nagy lelkiismeretességgel e feladatra vállalkozott és szinte hihetetlen, hogy mily óriási anyagot tudott feldolgozni. Három nagy kulturaterület, a német, a román és az angol-amerikai irodalom könyv- és egyúttal folyóiratanyagát dolgozta át és nyújtja tömör feldolgozásban a bölcséleti alapokra, a módszerre, a rendszeralkotó eszmékre, az érték-, ár- és jövedelem-eloszlás kérdéseire kiterjeszkedve. Munkája tehát nem teljes keresztmetszet tudományunk összes kérdéseire vonatkozólag, de az elmélet igen jelentékeny területeit öleli fel és azzal, hogy a bölcséleti és rendszertani alapokra szélesen kitér, alkalma nyílik az alapvető kérdések nagy részére kiterjeszkedni.

A jelzett fejezeteket az említett három nagy kulturaterület szerint különállóan tárgyalja. Csak első és utolsó fejezete foglalja össze mindhárom terület szempontjait. Az elsőben a vezető bölcséleti kiindulási pontokat tárgyalja, az utolsóban összefoglaló visszapillantást és a jövőbe tekintést kísérel meg. Módszerét kétségtelenül igazolja az a körülmény, hogy a három kulturaterület fejlődésében tudományunk terén jelentékeny mértékben mutatkoznak sajátos vonások és tagadhatatlanul bizonyos elszigeteltség is érvé-

nyesül. Így Németországban a módszer kérdése erősen előtérbelép, míg a többi területen az iránta való érdeklődés sokkal csekélyebb; viszont a matematikai alapon való tárgyalás Németországban nem tud igazán gyökeret verni, míg a román és angol területen uralkodó szerephez jut. Magyarázata ennek javarészből az is, hogy míg a németek inkább a jogi és szociológiai tényezők felé fordítják mindjobban figyelmüket, a román és angol területen az ú. n. tiszta ökonomia, a klasszikusokhoz közelebb álló felfogás maradt az uralkodó. Ez alapbeállításokból feltétlenül jelentékeny eltéréseknek kell származniok a közgazdaságtan főbb kérdéseinek tárgyalását illetőleg és ezek készítették a szerzőt a fent vázolt módszer választására.

Arról természetesen vitázni lehetne, nem célszerűbb-e a nemzeti, illetőleg faji különállóság, vagy legalább is erős sajátosságok mellett is az érték-, ár- és jövedelemeloszlási elmélet fejlődését összesítve tárgyalni, olyképpen, hogy mindhárom kulturaterület idevágó anyaga egymásmellé kerüljön. Ennek is volna előnye, mert az egyes kérdésekről való felfogás kialakulása sokkal egységesebben, az érintkezési pontok kidomborodásával állana az olvasó szeme előtt. Bár a szerző befejező fejezetében elég részletesen igyekszik ezeket az érintkezési pontokat is kiemelni; mégis a konkrét problémák alakulása iránt érdeklődő olvasó úgy fog eljárni, hogy az értékre, majd az árra és a jövedelemeloszlásra vonatkozó német, román és angol-amerikai fejezeteket egymás után fogja olvasni. E fejezetek egymás mellé állításával a szerző némi helymegtakarítást is elért volna, mert az általa alkalmazott tárgyalási mód mellett bizonyos ismétlődések el nem kerülhetők.

Annak, aki tudományunk újabb fejlődése iránt érdeklődik, mindenesetre *ritka élvezetet és sok tanulságot nyújt* Surányi-Unger munkája, mert gondos csoportosításban és mélyen szántó feldolgozásban találja meg benne a legújabb felfogásokat. Igen szépen sikerült a szerzőnek kidomborítani azt a mélyen szántó hatást, melyet az angol fejlődésre *Marshall* irányzata a klasszikus és *Jevons*-féle nézőpontok szerves egymásbaolvasztásával gyakorolt, míg Olaszországban és Franciaországban a lausannei (matematikai és tiszta ökonomiai) iskola hatása nyomja az irodalomra bélyegét. Szépen fejt ki azokat az okokat is, melyek Németországban az ez alapokra helyezkedésnek útját állják. Az általános összefüggések keresése a német szellemben sokkal erősebb, semhogy igazi megnyugvást találni engedné oly felfogásban, mely a társadalom egészébe való beletagolás nélkül kívánja megoldani a közgazdaság alapkérdéseit. *Diehl* és *Stolzmann*, továbbá és főképpen *Spann* irányzatában ezek domborodnak ki és ezért vetik el kivált a *Walras-Pareto* féle tiszta ökonomiát. Ezért nem tudott igazán gyökeret verni Németországban a határhaszonelmélet iskolája sem, mely a gazdaságot magában és nem az egész társadalmi cselekvés összességének keretében tárgyalja. Surányi-Unger helyesen állapítja meg, hogy a hedonisztikus elven alapuló tiszta ökonomia, tehát az elvont elméleti irány ma Olaszországban, Franciaországban és — már jóval realiztikusabb színezettel — Angliában van otthon, míg Németországban a Stammmer-féle nyomokon haladó és a joggal való összefüggésre súlyt helyező, részben pedig újabban az *Adam Müller*rel megindult gondolatsorozatot továbbfejlesztő *Spann*-féle organikus irány nyomul erősen előtérbe és Amerikában is az egyszerű hedonisztikus felfogástól való elfordulás és a gazdasági életben relativizmust hangoztató institucionális iskola mondhatja, legalább a közvetlen jövőt magáénak.

A helyzetképet és a dolgok emez állását előidéző okokat Surányi-Unger helyesen és találóan elemzi. Kimutatja azokat a bölcseleti áramlatokat, melyek Franciaországban és Angliában a hedonisztikus felfogást és ezzel kapcsolatban a gazdasági egyensúly gondolatát táplálták. Olaszországban talán kisebb részben hatottak e bölcseleti alapok, de viszont *Pareto* személyes hatása igen nagy volt, míg Németországban az új-kanti bölcselet oly ellensúlyt teremtett, mely sem a hedonisztikus elven nyugvó felfogásnak, sem a gazdasági egyensúly gondolatának nem kedvez. Túlmateriálisak és túlságosan az emberi és társadalmi élet egyéb megnyilvánulásaitól elszigeteltek e felfogások a német szellem számára, mely bennük atomizmust, individualizmust és mechanikus gondolkozást lát és ezért nem tud velük igazán megbarátkozni.

Mindenesetre bőséges gondolatanyagot nyújtanak e megállapítások és mély gondolkodásra készítetnek abban az irányban, hogy a közgazdasági kutatás területét hogyan határoljuk körül és mily irányban keressük a kutatás tulajdonképpeni feladatát. E kérdésre Surányi-Unger munkája már nem tér ki, mert a jelenlegi helyzet feltárását tűzi feladatául. Amennyire felfogása, kivált utolsó, összefoglaló fejezetéből kivehető, a Spann-féle iránynak, mellyel való rokonszenvezése munkája több fejezetében felcsillan, nagy, a tudományt átalakító jövőt jósol. Meglátja azonban a szerző azt a kétségtelen tényt is, hogy az ú. n. realisztikusabb irányba terelődés ma némileg ellenhatás is és az akció-reakció törvényének a szellemi élet terén is érvényesülő hatásával is összefüggésben áll, amennyiben talán éppen a matematikai irány sokszor túlzott abstrakcióival szemben a konkrét körülmények fokozottabb figyelembevételére vágyik az emberi elme és ezért a hedonisztikus elv egyszerűségéből folyó feltevéseknek a való élethez való közelebbhozására törekszik.

Nézetünk szerint azonban a relativitás gondolata kissé erősen lép előtérbe az előttünk fekvő munkában. Akinek nincsen nagyon határozottan kialakult felfogása a közgazdaságtan feladatairól, e munka alapján nehezen fog eligazodni, hogy hol keresse tulajdonképpen a továbbdolgozás fonalát. Elvesse a hedonisztikus elven alapuló tiszta ökonómiát és a helyes megoldást az újabb német vagy amerikai felfogások továbbszövésében keresse? Megnyugodhatunk-e abban, hogy a nemzeti sajátosságok más és más tudományt formálnak egyazon ismeretkörből? Teljesen igaza van a szerzőnek abban, hogy nemzeti sajátosságai alapján minden kulturaterület a kutatás egy-egy másik területe felé vonzódik, hogy a pozitívizmus és minden néven továbbfejlesztése termékeny talajra talál a román és az angol gondolkozásban és hogy viszont a német felfogás idegenkedik tőle. De elvégre is a közgazdasági élet semmi imaginárius. Az élet tényei és törvényszerűségei a közgazdasági kutatás tárgya. Igaz, hogy a távlat, melyből e tényeket nézzük, különböző lehet és nagy részben éppen e különbözőség okozza a vázolt kulturaterületek különböző beállítottságú kutatását, de végre is elménk csak ott tud megnyugodni, ahol valóban csak a szemszögek különbözőségének ismerjük fel e látszólag alapjaikban ellenkező irányzatokat és valahogyan megtaláljuk szintézisüket, végeredményben egy alapra hozatalukat. Ezt a vágyat fogja mindenki érezni, aki Surányi-Unger szép munkáját figyelmesen végigolvasta és nem akar megállani ott, hogy most egy szép, átfogó és mélyen megokolt áttekintést nyert arról, hogy milyen széthúzó és éppen a kutatás alapjait illetőleg mennyire sötétben tapogatózó ma tudományunk.

E kínos vergődésből, melyet szépen fest a munka, talán meg

lehet találni a kifelé vezető utat, ha az újabb irányzatokat a közgazdaságtannak Quesnay, Smith és Ricardo által egyrészt, másrészt Jevons, Walras és Menger által lefektetett alapjai helyesbítésének és kiegészítésének fogjuk fel. Másszóval, ha nem engedjük magunkat megtéveszteni azáltal, hogy a realizmus követelményeitől vezetve egyszerűen elhibázottnak tartssunk minden abstrakt kutatást a közgazdaságtan terén. Túlzásba vitték kétségtelenül a gazdasági élet feltételeinek leegyszerűsítését és ez irányban, az élet bonyolultabb voltának kimutatásával nagy munkát végeznek az újabb irányzatok az etikai, a német történeti iskola és az összes organikus irányok. De a tudomány mindig csak az egyszerűtől a bonyolult felé haladhat. Ha az egyszerű nincsen kézzel foghatólag előttünk, gondolatban kell a leegyszerűsítést végeznünk, hogy az elemi összefüggéseket felismerjük. Ezen az alapon elindulva a kutatás különböző irányjai és nézőpontjai nem ellentéteseknek, hanem inkább egymást kiegészítő szempontoknak fognak mutatkozni. Az abstrakt kutatás, melynek legszélsőbb formája a matematikai irány, a legáltalánosabb összefüggések felderítésére van hivatva. Nem veszi jogosultságát azzal, ha az organikus nézőpont bármennyire ki is mutatja azt, hogy a gazdasági élet nem mechanizmus, hanem organizmus; ez csak kiegészíti az abstrakt elméletet és a legelvontabb feltevésekből az élet bonyolultságához való nagyobb közeledést jelent. Az egyszerű, tiszta gazdasági kiindulásoktól tehát a már nem gazdasági, hanem társadalmi és ezzel szükségképpen jogi tényezők felé való közeledést és ezek megfelelő figyelembevételét jelenti. Ha tehát az egyes irányok türelmetlensége más álláspontokkal szemben engedni fog az egymást megérteni akarásnak és a mindenáron való eredetieskedés nem fogja e türelmetlenséget táplálni, akkor az ellentétes irányokról is ki fog derülni, hogy nincsenek egymástól annyira távol, mint ahogy ma látszik és maguk is hiszik. Hogy az első pillanatra mutatkozó ellentétesség távolról sem jelent összeegyeztethetlenséget az elméletek között, annak legnagyobb bizonyítékát a határhaszonelmélet története nyújtja. Megalapítói és első kiépítói azt hitték, hogy a klasszikus közgazdaságtant költségelméletével stb. megdöntötték és végre is kiderült, hogy éppen ezzel nem kevés az érintkezési pont a két elmélet között.

Ahhoz természetesen, hogy a megértés szelleme közelebb hozza egymáshoz a különböző irányokat, elkerülhetetlen, hogy ne kívánjunk többet az elmélettől mint amit nyújthat. A tiszta ökonomia maga sohasem lesz képes gazdaságbölcseleti alapot szolgáltatni, mert ez határain kívül eső feladat. A gazdaság belső törvényeiből csak a gazdasági lefolyás mikéntje szűrhető le; a gazdasági politika szélesebb bölcseleti alapot, az ember egész lényének távlatába állítást követel. Ez már nem a tiszta ökonomia, hanem a gazdaságbölcselet feladata. Ha ezt egyszer megértettük, akkor nem történhetik az, hogy egy ökonomiai elméletet elvetünk azért, mert szociálpolitikai vagy egyéb gazdaságbölcseleti kiindulási pontokat nem nyújt.

Pedig Surányi-Unger nem helytelenül utal arra, hogy a határhaszonelmélet Németországban azért sem tudott igazán gyökeret verni, mert erre, t. i. gazdaságbölcseleti alapok nyújtására nem képes. Ily felfogás azonban a sok módszertani vita ellenére is érzéketlenséget mutat a közgazdaságtan elméletének feladataival és határaival szemben. A szerzőnek ily irányú elítélő szavait nélkülözzük a könyvben. Újabb munkájában azt akarja a szerző bizonyítani, hogy a közgazdaságtan elméletének valóban feladata a gazdaságbölcselet alapjait is lerakni. E felfogásával azonban itt

tovább nem vitázhatunk, hanem arra újabb érdekes könyvének ismertetése folyamán fogunk visszatérni.

A határhaszonelmélet jövőjét általában sötéten ítéli meg Surányi-Unger. Ez kétségtelenül a Spann-féle iránnyal való rokonszenvezéséből származik. Miután azonban hosszasan igyekszik bizonyítani, hogy a határhaszonelméletnek nincs jövője. Kiderül, hogy ezzel voltaképpen azt akarja mondani, hogy a határhaszon fogalma a maga kizárólagosságában a közgazdaságtan elméletének kizárólagos alapjául elégtelen. Ez azonban nem magának a határhaszonelméletnek összedőlését, csak, hogy úgy mondjuk, ama magyarázatának korlátozását jelenti, mellyel saját korlátait akarta ez elmélet túllépni, midőn az árat és a jövedelemelosztást is tisztán a határhaszomból vélte levezethetőnek. A határhaszonelmélet lényegét tekintve értékelmélet. A közgazdasági elmélet egészének addig teljesít szolgálatot, amíg az értéktünetemény, még pedig ennek is közvetlenül csak szubjektív vonatkozásban való magyarázó ereje terjed. Ezentúl csak elvakultság és egyoldalúság várhat tőle valamit. Sőt ezt a hivatását is csak addig töltheti be, amíg a szubjektív értéknek kielégítőbb és kevesebb nehézséggel küzdő magyarázatát nem tudjuk adni. Szubjektív értékmagyarázatra viszont mindig szükség lesz és ezen semmiféle újabb irányzat nem fog változtatni, épp úgy, mint ahogy az újabb amerikai törekvések vagy más irányzatok nem fogják útját állhatni annak, hogy a tiszta elmélet, helyes keretbe foglalva és az élet sokoldalúságának távlataival kiegészítve a jövőben sem lesz nélkülözhető. Végre is tudományunknak nem a módszer kérdéséről való vitázás és ez irányban ellentétek táplálása a feladata, hanem a közgazdaság életjelenségeinek megfejtése. Ehhez pedig az analitikus elmélet épp oly nélkülözhetetlen, mint a szintézis; a történeti és statisztikai megfigyelés épp oly fontos, mint az elmélet útján nyert eredményeknek a szociológiai és etikai távlatba való beállítás.

Ezért azért fűzöm Surányi-Unger érdekes és értékes fejtegetéseimhez, hogy az olvasót tudományunk mai széthúzása ne tévessze meg afelől, hogy a látszólagos széthúzás mögött is jelentékeny fejlődés mutatkozik tudományunkban. Igazi gyümölcsei e fejlődésnek akkor fognak önkbe hullani, ha az ellentétek keresése helyett egyszer a munka folyamatosságára és a kutatási irányok egymást kiegészítő természetére nagyobb figyelmet fogunk fordítani. Hogy ebben a nemzetközi érintkezés sűrűbbé tétele nagy segítséget hozhatna, abban Surányi-Ungernek feltétlenül igaza van, mert ez az egyes irányoknak önmagukba begubózkodását enyhítené és az egymás iránt való megértést táplálva, a pozitív eredmények elérését erősen elősegíthetné. Hogy ennek a nemzeti sajátságokban rejlő nehézségei vannak, abban ismét igazat kell adnunk Surányi-Ungernek, de bizonyos nemzetközi levegőre a tudományban feltétlenül szükség van. Hogy a nemzetek kölcsönös munkája mennyire előbbreviheti tudományunkat, éppen elméletünk legújabb hajtása, a konjunkturaelmélet mutatja.

Heller Farkas.

Neubauer Gyula: A határhaszonelmélet bírálata. Pécs. A Danubia kiadása, 1927. — 160. l.

Amióta a határhaszonelmélet az értékelés végső rugóit felfedte és az értéktünetemény szubjektív magyarázatát megalapozta, a szubjektív értékmagyarázat híveinél két korszakot különböztethetünk meg. Eleinte az értékelés gyökeréig való előhaladás azt a benyomást keltette, hogy valóban sikerült az érték átfogó és kielégítő magyarázatát megtalálni. Ha a régi álláspontnak, az objektív alapon való értékmagyarázatnak voltak is hívei és ezek el is utasí-

tották a határhaszonelmélet által nyújtott megoldást, ha különböző alapokon támadták is ez elméletet, a határhaszonelmélet hívei mégis feltétlenül bíztak abban, hogy elméletük végre győzedelmeskedni fog és még a régi értékelmélet védői közül is akadt a legelszántabbak közül is, ki mint Dietzel, jelentékeny engedményeket tett az új elméletnek. A költségelmélet, legalább mint értékelmélet szinte inkább védelmi, mint támadó álláspontba került.

Egy idő óta azonban jelentékeny változás észlelhető. Sokan már nem az értékelés szubjektív eredetét tagadják, nem az objektív értékelmélet régi álláspontjára kívánnak feltétlenül visszatérni, hanem az érték szubjektív eredetének elismerése mellett hangoztatják a határhaszonelmélet ki nem elégítő voltát. A bécsi iskola tanítványai közül nem egy, így Amonn és Spann, részben vagy egészen elfordultak a határhaszonelmélettől, melyben nevelkedtek, rámutatnak az elmélet hibáira és arra, — kivált Spann*, — hogy az elmélet osztrák ágának megalapozója, Menger 1871-ben megírt kitűnő Grundsätze der Volkswirtschaftslehre-jének második kiadását nem engedte kinyomtatni, mert nyilvánvalóan nem volt megelégedve tanai továbbfejlesztésével, amint azt Wieser és Böhm-Bawerk eszközölték; de nem is tudott jobbat e továbbfejlesztések helyébe tenni, különben bizonyára kiadta volna másodszor is alapvető könyvét.

Ha azt vizsgáljuk, hogy miből származott ez a belső elégedetlenség, melyet Wieser és Böhm-Bawerk maguk nyilván azért nem éreztek, mert saját kutatásaik jelentősége töltötte el életüket, akkor arra az eredményre kell jutnunk, hogy egyrészt a határhaszonelmélet túlságosan bonyolult szerkezetei, melyek keresztülvitelében, az egyes konkrét kérdésekre alkalmazásában csalódtak, másrészt az elmélet alapjaiban maradt kétséges pontok, mint a haszon mérhetősége, a jószágegység mértékegységének bizonytalan volta stb. okozták e belső elégedetlenséget, mert így nevezhetnők azt a kielégítetlenséget, melyet az érték szubjektív jellegét egyébként elfogadni hajlandó körökben a határhaszonelmélettel szemben találunk.

A kételyek azonban — eltekintve a Spann-nak és Graziadei-nek a Gossen-féle törvény ellen indított nagyon is cáfolható támadásaitól — bizonyos általános és magát az értékelésnek egyébként szívesen elismert szubjektív mivoltát is aggályosan érintő ponton nem tudott túljutni. Így különösen a szükségletek nem kvantitatív, tehát nem mennyiségi, hanem minőségi, kvalitatív, interzitásbeli mivolta emeltetik ki, mint az a pont, melyen a határhaszon szerint való értékelés határozott alakba öltöztetése megfeneklik. Ezentúl a bírálat nem igen jutott.

Neubauer könyvének jelentőségét abban látom, hogy ezen a ponton sikerült túlvinnie a bírálatot. Nem a szinte meguntáig hangoztatott régi érveket és gondolatmeneteket találjuk munkájában. Nem arra törekszük, hogy a költség szemponttal egyeztesse össze a szubjektív értéket és nem kívánja a hedonisztikus elv elejtését, mely a gazdasági jelenségek magyarázatának mégis csak biztosabb gerincének látszik, mint az amerikai institutionalisták ködös lélektani motivációs tana. Neubauer bírálata eredeti alapon indul el és határozottan csucsosodik ki. Az elméletet valóban leggyengébb pontján, ott támadja meg, ahol a határhaszonelmélet maga nem tudott egységes álláspontra jutni, t. i. a készletek értékelésének kérdésénél. Tudvalevőleg itt Wieser és Böhm-Bawerk egymásnak tökéletesen ellentmondó megoldást képvisel-

* V. ö. Spann: Die Haupttheorien der Volkswirtschaftslehre. 16. kiad. Lipese, 1926. I. 165. old.

nek és Schumpeter, valamint Hans Mayer, az ifjabb nemzedék két képviselője is ugyanolyan ellenmondásban maradnak. Leggyengébb pontján támadja azonban a határhaszonelméletet nemcsak abban az értelemben, hogy odairányítja támadását, hol saját hívei számára sem tudott az elmélet eddig általánosan elfogadott magyarázathoz jutni, hanem abszolút értelemben is leggyengébb pontján támadja. Nagyon helyesen látja ugyanis Neubauer, hogy a készletek értékelése az értékprobléma próbaköve, mert az értékelésnek ez legtermészetesebb és leggyakoribb esete és amíg ezt kielégítő módon meg nem tudjuk oldani, addig nem juthatunk nyugvóponttra az értékelméletben. Ahelyett tehát, hogy a régi érvekkel bibelődjünk és azok új csoportosítását próbálná nyújtani, erre a döntő pontra összpontosítja támadását.

Támadása jól meg van alapozva. Sem Wieser, sem Böhm-Bawerk megoldását nem tartja kielégítőnek, mert a készlet értéke Neubauer felfogása szerint nem lehet egyenlő a határhaszon és az egységek számának szorzatával, mint Wieser tanítja, sem pedig az egyes egységek hasznai összegével, miként Böhm-Bawerk állítja. Wiesernek igaza van, ha azt állítja, hogy lehetetlen egy készlet egységeit különbözőképpen értékelni, viszont Böhm-Bawerknek is igaza van abban, ha azt állítja, hogy nem lehet a készletet az utolsó egység hasznának, tehát a határhaszonnak alapján értékelni, mert csak, ha egy zárt készletből, melynek minden egysége egy bizonyos szükségleti fokra rögzítve van, egy jószágegység kiesik, vagyis elvész vagy elfogyasztatik, csakis akkor felel meg értéke a határhaszonnak. Neubauer szerint a megoldást azon az alapon kell keresni, hogy a készlet egységeit okvetlenül egyenlően értékeljük, de sem az az által nyújtott maximális, sem pedig a minimális (határhaszon) szükségletkielégítés, hanem az *átlagos szükségletkielégítési lehetőség alapján*. Így jut el Neubauer az *átlagérték* fogalmához, a készlet által kielégíthető szükségleti fokok átlagintenzitásához, ha jól értjük, mert a kérdést kissé röviden intézi el.

Az átlagérték magyarázó erejét a szerző abban látja, hogy alapján elindulva, a készlet összértéke folytonosan növekszik, a nélkül, hogy azt a fontos igazságot el kellene vetnünk, hogy a készlet növekedésével az egységek értéke fokozatosan esik és hogy végre a készletben levő egységek értéke ez alapon mindig egyenlő, de anélkül, hogy, mint a határhaszonelmélet teszi, a szerző szerint természetellenesen, az utolsó egység érték meghatározó szerepét kellene elfogadnunk.

Az átlagérték fölénye Neubauer szerint nyilvánvaló akkor is, ha azt az esetet tekintjük, midőn a jószágegységek száma oly nagy, hogy a határhaszon nullára süllyed. A határhaszonelméletnek tudvalevőleg sok nehézséget okoz ez az eset. Ha ugyanis a készletértékelésnél Wieser álláspontjára helyezkedünk, az egész készletet, minthogy a készlet egységeinek száma itt nullával szorzandó, értéktelennek kellene tekinteni. Wieser csak úgy tud ez elől kitérni, hogy az összhasznot függetleníti ez esetben a határhaszontól. De, mint tudjuk, különösen a határhaszonelmélet ár-magyarázatában okoz nagy nehézséget a nullás határhaszon, mert az eladó a mai piacra termelés mellett oly mennyiségben bírja az illető árut, melyben annak határhaszna nulla. Ez elől csak úgy lehet kitérni, ha az eladónál, ami egyébként elég természetes a csercértéket tartjuk döntőnek, mely nem süllyed nullára, de amelynek kétségtelenül meg van az a hátránya, hogy nem oly eredeti, önmagából merítő érték, mint a használati érték. Az átlagérték alapján nem kell mindenekezlőtt értéktelennek tartani az egész készletet, ha oly nagyméretű, hogy egyes egységei elha-

nyagolhatók, vagyis nullás hasznúak, mert itt nincsen a határhaszonnal való szorozás. Az áralakulásnál viszont a nehézség az eladó oldalán általában fel sem merül, mert az eladó is átlagértékből indulva ki, nem fog a nullás határhaszon alapján értékelni.

Komoly megfontolást érdemel Neubauernek az az okfejtése is, hogy előszakolt a határhaszonelméletnek az a feltevése, mely szerint a készlet jószágegységei a szükségleti skálák fokozatai között egyenletesen helyezkednek el. Legalább is mesterkélte az a feltevés, hogy minden szükségleti fokot egyszerűen a jószág egy egysége elégíti ki. Igaz, hogy Neubauer amaz állítása sincsen bizonyítva, hogy az egyes szükségleti fokokon a jószágegységek csökkenő módon, tehát úgy helyezkednek el, hogy a magasabb szükségleti fokon több, az alacsonyabban kevesebb jószágegység van. Mindenesetre érdemes azonban a kérdést felvetni és közelebbről vizsgálni. Sajnos, a szerző rendkívül szűk szavúan és álláspontját nem kellően igazolva érinti e kérdést.

A határhaszonelmélet matematikai alapon nyugvó okfejtéseire rátérve, azt igyekeznek Neubauer bizonyítani, hogy „a határhaszon minden inkább, mint egyértelmű és minden inkább, mint meghatározó és jellemző erejű” (69. old.), mert a határhaszon mint határpont nem foglal magában annyi meghatározó tényezőt, amennyi az érték igazi meghatározásához szükséges volna. A határhaszonnak, mint a szerző ábra segítségével bizonyítani igyekeznek, minden esetben, a határhaszon minden magassága mellett végtelen sok értelme lehet.

Neubauer fejtegetéseinek főértékét abban látom, hogy nem a szubjektív értékelmélet kiindulási pontjainak lerombolásával, nem annak a fáradságos úton nyert eredménynek egyszerű elvetésével bírálja a határhaszonelméletet, hogy az érték szubjektív természetű. Éppen itt volt eddig, Amonn és Diehl kivételével, a legtöbb bírálat hibája. Azért, mert a határhaszonelmélet nem kielégítő, mert megoldásai sokban nagyon is támadhatók, a gyökerétől kezdve hibásnak állították oda. Ennek egyik főoka alighanem az, hogy a határhaszonelméletet Wieser és Böhm-Bawerk nyújtotta alakjában el nem fogadva, nem mentek vissza Menger általános tételeire és még kevésbé Gossen alapvető fejtegetéseire, hanem egyszerűen gyökerestől mindent kiirtva, ami az érték szubjektív eredetével összefügg, akarták a határhaszonelmélet hibás voltát bizonyítani.

Előbből a túlzásból Neubauer-nál semmit sem találunk. Mengerről nagy véleménnyel van, Wieser és Böhm-Bawerk érdemeit elismeri és Gossent pedig egyenesen kiindulásul veszi. És itt mutatkozik legjobban munkájának komolysága és módszerének alapossága. Nem éri be avval, hogy Gossent harmadkézből vegye át és egyszerűen a Gossen-féle tételnek Wieser-féle fogalmazásban átvételére szorítkozzék. Előveszi és pedig alaposan Gossent. Az eredeti szöveg alapján bebizonyítja, hogy Gossen-nak nem egy, nem is kettő, hanem négy tételét kell megkülönböztetnünk. Az első kettő a haszon alakulására vonatkozik, még pedig az első az egyfajta, vagyis egy szükséglet kielégítésére vonatkozó javak haszontörvénye. Ez a fogyasztásnál a haszon csökkenését tanítja növekvő egységek mellett. A második a különböző javak fogyasztási haszontörvénye, mely azt tanítja, hogy a különböző szükségleteket egyenlő telítettségű fokig igyekszünk kielégíteni. A harmadik és negyedik Gossen-féle tétel már értéktörvény. És pedig a harmadik azt mondja, hogy ugyanazon jószág különböző egységei ugyanazon ember számára különböző értékűek, még pedig értékük fokozatosan csökken, míg a negyedik törvény a második

alkalmazása az értékelésre és azt mondja, hogy az érték maximumát úgy érjük el, ha feltéve, hogy összes szükségleteinket nem tudjuk teljesen kielégíteni, minden szükségletünkénél az utolsó megszerzett egység haszna ugyanaz, vagyis azonos.

Gossen alapos ismerete arra is képesíti a szerzőt, hogy Spann támadásait a határhaszonelmélet ellen kivédje. Tudjuk, hogy Spann a termelési javak növekvő készletével kapcsolatos haszonalakulással véli megcáfolhatni Gossen-nak a fogyasztási javakra felállított első tételét, a csökkenő haszon törvényét Neubauer erre Gossenből vett idézettel felel, melyben kimutatja, hogy Gossen is csak az élvezet bizonyos maximuma után tanítja a haszon fokozatos csökkenését, tehát nemesak csökkenő, hanem bizonyos fokig emelkedő haszongörbét is ismer. Neubauer helyesen mutat rá arra is, hogy Spann a komplementáris javak természetét hanyagolja el, amidőn növekvő jószágkészlettel növekvő haszonnól beszél és hogy a csökkenő és növekvő termelékenység törvényei minden erőltetés nélkül magyarázhatók abból a fent érintett feltevésből, hogy az egyes szükségleti fokokon a jószág-egységek különböző száma helyezkedik el. A csökkenő és növekvő termelékenység törvényeivel egyébként Clark tanai kapcsán is behatóbban foglalkozik Neubauer.

Azt a fáradságos és nehéz munkát, melyet a határhaszonelmélet végzett, Neubauer tehát korántsem veti meg. Elismeri azt is, hogy Gossen törvényei alapján kell az értékprobléma megoldását keresni. A határhaszonelméletnek csak azt veti szemére, hogy megállt a fele úton, midőn a csökkenő haszon törvényéből egyszerűen a határhaszon értékmegállapító szerepét fogadta el, holott nyilvánvaló, hogy az értékelés legfontosabb esetére, a készletértékelésre e megoldás meggyőző erővel nem alkalmazható. Neubauer szerint is van határhaszon alapján való értékelés, de csak egy alárendelt esetben, t. i. ha véletlenül egy egység valamely készletből megsemmisül. De nem ez az életben rendszeren adódó értékelés esete, hanem a készleteknek egészként való értékelése; ez pedig nem történhetik a határhaszon alapján, mert egy egység hasznának egy készletnél nem lehet érték meghatározó szerepe.

Miután Neubauer a határhaszonelmélet értéktanát elveti, nem fogadhatja el annak árelméletét sem. Úgy hiszem, itt is jelentős gondolatokat pendít meg, bár a határhaszonelmélet ár-magyarázatának, kivált a határpárok törvényének cáfolata véleményem szerint már nem sikerült úgy, mint az értékelmélet bírálata. A felvetett gondolat a „magasabbrangú készlet“ fogalma, mely abból származik, hogy időbelileg, tehát az egyes szükségletkielégítési időszakok között, másrészt pedig a különböző gazdasági alanyok birtokában levő egyfajta jószágkészletek között is van bizonyos kapcsolat és ebből folyólag meg van az irányzat a kiegyenlítődesre. Ebből azt a következtetést vonja le, hogy minden egyén időbelileg igyekszik jószágkészletét egyenletesen a szükségletkielégítésre felosztani (86. old.), másrésztől, hogy „egy készletbe belépő jószágegységnek már bizonyos kezdeti értéke van, egy a kezdettől kilépő jószágegység pedig bizonyos végértékhez jut“ (87. old.). Ezek az utolsó egységek szerinte lényegesen nem lehetnek kevésbé értékesek, mint azok, amelyek már a szaporodó készleten belül vannak, illetőleg a készleten belül maradnak. Behatóbb indokolással itt a szerző adós marad. De nagyobb jelentőséget nyer az ú. n. magasabbrangú — vagyis a nemzetgazdaságon belül létező — készlet fogalma, ha különböző fajta javakra gondolunk, mert ez a híd vezet az áralakulás megmagyarázásához. Az egyének ugyanis egyes szükségleteik között kiegyenlítést keresve, ezt gazdaságuk kapacitása, vagyis a rendel-

kezésükre álló javak összértékei alapján fogják keresni, mi Wieser Haushaltungsstufejának felel meg. Az egyes jószágfajták átlagegységeinek értékei pedig a kapacitásegységek. Minél kisebbek a kapacitásegységek egy gazdaságon belül, annál nagyobb kapacitása, vagyis annál könnyebben tud szükséges javakat szükségletkielégítésére megszerezni. A gazdaságok kapacitásmérője a pénz. Az egyfajta jószágegységek átlagértékeinek az egyes kapacitásegységekkel alkotott viszonzyszámai fejezik ki az illető jószágok csereértékeit. A csereértékeknek egyes gazdaságokon belül megközelítően egyenlőknek kell lenniök. Erről a szubjektív csereértékről tér rá az objektív csereértékre, mi alatt a jószágfajták árának a pénz értékéhez való viszonyát érti. Így egy árképlethez jut, mely mellett az ár, $pa = \frac{va}{vk} \times m$, hol va a jószág készletértéke, vk a

gazdaság kapacitásegysége, vagyis pénzkészletének egységértéke, m pedig a pénz értéke. Az ár a különböző gazdasági alanyoknak eme viszonzyszámáiból adódik Neubauer szerint. Rámutat arra, hogy képlete mennyire hasonlít Walras és Jevons árképleteihez, de ezektől abban tér el, hogy nem a bizonytalan és az eladóra vonatkozólag nullára süllyedő határhaszonnal, hanem az átlagértékre alapított csereértékre támaszkodik.

Neubauer árképletével szemben, mint az egyéb árképletekkel szemben is, nem nyomható el bizonyos aggályok. Ha a pénz vásárlóerejét bevisszük a képletbe, nem azt vesszük-e ismeretesnek, ami az árképződésnek fontos eleme? Lehet-e azt valószínűsíteni, mit Neubauer állít, hogy t. i. minden jószágfajta egységára minden gazdasági alany csereértékeléséből egyenlően kiszámítható? (110. old.)

Mindent összevéve azt állapíthatjuk meg, hogy Neubauer bírálatát a határhaszonelméletről igen komolynak és sikerültnek kell tartanunk, mely bizonyos holt ponton viszi keresztül e bírálatot. A határhaszon fogalmának bizonytalan voltára és az elméletnek a készletértékelés körüli hiányos voltára, de egyéb hiányaira élesen rávilágít. Mély alaposság jut abban kifejezésre, hogy e hiányok nem indítják az elmélet kiindulásában levő egészséges csirák eltaposására. A határhaszonelmélet helyébe tenni kísérelt megoldás mindenestre figyelemreméltó, de még nagyon is felülvizsgálandó.

A határhaszonelmélet ellen felhozható kifogások egy része t. i. éppen azok, melyekre Neubauer nem tér ki, a Neubauer-féle átlagérték ellen is felhozhatók. Ez az átlagérték is abból indul ki, hogy a szükségleti skálák számbelileg kifejezhető értékfokozatokból állanak; csak e feltevés alapján lehet a készlet egységei hasznából átlagot számítani. Amit tehát az intenzitásbeli fokok számbelileg, mennyiségileg, való mérhetetlenségére vonatkozólag már régen Dietzel és Neumann, később Cuhel és Diehl, legújabbban pedig igen éleselméjűen Amonn felhoztak, a Neubauer-féle átlagértékre is áll. Kevésbé súlyosnak, mert már gyakorlatilag eldönthetőnek mutatkozik az értékelésnél alapul vett egység kérdése. De az idevágó aggályok is teljes mértékben állnak Neubauer gondolatával szemben.

Azt sem szabad elhallgatnunk, hogy Neubauer nem tekinti át a határhaszonelmélet egész irodalmát. Inkább csak Gossen, Menger, Wieser és Böhm-Bawerk, valamint Clark által adott alakjában foglalkozik vele Jevons és Walras belefoglalásával. Mentségére szolgálhat azonban a határhaszonelmélet irodalmának ma már szinte áttekinthetetlen terjedelme és az egész anyagnak könyvtáraink mai állapota mellett majdnem megszereshetlen

volta, de az a körülmény is, hogy saját kutatásai közzétételét mint fiatalabb szerző, nem óhajtotta tovább halasztani.

A szerző módszere mindemben a tudományosság legmagasabb követelményeinek megfelel. Alaposság, kitünő deduktív képesség, igen széleskörű irodalmi tájékozottság és az olvasottnak mélyenszántó átgondolása jellemzik. Csak egy sebezhető pontja van módszerének. A felvett számpéldák értékét túlbecsüli. Ezek jó illusztráló eszközök, de bizonyítékokat aligha szolgáltatnak, mert csak az összes lehetőségek variálása szolgálhatna biztos következtetési alapul. Előadása a könyvnek túlságosan szűkszavú és ugyancsak próbára teszi az olvasót.

Heller Farkas.

Schandl Károly dr.: Birtokpolitika és Földreform Magyarországon. Budapest, 1927. 184 l.

Az 1920-ban megindult magyar földreform megítélése terén két véglet találkozik. Míg az egyik oldalon az hangzik el, hogy földreform voltaképp nem is történt és csupán a látszat kedvéért parcellázott fel az állam kis területeket, addig másfelől panaszok jelentkeznek abban a tekintetben, hogy ép oly radikális földosztás ment végbe Magyarországon, mint egyes keleti országokban. Schandl Károly államtitkár most megjelent könyvében annak bizonyítására vállalkozik, hogy a földreform abban a keretben, amelyben lebonyolított, a birtokmegosztás egészségessé tételére szempontjából feltétlenül szükséges volt és hogy tényleg oly eredményeket ért el, amelyek a kitűzött cél — a helyesebb birtokmegosztás — megközelítését jelentik. Schandl statisztikai adatokkal mutatja ki, hogy eltekintve a háború által természetszerűleg előidézett szociális mozgalmaktól, a magyar földreform megindítása az ország szétdarabolása által is megokoltnak látszott, mert míg Nagymagyarországon az 1913. évi adatok szerint az ország területének 45.8 százaléka esett a kisbirtokra (100 holdnál kisebb birtokra) és 54.2 százaléka a közép- és nagybirtokra, addig Csonkamagyarországon 1913-ban csak 44.2% esett a kisbirtokokra és 55.8% a közép- és nagybirtokokra, vagyis Csonkamagyarországon a földbirtokmegosztás a kisbirtok szempontjából még kedvezőtlenebb volt, mint amilyenül a birtokmegosztás Nagymagyarországon jelentkezett. Emellett a birtokmegosztás aránytalanságait még kirívóbbá tette a földnélküliek és törpebirtokosok nagy száma, úgy hogy az Alföld legtöbb közösségében a földnélküli földművelők száma nagyobb a reform előtt, mint a földbirtokkal rendelkező lakosok száma. Hozzájárult ehhez, hogy az átlagos kisbirtok területe évről-évre kisebbedett, úgy hogy a földbirtok aggasztóan kezdett elaprozódni és a birtokos földművelők között is mindinkább eltolódott a kisbirtokosok és törpebirtokosok arányszáma az előbbiek rovására. Ezek után az előzmények után érdekes statisztikai adatokkal világítja meg a könyv a földreform hatását a birtokmegosztási arányok javítása szempontjából. Míg a kisbirtok aránya az ország egész területéhez viszonyítva Csonkamagyarországra számítva 1913-ban 44.2% volt, ez az arányszám már a földreformig magánparcellázások révén 1916-ban 45.5%-ra, 1921-ben 46.5%-ra javult. Magának a földreformnak az arányszám javítására gyakorolt hatása abban mutatkozik, hogy ez az 1921-es 46.5%-os arányszám 1925-ben 50.2%-ra emelkedett, vagyis már 1925-ben az ország területének nagyobb részét foglalják el a kisbirtokok. Még erősebben domborodik ki a nagy változás a kisbirtok túlsúlya javára, ha látjuk, hogy a kisbirtokosok szántó, rét, kert és szőlő-területe együttesen az ország ugyanezen területének 62.3%-át teszi ki, ami mellett még figyelembeveendő, hogy 3.7 millió hold esik a korlátolt forgalmú

közép- és nagybirtokokra, ezekből azonban az egyházi, községi és közbirtokossági birtokokra, tehát közvetve szintén inkább a kisbirtokok céljait szolgáló rendeltetéssel több mint 2 millió hold van lekötvé. Ha a kisbirtokosok számának gyarapodását is tekintjük, a haladás még nagyobb. Míg ugyanis 1913-ban a mai ország területén 620.000-re volt becsülhető a kisbirtokosok száma, addig 1925 elején ez a szám 840.000-ban volt megállapítható, ami azt jelenti, hogy a földművelő munkásoknak 1925 elejéig mintegy $\frac{1}{3}$ része (1920-ban 694.000 volt a birtoktalan földműves munkások száma) jutott földbirtokhoz. Kétséget sem szenved, hogy ezek a statisztikai adatok 1925 óta a földbirtokreform időközi előrehaladása folytán még lényegesen megjavultak. A statisztikai hivatal becslése szerint a kisbirtok területe a földreform befejeztével mintegy 25%-kal lesz nagyobb, mint a trianoni határok között volt 1913-ban és az ország területének az 1913-ban kimutatott 44,2%-a helyett kerek számban 64%-át fogja elfoglalni. A kisbirtokosok száma pedig előreláthatólag a földreform befejeztével 1.000.000-re fog emelkedni, ezzel a föléneküli földmunkások $\frac{3}{4}$ része fog földhöz jutni és alig 200.000 földművesmunkás marad birtoktalan az 1.100.000 kisbirtokos földművelővel szemben. Ezek a statisztikai adatok, amelyeket a szerző szemléltetően állít előtérbe, világosan bizonyítják a földreform kedvező szociális hatásait. Érdekes a munkának az a része is, amely a magyar birtokpolitika kialakulását eseteli nagy vonásokban, külön fejezetben az 1848-ig történt birtokreformokat, majd az alkotmányos korszak kezdetétől a háború befejezéséig tett birtokpolitikai intézkedéseket, végül a forradalmak birtokpolitikáját, azután pedig áttekinthető tájékoztatást tartalmaz a földreformtörvények céljairól és intézkedéseiről. Schandl Károly munkája értékes adalék a földreform történetéhez és remélhető, hogy a helyesen tagolt és világosan megírt munkának a külföld közvéleménye tájékoztatása szempontjából is előnyös hatása lesz, amely szempontból örömmel üdvözölhető, hogy a könyv egyidejűleg német és francia fordításban is megjelent.

Eber Antal.

Kereskedelmünk és iparunk az 1926. évben. A Budapesti Kereskedelmi és Iparkamara évi jelentése, kiadja a *Budapesti Kereskedelmi és Iparkamara*, Budapest, 1927. — 333 l.

A Budapesti Kereskedelmi és Iparkamarának évi jelentései évről-évre fokéletesebben oldják meg azt a nehéz feladatot, hogy az olvasónak a budapesti kereskedelem és ipar előző évi helyzetéről teljes és világos tájékoztatást nyújtsanak. A most megjelent 1926. évi jelentés az elmúlt jelentésekkel szemben újból haladást mutat, amennyiben még az eddigieknél is plasztikusabban tárja eléünk az előző gazdasági évnek a kereskedelem és ipar üzletmenetén át tükröződő képét. A jelentés tárgyilagosságát mutatja, hogy dacára annak, hogy érdekképviseleti szervtől származik, tehát természetesen inkább hajlik a kereskedelem és ipar panaszainak aláfestése felé, mégis a valósághoz képest domborítja ki azokat a jelenségeket, amelyek gazdasági életünk fokozatos javulásáról adnak számot. „A depresszióból való lassú kilábolás“-nak nevezi a jelentés összefoglalóan az 1926. év tüneteit, utal e tekintetben a pénzforgalom jelenségeinek — a tőzsdei index emelkedésén, a betétek szaporodásán és a kamatláb csökkenésén át megnyilatkozó — javulására, kimutatja a szén- és nyersvastermelés fokozatos emelkedését, a fogyasztott villamos energia szaporodását és az ipari konjunktúra megvilágításául eléünk tárja, hogy az ipari feldolgozásra szolgáló nyersanyagok importja az előző évi 12,4 millió

q-val szemben 1926-ban 16.7 millió q-ra emelkedett. A kereskedelem által lebonyolított áruforgalom nagysága is tetemes szaporodást mutat az előző évvel szemben és végeredményben az értéket tekintve 9%-kal, a mennyiséget tekintve pedig 22%-kal nagyobb, mint volt 1925-ben, úgyannyira, hogy az ország egész külforgalma immár 1926-ban 243 millió aranykoronával haladta meg Nagy-magyarország békebeli forgalmának $\frac{1}{3}$ részét. Ha a jelentés ezzel szemben a kereskedő-osztály rossz helyzetét megvilágító adatokat is felsorakoztat, mégis azzal zárja le az 1926. évre szóló általános ismertetést, hogy ebben az évben „hatalmas lépésekkel jutott előbbre közgazdaságunk”. — Ezen általános összefoglalás után a jelentés 8 külön fejezetben foglalkozik a Kamara ügykörébe tartozó érdekes csoportok helyzetének ismertetésével, külön tárgyalja a kereskedelmet, a külkereskedelem- és vámpolitikát, a gyáripart, kézmű- és kisipart, szociálpolitikát, pénz- és hitelügyet, közlekedésügyet és a kereskedelmi és ipari szakoktatást. A kereskedelemről szóló részből kiemeljük a túladóztatással szemben és nevezetesen a forgalmi adóval szemben annyiszor hangoztatott panaszokat és azt a részt, amely helyesen cáfolja meg a kereskedelem számfelettségéről elhangzó túlzó beállítást. Nem tagadja a jelentés, hogy ily számfelettség fenforog, azonban igaza van a jelentésnek abban, hogy ez ellen a kóros jelenség ellen nem a kereskedők számának mesterséges lecsökkentésében, hanem inkább abban kell az orvoslást megtalálni, hogy a kereskedelem megnövekedett létszámban is prosperálni tudjon, amely szempontból tiltakozik a jelentés azok ellen az állami és fővárosi akciók ellen, amelyek a magánkereskedők helyzetét megnehezítik. A külkereskedelemről szóló részben ismerteti a múlt év folyamán kötött kereskedelmi szerződéseket és erősen állást foglal amellett, hogy a kereskedelmi mérleg passzivitását nem a behozatal csökkentésével, hanem az export emelésével kell orvosolni és e tekintetben nemcsak a termelés fokozását, hanem azoknak a technikai eljárásoknak a revízióját is sürgeti, amelyek a magyar export-kereskedelem fejlesztésének javára esnének. A jelentésnek a gyáriparra vonatkozó része hivatkozik a termelés-statisztikának 1926. évi kedvező eredményeire, amelyeket azonban főleg az állami, vármegyei és városi beruházási akcióknak tulajdonít. Joggal panaszolja, hogy a gyáriparban kétségkívül szükséges átszerveződés folyamata 1926-ban sem tett nagyobb lépéseket előre, sürgeti tehát az üzemenkoncentrációnak nagyvonalú megvalósítását. A kézmű- és kisiparról szóló rész főleg az ipartestületek tevékenységét mutatja be, a szociálpolitikai fejezet pedig a vonatkozó törvényhozási intézkedéseket ismerteti. A pénz- és hitelügyről szóló fejezet áttekinthető képét adja a pénzügynek, a magyar pénzügyintézetek által eszközölt külföldi kibocsátásoknak, valamint szemléltető táblákban ismerteti a tíz nagyobb budapesti intézet üzleteredményeit. A közlekedésügyi fejezet külön foglalkozik a magyar kir. államvasutak, külön a folyamhajózás, a posta, táviró és telefon, a budapesti kereskedelmi és ipari kikötő, valamint a közlekedés egyéb intézményeinek menetével, a szakoktatás címe alatt pedig beszámol a kereskedelmi és ipari szakoktatás különböző tagozatai terén elért eredményekről. Nagyon értékes a jelentésnek különös része, amely a kereskedelem és ipar egyes ágazatait külön-külön tárgyalja és minden egyes kereskedelmi és ipari ágra vonatkozólag nemcsak az elmúlt év üzletmenetét, hanem az illető üzletágra vonatkozó statisztikai adatokat is közli. A jelentés eme részének lényeges előnéve szól, hogy nyilvánvalólag minden egyes üzletágról az illető kereskedelmi vagy ipari szakma érdekeltjei szolgáltatják a legfonto-

sabb adatokat, aminek eredményeképpen ezek a jelentések az illető üzletágaknak praktikus és világos ismertetését adják. Különösen rá akarunk utalni a gabona- és lisztkereskedelemtől, valamint a fakereskedelemtől, úgyszintén a vassfeldolgozó iparágakról szóló nagyon kimerítő és alapos fejezetekre. Érdeméül tudjuk be a jelentésnek azt, hogy szerkezete, csoportosítása egyaránt világosak és áttekinthetőek, úgy hogy ezeknek a jelentéseknek az áttanulmányozása úgy a gazdaság-politikusnak, mint a gyakorlati kereskedőnek és iparosnak is előnyére válik. A Budapesti Kereskedelmi és Iparkamara teljes elégtétellel tekinthet működésének ezen évi összefoglalásaira, amelyek bármely nyugateurópai kamara hasonló jelentéseivel összehasonlítva is megállják a versenyt.

Éber Antal.

Laky Dezső: Csonkamagyarország tuberkulózis halandósága a 1920—23. években. A „Népegészségügy“ kiadványa Budapest, 1927. — 113. l.

Laky Dezső, aki Nagy-Magyarország háború előtti gümőkór-halandóságát egy, a maga nemében egyedül álló, mintaszerű monográfiában elemezte, újabb könyvében a megcsonkított Magyarország tuberkulózis halandóságát teszi statisztikai vizsgálódás tárgyává. Laky Dezső rendkívül szuggesztív író, akinek számsorai és megvilágító elemzései mögött ethikai erő él, objektív ténymegállapításai a cselekvésre hivatottak részére parancsot és útmutatást jelentenek. „A régi Magyarország a tuberkulózis pusztításának klasszikus hazája volt. Még szomorúbb igazság, hogy a mai Magyarországot szintén megilleti ez a kivételes jelző“. A tuberkulózis társadalom-gazdasági hátterének megrajzolásában fellépő statisztikai-módszertani nehézségek legnagyobbika, hogy a tuberkulózis vizsgálatának egyedüli forrásaként a halálozások statisztikája szolgál; a halálokok megállapítása viszont a halottképek feladata, Magyarországon ezt a funkciót az esetek körülbelül egyharmad részében nem orvosok teljesítik. A tüdőgümőkór felismerése ezektől nem mindig várható, úgy hogy a tuberkulózis indexeket a valóságban még súlyosabbaknak kell tartanunk. Hazánk alaposan elkésett a gümőkór elleni küzdelemben s bár a XX. század elején fokozatos haladás mutatkozott, de 1911—15. évi átlagos 3.28-as indexünkkel még mindig messze elmaradtunk, különösen a fejlett iparforgalmi tagozottságú és városokba tömörült lakossággal bíró nyugati államok mögött. A tuberkulózis főellenszerének a *kultura* mutatkozott. A világháború azonban, mint másutt, nálunk is újra visszaesést jelentett, ellenben a háború után, Ausztria kivételével, a többi országokban a kór leküzdése terén rohamos javulást látunk, míg nálunk ez a javulás nem mutatkozik. 1920—23-ban indexszámaink (1000 lakósra eső tuberkulózis-halálozás): 3.2, 2.8, 3.1, 3.1. Ennek kétségkívül a háború okozta nagy anyagi leromlás s az általános elszegényedés az alapja. Egyébként Csonka-Magyarországon a vidék továbbra is kedvezőbb helyzetben van, mint Budapest; általában a tuberkulózis-halandóság tekintetében a vidéki és városi népesség elkülönülése nálunk erősebb, mint máshol, nyilvánvalólag törekedni kell tehát a városi lakosság nagyobb egészségügyi védelmére, mint ahogy Angliában is a javulás főokát a munkásviszonyok fejlettségében kell látnunk. A nemeket illetőleg továbbra is fennáll a nők nagyobb gümőkór-halandósága, ugyancsak megmaradt a családi állapotot tekintve a régi tagozódás: a nőtlenek és hajadonok halálozási száma kedvezőbb, mint a házásoké, ezeké jobb, mint az özvegyek és elváltaké. Ezen belül azonban az

1920—23. évben rendkívül emelkedett a nőtlenek és hajadonok indexe, úgy látszik, hogy a háború alatt született zsenge nemzedék kevésbé ellenállóképes. Különösen áll ez Budapestre. Érdekes adat még, hogy az özvegy nők arányszáma jelentékenyen alatta marad a férfiakénak, ami tekintve hogy 1920-ban az összes női lakosság 10.8% özvegy volt, fontos tényezőként jön számba. Viszont a férjes nők halandósága 40%-kal rosszabb a férfiakénál, amiből a szülönőkről való fokozottabb szociális gondoskodás szüksége következik. E részt a vidék helyzete hátrányosabb, nyilván a szülések nagyobb száma és a gyakoribb női munka miatt.

Csonka-Magyarország mai helyzetében nem bir különösebb érdekekkel az anyanyelv szerint való vizsgálat. Emlékszünk, hogy a régi ország statisztikája e részt épen a magyarság kedvezőtlen arányszámát mutatta. Nem változott a helyzet a hitfelekezeteket illetően: a zsidóság 1.4-es indexével ma is legkedvezőbbben áll és annyiban is megközelíti a nyugateurópai mértéket, hogy a zsidóknál a nő veszélyeztettsége a kisebb, a zsidó férfiak tuberkulózis halandósága körülbelül felénnyel több a nőknél. A lakosság többségét jelentő katolikusok arányszáma rosszabb, mint az egész népességé. Ami a korok szerint való megoszlást illeti, Csonka-Magyarország területére már 1910-ben is nagyobb rész jutott abból a korosztályból, melyet a tuberkulózis leginkább fenyeget, a 20—39 évesekéből (28.7 szemben a 27.7 országos számmal). Még rosszabb a helyzet jelenleg a 30.7%-kal. Rosszabbodott egyébként a gyermekkor tuberkulózis-indexe is. Legerősebben azonban épen a nemzeti munkaerő szempontjából legértékesebb korosztályokban pusztít a kór. Áttérve a foglalkozásokra, legnagyobb csoportunk, az őstermelők tub. halálózása 14.7%-kal csökkent, annak köszönhető, hogy a háború előtti indexünk egészben véve 6.1%-kal enyhült. Az ok itt nyilván a népesség e kategóriájának anyagi helyzetében előállott javulás. Legsötétebb képet most is a napszámosok aránylag csekély számú csoportja mutat 8.3% indexével, azonban e részt a helyzetet bizonyos statisztikai hibaforrások a valóságosnál rosszabbnak látszanak feltüntetni. Javult a bányászat, ellenben rosszabbodott az iparos foglalkozások indexe, aminek oka a szociális viszonyokban keresendő. Igen nagy mértékben, 10%-kal rosszabbodott a kereskedők indexe, holott ezek azelőtt a házi cselédek mellett a legkedvezőbb helyzetet tüntették fel. Azonban itt számbaveendő, hogy a viszonyítás a népesség 1920. évi számához történik, holott épen 1920 után indult meg a lakosság erős áramlása a kereskedelmi pályák felé. Viszont megfordítva, a házi cselédek indexének rohamos haladása onnan is ered, hogy 1920 óta számuk kétségkívül csökkent, sokan visszamentek falura. A közlekedési foglalkozások nagy leromlása leginkább annak tulajdonítandó, hogy a megszállt területekről különösen a vasutasság nagy számban tódult haza s mint közismert, nagy nyomorral küzdött. Az állami szolgálat nem jelentett többé bizonyos védelmet, mint régen. Ez mutatkozik meg a közszolgálati kategóriába tartozók indexének nagy romlásában is: úgy ez, mint a szabad pályán levők indexének emelkedése a középosztály letörését és elszegényedését tükrözi. Ugyancsak a szociális nyomor rejlik okként abban a megállapításban, hogy Csonka-Magyarországon a keresők és eltartottak tuberkulózis-halandósága csaknem egyszinten mozog, noha legutóbb a régi Magyarországon a keresők indexe kb. 40%-kal volt magasabb az eltartottakénál. Ugyanily oknak tulajdonítandó legnagyobb részben az is, hogy a társadalmi tagozódás szerinti kategóriákban a tisztviselők indexe emelkedett, míg az önállóké

és segédszemélyzeté csökkent. Közelebbről vizsgálva a foglalkozásokat, érthető, hogy a jómódú birtokos-osztály helyzete a legjobb szemben a napszámosokhoz közelálló kisbirtokosokkal. Az iparosság terén legmagasabb tuberkulózis-halálszámot a borbélysegédek tüntetik fel. Igen szomorú képet mutat Budapest iparos népe: az asztalossegédek indexe két és félszer, a borbélysegédeké csaknem háromszor, a cipészsegédeké majdnem négyszer, a kőműveseké több mint ötször nagyobb, mint a hasonló foglalkozású önállóké. Ebből az tűnik ki, hogy a kisipari üzemben dolgozó munkások tuberkulózis halandóságának leküzdése volna a főfeladat Budapesten, a gyári munkásság halandósága, bár nagy, messze mögötte marad az említettekének.

A tuberkulózis-halandóság topográfiai vizsgálatából Pécs, Baja és Miskolc tűnnek ki legszomorúbb adataikkal, míg a törvényhatóságok közül a kór főfészkeinek Esztergom, Nógrád, Hont, Heves és Pest megyék mutatkoznak.

Laky Dezső könyvének e rövid vázlatából is előtűnik Magyarország helyzete a tuberkulózis-halandóság terén. A kép, melyet e szomorú statisztikai kutatások elének tárnak, tagadhatatlanul elmaradottnak mutatja hazánkat a kór leküzdésében már szinte döntő győzelmet aratott nyugati országokkal szemben. Kívánatos lenne, hogy a köznek való odaadás az a szelleme, mely Laky könyveiből kisugárzik, hamarosan megmutatkozzék a megfelelő szociál- és kulturpolitikai alkotásokban, melyek egyedül hathatós fegyvereink a gümőkór ellen. Ez is egyike azoknak a problémáknak, amelyek megoldásával Magyarországnak a nyugati civilizációhoz való tartozását kell bizonyítania.

Nagy Dénes.

Az elválások és az öngyilkosságok okai és leküzdésüknek eszközei.

A Magyar Statisztikai Társaság értekezlete 1927 febr. 14. és 17-én. Sajtó alá rendezte *Laky Dezső*, Debrecen 1927. — 97. l.

A Magyar Statisztikai Társaság csatlakozva *Bernát István*-nak az elválók és öngyilkosokról tartott előadásához, f. évi február havában két napos ankétot világította meg az elválások és az öngyilkosságok okait és leküzdésük eszközeit. Ennek a jól sikerült tanácskozásnak anyagát adta ki *Laky Dezső* a társaság 3-ik kiadványaként. A felszólalások tagadhatatlanul sok és értékes szempontot és megvilágítást tartalmaznak és mindenesetre alkalmasak arra, hogy az élő morálnak e súlyos problémákkal szemben való állásfoglalását, kívánságait éreztessék; az ankétok természetében rejlik és értéküket nagy részben az adja meg, hogy a kérdésekhez való hozzányúlás a legkülönbözőbb elvek alapján történik s az exakt kutatás módszerétől az általánosságokban maradó moralizálásig terjed. A tárgyalások tarka anyaga mindenképen módot nyújtott az elnöklő *Laky Dezső*-nek arra, hogy értékes összefoglalásban rávilágítson az együtt tárgyalt két nagy társadalmi kérdés tényezőinek mélyebb összefüggéseire. A válás a családi élet, az öngyilkosság az egyéni élet válságát, összeomlását jelenti. *Bernát István* szerint mindakettő, illetőleg rohamos emelkedésük a társadalom súlyos lelki megrendülésének szimptomája, hasonló okokra visszavezethető és hasonló okokkal gyógyítandó. Terünk nem engedi meg, hogy itt a különböző előadók által felhozott okokat és orvosságokat részletezzük, mindenesetre feltűnő, hogy a két kérdést inkább csak a moralizálók tárgyalták együtt, az exaktabb módszerű felszólalók közül csupán dr. Kluge Endre elemezte ugyanazon szempontból azokat, az elválások és öngyilkosságok mai megszorodását „nem szociális, hanem jelen-

tős részében pathológiai jelenségnek“ tekintve és még ha álláspontját nem is osztanók, mindenképen megszívlelendő konkrét javaslatokkal lépve fel. Fajbiológiai szempontból Hornyánszky Gyula, az alkoholizmus szempontjából Dóczy Imre fejtegette együtt a két problémát, a többi nagyobb hozzászólások szociológiailag mind csak az egyik vagy a másik kérdést tárgyalták: Kenedy Géza az elválásokról, Zehery Lajos az öngyilkosságnak mint tömegjelenségnek a különböző vallásos kultúrákban való szerepéről s bizonyos társadalmi összefüggéseiről szolt, Sztehlo Dezső a könnyelmű házasságkötésekről s a válóperek joggyakorlatáról, Angyal Pál az öngyilkosság büntetőjogi szankcióiról beszélt s az egész kérdés mélyseges szociológiai háttérét boncolgatta, Sebők Zsigmond a mentők öngyilkossági statisztikáját ismertette, Pünkösti Andor a szuggesztív hatásával romboló szenzációhajhászó sajtót bírálta, míg Áfra Nagy János statisztikailag mutatott rá, hogy a válások nagyobb száma a háború után közvetlenül kötött nagy számú házasságok eredője s végeredményben gyógyító és helyreállító mozgalomként fogható fel. Laky Dezső összefoglaló zárószavában sorra vette a felszólalók által felhozott szempontokat s végül hatalmas képen rajzolta meg azt a gazdasági háttérrel, melyet a háború és Trianon hoztak létre a válások és öngyilkosságok megszorodásának főokaként. Egyébként megállapítja, hogy az öngyilkosságot Magyarországon 1923-ig és 1924-ig nem tekinthetjük nagyobb fokú járványnak, mint a világháborút megelőző esztendőkbén. 1913-ban Csonka-Magyarországra 2350 öngyilkosság esett, 1921-től 1925-ig 2088, 2200, 2399, 2313, illetve 2443 eset fordult elő. E tényből az következnek, hogy az öngyilkossági járvány nem speciális, háború utáni okokkal függ össze. Mindenesetre kétségtelen, hogy bárha egy bizonyos számú öngyilkosság a társadalmi léttel összefüggő, szinte eikerülhetetlenek mondható tünetény, Magyarország igen magas koéfficiense feltétlenül megkívánja, hogy ellene komoly küzdelem indíttassék. A modern államokban elkövetett nagyszámú öngyilkosság főoka bizonyára az individualizmus, amellyel szemben az egyént erősebben átfogó nagy, társadalmi erők érvényesülésére van szükség: helyesen érezték ezt át az anketon mindazok, akik az orvoslást első sorban a vallásos érzés erősítésétől várnák.

Másik igen érdekes pozitív megállapítása Laky Dezsőnek a válásokat illeti: legnagyobb arányszám a válásokból az 1919—20. évben kötött házasságokra esik. Ezek az évek valóban minden szempontból rendelleneseknek mondhatók.

A Statisztikai Társaság anketájával és érdekesítő olvasmányt nyújtó kiadványával mindenesetre elérte azt a célt, hogy a közvélemény figyelmét felrázta, a kérdések óriási jelentőségére s az orvoslás szükségességére felhívta. Egyébként nyilvánvaló, hogy a szóbanforgó két probléma rendkívül szövevényes s a társadalmi szerkezet legmélyéig nyúló. Epen azért legyen szabad talán rámutatnunk arra, hogy e problémák óriási komplikáltságánál fogva methodikailag talán helyesebb azok elválasztása és — tagadhatatlan összefüggéseik elismerése mellett — külön való vizsgálata. Egyébként az a körülmény is, hogy a felszólalók nagy többsége is csupán az egyik vagy a másik problémára szorított, azt mutatja, hogy a módszeres kutatás számára más beállítást kíván az elválások kérdése, mint az öngyilkosságoké. Aminthogy másrészt lehetnek tényezők és intézmények, melyek a két jelenséggel szemben ellentétes hatást válthatnak ki. Igaz, hogy a statisztikai vizsgálódásokban eléggé egyöntetűen visszatérő megállapítás, hogy a válások szaporodásával együtt jár az öngyilkossági szám emelkedése. Mindamellét kétséges marad.

hogy a különböző tényezők szerint való variációk vizsgálata azonos kapcsolatokra mutat-e. Érdekes például, hogy Durkheim a házasságnak és a válásnak az öngyilkosságra gyakorolt hatását statisztikailag vizsgálva arra a különösnek látszó megállapításra jut, hogy a házassági kötelék annál inkább védi a nőt az öngyilkossággal szemben, minél gyakoribb egy társadalomban a válás, míg megfordítva áll az eset a férfinnál: itt annál erősebb a házasságnak az öngyilkossággal szemben való oltalmazó ereje, minél feloldhatatlanabb a házasság. Ugyanazon intézmény hatásában tehát nemek szerint különbözőképen nyilvánul meg. Mindenesetre érdekes lenne megvizsgálni, hogy az újabb statisztikai adatok igazolják-e még ezt a harmic évvel ezelőtt megállapított tételt. Mert ha ez igaz, az orvoslás eszközeit kutatva, ilyen megállapításokra tekintettel kell lenni. Az anketon felhangzott olyanféle vád, hogy a válások és öngyilkosságok szaporodásának egyik oka talán a nőemancipáció, illetve annak kinövései. Ha azonban a fennebbi megállapítás igaz s másfelől elfogadjuk azt a szociológiailag nagyon indokolt tételt, hogy a házasság fejlődésében annak nagyobb felbonthatatlanságát kell kívánnunk: akkor nyilvánvalólag meg kell kívánnunk azt is, hogy ugyanazon intézmény a két nemre egyforma hatást váltson ki, ami viszont a nőnek a férfihez hasonlóbb társadalmi beillesztését és nagy szociál-lélektani egyenlőtlenségük fokozódó eltűnését követeli meg.*

Ez a kis példa is mutatja, hogy a problémák részletező elemzése milyen, a közönséges megfigyelés által meg nem látható összefüggésekre vezethet. Ezért talán célravezetőbbnek véljük az ilyen szövevényes kérdések külön való megtárgyalását. Igaz, hogy ily részletező fejtegetésekre az anketok nem is alkalmasak, ezek feladata épen a problémáknak a közérdeklődésbe való belevetése s a legkülönbözőbb szempontoknak egymás mellé s egymással szembe állítása. Épen azért hozhatók fel érvek az együttes tárgyalás mellett is s fennebbi megjegyzésünk valóban nem akarja a Statisztikai Társaság értekezletének és szép kiadványának érdemét kisebbiteni

Nagy Dénes.

Cleona Lewis: The International Accounts, a constructive criticism of methods used in stating the results of international trade, service, and financial operations. — New York. The Macmillan Company 1927. — VIII + 170 l.

A fenti címet viselő munka, amely a Carnegie alap által létesített Institute of Economics publikációi között jelent meg, a fizetési mérlegek és az ezekkel kapcsolatos nemzetközi számlák helyes összeállításával foglalkozik. A könyv a „nemzetközi számla“ megjelölést a fizetési mérleg fogalmánál tágabb értelemben használja, amennyiben nemzetközi számláknak tekinti nemcsak az államok között lebonyolódó fizetési forgalmat feltüntető számlákat, hanem azokat is, amelyek egy meghatározott időpontban mutatják az országok egymással szemben való eladósodását.

Szerző részletesen tárgyalja, hogy a fizetési mérlegek, illetve nemzetközi számlák felállításával a múltban milyen célokat kívántak szolgálni és rámutat arra, hogy a világháború előtti időben valamely ország fizetési mérlege elkészítésének rendszerint valami speciális oka volt s ezért a fizetési mérlegek többnyire csak egyes évekre vagy legfeljebb az éveknek egy rövidebb sorozatára készültek el. Ezzel szemben a világháború után számos állam megkezdte

* Durkheim: Le suicide, Paris, 1897. — 302. l., 441. l.

hivatalos vagy félhivatalos úton készült fizetési mérlegének rendszeres közzétételét, ami főleg a népszövetség által megindított akciónak az eredménye.

A nemzetközi számláknak szerző szerint az a rendeltetésük, hogy 1. a kormányoknak és népeknek segítségül szolgáljanak az állam gazdasági életében bekövetkezett fejlemények megmagyarázásánál és a tervezett intézkedések valószínű következményeinek analizésénél; 2. megvilágítsák valamely külföldi kölcsönt felvenni óhajtó állam hitelhelyzetét (credit standing); 3. támpontokat nyújtsanak a tekintetben, hogy valamely nehéz helyzetben levő állam milyen mértékig képes fennálló külföldi fizetési kötelezettségeinek eleget tenni. A háború előtti időben a nemzetközi számlák rendszerint az 1. alatti célt szolgálták, a 2. és 3. alatti célra való használásuk csak a legutóbbi évtizedben vált szokásossá.

A nemzetközi számlák tartalmának és alakjának megállapításánál szerző az üzleti vállalatoknál kialakult módszerek alapulvételét javasolja. Amiként majdnem minden üzleti vállalat meghatározott időszakokban kétféle számlaszerű kimutatást készít: vagyonszámlát és jövedelemszámlát (nálunk nyereség-veszteségszámla), akként az államok közötti viszonylatban is kívánatos volna ennek a két számlának időszakonkénti felállítása. A mérleg (balance sheet) nemzetközi viszonylatban valamely országnak egy bizonyos időpontban a külfölddel szemben fennálló tartozásait és követeléseit tüntetné fel, a nemzetközi jövedelemszámla (international income account) pedig az országnak a folyó tranzakciókból (current operations) eredő bevételeit és kiadásait. A jövedelemszámlán tehát szerző csak a fizetési mérlegnek rendszerint kurrens tételeknek nevezett részét (áruforgalom stb.) kívánja szerepeltetni, a tőketranzakcióknak (kölcsönök nyújtása és visszafizetése, részvények vétele és eladása stb.) a jövedelemszámlára való vételét helytelennek tartja, mert ez szerinte az egyes adatok jelentőségét elhomályosítja. Miután azonban a tőkeforgalmi adatokra a mérleg- és jövedelemszámla összeállításánál, valamint ezek ellenőrzésénél szükség van, azt javasolja, hogy ezek egy külön összeállításba foglaltassanak össze. Szerzőnek az az álláspontja, hogy a tőketranzakcióknak és a kurrens tételeknek egy számlán való összefoglalása az egyes adatok jelentőségét elhomályosítja, nélkülözi a kellő indokot, mert megfelelő csoportosítás által a tőkeforgalmi tételek ugyanazon a számlán is elválaszthatók a kurrens tételektől.

A szerző által javasolt rendszer a jelenleg alkalmazott tökéletesebb módszerektől, pl. az Egyesült-Államokétól, lényegben csak annyiban különbözik, hogy a fizetési mérleg mellett nemzetközi vagyonszámlát is használ, amely vagyonszámla a szerző javaslata szerint csak nagyobb időszakokban készülne önálló felvétel alapján, egyébként az előző évi vagyonszámla és a tőkeforgalmi számlán feltüntetett változások alapján állítatnék össze. Helyesen mutat rá szerző, hogy a jövedelemszámla (illetve a fizetési mérleg) a vagyonszámla nélkül nem elégséges valamely ország nemzetközi pénzügyi helyzetének megítélésére és hogy a vagyonszámlának nagyobb időszakokban való önálló felállítása a jövedelemszámla ellenőrzésének és kiegészítésének igen jó eszköze volna. A könyv általában jó áttekintést nyújt a nemzetközi számlák felállításával kapcsolatos kérdésekről, valamint arról, ami a nemzetközi számlák készítése terén a múltban és a legújabb időkben történt, illetve történik. E számlák felállításának alapjául szolgáló adatgyűjtési módszereket is elég részletesen ismerteti.

Judik József.

Cassel Gustav: Das Stabilisierungsproblem oder der Weg zu einem festen Geldwesen. Aut. Übersetzung von Dr. Max Mehlem. Leipzig, Glöckner, 1926. 146. p.

Cassel fenniti munkája egy, már nagy feldolgozásnak örvendő, sőt túltanulmányozott tárgyat világít meg, amelyet érdekessé csupán eredeti valutapolitikai állásfoglalása tesz. Már *Rist* is ugyanazokon az alapokon építette fel magvas munkáját, mint *Cassel*, egyes kategóriákba sorozva a valutabetegségben szenvedő államokat. Ezek azóta, mióta *Rist* és mások munkái megjelentek, nem sok új adatot szolgáltatottak, hisz a diagnózis már ekkor megvolt, csupán az orvosság hiányzott még. *Cassel* találóan jegyzi meg művének egyik helyén, hogy voltaképp pleonasmus minden valutabaj megnevezése, mert a fősúly az orvoslaton, a stabilizáción nyugszik. *Cassel* művének és stabilizációs programjának nem annyira elméleti, mint inkább az eddigi tapasztalatokon felépülő valutapolitikai jellege és értéke van. Szinte nélkülözzük is azt, hogy nem ad történeti háttérrel, amelyre anyagot az angol vallásháborúk utáni pénzreformok, úgy, mint a francia assignáták története, bőven szolgáltathattak volna. Így a ma pénzproblémája is és annak a stabilizációra vonatkozó összefüggései más szemszög alatt tárultak volna fel. Ezzel szemben viszont igen nagy érdeme *Cassel*nek az, hogy rendkívül világosan fejteget egy a stabilizációs irodalomban eddigelé kevesek által elemzett jelenséget: az arany problémáját. Ma még egyetlenegy állam sincs, amely az aranypénzlábat ténylegesen bevezette volna, illetve amelynek érméi általánosan közkezen forgó, törvényesen elismert fizetési eszközök lennének. Mivel az aranykészlet túlnyomó része felett, amely ma a világ-gazdaság rendelkezésére áll, Amerika rendelkezik, ennek egyenes következménye az arany és a dollár egymáshoz kötöttsége. *Cassel* szerint Amerikának kellene az új nemzetközi aranypénzlábat felállítania. Amerika után igazodnának azután Anglia és a többi államok is.

Cassel eseteli a diszkontpolitika hatásait és angol-amerikai tapasztalatokból kiindulva arra az eredményre jut, hogy ez, bár a legszükségesebb, de egyúttal a legkényesebb eszköze is a valutapolitikának s csak akkor használható teljes sikerrel a valuta állásának megszilárdítására, ha már előzőleg a stabilizáció megtörtént. Kikel a lassú defláció ellen, amelyet a stabilizáció hatástalan eszközöként nevez meg. Érvelése ugyanaz, mint a *Cabiati*-é, aki a „deflazione lenta“ alatt szintén csak egy oly eszközt lát, amellyel adósok mások és a közület revására szabadulnak meg kötelezettségeiktől, kiáltó társadalmi igazságtalanságot idézve fel az árnívó leszállítása céljából. Majd részletesen kifejti — nyilván a currency-elmélet hatása alatt — hogy az állam első és legfontosabb feladata a pénzreform kapcsán a fizetési eszközök leapasztását keresztülhajtani. E cél elérésére mindig „stabilizációs“ elveket kell a kormányzatnak vallania, vagyis meg kell őriznie az egyensúlyt a pénz aranyértéke és vásárlóereje között, amely egyensúly fenntartása és megőrzése nem egyéb, mint a pénzforgalom szükségessége elvének betartása. És ezen a ponton kapcsolódik be *Cassel* központi elmélete, absztraktdeduktív szükségességi rendszere, amely tanának sarokkövét képezi, a valutapolitikába. Szerinte a pénz értékét nem az adja meg, ami „mögötte van“, felfogás, amely a háború szülötte, hanem az, hogy ugyanolyan vásárló ereje legyen, mint az aranynak. És ebben látja a svéd tudós a stabilizáció „alfáját és omegáját“. „Egy valutának, mondja, sose lehet más értéke, mint az, melyet

neki a fizetési eszközökkel való ellátás *szüksége* által adnak“.
(36. l.)

Ezután következik a *Keynes*-féle pénzreform és stabilizációs tervek kritikája. *Cassel* nem híve a „papirospénzláb“-nak, illetve a *Keynes*től javasolt „papirosstandard“-nak már csak azért se, mert ez a tervezet a nemzetközi pénzláb Angliától való függőségét jelentené, ami pedig egyáltalán nem lenne kívánatos.

Ebben az összefüggésben szól arról a veszedelemről, amely a stabilizációt akkor fenyegeti, ha túlságos nagy mérvű adózás az adóalanyokat annyira kimeríti, hogy ezáltal a tőkeképződés maga is veszélyben forog és megsemmisítheti az egész gazdasági újjáépítés munkáját is. Amennyire elengedhetetlen feltétele a szanálásnak az államháztartás egyensúlya, ha még kölcsönökkel is lett az légyen elérve, mégis, elhibázott dolog volna azt hinni, mintha a szociális tőke növelése (amely alatt *Cassel* hasznos beruházásokat ért) az adófizetők rovására a költségvetés egyensúlyának veszélyeztetése nélkül lehetséges volna. A stabilizációs program végrehajtását nyomban nagyszabású adómérsékléseknek kell követniök, illetve olyan adózásnak, amely a magángazdaság veszélyeztetése nélkül azok folyó bevételeiből fedezhető. Ezt a folyamatot nyomon követi a gazdasági élet szilárdságába vetett hit megerősödése és a vállalkozókedv fellendülése. Eként akadályozható csupán meg vagyonok külföldre özönlése, amely azonban korántsem öltött oly ijesztő méreteket, mint azt Német- és Franciaországban a *Mc. Kenna*-bizottság összeülése előtt gondolták.

Cassel e munkája, amely méltán sorakozhatik többi értékes művei mellé, az európai szanálási programok kritikájával zárul, ahol rendkívül éles kritikus elmével rámutat a szanálási elvek hibáira.

Csikay P.

Bertram Austin and W. Francis Lloyd: The Secret of High Wages. T. Fischer Unwin, Ltd. London. 1926. V+88 oldal.

Kétségtelenül a jelenkor egyik legnagyobb és legszembe-
szökőbb gazdasági jelensége Amerika nagy fejlődése a háború óta. Komoly nemzetgazdák és magánemberek egyformán sokat foglalkoznak Amerikával és ez a kutatás nem vonatkozik csak a gazdasági életre, hanem vonatkozik az egész amerikanizmusnak nevezett felfogásra. Számtalan könyv próbál behatolni az amerikaiaknak a miénktől lényegesen elütő életenergiájába, a bámulatos anyagi előrehaladás mögött rejlő és nehezen hozzáférhető lelki motívumokba. A szerzők angol mérnökök, akik segíteni akarván hazájuk stagnáló iparát, az amerikai élet tanulmányozása által akarják azt energikus előretörésre bírni. A könyvnek nagy sikere volt Angliában és az eredetileg csak szűk körben terjesztett tanulmányúti jelentést a sajtó helyeslésére nagy példányszámban adták ki. A könyv maga nem annyira szigorú tudományos okfejtéssel iparkodik a legfontosabb kérdésnek, a magas béreknek a nyitására jönni, hanem a praktikus célnak megfelelően szemlét tart előbb az üzleti élet jelenségein és azután ismerteti a vállalatok pénzügyeit, a piac és termelés, fogyasztás és telítettség kérdéseit, vigyázva mindenütt arra, hogy a könyv gyakorlati jellegén csorba ne essen.

Amerika gazdagságát az évről-évre növekvő bankbetétek nagysága jellemzi. Ez a növekedés kitesz évente száz millió dollárt. Ez a nagy összeg maidnem kizárólag a munkásemberek pénzéből jön össze. Ha a fejlődés mértéke alatt a béreknek a közszükségleti cikkek árához való viszonyát értjük, akkor derül csak ki igazán a jólét. Amerikában ez az arány állandóan nőtt

Talán Fordnak sikerült az amerikanizmust a legerősebben kifejezésre juttatni a saját munkájával. Az üzleti életben alapvetőnek mutatkozik, hogy a vállalat vezetése egy kézben összpontosuljon és mindenféle állást a legszigorúbb érdem szerint töltsenek be, nem ismerve el semmit mást irányadóul. A lehető leggyorsabb termelés párosulva az áruk gyors eladásával lehető olcsó áron, már egyedül is képes lappangó szükségletet életre kelteni és hatalmas fogyasztást létrehozni. A Ford-kocsi ára 1924-ben egy harmada volt az eredetinek és az eladott kocsik kétszázszorosan haladták felül az 1908-ban eladott kocsik számát. Ez az árleszállítás és növekvő termelés eredménye a ruganyos szükségletek terén. Ford nyomán terjedt el a racionalizálás, kevés típus, újabb tudományosan kipróbált eljárások és gépek alkalmazása. A gépi berendezések gyors leírása ugyancsak jelentős, ami lehetővé teszi gyors egymásutánban a lehető legújabb gépek azonnali beállítását.

Az előbb elmondottak tendenciáját legjobban jellemzi a következő pár adat: 1924-től 1925-ig az alkalmazott munkáslétszám 6.4%-kal nőtt, a kifizetett bérek 12.6%-kal, a termelés értéke 24.8%-kal. Érdekes e részt megemlíteni, hogy az angol adórendszer a gépek tartalékalapját adóval sújtja, ha az évi tartalékolás 8%-nál nagyobb. Nagy mennyiségű gépnek a beállítása egyáltalában nem teremt munkanélküliséget, mert egyrészt a gépek előállítására, másrészt pedig a jól fizetett munkások nagyobb vásárlóképessége újabb fogyasztást indít meg. A munkások fizetése természetesen szintén csak a teljesített munka után emelkedő módon történhet meg. Az összes alkalmazottak intelligenciája és teljesítménye így teljes mértékben honorálva lévén, el lehet képzelni azt a tökéletes teljesítményt, amit a gyártás minden erőteljes kihasználásával holt járás nélkül eszközöl.

Az amerikai bérek és árak közti viszonyt mutatja a következő adat: 1920-ban bér volt 199, árak átlaga 226, 1924-ben 228 és 150. Angliában pedig ugyanezen években 230 és 283 áll szemben 170-nel és 174-gyel. Vagyis Amerikában a bérek emelkedtek, miáltal az árak csökkentek, míg Angliában az árakkal együtt a bérek is estek. Az amerikai prosperitás ezen adataihoz hasonlítottak a XIX. század utolsó felének adatai Angliában. 1850-ben a bér kitett 54-et, 1900-ban 100-at, míg az árak ugyanezen idő alatt 135.6-ról 100-ra estek.

A civilizáció gazdasági lényegét a gazdagság adja meg, vagyis az, hogy az egyes emberre mennyi esik a javakból. Ez pedig, vagyis a javak sokasága a termeléstől függ. Az alkalmazott fizetésrendszerek a teljesített munkán alapulnak és a munkások bizonyos fokig még a gyár üzemébe is betekintést kapnak, hogy így a tőkésnek képzelte nagy nyereségeiről közvetlen módon tapasztalást szerezzenek és így a helyes esprit de corps kifejlődjék. Rivális cégek gyakran kicserélik tapasztalataikat kölcsönösen, ezt közös érdeknek tartják. A fix, kartellen alapuló árakat nem szeretik, mert ez szerintük az értékesebb elemet a gyártásban háttérbe szorítja és az ipar előrehaladását megakadályozza. Nagy gondot fordítanak arra, hogy a gyártás folyamán semmi anyag ne menjen veszendőbe, egy gép se álljon üresen, semmi felesleges mozdulat ne hátráltassa a munkát. A munkának ez a racionális megszervezése rendszeresen külön alkalmazott feladata. Ide tartozik annak a megemlézése is, hogy a pörös ügyek eldöntése újabban külön választott bíróságok alá tartozik, hogy evvel is siettesseék az elintézését és a szakszerűséget is biztosítsák.

A munkásjóléti intézményekben ugyancsak elől vannak. A jelszó: első a biztonság, safety frist és ezen kiadások bőven

megtérülnek a csökkent betegállomány révén. Felismerték azt, hogy a munkások megelégedettsége a gyárnak talán egyik legnehezebben pótolható forgótökéje. Nagy fontosságú a kutatás is, amire újabban mind nagyobb súlyt vetnek. Minden vállalat igyekszik laboratóriumot berendezni, ha másként nem megy, többen állnak össze erre a célra és a tőkéjüknek 1—3%-át áldozzák erre a célra évente. Ford gyára itt is kitűnik, újabban még a nyers gummit is saját telepükön dolgozzák fel, úgyszintén az ablaküveget is. Az árúk szétosztásában is a nagyvonalúság és célszerűség a döntő. A vasúti kocsik és autók térfogata nagy, a kereskedők száma kicsi, Angliában éppen fordítva van. Míg Londonban a lófogat megtartotta a maga helyét a sok kis üzem és háztartás kiszolgálására, addig New-Yorkban ki van küszöbölve. A társulatok a pénzügyeik terén függetlenebbek a bankoktól, ezek hovatovább már csak a clearinghousok szerepét fogják betölteni. A vállalatok gyors tempóban írják le a felszerelésüket és a jövedelemből olyan tartalékokat gyűjtenek, ami lehetővé teszi egész operációjukban a függetlenséget. Az utolsó 3 és fél év alatt 4800 millió dollárt adtak a bankok kölcsön és ennek csak egy hatoda volt kereskedelmi kölcsön.

Sokan félnek attól, hogy a piac telítődik és további árueledés nem lesz lehetséges. A gazdasági élet evvel szemben azt mutatja, hogy a kereslet ma is mindig ruganyos, vagyis az ártól függ. A gazdagodás következtében az életnivó állandóan nő és a lakosság szaporodása és az eszközök utánpótlása mindig elegendők a termelés felvételére.

Anglia alapja az ipar lévén, a depresszió okait fontos kutatni. Ezek nagyjában a következők: a külföldi dumping, a nagy adózás, magas árak, Oroszország kiesése és az otthoni munkásviszonyok. A Trade Unionok mintegy reakcióképpen mindenféle korlátozással védik a munkásokat a vállalatok tehetetlen, maradi felfogásával szemben, úgy hogy az angol üzleti szellem elsekélyesedése a Trade Unionok oka. A vezetők egyéniségének meg kell változni és a munkásosztály gyarapodását minden eszközzel, még az igazgatói fizetés leszállításával is el kell osztani. A háború emberpusztításának a hatása az, hogy éppen a közep-kori emberek hiányoznak, akik koruknál fogva is a kezdeményező szellemet képviselik az öregekkel szemben, akik csak a rutinera adnak.

Az egész munka jelszava és tartalma, mint a címe is mondja: nagy teljesítmény, nagy fizetés, olcsó árak. Ez tulajdonképpen maga a természetes egyszerűség. A könyv előadása természetes és amerikai lendületénél fogva hatásos.

Makay István.

Hallinan, Charles: American Investments in Europe. Europa Publishing Co. Ltd., London, 1927. — 83 lap.

A könyv arról a nagyarányú fejlődésről ad hű és érdekes képet, amely az *Egyesült-Államokat* a világháború óta a *világ első hitelező országává* tette. Megállapítja, hogy a külföldön fennálló követelések teljes összege tekintetében az Egyesült-Államoknak még nem sikerült Anglia pozícióját elhódítani, amennyiben 1926. végén Angliának 5.4 milliárd font összegű külföldi befektetéseivel az Egyesült-Államoknak még mindig csak 15.750 millió dollár, azaz 3.150 millió font külföldi befektetése áll szemben, ide számítva — azok tényleges értékében — a háborús adósságokat is. Az évenként kibocsátott új külföldi kölcsönök összegét nézve azonban az Egyesült-Államok 1925-ben már felülmúlták Angliának legjobb évét, az 1913.-it, sőt 1926-ban 1168 millió dollárra, azaz 233

millió fontra emelkedett az Egyesült Államokban kibocsátott külföldi kölcsönök összege, szemben a londoni 1913. évi 197 millió ionttal. És ha figyelembe vesszük azt, hogy az Egyesült Államok nemzeti jövedelmét 1926-ban 89 milliárd dollárra becsülték, a további fejlődésnek még igen tágkörű lehetőségeit látjuk.

A tapasztalat azt mutatja, hogy az Egyesült Államok általában nem törekednek arra, hogy hitelező szerepüket politikai befolyás szerzésére használják fel. Amennyiben pénzüik előnyös elhelyezésén kívül más szempontok érvényesülését is megengedik, ezek abban állanak, hogy egyfelől tartózkodó magatartást tanúsítanak olyan országoknak nyújtandó kölcsönök tekintetében, amelyeknek kormányai az Egyesült Államokkal szemben fennálló adósságaikat még nem rendezték és így ezekre bizonyos nyomást gyakorolnak, másfelől pedig abban, hogy az amerikai közgazdaságra különösen veszélyes külföldi konkurrenciát kölcsöneikkel lehetőleg nem támogatják.

Szerző azt az álláspontot képviseli, hogy az Egyesült Államoknak Európában levő befektetései — amelyek jelenleg mintegy 3500 millió dollárra becsülhetők — általában az *amerikai tőkések* és pedig nagyrészen a kistőkések *megetakarításainak* az eredményei; utal arra, hogy több emissziónak a menetét figyelemmel kísérve, megállapítható az, hogy a jegyzőknek általában 80—90 százaléka 5000 dollárnál kisebb összegeket jegyez és a kis jegyzések az egész összegnek 25 százalékat teszik ki. E felfogásánál azonban szemben találja magát az American Investment Bankers 1926. évi őszi közgyűlésén nyilvánított véleménnyel, amely szerint az Egyesült Államok által a külföldnek történő kölcsönnyújtásban csak az *Európából Amerikába menekült tőkék visszavándorlása* nyilvánul meg és a kölcsönnyújtás bizonyos mértékig csak ellensúlyozása az Európából Amerika felé irányuló, ma is elég jelentékeny tőkemozgalomnak. E felfogás kétségtelenül erős támaszpontot talál az Egyesült Államok Kereskedelemügyi Hivatalának az Egyesült Államok 1926. évi fizetési mérlegére vonatkozó becsléseiben, amelyek szerint az Egyesült Államok 1926-ban tőkemozgalom címén — ideértve az értékpapírmozgalommal kapcsolatban kifolyó összegeket is — összesen 1981 millió dollárt küldtek ki a külföldre, ezzel szemben azonban ugyanezekben a címeken 1424 millió dollárt vettek be, tisztán tehát csak 557 millió dollárt nyújtottak.

Hogy helytálló-e a következtetés, amelyet fenti vélemény nyilvánítói álláspontjukból levontak, hogy tudniillik amint Európában a valutáris rend teljesen helyreáll és a takarékosági hajlam a régi színvonalra emelkedik, a tőkemozgalom a háború előtti mederben fog mozogni, az Egyesült Államok kölcsönnyújtó szerepe tehát csökkenni fog, ezt csak a későbbi évek tapasztalatai fogják eldönteni.

Óvári Papp Zoltán.

Dr. Görtz Hermann: Auswärtige Anleihen. N. G. Elwertsche Verlagsgesellschaft, G. Braun, Marburg in Hessen, 1927. 228 l.

A külföldi kölcsönök kérdése nemcsak bankpolitikai, hanem általános közgazdasági szempontból is egyre jobban az érdeklődés középpontjába kerül. Különösen Németország eladósodása halad rohamos léptekkel előre és az egész világ közvéleményét élesen kezdi foglalkoztatni a kérdés, vajjon a jövőben a német közgazdaság nem fog-e összeroppanni a Dawes-tervezet alapján és az újabb eladósodás következtében ránehezülő terhek alatt. És ha Németország képes lesz a kölcsönök kamatszolgáltatásához és törlesztéséhez szükséges összegeket előteremteni, lehetséges lesz-e és milyen

következményekkel fog járnai az óriási nemzetközi fizetések átutalása.

A külföldi kölcsönökkel kapcsolatos kérdéseket ismerteti és azokhoz foglal állást *Hermann Görtz* könyve. Inkább a jogi szempontokat igyekszik kidomborítani, megállapításai és következtetései azonban közgazdasági szempontból is igen érdekesek és tanulságosak.

Részletesen tárgyalja a külföldi kölcsönök kibocsátásának az egyes országokban különböző jogi előfeltételeit, de emellett alkalmat talál arra, hogy a *produktivitásnak* közgazdasági szempontból döntő fontosságú kérdésére kitérjen. A községi kölcsönökkel kapcsolatban rámutat arra, hogy magának a kölcsönnek produktív felhasználása egymagában még nem indokolja a kölcsön jogosultságát, mert gyakran találkozunk azzal a jelenséggel, hogy azokat a bevételeket, amelyeket a község különben részben a kölcsön által megvalósítandó célra fordított volna, most inproductív kiadásokra használja fel. Nem elég továbbá, ha a befektetés minden egyes esetben meg is hozza az amortizációs összegeket, mert a szükséges devizamennyiség megszerzése az egész közgazdaság túlságos megterhelését jelentheti.

Magára a *kibocsátás* menetére áttérve, elismeri a bizomány-szerű átvételnek azt a kétségtelen előnyét, hogy így már kezdetben biztosítva van a kötvények természetes árfolyamának a kialakulása, mert a szindikátus nincs kötve az előre megállapított kibocsátási árfolyamhoz. Mindamellett a fix átvételnek a kölcsönkérő szempontjából olyan előnyei vannak, hogy előbbi módozattal már csak Angliában találkozunk egyes belföldi vállalatok kölcsöneinél. Azt a záradékot, amely a kölcsöntadó országban való árumegrendelésekre vonatkozik, nemesak általános közgazdasági szempontból kell elítélmi, hanem azért is, mert összezavarja, sőt lehetetlenné teszi a kölcsön által nyújtott előnyökről és a vele járó áldozatokról szóló pontos kalkulációt.

Rendkívül érdekesek a *convertible bond*-nak a német jogrendszerbe való bevezetésére vonatkozó fejtegetések. Szerző aggodalommal látná a convertible bond-nak a külföldi kölcsönökkel kapcsolatban való elterjedését, mert attól tart, hogy egyes, különösen kisebb vállalatok, amelyek különben nem jutnának külföldi tőkéhez, túlságos mértékben fognak convertible bond-ok kibocsátásához folyamodni, igen előnyös részvényszerzési módozatokat fognak kínálni és így erről az oldalról fog fenyegetni a német közgazdaságban az idegen befolyás megerősödése. Ezzel szemben azonban meg kell jegyeznünk, hogy azok a tapasztalatok, amelyeket Németországban hasonló természetű kötvények kibocsátásával kapcsolatban szerezni lehetett, azt mutatták, hogy a külföldi tőkésék általában nem törekedtek arra, hogy a német vállalatokban befolyást szerezzenek, hanem — amint a részvények árfolyama részükre kedvezően alakult — éltek átcserelési jogokkal és azután a részvényeket nyereséggel csakhamar továbbadták. Kétségtelenül igazat kell adnunk azonban szerzőnek abban, hogy valutapolitikai szempontból az egyszerű convertible bond előnyösebb, mint az a típus, amely a kötvény megtartása mellett jogosít fel kedvező feltételek mellett részvények vásárlására és amely e jogot megtestesítő szelvényekkel van ellátva (*stock purchase warrants*); előbbinél ugyanis — amennyiben a kötvénytulajdonos a jogával és a kötvényt részvényre cseréli be — a valutatarozás ezáltal teljesen megszűnik és belföldi pénznemben való tartozássá változik át.

Új utakon jár szerző akkor, amikor természetesnek tartja azt, hogy az *állampolgárokat* erejükhez mérten *felelőssé* lehet

tenni az illető *állam adósságaiért*. Az általános jogfelfogás ugyanis — egyes elszórt kivételektől eltekintve — változatlanul ragaszkodik a magántulajdon sérthetlenségének elvéhez, sőt a versailles-i szerződés is a német állampolgároknak csak az ellenséges külföldön levő vagyonát likvidálja jóvátételi számlára. Az a körülmény pedig, hogy a birodalmi vasúti társaságnak és a német iparvállalatoknak az állam adósságával kapcsolatban szintén kötelezettségeket kellett vállalniuk, fenti tétel igazolására csak igen kevés súllyal hozható fel, mert figyelembe kell venni egyfelől azt, hogy a birodalmi vasutak pusztá tulajdona ma is az államé és az üzemet csak a könnyebb ellenőrzés szempontjából önállósították, másfelől pedig nem szabad szem előtt téveszteni azokat az egészen különleges politikai viszonyokat, amelyek a Dawes-tervezet létrejöttéhez vezettek. Odáig azonban már szerző sem megy, hogy elismerje a külföldi állam jogát arra, hogy szükség esetén saját maga szerezzen kielégítést az adós állam polgárainak vagyonából, hanem ennek keresztülvitelét az adós állam belső ügyének tekinti.

A munkát kiegészítik a Dawes-tervezet által teremtett mechanizmus részletes és jól áttekinthető rajza, a kölcsönök törlesztésének módozataira vonatkozó megjegyzések és végül azoknak az — általában kevésbé hatékony — szankcióknak a vizsgálata, amelyek a nemfizető adóssal szemben a külföldi hitelezőnek rendelkezésére állanak.

A külföldi kölcsönökkel kapcsolatos, azok nagymérvű elterjedésével egyre szövevényesebbé váló problémák között Görtz könyve biztos tájékozást nyújtó útmutatóul kínálkozik.

Óvári Papp Zoltán.

Dr. Josef Matl: Die Agrarreform in Jugoslawien. Osteuropa-Institut in Breslau. Quellen und Studien. Abteilung Wirtschaft. Neue Folge Heft 8. Hermann Sack kiadása, Berlin 1927. 137 l.

Jugoszlávia agrárreformjáról rendkívül nehéz volt eddig tájékozódni, miután összefoglaló, alapos és részletes irodalmi tárgyalását eddig nélkülöznünk kellett. Ezt a hiányt pótolja Matl gráci professzor könyve, melyért már ezért is hálásak lehetünk. A régi Szerbia agrárszervezetének számos sajátossága már régtől fogva kedves témájává tette a gazdaságtörténelemnek. Jugoszlávia agrárforradalma a történeti háttér különös színétől myert sok egyedülálló vonást, bennünket magyarokat amellettt természetesen az odaszakadt magyar területek sorsa miatt különösen érdekel. Érdemes a könyvet figyelmesen elolvasni, mert szenvedélyesen ismerteti a tényeket. A jelenleg Jugoszláviát alkotó területek agrárszervezete fejlődésének ismertetése után rátér arra, hogy az agrárreformot mi tette szükségessé. A reform törvényhozási megvalósítását parasztforradalom előzte meg, mely a nagybirtokokat feloszlatta, úgy hogy a reform részben csak az új helyzetet szentesítette. (Igaz, hogy a parasztforradalom aligha tört ki egész spontánul: jogosult a gyanú, hogy az új délszláv állam első urai szívesen látták és szították. Erről azonban Matl nem emlékszik meg.) Az agrárreform az agrárviszonyok egységesítését is célozza: Ó-Szerbiára nem terjed ki, miután az már korábban is a szabad parasztbirtokosoknak volt az országa: a cél az, hogy a Jugoszláviának jutott egyéb területek is azzá váljanak. Kimondták elvül, hogy a föld azé legyen, aki megműveli. Az új parcellák nagyságát általában 10 hektárban szabták meg, a magybirtokoknak meghagyandó maximum országrészenként különböző, Dalmáciában, Hercegovinában pl. csak 50 ha., a Bánátban és Bácskában azonban 500 hektár. Ennél több csak akkor hagyandó meg a régi tulajdonosnak, ha arra valamely intenzív művelési ág foly-

tatásához (tenyészállat-tenyésztés, cukorrépatermelés stb.) elengedhetlenül szükség van. A jugoszláv állam alkotmányának 37-ik §-a a modern jogfelfogásnak megfelelően kimondja, hogy a magántulajdon, bár védelmezettik, nem korlátlan, mivel a tulajdon kötelez. Ennek megfelelően az új agrártörvényhozás a nagybirtokosokat racionális gazdálkodásra kötelezi. Üzemvezetésük racionalitását az állam ellenőrzi s ha a gazdálkodás mikéntje nem megfelelő, birtokjaik állami kényszergazdálkodás alá kerülnek. Csak az meglepő, hogy a termelés eredményességét a kisbirtokoknál nem ellenőrzik, noha nyilvánvaló, hogy azoknál fokozottabb szükség volna arra. Ez a tény rámutat az agrárreform politikai céljaira. A magyar és német birtokosság helyzetét akarja gyengíteni, kikezdve gazdasági erejüket. A következetes telepítési politika hasonló célt szolgál.

Miel az agrártörvényhozás részletes ismertetése mellett kitér annak különböző fogvatékosságaira is. A korábbi nagybirtokosok kártalanításának kérdése, a tulajdonjog átruházása a földhöz juttatottakra, a nagy erdőbirtokok kérdése rendezetlen még. A reform végrehajtása során fellburjánzott korrupcióról is megemlékezik. Könyvét a reform jugoszláv bírálóinak ismertetésével és a cseh és román agrárreformmal való összehasonlításával zárja le. Nem hallgatható el, hogy a magyarországi agrárreform jelentőségét és terjedelmét lebecsüli (133. l.).

A magyarságot az utódállamok agrárreformjai során ért minden igazságtalanság ellenére az ottani fejlődés alakulása teljes érdeklődésünket érdemli. Az erőszakosan megszervezett agrár-demokráciák új szociológiai problémákhoz vezetnek, ezeufelül idővel választ fognak adni arra a közgazdasági kérdésre is, vajjon kisebb kulturájú népek között a parasztbirtokok túlsúlyának minős-e részes hatása a mezőgazdasági termelés eredményességére.

Varga István.

Smolka János: A hitelbiztosítás, különös tekintettel az exporthitel kérdésére. Tébe könyvtár 25. szám. Kiadja a Tébe kiadó-vállalata m. sz. Budapest 1926. — 256. l.

Az irodalomban elhanyagolt kérdést tárgyal ez az alapos könyv. Magyar nyelven a háború előtt jelent meg ezt megelőzőleg utoljára könyv a hitelbiztosításról: Bozóky Ferencé valamint Lengyel Samué 1914-ben. Azóta a kérdés megoldására irányuló kísérletek jelentékenyen előrehaladtak s ezért, ha a hitelbiztosítás megoldására irányuló kísérletek iránt megnyilvánuló nagy érdeklődésre tekintettel vagyunk, hézagot pótlónak kell Smolka munkáját minősítenünk. A könyv ismerteté a kérdés történetét és részletesen időzik a legutolsó idők fejlődésénél. Közli az ezen üzletágban kül- és belföldön meghonosodott üzleti feltételeket és szokásossá vált szerződési határozatokat. Amellett nem egyoldalú, miután józan kritikával illeti úgy a hitelbiztosító intézetek által néha alkalmazott üzletileg nem indokolható és amellett az üzleti erkölcsbe ütköző eljárásokat, mint a hitelbiztosítás intézményével kapcsolatban felmerült túlzott reményeket. A hitelbiztosítás intézménye egyelőre nem tökéletes, amellett nem is minden téren alkalmazható. De bizonyos korlátok között és meghatározható területen alkalmas a hitelválságok kitörésének a veszélyét enyhíteni és ezzel egyidejűleg a jól vezetett üzleteket is fenyegető gazdasági veszélyeket csökkenteni. Amellett téves az a feltevés, hogy a hitelbiztosítás eredményes megvalósításához állami segítségre elengedhetlenül szükség volna, bár igaz, hogy az exporthitelbiztosítás terén az ilyen segítségnek is megvan a maga jelentősége.

Varga István.

Beküldött könyvek jegyzéke.

Ballai Károly: Magyar korcsmák és fogadók a XIII—XVIII. században. Bpest, Lampel könyvker. Wodianer r-t. 1927. A magyar italmérés jogának és gyakorlatának értékes tanulmánya, gazdag történelmi kútforrások alapján, eredeti árstatisztikai összehasonlításokkal.

Bulletin Statistique du ministère des finances. Republique Polonaise. Varsovie. 1927. No. 4., No. 5. Lengyelországra vonatkozó legfontosabb gazdaságstatisztikai anyagot és pedig a pénz, hitel és clearingforgalomra vonatkozó adatokat a Lengyel Bank, a Lengyel Állami Agrár Bank, Postatakarékpénztár mérlegeit, tőzsdeárfolyamokat, a tőke kibocsátásra, továbbá az áralakulásra jellemző indexszámokat, kereskedelmi és pénzügyi mérleget, a termelés, áruforgalom és közlekedésre jellemző statisztikát tartalmazza.

Bodor Antal: Magyarország termőföldjeinek értéke és terhei. Tébe könyvtár, 28. szám. Kiadja: Tébe kiadóhiv. 1927. 40 old. Szerző a földbirtok áralakulásával foglalkozik. Kimutatja Magyarország összes termőföldjeinek régebbi és jelenlegi becsértékét, valamint telekkönyvi terheit, továbbá részletesen tájékoztat mindazon körülményekről, melyek a földárak kialakulását befolyásolják. Ismerteti mindazon megoldásokat, melyek a folyton változó földárak és becsértékük megállapítását legkisebb földosztási egységekre is lehetővé teszi.

Dános Árpád: A hadikölcsönök valorizációja. Budapest, 1927. Az „Ujság“ kiadása. 40 oldal. E munkában a szerző a valorizálandó kölcsönök kérdésével foglalkozik a jog, az államhitelek, a szociális és államérdekek szempontjából, külön fejezetet szentel a közpénzügyt közelebbről érintő vonatkozásainak és azon kérdéseknek, hogy mennyi kölcsön volna valorizálandó és hogyan kellene a valorizáció gyakorlati kiviteléről gondoskodni.

Dencz Akos dr.—Körmeny József dr.: A postatakarékpénztári szolgálat vezérfonala. Bpest, Orsz. Postás Zene- és Kultur-egyesület szakkönyvtára. 1927. 3. kiad. XVI+267. old. Tartalmazza a szükséges közgazdasági alapismereteket. A Magyar Postatakarékpénztár általános szervezetére, takarékpénztár, forgalom, betétek, visszafizetések, értékpapír-, csekkforgalom stb.-re vonatkozó jogi anyagot és a Postatakarékpénztár által üzemeltetett különböző üzletágak ismertetését.

Domány Gyula: Nemzetközi pénzügyi kapcsolatok. Bpest, Grill. 1927. Gazdasági kapcsolatok lényegét ismerteti elméleti és gazdaságpolitikai alapon, történelmi anyaggal együtt, különös tekintettel a lezajlott világgazdasági konferencia jelentőségére.

Dresdner Iván: Az újkori zöldmezőgazdálkodás. Bpest, Kertész J. könyvny. 1927. VIII+184. old. A német és magyar legelőgazdálkodás összehasonlítása. A fűmagnemesítés és termelésre vonatkozó megelőző vizsgálatok és egy intenzív legelő- és rét-gazdálkodás magyarországi feltételeinek ismertetése.

Halmi Gyula: Trianon adója. Különlény. a Magy. Mérn. és Ép. Egt. Közlönye „Technika és Közgazdaság“ 1927 évi 25—28. számából. Bpest, Egyetemi ny. 1927. 24 old. A békeszerződés következményeként a vegyészeti iparágak termelése és kereskedelmi forgalmában előállított változásokat ismerteti statisztikai alapon.

Hollós József dr.: Posta- és távirójog. A posta, táviró, távbeszélő és rádió különleges jogának kézikönyve. Bpest, szerző kiadása,

1927. 184 old. Tartalmazza a magyar posta jogviszonyait és a posta-jog közjogi, magánjogi, nemzetközi és büntetőjogi vonatkozásban történő részletes ismertetését.

A magyar kir. Bányamérnöki és Erdőmérnöki Főiskola Évkönyve 1925—1926. tanévről. (Az intézet fennállásának 163. éve.) Sopron, Röttig Romwalter ny. r.-t. 1926. 94 old. A főiskolára vonatkozó statisztikai adatokom kívül értékes történelmi anyagot dolgoz fel részletesen.

A Magyar Vasművek és Gépgyárak Országos Egyesületének Évkönyve 1924. Bpest, Fővárosi ny. r.-t. 1924. 120 old. Az Évkönyvnek rendes tartalmán kívül ipari hitel, devizák, külkereskedelem, vámtarifa, szállítási tarifa s a munkásügyekre vonatkozó értékes statisztikai adatokat tartalmaz.

A Magyar Vasművek és Gépgyárak Országos Egyesületében tömörült gyárak és azok gyártmányai. 1927. Magy. Vasművek és Gépgy. Orsz. Egy. Bpest, Athenaeum Irodalmi R. T. 1927. 95 old. Különböző gyártmányoknak magyar, német és francia nyelven közölt részletes jegyzéke.

A Magyar Vegyészeti Gyárosok Országos Egyesülete 1925. évi jelentése. Bpest, 1926. Magyar Vegyészeti Gyárosok Országos Egyesületének kiadása. 116 old. A vegyészeti iparágat érintő vámkérdések, kereskedelmi szerződések, pénzügyi hitel és adó, törvények, rendeletek, vasúti díjszabás és munkáskérdések ismertetéséről.

Ugyanez 1926-ra. 158 old. Az ipar helyzetének 1926-ra való ismertetésén kívül a kereskedelmi forgalom részletes elemzésével foglalkozik.

Sándorfi Kamill dr.—Vajna István dr.: A magyar belvízi hajózási jog vázlata. Bpest, Toldi Lajos könyvker., 1927. 216 old. Magában foglalja a hajózási jog történeti fejlődésének leírását, nemzetközi megállapodásokat, a hajózási magánjog egységesítésére irányuló nemzetközi törekvéseket, fuvarozási jogot, s a hajózási közigazgatási jog legfontosabb szabályait stb.

Sipos Sándor: A nagykereskedelmi ár-index és azok összeállítás. Bpest, Hornyánszky, 1927. Különlenyomat a Magyar Statisztikai Szemle 1927 8. számából. A nagykereskedelmi indexek történelmi kialakulásával, szerkezeti összetételével, továbbá az árszínvonal mérésére legalkalmasabb anyag és indexlapok megválasztási módjaival foglalkozik.

Magyar Közgazdasági Társaság.

Felolvasó ülés.

F. é. szeptember 22-én *Eber Antal* elnöklésével tartott ülésünkön *Ferenczi Imre* egy. magántanár, a genfi Nemzetközi Munkaügyi Hivatal előadó tanácsosa, tartott előadást „Túlnépesedés és kivándorlás” címen. Tanulmányát lapunk jelen száma közli.

Folyóiratok szemléje.

Bank-Archiv.

XXVI. évfolyam.

Heft 23.: Dreyse, F.: Strukturveränderungen des Zahlungsverkehrs:

A német pénz- és hitelügy terén a háború kitörése óta beállott változások részint a háborús és inflációs időszak eredményei, részint olyan változások, melyek eredete a háború előtti időkhöz vezetnek vissza, de amelyek csak később jelentkeztek erősebben. Szerző a fizetési eszközök forgalmában beállott változásokat tárgyalja. Németországban jelenleg aranymagvaluta van, míg a háború előtt aranyvaluta volt. A háború előtti német pénzforgalomról a következő összeállítás tájékoztat millió márkákban:

	1913. évi átlag	1913. év végén
Összes fizetési eszközök forgalma	5.767.1	6.420.0
Reichsbank bankjegyeinek forgalma	1.958.2	2.600.0
Magánbankok bankjegyeinek forgalma	148.9	160.0
Aranyérmék forgalma	2.750.0	2.750.0
Váltópénzek forgalma	750.0	750.0
Birodalmi kincstárjegyek forgalma	160.0	160.0

Ezzel szemben a háború után millió R. M.-ban:

	1925. év végén	1926. június 30-án	1927. június 30-án
Összes fizetési eszközök forgalma	5208.5	5829.7	5784.1
Reichsbank bankjegyeinek forgalma	2960.4	3735.5	3815.2
Magánbankok bankjegyeinek forgalma	190.4	180.6	188.8
Rentenbankscheine	1475.7	1164.0	1017.1
Váltópénzek forgalma	582.0	749.6	763.0

A kimutatás szerint tehát Németországban a háború után az aranyforgalom teljesen hiányzik. Helyébe — a váltópénzeketől és a magánbankok bankjegyeitől eltekintve — jelenleg a forgalom a Reichsbank bankjegyeit és a Rentenbankschein-eket használja. Bár a Reichsbank 1927 június 30-iki 1803 millió RM-ot kitevő aranykészlete kétharmaddal nagyobb, mint az 1913. évi átlag (1068 millió M), a német valuta ércfedezete ma lényegesen kisebb, mint 1913-ban volt. 1913. év végén a 2750 millió aranyforgalommal, a Reichsbank 1068 millió M aranykészletével és 208 millió M devizakészletével együtt kereken négy milliárd M volt az ércfedezet, 1927 június 30-án pedig nem egészen 2 milliárd RM. Emellett tekintetbe kell azt is venni, hogy jelenleg Németországnak egyéb könnyen realizálható bankszerű külföldi aktívái (külföldi értékpapírok, devizák stb.) a háború előtti arányokhoz képest lényegesen kisebbek. Németország külföldi vagyona, melyet a háború előtt 20 milliárd M-ra becsültek, a háború és következményeinek hatása alatt csaknem teljesen elpusztult. A megmaradt, vagy újonnan megszerzett német külföldi vagyonnal szemben Németországnak nagy külföldi adóssága áll. Ezután szerző a német valutapolitikával foglalkozik; majd rámutat arra, hogy a Reichsbank az összes váltóforgalomból jelenleg nagyobb százalékot tart saját

tárcájában, mint a háború előtt. Németországban a készpénzforgalom ma kisebb, mint a háború előtt; ezzel szemben a készpénz nélküli fizetési forgalom jelentősége előtérbe nyomult. A német postacsekk-forgalom az 1913. évi 41.571.5 millió márkáról 1926-ban 114.809.7 millió M-ra, a postacsekk-számlák száma pedig ezidő alatt 102.511-ről 893.352-re emelkedett. A német bankközi giroforgalom is kibővült, pl. a Giroverband der Dresdner Bank összes forgalma 1913-ban 1840.8 millió M, 1925-ben 2.156.4 millió, 1926-ban 2803.7 millió volt. A német takarékpénztárak, országos bankok és giroközpontok, valamint a Reichsbank giroforgalmában is nagy fellendülés mutatkozik. Így a Reichsbank 1913. évi giroforgalma 337 milliárd, 1926-ban 496.7 milliárd márkát tett ki. Szerző kiemeli a készpénz nélküli fizetési forgalom gyors előtérbe nyomulásának jelentőségét a német hitelrendszer szempontjából. Nemesak a német fizetési eszközök forgalmának összetétele változott meg a háború előtti állapothoz képest, hanem a fizetési eszközök utáni periodikus kereslet is a fizetési terminusok szerinti viszonyában, amit szerző grafikonokkal szemléltet. — *Raps: Die neuen Ausführungs- und Durchführungbestimmungen zum Kapitalverkehrsteuergesetz*: (A korábbi számban megkezdett cikk befejező közleménye.) — *Fick, F.: Zum Streit um die „alternative Währungs Klausel“*: Egy 1925-ben hozott német felsőbb bírósági ítélettel kapcsolatos jogi eset megvitatása. — *Moll, Ewald: Jubiläums- und Festschriften deutscher Banken und Bankfirmen*: Szerző a részvénytársasági alapon működő hitelbankok, a jelzálogbankok és a magánbankok jubiláris- és ünnepi kiadványait méltatja. Az első közlemény 20 német hitelbank ilyenmű kiadványairól emlékezik meg. — *Für Verlängerung der Geltungsdauer des Gesetzes über Depot- und Depositengeschäfte*. — Bírósági döntvények.

Heft 24.: *Victorius, Curt: Zur Frage der Barreserven der Banken.* — *Moschel: Die rechtliche Stellung der Bank nach den Reichs-Exportkredit-Versicherungsbedingungen.* Az állami segítséggel megszervezett exporthitel-biztosítás, mely az európai államok egy részében már megvalósult, alkalmas exportfejlesztő eszközül szolgál. Németországban erre a célra két forma áll rendelkezésre: az egyik a német ipar, a bankok, a biztosítótársaságok és az állam által létrehozott ú. n. „Versicherung A.“, a másik a hamburgi exporteur-ök kezdeményezésére a bankok, biztosító társaságok és az állam közreműködésével megvalósított ú. n. „Versicherung B.“. A cikk azoknak a bankoknak jogi helyzetét vizsgálja, melyek a biztosítás alapját képező exportüzleteket financirozzák. — *Moll, Ewald: Jubiläums- und Festschriften deutscher Banken und Bankfirmen.* Befejező közlemény, melyben szerző 7 német jelzálogbank és 13 bankház jubiláris- és ünnepi kiadványait ismerteti. — *Fürnrohr: Papiermarkenleihen und Einkommensteuer.* — *Elster, Alexander: Rechtsunsicherheit bei Übernahme eines Unternehmens.* — Bírósági döntvények. — Könyvismertetések.

XXVII. évfolyam.

Heft 1.: *Dreyse, F.: Fragen der Währungspolitik.* — *Hantos, Elemér: Die Kooperation der Notenbanken im Dienste der Konjunkturpolitik:* Szerző szerint a konjunktúra változásának befolyásolására a jegybankoknak oly értelmű együttműködése, mely a valuta- és diskontopolitikán alapszik, nem elegendő. A világgazdaság keretében szervesen egymásba kapcsolódó gazdasági folyamatok olyan kísérő jelenségekkel járnak, melyek egy gazdasági egység életműködésének egyedüli figyelemmel kíséréséből nem ítéltetők meg. Ezért a jegybankoknak nemesak a diskontopolitikában, hanem a konjunktúra statisztika vizsgálódásaiban is egységes alapon kell együttműködniök, annál is inkább, mert figyelembe veendő, hogy a megbízható konjunktúra statisztika alapján nemesak hatásos beavatkozási lehetőségek nyílnak meg, hanem a jegybankok a tőke keresletének és kínálatának befolyásolásán keresztül maguk is részesei a ciklikus változások kialakításának. Nem annyira a monetaris alapon történő beavatkozások, mint inkább a hitel mennyiségének szabályozásánál rosszul alkal-

mazott diskontpolitika lehet oka az előbb említett körülménynek. A valuta- vagy diskontpolitika még abban az esetben sem nyújt megbízható és elegendő beavatkozási alapot a konjunktura változásainak befolyásolására, ha a vásárló erő alakulása az értékpapíroknak a piacra való bocsátásával szabályozható is. Sohasem a forgalmazott fizetési eszközök mennyisége, hanem a gazdasági fellendülés következményeként előálló fizetési eszközök és hitel iránti kereslet legyen döntő a leszámítolási kamatláb emelésére, vagy mérséklésére. A jegybankok hivatása tehát nemcsak egy egységesen érvényes konjunkturabarometer rendszerének megszerkesztésében, hanem azok által kihasználható eredmények nemzetközi tervgazdálkodás szempontjából történő alkalmazásában is áll. — *Lewandowsky, Georg: Die steuerfreie Einfuhr ausländischer Wertpapiere.* — *Keetman, Ernst: Die avoirs en numéraire (cash assets) im Vertrage von Versailles.* — Birósági döntvények. — Könyvismertetések. — Statisztikai részben *Paul Kroszewski: Die Bewegung des Einheitskurses der Terminpapiere an der Berliner Börse vom Oktober 1926 bis September 1927.* (Grafikonokkal.) Sz. K. T.

Jahrbücher für Nationalökonomie und Statistik.

127. Band. III. Folge. 72. Band. Zweites Heft. August, 1927.

Carl August Emge: Was heisst Konservativ? A konzervatív fogalma filozófiailag és vallásilag fejezhető ki. Filozófiailag jelenti: 1. az irányelvek egységét, 2. az irányelvi vonatkozás egységét, 3. a minket érdeklő irányelvek különösségét, 4. a vonatkozásnak irányelvi nézőpontból való változatlan kiterjedését. Theologilag jelenti e négy momentum: 1. az egy Istent, mint az irányelvi sphaera egységének őrzőjét, 2. a világnak, mint isten alkotásának egységét, 3. a megváltást a testté vált fiú által, 4. az Isten örökkévalóságát. — *Elemér Hantos: Die Ergebnisse der Weltwirtschaftskonferenz.* — *F. Heger: Das neue britische Gewerkschaftsgesetz.*

127. Band. III. Folge. 72. Band. Drittes Heft. September, 1927.

Ewald Schams: Die Casselschen Gleichungen und die mathematische Wirtschaftstheorie. Cassel szerint az elméleti gazdaságtan feladata kimerül az árképződés elméletében s a tiszta gazdaságtan jelenségei a kimért-ség fogalmából kiindulva megmagyarázhatók. Az összefüggés kereslet és egy jószág ára között matematikai tevékenység. Cassel árelméletének végzetes hibája az, hogy hiányos a megkülönböztetés az általános, feltételhez kötött ítélet és a szükséges pozitív meghatározó ítélet között, úgy hogy Cassel matematikája nem egy lehetséges egyszerűsítés, hanem az ő elméleti levezetései ellentétben álló gyakorlat. Ezt bizonyítja hosszasan logikai és matematikai levezetések segítségével. — *Dr. Horst Wagenführ: Zur „facheigenen“ und „fachfremden“ Begriffsbildung in der theoretischen Volkswirtschaftslehre.* Methodologiai fejtegetés Spann szakbavágó fogalomképzésével kapcsolatban. — *Dr. Ivo Kornfeld: Diskontopolitik und Preise.* — *Dr. Bernhard Bank: Zur Frage der finanzwissenschaftlich-methodologischen Berechtigung der Finanzpolitik.* A fináncpolitika, mint minden politika, veszélyes határkérdése a tudománynak, de tudományos vizsgálata lehetséges, ha az objektív megismerést és szubjektív értéket és akarást elkülönítő határvonalat szem előtt tartjuk. A dolgozat ezen szempontok szerint állítja fel a tudományos vizsgálgódás feltételeit.

127. Band. III. Folge. 72. Band. Viertes Heft. Oktober, 1927.

Dr. Arno Lamprecht: Vom Sachgut zur sozialen Willensfunktion. A gazdasági struktúra mély változása a gazdasági elméletet egyre inkább új irányok felé sodorja: a gazdasági vonatkozástól való egyre erősebb felszabadulásnak megfelelően az anyagi gazdasági eszköztől eltávolodva a gazdaságnak, mint szociális akarattervékenységnek felfogása felé. A XIX.

század gazdaságtana nem egyéb, mint az anyagi javak gazdaságtörténete, a XX. század gazdaságtana a szociális akarattervékenység tana. A gazdasági vonatkozások csak a politikai tevékenység szociális korlátozása által olvadhattak egy egységes tudománytárggyá, mivel a gazdasági vonatkozások ma, egy állandóan kötött hatalmi akarat befolyásától menten ható erejükben a gyakorlati kipróbálás mértéke szerint a szociálisan szükségessé, mint az egyesnek az egységben való kötöttségének kifejezését teszik felismerhetővé. A szükségesség szempontja egyre jobban kiterjed alkalmazási területében a gazdasági egyensúlyon túl: a pénzelmélet egyre inkább a szociális teljesítmény és szociális szükségletek viszonyának vonatkozásává válik. A jövedelemelosztás kérdésében a gazdasági egyensúly, mint átfogó keretfogalom, nyomul előtérbe abban a mértékben, amint a tárgyi javak árképződéséhez kapcsolódó szemlélet távolodik az eleven problémától. Végül a gazdasági nézőpont, — ahol alkalmazásba kerül — nem más, mint a társadalmi gazdasági kiegyenlítődés figyelembevétele, mert a mindent átfogó közösségi vonatkozásokon alapul, amely az egyes gazdasági jelenségeket a szociális teljesítmény és szociális szükséglet egységviszonyába foglalja. — *Dr. W. Weddingen: Entsprechung als Grundlage der Ertragstheorie.* Szerző „Theorie des Ertrages“ című munkájának legfontosabb eleme a megfelelés gondolata (tagszerűség), amely Spann újabb műveiben is többszörösen szerephez jut. Mivel az egy és ugyanazon célra való vonatkozás a részeknek sokaságát foglalja össze egy egészben, így eredményképpen közvetlen összefüggésnek kell fennállni az így fogalmazott egész gondolata és a Spann-féle teleologikus gazdaságfelfogás között. Szerző ezért vizsgálat alá veszi Spann gazdaságfelfogását és abban igazolását látva az ő megfelelés tanának, egyben gyakorlati logikai igazolását látja az ő hozadéktanának is. — *Charlotte Lorenz: Rohstoffmonopole und internationale Kartelle in ihrem Aufbau und ihrer Bedeutung für den Weltmarkt.* — *Ernst Dick: Streiflichter auf das Problem der Auslandsschulden.* — *Wernecke: Die Eisenbahnen von Kanada.* R. L.

Schmollers Jahrbuch.

51. Jahrgang. Viertes Heft. August, 1927.

Dr. Robert Michels: Über die Kriterien der Bildung und Entwicklung politischer Parteien. A politikai pártok két törvénynek vannak alávetve. Ezek egyike a centrifugális törekvés, melynek folytán a politikai pártok úgy programjukban, mint napi életük megnyilvánulásaiban elkülönülésre hajlanak. A másik a centripetális törekvés, amely jóval erősebb, a számerő növelésére irányuló, amely végeredményképpen a hatalom megszerzése és megtartása iránti törekvésben nyer kifejezést. — *Dr. Karl Diehl: Zur Lehre von der Produktivität.* A dolgozat *Dr. Jakob Baxa: Geschichte der Produktivitätstheorie* című és *Frieda Wunderlich: Produktivität* című művének bírálata. Baxa műve jól sikerült dogmatörténeti ábrázolás. Wunderlich könyve ezenfelül dogmatikai, gazdaságpolitikai és szociálpolitikai tárgyalást is tartalmaz. — *Eugen Stutsky: Zur Kritik des Böhm-Bawerkschen Wertbegriffs und seiner Lehre von der Messbarkeit des Wertes.* Ha a Böhm-Bawerk értékfogalmát bírálat alá vesszük, megállapíthatjuk: 1. ha a kedv (jólérzés) mennyiség, úgy az esakis intenzív mennyiség lehet, amelynek nincsenek részei, amelyek egy egésznek egységében szemlélhetőleg tartalmaztatnának, 2. az érzésintenzitás összegezhetsége helyett a motivatio intenzitás összegezhetsége bizonyíthatatik, 3. a kedv (jólérzés) nem érték, hanem csak egy lehetséges értékhozó, tehát mint ilyen jószág (jav). Ezek alapján megállapítható, hogy ha az előadási módot a csalékony látszattól megtisztítjuk, akkor Böhm-Bawerk tanítása az érték lényegéről nyilván nominalisztikus, vagy éppen nihilisztikus elméletnek bizonyul, amely túlnéz a jelenségeken és ahelyett, hogy azokat megmagyarázná, tagadja őket. — *Dr. W. Totomianz: Die Stellungnahme der*

Arbeiter gegenüber der Gewinnbeteiligung und dem Copartnership-System. A Copartnership-rendszer a nyereségrészesedésnek oly továbbfejlesztése, mely szerint a munkások és alkalmazottak nemcsak a nyereségben, hanem a tulajdonban és az igazgatásban is részesednek. Fejtegeti az okokat, amiért e rendszert nemcsak a munkaadók, hanem a munkások is ellenzik. — *Dr. Paul Drey: Labor banks in Amerika.* Az amerikai munkásbankok keletkezésének, növekedésének, szervezetének, üzletkörének és üzletpolitikájának ismertetése. Ezidőszerint még a munkásbankok hatalma és eszközei nagyobb stíli feladatokra nem elegendők, de a munkásbankok célja az, hogy a munkásbetéteknek az egyéb bankoktól való elvonása és saját céljára való felhasználása által az amerikai nagytőke monopolizált helyzetét megtörje. — *Dr. Walter Claarsen: Die volks- und betriebswirtschaftliche Bedeutung der Hauptzweige der deutschen Landwirtschaft und ihre Entwicklung seit der Vorkriegszeit nach der Statistik der Produktionswerte.*

51. Jahrgang. Fünftes Heft. Oktober, 1927.

Dr. Wilhelm Walk: Zur Frage der Grenzproduktivität. Cassel az értéktant az elméleti gazdaságtan szempontjából jelentéktelennek tartja. Ezen állásfoglaláshoz szól hozzá szerző, aki Cassel rendszerének alapvető jelentőségét abban látja, hogy az a termelési eszközök árképződésére vonatkozólag teljesen helytálló, ellenben könnyen cáfolható lévén az a fogyasztási cikkekre vonatkozólag, egy újabb megkülönböztetésre nyújt alkalmat. Cassel állásfoglalása az uralkodó emlélettel száll szembe és azzal össze nem egyeztethető. Szerző azt bizonyítja, hogy a termelési eszközök árképződése főleg ott tér el az élelmicikkek árképződésétől, hogy a fogyasztási cikkek ára gyakorlatilag a határértékkel egyenlő, míg a termelési eszközök áránál ez a helyzet elő nem állhat s ennek folytán meg kell dölni a határtermelékenységen nyugvó jövedelemelosztási tannak is. A határértékelmélet megfelelő az értéktan szolgálatában, de nem használható az árképződés tanában, mert az értékalakulás nem minden esetben közvetlen oka az áralakulásnak, főleg nem az a termelési eszközökre vonatkozólag. E tekintetben tehát a fejlődésnek szükségszerűen a Walras-Cassel-féle árelméletet kell igazolnia. — *Dr. Josef Schumpeter: Zur Frage der Grenzproduktivität.* Válasz az előző cikkekre. Szerinte a régi és új árelmélet egyáltalán nem összeegyeztethetetlenek, annál kevésbé, mert eredetileg egyik elmélet hívei sem vontak különbséget a termelési eszközök és a fogyasztási cikkek árképződése között s ezen állásfoglalásuk nem fogalmi zavaron alapult, hanem azon a helyes megfontoláson, hogy az ezirányú esetleges különbség nem lényegbevágó. Nincs tehát szó válaszütről, hogy a régi vagy az új elméletet igazolja a fejlődés, mert nincs is ellentét a két felfogás között, hiszen Cassel elmélete csak a régi alapok továbbfejlesztése. A lényeg az, hogy a határtermelékenység elméleténél mutatkozó nehézségeket kell legyőzni, s amint eddig is történt, — annak sok régebbi nem tökéletes formáját kell helyesebb alakba önteni. Ezt a nehéz feladatot fogja a fejlődés megoldani. — *Dr. Johannes Scheffler: Die Wesenverwandtschaft des zwischenstaatlichen und des binnenstaatlichen Zahlungsverkehrs.* — *Dr. Julius J. Pikler: Zur Frage der Dynamik und der Systematologie des Geldes.* Szerző a pénz vásárló erejének problémáját a következő úton közelíti meg: azt a kérdést veti fel, hogy például Németországban azinfláció csúcspontján mi okozta ennek a billiókra infladált pénznek mégis meglevő, bár minimális belföldi és külföldi vásárló erejét. A negatív válasz erre, hogy semmiesetre sem az arany, mert arannyal ennek a pénznek semmiféle összefüggése már régóta nem volt. Pozitív válasz pedig az, hogy bizonyos és pedig három mellőzhetetlen végcélra ez a pénz semmi más által nem helyettesíthető módon feltétlenül kellett egyes egyéneknek, akiket a szerző utolsó keresőknek (letzte Nachfrager) nevez. Ez a három végcél, illetve végső kereső: adófizetés, közüzemek igénybevétele és a Nemzeti banknál leszámított váltók beváltására szükséges pénz. Az ezen három úton a kibocsájtó helyhez (záros határidő alatt) kényszerűen visszatérő

részét a forgalomban lévő pénznek nevezi a szerző *rekurrens pénznek* és ez a végső és kényszerű kereslet adja meg a pénz vásárló erejét. Az ezenfelül levő részét a pénznek nevezi a szerző *inflációs pénznek*. A háború előtti pénzben ez az inflációs (nem rekurrens) kvóta egyrészt kisebb mennyiségben és másrészt állandó arányban volt meg és ez magyarázza a háború előtti és háború utáni pénz vásárló ereje közötti különbséget a vásárló erőnek úgy abszolút nagysága, mint állandósága tekintetében. Ezen szempontból vizsgálva a szerző szerint mindaz, ami eddig megmagyarázhatatlan problémának látszott, érthetővé válik. — *Dr. Wilhelm Stieda. Deutsch-baltische Literatur.*

R. L.

Revue d'Economie Politique.

41e Année Janvier-Février 1927. Nr. 1.

B. S. Chlepner: La dépréciation et la stabilisation du franc belge. A belga stabilizáció két főmomentumát, a Janssen-féle tervet és a Francqui-ét mutatja be. Helyteleníti a „belga“ elnevezést, amely sem a közvélemény akaratnyilvánítására, sem pedig pénzügyi megfontolásokra nem vezethető vissza. Ismerteti a kölcsönterveket, anélkül azonban, hogy azoknak, valamint az egész stabilizációnak kritikai elemzését nyújtaná. A katasztrófa akkor következett be, amikor — miként a francia franknál is előadódott — a Jegybank többé nem volt képes eleget tenni a kinstári utalványok beváltásának, amely pánikszerű hangulat hatása alatt a váltóárfolyam legmélyebb pontját érte el. — *Henri, Fuss: Étude critique des statistiques du chômage en France.* — *A. N., Sack: Le mode de répartition des dettes autrichiennes et hongroises.* Az a módszer, amellyel az Osztrák-Magyar Monarchia államadóságait az utódállamok között felosztották, úgy elméleti, mint pedig gyakorlati szempontból egyenesen tarthatatlan. Ez eljárás, amely a területiális elveken, vagyis a papírok honosságának elvén épül fel, a legnagyobb visszaélésekre adott alkalmat, eltekintve attól, hogy már maga az elv is hibás, amit szerző számos érveléssel igazol. Végül három módot ajánl a jövőre nézve, hogy a még függőben levő ottomán és orosz adósságok problémái a trianoni és st.-germaini szerződések igazságtalanságaitól mentesek legyenek. — *Louis Baudin: L'Angleterre après la crise minière et la querelle des banquiers.* — *R. Claoué: De la distribution du crédit par les banques américaines.*

Nr. 2. Mars—Avril.

Az ezévi második szám, az „Annuaire“, a francia gazdasági élet minden megnyilvánulásával foglalkozik.

Nr. 3. Mai—Juin.

Albert, Aftalion: Le problème des prévisions économiques aux États-Unis. Aftalion a gazdasági élet hullámmozgását egy általános, kozmikus törvényszerűség következményeként állítja be. E nézetének már más alkalommal is kifejezést adott oly perspektívák felállításával, amelyek a gazdasági elméletet, kiragadva az elsekélyesedni látszó módszertani vitákból, tágasabb háttérbe állítják. Így foglalkozik a „gazdasági időjelzések“-kel, amelyek nem mások, mint a konjunkturahullámmozgás barometrikus jóslásai. Részletezi a Harvard-egyetem három görbéjének módszertani jelentőségét. Szól a konjunkturakutatás jelenlegi állásáról és a francia előfutárokról, akik itt is már jóval a többi nemzeteket megelőzve, végeztek uttörő munkát. — *Umberto, Ricci: La taxation de l'épargne.* A takarékoskodás megadóztatásának kérdését tárgyalja e tisztán elméleti munka az olasz matematikus-közgazdászok munkáira támaszkodva. — *René, Hoffherr: La conférence économique internationale de Genève.* — *Charles, Gide: L'ordre coopératif.* Polemizál Lavergne most napvilágot látott munkájával, aki a szövetkezeti eszme nagy térhódításáról számol be. Érdekes Gide egyoldalú-

sága abban a tekintetben, hogy a szövetkezetekben látja azt a panaceát, amely a társadalmi bajokat orvosolni képes. A jövő szövetkezése az lesz, amely a legeszményibb jövedelemelosztást és termelést készíti elő. Sőt *Gide* e könyvet sem találja már korszerűnek ma, mert szerinte nincs semmi akadálya annak, hogy az állam maga is ne „kooperatizálódjék“. Épp ezért kell vigyázni a szövetkezeti vezetőknek arra, nehogy — mint Olaszországban — a szövetkezeteket etatizálják.

Nr. 4. Juillet—Aout.

Jean, Escarra: Droits et intérêts étrangers en Chine. A nagyhatalmak, a „Treaty Powers“ voltak igazi okai a mai kínai helyzet kiélesedésének. Egyoldalú vámpolitika, amely a legnagyobb kedvezmény elvével visszaélt, volt az, amely olyan elkeseredést váltott ki, hogy az fegyveres zendülés alakjában nyert kifejezést. A szovjet az elfajult hangulatot aztán a maga számára aknáztta ki. — *Marcel, Porte: Les assurances sociales devant le Sénat.* — *G. H. Bousquet: Observation sur l'intérêt du capital.*

Cs. P.

Revue Internationale du travail.

(Vol. XVI. No. 2. 1927 augusztus.)

La dixième session de la Conférence internationale du Travail. Az 1927 május 25-től június 16-ig tartó ülészak napirendjén a következő három kérdés szerepelt: 1. betegség elleni biztosítás; 2. szakszervezeti szabadság; 3. a minimális munkabérek megállapításának módjai. 43 állam képviseltette magát a konferencián. Peyer Károly, csonka-magyarországi delegátus tiltakozást jelentett be a magyar keresztényszocialista Mihelics Vid kiküldetése ellen; a tiltakozást elutasították. A tanulmány a fenti 3 napirendre tűzött kérdés tárgyalásairól és a hozott határozatairól kimerítő képet nyújt. Mellékletképen a következő egyezménytervezeteket közli: 1. az ipari és kereskedelmi munkásoknak, valamint háztartási alkalmazottnak betegség elleni biztosításáról; 2. a mezőgazdasági munkások betegsége elleni biztosításáról. — *J. R. Bellerley: L'établissement d'un système de détermination des salaires II.* Folytatása az előző számban megjelent cikknek. A tanulmány célja: oly módszer megállapítása, mely alkalmas volna a munkabérek pontos megszabására. A szerző által ajánlott terv szerint ez első probléma, mely megoldásra vár: az összeütközések alaptulajdonságainak a megállapítása, mivel mindenekelőtt azzal kell tisztában lennünk, hogy végső eredményben mely csoportok szenvedik el egy esetleges konfliktus következményeit. E kérdés megoldása után következik a másik két probléma: a munkabérek „igazságos“ nivójú megállapításának a kritériumai és a szükséges adatok összeállítása arra vonatkozólag, hogy mely határig célszerű a munkabérek megváltoztatása a már megállapított „igazságos“ nivó felé. A tanulmány jelen része e két utóbbi problémával foglalkozik. — *Dr. Jaroslav Jaulzo: Les fluctuations saisonnières du chômage en relation avec quelques autres phénomènes économiques et sociaux.* A munkanélküliek számának hullámzása kétféle tényezők sorozatából származik; ezek közül az egyik csoport ciklikus természetű, a másik évszakos. Az utóbbiakkal eddig kevésbé foglalkoztak, pedig szintén fontosak. A nemzetközi munkaügyi konferencia ezért bízta meg a munkaügyi hivatalt ezzel, hogy ez utóbbi kérdéssel foglalkozzék. A szerző az évszakok szerinti munkanélküliség problémájával foglalkozik, a cseh hivatalos statisztikák alapján. Matematikai módszer segítségével igyekszik kimutatni, hogy az időszakos munkanélküliség indexe milyen összefüggésben van egyéb tényezőkkel, pl. népmozgalmi jelenségekkel (születések, öngyilkosságok stb.) — *J. H. Richardson: Le réforme du calendrier.* A Nemzetek Szövetségének idevonatkozó munkálatait ismerteti. — *Rapports et enquêtes: Rapport de la Commission britannique de l'assurance-chômage.* — *L'inspection du travail en Tchécoslovaquie en 1925.*

(Vol. XVI. No. 3. septembre 1927.)

La conférence économique internationale. A konferencia jelentését és javaslatait ismerteti. — *J. H. Bellerley:* L'établissement d'un système de détermination des salaires III. Az előző számban közölt cikk folytatása. Ez a rész az egyeztetés és döntőbíráskodás kérdését tárgyalja konfliktusok esetében s ismertet egyes, jelenleg érvényben levő rendszereket. — *Max Turmann:* Le syndicalisme chrétien en France. A keresztényszocialista mozgalom Franciaországban 1887-ben kezdődik, a párisi ipari és kereskedelmi szindkátus megalakításával. Nagyobb jelentőséget a mozgalom csak a XX. század elején nyert. 1919 novemberében az összes francia alakulatok egységes szervezetbe tömörültek. A tanulmány e szervezetet ismerteti. — *Rapports et enquêtes:* Les effectifs des syndicats ouvriers de 1921—1926. A szervezett munkások száma 1921-től 1926-ig Németországban 12.6 millióról 6.5 millióra, Ausztriában 1.12 millióról 1 millióra, Angliában 6.6 millióról 5.4 millióra, az Egyesült Államokban 4.8 millióról 4.2 millióra, Csehszlovákiában 1.9 millióról 1.7 millióra, Csonka-Magyarországon 342 ezerről 265 ezerre (1925) esett. — *L'emploi des enfants à la culture betteravière dans le Colorado.* L'instruction des enfants des travailleurs agricoles en Angleterre et au Pays de Galles.

(Vol. XVI. N. 4., octobre 1927.)

S. A. Johnston: Le service social et la législation du travail. Szerző mindenekelőtt a szociálpolitikai törvényhozás tárgyainak osztályozásával foglalkozik s dr. Siefertnek a Revue int. du Travailban megjelent tanulmányából indul ki. Szembeállítja a törvényhozást a jótékonyági tevékenységgel (écharitás) s párhuzamot von ez utóbbinak és a szociálpolitikának a különböző államokban létező szervezetei és azok eredményei között. — *Dr. Werner Lauber:* Cinquante années de réparation des maladies professionnelles en Suisse. Negyven vagy ötven év óta a hivatásból eredő betegségek kérdése lassanként méltánylást nyert a legtöbb állam szociálpolitikai törvény hozásában. A baleset ellen biztosítva van a munkás, de a hivatásból eredő betegség ellen csak kivételes esetekben. Az első állam, amely erre a kérdésre is gondolt: Svájc. A tanulmány a svájci törvényhozásnak idevonatkozó rendelkezéseit ismerteti. — *Maurice Besson:* La législation du travail dans les colonies Françaises. Szerző a párisi gyarmatügyi minisztérium tagja; ez a tudat a tanulmánynak önkénytelenül is bizonyos propaganda jelleget tulajdonít. — *Iwao F. Ayusawa:* Le problème de la population et l'industrialisation au Japon. Ismeretes, hogy a japán lakosság rendkívüli nagy mértékben gyarapodik, s a szaporodási arányszám az utóbbi években még emelkedett. Ez a körülmény nagyon megnehezíti az egész ország helyzetét és megélhetési viszonyait. A mezőgazdaság nem termel eleget, s mivel a népesség nem tud hová kivándorolni, a feleslegeket az iparnak és a kereskedelemnek kellene ellátnia. A japán túlnépesedés kérdése tehát szorosan összefügg az industrializálódás kérdésével. Japán lakossága az utolsó 25 év alatt 44 millióról (1900) 60 millióra emelkedett. (1925). — *Rapports et enquêtes:* L'activité du Ministère du Travail de Grande-Bretagne en 1926. — *L'assurance-chomage en Italie de 1920 à 1925.* — *L'inspection du travail au Japon en 1925.* — *L'accession des travailleurs ruraux à la petite propriété aux Pays-Bas.* Z. L.

The Quarterly Journal of Economics.

XLI. kötet 1. szám, 1926. november.

Henry Ludwell Moore: *A Theory of Economic Oscillations:* Közgazdasági lengések alatt a gazdasági mennyiségeknek normális egyensúlyhelyzetük körül végbement teljes változásait kell érteni. Ezek az egyensúlyhelyzetek lehetnek statikaiak és mozgók, valamint periodikusak

(ciklikusak) és esetlegesek. Ez a matematikai közgazdaságtan módszereit alkalmazó dolgozat az esetleges (nem periodikus) gazdasági lengések megoldását a mozgó egyensúlyhelyzet feltételezésének segítségével oldja meg. — *Raymond T. Bye: The Nature and Fundamental Elements of Costs*: Valamennyi termelési költség végső soron a termelést megnehezítő vagy a termelésnek határt szabó ellenállásokra, illetőleg szűkösségi tényezőkre vezethető vissza. Ezen költségek sokfélék lehetnek: 1. erőfeszítésért, 2. ügyességért, 3. várakozásért (takarékoságért), 4. bizonytalanság elviseléséért (kockázatért), 5. földterületért, 6. természeti anyagokért (nyersanyagokért), 7. korlátolt mennyiségben létező termelési javakért és 8. monopoliumpoknak az ellenőrzésük alatt álló javak után követelt túlhasznért eszközölt fizetségek. A nyolcadik költségelem egy tisztára versenyen alapuló közgazdasági rendszerben nem fordulna elő. A közgazdaságtan által szokásszerűen megkülönböztetett jövedelmi ágak (munkabér, földjáraadék, tőkeamat, nyereség, adó) is ezen nyolc költségelemre vagy azok különböző kombinációira vezethetők vissza. — *Edward S. Mason: The Doctrine of Comparative Cost*: A komparatív költségek tanában foglalt értékelmélet elmaradt az általános közgazdaságtani értékelmélet fejlődésétől. A modern értékelmélet nagyjából lemondott arról, hogy az értékegységeket valóságos költségegekkel, pl. munka-ido vagy munkafáradtság egységekkel hozza kapcsolatba. A komparatív költségek tana mindamellett még mindig ilyenfajta egységekkel operál. Ennek a különbségnek nincs jogosultsága. Vagy vissza kell térni az általános értékelméletben a költségelmélethez vagy pedig le kell mondani annak alkalmazásáról a nemzetközi kereskedelem elméletében is. — *W. M. Persons: Theories of Business Fluctuations*: A konjunktura-ciklusokat magyarázó különböző elméletek ismertetése, két csoportban. Az első csoportba tartozó elméletek a konjunktura-változások főokát a közgazdasági intézményeken kívüli okokban látják, a második csoporthoz tartozók pedig az okokat a közgazdasági intézményekben, első sorban a kapitalista termelési rendszerben és a magántulajdonban vélik megtalálni. (A német elmélet ezt a megkülönböztetést más szavakkal teszi meg: exogén és endogén válságokról beszélve). — *Paul Gemmill: Equity: The Actor's Trade-Union*: Az amerikai színészek 1913-ban megalakult szakszervezetének a története. — *Könyvismertetések*.

XLI. kötet, 2. szám, 1927. február.

J. C. Bonbright: Depreciation and Valuation for Rate Control: A könyvviteli leírások kérdését csak értékelési elmélet alapján lehet megoldani. Erre a közérdekű vállalatok (public utilities) tarifáinak megállapításánál tekintettel kell lenni. (Amerikában ugyanis a tarifákat úgy kell megállapítani, hogy azok a közérdekű vállalatok értékének megfelelő kamatozását biztosítják. A leírások nagysága pedig befolyásolja ezt az értéket.) — *E. J. Working: What Do Statistical „Demand Curves“ Show?* Nem lehet arra mindig számítani, hogy a kereslet görbéje a kínált mennyiség növekedésével párhuzamosan alacsonyabb intenzitású fokig száll alá, vagyis csak alacsonyabb áron helyezhető el. Különösen a ceteris paribus elve ugyanis gyakran nincs beteljesedve. — *F. E. Richter: The Copper-Mining Industry in the United States, 1845—1925*. Az Egyesült Államokbeli rézbányászat történetét mondja el ez a cikk 1845-től 1925-ig. 1925-ben az évi termelés 693.258 tonna volt, a világtermelés 83%-a. — *Harry E. Miller: Utility Curves, Total Utility and Consumer's Surplus*. A határhaszon átlaghaszon elleni kontroverziáról szól ez a cikk. A határhaszon csak kivételesen lehet irányadó. Általában az átlaghaszon az, ami a javak értékét meghatározza. Így a fogyasztó látszólagos járadékára vonatkozó elmélet is más értelmet kap. — *Arthur Louis Dunham: The Influence of the Anglo-French Treaty of Commerce of 1860 on the Development of the Iron Industry in France*. — *F. W. Taussig: Esslen's Politik des Auswärtigen Handels*. — *Allyn A. Young: Depreciation and Reproduction Cost*.

— Noel Morss: *The Distribution Equilibrium under the Specific Productivity Theory*. — Willard C. Beatty: *Sinking Fund and Cost: Criticism of Bye's Analysis*.

LXI. kötet, 4. szám. 1927. augusztus.

A. B. Wolfe: Is there a Biological Law of Population Growth? Raymond Pearlnek a népességek növekedése előrelátásra vonatkozó tanulmányainak szkeptikus bírálata. — *A. H. Cole: The American Rice-Growing Industry: A Study of Comparative Advantages:* A rizstermelés technikája forradalmilag megváltozott az Amerikai Egyesült Államokban, ahol most, miként a búzatermelésnél is, gépeket alkalmaznak ezen a téren is. — *J. Laurence Laughlin: The Gold-Exchange Standard:* A gold-exchange standard alatt az a valutáris berendezés értendő, amelynél valamely ezüstvalutájú ország valamely formában gondoskodik arról, hogy az ezüstpénznek az aranyhoz való értékviszonya állandó legyen. Ez az ezüstpénznek aranyra való beváltásának biztosításával történik, akár közvetlenül, akár aranydeviza kiutalványozása útján. L. ismerteti a történeti példákat, amelyek legfontosabbjai India, Holland Nyugat India, a Filippinek, Straits Settlements és azt a következtetést vonja le, hogy ez tulajdonképpen nem önálló valuta nem, hanem átmeneti állapot az ezüstvalutáról az aranyvalutára. A gold exchange standardnál a pénz értékét nem mennyisége, hanem az aranyra való beválthatóság adja meg. Ez az utóbbi azonban a forgalomban maradó ezüstpénz mennyiségét szabályozni fogja. — *N. Molodowsky: Germany's Foreign Trade Terms in 1899—1918:* E cikk a külkereskedelmi statisztikáknak egy különös felhasználási lehetőségére utal. Ha úgy a kivitelben, mint a behozatalban az érték és a súlyadatokat összehasonlítónan felhasználjuk, képet tudunk nyerni arról, hogy a fejlődési irány a munkateljesítmény- vagy nyersanyagexport túlsúlya felé vezet-e. Kedvezőnek az előbbi tekinthető csak. — *F. E. Richter: The Copper Mining Industry in the United States, 1889—1925. II. Industrial Organization.* A réz lelőhelyének különböző vidékeiben a kisebb bányák lassacskán egy vállalattá egyesültek. A vertikális trösztképződés elmaradt. A lelőhelyvidékek közötti horizontális trösztösödés folyamata csak 1910. táján indult meg erősebben. — *Overton H. Taylor: Tawney's Religion and Capitalism and Eighteenth-Century Liberalism.* Tawney: *Religion and the Rise of Capitalism* című 1926-ban megjelent könyvének az ismertetése. — *Lloyd M. Cosgrave: Christmas Clubs.* Az amerikai bankok Christmas Club címmel indítanak kis betéteket gyűjtő akciókat. A betétek összege kamatostól együtt mindig karácsonykor kerül kifizetésre. 8000 bank foglalkozik vele, 1926 decemberében 300 millió dollárt fizettek ki 7 millió tagnak. — *Lewis Rex Miller: New Evidence on the Shipping and Imports of London, 1601—1602.*

V. I.

Könyvszemle.*

Gazdasági leírás.

- Banerjea*, P. A study of Indian economics. London. Macmillan. 1927. pp. 435. 6 sh.
- Egypt*. Economic and financial situation. London. H. M. S. O. 1927. 2 sh.
- Fournier*, H. La réforme financière et monétaire en Belgique. Paris. Giard. 1927. 261 p. 25 fr.
- Gebert*, E. Flammenzeichen. Österreichs Wirtschaftsschicksal. Wien. Hölder-Pichler-Tempsky. 1927. 85 S. Rm. 3.75.
- Groman*, W. Die Volkswirtschaft der Ud. SSR. Niedergang u. Wiederaufstieg. Berlin. Rowohlt. 1927. 37 S. Rm. 1.50.
- Günther*, Ch. Aussenhandel der Niederlande. Den Haag. Taylors Branch Directory. 1927. 133 S. Fl. 2.50.
- Haber*, F. Österreichs Wirtschaftsbilanz. Ein Vergleich mit der Vorkriegszeit. München. Duncker u. Humblot. 1928. 120 S. Rm. 5.—.
- Kaufmann*, M. Die Aussenhandelsorganisation der Ud. SSR. Berlin. Rowohlt. 1927. 17 S. Rm. 1.50.
- Laufenburger*, H. La vie économique en Allemagne. Une année de rationalisation. Paris. Grasset. 1927. 6 fr.
- Netherlands* Economie, financial and industrial conditions. London. H. M. S. O. 1927. 2 sh. 6 d.
- Thomsen*, H. Die Verteilung des landwirtschaftlichen Grundbesitzes in Südafrika. Jena. G. Fischer. 1927. 165 S. Rm. 7.50.

Gazdaságtörténet.

- Brinkmann*, K. Wirtschafts- und Sozialgeschichte. München. Oldenbourg. 1927. 160 S. Rm. 4.50.

- Corti*, C. E. Der Aufstieg d. Hauses Rothschild. 1770—1830. Mit 24 Bildtaf. Leipzig. Insel. 1927. 459. S. Rm. 14.—
- Cunow*, H. Allgemeine Wirtschaftsgeschichte. Eine Übersicht über d. Wirtschaftsentwicklung von d. primitiven Sammelwirtschaft bis zum Hochkapitalismus. Bd. 2. Berlin. Dietz. 1927 478 S., Rm. 15.—.
- Gillespée*, Fr. Labour and politics in England 1850—67. Cambridge. Univ. Press. 1927. 20 sh.
- Hilton*, J. P. Britain's first municipal savings bank: the romance of a great achievement. London. B. Mun. Bank. 7 sh. 6 d.
- Kraft*, J. Die Finanzreform des Grafen Wallis und der Staatsbankerott von 1811. Graz. Leuschner und Lubensky. 1927. 135 S. Rm. 5.—.
- Marquis*, S. Henry Ford. Zwei Jahrzehnte persönlicher Erlebnisse und Mitarbeiterschaft an seinem Werden u. Wirken. Dresden. Reissner 1927. Rm. 5.—.
- May-Halle*. Taschenlexikon der gesamten Volkswirtschaftslehre. Giesen. E. Roth. 1927. Rm. 6.50.
- Proesler*, H. Die Epochen d. deutschen Wirtschaftsentwicklung. Nürnberg. Krische und Co. 1927. 174 S. Rm. 7.50.
- Roumani*, A. Essai historique et technique sur la dette publique ottomane. Paris. Giard. 1927. 40 fr.
- Ungern-Sternberg*. Die Grundzüge d. französischen Volkswirtschaft von 1913 bis 1927. Frankenstein. Philipps. Rm. 10.

Szociálpolitika.

- Norton*, W. The cooperative movement in social work. London. Macmillan. 1927. 15 sh.

* Összeállította a Grill-féle udvari könyvkereskedés. Dorottya-utca 2.

Gsell, E. Die Arbeitslosenversicherung in Grossbritannien. Zürich. Girsberger. 1927. 155 S. Rm. 7.—.

Jog és törvényhozás.

Bovier-Lapierre. Manuel pratique de législation du travail. Paris. Libr. de l'Enseignement. 1927. 320 p. 25 fr.

Grünberg S. Grundzüge d. Wechsel- und Scheckrechtes einschl. d. Gesetzestexte. Wien. Springer. 1927. 120. S. Rm. 3.90.

Lacour, L. Petit précis de droit commercial. 2e edit. Paris. Dalloz. 1927. 478 p. 18 fr.

Lederer, J. Tschechoslowakisches Steuerrecht. Abhandlungen u. Beiträge zum Steuerreformgesetz der Tschechoslowak. Republik vom J. 1927. Berlin. Heymann. 1927. 79 S. Rm. 4.20.

Pollak, R. Grundriss d. kaufmännischen Rechtes. Wien. Springer. 1927. 255 S. Rm. 9.—.

Elméleti közgazdaságtan.

Barone, E. Grundzüge der theoretischen Nationalökonomie. Bonn. Schroeder. 1927. Rm. 5.30.

Colm, G. Volkswirtschaftliche Theorie d. Staatsaufgaben. Ein Beitrag z. Finanztheorie. Tübingen. Mohr. 1927. 83 S. Rm. 4.80.

Dobretsberger, J. Die Gesetzmässigkeit in der Wirtschaft. Wien. Springer. 1927. 159 S. Rm. 6.50.

Haberler, G. Der Sinn der Indexzahlen. Eine Untersuchung über d. Begriff d. Preisniveaus und der Methoden s. Messung. Tübingen. Mohr. 1927. 134 S. Rm. 7.20.

Jollivet-Castelot, F. Principes d'économie sociale non matérialiste. Paris. Giard. 1927. 5 fr.

Jostoch, P. Der Ausgang des Kapitalismus. Ideengeschichte seiner Überwindung. München. Duncker und Humblot. 1927. Rm. 11.

Machin, A. G. A substitute for socialism or short studies in progressive economics. London. Simpkin. 1927. 2 sh.

Mayer, G. Die Freihandelslehre in Deutschland. Ein Beitrag z. Gesellschaftslehre des wirtschaftl. Libe-

ralismus. Jena. G. Fischer. 1927. 115 S. Rm. 5.50.

Paish, G. Der Weg zur wirtschaftlichen Gesundung der Welt. Mit Vorwort v. Hjalmar Schack. Berlin. R. Hobbing. 1927. Rm. 6.—.

Proesler, H. Die Epochen d. deutschen Wirtschaftsentwicklung. Nürnberg. Krische und Co. 1927. 174 S. Rm. 7.50.

Stankov, A. Im Dienste des Kapitals. München. Reinhardt. 1927. Rm. 7.

Wolff, H. Lehrbuch der Konjunkturforschung, zugleich eine kritisch-theoretische Untersuchung v. Struktur und Konjunktur. Mit 70 Schaubildern. Berlin. Spaeth und Linde. 1927. Rm. 8.—.

Gazdaságpolitika.

Ansiaux, M. Traité d'économie politique. Paris. M. Giard. 1927. 699 p. 90 fr.

Birnbaum, Br. Organisation der Rationalisierung Amerika—Deutschland. Berlin. R. Hobbing. 1927. 106 S. Rm. 2.50.

Boulin, P. L'organisation du travail. Oxford. Univ. Press. 1927. 7 sh. 6 d.

Conrad, E. Die gegenwärtige Verschuldung d. deutschen Landwirtschaft und ihre Bekämpfung. Greifswald. L. Bamberg. 1927. 103 S. Rm. 3.—.

Vershofen, W. Die Grenzen der Rationalisierung. Erlangen. Palm. 1927. Rm. 4.50.

Pénz- és hitelpolitika.

Erkelenz, A. Wirtschaft und Sozialpolitik. Crimmitschau. Rohland u. Berthold. 1927. Rm. 2.—.

Goodliffe, R. W. Credit and currency, national and international. London. King. 1927. 8 sh. 6 d.

Hoffmann, E. La stabilisation du franc belge. Paris. Sirey. 1927. 15 fr.

Bosch, W. Die Kreditrestriktionspolitik d. Deutschen Reichsbank 1924—26. Stuttgart. Poeschel. 1927. 107 S. Rm. 5.60.

Rist, Ch. La déflation en pratique. Angleterre, États-Unis, France, Tschechoslovaquie. Paris. Giard. 1927. 15 fr.

Közgazdasági Krónika.

A magyarországi gazdasági viszonyok az 1927. évi július—augusztus hónapokban.

A nyári hónapok legjelentékenyebb gazdasági eseménye mindenkor a termés és ha ezéven mennyiség tekintetében nem értük el a már évek óta megszokott eredményt, minőség tekintetében meg lehetünk elégedve. Búza-termésünk mennyiségileg is teljesen kielégítő és remélhető, hogy a kellőképpen megszervezett értékesítés segítségével kereskedelmi mérlegünk egyre növekvő passzívumát a kivitel révén sikerülni fog némileg csökkenteni. Fizetési mérlegünk egyre fokozódó passzívuma a közgazdasági élet jelentékeny tényezőit aggodalommal tölti el. Kétségtelen, hogy fizetési mérlegünk két fő teherterele a külföldi kölcsönök kamatterhe és a kereskedelmi mérleg passzívuma. Külföldi kölcsönre a különben is tőkehiányban szenvedő s a háború és infláció által külön is sújtott magyar gazdasági életnek feltétlen szüksége van, de tekintettel arra, hogy a külföldi pénz még mindig drága, a helyes eljárás a külföldi tőkeimportnak a produktivitás szempontjainak figyelembevételével való apasztása és a belföldi tőkeképzés előmozdítása. Kereskedelmi mérlegünk passzivitásában a kisebb rész az esetleg korlátozható luxusbehozatalra esik, míg a nagyobb rész a termelés nyers- és segítőanyagaira jut, ami kevésbé tekinthető aggályosnak.

Nyitott problémája még gazdasági életünknek a földbirtokreform pénzügyi megoldása, amelynek elintézésére már a tervezgetések és a tárgyalások régóta megindultak, de a szükséges tőke legalkalmasabb helyről való előteremtése ügyében még döntés nem történt s előrelátható, hogy e kérdés elintézése még nem kevés időt fog igénybe venni.

Közületi pénzügyek.

Az államháztartási adatok kialakulását feltüntető költségvetési előirányzat július hónapra még jelentékeny bevételi hiányt vett számításba, augusztusban pedig egészen minimális bevételi többlettel számol. A múlt év mindkét hónapjában az előirányzat eredménye az évi előirányzatnak megfelelő volt, mégis azzal a különbséggel, hogy ez év augusztusában ezt az eredményt a magasabbra előirányzott bevétel és magasabbra előirányzott kiadás eredményezte. A kiadások között mint rendkívüli tételek szerepelnek júliusban a 6%-os konszolidációs pénztárjegykölcsön és az 1924:VI, t.-c. alapján felvett kényszerkölcsön esedékes szolgálata, továbbá a francia-magyar viszonylatban fennálló tartozások és követelések kiegyenlítése tekintetében létrejött egyezmény alapján fizetendő 2,234.000 pengő. Mindkét hónapban szerepel a kiadások között a Jóvávételi Bizottság által az 1927. naptári évre megállapított 5.3 millió pengő terhére teljesítendő szolgáltatás, ezenfelül az egyes tárcák keretein belül végrehajtásra kerülő épület-

tatarozási és építkezési munkák költsége. Az augusztusi személyi kiadásokat növeli az esedékes negyedévi lakbér. A bevételek az előző évek tapasztalatai alapján irányoztattak elő, figyelembe véve az egyenesadók negyedévi esedékességét is.

Az államháztartás július—augusztus havi előirányzatát és tényleges eredményét a következő kimutatások ábrázolják millió pengőben:

1927. évi	A költségvetési előirányzat szerinti		A ténylegesen elért nyers bevétel	Hozzávetőleges különbözet	
	nyers kiadás	nyers bevétel		3 és 1 között	. 3 és 2 között
	1	2	3	4	5
július	60·2	51·7	58·5	— 1·7	+ 7·4
augusztus ...	78·6	78·7	81·6	+ 3·0	+ 2·9

Eszerint az állami bevételek összes eredménye, ideszámítva a nem állami bevételi számlákon szereplő sójövédéket és a külügyi tárca közvetlen kiadásokra felhasznált bevételeit is, az előirányzatot júliusban 7·4, augusztusban 2·9 millió pengővel haladta túl s így a júliusi 9·1 millióra előirányzott hiány 1·7 millióra csökkent, míg az augusztusi előirányzott 0·1 millió felesleg 3 millióra emelkedett. Kétségtelen, hogy az óvatos előirányzásban a szükséges gondosság nyilatkozik meg, azonban gondolkodásra késztet az is, hogy az előirányzaton felüli bevételek állandóvá válása nem az adófizetők túlságos megterhelésének eredménye-e s a kettő kiegyenlítése nem előnyt jelentene-e a köz szempontjából. Az 1926/27. költségvetési évben az állami közigazgatás összes bevételei az előirányzott 793 millió pengő helyett 901·1 millió pengőt tettek ki, ami közel 14% bevételi többletet jelent.

Ezen bevételi többlet az egyes bevételi címek között következőképen oszlott meg:

Egyenes adók	14·5 millió pengő
Forgalmi adók	12·7 „ „
Illetékek	22·2 „ „
Fogyasztási adók	7·8 „ „
Vámjövédék	26·9 „ „
Sacharin és osztályorsjáték	0·3 „ „
Sójövédék, bruttó	3·6 „ „
Dohányjövédék	6·3 „ „
Tárcabevételek	11·3 „ „
Fuvarozási illeték	2·5 „ „

Osszesen: 108·1 millió pengő

A legnagyobb bevételi többlet ezek szerint a vámjövédéknél és az illetékeknél jelentkezett, aminek oka egyrészt a külforgalom emelkedése, másrészt az illetékköteles ingatlan és hitelforgalom növekedése. A május közepétől hatályba lépett részleges illetékmérséklés előreláthatólag kiegyenlítő hatást fog gyakorolni.

A népszövetségi kölcsön fedezetére lekötött bevételek alakulását július—augusztus hónapokban a következő összeállítás mutatja:

A bevételi forrás megjelölése	Július	Augusztus
	millió pengő	
Vámjövédék... ..	10·43	13·96
Dohányjövédék (brutto)	12·44	13·29
Cukoradó	3·04	3·48
Sójövédék (netto)	1·14	1·37
Összesen	27·05	32·10
Különbség az előirányzat- tal szemben	+ 2·32	+ 7·22

Júliusban a sójövédék bevétele előirányzat alatt maradt, lényeges többlet mutatkozott a dohányjövédéknél, míg augusztusban minden egyes címnél bevételi többlet mutatkozott, leglényegesebb a vámjövédéknél és a dohányjövédéknél. Júliusban a lekötött bevételek többlete az összes bevételi többletnek 28%-át tette ki, míg augusztusban a lekötött bevételek előirányzaton felüli feleslege nemesak kimerítette az egész bevételi többletet, hanem még az egyéb címeknél mutatkozó hiány is ebből nyert fedezetet.

Az 1927:V. t.-c. 36. §-a alapján a következő további adómérséklések történtek, valamennyi a forgalmi adóval kapcsolatban:

1927 aug. 8-tól kezdve mentes az általános forgalmi adó alól a nyers tojás, tej és tejtermékek, a gyümölcs- és zöldségfélék eladásából származó bevétel.

1927 aug. 22-től kezdve a szarvasmarha, bivaly, juh, kecske, sertés, ló, szamár, öszvér levágása alkalmával kell csupán 2% forgalmi adót fizetni, a további forgalombahozatal után nincs általános forgalmi adókötelezettség.

A július és augusztus hónapban kibocsátott közgazdasági vonatkozású rendeletek közül nevezetesebbek:

Az 54.000/1927. F. M. sz. rendelet a legelő-haszonbérlő társulatok alakítása tárgyában. (148. sz. július 3.)

A 400/1927. P. M. sz. rendelet, a társulati adóra vonatkozó törvényes rendelkezések hivatalos összeállítása. (148. sz. július 3.)

A 6190/1927. M. E. sz. rendelet a Franciaországgal 1925. évi október hó 13-án kötött és az 1926. évi V. t.-cikkbe iktatott kereskedelmi egyezményhez 1926. évi december hó 18-án kötött pótegyezmény életbeléptetése tárgyában. (150. sz. július 6.)

A 6340/1927. M. E. sz. rendelet a csődönkívüli kényszeregyezségi eljárásról szóló 1410/1926. M. E. sz. rendelet értelmezése, illetőleg újabb módosítása és kiegészítése tárgyában. (154. sz. július 10.)

Az 50.000/1927. VII. a. P. M. sz. rendelet a jövedelem- és vagyonadóra vonatkozó törvényes rendelkezések hivatalos összeállítása. (154. sz. július 10.)

A 3910/1927. K. M. elnöki sz. rendelet a Gazdaságstatisztikai és Konjunkturakutató Bizottság szervezése tárgyában. (159. sz. július 16.)

A 70.000/1927. VII. a. P. M. sz. rendelet a rokkantellátási adóról szóló 1927. évi 700/P. M. sz. rendelet hivatalos összeállításának végrehajtása tárgyában. (160. sz. július 17.)

A 94913/1927. P. M. sz. rendelet a talpbőr, hajtószíjbőr és hajtószíj bőrből vámjának mérséklése tárgyában. (172. sz. július 31.)

A 6900/1927. M. E. sz. rendelet a Nagybritannia és Írország Egyesült Királysággal kötött kereskedelmi és hajózási szerződés életbeléptetése tárgyában. (175. sz. aug. 4.)

A 104.983/1927. P. M. sz. rendelet a hús után fizetendő forgalmi adó ideiglenes elengedése tárgyában. (188. sz. aug. 20.)

A 102.706/1927. P. M. sz. rendelet a csődönkvüli kényszeregyezségi eljárásban lerovandó törvénykezési illetékek leszállításáról. (191. sz. aug. 25.)

A 40.860/1927. I. M. sz. rendelet az óvatolt váltókról havi kimutatások készítése tárgyában. (195. sz. aug. 30.)

A népszövetségi kölcsönszámlák álladékaiban július és augusztus hónapokban az a változás mutatkozik, hogy a pénzveréshez szükséges ezüst vásárlására igénybe vett összegből 1.2 millió pengő visszatérítettvén, az ezirányú tartozás 5 millió pengőre csökkent. Az 1926/27. évi költségvetés javára felszabadított 58 millió pengő utolsó részleteképen júliusban 6.6 millió pengő fordítottatott beruházásra, míg az 1927/28. évi beruházásokra felszabadított 58 millió pengőből júliusban és augusztusban 21.1 millió pengő használtatott fel. A népszövetségi kölcsön álladéka aug. 31-én 74,653.602.27 pengőt tett ki, amelyhez még hozzászámítandó az ezüstvásárlásra fordított összegből még vissza nem térített 5 millió pengő.

A Franciaországgal létesített kereskedelmi pótegyezmény július 6-án, a Cseh-Szlovákiával megkötött tarifális kereskedelmi szerződés aug. 8-án életbe lépett. Az Ausztriával kötött kereskedelmi pótegyezmény revíziójára irányuló tárgyalások befejeztetvén, a vonatkozó pótegyezmény július hó 9-én parafáltatott.

Az 1928/29. pénzügyi évre szóló költség előirányzata nagyjában már elkészült annyira, hogy megállapítható, hogy a bevételek az állami üzemek nélkül mintegy 751 millióban, a kiadások 750 millió pengőben irányoztatnak elő. Az állami üzemek előirányzata is aktív, amennyiben 450 millió pengő bevétellel szemben 448 millió pengő az előirányzott kiadás. Az egyes állami üzemek közül egyedül a Postatakarékpénztár nem irányoz elő bevételi többletet, míg a többi üzemek jelentékeny beruházásokat is számba vettek. Az államvasutak jelentékeny beruházásai között nem szerepel a Budapest—Hegyeshalmi vonal elektrifikálása, amely a Talbot-kölcsön terhére fog megtörténni. Az új költségvetésben már a tervezett további adócsökkentések is számításba vannak véve s beruházásokra 40 millió pengő irányoztatott elő a népszövetségi kölcsönből akkorra még megmaradó és felszabadítandó mintegy 30 millió pengőn felül.

Az általános gazdasági helyzet.

A fizetéseképtelenségek száma júliusban és augusztusban egyaránt esökkenő irányzatot tüntet fel s ezt az egész év folyamán mutatkozó javulással együtt a hitelválság megszűnésének biztosítékául tekinthetjük. A július folyamán bejelentett fizetéseképtelenségek száma az előző hónapéhoz képest 9.6%, az augusztusban bejelentettek száma további 26% esökkenést mutat, míg a passzívák összege júliusban 14.3%-kal, augusztusban 24%-kal kevesbedett. Már a júniusi létszám az új nyilvántartás óta az eddigi legkedvezőbb eredményt mutatta, a további haladás folytán tehát egyre inkább remélhető, hogy újabb visszafejlődésre nem kell számítanunk. A jelenlegi helyzet általában megfelel a normális kereteknek a mai gazdasági élet viszonyain belül.

A m. kir. központi statisztikai hivatal az OHE adatszolgáltatása alapján a fizetéseképtelenségi esetekről következően tájékoztat:

1927. évi	Az OHE-nél, illetve a PK-nál bejelentett		A bíróságnál nyitott		Az összes új fizetéseképtelenségek száma
	magán-egyezségek	kényszer-egyezségek	csődök száma, melyeket kényszer-egyezség nem előzött meg	kényszer-egyezségek száma	
	s z á m a				
július ...	12	46	8	—	66
augusztus ...	8	21	19	1	49

A foglalkozási ág szerinti megoszlás lényegében nem változott, vezet a kereskedelem s az egyes kereskedelmi ágak között a textilkereskedelem. A vidék részesedése most is kb. 70%, míg a passzívák összegénél júliusban a vidék érdekeltsége a szokottnál nagyobb arányú volt.

A konjunkturakutatás intenzivebb megindulásával áll összefüggésben, hogy július 1-től az óvás felvételére jogosított közjegyzők, illetve járásbírók adatszolgáltatása alapján az óvatolt váltókról is kimutatást készít a központi statisztikai hivatal. Az erről szóló ideiglenes kimutatás, melyből még néhány adatszolgáltató hely kimutatása hiányzik, a következő képet mutatja:

1927. évi	Óvatolt váltók								Óvatolt váltók összesen	
	100 alul		100 és 1000 P között		1000 és 2000 P között		2000 P felül		drb	P
	drb	P	drb	P	drb	P	drb	P		
július	1166	80.689	5038	1,799.610	655	998.007	390	2,077.637	7249	4,955.943
augusztus ...	1366	98.531	6239	2,305.546	915	1,384.050	541	2,781.828	9053	6,569.955

Meg kell jegyeznünk, hogy ezen kimutatás csak az óvatolt váltókról szólva, nem tartalmazza természetesen az összes nem fizetett váltókat, amennyiben az elfogadó elleni váltókereset fenntartására óvás felvétele nem szükséges. Így tulajdonképpen a gazdaváltók jelentékeny része az, amely nem fizetés esetében sem kerül be a kimutatásba. A gazdák ugyanis túlnyomórészt jelzálogi lekötés mellett jutnak csupán váltókölesönhöz s így egyetlen elfogadói aláírással ellátott váltójuk peresítéséhez óvás felvétele nem szükséges.

A székesfővárosi statisztikai hivatal kimutatása szerint volt Budapesten:

1927. évi	Üzletnyitás	Üzletbeszünetés	Cégbejegyzés	Cégtörlés
júliusban	681	394	38	19
augusztusban	744	353	57	14

Július és augusztus hónapokban valamivel csökkent az üzletkezdések száma, de körülbelül annyival csökkent az üzletmegszünések száma is, úgy-hogy az üzletek száma az előző hónapoknak megfelelő arányban növekedett ismét.

A lakásépítés terén július—augusztus hónapokban lényeges változás nem történt. A magánvállalkozók által épített bérházak közül ismét több elkészült s többnek az építtetése is megkezdődött. Részben a lakásinség némi csökkenésének, főleg azonban az új házak magas lakbérének tudható be, hogy az épülő új házakban a lakások kiadása jóval lassúbb és nehezebb tempóban történik, mint azelőtt. A lakások végleges felszabadítása további két esztendőre eltolódott, amikor is az aranybér 100%-a lesz fizetendő, negyedévi fokozatos emelkedés útján. Úgy a köztisztviselőknél, mint a magántisztviselőknél élénk mozgalom indult meg, hogy a lakásbérek lehetőleg összhangba hozassanak a tényleg fizetendő lakbérékkel.

A budapesti zálogházak forgalma a fővárosi statisztikai hivatal kimutatása szerint a következő képet mutatja:

júliusban:

zálogfelvétel	133.111	tétel	2,487.342	pengő értékben
zálogkiváltás	106.102	«	1,830.429	«
árverés	3.543	«	33.260	«

a u g u s z t u s b a n :

zálogfelvétel	125.995	tétel	2,457.674	pengő értékben
zálogkiváltás	115.723	«	1,982.574	«
árverés	4.900	«	49.828	«

Az előző hónapokhoz képest a zálogfelvételek és kiváltások száma lényegesebb változást nem mutat és nagyjában megfelel a nyári hónapok szokott forgalmának. Lényegesebb a csökkenés az árveréseknél, amit azonban inkább átmeneti változásnak tekinthetünk csupán.

A pénzügyi helyzet.

A Budapesti Giro- és Pénztáregylet által lebonyolított *gyorsutalványforgalom* igénybevétele volt:

1927. évi	Forgalom		Napi átlagos forgalom		Egy gyorsutalvány átlagos értéke pengő
	pengő	gyorsutalvány darabszáma	pengő	tétel-száma	
július	141,318 292	6417	5,435.319	247	22.023
augusztus	157,713.095	7124	6,308.524	285	22.137

A forgalom némi emelkedést tüntet fel, ami nem csupán a forgalom darabszámában, hanem a gyorsutalványok átlagos értékének emelkedésében is kifejezésre jut.

A Budapesti Leszámoló Egylet *giroforgalma* volt:

júliusban	48,671.131 P
augusztusban	51,235.590 «

Utóbbinak, valamint a gyorsutalványforgalomnak együttes összege:

júliusban	189,989.423 P-t
augusztusban	208,948.685 «

tett ki, ami a fejlődő forgalmat megfelelő kifejezésre juttatja.

A forgalomban levő tényleges fizetési eszközök mennyisége júliusban 38.5 millió pengővel, augusztusban pedig 6.4 millió pengővel emelkedett, amiből a váltópénz mennyiségének növekedése mindkét hónapban 0.3—0.3 millió pengőt tett ki. A tényleges és virtuális jegyforgalom júliusban 16.1 millió pengővel, augusztusban pedig 36.8 millió pengővel volt magasabb, mint az előző hónapok végén. E változások oka leginkább a girokövetelések állományának változásával van összefüggésben. A váltótárca júliusban ismét emelkedett, míg augusztusban 10.3 millió pengővel csökkent, ami arra mutat, hogy a termés finanszírozása nem jelentett nagyobb arányú igénybevételt. Az érc- és devizakészlet júliusban 3.3 millió pengővel, augusztusban 24.6 millió pengővel emelkedett, ezen összesen 27.9 millió pengőből az aranykészletre 7.9 millió pengő esik, a többi a devizakészlet emelkedése. A fedezeti arány július végén 46.3%, augusztus végén 47.5% volt. A leszámítolási kamatláb változatlanul 6%.

A tényleges forgalomban levő váltópénzek mennyiségének változását az egyes bankhetek végén a következő összeállítás mutatja, millió pengőkben:

július	7.	39.461
«	15.	39.317
«	23.	39.039
«	31.	39.368

augusztus 7.	39.842
" 15.	39.858
" 23.	39.573
" 31.	39.633

A Nemzeti Bank váltópénztáraiban foglalt váltópénzeket is hozzászámítva, július 31-én 43.410 millió pengő, augusztus 31-én pedig 43.67 millió pengő váltópénz került forgalomba.

A pénzpiac helyzete kielégítő volt. Az augusztusi ultimó simán bonyolódott le. A magánkamatláb ugyanazon a szinten volt, mint júniusban. Némi feszültség volt érezhető, mert míg más esztendőkből ezidőtájt már megtörtént a gabona értékesítésének jelentékeny része, ezidén még nem szabadultak fel azok a jelentékeny tőkék, melyeket a mezőgazdaság tart lekötve, sőt a mezőgazdaság is újabb hitelügyekkel jelentkezett. A külföldi piacról ugyan bőségben áll rendelkezésre rövid lejáratú hitel, azonban már csak külkereskedelmi mérlegünk állandóan növekvő passzivitása is kívánatos teszi, hogy a külföldi hitelezést csak a feltétlen szükséges mértékben vegyük igénybe. A Nemzeti Bank és a Pénzügyi Központ a szükséges tőkék zavartalan rendelkezésre bocsátása tekintetében a szükséges intézkedést megtette. Több vezető pénzügyintézetünk sikerrel biztató tárgyalásokat folytat a tárcájában levő záloglevelek külföldi elhelyezése, esetleg újabb és további záloglevél kihelyezése iránt, ami igen jelentékeny tőkét szabadíthatna fel. Ha ez a tranzakció sikerrel jár, megszűnik pénzügyintézeteink erős immobilizációja, ami a pénzkinálat növekedésében s az ezzel együttjáró kamatszökkenésben juthat kifejezésre.

Az ipari kölcsön ügyének megoldása őszre marad, amikor az ingó jelzálogjavaslatból is törvény lesz. Az ipari kölcsön főleg a kisiparosokra nézve bír nagy jelentőséggel, mert mértékadó kormányhelyről jelentékeny biztatást kaptak, hogy régóta húzódó hitelügyük annak keretében nyer megoldást.

Sorra megjelentek már a fővárosi nagy intézetek félévi mérlegei, amelyek kedvező képet nyújtanak a pénzügyintézetek kereseti viszonyairól és minden jel arra mutat, hogy a bankok második féléve is hasonló eredménnyel fog zárulni. A kimutatott nagyobb nyereségek természetesen lehetővé fogják tenni az 1927. évi osztalék felemelését és számítás szerint ezen üzletév után átlag 15—20%-kal magasabb dividendát remélhetnek a részvényesek. Ennél még kedvezőbb a helyzet az iparvállalatok túlnyomó nagy részénél.

Kedvező előjelnek tekinthetjük a nemzetközi és a belföldi tőkepiac szempontjából azon körülményt is, hogy a budapesti bankok tőkeemelésre készülnek. A kibocsátandó új részvényeket az egyes intézetek túlnyomó részben külföldi üzletbarátaiknál szándékoznak elhelyezni.

A postatakaréknál és a tizenhárom legnagyobb budapesti pénzügyintézetnél elhelyezett *betétek álladéka* következőképen alakult:

	július 31.	augusztus 31.
	pengő	pengő
<i>Takarékbetétek :</i>		
a) pengőben.....	303,491.077	306,331.800
b) idegen valutában	20,528.815	19,673.368
<i>Folyószámlabetétek :</i>		
a) pengőben.....	384,306.581	428,995.921
b) idegen valutában	180,414.139	208,717.464
A betétek fősszege :	888,740.612	963,718.553

A takarékbetétek állománya júliusban 15·5 millió pengővel, augusztusban pedig 2 millió pengővel emelkedett. A két hónapi emelkedés együtt felülmúlja az előző kéthónapi emelkedés összegét, de nem éri el az ezévi átlagot. A folyószámlabetétek növekedése a két hónapban együtt 48 millió pengőt tett ki, ami az átlaghoz képest jelentékeny emelkedés, különösen ha figyelembe vesszük, hogy júliusban nem emelkedés, hanem csökkenés fordult elő. Meg kell azonban jegyeznünk, hogy az augusztusi jelentékeny emelkedés valószínűleg a külföldi rövidlejáratú hitelek igénybevételével vannak összefüggésben, amelyeket pénzügyintézetünk túlnyomó részben folyószámlán kezelnek. Július végén a takarékbetétek az 1913. évi állománynak 32·3%-át, augusztus végén 32·5%-át érték el.

A budapesti tőzsdén jegyzett részvények árfolyamának az utolsó három hónapban való mozgalmát a következő táblázat mutatja:

A részvénytársaság megnevezése	Indexszám (1913 dec. 31 = 100) az 1913. évi részvényállományt érintő tőkeváltozások számba- vételével				Az összes tőkeváltozások számbavételével		
	1926 XII. 31.	1927 VI. 30.	1927 VII. 31.	1927 VIII. 31.	1926 XII. 31.	1927 VII. 31.	1927 VIII. 31.
I. Bankok	9·1	10·3	10·4	10·6	13·5	16·6	16·9
II. Takarékpénztárak ...	5·3	7·1	7·7	7·3	10·6	15·4	16·5
III. Biztosító társaságok	6·3	9·6	10·0	10·3	7·6	11·4	11·4
IV. Gözmalmok	14·3	13·4	13·5	14·7	18·2	17·8	19·2
V. Bányák és téglagyárak	44·1	70·5	71·2	77·4	55·3	91·1	98·9
VI. Könyvnyomdák	16·5	39·4	40·1	32·2	37·4	90·6	71·0
VII. Vasművek és gép- gyárak	28·8	38·8	40·0	42·1	33·5	46·9	49·3
VIII. Közlekedési vállalatok	8·1	9·1	9·0	9·5	11·8	13·3	14·1
IX. Cukorgyárak	73·2	82·9	83·6	89·7	83·4	94·4	100·9
X. Gyár- és villamosági vállalatok	81·9	108·1	101·7	106·0	127·8	158·1	164·3
XI. Sörgyárak és szesz- ipari vállalatok	58·3	86·5	87·5	101·1	106·9	168·5	196·8
XII. Szállodák és gyógy- fürdők	32·4	47·7	47·7	46·7	56·5	82·7	81·1
XIII. Textilipari vállalatok	29·3	30·2	29·8	31·5	40·4	50·5	51·1
XIV. Vegyészeti vállalatok	21·8	33·5	36·4	36·0	24·0	38·9	38·6
XV. Különbféle vállalatok	36·3	47·4	47·1	55·9	64·0	78·1	92·0
Az összes részvények indexe	15·6	20·6	20·9	22·0	22·4	30·8	32·7

A részvényindex úgy júliusban, mint augusztusban némi emelkedést mutat, bár az emelkedés a részvények egyes kategóriáira nem terjedt ki. Az átlagos áprilisi színvonalat, mely a szanálási időnek megkezdése óta általában a legkedvezőbb árfolyamokat mutatta, nem érte ugyan még el, azonban a májusi árfolyamesökkenés jelentékeny részét már behozta az újból fellendülő egészségesebb irányzat. Különösen jelentékenynek tekinthetjük a javulást a múlt év decemberi színvonalhoz képest, amellyel szemben a javulás közel 50%-os. Ismételten rámutatunk arra a körülményre, hogy a budapesti tőzsde, amely békében majdnem teljesen a bécsi tőzsde irányzatának hatása alatt állott s ezen függőségét még a háború után is jóideig megőrizte, nehezen tud az önálló értékeléshez hozzácsokni s újabban Berlintől függ erősebben. Az ezidei árfolyamhullámozás is jelentékeny részben ezen külső függőség eredménye. Igaz ugyan, hogy jelenleg Berlinhez hasonlóan egyformán idegen tőkétől függünk, ez azonban még nem lenne ok arra, hogy a belső okok eredményezte berlini hullámozásra a pesti tőzsde is olyan élénken reagáljon.

A mezőgazdaság helyzete.

A búza terméseredménye úgy mennyiségre, mint főleg minőségre teljesen megfelel a várakozásnak. A szem acélos és hektoliterenkénti minőségi súlya 78—81 kg. közt váltakozik. Országos átlagban 79.42 kgr. (Múlt évben 75.46 kgr.) A búza folyó évi valószínű learatott területe nagybirtokon 826.023 kat. hold, kisbirtokon 1.920.432 kat. hold. Az okt. 9-iki hivatalos becslésjelentés szerint termett nagybirtokon 6.758.764 q (holdankénti átlag 8.18 q), kisbirtokon 13.880.651 q (holdankénti átlag 7.23 q). Összes búzatermésünknek tehát 32.7%-a nagybirtokon termett és 67.3%-a kisbirtokon.

A rozs minőségi súlya országos átlagban 71.59 kg. Valószínűleg learatott terület nagybirtokon 352.528 kat. hold, kisbirtokon 809.783 kat. hold. Termett becslés szerint nagybirtokon 1.943.089 q (holdankénti átlag 5.51 q), kisbirtokon 3.783.696 q (holdankénti átlag 4.68 q). Az összes rózstermés 35%-a nagybirtokon, 65%-a kisbirtokon termett.

Az árpa minőségi súlya országos átlagban 65.59 kg. Valószínű learatott terület nagybirtokon 238.601 kat. hold, kisbirtokon 472.025 kat. hold. Termett becslés szerint nagybirtokon 1.857.047 q (holdankénti átlag 7.84 q), kisbirtokon 3.219.945 q (holdankénti átlag 6.82 q). Az összes árpatermés 36.6%-a nagybirtokon, 63.4%-a kisbirtokon termett.

A zab minőségi súlya országos átlagban 46.96 kg. Valószínű learatott terület nagybirtokon 211.768 kat. hold, kisbirtokon 235.841 kat. hold. Termett becslés szerint nagybirtokon 1.581.917 q (holdankénti átlag 7.46 q), kisbirtokon 1.570.375 q (holdankénti átlag 6.66 q). Az összes zabtermés 50.2%-a nagybirtokon, 49.8% kisbirtokon termett.

A tengeri folyó évi valószínű területe nagybirtokon 520.605 kat. hold, kisbirtokon 1.299.991 hold; várható termés nagybirtokon 5.739.080 q (holdankénti átlag 11.03 q), kisbirtokon 11.863.322 q (holdankénti átlag 9.13 q). Az összes tengeritermés 32.7%-a nagybirtokon, 67.3%-a kisbirtokon termett.

A burgonya gyengébb termést ígér. Valószínű terület nagybirtokon 121.423 kat. hold, kisbirtokon 318.946 kat. hold. Várható termés nagybirtokon 5.874.293 q (holdankénti átlag 48.38 q), kisbirtokon 12.197.912 q (holdankénti átlag 38.24 q). Az összes burgonyatermelés 32.4%-a nagybirtokon, 67.6%-a kisbirtokon termett.

A terméseredmény adatai az előző két év adataival együtt a következő képet mutatják:

	m é t e r m á z s á k b a n :		
	1925	1926	1927
búza	19,506.500	20,386.825	20,445.074
rozs	8,261.200	7,980.011	5,732.785
árpa	5,536.820	5,553.891	5,076.992
zab	3,705.900	3,600.067	3,152.292
tengeri	22,345.481	19,443.212	11,863.322
burgonya	23,005.057	18,746.228	12,197.992

Bár az ezévi adatok egyelőre ideiglenesek és esetleg némi javulásra lehet kilátás, mégis a terméseredmény előreláthatólag messze elmarad a múlt évi eredménnyel szemben.

Főzelék és gyümölcsforgalmunk a Máv. jelentése alapján f. évi május 1-től augusztus végéig a következő képet mutatják:

Saláta és káposzta	633	vason, ebből külföldre	284	vason (Ausztria)
Uborka	1029	«	835	« (Ausztria, Németország, Csehország)
Zöldség és főzelék	352	«	15	«
Zöldhorszó és zöldbab	168	«	12	« (Ausztria)
Zöldpaprika	118	«	14	« («)
Paradicsom	90	«	39	« (Ausztria, Csehország)
Hagyma	303	«	168	« (Ausztria, Csehország, [Németország])
Cseresznye és meggy	238	«	221	« («)
Barack	222	«	184	« («)
Alma	1801	«	1144	« («)
Szilva	997	«	886	« («)
Szőlő	107	«	26	« («)
Dinnye	753	«	123	« («)

Szőlőből az országos átlagtermés közepesen aluli. Az eddig szüretelt mustok ára 50—80 fillér között mozog. Az óbor ára 80—140 fillér.

Az ezévi világtermés felette kedvező volt. Számszerűleg 359.151 millió métermázsára becsülik a világaratás eredményét, amelynél jobb termés 1915 óta nem volt. Európában nálunk és Oroszországban, a búzaterméstől, eltekintve, gyengébb volt a termés, mint előző évben, minden más jelentékenyebb gabonatermelő államban jóval kedvezőbb volt, kivéve a tengerit. Ugyanez a helyzet az Unióban és Kanadában is, úgy hogy termésfeleslegünk elhelyezése némi gondot fok okozni, bár termésünk minőségileg messze felülmúlja az előző évi termelést.

Az Országos Földbirtokrendező Biróság, amint tudvalevő, év végével meg fog szünni s helyébe a kormány állandó jellegű Földbirtok Biróság felállítását tervezi. A gazdaérdekeltségek egyik legfontosabb tényezője, az Országos Magyar Gazdasági Egyesület ez ellen a terv ellen élénken tiltakozott.

A munkásviszonyok az egész aratás és cséplés alatt kielégítőek voltak. Komolyabb zavarok sehohsem történtek. A munkások mindenütt el tudtak helyezkedni, sőt sokhelyütt munkáshiány mutatkozott. Az ingatlanforgalom országszerte igen lanya, csak a főváros környékén, Kecskemét vidékén és Szabolcsmegyében tapasztalható élénkebb földvételkedv, emelkedő árak mellett. Ezzel ellentétben Békésmegyében a földárak a gyenge kereslet folytán csökkennek, emiatt a parcellázások árát lényegesen mérsekélni kellett. Az állatárak a takarmányhiány miatt csökkennek.

A budapesti gabonatőzsde jegyzései voltak:

	július végén	augusztus végén
77 kgs. tiszavidéki búza ...	29.75	30.85
rozs ...	26.40	28.30
takarmányárpa ...	23.75	25.75
tengeri (regi) ...	22.90	25.—

Az ipari helyzet.

Magyarország kőszén és barnakőszén külkereskedelmi forgalma 1927 július—augusztus hónapjaiban országok szerint csoportosítva, a központi statisztikai hivatal adatai szerint, a következőképen alakult:

Származási, illetve rendeltetési ország	Behozatal				Kivitel			
	kőszén	barna- szén	kőszén	barna- szén	kőszén	barna- szén	kőszén	barna- szén
	mennyiség métermázsákban							
	július		augusztus		július		augusztus	
Ausztria ...	22.145	5.100	10.735	4.450	20.300	65.750	22.348	58.230
Cseh-Szlovákia ...	240.421	300	234.822	313	—	24.010	150	20.554
Románia ...	—	—	—	—	33.350	8.600	33.150	7.200
S. H. S. állam ...	—	12.500	—	16.700	68.214	59.417	36.990	49.525
Németország ...	6.100	—	5.950	—	2	—	—	—
Lengyelország ...	771.747	—	704.048	—	—	—	—	—
Bulgária ...	—	—	—	—	4.100	—	—	—
Összesen ...	1.040.413	17.900	955.555	21.463	125.966	157.777	93.638	135.509

Vagyis szénbehozatalunk összesen

júliusban ... 1,058.313 q
augusztusban ... 977.018 q volt,

míg szénkivitelünk mennyisége

júliusban	183.743 q
augusztusban	229,147 q-t tett ki.

Szénbehozatalunk úgy július, mint augusztus hónapokban lényegesen emelkedett, ami a bekövetkező téli hónapokra való szénszükséglet előre való gondoskodásáról tanuskodik. Szénkivitelünk mennyisége szintén némi emelkedést mutat fel, ez azonban csak a rendes havi hullámszám keretein belül mozog. Szénexportunk, mint az előző hónapokban is, Jugoszlávia felé tendál, míg szénszükségletünket elsősorban Lengyelország fedezi most is. Széntermelésünk eredménye az elmúlt két hónapban következő volt:

	köszén	barnaszén
július	644.567 q	4,524.339 q
augusztus	665.088 q	5,006.943 q

ami az előző hónapok teljesítményével szemben növekedő termelést mutat.

A fővárosi elektromos művek által szolgáltatott motoráram mennyisége volt:

júliusban	9,900.948 kilowattóra
augusztusban	10,051.410 «

ami az előző hónapok átlagfogyasztását lényegesen felülmúlja.

A munkanélküliek számának csökkenése július—augusztus hónapokban ismét folytatódott, bár némileg kisebb mértékben, mint az előző hónapokban. Az előző hónaphoz képest a csökkenés júliusban 3.3%-ot, augusztusban további 2.1%-ot tett ki. Míg az előző év megfelelő hónapjához viszonyítva a csökkenés júliusban 50.3%, augusztusban pedig 48.9%. A nemek szerinti megoszlást illetőleg, a munkanélküliek között ismét a férfiak arányszáma emelkedett s augusztus végén már a munkanélküliek közül 85.8% férfi volt. Területi megoszlás szerint a munkanélküliek 70%-a budapesti, 30%-a vidéki volt. Foglalkozási ágak szerint növekedett a munkanélküliség az építőiparban, vas- és faiparban, csökkent az élelmezési iparban. Állandóan egyformán súlyos a munkanélküliek helyzete a szellemi munkásoknál.

A munkanélküli *keresztényszocialista szakszervezeti tagok* létszáma volt:

július végén... ..	982
augusztus végén	1172

A szociáldemokrata szakszervezetek kimutatása szerint tagjaik közül munkanélkül volt:

július végén	11.701	ebből budapesti... ..	7869
augusztus végén	11.247	« «	7527

Az *Országos Munkásbiztosító* taglétszáma volt:

	férfi	nő	összesen
július végén	221.279	135.737	357.016
augusztus végén	240.380	142.272	382.652

ami az előző hónapokkal szemben érdemleges változást nem mutat.

Kereskedelem.

Az általános árszínvonal júliusban változatlan maradt, míg augusztusban csekély mértékben emelkedett. Az emelkedést az ipari anyagok és termékek indexszámának 138-ról 141-re való emelkedése idézte elő, míg az

élelmezési cikkek és mezőgazdasági termékek indexszáma 126-ról 125-re csökkent. Természetes azonban, hogy az átlagos indexen belül mindkét hónap alatt voltak további eltolódások is. A múlt év utolsó napján érvényben volt árakat 100-zal véve egyenlőnek, az indexszámok változása 1927 év folyamán a Magyar Statisztikai Szemle kimutatása szerint a következő volt:

		Nagykereskedelmi index	Létfenntartási index
1926	XII.	100	100
1927	I.	100·8	101
«	II.	102·4	102·9
«	III.	101·6	102·9
«	IV.	103·2	105·3
«	V.	105·6	107·1
«	VI.	105·6	107·3
«	VII.	105·6	105
«	VIII.	106·3	106·7

Amint fenti összeállításból látható, ez év folyamán a drágulás, vagyis a pénz belső vásárlóerejének csökkenése 6—7%-ra tehető, amit nem tudunk teljes nyugalommal szemlélni és sokkal nagyobb szociális hatást remélnénk attól, ha az illetékes fórumok vizsgálódása ebben az irányban is kiterjedne, mint ha ez a vizsgálódás csupán az évadszerű piaci termékek árának vizsgálatára szorítkozik.

A központi statisztikai hivatal által összeállított nagykereskedelmi árindex a következő:

	1926 XII. 31.	1927 VII. 31.	1927 VIII. 31.
Élelmiszerek és mezőgazdasági termékek	120	126	125
Ipari anyagok és termékek	130	138	141
Az összes árúk átlaga	126	133	134
Változás az előző hóval szemben	—	—	+0·7

A létfenntartási költségek júliusban csökkenést mutatnak, ami főleg az élelmezési cikkek olcsóbbodásával állt összefüggésben, míg az augusztusi újabb emelkedés kiterjedt úgy az élelmezésre és a ruházkodásra, mint a fűtés és a lakás költségeire. A drágulás aránya az egyes főszükségleti csoportoknál következő volt: élelmezés 0·4%, ruházat 1·1%, fűtés és világítás 0·5%, lakás 7·7%.*)

A létfenntartási indexek a következő képet mutatják:

	A Statisztikai Szemle szerint		A Pester Lloyd szerint laktér nélkül
	laktérrel	laktér nélkül	
1926 dec. 31.	105	119	115·9
1927 július 31.	110·5	124·5	120·57
1927 augusztus 31.	112	125·2	118·58

*) Magyar Statisztikai Szemle 1927. évf. 9. sz. 885. old.

A budapesti közraktárak forgalma a székesfővárosi statisztikai hivatal adatai szerint a következően alakult:

1927. évi	Készlet a hó elején	Beraktározás	Kiraktározás	Készlet a hó végén
a) összes forgalom métermázsákban				
július	128.026	53.433	65.398	116.061
augusztus	116.061	110.323	72.531	153.853
b) biztosítási érték pengőben				
július	3,840.800	1,780.200	1,900.600	3,720.400
augusztus	3,729.400	3,381.100	2,208.500	4,893.000

A közraktári forgalom, az új termés betakarítása után, lényeges emelkedésnek indult s nagyjában megfelel az előző évi azonos időszak forgalmának.

Magyarország külkereskedelmi forgalmáról a központi statisztikai hivatal adatszolgáltatása alapján a következő képet nyújthatjuk:

1927. évi	Behozatal	Kivitel	Különbség
	millió pengőben		
január	74·2	58·3	— 15·9
február	79·1	54·7	— 24·4
március	97·9	63·4	— 34·5
április	92·3	53·7	— 38·6
május	93·2	61·1	— 32·1
június	84·5	51·4	— 33·1
július	89·1	58·0	— 31·1
Összesen ...	610·3	440·6	—209·9
1926 január—július hónapokban	491·0	402·0	— 89

Amint az előző év megfelelő adataival összehasonlítva kitűnik, kivitelünk értéke az első két hónapban, egész minimális eltéréstől eltekintve, ugyanannyi volt, mint az előző évben. Ezzel szemben ez év első két hónapjában behozatalunk mennyisége 119·3 millió pengővel nagyobb értékű volt, mint az előző év ugyanezen időszakára. Úgy június, mint július hónapokban kereskedelmi mérlegünk passzívája körülbelül ugyanannyival növekedett, mint az előző hónapokban. Legnagyobb az emelkedés az előző évvel szemben a fa, gépek, készülékek, kikészített bőrök és nyers fémek behozatalánál. Jelentékenyebb visszaesés csak a rizsbehozatalnál tapasztalható. Tekintve, hogy fizetési mérlegünk helyzetét a kereskedelmi mérleg passzívája mellett külföldi tartozásainknak évi 140 millió aranykoronára becsült kamatjáruléka is terheli, a kereskedelmi mérleg passzivitása egyre inkább a gazdasági élet előterébe kerül. Ipari érdekeltségeink vámvédelmet és a belső ipar fejlesztését kívánják, mezőgazdasági érdekeltségeink pedig az iparvédelem csökkentését és az agrárexport növelését kívánják. Közben ott áll a fogyasztó, a lakosságnak jelentékeny részét tevő munkás

és tisztviselő, akit akár az egyik, akár a másik megoldás sujtana a belső drágulás emelkedésével.

Közlekedésügy.

A magyar királyi államvasutak május—júniusi árúforgalmáról a következő adatok tájékoztatnak:

1927. évi	Gyorsárú		Darabárú		Kocsirakomány	
	tonna	tonna-kilométer	tonna	tonna-kilométer	tonna	tonna-kilométer
május ...	22.536	2 520.950	40.542	5,060.000	1,660.324	184,540.447
június ...	21.627	1,449.925	40.514	5,001.650	1,595.025	178,041.214

A magyar királyi államvasutak vonalain átfutó forgalom júniusban 36.521 tonna, 8,869.154 tonnakilométer, júliusban 40.433 tonna, 8,735.613 tonnakilométer volt, ami lényegesebb változást nem mutat az előző hónapok átlagteljesítményével szemben.

A Máv. vonalain szállított egyes fontosabb árucikkek forgalma volt:

	Március		Április	
	tonna	tonna-kilométer	tonna	tonna-kilométer
árpa ...	2.533	341.955	1.373	185.335
búza és kétszeres ...	32.701	3,793.316	19.406	2,251.096
rozsa ...	11.713	1,358.708	5.667	657.012
tengeri ...	24.172	3,674.144	15.490	1,714.880
zab ...	4.697	634.095	2.912	393.120
egyéb gabonanemű ...	750	90.000	732	87.840
gabonaneműek összesen	76.566	9,892.218	45.580	5,289.283
ásványszén, koks, brikett és lignit ...	311.877	29,628.315	335.908	31,911.260
bányafa ...	17.159	2,488.055	14.022	2,033.190
gömb- és rönkfa ...	27.660	4,149.000	21.728	3,259.200
tüzifa ...	106.239	12,217.485	106.893	12,292.270
talpfa ...	3.092	448.340	3.501	507.645
szőlőkaró ...	2.903	420.935	546	79.170
fűrészelt, hasított, ácsolt fa ...	88.686	13,302.900	77.817	11,672.550
faneműek összesen	245.739	33,026.715	224.512	29,844.025

A központi statisztikai hivatal adatszolgáltatása alapján Magyarország gépjárműveinek állománya volt:

	automobil	motorkerékpár	összesen	ebből vidéken
augusztus 1.-én ...	11.383	4227	15.610	36·6
szeptember 1.-én ...	11.823	4516	16.339	37·8

Fenti gépjárművekből volt szeptember elsején 7439 személykocsi, 2516 teherkocsi, 338 autobusz, 1058 bérautó, 472 egyéb gépkocsi, 566 melléküléssel kerékpár, 3950 mellékülésküli motorkerékpár.

A géperejű járművek száma júliusban 4·7%-kal, augusztusban szintén 4·7%-kal gyarapodott. A motorkerékpárok erősebb ütemű gyarapodása

folytán szeptember elsején az ország gépjárműállományának már 27.6%-a motorkerékpár volt.

Budapest forgalmára vonatkozólag a székesfővárosi statisztikai hivatal a következő adatokat közli:

1927. évi	Behozatal		Kivitel	
	vasúton	hajón	vasúton	hajón
	m é t e r m á z s a			
június	3,946.168	1,970.927	1,217.033	86.052
július	3,848.832	1,965.861	1,139.939	76.168
augusztus	4,108.126	1,874.135	1,226.379	68.391

A Budapestre érkezett hajók száma volt:

júliusban... ..	1626
augusztusban	1754

A Budapestre érkezett idegenek száma volt:

júliusban	21.134	ezek közül külföldi... ..	8658
augusztusban	24.878	« « «	9839

Szociálpolitika.

A munkások órabére a központi statisztikai hivatal kimutatása szerint a következő volt:

	1927 április	1927 május	1927 június
bádogos	0·75 P	0·65 P	0·73 P
asztalos	0·65 «	0·69 «	0·70 «
szabó	0·56 «	0·56 «	0·67 «
kőműves	0·78 «	0·80 «	0·90 «
napszámos	0·53 «	0·48 «	0·49 «
gyárimunkásnő	0·30 «	0·34 «	0·35 «
napszámosnő	0·45 «	0·31 «	0·40 «

Augusztus közepén a vasiparban fordult elő bérjavítási követelésből kifolyólag nagyobbarányú sztrájkmozgalom. A legnagyobb fővárosi és környékbéli üzemekben körülbelül 12.000 munkás szüntette meg a munkát és körülbelül 10%-os fizetésjavítást követelt. Miután az egyezkedési tárgyalások hosszú időn keresztül eredménytelenek maradtak, a közvetítést a kormány, illetőleg a népjóléti miniszter vette a kezébe és rövid időn belül sikerült létrehozni a megállapodást, amely egyes üzemek szerint váltakozik s a lehetőséghez képest az alacsonyabb bérkategóriáknál nagyobb százalékban, a magasabb bérkategóriáknál kisebb százalékban honorálja az előterjesztett kívánásokat. A munkások hangulata elég békülékeny volt s a munkaadók sem zárkóztak el mereven, úgy hogy a sztrájk nyugodt körülmények között folyt le és nyert befejezést. Érdekes megjegyezni, hogy míg eddig a rendőrhatalóság kísérte figyelemmel a sztrájkmozgalmakat s az egyezkedési tárgyalásokat is rendszerint egy rendőrtisztviselő vezette, addig most az államhatalom álláspontja a bérharcokkal szemben annyiban

módosult, hogy most az egyezkedési tárgyalásokat közvetlenül a kormányhatalom egyik tényezője irányította és személyes közreműködésének köszönhető a siker nem csekély része. E közbelépést a sajtó és a felek nem egyforma megítéléssel kísérték ugyan, de kétségtelen, hogy a minél magasabb tekintély közbeavatkozását csak örvendetes előjelnek tekinthetjük, természetesen ez az aktus maga után kell hogy vonja eme tevékenység általános gyakorlását is.

A hadikölesönök valorizációja tekintetében a kormány, úgy látszik, véglegesen kitart eddigi álláspontja mellett és az állami tartozások tekintetében semmiféle valorizációnak nem hajlandó tért engedni. Szükségesnek látja azonban a karitativ valorizációt még pedig oly módon, hogy a háború fizikai rokkantjaihoz hasonlóan a háború anyagi rokkantjait, azokat, akik vagyonukat hadikölesönjegyzés folytán veszítették el, szintén segélyezni fogja. Alig hihető, hogy ez a segélyezés nagyobb arányú lehessen, mint a fizikai rokkantaké, mindenesetre előnye az, hogy a spekuláció mesterkedéseinek teljes meggátlására módot nyújt.

Ifj. Rác Lajos.

Kereskedelmi mérlegünk passzivitása.

A Magyar Közgazdasági Társaság ankétja.

1927 november—december.

Éber Antal elnök:* Mikor a Magyar Közgazdasági Társaság igazgatóválasztmányja a nyár előtti felolvasó-ciklus befejeztével az őszi program megállapításához látott, úgy találtuk, hogy ezen őszi munkaprogramunk tengelyébe a külkereskedelmi mérleg passzivitásának kérdését, mint a legfontosabb és legégetőbb gazdasági kérdést kell állítanunk. Azóta — sajnos — ez az elhatározásunk még erősebb igazolást nyert, mert az 1926. év első kilenc hónapjának összesen 82 millió pengőt kitevő passzivitásával szemben az idei év első kilenc hónapi passzivitása már 282 millió pengőre rúg, oly összegre tehát, amely nagyságánál fogva méltán aggodalmakat kelthet. Amikor Társaságunk 1922. évi közgyűlésén Szabóky Alajos, az Országos Statisztikai Hivatal akkori igazgatója, Magyarország külkereskedelmi mérlegéről nagyérdekű előadást tartott, előadásának lényegét a következő tömör s megcáfolhatatlanul helyes szavakban foglalta össze: „Mint tőkeszegény ország, melynek fizetési mérlege passzív, külkereskedelmi forgalmunk kiviteli többlete útján mutassuk meg képességünket a külföldi követelések kamatainak fizetésére és az esedékes részletek törlesztésére.“ Méltóztassanak elgondolni, hogy közgazdasági politikánknak attól a helyesen kitűzött végcéljától, amelyet Szabóky előadásából most idéztem, milyen messze estünk akkor, amikor kilenc hónap passzivitása 280 millió pengőt meghalad.

Vannak, akik kereskedelmi mérlegünk ilyen alakulásával szemben abban találnak megnyugvást és vizsgálatást, hogy Magyarország kereskedelmi mérlege a béke idejében is passzív volt, ami nem állta útját annak, hogy a háború előtti évtizedekben már gazdasági fellendülésbe menjünk át. Szükséges ezzel szemben a valóságos tényeket a számok megvilágításában

* November 8.

megállapítani. Szabóky fentebb már idézett előadásában a háborút közvetlenül megelőző 32 évnek, az 1882—1914 éveknek a kereskedelmi forgalmi statisztikai adatait dolgozta fel és ebből a feldolgozásból kitűnik, hogy a háborút megelőző 32 év közül Magyarország kereskedelmi mérlege 17 évben volt passzív, 15 évben ellenben aktív volt és ha a 17 évnek passzivitását összeadjuk és abból az aktív 15 év aktívumainak végösszegét levonjuk, akkor arra az eredményre jutunk, hogy a 32 év netto passzívuma 650 millió aranykoronát, vagyis a háborút megelőző 32 év évi átlagos passzívuma kereken csak 20 millió aranykoronát tesz ki. A háború előtti Magyarország kereskedelmi mérlegének számadatai tehát a most mutatkozó mérlegpasszivitás számadataival szemben nem nyújthatnak megnyugvást. De nem nyújthat mentséget és megnyugtatót az a többször hallott eszmemenet sem, hogy Magyarországnál sokkal fejlődöttebb, gazdaságilag sokkal előrehaladottabb és gazdagabb államok is — és itt főleg Angliára történik hivatkozás — állandóan deficités kereskedelmi mérleggel dolgoznak. Ezzel szemben utalni kell arra, hogy Angliának úgynevezett láthatatlan exportja oly jelentékeny aktivitással zárul, hogy ez az aktívum rendszerint lényegesen meghaladja, de az eddig tapasztalt legrosszabb években sem marad alatta a kereskedelmi mérlegből származó passzivitásnak. Ezzel szemben megállapítható, hogy nekünk, ha a fizetési mérlegből a kereskedelmi mérleg adatait figyelmen kívül hagyjuk, nincsen láthatatlan exportunk, hanem — sajnos — láthatatlan importunk van, amelynek összegére nézve éppen a közelmúlt időben a legilletékesebb helyről tétetett közzé számítás, amely szerint fizetési mérlegünk eme része 150—160 millió pengő passzivitást mutat, vagyis, ha a kereskedelmi mérlegünknek az első kilenc hónapban mutatkozott passzív egyenlege sem nem javul, sem nem romlik az év végeig, akkor is ott fogunk tartani, hogy ezidei fizetési mérlegünk 400 millió pengőnél jelentékenyen magasabb passzívummal fog zárulni.

Hivatkozni szoktak arra is, hogy a velünk a háború óta egy sorsban levő Németország és Ausztria kereskedelmi mérlegei még sokkal erősebben passzívak, mint a miénk. Kétségtelen, hogy a német birodalom kereskedelmi mérlegének egy havi passzivitása körülbelül annyi, mint nálunk az egész évi. megállapítható az is, hogy Ausztria kereskedelmi mérlegének múlt évi passzivitása 1100 millió schillingre rúg, tehát mintegy 2—3-szor annyi, mint a mi kereskedelmi mérlegünk passzív egyenlege. Mindennek dacára óva intenek attól, hogy ebből az összehasonlításból valaki is megnyugtató következtetéseket vonjon le a mi helyzetünkre. Németország a maga óriási területével, nagy közigazdasági egységével és óriási lakosságával már eleve nem hasonlítható össze a mi kis országunkkal és

éppen nagyságánál és jelentőségénél fogva oly mértékben bekapcsolódik az egész világ közgazdasági és pénzügyi organizációjába, hogy a német gazdasági élet prosperitásának és fentartásának kérdése nem pusztán német kérdés, hanem az egész világ közgazdasági és pénzügyi problémája. Ezzel szemben Ausztria — mint tudjuk — az összeomlás óta azt a politikát követi, hogy mihelyt gazdasági bajai jelentkeznek, kopogtat a nagyhatalmaknál, hivatkozik arra, hogy íme a megcsorbult területén való életképtelensége újból bebizonyosodott és Németországhoz való csatlakozás fenyegetésével csikar ki oly előnyöket, amelyek további néhány évre biztosítják gazdasági megélhetését. Ezzel szemben mi, ha a csatlakozásról van szó, ezt a békekötés igazságtalanságainak orvoslása szempontjából nem úgy gondoljuk el, hogy mi fogunk valahova csatlakozni, hanem ellenkezőleg, azt az eszményt tápláljuk, hogy mások csatlakozása mihozzánk fog megtörténni és éppen ezért ennek a nagy célnak az érdekében kell törekednünk és vigyáznunk arra, hogy magunk tartsunk rendet a saját háztartásunkban, a saját erőnkéből oldjuk meg azt a nagy és nehéz feladatot, hogy a megcsontított Magyarország gazdasági egyensúlyát biztosítsuk.

A Magyar Közgazdasági Társaságnak természetesen nem áll jogkörében, hogy határozatokat hozzon, még az sem, hogy az illetékes tényezőknek konkrét javaslatokat tegyen, ellenben hatáskörében áll, hogy a Magyarország közgazdasági jövője szempontjából legfontosabb ezt a kérdést a Társaság körébe tartozó elméleti és gyakorlati szakférfiak bevonásával megvilágítsa, a diagnózist megejtse és a lehetőségig megjelölje azokat az utakat és módokat, amelyeken közgazdasági életünk eme veszélyes tünete orvosolható lenne. Ebből a megfontolásból hívtuk össze ezt a szaktanácskozmányt és az elnökség kedvező előjelet lát abban, hogy a gazdasági tudomány és közgazdasági politika kiváló vezető egyéniségei vállalkoztak arra, hogy a szaktanácskozás keretében előadásokat tartsanak, amely előadások elhangzása után fog azután a Társaság tagjainak közreműködésével a kérdések felett a vita megindulni.

Tormay Béla:* Kereskedelmi mérlegünk növekvő passzivitása gazdasági köreinkben bizonyos nyugtalanságot okozott, mert felmerült az a kérdés, hogy a behozatal egyre rohamosabb emelkedése nem veszélyeztetheti azt a kétségtelen gazdasági konszolidációt, amelyért az utóbbi években annyi áldozatot hoztunk. Ez a körülmény, más megfontolásokkal kapcsolatban vezetett tehát arra, hogy a Közgazdasági Társaság első-

* November 8.

sorban az ország gazdasági fejlődése, de jövő politikai helyzete szempontjából is igen nagy jelentőséggel bíró kérdés megismerése s a megismerés útján helyzetünknek esetleges javítása érdekében szaktanácskozást tartson. E szaktanácskozáson nékem jutott az a feladat, hogy kereskedelmi mérlegünk utolsó néhány évi alakulásában mutatkozó változások általános ismertetésével a kérdés további tárgyalásához anyagot szolgáltatassak. A feladatom tehát, hogy jó magyar szóval éljek, a „Problemstellung“.

Magyarország külkereskedelmi mérlege az összeomlás utáni első években rendkívül kedvezőtlen volt. A passzívum ugyanis 1920-ban 293 millió, 1921-ben 309 millió és 1922-ben 243 millió pengőre rúgott. 1920-ban a behozatal még nem volt ugyan túlnagy mértékű, egyrészt, mert az úgynevezett tanácsköztársaság bukása után az új Magyarországgal szemben az élénkebb kereskedelmi forgalomhoz szükséges bizalom még csak lassan nyilatkozott meg, másrészt, mert az ország gazdasági erőforrásait jobban ismerő környező államok legnagyobb része új helyzetükben főként politikai szempontok által vezérelve, a lehető elzárkózás álláspontjára helyezkedett. Az itt említett három év közül különösen szomorúak voltak az 1920. évi forgalom adatai. Ebben az évben ugyanis az agrár jellegű Magyarországnak — a kisebb mértékű búzabehozatal mellett — régi Magyarország legelsősorú exporteikéből, a lisztből is kellett a lakosság ételmezésének biztosítása érdekében nagyobb mennyiséget importálni. Hozzájárult ehhez, hogy a kifosztott ország ezt a nélkülözhetetlen ételmezési szükségletet nem tudta azonnal kiegyenlíteni, hanem kénytelen volt 1,926.000 dollár lisztbehozatali és 79.997 angol font lisztszállítási, ú. n. riley kölesönt vállalni. Az 1921. évi eredmények az export szempontjából már bizonyos javulást mutatnak s a jó búzatermés következtében a liszt vette át a fontosabb kiviteli cikkek között ismét a vezető szerepet. Jelentkezett azonban már ebben az évben a háború és forradalmak alatt lerongyolódott lakosság ruházkodási igénye, ami viszont a behozatalnál is újabb ugrásszerű növekedésre vezetett. Az 1922. évben a külkereskedelmi forgalom adatai már mutatnak bizonyos konszolidációt, azonban a mezőgazdaságilag művelt terület jobb munkálása dacára viszonylag mégis gyengébb termés nem engedte meg az akkor kedvező exportlehetőségek teljes kihasználását.

Az eddig tárgyalt három évnek passzivitása 844 millió pengő, oly hatalmas összeg, különösen ha az ország akkori viszonyait mérlegeljük, hogy szinte joggal merülhet fel a kérdés, hogy ezek az adatok nem felelhetnek meg a valóságnak. Kétségtelen, hogy az összeomlás utáni első években a korona értékének állandó változása, illetve pusztulása mellett a kül-

Kereskedelmi forgalom értékelése nem lehetett oly pontos, mint napjainkban. Mégis, mint külkereskedelmi statisztikánk összeállításánál követett módszerek alapos ismerőjének, ragaszkodnom kell, úgy az itt közölt szám, mint a későbbi számadatok viszonylagos helyességéhez. Tudom ugyanis, hányszor kellett különféle alapokon ezeket az eredményeket éppen az előbb közölt megfontolások miatt, újból és újból kiszámítani, anélkül, hogy az alkalmazott új számítási mód az eredményen érdemlegesen változtatni tudott volna. Kétségtelen ugyan, hogy a külkereskedelmi értékmegállapítás technikája az utóbbi években lényegesen fejlődött. Ma jobb a helyzet, mint az összeomlás utáni első években. A külkereskedelmi forgalomban érdekelt nagykereskedőkből és iparosokból álló szakértő bizottságnak és a nagy körültekintéssel dolgozó M. kir. Központi Statisztikai Hivatalnak ugyanis rendelkezésére állanak úgy a felek értékevallásai, mint a külföldi államoknak most már gyors egymásutánban megjelenő részletes külkereskedelmi és árstatisztikai adatai is. Az összehasonlíthatási lehetőségek növekedése tehát rendkívül emelte a munka pontosságát.

El kell fogadnom tehát a 844 milliónyi összeg helyes voltát. Ha helyes ez az összeg, természetszerűen felmerül az a kérdés, hogy miként tudta ezt az akkor még igen nehéz helyzetben levő leromlott Magyarország kiegyenlíteni, illetve miként tudott a külföldtől ily nagy hitelt igénybevenni. Véleményem szerint e tartozásnak csak kis részét fedeztük hitel útján, mert az országnak akkor rendelkezésére állottak a mai-nál még jelentékenyebb amerikai pénzküldemények, a menekültek által hozott szerintem igen számottevő értékek, az elszakított területeken nacionalizált magyar vállalatokból megmentett maradékok, a le nem kicsinyelhető jövedelem a drágakő-, ezüst- és ékszercsempészetből, amit még a balkán felől is Budapest közvetített és végül az az összeg, amit az ország és sok esetben a külföld is a magyar korona értékromlásával fizetett. Egyszóval akkor Magyarország fizetési mérlegében igen számottevő összegekkel szerepeltek a láthatatlan importok.

A mai Magyarország gazdasági életének első három évi a külkereskedelmi mérlegében jelentkező passzivumnak és a szomszédos államok elzárkózásának hatása alatt Magyarország 1922-ben az importot is korlátozó intézkedéseket léptetett életbe. A korona romlásának meglássítása érdekében ezek a korlátozó intézkedések 1923-ban kiterjesztettek s ennek az eredménye jelentkezett is, amennyiben külkereskedelmi mérlegünkben a behozatal kerekén 30%-kal visszaesett s mérlegpasszivitása az előző évekhez képest viszonylag kisebb összegre, 98 millió pengőre zsugorodott. Az 1923. évi mérlegnek azonban

ennél jóval kedvezőbbnek kellett volna lennie, mert az 1923. évi termés igen jól sikerült s ezzel az ország exportképessége jelentékenyen emelkedett. Ezt az exportképességet nem lehetett azonban teljes mértékben kihasználni, mert a korlátozó intézkedések nemcsak a behozatalt szorították erősen vissza, hanem a kivitel emelkedésének mértékét is lezállították. Ez különösen érthető 1923-ra nézve, amidőn egész Európában igen kedvezőek voltak a terméseredmények s így a mezőgazdasági termékeket importáló államok az átlagnál jóval kisebb behozatalra szorultak. Az országban maradt 1923. évi készletek mindenestre kedvezően befolyásolták az 1924. évi mérleget. A magyar állam pénzügyeinek szanálásának évében, az 1924. évben — a korlátozó intézkedések enyhébb kezelése, majd felfüggesztésével kapcsolatban — a behozatal ismét rendkívül megnövekedett, 490 millió pengőről 815 millió pengőre. A behozatal növekedésével azonban lépést tartott, sőt azt túl is szárnyalta a kivitel fejlődése, amely épp az előbb említett előző évi készletek által támogatva, az 1924. évi gyengébb gabonatermés dacára jobban fejlődött a behozatalnál. A behozatal ugyanis az 1924. évben az 1923. évhez képest 65·9%-kal, a kivitel pedig 70%-kal emelkedett.

A következő 1925. év első napján lépett életbe az új önálló magyar vámtarifa. Ez jelentette a magas vámok mellett a jóformán teljesen szabad és engedélymentes forgalmat. Az új és sok oldalról, többek közt Magyarországra importáló külföldi államok részéről megtámadott, magyar vámtarifa jóformán egy egész éven át csorbíthatatlanul fennállott. Az év szeptemberében lépett ugyanis életbe a vámtarifán alig módosító lengyel, majd december végén az olasz szerződés. Az 1925. év volt a mai Magyarországnak a kereskedelmi mérleg szempontjából a legkedvezőbb éve, amennyiben a passzivum csak 45 millió pengőt tett. Az 1925. évben a mezőgazdasági termés igen kedvező eredménnyel járt. Az ipari termelésről szóló adatok is fejlődésről tanuskodnak. Egyedül a kereskedelemnél mutatkozik bizonyos válságos helyzet. Napról-napra szaporodnak a csődök és kényszeregyezségek. Ez azonban természetes tünet, ha figyelembé vesszük azt, hogy a háború és inflációs évek alatt a kereskedők száma rendkívül megnövekedett. A pénz értékének állandósulásával megszűnt a tőkének az ezután bizonyos ideig inkább csökkenő értékű árúba való elhelyezkedési törekvése. Kisebb lett tehát a kereskedelmi vállalatokra eső forgalom s így az ország nem bírta — de nem is bírhatja — eltartani a kereskedők és közvetítők viszonylag rendkívül nagy számát. Természetes tehát, hogy mint 1925-ben, úgy a kereskedelmi forgalom minden megakadásánál e téren bizonyos válságos tüneteknek kell mindaddig jelentkezniök, míg az ország mai gazdasági strukturája és a kereskedők.

illetve közvetítők létszáma között bizonyos helyesebb arány nem tud létrejönni.

Az 1920. évtől egész 1925-ig bezárólag a külkereskedelmi forgalmunk adatai az ország fejlődésének igen határozott képet nyújtvák. A behozatal 6 év alatt bizonyos ingadozásokkal mindössze csak 77%-kal növekedett, ezzel szemben a kivitel, fokozatosan, de igen erős ugrásokkal az 1920. évinek majd 4 és félszeresére emelkedett. Az ország ezzel a külkereskedelmi mérleg adataiban oly pregnánsan mutatózó gazdasági teljesítőképességével és regenerációs erejének igazolásával oly bizalmat tudott a külföldi tőkeerős államokban a maga számára biztosítani, hogy fokozatosan megnyíltak az összeomlás utáni első években jóformán teljesen elzárkozó hitelforrások.

A hitelforrások igénybevétele, sőt fokozódó igénybevétele és a kereskedelmi szerződések új helyzetek elé állították gazdasági életünket. Külkereskedelmi mérlegünk korábbi alakulásának iránya is megváltozott. 1926-ban nőtt újból a deficit, 1927-ben pedig a mérlegben mutatózó hiány erőteljes növekedését még a kivitel visszaesése is előmozdította. Volt ugyanis az év első kilenc hónapjában:

	Behozatal	Kivitel	Behozatali többlet
	m i l l i ó p e n g ő		
1925-ben	529.9	474.4	52.5
1926-ban	656.8	575.0	81.8
1927-ben	834.8	558.9	275.9

A mérleg passzivitásának ez a növekvése, a majd 276 millió pengőre rúgó hiánnyal mindenesetre olyan tünet, amelyvel érdemes behatóbban foglalkozni.

Kétségtelen és többszörösen megállapított igazság az, hogy az igénybevett külföldi kölcsönök, részben áruimport útján realizálódnak. Kétségtelen továbbá az is, hogy a beáramló külföldi tőke az építkezések fellendülésére is vezetett. Az építkezéseknek különösen Magyarországon, ahol a szükséges faanyag csak igen elégtelen mennyiségben áll rendelkezésre, szintén csak növelni kellett a behozatalt. A külföldi kölcsönök a gazdasági és üzleti életre is élénkítő hatást gyakoroltak, növelték a kereseti lehetőségeket. A kereseti lehetőségek javulása pedig természetesen az igények növekedésére vezetett, aminek velejárója az úgynevezett luxuscikkek behozatalának a fejlődése is.

Az említettekre való hivatkozással vizsgálat tárgyává tettem az investíciós behozatalnak fontosabb tételeit. A beruházás céljaira szolgáló legfontosabb áruk forgalma az 1926. év első felét az 1927. év első felével szembeállítva a következő képet mutatja:

Az áruk megnevezése	Érték ezer pengőben		
	1926 január—június hónapjaiban	1927	1927 első felében több (+)
Nyers épület- és szerfa	6.259	11.793	+ 5.534
Bárdolt és fűrészelt fa	22.919	44.408	+ 21.489
Nyers- és ócskavas	2.974	3.797	+ 823
Vasfélgyártmányok	3.472	4.492	+ 1.020
Nyersfémek	12.840	16.285	+ 3.445
A gép- és elektrotechnikai ipar gyártmányai	19.154	25.749	+ 6.595
Összesen:	67.618	106.524	+ 38.906

Az itt közölt néhány fontosabb tétel természetszerűleg nem adhatja a beruházások által előidézett behozatali növekedés teljesen hű képét, egyrészt, mert az utolsó negyedévről szóló részletes adatok hiányában az összeállítást a mai napig még nem volt módomban pontos adatokkal kiegészíteni, másrészt, mert számos kevésbé jelentékeny tételt az összeállítás könnyebb áttekinthetése érdekében mellőznöm kellett. Említésre méltó azonban, hogy az investíciós behozatal 1923. óta fokozatosan emelkedik. Éppen ezért nagyobb jelentőséggel bírna erre a forgalomra vonatkozó adatoknak a figyelembevétele. Megkísértem tehát a kimutatásban közölt adatokhoz hozzáadni az ott elhanyagolt kisebb tételeket is s a számítást becslészerűen az 1927. év első kilenc hónapjára nézve is elvégezni. Számításaim szerint az investíciós behozatal az 1927. év első kilenc hónapjában megközelíti a 171 millió pengőt, ami mintegy 61 millió pengővel több, mint az előző évben, a növekedés tehát mintegy 67%-os.

Hasonló, bár nem teljesen azonos eljárást alkalmazva az ú. n. luxuscikkek behozatalánál, azok az előző évi 40 millió pengőről, mintegy 60 millió pengőre növekedtek. Az emelkedés tehát 20 millió pengő, azaz 50%.

Az investíciós behozatalnak és a luxuscikkek behozatalának növekedésére tehát az 1927. év első kilenc hónapjában jelentkező 276 milliónyi passzivumból csak 81 millió jut, ha az összehasonlítást az 1926. évhez viszonyítjuk. Vagy továbbmenve, a viszonyítást az 1925. évhez képest végezzük, akkor mindenesetre több, legalább 120 millió jut a két csoportba foglalt cikkek behozatalának növekedésére. Figyelembe kell természetesen venni az 1927. évi adatoknak az előző évekkal való szembeállításánál azt, hogy ezek az évek is passzív saldóval végződtek. Levonható tehát az összehasonlítás esetében az 1926. év első kilenc hónapjának 82 milliónyi passzivuma is, ami az investíciós és luxusbehozattal együtt már 162 millió. Ebben az esetben is marad azonban még 114 milliónyi olyan passzivum, amit a behozatal növekedésével nem tudok indokolni.

Amit pedig a behozatalnál nem találunk meg, azt a kivi-

telnél kell keresnünk. A gabona- és lisztkivitelünk arányában, ha az 1927. évi kilenc havi forgalmat az 1924., illetve 1925. évi forgalomhoz viszonyítjuk, elég lényeges eltolódást látunk a liszt rovására. 1924-ben ugyanis a kivitt búzából, rozsból, valamint e két terménynek lisztalakban kivitt, de gabonára átszámított együttes mennyiségéből 51% volt a liszt, 1925-ben pedig 45%. Ugyanez az arány 1927-ben csak 28%. Tekintve a búza és rozs, valamint a liszt exportértéke közötti különbséget, kivitelünk értéke a liszt külföldi elhelyezésének nehézsége, illetve visszaesése folytán csökkent. A csökkenésből származó hanyatlása kivitelünknek számításaink szerint, mintegy 16—18 millió pengőre becsülhető. Csökkent azonban egyidejűleg az 1926. évhez és az előző évekhez viszonyítva az egész gabonakivitel. Ez a csökkenés ugyan részben indokolható azzal is, hogy a folyó évben a termés értékesítése az átlagosnál valamivel lassúbb ütemben történt. Nem változtat azonban ez azon a kétségtelen tényen, hogy az ország gabonafélékből az 1927. évben kevesebbet exportált, mint az előző években s hogy így ezen a címen is kevesebb lett az exportunk 18—20 millió pengővel. Cukor kivitelünknel is jelentkezik mintegy 10 milliós hiány. Emelkedett ugyan, de már csak igen mérsékelten a baromfi- és tojáskivitelünk. Újabban ugyanis érezhető volt már különösen a német piacokon az orosz verseny hatása. E pár tételnél a mezőgazdasági termelésből folyó exportunknak a vesztesége az előző évekhez képest megközelíti az 50 millió pengőt. Az első ízben 1925-ben észlelt elhelyezési nehézségek erősödnek. Ez pedig a behozatal ugrásszerű emelkedése mellett mindenestre figyelemreméltó jelenség.

Külkereskedelmi mérlegünk passzivitásának általános ismertetésénél lehetőleg kerülni óhajtom azokat a kérdéseket, amelyeket szakszemponctokból mások fognak részletesebben ismertetni. De nem térhetek ki nézetem szerint az általános ismertetés keretébe tartozó tények és körülmények előadásától.

Ezek közé tartozik a világpiaci áralakulás. Magyarország, mint elsősorban mezőgazdasági termékeket exportáló és iparcikkeket importáló állam, közvetlen a világháború befejezése után általában 30—50%-kal drágábban vásárolt és 10—20%-kal olcsóbban értékesített, mint a világháború előtt. A mezőgazdasági termékek több éven át tartó lassú, majd a szanálás évében bekövetkezett erőteljes világpiaci áremelkedése s a világpiaci áraknak a belső forgalomban való érvényesítése folytán lényegesen változott a helyzet. A behozatal és kivitel közötti értékdiszparitás 1925-ben és 1926-ban már alig haladta meg a 10—20%-ot. E körülmény kétségtelenül kedvező behatást gyakorolt külkereskedelmi mérlegünkre, azt a hitet keltette, hogy ha rövidebb időn belül nem is áll helyre a mezőgazdasági termékek és iparcikkek világháború előtti áraránya, de

legalább is nem változik meg a helyzet lényegesen. Legutóbb azonban itt is jelentkezett egy kedvezőtlen irányú áreltolódás, ami az amerikai piacokon megindult és egész Európán végigszáguldó pamúthossz vezetett be. Ez az áremelkedés mindenestre éreztetni fogja hatását és pedig kedvezőtlen irányban külkereskedelmi mérlegünkben is.

Mezőgazdasági exportunk jövőbeli alakulása és exportlehetőségeink mérlegelése szempontjából figyelemreméltó jelenség továbbá az is, hogy a világháború alatt különösen az Entente-államok fokozódó importszükségletének kielégítése érdekében több tengerentúli állam erősen fokozta termelését. Ennek a fokozott termelésnek viszonylagos csökkentését csak az Észak-Amerikai-Egyesült-Államok hajtotta végre. Több más számbajövő állam újabban is fokozza mezőgazdasági termelését és annak feleslege évről-évre jelentkezik a világháború és a rossz békék folytán a fizetéképes fogyasztás szempontjából mindenestre meggyengült európai piacokon. Versenytársaink száma megnőtt s Magyarországnak a korábbi egy séges vámhatárral körülvett zárt terület régi biztos piacain is küzdenie kell az olcsóbban termelő tengerentúli államok versenyével. E tételt alátámasztják a világ búzaterméséről közölt legújabb eredmények is. Az amerikai Egyesült-Államok, Kanada, Argentina és Ausztrália világháború előtti átlagos búzatermése 341 millió métermázsa volt. Az 1926/27. évben már ugyanezen államok búzatermése 462 millió mázsát tett. A gyarapodás a búzatermésnél 35%-os, a lakosság számánál pedig ugyanakkor csak mintegy 28%. E két százalékszám mérlegelésénél azonban figyelembe kell vennünk, hogy a szóbanforgó államok már a világháború előtt nagy exportfeleslegekkel rendelkeztek, tehát a lakosságnak 28%-os növekedése a 35%-os többtermelésből nem 28%-os, hanem annak csak egy részét, hozzávetőlegesen 12—15%-ot vesz csak igénybe. Gondolnunk kell továbbá arra is, hogy mint Németországban a baromfi és tojásexportnál már most is, úgy később egyéb termékeknél is növekedni fog az orosz verseny.

Nehéz kérdése lesz a jövőnek az is, hogy miként fizessék vissza az eladósodó európai államok s köztük Magyarország is az Észak-Amerika által nyújtott kölcsönöket. Amerika ugyanis elzárkózik az elől a lehetőség elől, hogy az adós államok árúbevitellel törleszthessék adósságaikat. Miután pedig Amerika magatartása után ítélve, árúbevitellel egyelőre nem igen lesznek az adós államok tartozásai törleszthetők, tehát arra kell gondolnunk, hogy Amerika talán jobban meg fogja nyitni kapuit az európai bevándorlás előtt, már csak azért is, hogy az óhazákba visszaküldött pénzküldemények segítsék elő az adósság törlesztést. Ez sem nagyon valószínű, mert Amerika belpolitikai okokból nem engedhet meg nagyobb mértékű európai

bevándorlást, ha fenn akarja tartani a jobb életstandardot biztosító nagyobb béreket. Némileg ugyan segíteni fog e téren a farmok fokozódó elnéptelenedése és az amerikai benszülött népességnek a nagy városokba való todulása. Nehéz kérdések, a megoldás egyelőre messze van s mi egyáltalán nem szólhatunk bele abba, ami ott történik.

Figyelnünk kell azonban arra, ami tőlünk akár távol vagy közel történik, hogy érdekeinket kellő időben érvényesíthessük s megjelenhessünk mindenütt, ahol valamit el lehet érni. Ehhez jó hírszolgálat kell kint és ami még fontosabb, sok jó munka kell itt bent.

A jó munka alatt értem a meglehetősen egyoldalú mezőgazdasági termelésünknek bizonyos mértékű specializálását, úgynevezett azonos és éveken át egyöntetű márkák természetére való határozott törekvést. Zsenik is kellenek, akiknek a gondolatait és találmányait az ország munkásságának kellene a világpiacra vinni. Gondoljunk a Mechwart-féle hengerszékre s Kandó találmányaira. Sok olyan emberre is szükségünk van, aki a tudását és munkakészségét szerényen alá tudja rendelni a magasabb céloknak. Szükségesnek tartanám az iparban és egész termelésben, valamint a javak forgalmának lebonyolításánál a racionálás szigorúbb alkalmazását. Nem szabad a magyar iparnak kicsinyes, vagy esetleg személyi szempontokból drágábban termelni, megelégedni a vámvonalak védelmével, mikor az olcsóbb és racionálisabb termeléssel mód nyílhat új piacok szerzésére. Egyszerűen meg kell feszíteni minden erőnket és tanulnunk kell a haladottabbaktól.

A németek a tömeges és olcsó termeléssel hódították meg a világpiacokat, az angolok a kitünő és éveken át egyöntetű minőséggel. Invencióval, tehetséggel bíró ember akad Magyarországon is elég, csak olyan ember van viszonylag kevés, aki tudást, komoly munkát megfelelő gazdasági érzéssel párosítva a tőkeszegény országhoz mért szerénységgel tud önmagában egyesíteni.

A szerénységre pedig szükségünk van, egyrészt mert csak a felesleges behozatal bizonyos redukciójával tudjuk a külkereskedelmi forgalmunkban újabban megakadt fejlődést erősen túlszárnyaló behozatalt némileg mérsékelni. Erre pedig mint külföldi kölcsönököt felvevő államnak gondolni kell, ha súlyt helyezünk arra, hogy hitelünk állandó legyen. Törekednünk kell tehát már csak azért is, hogy külkereskedelmi mérlegünkben, mely gazdasági teljesítőképességünk egyik legértékesebb reprezentánsa, ne jelentkezhessék valamely katasztrófális fordulat.

A külföldi kölcsönök beözönlése előreláthatólag hosszabb-rövidebb időn belül, ha nem is fog teljesen megszűnni, de vissza fog esni s akkor a külkereskedelmi mérlegben is beállhat

a behozatal és kivitel közt bizonyos kiegyenlítődés. Véleményem és felolvasásomban közölt számításaim szerint azonban ezzel egyedül nem lehet külkereskedelmi mérlegünk passzivitását megszüntetni. Törekedni kell tehát a többtermelésre, a racionálásra és a fokozott takarékosagra.

Ennek a módjai azonban már határozott szakkérdések, amelyre a szaktanácskozás következő hivatott előadói fogják a társaság előtt kifejtendő véleményükkel a kérdést részletebben megvilágítani.

Ferenczi Izsó:* Előadásomban nem a külkereskedelmi mérleg összefüggéséről van szó a kereskedelmi politikával, mert ez utóbbi a gazdaságpolitikának azt az egész körét jelenti, amely a behozatal és kivitel szabályozását tartalmazza, hanem a mérlegnek kereskedelmi szerződéseinkkel való összefüggéséről, vagyis arról, hogy a kereskedelmi politikának az az instrumentuma, melyet kereskedelmi szerződések alatt ismerünk, van-e és milyen befolyással a magyar külkereskedelmi mérlegre. Ha még pontosabban vizsgáljuk azt a problémát, mely a nyilvánosságunkat foglalkoztatja, tulajdonképp úgy kellene preciziroznunk a kérdést, vajjon milyen befolyással vannak tarifamellékletekkel bíró kereskedelmi szerződéseink a kereskedelmi mérlegre. Nyilvánosságunk ugyanis nyilvánvalóan „vollgültig“ kereskedelmi szerződésnek csak azt tekinti, melynek tarifamelléklete van. Nem kell mondanom, hogy ez a feltevés teljesen téves, mert oly szerződés, mely egyebet nem tartalmaz a legnagyobb kedvezmény stipulálásánál, sokkal nagyobb jelentőséggel bírhat, mint valamely tarifamellékletes szerződés és mindkettőt tartalmazó rendelkezések közül hasonlíthatatlanul nagyobb hordereje lehet a legnagyobb kedvezmény biztosításának, mint a tarifarendelkezéseknek.

A kérdés, azt hiszem, helyesen feltéve, az, hogy kereskedelmi szerződéseink, melyeket eddig kötöttünk, kedvező vagy kedvezőtlen befolyással voltak-e külkereskedelmi mérlegünkre s ezentúl még kötendő kereskedelmi szerződéseinktől várható-e kedvező vagy kedvezőtlen befolyás kereskedelmi mérlegünkre vagy sem. Kézenfekvő lenne a kérdésre a választ mindenekelőtt statisztikai adatok felsorolásával megkísérelni. Nem teszem azért egyrészt, mert a statisztikai adatok túl rövid periodusokra vonatkoznak még, mely rövid időszak alatt sok oly tényező játszhatik bele adatok alakulásába, hogy az elsie-tett, hibás diagnózis veszélye igen nagy; nem teszem azért sem, mert hiszen időben egybe esvén a kereskedelmi szerződéses hálózat kiépítése a külkereskedelmi mérleg gyors rosszabbodásával, a statisztikai adatokkal való túlságos operálás a szim-

* November 15.

plifikálásra hajló nyilvánosságban könnyen azt a benyomást kelthetné, hogy a két jelenség között szoros összefüggés áll fenn s mivel a külkereskedelmi statisztika általában azt mutatja, hogy a behozatal nő, a kivitel pedig nagyban és egészben stagnál, a számok reflektorával a közvélemény könnyen megtalálná, hol a bűnbak, hol kell a felelősséget keresnie: egyszerűen arra az eredményre jutna, hogy rosszak a kereskedelmi szerződések, jobbakat kellett volna csinálni s több nem kellvén a közvéleménynek, minthogy egy lehetőleg legegyszerűbb formulával mindennek okát adhassa, nyugodtan térjen napirendre, míg új és érdekesebb szenzációk hívják fel a figyelmét.

Mi sem áll távolabb tőlem annál, hogy a következőkben kereskedelmi szerződéseinket a közvélemény ilyen könnyelmű vádjával szemben tisztázzam, de épp oly távol áll tőlem a belenyugvás abba, hogy a közvélemény gondolatrenyhése ily leegyszerűsített formulákkal intézzen el bonyolult és súlyos problémákat.

Azokat, akik kereskedelmi mérlegünk passzivitása és kereskedelmi szerződéseink között szorosabb kapcsolatot keresnek, gondolkodóba kellene, hogy ejtse mindenekelőtt az a tény, hogy ma a legtöbb európai állam kereskedelmi mérlege passzív. Minthogy pedig ezek az államok általában egymással kötik szerződéseiket, kellene, — ha a kereskedelmi szerződések jó-sága vagy rossz volta szóba jöhetne, mint a kereskedelmi mérlegeket eldöntő tényező — hogy az egyikre rossz szerződés a másokra nézve jó lévén, annak mérlegében mutassa jó hatásait. De nemcsak ezt nem látjuk, hanem látjuk azt, hogy nagyban és egészben hasonló kereskedelmi szerződési rendszereket alkalmazó államok közül van passzív és van aktív mérleggel bíró s ahogy van passzív mérlegű olyan állam, mely jóformán semmi kereskedelmi szerződéseket nem kötött, úgy van állandóan aktív mérleget mutató állam, mely ugyancsak nem kötött kereskedelmi szerződéseket.

Külkereskedelmi mérleg és kereskedelmi szerződések között elvben és szükségszerűleg semmiféle összefüggés nincs. A külkereskedelmi mérleg jelentősége különben is csak a fizetési mérleg keretében való szerepének tisztázása után ítélhető meg helyesen s miként a fizetési mérleg egészben, úgy a külkereskedelmi mérleg alakulása is legelsősorban egy-egy ország *gazdasági strukturájának* függvénye. Hogy Ausztria külkereskedelmi mérlege erősen passzív, nyilvánvalóan jóvátehetetlen élelmezési és nyersanyagellátási deficitjével, tehát gazdasági alkatával függ össze s nyilvánvalóan ha még több és még jobb kereskedelmi szerződéseket igyekeznék kötni azokkal az államokkal, amelyek felé kiviteli érdekei vannak s ha azok — a saját érdekeik által szabott határokon belül — még akkora előzékenységet tanúsítanának is az osztrák törekvések-

kel szemben, az elérhető kiviteli többlet nem tudná paralizálni a mérleg hiányát; nem szólva arról, hogy minél inkább igyekszik Ausztria élelmezési deficitjén mezőgazdaságának intenzív védelmével segíteni, annál inkább kockáztatja — szinte tudatosan — azt a lehetőséget, hogy kereskedelmi szerződésekkel kivitelét előmozdítsa. Ha Németország, Olaszország és Nagybritannia kereskedelmi mérlege passzív, — ismétlem, most nincs szó arról, hogy mindegyik államban milyen más és más aspektusa van ennek a ténynek, tekintve a fizetési mérleghez való eltérő relációt — az nyilván ismét az élelmiszer- és nyersanyagalap aránylag elégtelen voltával s azzal függ össze, hogy az ipari kivitel elhelyezési és rentabilitási határai szűkebbek, mint valaha: ismét strukturakérdéseken fordul meg minden s nem azon, hogy Németország és Olaszország állandóan kiépítik kereskedelmi szerződéses hálózatukat, Nagybritannia pedig alighanem távol tartja magát ettől az úttól.

S ha viszont azt látjuk, hogy Franciaország külkereskedelmi mérlege aránylag erős kiegyenlítettséget mutat, úgy abban nyilvánvalóan az ország egész gazdasági alkatának kiegyenlítettsége tükröződik vissza és ebben alig van szerepük a francia kereskedelmi szerződéseknek, mint ahogy ez a kiegyenlítettség meg volt akkor is, amikor Franciaország jóval tartózkodóbb volt szerződések kötésében, mint most. S ha azt látjuk, hogy a szomszédos Csehszlovákia egyike azoknak a kishatárú európai államoknak, amelyek külkereskedelmi mérlege aktív, úgy ennek forrása kétségtelenül nem valamilyen zseniális kereskedelmi szerződéses politika s bizonyára nem a magyar-cseh kereskedelmi szerződés, — mert hiszen az aktivitás meg volt 1927 augusztus 8-ika előtt is — hanem az a köztársaság aránylag szerencsés gazdasági szervezetének, aránylag igen fejlett termelési apparátusának s egyes, különösen az adott geográfiai viszonyok mellett tömegkivitelre alkalmas termékekben (szénben, fában, cukorban stb.) való bőségének tulajdonítható. S viszont egy másik szomszédunknak, Romániának, külkereskedelmi mérlege nyilvánvalóan nem azért állandóan aktív, mert nincsenek kereskedelmi szerződésai, hanem mert ismét geográfiai tényezőktől favorizált, tömegkivitelre alkalmas termékei vannak (fa, ásványolaj, kukorica) s mert lakossága nagy tömegeinek igénytelenségénél fogva termelési apparátusának kiépítetlen volta kevésbé érezteti hatását.

Ha a magyar külkereskedelmi mérleg problémájának magvát abban találjuk, hogy — a pesszimista beállítás szerint — a termelési *lehetőségeink* kisebbek, mint a fogyasztási *szükségszerűségeink*, vagy — az optimista beállítás szerint — a termelési *készségünk* kisebb, mint az igények megszorítás nélküli kielégítésére való *hajlandóságunk*, akkor nyilvánvalóvá válik az, hogy gazdasági és szociális adottságokról,

jóvátehetetlen vagy jóvátehető, de mindenesetre mélyen fekvő szervezeti kérdésekről van szó s hogy külkereskedelmi szerződéseink szerepe a kereskedelmi mérleg tekintetében alig más, mint a ruha szerepe az általa takart emberi test konstitúciójához képest. Ezt a képet szándékosan választom, mert arra még gondolataim során vissza fogok térni.

Azt, amit eddig talán kissé túlságosan apriorisztikus módon fejtegettem, a következőkben megkísérlem analitikai módon is igazolni. A tétel az, milyen jellegű egyáltalában a magyar behozatal és a magyar kivitel, milyen tényezők vannak arra a legnagyobb befolyással s így mekkora lehet — a hatás-optimumot tekintve, nem arról szólva tehát, milyen gazdasági érdekkör mit tekint optimumnak — egyáltalában a kereskedelmi szerződések szerepe. Nehogy idegen elemek kevertessenek bele az elemzésbe, egyöntetűen kiindulok az 1926. év első félévének és az 1927. év első felének összehasonlításából. A behozatal többlete volt 1926 első felében 70 millió pengő, 1927 első felében 178.5 millió pengő. Minthogy pedig tudvalevően tarifaszerződéseink eddig csak nyugati államokkal kötöttek, amelyeknek engedményeket ipari félgyártmányokra és gyártmányokra kell adni, az okozati összefüggés keresésére csak az a többlet jöhet szóba, amivel ez a két utóbbi áru kategória szerepel a két félév behozatalában. Ez a többlet az ipari gyártmányoknál kereken 33 millió pengő, a félgyártmányoknál ugyan látszólag 44 millió pengő, minthogy azonban ebből le kell vonni a kereskedelmi szerződésektől nem befolyásolható, mert amúgyis vámmentes fabe hozatal emelkedése címén kereken 24 millió, a kereskedelmi szerződésektől nagyban és egészben érintetlen vas- és fém-félgyártmányoknál további 5 millió pengőt, marad tehát, mint szerződéseinkre való visszavezetésre szóbajöhető többlet 48 millió pengő, az egész többlet felénél kevesebb. Mindenesetre nem lehet figyelmen kívül hagyni, hogy az összes behozatalból kerek kétharmadrész az ipari fél- és készgyártmányokra esik s minthogy szerződéses tárgyalásainknál ez az árú kör az állandó és általános támadási felület, nem tagadható, hogy kereskedelmi szerződéseink és kereskedelmi mérlegünk alakulása között ezen a behozatali oldalon *legalább is adva van* egy összefüggési lehetőség, egy befolyásolási lehetőség. Nem állítom ezzel, — félreértések elhárítása végett ismétlem — hogy eddigi kereskedelmi szerződéseink döntően hozzájárultak a külkereskedelmi mérleg rosszabbodásához, a behozatali oldalra gyakorolt hatásuknál fogva. A behozatal a beruházási tevékenységgel kapcsolatban, melynek vizsgálata abban az irányban, mennyire szolgál produktív célokat s így mennyire teszi gazdaságilag aggálytalanná az általa okozott nagy behozatalt, ennek a felszólalásnak a körén kívül esik, nőtt meg tetemes részében, másik részében pedig az

ezáltal s általában a külföldi hitelnyújtás által élesztett konjunktúra nyomán, mely a többé-kevésbé visszatartott fogyasztási szükségletek gyorsabb ütemű kielégítésére, az életstandard bátrabb felfokozására nyújtott lehetőséget. Kétségtelennek tartom, hogy úgy a selyemszövetek, mint az autók behozatala megnőtt volna a női ruházkodás forradalmi átalakulásánál fogva és a jó konjunktúra kialakulásával anélkül is, hogy a most már javított kiadású francia kereskedelmi szerződésünk a vámok tekintetében lényegesen kedvezőbb helyzetet teremtett az import számára. Legjobban mutatja ennek az állításnak helytálló voltát, hogy a kereskedelmi szerződés okozta több behozatali lehetőség nem volt gátja a belföldi ipar kedvező foglalkoztatottságának, ami az itthon feldolgozott nyersanyagok és félgyártmányok egyúttal növekvő behozatalából is kitűnik; amint bizonyos az is, hogy a cseh kereskedelmi szerződésünknek nyáron történt életbeléptével mutatkozó felszökkenése a textilbehozatalnak nem egyedül a kereskedelmi szerződésnek tulajdonítható, ami világos ismét abból, hogy a magyarán behozatal nagyban és egészben nem csorbította saját textiliparunknak konjunkturáját. Minthogy azonban másrésről nem egészen bizonyos, vajjon ugyanezek a szerződések ugyanígy hatottak volna-e, ha nem kedvező és emelkedő konjunktúra idejében lépnek életbe, mind e megjegyzéseim csakis úgy értenődők, hogy kereskedelmi mérlegünk jelenlegi alakulása és szerződéseink között a behozatali oldalon az összefüggés laza, de távolról sem úgy, mintha ez az összefüggés adott viszonyainknál fogva körülmények között sokkal szorosabb is nem lehetne. Az összefüggés szorosabbá válására annál is nagyobb a lehetőség, mert a behozatal növelésére immanens társadalmi okokban rejlő tendencia állandóan adva van. E pillanatban nemcsak arra a makacs bizalmatlanságra és lebecsülésre gondolok, amelyekkel hazai termékek saját közönségünk részéről találkoznak, hanem arra, hogy a tőke nélkül vagy kevés tőkével elérhető kereseti lehetőségek és a nagyobb üzleti forgalom utáni lázas hajsza a külföldi árúk egyre újabb és újabb fajtáival és provenienciáival képviseltek vállalása, bizománybavétel stb. útján való kísérletezésre vezet. Minden kereskedelmi szerződésünk, mely a behozatali vámokat leszállítja, új lelki stimuláns, új importokkal való próbálkozásra s a hozzáértés vámkérdésekhez kevés lévén, a stimuláns nagyobb, mint amekkorára a valóságban megnyílt objektív lehetőség. Kereskedelmi szerződéseink kötésénél széles körök mindig abban a naiv hitben vannak, hogy a vámok megszünnének s csak a szerződések életbelépte után ébrednek arra a rájuk nézve nem kellemes esalódásra, hogy maradt még valami a vámokból.

X Egészen más a kép, ha a kereskedelmi szerződéseink összefüggését a külkereskedelmi mérleggel vizsgálom a kivitel olda-

láról. Ha például 1926. évi egész kivitelünket vesszük, annak kerekén 750 millió aranykorona összegéből kerek 200 millió korona búzára, rozsra, árpára, zabra és kukoricára esik. Ez a kivitelünk kívüül áll azon a körön, mely kereskedelmi szerződésekkel befolyásolható. Hogy mekkora gabonakivitelünk mennyisége és mekkora értéket képvisel, az legkevésbé kereskedelmi szerződéseinktől függ, hanem egyrészt saját termésunktől és annak viszonyától fogyasztásunkhoz, másrészt szóba-jöhető piacaink saját termésalakulásától — mennyiségben, időben, minőségben — s annak viszonyától fogyasztásunkhoz, végül a világ nagy gabonatermő országai által determinált áralakulástól s attól, hogy ez az áralakulás hogyan hat vissza a magyar termék elhelyezési rádiusára. Az a fellogás, hogy a magyar búza és rozs elhelyezési lehetősége és értékesítési ára függvénye a piac vámviszonyainak, túlnyomó részben gondolkodásbeli maradéka annak a korszaknak, amikor a magyar gabona döntő jelentőségű, helyesebben szinte egyedüli piaca az osztrák koronatartományoknak vámmal védett belföldi piaca volt. Gabonánkat ma valamennyi piacunkon veszik, ha szükség van rá s ha konveniál árban a versenytárúval szemben s *csakis* ennyiben veszik, vagy nem veszik, ha nincs szükség rá és árban nem konveniál. Tisztában kell lennünk azzal, hogy a *chance*-okat a külföldi vámoknak kereskedelmi szerződéseink által való leszállításával nem javíthatjuk, mert hiszen a vám leszállításával minden versenytárú *chance*-a épp úgy javul, legfeljebb a belföldi termelés konkurráló ereje gyengébb. S hogy mennyire óvatosnak kell lenni akkor, ha afelett igyekszünk ítéletet alkotni magunknak, vajjon legyen-e célkitűzése a magyar kereskedelmi szerződéseknek a külföldi piacok gabonavámjainak lefaragása, arra szolgáljon adalékul a következő néhány sokatmondó adat: Még azon a piacon is, amelyen termékünk nagy jelentősége nem kétséges, tudniillik Ausztriában, nem állandó jelenség, hogy a magyar búza, miként 1926-ban, körülbelül 70%-át teszi az összes búzabehozatalnak; egy évvel előbb a magyar búza részesedése csak 40% volt, a többi jórészt tengerentúlra esett. Csehszlovákiában is az 1926-ban elért legmagasabb arány 50% volt, az előző évben a magyar búza az összes bevitelből csak körülbelül 40%-kal részesedett. Németország 1926. évi összes búzabevitele közel 22 millió q, ebből kerek 200.000 q, tehát alig 1% volt magyar eredetű. Az olasz bevitelből is, mely 1926-ban 21 millió q volt, a magyar búzára eső hányad oly kicsi, hogy az olasz statisztika azt csak az „egyéb országok“ gyűjtőszámában mutatja ki. Egyébként is tisztában kell lennünk azzal, miszerint az, hogy valamennyi piacunkon mekkorák a gabonavámok, tisztán az illető államok belpolitikai erőviszonyainak a függvénye, hatalmi kérdés, mely rendszerint számos egymást kompenzáló tényező egy-

másra hatásának eredőjét jelentő kompromisszum irányában nyer megoldást. Ha a háború utáni években a nagy küzdelem által kiváltott szociális rázkódtatás a belpolitikában a baloldali pártárnyalatokat juttatta politikai hatalomhoz, ez Ausztriában és Csehszlovákiában, Németországban és Olaszországban a gabonavámoknak előbb teljes mellőzésében, majd igen óvatos, a fogyasztást alig terhelő mértékben való helyreállításában jelentkezett. Amikor a szocialista pártok predomináló szerepe kapitalisztikus gazdasági rend közepette az ellentmondások és nehézségek zsákutcájába vitte az említett államok belpolitikáját s a kapitalisztikus rend természetes életösztöne a jobboldali pártok tömörülését váltotta ki, túl nemzetiségi, vallási és világfelfogásbeli elválasztó szakadékokon, vagy, mint Olaszországban, egy mindenkinél hatalmasabb akaraterő büvöletében, akkor ennek a belpolitikai konszolidációnak egyik platformjaként szinte automatikusan jelentkezik a gabonavámok helyreállítása vagy felemelése. Ha a cseh „übernationale“ polgári koalíció kompromisszuma a 30 cseh koronás minimális bűzavámot eredményezte, a mi kereskedelmi szerződésünk csak ezt a 30 cseh koronát tartalmazhatta s ha új osztrák — még nem kész — egyezményünk az új novel-lában szereplő négy aranykoronás bűzavám helyett két aranykoronát fog tartalmazni, úgy ez csak kifejezi azt, hogy az osztrák politikai pártok — amikor 4 koronát írtak be az autonóm tarifába — már megállapodtak volt abban, hogy a tulajdonképpeni vám 2 korona lesz. Piacaink gabonavámjai épp annyira nem kereskedelmi szerződéseinktől függnék, mint ahogy nem a kereskedelmi szerződéseinktől függ a termés-eredmény vagy a gabona csikágói jegyzése s gabonánk elhelyezési lehetőségei piacain nem szerződéseink által leszállított vagy le nem szállított vámoktól, hanem csakis a feltételek egyenlőségének biztosított voltától függnék.

Nagymértékben azonos a helyzet kivitelünk másik nagy csoportja, az állatok és állati eredetű élelmezési nyerstermékek (hús, zsír, tojás stb.) tekintetében, melyek 1926. évi összkivitelünkéből körülbelül ugyancsak 200 millió aranykoronát képviseltek. Itt eselik a kivitel nagyságát determináló egyik tényező: a terméseredmények közvetlen hatása, de jelentkezik az árukör túlnyomó része tekintetében egy új determináló tényező: 'az állategészségügyi korlátozásoknak' változatlanul viruló, sőt egyre inkább megerősödő rendszere. Nem kisebb mértékben, mint a gabonavámoknál jelentkezik a piacainkon az állatvámok nagy politikai szerepe s az állategészségügyi korlátozások kérdése épp úgy kezd cementjévé lenni a belpolitikai kompromisszumoknak, mint a búza- vagy rozsvámok magassága.

Hallottuk a most lezajlott genfi konferencián, mely a beviteli és kiviteli korlátozások megszüntetését tűzte ki céljául

nemzetközi egyezmény útján, hogy egyes európai hatalmak — azonfelül, hogy ritka egyöntetűség uralkodott abban a tekintetben, hogy az állategészségügy érdekében alkalmazott korlátozásokra minden állam jogosult marad, minden nemzetközi egyezmény ellenére — magától értetődőnek jelentették ki, miszerint az állategészségügyi korlátozások egész matériája kívül kell, hogy maradjon az egyezmény kérdéseiben egyébként előrelátott arbitrage körén s az aláírt egyezmény így is rendelkezik. Láttuk mélyen hallgatni a német delegáció vezetőjét, mikor egyes agrárországok képviselői az állategészségügyi korlátozások változatlan alkalmazásának fentartására irányuló szándékkal szembehelyezték azt, hogy mindenki az ipari gyártmányok teljes szabadforgalmának biztosítására törekszik. Hallottuk Svájc képviselőjétől saját országa liberalizmusának dicséretét, mely abban nyilvánul, hogy noha állategészségügyi okokból egyáltalában *nem is lenne szabad* vágóállatot beengedni, mégis számol a helyenkint és időnkint fellépő fogyasztási többszükséglettel s a szükséghez mért kontingenst készséggel bebocsátja piacára. Ha ezek után azt vesszük figyelembe, hogy állataink két legfontosabb piaca: Ausztria és Csehszlovákia tekintetében a már megkötött kereskedelmi szerződések az állatkivitel minden kérdését már megoldották s meghozták a teljesen kielégítő állategészségügyi egyezményeket is, anélkül, hogy ezen szerződéseink nyomán állatkivitelünk vagy állati eredetű élelmezési termékekből való kivitelünk növekedést mutatna, ha a még kötendő kereskedelmi szerződéseink tekintetében a kilátások olyanok, amilyeneknek a genfi tapasztalatok után körvonalaikban mutatkoznak, ha még emlékeztetek rá, hogy Németországban az állatvámok minimalizálva vannak és hogy Ausztriában az alpesi parasztnak és ellenzéknek egyaránt követelése: aligha látszik jogosulatlannak az a szkepszisem, hogy kereskedelmi szerződések útján kivitelünk ezen árukörének lényeges felszökkenésére van-e mód.

De folytatva az analízist, egy további, az 1926. évben kerek 50 millió aranykoronát tevő oly árucsoportra találunk, melynek kivitele kereskedelmi szerződések által ugyancsak semmiképp sem befolyásolható s ez egyes nyersanyagokból: gyapjúból, kenderből, tollakból, bőrökből és hasonlókból, valamint hulladéktermékekből: korpából, olajpogácsákból és effélékből való kivitelünk. Mindezek piacaikon általában vámentesek s vétetnek, ha és amennyiben szükség van rájuk. Egy további kiviteli cikkünk, — 1926. évi kivitelünkben 24 millió aranykoronával szerepel — a cukor, szintén kívül áll kereskedelmi szerződéseink körén; mennyiségét és értékét termelésünk nagyságán kívül a világpiacon Kubától Jáváig leját-

szódó eseményei határozzák meg s piacai különben is oly területek, melyek a magyar kereskedelmi szerződéses politika számára szóba alig jönnek.

Ha összegezem ezeket az áruköröket, úgy az 1926. évi kivitelben kivételesen felszökött szénkivittel együtt (jórésze reparációs szén, más része konjunkturális szállítás volt az angol szénsztrájk folytán), kisebb elhanyagolható tételekkel együtt, ezek kerek 500 millió aranykoronát tesznek. Így jutunk el a kivitelünk azon részére, mely, úgy látszik, kereskedelmi szerződések által befolyásolható. A maradék kerek 250 millió aranykorona, 1926. évi kivitelünk egyharmada. Mikből áll ez a maradék? Három csoportra lehet tagozni: az egyik a gyümölcsök, főzelékek, burgonya, bor és efféle mezőgazdasági termékeink csoportja, mely 1926-ban — tehát már egy aránylag kedvező osztrák kereskedelmi szerződés részbeni érvényesülésével — körülbelül 25 millió aranykorona értéket képviselt. A másik csoportot a liszt alkotja, kerek 75 millió aranykoronával, a harmadik a különböző ipari félégyártmányok és gyártmányok csoportja. Vizsgáljuk ezeket egyenkint. Nem kétséges, hogy az első csoport: a gyümölcsök, főzelékek, a bor és hasonló kiviteli lehetőségeit a kereskedelmi szerződések érintik. A lehetőségek bizonyos vonatkozásokban korlátozva vannak ismét politikai tényezőktől, mert tapasztaltuk, hogy a borvám kérdése nem kevésbé, mint sok helyütt a burgonyavám kérdése, elsőrangú politikuma az illető országoknak. Korlátozza a lehetőségeket az is, hogy változó mennyiségű termékek és szüretnek befolyása alatt áll a kivitel, melyet azonfelül minőségi kérdések, a szállítás organizálása, az idegen versenytárral most már egyenlő feltételek mellett felveendő küzdelemre készségünk determinál.

Ipari félégyártmány- és gyártmány-kivitelünk előmozdítására kereskedelmi szerződéseink útján eddig, amikor mindig csak a nálunk már fejlettebb ipari országokkal tárgyaltunk, érthetően nem volt túlságosan sok alkalom, bár természetesen kötelelességszerűen felhasználtunk minden kínálkozó alkalmat s figyelembe vettünk minden, legalább félig-meddig biztató jelentőséget. A közvélemény nyilvánvalóan keleti és déli kereskedelmi szerződéseinktől várja ipari kivitelünk előmozdítását. Mekkora ezeknek a várakozásoknak a jogosultsága, tartok tőle, még sokáig nem fog eldőlni. Közvéleményünk rendszerint elhanyagolja azt, hogy a szóhajó piaccal — a Balkán és a Levante országaival — most is meg vannak a kereskedelmi szerződéseink, melyek a legnagyobb kedvezményt biztosítják nekünk mindenütt. Jutunk-e valaha ennél többre s mi a jelentősége annak, nagyban és egészben, ha tovább jutunk, távolról sem oly biztos, mint ahogy azt általában vélni látszanak. Mindaddig a szóbanlévő államok legtöbbje nagy tartózkodást

mutat általában abban az irányban, hogy tarifális kereskedelmi szerződéseket kössön. Meggondolásuk nyilván az, hogy a nyersanyagkivitel megy úgy is, anélkül, hogy azért ipari vámokban — még ha azoknak igen sokszor csak pénzügyi jellegük van is — engedményeket kellene adni; nagyobbra értékelik úgy látszik a szabadkéz fentartását. Ez államok közül még leginkább Jugoszlávia az, mely itt-ott egy-egy tarifális szerződéssel mintegy szimbolikus jelét óhajtja adni annak, hogy a közép- és nyugateurópai kereskedelempolitikai methodusokkal élők társaságába tartozik; gesztusai azonban sok tekintetben platonikusak, mert az ily megállapodások nagyon vontatottan lépnek életbe s Jugoszlávia nyilván nem túlságosan erőltetvén a kivitele számára elérendőket, meglehetősen szűk körben és nem nagyon mélyrehatóan szokott maga is engedményeket tenni. De nem hallgatható el az sem, hogy legtöbb ipari kiviteli érdekünk e piacok felé olyan természetű, hogy a nálunknál sokkalta jobban érdekelt osztrák, német, cseh, olasz stb. iparok látnák mindenekelőtt és hasonlíthatatlanul nagyobb mértékben hasznát a saját erőlködéseinknek. Ez a felismerés bennünket és még inkább az illető keleti országokat velünk szemben tartózkodásra vezet s azt eredményezi, hogy a legnagyobb kedvezmény ideiglenes berendezkedése stabilizálódik, amihez egyébként hozzá kell fűzni azt is, hogy oly esetekben, amikor az illető országokban még komoly versenyképes belföldi termelés nincs, a helyzet akkor, amikor valamelyik tarifális szerződés egyes vámokat leszállít, a legnagyobb kedvezmény birtokában levő exportállamok számára alig változik.

Vizsgálódásom erre az árukörre nézve is meglehetősen negatív eredményre jutván, marad az utolsó árukör: a liszt és hasonlóan a többi „bodenstaendig“ iparunk készítményeinek kiviteli problémája. Ez a valóságos specifikus magyar kereskedelempolitikai probléma, ez kereskedelmi szerződéses politikánknak az a témája, amelynek elintézése elsősorban és sok esetben kizárólag magyar ügy és amelynek helyes vagy helytelen eldöntésén elsősorban nem idegen, hanem magyar gazdaságpolitikai érdekek mulnak. Helyesen fel fogva azonban a kereskedelmi szerződések valójában csak arra lehetnek döntő befolyással, vajjon lisztünk búza alakjában megy-e ki az országból vagy felőrölt állapotban s így szerződéseinktől helyesebben csak az előálló többérték terjedelme függ. Kereskedelmi szerződéses politikánknak erről a legsúlyosabb problémájáról csak a legnagyobb tartózkodással lehet beszélnem, most játszódván le éppen súlyos küzdelem azért, hogy lisztünk legfontosabb piacára nem csupán búzát, hanem lisztet is vihesünk. Kettőt ezzel a kérdéssel kapcsolatban nem lehet elhallgatni. Az egyik az, hogy a szóbajövő országok malomipara a

legszorosabb kapcsolatot tudja fentartani az illető országok agráriusaival, úgy hogy a lisztvámok kérdése hova-tovább nem kevésbé válik politikummá, mint amilyené vált már a gabonavámok kérdése. A másik pedig az, hogy az adott helyzetben az, vajjon valamely ország saját nyerstermékeit feldolgozatlanul vagy feldolgozva viszi-e ki, egyre inkább az illető ország belső politikai hangulatától és erőviszonyaitól válik függővé, ami — mutatis mutandis — a konzerviparra épp úgy áll, mint a növényolajiparra, a szalámiiparra épp úgy, mint a malomiparra.

Az általam eddig előadottakból levonható konzekvencia, mint méltóztatik látni, az, hogy kereskedelmi szerződésekhez kereskedelmi mérlegünk passzív voltának a kivitel oldaláról való javítása tekintetében nagy yarakozásokat nem fűzhetünk. Ez a megállapításom csak egyik láncszeme annak a küzdelemnek, amelyet szerény erőmhöz képest évek óta folytatok a gazdaságpolitikai vonatkozásokban nyilvánosságunkban burjánzó jelszavak ellen s különösképp az ellen a beállítás ellen, hogy a kereskedelmi szerződések önmagukban valami árkánusot képeznek, hogy tőlük várható gazdasági életünk legtöbb bajának orvoslása. Minduntalan hangzik fel olyan vélemény nyilvánosságunkban, mely a kereskedelmi szerződéseknek olyan hatást tulajdonít, mint ahogyan bizonyos gyógyhatású teák-ról vagy más oldatokról szólnak a hirdetések: „Reinigen alle Körperseafte und verleihen frische Lebenskraefte“. A kereskedelmi szerződéseknek a várva várt csodaként való sürgetése különösen heves volt addig, amíg osztrák és cseh szerződéseink tető alatt nem voltak. A csodák elmaradtak, a kereskedelmi mérleg nem lett jobb, sőt rosszabb, — kimutattam, hogy nem a szerződések miatt, de mindenesetre a szerződések ellenére — de a közvélemény ragaszkodik babonájához s a még hiányzó szerződésektől látszik várni csodát. Ez ellen a babona ellen szegezem azt a megállapításomat, hogy a kereskedelmi szerződéseknek gazdaságpolitikai adottságaink mellett nem szabad a kelletténél nagyobb jelentőséget tulajdonítani és mindenekelőtt nem szabad szem elől téveszteni, hogy az adott viszonyok között kereskedelmi szerződések nem alkalmas eszközök kereskedelmi mérlegünk javítására.

Ezek a megállapítások talán szinte megütközést kelthetnek annak ajkairól, akinek felsőbbsege bizalmánál fogva némi szerep jutott eddigi kereskedelmi szerződéseink tárgyalásánál és megkötésénél. Talán bizonyos destruáló cinizmus gyanuját keltik azzal szemben, aki saját legszorosabb munkásságának, évek munkájának és küzdelmeinek eredményességéről és jelentőségéről ily szkepszissel nyilatkozik. Mi sem áll távolabb tőlem annál, hogy az e téren eddig végzett munka jelentőségét keveseljem. A kereskedelmi szerződéseink jelentőségét igen is

igen nagyra kell tartanunk, de két oknál fogva, melyek elismerése teljes összhangban van eddigi megállapításainkkal. Az egyik ok az, hogy, noha ismétlem, a szerződéseknek nincs jelentőségük kereskedelmi mérlegünk oly kívánatos javulása szempontjából, kereskedelmi szerződéseknek *nem kötése* oly irányú kereskedelempolitika lenne, melyet úgy külpolitikai, mint belpolitikai szükségességeknél fogva nem követhetünk. Kereskedelempolitikai szerződések *nem kötése* oly mértékű szembehelyezkedést jelentene részünkről azzal, amit a világ pedagógiumában az osztályzatokra döntő befolyással bíró tényezők — nem a mi érdeünkben — tőlünk elvárnak, hogy annak politikai és gazdasági következményeiért is érthetőleg alig vállalja valaki a felelősséget. De nem lehetetlen, hogy tarifális kereskedelmi szerződéseknek *nem kötése* a mi részünkről oly gazdaságpolitikai represszáliákat váltana ki velünk szemben egyik vagy a másik helyen, hogy ez a negatívum aztán — ha átmenetileg is — súlyos nyomokat hagyhatna kereskedelmi mérlegünkben. Kereskedelmi szerződéseinknek külpolitikai jelentősége tehát az, hogy azok útján nagyobb bajok és nehézségek ellen, melyek nem kell, hogy bekövetkezzenek, de amelyek bekövetkezhetnek, óvjuk magunkat. Belpolitikai jelentőségük pedig az, hogy kereskedelmi szerződéseink jelképezik azt a belső kompromisszumot, mely hivatva van helyreállítani gazdaságpolitikai vonatkozásokban az autonóm vámtarifa megalkotásával széles és mértékadó körök véleménye szerint megbillentett egyensúlyt. A másik ok pedig, amelynél fogva a kereskedelmi szerződéseknek jelentősége igen nagy, az, hogy a szerződéseknek *nem kellő óvatossággal, nem kellő megfontoltsággal és szakszerűséggel való megkötése* helyrehozhatatlan károk veszélyét idézi fel, mélyreható változásokat idézhet elő elsősorban kereskedelmi mérlegünkben, de végső sorban egész gazdasági strukturánkban is. Egy-egy kereskedelmi szerződésünk kötését *nem egyszer találóan sebészeti beavatkozással hasonlították össze. A szerződésekért felelősek szerepe* hasonló valóban a kirurguséhoz, aki akár az összefüggések és lehetőségek *nem kellő áttekintése, akár egy csipesz benfelejtése* folytán az egyébként igen jól sikerült operációval jóvá nem tehető bajokat idézhet elő. Ezekben a negatívumokban rejlik a kereskedelmi szerződéseknek nagy jelentősége s ezek vezetnek vissza engem ismét arra a képre, amit kezdetben alkalmaztam, azt mondva, hogy a kereskedelmi szerződéseknek viszonya a kereskedelmi mérleghez körülbelül olyan, mint a ruha szerepe az emberi szervezethez viszonyítva. Nem ajánlatos ruha nélkül járni — nem szólva arról, hogy nem is illik — különösen akkor, amikor még amúgyis igen gyenge szervezettel hideg és zivataros atmoszférában vagyunk s nem közömbös, hogy ilyen időben milyen ruha van rajtunk; túlkönnyű,

túllege ruhával könnyen oly hőelvonást szenved a még gyenge ellenállóképességű szervezet, hogy helyrehozhatatlan bajok származnak belőle.

Ha abból, hogy kereskedelmi szerződéseink nem alkalmas eszközei a passzív külkereskedelmi mérleg elhárításának, ezek szerint távolról sem következik az, hogy tulajdonképp kereskedelmi szerződéseket nem is kellene kötni, annyi mindenestre következik azonban, hogy a szerződések halmozásának kritika nélküli sürgetése nem indokolt. Érthető, ha az importkereskedelem vagy a külföldi cégeket képviselő ügynökök szervezetei sürgetik; nem országos érdeket, de legalább közelfekvő önérdéket követnek ezzel. Kevésbé látszik indokoltnak azonban, ha a mezőgazdaság részéről jelentkezik ez a sürgetés. Nem hallgatható el, hogy némi ellentmondás is látszik abban, ha egyrésztől panaszoljuk, hogy mezőgazdaságunk termékeiért még a világpiaci paritásnak megfelelő árt sem éri el s másrésztől türelmetlenül reklamáljuk kiviteli lehetőségek megtéremtését kereskedelmi szerződések útján, holott — amint talán előbb meggyőzően kifejtettem — a mezőgazdasági termékek külső elhelyezésének árviszonyaira, mely árak a legjobb esetben a világpiaci árparitást jelentik, a szerződésekkel befolyást alig gyakorolhatunk s ha valahol, úgy csakis itthon érheti el a mezőgazdaság — nem hiányozván a jól kiépített vámvédelem — a világpiaci árak fölött álló árszínvonalat. Általában a mezőgazdaságnak a kereskedelmi szerződések kérdéséhez való állásfoglalásában, úgy érzem, legalább a termelés mai állapota mellett, a kiviteli értékesítés jelentőségének némi túlbecsülte és a belső fogyasztás jelentőségének némi alábecsülése mutatkozik, aminek, azt hiszem, kettős pszichológiai forrása van. Az egyik az, hogy a kivitel tényei hivatalos statisztikai adatok révén állandóan plasztikus formában érzékelhetőkké válván, inkább tárgyai kommentároknak, vitáknak, tárgyalásoknak, mint a belső fogyasztás, amelyről szám nincs, amely kézzel nem fogható nagyság s amely valami magától értetődő; hasonló általában a szervezetünkön belül végbemenő anyagcseréhez, melyet normális körülmények között észre sem veszünk s az anyagcserének csak egyes megnyilvánulásai azok, amelyek tudatunkba is jutnak. A másik pszichológiai forrás pedig ismét az, hogy a régi időkből való üledék gyanánt a mai osztrák és cseh piacokra való áruszállítás a mezőgazdaság lelkivilágában úgy él, mint az 1918 előtti áruszállítások folytatása s az a lényegbevágó különbség, mely vámbelföld és vámkülföld között van, nem él eléggé világosan mezőgazdaságunk tudatában. Arra nézve pedig, hogy a belső fogyasztásnak és a kiviteli értékesítésnek mi a relációja egymáshoz, nem lesz talán célszerűtlen jellemzésül említeni azt az adatot, hogy pl. 1926-ban csak magában a fővárosban körülbelül kétszer annyi

marhát vágta le és körülbelül négyszer annyi sertést öltek le csak magán a vágóhídon, mint amekkora egész marha-, illetve sertéskivitelünk volt. Tudom azt, hogy a mezőgazdaság szóvivői teljes joggal panaszolják, hogy hiába van biztosítva a belső fogyasztás és hiába van a mezőgazdasági termelés magas vámokkal védve, a termelő által elérhető árakban mindez nem jut kifejezésre s a termelő a világpiaci árakat a belföldi fogyasztást szolgáló termeléséért sem éri el, de semmi haszna nincs sem az agrárvámokból, sem azokból az árakból, melyek a városi lakosságra nehezednek. A kérdés, hogyan lehetne a mezőgazdaságunk részére a belső piac biztosítottóságát az értékesítésben is kifejezésre juttatni, véleményem szerint, bármilyen nehéz, de végül mégis csak saját erőinkkel talán megoldható organizatorikus probléma, amelyet azonban általában nem érzem magamat hivatva fejtegetni s amely különösképp jelen felszólalásom körén kívül esik.

Fejtegetéseim során arra az eredményre jutottam s tételtem úgy formulázom, hogy a fenyegetően növekvő külkereskedelmi passzivitásunkon kereskedelmi szerződésekkel segítenünk nem lehet, hogy kereskedelmi szerződéseinktől a kiviteli oldalon hatályos fordulatot várni nem szabad, hanem inkább a behozatali oldalon kell tartanunk további stimulanciáktól. Ezt a tételt még megerősíti az a meggondolás, amelyet egy alkalommal a nyilvánosság előtt már kifejtettem, hogy t. i. a kereskedelmi politikában általában érvényesülő legnagyobb kedvezményes rendszer következtében mindazok a könnyítések, amelyeket a behozatali oldalon teszünk egy-egy kereskedelmi szerződésben, *egy csapással* valamennyi külföldi állam javára válnak s így *hatásukban sokszorozódnak*, míg a kiviteli oldalon egy-egy szerződéssel csak abban az egy relációban érhetünk el fejlesztő hatásokat, melyeket azonban éppen ezzel ott megnyitunk valamennyi velünk versenyző állam javára, úgy, hogy ezt az *eggyirányú* stimulánst is a külföldi piacon ugyanakkor fokozódó verseny részben vagy egészben talán *lerontja*.

Nem szokásom negativumokkal beérni s így — noha a vállalt témától kissé eltávolodom — a tisztelt hallgatóság engedélyével egész röviden néhány pozitív irányú megjegyzést óhajtok tenni a külkereskedelmi mérleg problémájához. Szerény véleményem szerint a nyilvánosság előtt felelősségük tudatában szereplők kötelessége a mutatkozó jelenségek diagnózisa tekintetében pesszimistáknak, de a bajok therápiája tekintetében optimistáknak lenni. Ezért nem szólva azokról a szobatudósokról, akik irigylésreméltó naivitással azt akarják bebeszélni közönségünknek, hogy mentől nagyobb a behozatali passzivitásunk, annál jobb, mert ez azt mutatja, hogy annyival többet kapunk azért, amit a külföld tőlünk megvesz, nem tudok megnyugodni a jelenségeknek abban a vigasz

taló megítélésében, mely szerint a növekvő passzivitásunk csak természetes velejárója és megjelenési formája a külföldi hiteleknek s tünete az élet némi megkönnyebbülésének, amely nálunk — amint elnéző megértéssel szokás megállapítani — mindig a standardnak kissé könnyelmű kiterjesztésében, a luxusigényeknek kissé meggondolatlan kielégítésében könnyen hajlik a megengedett határok túllépésére. Nem tartom ezért sem vigasznak, sem elegendő magyarázatnak sem az investíciós tevékenységet, sem a luxusárak fokozódó behozatalát, hanem a passzív külkereskedelmi mérleg forrását termelésünk ki nem elégítő színvonalában s fogyasztásunknak a Trianon adta helyzet exigenciáihoz való alkalmazkodás előli elzárkózásában találom. Ezzel magam számára megadtam a feleletet arra is, hol kell keresnünk a kivezető utat s mert hiszek abban, hogy van út, mely célhoz vezet, a mérleg komoly problémáját végsősorban optimizmussal ítélem meg. Az út: a termelési munka fokozása mennyiségileg és minőségileg és olcsóbbá tétele mezőgazdaságban és iparban, a tömegfogyasztás áttelése a hazai termelés körébe minden lehető jól átgondolt eszközzel, esetleg az építkezés, a házi tüzelés, az erőforrások és hasonló tekintetében állami beavatkozás útján is, a gazdaságilag nem indokolt egyes túlfogyasztások lefaragása, az ipari apparátus még mutatkozó hézagainak kitöltése s a termelésnek mennyiségileg felfokozása, minőségileg feljavítása, típusokban egységesítése *után* energikus, jól átgondolt szervező munka a kivitel gyarapítása érdekében. Természetesen ez az út nem kecsegtet gyors eredményekkel és a nyilvánoságot izgató lendülettel, hanem csendes, de elkeseredett szívósággal végzendő részletmunkát jelent, melynek csekélyégeket sem szabad elhanyagolnia, de amelynek a nagy koncepció egyenes vonalúságát sem szabad soha szem elől tévesztenie. Ezt a munkát nem lehet abban a modorban tárgyalni, mint ahogy azt egy elterjedt sajtóorgánumban nemrég olvastam, amely azt írta, hogy kereskedelmi mérlegünk javítására a kereskedelmi minisztérium megkezdte a tanácskozásokat, a fizetési mérleg passzivitásának megszüntetésére is történnek intézkedések s csak várnak ezekkel, míg a pénzügyminiszter Londonból hazajön. (Méltóztatnak látni a finom megkülönböztetést: a kereskedelmi minisztérium csak tanácskozik, de a pénzügyminisztérium intézkedik.) A kereskedelmi mérleg kérdését ki kell kapcsolni a fetten szedett címekekkel rikító újság szenzációk köréből s a józan szakszerűség és a lelkes céltudatosság eszközeivel dolgozó kooperáció tárgyává kell tenni, mely kooperációban napról napra és óráról órára, hosszú éveken át kell, hogy egyesüljön a kormány és a kormánygépezet minden egyes kerekének öre, a közgazdasági életnek a termeléssel összefüggő minden tényezője s amelyet nem zaj-

jal és szalmalánggal, de bizalommal és szolidaritással támogatnia kell a magyar társadalomnak és a magyar nyilvános ságnak. Jól tudom, hogy nem kedves a magyar közvélemény számára az a megállapítás, hogy nem a kereskedelmi szerződések csodája, melyet egy-két miniszter, vagy két-három tárgyaló tisztviselő dolga előbűvölni, hozza meg a segítséget, hanem szívós, részletes, szenzációnélküli munka, melyben mindenkinek részt kell vennie s amelynek során mindenkinek áldozatokat kell hoznia. A magyar társadalomnak önmagával szemben való kötelessége, hogy saját elhatározásából azonosítsa magát a magyar termelés érdekeivel s nem áldozatként, hanem önérdékből rendelje alá előítéleteit, hajlandóságait, kényelmi és könnyelműségi szokásait az ország gazdasági pallérozásához fűződő szolidáris érdekeknek. Két jellemző tünetet említek csak ebből a gondolatkörből. Az egyik az, — és ezt említem annak ismételt hangoztatásával, hogy más, mint tüneti jelentőséget nem tulajdonítok neki — hogy az olasz kiviteli statisztika szerint a magyar rendeltetésű narancskivitel jóval meghaladja a csehszlovák rendeltetésűt, holott Csehszlovákia lakossága kb. 50%-kal meghaladja a mi népesség-számunkat s a szomszéd köztársaság polgárainak jóléte kétségtelenül meghaladja a miénket s amellet Csehszlovákiának sem más országokból nincs említésreméltó narancsbehozatala, sem saját gyümölcstermelése nem nagyobb a miénkénél. A másik tünet az, hogy eddig Magyarországon senki sem reklamáta egy magyar hét rendezését, holott a patriotizmusban ugyancsak csenevész Ausztria éppen most rendezte ipar és kereskedelem közös munkája gyanánt és a nyilvánosság nagy támogatásával osztrák hetét, nem szólva Svájcra, hol évről évre fokozódó jelentősége van a svájci hétnek s nincs kirakat, mely nem állna lelkes szolgálatában az „Ehret heimisches Schaffen“ jelige alatt folyó propagandának. Ismétlem, mindkét jelenség csak tünet, de beszédes jele egyrészt annak, hogy fogyasztásunkban legfeljebb a kérlelhetetlen kényszerűségek s nem az előrelátó józan takarékoság bírják önmérséklésre társadalmunk igényeit, másrészt annak, hogy a saját termelésünkkel szemben való hűvös közöny, mely ellenséges ellenszenvtől sem ment, oly mértékű, hogy arra alig van másutt példa. Csak tüneti jelentősége van annak is, hogy összehasonlítjuk a nálunk észlelhető dolgokat, a külföldön végbemenőkkel. Nem tudom, vajjon az a bizottság, mely a fascista Olaszország tanulmányozásával foglalkozott most odakint, be fog-e számolni arról, hogy a fascista nőknek milliókra menő szervezetei tagjaikat szigorúan kötelezik, hogy az üzletekben csakis olasz árúkat vásároljanak; be fog-e számolni Belluzzonak, az utolsóelőtti olasz pénzügyminiszternek múlt év május hó 5-én tett parlamenti nyilatkozatáról, mely szerint „min-

den olasz kereskedő, ki a kormányintenciók ellenére külföldről szerzi be árút, az olasz nemzetgazdaság szökevénye"; vagy arról a pénzügyminiszteri körrendeletéről, mely az olasz hitelintézeteket felhívja, hogy ne támogassák az olyan cégeket, melyek külföldről hozatnak árút. Megnyugtatom azokat, akik rólam nyilván feltételezik azt, hogy legközelebb tanulni megyek az olasz példától, hogy efféle terveket nem forralok. Csak tünetként említettem az egyik szélsőséget és emlitem a másik szélsőséget. De a tüneteknél mélyebben kell keresni a bajok forrását, amely nézetem szerint nem is egyedül a fogyasztás jelenségeiben keresendő. A háború, Trianon és egykori pénzünk teljes leromlása ellenére is közönségünkben túlságosan erősen jelentkezik az a hajlandóság, mindenekelőtt jól élni s a kormányra hárítani azt a kettős feladatot, hogy egyrésztől gondoskodják arról, hogy a jóléthez tartozó szükségletek lehetőleg olcsón legyenek fedezhetők s hogy másrésztől gondoskodják arról, hogy a kellő termelő munka nélküli jó életnek ne legyenek következményei. A *circulus vitiosus*, amely abban rejlik, hogy a magas árak a tőkeszegénységgel arányban nem álló túlszigázott életstandard következményei s hogy ebből a kivezető út csak az lehet, hogy előbb fokozott és olcsóbb munkával és józan takarékossgal a tőkeképzést kell lehetővé tenni, amely többfogyasztásra jogosít: az ennek felismerésére való készség nálunk nem túlságos nagy. De ez a felismerés kell, hogy áthassa mindazokat is, akik a termelő munka organizmusában tényezők. Nem akarok naiv, „weltfremd“ szobatudós képében mutatkozni, mikor arra hívom fel a termelő munkában vezetőket, hogy ne a ma és a holnap kézzelfogható hasznát, a pillanatnyi legnagyobb magángazdasági előnyt vagy lelkiényelmet tekintsék kizárólagos vezérlőcsillagként s amikor azt mondom, hogy a magyar termelő munkában idealizmussal, önfeláldozással és azzal a tudattal kell részesezni, hogy a nemzet ügyét szolgáljuk vele; teszem azt inkább abban a meggyőződésben, hogy mindenkinek anyagi boldogulása és biztosítottsága elválaszthatatlanul egybe van kapcsolva a közösség boldogulásával és biztosítottságával s hogy ebben az országban minden mohóság és minden renyheség, minden túlhajtott étvágy és minden munkamegecsappanás nemcsak a közösség, de mindnyájunk legsajátosabb érdeke ellen is jelent vétkezést.

A mondanivalómat pedig a következő végső axiomában foglalom össze: Trianon szűk határaiba szorított létünk mellett a kölcsönvett pénzeknek köszönhető konjunktúra bengáli fényében a kelleténél jobban élni s „a valahogy mindig csak volt“ önmegnyugtatóásával, elégtelenül, drágán és nem vértizzadó igyekvéssel termelni annyit jelent, mint az amugyis már valamennyire leégett gyertyát két végén meggyújtani.

Ne felejtsük soha, hogy a külpolitikai béke sima felülete alatt szakadatlan harc folyik nemzetek gazdasági helytállásáért és jövőteni fellendüléseért, vagy lehanyatlása körül. Ez a harc valójában nem azokon a zöld asztalokon dől el, amelyek mellett különböző szép fővárosokban a kereskedelmi szerződéseket tárgyaljuk, bár az oda kiküldött örszemeknek állandó ébersége és szívós harckészsége ott kétségtelenül nagyfontosságú. A harc valójában a belső fronton dől el s eldönti az, hogy a kormányzásra hívatottak mekkora bölcseséggel ismerik fel a tennivalókat és mekkora eréllyel kényszerítik ki annak érvényesülését, eldönti az, hogy a gazdaságokban és a gyárakban, a bányákban és az irodákban mekkora szívóssággal és hozzáértéssel, mekkora önfeláldozással és tisztalátással, mekkora összetartással és lelkesedéssel termelnek s eldönti az, hogy az egész társadalom mekkora áldozatkészséggel és fegyelmezettséggel, mekkora józansággal és takarékoszággal rendeli alá kényelmét, szokásait, előítéleteit s azt az emberileg nagyon érthető türelmetlen vágyát, hogy már ma élvezze azt, amire talán valamivel később kerülhet csak a sor, a csonka nemzet megerősödéséért és jobb jövőjéért vívott küzdelemnek.

Koós Mihály:* A folyó év három első negyedében kettős hatás alatt rosszabbodott kereskedelmi mérlegünk. A behozatal az előző év ugyanezen időszakával szemben 171 millióval megnövekedett, kivitelünk pedig 17 millióval visszaesett. A két tétel együtt 288 millió passzivumot jelent három negyedév kereskedelmi mérlegében.

Méltán ejthette gondolkodóba a Közgazdasági Társaságot és méltán ejthet gondolkodóba mindenkit, aki nemzetünk és társadalmunk sorsát szívén viseli, hova vezet az, ha gazdasági vérveszteségünk ilyen tempóban folytatódik? Nekem azt a szerepet szánta a Közgazdasági Társaság, hogy külkereskedelmi forgalmunk passzivitásának kérdését mezőgazdasági vonatkozásokban mérlegeljem.

Gazdasági életünk termelő erőinek megoszlása szerint mezőgazdaságunk a külkereskedelmi mérleg kiviteli rovatán van érdekelve. Köztudomású ugyanis, hogy kivitelünk 80%-a közvetlenül vagy közvetve a mezőgazdasági termelésből származik. Ennélfogva — ámbár már az elébb említett két számadatból is kivehető, hogy legfőképpen a behozatal révén nőtt meg külkereskedelmi forgalmunk passzivuma — nem ezzel, hanem kivitelünkkel óhajtok foglalkozni. Fejtegetéseim folyamán azonban kénytelen leszek a behozatalra és az azzal kapcsolatos körülményekre is visszatérni.

Az Országos Központi Statisztikai Hivatal negyedévenként kiadott hivatalos közleményeiben 1921-től kezdve közli a

* November 22.

külkereskedelmi forgalom eredményeit. E közleményekből azonban, amikor mezőgazdasági kivitelünk kérdését tárgyalom, az 1924. évet megelőző adatokat figyelmen kívül kell hagynom, mert eddig az ideig a kötött forgalom miatt nem bontakozhattak ki külkereskedelmünk keretei. Normális forgalomról csak az 1924. év közepétől szólhatunk. S valóban már ebben az évben is az azelőtti 392 milliőről 667 millióra rúgott a kivitel. 1924-től kezdve aztán ez az emelkedés eléggé erőteljesen folytatódik, mert 1925-ben 817 millióra, 1926-ban pedig 869 millióra ment egész kivitelünk.

Elkövetkezett pedig ez az emelkedés meglehetősen súlyos körülmények között, rendkívüli intézkedések nélkül, egyszerűen termelésünk fokozódásának természetzerű folyamánként.

A kivitelnek ilyen tempójú és ilyen következetes emelkedése után azt lehetett, sőt azt kellett remélnünk, hogy az emelkedés e mostani évben is ugyanilyen törvényszerűséggel és legalább is ugyanilyen arányokban folytatódik, s külkereskedelmi mérlegünkben annyira-amennyire ellensúlyozza a behozatalt. Még nincs ugyan lezárva az egész év külkereskedelmi mérlege, de az elmúlt háromnegyed év adatai után ítélve, nemcsak a fokozatos emelkedés reményéről, de több-kevesebb valószínűséggel arról is le kell mondanunk, hogy ez évi kivitelünk a múlt évinél nem lesz alacsonyabb. Vannak a gazdasági életnek hullámzásai, amik nem szabad, hogy megriasszanak. Az időjárás változásaitól függő mezőgazdasági termelésben különösen nem ismeretlen az ingadozás. Az azonban legalább is feltűnő jelenség, hogy egy elég jó vagy legalább is normálisnak mondható gazdasági év állítsa meg mezőgazdasági produktivitásunk vagy mezőgazdasági exportunk eddigi fokozatos emelkedésének menetét.

— (Mezőgazdasági export és mezőgazdasági produktivitás — szándékosan állítottam egymás mellé e két kifejezést. Ha ugyanis tárgyilagosan és gyökeresen meg akarjuk vizsgálni külkereskedelmi forgalmunk passzivitásának, e forgalom keretében mezőgazdasági kivitelünk visszaesésének okait és körülményeit, úgy vélem, nem elégedhetünk meg azzal a megállapítással, hogy kereskedelempolitikai okok, a külföld elzárkozása, kivitelünket nehezítő vámvédelme, az értékesítés nehézségei vagy hasonló jelenségek, hogy úgy nevezzem: külső okok korlátozták a kivitelt. Nem elégedhetünk meg e megállapítással azért sem, mert az ilyen természetű nehézségek súlyosbodtak ugyan a jelen év folyamán, de ilyen vonatkozásokban az elmúlt évek sem voltak kedvezők, mégsem mutatkozott exportkereskedelmünkben visszaesés. Ha pedig a mostani stagnálásban egyéb okok, nevezetesen termelési okok vagy belső kereskedelmi okok is közrejátszanak, nincs miért, hogy szembe ne nézzünk az ilyen természetű jelenségekkel is. Meg kell

vizsgálunk, nem állottak-e be termelésünkben, elsősorban pedig a kivitel zömét szolgáltató mezőgazdasági termelésben olyan körülmények, amik gyarapodását megnehezítik. Meg kell ezt tennünk nemcsak a kérdés vizsgálatának teljessége kedvéért, de mert régen él bennünk az aggodalom, hogy mezőgazdasági termelésünk súlyos helyzete elébb-utóbb megbosszulja magát.

A földrajzilag ránk nézve legtermészetesebb kiviteli piacokul szolgáló országok elzárkózása valósággal komoly jelenség. Németország a maga érdekeit tekintve, igen helyesen átgondolt agrárpolitikából nagy szívóssággal védi állatállományát és ezzel közvetve földjének termőerejét. Súlyos behozatali korlátozásokkal és tilalmakkal olyan helyzetet akar teremteni, hogy Németország az ott tenyésztett vagy hizlalt állatoknak kedvező piaca legyen és hogy e megvédett kedvező piac számára a német mezőgazdaságnak *érdemes* legyen minél több állatot előállítani. Ezért nem kötött velünk ezideig sem az élőállatok bevitelét lehetővé tevő állategészségügyi egyezményt és ennek a törekvésnek a folyamányaként kellett a folyó évben odairányuló levágott sertés kivitelünknek is megszűnnie, ami a múlt évvel szemben már eddig is 66.000 mm. levágott sertés kivitelének elmaradását és külkereskedelmi mérlegünkben e kivitel elmaradása kb. 10 millióval való rosszabbodást jelent.

Nem is említve az Olaszországban nagy lendülettel jelentkező agrár felbuzdulást, ami pedig ha megnyeri a „gabonacsatát“, érinteni fogja a mi exportunkat is, Csehországban és Ausztriában valóságos politikai energiává izmosodott az a törekvés, hogy megvédjék a maguk mezőgazdasági termelését és malomiparát. Rendkívül nagy védvámjaik erre vallanak. Ferenczy Izsó igen tisztelt barátom e helyről azt állapította meg, hogy a legtöbb kedvezmény elvének általános alkalmazása mellett a tarifális kereskedelmi szerződések külkereskedelmi forgalmunkra voltaképen nincsenek befolyással. Tétele igazságát rendkívül meggyőzően kifejtett érvelése ellenére is csak elméletileg ismerhetem el. A valóságban a kereskedelmi szerződéssel biztosított nagy vámtétel a legtöbb kedvezmény elve mellett is, közvetve bár, beviteli korlátozást jelent. Drága belöldi árakat eredményez, aminek a hatása alatt növekedik a belöldi termelés, a fogyasztás pedig természetesen visszaesik. Lefokozódik ezzel a piac jelentősége olyan országokra nézve, amelyek legközelebből, tehát legversenyképesebben ott értékesíthetik terményüket. Csehország gabonabevitele p. o. anélkül, hogy emelkedett volna a belső termelés, a nagy gabonavámok behozatala óta jelentékeny csökkenést mutat, ami bennünket sem hagy érintetlenül. Búzakivitelünknek épen e pillanatban mutatkozó átmeneti csökkenését csak ilyen okokkal lehet magyaráznunk, liszt kivitelünknek pedig, nem is

kétséges, az előnytelen osztrák és cseh kereskedelmi szerződés a legnagyobb akadály.

Nem akarok itt annak vitatásába bocsátkozni, köthettünk volna-e, vagy miért nem köthettünk ez országokkal előnyösebb kereskedelmi szerződéseket, de akkor, amikor kivitelünk tespedésének okait keresem, lehetetlen rá nem mutatnom arra, hogy a kereskedelmi szerződések mezőgazdasági exportunk szempontjából nem váltották be a hozzájuk fűzött várakozásokat. Nem váltották be sem abban a vonatkozásban, hogy mezőgazdasági exportunk könnyebbé váljék a szerződések hatása alatt, de nem váltották be a hozzájuk fűzött várakozásokat abban a tekintetben sem, hogy termelésünk olcsóbbá tételével mezőgazdaságunk produktivitásának és exportképességének lökést adjanak.

Azt mondtam az imént, számot kell vetnünk azzal is, nem-e belső okok raknak mezőgazdasági kivitelünk fejlődése elé korlátokat.

A belső fogyasztás növekedése mindenestre feltételezhető úgy az élelmezés cikkeiben, mint az ipari feldolgozás szükségleteiben. Egyes dolgok fogyasztásának az emelkedését adatszzerűleg is meg lehet állapítani. A húsfogyasztás p. o. a közvágóhídi adatok szerint számottevően megnagyobbodott. Voltaképpen természetes és örvendetes következése a növekvő belső fogyasztás annak a lendületnek, amit a beruházások és az ezekkel kapcsolatos ipari fejlődés révén keletkező több munkaalkalom eredményezett. De ha a növekvő belső fogyasztás csökkentette is némileg a kivitelt, legkevésbé ez ellen lehet kifogásunk. Elvégre is a mezőgazdaság produktumai a legegyszerűbb életszükségletek és hogy ha már takarékosagra intjük a társadalmat, nem az élelmezésnél kell kezdenünk és nem is az élelmicikkek valamelyes részének itthoni fogyasztása, hanem ama luxuscikkek behozatala rontja kereskedelmi mérlegünket, amik importját bátran mérsékelhetné szegény társadalmunk. A külkereskedelmi mérlegnek a gazdasági egyensúlyra gyakorolt hatása szempontjából azt a jelenséget sem tekinthetjük kedvezőtlennek, hogy egyes ipari nyersanyagok, mint a gyapjú, olajos magvak, mélassz stb. kivitele az itthoni feldolgozás miatt megkevesbedett.

Termelési okokat is említettem, mint amikre kivitelünk stagnálása valamelyes tekintetből talán visszavezethető. Akármilyen vonatkozásokból nézzük a magyar mezőgazdaságot, nem lehet elvitatnunk, hogy amaz idő óta, amikor ámbár küzdelmes, de többé-kevésbé háborítlan munkába kezdhetett, csodálatos módon talpraállt és az egész ország gazdasági újjászületéséhez megadta az előfeltételeket. Évről-évre fokozódó szorgalommal művelés alá vette rendre a megmaradt ország régi vetésterületét. Uzsorapénzzel bár és sok-sok küzdelemmel

helyreállította a lerongyolódott vagy elpusztított felszereléseket. A gépművelés széleskörű alkalmazásával évről-évre jobb művelésben részesíti a termőföldeket. Ezzel, valamint a mesterséges trágyák mind kiterjedtebb használatával, nemezebb növényfajták termelésével biztosabbá teszi és emeli a termés hozamot. Felkarolja minden kultúrnövény termelését, amivel a földet nagyobb értékek termelésére lehet kényszeríteni. Az állatállomány gyarapodása is közeledett már a régi állapothoz, sőt minőség tekintetében határozott javulást hozott. És ebben az igyekezetben nincsen különbség kis- és nagybirtokos között. Egyes gazdaságok vagy egyes birtokkategóriák termés eredményei között a különbség még igen számottevő, de munka, igyekezet és eredmény látszik az egész vonalon. *Az a feltűnő lendület, amit az utóbbi évek során kivitelünk terén tapasztalunk s amit a külkereskedelmi forgalom kiviteli oldala évről-évre növekvő számokkal tanusít, ennek köszönhető.*

Pedig ez eredmények eléréséhez a viszonyok semmi tekintetben sem voltak kedvezők. A birtokreform keresztülvitele az újjászületés egész ideje alatt bizonytalanságban tartott igen sok gazdaságot, sőt a birtoktalanok kezére jutott földek egy részén még maig sem indulhatott meg a rendes gazdálkodás. Befektetésekhez, vagy legalább az üzemek folytatásához szükséges tőkék megszerzését nem hogy elő nem segítették, de úgyszólván lehetetlenné tették a hitelviszonyok. A kamat enyhülése legkésőbbben mindég a gazdát érte el. A közterhek is ólomsúllyal terhelik a gazdaságokat, amiket nagyrésztük megfelelő jövedelem hiányában kölcsönpénzből fizet. Mindezek mellett rendkívüli módon korlátozza a gazdálkodás jövedelemzóságát az a köztudomású diszparitás, ami a mezőgazdasági termények és a mezőgazdasági szükségletek árai között az egész újjáépítés ideje alatt fennforgott és fennforog ma is. Arra már rámutattam, hogy terményeink áralakulása és kedvező értékesítése tekintetében kereskedelmi szerződéseink nem hozták meg a várt eredményt, viszont az ipar és kereskedelem kartellszerű tömörülései mezőgazdaságunk ipari szükségleteiben a kereskedelmi szerződések olcsóbbító hatását illuzóriussá tehetik. A termelési költségek és a termények ára között ennél fogva nincs még az arány. Innen van, hogy sok gazdasági ág, sok gazdasági üzem nem jövedelmez, innen van mezőgazdaságunkban egy bizonyos fokú depresszió, ami a termelői munkát, vállalkozást semmiesetre sem teszi lüktetőbbé.

Csoda volna-e, ha ilyen körülmények között megtorpanna az a fejlődési folyamat, amin olyan figyelemreméltó lendülettel és kitartással indult meg mezőgazdaságunk? Csoda volna-e, ha bár átmenetileg, meginogna bennünk az a feltevés, hogy a mezőgazdaság produkciója szünet nélkül és olyan arányokban fokozódhatik, amivel képes lesz ellensúlyozni azt a folyton

fokozódó passzivumot, amit kereskedelmi forgalmunkban az évről-évre növekvő behozatal képvisel? Nem hiszem, hogy az ez évi eddigi kivitel csökkenésében bármilyen csekély része volna annak, hogy nem volt mivel megtölteni a kiviteli mérleg serpenyőjét. Igen sok termelési ágból e kedvezőtlen évben is növekedő mennyiségek kerültek kivitelre. De vannak jelek, amik óvatossá kell, hogy tegyék a túlbizakodást. Állatállományunk p. o. az utolsó két év óta számszerűleg kimutathatóan csökkenést mutat. Szarvasmarhaállományunkban majdnem 7%, sertésállományunkban közel 10%, juhállományunkban pedig több mint 14% a két év alatti csökkenés. Figyelemvéve, hogy az állat nemcsak produktuma, de trágyatermelésével egyuttal legértékesebb termelőeszköze a mezőgazdaságnak, kétszeresen kell számításba vennünk ezt a csökkenést, különösen ha arra is tekintünk, hogy termőföldjeink trágyaereje állandó, sőt fokozott visszapótlást követel.

Miért mutatok rá e jelenségekre a mostani alkalommal? Kettős okon teszem. Utalni akarok egyrészt arra, hogy a mezőgazdaság fejlődőképességének is vannak törvényei és vannak feltételei, amely feltételek hiányában a teljesítő képesség és fejlődés határait nem lehet kiszélesíteni. Másrészt pedig utalni akarok arra, hogy ha már ebben a gazdaságilag is eltorzított, megnyomorított, igen sok termelő erőitől megfosztott és annyi tekintetben a külföldi behozatalra szorult országban ma még csak a mezőgazdaság fokozódó exportteljesítményével lehet az egyensúlyt fentartani, lássuk be, hogy minden áron meg kell teremtenünk a mezőgazdaság fejlődési feltételeit. Lássák be azok is, akik nem magángazdasági vonatkozásban belülről érzik a mezőgazdasági termelés nehézségeit, hanem a maga produktivitásának összességében mint gazdasági egyensúlyunk fentartóját és — külkereskedelmi mérlegünk passzivitásáról lévén szó — mint e mérleg aktívumát tekintik a mezőgazdaságot. Öszinte és erőteljes agrárpolitikát kell inauguralnunk pozitív és negatív értelemben: meg kell tennünk, ami a gazdálkodást segíti és meg kell szüntetnünk, ami az útját keresztezi. Nem sokra becsülöm az általános megállapításokat, mégis le kell mondanom arról, hogy e mostani alkalommal a követendő agrárpolitika részleteit; a termelésünk és exportunk fokozása érdekében szükséges kormányzati és törvényhozási intézkedéseket fejtegessem. Itteni feladatomat kimerítve látom, amikor kereskedelmi mérlegünk passzivitásának ellensúlyozását mezőgazdasági termelésünk fokozásában, ennek a feltételeit pedig egyebek mellett erőteljes agrárpolitikai intézkedésekben keresem.

Ha a külkereskedelmi forgalom passzivitásának mérlegelésénél, illetőleg kivitelünk körülményeinek kutatásánál közel mentem a hazai termeléshez, azt sem hagyhatom figyel-

men kívül, vajjon mezőgazdasági termelésünkben tekintetbe vesszük-e mindenütt, hogy mint kiviteli ország sok tekintetben exportra termelünk és hogy helyzetünknel fogva exportunkkal túlnyomórészen nagyobb igényű országok felé gravitálunk? Sőt, mivel éppen e nagyobb igényű piacokon remélhetünk terményeinkért előnyösebb árakat, céltudatosan is ezekre kell a figyelmünket irányítani. Minőség tekintetében ezeken a piacokon versenyképtelen, mennyiségükben pedig rendszertelenül piacra dobott tömegekkel azonban éppen ezeken a piacokon aligha hódítunk teret. Talán nem tévedek, ha termelvényeink versenyképességének és kivitelünk nagyobb arányú kibontakozásának eddig is akadálya volt, hogy az igényesebb piacok és a nagyarányú modern kereskedelem követelményeit nem vetjük eléggé figyelembe. Hallanunk kell, hogy búzáinktól kezdve, té a legjelentéktelenebb produktumokig, mindenütt felhangzik mezőgazdasági kivitelünkkel szemben az az észrevétel, hogy nem termelünk vagy nem szállítunk egyöntetű nagyobb tömegeket. Mi tudjuk, hogy a legtöbb cikkben ilyen egyöntetű, egy jellegű standardtömegeket nem is termelünk. Rendkívül sok termelvényből adódik össze az a mennyiség, amit statisztikánk a külkereskedelmi forgalom kiviteli rovatán kimutat. Ezek egyike-másika talán külön-külön nem képvisel döntő jelentőségű nagy értékeket, de a kiviteli rovaton összeadva, ezek ma már igen nagy és folyton fokozódó szerepet játszanak. Sőt ezeknek a termelése és exportja fokozható még szinte határtalanul, fokozható pedig anélkül, hogy nagyobb befektetéseket igényelne a termésfokozás, feltételezve természetesen, ha éppen e szétszórtan, legtöbbször kiscgazdák által produkált termények olyanok, hogy exportképes tömegekké nem lehet azokat összehozni.

De általában is nélkülözzük a kivitel és ami ezzel egyértelmű, az előnyösebb értékesítés szempontjait figyelembe vevő öntudatos termelési programot. Gazdaságaink szétszórt-sága, helyi elszigeteltsége mellett önmagától nem alakul ki az export követelményeivel mindig legjobban számoló egyöntetű termelés. Produkciónk még a belföldi kereslet igényeihez sem simul öntudatosan, a kiviteli piacok igényeiről pedig nincs is tudomása. A jelen pillanatban azonban nem is könnyű az eligazodás. Ha végig nézzük a külkereskedelmi forgalom export adatait, szembetűnik, hogy ma itt, holnap amott nyílik exportlehetőség, termelvényeinknek alig van megbízható és állandó piaca, amelyre mindig számíthatunk és amelynek az igényeivel is számolhatunk.

Az egyes exportáló agrár országok értékesítő piac utáni tülekedésében, de az import terén is sok még a rendszertelen kapkodás. A kereskedelmi szerződéseknek sincs állandó jellege. Az árak alakulata is máról-holnapra feltűnő hullámzásokat

mutat helyileg és időszakilag. A rendszeresebb termelésre való irányítást vagy pláne annak kialakulását most még mindez rendkívül megnehezíti. De mivel a viláfgalomban csak úgy tudunk bekapcsolódni, ha a gazdálkodás különben figyelmen kívül nem hagyható szempontjai mellett a viláfgalomban követelményeivel is mindig számolunk, nem lehet feladnunk a törekvést, hogy e követelményekről állandóan tájékozva legyünk s tájékozottságunkat a termelés irányítására hasznosítsuk. Széles látókört, mindig ébrenlévő áttekintést igényel ez gazdasági vezetőitől, sok fegyelmet és bizalmat a termelőktől, de mezőgazdasági exportunk fejlődése egyiket sem nélkülözheti. Régen hangoztatom, hogy a viláfgalomban követelményeinek felismerése körül és ennek alapján termelésünk irányítása körül exportkereskedőinknek is fontos szerepe van. Hiszen valójában ők ismerik, nekik kell ismerniük a piacok követelményeit. Nincs annak semmi akadálya, sőt kiviteli kereskedelmünk szélesebbkörű kibontakozása érdekében meg kell követelnünk, hogy mezőgazdasági termelésünk vezetői széles látókörű kereskedőinkkel összefogjanak. Ha nem megy magától, intézményesen kell ezt megcsinálnunk.

Külkereskedelmi forgalmunk esélyeit mezőgazdasági kivitelünk szempontjából mérlegelve, amellet a kérdés mellett sem mehetünk el közönyösen, vajjon exportkereskedelmünk miként tölti be vagy a mostani viszonyok között miként töltheti be azt a nagyfontosságú szerepet, ami az ország gazdasági vérkeringésében őket illeti. Nem kétségtelen ugyanis, hogy ámbár külkereskedelmi forgalmunk mérlegét mindenekfelett magának a termelésnek, a kivitelre anyagot, árút szolgáltató termelésnek kell megjavítania, maga az exportkereskedelem nem megy s nem fejlődhetik önmagától. Nem lehet és nem is szabad ma már arra számítanunk, hogy az idegen importőrök maguk jönnek el féltett árúinkért. Elég súlyos hagyománya a múlt időknek, hogy a magyar termelés sok tekintetben erre volt utalva és éppen ennél fogva nem minden produktuma juthatott bele a viláfgalomban. Bizonyos tekintetben általánosságban igyekeztem egész előadásomat tartani, itt sem részletezek. De megállapíthatom, hogy vannak termelési ágaink, amiket valósággal naggyá tett és kifejlesztett az exportkereskedés. Látok viszont olyan termelési lehetőségeket, amik csak azért nem tudnak kibontakozni erőteljesen, mivel a maguk exportőrjét nem sikerült megtalálniok vagy nem találták meg az avatott és erőteljes kezét.

Ügylátszik, hogy exportkereskedelmünknek nem áll az a tőke vagy hitel rendelkezésére minden vonalon, ami a felölelendő termények értékével arányban állana. Vannak exportkereskedelmünknek ágai, amelyekben az árunk nem is alkalmasak rendes hitelfedezetre. Talán nem tévedek, ha egyes termel-

vényeink exportjának fejletlensége miatt tökeszegénységünket, hitelviszonyaink nehézségeit és az exportkereskedelem rendelkezésre álló tőke hiányát okolom. Talán azt is ennek lehet tulajdonítani, hogy kereskedőink egy részéből hiányzik az a vállalkozó erő, amivel utat törnek, piacot hódítanak minden terményünknek, amit innen exportálni lehet. Az exportkereskedelem tőkeereje mindenestre egyik elengedhetetlen feltétele a fejlődni akaró kivitelnek.

Rövid összefoglalásban megpróbáltam elemezni a mezőgazdasági exportunk stagnálásával összefüggő jelenségeket. Nem meríthettem ki a kérdés egész körét, mert hiszen olyan sok tényezőnek az összehatásából alakul ki az ország exporteredménye, hogy azokat lehetetlen volna egyenkint felsorolni és jelentőségéhez képest méltatni. Mellőztem p. o. a vasúti szállítást, aminek igen számos vonatkozásban döntő szerepe van a kivitelnél; mellőztem a kereskedelemtechnikai követelményeket, amikkel különösen egyes kényesebb mezőgazdasági produktumok versenyképességét igen nagy mértékben fokozni lehet; azt sem említettem, hogy a külföldnek exportkereskedelmünk iránti bizalma milyen rendkívül fontos, sőt elengedhetetlen feltétele a fejlődő kivitelnek. Mellőzni akartam mindezeknek a kérdésnek a tárgyalását, mert részletkérdésekkel nem akartam elhomályosítani a dolog lényegét, ami nem lehet más, mint hogy mindenek felett mégis csak magán a termelésen fordul meg kiviteljünk ügye. Visszatérek tehát oda, hogy ha megakarjuk szüntetni külkereskedelmi forgalmunk mérlegében a már is rendkívül megnövekedett passzivumot, erőteljes agrárpolitikával lehetővé kell tennünk az eredményesebb és nagyobb mezőgazdasági termelést, irányát pedig exportra utalt helyzetünkhöz alkalmazkodó termelési programmal kell megjelölni.

Biró Pál:* Teljesen átérzem a szerepem hálátlanságát, amikor azok után a nagyvonalú előadások után, amelyek itt elhangzottak *egy* termelési ág szempontjából kell kereskedelmi mérlegünk passzivitásáról beszélnem. Mert ha látom azt a nagyfokú érdeklődést, amely e kérdés iránt társadalmunk minden rétegében megnyilvánul, akkor azt kell gondolnom, hogy a közvélemény tisztában van ennek a kérdésnek az egyetemes jelentőségével, ösztönösen érzi, hogy ezek a statisztikai számok nem egyedül a céhbeli játékszerei a maguk tárgyilagos, vagy kevésbé tárgyilagos elgondolásaik alátámasztására vagy törekvéseik jogosultságának igazolására, hanem mögöttük meghúzódnak a termeléspolitikának, az értékesítésnek, a hiteléletnek, a szociális rétegződésnek és a jövedelemeloszlásnak nagy kérdései s ezek révén bennük lüktet az egész magyar élet.

* November 31.

De tartom magam a részemre megszabott kerethez és lehetőleg kerülni fogom, bármily kecsegtető volna is, az általános szempontokba való elmélyedést. S ezért legyen szabad kiindulási pontul csak azt a megjegyzést tennem, — inkább csak eszmemenetem igazolásául és semmiképen sem polemikus célzattal — hogy *a gazdaságpolitikai adottságok elméletét csak részben tudom elfogadni*. Ezekkel számolnunk kell, a koncepcióinkat és az erőkifejtésünket hozzájuk kell idomítanunk, de dogmaképen értékelnünk nem lehet. Az emberiség olyan korszakában, amikor úgyszólván napról-napra a legnagyobb felfedezések mutatnak rá az emberi elmének a természet adottságaival való győzedelmes küzdelmeire, lehetetlen, hogy a gazdaságpolitikában egy *átmeneti korszak bizonytalanságai* természeti adottságoknak képzeltessenek el. Tárgyunkra alkalmazva ezt a tételt, nem mond ennek ellent az az észlelet sem, hogy a kereskedelmi mérleg passzivitása a múlt évben sorrend szerint Nagybritanniában, Németalföldön, Svájcban, Ausztriában, Belgiumban és Dániában volt aránylagosan a lakossághoz viszonyítva a legnagyobb s Európában aktív mérlegekkel csak az új utódállamok: Csehszlovákia, Románia, Jugoszlávia és Lengyelország dicsekedhetnek. Kétségtelen, hogy a természeti adottságoknak megvan az illeténi kialakulásnál a maguk nagy szerepe, de nem volna érdektelen annak a tanulmányozása, hogy az egyes országok kormányzatának és társadalmának az erőkifejtése egyenlő mértékű teljesítmény volt-e, s vajjon ez az erőkifejtés milyen arányban érvényesült az árútermelés (mezőgazdasági és ipari) és az egyéb produktív termelési ágak között. Mert ne méltóztassék tőlem rossz néven venni, de nem tudok belenyugodni abba a magyar köntösben jelentkező eszmesovány új velleítésbe, amely a kereskedelem, a hitelközvetítés és a forgalmi intézmények egyenértékű produktív jelentőségét megtagadja. Érthetőbben kifejezve, érdekes volna az is megállapítani, hogy a különböző államok erőkifejtése az egyes termelési ágaknak felkarolása érdekében csakugyan a természeti adottságok alapján történik-e? Még népiesebben: feltehető az a kérdés, vajjon természeti adottságok alapján termelnek-e rövid idő óta Londontól északnyugatra posztón kívül cukorrépat is; Indiában a gyapottermelés mellett természeti adottság-e a selyemgyártásnak subvencionálása, vajjon adottság-e a nagy délamerikai államokban minden széntermelés hiányában a legújabb nagy iparpártolási akció, miért akarja Csehország prohibív vámokkal éppen a mezőgazdasági iparokat fejleszteni és, hogy *Fenyő Miksa* szavaival éljek, miért kíván Ausztria a tiroli havasokra búzakereszteket varázsolni.

Azt kérdezhetik tőlem, mélyen tisztelt Uraim, hogy mi értelme van az ilyen subjektív észrevételeknek s bele-

illenek-e ebbe az objektívnek indult anketnek a keretébe? Kénytelen vagyok bevallani, hogy elvi álláspontom a subjektivitás. A termelő munkával foglalatostkodó embernél nélkülözhetetlen kellék a subjektivitásnak olyan mértéke, hogy hivatásával teljesen azonosítani tudja magát és higgye annak nemzetmentő jelentőségét. Ebben magyar gyáriparos nem marad el a gazdatársadalom mögött. Tehát subjektív érzéssel, a javakat termelő önbizalmával indulok neki a tárgynak s optimizmusomat nem kis mértékben támasztják alá az ipari termelésnek trianoni létünk hét sovány esztendejében már *eddig* elért eredményei.

Ha külkereskedelmi mérlegünk idei eredménye a köznapi aktualitások közé emelte a passzivitásnak a kérdését, vajjon csakugyan *új* problémával állunk-e szemben? Valójában ugyanolyan ideje áll fenn, mint maga a csonka ország. A kereskedelmi mérleg olymértvű passzivitásának a réme, mely fizetési mérlegünkre való hatásával pénzügyi életképtelenségünknek egyik jellemzője mai határainkon belül, már a le nem folytatott béketárgyalásokon meggyőző érv lett volna igazunk mellett.

Szabóky Alajos akkori s 1922-ben megismételt számítása szerint a megmaradt Magyarország fizetési mérlegébe ezen a címen 20 milliárd 1921. évi értékű koronát állított be, a történelmi ország gazdasági teljesítményeinek a Csonkaországra eső aránylagos része alapján. Ez az 1921. évi értékű 20 milliárd korona az akkori átlagos svájci frank 1.48 jegyzés alapján 296 millió svájci frankkal, mai pénzegységünkben kifejezve, kerek 325 millió pengővel volt egyenértékű. *Szabóky* Alajos statisztikai biztonságát dicséri, hogy a folyó esztendőben körülbelül ugyanilyen összegű passzivitást kell számításba vennünk, az első esztendőben, amely — a háború előtti viszonyokhoz képest — a fogyasztóképesség és kereskedelmi politikai helyzet szempontjából többé-kevésbé normalizálódottnak tekinthető. Hogy ez a passzivitás a közvetlenül megelőző esztendőben nem mutatkozott, annak az okait *Tormay* Béla nagyértékű előadásában már elénk tárta.

Kétségtelen, hogy *Szabóky* különböző számításai a megmaradó ország teljesítőképességére vonatkozólag — s ezeket veszem alábbi fejtegetéseim alapjául — a csonkaországnak a háború előtti állapotához mért gazdasági erőforrásain alapulnak. Hogy ezekből az erőforrásokból 1920-ban mily kevés maradt meg, azt külön hangsúlyozni nem szükséges: lényegileg a csonka váz, termelési eszközök, forgótőke és termelési hitel nélkül.

Ennek az üres keretnek a kitöltése hét esztendőnek az erőfeszítése után mennyiben és hogyan sikerült és milyen része volt abban az ipari munkának, azt szeretném a kereskedelmi

mérleg adatain keresztül a következőkben megvilágítani. A belőlük levonható következtetés önmagától adódik.

A külkereskedelmi forgalom általános terjedelmének a mérve csak abszolút számokat jelent, anélkül, hogy ezek alkalmasak volnának gazdaságpolitikai következtetésekre.

Idézzük őket mégis magunk elé és állapítsuk meg, hogy az 1927. év I. felének az *összbehozatala 449.6 millió aranykorona* értékben csak 45.4%-a az 1913. év I. felének, 989.6 millió aranykoronának. Az 1927. év I. felének aranykorona értékű *összkivitele 295.6 millió*, az 1913. év I. felének 855 milliójával szemben csak 34.57%.

Következtetéseket ezekből a számokból levonni alig lehet. Ismernünk kell a belföldi termelési lehetőségeket, a tényleg elért termelést, a belföldi fogyasztóképességet és mindenekelőtt egy nevezőre kell hoznunk az összehasonlítás alapjául szolgáló számokat. E pontnál nagy nehézséggel állunk szemben. Az arany megváltozott vásárlóerejének szerepe a külkereskedelmi forgalomban hivatalos számításokkal megvilágítva, vagy legalább is nyilvánosságra hozva nincsen.

Miután ennek tekintetbevétele nélkül helyes eszmemenetet követni alig lehet, megkíséreltem a hivatalos forgalmi adatok alapján egy ilyen indexnek a készítését, amely tökéletességre természetesen nem tarthat igényt, de amely mégis lehetővé teszi a forgalmi adatok gazdaságpolitikai jelentősége tekintetében a pontosabb következtetéseket.

Az egységárok kiszámításánál nagy nehézséget okozott a külkereskedelmi statisztika árucsoportjainak az új beosztása, a vámtarifa ebbeli változásával összefüggésben. Igyekeztem, amennyire csak lehetséges volt, ezeket tekintetbe venni. A nagy számok törvényénél fogva azt merem hinni, hogy a megállapított eredmények a valóságot megközelítik.

A *kiviteli* oldalon számításaim felölelnék 285 millió pengő értékű árut, az 1927. év I. fele kivitelének 83%-át.

Három árukategóriát állítottam fel:

1. a mezőgazdasági és állattenyésztési termékeket,
2. a mezőgazdasági ipar és
3. a szorosan vett gyáripari termékeket.

Számításaim eredménye az, hogy a mezőgazdasági és állati termékek *exportindexe* az 1927. év I. felében

az 1913. évi egységárat 100-nak véve	137.7
a mezőgazdasági iparé	133.6
a gyáripari kivitelé pedig	121.2

így az összkivitel részére 134-es jelzőszám adódik.

Részletadatokkal nem kívánom a képet elhomályosítani.

Jellemzésül mégis annyit, hogy az 5 gazdasági főcikk (búza, rozs, árpa, tengeri, zab) kiviteli indexe 134.7, a vágó- és ígás-állatoké 146, tojásé 129, zsír és szalonnáé 135.5, leölt baromfié 149, burgonya 128.6, nyersbőrre 158.4, olajos magvaké 111.4, gyapjúé 100.

A mezőgazdasági ipari kivitelnél búzaliszté 127.3, a rozsliszté 138.5, a cukoré 151.5, szalámié 160, a szesz kivitelé pedig csak 65.4%.

A gyáripari kiviteli indexnél a legnagyobb a konfekcionált női ruháké 286, a tűzálló tégláké 242, a gyapjúipari gyártmányoké 197.6, pamutszöveteké 200, a gép- és elektrotechnikai iparé 153.8 és lerontja az átlagot a talpbőr és bőrfélgyártmányok 106.3-as, a vasfélgyártmányok 100-as és a vasáruk 86%-os kiviteli indexe.

Ezek a számok nagy jelentőséggel bírnak és levonok belőlük két következtetést. Az egyik az, hogy a kereskedelmi mérleg alakulásának szempontjából az exportált mezőgazdasági termékek az árak általános színvonala körül mozognak, a külföld tehát megfizeti ezekért az árakért azt, amit meg kell fizetnie, a másik pedig az, s bevallom reám meglepetésként hatott, hogy a mezőgazdaság és mezőgazdasági ipar értékesítésének a fogyasztási piacokon való *áralakulása* szempontjából az a körülmény, hogy a háború előtti állapottal szemben feleslegeit nem vámbelföldön, hanem vámkülföldön helyezi el, változást alig idézett elő. Tévedések elkerülése céljából hangsúlyozom, hogy ez csak a kereskedelmi mérleg szempontjából van így. Egészen más és a kereskedelmi mérlegtől független a belső termelői árak és a termelői haszonnak a kérdése. Ez belső jövedelemeloszlási probléma, amelyre való kitérés feladatokat nem képezheti és túlságosan eltérítene az eredeti tárgytól. Megvizsgálandó volna e tekintetben a mezőgazdasági termékek értékesítésének a szervezeti kérdése, az adópolitikának, a szállítási díjaknak és sok más egyébnek az ügye.

A *behozatali* oldalon az indexszámítás a következő képet mutatja. Itt az 1927. év I. felének 521.2 millió pengő értékű behozatalából 408.2 millió pengő értékű árú, az összbehozatalnak 78.3%-át számítottam át és ezek alapján megállapítható, hogy a behozatalban a nyersanyagok, mezőgazdasági és ipari

segédanyagok és hulladékok jelzőszáma	130.5
a félgyártmányoké	122.4
és a készgyártmányoké	169.6
átlagban az összbehozatali index	144

Itt nem választottam szét a mezőgazdasági és ipari anyagokat. Ennek nagyjában csak a nyersanyagoknál volna jelentő-

sége, de épen ennél a tételnél a legnagyobb tételek, mint tűzifa, szén és az élvezeti cikkek összefolynak.

Egyebekben megállapítható, hogy épen a nyersanyagoknál a legnagyobb indexszámok olyan áruknál adódnak, amelyek nem szorosan vett gyáripari feldolgozást igényelnek, így a nyers dohányé 197·6, a sóé 162·3, a kávéé 151·8, nyers rizsé 198·7, komlóé 222, ásványvizé 161·5, kőszénéé 147. Legkisebb indexűek a nyers fémek 103·8, vasérc 75, nyersbőr 112·6, nyerspamut 110·9, déligyümölcs 106·6, magvak 96·3, citrom 77·5, nyers kakaobab 98·2, kender 100, szuperfoszfát 92, chilisalétrom 101·3.

A *félgyártmányoknál* a legfontosabb tételeknél a faanyag 113·4, pamutfonál és cérna 134·8, kikészített bőr 213·6, gyapjúfonál és cérna 89·4, selyem és selyemfonál 58·1, cserzőkivonatok 127·8, nyersvas és ócskavas 88·9.

A *készgyártmányoknál* villamos gépek és készülék 242·1, gyapjúszövetek 210·4, kikészített prémbőr 209·8, öblös üvegek 206, selyem és félselyemszövetek 191·8, vasárak 191·3, gépek és készülékek 185·1, dohánygyártmányok 180, pamutszövetek 169·5, javítja a képet a benzin és ásványolajok 96·6, a pneumatik 66, táblásüvegek 74, papiros és papirosárú 105, nátrium-hidroxidok 113·3, faárak 113·4-es indexe.

Azt hiszem, hogy ezekhez a számokhoz következtetéseket fűzni alig szükséges. Különösen pedig felesleges a védekezés az olyan feltevés ellen, mintha iparosodásunk természetes és gyászos velejárója volna a kereskedelmi mérleg növekvő passzivitása az ipari nyers- és félgyártmányok nagyobb behozatali szüksége folytán. Csak az ad absurdumhoz vitel céljából állapítandó meg, hogyha az ez évben várható circa 420 millió pengő értékű ipari nyers- és félgyártmány behozatal 100%-ig készgyártmánnyá változnék, ez egyedül a *42·4%-os indexkülönbség folytán* (127·2 a két elsőnek az átlaga) *178 millió pengővel nagyobb passzivitást jelentene*. És micsoda fantáziatlanság kell ahhoz, hogy megfelelkezzünk azokról az óriási gazdasági és kulturális értéktöbbletekről, azokról a szociális előnyökről, amelyeket a készgyártmányok termelése jelent az előtermékekkel szemben. Hiszen ha csak a külkereskedelmi statisztika egységárait tanulmányozzuk, ez az értéktöbblet minimálisan a nyers- és féltermény értékek háromszorosára tehető és így a milliárd pengőn felüli számhoz jutnánk.

De továbbmenőleg azt szeretném adatokkal feltárni, hogy hogyan alakul a csonkaország kivitele és behozatala a *teoretikus lehetőségekhez képest*.

A Szabóky 1922. évi statisztika adatai szerint a legfontosabb mezőgazdasági termények, ebből gyártmányok, állatok és állati termékek, fa, bor, kiviteli lehetőségei a csonkaországban a megmaradt rész területe, termése és állatállománya

alapján az 1911—1913. évek átlagkivitelének 38·6%-ra tehető. A békeévek 1231·4 millió koronával szemben ez az elméleti lehetőség kerek 476 millió K. értékű volna. $\frac{3}{4}$ évre redukálva ez K. 362 millió, pengőben 420 millió pengő.

Ezzel szemben a kivitel az 1927. év első 9 hónapjában 372 millió pengőre rúgott. Tehát abszolút számokban elérte a békeállapot 87·5%-át. De ha a mezőgazdasági és mezőgazdasági ipari kivitel átlag 137-es indexszámával békevásárló értékű pénzegységre redukáljuk, akkor kitűnik, hogy az így adódó 271·6 millió pengővel a csonkaország ez évben elméleti kiviteli lehetőségének csak 64·6%-át érte el.

Az ipari kivitel és behozatal szempontjából a Szabóky-statisztika megállapítja, hogy a bányászatot tekinteten kívül hagyva, a csonkaországban az 1913. évi gyáripari termelés 52·5%-a maradt meg: évi 3135·2 millió korona termelési érték-ből 1644·5 millió korona érték.

Ezt a százalékot a kiviteli forgalomra alkalmazva, a következő képet nyerjük az ipari készgyártmányok tekintetében a 19 legfontosabb iparágban, a mezőgazdasági iparokat egyelőre tekintetbe nem véve.

Ezeknek az iparágaknak az 1913. évi kiviteli összértéke 228·9 millió K. volt, ennek 52·5%-a 120·1 millió K., esik egy $\frac{3}{4}$ évre 90·1 millió K., pengőben 104·5 millió P., az 1927. év első 9 hónapjában 77·5 millió P., abszolút számokban az elméleti részesedés 73·8%-a, ha itt is alkalmazzuk az (121·2%-os) indexet 63·6 millió P.-hez jutunk; a háború előtti kivitelnek a 60·9%-hoz.

Az ipari készgyártmányok tekintetében a kereskedelmi mérleg alakulása körül azonban a kivitelnél sokkal fontosabb szerepe van a behozatalnak, s ez már közelebb visz az ipari termelés jelentőségéhez témánk szempontjából.

A mezőgazdasági ipar nélküli ipari összbehozatal, tehát nyersanyag, félgyártmány és készgyártmány, az ékszerek és az irodalmi műtárgyak nélkül volt 1913-ban összesen 1565·8 millió K.

ebből esett nyersanyagra . . .	181 millió	11·6%
a félgyártmányra	275·6 millió	17·6%
készgyártmányokra	1109·2 millió	70·8%

Ennek a megmaradt iparhoz mérten 52·5%-át véve, azt 9 hónapra és pengőértékben számítva, adódik 715·1 millió P.,

melyből nyersanyagra	82·7 millió P.	11·6%
félgyártmányra	125·9 millió P.	17·6%
készgyártmányra	506·5 millió P.	70·8% esik.

Ezzel szemben az 1927. év első 9 hónapjában az e nemű behozatal csak 664 millió pengőre rúg,

melyből esik a nyersanyagra 105·2 millió P. 15·8%
 a félgyártmányra 205·7 millió P. 31%
 és a készgyártmányokra . . 353·1 millió P. 53·2%

redukálva az egészet az indexszámok alapján adódik összesen 144-es index-el *461·1 millió pengő* az 1913. évi teoretikus behozatali szükségletnek csak a *64·4%-a*, ebből esett nyersanyagokra 130·5-ös index-el *80·6 millió pengő*, az 1913. évi teoretikus szükséglet *97·4%-a*, tehát valójában nem is áll fenn az a tétel, hogy az ipari nyersanyag behozatal a békével szemben emelkedett. A félgyártmány behozatal a 122·4-es index-el kitett *168·1 millió pengőt*, az emelkedés itt 42·2 millió, azaz 33·5%. Ennek ellenében *a készgyártmány behozatal értéke 353·1 millió értékről redukálódik a 169·6-os index alapján 208·2 millió pengőre*, az 1913. évi virtuális *506·5 millió pengő* értékű importnak a *41·1 százalékára* (a csökkenés *298·3 millió pengő*).

A behozatali oldalon tehát egyenlő vásárlóerejű pénzértékben az ipari munka eredményeképpen a folyó esztendő 9 hónapjában a teoretikus békeszükséglethez képest egy 258·2 millió pengő értékű behozatali csökkenés mutatkozik, amelyet a kiviteli oldal a 13·5 millió pengő értékű kiviteli csökkenésével alig ront meg. S még ha az ipari félgyártmányok 65·7 millió indexértékű kiviteli hiányát 100%-ban is tekintetbe vesszük, holott kétségtelen, hogy az ipari félgyártmány kivitelének a megszünése vagy csökkenése bizonyos határozatlan részben ipari nyersanyag kivittelé változik, még így is mindezek tekintetbevételével az ipari tevékenységből kifolyólag az elméleti szükséghez képest egy *170 millió pengős* passzivitási csökkenés mutatkozik.

Méltóztatik észrevenni, ez a szám majdnem ugyanaz, mint az előbb a nyers- és félgyártmány és a készipari gyártmány árúindexei közötti különbség alapján kiszámított 178 millió pengő értékű passzivitási csökkenés. A kétféle módszer szerinti számítás megközelítőleg egyforma eredménye számításain helyességét látszik igazolni.

Csak a kép teljessége érdekében állapítom meg, hogy a behozatali oldalnak nem egészen lényegtelen tételénél: a mezőgazdasági nyers- és segédanyagoknál — tüzelőanyagok nélkül — ugyanilyen alapú számítások azt eredményezik, hogy az ilyenmő 58·8 millió index-pengőjű behozatal *88%-ára* rúgott az 1913. évi teoretikus behozatali szükségletnek. Ezeknek az anyagoknak a behozatali szüksége tehát nagyobb, mint az összipari árucsoportoké, melyeknél *64·4%-ra* rúg.

Tulajdonképpen abba is hagyhatnám a statisztikázást, mert ipari termelésünk szerepe a külkereskedelmi mérleg alakulása körül már az eddigiekből is eléggé kitűnik. Megállapítható, hogy a babonák közé tartozik az, mintha az ország iparosodása

kereskedelmi mérlegünk megrontásával járna, ellenkezőleg az előadottakból kiderül, hogy az iparnak már eddig elért eredményei az elméleti passzivitás csökkentéséhez vezettek. De a végső tanulság levonása tökéletlen volna, ha nem vetnénk egy pillantást az ország termelési és fogyasztási viszonyaira és azok fejlődési lehetőségeire, azért is elnézést kérek az alábbi, további számoszlopokért.

Szabóky Alajos a történelmi ország 1913. évi gyáripari össztermelését 3135.2 millió koronában határozza meg. Az élelmezési ipar figyelmen kívül hagyásával 1847.5 millió korona értékűnek. Ehhez hozzáadva az ipari készgyártmánybehozatalt 1109.2 millió korona értékben, adódik 2956.7 millió korona, levonva az ipari készgyártmánykivitelt 228.9 millió koronát, marad 2727.8 millió korona ipari készgyártmány fogyasztás Nagymagyarországon az 1913. évi állapot szerint.

Ugyancsak Szabóky megállapítása szerint a csonkaországban a népességnek csak 36%-a maradt meg:

7,515.886 lakos.

A 2727.8 milliónak a 36%-a felelne meg tehát a csonkaország gyáripari készárufogyasztásának, ami 982 millió korona, fejenként pedig 130 korona 66 fillért eredményez az 1913. évi teoretikus szükséglet alapján.

A jelenlegi fogyasztás tekintetében a számítás a következő:

A Magy. Kir. Statisztikai Hivatal most megjelent adatai szerint az 1926. évi gyáripari termelési érték a mezőgazdasági iparok nélkül 1073.4 millió korona, hozzá a folyó évi készárúbehozatal egész évre kalkulálva, $\frac{1}{3}$ -ad hozzáadásával 405.9 millió korona, le az ideai kivitelt, ugyanazon az alapon, 88.6 millió korona, marad 1390.7 millió korona, abszolút számokban a fogyasztás emelkedése ezek szerint 41.6% volna.

De ha az indexszámokkal redukáljuk, akkor az össztermelési érték csak 817.5 millió koronának felel meg, a behozatal 239.3 millió korona s a kivitelt 73 millió korona értékben levonva, marad mint fogyasztás K. 983.7 millió ugyanolyan vásárló értékű korona, mint az 1913. évi K. 982 millió. Az összfogyasztás értékileg tehát ugyanaz maradt, valójában pedig esökkenés állott be, mert ma egy millióval nagyobb lakosságú a csonkaország.

A fejenkénti fogyasztás 8,457.852 lakos után csak 116 K. 30 fillér, fejenként 14 korona 36 fillérrel, azaz 11%-kal kevesebb, 1913. évi vásárló értékű koronában.

Emellett nevezetesen hangsúlyoznunk kell, hogy ebben a számításban az 1913. évi csonkaországra eső fogyasztás a pusztánépeségi számarányban szerepel, holott kétségtelen, hogy a megmaradt ország gazdasági ereje és fogyasztóképessége már

csak a népsűrűségnél fogva is kétségtelenül nagyobb volt, mint az egész történelmi országé. Hangsúlyozandó persze az is, hogy úgy az 1913. évi, mint a mostani fogyasztási adatok csak összehasonlítási értékek, hiszen mind a két alkalommal a belföldi termelésben — a féltermények és a készárúk termelési értéke összeadódik, de ami a kereskedelmi mérleg alakulása szempontjából döntő fontosságú — kétségtelenül kiderül, hogy *amíg a belföldi termelés 1913-ban az ipari gyártmány szükségletnek csak 67.7%-át fedezte, addig ha az abszolút számokat tekintjük, ez a részesedés 74.2%-ra emelkedett és ha az indexet vesszük tekintetbe, s szerintem ez az egyetlen helyes összehasonlítási alap, a magyar gyárpar részesedése a hazai szükséglet fedezésében, már 83.1 százalék.*

Elégtétellel állapíthatjuk meg termelési águnknak ezt a sikerét. Ha a 983.7 millió 1913. évi vásárló erejű aranykorona szükségletben a hazai termelés csak az 1913. évi arányban részesedett volna, ez a passzivitást 151.4 millió 1913. évi értékű aranykoronával a 169.6-os index alapján 256.8 millió koronával, azaz 298 millió pengővel növelte volna.

A mezőgazdasági ipar cikkeinek a fogyasztása hasonló alapú számítások révén a következőképen alakul:

1913-ban termelési érték	K.	1287.7 millió
hozzá behozatal	K.	+ 104.6 millió
le a kivitel	K.	— 483.1 millió
marad fogyasztás	K.	919.2 millió
36% csonkaországra	K.	330.9 millió
a fejkvóta 7.5 millió lakos után	K.	44.03 f.
Ma 1926. évi termelési érték	K.	795.6 millió
virtualis behozatal	K.	+ 10.4 millió
le virtualis kivitel	K.	— 91.5 millió
belföldi fogyasztás		714.9 mill. ar. K.
indexre átszámítva	K.	531.9 millió
8.5 millió lakosság után fejkvóta	K.	62.88 f.

18 korona 85 fillérrel, azaz 42.8%-kal több, mint 1913-ban.

Itt fokozottabban jön tekintetbe természetesen a megmaradt országrész nagyobb fogyasztási szüksége, különösen pedig az hangsúlyozandó, hogy a virtualis kiviteli számítás nagyobb hibát rejthet magában. Hiszen, különösen ebben az évben az utolsó három hónap várható kivitele könnyen haladhatja meg lényegesebben az első 9 hónap átlagát.

A mezőgazdasági nyerstermékek fogyasztását az állati termékek nélkül Konkoly-Thege Gyula termelési statisztikája alapján kíséreltem meg megrögzíteni. Ebben a termelőnek megmaradó termelési értékek szerepelnek, melyek az ő megállapítása szerint a békebelinek csak a 93%-ára voltak tehetők.

Átszámítással 1913. évre:

1913. évi termelési értékül a termelőnél K.	4151.4 millió
adódik, nagykereskedői árat képe-	
zendő csak 10% K. +	415.1 millió
és a behozatal hozzáadásával . . K. +	129.7 millió
	<hr/>
	K. 4696.2 millió
s a kivitel levonásával K. —	293 millió
	<hr/>
	K. 4403.2 millió
a lakosság 36%-os arányában . . . K.	1585.1 millió
fejquotára K.	21.10 f.

marad.

A mostani fogyasztás kalkulá-	
ciójánál az 1926. évi termelői terme-	
lési értékeket Konkoly-Thege után,	
mint nagykereskedői árakat 118%-ra	
egészítettem ki s így K.	1966.5 millió
adódik, a virtualis behozatal	
hozzáadásával K. +	66.9 millió
virtualis kivitel levonva . . . K. —	244.3 millió
	<hr/>
	K. 1789.1 millió-t

átszámítva az indexek alapján

az eredmény 1913. évi vá-

sárlóerejű K. 1540.4 millió

fejquotára átszámítva K. 18.21 fillér

2 korona 89 fillérrel, azaz 13.7%-kal kevesebb, mint 1913-ban.

A hús és állati termékek fogyasztása tekintetében megfelelő statisztikai adatok nem jutottak birtokomba, így csak teoretikus kombinációkra volnék utalva s e tekintetben nem tartom magam elég szakavatottnak. Támpontul mégis bátorodom annyit előadni, hogy Fellner Frigyes nemzeti jövedelmi számításaiban hivatalos statisztikai adatok alapján arra utal, hogy évenként a meglevő állományunk egy bizonyos része kerül levágásra. Ez szerinte az ökröknél egyötöd, a teheneknél egyhated, a borjaknál egyötöd, a sertéseknél egyhated és így tovább.

E szerint a fogyasztás mértékére nézve döntő volna a meglevő állatállomány.

A Szabóky statisztika szerint szarvasmarhából a csonkaországban 29.4%-nak, 2,145.000 darabnak kellett megmaradnia. A sertésállományból 43.8%-nak, 3,322.000 darabnak.

Az 1926. évi állatösszeírás szerint pedig volt szarvasmarha 1,847.000 darab, sertés 2,520.000 darab. A csökkenés tehát a szarvasmarhánál 13.8%, a sertésnél 24.1% volna. Ha tehát csakugyan ugyanilyen százalékkal kevesebbet vágtak volna le, ez jelentene körülbelül 60.000 darab szarvasmarha és körülbelül 150.000 darab sertés vágatási kevesletet.

Tekintettel arra, hogy 1913. évi kiviteli lehetőség alapján 1926-ban a szarvasmarha kivitelnek 347.000 darabra kellett volna rugnia, tényleg pedig csak 91.000 darabot tett ki, a hiány 256.000 darab, amely a cirka 60.000 darab vágási keveslet révén még mindig cirka 200.000 darabra rúgna.

A sertéseknél az 1913. évi teoretikus kiviteli lehetőség szerint ennek 890.000 darabnak kellene lennie, 1926-ban tényleg kivittünk 391.000 darabot, a hiány 500.000 darab, amely a vágási keveslettel 350.000 darabra mérséklődik. Ez a kiviteli csökkenés nem egyértelmű a fejenkénti fogyasztásnak ilyen terjedelemben való emelkedésével, mert itt is tekintetbe veendő a lakosságnak 11·2%-kal való megnövekedése. Ez cirka 48.000 darab szarvasmarhát és cirka 75.000 darab sertésvágást jelentene. A fogyasztási többlet még mindig cirka 150.000 darab szarvasmarha és cirka 275.000 darab sertés lenne. Cirka 17% a szarvasmarhánál és cirka 24% a sertésnél darabszámában. Hogy ezt a teoretikus többletet mennyire zsugorítja össze egyrészt a minőségek általános hangoztatott megrosszabbodása, másrészt pedig a megmaradt országrésznek a történelmi ország átlagfogyasztásánál kétségtelenül nagyobb fogyasztóképessége, azt nálam hivatottabbak állapítsák meg. Bizonyos azonban, hogy az esetleges fejenkénti fogyasztástöbbletnek túlzott jelentősége a fogyasztás egész komplexumában nem lehet.

Sajnálom, a száraz adatgyűjtési számoknak ezt a fásasztó halmazát. Két okból történik: hogy ez a pontosságra semmiképpen igényt nem tartó kísérlet, melynek csak a jóhiszeműsége áll kétségen felül, az arra hivatottakat a gazdasági statisztikának ilyen irányban való kiegészítésére ösztönözze, de főképpen és elsősorban azért, hogy megállapítást nyerjen, vajjon csakugyan a társadalomnak a fogyasztás körüli *takarékossága-e* az a gyógyír, mely elsősorban van hivatva kereskedelmi mérlegünk állapotát megjavítani.

Az adatokból mindenesetre kitűnik az, hogy egy olyan esztendőben, amelynek a beruházási importtöbbletét és a passzivitási többlet nagyobbik felét, Tormay Béla kilenc hónapra mintegy 170 millió pengőre értékeli, az ipari gyártmányok fejenkénti fogyasztása 1913. évi vásárló erejű koronában még mindig *K. 14.36 f.-rel*, vagy 11%-kal kevesebb a háború előtti évek normális szükségletével szemben. Ez az indexek alapján mai értékben *185 millió pengő* fogyasztási kevesletet eredményez. És ha állatokat és állati termékeket számításon kívül hagyva, az élelmezési nyers- és készárak fejenkénti fogyasztása a teoretikus számítás szerint csakugyan emelkedett is volna *K. 15.96 f.-rel*, ami az ipari gyártmány fogyasztási kevesletet felemésztí — és a nagy tömegek jobb táplálkozása csakugyan nem lehet aggályos tünet, különösen nem, ha

a kimutatott többlet valóban ilyen méretű nem is lehet — mégis joggal tehető fel a kérdés, vajjon hol mutatkoznak társadalmunk fogyasztási igényeinek a nagy túlzásai?

Széles néprétegek igénylefokozó küzdelmei közepette ez a takarékosagra való állandó intelem a *társadalom irányában* szinte céltalannak látszik. Mert az, amit luxus-fogyasztásnak hívunk, az vagy a társadalom egy elenyésző kis töredékére vonatkozik vagy egyáltalában nem luxus-fogyasztás, hanem természetes technikai folyamat, mint a műselyem, vagy az autók. De egyiknek sincs a kereskedelmi mérleg passzivitása szempontjából nagyobb jelentősége. Az ilyenmű behozatali többlet a rendelkezésekre bocsátott adatok szerint az év első felében összesen cirka 13 millió pengőre rúg. És megállapítandó volna az is, hogy ami munkaalkalmakban oly szegény társadalmunkban vajjon hány existenciának a létérdeke fűződik ehhez az aránylag korlátolt terjedelmű luxushoz.

Ne méltóztassanak félreérteni. Nem a takarékoság ellen kívánok szót emelni a luxus-fogyasztás érdekében, hanem hangsúlyozottan szeretnék rámutatni arra, hogy a kereskedelmi mérleg passzivitásának az eltüntetése nem a társadalomnak és a magángazdaságoknak a hiányzó takarékoságán mulik. A takarékoság kérdésének a felvetése talán jogosultabb a közületekkel szemben, úgy az általános adminisztráció, mint a beruházási tevékenység helyes iránya tekintetében. Bár tagadhatatlan, hogy a mai átmeneti korszakban, amikor egyes nagy rétegek életlehetőségeinek a biztosítása csak a közületek révén válik lehetővé és az elegendő belöldi mobil tőke hiányában a közületekkel szemben támaszthatók gazdaságpolitikai tekintetben is a legkönnyebben az igények, az ilyen törekvésekkel szembeni ellentállás nehezebb, mint valaha volt. Meggyőződésem szerint a *külkereskedelmi mérleg passzivitásának az eltüntetése elsősorban a termelésen keresztül érhető el.*

A minden fajtájú észszerű termelési érdekek egyaránti felkarolása nemcsak termelői szempont, hanem mindenekfelett fogyasztói érdek. A termelésnek a lehetőség határáig terjedő megnövelése, a tömegtermelésnek a hatályos volta biztosíthatja csak a fogyasztásnak gyors, pontos és olcsó kielégítését s az eddigi fejlődést szem előtt tartva, csakugyan nem kell nagy optimizmus ahhoz a kilátáshoz, hogy megfelelő termelési többlettekkel a kereskedelmi mérleg kiegyenlítetttségéhez el is juthatunk.

Ha az őstermelés jelenlegi termelési értékeül — bányászat nélkül — elfogadjuk a Pénzügyi Központnak 1926. évi becslését, úgy ez 2858 millió aranykoronára, pengőben 3315 millióra rúg, ehhez hozzáadva az ipari termelésnek 2168 millió pengő-

ben 1926-ra megállapított értékét, 1869 millió aranykoronát, összesen 5483 millió pengőhöz jutunk. Mezőgazdaságunkban és iparunkban együttvéve pedig csakugyan 300—400 millió pengőnél, 5—8%-os fejlődésnél nagyobb lehetőségek rejlenek.

A mezőgazdaságnál a kereskedelmi mérleg szempontjából ez a lehetőség a kiviteli oldalra korlátozódik. Ha megint a Szabóky-statisztikára térek vissza s az elméleti kiviteli képességet 476 millió koronával vesszük számításba, úgy a hézag az 1926. évben elért exporttal szemben még 165 millió aranykorona. Ebből, mint láttuk, a belföldi fogyasztási szaporulat a nagyobb húsfogyasztás nélkül is fejenként 16 koronát, összesen 135 millió koronát abszorbeál. Maradna 30 millió 1913-as vásárló értékű korona a 137-es kiviteli index-el pengőre átszámítva 42 millió pengő. Ez volna az elérhető *teoretikus* mezőgazdasági exporttöbblet, ami magában véve nagyon sovány reményt nyújtana, ha nem volnánk tisztában azzal a célzattal, amelyre való tekintettel Szabóky készítette az ő statisztikáját. Ez a cél pedig egy javaslat volt a régi magyar államadósságoknak az utódállamok közti megosztására vonatkozólag.

De ettől eltekintve, bízunk és számolunk azokkal a sokkal nagyobb lehetőségekkel, amelyekre oly biztonsággal mutatott reá egy héttel ezelőtt ugyanezen a helyen a gazdatársadalom szakavatott képviselője. Távol áll tőlem, hogy a mezőgazdaságban rejlő és még ki nem aknázott nagy energiák jelentőségét a külkereskedelmi mérleg szempontjából a fenti elméleti számmal lekicsinyelni akarnám.

A gyakorlati lehetőség szempontjából mindenesetre számolni kell a belföldi fogyasztással, magától a fogyasztóképesség alakulásától eltekintve, elsősorban a népesség természetes szaporodásával. Másrészt természetes, hogy a világpiaci árak emelkedésével az értéklehetőség is megnagyobbodik. Számíthatunk-e erre állandó biztonsággal, ennek a megítélésére magamat mérvadónak nem tartom.

Bizonyos, hogy az ipari termelés fokozása a külkereskedelmi mérleg szempontjából mind a két oldalon lehet hatékony: a behozatal visszaszorítása és a kivitel megnövelése révén. Melyek itt az elméleti fejlődési lehetőségek?

Az ez évi 9 hónapi 353 millió P értékű ipari készgyártmány-behozatal egy egész évre kikerekítve, 468 millió pengőre rúgna. Utópia volna ennek teljes eltüntetésére gondolni, de *minden 10%-os csökkentése ennek a behozatalnak 46.8 millió pengő passzivitási csökkenést* — a nyomán járó nagyobb nyersanyag- és félgyártmány-behozatal tekintetbevételével — valójában körülbelül 35 millió P értékű passzivitási csökkenést jelentene.

Az *ipari félgyártmány-behozatal* minden 10%-os visszaszorítása pedig hasonló alapon számítva és itt a nagyobb nyersanyag-szükségletet fokozottabb arányban véve tekintetbe, évi 18 millió P. javuláshoz juttathat. Minden 10%-os esökkenése az ipari félgyártmány- és készárú-behozatalnak cirka 53 millió P-vel javíthatná a mérleget.

De meggyőződésem szerint a nagyobb lehetőségek a kiviteli oldalon adódnak. Akik azt a tanácsot adják az iparnak, hogy elégedjék meg a belföldi piaci szükségletek kielégítésével, azok teljesen félreismerik az ipari termelés dinamikáját, s a termelés fokozásának, a nagy tömegtermeléseknek a jelentőségét a fogyasztás szempontjából is. Ha mostanában a gazdasági napi kérdések előterében állnak a racionalizálásnak, a typizálásnak és az üzemkoncentrációknak a kérdései, úgy az eziránti törekvéseknek indító okául, mint mindenütt másutt, nálunk is csak a termelésnek az olcsóbbítása, a fogyasztó igényeknek alacsonyabb árakon való kielégítése iránti vágy jelölhető meg. Ha pedig ez így van és kétségtelen, hogy így van, akkor elképzelhetetlen a mi korlátolt felvevő képességünk mellett, hogy ez az exportpiacok fokozottabb kultiválása nélkül elérhető lenne. Nem az a törekvés, hogy a nemzetközi dumping-árakkal való lépés tartási szükségből előálló veszteségek a hazai fogyasztásra háríttassanak, hanem, hogy a racionális tömegtermelésnek a gyártási költségekre kiható előnyei túlhaladják az ilyen fokú termelés elérése érdekében nélkülözhetetlen kiviteli veszteségeket és ezek a többletelőnyök a fogyasztás javát szolgálják. Az ideirányuló kísérletek mindenütt a világon sikerrel járnak s ezért a magyar iparnak kötelessége a közösség érdekében, hogy amennyire csak lehet s e tekintetben nincs lehetetlenség, mielőbb erre az útra lépjen. A magyar gazdasági élet egyensúlyozottsága érdekében nem elégedhetünk meg az eddig elért eredményekkel. Amint látjuk, kereskedelmi és fizetési mérlegünk sem elégedhetik meg azzal, hogy az ipari termelés alig 8—10%-a kerüljön kivitelre. Minden 10%-os termelési többlet a kivitelre szánva — a mezőgazdasági ipart egészen tekinteten kívül hagyva — mintegy 124 millió pengő passzivitási esökkenést jelent. Ez nem utópisztikus elgondolás, az államnak és a termelő társadalomnak átgondolt, céltudatos és kitartó munkája révén elérhető. Nem is hiszem, hogy ehhez nagyméretű vagy oly terjedelmű beruházásokra volna szükség, amelyek fizetési mérlegünket — semmiképen sem kívánok Schober öméltóságának az egész magyar gazdasági közvélemény számára mértékadó megállapításaiba belekontárkodni — súlyosabban érintenék. De bizonyos, hogy az ilyenmű beruházások esetleges passzív kamatai lényegesen kevesebb terhet jelentenek, mint a belőlük a gazdasági életre származó nagy előnyök. A fize-

tési mérlegnek a készárú behozatal révéni megterhelése pedig kétségtelenül ennek a mérlegnek a legelrettentőbb passzív tétele.

Ha pedig idáig eljutottunk és ha magunk elé idézzük újból azt a megállapítást, hogy az országnak ipari gyártmányokban való fogyasztása közel 200 millió pengővel kevesebb az 1913. évi fogyasztóképességnél, akkor a kereskedelmi mérleggel összefüggésben nem közömbös annak a kérdésnek az eldöntése, vajjon helyes volt-e, helyesnek bizonyult-e a kormányzatnak az az iparvédő irányzata, amely az autonóm vámtarifában és az eddigi szerződéseinkben kifejezésre jutott. Azt hiszem, hogy a kereskedelmi mérleg alakulása szempontjából a felelet valójában nem lehet nehéz és a súlypontja azon van, hogy a jelenlegi világgazdasági ipari termelési s kereskedelempolitikai viszonyok mellett a hazai ipari termelés nagyobbik részének fenntartása megfelelő védelem nélkül elképzelhetetlen.

Azok az iparok, amelyek valószínűen fennmaradnának akkor is, ha az ipari termelés érdekeinek a védelme feladódna, a következők:

1. műköipar,
2. kőbányák,
3. téglagyárak,
4. kender- és lenipar,
5. malomipar,
6. sütőipar,
7. cukoripar,
8. dohánygyártás,
9. sör- és malátaipar,
10. szeszipar.

Ezeknek az iparoknak az 1926. évi termelési értéke 809.5 millió korona. A meglévő gyáripari 1868.8 millió korona értékű össztermelésből így 1059.3 millió aranykorona értékű termelés szünnék meg s a hiány importtal volna fedezendő. Ha erre az esetre az ipari nyers- és félgyártmány behozatali szükségletét túlzottan akár 70%-kal is csökkentenők, ami körülbelül 200 millió korona értékű behozatali kevesebbet jelentene s ha szintén túlzottan azt tételeznők fel, hogy az elő nem állított ipari termékek itthoni nyersanyagaiból az ipari nyersanyagok kivitele 150 millió koronával növelhető volna, úgy megállapítható, hogy az ipari termelés ilyenét megszünése a kereskedelmi mérleg passzivitását még mindig legalább is 700 millió aranykoronával, közel 800 millió pengővel növelné.

Ha a gazdatársadalom azt panaszolja és érthető a panasz, hogy termelésének a haszna megrövidül a termelési eszközök indexének az ő termékeivel szembeni magasabb volta miatt, úgy ez rajtuk kívül elsősorban a hazai iparnak fáj, hiszen leg-

biztosabb fogyasztójának csökkenő vásárlóképessége előtte csakugyan nem lehet közömbös. A kérdés lényege azonban az s ez számításainkból világosan kiderül, vajjon az-e az érdeke a magyar mezőgazdaságnak, hogy termelési eszközeit magyar ipari termelésből fedezze-e a hivatalosan megállapított ez évi átlagos 135-ös vagy akár a jelenlegi 141-es indexárakon, avagy pedig a külföldről importált 170-es jelzőszámú idegen gyártmányokból. A kérdés feltevése magában hordja az egyedüli elképzelhető feleletet és feleletet egyúttal arra is, hogy valójában ipari vámvedelmünk okozza-e a kétoldalú árakban bekövetkezett diszparitást. Ha a hivatalos jelzőszám-számítások helyesek s e tekintetben kétség nem lehet, akkor egyedül ez évben a magyar fogyasztásnak csak abból a különbözetből, amely a belföldi és a külföldi származású gyártmányok indexáraiban mutatkozik a hazai termelés javára, körülbelül 700 millió pengő előnye volt. Ennek többszöröse és számokkal nem is mérhető fel az a mindennemű más előny, amely ipari termelésünkkel függ össze és amelyeknek közgazdasági és szociális jelentőségére közelebbről kitérni ez illusztris hallgatóság előtt szinte ildomtalan volna.

Ezek mellett az előnyök mellett eltörpül az a 100—120 millió pengős vámtéher, amely az ország egész gazdaságára és nemcsak a mezőgazdaságra hárul, amelynek egy részét nem is ipari vámok képezik és amelynek további részét maga az ipar is viseli. Ha ezek a vámok a fogyasztást még akár megháromszorozódva is terhelik, megközelíthetik-e csak egy töredéssel is azt a katasztrófát, amely a nemzet egészét és elsősorban a mezőgazdasági termelést magát érné az ipari termelés összeomlása révén.

És lehet-e valójában az ipari termelés illetéktelen nyereségeiről komolyan beszélni. Nem egyformán osztozik-e a mezőgazdasággal a trianoni ország megesonkított kereseti lehetőségeiben? Ennek a bizonyítására szolgáljanak az alábbi számok:

A Magyar Gyáriparosok Országos Szövetsége révén az iparnak körülbelül 140 reprezentatív vállalatához fordultam adatokért, de a rendelkezésre állott idő rövidsége miatt csak 71 vállalat adatait tudtam feldolgozni. Tekintve, hogy közöttük vannak az országnak legnagyobb vállalkozásai, azt merem állítani, hogy azok felölelik az ipar nagyobbik felét s így a viszonyok jellemzésére elegendő alapot nyújtanak.

Számításaim eredménye az, hogy 71 gyáripari vállalat, melyeknek kimutatott saját tőkéje 488 millió pengőre rúg, az 1926. üzletévük után csak összesen 22.3 millió osztalékot tudtak kiönteni, ami a saját tőke 4.57%-os kamatozásának felel meg. Emellett az értéksökkenési leírások csak 13.8 millió pengőre, a saját tőke 2.84%-ára rúgtak, az egyéb címeken nyilvános tartalékolások 2.2 millióra, a saját tőke 0.44%-ára. Tudom, hogy

erre az az ellenvetés, hogy hol vannak az eldugott milliárdok. Ezeket összegszerűen kimutatni nem tudom, nem is kíséreltem meg ennek az adatnak megszerzését. A gazdasági élet és az ipari termelés fejlődése érdekében az volna kívánatos, hogy bár volna ezeknek a latens tartalékoknak az összege minél nagyobb. Mert az ipari mérlegeknek ezek a tartalékai vagy haszonhajtó befektetésekké válnak vagy pedig a forgótőke gyarapítására szolgálnak. De a közölt számok elbírálásánál tekintetbe veendő az a körülmény is, hogy a kimutatott saját tőke korántsem közelíti meg a tényleges befektetéseket. Hiszen a kezdő mérleg felállításánál a vállalatok tetszésére volt bízva, hogy a saját belátásuk szerint állapítsák meg azt a tőkét, amelynek a megfelelő kamatoztatására vállalkoznak.

De főleg nem vallanak nagy belső tartalékolásokra az értékesökkenési tartalékolásoknak, reám is kellemetlen meglepetésül ható csekély százalékaik. Az e címen leírásoknak ilyen alacsony mértékben való meghatározása, amikor pedig ezek a leírások *adómentesen* történhetnek, arra vallanak, hogy az elért nyereségeknek nagyobb része fordított kényszerűségből a befektetési tőkének az általános kamatviszonyokhoz képest még így is elégtelen gyümölcsösztetésére, mint amely megengedhető lett volna a befektetések természetes elhasználódásának az ellensúlyozása érdekében.

A helyzet illetéknéppen az, hogy a mezőgazdaságnak a megszükkült kereseti lehetőségei és az iparba fektetett tőkék viszonylag elégtelen kamatoztatása végeredményben a gazdasági főtényezők legtöbbszörének: a földjáradéknak, a tőkekamatnak és a vállalkozói nyereségnek a megszükkítését jelenti. A belföldi tőkeképződésnek ez kétségtelenül természetes kerékkötője, melynek fizetési mérlegünkre való kihatásának ecsetelése nem az én feladatomat képezi. Tetézi a bajt az, hogy más oldalról, de ezzel összefüggésben is, viszont a termelési és üzemi hitelek passzív kamatai az ellenkező irányba tolódtak el. Minden termelési ágban s ezen a révén a kereskedelmi mérlegnek egyaránt veszélye ez. Néhány héttel ezelőtt úgyszólván ugyanazon a napon mutattak reá Vágó József és Englisch cseh pénzügyminiszter a belföldi tőkeképződés és az export alakulása közti összefüggésre. A világgazdasági fejlődés — talán csakugyan a Sombart-féle Spätkapitalizmus korszakát éljük — mindenütt a termelési hasznok egységenkénti meg rövidülésének az irányában halad.

Talán öntudatlanul is ennek a kiegyensúlyozása érdekében oly hangosak a törekvések a nagy egységek, a tömegtermelések irányában. De ennek a fejlődésnek minden irányban egyenletesen kellene haladnia. Ki kellene terjednie a betéti tőkére és a betéti kamatra s ezen a révén a kihelyezésekre is. Mert addig, amíg a passzív kamatok magassága a hitelek-

nek szinte ritkasági értéket kölcsönöz, addig a termelési tőkekamatnak és a vállalkozói nyereségnek a csökkenése a jövedelemeloszlásra jótékonyan nem is hathat ki.

Galsworthy öreg Jolyonja a Fortsytésaga-ban a Victoria-korszaknak nagy termelési és szociális átalakulását és fejlődését azzal érzékelteti, hogy tőkájének kamatjövödelme 5%-ról 3%-ra csökkent. Vajjon bekövetkeztek volna a nagy szociálpolitikai alkotások 10—12%-os mezőgazdasági és ipari hitelek mellett is? Vajjon nem kellene-e, hogy gondolkozóba ejtse ez azokat, akik nálunk az egyébként teljesen jogos törekvésű szociálpolitikai törvényalkotás irányát megszabják. Az iparra e címen háramló terhek a háború befejezése óta már eddig is több, mint megduplázódtak. Ellentétben azzal a felfogással, hogy a szociálpolitika pusztá népjóléti kérdés, talán mégis az öreg Georg Gotheinnek van igaza, aki legutóbb egy tanulmányában azt a tételt állítja fel, hogy a szociálpolitikáért annak kell felelősnek lennie, aki a termelésért tartozik felelőséggel.

Mondanivalóim végéhez értem. Nem tudom, vajjon tényleg kidomborodott-e belőlük az, amit ki akartam domborítani: hogy a kereskedelmi mérleg alakulása termelési lehetőségeink mikénti hasznosításának a kérdése, hogy ennek az országnak az energiaforrásai hogyan működnek és ezek között az ipari munka milyen jelentőséggel bír s benne milyen lehetőségek rejlenek.

Célunk: a kereskedelmi mérleg kiegyensúlyozottsága elérésének eszközei közelebbi megvilágítást azok után, amiket e helyen Ferenczi Izsó oly tökéletesen adott elő, alig igényelnek. Az általam képviselt termelési ág legutóbbi nagy ankétján részletes tanulmányokban körvonalazta fejlődésének, különösen pedig a kivitelnek további előfeltételeit.

Azzal fejezem be, hogy minden magyar ember előtt, akit a saját maga és szűkebb családjának a dolgain felül nemzetének a sorsa is érdekel, ott lebeg szüntelen a magyar Quo Vadis nagy kérdőjele. Kétségtelen, hogy az az út, amely felé tartanunk kell, csak az előítéletektől, az elfogultságoktól mentes *realitásoknak* az útja lehet.

Hálás vagyok a Közgazdasági Társaság nagyérdemű vezetőségének, hogy ennek az útnak a trassirozásánál figyelemmel kívánt lenni azokra a szempontokra és adatokra, amelyeket ez az én mai előadásom igyekezett, amennyire lehetett, röviden összefoglalni.

Schöber Béla:* Az a körülmény, hogy én ezen az ankéton ötödiknek szólalok fel, objektíve lényegesen megkönnyítette, de szubjektíve viszont megnehezítette föladatomat. Megkönnyítette, amennyiben az előző előadások az egész tekintetbe jövő anyagot föltárták és így ezt már ismertnek tehetem fel, de megnehezítette helyzetemet, mint előadóét, mert hiszen az eddigi előadók, amint az tőlük nem is volt másként várható, mélyen szántottak és így minden önmegtartóztatás ellenére sem kerülhették el azt, hogy minden oldaláról meg ne világítsák a kérdés egész komplexumát úgy, hogy most már bajos a vitába akár új adatokat, akár új szempontokat belevinni.

Annál is kevésbé, mert közben dr. Imrédy kollegám a Magyar Szemle utolsó számában és a Pester Lloydban magáról a fizetési mérlegről írt igen értékes tanulmányt, amelyre előadásom során gyakrabban kell hivatkoznom.

Azért előre is kérem szíves elnézésüket, hogy előadásom nem igen fog újat hozni, nem kerülhet el ismétléseket, formájában pedig inkább kurzórikus lesz, mint rendszeres.

Ha mondanivalóm mégsem egészen fölösleges, úgy ennek cka az, hogy, amint Éber öméltósága ismételten hangsúlyozta, közgazdasági passzivitásunk kérdésével nem lehet elég gyakran és elég komolyan foglalkoznunk és mindent meg kell tennünk, hogy annak legalább is potenciális veszedelmeit bele vigyük a köztudatba. És nem szabad visszariadnunk attól, hogy keresztül-kasul boncoljunk egy helyzetet, amely pusztán a számokat tekintve, talán nagyon is sötétnek látszhatik, mert, amint Ferenczy öméltósága helyesen mondotta, csak a diagnózis pesszimiztikus, nem szükségképen a therápia is. Különben is a mi népünket sohasem kell attól féltetni, hogy nem tud megbirkózni a fölismert veszéllyel, hanem csakis attól, hogy nem jut idejében annak tudatára. Amint e nemzet le tudta győzni a bolsevizmust és imponáló erőkifejtéssel kettévágni az inflációt, ép úgy képes lesz közgazdasági mérlegünk passzivitását is visszaszorítani oly mederbe, amelyben az többé nem jelenthet veszedelmet, míhelyt annak pénzügyi, gazdasági és politikai jelentőségét felismerte.

Az ankét eddigi folyamán főleg kereskedelmi mérlegünket tárgyaltuk. Valutáris szempontból bennünket elsősorban mondjuk primáren, a kereskedelmi mérleget is fölölelő fizetési mérleg kell, hogy érdekeljen.

A valutáris egyensúlyt két tényező zavarhatja meg. Az egyik az államháztartás egyensúlyának megbomlása, amikor az állam már nem képes a hiányt akár a belföldön megtakarított tőkéből merített, akár a külföldről kapott kölcsönből fedezni, hanem kényszerítve van a jegybankot igénybe venni, akár oly módon, hogy közvetlenül vesz fel a jegybanktól hitelt

* December 6.

állami kötelezvény ellenében, amint ezt a háborúban és az infláció idejében láttuk, akár pedig közvetve, úgy, hogy a kibocsátott államadóssági címletek számára a jegybanknál teljes vagy majdnem teljes összeg erejéig kedvező kamatú lombardkölcsönöket biztosít.

Ez a valuta stabilitásának legnagyobb veszedelme és ezért fundamentális tétele a Magyar Nemzeti Bank alapszabályainak is, hogy a bank az államnak, állami hatóságoknak, köztestületeknek nem nyújthat hitelt. Tudjuk, hogy a banknak alakulásakor át kellett vennie az Állami Jegyintézetnél főnnállott, sőt részben még közvetlenül a bank megalakulása előtt kontrahált 158·4 millió pengőnyi állami tartozást. Ez elkerülhetetlen volt azért, mert hiszen a multat likvidálni kellett, a népszövetségi kölcsönnek kizárólagos rendelkezése pedig az volt, hogy az államháztartás egyensúlyát a szanalás első éveire biztosítsa. Tudjuk, hogy e tartozás ma már 114·7 millió pengőre apadt, fokozatos törlesztéséről gondoskodás történt és bizonyára egyik legfontosabb törekvése lesz mind pénzügyi kormányzatunknak, mind a bank vezetésének, hogy e tartozás mielőbb megszűnjék és a jegy kibocsátás teljesen elasztikus kommerciális alapra helyeztessék.

A valutáris stabilitás másik veszedelme, a fizetési mérleg növekvő passzivitása lehet.

Államháztartásunk egyensúlyát minden emberi előre látás szerint biztosítotttnak tekinthetjük, erről tehát nem kell beszélnünk, de szükséges, hogy egy ankét alkalmából, amelyre kereskedelmi mérlegünk deficitjének feltűnő emelkedése adott okot, fizetési mérlegünk passzivitása annak lehető valutáris kihatásai szempontjából is vizsgálat tárgyává tétessék.

Amint mondtam, valutáris szempontból bennünket primären a fizetési mérleg, mint ilyen érdekel, szekundären annak komponensei, amelyek között a legfontosabb az ország kereskedelmi mérlege. Fizetési és kereskedelmi mérleg egymástól el nem választhatók. Amint Ferenczy őméltósága mondotta előadásának bevezetésében, a kereskedelmi mérleg jelentőségét csakis a fizetési mérleg keretében lehet helyesen elbírálni. Tormay őméltósága pedig érdekesen fejtegette, hogy az 1920—1922. évek föltűnően nagy, összesen 840 millió pengőnyi deficitje hogyan található a fizetési mérleg keretében, még pedig tulnyomó mértékben úgynevezett láthatatlan exportokban kiegyenlítést.

Dr. Imrédy már említett dolgozatában az amerikai kereskedelmi hivatal rendszeréhez hasonlóan, a fizetési mérleg tételeinek két főcsoportját, az úgynevezett visszatérő és tőkeforgalmi tételeket különbözteti meg.

Az elsőbe tartoznak a többi közt az áruszállításokból, vagy az idegenforgalomból eredő fizetések, korábbi adósságok kamatainak megfizetése stb., önmagukban lezárt aktusok, amelyekből a jövőre nézve nem marad fenn kötelezettség.

A másodikba tartozik új kölcsönök felvétele, régiek visszafizetése, ingatlanok, értékpapírok vásárlása, visszavásárlása, devizakészletek változásai stb.

A fizetési mérleg passzivitásának számszerű nagyságát a tőkeforgalmi tételek egyenlege adja meg és a végső kiegyenlítés a devizakövetelések és tartozások állományában beállott változásban jut kifejezésre.

Ez teoretice kétségtelenül helyes, de gyakorlatilag talán szemléltetőbb, ha én a fizetési mérleg tételeit a következő négy főcsoportra osztom:

1. már fönmálló adósságok kamatainak fizetése és az adóssági tőkének előre megállapított tervszerű törlesztése;
2. a külkereskedelmi mérlegnek az áruforgalomból adódó tételei;
3. úgynevezett láthatatlan exportok és importok;
4. a tőkeforgalom.

A két első csoport tételei azok, amelyeket számszerűen meglehetősen biztonsággal lehet megállapítani; a tőkeforgalmat is megközelítőleg, noha itt már a rövidlejáratú nemzetközi hitelezések fluktuálása és még inkább értékpapíroknak tőzsei és szabad kézből való forgalma bizonyos nehézségeket okoz; legnehezebb természetesen az ú. n. láthatatlan exportok és importok megfogása.

Pedig tudjuk, hogy ezek egyes országokban, amelyek külkereskedelmi mérlege erősen passzív, vagy pedig a külfölddel szemben nagyobb adósságaik állanak fönn, mily óriási szerepet játszhatnak.

Így köztudomásulag igen nagy láthatatlan exportok fölött rendelkezik Anglia, főleg a külföldön elhelyezett angol tőkékből eredő jövedelmeiben és az egész világra kiterjedő hajófuvarozásának bevételeiben. De nagy láthatatlan exportot jelenthetnek az idegenforgalomból eredő bevételek is, mint pl. Svájcnak, Olaszországnak, Franciaországnak és az e tekintetben már majdnem a Svájccal versenyző Ausztriának is.

Nálunk a háború előtt igen jelentős szerepet játszottak kivándorlóink pénzküldeményei. Tudtommal ezek sohasem voltak pontosan megállapíthatók, de hivatalos és szakszerű magánbecslések szerint 150—250 millió aranykorona között mozogtak. E bevételek tehát oly összegre rúgtak, amely ma bőségesen fedezhetné azokat a fizetéseket, amelyeket külföldi adósságaink kamatai és tőketörlesztése fejében kell a külföldnek teljesítenünk s amelyeket dr. Szigeti Gyula s dr. Imrédy számításai alapján évi 150—160 millió pengőre tehetünk. Ma ugyan-

csak az ő tanulmányaik alapján a vándormozgalomból eredő bevételt mindössze cirka 25—30 millió pengőre, az idegenforgalom passzivitását ellenben legalább is ugyanennyire tehetjük. Ez utóbbi azonban valószínűleg több, hiszen amint már hallottuk, Magyarországból jövő utazók csak Ausztriában 1925 november 1-től 1926 október 1-ig 800.000 éjszakát töltöttek, aminek költségét bátran tehetjük 16 millió pengőre; és hol van még Olaszország, Svájc, a francia Riviera, stb. Egyik kiváló banktekintélyünknek az a számítása, hogy honfitársaink az idén legalább 50 milliót költöttek el a külföldön, nem lehet nagyon messze a valótól. Hogy ezzel szemben az aktív idegenforgalom mit jelent ránk nézve, arra élénken rávilágít, hogy csak maga a főváros az idén 2.6 millió pengőt költött külföldi látogatók fogadására.

Bátran tehetem tehát magamévá azt a konkluziót, hogy fizetési mérlegünk vizsgálatánál a láthatatlan export és import tételeit (az én beosztásom szerint tehát a 3-ik csoportét) teljesen negligálhatjuk. A valószínűség azonban inkább az, hogy ezek szaldója a fizetési mérleg passzív oldalát terhelik.

Ha már most valamely külföldi tőkére szoruló, tehát adós ország, amilyen a miénk is és sajna, még hosszú ideig az fog maradni, láthatatlan exportokból származó külföldi bevételekre nem számíthat, úgy az ilyen országnak, ha csak egyre újabb és újabb teljesen improduktív adósságokat nem akar kontrahálni, minden erejének megfeszítésével arra kellene törekednie, hogy adósságai után a kamatfizetést és törlesztést, de legalább is a kamatot, árúkivitellel, azaz aktív kereskedelmi mérleg keretében teljesítse.

Ez a folyó évben csak úgy lett volna lehetséges, ha kereskedelmi mérlegünk cirka 150, vagy ha csak a kamatokat tekintem, cirka 110 millió pengőnyi kiviteli fölösleget mutat. Ez egyelőre ugyan utópisztikus óhaj, de jó közepes termés mellett, mint az idén, épenséggel nem lett volna lehetetlen kívánság, hogy kereskedelmi mérlegünk deficitje egyáltalán, vagy legalább is lényegesen ne haladja meg az előző évit. Ehelyett, amint tudjuk, hiszen azért vagyunk itt, fizetési mérlegünk folyó évi passzivitása az eddigi 308 milliónyi külkereskedelmi deficittel máris több, mint 450 millió pengőre szökött föl és ez a hiány a hátralévő néhány hónapban még emelkedhetik.

E ténnyel szembe kell néznünk, minden félelem, de minden szépítés nélkül is, mert nincs együgyűbb dolog, a struktúrájánál.

E tény kellő megértéséhez hozzátartozik az is, hogy vizsgáljuk a külfölddel szemben fennálló adósságaink abszolút és relatív jelentőségét.

Nem akarnám az idevonatkozó, mert Imrédy tanulmányából már ismert adatokat részletezni, csak annyit állapítok meg, hogy hosszú lejáratú tartozásaink állaga a legújabb kibocsátásokkal ezidőszerint legalább 1450 millió pengő, amiből több, mint 800 millió a háború után keletkezett.

A ma már alacsonyan vett 1450 millió hosszúlejáratú adóssághoz hozzá kell ütnünk a mintegy 550 milliónyi rövidlejáratú tartozást. Igaz, hogy ezzel szemben áll közel ugyanannyi, sőt esetleg valamivel nagyobb követelésünk a külfölddel szemben, de minthogy ennek jelentős része a Nemzeti Bank arany- és devizaállománya, tehát az ország valutabiztosító tartaléka és minthogy nem vettük számításba a minimálisan 150 millió pengőre becsülhető közvetlen árúttartozást, -- hiszen szomszédaink még 9 hónapig is terjedő hitelekkel segítik elő Magyarországnak idegen árúkkal való előzönlését — és mivel végül a nemrég lefolyt német kontroverziában is egy percig sem volt kétséges, hogy a külfölddel szemben fennálló rövidlejáratú tartozásokat bruttó kell számítani, a külfölddel szemben fennálló adósságunkat legalább is 2 milliárdra kell becsülnünk, aminek több mint a fele új, 1924 óta keletkezett tartozás.

Ezek az abszolút számok, most nézzük azok relatív jelentőségét.

Mindenekelőtt nem érdektelen a Németországgal való összehasonlítás.

Tudjuk dr. Curtius és dr. Schacht vitájából, hogy Németország külföldi eladósodottsága 10 milliárd márkára tehető, amely teljesen a háború után keletkezett és amelyből cirka 5.5 milliárd hosszú-, a többi bruttó számított rövidlejáratú tartozás. Tudjuk azt is, hogy mily növekvő aggodalommal nézik a legilletékesebb német pénzügyi körök a német eladósodottságnak ezt a mértékét. Hogy ezek az aggodalmak nem alaptalanok, arra élénken rávilágított a reparációs főbiztosnak, Parker Gilbertnek, a német kormányhoz intézett, nagy föltűnést keltett memoranduma. Pedig ez a 10 milliárd márka adósság kétségtelenül kevesebb, mint a mi 2 milliárd pengőnk. ha meggondoljuk, hogy a 63 millió lakosú Németország a maga óriási ipari apparátusával és 50—55 milliárdra becsült nemzeti jövedelmével hányiszorta nagyobb gazdasági erőt jelent, mint a 8 millió lakosú és a békeszerződéssel szétört gazdasági strukturájú Csonkamagyarország. Igaz, hogy Németországnak a Dawes-terv alapján évi 2.5 milliárdig emelkedő reparációs terhe is van, de ez még megoldatlan világprobléma, amellyel szemben Németország valutáját az úgynevezett transfer-szabályok védik.

És még rá fogok mutatni egy tényre, amely velünk szemben Németország előnyére szól, de előbb egy pillantást kell

vetnem Magyarország külföldi eladósodottságára a háború előtt.

Dr. Fellner Frigyes ismert számításai szerint Nagy-Magyarország a külföldnek 1913-ban a magyar államkölesönök címleteiben, záloglevelekben és községi kötvényekben, tehát abban, amit hosszúlejáratú kölesönöknek nevezünk, 5551 millió aranykoronával tartozott. Ebből 2395 millióval a velünk közös jegybankú, valutájú és gazdasági területű Ausztriának, amiből tehát semmiféle valutáris probléma nem származhatott és csak 3156 millióval a vámkülföldnek. Nagy-Magyarországnak ez az utóbbi, tehát tulajdonképeni külföldi tartozása hosszú fejlődés eredménye volt és átlagos emelkedése 1900-tól 1913-ig nem volt több évi 80 milliónál. Ezzel szemben Csonka-Magyarország a szanalás kezdete óta, tehát 3 év alatt 800 millió pengőnyi új hosszúlejáratú tartozást vállalt, kizárólag külföldi valutában és majdnem kétszeres kamatlábon. De a legnagyobb különbséget nézetem szerint nem ez a sokkal gyorsabb eladósodási tempó teszi, amely a mi lerongyolt helyzetünkben végre is természetes, sőt a gazdasági regenerálás első éveiben elkerülhetetlen volt, sem a szintén természetes magas kamat, hanem az, hogy 1913-ban az Ausztriában és a vámkülföldön elhelyezett 5551 millió koronányi címlettel szemben 4570 millió magában Magyarországon volt elhelyezve.

Ennek nagy jelentősége pedig az én nézetem szerint abban áll, hogy az a többérték, amelyet a belföldi megtakarításból származó tőkékkel végrehajtott beruházásokból nyerünk, mintegy tartalékot teremt, amelyből meríthetünk, ha a külföldről igénybe vett tőkékkel produkált értéktöbblet nem fedezné a külföldi tőkék kamat és törlesztési szolgálatát.

Az 1927/28. évi költségvetés szerint az államnak mai belföldi tartozása mindössze 216.7 millió pengő, amely a Nemzeti Bankkal szemben fönnálló függő tartozásból, clearing kötvényekből, a kényszerkölesönből és a népszövetségi kölcsön magyar trancheából áll, tehát csaknem egészében oly természetű adósság, amelyből semminemű produktív befektetés nem történt. Ehhez jön még az a csekély összeg, amely az új fővárosi kötvényekből és záloglevelekből talált itthon elhelyezést.

Ezzel szemben Németország belföldi emissziói 1925-ben részvények nélkül 1257, részvényekkel együtt 2321 millió márkára, 1926-ban 2978 és illetőleg 4309 millió márkára rúgtak.

Mindez csak azt mutatja, amit hiszen tudunk, de még mindig nem eléggé, hogy Magyarország nagyon gazdag volt és nagyon szegényé lett és hogy sok egyéb luxus között nem engedhetjük meg magunknak a nagyon jól meg nem fontolt és nem okvetlenül szükséges adósságcsinálás luxusát sem.

De, ha az improduktív adósságcsinálást meg nem engedhető, káros luxusnak kell is tartanunk, produktív célokra nem nélkülözhetjük a külföldi tőkét. Nem nélkülözhattük a multban sem, amint az előbb felsorolt adatok is mutatják, mert még a természeti kincsekben gazdag és csodálatos gazdasági egységet alkotó Nagy-Magyarország is a fejlődő és nagyjövőjű, de tőkeszegény országok közé tartozott, amit nem kell szégyelnünk, hiszen ilyen volt, valamikor még az Amerikai Egyesült-Államok is. De e fejlődő és virágzó Magyarország szinte tökéletes gazdasági strukturájának szétzúzása és az ennek nyomán támadt infláció oly abszolút vérszegénységet, oly teljes tőkehiányt hagyott maga után, hogy idegen tőke segítsége nélkül alig lett volna lehetséges, legalább is nem néhány év alatt, gazdasági életünket új életre keltenünk. És minthogy még sokáig rá fogunk szorulni a külföldön fölvelt hosszúlejáratú kölcsönökre azért, hogy termelési apparátusunkat kiépítve, mezőgazdasági és ipari teljesítő képességünket fokozva, foglalkozást és megélhetést biztosítsunk négyzetkilométerenként 90 főnyi lakosságunknak, — holott pl. Dániáé csak 80 és Franciaországé csak 76 — jól átgondolt és határozott, habár elasztikus programot kellene fölállítani arranézve, hogy külföldi kölcsönöket mily célokra, mily sorrendben és évről-évre, az összes körülmények tekintetbe vételével, mily határok között szabad és kell kontrahálnunk.

E programm fölállításánál és végrehajtásánál követendő irányelvek között helyet kellene foglalniok a következő megfontolásoknak:

1. külföldi kölcsönöket csakis feltétlenül 100%-ig produktív, többtermelést biztosító, habár nem is mindig közvetlenül jövedelmező célokra (mint pl. útépítésre) szabad igénybe vennünk; még oly szükséges intézmények is, mint pl. iskolák, templomok, közigazgatási épületek, kulturpaloták, fürdők és egyéb kulturális beruházások *külföldi* kölcsönökből közzgazdaságilag helyesen nem létesíthetők.

Legyen szabad itt közbevetőleg a német külügyminisztert Stresemant idézni: „Németországnak szüksége van a milliárdos hitelekre, de csak oly hitelek jogosult tőkefelvételek, amelyek 100%-ig produktív célokra találnak elhelyezést, míg ellenben nem produktív külföldi kölcsönök súlyos megterhelésünket jelentik. A túlságba vitt ünnepségek és építkezések nem felelnek meg a mi tényleges helyzetünknek . . .“

2. nagyobb kölcsön transzaksiókat lehetőleg úgy kell hosszabb időre beosztani, hogy azok fölhasználása ne vezessen a gazdasági életben hirtelen, fönn nem tartható expanzióra és hogy az országba beözönlő és itt pengővé átalakuló külföldi devizák inflatáló, tehát árdrágító hatást ne válthassanak ki;

3. gondosan mérlegelnünk kell az új kölcsönökkel növekvő kamat- és tőketörlesztési terhet, nemcsak a többtermelésből várható fedezet, hanem a külföldre menő fizetések aggálytalan teljesíthetése tekintetében is, különösen addig, amíg a belföldön képződő tőkéből történő beruházások nem teremtik meg párhuzamosan azt a tartalékot, amelynek jelentőségére az imént rámutattam;

4. minél nagyobbak az ily módon keletkező külföldi fizetési kötelezettségeink, annál szigorúbban kell kerülnünk a külfölddel szemben való rövidlejáratú eladósodást, ezt lehetőleg csakis exportárúkkal fedezett hitelekre szorítva, sőt gondoskodnunk kell minél nagyobb és minden eshetőségre tartalékul szolgáló külföldi követelésekről;

5. minden erővel elő kell mozdítanunk a belföldi tőkegyűjtést, tehát a betétek emelkedését és igyekeznünk kell megteremteni annak előfeltételeit, hogy az időről-időre szükségessé váló új kölcsönemisszióknak lépésről-lépésre mind nagyobb része a belföldön legyen elhelyezhető; csak így érhetjük el majd azt is, hogy a kibocsátásra kerülő magyar kölcsöncímletek újból saját valutánkra szóljanak;

6. végül, last not least, sőt ez a döntő momentum, állandóan kell foglalkoznia nemcsak a kormánynak, hanem minden számottevő közgazdasági tényezőnek kereskedelmi mérlegünk alakulásával, állandóan keresve a módokat, hogy hogyan lehet a kivitel szerves fejlesztésével és a nélkülözhető behozatal visszaszorításával legalább is annak egyensúlyát föntartani.

Azt mondtam, legalább is az egyensúlyt. Hiszen ma már elfogadott tétel, szinte truizmus, hogy a külföldnek fizetni végeredményben csak árúkkal lehet. Ideálisan tehát egy adós országnak, amelynek a külföldre állandó fizetéseket kell teljesítenie és amelynek nincsenek láthatatlan exportjai és tudjuk, hogy ez Magyarország esete, kereskedelmi mérlegében oly aktivitással kellene rendelkeznie, amely fizetési mérlegének egyéb passzivitását fedezi. Ha e fedezet hiányzik, úgy a hiány kiegyenlítésére mindig újabb és újabb kölcsönöket lesz kényszerítve a külföldön igénybe venni. Magyarország esetében nem tekintem bajnak, ha a külföldi adósságai fejében teljesítendő fizetéseket egyelőre még új kölcsönökből kell is fedezni, de tisztában kell lennünk azzal, hogy ezek a kölcsönök teljesen improduktívak, mert hiszen csak hitelező változást jelentenek és ama rész kivételével, amely főketörlesztésre esik a termelésben való minden ellenérték nélkül, pusztán csak adósságainkat és évi terheinket növelik.

Ha azonban az évről-évre új adóssággal fedezendő hiány a kereskedelmi mérleg deficitjével is növekszik, mégpedig, mint az idén, rohamosan növekszik, akkor nemcsak, hogy el-

adósodásunk fog aggasztó arányokat ölteni, mert végre is egy fél évben, mint a folyó év első felében, több mint 200 millió új adósságot vállalni nem csekélység, de ami a legnagyobb veszedelem, kereskedelmi mérlegünk állandó romlása oly nehezen visszavívott hitelünket ingathatja meg. És akkor ki fogja nemcsak deficitjeinket fedezni, de a termelésünkhöz okvetlenül szükséges tőkéket rendelkezésiünkre bocsátani?

New-York magas bankári köreiből ma az a vélemény rólunk, hogy „Hungary is good“. Joggal, mert a letiport és már holtnak hitt Magyarország bebizonyította, hogy még mindig tud élni.

De nem szabad, hogy közönyösen vegyük kereskedelmi mérlegünk passzivitásának egyik évről a másikra való 200%-os emelkedését és egy gazdasági év külső mérlegének 450 milliós hiányát.

Imrédy kollegám többször említett értékes dolgozatában ama kétségtelenül helyes megfontolástól vezetve, hogy egyetlen gazdasági évnek talán inkább muló, mint állandó jellegű és részben talán inkább pszichológiai, mint materialis okokra visszavezethető kedvezőtlen külkereskedelmi mérlegére nem szabad messzemenő következtetéseket alapítani, igyekszik megállapítani, hogy mi tekinthető külkereskedelmi mérlegünk normális passzivitásának. Alapul vette a szerinte normálisnak tekinthető 1926-os évet. Ennek passzív oldalából leütött 100 milliót, mert ily értékű behozatal termelési apparátusunk kiépítését szolgálta, tehát szükség esetén nélkülözhető is lett volna, az aktív oldalról pedig 50 milliót, tekintettel egyrészt állatállományunknak a kivitel folytán beállott csökkenésére, másrészt két évnek az átlagnál jobb termésére. Így a normálisnak tekinthető külkereskedelmi passzivitást az 1926. évi tényleges 100 millióval szemben 50 millióval állapította meg, amihez hozzáadva a kamatokra és törlesztésre szükséges mintegy 150 milliót, 200 millió volna fizetési mérlegünk normálisnak tekinthető és kölcsönrel fedezendő hiánya, amely hiánynak természetesen évről-évre emelkednie kellene az annak fedezésére szolgáló új adósság kamataival és törlesztésével.

Én szívesen belenyugodnám ebbe a 200 millióba, sőt még annak természetes évi szaporulatába is, mint a külföldön egyelőre évről-évre felveendő új kölcsönösszegbe, noha ez több, mint amivel Nagy-Magyarország vámkülföldi adóssága a háború előtt szaporodott. De mindenekelőtt akceptálnunk kellene azt a feltételezést, hogy az ország fogyasztási szükségleteinek kielégítésére és meglevő termelési apparátusának fenntartására 50 millió pengő híján saját erejéből képes. Én is hiszem, hogy képes, de nem teszi. Hogy nem teszi, azt mutatja a folyó 1927. évi külkereskedelmi mérlegnek az előző 1926. évvel való egybevetése, amely világosan beszél.

noha az összehasonlítást zavarja az, hogy a folyó év 9 hónapjának adatait kell a múlt év 12 hónapjának adataival szembe állítanom. A rendelkezésemre álló összeállítás szerint az egész múlt év behozatala termelő cikkekben 492 millió pengő volt, míg a folyó év első 9 havában 394 millió, tehát 98 millióval kevesebb; fogyasztási és luxus-cikkekben ellenben az egész 1926. év 458 millió pengőnyi behozatalával szemben az 1927. év első 9 hónapjáé már 440 millió, tehát a különbség már csak 18 millió, azaz 80-al kevesebb, mint a termelést szolgáló árúknál. A termelőcikkekben való behozatal az összes behozatalnak 1926-ban 51.7%-át, 1927-ben csak 47.3%-át tette és a 10-ik hónap ez arányt még rontotta. Tehát egy olyan esztendőben, amelynek nagy behozatali többletét a folyamatban levő beruházások indokolnák, a fogyasztási behozatal lényegesen nagyobb mértékben emelkedett, mint a termelő célokat szolgáló.

Mindenesetre még nagyon messze vagyunk attól, hogy fogyasztásunkat és termelő apparátusunk fenntartását saját erőnkől tudnók fedezni.

De feltéve, hogy az ebből eredő hiány tényleg csak 50 millió pengő volna, akkor mit érünk el 200 millió pengőnyi új kölcsönrel? 50 millió a normális hiány fedezésére szolgálna, 150 millió pedig, ha nem is közvetlenül, de végeredményben az egyik külföldi bankári számláról a másikkra menne át kamatainkra és törlesztéseinkre. Mi maradna akkor beruházásainkra, termelő apparátusunk kiépítésére, tehát termelésünk fokozására?

Ezért oly komolyak az 1927. év tanulságai és ezért nem negligálhatjuk azokat a jövő feladatainak és programjának felállításánál.

Az 1927. évet azzal szokás igazolni, hogy egyrészt épen maguk a beruházások tettek termelőcikkekben nagyobb behozalt szükségessé, másrészt a beruházások nyomán a munkanélküliség megszűnt és a nagyobb kereseti lehetőségek következtében, a fogyasztásnak is meg kellett nőnie.

Ez kétségtelen igaz, de semmiesetre sem mentheti azt, hogy behozatalunk fogyasztási, sőt luxuscikkekben nagyobb, sőt számottevően nagyobb mértékben nőtt, mint termelőcikkekben. Hiszen az 1927. év első 9 hónapjában az 1926. év első 9 hónapjával szemben mutatkozó 142 millió pengőnyi behozatali többletből csak 31 millió esik az annyit hánytorgatott fára és 9 millió gépekre és készülékekre. És amint dr. Schiller Ottó kimutatta, a f. év 3. negyedében 40%-kal több pamut készárút, 59%-kal több gyapjú készárút hoztunk be, mint az előző év azonos szakában.

A 10 hónap adataiból pedig azt látjuk, hogy kész és félig kész selyemárukban az idén 31,356.000 pengőnyt hoztunk be a múlt évi 20,498.000 pengővel szemben.

Nem szabad ölbetett kezekkel néznünk azt, hogy circulus vitiosusba kerüljünk bele, amelyben a beruházásokra szükséges kölcsönök az idén tapasztalt mértékben emelik a konjunkturát és a konjunktura a fogyasztást, a megnőtt fogyasztás külkereskedelmi mérlegünk deficitjét, amely ismét új külföldi kölcsönöket tesz szükségessé és így tovább.

De ha nem tévesztjük is szem elől, amint hogy nem is lehet, hogy a külföldön kölcsön vett tőkékből aktuálisan folyamatban lévő beruházások átmenetileg természetesen emelik nem csak a termelő, de fogyasztási cikkek behozatalát is, minden erőnkkel arra a circulus productivusra kell törekednünk, amelynek körforgásában a termelési célokra felvett kölcsönök emelik kivitelünket, csökkentik behozatalunkat és külkereskedelmi mérlegünk mindinkább aktívává lesz, míg fölöslege végre fedezi az adósságaink fejében külföldre teljesítendő fizetéseinket.

Nem lehet elégszer ismételni, hogy külföldre adósságot, tehát kamatot és törlesztést fizetni, in the long run csak árú-exporttal lehet. A kereskedelmi mérlegnek tehát az adósság növekedésével párhuzamosan javuló tendenciát kell mutatnia. Átmenetileg, nagy beruházások kapcsán, emelkedhetik a behozatal, de csak azért, hogy azután emelkedő kivitelnek adjon helyet, ami, ha nem következik be, az adósságcsinálás céltalan, sőt káros volt. Céltalan, ha nemzeti jövedelmünket nem, vagy nem kellően emelő beruházásokra szolgált, káros, ha mestersegesen földuzzasztott, fönn nem tartható fogyasztásban vezett el. Isten mentsen attól, hogy a háborús és inflációs konjunkturát adósságcsinálási konjunktura kövesse, amelynek bőjtje nem mardhat el. Azok a próféták, akik ma az adósságcsinálta konjunkturát dicsőítik, ha nem is azonosak, de mindenesetre rokonok azokkal, akik még nem is oly régen a termékeny infláció áldásairól beszéltek.

Legyen szabad ide iktatnom néhány mondatot Sir Josiah Stampnek, a Bank of England kiváló igazgatósági tagjának, a Neue Freie Presse folyó évi november 1-i számában megjelent nyilatkozatából, amely Európának Amerikához való viszonyával foglalkozott:

„Egy nép életvitelét (Lebenshaltung) kölcsönvett pénzen és az ország aktiváinak vagy adózási erejének elzálogosításával is fenn lehet tartani. Az adósságok adóterhe egyelőre még nem nagyon nyomja a munkások vállait, de nyomja a birtokos osztályok tiszta jövedelmét. De ha az adósságokat egyszer valóban Európa exportfeleslegével kell megfizetni, akkor ennek fejében árút, tehát munkaeredményt kell majd minden kártalanítás nélkül exportálni és ennek következtében az életstandardnak le kell szállnia.“

Egyszerű szavakban kifejezett tiszta igazság és legfeljebb azt tehetem még hozzá, amit már más alkalommal is mondot-

tam, hogy ha árúexportra már nem telik, akkor ember-exportra kerül a sor.

A mi tételünk tehát csakis az lehet, hogy normális kereskedelmi mérlegünknek lépésről-lépésre úgy kell alakulnia, hogy nemcsak fogyasztásunk és termelő apparátusunk fenntartása, de adósságaink kamata és tervszerű törlesztése is az egyensúlyozott kereskedelmi mérleg keretében nyerjenek fedezetet és hogy új külföldi kölcsönöknek és az azokkal járó rendkívüli árúbehozatalnak csakis feltétlenül produktív beruházásokat és termelési apparátusunk további kiegészítését szabad szolgálniok.

Céltalannak tartom azt az általános vitát, hogy külkereskedelmi mérlegünk egyensúlyba hozatalát kivitelünk fokozásával vagy pedig behozatalunk csökkentésével kell-e elérnünk. Természetesen mind a kettővel. Feltétlenül áll Ferenczi ömértóságának az a tétele, hogy a tömegfogyasztást szolgáló cikkeket, amennyiben ennek előfeltételei megvannak, az országban kell előállítani.

Ép úgy céltalannak tartom az általános vitát afölött is, ami különben lényegileg ugyanaz, hogy mezőgazdasági vagy pedig ipari termelésünket kell-e emelnünk?

Megint csak azt mondhatom, hogy természetesen mind a kettőt.

Mezőgazdasági termelésünk erősen fokozható, hiszen Magyarország a földművelésügyi minisztérium összeállítása szerint a maga hektáronkénti 13.1 q. búza termésével 28 európai állam között ma még sajna, a 16-ik helyen áll. Viszont földjének 60%-a szántóföld, a legnagyobb százalék egész Európában. Földművelésügyi kormányzatunkra itt még igen nagy feladat vár, de tudjuk, hogy a klíma, a tőkének és munkának drágasága határokat szab a fejlődés ütemének. Mindenekelőtt a kivittelt kell minden rendelkezésre álló módon előmozdítani, nemcsak a gabonáét, amely mindig megtalálja a maga piacát, hanem az egyéb termékekét is, de itt sincsenek korlátlan lehetőségek. Hiszen körülzárt kontinentális ország vagyunk, amelynek nemcsak állategészségügyi és szállítási nehézségekkel kell számolnia, de ki lehet téve még oly esélyeknek is, mint pl. 1921 nyarán, amikor az osztrák szocialista vasutasok megakadályozták főzelékünk, gyümölcsünk kivitelét. És végül számolnunk kell más, sokkal kisebb négyzetkilométerenkénti lakosságú és olcsóbb munkaerejű, mert igénytelenebb agrárországok növekvő versenyével. Mezőgazdasági termelésünk és kivitelünk fokozásától tehát igen sokat, de mindent, legalább is rövid idő alatt, nem várhatunk.

A magyar mezőgazdaság legbiztosabb piaca a belföldi: amint Ferenczi ömértósága hangsúlyozta, magasabb árakat

csak úgy érhet el, tehát intenzív fejlődése is csak úgy biztosítható, ha a belföld felvevő képessége emelkedik.

Magyarországnak a háború előtt hatalmasan fejlődő és épeenséggel nemcsak mezőgazdasági magánipara volt; az ellenkező beállítás ama vakmerő szemfényvesztések birodalmába tartozik, amelyekből Trianon született. Iparunk strukturájában az új határok, különösen pedig a szomszéd ipari államok céltudatos politikája mezőgazdaságuknak és mezőgazdasági iparuknak erőteljes fejlesztésére jelentős eltolódásokat okoztak. Csak népünk természetadta vitalitásának jele, hogy pl. lezárt malmaink helyett új textilgyárak keletkeztek, amelyek, amint tudjuk, legjobban prosperáló gyáraink közé tartoznak. Ha másképen volna, kétségbe kellene esnünk jövőnk iránt, amire nincs okunk.

Iparunknak az új viszonyoknak megfelelő rekonstruálása és továbbfejlesztése eminens érdeke mezőgazdaságunknak is, habár kezdetben bizonyos áldozatokat jelenthet is, de hiszen még a jelenben is jobb ezeket meghozni, mint a munkátlanok tömegeit eltartani; de iparunkat fejleszteniünk kell mindenekelőtt azért, mert az összezsugorodott Magyarországnak négyzetkilométerenkénti 90 lakosát és aránytalanul nagy intelligenciáját másként eltartani nem lehet; báró Kornfeld Móric aggályai nagyon is indokoltak.

Hogy mik iparunk lehetőségei, arra legyen szabad gondolatmenetem teljessége kedvéért még Biró Pál kitünő előadása után is, csak néhány adattal rámutatnom. Míg a Gyár- iparosok Országos Szövetségének folyó év október havában tartott ankétjén közölt adatok szerint mezőgazdasági iparunk kapacitásának csak 12—35%-ával dolgozik és csak az egy cukoripar 60%-kal, addig, amint az érdekelt körökből hallom, a vas- és gépipar 80, a kender- és lenipar 100%-kal van foglalkoztatva. A folyó évben, amikor a múlt évvel szemben mind mezőgazdasági, mind mezőgazdasági ipari kivitelünk csökkenő irányzatot mutatott, csak ipari készárúink kivitele emelkedett. És hogy céltudatos iparpártolással mit lehet elérni, azt igazán frappánsan bizonyítja textiliparunknak az 1907. évi iparfejlesztési törvény óta történt fejlődése, amely addig csak töredékét fedezte belföldi szükségleteinknek, míg ma egyes ágaiban annak 100—120%-át is fedezi.

Nem az én feladatom e kérdések meritumába bocsátkozni; ezt megtették előttem a leghivatottabb szakemberek, de hangsúlyozni kívánom azt, hogy csakis a legteljesebb egység jegyében, a mezőgazdaságnak és iparnak és végül a kereskedelemnek is, amely egyedül lehet képes számunkra a jövőben határainkon túlmenő tevékenységével számottevő láthatatlan exportokat szerezni, szerves együttműködésével, amely

elengedhetetlen része a nemzeti erők minden téren való összefogásának, lehet gazdasági jövőnket biztosítanunk.

De össze kell fognunk nemcsak termelésünknek az egész vonalon való fokozására, amire konstruktív gazdasági célkitűzés mellett mindenestre képesek vagyunk, de arra is, amihez sajna, már kevesebb tehetségünk van, hogy fogyasztásunkat, állami és magánköltekezésünket oly korlátok között tartsuk, amelyeket egy ennyire megnyomorított és elszegényedett és oly súlyos nemzeti feladatok előtt álló országnak egy percig sem szabadna szem elől tévesztenie.

Ezt az unalomig kell hangoztatnunk, ép úgy, amint unalmasakká lettünk figyelmeztetésekkel az infláció idejében, de nem szabad ettől visszariadnunk, még ha ezért a vérmesebbek aggódó, bús hazafiaknak neveznek is.

Abban a mélységes hitemben, hogy minékünk nemesak nagyra kell dolgoznunk, de nagyra is kell takarékoskodnunk magunkat, Biró Pál ömértóságának rendkívül érdekes fejtegetései sem tudnak megingatni. Nem vonom kétségbe annak a tételének az igazságát, hogy mezőgazdasági és ipari termelésünknek csak 5—8%-kal való fokozása is sokkal nagyobb jelentőségű volna külkereskedelmi mérlegünk passzivitásának megszüntetésére, mint részben még mindig a békeszínvonalon alatt álló fogyasztásunk további megszorítása. De hiszen egyrészt, amint Koós Mihály ömértósága a mezőgazdaságra, úgy maga Biró Pál az iparra nézve mutatta ki, hogy termelésünknek mily óriási nehézségekkel kell megküzdenie és másrészt, épen Biró Pál adatai szerint, habár ipari fogyasztásunk fejquótája alatta is áll 14 aranykoronával a békebelinek, ami mostani szegénységünk mellett végre is csak természetes, élelmiszerekben a fogyasztás 16 aranykoronával nagyobb. Ha hozzá veszem ehhez a luxuscikkek növekvő behozatalát, a külföldön elköltött pénzt, különféle közületeinknek legalább is az elkerülhetetlennél gyorsabb ütemű költekezését stb. — ez utóbbit különben Biró Pál is hangsúlyozza, — úgy mégsem zárkozhatom el ama gondolat elől, hogy közületek is, társadalom is nagyobb önmegtartóztatást gyakorolhatnának az improduktív kiadások terén. Mert végre is tőkegyűjtés a nélkülözhető fölöslegek megtakarítása nélkül bajosan képzelhető, tőkegyűjtés nélkül pedig, kizárólag csak drága külföldi kölcsönökből, sohasem fogjuk termelésünket arra a niveaura emeltetni, amely kereskedelmi és végeredményben fizetési mérlegünk passzivitásának megszüntetésére vezethet.

De szives elnézésüket kérve e digresszióért, visszatérek befejezésül tulajdonképeni témámra.

Valutáris szempontból a fizetési mérleg összes komponenseinek jelentősége van. Így elsősorban a kereskedelmi mérlegben jelentkező áruforgalomnak. Az import devizaigénylést je-

lent és ezért nálunk az év első felében a Nemzeti Bank érc-készlete csökkeni szokott. Az ősznek kell meghozni az export-devizát, érc-készletünknek legértékesebb, mert a magyar földből fakadó álladékát. Ez az idén, elég jó termésünk ellenére is, vontatottan, szinte szomorúan folyt be, noha remélnünk lehet, hogy terméskészleteinknek az eddiginél nagyobb mértékben való megmozdulásával a legközelebbi hónapok javulást hozhatnak. Az idegenforgalmat is megérezzük, különösen husvét körül, nyáron, karácsony táján, sajna, csak-passzivan, valuták kiszolgáltatása s a minden bankban kiállított hitellevek alakjában. Mondanom is felesleges, hogy a külföldi adósságok kamatozása és törlesztése mind sűrűbb időközökben nagy devizaigényléseket jelent. A fizetési mérleg passzív saldóját az aktív tőkemozgalom egyenlíti ki. A legkevésbé szívesen látott jövevény a rövidlejáratú külföldi kölcsön, kivéve, ha exportiparunktól vagy exportkereskedelmünktől származik s a Nemzeti Bank állandó figyelemmel veti egybe ennek saldóját devizatartalékaival. A hosszúlejáratú kölcsön csak akkor aggályos, ha nem szolgál határozottan produktív célokat. De még a produktív kölcsön is aggályossá lehet, ha túlságosan gyors ütemben jön és különösen akkor, ha ellenértéke rendeltetésszerű felhasználása előtt kívánja a Banktól pengőre való felváltását. Ez a gazdasági élet normális pénzeszköz igényeit meghaladó jegyforgalmat idézhet elő, tehát inflatálást, amely áremelésekre, az élet és a termelés drágulására, az export nehezítésére, az import fokozására vezethet.

Az inflatálásnak és árdragításnak ez a veszedelme, különösen rövidlejáratú hitelek beözönlése következtében, súlyos aggodalmakat váltott ki a német birodalomban. És súlyos hátránya lehet a devizabeözönlésnek az is, hogy megingathatja a jegybanknak a mai viszonyok között amúgy sem elég erős kontrollját a hitelélet fölött, ami különben általános európai jelenség, melynek fejtegetése meghaladná mai előadásom keretét.

Nálunk mindez, hála a pénzügyi kormányzat és a jegybank céltudatos együttműködésének, még nem jelenthet komoly veszedelmet. S ha ez felmerülne, vannak ellenszerek, bár az ellenszerek mindig fájdalmasak a gazdasági életre nézve: a kamatlábváltoztatás erélyes alkalmazása, a hitelek megszorítása, — amelyek nyújtásában a Nemzeti Bank épen tökeszegénységünkre való tekintettel, ma még túlnegy a jegybank tulajdonképeni hivatásán — továbbá a devizaárfolyamok leszállítása, végső esetben a devizák átvételének megtagadása.

Attól az inflatálástól, amelyről most beszéltem, lényegesen különbözik persze az, ha maga a valuta meginog, ha elveszti biztos talapzatát, az aranypontok közt mozgó relációját az aranyhoz és ha megindul az az infláció, amely rohan és nő, mint lavina, vég nélkül, mindent maga alá temetve.

Arra a kérdésre, hogy ez minálunk még egyszer képzelhető-e igennel felelni annyit jelentene, mint kételkedni a magyar nemzetnek és vezetőinek józanságában és hazafiságában. Kinek lehetne bátorsága azt mondani ennek az országnak, hogy vesztett háború, forradalmak, bolsevizmus, idegen megszállás és az infláció összes megpróbáltatásai és gyalázata után hiába állította helyre óriási áldozatok árán és az egész világ elismerése mellett államháztartási és valutáris egyensúlyát, amelytől jóléte, önállósága, jövője és becsülete függ?

Újabb infláció, újabb valutaromlás, sokkal nagyobb veszedelmet jelentene, mint az, amelyen annyi kinnal keresztülgázoltunk és amely egész társadalmi osztályokat sodort a pusztulásba. Nagyobb veszedelmet jelentene, mert a keserves tapasztalatok után a valutának sokkal gyorsabb zuhanását idézné elő és mert mindazoknak anyagi tönkremenését is jelentené, akik idegen valutákban vállaltak kötelezettségeket. Nagyobb veszedelmet, mert míg az elsőt az események vihara hozta reánk, ennek saját magunk volnánk okozói. Nagyobbat, mert egy második, az elsőnél sokkal nehezebb szanálás esetleg csak az ország önállóságának árán volna elérhető. Ezért az teljesen képtelen feltevés és csak azt mondhatom, hogy *de strigis quae non sunt nec mentio fiat*. E kísértetet letiportuk, visszatérnie többé nem lehet.

Fizetési mérlegünk folytatólagos romlása és kedvezőtlen körülményeknek, mint rossz termésnek és rossz pénzpiacnak összejátszása kétégtelenül súlyos problémák elé állíthatnák mind a kormányt, mind a jegybank vezetőségét.

De az államháztartás egyensúlyát és a magyar valuta stabilitását, amely amazzal szorosan összefügg és amelyet csakis amannak összeroppanása dönthetne újabb válságba, fenn kellene tartani minden áron, bármilyen áldozatokat jelentene is ez az országra nézve, népe életstandardjának bármilyen fájdalmas leszállítását, — mert államunk léte forog kockán.

Minderről azonban nem lehet komolyan szó, mert ez az ország a lefolyt években sokkal nehezebb problémákat oldott meg, mint egy kedvezőtlen kereskedelmi mérlegét, sokkal nagyobb életerőről és élniakarásról tett tanúságot, mint ami ehhez kell. De azért szívleljük meg azt az intőszót, amelyet Magyarország kormányzója intézett talán egy hónappal ezelőtt egy vidéki fogadtatás alkalmával az országhoz: „Dolgozzunk és takarékoskodjunk, mert ez egyedül vezethet bennünket a boldoguláshoz és tartózkodjunk a túlságbanemő külföldi eladósodástól, mert ez önállóságunk veszélyeztetésére vezethet.“

Végső szavam pedig ez: minden okunk megvan az óvatos elővigyázatra, de semmi okunk sincs a pesszimiztikus kishitűségre. Hungary is good.

A pesti angol konzulátus kérdése.

1841—1848.

Az a kérdés, melyet kiadatlan okmányok alapján az alábbiakban megismertetni óhajtunk, a körülmények összejátszása folytán egyike a magyar és angol, sőt az európai történelem legérdekesebb kérdéseinek.

Magyar szempontból, amely hozzánk a legközelebb áll, érdekes és fontos volt a kérdés azon oknál fogva, hogy Magyarországot a világgazdaságba kapcsolta be; talán még fontosabb azért, mert Anglia és Magyarország között politikai kapcsolatot létesített; fontosságát még jobban megnövelte az, hogy felvetette a magyar állam alkotmányjogi függetlenségének és szuverénitásának kérdését; és végül mert az angolok a Duna vonalán egy magyar ügyben vették fel a harcot Metternich herceggel, miáltal a kérdés európai fontosságra emelkedett.

1815 óta lassú, de fokozódó erővel vívott küzdelem indult meg a nemzetgazdasági védővamos és a szabad kereskedelmi rendszerek között, mely a 30-as évek végén, sőt egészen pontosan megállapíthatólag 1840-ben a Duna vonalára ért. Mivel a küzdelem egyes részleteit már megvilágítottam,¹ ezúttal csupán azt említem meg, hogy a harc a Duna középső vonalán abban csúcsosodott ki, hogy Magyarország a világgazdasági mozgalmakba lépve, vajjon List Frigyes német nemzetgazdásznek védővamos rendszeréhez, a porosz-német vámunióhoz (*Zollverein*) vagy pedig az angol szabad kereskedelmi rendszerhez csatlakozik-e.

A korabeli hírlapok élénken visszatükrözik a küzdelem arányait és megérdemelnék, ha ezzel a fontos tárgykörrel foglalkozva, beható kutatás tárgyává tétetnének; legyen szabad e helyen csupán azon megjegyzésre szorítkoznunk, hogy a küzdelem döntő csatáját a pesti angol konzulátus kérdésében vívták meg.

Természetes, hogy az 1840-diki angoljárás Magyarországon — Baker, Cowell, Gifford, Kirk, Smith angol kereskedők ebben az időben látogattak Pestre, egyik nagy tervet

¹ Blackwell János angol-magyar kereskedelmi akciója és előzményei. 1840—42. Közgazdasági Szemle XLIX. évfolyam. 1925. 615—24. l.

a másik után vetvén fel az angol-magyar kereskedelmi kapcsolatok megteremtése iránt — egy angol konzulátus kérdését is felvetette.

A Habsburg Birodalom területén addig csak Bécsben voltak külképviseletek, egyes tengerparti városokban konzuli ügynökségek; arra, hogy a magyar fővárosban külföldi konzulátus szerveztessék, addig nem gondoltak.

Csak 1840-ben történt, hogy Kappel Frigyes pesti polgár az Északamerikai Egyesült Államok pesti konzula szeretett volna lenni, de az akkor még könnyen megszerezhető címhez az exequaturt nem kapta meg. Annak ellenére, hogy kinevezési okmányát Amerika bécsi követe tényleg kiállította és az udvari kamarához betérjesztette, Kübeck báró, az udvari kamara elnöke azonban a kinevezés megerősítését, az *exequatur* megadását megtagadta. Így értesítette a nádort Mailáth Antal gróf, udvari kancellár,² a magyar királyi kancelláriát pedig József nádor, aki hozzátette, hogy a kérdés attól látszik függőben lenni: „vajjon idegen hatalmak konzulai bebocsátását lehetséges-e nem tengerparti emporiumokba eszközölni?“ Egyébként is „a kereskedelmi összeköttetések az Egyesült Államok és Pest városa között alig lehetnek olyan természetűek és kiterjedésűek, hogy diplomáciai ügynökségek külön megszervezését követelnék.“³

Ez elvi döntés kitérő indokolása mellett is fontosnak bizonyult, mert a későbbi esetekben, mint alább látni fogjuk, precedensként kezelték.

Kappel esetétől teljesen különállott az a másik eset, hogy Kirk angol kereskedő 1841-ben Pestre utazván, az angol konzulságot ambicionálta; legalább Robbins Perceval Spencer 1841 április 13-ikán Pestről keltezett levélben értesítette Palmerston lord angol külügyi államtitkárt arról, hogy Kirk magát angol konzulnak nevezi.⁴

Ez az április 13-iki levél egy május 18-dikán Bécsben; kelt bizalmas jelentéshez volt mellékelve, melyben Kübeck bárót a pesti angol konzulátus tervére figyelmeztették⁵ és a melyet az udvari kamara elnöke olyan fontosnak talált, hogy azt még aznap közölte Metternich herceg kancellárral, június 1-én és 4-dikén pedig azzal ismételte meg a közlést, hogy a jelek szerint a brit kormány Pesten egy angol konzulátus felállítását fogja javaslatba hozni. Arra kérte a herceget, hogy erről a brit kormányt beszélje le, ha pedig a konzulátus fel-

² Wien, 1840 december 27. Eredetije az Országos Levéltárban. Nádori kancellária 1841. 257. szám. — Az ügyirat száma 18,083—1303.

³ Buda, 1841 február 11. Eredetije u. ott a következő megjegyzéssel ellátva: „Decisum: Rescribetur 'negativa opinio.“

⁴ Eredetije a bécsi Államlevéltárban. Államkancellária.

⁵ Eredetije a bécsi Államlevéltárban. Államkancellária.

állítását már elhatározták, azt a határozat visszavételére bírja; abban az esetben, ha e kérdést a parlamentben szóba hoznák, a brit kormányt fel kell világosítani, hogy a felállítás az osztrák császári kormánynak politikai nehézségeket támasztana.⁶

Eltekintve attól, hogy a levelezés a londoni osztrák nagykövetség, Kübeck báró és Metternich herceg között az angol-magyar kereskedelmi kapcsolat ügyében megszakítás nélkül folyt, — és folyt olyan módon, hogy a magyar születésű Esterházy Pál hercegnek az osztrák Neumann báró ügyvivővel való megcserélését részben arra kell visszavezetnünk, hogy az angol kereskedők a herceg ajánlóleveleivel jöttek Magyarországra⁷ — Metternich herceg 1842 július 22-dikén olyan értelmű utasítást küldött Neumann bárónak, amely az osztrák császári kormány részéről a pesti konzulátus tervével szemben az elvi elutasítás álláspontját állította fel.

Az utasítás két részből állott. A 9. számú jegyzékben⁸ utasította Neumann báró ügyvivőt, hogy Aberdeen lord külügyi államtitkárt figyelmeztesse arra, miszerint a pesti angol konzulátus kérdésében a két kormánynak előbb meg kell egymással egyeznie. Azt mondotta, hogy gazdasági szempontból a konzulátus megszervezését teljesen indokoltnak ismeri; tekintettel azonban arra, hogy a Habsburg Birodalom országai között a Magyar királyságnak különleges államjogi helyzete van, az idegen konzulátusok működését politikai befolyások igyekeznének utasításaiktól eltéríteni. Magyarországon a kormány ellen rendszeres ellenállást fejtenek ki, amelyet idegen képviselők jelenléte talán megerősítene, amiért is a kormány a konzulátus felállításánál kénytelen a politikai szempontokat eléje helyezni a gazdaságiaknak. Bármennyire bíznék is a kormány abban, hogy a szövetséges brit hatalom pesti konzula szigorúan utasításaihoz tartaná magát, de a brit konzulátus felállítását nyomban követné a francia kormány hasonló kérése, amint hogy már egy amerikai konzulátus felállítását meg is kísérelték. Közölje az ügyvivő ezek után Aberdeen lorddal, hogy amennyiben a kérdés javaslat formájában kerülne a brit parlament elé, az osztrák császári kormánynak e javaslatot el kellene utasítania. Kérését azzal indokolta meg, hogy a kereskedelmi ügyeket az 1843-diki magyar országgyűlésen Magyarország javára óhajtja elrendezni.

⁶ 1841 június 4. Wien. Kübeck báró Metternich herceghez. Ugyanott.

⁷ Helyesen gyanítja ezt *Hajnal István* is: Metternich és Esterházy. Századok, LXI. 1927. 35—36. 1.

⁸ Wien, 1842 július 22. Metternich herceg Neumann báróhoz. Bécsi Államlevéltár. Államkancellária. England. Weisungen. 1842. No. 9. Fogalmazvány.

A 10. számmal jelzett titkos utasításban⁹ Metternich herceg azt a gyanúját közölte Neumann báróval, hogy a konzulátus eszméjét nézete szerint Sir Robert Gordon bécsi angol nagykövet javasolta, „nem számolván eléggé azon körülmények természetével, amelyekben mi Magyarországgal szemben vagyunk. Ez a nagykövet egy párttöredék beszédeire hallgat, amely arra használja őt, hogy az ő befolyása útján idegen konzulok bebocsátását elérve, a kormánynak nehézségeket támaszthasson.“

Neumann báró már augusztus 12-dikén jelentette, hogy a kancellár megbízásának eleget tett. Beszélt Aberdeen lord külügyi államtitkárral, ki teljesen magáévá tette a felhozott indokolást. Nyíltan megmondotta, hogy a javaslat valóban Sir Robert Gordontól jött, de az államtitkár a gondolatot nem tette magáévá. Ő egyáltalában nem akar a kormánynak nehézségeket támasztani sem Magyarországon, sem egyebütt és azt is tudja, hogy a kormány ellenére nem állíthat konzulátust a kormány rendelkezése alatt álló országrészekben. Kifejtette az ügyvivő azt is, hogy a magyar főváros az ellenzék hatalmában van és hogy a kormány Magyarország gazdasági érdekeit is szívében viseli.¹⁰

A kormány tehát nagy súlyt helyezett arra, hogy Aberdeen lord a konzulátus felállításának tervétől elálljon, ami látszólag sikerült is, de nem tudta leszerelni Sir Robert Gordont, ami azért volt fontos, mert a nagykövet az államtitkárnak testvéröccse volt.

Gordon nem is ejtette el a gondolatot és midőn az 1843-diki országgyűlés megnyílt, maga is megjelent Pozsonyban, hogy a kormány ígéretének, az angol-magyar gazdasági kapcsolatok rendezésének szemtanúja legyen. A kancellár meglepetéssel látta, hogy az angol nagykövet a legnagyobb szálalást foglalja le magának, ami azt jelentette, hogy állandóan ott akar tartózkodni. Csakhamar kiderült, hogy Sir Robert Gordon visszatért ugyan Bécsbe, maga helyett azonban otthagytott valakit, akivel az országgyűlés tárgyalásait megfigyeltette és azokról magának jelentést tétetett. A megbízatás azért volt fontos, mert az később az 1847—48-iki országgyűlésre is meghosszabbított és mert hosszú idő óta ez volt az első eset, hogy Magyarország területére és magyar hatóságokhoz idegen kormányügynök küldetett ki. Blackwell megbízását ugyanis röviddel kiküldése után a brit külügyi hivatal is megerősítette.

Az elmondottak után még érdekesebb lesz megállapítani azt, hogy Blackwell András József, egy angol kereskedő fia, ki

⁹ Wien, 1842 július 22. Ugyanaz. Ugyanott No. 10. Secrète.

¹⁰ London, 1842 augusztus 12. Neumann báró ügyvivő jelentése Metternich herceghez. U. ott. England. Berichte 1842. No. 39. Lit. B.

a Semmering-vasútnál mérnökösködött és osztrák leányt vett feleségül, egyébként a cambridgei egyetemet végzett, politikailag is képzett ember volt, aki hosszabb francia- és olaszországi utazás után vetődött Grácba, hol szegényen nősült. Miután otthon magánvagyonát is elveszítette, feleségének hazája felé keresett érvényesülést és így jutott el a londoni osztrák nagykövethez, aki akkor még Esterházy herceg volt. Esterházy herceg Blackwell figyelmét Magyarországra irányította és így született meg az Athenaeum folyóirat hasábjain 1837 végén megjelent hosszabb tanulmánya, melyben az 1832—36. országgyűlés tükrében votaképen Magyarországot és a magyar kérdést ismertette meg.¹¹ A cikkek Sir Robert Gordon figyelmét is felkeltették a névtelen szerző iránt, akivel megismerkedett és akiről Esterházy herceg a nagykövetnek jó ajánlást adott. Ezek után indította meg Blackwell a londoni magyar gazdasági ügynökség felállítására vonatkozó akcióját, mely azonban az osztrák kormány elzárkózása folytán csakhamar kudarcot vallott.¹² A kudarc után azt gondolta, hogy az akció sikerét jobban biztosíthatná, ha előbb a pesti angol konzulátust szerezne meg és mint kinevezett konzul fogna hozzá a közvetlen angol-magyar kereskedelmi kapcsolatok megteremtéséhez.

Sir Robert Gordon igazat adott védencének és annak ellenére, hogy minden bizonnyal értesült Esterházy herceg távozásáról és arról, hogy Neumann báró ügyvivő Aberdeen lord külügyi államtitkárt, Sir Robert Gordon testvérbátyját a pesti angol konzulátus tervének elejtésére kérte, Blackwell javaslatát 1842 április 12-dikén Bécsből hozzáintézett levélben azzal tette magáévá, hogy „erősen Ő Felsége kormányának figyelmébe ajánlotta őt és Aberdeen lorddal folytatott magánlevelezésében azt írtam önről, hogy annak betöltésére igen alkalmasnak mutatkoznék.“

Az 1843-diki országgyűlés megnyitásakor így jelent meg Gordon Pozsonyban; így bérelte ki a legnagyobb szállást; így jelentette ki Metternich hercegnek, hogy gyakrabban el fog Pozsonyba látogatni; és így hívta Bécsbe Blackwellt, hogy személyesen is megismerhesse és a magyar országgyűlés tárgyalásainak megfigyelésére Pozsonyba küldhesse őt. Blackwell a meghívásra Bécsbe utazott és június 12-dikétől szeptember 25-dikéig a nagykövet magánjellegű megbízásából Pozsonyban tartózkodott.

Időközben, augusztus 18-dikán, Neumann báró londoni osztrák ügyvivő újabb megbeszélést folytatott Aberdeen lord-

¹¹ Acts of the Hungarian Diet of 1832—36. The Athenaeum. London. 1837 nov. 4., 11. és 18. számok; 809—11., 828—30. és 845—46. l.

¹² V. ö. Horváth Jenő id. tanulmányát a Közgazdasági Szemle 1925. évfolyamában.

dal, aki azt mondotta neki, hogy Sir Robert Peel nagyon szeretné, ha Pesten angol konzulátus szerveztetnék. Neumann báró azt mondotta neki, hogy teljesen szokatlan az, hogy meglevő kikötő helyett, mint amilyen Fiume, az ország belsejében, Pesten szervezzenek konzulátust.¹³

Blackwell természetesen az országgyűlés tárgyalásai mellett sem feledkezett meg a neki megígért konzulátusról.

Már 1843 június 1-i jelentésében¹⁴ aláírta Kappel nevének említésénél az amerikai konzulátus címet és hozzátette: „Nagy meglepetéssel hallottam, hogy Pesten amerikai konzul van. Az ünnepelt Bezerédytól, az alsóház leggentlemanebb tagjától hallottam, akinek tegnap mutattak be. Azt hiszem, fölösleges megjegyeznem, hogy én itt senkinek sem tettem említést egy pesti brit konzulátus felállításának tervére vonatkozólag. Éppen azért kellemesen lepett meg, mikor Bezerédy azon beszélgetés alatt, melyet vele a kereskedelmi ügyekről tartottam, váratlanul ezt mondotta nekem: „Miért nem alapít az önök kormánya Pesten konzulátust? mi csodálkozunk, hogy már régóta nem állították fel. Az amerikaiknak egy ideig volt itt konzuluk, Kappel itteni kereskedő személyében.“ Azt kérdeztem tőle, kapott-e Kappel az osztrák kormánytól exequaturt? Ő ezt mondotta: „Nem, de az amerikaiak ezzel nem is törődnek.“ „Az lehet“, feleltem én, „de amíg exequaturja nincsen, addig nem hívhatják konzulnak: és ha feltennénk például, hogy az angol kormány Pesten konzulátust akarna állítani, nem gondolnának arra, hogy a konzult kinevezzék, még mielőtt bizonyosak nem lettek arról, hogy az osztrák kormány az exequaturt megadja neki“, mire Bezerédy jelentőségteljesen ezt válaszolta: „Amit az ön kormánya óhajt és akar, arra nézve elég neki pár szót szólni, hogy egy féltucat konzuli exequaturt kapjon.“

Ami azonban igen nagy tévedés volt. Először azért, mert Kappel maga sem volt konzul, másodszor pedig, mert Metternich herceg a londoni osztrák nagykövetség megkerülésével közvetlenül is érintkezésbe lépett az angol *Board of Trade* egyik vezető tisztviselőjével, a kontinensen utazó Mac Gregor titkárral, hogy a pesti angol konzulátus tervét meghiusítsa.

Már 1842 szeptember 1-én ezt írta Johannisberg várából Kübeck bárónak: „Tegnap meglátogattam itt Mac Gregor. Németországban tesz körutazást és két hét múlva visszatér Angliába. Figyelmeztettem őt Sir Robert Gordon eljárására. Nem kellett a pesti angol konzulátus felállításának eszméjét

¹³ Eredetije a bécsi Államlevéltárban. Államkancellária. England. Berichte.

¹⁴ Másolata Blackwell másolatai között a Magyar Tudományos Akadémia kéziratárában.

agyonütnöm, mert Mac Gregor teljesen egyetértett velem a dologban. *Az nem fog megtörténni.*¹⁵

Sir Robert Peel, Aberdeen lord fivére, Sir Robert Gordon hiába tervezték a pesti angol konzulátus felállítását, ha ennek az illetékes angol kormányhivatal a felállítást ellenző osztrák császári kormánnyal egyetértésben ellene szegült.

Természetesen Blackwellnek minderről nem volt tudomása és lázasan keresett részleteket Kappel amerikai konzulágáról. Végre augusztus 5-dikén, bár Kappel sem volt Pesten, már jelenthette, hogy Kappel „egyike a legtekintélyesebb helybeli kereskedőknek, de azt mondják, igen hiú ember. Egy barátom, ki őt jól ismeri, mondta nekem, hogy egy év előtt kellő formában megkapta megbízólevelét és napról-napra várja megerősítését, amelyet, amint barátainak mondja, a bécsi amerikai ügyvivő meg fog szerezni részére az osztrák kormánytól. Addig is bankjában egy nagy konzuli pecsétet szerzett be és egy nagy amerikai zászlót csináltatott, hogy azt az exequatur átvételekor kifüggeszthesse!!!“¹⁶

Jól esett neki, mikor Kopácsy primás azt a reményét fejezte ki, hogy nemsokára pesti brit konzul lesz és hogy a Blackwelltől említett akadályok leküzdhetők lesznek.¹⁷ Ebben a reményben szorgalmasan küldötte jelentéseit a bécsi nagykövetség útján Mac Gregornak, akiről természetesen nem tudhatta, hogy az osztrák kormánnyal milyen összeköttetésben van.

Amidőn 1843 októberben haza látogatott, Sir Robert Gordon azt üzenté vele a külügyi államtitkárnak, hogy a pesti konzulátus felállítása előnyös volna és annak előkészítése végett Blackwellt „Ő Felsége kormányának akkreditált Ügynökeként“ alkalmazzák. Kételkednünk kell azonban abban, hogy a *Board of Trade* a konzulátus megszervezését javasolta, bár Blackwell ebben a feltevésben nejt és kisfiát is Grácba vitte, hogy a kinevezés vétele után Budapesten telepedhesse meg. Amidőn ezt 1850 július 14-diki emlékiratában Palmerston lordnak elmondja, egyben hozzáteszi, hogy Sir Robert Gordon nagykövet nevében és felkérésére („in the name and at the request“) Zichy István gróf volt berlini nagykövet őt 1844 március 27-dikén a brit kormány ügynökeként mutatta be, amely szerinte precedensül szolgált az 1847-ben István főhercegnek tett bemutatásához.¹⁸ Felfogása szerint — ami

¹⁵ *Kübeck M. báró: Metternich und Kübeck. Ein Briefwechsel. Wien 1910. 14—15. l.*

¹⁶ A levél másolata Blackwell iratai között a Magyar Tudományos Akadémia kéziratárában.

¹⁷ 1844 szeptember 13-diki jelentése. U. ott.

¹⁸ Blackwell tévedett, mert István nádornak nem 1847-ben, hanem 1848 január 14-dikén mutatta be Waldstein gróf. A bemutatást 1848 január 20-diki jelentésében írta le; a jelentés Blackwell másolatai között a Magyar Tudományos Akadémia kéziratárában.

egyébként helytelen felfogás volt — ezzel az osztrák kormányt hallgatagon a brit kormány ügynökének ismerte el.

Teljes volt tehát a kiábrándulás, amely 1844-ben elkezdett. A *Board of Trade* nem javasolta és nem kérte a pesti angol konzulátus felállítását, Mac Gregort viszont a bécsi kormány értékes ajándékkal lepte meg.¹⁹ Midőn 1844 végén a parlamentet feloszlatták, Blackwell megbízása is megszűnt.

Gordon lépéseket tett aziránt, hogy az angol külügyi hivatal továbbra is alkalmazza őt, sőt mikor 1846 nyarán bécsi állomáshelyére utazott, a Clarendon Hotelben ebédre hívta meg Blackwellt és közölte vele, hogy Aberdeen lord felhatalmazta őt a kezdő lépések megtételére. Azt mondotta, hogy Széchenyi-vel és Esterházyval együtt akarja Metternich elé vinni az ügyet. 1846 július 18-dikán azonban levélben közölte vele, hogy a kancellár minden ide vonatkozó javaslatot visszautasított. Ugyanakkor Aberdeen lord helyére Palmerston lord került, Sir Robert Gordont pedig a bécsi angol nagykövetség élén Ponsonby lord váltotta fel, ki Metternich herceggel tartott fenn szoros összeköttetést.²⁰

Ez a személyi változás Blackwell pályájára is kellemetlen fordulatot váltott ki akkor, midőn a Batthyány-kormány megalakulása után, 1848 tavaszán a budapesti angol konzulátus tervét újra felvetette. Úgy vélte, Metternich herceg eltávozásával ennek a kérdésnek is eltűnt az az akadály, melyet a brit kormány sem tudott leküzdeni, és hogy a független magyar minisztérium javaslatait valóra tudja váltani. Batthyány gróf miniszterelnök április 21-dikén közölte vele, hogy a kormány kérte a konzulátus felállítását,²¹ ami valószínűleg Esterházy herceg külügyminiszter útján, szóbelileg történt meg, mert Klauzál Gábor kereskedelmi miniszter a maga részéről csak április 26-dikán kérte, átiratban, a konzulátus

¹⁹ A vonatkozó iratok a bécsi államlevéltár államkancelláriai osztályán találhatók: „Verleitung einer Porträt-dose im Werthe von 2000 C. M. an diesen Untersekretär im engl. Handelsdepartment.“ Lettre du Baron Neumann, 3 Février 1844. — Relat. aus London, 17 Februar 1844. — An Hofhammer, 1 März 1844. — Relat. aus London, 30 März 1844. — Dép. à Londres, 24 Avril 1844. No. 4. — Relat. aus London, 27 April 1844. — Vortrag, 1 August 1844. — Resolution, 1 September 1844. — Note des Baron Kübeck, 4 August 1844. — Note des Grafen Czernin, 9 September 1844. — Dep. nach London, 10 Oktober 1844. — Bericht aus London, 7 November 1844. No. 61. A. — A kitüntetésre vonatkozó első javaslatot Neumann báró 1842 december 13-dikán tette meg. Ugyanott. Államkancellária. Bericht aus London, 1842 december 13. No. 63. E. Valószínű, hogy Esterházy herceg eltávolítása és Mac Gregor megnyerése ily módon kapcsolatos események voltak.

²⁰ Az elmondottakra nézve v. ö. Blackwell emlékiratát Palmerston lord külügyi államtitkárhoz, London, 1850 július 14. Az emlékirat másolatai a Magyar Tudományos Akadémia kéziratárában találhatók.

²¹ Blackwell 1848 április 25-diki levele Budapestről Ponsonby lord bécsi angol nagykövethoz a Magyar Tudományos Akadémia kéziratárában.

felállítását: „Az angol külügyi minisztérium“ — írja Esterházy herceg külügyminiszternek, — „több év előtt Pesten főkonzulátust állítani szándékozott; felállítására szükséges helybenhagyást azonban az ausztriai külügyminisztertől nem nyert. Azon jótékony hatás reményében, melyet az angol főkonzulátus ittléte kereskedésünkbe gyakorolhat, — s tekintetbe vévén azt is, hogy az angol kormány e célszerű intézet felállításától az ausztriai kormány által elutasított, — van szerencsém főméltóságodat arra kérni: hogy a Bécsben székelő angol követségnél, bölcs belátása szerint célszerűnek tartandó módon az ügyet, — anélkül, hogy innen látszassék jönni a felszólítás, — akként megpendítetni méltóztassék, miszerint az angol kormány a konzulátus felállítására szükséges hivatalos lépéseket megújíthassa.“²² Esterházy herceg május 2-dikán arról értesítette Klauzál, hogy „a kívántató lépéseket, a sikerfelőli legkedvezőbb reménnyel, megtette,“²³ a konzulátusból azonban ennek ellenére semmi sem lett.

Blackwell még Budapesten értesült Klauzál átiratáról, az ő személyét érdeklő elintézésre azonban hiába várakozott és Londonba visszatérve, sokáig gondolkozott azon, hogy a kudarc oka hol és miben volt keresendő.

Amennyire a történetekre visszaemlékezett, 1848 áprilisban, egy Esterházy hercegtől adott ebédre Ponsonby lord és a Bécsen átutazó Sir Stratford Canning konstantinápolyi nagykövet, valamint Batthyány Lajos gróf is hivatalosak voltak.²⁴ Feljegyzései szerint a magyar miniszterelnök és külügyminiszter itt hozták szóba Ponsonby lord előtt a budapesti angol konzulátus ügyét, mit a nagykövet állítólag magáévá tett. Ezután indult Blackwell Innsbruckon át, hol Ponsonby lord szerint a magyar kormány részéről a dologban semmi lépés nem történt, Esterházy Pál hercegnek Palmerston lord angol külügyi államtitkárhoz írt ajánlólevelével Angliába, hol megdöbbenve látta, hogy Ponsonby lord a magyar kormánynak tett ígéretéről nem tett jelentést. Palmerston lord kijelentése szerint a javaslatról semmit sem tudott és ezzel a budapesti konzulátus ügye, melyet a bécsi angol nagykövet sem javasolt, el volt ejtve.

²² Budapest, 1848 április 26. Klauzál Gábor kereskedelmi miniszter átirata Esterházy Pál herceg külügyminiszterhez. Eredetije az Országos Levéltárban. Külügyminisztérium, 1848. 61. E. szám.

²³ Wien, 1848 május 2. Esterházy Pál herceg átirata Klauzál Gáborhoz. Ugyanott.

²⁴ *Loftus lord* (The diplomatic reminiscences of Lord Augustus Loftus, 1837—62. I. kötet. London, 1892., 129. l.), az ebéd, melyen Canning kíséretében ő is részt vett, pontosan 1848 május 17-dikén történt, amely dátum annyi-vel elfogadhatóbb, mert Blackwell akkor Bécsen át hazatérőben volt Angliába.

Más kérdés az természetesen, vajjon Palmerston lord a konzulátus felállítására kapható lett volna-e, mert ő erős és egységes Ausztriában kereste Oroszország hódító terveinek akadályát és ebben a felfogásban a bécsi körök felfogásával találkozott; a Batthyány-kormány viszont az angol konzulátus megszervezése útján politikai célokat akart megvalósítani: a magyar kormány nemzetközi elismerését és az együttműködést Ausztria ellen.

A budapesti angol konzulátus kérdése így az európai történelemnek is egyik igen érdekes és fontos epizódjává emelkedett.

Horváth Jenő

Magyarország exportja a világgazdaságban.¹

1. *Exportunk földrajzi megoszlása 1913-ban a kivitel értékének sorrendjében.*

Valamely ország behozatala különböző években sokkal inkább mutat hullámzást a származási országok szerint, mint a kivitele. Oka ennek az, hogy egy-egy árúnak a behozatala mindenkor abból az országból történik, amelyből a kérdéses cikk a legelőnyösebben beszerezhető, (előny alatt nemcsak az ár alacsonyságát, a fuvardíj, vám stb. megfelelő voltát értjük, hanem pl. a kereskedőnek nyújtott hitelt is), míg az export tapasztalat szerint hosszabb időszak alatt alakul ki valamely ország felé és ha gyökeret vert egy-egy állam területén,

¹ A jelen tanulmány „Magyarország a világgazdaságban“ cím alatt legközelebb megjelenő munkámnak egyik fejezete. A közölt részlet exportunknak kizárólag *földrajzi* megoszlását tárgyalja, feltüntetve e megoszlás fejlődését is. Kivitelünk árunkint való megoszlásával — megjelölve azon országokat, amelyekbe az egyes áruk irányultak — munkámnak más fejezete foglalkozik.

Ehelyütt is hangsúlyozni kívánom, hogy tanulmányom hézagosságának teljes tudatában vagyok, mert alig kezdtem Magyarországnak a világgazdaságban való helyzetével foglalkozni, csakhamar tapasztalnom kellett, hogy munkálkodásom elé számos nehézség és akadály gördül. Elsősorban is, csaknem teljesen járatlan úton kell haladnom, mert bár számos értékes munkát foglalkozott már Magyarországnak Középeurópa gazdaságában való szerepével, ez a kérdés távolabbi területekkel való viszonylatában, különösen a világgazdaságban való szerepünket és jelentőségünket illetőleg, csak igen kevésbé nyert megvilágítást. Gr. Teleki Pál e tárgykörébe vágó kiváló tanulmányai is távolabbi viszonylatokban csak vázlatosan foglalkoznak világgazdasági helyzetünkkel.

A távolabbi múltra nézve, ezeréves történetünk során végigvonuló világgazdasági szerepünk különösen hiányosan ismeretes előttünk és történelmünkön végig egyelőre csak igen hézagosan lehetne megrajzolni azt a szerepet, amelyet a világgazdaságban koronként betöltöttünk és megállapítani azt a gazdasági jelentőséget, amellyel történelmünk folyamán rendelkezünk. A magyar nemzet gazdasági históriája, ezeréves gazdasági erőfeszítésének hősi eposza még mindig megíratlan. Sőt meg kell állapítanunk, hogy napjainkban a magyar gazdaságtörténet összefüggő megírására eredménnyel senki sem vállalkozhatnék, mert az ily történetírás alapfeltétele, a források felkutatása és feltárása ezideig még csak rendkívül hiányos mértékben történt meg. Egész korszakok vannak, amelyekre nézve alig rendelkezünk egy-két adattal. Ily körülmények között előrelát-

rendszerint hosszabb időn át fenn is marad.² Ez az elv hazánk exportja terén is érvényesül. Noha a múltban természetesen legkivitelünk legnagyobb része a szomszédos Ausztriába irányult, mégis bármely távoli országban vagy gyarmaton vetették meg termékeink lábukat, ott állandó piacot voltak képesek találni.

E piacok felsorolása, jelentőségük megállapítása és fejlődésük bemutatása lévén a következőkben feladatom, elsősorban az utolsó békeév, az 1913. esztendő exportjának adatait kívánom vizsgálat tárgyává tenni, egyelőre abból a szempontból, hogy mely országok, illetve gyarmatok felé irányult kivitelünk és mily sorrendet foglaltak el a piacok exportunkban. Az 1913. évi külkereskedelmi statisztikai évkönyv 54. és 55. oldalán táblázatot közöl azon területekről, amelyekre exportáltunk, azonban nem jelentőség szerint való sorrendben, ha-

latólag még hosszú idő fog eltelni, míg Magyarország gazdaságtörténete és ennek alapján az európai gazdaságban való szerepe feldolgozható lesz.

További nehézségként jelentkezett még a közelmúltra és a jelenre vonatkozólag is a világ termelésére (különösen kész iparcikkokban) és fogyasztására vonatkozó adatok megszerzése is, amelyek szintén csak hézagosan állítottak össze, ha bizonyos árúkra nézve egyáltalán összegyűjtettek.

Ily körülmények között meg kellett békülnöm a gondolattal, hogy egyelőre csak részleges munkát végezzek és eredeti tervemet majd csak hosszabb idő alatt valósíthassam meg; azt a munkaprogrammot ugyanis, hogy hazánknek a világgazdaságban elfoglalt helyzetét és szerepét, a magyar nemzetgazdaságnak a világ többi nemzetgazdaságához, azok termeléséhez és fogyasztásához való arányai szerint vizsgáljam meg. E feladattal való foglalkozást későbbre halasztva, egyelőre csupán a világkereskedelmében elfoglalt helyzetünket és szerepünket dolgoztam fel, amellyel való beszámolómat azért nem tartottam későbbi időre halaszthatónak, mert közben feldolgozott adataim elavulnának. E tárgykörben is a jelen alkalommal a magyar külkereskedelmi statisztika adatait vehettem csak figyelembe, mert az egyes országok külkereskedelmi forgalmát feltűntető kiadványok egymástól annyira eltérő időben jelennek meg, hogy azok megjelenését nem várhattam volna meg. Így, hogy csak egyetlen példát említek, a szomszédos Ausztria teljes 1926. évi külkereskedelmi forgalmára vonatkozó részletes adatok még ma sincsenek közzétéve.

Teljes tudatában vagyok ennél fogva, hogy egyelőre még sok fogyatékosága lesz az oly munkának, mely a világgazdaságban elfoglalt helyzetünkkel és szerepünkkel foglalkozik, de úgy vélem, ennek nem szabad visszariasztóan hatnia az ezirányban való kutatás folytatásától.

Az ezen fejezetben szereplő adatokat a világháborút megelőző időre nézve legnagyobb részben a M. kir. Központi Statisztikai Hivatalnak két kiadványa alapján állítottam össze, úgymint „A magyar szent korona országainak 1882—1913. évi külkereskedelmi forgalma“ című 1923-ban megjelent munkából és az utolsó békeévre, 1913-ra nézve az 1913. évi külkereskedelmi statisztikai évkönyvből. A többi kiadványokra a szövegben hivatkozom.

² L. pl. Dr. Hermann A. L. Lufftnál: „die Ausfuhr ist mehr historisch geformt und verdankt historischem Aufbau ihre Entstehung...“ (*Die weltwirtschaftlichen Bindungen der Vereinigten Staaten von Amerika*. A Weltwirtschaftliches Archiv 24. Band 2. Heft, október, 1926., 276. oldalán).

nem a statisztikai hivatal által az egyes országokra nézve egyszersmindenkorra megállapított számjelzés sorában. E táblázatot az 1913. évi kivitelünk értékének sorrendjében átalakítva, a következő eredmény tárul elénk:

1913. évi kivitelünk:

	Érték	Összes kivitelünk %-a
1. Ausztriába	1.381,958 000.— K	72.55%
2. Németországba	122,016.000.— „	6.41%
3. Nagy-Britanniába	66,147.000.— „	3.47%
4. Boszniába és Hercegovinába	59,114.000.— „	3.17%
5. Olaszországba	40,717.000.— „	2.14%
6. Romániába	32,363.000.— „	1.70%
7. Brit Indiába és Str. Settlementobe	23,458 000.— „	1.23%
8. Franciaországba	21,768 000.— „	1.14%
9. Szerbiába	18,964 000.— „	0.99%
10. Ázsiai Törökországba	16,535.000.— „	0.87%
11. Egyiptomba	12,495.802.— „	0.66%
12. É. A. Egyesült-Államokba	11,888.000.— „	0.64%
13. Svájcba	11,811 000.— „	0.62%
14. Bulgáriába	11 649.000.— „	0.61%
15. Európai Törökországba	11 273 000.— „	0.59%
16. Oroszországba	11,141 966.— „	0.58%
17. Görögországba	10.833.916.— „	0.57%
18. Németalföldre	6,092 000.— „	0.32%
19. Belgiumba	3,707.000.— „	0.19%
20. Argentínába	3.210.000.— „	0.17%
21. Portugáliába	3 207 000.— „	0.17%
22. Montenegróba	2,944 947.— „	0.16%
23. Spanyolországba	2.115.000.— „	0.11%
24. Dániába	1,750 785.— „	0.09%
25. Arabiai brit birtokba	1,730 738.— „	0.09%
26. Trieszt szabad kikötőbe	1,347 000.— „	0.07%
27. Braziliába	1,341.000.— „	0.07%
28. Brit birtokokba a Földközi tengeren	1,326.002.— „	0.07%
29. Kinába	1,127.980.— „	0.06%
30. Norvégiába	1,095.429.— „	0.06%
31. Algirba	1,061 160.— „	0.06%
32. Uruguayba	949.612.— „	0.05%
33. Brit Észak-Amerikába	918 600.— „	0.05%
34. Albániába	745 544.— „	0.04%
35. Ausztráliába	715 125.— „	0.04%
36. Perzsiába	735 934.— „	0.04%
37. Tuniszba	643 229.— „	0.03%
38. Marokkóba	598 627.— „	0.03%
39. Egyéb afr. fr. birtokokba	571.580.— „	0.03%
40. Tripoliszba	530.823.— „	0.03%
41. Japánba	395.267.— „	0.03%
42. Svédországba	370.723.— „	0.02%
43. Hongkongba	228 590.— „	0.01%
44. Aff. brit birtokokba	227.377.— „	0.01%
45. Chilébe	191 451.— „	0.01%
46. Afrikai olasz birtokba	178.330.— „	0.01%
47. Holland-Indiába	160 157.— „	0.01%
48. Kubába	79.412.— „	—
49. Mexikóba	71.982.— „	—

	Érték	Összes kivitelünk %-a
50. Afrikai spanyol birtokokba	62.334.— K	—
51. Filippini szigetekre	41.297.— „	—
52. Peruba	28.982.— „	—
53. Kolumbiába	27.410.— „	—
54. Zanzibárba	21.730.— „	—
55. Afrikai német birtokokba	20.874.— „	—
56. Hondurasba	15.308.— „	—
57. Sziámba	9.763.— „	—
58. Ecuadorba	7.006.— „	—
59. Venezuelába	6.890.— „	—
60. Guatemalába	6.466.— „	—
61. Boliviába	4.451.— „	—
62. Brit Nyugat-Indiába	3.827.— „	—
63. Afrikai portugál birtokokba	3.171.— „	—
64. Omanba	2.925.— „	—
65. Francia Guyanaba	2 047.— „	—
66. Portorikóba	1.958.— „	—
67. Ázsiai francia birtokokba	1 513.— „	—
68. Francia Nyugat-Indiába	1.355.— „	—
69. Libériába	1.246.— „	—
70. Nikaraguába	1.246.— „	—
71. San Salvadorba	1.108.— „	—
72. Brit Guyanaba	1.101.— „	—
73. San Domingoba	979.— „	—
74. Holland-Guyanába	951.— „	—
75. Haitiba	780.— „	—
76. Kongóba	476.— „	—
77. Paraguayba	356.— „	—
78. Costa-Ricába	267.— „	—

2. 1913. évi exportunk adatainak földrajzi csoportosítása.

A fenti táblázat adatait csoportosítva, azt az eredményt nyerjük, hogy 1913. évi exportunk értékének 75·73%-a ment a *monarchiába* (Ausztria, Bosznia-Hercegovina és Triest), 12·64%-a a *monarchiával közvetlenül szomszédos államokba*, (ú. m. Németországba, Svájcba, Olaszországba, Oroszországba, Romániába, Szerbiába, Montenegróba és Albániába), *Európa többi országaiba* pedig 7·41%-a, azaz a *monarchiába és a vele közvetlenül szomszédos országokba* 88·37%-a, *egész Európába* pedig 95·78%-a.

A *többi világrészekre* esett tehát exportunk értékének kb. $\frac{1}{20}$ -adrésze, pontosan 4·22%-a. Ez az összeg földrészenként következőkép oszlott meg:

Ázsiába	44,427.498.— K	2·33%-a,
Amerikába	18,762.208.— „	0·99%-a,
Afrikába	16,416.759.— „	0·86%-a és végül
Ausztráliába	715.125.— „	0·04%-a.
Együtt az Európán kí- vüli világrészekbe . .	80,321.590.— K	4·22%-a.

A *monarchiába* tehát kivitelünk értékének mintegy $\frac{3}{4}$ -részét szállítottuk, $\frac{1}{4}$ -részét pedig egyéb országokba.

Ha a fenti táblázatot országonként vesszük szemügyre, azt a tapasztalatot tehetjük, hogy a közhiedelemtől eltérőleg, nemcsak a környező országokba, hanem a *világ minden államába exportáltunk*, az egyetlen Panama közép-amerikai állam kivételével.³

Azt is megfigyelhetjük, hogy *nem minden esetben voltak a hozzánk legközelebb eső országok a legjobb piacaink*, mert pl. *Angliába* többet exportáltunk, mint pl. Olaszországba, Franciaországba, vagy Oroszországba, *Svájcba* többet vittünk ki, mint Bulgáriába; *Dániába* vagy *Norvégiába* is többet exportáltunk, mint Albániába.

A *tengerentúli országok* közül nagyobb exportunk volt *Brit-Indiába*, mint egyenként akár Franciaországba, Szerbiába, Svájcba, Bulgáriába, Oroszországba, Görögországba, Németalföldre, Belgiumba, Portugáliába, Montenegróba, Spanyolországba, Norvégiába vagy Svédországba.

Sőt *Ázsiai Törökországba* való kivitelünk is meghaladta Svájcba, Bulgáriába, Oroszországba, Görögországba, Németalföldre, Belgiumba, Portugáliába, Montenegróba, Spanyolországba, Dániába, Norvégiába vagy Svédországba való exportunk értékét.

Még *Egyiptomba* való kivitelünk is nagyobb volt, mint a most felsorolt európai államok bármelyikébe való exportunk, ugyanígy az *Egyesült-Államokba* való kivitelünk is.

A távoli *Argentínába* több értéket vittünk ki, mint Portugáliába, Montenegróba, Spanyolországba, Dániába, Norvégiába, Albániába vagy Svédországba.

Az *Arabiai Brit Birtokokba* való exportunk felülmúlta a Norvégiába, Albániába vagy Svédországba való kivitelünket.

Éppígy *Kínába* is többet vittünk ki, mint a most felsorolt európai országokba.

Svédországba való exportunkat pedig, amely a legcsekélyebb volt minden európai államba való kivitelünk között, felülmúlta az eddig felsorolt tengerentúli országokon kívül még az *Algirba*, a távoli *Uruguayba*, *Brit-Észak-Amerikába*, *Ausztráliába*, *Perzsiába*, *Tuniszba*, *Marokkóba*, *egyéb afrikai francia birtokokba*, *Tripoliszba*, sőt *Japánba* való kivitelünk is.

Végezve az európai államokba való exportunknak más földrészekbeliekbe irányuló kivitelünkkel való összehasonlításával, fordítsuk figyelmünket a tengerentúli piacoknak részünkre egymáshoz képest való jelentőségére.

³ Állt tehát hazánkra is, amit dr. Walther Tuckermann állít: „Waren vor dem Kriege fast alle Teile der Erde dem kunstvoll verflochtenen System der Weltwirtschaft angeschlossen.“ *Die Neuindustrialisierung der Erde* c. tanulmányában. (Schriften des Vereins für Sozialpolitik, 171. Band. *Neue Grundlagen der Handelspolitik*. III. Teil. Weltwirtschaft. I. 3. old.).

Itt is érdekes, hogy *Brit-Indiába* több magyar termék ment, mint pl. a szintén nagy területű és nagy lélekszámmal bíró *Egyesült-Államokba*, ahol pedig árúink kivándorlott véreink révén is inkább lettek volna bevezethetők.

A kisebb *Argentínába* csaknem háromszor annyi értéket exportáltunk, mint a szomszédságában fekvő *Braziliába* vagy *Kanadába*, sőt Kanadánál még *Uruguay* is jobb vásárlónk volt.

Az Észak-Afrikai partok mentén fekvő *Tunisz*, *Marokkó* és *Tripolisz* oda irányuló hajójárataink következtében eléggé elől szerepelnek táblázatunkban, de azért a távoli *Ausztrália* megelőzi őket.

3. Kereskedelmi mérlegünk földrészek és országok szerint.

Ami már most a *behozatalt* és ezzel összehasonlítva *kiviteli*nket s az ekkép előálló *kereskedelmi mérlegünket* illeti, az 1913. évi 2.075,335.649.— K-ás behozatallal szemben áll 1.904,776.108.— K-ás export, azaz mérlegünk 170,560.000.— K-ával volt passzív.

Földrészek szerint érdekes, hogy *Európában* passzivitásunk 91,926.000.— K. volt, mert az *európai államokba* összesen *alig exportáltunk kevesebbet importunknál*, ami igen *figyelemreméltó*, mert dacára annak, hogy az európai ipar fejlettsége mellett kész iparcikkeink nagyrésztét a nyugat-európai államokból hoztuk be, *Európába való kiviteli*nk mégsem sokkal *maradt mögötte onnan való behozatalunknak*. Ez a kedvező helyzet akként állt elő, hogy az 1913. évi külkereskedelmi statisztikánkban szereplő 24 európai állam közül mérlegünk csak 10-zel szemben volt passzív, míg 14-gyel szemben *aktív*.

Passzív mérlegünk volt Ausztriával, Trieszttel, Németországgal, Franciaországgal, Spanyolországgal, Belgiummal, Dániával, Norvégiával, Svédországgal és Romániával szemben, míg *aktív mérleget mutattunk* fel Bosznia, Svájc, Olaszország, Portugália, Németalföld, a hatalmas iparral rendelkező Anglia, Oroszország, Szerbia, Bulgária, Montenegró, Albánia, Görögország, a Földközi-tengeri brit birtokok és Európai Törökország felé, azaz *bár nagyjában és önként éthetőleg a nyugati államok felé voltunk inkább passzívak és kelet felé aktívak*, mégis Olaszországgal szemben való 12.4 millió K-ás, Anglia felé való 25.8 millió K-ás aktivitásunk a mérleg kedvetlen voltát nyugat felé is csökkentette.

Ázsiával szemben 26,846.000.— K-ával volt kereskedelmi mérlegünk *passzív*. A 12 ázsiai állam és gyarmat *felével szemben cselekvő, másik felével szemben szenvedő mérleget* mutattunk fel.

Jelentős exportunk dacára 29 millió K-ás passzivitásban voltunk Brit-Indiával és 8·3 millió K-ással Holland-Indiával szemben, míg 11·9 millió K-ás cselekvő mérlegünk volt Ázsiai Törökország felé.

Afrika felé aktív volt a kereskedelmi mérlegünk, még pedig 5,822.000 K-ával. *Ez az egyetlen földrész, amely több értéket vásárolt tőlünk, mint mi tőle. A 14 afrikai állam és gyarmat közül csak 4-gyel szemben mutattunk fel szenvedő mérleget, 10-zel szemben pedig cselekvőt. Így 7·2 millió K-ával voltunk aktívak Egyiptom felé.*

Amerikában 55,684.000.— K-ás passzivitást mutat ki 1913. évi külkereskedelmi statisztikánk; ez volt különben az a földrész, amelyben fekvő Panama állammal nem volt statisztikánk kimutatása szerint sem behozatali, sem kiviteli forgalmunk. A 27 amerikai állam és gyarmat közül 17-tel szemben *kedvezőtlen*, 10-zel szemben pedig *kedvező* volt a mérlegünk. Legkedvezőtlenebb volt az Egyesült-Államokkal szemben a mérleg, még pedig 34·9 millió K-ával, azután Argentínával szemben 8·2 millió K-ával, majd Braziliával 5·9 millió K-ával és Chilével 3·7 millió K-ával.

Ausztráliával szemben 1,926.000 K-ás passzivitást mutattunk fel.

Az 1913. évi külkereskedelmi statisztikánkban szereplő 78 állam és gyarmat közül tehát cselekvő mérlegünk volt 40-nel szemben, szenvedő pedig 38-cal szemben.

4. *Exportunk fejlődése általában.*

Ezek az abszolút számok azonban a maguk ridegségében nem mutatják meg azt, hogy túlnyomólag éppen a kisebb, pontosabban a csekélyebb népességű országok és gyarmatok felé voltunk aktívak és a nagyobbak felé passzívak. Ámde, ha az eddig elmondottak csupán azt mutatják is, hogy exportáltuk ugyan egyetlen kivétellel a világ minden országába valamilyen, sokszor bizony igen jelentéktelennek látszó, csekély értékű termékünket, van egy körülmény, amely ezeket az adatokat számunkra bizonyos szempontból mégis jelentőségesebbé, sőt reményteljesebbé és tanulságosakká teszi — és ez a távolfekvő államokba és gyarmatokba való kivitelünk fejlődésének az útja.

A Statisztikai Hivatal azon említett kiadványából, amely az 1882—1913. évi külkereskedelmi forgalmunk adatait összesítve dolgozta fel, figyelhetjük ugyanis meg azokat az adatokat, amelyek az egyes országokkal való forgalmunknak évről-évre való alakulását tüntetik fel.

A külkereskedelmi forgalmat a m. kir. központi statisztikai hivatal 1882 óta veszi rendszeresen számba. 1882-ben azon-

ban a forgalmunkban csekélyebb jelentőséggel rendelkező országokat és gyarmatokat még a velük szomszédos országokkal együtt mutatta ki statisztikai hivatalunk és csak fokozatosan terjesztette ki nagyobb részletezéssel; így pl. Bulgária csak 1887-től, Brazília 1888-tól, Norvégia és Svédország 1893-tól együtt, 1896-tól külön vannak kimutatva, Montenegró, Görögország, az Egyesült-Államok, Ausztrália és sok más állam és gyarmat csak 1893-tól, Chile és Peru 1895-től, Nicaragua és Columbia 1898-tól, sőt egyes államok és gyarmatok a jelen század első évtizede folyamán lettek külkereskedelmi statisztikánkban külön kimutatva.

Mindezen körülmények dacára, amelyek a fejlődésről nyerhető kép tisztaságát kissé zavarják, megállapíthatjuk, hogy a távoli országokba irányuló exportunk részben csak a béke legutolsó évtizedeiben vette kezdetét, részben azon kevés számú esetben, midőn talán régebbi időre nyúlt vissza, jelentőségteljes méretekre csak ezen utóbbi évtizedekben emelkedett.

Igen-igen csekély, alig egy-két ezer koronát reprezentáló egy-két métermázsára rugó exporttal kezdődött a legtöbb távoli országba és gyarmatba való kivitelünk és *úgy szólván nem volt olyan földterület, ahova való exportunk, ha valahol egyszer már képes volt megjelenni, évről-évre ne növekedett volna.* Ezt a kevés kivétellel állandónak mondható emelkedést megszakította a világháború, de mint látni fogjuk, a távoli világrészekbe való exportunk a háború után újra éledni kezd és azt a reményt nyújtja, hogy mint néhány évtizeddel ezelőtt csekély kezdetekből egyre izmosabbá vált, lassankint újra meg fog erősödni és a világgazdaságban régi helyünket belátható időn belül újra el fogjuk foglalni.

5. Exportunk fejlődése országonként.

Figyeljük meg most már néhány tipikus példán közelebről, mint fejlődött a különböző földterületekre való kivitelünk.

E fejlődés eredménye pedig tanulságosabban jelenik meg szemünk előtt, ha nemcsak az *exportált érték abszolút összegét*, hanem az illető évi kivitelünk egész értékének valamely ország felé eső *százalékát* is tekintetbe vesszük.

1882-től 1913-ig bezárólag 32 év, tehát kb. egy emberöltő telt el; ezen időszak alatt összes *behozatalunk értéke* 875,055.000 K-ról 2.075,336.000 K-ra, azaz *körülbelül* $2\frac{1}{3}$ -szorosára *emelkedett*, az *összes kivitel pedig* 892,889.000 K-ról 1,904.776 K-ra, azaz kb. $2\frac{1}{4}$ -szeresére *növekedett*. Az átlagos emelkedés tehát az export terén kb. 125%-os.

Egyes országonként a fejlődés a következő képet mutatta: 1882-ben exportáltunk *Ausztriába* 612,652.000 K. értéket, egész kivitelünk értékének 68.61%-át; ettől az időtől fogva oda való

exportunk csekély ingadozásokkal úgyszólván állandóan növekedett, úgy, hogy 1913-ban 1.381,958.000 K-át ért el, egész kivitelünk értékének 72.55%-át. *Ausztria jelentősége tehát kivitelünkben százalék szerint is emelkedett*, éppúgy *Bosznia és Hercegovina* is, mely 1882-ben 10,128.000 K-a volt (1.13%) azonban ez kivételesen kedvező év volt abban az időszakban oda való exportunkra, mert a következő évek 5 millió korona körüli kivitelünket mutatják fel 0.60—0.60%-kal; az emelkedés csak 1892 óta vált állandóvá, úgy, hogy 1913-ban 59.114.000 K-át tett ki, ami 3.11%-nak felel meg, azaz még az 1882. évihez viszonyítva is kivitelünk %-os arányában is közel jár a 3-szoros növekedéshez.

Érdekes, hogy az *Ausztrián és Bosznián kívüli országokba való exportunk* értéke, mely 1882-ben 270,109.000 K. volt, azaz 30.26%, 1913-ban csak 463,704.000 K-ig emelkedett és százalékban 24.34%-ig esett vissza. Mily tényezőkből eredt és mely területeken mutatkozott ez a százalékos visszaesés?

Némi visszaesést mutat még abszolút összegben is *Németországba* való exportunk, míg százalékban az 1882. évi 15.95%-ról 1913-ban 6.41-re esett vissza.

Felére esett vissza abszolút összegben ezen időszak alatt *Svájcba* való kivitelünk, százalékban pedig 2.54-ről 0.62%-ra.

Franciaországba való exportunk e 32 év alatt abszolút összegben szinte változatlan maradt, tehát százalékban visszaesett, mégpedig 2.41-ről 1.14%-ra.

Spanyolországba való kivitelünk erős hullámozást tüntetett fel, de végeredményben százalékban kissé gyengülő irányzatot mutatott, az 1882. évi 0.14%-ról 1913-ban 0.11%-ra.

Körülbelül hasonló volt a helyzet *Belgiumnál, Hollandiánál* is, valamint *Norvégiánál* és *Svédországnál*, sőt még a *velünk szomszédos Romániánál* is, amelybe való exportunk 1882-ben 22,786.000 K-át, 1913-ban 32,362.000 K-át, százalékban 2.55%-ról 1.70%-ra való esést tüntetett fel.

Szerbia ugyanily hanyatló szerepet játszott exportunkban; 1882-ben 15,028.000 K-át, 1913-ban 18,964.000 K-át, százalékban 1.68%-ról 0.99%-ra való visszaesést mutatott fel.

Amint láthatjuk, *Ausztrián kívül legtermészetesebb piacainkat nem tudtuk meghódítani* és azokon exportunk értékének százalékában kifejezve, *egyre romló helyzetbe kerülünk*.

Az európai államok közül az említett Ausztrián és Bosznia-Hercegovinán kívül csak a következő országok jelentettek termékeink számára egyre *javuló piacot*:

Olaszország, melybe 1882-ben 8,150.000 K-át vittünk ki. 1913-ban pedig 40,717.000 K-át (a végszámok csak kissé térnek

ei a szomszédos évek átlagaitól), százalékban 0·92-ről 2·14%-ra való emelkedéssel.

Portugália, mely 1893. óta van külön kimutatva, ebben az évben 80.000 K-át vásárolt tőlünk, 1913-ban 3,207.000 K-át (az előző év 6,644.000 K-val kivételesen magas volt), 0·01%-ról 0·17-re (1912-ben 0·34-re) való, tehát 17-szeres emelkedéssel.

Oroszország 1882-ben 2,120.000 K-ányi értéket vitt ki tőlünk, amely összeg többszöri hullámvás után 1913-ra 11,142.000 K-ra emelkedett, százalékban 0·24%-ról 0·58%-ra.

Bulgária, mely 1887. óta volt külön kimutatva, ebben az évben 1,896.000 K-át exportált, míg szintén erős hullámvás után 1913-ban 11,649.000 K-át, amely összeg azonban valószínűleg az abban időben dúlt Balkán-háborúval volt összefüggésben; az utolsó békeévek normális exportja 8—9,000.000 K-át tüntet fel. Százalékban 0·24%-ról 0·61%-ra történt az emelkedés, tehát kb. 2½-szerese.

Emelkedő tendenciája volt *Montenegróba* való kivitelünknek is, amely 1906-tól 1912-ig százalékban is megötszöröződött, a bizonyára kivételes 1913. évben pedig 1906-hoz képest megtizenhatszorozódott.

Görögország, mely külön 1893. óta szerepel külkereskedelmi statisztikánkban, ebben az évben 236.000 K-nyi értéket vitt ki tőlünk, mely 1912-ig 3,318.000 K-áig, sőt a bizonyára szintén kivételes 1913. évben 10,834.000 K-áig növekedett. Százalékban ez az emelkedés 0·02%-ról 1912-ig 0·17% volt, azaz kb. 8-szoros, a kivételes 1913. évben pedig 0·57%.

Európai Törökország, mely szintén 1893. óta szerepel külön a statisztikában, ebben az évben 3,318.000 K-át vitt tőlünk ki, 1912-ben 19,481.000 K-át, míg a kivételes 1913. évben már csak 11,273.000 K-át, százalékban 0·32-ről 1912-ben 0·99-re, tehát kb. 3-szorosra, 1913-ban 0·59-re való emelkedéssel.

Az európai államok közül sem emelkedő, sem hanyatló jelentőségű piacunk volt *Nagy-Britannia*, amely kivitelünk értékének állandóan 2—3% közt fluktuáló részét vette át és hasonló volt a szerepe *Dániának* is, mely 0·01—0·02%-ot jelentett exportunkban, kivéve az egyetlen 1913. évet, amelyben 0·09%-ra ugrott hirtelenül fel.

Amint láthatjuk, *noha Európa vette át termékeink legjelentősebb részét, a háborút megelőző három évtized alatt mégsem bizonyult számunkra oly fejlődésképes piacnak, mint az kívánatos lett volna.*

Egészen eltérő képet mutat a többi földrészekbe való kivitelünk fejlődése.

Az ázsiai államok és gyarmatok közül Ázsiai Törökországba, mely akkor még a mainál jelentékenyen nagyobb

területet jelentett, 1893-ban 728.000 K. értékű árút exportáltunk; kivitelünk azóta állandóan elég egyenletesen emelkedett, úgy, hogy 1913-ban már a 16.5 millió K-át is meghaladta, tehát két évtized alatt húszszorosánál többre növekedett.

Ha a kivételesen magas 1913. évet figyelmen kívül hagyjuk is, az utolsó békeévek normális kiviteléül 6,200.000 K-át bátran felvehetünk, ami százalékban 0.07%-ról 0.40%-nak felel meg, tehát még így is kb. 6-szoros emelkedésnek.

Brit-Indiába és a Straits Settlements gyarmatba 1898-ban még csak 6,455.000 K. értékben exportáltunk, míg 1908-ban kivitelünk 23,458.000 K-át ért el; százalékban ez 0.58%-ról 1.23%-ra való emelkedést jelent.

Kínába folyton változó szerencsével tudtunk csak exportálni. 1894-ben 2.000 K. értékű volt a kivitelünk, mely lassankint növekedett, míg 1905-ben 2.8 millió, 1906-ban 3.9 millió K-ára szökött fel, hogy aztán 1913-ban 1.127.980 K-át mutasson fel. Százalékban az 1894. évi század százalékokban sem kifejezhető export-értékünk 1913-ra 0.06%-ot mutatott fel, tehát több mint 6-szorosára emelkedett.

Az arabiai brit birtokba való kivitelünk egyik tipikus példája annak a kis kezdetből való fejlődésnek, amelyet a legtöbb tengerentúli országba való exportunk terén megfigyelhetünk. Oda való kivitelünk 1897 óta van külön kimutatva, amely évben csak 1000 K-át tett ki, már a reá következő évben 34.000.

1899-ben	88.000 K-át
1900-ban	276 000 „
1901-ben	245.000 „
1902-ben	153 000 „
1903-ban	296.000 „
1904-ben	225 000 „
1905-ben	439.000 „
1906-ban	287 000 „
1907-ben	865.000 „
1908-ban	675 000 „
1909-ben	581.000 „
1910-ben	1,078 000 „
1911-ben	620 000 „
1912-ben	2,007.000 „
1913-ban	1,731.000 „

Bármily csekély értékekről volt is szó — noha 1—2 millió aranykorona a mai viszonyok között már nem látszik annyira jelentéktelennek — a százalékos emelkedés 1897-től 1913-ig 9-szeres.

Az afrikai államok és gyarmatok közül

Egyiptomba 1893-ban 371.000 K. értékben exportáltunk; kivitelünk összege azóta egyre növekedett és 1899-ben bekövetkezett erős emelkedésével 1913-ra elérte a 12,496.000 K-át.

Százalékban ez a növekedés 0.04%-ról 0.66%-os volt, tehát kb. 16-szoros lett. De ha a reálisabbnak látszó 1912. évi 6 953.000 K-ás exportunkat vesszük is csak figyelembe, mely 0.35%-os volt, a százalékos növekedés még így is csaknem 9-szeres.

Az *amerikai* államok és gyarmatok közül az *Egyesült-Államokba* való kivitelünk, — noha 1893-tól 1895-ig Brit-Északamerikával együtt van kimutatva — 1893-ban még csak 3,501.000 K-át tett ki, míg 1913-ban 11,888.000 K-át, sőt 1908-tól 1912-ig még 2—5 millióval többet is; maga az 1893-tól 1913-ig való százalékos emelkedés is kétszeres.

Brit-Észak-Amerikába, melynek legjelentékenyebb része Kanada és amely 1896 óta van külön kimutatva, ebben az évben csak 13.000 K. értékű volt az exportunk; kivitelünk azonban 1913-ig 919.000 K-ra emelkedett és a *százalékos emelkedés* az 1896. évi 1.089,407.000 K-t összkivitelünkhöz mérve az azon évi Brit-Észak-Amerikába való kivitelünket, 0.001%-ról 0.05%-ra emelkedett és így 50-szeres volt.

Mexicóba, mely 1894. óta van külön kimutatva az import miatt, ebben az évben még egyáltalán nem exportáltunk. A következő 1895. évben 2.090 K-át vittünk ki oda, mely akkori összes, 1.009,624.000 K-ányi kivitelünknek 0.0002%-át tette csak ki, míg 1912-ig fokozatosan 572.000 K-ára emelkedett, 0.03%-ra, azaz a százalékos *emelkedés 150-szeres volt*. Igaz, hogy az abnormis 1913. évben kivitelünk hirtelen 72.000 K-ra esett vissza.

Argentínába való exportunk 1893. óta szerepel külön, amely évben kivételesen magas értéket 282.000 K-át vittünk ki; a következő három év exportja 12.000—66.000 K. között változott, ettől az időtől kezdve már magasabb összegű értéket tett ki, úgy, hogy 1913-ban már 3,210.000 K-ára rúgott. Az 1873-tól 1913-ig eltelt 21 év alatt a százalékos emelkedés 6-szoros volt.

Uruguay külkereskedelmi statisztikánkban az import kedvéért 1894-ben szerepel. Exportunk oda sem ebben, sem a következő 1895. évben nem volt. 1896-ban ment ki oda először magyar árú 9.000 K. értékben, ami azon évi 1.089 407.000 K-ás kivitelünknek kb. 0.0009%-át tette ki. 1913-ig az Uruguayba való exportunk 950.000 K-áig növekedett fel, 0.05%-ig, azaz a *százalékos emelkedés kb. 50-szeres volt*.

A tőlünk legnagyobb távolságra eső földrésszel, *Ausztráliával* való forgalmunk 1893 óta van külön kimutatva. Abban az évben még csak 2000 K. volt oda való kivitelünk értéke, mely azon évi 1.049,086.000 K-ás exportunk 0.0002%-a.

1894-ben	1.000 K
1895-ben	7.000 „
1896-ban	39.000 „
1897-ben	128.000 „
1898-ban	92.000 „
1899-ben	78.000 „
1900-ban	39.000 „
1901-ben	85.000 „
1902-ben	56.000 „
1903-ban	36.000 „
1904-ben	166.000 „
1905-ben	103.000 „
1906-ban	242.000 „
1907-ben	338.000 „
1908-ban	261.000 „
1909-ben	407.000 „
1910-ben	532.000 „
1911-ben	521.000 „
1912-ben	638.000 „
1913-ban	715.000 „

Mint hogy 1913. évi exportunknak az Ausztráliába való kivitelünk 0·04%-át tette ki, *a százalékos emelkedés 21 év alatt 200-szoros volt.*

6. Kivitelünk a háború idején.

A világháború alatt külkereskedelmi forgalmunk irányai természetszerűleg földrajzi tekintetben is megváltoztak. Sajnos, teljes részletességgel nem állnak ezekre az évekre nézve adatok rendelkezésünkre, mert pl. az 1917—1918. évekre a m. kir. központi statisztikai hivatal által 1924-ben egyesítetten kiadott évkönyv csak néhány oldalt szentel ez évekbeli külkereskedelmi forgalmunknak, de pl. az 1918. évre már csak csonkán, értékadatokat nélkül.

Láttuk, hogy az utolsó békeéveknek

1913. évi összes kivitele	1.904,776.000 K volt,
1914. évi kivitelünk	1.757,862.000 „ „
1915. évi kivitelünk	2.368,082.000 „ „
1916. évi kivitelünk	2.368,082.000 „ „
1917. évi kivitelünk	3.032,167.000 „ „

A kivitt érték 1915 óta egyre lényegesen csökkenő mennyiségek dacára növekedett (1913-ban 70·8, 1916-ban 28·1, 1917-ben pedig 22·3 millió q-t exportáltunk), ami kétségtelenül az abnormis ár- és valutaviszonyokkal állt összefüggésben.

Az eltolódásokat az export terén a következő táblázat mutatja, melyet a statisztikai hivatal 1916—1918. évi évkönyvének 108-ik oldalán levő táblázatnak az 1913. évi adatokkal való kiegészítésével állítottam össze.

Rendeltetési ország:	1913	1916	1917
	évi kivitelünk %-a:		
Ausztria	72.55	90.1	84.7
Bosznia és Hercegovina	3.11	3.0	2.7
Németország	6.41	5.4	10.9
Svájc	0.62	0.2	0.1
Belgium	0.19	0.0	0.0
Németalföld	0.32	0.1	0.2
Dánia	0.09	0.0	0.0
Norvégia	0.06	0.0	0.0
Svédország	0.02	0.0	0.1
Oroszország	0.58	0.1 *)	0.2 *)
Románia	1.70	0.2 *)	0.0
Szerbia	0.99	0.3 *)	0.3 *)
Bulgária	0.61	0.3	0.2
Európai Törökország	0.59	0.3	0.6
Ázsiai Törökország	0.87	—	0.0
Együtt	88.71	100.0	100.0
Egyéb országok	11.29	—	—
	100.00	100.0	100.0

E táblázat tehát azt mutatja, hogy a felsorolt államokba való exportunk a háború alatt az 1913 évihez képest emelkedett, míg minden egyéb országba, tehát Ázsiai Törökországot kivéve az összes más földrészekbe is, teljesen megszűnt.

7. Csonkamagyarország exportja.

A világ gazdasági életének és abban hazánknak is a világháború befejezte után következő években való összeroppánása után, megkisebbitett területen lassankint, mint a hosszú tél után a növényzet a természetben, a magyar termelés is kezdett magához térni. E magához térésével, megerősödésével karöltve haladt exportunk újrafelődése is.

A háborút követő első években ez az export még csak igen tétován kezdte megtalálni régi piacait. Külkereskedelmi statisztikánk is az 1923. évig a piacok tekintetében csak igen csekély részletezéssel tette közzé a kivitelünkre vonatkozó adatokat. Az 1924. évtől kezdve kapjuk ismét minden árucikkre nézve a rendeltetési országoknak bővebb, ha nem is a hékebelinek megfelelő részletezését. Rendeltetési országok szerint csoportosítva azonban még ma is csak néhány államra nézve találjuk meg az adatokat, úgy, hogy ha valamely kisebb forgalmú országba való kivitelünk után érdeklődünk, *végig kell mennünk egyenkint az összes árucikkeken* és azokból kikeresnünk, vajjon abból a cikkből volt-e a keresett országba vagy gyarmatháza kivitelünk és az így nyert adatok összeadása útján kapjuk csak meg az illető országba való exportunk teljes összegét. Nem csekély fáradsággal és idő-

*) Abban az időben katonailag megszállt területre.

veszteséggel járó munka ez, s még hozzá nem is egészen pontos eredményeket nyújt, minthogy statisztikai közleményeink minden egyes árucikknél „egyéb országok“ alatt összesítve tüntetik fel azt a mennyiséget, amely az illető cikkből már nem volt jelentékeny. Így esetleg valamely cikkből, melyet egy-egy országba nagy quantumokba szoktunk kivinni, aránylag jelentékeny mennyiség sincs kimutatva minden egyes országra nézve, míg ezzel szemben pl. 1926. évi statisztikánk külön feljegyzi, hogy kiszerezelt szivarkapapirost kizárólag Argentínába exportáltunk, 3 q-t, 1000 aranykorona értékben, — mert ez a csekély mennyiség ebből a cikkből az egész exportot jelentette.

Ehhez járul, hogy az értékadatok sincsenek országokint feltüntetve, hanem csak az illető cikkből való összes exportunk után. Külön ki kellett tehát *árucikkenként számítanom az egységértéket* és azt a keresett országba való kivitelünk mennyiségével megszoroznom, hogy az értékadatokat csak arra az egyetlen cikkekre is megkapjam.

Nem törődve ezekkel a nehézségekkel, igyekeztem az utolsó évek exportjának képét összeállítani, amely a következőképpen alakul:

1924. évi⁴ kivitelünk értéke 575,010.000 aranykorona volt, azaz csaknem egyharmada 1913. évi exportunknak, 1925-ben 700,058.000 K-át, 1926-ban pedig 749,766.000 K-át exportáltunk. *többet 1913. évi kivitelünk 1/3-ánál.*

Ezekből az összegekből kivittünk

	1924-ben:		1926-ban:	
	Érték:	%	Érték:	%
Ausztriába	209,610.000.— K	36.45	275,410.000.— K	36.73
Csehszlovákiába	138,334.000.— „	24.06	149,622.000.— „	19.96
Romániába	30,322.000.— „	5.28	29,689.000.— „	3.96
Jugoszláviába	33,485.000.— „	5.82	40,923.000.— „	5.46
Összesen e 4 utódállamba		71.61		66.11
Olaszországba	20,793.000.— K	3.62	49,934.000.— K	6.66
Lengyelországba	14,861.000.— „	2.58	12,322.000.— „	1.64
Összesen e 6 utódállamba		77.81		74.41
Egyéb európai országokba		20.97		23.57
Összesen Európába		98.78		97.98
Ázsiába	2,467.454.— K	0.43	8,387.700.— K	1.12
Afrikába	898.737.— „	0.15	1,466.500.— „	0.20
Amerikába	3,671.424.— „	0.64	5,267.200.— „	0.70
Ausztráliába	1.112.— „	—	45.000.— „	—
Az összes Európán kívüli földrészekbe		1.22		2.02

⁴ Mint említettem, ettől az évtől kezdve nyújtja újra a statisztika az országokint bővebb részletezést.

Itt is látjuk tehát, hogy Európába való kivitelünk %-okban visszament, tengerentúli kivitelünk pedig százalékokban is növekedett.

Az európai államok közül 1924 óta már újra mindenikbe exportálunk, Oroszországba is.

1924-ben 19, 1926-ban pedig 21 tengerentúli országba, illetőleg gyarmatba exportáltunk. Ez országok az 1926. évi kivitel földrészenkinti értékének sorrendjében a következők (a kivitel értékadatai aranykoronában).

Ázsia:

	1924-ben:	1926-ban:
Brit Indiába és Straits Settlementsbe	1,416.214.—	7 671.400.—
Ázsiai Törökországba	858.010.—	309.300.—
Kínába	160.970.—	214.600.—
Japánba	22.833.—	85.000.—
Arábiai brit birtokba	—	66.500.—
Palesztinába	9.427.—	20.700.—
Holland-Indiába	—	18.000.—
Portugál-Kelet-Indiába	—	2.200.—

Afrika:

Egyiptomba	856.306.—	1,319.600.—
Afrikai brit birtokokba	35.280.—	104.100.—
Tuniszba	6.161.—	22.000.—
Algírba	—	19.200.—
Egyéb afrikai francia birtokokba	—	1.600.—
Tripolisba	990.—	—

Amerika:

	1924-ben:	1926-ban:
Északamerikai Egyesült-Államokba	3,034.000.—	3,386.000.—
Braziliába	141.197.—	852.400.—
Argentínába	388.825.—	811.900.—
Chilebe	18.632.—	102.000.—
Uruguayba	68.670.—	60.200.—
Mexikóba	558.—	35.000.—
Kubába	17.690.—	19.700.—
Brit-Északamerikába	1.688.—	—
Peruba	164.—	—
Ausztráliába	1.112.—	45.000.—

Érdekes, hogy a békeévek exportja fejlődésének adatai megisméltődnek. Ausztráliába pl. kivittünk:

1894-ben	1.000 K értéket,
1895-ben	7.000 „ „
1896-ban	39.000 „ „
1924-ben	1.112 „ „
1926-ban	45.000 „ „

8. Helyzetünk a külkereskedelmi forgalom terén a világ államai sorában.

A Nemzetek Szövetsége által „Mémorandum sur les Balances des Paiements et sur les Balances du Commerce Extérieur 1911—1925.” címen Genfben, 1926-ban kiadott munka I. kötetének 146-ik oldalán Magyarország 1924. évi importját 143 millió dollárral, 1925. évi importját pedig 150 millió dollárral, 1924. évi exportját 117 millió dollárral, 1925. évi exportját pedig 142 millió dollárral tünteti fel. Az ezen táblázatban felsorolt 68 állam sorában *Magyarország 1925. évi behozatalának értékére nézve a 35-ik helyen áll, tehát kb. a középén, az export terén a 36-ik helyen, az összforgalom terén pedig szintén a 36-ik helyen áll. Itt kevesebb exportja Európából csak Romániának, Finnországnak, Törökországnak, Görögországnak, Portugáliának, Bulgáriának, Lettországnak, Észtországnak és Litvániának van (Albánia nincs megemlítve) az európai államok közül.*

A 165-ik oldalon levő táblázatában pedig 69 államra nézve közli a *fejenkinti külkereskedelem értékét dollárookban. 1925-ben a fejenkinti import értékére nézve a 39-ik helyen, az export értékére nézve a 36-ik helyen, az összforgalomra nézve pedig a 38-ik helyen, tehát ismét középén állunk. Ebben a táblázatban mögöttünk vannak, tehát kevesebb fejenkinti exportot mutattak fel az európai államok közül 1925-ben Lettország, Görögország, Jugoszlávia, Litvánia, Portugál, Törökország, Lengyelország, Bulgária, Románia és Oroszország, de más földrészekeken fekvő nagyobb országok közül úgy a fejenkinti behozatalra nézve, mint a kivitelre nézve mögöttünk áll pl. Japán, Brazília, Holland-India, Brit-India és Kína is.*

* * *

Úgy vélem, ezek az adatok magukért beszélnek. Méltán emelhetik önérzetünket és biztató reménységgel szolgálhatnak a jövőre nézve, mert mutatják azt, hogy gazdasági tevékenységünkkel mi is elismerésre méltó módon hozzájárulunk a világ szükségleteinek kielégítéséhez és hogy fejlődő iparunk termékei az óceánok hátán versenyezni képesek a világ minden táján a többi országok árúcíkkéivel. Még az exotikus országok lakosságának használati cikkei közt is ott várják a mi árúink érkezését is, egyre növekvő mennyiségekben. Exportiparunk valóban hősiességű küzdelmével a világ minden táján sikerül a magyar munka termékeit megkedveltetnünk és magunkról életjelt adnunk, még a világ olyan távoleső részeiben is, amelyekben más módon alig tudnának róla, hogy Európa közepén, a Duna völgyében komoly és az emberiség egészére nézve értékes munkálkodást végez egy maroknyi kis nép.

Sidó Zoltán.

Közlemények.

A takarékosági propaganda eszközei.

A takarékoság kérdésével, annak mélyreható, népek és országok boldogulására döntően kiható közgazdasági jelentőségével a háború után az 1924 október 26—31-ig Milanóban tartott *nemzetközi takarékpénztári kongresszus* óta foglalkozik behatóan az európai gazdasági közvélemény. A háború utáni infláció következtében a takarékoságnak, valamint a pénzügyintézeteknek ebből a szempontból való jelentősége csaknem teljesen megszűnt. Az európai valuták stabilizálódásával kapcsolatban lehetett csak újból arra gondolni, hogy a pénzügyintézetek ismét eredményel tölthetik be azt a funkciót, amelyre a nemzeti tőke képzése és megfelelő mobilizálása terén hivatva vannak. Ez volt a fő indító oka a takarékpénztárak történetében legelső nemzetközi takarékpénztári kongresszus megtartásának, amelyre különös ünnepélyes alkalmat szolgáltatott a milanói *Cassa di Risparmio delle Provincie Lombarde* 100 éves fennállása.

Nem volt semmi túlzás az ott kifejezésre jutott véleményben, mely szerint az egyes népek gazdasági talpraállításának alapfeltétele a takarékoság útján képzett tőkéknek a termelés szolgálatába való állítása. Ennek az egyre nagyobb tért hódító belátásnak a következménye az, hogy a milanói kongresszus által elhatározott és évenként október 31-én, a kongresszus berekesztésének évfordulóján megtartott nemzetközi *takarékossági nap* mindenütt évről-évre nagyobb jelentőséget nyer és hogy az ebből az alkalomból leszűrte tanulságok, visszapillantások és az ezzel a nappal kapcsolatban felállított programmpontok, valamint általában a takarékoság érdekében kifejtett propaganda mind nagyobb eredményeket tudnak felmutatni.

Nekünk, akik termelő tőkében is oly sokat veszítettünk, akiknek külkereskedelmi és fizetési mérlege oly nagyarányú passzivitást mutat, nincs fontosabb teendőnk, mint a *tőkeképzést* minden lehető módon elősegíteni, a meglévő, de még nem organizált tőkéket a termelés szolgálatába állítani. A takarékosági propaganda céljait azok az eszközök szolgálják legeredményesebben, amelyek felvilágosításra és búzdításra alkalmasak. Igen jól felhasználhatók ezért az általánosan ismert reklámeszközök. A takarékosági propagandának azonban élesen különböznie kell minden üzleti magánérdeket szolgáló propagandától, mert az elérni kívánt nagy eredményeket csak az érintetlen *közérdek* tényének kidomborodása tudja biztosítani. A takarékosági propagandának ebből a szempontból érdekes sajátossága, hogy míg egyrészt tisztán közérdekű célokat szolgál, addig ugyanakkor a takarékosággal hivatásszerűen foglalkozó üzleti szervek érdekét is szolgálja. Viszont az üzleti szervezeteknek a közcél irányelveit követő egyéni propagandája nemesak az illető szerv érdekeit szolgálja, hanem ugyan-

akkor az általános takarékosági propaganda szempontjából is hasznos eredményeket hoz.

Rendszeres és tervszerű propagandatevékenység keretében alkalmazva, egészen jelentéktelen, önmagukban erőtlen eszközök is igen nagy eredmények elérésére képesek.

A takarékosági propaganda eszközei két főcsoportra oszthatók: a) *általános propagandaeszközök*; b) *individuális propagandaeszközök*.

Az *általános propagandaeszközökkel* minden irányban és mindenkire hatni kívánunk. Ezek a legszélesebb és a legszűkebb körökben egyaránt és egyformán alkalmazhatók és ezért már költségkímélés céljából is központi szerv útján tervezendők és állítandók elő. Az általános propagandaeszközöket 5 csoportra oszthatjuk, ú. m. 1. *Az élőszo*. 2. *A betű*. 3. *A rádió*. 4. *A szemléltetés*. 5. *A takarékosági napok*.

1. *Az élőszo* a leghatásosabb propagandaeszköz. A pénzügyeti vezetőknek és tisztviselőknek a felekkel való érintkezés kapcsán, a tanítónak az iskolában, a papnak a templomban, a szülőknek a család körében, az arra hivatottaknak társadalmi és ifjúsági körökben és egyesületekben, szülői értekezleteken, ünnepélyes és egyéb összejöveteleken stb., stb. tág tér nyílik a takarékpogandára. Általában csak a képesség és a hozzáértés szabhat határt mindazoknak, akik vagy hivatásuknál fogva, vagy kötelességérzetükből kifolyólag, a takarékoság ügyét szolgálják.

2. *A betű*. A propagandaeszközök között első helyen áll a *sajtópoganda*; a *napilapok* cikkei a kínálkozó különös alkalmakat (mint pl. a takarékosági nap, karácsony, újév, húsvét, költségvetési tárgyalások, ankétok stb.) a takarékoság ügyének propagálására a legnagyobb könnyűséggel felhasználhatják. Nagyon buzdítóan hatnak az időnkint közölt helyi *statisztikai adatok* és azok tanulságai. A *hirdetések között* alkalmazott elmés *propogandaszöveg*, ha hosszabb ideig naponkint állandóan visszatér, igen széles körökre hathat. Hatásosak a *rövid* és elmés *jelmondatok* is, a lapok érdekes közleményeinek *szövege között* alkalmazva, vagy a takarékoságra buzdító *jeligék* állandóan és naponkint, vagy pl. minden vasárnap a lap ugyanazon helyén jelenve meg. De jó propogandaterületek a szépirodalmi, ifjúsági és családi folyóiratok, sportlapok és szaklapok. Az alkalmi és időszakai sajtótermékek, mint pl. naptárak, kalauzok, menetrendek, címtárak, színlapok stb. Külön meg kell említenünk itt a Németországban kitűnően bevált „Deutscher Haus- und Sparkalender“-t, amely először 1925-ben jelent meg és azóta évenként jobban és jobban terjed. Hasznos tudnivalókat tartalmaz háziaszonyok, kedves olvasmányokat a gyermekek és oktató, általános érdekű értekezéseket felnőttek részére. Van megfelelő rovat a havi háztartási számadások céljaira és a takarékszámmlára vonatkozó bejegyzésekre. Mindenütt ügyesen és természetesen kidomborodik a takarékoság célszerűsége, szüksége és áldásos eredménye.

A leghatásosabb eszközök közé tartoznak a *röpiratok*. Előállításuk — ha az általános propoganda céljait szolgálják — legcélszerűbben a takarékosági propoganda központi szerve által történhetik. Elosztásuk azonban centrális helyről nem vihető keresztül megfelelően és gazdaságosan és így főképen azért, mert individuális megítélés szerinti címre és a helyi viszonyoknak megfelelő módon osztandók szét, az individuális propoganda szempontjából bírnak nagyobb jelentőséggel. Vonzókká teszik azonban különféle hasznos közlemények is, amelyek a borítéklapon helyezendők el, pl. postai díjtételek, illetéktételek, adóhatár-

idők, helyi menetrendek, stb. Ezek a röpiratok sokszor csak bizonyos meghatározott körnek szólnak, pl. kisiparosoknak*, háziasszonyoknak, gyermekeknek stb. Minél szűkebb körnek van szánva ily röpirat, annál könnyebben ütheti meg azt a hangot és adhatja meg azt a háttérrel, amely eredményre vezet. Igen hatásosaknak mutatkoztak a rendszeresen megjelenő röpiratok is. (Így pl. a német „Sparkassen Rundschau“, amely havonként „oktató és szórakoztató“ tartalommal jelenik meg és a takarékpénztárak üzletfeleinek díjtalanul rendelkezésére áll. Aki a takarékpénztár helyiségében megfordul, díjtalanul elvihet egy példányt.) Röpcédulák alkalmas időpontban és tetszetős formában ügyesen kiánítva, rövid tartalmuknál fogva önkéntelenül is olvasásra csábítanak. A jól megválasztott, ötletes cím döntően fontos. (Takarékossági tízparancsolat.)

3. *A rádió* — rohamos elterjedése következtében — a takarékossgai propaganda céljaira is kitünő eszközül kínálkozik. A közlés könnyű lehetőségénél fogva különösen népnevelési szempontból érhető el vele nagy eredmények. Az ifjúságot különösen érdeklő sporthírek előtt, között és után beszúrt apró kis elbeszélések, mondások, ügyes példák nem maradnak hatástalanul.

4. *A szemléltetést* illetőleg elsősorban a *filmről* kell említést tennünk, amely kétségtelenül a modern kor leghatásosabb propagandaeszköze. Németországban, ahol egy 1926. évi adat szerint hetenként legalább 10 millió ember látogatja a filmszínházakat, a propagandaközpont készített takarékipropaganda-filmeket, amelyeknek másolatait egy-egy érdekközösségbe tartozó takarékpénztári csoport megszerzi és előre megállapított játékterv szerint megfelelő kölcsöndíj ellenében az egyes tag-takarékpénztáraknak kiadja, amelyek azokat vagy a helyi filmszínházban, vagy az iskolákban, egyesületekben, szülői értekezleteken, kiállításokon stb. előadatják. A rövid, derűs és ötletes film a legértékesebb propagandaeszközök közé sorolandó. („Der Pfennig muss es bringen“ 89 méter, kölcsöndíj 120 RM; „Der Kluge Einfalt“, 70 méter, kölcsöndíj 140 RM.; „Drei Fragen an das Schicksal“, 100 méter, kölcsöndíj 150 RM.; „Des Riesen Wunderkoffer“, 100 méter, kölcsöndíj 150 RM. stb.).

A filmhez hasonlóan kitünő propagandaeszköznek bizonyultak a *fényreklámok*, amelyek rövid kis búzdító mondások formájában alkalmazhatók legeredményesebben, nemkülönben a *plakátok*; e részt azonban nehézséget okoz, hogy hosszabb szöveg nélkül alig sikerült még oly plakátot készíteni, amely egyszerű rápillantással megfelelő hatást váltana ki. Pedig a plakátreklám legeredményesebb akkor, ha szövegre nincs is szükség. Matricásképek, képsorozatok, kivágós képek, színezendő képminták, tanrendek, képrejtvények, stb., mind igen alkalmasak arra, hogy a takarékossgai propaganda szolgálatába állíttassanak. Mozgóplakátok is az ifjúság szempontjából igen előnyösen alkalmazhatók, ha sportpályákon pl. focibármérkőzések előtt és a szünetekben körülhordozzák. Igen érdekes szemléltető eszköz a németek által kitünő eredménnyel alkalmazott *méhkas*, amelyet Finsterwalde városi takarékpénztára alkalmazott először. Szállítókocon nagy méhkaszt helyeznek el, amely a takarékpénztárt szimbolizálja. Méheknek öltözött leányok pénzt jelképező lemezkorongokat visznek a méhkasba. A kocsiról rövid propagandaszöveggel ellátott nagyobb lemezkorongokat hajítanak a közönség közé. Ennek és hasonló szimbolikus eszközöknek (takarékperselyformájú pavillonok)

* Szerző „A boldogulás titka“ címen írt röpiratot a kisiparosság részére a takarékossgai nap alkalmából.

alkalmazása takarékosági napokon, sport és egyéb ifjúsági vagy községi ünnepélyeken eredményekkel keesgetet.

5. *A takarékosági napok* vagy *hetek* az általános propagandaeszközök közül hosszú időre szóló hatásuknál fogva rendkívüli fontossággal bírnak akár alkalomszerűen, akár visszatérő állandó terminusokon rendeztetnek. A takarékosági napoknak legnagyobb jelentőséget ad az a körülmény, hogy az általános és individuális propagandaeszközöknek ugyanabban az időpontban való tervszerű és együttes alkalmazásával, valamint a nap gondos előkészítésével a közönség legszélesebb rétegeinek érdeklődését keltik fel. Az aktualitás következtében oly eszközök és erők állíthatók a takarékosági propaganda szolgálatába, amelyek máskor nem állanak rendelkezésre és olyanok, amelyek rendelkezésre állának, de megfelelő alkalom híján felhasználatlanul maradnának. Olyan eszközök pedig, amelyek egyenkint, ötletszerűen és különböző időben alkalmazva hatástalanok lennének, az egy időpontban történő alkalmazásuk következtében igen hatásosakká válnak. A közönség érdeklődésének felkeltése és ez alapon az egyéni propaganda talajának előkészítése a takarékosági nap legfontosabb feladata, de az elért eredmények megtartásához szükséges, hogy a takarékosági nap elmúltával, különösen az egyéni takarékosági propaganda megfelelően működjék. A folyó évben október 31-én tartott nemzetközi takarékosági nap mindennütt fokozottabb eredményeket tudott felmutatni. Ebben jelentékeny része van az előző takarékosági napok által felkeltett és felfrissített és így mindinkább terjedő érdeklődésnek, valamint a takarékosági propaganda terén szerzett gyakorlati tapasztalatoknak és felmerülő újabb és újabb ötleteknek. A fejlődés és érdeklődés arányát mutatja a következő néhány németországi adat: A propagandaközpontnál (Werbezentrale) a takarékpénztárak által megrendelt és kibocsátott „Sparkassen-Rundschau” című röpirat az 1926. évi 1.3 millió példányszámmal szemben a folyó évben 2.7 millió példányban fogyott el. A központ által előállított röpcédulák száma több, mint 2 millió, amihez még hozzászámítandó az egyéni propaganda keretében kiosztott röpcédulák tömege. Az 1928. évi takarékosági naptárakból 250.000 db fogyott el, képes zsebnaptárakból 140.000 db., propagandaplakátokból 13.300 db. A Werbezentrale által kiadott filmkópiák száma az 1926. évi 460 darabbal szemben 1927. évben a takarékosági napig 547-re emelkedett. Átlagos számítás szerint Németország minden ötödik mozgóképszínházában propaganda-filmet adtak elő a nemzetközi takarékosági napon. Ezek az adatok világítják meg legjobban azt a tapasztalati tényt, hogy az időegység kihasználása a takarékosági propaganda eredményessége szempontjából döntő fontosságú.

Az individuális propaganda van hivatva arra, hogy az általános propaganda hatásait és eszközeit felhasználva, a közönséget tényleges takarékoságra indítsa. Ebből a szempontból rendkívül fontos az *első betét* elhelyezésére irányuló tevékenység, mert tapasztalati tény, hogy aki bármilyen csekély összegű takarékbetéttel rendelkezik, már sokkal könnyebben buzdítható ennek folytatására. Igen sok esetben különösebb további buzdításra már nincs is szükség. Hogy a meglévő vagyon mennyire indít további takarékoságra, arra kitűnő példával szolgál a régi Franciaország és kitűnő például szolgál a mai Amerika, ahol a kedvező gazdasági viszonyok között elért többletek eredményeképpen a népesség egyes rétegeinek közfelfogása a takarékoság szellemétől valósággal át van itatva. Igaz, hogy ott ma már nem a közérdek domborodik ki, hanem a magánérdek és hogy ezért individuális propaganda ott sokszor az üzleti konkurrencia jellegében fejeződik ki. Ez azonban

az általános takarékoságnak már alig árt. Az individuális takarékosági propagandának egyik igen fontos feladata, hogy az általános propaganda irányelveinek figyelembevételével egészen *speciális területeket* megműveljen. Az egyes bankok, takarékpénztárak legjobban képesek arra, hogy az érdekkörükbe tartozó közönség egyéniségéhez hozzáférjenek és legmegfelelőbben alkalmazzák azokat az eszközöket, amelyek éppen ott, vagy egyáltalában csak ott alkalmazhatók. Az általános takarékosági propaganda eszközei között már említett eszközökön kívül említést érdemelnek a buzdítólevelek, levelezőlapok, felírások borítékokon, bérelszámolásokon, színlapokon, menetjegyeken, gáz-, villany- és vízdijszámlákon, olvasójegyeken, kölcsönkönyvtárak könyvborítékain, tanulók füzetain, sportpályák és színházak belépőjegyein, hirdetőtáblákon, közlekedési eszközökön, nyilvános sétaterek padjain stb., továbbá ajándék betéti könyvek, háziperselyek, ajándékperselyek, az iskolai takarékosági eszközök, takarékbélyegek, takarékautomaták és a látogatórendszer.

Buzdítóleveleket születések és nevezetes események alkalmával (például iskolába lépéskor, vagy iskolából való végleges távozáskor) legalkalmasabb küldeni. Szép eredményeket hozott több helyen a gyermek születésekor küldött *ajándék takarékbetéti könyv*. Az ilyenkor ajándékképpen adott kisebb betét (1—3 M.) a legtöbb esetben csak bizonyos idő múlva (például a 14. életév betöltésekor) vehető fel az esetben, ha a gyermek is további összegeket helyezett el. Beváltak azok a kísérletek is, amelyeknél az ajándékozó pénztétet bizonyos betétösszeg elérése esetében új ajándékösszeg adását vállalja. (Magyarországon a legutóbbi takarékosági nappal kapcsolatban szintén kiadattak ajándék takarékbetéti könyvek.) A takarékpénztárak által felelőknek ajándékozott, buzdító képekkel és jelmondatokkal ellátott *levelezőlapok*, valamint az iskolákban a gyermekek között kiosztott és karácsonyi, újévi üdvözlésekre felhasználható hasonló tárgyú levelezőlapok a tapasztalat szerint jó hatást váltottak ki. Az érdeklődés felkeltésére különösen alkalmasak a képszerűak, valamint oly felírások, amelyek nyomdatechnikai kiállításuknál fogva (például gyermekírás utánzása) a figyelmet megragadják. A *felírások* alkalmazására rendkívül tág tér kínálkozik. Döntő fontosságú, hogy azok feltűnőek legyenek. Úgyes például az a reklám, amelyet egy amerikai takarékpénztár hamutartókon alkalmazott olyértelmű szöveggel: „A hamut e tálcába, pénzét pedig takarékpénztárba tegye!”

Házi takarékperselyek ajándékozása általában a legkitünőbb propagandaeszközök egyikének bizonyult, mert a legkisebb megtakarításokra és a betéteknek bármily időben való felvételére alkalmasak. Fontos, hogy a perselyek ne legyenek otthon felnyithatók. A német Werbezentrale igen tetszetős és olcsó takarékperselyeket készítettett, amelyeket a takarékpénztárak a legtöbb helyen ajándékba adnak ügyfeleiknek.

A *takarékautomata* alkalmas eszköz kisbetétek gyűjtésére. A készülék a bedobott tízfilléresekről automatikusan nyugtákat nyom a takarékkártyára. Az automata kezelése igen egyszerű, a gyermekeket rendkívül érdekli és vonzza és ezért iskolákban, gyárakban és egyesületekben jól alkalmazható. A Städtische Sparkasse Haynau igen jelentékeny eredményeket ért el ezzel az eszközzel. Az *iskolai takarékpénztárak* intézménye lényegében abból áll, hogy az iskola az ifjúság takarékoságra való nevelése érdekében a takarékosági propagandába bekapcsolódjék. Fontos az, hogy egyrészt a tanítószemélyzet lehetőleg ne terheltesse, másrészt, hogy az ifjúság minél apróbb

betéteket helyezhessen el. Jól bevált rendszer a takarékbélyegek alkalmazásának rendszere. Az egyes bélyegcímletek már tíz fillérnél kezdődnek. Ezek a bélyegek vagy takarékfüzetekben, vagy kártyákon gyűjtetnek és rendszerint egy pengő értéktől kezdődően kamatoztatnak. Igen érdekes a hannoveri takarékpénztár iskolai takarékpénztári intézménye. Itt az egyes tanulóknak takarékfüzetük van és apjuk vagy gyámjuk az iskolai takarékegyesületbe való belépés által kötelezi magát arra, hogy a gyermek részére hetenként meghatározott összegű betétet helyez el (akár tíz pfenniget is). Az osztálytanító könyvet vezet, amelyben minden gyermeknek számlája van. A gyermek füzeté és a számla beosztása teljesen egyenlő és az előírt részletbefizetésnek bejegyzése a tanító könyvébe, valamint nyugtázása a gyermek füzetében bélyegző benyomása által történik. Az elszámolást a takarékpénztárral időközönként végzik. Hogy milyen eredményeket lehet ezen a téren elérni, mutatja az, hogy a takarékegyesülethez csatlakozott 54 elemi iskolából az egyesület fennállásának első hónapjában 7000 gyermek lépett be, akik — 1926 novemberében — 10.000 RM.-ot helyeztek el. A folyó évi takarékosági napon ez az iskolai egyesület ugyancsak 10.000 RM. betétet ért el. Ez az agilis intézmény egyébként a folyó évi takarékosági napon az előző évi forgalom kétszeresét érte el és ezen a napon 25.200 perselyt adott ki.

A látogatórendszer (*Abholssystem*) lényege, hogy a takarékpénztár előre meghatározott időpontban (például havonként vagy hetenként) meglátogatattja azokat az ügyfeleket, akik akár perselygyűtésre, akár pedig bizonyos összegek állandó befizetésére kötelezték magukat. A nyugtázás különböző módszerek szerint történik. Így például takarékbélyegek árusítása, vagy speciális takarékjegyek alkalmazása által. Ennek a rendszernek egyik előnye, hogy a felekkel való érintkezés állandósul és igen alkalmas a takarékipropaganda rendszeres keresztülvitelére. Ezt a rendszert a Frankfurter Sparkassa több mint száz esztendő óta alkalmazza. Hogy mit lehet ezen az úton elérni, mutatja a neustadti takarékpénztár kimutatása. Neustadtnak 8800 lakosa van és a környékbeli helységek lakossága 3200. 1926 májusában a látogatórendszer útján takarékoskodók száma 386 volt. Ekkor kezdtek a rendszerrel intenzívebben foglalkozni és 1926 december 31-éig a résztvevők száma 1420-ra emelkedett, amiből 1090 résztvevő neustadti volt, 330 pedig környékbeli. A betétek összege 83.000 RM. volt. Minden hatodik városi ember és minden tizedik környékbeli ember vett tehát részt ebben a takarékpénztárrendszerben. Az 1927. évi eredmények valószínűen sokkal kedvezőbbek.

Rá kell még mutatnunk, hogy a felsorolt propagandaeszközök eredményessége természetesen legfőképpen azok alkalmazásán múlik. Jó eredmények eléréséhez feltétlenül szükséges úgy az eszközök, mint a megművelendő propagandaterületek alapos ismerete. Ugyancsak szükséges, hogy a propaganda céljaira rendelkezésre álló erők és eszközök megfelelő terv szerint osztassanak el és ilymódon elkerültessék, hogy bizonyos körök több irányból felesleges és meddő buzdításokkal árasztassanak el, ugyanakkor, amikor mások teljesen figyelmen kívül maradnak. Ezért kell egy hivatászerűen működő centrális szerv, amely úgy a takarékosági napok, mint az állandó takarékosági propaganda tervét idejekorán és pontosan kidolgozza, az ehhez a propagandához szükséges költségvetést időről időre elkészítse és a szükséges anyagi eszközök előteremtése céljából a megfelelő lépéseket megtegye. Ez az a szerv, amelyhez mindenki minden időben felvilágosításért és útbaigazításért fordulhat, amely a takarékosági propaganda eszközeit, eredményeit és lehetőségeit állandóan figyelemmel kíséri, a pénz-

intézeteket a takarékoság érdekében szükséges intézkedésekre figyelmezteti, a tájékoztatásokat és irányításokat megadja. Csak így lehet remény arra, hogy a tőkeképzés gyorsan és eredményesen meginduljon és hogy az új tőkék a már meglévő, de még meg nem szervezett tőkékkel együtt minél teljesebb mértékben legyenek a nemzeti termelés szolgálatába állíthatók. Így lesz csak elérhető az a szociális szempontból megbecsülhetetlen eredmény is, hogy a gazdaságilag gyengék számottevő tömegeinek erkölcsi és anyagi ereje egy konszolidált gazdasági rend érdekében megerősíttessék.

Szél Jenő.

A Dawes-tervezet válsága előtt.

A jóvátétel kérdése ismét kezdi erősen foglalkoztatni a világ közvéleményét. Németországnak a Dawes-tervezet értelmében teljesítendő fizetései már az 1927. szept. 1-től 1928. augusztus 31-ig terjedő jóvátételi évben 1 $\frac{3}{4}$ milliárd aranymárkára emelkednek, azután pedig az évi 2 $\frac{1}{2}$ milliárdos „standard” fizetések következnek. Ezzel szemben a fizetések teljesítésének lehetőségét a jóvátételi hitelező országokban egyre nagyobb nyugtalansággal ítéli meg.

Azt, hogy Németország elő fogja tudni teremteni a fizetésekhez szükséges óriási összegeket, a Dawes-tervezet előkészítői csakis úgy képzeltek el, hogy az egész német lakosság fokozott munkával többet fog termelni, a fogyasztásban viszont a végsőkig takarékoskodni fog és így a kivittelt lényegesen és állandó jelleggel emelni tudja, ami avval a nagy előnnyel is járna, hogy a fizetésekhez szükséges összegek mindjárt deviza alakjában állának rendelkezésre. A *kütkereskedelmi mérleg* azonban a remélt alakulással homlokegyenest ellenkező irányzatot mutat; míg az 1926. év első tíz hónapjában 8836 millió márka behozattal 8959 millió kivittel állott szemben (a jóvátételi szállítások nélkül), azaz a mérleg 123 millióval aktív volt, addig az 1927. év első tíz hónapjában a 11.441 millióra emelkedett behozattal 8457 millióra csökkent kivittelt látunk szemben, azaz egy 2984 milliós passzívumot kell megállapítanunk.

Németország azokkal a szemrehányásokkal szemben, amelyekkel őt kereskedelmi mérlegének megromlása miatt a jóvátételi hitelező országok illetik, a kivitteli oldalt nézve meglehetősen kényelmes helyzetben van, amennyiben csak a *külföldi piacok magatartására* kell utalni, amelyek nem szívesen látnák azt, hogy a német iparcikkek a hazai gyártmányt bármilyen kis mértékben is kiszorítsák. Sőt a jóvátételi főbiztos (Generalagent) is kénytelen elismerni október végén a német kormányhoz intézett memorandumában azt, hogy a kivittel stagnálásáért bizonyos mértékben a külföldi országokat terheli a felelősség.

Ennél a körülménynél azonban jóval nagyobb jelentőséget kell tulajdonítanunk magában a német közgazdaságban rejlő belső okoknak, amelyek a behozattali oldal emelkedésénél közrehatnak. Németország a stabilizáció óta — a Birodalmi Bank elnökének adatai szerint — mintegy 10 millió márka összegben vett fel *külföldi kölcsönöket*, amiből 5.5 hosszú, míg 4.5 rövid lejáratú kölcsönökre esik. Figyelembe véve az infláció alatt végbement tőkepusztulást és a stabilizáció után beállott pénzsűkét, nem lepődhetünk meg azon, hogy a német városok hosszú idő óta elhalasztott beruházásaikat csak külföldi tőke segítségével tudják végrehajtani, valamint azon sem, hogy az ipar — különben is erősen megcsappant — nyers- és segédanyagkészleteinek kiegészítése és felújítása céljából külföldi tőkét kénytelen igénybe venni.

A külföldi kölcsönök által a kereskedelmi mérlegre gyakorolt hatásnak megítélésénél azonban nem találkozunk egyértelmű fel-fogással. Németország igyekszik a világot meggyőzni arról, hogy a külföldi kölcsönök segítségével a termelésnek olyan nagyarányú kiterjesztése valósítható meg, hogy annak következtében a termelt értékeknek mintegy 20%-os emelkedésére lehet számítani; sőt ezzel kapcsolatban mindjárt utalnak arra, hogy a *nemzeti jövedelem*, amelyet 1926-ban 50 milliárd márkára becsültek, 1927-ben legalább 10 milliárd márkával fog emelkedni. A fokozott termelésnek pedig vissza kell tükröződnie a kivitel fokozódásában, amennyiben ezt mesterségesen meg nem akadályozzák.

A német érvelés azonban nem elég hatásos ahhoz, hogy a jóvátételi hitelező országoknak a külföldi kölcsönökkel kapcsolatos aggályait eloszlassa. Talán kissé annak a hatása alatt, hogy a külföldi kölcsönök behozatal-emelő hatása közvetlenül a folyósítás után bizonyos ideig valóban általánosan észlelhető, ezek az országok nem remélik azt, hogy a külföldi kölcsönök a kereskedelmi mérleg megjavítása érdekében jelentősen közrehatnának, főképp azért nem, mert biztosra veszik azt, hogy a külföldi kölcsönök a közgazdaság fellendítése s a munkaerőknek ezzel együtt járó fokozott foglalkoztatása, illetőleg a jövedelmek általános emelkedése útján az *élet-standard emeléséhez* fognak vezetni, ami pedig alkalmas arra, hogy a fokozott behozatal egy részét állandósítsa.

A mértéktelen külföldi eladósodás azonban a jóvátételi hitelezőket nemcsak a kereskedelmi mérleg szempontjából nyugtalanítja, hanem azért is, mert a jövőben egy, az *elsőbbségért* folytatott, könnyen veszedelmessé válható küzdelmet látnak kialakulni a *jóvátételi fizetések és a külföldi kölcsönök* kamatszolgáltatása, illetőleg törlesztése között. Az a jelenség, amelynek a Dawes-tervezet életbelépte óta a tanúi voltunk, hogy t. i. Németország a jóvátételi fizetések összegével egyenlő, sőt annál nagyobb arányban vegyen fel külföldi kölcsönöket és így fizetéseit közvetve mintegy a külföldtől kölcsönvett pénzzel teljesítse, nemcsak hogy nem tekinthető állandó jellegűnek, de a jóvátételi hitelezők tiltakozását is maga után vonná.

A külföldi adósságmak rohamosan emelkedő, már eddig is mintegy 750 millió márkát kitevő kamat- és amortizációs terhe a jóvátételi hitelezőket nem annyira azért tölti el aggodalommal, mintha attól tartanának, hogy Németország ennek folytán nem lesz képes jóvátételi kötelezettségeinek eleget tenni. A versaillesi szerződés 248. §-a értelmében a jóvátételi fizetéseket — amelyeknek egyes tényezői különben is hathatós biztosítékkal vannak ellátva — feltétlen előjog illeti minden más kötelezettséggel szemben és a legutóbb az Egyesült Államokban kibocsátott 30 millió dollár összegű porosz kölcsön prospektusa is kiemeli azt, hogy a kölcsön-szolgáltatást a jóvátételi fizetések rangsorban megelőzik.

A jóvátételi hitelezők a külföldi eladósodás veszedelmét a *transzferálás* kérdésében látják. E tekintetben ugyanis a külföldi kölcsönök szolgálata és a jóvátételi fizetések között lényeges különbség áll fenn és pedig a kölcsönök javára. Mert míg a *külföldi kölcsönök* kamatszolgáltatát és törlesztését a kölcsönvevőnek *külföldi valutában* kell teljesítenie és pedig minden körülmények között, tekintet nélkül arra, hogy ez a német valutára nézve veszéllyel jár vagy nem, addig a jóvátételi fizetéseknél a német kormány — a Dawes-tervezet szerint — eleget tesz feladatának akkor, ha az előírt összegeket az előírt időben márkában a jóvátételi főbiztos rendelkezésére bocsátja, aki aztán a valutára való átváltásról gondoskodik. Ha azonban úgy találja, hogy a valuta- és devizavásárlások a márka értékét veszélyeztetik, akkor a transzferálást be-

szünteti; amint pedig az így felhalmozódó összegek az 5 milliárd márkát elérik, a *jóvátételi fizetések leszállításának* van helye.

Ez az a rendelkezés, amely miatt a jóvátételi hitelezők veszedelmet látnak saját magukra nézve, mert attól tartanak, hogy a külföldi kölcsönök szolgálata által szükségessé tett devizavásárlások folytán sokkal biztosabban be fog következni a márka összeroppanása a transzferálás súlya alatt és beáll az a helyzet, hogy a jóvátételi fizetéseket magának a Dawes-tervezetnek a rendelkezései értelmében kell majd leszállítani.

A jóvátételi hitelezők szempontjából legkézenfekvőbb megoldás, vagyis a kimondása annak, hogy a jóvátételi fizetések a transzferálásnál is megelőzik a külföldi kölcsönök szolgálatát, magukra a hitelezőkre nézve járna a legveszedelmesebb következményekkel, mert egy ilyen rendelkezés egyértelmű volna Németország *külföldi hitelének a megsemmisítésével*, ami pedig a márka nemzetközi értékelésére rendkívül káros következményekkel járna; így már a közel jövőben bekövetkeznék az az állapot, amelytől a tulságos mértékű külföldi eladósodás következményeként csak jóval később lehet tartani. Elvvel a veszedelemmel a *francia álláspont* képviselői is tisztában vannak és épen ezért nem is kívánják a jóvátételi fizetések transzferálási elsőbbségének nyílt kimondását, hanem más megoldást keresnek.

Utálnak arra, hogy ámbár a Dawes-tervezet a transzferálást a jóvátételi főbiztos feladatává teszi, egyúttal azt is kimondja, hogy a *német kormány és a Birodalmi Bank* kötelesek a rendelkezésükre álló eszközökkel a transzferálást megkönnyíteni és olyan magatartást tanúsítani, amely a valuta értékállandóságának fenntartása céljából célszerűnek látszik. Ha pedig a kormány vagy bármely csoport pénzügyi műveletek (manoeuvres) által a *transzferálást megnehezítik*, a transzferáló bizottság (transfer committee) $\frac{2}{3}$ szótöbbséggel kimondhatja azt, hogy a jóvátételi fizetéseknek Németországban való összegyűjtésénél az *5 milliárd márkás határt figyelmen kívül lehet hagyni* és így nem kerülhet sor a fizetések leszállítására. A francia felfogás most már a megoldást abban látja, hogy a külföldi kölcsönök felvételét ilyen „pénzügyi műveletnek” kell minősíteni, mert — amennyiben transzferálási nehézségek fognak bekövetkezni — nyilvánvaló az, hogy azokat a külföldi kölcsönök óriási kamat- és amortizációs terhe idézi fel.

Ennek a francia érvelésnek a jóvátételi kérdés jövőjének a megítélésénél nem kell túlzott jelentőséget tulajdonítanunk. Ilyen okfejtés mellett a német közgazdasági és pénzügyi politikának legfontosabb ágait külföldi ellenőrzés alá lehetne vonni, mert hiszen Németországban alig van olyan életjelenség, amely valamilyen módon a jóvátétel kérdésével összefüggésbe ne volna hozható. A német kormány már a jóvátételi főbiztos október végi memorandumára adott válaszában tiltakozott saját felelősségének „extenzív interpretációja” ellen és nem valószínű az, hogy a német közgazdasági és pénzügyi politika belső ügyeibe való beavatkozás lehetségessé váljék.

A probléma megoldására irányuló egyes más javaslatok realisabb szímben látják ugyan a helyzetet, de megvalósíthatóságukhoz egyik vagy másik szempontból sok kétség fér. *Caillaux a jóvátételi fizetések és a szövetségesek közötti adósságok* közti szoros összefüggést hangsúlyozza. Ahhoz, hogy Franciaország törleszteni tudja óriási háborús adósságait, nemcsak az szükséges, hogy a német jóvátételi fizetések pontosan befolyjanak, hanem a kivitel olyan mértékű fokozása is, amely részére az adósságok törlesztéséhez szükséges összegeket biztosítaná. A kivitel fokozására viszont Németországnak is minden eszközzel törekednie kell, épen azért, hogy

jóvátételi fizetéseit teljesíteni tudja. Így a jelen helyzetnek egymással teljesen ellentétes törekvésekhez kell vezetnie, amelyek az egész világ közgazdaságára állandó veszedelmet jelentenek; ebből a veszedelemből pedig csak a Dawes-tervezetnek és a szövetségesközi adósságokra vonatkozó egyezményeknek egymással karöltve járó revíziója jelentene szabadulást.

Ha figyelemmel kísérjük azt, hogy az Egyesült Államok milyen makacs következetességgel utasítanak vissza minden olyan francia közeledést, amely a szövetségesközi adósságok kérdésében bármilyen csekély további engedmények elérésére irányul, nem tekinthetünk bizakodással a Caillaux-féle javaslat jövője elé. Hasonló megítélésben kell részesülnie *Sir Josiah Stamp* felfogásának is, aki belátja azt, hogy a jóvátételi fizetések rendezésének eddigi módja lényegileg csak a kötelezettségek kitolását jelenti, mert Németország csak külföldi kölcsönök felvétele útján tudta fenntartani fizetőképességét. A végleges megoldási mód csak abban állhatna, ha a külföld fokozott mértékben volna hajlandó Németország termékeit felvenni, amihez a *vámtarifák mérséklése*, elsősorban az Egyesült Államok magas vámtarifájának a jelentékeny leszállítása volna szükséges. Hogy ebben a tekintetben semmi reményt sem táplálhatunk, erre nézve csak mint jellemző körülményre utalunk arra, hogy egyes német iparvállalatok kötvényeinek az Egyesült Államokban való kibocsátása ellen bizonyos amerikai körökben arra való hivatkozással próbálnak hangulatot csinálni, hogy az illető német iparág alkalmas arra, hogy az Egyesült Államokbeli iparnak fokozott versenyt támasszon.

Legegyszerűbtenek és első pillanatra legbiztosabb hatásúak látszik a *Times* javaslata: *kötelezni kell Németországot a jóvátételi fizetéseknek nemcsak előteremtésére, hanem azoknak transzferálására is*; így bizonyára óvakodni fog olyan közgazdasági politika folytatásától, amely megnehezíti kötelezettségeinek teljesítését. Ez a megoldás csak formailag jelentene változott helyzetet. A döntő pont továbbra is a márka értékállandósága maradna és alig hihető, hogy azok után a tapasztalatok után, amelyeket az 1923. évi márkaösszeomlásnak az egész világ közgazdaságára gyakorolt hatásai tekintetében szerezni lehetett, a jóvátételi hitelező országok akkor is ragaszkodnának a transzferáláshoz, ha ezáltal a márka értéke veszélyben forogna — még ha a transzferálás kizárólag a német kormány kötelessége volna is.

A vitának új lendületet adott a *jóvátételi főbiztosnak* az 1926—27. jóvátételi évről szóló jelentése, amelyben azon véleményét fejezi ki, hogy mindaddig, amíg a jóvátétel végösszege nincs megállapítva, a német közgazdaság valódi stabilitása nem állhat helyre. A főbiztos szükségesnek tartja azt is, hogy a végösszeg megállapításával egyidejűleg a transzferálás feletti külföldi gyámkodást megszüntessék és a fizetések teljesítését — a külföldi kölcsönökhöz hasonlóan — kizárólag Németország kötelességévé tegyék.

A főbiztosnak ez a felfogása Franciaországban nagy izgalmat váltott ki. Poincaré sietett a kamarában kijelenteni, hogy a jóvátételi bizottság a jóvátétel végösszegét 1921. április 27-i határozatában 132 milliárd aranymárkában állapította meg és annak megváltoztatása csak a jóvátételi hitelező országok kormányainak egyhangú határozatával volna lehetséges.

A kínos hatást, amelyet ez a kijelentés az egész világ közvéleményére gyakorolt, lényegesen tompítja két körülmény. Az egyik az, hogy ha a jóvátételi főbiztos hasonló véleményen volna, bizonyára nem vetette volna fel a végösszeg megállapításának a kérdését. A másik pedig a Temps-nek Poincaré beszédéhez fűzött

megjegyzése, amelyben elismeri azt, hogy Németország teljesítő-képességét az 1921. óta bekövetkezett események, így különösen a valutaösszeomlás hátrányosan befolyásolták. Ezek a jelek alkalmasak arra, hogy azt a gyanút ébresszék, mintha a francia miniszterelnök a kamarában tett elszánt kijelentéseivel csak kedvező pozíciót akart volna magának biztosítani abban a harcban, amelyet Franciaország a szövetségesközi adósságok kérdésében folytat az Egyesült Államok ellen és amelyben igyekszik meggyőzni az Egyesült Államokat arról, hogy Franciaország csak akkor lenne képes a jóvátétel kérdésében engedményeket tenni, ha háborús adósságai egy részének elengedésében megfelelő kárpótlást találna.

Viszont igaz az, hogy *Mellon*, amerikai államtitkár, a jóvátételi főbiztos jelentésére tett megjegyzéseiben a jóvátétel végösszegének megállapítását maga is szükségesnek, sőt minden nehézség nélkül keresztülvihetőnek tartja, de nem látja a szükségét annak, hogy evvel egyidejűleg a szövetségesközi adósságok kérdéséről is újabb tárgyalásokat kelljen kezdeni.

Amint látható, a jóvátételi kérdés, a külkereskedelmi mérleg és a külföldi eladósodás által felvetett újabb problémák tekintetében a vélemények még nem alakultak ki teljesen, az egymással gyakran ellentétes felfogások még nem tisztázódtak. Egy eredményt azonban már eddig is megállapíthatunk: a jóvátétel kérdése ismét az általános érdeklődés középpontjába került. Németországban egyre nyiltabban beszélnek a *Dawes-tervezet revíziójának* szükségességéről s a volt entente-államok sajtója egyre határozottabb célzásokat tesz a jelenlegi helyzet tarthatatlanságára. A folyamatban lévő nemzetközi vita bizonyára nagyban hozzá fog járulni a viszonyok elfogulatlan megítéléséhez és ha ezt a következtetések levonása nem is fogja mindjárt nyomon követni, bizonyos az, hogy előkészíti a talajt egy, a gazdasági és pénzügyi lehetőségekkel teljesen számot vető megoldás számára.

Ovári Papp Zoltán.

Könyvismertetések.

Béla von Jankovich: Beiträge zur Theorie des Geldes auf Grund der Erfahrungen in den Jahren 1914 bis 1925. (Wien 1926. Manzsché Verlags- u. Universitäts-Buchhandlung VIII+157. l.)

Jankovich Béla könyve, amelynek nagy része az illusztris szerzőnek a Közgazdasági Szemle 1925. január—márciusi sz.-ban közölt „A papírpénz inflációja és értéke az utolsó évtized tapasztalatai nyomán“ című cikkéből már ismeretes a Szemle olvasóközönsége előtt, érdekes kísérlet a mennyiségi elmélet új alakba öntésére. Szerző a mennyiségi elméletnek egy általa megformulázott új alakjával akarja megmagyarázni azokat a jelenségeket, amelyeket a világháborúval kapcsolatos papírpénzinflációk során megfigyelhettünk.

Mindjárt könyve elején a francia, olasz, német, osztrák, magyar, bolgár és román inflációra vonatkozó részletes statisztikai adatok felsorakoztatása alapján megállapítja, hogy az említett országokban az 1914—1925. években végbement inflációnál határozottan három periodus különböztethető meg: Az első időszakban az agio (arany valuták árfolyama) és az árak emelkedése kisebb mérvű, mint a jegyforgalomé, tehát a pénz elértéktelenedése kisebb, mint amennyi a jegyforgalom növekedésének megfelelő. A második időszakban, amely akkor veszi kezdetét, midőn a jegyforgalom a háború előtti 7—10-szeresére emelkedett, az agio és az árszínvonal gyorsabban növekszik, mint a pénzmennyiség, aminek következtében az agiót, árszínvonalat és a pénzsaporitást mutató relativ számok egyre jobban közelednek egymáshoz és összetalálkoznak akkor, amidőn a pénzegység külföldi vásárlóképessége kb. 1 centtel egyenlő. Ez a jelenség mindazokban az országokban megfigyelhető, amelyekben az infláció ilyen méreteket öltött. A harmadik időszakban úgy az agiót, mint az árszínvonalat mutató relativ számok állandóan magasabbak, mint a pénzsaporitás nagyságát jelzők, tehát a pénz elértéktelenedése nagyobb, mint amennyi a pénzsaporitásnak megfelelő és a kettő közötti eltérés egyre fokozódik. Miután ezeket a jelenségeket szerző szerint az eddigi teória nem tudja kielégítően megmagyarázni, megkísérli annak kiegészítését, és pedig egy algebrai levezetés segítségével akarja „az infláció elméleti lefolyásának olyan ábrázolását adni, amely minden lényeges pontban megegyezik az induktív módon nyert eredményekkel, sőt azokat kiegészíti.“ (3. old.)

A könyv leglényegesebb része ez az algebrai levezetés. Ezért megkíséreljük annak bemutatását és ezzel kapcsolatban mindjárt megtesszük kritikai megjegyzéseinket. Megjegyezzük, hogy egy olyan credeti írónál, mint Jankovich Béla, a kritikai megbeszélés

számára rendkívül sok érdekes anyag kínálkozik, azóban a rendelkezésünkre álló tér korlátoltsága folytán csak a legfontosabb mozzanatok megbeszélésére szorítkozhatunk.

A Jankovich-féle mennyiségi elmélet nagyjában ugyanazokból az elemekből vezeti le a papírpénz értékét, mint a régebbi mennyiségi elméletek. Három mennyiségnek tulajdonít befolyást a pénz értékére: a pénzmennyiségnek, a pénz forgató képességének (Umsatzfähigkeit) és a forgalmi tőkének (Umlaufkapital). Forgalmi tőke alatt érti „az üzemi tőkének azt a részét, amely évről-évre tényleg piacra kerül“ (40. old.), vagyis az egy év alatt tényleg piacra kerülő árukat. A pénz forgató képessége (Umsatzfähigkeit) szerző szerint abban különbözik a forgási sebességtől (Umlaufgeschwindigkeit), hogy míg „a forgási sebességet a pénzegységre eső átlagos fizetési érték (Zahlungswert), addig a forgató képességet a pénzegységre eső átlagos áruérték szabja meg. Miután egyfelől az áruforgalmon kívül más fizetések is történnek, másfelől az árucseré egy része pénz használata nélkül megy végbe, a kettő szükségképen különbözik egymástól“ (40. old.). Vagyis a forgató képesség a Jankovich-féle koncepció szerint nem egyéb, mint a pénzegységgel közvetlenül vagy közvetve (a készpénzkímélő forgalom segítségével) egy bizonyos időszak alatt lebonyolítható átlagos áruforgalom. Miután a forgató képesség így a készpénz nélkül lebonyolódó forgalmat is magába foglalja, az egyenletbe nem kell külön beállítani a „Giralgeld“-et és annak forgási sebességét, amint azt pl. Irving Fisher teszi, hanem a pénzmennyiség és a forgató képesség szorzatát egyenlőnek lehet venni a forgalmi tőkével. Ha a forgató képességet u -val, a pénzmennyiséget x_1 -el, a forgalmi tőkét pedig p -vel jelöljük, az egyenlet a következő lesz:

$$u x_1 = p$$

Ha a pénzmennyiség szaporodik, ez szerző szerint egyes kivételektől eltekintve az összes árúk értékét egyenletesen emelni fogja, aminek következtében az egész forgalmi tőke értéke egy bizonyos kvótával emelkedik. Ha ezt a kvótát a -val jelöljük, az egyenlet a következő lesz:

$$ap = ux$$

amely esetben x a szabadon szaporítható pénzmennyiséget jelenti. (48. oldal.)

A pénzszaporítás folytán bekövetkezett áremelkedés szerző szerint addig tart, amíg a forgalmi tőke értéke egyenlő lesz a forgalmi tőke eredeti értéke (amint ő mondja reális értéke) és a forgalomba hozott pénzmennyiség együttes összegével, amit egyenlet alakjában így fejez ki:

$$ap = p + x$$

Megjegyezzük, hogy a tétel algebrai ábrázolása nem helyes, mert x a tetszés szerint szaporítható pénzmennyiséget és nem a pénzmennyiség szaporodását jelenti; ha tehát szerző csak a pénzszaporítással kapcsolatban forgalomba hozott új pénzmennyiséggel akarja p -t növelni, akkor nem x -et, hanem x -nek egy részét (azt a mennyiséget, amennyivel a pénz növekedett) kell hozzáadni. Erre a hibára azonban a továbbiakban azért nem fektetünk súlyt, mert kritikai szempontjainkat egyaránt alkalmazhatjuk, akár az $ap = p + x$ egyenletet fogadjuk el, akár a szövegnek megfelelően megváltoztatjuk azt. A következőkben az $ap = p + x$ formát fogjuk szem előtt tartani.

Ez az egyenlet a Jankovich-féle levezetés tulajdonképeni kiinduló pontja és lényegesen eltér a mennyiségi elmélet korábbi

művelői által megfogalmazott tételektől. Míg ugyanis a korábbi mennyiségi elméletek, a pénz forgási sebességének változatlan maradását feltételezve, a pénzmennyiség és az árak azonos arányú emelkedését állítják, addig szerző szerint pénzszaporítás esetén az árak sokkal kisebb mértékben emelkednek, mint aminő arányban a pénzmennyiség szaporított. Egy példa legjobban megvilágítja a kétféle felfogás közötti különbséget. Ha feltételezzük, hogy valamely államban az egy év alatt forgalom tárgyát képező áruk összege (a forgalmi tőke) 10 milliárd pengő, a pénzmennyiség 1 milliárd pengő, akkor a pénz forgató sebessége 10, mert egy év alatt tízszer akkora árumennyiséget lehet vele megforgatni. A pénzmennyiség 40%-os szaporításának a régebbi mennyiség elméletek szerint — amennyiben ezeket a Jankovich-féle egyszerű séma szerint formulázzuk, tehát csak egy fajta pénzmennyiséggel operálunk — általában vagy az a hatása, hogy a forgási sebesség változatlan marad és az árak 40%-kal emelkednek, vagy pedig megváltozik a pénz forgási sebessége is, amely esetben az áremelkedés 40%-nál kisebb, vagy nagyobb lesz, aszerint, amint a pénz forgási sebessége csökkent vagy növekedett; mindenik esetben azonban a pénzmennyiség és a forgási sebesség szorzata egyenlő lesz a forgalmi tőke értékével. Ezzel szemben a Jankovich-féle tétel szerint 40%-os pénzszaporításnak az volna az eredménye, hogy az árak 14%-kal emelkednek. Ha ugyanis az $ap = p + x$ egyenletbe behelyettesítjük az említett számokat, akkor $10.000.000.000 a = 11.400.000.000$, tehát $a = 1.14$. (Ha az egyenletbe nem az egész pénzmennyiséget, hanem csak annak 400 millió szaporodását állítjuk be, az áremelkedés csak 4% lesz.)

Mínt hogy az ismertett tétel nem matematikai levezetés eredménye, hanem ellenkezőleg egy ilyen levezetés kiinduló pontja és mínt hogy a communis opiniónól lényegesen eltér, mindenesetre indokolásra szorul. Indokolás gyanánt azonban csak a következő nehezen érthető néhány sort kapjuk: „Arra való tekintettel, hogy csak a forgalmi tőkének van reális gazdasági értéke, az áremelkedésnek olyannak kell lennie, hogy az értéktelen papírpénzmennyiséget is magába foglalja és ezáltal azt is felruhazza a megfelelő értékkel. Ez akkor fog bekövetkezni, ha a névlegesen megnövekedett forgalmi tőke értéke egyenlő lesz a forgalmi tőke reális értékével, hozzáadva ahhoz a forgalomba hozott pénzmennyiséget.“ (48. oldal.) E sorok nem alkalmasak arra, hogy a tétel alátámasztásául szolgáljanak. Ha pedig a tétel igazságát a könyvben közölt statisztikai adatokkal akarjuk kipróbálni, úgy azt látjuk, hogy az infláció kezdeti stádiumától eltekintve az áremelkedés a szerző által figyelemmel kísért mindenik országban lényegesen nagyobb volt annál, ami az ő formulájából következett volna. Pl. Franciaországban a pénzmennyiség 51%-os szaporításával 40, 88%-os szaporításával 88, 154%-os szaporításával 162%-os áremelkedés jár együtt, holott a Jankovich tétele szerint az áremelkedés százaléka 15.1, 18.8, 25.4 és 26.2 kellett volna hogy legyen. Szerző ugyanis úgy Franciaországnál, mint a többi államnál a forgalmi tőkét a pénzmennyiség tízszeresének veszi, amiből következik, hogy a pénzmennyiség 51%-os szaporítása esetén az egyenlet a következő lesz:

$$a = \frac{10 + 1.51}{10} = 1.151.$$

Németországnál a statisztikai adatok szerint a pénzmennyiség 95%-os szaporítását 42, 146%-os szaporítását 53%-os áremelkedés követi, 19.5, illetve 24.6% helyett, és hasonló a helyzet a többi országnál is.

De kövessük tovább szerző gondolatmenetét. Az említett tételből az is következik, hogy a pénzmennyiség szaporításával a pénz forgató képességének csökkennie kell. Ebből a két egyenletből

$$\begin{aligned}ap &= ux \\ \text{és } ap &= p + x\end{aligned}$$

következik, hogy a forgató képesség a következő képlettel fejezhető ki:

$$u = \frac{p+x}{x} = 1 + \frac{p}{x}$$

Mivel a pénzmennyiség (x) a nevezőben fordul elő, növekedésével a törtszám $\frac{p}{x}$ értékének és ezzel együtt a forgató képességnek

csökkennie kell. Ha x növekedése folytán egyenlő lesz p -vel, vagyis a pénzmennyiség a forgalmi tőke eredeti értékével, ebben az esetben a forgató képesség 2-vel lesz egyenlő. Jankovich szerint ez a szám a forgató képesség legkisebb lehetséges értéke, mert a pénz áruk cseréjét közvetíti, amiből következik, hogy egy adott pénzmennyiségnek szükségképen legalább kétszer akkora árumennyiséggel kell szemben állania. (57. oldal.) Az a tétel, hogy 2 a forgató képesség legkisebb lehetséges értéke, szintén fontos szerepet játszik Jankovich gondolatmenetében, azonban éppen úgy nélkülözi a szükséges alátámasztást, mint az alaptétel. Sehol nem látunk példát arra, hogy valamely országban a pénzmennyiség évenként csupán két tranzakciót bonyolítana le, vagyis hogy az egész pénzmennyiség vásárló képessége felét tenné ki az egy év alatt forgalomba kerülő összes áruknak. De ha tisztán elméleti lehetőségnek tekintjük a forgató képesség legkisebb értékére vonatkozó tételt, akkor sem kell ennek okvetlenül 2-nek lenni. Elképzelhető ugyanis, hogy a pénzmennyiség egy része egy egész éven keresztül sem közvetlenül, sem közvetve nem bonyolít le semmiféle forgalmat, amely esetben az egész pénzmennyiség átlagos forgató képessége 2-nél kisebb szám is lehet.

Szerző gondolatmenete azután így folytatódik: Mivel az egész pénzmennyiség értéke (vásárlóképessége) nem lehet több a forgalmi tőke értékének felénél, amely maximális értéket akkor éri el, amidőn névértéke egyenlő a forgalmi tőke eredeti értékével, ebből az következik, hogy ha a pénzmennyiséget ezen a mértéken felül szaporítják, úgy a pénzsaporítást az eddiginél fokozottabb mérvű pénzértéktelenedés fogja követni, és pedig a pénzértéktelenedés arányszáma most már gyorsabban fog növekedni, mint a pénzsaporítási arányszám. Ennek aztán az lesz a következménye, hogy az egész pénzmennyiség összértéke, tehát a pénzmennyiség és az árszínvonal szorzata csökkenni fog, holott eddig állandóan növekedett. Szerző felteszi, hogy a pénzmennyiség összértéke ugyanolyan tempóban fog csökkenni, mint amilyen mértékben növekedett addig, ameddig a növekedés maximumát elérte. Miután a pénzmennyiség névértéke maximális vásárlóképességének elérésig p -re növekedett, azonos tempóju értékcsökkenés esetén el fogja veszíteni egész érték növekedését akkor, amidőn névértéke $2p$ -vel lesz egyenlő. Ez a harmadik alapvető tétel a szerző gondolatmenetében. Ha az előbb említett számszerű példát választjuk, az eredetileg 1000 milliót kitevő pénzmennyiségnek 10.000 millióra

való növelése a szerző szerint azt eredményezi, hogy az árszínvonal kétszeresre emelkedik

$$(a = \frac{p+x}{p} = \frac{10.000 \text{ mill.} + 10.000 \text{ mill.}}{10.000 \text{ mill.}} = 2),$$

a megtízszerezett pénzmennyiség összértéke (összes vásárlóképesége) pedig ötször annyi lesz, mint az eredetié, mert az egység vásárlóképesége felére csökkent. Ha a pénzmennyiséget 20.000 millióra szaporítják, a pénzmennyiségnél bekövetkezett összvásárlóerőnövekedés ismét el fog veszni és a pénzmennyiség összes értéke megint annyi lesz, amennyi eredetileg volt; tehát 20.000 millió névértékű fizetőeszköz összesen annyit fog érni, mint az eredeti 1000 millió, aminek következtében ebben az időpontban a pénzsziporítás és az áremelkedés arányszáma egyenlő lesz (mindkettő 20).

Az a tétel, hogy a pénzértéktelenedést és a pénzsziporítást jelző relativ számok akkor találkoznak össze, amikor $x=2p$, összhangzásban van ugyan a Jankovich által közölt statisztikai adatokkal, azonban logikai szükségyszerűséggel nem következik a korábbi tételekből és így az inflációnak ez a sajátos jelensége a Jankovich-féle algebrai levezetéssel megmagyarázotttnak nem tekinthető. Általában a szerző matematikai bizonyítása valójában nem levezetés, mert három egymástól független levezetésből tevődik össze; a második és harmadik levezetés kiinduló pontjául szolgáló tételek u. i. (hogy t. i. a pénzértéktelenedés és a pénzsziporítás közötti viszonyban a fordulópont akkor következik be, amikor $x=p$ és hogy a pénzértéktelenedést és pénzsziporítást jelző relativ számok kiegyenlítődése akkor történik meg, amikor $x=2p$) nem vezethetők le az első levezetés alaptételéből, az $ap=p+x$ egyenletből.

Az eddig kifejtettek alapján megállapíthatjuk, hogy az úttörőket fenyegető veszélyt Jankovich Béla sem tudta elkerülni. Érdekes fejtegetései dacára nem sikerült neki a mennyiségi elmélet továbbfejlesztése, mert az általa felállított theoria a kellő alátámasztást nélkülöző, hypothetikus tételeken épül fel és eredményei a valósággal nincsenek összhangzásban. E kritikai álláspontunk folyományaképpen mellőzhetjük a további matematikai okoskodás ismertetését, amely általános érvényű formulák felállítását célozza, a pénzértéktelenedési arányszámmak az infláció második és harmadik időszakában való meghatározására.

Egy külön fejezetben elméletét az aranypénzre is alkalmazza. Az aranypénzre vonatkozóan felállított matematikai okoskodás lényegében ugyanazon az alapon nyugszik, mint a papírpénzre vonatkozó; itt is az az alaptétel, hogy az arany mennyiség növekedése által előidézt áremelkedés a forgalmi tőke értékét mindössze az új arany mennyiség értékével fogja növelni, tehát az árak nem fognak az arany mennyiség növekedésével arányosan emelkedni. Ezen az alapon természetesen arra a következtetésre kell jutnia, hogy az arany értéke meglehetősen állandó. Az aranynek az utolsó évtizedben tapasztalt nagy értékingadozása szerinte nem vezethető vissza monetáris tényezőkre, hanem ennek oka az árúoldalon keresendő. Az áremelkedést a javak értékemelkedése idézte elő, a pénzforgalom csak utólag alkalmazkodott az árszínvonal megváltozásához. Ez álláspontja mellett az ismertett matematikai érvelésen kívül egyéb érveket is hoz fel. Így rámutat arra, hogy a háborús évek alatt Európának megcsökkent élelmiszertermelését Amerikának és Kanadának kellett pótolnia. A termelésnek ez a hirtelen nagy-

mérvű kiterjesztése a termelési költségek növekedését vonta maga után, amely körülménynek ki kellett hatnia az árszínvonalra. Habár 1920 óta a termelés ismét elégséges a szükséglet fedezésére, az árak mégsem eshettek vissza a háború előtti színvonalra, mert az európai piacokhoz közel fekvő olcsó orosz termés az európai szükséglet kielégítésében a következő években sem vett részt olyan mértékben, mint a háború előtt. — Bár nem tudjuk osztani azt a felfogást, hogy az aranyvalutájú országokban a világháború kitörése óta bekövetkezett árváltozások oka kizárólag vagy túlnyomó részben az áruoldalon volna keresendő, kétségtelen, hogy ezen az oldalon is történtek lényeges változások. Az élelmiszerellátás terén bekövetkezett azok az eltolódások, amelyekről szerző említést tesz, a kérdés elbírálásánál komoly figyelmet érdemelnek és csak sajnálni lehet, hogy ezek behatóbb elemzésére nem terjeszkedett ki.

Judik József.

Kaán Károly: A Magyar Alföld. Budapest, 1927. A Magyar Tudományos Akadémia kiadása. — 351 l.

Az utóbbi időben közgazdasági irodalmunk örvendetes fejlődését lehet megállapítani. Különösen a közgazdasági politika terén nagyon figyelemreméltó művek jelentek meg. Ezek között tárgyának, szerzőjének és kiadójának kiváló voltánál fogva elsősorban foglal helyet az, melyben a Magyar (sajnos ma egyetlen) Alföld problémáját Kaán Károly nyugalmazott földművelésügyi államtitkár igyekszik szabatosítani és megoldani, s amely az idém 351 lap terjedelemmel, mint a Magyar Tudományos Akadémia kiadványa látott napvilágot.

Ez a mű főleg a szóban forgó kérdéstről régebben, de különösen az utóbbi évtizedek folyama alatt megjelent nagyszámú, csaknem összes nagyobb és kisebb dolgozatok alapos és céltudatos összefoglalása útján keletkezett s azoknak úgyszólván kodifikációját, vagy talán találóbban digesztáját képezi. De a szerző maga is kutató, eddig fel nem használt adatokat hozott napfényre és oly hivatalos értesültségre támaszkodott, mely másnak nem igen állhatott rendelkezésére. Végül nem mulasztotta el a m. kir. Központi Statisztikai Hivatalt is igénybe venni, ha szükségesnek látta, hogy egyes fontos részletek mélyeibe bevilágítson. Oly vállalkozás ez, melyhez rengeteg szívesen teljesített munka, széleskörű szakismeret, egységes felfogás, odaadó buzgalom és meleg tárgyszeretet volt szükséges. A probléma horderejét az író találóan jellemezte, midőn Szent István alapvető és gróf Széchenyi István nemzetfejlesztő állam- és politikai bölcseségére hivatkozva az Alföldet mint a magyarság bölcsőjét és legfőbb erőforrását tünteti fel, melynek a múltban mindig nagy jelentősége volt, országunk rémes megcsúszása után pedig ennek újból kialakulása szempontjából az ma még sokkal nagyobb. Az Alföld minden irányú emelését nem lehet elég nyomatékosan hangoztatni és szorgalmazni, azért érdemes e munkával is tüzetesebben foglalkozni. — A tárgyalt mű beosztása egészen logikus. A történelmi előzmények igen beható felsorolása és éles megvilágítása után a talaj és tenyészet mivoltát s változásaik okait mutatja ki. Majd azok arculatának szükségszerűen keletkezett képeit híven tünteti fel, egész a legújabb keletig. Széchenyinek magas szempontokból kiindult reformterveit elemzi továbbá s ezek megvalósulásának akadályait fejtegeti. Mélyrehatóan boncolja az Alföldön mutatkozó természetellenes elfajulásokat, valamint a rendellenességek gyógyszereit és gyógymódjait. Szakszerűen sorakoztatja fel a rémítő elszíkesedés és elhomokoso-

dás bonyodalmas okaát. Különös szakszerűséggel foglalkozik erre az erdővel, mint a mezőgazdaság és közegészségügy jelentős tényezőivel. A túltengő tanyavilág keletkezését és fonák visszasságait találóan világítja meg s megérteti, hogy miért van az 1920. évi népszámlálási adatok tanúsága szerint az Alföldön — Budapest nélkül — 41.901 klm² területen 3.440.144 lakossal 24 város és csak 697 község a Dunántúlnak 36.842 klm² területén 2.563.811 lakosával, 10 város mellett 2040 községével szemben. Általában ügyes eljárása, hogy a létező állapotok kellő benyomást keltő ecsetelése érdekében nem idegen országokkal hasonlítja össze a magyar Alföldet, hanem egy más fejlődöttebb hazarésszel. Ugyanezt mondhatni arról a megjegyzéséről is, hogy mily különbség van a lefolyt ezer év alatt ismételve előfordult végromlászerű pusztulások nyomainak eltüntetésére irányult gyógymódok sikere tekintetében, ha azt a nemzet iránti hűség és szeretet vezette, például IV. Béla alatt, vagy pedig a dinasztikus egyoldalú önzés szeretetlensége és célzatossága intézte azt.

Ez utóbbiból számtalan gazdasági, néprajzi és politikai baj keletkezett, mely életerónk természetes érvényesülését akadályozta, s amely bajok az utolsó kataklizma idején majdnem végzetesekké váltak. Az Alföld gazdasági és kulturai vérkeringésének káros folyamánai: a csoportos lakóhelyek célszerűtlen kialakulása, a közlekedés alapelemeinek rémesen elmaradott volta, a sajnos erdőirtások és a közművelődés lassú menete annak tulajdoníthatók. Mindezek reformeszméit velök kapcsolatosan bőven tárgyalja, utolsó fejezetében pedig tömören sorolja fel azokat.

Sok újat a dolog természete szerint persze nem igen mondhat, de saját specialitásával, az erdészettel, összefüggésben mond nem egy olyan bírálatot és javaslatot, melyeket lelkiismeretesen meg kellene szívlelni. Az, hogy e részletekkel azután néha túlgazdag adatgyűjtemény és okfejtés mellett foglalkozik, éppen ezért nem volna hátrány, ha mindez némileg más — még fontosabb — részek rovására nem történék. Az etikai követelmények még e gazdaságpolitikai tanulmány keretében is megérdemelték volna, hogy mindazt, amit ez irányban inkább csak célzásokkal, vagy vékony vonásokat használva mond, sokkal erősebben rajzolva, sőt szembeötlően kidomborítva nyújtotta volna. Sem a gazdaság technikai és közgazdasági, sem az adminisztratív jellegű követelmények nem válhatnak valóra, ha az alföldi ruralis városok s kisebb-nagyobb községekben a helyhatóságokban s a mindenféle közigazgatási és kormányzati központokban a tagadhatatlanul sok jó akarat mellett a megengedhetőnél sokkal gyakoribb közöny, egyoldalúság, lomha patópáloskodás s a magasabbrendű erkölcsi parancsok félvállról vétele nagy mértékben esökkenni és eltűnni nem fog. — Hiába halmozunk fel bármily okos, alapos és szép műveket, ha az etikai érzés nem fogja a minden rendű és rangú intézőket, de magát az érdekelt közönséget is minél teljesebben áthatni. Van több irányban elméletileg és elvileg egészen tisztázott reformterv s meg van azok megvalósulásának anyagi lehetősége is, de azért azok ma is csupán egyre hangoztatott problémák és nem igen lélekemelő lemondással kezelt jámbor óhajítások. Thessedik Sámuel például több mint 130 évvel ezelőtt gyakorlatilag is megmutatta, hogy a szikes talajokat meg lehet javítani és önfeláldozó példaadása ellenére, azok az ő ideje óta nem fogytak, de 2—300.000 kataszteri holdról 1.300.000-ra szaporódtak.

A szerző többször idézi Széchenyinek azt a kívánságát, hogy az Alföldet, ahol nemesak a föld, hanem népbetegségek miatt maga a nemzet is pusztul, ahol dühöng az analfabetizmus, ahol a népjóléti miniszter úr egy legújabb adata szerint a jó ívóvíz híján a

Nomoki bortól az összes népiskolai gyermekek 50—80 százaléka kábultan érkezik reggelenként az iskolába, — a nemzet virágos kertjévé kell tenni. Kaán Károly kétszer is idézi, műve bevezető és befejező részében, a Legnagyobb Magyarok azt a kérdését, hogy miért ne volna lehetséges az Alföld felvirágoztatása, mikor Hollandia sokkal, de sokkal nehezebb viszonyok közt oly bámulatos magasra tudott felemelkedni?

Aki Németalföldön nyitott szemekkel megfordult s ismeri annak történetét és jelen állapotait, kénytelen igazat adni azoknak az idegen íróknak, akik azt kérdezik, hogy ezt a csodálatos országot nem a jó Isten teremté, hanem az ember hódította el a tengertől. Történetileg igazolt tény, hogy annak termékeny és becses részei mesterségesen keletkeztek, mert e területeket a hollandiak csinálták, ők tartják fenn, s ha elhagynák, megszűnnének létezni, mivel más nép, mint amely a tengertől csikarta ki azokat, s tette dúsan jövedelmezővé, megfelelő erélyes odaadás nélkül nem bírna az őket minden pillanatban fenyegető túlhatalmas elemmel. De századok megfeszített munkásságának e nagybecsű eredményét nem haboztak feláldozni, midőn a szabadságukat roppant túlerővel elnyomni akaró spanyolokat mint az ürgeket öntötték ki onnan, hogy függetlenségük kivívása után testtel-lelélekkel, közös akarat- tal újra visszahódítsák azt maguknak és a magasabb emberi kultu- rának. Ebből a „sem víz, sem föld“ országból ekkép oly hazát teremtettek, mely a nagy angol-szász fajnak mestere lett a hajózás és kereskedelem terén és Angliát egyik hősiük, Oraniai Vilmos, segítette alkotmányos szabadságához. Azonfelül a hollandiak a legbecsesebb angol gyarmatok, a mai nagy angol dominium megszerzésénél mint úttörők tettek becses, eléggé soha meg nem hálál- ható áldozatteljes utaszi szolgálatokat. Három, a világ civilizációja élén haladó nemzet közé ékelve, mint önálló nemzeti műveltséggel bíró tiszteltem él a hollandi s a világ harmadik gyarmatosító hatalma ma is. Él benne az igazi kultúra, mely tudvalevőleg a másokkal való jóttevéssel kezdődik és végződik. Erről minden alkalommal nekünk is hálás hódolattal illik megemlékeznünk.

És főleg minek tulajdonítható mindez? Okos, haza- és nem- zetszeretetük izzó, soha sem hülő hevének, mellyel példát szolgál- tattak minden sanyarú viszonyok közé került jóra való és nagyobb szerepre hivatott nemzetnek most és időtlen időnkig.

Ennek a szellemnek kell áthatni a magyarságot is, hogy ala- pos kilátása legyen a mai lesújtottságából való kibontakozásra. Épp ezért az Alföldet nemcsak virágos kertté, hanem magyarokat teremtő és virágzó katalanná is kell tennünk, amire való képessége tíz nehéz századnak tanúsága szerint kétségtelen. Ennek pedig legbecsesebb emeltyűje nem a technika, hanem ennek leghatéko- nyabb mozgató eleme, az erkölcsi alapon dolgozó életösztön, mely- nek életrekeltése és biztosítása nélkül minden anyagi siker csak látszólagos, mulékony és bizonytalan eredmény.

A Kaán Károly összefoglaló munkája igen hasznos segédesz- köze lehet az Alföld megmentésének és regenerálásának, de csak akkor, ha tartalma tanulságainak befogadását, állandó megszívle- lését valamennyi arra köteles tényező előmozdítja. E munkának az Alföld minden községe irányítóinak asztalán kellene lenni, hogy azt a felmerülő szükségek eseteiben útmutatóul használják. Ezért fektetek én súlyt arra is, hogy a fenebb körülírt szellem szárnyain eljusson e munka minden helyre, ahová való. De evégből öhajtott és remélt újabb kiadásai a tetszetősségből is minél többet kell bele vinni. Nagyban és egészben alakilag is irodalmi színvonalon állónak ismerem el, szerkezete, irálya és nyelvezete azonban a

tökélyesbülés bizonyos mértékét még elbírja. Annak részleteire itt nem térek ki; azokról az érdeemes szerző más úton is értesülhet: maga is rájuk fog jönni. Én most csak azt kívánom, hogy becses műve betöltse azt a fontos szerepet, melyre az Alföld gazdasági és kulturális emelése tekintetében kétségkívül hivatva van.

Gaal Jenő.

Vándor Pál: A közgazdaságtan története. A közgazdasági gondolatok kialakulásának és fejlődésének népszerű ismertetése.
A Népszava könyvkereskedés kiadása. Budapest, 1927. 180 l.

A „Népszava“ meglepetéssel szolgált a magyar könyvpiacra, mikor ezt a könyvet megjelentette, miután ilyen tárgykörű művek viszonylag ritkán jelennek meg magyar nyelven. Az előszó szerint a könyv igen korlátolt célt tűz maga elé: nem a tudományt akarja fejleszteni és nem is a „nagyközönség“ számára készült; a szerző „csakis a tanulni akaró munkásság szempontjainak figyelembevételével“ írta meg művét.

Céljának elérését a könyvnek egy dicséretre méltó és igen jelentős előnye kétségtelenül jól szolgálja: az előadás könnyed világossága. De éppen ez a tulajdonsága teszi különösen indokolttá, hogy a könyvet a közgazdaságtan tudományának szemszögéből is vizsgálat tárgyává tegyék. A könyv világos és egyszerű előadásmódja ugyanis valóban alkalmassá teszi arra, hogy különösebb előképzettséggel nem bíró egyének is forgassák. Ezen olvasóközönség világszemléletének fejlesztési iránya és módja pedig a köz minden megnyilvánulása szempontjából nagy jelentőséggel bír. Egy szocialista kiadóvállalattól és egy szocialista elveket valló szerzőtől persze nem lehet azt kívánni, hogy az ú. n. polgári világnézet és közgazdaságtan mellett propagandisztikus erővel síkra szálljon: az azonban nekik is kötelességük, hogy, a közgazdaságtan dogmatörténetének vázolására vállalkozva, azokat is hűen ismertessék. A szocialista szerzőnek műve e tekintetben nem elégít ki minden követelményt, főleg azért, mert sok fontos közgazdaságtani elméletre nem tér ki, de azért is, mert a szóhoz jutottakkal többnyire bántó egyoldalúsággal foglalkozik.

A mű tulajdonképpen két főrésze tagozódik. Az első a történeti fejlődés sorrendjében tárgyalja a merkantilisták, a fiziokraták, a klasszikus iskola és a marxizmus tanait, a második rész egyes közgazdasági problémákba vezet be dogmatörténeti alapon. Ezen második rész fejezetei a földkérdésről, az adókról és vámokról, a pénzről, a krízisekről, a háború gazdasági hatásairól és a közgazdasági fejlődés irányáról szólnak. Mindehhez egy sajátos bevezetőfejezet járul a közgazdaságtan eredetéről és feladatáról, melynek megállapításai azonban némileg meglepőek.

V. — elég feleslegesen és egyáltalában nem meggyőzően — amellet kardoskodik, hogy az emberiség történetének szokásos felosztása ókor, középkor és újkor között nem megfelelő, ő e fogalmakat másként akarja használni. Szerinte az emberiség történetében meg kell különböztetni a különböző társadalmak történeti fejlődését, amelyek között nincs szorosabb összefüggés. Mindegyik társadalomnak külön volt ókora, középkora és újkorra és ezeket mindig többé-kevésbé ugyanazon sajátosságok jellemezték. Az ókorok társadalmi szervezete természetgazdálkodás, a középkoré is még részben az, de ebben találják fel az írást (!?), nagybirtokok alakulnak, áttérnek a pénzgazdálkodásra, kifejlődik a kereskedelem és az ipar. Az újkorban végül a kapitalisztikus jelenségek érvényesülnek, míg végül a termelés és fogyasztás szervezetlen-

sége által fölszított belső ellentmondások következtében a társadalom összeomlik (9. l.). Ha azonban ez mindig így van, vajjon mire való a szocializmus? Ha, miként az V. előadásából következik, a társadalmak története mindig ismétlődik, a szocializmus megvalósítása reménytelen ábránd, miután a múlt nem ismerte. V. persze nem erre a következtetésre akar jutni, neki mindez csak arra szolgál, hogy a történeti materializmus dogmáját a közgazdaságtan kialakulási folyamatára alkalmazhassa, felállítván azt a tételt, hogy minden tudomány akkor alakul ki, mikor reá szükség van. Tudománnyal találkozunk minden nép ókorában már (pl. a csillagászáttal) (11. l.) — noha az ókorban az írás művészete még ismeretlen! — de a közgazdaságtudomány minden társadalomban a középkor végén, az újkor elején kezdett kialakulni, tehát ugyanakkor, amidőn a gazdaság közgazdasággá fejlődött, a munkamegosztás társadalmivá fokozódott és a pénz lett az árútermelés mozgatója (15. l.). A pénzgazdálkodás ugyanis zavarokkal, nehézségekkel jár, amelyek gondolkodásra készítenek az embereket. Ez az utóbbi megállapítás egész helyénvaló, különösen, miután V. több helyt a történeti iskola szellemében int arra, hogy a közgazdaságtan megállapításait a tapasztalatra kell építeni és hogy hiba egyes időkben érvényes tételeket változott időkben változatlanul alkalmazni akarni.

V. különben sajtóságos és jellemző viszonyba hozza a közgazdaságtant a szocializmussal. A közgazdaságtan főfeladata a helyes termelés, a legtöbbet, legjobban és leggyorsabban termelő gazdasági rendszer tudományos kidolgozása. És ezáltal a közgazdaságtan alkotóelemévé válik a szocializmusnak. A szocializmus, mint termelési rend ugyanis nem egyéb, mint a tecnikusok, orvosok, pszichológusok, geológusok és más szaktudósok által tudományos kutatások eredményeként megállapított, illetve megállapítandó, az egész emberiség szempontjából minden tekintetben legelőnyösebb termelési mód (16. l.). Ezek a mondatok rendkívül megnyerően hangzanak, aligha őszinték azonban. A legközelebb fekvő ellenvetés, hogy a felsorolt szakembereknek túlnyomó többsége a mai vagy a maihoz hasonló termelési rendet előnyösebbnek tartják annál, amelyben a termelési eszközök köztulajdonban vannak. V. szavainak értelme szerint tehát szocializmus alatt tulajdonképpen a mai termelési rendet kell érteni! De emellett épp szocialista szerzőnek azt is meg kellene látnia, hogy „*az egész emberiség szempontja*“ oly elvonatkoztatás, melynek tudományos alapon nem, hanem csak metafizikai alapon lehet értelmet adni. De a metafizika viszont száműzve van a szocializmusból! Így tehát V. e ponton elég súlyos következtetlenségbe esik.

A dogmatörténeti részben, a merkantilistákról szólva, egy nagyobb hiba van. V. azt állítja, hogy a merkantilisták nem a termelésért magáért termeltek, „nem azért, hogy minél több jószág álljon rendelkezésükre, hanem hogy aranyat szerezhessenek a termelés által“. (26. l.) Ez így semmiesetre sem helyes. Ellenkezőleg, a merkantilisták az aranyat és a kedvező kereskedelmi mérleget egyaránt csak eszközöknek tekintették, melyek a termelés és a jólét színvonalának emelését lehetővé teszik.

V. a fiziokratákat és a klasszikus nemzetgazdákat Marx elődolgozóiként becsüli meg. Különösen Quesnay-n követ el erős erőszakot, mikor azt állítja, hogy e szerző *tableau économique*-jét a tudományos szocializmus első előfutárjának lehet tekinteni, mivel ez a közgazdasági szervezet kérdésével foglalkozik és „szervezett termelés annyit jelent, hogy: szociális termelés“ (34. l.). Quesnay a korának közgazdasági szervezetéről akart egy egyszerűsített

képet adni, nem pedig a jövő termelési rendjének forradalmi átszervezésére javaslatot tenni. Amellett individualista világnézete és természetjogi filozófiai háttere is messze állítja őt a szocializmustól. V. egyébként akkor is téved, amikor Károly Frigyes badeni nagyhercegről olyként ír, mintha az bajor uralkodó lett volna (35. l.). A szakértő olvasók többsége nyilván azon is meg fog lepődni, hogy a bár Marx-szal szemben álló, de általában mégis a legkiválóbb szocialista szerzők egyikének tartott Rodbertus, a klasszikusok közé soroztatott (35. l.) — minden indokolás nélkül.

A klasszikusok tanait ismertető fejezet nagyjából megfelelő áttekintést ad Smith és Ricardo tanításairól. De kritikájában minduntalan egyoldalúvá és elfogulttá lesz. A határhaszonelmeletről igen elítélően nyilatkozik (47. l.), az értékelmélet tekintetében pedig azt a megjegyzést kockáztatja meg, hogy az rövidesen feleslegessé fog válni, mivel annak célja az áralakulás vizsgálatának megkönnyítése volt, a kapitalista fejlődés pedig megszabadítja az árképződést minden homálytól, mivel a tőkeegyesülések önkénye irányítja az árat (48. l.). Mintha bizony — még ha ez az utoisó állítás igaz is volna — a monopol-ár problémája nem adna elég dolgot a közgazdaságtannak!

Malthus V. azért hibáztatja, mert nem ismerte fel a kapitalizmus azon sarktvényét, hogy a kapitalista termelésnek szüksége van munkanélküli munkásokra — az ipari tartalékseregére. Ezért, V. nézete szerint, a kapitalizmus nem nyugodhatik bele abba, hogy a munkanélküliek segélyezését beszüntesse és azokat pusztulni hagyja (57. l.). Ez valóban nem meggyőző állítás! Ha így volna, a szocialistáknak a munkanélküliek segélyezése ellen kellene síkra szállniok, miután az gyorsítaná a kapitalista termelési rend összeomlását, még pedig nem a munkanélkülieknek esetleg tényleg fenyegető forradalmosítása, hanem a munkanélkülieknek elpusztulása révén. Miért van akkor, hogy mégis a — szentimentalizmussal többnyire igazán meg nem vádolható — szocialisták azok, akik a munkanélküliek segélyezése mellett igen élesen síkra szállnak és miért van az, hogy a nagytőke azt a terhektől való félelem és egyéb okok miatt ellenzi?

Az, hogy V. Marx tanaival foglalkozik a legrészletesebben, szocialista szerzőnél nem meglepő. De meglepő, hogy csak Marx földjáraadékelméletét meri néhány szóval megbírálni, egyébként pedig Marx minden szavát lelkesedéssel aláírja. Pedig maga is elismeri, hogy sok kiváló újabb szocialista szerző méltányolja az újabb közgazdasági írók jelentőségét is (79. l.), ő azonban ezek munkásságában erős visszahanyatlást lát a közgazdaságtan azon fejlődési fokával szemben, melyet az, szerinte Marxsal elért (78—80. l.). Ez modern és tanult szocialista szerzőnél egyenesen megdöbbentően hangzik. Marx történeti jelentőségét, szociológiai tanításainak érdekességét, közgazdaságtani kritikai elmeélet, forradalmosító szenvedélyének hevét úgyszólván mindenki elismeri, ha a különböző pártállású egyének mindezt homlokegyenesen eltérően is értékelik. De mindez nem teszi szükségessé azt, hogy körmönfont és valószínűtlen közgazdaságtani okfejtéseit (pl. az átlagos profitrátára vonatkozóat) helyesnek fogadjuk el. Azt is meg kell látni, hogy a Marxféle értékelméletre alapított kizsákmányolási tan sem tudományos: etikai és a természetjogtól kölcsönzött, teljesen irreális posztulátumon alapszik, melynek semmi köze a közgazdaságtan tudományos és ezért a szocialista és a polgári iskola hívei által egyaránt elfogadható megállapításaihoz.

A földjáraadék okai tekintetében V. a klasszikusok nézetei-

hez csatlakozik. Azt fejtegeti, hogy Marxnak nem sikerült bebizonyítani azt, hogy minden, még a legrosszabb föld is hoz járadékot (87—88. l.). A merev szocialisták nézetétől ezen az egy ponton abban is eltér, hogy a földbirtokot földműves-törpebirtokosok kezében kívánja látni, amelyek mellett nagy mezőgazdasági termelőszövetkezetek keletkezhetnének. (101. l.).

Az adó- és vámkérdés tekintetében V. nagyjából a német szociáldemokrata párt különböző programjainak az ismertetésére szorítkozik. A pénzelméletek dogmatörténetét vázoló fejezet is megfelel általánosságban, addig, amíg nem tér rá annak a fejtegetésére, hogy mi lesz a pénznek a szerepe a szociális termelés rendszerében. Akkor, szerinte, a pénz már nem lesz forgalmi eszköz, hanem csak utalvány (141—142. l.). Dehát pénz lesz-e az még? Hisz korábban V. maga intett arra, mely veszély származhatik a helytelen szóhasználatból, abból, hogy a különböző szerzők ugyanazt a kifejezést különböző értelmezésben használják (37—38. l.) és itt maga ugyanebbe a hibába esik bele. Amellett pedig elköveti azt a még súlyosabb, de a szocialistáknál igen gyakori hibát, hogy — bár a jövő gazdasági rend célszerű berendezésének feladatát a szakembereknek kívánja fenntartani (16. l.), mégis — már eleve dogmatikusan meghatározza annak lényeges főelveit.

Nincs ok a könyv további részleteire kitérni. Ennyi is megmutathatja, hogy a könyvnek a munkásság kezei közé való eljutása nem nagyon kívánatos, mert, ahelyett hogy arra buzdítaná őket, hogy ismereteiket a különböző pártállású szerzők műveinek tanulmányozása révén bővítsék, az igazi tudomány művelőinek olvasásától inkább elriaszt, amellett ~~elfogult propagandát~~ üz. Szerencsére a Népszava a könyvet olyan feltűnően drágán (10 pengőért) árulja, hogy nagyobb elterjedésre aligha számíthat. Ilyen terjedelmű könyvet minden „haszonlesó” kiadó jóval olcsóbban árulna.

A könyvvel kapcsolatban még néhány megjegyzést kell tenni, amelyeket még szocialista olvasó is jogosultaknak kell hogy elismerjen. A könyv 1927-ben jelent meg, de, az előszó szerint, 1924-ben íródott. A 89. lap jegyzetében a következő áll: „Ma ezt az utolsó két bekezdést (amelyek a földjáradékelméletre vonatkoznak) egészen másképp írnám meg. A kéziratot 3 évvel ezelőtt készítettem s így nincs módom arra, hogy a földjáradékról akkor írott nézetem helyességét felülvizsgáljam“. Ilyenféle fenntartást komoly könyvben nem szabad tenni. Ha a szocialista szerző nézeteit időközben megváltoztatta, valóban semmi akadályja nem lehetett annak, hogy a kéziraatra vonatkozó két bekezdését megváltoztassa. Hisz az még kiszedett szöveg tekintetében is lehetséges lett volna! Amellett annak nem látta technikai akadályát, hogy az oroszországi tervgazdálkodást illető adatait a könyv megjelenési idejére vonatkozóan kiegészítse (176. l.). A könyvben megmaradt néhány más felületen adat is, így egy helyt azt olvasuk, hogy a koszt pénz évi 500% volna (92. l.), ami ma már valóban anakronizmus, vagy hogy Budapesten a georgeizmus megvalósult, miután Henry George javaslatai értelmében adóztatják meg a telkeket (95. l.), holott Budapesten sem 1924-ben, sem ma a telekértékadó nem áll fenn és még a korábban átmenetileg fennállott telekértékadó sem jelentette még távolról sem valamely georgeista közületnek a létesítését. Ezek oly felületességek, amelyek elkerülése épp tudományos tanokat népszerűsíteni akaró könyvekben fontos volna.

Varga István.

Ij. dr. Boér Elek: A konjunktura elmélete. Budapest, 1927. Grill, 117 p.

Ami a Harvard-barométer megjelenése előtt csupán egyes tudósokat foglalkoztatott: a konjunktura problémája, az az utóbbi években a közgazdaság teoretikusai és praktikusai széles rétegében művelésre talál s egyre-másra jelennek meg a konjunktura problémájával foglalkozó munkák, kevés újat, de annál több ismétlést tartalmazva. Magyarországon is ezen probléma irodalma a „fellendülés” ciklusába jutott. Ez a fellendülés azonban mindezülig pozitív eredményeket nem hozott, sem a konjunktura elmélete, sem a gyakorlati kutatás terén.

A konjunktura fogalmát a tudomány ma már tisztázta s az azt előidéző okokat az elmélet csupán az endogen tényezők hatására korlátozta. Az elmélet szempontjából ez nem is lehet más-kép, minthogy az exogén tényezők esetről esetre, esetleg teljesen eltérő formában lépnek fel; mindazonáltal a gyakorlati konjunkturakutatásnak ezzel is számolnia kell, annál is inkább, mert például a természeti tényezők, politikai konstellációk elkövetkező hatása a gazdasági élet hullámmozgására rendszerint előre kiszámítható. Az izolált gazdaságra vonatkozó normák adják azonban azt a rendszert, melyet a gazdaságpolitika követ.

Ezek szem előtt tartásával tárgyalja dr. Boér a konjunktura elméletét. A modern konjunkturaelméletek két főcsoportba foglalhatók össze aszerint, amint a termelési tőkehiányra, avagy a vállalkozói nyereség és a többi jövedelmi ág ellentétes alakulására vezetik vissza a konjunkturamozgalmak okait. Az elsőnek említett irány fő képviselője Cassel, ki az állótőke termelésében előáll-eltolódásokban s az ennek folytán a munkapiacra, a tőkekamatban, az ár- és munkabérváltozásokban keresi főleg az okokat; a krízis azonban nem túltermelés folytán áll elő, mert erről tulajdonképen szó sem lehet, hanem a takaréktőke mennyiségének túlbecsüléséből. A tőkehiány a konjunktura összeomlásának, talán helyesebben — mint-hogy a konjunktura egy folyton meglévő hullámozgása a gazdasági életnek, tehát össze nem omolhat — a fellendülésből a pangás állapotába való visszatérésének végső oka.

Spiethoff a szerzési ösztönök, tehát pszichikai motívumoknak tulajdonít nagy jelentőséget. A depresszió alatti hozadékesőkkenés váltja ki a vállalkozási tevékenység merészebb megindulását. Ennek természetes előfeltétele a depresszió alatti tőkefelhalmozódás, a munkapiac túlkinálata, a kedvező hitelfeltételek. Ez sajnálja a vállalkozókat, míg a fellendülés egy oly stádiumba jut, hogy a közvetett fogyasztási javakban hiány áll be, mivel szemben a reprodukтив fogyasztási javak túlkinálata a túltermeléshez vezet. A fellendülés tehát a tőkehiánnyal véget ér. A második irány képviselője Lederer. A termelés fokozódásának és a jövedelmek alakulásának különbözőségével magyarázza a válságok rendszeres fellépését, mely tehát az egész árrendszerben rejlik. A fellendülés áremelkedést okoz, mely nem egyenletes: a nyersanyagok nagyon reagiblisak, a késztermékeké, a munkabéreiké kevésbé, míg a fix-fizetésűek és kistőkék jövedelme nem elasztikus. Minthogy tehát a fellendülés idején a társadalom széles rétege az áremelkedéssel szemben — abszolút véve — eszökkenő jövedelemmel rendelkezik, így ezen idő alatt lecsökkent fizetőképessége folytán a termelésnek csupán kisebb részét képes átvenni, mint a depresszió idején. Tőkefelhalmozódás következik be, a termelési telepek kibővülnek, az elért nyereség azonban nem használható fel, minthogy a tőkebefektetés jövedelmezősége megszűnt. A fogyasztási javak mennyisége a tőkeállaggal nincs arányban.

Tehát a jövedelmi ágak aránytalansága idézi elő a pangást.

bér- és fizetésemelés azonban ebben a stádiumban már nem lehetséges, mert csakis üzemköltségesökkentések révén tarthatja fenn magát a vállalat. Áruértékben tehát a pangás alatt a munkabérek és kistőkejövedelmek emelkednek.

E három konjunkturaelmélet összehasonlításában és kritikájában a szerző nem hoz újat. A pangás alatti áresés folytán a társadalom bizonyos rétegének vásárlóképessége növekedik, ahol is a gazdatársadalomé általában stabilnak tekinthető. A kamatláb fontos szerepe a konjunkturamozgalmakban vitathatatlan, miúgy a konjunkturahullámzás és kamat között váltóhatás áll fenn. A magas kamatláb az állótóke értékét csökkenti, ami annak képződését leszállítja. Alacsony kamatláb rentabilissá tehet oly vállalkozást is, mely magas kamatláb mellett nem volna az, így az a fellendülés hathatós tényezőjét képezi, amihez a vállalkozói szellem feléledése is hozzájárul. Az állótóke áremelkedése általános áremelkedést von maga után, ami a vállalkozókat a termelés kiterjesztésére serkenti s beáll a fellendülés időszaka. Itt szerephez juthat a racionalizálás is, mely lehet személyi és technikai s ez utóbbi is csendes vagy gyors. A pangást a személyi és csendes technikai, a fellendülést esetleg a gyors technikai racionalizálás jellemezheti, például egy korszakalkotó találmány. A vállalkozói nyereség emelkedése Spiethoff felfogását igazolja. A nyereségben azonban a munkásosztály, a fixfizetésűek és kistőkések kevésbé részesednek, jövedelmük, az áremelkedéshez viszonyítva, csökken, amiben javulás csupán a fellendülés vége felé áll be. A fellendülés munkásszükséglete az ipari tartalékseregből nyer kielégülést, amit a mezőgazdaság szolgáltat, amennyiben termeléstechnikai és személyi racionalizálás nem adna elegendőt. A hitel és kamat nagy, egyesek szerint döntő jelentőséget játszik a fellendülésnél, melynek előrehaladott helyzetében a magas kamat a fék szerepét játsza. A takarékoság, mely a depresszió alatt lassan megerősödik, a fellendülésnél csökken s relatív tökehiányhoz vezet, aminek az értékpapírfolyamokat már a középső fellendülés alatt csökkentenie kellene; itt azonban érvényesül a kilátásban levő magas osztalék ellensúlyozó hatása, s így csupán a késői fellendülés beállta után áll be az áresés. A fellendülés összeomlásának okai a tökehiányban és túltermelésben keresendők. A tökehiány a tökejavak termelési ágai között aránytalanságra vezet, amiből a túltermelés keletkezik. Cassel vitatja a túltermelés lehetőségét s a válság okát az állótóke hosszú termelési időszakában keresi. A túltermelés-tökehiány elmélettel áll szemben a fogyasztáshiány elmélete, mely szerint a késztermékiparok termékeinek megvásárlására nem áll kellő mennyiségű jövedelem rendelkezésre. Végeredményben a pangás alatti takaréktőkeképződés adja a fellendülés alapját az olcsó kamattal, az alacsony munkabérekkel, a vállalkozói szellem feléledésével; mikor azután a fellendülés elérte azon pontot, ahol a termelés ésszerűsége csökken, a tökehozadék hanyatlík, takaréktökehiány áll be és ez az összeomláshoz vezet. Ezzel a felfogással szemben Lederer a vállalkozói nyereség és a többi jövedelmi ág ellentétes irányzatát teszi a konjunkturahullámzás alapjává. De épp a munkásosztály egészének jövedelme annyira visszaeshet a pangás alatt, ha a munkanélküliség nagyobb arányokat ölt, hogy Lederernek eme megállapítása joggal vitatható s a fellendülésnél nagyobb jelentőség tulajdonítható a termelés megszorításának és racionalizálásának, amire nézve különben Lederer is sejtéseket tesz. Ugyanó a gazdasági elaszticitást is szembeállítja a termelési-tökehiány elmélettel s utal a tökeátvitel nehézségeire is, aminek a fellendülés életrekeltésében számottevő szerep úgy sem juthat.

A pangás alatt növekvő racionalizálás a termelés kiterjesztését s így a fellendülést elősegíti ugyan, de az előállítási költségek olcsóbbodása nem minden esetben jelenti az árak esését s így a társadalom vásárlóképségének fokozódását. A racionalizálás előnyeit a fogyasztóknak is élvezni kell, amire nézve két határeset lehetséges, mégpedig: *a*) a többtermelő iparágak termékeik árát továbbra is magasán tartják s a piac kibővítése útján a felszabaduló vásárlóerő, mint nyereség nekik jut osztályrészül, ami a tőkeakkumulációját emeli, vagy *b*) a termelők nem képesek termékeik árszínvonalát tartani és a társadalom vásárlóerejének addig igénybevett részét leköti, miáltal a fogyasztók vásárlóerejének egyrésze felszabadul s a termelés kiterjesztése útján növeli a társadalmi gazdálkodás jövedelmét.

Az inflációs hitel az előrehaladott fellendülés alatt jut szerephez, ami a fogyasztók vásárlóképségét — az áremelkedés folytán — csökkenti s a vállalkozói nyereséget és a tőkeakkumulációt növeli. Különbözik a konjunkturaciklus lefolyására a kartellek termelés- és árszabályozó politikája is nagy befolyással bír.

A továbbiakban a konjunktúra és válságelméletek kapcsolatát ismerteti a szerző. Válságteoretikus — Smithtől kezdődőleg — igen sok volt, akik részben nagyon egyoldaluan próbálták a problémát megoldani. A termelési ágak közötti aránytalanság tana mellett, mely egyrészt a részleges túltermelést, másrészt a forgótőkének állótökévé való átalakulását, vagy a tőkejavak termelési ágai között fellépő aránytalanságot nyújtják a válság magyarázatául, kifejlődtek a fejlett túltermelési elméletek, valamint a fogyasztáshiánynak a jövedelemmegosztás egyenlőtlenségére alapított tana, mely egyfelől az egyszerű túltermeléssel, másfelől a tömegek fogyasztáshiányával (Sismondi) magyarázzák a válságot.

A konjunktúraelméletek kifejlődésénél három csoport különböztethető meg, ugymint 1. korai konjunktúraelméletek, melyek a gazdasági ciklusok változását felismerve, már nemcsak a válságok, hanem a pangás és fellendülés időszakainak okait is kutatták (S. J. Lloyd, M. Langton, Juglar); 2. a fejlett konjunktúraelméletek, melyek már a társadalmi gazdaság belső sajátosságában látják a gazdasági körforgás igazi rugóját, az elméletek a körforgás minden szakára kiterjedő részletes, rendszerint statisztikai kutatásokon alapulnak s a fellendülés, a válság és pangás időszakaim kívül ezen időszakokat már fázisokra is bontják (Sombart, Aftalion, J. Lescure, Schumpeter); 3. a modern konjunktúraelméletek, amelyekről már megemlékeztünk.

A hitelnek a konjunktúraelméletekre gyakorolt befolyását természetesen a konjunktúraelméletek is figyelembe vették. Ez a befolyás az infláció problémájában csúcsosodik ki, azaz: amikor a termelés párhuzamos emelkedése nélkül növekedik a hitel mennyisége, avagy: ha az ármozgalom a pénz oldaláról indul ki. A pénz- és hiteltechnika szempontjából csoportosított inflációk arany, papírpénz vagy hitelinflációk lehetnek, melyek azonban rendszerint együttesen lépnek fel. De csoportosítható akként is, hogy a járulékos hitel a magángazdaság, avagy az államhatalom útján kerül-e a gazdasági életbe s a termelés vagy a fogyasztás céljait szolgálja elsősorban. Ezek szerint van: 1. magángazdasági infláció és 2. államhatalmi infláció, melyek mindegyike lehet *a*) produktív és *b*) fogyasztási infláció. A konjunktúraelméletek szempontjából csupán a magángazdasági produktív infláció jöhet számításba, mely a termelés kiterjesztésében megnyilvánuló fellendülés alapja. Az előrehaladott infláció kikapesolandó az elmélet szempontjából, amikor is az ármozgalom már nem a termelés, hanem a pénz oldaláról ered. A monetáris konjunktúraelméletek

a currency theoryn alapulnak, amely — tudományosan — a pénz oldalán kereste a válságok okát. Az elmélet alapelve, korrekтивumokkal élve, helyes.

A hitelnek a konjunkturamozgalmaknál betöltött szerepét Spiethoff konjunkturasémáján nézve, megállapítható, hogy a „fellemlendülés nem a hitel, hanem a termelés oldaláról indul ki“ s mint-hogy „láttuk, hogy az áru- és jövedelemmegoszlás oldaláról indul ki a fellemlendülés“, ennek során szerephez jut a hitelkiterjesztés is, mely ármozgalmakat von maga után. A hitel és a termelés között tehát kölcsönhatás áll fenn. Ma már végcél gyanánt az árak stabilizálását szokták kitűzni, mely ugyan — abszolúte véve — nem lehetséges. Ez esetben a hitelmennyiség változatlan s a termelés részbeni olesóbbodása folytán a társadalmi vásárlóerő egy része más célokra szabadul fel. Ez az árstabilizálás csupán bizonyos határok között lehetséges s annak megközelítő kijelölése a konjunkturaelmélet és kutatás egyik legfontosabb hivatása.

Brunner Vilmos.

Kartell- und Konzernrecht des Auslandes. Herausgegeben von *Dr. Rudolf Isay.* (Berlin, Carl Heymanns Verlag) 1927.

I. *Leon Mazeaud: Die rechtliche Behandlung der Unternehmenszusammenfassungen in Frankreich.* X + 127 l.

II. *Fritz E. Koch: Grundzüge des englischen Kartellrechtes.*

III. + 60 l.

A kartelljogi kérdések nagy aktualitása indította Dr. Isay Rudolfot arra az elhatározásra, hogy gyűjteményes kiadásban sorozatosan közzéadja az irányadó országokban érvényben álló kartell-jogot. Az első kötetben, amely a francia jog ismertetését tartalmazza, Mazeaud az első részben behatóan ismerteti a vállalatok csoportosulásának alkotmányát és belső szerkezetét, majd pedig a munka második részében a kartellek jogcselekvényeinek büntetőjogi és magánjogi szabályozásáról beszél. Az idevonatkozó francia törvényhozásnak kiinduló pontját az 1810. évi „Code pénal“ 419. szakasza képezi: „Mindazok a személyek, akik a közönségben szándékosan elterjesztett valótlan vagy rágalmozó állítások, vagy az eladók saját árának túlkínálása útján, vagy ugyanazon árúknak vagy élelmiszereknek birtokosai között létesült oly csoportosulás (réunion ou coalition) útján, amelynek az a célja, hogy az árúk vagy élelmiszerek egyáltalán nem, vagy csak bizonyos áron adassanak el, vagy más tisztességtelen úton-módon élelmiszerek vagy árúk, vagy értékpapírok árának emelkedését, vagy süllyedését idézik elő és pedig azon áron felül vagy alul, amely a kereskedelem szabad és természetcs versenyéből állott volna elő, egy hónaptól egy évig terjedhető fogházzal és 500-tól 10.000 frankig terjedhető pénzbüntetéssel büntetendők.“ A code pénal-nak ez a szövege 1926-ig változatlanul maradt érvényben és a törvény különösen a nagy háború kitörése óta gyakran nyert is alkalmazást. 1926-ban a törvényhozás a fentidézett 419. szakaszt módosította és az új szöveg most a következőképpen hangzik: „Két hónaptól két évig terjedhető fogházzal és 2000-tól 100.000 frankig terjedhető pénzbüntetéssel büntetettik, aki: 1. tudatosan valótlan vagy rágalmozó tényeknek terjesztése által, vagy olyan ajánlatok által, amelyek az árfolyam zavarása céljából kerülnek a piacra, vagy maga az eladó által kivánt árának túlkínálása által vagy más tisztességtelen cselekedetek által; 2. vagy, aki akár sajátmaga egyedül, akár összeköttetés vagy csoportosulás útján behatást gyakorol vagy igyekszik gyakorolni a piacra, hogy ebből oly nyereséget érjen el, amely nem a kereslet és kínálat természetes jütékának eredménye és ezáltal közvetlenül vagy közvetítő személy útján az

élelmiszerek, áruk vagy értékpapírok árának mesterséges emelését vagy csökkenését idézte elő, vagy megkísérelte előidézni.“ Látjuk első pillantásra, hogy az új szöveg a régitől annyiban tér el, hogy az áremelés deliktumát egyedül ténykedő egyes személy is elkövetheti, viszont, hogy a törvény csak oly áremelést büntet, mely az abnormális nyereség előidézését célozza. Az áremelés deliktumának két tényálladási eleme van: az egyik az árak mesterséges emelése vagy csökkentése, a másik a túlzott nyereség. Látható a szövegből, hogy nemcsak a jogosulatlan áremelés, hanem a jogosulatlan árcsökkentés is büntetendő, aminek indoklására Raynaldy, a törvényjavaslat előadója a Kamarában a következőket fejtette ki: „Ha tőkeerős cég mások versenye alatt szenved, leszállítja az árat, hogy ezeket a versenytársait megsemmisítse. Az árat még az előállítási ár alá is leszállítja. A versenytársak egyideig igyekeznek ez ellen küzdeni, de a végén, amikor tőkeerejük kimerült, fel kell hogy a küzdelmet adják és eltűnnek, akár úgy, hogy felszívja őket a hatalmasabb cég, akár úgy, hogy egyszerűen tönkremennek, ekkor azután az erősebb egyedül marad a piacon és az árat saját belátása szerint állapíthatja meg. Ez az a klasszikus manőver, amely árcsökkentéssel kezdődik és áremeléssel végződik és amely alapot szolgáltat arra, hogy az árcsökkentés előidézőit éppen úgy kell hogy büntessük, mint az áremelés előidézőit.“ Természetes, hogy az ár befolyásolásának mesterségesnek kell lennie, amit Bokanowski kereskedelmi miniszter a szenátusban így magyarázott: „Ha az áremelés mesterséges és csak akkor, visszaélést képez. És annak a bizonyítékát, hogy mesterséges volt, annak az igazolása adja meg, hogy a cselekedet, amely az áremelést előidézte, kiesik a kereskedelmi tevékenység normális praxisából.“ A francia törvényhozás a code pénal alkalmazásában arra az álláspontra helyezkedik, hogy a termelők vagy eladók csoportosulását az árak szabályozása céljából általában megengedettnek ismeri el, mert — mint a semmítőszék előadója 1911-ben kifejtette — „Ha elvileg azt állítanók, hogy minden vállalati csoportosulás büntetendő, akkor egy tálba dobálnók azt, ami tisztességes és megengedett, azzal, ami veszélyes és tisztességtelen.“ Jó és megengedett csoportosulások a francia felfogás szerint azok, amelyek a termelés és kereskedelmi racionális szervezése által vannak igazolva. A párisi felebbezési bíróság kifejezetten kimondja egy 1891. évi ítéletében, hogy a büntetőtörvény nem alkalmazható, ha a vállalatok csoportosulása „egy iparág közös érdekeinek védelmét célozza“. A gronoblei felebbezési bíróságnak 1894. évi ítélete pedig megengedhetőnek nyilvánítja az olyan csoportosulást, amelynek tagjai „nem célozták áruik piaci árának túlfeszítését mesterséges hausse útján, hanem csak megakadályozták az árcsökkenést, amennyiben a verseny káros következményeit mérsékelik.“ Ennek az ítéletnek az eszménye azután állandóan viszatér a francia judikatúrában és legújabbban a semmítőszék 1921. évi ítélete is kimondja, hogy: „a törvénnyel nincs ellentétben az oly csoportosulás, amelynek célja nem irányul mesterséges áremelésre, hanem az oly árcsökkentés megelőzésére, amelynek az árak a verseny által alá voltak vetve.“ A megkülönböztető vonalat jóhiszemű és rosszhiszemű csoportosulások között a túlzott nyereség kritériuma adja. Garraud fejtegetése szerint: „A csoportosulás akkor büntetendő, ha tagjainak abnormális nyereségeket biztosít. Ellenben jó a csoportosulás, ha csak normális nyereségről gondoskodik.“ Érdekes a könyvnek Quénault főügyésznek 1845-ben tartott beszédéből adott idézete, amelyben Quénault azt mondja, hogy „az emberi képességet felülmulja annak a pontnak a megállapítása vagy definiálása, ahol a verseny megszűnik normálisnak lenni.“ „Kinek van joga“ — kérdezi Quénault — „kijelen-

teni, hogy valamely árunak ez vagy az-e a normális ára és így maximális vagy minimális árat megállapítani? A könyv szerzője szembehelyezkedik ezzel a felfogással és azt állítja, hogy a megengedhetőség keretének megállapítása emberileg lehetséges, feltéve, hogy a bíró az összes szempontokat figyelembe veszi. Szerinte a fontos az, hogy nem szabad egy csoportosulást csak azért elítélni, mert megváltoztatta azt az árat, amely a kereslet és kínálat szabad játékából állott volna elő, hanem azonkívül meg kell állapítania, vajjon az ár megfelelő volt-e, vagyis olyan-e, amelyet a normális és észszerű konkurrencia idézhetett volna elő. Az árnak észszerűnek, rendesnek és mérsékletesnek, vagyis, mint az 1887. évi Egyesült Államokbeli interstate commerce act mondja: „just and reasonable“-nek kell lennie. A szerző idézi az 1919. évi angol trust-bizottság jelentéséből a titkár fejtegetését, aki, miután a megfelelő ármegállapításnak nehézségét magyarázta, kijelentette, hogy kielégítő definíciót csak egy hasonlat segítségével tud adni: „Egy kocsmáros, akinél festők dolgoztak, pár üveg sört adott nekik. A sör már romlani kezdett. Amikor kérdezte őket, milyennek találják a sört, azt felelték: „Eppen jó.“ „Mit jelentsen ez?“ „Igen, ha a sör valamivel jobb lett volna, akkor ön nem adta volna azt nekünk. Ha még valamivel rosszabb lett volna, akkor nem birtuk volna meginni.“ Erre a hasonlatra hivatkozva mondja Dubois, hogy „az észszerű ár az, amelynél alacsonyabb mellett a termelők már nem adnak el és amelynél magasabban a vevők már nem vásárolhatnak.“ Mindenesetre joggal állapítja meg a szerző, hogy amikor a törvényhozás itt csak ismérveket szab meg, anélkül, hogy fix szabályokat állítana, oly kényes megbízást ad a bírónak, amelyről csak az mondható, hogy vannak fegyverek, amelyeket a törvényhozó szívesen kovácsol, amelyeknek a bíró által való kezelését azonban nem szívesen látja. A francia Kamarában Artaud képviselő a törvényes rendelkezést így jellemezte: „A törvényhozás azt mondja a vádlottnak: „Felakasztanak, ha megnemengedett nyereséget szedsz.“ A vádlott kérdezi: „Mikor megengedett és mikor meg nem engedett a nyereség?“ A törvényhozó ezt feleli: „Ezt magam sem tudom.“ Mazeaud abban konkludál, hogy az új törvény nem érinti a csoportosulásnak az árak szabályozására irányuló négyféle fajtáját: 1. olyanokat, amelyek forgalmon kívüli tárgyak árait, 2. azokat, amelyek ingatlanok árait befolyásolják, 3. az oly csoportosulásokat, amelyek oly tárgyak árszabályozására irányulnak, amelyeknek árát nem a kereslet és kínálat törvénye szabályozza, végül 4. az úgynevezett jó csoportosulásokat, vagyis azokat, amelyek tagjaiknak csak normális nyereségeket szereznek. Megállapítható, hogy az 1926. évi törvény nem vetett véget a vitáknak, amelyek a kartell-jog körüli mozognak. Vannak, akik „szabadság“ jelszava alatt a 419. szakasz eltörlését kívánják, vannak, akik a rendelkezés szigorítását óhajtják, végül egy harmadik csoport a csoportosulások közigazgatási ellenőrzését vagy legalább kötelező bejelentését követeli. Ily kötelező bejelentésre vonatkozó törvényjavaslat volt a Colrat igazságügyminiszter által beterjesztett javaslat, amely minden vállalati csoportosulásra, kartellre, koncernre, trustre nézve bejelentési kötelezettséget kívánt megállapítani, a törvényjavaslatnak ezt a részét azonban a Kamará törölte. A törlés indokolása az előadó szerint az volt, hogy a törvényhozás nem talált oly apparátust, amely a felügyeletre alkalmasnak bizonyult volna. Ebből az eszmemenetből kiindulva azután Antonelli képviselő 1924-ben újabb törvényjavaslatot terjesztett elő, amelyben azt javasolta, hogy állami bizottság alakíttassék, amely gazdaság-politikusokból, tisztviselőkből és kereskedőkből álljon, azzal a céllal, hogy ez a bizottság segítségére legyen a bírónak.

nak, aki sem a technikai képességek, sem a gyakorlati eszközök felett nem rendelkezik ahhoz, hogy a modern üzleti rendszerek állandóan váltakozó sokszerűsége mellett felfedezze a deliktumot és az ellen hatályosan küzdhessen. Eddigéig azonban ily törvényt nem hozott a francia parlament és így teljesen a bíróra van bízva a deliktum ismérveinek megállapítása. Végül az érdekes könyv ismerteti a kérdés magánjogi oldalát. A magánjogi judikatúra ugyanazcm a vonalon mozog, mint a hivatkozott 419. szakasz. Semmisék az oly csoportosulások, amelyek rosszaknak tekintendők, ellenben nem támadhatók meg, mint a semmitőszék 1921. évi október hó 6-iki ítélete kimondja: „az oly csoportosulások, amelyek célja nem mesterséges áremelésben áll, hanem amelyek csak annak az ársuhanásnak akarnak véget vetni, amelyet lokális verseny idéz elő.“ A különbség a büntetőjogi és magánjogi megítélés között csak az, hogy míg a 419. szakasz nem alkalmazható minden rosszindulatú csoportosulásra, mert ezek közül némelyik nem mutatja a deliktum tényálladási elemeit, addig minden rosszindulatú csoportosulás magánjogilag semmis, mert korlátozza az ipari szabadságot. Így például ingatlan tárgyakra vonatkozó kartellek lehetnek semmisék, ámbár sohasem büntetendők. Megemlítendő, hogy a magánjogi jogszolgáltatásban az ítékezés az esetek legtöbbszörében a megállapodás érvényességét ismerte el, már csak azért is, mert általánosságban a semmiségre rendszerint oly tagjai a csoportosulásnak hivatkoznak, akik ebből egy ideig hasznot húztak, később azonban, amikor maguknak kellene teljesíteniök, a semmiség kifogását érvényesítik. Amennyiben semmiség esete forog fenn, úgy a code civil 1382. szakasza szerint kártérítési kötelezettség is beáll.

A gyűjtemény második kiadványa dr. *Fritz E. Koch*-nak az angol kartell-jogról szóló munkája. Az angol kartell-jogot nem törvény, hanem kizárólag a „common law“ szabályozza, amely szerint a kartell „inlawful“, ha az „illegal restraint of trade“-t képvisel. A bírói határozatokból kell tehát megállapítani, hogy a common law mely feltételek esetén ismeri el egy kartell-szerződés érvényességét. A kérdés súlypontja a kartell-szerződés érvénye tekintetében annak eldöntésében fekszik, vajjon betartattak-e annak a határai, amit mint *reasonable*-t lehet tekinteni, természetesen ebben fekszik egyúttal a bizonytalansági tényező, amely az egész angol kartell-jogot jellemzi. A másik szempont, amelyre a jogszolgáltatás ügyel, vajjon a kartell-szerződés nem ütközik-e a „*public policy*“-be, mert ez veszélyben van akkor, ha az a lehetőség fenyeget, hogy a kartellből monopolium lesz, vagy ha a kartell arra irányul, hogy az árakat megnemegedett módon emelje. Csakhogy az angol bíróságok mindkét szempont fenforgását csak nagy óvatossággal állapítják meg. Amikor két vasúttársaság pool-szerződést kötött és az megtámadtatott, a bíróság érvényesnek ítélte a szerződést, mert: „tévhit, hogy a köz érdekében áll két társaságot addig uszítani egymás ellen, míg az egyik közülük tönkre megy. Ennek a harcnak az eredménye végeredményben csak a viteldíjaknak a végletekig való felemelése lenne.“ Egy másik híres perben, az úgynevezett „*Adelaide*“-perben kimondotta a bíróság, hogy sohasem járna a fogyasztókra valóságos előnnyel az, ha a termelő (adott esetben: bányatulajdonos) üzletét veszteséggel vinné, úgy hogy a nyereség attól függne, hogy a béreket a minimumra kell lenyomni. Hosszú időre a fogyasztók szenvednének azáltal, ha a termelő nem érne el megfelelő hasznot és a munkások nem élveznének megfelelő béreket. A bizonyítás terhe az angol jog szerint abban a tekintetben, hogy a szerződés *reasonable*, arra hárul.

aki a szerződés érvényességére támasztja igényét, ellenben a közérdek megsértését annak kell igazolnia, aki ezen a címen a szerződés érvénytelenségét állítja. Az angol viszonyok mellett természetes, hogy az egész judikatura a legmesszebbmenő mértékben védi a kereskedelem és ügyletkötés szabadságát. Jellemző a privy council-nek egy ítélete a shoe-perben. Itt arról volt szó, hogy cipőmegdolgozó gépeket eladó gyár fogyasztóival szemben kikötötte, hogy az illetők a 20 évre bérbeadott gépnek bérleti időtartama alatt semmiféle versenycég gépeit üzemekben nem használhatják. Úgy az első, mint a második fokú ítélet megállapította, hogy ebben az esetben a kereskedelem jogtalan korlátozásáról van szó, ellenben a privy council a szerződés fennállását mondotta ki a következő indokolással: „A társaságnak jogában állott gépeit eladnia vagy bérbeadnia olyan feltételekkel, amelyek neki megfeleltek vagy ha ezt jobban szerette volna, gépeit egyáltalában nem adni el. Eppen így a cipőgyáraknak jogukban állott bérbevenniök a gépeket vagy nem. Ha azonban a társaság arra határozza el magát, hogy a megtámadott feltételeket kiköti és ha a gyárosok arra határozták el magukat, hogy ezeket elfogadják, akkor ezek a feltételek kötelezőek.“ A jelenlegi jogi helyzeten felül ismerteti a munka a trust committee-nek 1919. évi jelentését és Sir John Macdonell-nek ezen jelentéshez kiadott megjegyzéseit, azonban sem a jelentés javaslatai, sem Macdonell proпозиciói eddig nem nyertek törvényerőt. Míg a bizottság javaslata az volt, hogy a board of trade kapjon bizonyos felhatalmazást a kartellek ellenőrzésére és visszaélések kivizsgálására és emellett kartell-bíróság létesíttessék, amely a board of trade javaslatára legmesszebbmenő vizsgálatot folytathasson le annak megállapítására, vajjon valamely kartell sérti-e a közérdeket, addig Macdonell javaslatai még messzebb mennek, mert ő odatendál, hogy általános statisztikai megállapítások és bizonyos termelő társaságok könyvvitele módjának és üzemeltetés-számításainak kötelező előírása által már eleve legyen megteremtve az alap ahhoz, hogy bármikor megállapítható legyen, vajjon és mennyiben forog fenn a gazdasági hatalmi pozíciókkal való visszaélés. Macdonell külön kartell-bíróságot kíván, amelynek bírái gazdaságpolitikusok lennének és a bíróság tagjait gyakran kívánja változtatni azért, hogy a bírák a gazdasági élet folyton változó viszonylataival szoros kapcsolatban legyenek.

A könyv aztán ismerteti a dominionok kartell-jogát. Az *ausztráliai* kartell-jog lényegesen szigorúbb, mint az angol common law, nevezetesen az angol joggal szemben bünteti az úgynevezett tisztességtelen versenyt, vagyis oly intézkedéseket, amelyek egymagukban törvényes cselekvények, azonban a saját érdekek védelmét és előmozdítását tisztességtelen módon szolgálják.“ Itt már működik héttagú bizottság, amely közérdekből vizsgálja az árképződést, a kereskedelem és ipar nyereségeit, stb., oly reformjavaslatok azonban, amelyek az ausztráliai parlamentnek messzebbmenő felhatalmazást kívántak a kartellek ellenőrzésére adni, praktikus eredmény nélkül maradtak. *Újzéland*-ban az 1908. évi törvény, amelyet egy 1922. évi törvény további intézkedésig meghosszabbított, felhatalmazza a kormányt a liszt, burgonya és egyéb élelmiszerek megfelelő voltának vizsgálatára. Életben van azonkívül az 1910. évi „commercial trust act“, amely bünteti az olyan trustot, amely nagyobb hasznot ér el vagy kíván elérni, mint a „fair and reasonable rate of commercial profit“, azonban úgy Ausztráliában, mint Újzélandban is eddig csak igen sporadikus esetekben indultak meg eljárások a törvény alapján. *Kanadában* a kérdést az 1923. évi „combines investigation act“ szabályozza,

amely egyike a legérdekesebb, talán legmodernebb kartell-törvényeknek. A törvény szerint „combines“ minden oly csoportosulás, amely a köz (fogyasztók, termelők és mások) érdekei ellen vét, vagy alkalmas véteni, vagy az összesség kárára van vagy lesz. Az ily combines-ek törvénytelenek és semmiek és ezenkívül büntető szankció alá esnek. Van külön kartell-hatóság, amely vagy hivatalból, vagy a kormány javaslatára, vagy 6 kanadai állampolgár indítványára vizsgálatot indít a combines ellen és a kormány a vizsgálat eredményét közzéteszi. Azonkívül — és ez talán a legérdekesebb intézkedése a kanadai törvényhozásnak — egy 1925. évi törvény a kormánynak a következő jogokat adja: ha a Board of Trade and Industries a miniszternek jelenti, hogy valamely ipar, amely maximális védvámokat élvez vagy túlzottan magas árakat számít fel, vagy oly módon működik, amely a kereskedelem szabadságának a közre káros korlátozását vagy monopóliumot céloz, úgy a miniszter ezt a jelentést azonnal tartozik a hivatalos lapban közzétenni. Ha a board legkorábban 6 hét múlva és legkésőbb 6 hónap múlva nem jelenti, hogy az illető ipar megfelelő intézkedéseket tett arra, hogy beszüntesse a megrótt hibákat, ez esetben a kormányzó a hivatalos lap közzététele útján a maximális védvám helyébe a tarifális minimális védvámot léptetheti.

Végül a munka összehasonlítást nyújt az angol és a német jog között és arra a megállapításra jut, hogy nincs oly lényeges elvi ellentét az angol és német jog között, mint azt általában gondolják.

Eber Antal.

A. C. Pigou: The Economic Position of Great Britain. Published by the Royal Economic Society and the London & Cambridge Economic Service (Special Memorandum No. 23. 1927 július 29.).

Ez a tanulmány *Nagy-Britanniának* a háború utáni, főként az 1924—26. évi gazdasági helyzetéről nyújt teljes áttekintést azokkal a hatalmas számadatokkal, melyeket szerző felsorakoztat úgy a népesedésben beállott változások, valamint a gazdasági élet különböző ágazataira vonatkozólag. Különös értéket kölcsönöz a munkának az, hogy a jellemző számadatok minden esetben közvetlenül a háború kitörését megelőző idők adataival nyertek összehasonlítást. Így a békebeli állapotokhoz képest bekövetkezett eltolódásokról is képet nyerünk. A szerző egyrészt az 1921-es census eredményeire, másrészt a *Balfour*-bizottság, *Bowley* professzor, továbbá *J. Stamp* s még néhány kiváló gazdaságpolitikusnak — egyéb, a közgazdasági helyzetre vonatkozó — közléseire támaszkodik.

Elsősorban igen értékes adatokat közöl a népesedésre vonatkozólag, melyekből kétségtelenül meg lehet állapítani a háború romboló hatását. Az 1921-ben megejtett census szerint *Angliának* és *Walesnek* kereken 18 millió férfi és 19.8 millió nő lakosa volt. A 37.9 milliót kitevő összes népesség 1911-hez képest csak 1.8 millió szaporulatot mutat, ami 4.93%-os tízéves emelkedésnek felel meg. A női nem arányszáma a férfi nemhez képest, 1911-hez viszonyítva feltűnő emelkedést jelez és 1068:1000-ról 1096:1000-re emelkedett. A 20—65 korhatárok közötti úgynevezett kereső népességnél még nagyobb az aránytalanság, amennyiben a 6.7%-os férfi szaporulattal szemben 11.2%-os női szaporulat állott elő. A nők száma 1000 férfire vonatkoztatva a korhatárokon belül 1096-ról 1141-re emelkedett.

A census adatai szerint 1911-től 1921-ig terjedő évtized alatt a férfi nem átlagos életkora 28-ról 29.9 évre javult, a női nemé pedig 29.1-ről 31.2 évre emelkedett.

A későbbi 1926-os adatok szerint a 15—45 év közötti férfiak számában a háború előtti időkhöz képest lényegileg alig történt változás, csupán a korhatárokon belül jött létre bizonyos eltolódás. Jelenleg a nagyobb rész a 25 éven aluli kategóriába esik, míg a *kisebbit* rész 25 és 45 év között van. Csak a 45 éven felüli 1926-os adatok mutatnak némi emelkedést. A produktív korú férfiak számában az egész növekedés a 45—65 korhatárok között következett be, világos bizonyítékát szolgáltatván annak, hogy a fizikai szervezetet illetőleg a népesség átlagos kvalitása hanyatlott. E korhatárok között előállott változás részben a korábbi évtizedek halálozási arányszámának esésében, részben a fiatalabb korú férfi nemnek a háború alatt bekövetkezett erősebb halandóságában leli magyarázatát.

Ugy a háború, valamint az azt követő bizonytalan gazdasági helyzet igen erősen érezteti hatását és a különböző foglalkozású népességben nagy eltolódásokat hozott létre. Itt azonban sokkal nehezebb az összehasonlítás, mivel az alkalmazottak a munkaadó által üzött szakmában mutattnak ki, tekintet nélkül arra, hogy mivel foglalkoznak, tehát nem a rendes foglalkozási ágak szerint osztályoztatnak. Tény azonban az is, hogy a szakmákban, illetve az iparágakban beállott változások sokkal jellemzőbbek az ország mindenkori gazdasági helyzetére és így érthető, hogy a fősúly erre helyeztetett.

Leginkább érzékeltethetők a szakmákban beálló változások, ha azokat két külön kategóriára osztjuk és pedig a *hanyatló* foglalkozási ágakra és a *terjeszkedő* vagy gyarapodó foglalkozási ágakra. Az előbbiekhöz tartoznak a *mezőgazdaság*, a *pamutipar*, a *ruhakészítő* ipar, az *építkezési* szakma és végül a *magánalkalmaztatás*. A terjeszkedő foglalkozási ágak: a *szénbányászat*, a *kémiai ipar*, *vas- és acélgégyártás*, *gép- és hajóépítési*, *automobilipar*, *elektromos eszközök gyártása*, *közszolgáltatási művek*: mint *gáz*, *villany*, stb., *vízművek*, *vasút*, *hajózás*, *nemzeti kormányzat*, *helyi kormányzat*.

Az itt felsorolt foglalkozási ágakban az 1911- és 1921-ben elhelyezkedést találó munkások száma helyett csupán az 1911-hez képest százalékban bekövetkezett apadást vagy növekedést fogjuk megadni, mely talán még élénkebben fogja illusztrálni a tízéves periódus alatt bekövetkezett változásokat. A hanyatló foglalkozási ágak 5—52%-os csökkenést mutatnak. Figyelemreméltó hanyatlás következett be a mezőgazdaságban. Itt foglalkoztatottak száma 14%-kal, az építőiparban pedig 12%-kal esett. Legnagyobb a hanyatlás a ruhakészítő iparban, melynek intenzitása felére hanyatlott, a foglalkoztatottak száma pedig 52%-kal csökkent. Tiszta képet azonban csak úgy nyerhetünk, ha ezzel szemben a terjeszkedő ágakban bekövetkezett változásokat is feltüntetjük, melyekből megállapítható a terjeszkedés rendkívüli volta. A *szénbányászatban* 17%, a *hajóépítőiparban* 39%, az *acélgégyártásban* 44%, az *automobil iparban* 101%-os emelkedés észlelhető, ami kétségtelenül a háború következtében állott elő. De jelentékeny százalékos emelkedést találunk a foglalkoztatottak számában, a vasúti (21%), a hajózási (34%) szolgálatban is. A nemzeti és a helyi kormányzatban 56—56% növekedés mutatkozik.

A munkanélküliség ellen biztosított munkások számában beálló változásokra vonatkozó adatok szerint *Nagybritannia* és *Észak-Irországra* nézve 1913 közepétől 1926 közepéig az építőiparban 12%-os (90.000) növekedést találunk. Ez egyike azoknak az iparágaknak, melyek 1921 óta is erősen hanyatlottak. Csökkenés mutatkozik az idevonatkozó adatoknál a szénbányászatban 2,2%

(28.000), a vas- és acélöntődékben 7.9% (53.000), a nemzeti kormányzatban 15.7% (28.000), a vasúti szolgálatban 15.9% (30.000), a helyi építésben 17.1% (46.000).

A Balfour-bizottság a munkanélküliség leggondosabb vizsgálata révén megállapította, hogy a legsúlyosabb depresszió azokban az ipar- és foglalkozási ágakban volt érezhető, amelyek vagy kapcsolatosak vagy pedig függő helyzetben vannak a vas- és acéltermelő és feldolgozó iparral. A hajóépítéssel, vas-, acél- és gépiparral, valamint a vas- és szénbányászattal kapcsolatban levő iparágak béreiben 1924-ben hanyatlás állott elő, mely azután a munkanélküliek szokatlan percentuális emelkedésére vezetett.

1924 közepétől 1925 közepéig a munkanélküliek átlagos arányszáma a hajóépítő iparban 30%, a hajózásban 20%, a dock és kikötő szolgálatában 38%. A munkanélküliségre vonatkozó fentebb idézett magas percenteket az említett iparágaknak a háború alatti abnormális fellendülésével, a munició termeléssel, a hajózással és ezeknek a háború utáni éppoly rohamos csökkenésével kell összekapcsolni.

Ezekkel a magas percentuális alakulásokkal szemben, a bel-földi szükségletek fedezésére szolgáló iparágakban (építő-, kő-, cement- és téglapár) a munkanélküliség százalékos arányszáma jóval az átlag alatt maradt. Ugyanez áll a nyomda- és papíriparra, továbbá a közszolgálati művekre (gáz, villany, vízművek stb.) és az elosztó kereskedelemre is. Mialatt tehát a háború által felduzzadt iparágak leépítése folyik, más ipar- és foglalkoztató ágakban a helyreigazítás munkája lassan és fokozatosan előrehalad.

Pigou szerint, sokkal nehezebb tiszta képet kapni *Nagy-Britannia* jövedelmét illetőle, mivel a relatív számadatok nem tájékoztatnak eléggé s csak bonyolult becslési eljárással lehet megközelítő képet kapni az ország valódi tiszta jövedelméről. *Nagy-Britannia* és *Észak-Irország* pénzben kifejezett bevétele 1911-ben 2.026, 1924-ben 4.188 millió font sterling volt. Ezekben a számadatokban azonban olyan tételek is befoglaltatnak, melyek nem képezik az igazi jövedelmet és így abban nem is szerepelhetnek. Ezek levonása után cca. 90%-os gyarapodást mutat ki 1911-el szemben. Ez a bonyolult becslési eljárással megállapított összeg egyik irányban sem enged meg 5%-nál nagyobb eltérést.

A pénz vásárló erejében, értékében beállott változásokat is számítva, abszolút értelemben véve, az összes jövedelem csupán 2%-kal emelkedett, de ugyanekkor 5%-os csökkenés állott elő a fejenkénti jövedelemben. Ez az esés a háborús viszonyok folytán a külföldről beáramló valódi jövedelem csökkenéséből származik.

A munkanélküliek számában beálló változás és a kereső népesség növekedésének viszonyát vizsgálva kimutatja, hogy 1924-ben a külön munkanélküliek száma 1913-hoz képest 800.000-re emelkedett, mialatt a produktív korú népesség cca. 900.000-rel szaporodott, amiből következik, hogy a jelenleg alkalmazást találó személyek száma lényegileg ugyanaz, mint a háború előtt volt. A pótlólagos alkalmazható népesség és a pótlólagos munkanélküliség tehát körülbelül egyensúlyban tartják egymást. 1924-ben a bérkeresők munkabérekben körülbelül az otthon előállott valódi nemzeti jövedelemnek 44%-át kapták, ellentétben az 1913-ban kapott 43%-kal. A fejenkénti jövedelem tehát lényegileg változatlan s a különbség statisztikailag is jelentőségnélküli. Mindent összevetve a több oldalról megejtett analízis eredményeinek összehasonlítása után, a szerző arra a következtésre jut, hogy az átlagos munkabérkereső, dacára a rövidebb munkahétnek, valamivel többet keres, mint a háború előtt.

Az évi megtakarítás hozzávetőleges becslés szerint 1911-ben

330 millió font sterling, melyből 100 millió font sterling külföldön fektetett be. Ezzel szemben a Colwyn-bizottság számítása szerint 1924-ben a teljes megtakarítás 500 millió font sterling volt, melyből 194 millió font sterling további befektetésre, üzleti beruházásokra fordított. Alakában 450 milliót vesznek fel, mint minimális és 500 milliót, mint maximális megtakarítást. Így a teljes megtakarítás 1911-el szemben az összes nemzeti jövedelem 16%-éről 10—12%-ra esett. A belföldi befektetésre számt összeg az otthon előállított jövedelem 12%-áról 10%-ra hanyatlott vissza.

Közvetlen a háború előtti esztendőkből a megtakarítást 380—400 millió font sterlingre becsülik. Ez az 1925-ös árnívók mellett 600—650 milliót érhetne el. Valójában azonban az 1925-ös megtakarítás ezeket az értékeket nem érte el és cca 25%-kal, azaz 150 millió font sterlinggel marad alatta.

Nagy-Britannia közgazdasági helyzetét jellemző eddigi adatokon kívül kiegészítésül még fontos adatokat közöl az import- és exportkereskedelemre nézve is, melyekből megállapítható, hogy mialatt az importban lényeges változás nem következett be és az valamivel a háború előtti nívó felett mozog, addig az export lényegesen hanyatlott. Más a helyzet azonban akkor, ha az exportot a világexporthoz viszonyítjuk. A világ-export font sterlingben számítva 1913—1924 között ugyanis 4.035 millióról 5.209 millióra, vagyis 31%-al emelkedett és a britt export aránya a világ-exporthoz képest, 13%-ról 14%-ra javult fel. Más számítások szerint azonban a britt-exporttal kiegészített világ-export 4.365 millió font sterlingről 5.700 millióra s a britt-export aránya 13½%-ról 16½%-ra emelkedett. A világ-exporthoz viszonyítva *Nagy-Britannia* pozíciója tehát valamivel erősebb, mint volt a háború előtt.

Sipos Sándor.

Ungarisches Wirtschafts-Jahrbuch. III. Jahrgang: 1927. Herausgegeben v. Dr. Gustav Gratz, verantw. Red. Dr. Gustav Bokor. Budapest, 1927. — 374 l.

A nemzetgazdaságoknak a világgazdaságban való összefüggése, melyet a háború egy időre megszakított, mind határozottabb formában kezd újra kialakulni, a népeket összefűző gazdasági kapcsolatok mind sűrűbbekké válnak. Ilyen körülmények között valóban mindennél fontosabb feladata közgazdasági irodalmunknak, hogy a külföldet hazánk gazdasági helyzetéről állandó és szakszerű információkkal lássa el. Ezt a célt tűzte maga elé az *Ungarisches Wirtschafts-Jahrbuch*, s harmadik, az előzőeknél jóval terjedelmesebb kötetének megjelenésével megállapíthatjuk, hogy funkcióját mind kitűnőbben teljesíti. Gazdasági életünk 1926. évi különböző életmegnyilvánulásainak tömör rövidséggel, de legtöbbször élvezetes könnyedséggel is megírt jellemzését legjobb szakembereink adják, ténybeli adatok ismertetésével ügyesen kötve egybe problémáink érintését s egy-egy önként adódó suggerációt. De nemcsak az információt kereső külföldi tudományos vagy gyakorlati közgazda találja itt meg gazdasági életünk alakulásának hű képét, hanem az igen ügyesen csoportosított s objektív, egységes képbe összeolvadó évkönyv a hazai közgazdaság munkásai részére is szinte nélkülözhetetleneknek mondható s csak az lenne kívánatos, hogy a műveltebb nagy közönség körében is elterjedve itthon is hozzájáruljon a mai Magyarország helyzetének és problémáinak komoly megismertetéséhez. Örömmel kell fogadnunk a szerkesztők azon bejelentését, hogy az évkönyv anyagát angol nyelvű kézikönyv formájában is megjelentetik, kétségkívül erősítve ezzel helyzetünknek az angol nyelvű népek körében való megértését s velük való kapcsolataink elmélyítését.

Ami a könyv felépítését és a cikkek csoportosítását illeti, a kötet *Gratz Gusztáv* rövid, politikai és alkotmányjogi fejlődésünkről szóló tanulmányával kezdődik, azután *Kovács Alajos* a népeességről, *Nagy Iván Edgár* a mezőgazdaságról, *Konkoly-Thege Gyula* mezőgazdasági termelésünkről s értékesítési válságáról, *Farkasfalvy Sándor* a gyáriparról, *Hubert Ernő* a széngazdaságról, *Alliquander Ödön* az ércbányákról és vaskohóról, *Szurday Róbert* a magyar textiliparról, *Meszlényi Róbert* a kartellekről ír. *Kádas Károly* 1926. évi külkereskedelmi mérlegünket, *Ferenczi Izsó* pedig különösen értékes összefoglalásban újabb kereskedelmi szerződéseinket elemzi. *Kemény Dezső* általános képet ad a kereskedelmi élet eseményeiről, *Kovalóczy Rezső* a gabonatözsde, *Wertheimer Adolf* az értéktözsde 1926. évi adatait nyújtja. Ezután a közlekedési intézmények sorsának fejtegetése következik: *Strowski Lajos* a vasutakról és gépkoesi ügyekről, *Jármay Elemér* a folyamahajózásról, a kormánybiztosság az új budapesti kikötőről, *Quastler Vilmos* Fiuméről és a tengeri kereskedelemről, *br. Szalay Gábor* a posta, telefon és rádióról számol be. Az államháztartás helyzetét *Kállay Tibor*, a magyar adórendszert *Lénárt Vilmos* ismerteti. A nemzetközi fizetési mérlegünkről *Szigeti Gyula*, a Nemzeti Bankról *Quandt Richárd*, a pesti pénzüzetekről *Eber Antal*, külföldi kölcsöneinkről *Makai Ernő*, a magyar hitelviszonyokról *Pásztor Miksa*, az ipari hitelről *Fenyő Miksa*, a valorizációról *Teleszky János* ír. A biztosítási ügygel *Kutasi Elemér*, míg szociálpolitikai haladásunkkal, valamint a munkabér és életszínvonal kérdéseivel *Pap Dezső* foglalkozik, *Fazekas Oszkár*nak az ipari jogvédelemről írt cikke után *Mann Mihály* az építkezési tevékenységről, *Lieber Endre* a budapesti lakásépítkezésekről s végül *Tausz Béla* a magyar gyógyfürdőkről és idegenforgalomról számol be.

A cikkek címeinek felsorolásából látnivaló a gazdasági helyzetkép felépítésében követett módszer és sorrend helyessége, a cikkek terjedelmének arányossága is mindig megfelelő. A szerzők nevei viszont bizonyítják, hogy a szerkesztőknek az egyes kérdésekben mindenütt sikerült elismert tekintélyeinket szólaltatni meg. Még megemlíthetjük, hogy a kötet általános jellemvonása a statisztikai adatok bősége, a szöveg között a legújabb konjunktúra-kutatás elvei alapján készült ábrákkal. N. D.

Lortsch Charles: La Hongrie Economique et les Intérêts Français en Hongrie. Paris, Marcel Giard Edit. 1927. 178. pp.

Georges Blondel, a párisi École des Sciences Politiques híres tanára, igen érdekes előszót írt *Lortsch* könyvéhez. Rámutat Magyarország fontos történelmi szerepére, melyet az európai egyensúly kialakulásában évszázadokon keresztül játszott annak következtében, hogy a tehetséges magyar nemzet országának centrális fekvésű pozícióját a Duna medencében egy évezreden keresztül meg tudta tartani. A magyarok a hosszú háborúskodások alatt, miközben megvédték a nyugati kereszténységet a keleti veszedelmektől, megőrizték nemzeti önállóságukat, nyelvüket és jelentőségteljes nemzeti kulturát és irodalmat alkottak. A világháború „terribles consequences”, rettenetes következményekkel járt erre az országra nézve, írja *Blondel*, de — néhány költői visszaemlékezés után, melyekben magyarországi utazásainak szép emlékeiről szól — mégis úgy látja, hogy Magyarország új helyzetében is biztosítani tudja jövőjét. Rámutat arra, hogy „az olaszok és az angolok már felismerték és ki is használják Magyarország közgazdasági fejlődése által nyújtott üzleti lehetőségeket, tehát

Franciaország sem maradhat el és be kell bizonyítani a magyar népnek, amely amúgy sem gyűlöli a franciákat, hogy mi megértjük a közgazdasági nehézségeket, amelyekkel Magyarország jelenleg küzd és hogy mi nem vagyunk semmiféle ellenséges érzülettel vele szemben, sőt szívesen meg is bocsátjuk Magyarországnak azt, hogy kissé rosszul volt orientálva a néhány évvel ezelőtt lefolyt események során.“

A fentieket szinte szó szerint idéztük Professor Blondel előszavából, mert jelentőségteljesnek tűnik fel előttünk ennek a nagy tekintélyű tudósnak ilyen nyílt állásfoglalása — még pedig szigorúan tudományos objektív alapon — mellettünk. Az utolsó sorokban valószínűleg a világháború felelősségére, illetve Magyarország szerepére céloz, nem tudjuk azonban, hogy egyáltalán van-e valami megbocsátani való akörül, hogy Magyarország becsületesen kitarzott a szövetségesei mellett.

Lortsch könyvét objektív történelmi bevezetéssel kezdi, melynek során arra az igen jelentős megállapításra jut, hogy „Magyarország csak a XVIII. század első felében lett nemzetiségi állammá“; a cseh, szerb és román történészek, közgazdászok és statisztikusok meglepetéssel olvashatták ezeket a végül már külföldi tudósok által is elismert megállapításokat. A megboldogult Buday László professzor könyveinek alapján ismerteti a trianoni békeszerződés „rettenetes következményeit“, melyeknek során hű pontossággal nem mulasztja el felsorolni azt, hogy az elszakított 3.5 millió magyarság, mely az egész magyar népnek egyharmadát teszi ki, legnagyobb részt a mostani határok melletti területeken egységes elhelyezkedésben él. Az Általános Részben ismerteti a mai közjogi helyzetet, a háború utáni események megemlítése után a pénzügyi újjáépítés eredményeit, a költségvetés egyensúlyát, a Nemzeti Bank működését, az új pénzrendszer bevezetését és a pengő értékállandóságát vázolja.

A könyv második része külön fejezetekben foglalkozik a mezőgazdasággal, az iparral és a kereskedelemmel. Igen gazdag és pontos statisztikai adatokkal vannak felszerelve az egyes fejezetek, a Statisztikai Hivatal adatai, a Pénzügyi Hivatal központi jelentéseinek kimutatásai a gazdasági élet egyes ágainak megvilágításánál igen tekintélyes szerephez jutnak, úgy hogy a könyv valóban tiszta, áttekinthető keresztmetszetet ad a magyar közgazdaságról.

Egyes tévedésekre és hibákra — vagy talán inkább mondhatnók hiányokra — azonban rá kell röviden mutatnunk. Lortsch adatai a jelenlegi földbirtokeloszlásról helytelen képet adnak. Az író 1895-ös adatok alapján közli, hogy 16 millió holdból 6 millió a nagybirtokosok tulajdonaként mutatkozik és 4 millió hold holt kézi birtok volt. Ezek után ismerteti ugyan a földbirtokreformot és azt is közli, hogy annak következtében a kisbirtokosok számaránya 46.5%-ról 50.2%-ra emelkedett, azonban nem közli a többi adatokat és így az olvasó nem tudhatja, hogy szemben az 1895-ös állapottal már csak 5 millió hold esik a nagybirtokra és a holtkézi tulajdonra. Professor Blondel az előszóban meg is említi, hogy Magyarország fejlődését bizonyos tekintetben a földbirtokeloszlás egészségtelen aránya hátráltatja. Továbbiakban, például a dohányjövődék bevételeit 1926-ban csak az összes állami bevételek 5%-ára teszi, valóságban ez az állami üzemek hozzáadása mellett bruttó 12% nettó 7%-nál többet tesz ki. A szénfogyasztást 8 millió tonna helyett 9 millióra becsüli és olyan véleményről számol be, hogy a rudóbányái vasbányánk néhány év múlva kiapad, tudomásunk szerint a helyzet sokkal biztatóbb.

Nem tudunk egyetérteni Lortschal azokban a következtetésekben, amelyeket az egész magyar iparra von. Véleménye

szerint a magyar iparok „souffrent d'un déséquilibre“ és nem minden tekintetben életképesek. Éppen a könyvben közölt gazdag statisztikai adatok alapján látjuk bebizonyítva azt, hogy a magyar iparnak csak egy része van túldimenziálva a területi veszteségek következtében, míg a többi iparok, nevezetesen a textilipar, nemcsak hogy természetesen (hiszen nyersanyagszükségletüknek legnagyobb részét itt az országban szerzik be), hanem erősek, fejlődésképesek és megállják a versenyt a külföldi iparokkal szemben is. Nyugatról, különösen a nagyiparos államokból gyakran hallunk ilyen és hasonló vádakat, hogy a magyar ipar mesterseges, életképtelen, de a genfi Világgazdasági Konferencia is kénytelen volt elfogadni a magyar delegáció argumentációját, mellyel bebizonyította ennek ellenkezőjét. Nagy nemzeti érdekeket tekintetbe véve pedig mindenkinek el kell ismerni, hogy Magyarországnak az iparosodás, *conditio sine qua non*, hogy kenyérhez juttathassa szaporodó lakosságát és ha nem akar visszasülyedni alacsonyabb kulturfokra, akkor közgazdasági életét az iparosodás segítségével teljesebbé, erősebbé kell tennie. Az kétségtelen, hogy a külföld, különösen a nyugati államok és Amerika a magyar közgazdaságot gyakran helytelen keresztmetszetben látja, ezért a felállítandó Ipari Jelzálogbank egyik hivatása lenne, hogy a nyugati államokban, ahol a kötvényei forgalomba kerülnek, tehát azokkal közvetlen kapcsolatba kerül, megfelelő formákban a magyar iparok helyzetét, életképességét, fejlődésének irányait bemutassa, hogy a nagy gazdasági harcban helytelen információkkal ne lehessen ellenünk hangolni a közvéleményt.

Buday Kálmán.

Győri Imre: Pusztuló nemzedék. Budapest, Légrády-kiadás, 1927. 163. l.

Nyilván ujságírótól való ez a könyv, melyhez *Rákosi Jenő* írt előszót. A szerző a bevezetésben elmondja, mely cél vezette könyvének megírásánál: „Ennek a könyvnek a megírásánál azt a feladatot vállaltam, hogy megvilágítsam a magyarországi gyermeknyomor belső látképét és rámutassak gyermekvédelmi berendezkedésünk fogyatékoságaira. Adataimat kivétel nélkül a legközvetlenebb forrásból és a legilletékesebb tényezőktől szereztem, a nyomortanyákat pedig, amelyeknek ajtaját az olvasó előtt feltárom, a gyermekrendőrséggel és gyermekvédelmi intézményeink vezetőivel magam jártam végig. Jóhiszeműen sem tévedhetek tehát, amikor megállapítom és statisztikai adatokkal bizonyítom, hogy az összes kultúrországok között Magyarországon van a legtöbb nyomorgó, a legtöbb tuberkulotikus és a legtöbb züllésnek induló, vagy már elzüllött gyermek“. Győri bizonyítékait nem száraz tudományossággal hordta össze, hanem sötéten színelt riportokat sorakoztatott egymás mellé és megszólaltatta a magyarországi gyermekvédelem gyakorlati szakembereit is, hogy megvilágítsa a törvényes intézkedéseknek fonákságait és hogy felrázza a fővárosban meghúzódó nyomort nem látó közvéleményt tudatlan, vak közönyéből. Munkája nem a céhbéli tudományosság módszereivel van megírva, mégis tény, hogy rég hagyta el a magyar sajtót ilyen szociálpolitikai könyv, amelynek különös érdeme, hogy az „elhagyott gyermek“ közigazgatási jogi fogalmának sürgető tisztázása mellett is síkra száll. Kívánatos lenne, hogy törvényhozók, városatyák, közigazdák, közigazgatási férfiak, művelt nagyközönség: ha nem rettennek vissza a valóságtól, ha ismerni akarják a megdöbbentő nyomort, amely utcáinkban vagy mögöttük honol, ha nem riadnak vissza szívfaesaró tényektől: olvassák el Győri Imre könyvét és cselekedjenek.

Targa István.

Folyóiratok szemléje.

Archiv für Sozialwissenschaft und Sozialpolitik.

Band 58. I. Heft. 1927.

Prof. Dr. Carl Schmitt: Der Begriff des Politischen. — *A. Mendelssohn-Bartholdy: Europa in Afrika.* — *Prof. Schulze-Gaevernitz: Die geistesgeschichtlichen Grundlagen der Angloamerikanischen Weltsuprematie II. Die Wurzel der Demokratie.* Sch. G. professzor előbbi dolgozatának folytatása és befejező része. E tanulmánya keretében elsősorban a kvékerekkel és baptistákkal foglalkozik, mint akik az amerikai demokráciának alapvonását adják. *William Penn*, a nagy kvéker már 1693-ban gondolt az amerikai államszövetség megalkotására és a népszuverénitás, szabadság, és egyenlőség eszméi közül a szabadságét a gazdasági életre is alkalmazhatónak nyilvánította. Szerző szépen fejti ki a gondolat evolúcióját annak végső stádiumáig, a pacifizmusig, amely nem más, mint az emberiség jobb jövőjébe vetett hit. Maga a demokrácia vallása, mint azt Szerző mondja, a népnek Isten kegyelméből léteben tehát „isteni” jellegén nyugszik. Foglalkozik az Egyesült Államok alkotmányának az egész világra gyakorolt hatásával, ahol arra a megállapításra jut el, hogy a föderatív állameszme is vallási alapokra vezethető vissza, nevezetesen a kvékerek amaz elvére, hogy a háború csak az államszövetségi kormányformával kerülhető el. — *Dr. E. J. Gumbel: Ein Mass der Konzentration bei pekuniären Verteilungen.* — *H. Fehlinger: Die Wirksamkeit der Mindestlohnausschüsse in Grossbritannien.* — *F. Oppenheimer: Gesellschaft und Staat. Studie zu der Methodologie Fritz Sandres.* — *Prof. Dr. Fritz Sander: Erwiderung auf F. Oppenheimer's Studie.*

Band 58. II. Heft. 1927.

Prof. A. C. Pigou, Cambridge: Preis und Produktionstabilisierung in einzelnen Produktionszweigen. Az árstabilizáció mellé a termelés stabilizációjának fogalmát állítja, ismertetve azokat a módozatokat és eszközöket (mint például készletek felhamozása előrelátható rossz termések következményeinek elkerülésére) amelyek alkalmasak arra, hogy az árszint eltolódásától megmentsék a közgazdasági életet és annak ütemét egyenletesebbé és szabályosabbá tegyék. — *J. Schumpeter Bonn a. Rh.: Zur Einführung der folgenden Arbeit Knut Wicksells.* — *Dr. Knut Wicksell, Lund: Mathematische Nationalökonomie.* A francia *Bertrand* és az angol *Bowley* matematikusok munkáira támaszkodva regisztrálja a matematikai iskola újabban elért eredményeit. Arra a következtetésre jut, hogy a matematikát, mint önálló tudományt nem lehet a közgazdaságtanba bevonni, csupán a matematikai formulákat, mint gondolkozást megkönnyítő és következtetéseket megrögzítő és szemléltető eszközöket lehet felhasználni tudományunkban. A matematikai közgazdaságtannak tehát csupán ily értelemben lehet létjogosultsága. Bevonja továbbá vizsgálatai körébe *Cournot*, *Walras* és *Edgeworth* munkásságát. E tudósok közül *Cournot* érdeme különösen az, hogy — mint arra újabban *Robert Sacht* a monopolokról írott szép monográfiájában reámutat — a monopolór helyzetét az áralakulás szempontjából feltárta. Amit az amerikaiak és *Edgeworth* e téren alkottak, az már nyersen bár, de régen meg volt a franciáknál. És hogy mennyire nem tudtak az angolok és amerikaiak egész újat és eredetit adni, azt legjobban bizonyítja az *Edgeworth—Bowley—Marshal* által felállított indifferenciális vonalak és síkok elmélete, amely különböző alakban bár, de a fentemlített szerzők mindegyikénél feltalálható. — *F. C. Endres: Soziologische Struktur und ihr entspre-*

chende Ideologien des deutschen Offizierkorps vor dem Weltkrieg. — Dr. Paul Schrecker: *Wirtschaftlicher Machiavellismus.* — Dr. Th. Geiger: *Die Gruppe und die Kategorien Gemeinschaft und Gesellschaft.* — Dr. Frieda Wunderlich: *Die Arbeitszeitbestimmungen im Entwurf eines Arbeiterschutzgesetzes.* — M. Jaffé: *Gedanken zur venetianischen Geschichte.* Velencének a koraközépkori köztársaságnak sajátlagos államformájával foglalkozik előbb, majd kimutatja azokat az összefüggéseket, amelyek a velencei lakosságnak a történelem folyamán kifejlődött lelki alkata és a velencei középkori hegemonia között oly kézenfekvők. Velence a tengerek felett gyakorolt szupremáciáját és ezzel együtt nagy anyagi jólétét akkor vesztette el, amidőn a tengeri utak megnyíltak távol világrészek felé. A világ feltárásával és kibővítésével párhuzamban apadt Velencének hatalma azon területeken, a „terra ferma“-kon, amelyeken a Rialtó eddig úgyszólván mint a tengeri kereskedelem monopolörje lépett fel.

Cs. P.

Bank Archiv.

XXVII. évfolyam.

Heft 2. Riesser: Ist für Deutschland eine Postsparkasse notwendig oder wünschenswert? 1885-ben a Németbirodalomban törvényjavaslatot dolgoztak ki és terjesztettek a Reichstag elé, mely a birodalomban postatakarékpénztárak felállításának tervét akarta megvalósítani; e javaslat az 1868-i hasonló értelmű kezdeményezés folytatása volt. 1885-ben a Reichstag a törvényjavaslatot főleg a takarékpénztárak ellenállása következtében elvetette. E kérdést 1924-ben a német birodalmi postaügyi minisztérium újra szőnyegre hozta. Az u. n. „Vereinfachungsausschuss der Post“ a postatakarékpénztárak felállítása mellett foglalt állást. 1927. júl. 14-én Morath német postafőfelügyelő és birodalmi gyűlési képviselő Berlinben rádió előadást tartott, melyben szintén a postatakarékpénztárak felállítása érdekében beszélt. Érthetetlen, hogy míg csaknem az összes kulturálművekben a postatakarékpénztárak virágznak, éppen a Németbirodalomban nem fejlődött ki a postatakarékpénztár intézménye. 1907-ben egy postatakarékpénztári hely esett Angliában 10.51 km²-re, Belgiumban 22.8 km²-re, Hollandiában 23.40 km²-re, Franciaországban 46.45 km²-re, Ausztriában 47.42 km²-re és a Németbirodalomban 62.25 km²-re. Ha Németországban minden postahivatalt a takaréktársaságok szolgálatába állítanának, egy-egy csapásra 46.744 postatakarékpénztári hely állana rendelkezésre és ezáltal 10.02 km²-re jutna egy postahivatal. Szerző e problémát a német takarékpénztárak és hitelszövetkezetek szempontjából vizsgálja. Szerinte a kérdést nem törvényhozási úton, hanem vagy a Reichspost vezetőségének határozata alapján, vagy rendeleti úton kell szabályozni. — Prof. Preyer: *Das Steuervereinheitlichungsgesetz: A német reformjavaslat ismertetése és bírálata.* — Walter Flemmig: *New-Yorks und Londons Kampf um die finanzielle Hegemonie in der Welt.* — Heinrich Richter: *Liegt in der Begebung einer Tratte auch die handelsübliche Übertragung der Forderung?* — Birósági döntvények. — Könyvismertetések. — A statisztikai részben Kroszevski Paul: *Die Bewegung des Einheitskurses der Terminpapiere an der Berliner Börse vom Oktober 1926 bis September 1927.* (Befejező közlemény).

Heft 3. Riesser: Weltpartag. Riesser-nek a „világ-takarékossági nap“ alkalmából 1927. október 31-én rádió beszéde, melyben a takarékosági nap jelentőségét méltatja. — Schmidt, Wilhelm: *Das deutsche Kapitalproblem und die deutschen Banken, Gedanken zur Weltpartag.* A „világ-takarékossági nap“ kapcsán Németország tőkeproblémájával foglalkozik. A minden oldalról fellépő rohamos tőkekereslettel szemben jelenleg Németország tőkeereje elégtelennek bizonyult. A háború után egyideig úgy látszott, hogy a német tőkepiac annyira megerősödött, hogy saját erejéből képes a gazdasági élet tőkeszükségletét kielégíteni. Az 1926. évben és 1927. elején sikerült Németországban állandóan növekvő

összegekben fixkamatozású értékpapírokat kibocsátani. A német tőkepiac e felvevőképessége a mesterséges pénzhiányban lelte magyarázatát, mely részint az általános gazdasági depresszió, részint a külföldi tőke nagyarányú beözönlésének következménye volt. A legutóbbi hónapokban azonban e tekintetben a helyzet teljesen megváltozott. A gazdasági konjunktúra emelkedésével és az ebből származott pénzfelhasználással a német tőkepiac felvevőképessége megszűnt. A Németbirodalom tőkeszegénysége újból jelentkezett és a külföldi tőkének jelentékeny igénybevétele vált ismét szükségessé. Szerző a német bankoknak ez irányú feladatait vázolja. Rámutat arra, hogy a német bankok saját tőkéjének értéke az infláció hatása alatt erősen összezsugorodott. Az 1914. évi 3.34 milliárd M saját tőke összegéből 1924 január 1-én csupán 0.81 milliárd RM maradt meg, mely azóta 1.25 milliárd RM-ra emelkedett. A német bankok hitelnyújtásainál már a háború előtt is nagyobb szerepet az idegen tőke játszott. A német bankok idegen tőkéje 1914. évi 8.6 milliárd RM összegét névértékben jelenleg már elérte. Ha azonban e tekintetben a háború előtti állapotot teljes mértékben helyre akarják állítani, úgy a pénz időközi értékcsökkenésének figyelembevétele mellett a német bankok idegen tőkéje névértékének jelenleg 50%-kal magasabbnak kellene lennie, mint a háború előtt volt. A fokozott mérvű tőkegyűjtés jelentőségére hívja fel a figyelmet. — *Spangenberg: Auslandsanleihen und Reparationen.* — *Cremer, Maria: Die Dollaranleihe Polens:* A lengyel köztársaság elnökének 1927 október 13-i rendelete alapján a lengyel pénzügyminiszter 72 millió dollár kölcsön megszerzésére nyert felhatalmazást. A rendelet két mellékletet tartalmaz: 1. az általános stabilizálási tervet és 2. a dollár-kölcsön felhasználására vonatkozó utasításokat. Szerző a rendelet mellékleteinek tartalmát részletesen ismerteti. — *Rosentreter, Johann: Sperstücke:* Szerző Breska-nak a Bank Archiv XXVI. évf. 21. számában megjelent cikkével polemizál. — *Birósági döntvények.* — *Büttig, Herbert: Die Ausbildung des Nachwuchses im Grossbankgewerbe:* Hermann Anspach-nak (Bank Archiv, XXVI. évf. 2. szám) és H. Häffner-nek (u. o. XXVI. évf. 4. szám) cikke kapcsán a német nagybankok tisztviselői utánpótlásának kérdésében foglal állást. — Hasonló cím alatt *Schmitt, Karl, L.:* egy német nagybank gyakornokainak kiképzésére vonatkozó szabályokat ismerteti. — Könyvismertetések. — Hivatalos közlemények. Sz. K. T.

Jahrbücher für Nationalökonomie und Statistik.

127 Band III. Folge 72 Band Fünftes Heft November 1927.

Stucken, Rudolf: Zur Neuordnung des Finanzausgleichs. Pénzügyi kiegyezés alatt szerző jelen esetben az adókiegészítés és bevételhasználat jogának, illetve köteletségének Németországban az egyes pénzügyi hatalmat gyakorló állami testületek között való elosztását érti, vagyis egy konkrét esetről kifolyólag a pénzügyi kiegyezés szempontjából mindig az a kérdés, hogy egy bizonyos adót melyik hatóság ró ki, milyen terjedelemben és ezen adóbevétele felhasználása tekintetében ki üntézkedik és hogyan. Ismerteti e szempontból a Németországban a háború után kirótt új adókat és ezeknek a birodalom és az egyes országok közötti megosztását, továbbá a községi adókat. Az új szabályozás azért nehéz, mert most minden szó adófelelőségekről, amelyek felhasználhatók, hanem a nem elegendő mennyiségű adónak helyesebb vagy célszerűbb elosztásáról, arról, hogy egyik helyről elvegyünk valamit, ami ott is szükséges lenne és másik helyre tegyük, ahol még nagyobb szükség van rá. — *Riedenauer: Bedarfsdeckung im Haushalt.* Matematikai számításmodok közlése arra vonatkozik, hogy elméletileg hogyan történjenek a háztartási kiadásoknak a négy főcsoportba (1. élelmezés, 2. lakás, fűtés, világítás, 3. ruházkodás, 4. egyéb kiadások) való szétosztása oly módon, hogy azok minden egyes csoportban az árkiegészítés szabályai szerint a legmagasabb megszerzhető értékteremtőket képviseljék. R. L.

The Quarterly Journal of Economics.

XLII. kötet, 1. szám, 1927 november

Allyn A. Young: Economics as a Field of Research. Az újabb közgazdaságtan sok fontos közgazdasági kérdés tanulmányozását elhanyagolja. Különösen az amerikai Egyesült Államok népszámlálási kötetében található sok rendkívül becses kihasználatlan anyag. A demográfia általában túl elhanyagolt ismeretterület Amerikában. A gazdaságtörténeti tanulmányok iránti érdeklődést is újra fel kellene kelteni. Nemcsak általános gazdaságtörténeti munkákat kellene írni, hanem főleg monográfiákat. Nagy becsé volna egyes községek, vállalatok, jelentős vállalkozók, egyes javak, a fogyasztás változó formái monografikus történeteinek. — *R. A. Lehfeldt: The Monetary Situation in the United States, as Viewed from Without.* Az Északamerikai Egyesült-Államok pénzügyi helyzetének bizonyos oly tendenciái vannak, amelyek alighanem egyelőre továbbra is érvényesülni fognak. A takarékoság fokozódása ezek egyike, egy másik ilyen irányzat pedig az, hogy a vállalatok lehetőleg függetlenül próbálnak a bankok hitelétől. Ezért valószínű, hogy a bankok kénytelenek lesznek maguk iparvállalatokat alapítani, hogy a náluk elhelyezett tőkéket gyümölcsözően tudják felhasználni. — *Paul T. Homan: John Bates Clark: Earlier and Later Phases of his Work.* J. B. Clark munkásságának az ismertetése. — *L. N. Litoshenko: The National Income of the Soviet-Union.* Az orosz statisztikai hivatal az 1923—24. évre vonatkozólag megállapította az orosz nemzeti jövedelmet, azonban a marxi elmélet szellemének megfelelően a személyes szolgáltatások és a kereskedelem teljesítménye értékének figyelmen kívül hagyásával. A nemzeti termelés értéke volt 12.469 millió rubel. Ebből 44.6% esik a mezőgazdaságra, 26.3% az iparra és bányászatra (az utóbbira egyedül csak 4.0%). A fejenkénti jövedelem ma Oroszországban 89.2 rubel, ami a vásárlóerő szempontjából 59.5 béke-rubelnak felel meg. A parasztok fejenkénti jövedelme átlagosan 62.3 rubel, a munkásoké és tisztviselőké 187.7 rubel, a mesterembereké és szabadfoglalkozásúaké 225.6 rubel, a kereskedőké 311.1 rubel, az egyéb városi lakosságé 226.1 rubel. 1924 óta az orosz nemzeti jövedelem jelentékenyen megnőtt. A becslések a növekedést 10—30%-ra teszik. A mezőgazdasági hirtokmegoszlás a következő:

A bevetett terület nagysága	A birtokok %-a	A család tagjainak átlagos száma
1 deszjatinnél kisebb	18.0	3.6
1.1—2 deszjatin	23.4	4.4
2.1—3 deszjatin	19.6	5.0
3.1—4 deszjatin	13.2	5.6
4.1—6 deszjatin	13.8	6.2
6.1—8 deszjatin	5.8	6.8
8.1—10 deszjatin	2.7	7.2
10.1—16 deszjatin	2.6	7.6
10 deszjatinnél nagyobb	0.9	8.5
Összesen	100.0	5.1

A jövedelemmegoszlás különben is igen egyenletes. Ezer rubelen felüli jövedelme mindössze az adófizetők 22.0%-ának, 5000 rubelen felüli jövedelme 1%-uknak volt. — *J. V. Van Sickle: Classification of Land for Taxation:* Rendkívül érdekes cikk a mi szempontunkból. Azt vitatja, hogy az amerikai adótörvények a mezőgazdasági földek rossz kihasználásához vezetnek. Remediumul — az osztrák-magyar kataszteri földadó utánzását javasolja. A földkatasztereknek osztrák-magyar minta szerint való elkészítése mellett is sikra száll. — *Edwin E. Witte: The Effects of Special Labour Legislation for Woman.* Négyfajta, kizárólag asszonyoknak kedvező munkaügyi rendszabály létezik: a) olyan rendelkezések, amelyek asszonyok alkalmazását tiltják bizonyos iparágakban vagy fog-

lalkozásokban; b) olyan törvények, amelyek különleges egészségügyi be-
rendezéseket irnak elő a női alkalmazottak számára; c) az asszonyok, de
nem a férfiak számára érvényes minimális munkabértörvények; és d) a
nők munkaidejét a férfiakénál szigorúbban korlátozó rendelkezések. —
Könyvismertetések. V. I.

The Economic Journal.

XXXVII. kötet, 148. szám, 1927 december.

D. H. Macgregor: Rationalisation of Industry. A háború óta úgy a
közvélemény, mint az elméleti emberek megváltoztatták nézetüket az ipari
monopoliумokat illetőleg. Korábban többnyire a szabad verseny áldásait
dícsérték, újabban a termelők megállapodásait, legyenek azok akár nem-
zetköziek is, közgazdasági szempontból előnyösekknek, szükségeseknek tart-
ják. A felfogások megváltozásának több oka van. Az ipari berendezkedések
túl nagy kapacitása, a háborúban kifejlődött kooperáció megszokása, és
főként az, hogy a nemzetközi ipari megállapodásoktól a béke állandósí-
tását remélik. A kérdésnek igazi jelentőségét az adja meg, hogy az ipari
tevékenység általános irányítása, vezetése és ellenőrzése problémájával
szoros kapcsolatban áll. — *G. M. Keynes: The British Balance of Trade,
1925—27.* Londonban évről-évre jelentékeny hosszúlejárátú külföldi köl-
csönöket helyeznek el. Ezeknek az összege volt

1922-ben	136	millió	font	sterling
1923-ban	136	„	„	„
1924-ben	135	„	„	„
1925-ben	88	„	„	„
1926-ban	111	„	„	„
1927-ben	116	„	„	„

Ez meglepő annál fogva, hogy a fizetési mérleg aktív tételei 1924 óta
csak az új kölcsönök összegénél *kisebb* összeggel haladják meg a kereske-
delmi mérleg passzív egyenlegének összegét. A különbözet tekintélyes
összeget tesz ki, miután a fizetési mérleg láthatatlan tételeinek aktív egyen-
lege és a külkereskedelmi mérleg passzivitása közötti különbözet volt

1924-ben	86	millió	font	sterling
1925-ben	54	„	„	„
1926-ban	12	„	„	„
1927-ben	55	„	„	„

Ezen feltűnő jelenség magyarázatát a rövidlejárátú tőkék mozgalmá-
szolgáltatja. Az 1925—27. években a Banque de France 50 millió font ster-
linget fizetett vissza, Nagybritannia rövid lejárátú tőkeszámlájának aktív
egyenlege feltehetőleg 150 millió font sterlinggel csökkent. Ebből az
következik, — ami különben az Egyesült-Államok esetében is tény — hogy
a külföldiek újonnan megszavazott hosszúlejárátú kölcsönök ellenérté-
két a külföld rövidlejárátú követelésként meghagyja az eredeti hitelező
országokban. Ez a fejlődés a közeljövőben érdekes következményekhez
vezethet: válsághoz, ha a rövid lejárátú tőkék felmondanak, fellendülés-
hez, ha azok kivitelre szánt áruk vételárának a kiegyenlítésére fordítat-
nak. — *D. H. Robertson: The Cohoyn Committee, the Income Tax and the
Price Level.* Polémia a Cohoyn-bizottság jelentésének azon állításával,
amely szerint a jövedelmi adóknak nincs befolyásuk az árszínvonalra. —
— *Lord Ernle: Politics and the Land.* Cecil Dampier Whetham ilyen című
könyvének az ismertetése. — *D. B. Copland: Financial Relations of the
States and the Commonwealth of Australia.* — *C. D. Campbell: Railway
Ownership of Inland Watersways.* — *A. M. Carr-Saunders: The Population
Conference at Geneva.* — *G. W. J. Bruins: The Netherlands Bank, 1926—27.*
— *J. H. Clapham: Sir William Ashley.* V. I.

Könyvszemle.*

Gazdasági leírás.

- Agriculture in India.* Report. Vol 10. Evidence taken in England. London. H. M. S. O. 1927. 14 s 9 d.
- Aussenhandel der Cechoslowakischen Republik im Jahre 1926.* Theil: Spezialhandel. 375. S. Prag. Bursik & Cohut. 1927. Kč. 50.
- China.* Commercial, industrial, and economic situation, to June 1927. With report on the trade of S. Manchuria. London. H. M. S. O. 1927. 1 sh. 6 d.
- Groman, W.* Die Volkswirtschaft der UdSSR. Niedergang und Wiederaufbau. Berlin. Rowohlt. 1927. 37 S. Rm. 1.50.
- Haber, F.* Österreichs Wirtschaftsbilanz. Ein Vergleich mit der Vorkriegszeit. München. Duncke & Humblot. 1928. 170 S. Rm. 5.
- Jéramec, N.* La monopole du commerce extérieur en Russie soviétique. Paris. Libr. générale du droit. 1927. 183. p. 25 fr.
- Kaufmann, M.* Die Aussenhandelsorganisation der UdSSR. Berlin. Rowohlt. 1927. 17 S. Rm. 1.50.
- Laufenburger, H.* La vie économique en Allemagne. Une année de rationalisation. Paris, Sirey. 1927. 36 p. 6 fr.
- Sigfried, A.* Die Vereinigten Staaten von Amerika. Volk, Wirtschaft und Politik. Zürich. Orell-Füssli. 1927. 303 S. Rm. 12.50.

Statisztika.

- Döring, E.* Wirtschaftszahlen aus der Oberlausitz. Zittau. Selbstverlag der Handelskammer. 1927. 304 S. Rm. 6.50.
- Konkoly-Thege Gy.* Magyarország mezőgazdasági statisztikájának szervezete. Budapest. Központi Statisztikai Hivatal kiadványa. 1927. 161 d. P 5.

- Laky D.* Budapest székesfőváros népességének fejlődése 1900-tól 1920-ig, különös tekintettel a fejlődés gazdasági rugóira. Budapest. 1927. 191 l. P 5.
- Meinl, H.* Die Staaten der Welt in der Perspektive der Statistik 1928. Wien. C. Gerold & Sohn. 1927. 1. Tafel. Öst. Sch. 1.75.

Gazdaságtörténet.

- Brentano, Lujo.* Eine Geschichte der wirtschaftlichen Entwicklung Englands. Bd. 3. Die Zeit der Befreiung der Neuorganisation. Jena. G. Fischer. 1928. 666 S. Rm. 25.
- Fuhse, G.* Die Freie Hansestadt Bremen in wirtschaftsgeschichtlicher Entwicklung. Bremen. Fuhse. 1927. 248 S. Rm. 10.
- Marquis, S.* Henry Ford. Zwei Jahrzehnte persönlicher Erlebniss und Mitarbeiterschaft an seinen Werden und Wirken. Mit 8 Bildern Dresden. Reissner. 1927. 246 S. Rm. 5.50.
- Pollack-Parnau.* Eine österreichisch-ostindische Handelscompagnie 1775—1785. Stuttgart. Kohlhammer. 1927. 108 S. Rm. 4.20.
- Schmidt, M.* Geschichte des Welt Handels 5. Aufl. Leipzig. Teubner. 1928. 166 S. Rm. 3.
- Schmitz, Ch.* Geschichte der Fabrik und der Massenarbeit. Jena. Zwing. 1927. 148 S. Rm. 4.50.
- Van Gelder, A.* History of the explosives industry in America. Oxford University Press. 1927. 50 sh.

Elméleti közgazdaságtan.

- Balás K.* Theorie der Einkommen- und Zahlungsmachtverteilung. Wien. Manz. 1927. 166 S. Rm. 7.50.
- Barone, E.* Grundzüge der theroti-

* Összeállította a Grill-féle udvari könyvkereskedés. Dorottya-utca 2.

- schen Nationalökonomie. Bonn Schroeder. 1927. 275 S. Rm. 5.30.
- Braunthal, A.* Die Entwicklungstendenzen der kapitalistischen Wirtschaft. Berlin, Laub. 1927. 48 S. Rm. —85.
- Bernet, F.* Konjunkturforschung und Wirtschaftsrationalisierung. Zürich. Hofer & Co. 1927. 52 S. Schw. Fr. 3.
- Bock, A.* Erziehung zum volkswirtschaftlichen Denken. Vortragsreihe. Berlin. Verlag Staatswiss. Repetitorien. 1928. 62 S. Rm. 1.
- Carrard, A.* Zur Psychologie des Anlernens und Einübens im Wirtschaftsleben. Zürich. Hofer & Co. 1927. 67 S. Fr. 4.
- Cassel, G.* Grundgedanken der theoretischen Ökonomie. 4 Vorlesungen. 2. Aufl. Leipzig. Deichert. 1928. 88 S. Rm. 3.30.
- Dechesne, L.* Economie mondiale et protectionisme. Paris. Sirey. 1927. 130 p. 15. fr.
- Degenfeld-Schonburg.* Geist und Wirtschaft. Betrachtungen über die Aussichten der deutschen Akademiker. Tübingen. Mohr. 1927. Rm. 9.
- Dobretsberger, J.* Die Gesetzmässigkeit in der Wirtschaft. Wien. Springer. 1927. 159 S. Rm. 6.50.
- Fahl, R.* Bürger, Staat und Wirtschaft. Ein Lehr, Lern und Nachschlagebuch. 2 Tle. Breslau. Handel. 1928. Rm. 5.80.
- Faucherre, H.* Umriss einer genossenschaftlichen Ideengeschichte. Tl. 2. Die Schweiz. Basel. Buchhandlung des Verbandes schweiz. Konsumvereine. 1927. Rm. 4.80.
- Hirsch, J.* Neues Werden in der menschlichen Wirtschaft. Jena. G. Fischer. 1927. 41 S. Rm. 2.
- Jostock, P.* Der Ausgang des Kapitalismus. Ideengeschichte zur Überwindung. München. Duncker & Humblot. 1928. 301 S. Rm. 11.
- Ludwig, H.* Systematische Wirtschaft. Amerikanische Methoden. Deutsche Verhältnisse. Berlin. G. Stilke. 1928. Rm. 1.50.
- Paish, S. G.* Der Weg zur wirtschaftlichen Gesundung der Welt. Mit einem Vorwort von Hjalmar Schlacht. Berlin. R. Hobbing. 1927. Rm. 6.
- Sombart W.* Die Ordnung des Wirtschaftslebens. 2. verb. Auflage. Berlin. Springer. 1927. 65 S. Rm. 3.60.

Gazdaságpolitika.

- Economic consequences of the League the World Economic Conference.* London, Europe Pubg. Co. 1927. pp. 245. 12 sh. 6 d.
- Kaán K.* A magyar Alföld. Gazdaságpolitikai tanulmány. Budapest. M. Tud. Akad. 1927. 350 l. P. 15.
- Krisztics S.* A békeszerzések revíziója. Budapest. Grill. 1927. 508 l. P 24.

Pénz- és hitelpolitika.

- Dufayel, H.* Agenda Dunod. 1928. Banque. Paris. Dunod. 208 p. 17 fr.
- Heidelberg G.* Die Wirkung der Inflation und Sanierung auf den ungarischen Geld- und Kapitalmarkt. Budapest. Pester Lloyd. 1927. 30 l. P 5.
- Hügi W.* Ökonomische Eigenarten im schweizerischen Bankgewerbe. Bern. Haupt. 1927. 152 S. Rm. 4.80.

Kereskedelem.

- Le Mercier, G.* Agenda Dunod. 1928. Commerce Dunod. Paris. 1928. 542. p. 17 fr.
- Ottel, K.* Internationale Handelskunde für höhere Handelslehranstalten. Neuausgabe. Mit Erg. bis 1927. Wien. Hölder-Pychler Tempsky. 1927. 111 S. Rm. 2.40.
- Fleischmann, H.* Wie erhöhe ich den Umsatz meines Geschäftes. Reklame und Propaganda. Wien. Hartleben. 1927. 108 S. Rm. 3.
- Jughenn, H.* Reklamation im Güterverkehr. Ein Leitfad. Nieder Ramstadt a. Malcomes. 1927. 226 S. Rm. 5.
- A reklám.* I. Naményi E.: A reklám gazdaságtana. Függelékül: A reklám joga. Irta Beck Soma. 110 l. 14 mell. II. Hermanné Czinner Alice: A reklám lélektana. 105 l. 14 mell. III. Nádai Pál: A reklám művészete. 31 mell. Egybekötve. P 36.
- Rozumek, P.* Das Kreditgeschäft im Bankbetriebe. 6. erw. Auflage Hamburg Hanseat. Verlagsgesellschaft. 1927. 416 S. Rm. 12.
- Taussig, F.* International trade. London. Macmillan. 1927. pp. 447. 15 s.
- Huebner, S.* Life insurance: its economic and social relations. London. Apleton 1927. pp. 266. 10 s. 6 d.

Biztosítás ügy.

- Kühlmorgen, K.* Die Lebensversicherungsverträge zugunsten Dritter. Leipzig. Weicher. 1927. 160 S. Rm. 8.
- Feron, P.* Agenda Dunod 1928. Assurances. Paris. Dunod. 1927. 444 p. 17 fr.
- Versicherungs-wissenschaftliche Mitteilungen* des Deutschen Vereines für Versicherungswesen in der Tschechoslowakischen Republik. Prag. Calve tin Komm. 1927. III. S. Kč. 25.

Állami pénzügy.

- Hirst, F.* Public economy and taxation. London. Cobden Sanderson. 1927. pp. 132. 5 sh.
- Lagerquist, W.* Public utility finance. London. Shaw. 1927. pp. 691. 25 sh.
- Les finances publiques de la France.* Paris. Alcan. 1927. 288 p. 15 fr.
- Schnieder, H.* Die Besteuerung der Erbschaften in den Einzelstaaten der Nordamerikanischen Union. Jena. G. Fischer. 1927. 96 S. Rm. 5.

Magyar Közgazdasági Társaság.

Tanácskozmány kereskedelmi mérlegünk passzivitásáról.

Társaságunk november és december havában rendezte tanácskozmányát kereskedelmi mérlegünk passzivitásáról. November 8-án *Éber Antal* elnök bevezető szavai után *dr. Tormay Béla*, a Magyar Kir. Postatakarékpénztár vezérigazgatója: „Kereskedelmi mérlegünk passzivitásáról általában“, november 15-én, *dr. Ferenczi Izsó*, miniszteri tanácsos: „A kereskedelmi mérleg passzivitása és kereskedelmi szerződéseink“, november 22-én, *Heller Farkas* elnöklése mellett: *Koós Mihály*, az Országos Mezőgazdasági Kamara igazgatója: „Kereskedelmi mérlegünk passzivitása és a mezőgazdaság“, november 29-én, *dr. Biró Pál*, országgyűlési képviselő, a Rimamurányi-Salgótarjáni Vasművek R.-T. elnöke: „Kereskedelmi mérlegünk passzivitása és az ipar“, december 6-án, *Éber Antal* elnöklésével *dr. Schóber Béla*, a Magyar Nemzeti Bank vezérigazgatója: „Kereskedelmi mérlegünk passzivitása valuta- és hitelpolitikai szempontból“ címen tartott előadást.

Tanácskozmányunkon mindvégig rendkívül nagyszámú közönség jelent meg, úgy hogy a Közgazdasági Egyetem előadóterme szűknek bizonyult az egész érdeklődő közönség befogadására. Az előadások szövegét jelen számunk egész terjedelemben közli. Az ankéthoz hozzászólani kívánók január folyamán tartandó ülésünkön fognak felszólalni.

Közgazdasági Krónika.

A magyarországi gazdasági viszonyok az 1927. évi szeptember—október hónapokban.

Az őszi időszak a gazdasági életben némi feszültséggel indult meg, ami épúgy megéreztetette hatását a kamatviszonyok alakulására, mint a hitelválság növekedésére. Ez a feszültség csak átmeneti jellegű és kis arányú volt ugyan, mégis kedvezőtlen hatása alól a tőzsde sem tudta kivonni magát, ami leginkább a tőzsdei forgalom lanyhaságában nyert kifejezést. Évek óta most fordult elő első ízben, hogy kereskedelmi mérlegünk éppen a fő kiviteli hónapokban is passzív maradjon s ennek okát egyes oldalról a termelők magatartásában keresték, akik nem dobták piacra a gabonájukat s ezzel a kivitel növekedését meggátolták. Ez a szemrehányás kevésbé látszik jogosultnak a kereskedelmi mérleg szempontjából, mert ha kiviteli lehetőségeink vannak, már pedig vannak, akkor a kereskedelmi mérleg szempontjából lényegtelen, hogy ez a kivitel egy-két hónappal előbb vagy később történik-e meg, sőt ha ekkor kedvezőbb árat lehet elérni, ez a késelem esetleg még előnyös is lehetne. A kérdés lényege inkább abban keresendő, hogy vajjon az az áremelkedés, amely pár hónapi várakozás után elérhető, többet jelent-e a korábban eladott gabona árának kamathozadéknál. Ebből a szempontból vizsgálva a kérdést, aligha látszik előnyösnek a gabona sokáig való visszatartása, különösen most, amikor a világpiacon elég éles versennyel kell megküzdenünk s így lényegesebb áremelkedésre kevesebb a remény. Jelentős esemény volt lisztkivitelünk, illetőleg malomiparunk szempontjából az osztrák és magyar malmok meghiusult tárgyalása. Az osztrák kormány ugyanis, amelyik malomiparának fejlesztése céljából a lisztvámokat felemelni szándékozott, Magyarország részére egy megállapított export liszt kontingensre más úton lett volna hajlandó kártalanítást nyújtani, amelynek ügyében az osztrák és magyar malmok folytattak tárgyalásokat. E tárgyalások eredményét viszont az osztrák kormány nem fogadta el és így egyelőre a helyzet maradt a régi-ben s így közvetlenül a kormány illetékes szerveinek fogja feladatát képezni, hogy a lisztvámok esetleges felemeléséből ránk származó károkat megfelelő eszközökkel kiegyensúlyozza. A behozatalunk tekintetében a cseh-szlovák egyezmény életbelépése folytán csökkent vámtételek éreztették a behozatalt növelő hatásukat.

Közületi pénzügyek.

Az államháztartás helyzetének kialakulását feltüntető költségvetési előirányzat szeptemberre még 1.4 millió pengő hiányt vesz számításba, októberben azonban már 11.4 millió pengő bevételi felsleggel számol, ellenében a múlt évi előirányzattal, amikor szeptemberre 6.2 millió pengő felesleget és októberben 6 millió pengő hiányt vett előirányzatba. Abszolút számot tekintve, úgy a bevételek, mint a kiadások előirányzata mindkét hónapban lényegesen meghaladja az előző évi előirányzatot, ami kétségkívül az előző év eredményeinek tapasztalatához való igazodás eredménye. A kiadások közt szereplő rendkívüli tételek a következők:

Háború előtti államadósságokra ...	2,762.000 P
Angol—magyar egyezség szerint	7,000.000 «
Francia—magyar egyezség szerint	191.000 «
Kényszerkölcsonre	200.000 «
6% konsz. pénztárjegyre	350.000 «

Ezenkívül az egyes tárcák költségvetésein belül szerepelnek a tatarozási és építkezési munkák, továbbá a téli tüzelőanyag beszerzésére elő-

irányzott összegek, továbbá mindkét hónapban szerepel a Jóvátételi Bizottság által az 1927. évre megállapított 5.8 millió pengő tartozás fizetésére teljesítendő szolgáltatások egyenértéke. A bevételek előirányzása rendkívüli tételek figyelembevételével az előző évek adatainak számbavétele alapján történt.

Az államháztartás szeptember—október havi előirányzatát és tényleges eredményét a következő kimutatások ábrázolják millió pengőben:

1927. évi	A költségvetési előirányzat szerint		A ténylegesen elért nyers bevétel	Hozzávetőleges különbözet	
	nyers kiadás	nyers bevétel		3 és 1 között	3 és 2 között
	1	2	3	4	5
szeptember	69·3	67·9	85·1	+ 15·8	+ 17·2
október	63·9	75·3	82·4	+ 18·5	+ 7·1

Ezek szerint az állami bevételek összes eredménye, ideszámítva a nem állami bevételi számlákon szereplő sójövédéket és a külügyi tárca közvetlen kiadásokra felhasznált bevételeit is, az előirányzatot szeptemberben 17.2 millió pengővel, októberben pedig 7.1 millió pengővel haladta túl, ami szeptemberben 15.8 millió, októberben pedig 18.5 millió pengő bevételi felesleget eredményezett. Tekintettel arra, hogy az előirányzatot felüli bevételek előirányzása a szokásos óvatossággal történt ugyan, azonban mégis figyelemmel arra, hogy az adófizetők csak a szükséges mértékig terhelteszenek meg, közöljük, hogy ezen költségvetési év egyes hónapjaiban a bevételek előirányzatot felüli része, illetve a költségvetési felesleg havonta mily összegeket tett ki:

	előirányzatot felüli bevétel	felesleg
július	+ 7·4	— 1·7
augusztus	+ 2·9	+ 3·0
szeptember	+ 17·2	+ 15·8
október	+ 7·1	+ 18·5
Összesen:	34·6	+ 35·6

Az előirányzatot felüli bevételek jelentékeny részét az okozta, hogy az augusztusra előirányzott egyenesadó bevételek jelentékeny része szeptemberben folyt be, továbbá, hogy az importnak különösen a Cseh-Szlovákiával kötött kereskedelmi szerződés életbeléptével bekövetkezett növekedése a vámbevételek emelkedését idézte elő.

A népszövetségi kölcsön fedezetére lekötött bevételek alakulását szeptember—október hónapokban a következő összeállítás mutatja:

A bevételi forrás megjelölése	Szeptember	Október
	millió pengő	
Vámjövédék	16·02	14·96
Dohányjövédék (brutto)	12·16	11·86
Cukoradó	4·12	3·16
Sójövédék (netto)	1·54	1·47
Összesen	33·84	31·45
Különbség az előirányzattal szemben	+ 5·72	+ 3·52

Szeptemberben az összes bevételi források előirányzaton felüli felesleget tüntettek fel, míg októberben úgy a sójővedék, mint a dohányjővedék bevétele előirányzaton alul maradt. A vámjővedék bevételi feleslege mindkét hónapban az összes bevételi feleslegek orozlánrészét tette ki, ami azonban nem írható kizárólag az import növekedésének számlájára. Szeptemberben a lekötött bevételek többlete az összes bevételi többletnek 30%-át, októberben pedig 18%-át tette ki.

A népszövetségi kölcsönszámlák álladékaiban az a változás mutatkozik, hogy a pénzveréshez szükséges ezüst vásárlására igénybe vett összegből szeptemberben 0.2 millió pengő, októberben 1.1 millió pengő visszatért, az ezirányú tartozás október végén csupán 3.7 millió pengőt tett ki. Az 1927/28. évi beruházásokra felszabadított 58 millió pengőből szeptemberben 0.2 millió, októberben 8.8 millió pengő vétetett igénybe, úgy hogy ebből még 39.7 millió pengő áll rendelkezésre. A népszövetségi kölcsön álladéka október 31-én 66.9 millió pengőt tett ki, melynek még eddig fel nem szabadított része a decemberi népszövetségi gyűlés által fog felszabadítás alá kerülni.

Törökországgal 1926. évi december 20-án megkötött tarifális kereskedelmi szerződés szeptember 26-án életbe lépett.

A Budapesti Közlöny szeptember 11-iki számában jelent meg a 8000/927. M. E. sz. rendelet, mely a Cseh-Szlovák köztársasággal a közigazgatási iratok kiszolgáltatása tárgyában kötött megállapodást tartalmazza. A kicserélendő iratok között gazdasági szempontból nagy jelentősége van a határmenti telekkönyvek és egyéb bírósági iratok kicserélésének.

A pénzügyminiszterium a forgalmi és fényüzési adó kezelésére nézve új tervezetet dolgoz ki, amely szerint a forgalmi adó hozadékában állandóságot igyekszik létesíteni, amit elsősorban az átalányozás érvényrejuttatásával óhajt elérni, úgyhogy ezáltal épügy, mint a kereseti adónál, megszűnjenek az évről-évre való kivetések.

Az általános gazdasági helyzet.

A fizetéseképtelenségeknek esökkenő irányzata úgy szeptemberben, mint novemberben ismét növekedő tendenciát mutat, amiből arra kell következtetnünk, hogy úgy a gazdasági élet, mint a hitelviszonyok még mindig nem jutottak el a teljesen kiegyensúlyozott helyzetig. A szeptember hónapban bejelentett fizetéseképtelenségek száma az előző hónapokhoz képest 22.4%-os, az októberben bejelentett fizetéseképtelenségek száma további 38.3%-os emelkedést tüntet fel, úgy hogy körülbelül oda jutottunk vissza, ahol 4 hónappal előzőleg voltunk. A passzívák összege szeptemberben 6.2%-ot, októberben 76.5%-ot tett ki, míg az aktívák növekedése szeptemberben 4.8%-os, októberben 92.3%-os volt. A visszaesés oka elsősorban a hitelválságban kereshető, melyet a kedvezőtlen gazdasági helyzet okozta kereskedelmi forgalom pangása tesz veszélyessé. A magánegyezségek átlagos kvótája a Magyar Hitelezői Védegylet legújabb kimutatása szerint 54.4%, míg a kényszeregyezségek átlagos kvótája 60.3% volt. A létre nem jött egyezségeknél a fedezeti arány 43% volt.

A m. kir. központi statisztikai hivatal az OHE adatszolgáltatása alapján az újabb fizetéseképtelenségi esetekről következően tájékoztat:

1927. évi	Az OHE-nél, illetve a PK-nál bejelentett		A bíróságnál nyitott		Az összes új fizetéseképtelenségek száma
	magánegyezségek	kényszeregyezségek	csődök száma, melyeket kényszeregyezség nem előzött meg	kényszeregyezségek száma	
	s z á m a				
szeptember...	11	37	9	3	60
október ...	18	42	20	3	83

A foglalkozási ágak szerinti megoszlás aránya lényegesen nem módosult, annál nagyobb azonban a változás a területi megoszlás arányszámát illetőleg, mert a szeptemberi 60 új fizetéseképtelenség közül 41 és az októberi 83 új fizetéseképtelenség közül 62 vidéki eset volt, ami által a vidék aránya körülbelül 75%-ra emelkedett.

A felvett váltóóvásokról a központi statisztikai hivatal a következő kimutatást közli (az októberi adatok ideiglenesek, a többiek véglegesek):

1927. évi	Óvatolt váltók								Óvatolt váltók összesen	
	100 P alul		100 és 1000 P között		1000 és 2000 P között		2000 P felül		drb	1000 P
	drb	1000 P	drb	1000 P	drb	1000 P	drb	1000 P		
július	1172	80	5155	1822	661	1007	396	2115	7344	5024
augusztus ...	1184	85	5488	2045	794	1203	485	2544	7951	5878
szeptember	1429	104	5474	1957	703	1063	460	2364	8066	5488
október... ..	1381	99	6149	2327	886	1338	664	3851	9080	7615

Az eddigi 4 hónap átlagos adatai szerint az óvatolt váltók közül 60—70% vidéki, a többi budapesti. Körülbelül ugyanaz az arány a váltók összegét illetőleg is. Darabszám szerint legnagyobb a 100—1000 P közötti csoport; érték szerint pedig a 2000 P-n felüli csoport összege. Jelentősebb észrevételeket akkor lesz módunkban tenni, ha az összehasonlításra nagyobb anyag fog rendelkezésünkre állani, annyi azonban már most megállapítható, hogy az egyre növekvő váltóóvások száma szintén a hitelválság növekedésére mutat.

A székesfővárosi statisztikai hivatal kimutatása szerint volt Budapesten:

1927. évi	Üzletnyitás	Üzletbeszüntetés	Cégbejegyzés	Cégtörlés
szeptemberben	1168	621	71	34
októberben	708	506	53	91

A szeptember havi üzletnyitások nagy száma valószínűleg a téli évad megkezdésével áll összefüggésben, egyébként mindkét hónap adatai továbbra is csak az üzletek egyre növekvő számáról tanuskodnak, aminek eredménye esetleg a hitelválság rovat forgalmát fogja növelni.

November elsejével 720 beköltözhető lakás vált átadhatóvá, amely a főváros kislakásépítési akciójának eredménye. Ez már önmagában véve is figyelemreméltó szám s hozzájárul a lakásinség lényeges csökkentéséhez. Azonban nemcsak a főváros, hanem az állam is és a magántőke is építtetett. A magánosok által épített bérházak túlnyomó részben teljesen modern, jól megépített és kidolgozott lakások, csupán az évi bérösszeg a lakosság igen csekély részének teszi ezen lakásokat hozzáférhetővé. A fővárosi bérházak bére elfogadható összegben alapítottnak meg, itt viszont a lakások ellen merült fel elég sok kifogás, eltekintve attól, hogy jelentékeny részük kint a perifériákon épült és Budapest közlekedési viszonyai úgyis nagyon sok kívánni valót mutatnak fel. A Fővárosi Statisztikai Hivatal összeállítása szerint 1925 elejétől 1927 augusztus végéig a főváros területén 856 lakóházat építettek, amihez hozzá kell még számítani 1197 emeletráépítést. Így a lakástermelés összeredménye 10.067 lakószoba. Az építkezések körülbelül 53%-a a főváros első kerületére esik,

a többi kerületek közül a VI., VII. és V. kerületekben volt még jelentékeny építkezés.

A fővárosi ingatlanforgalom, mely a lakbérkötöttség miatt a háború után kisebb méretű volt, a lakbérek valorizálásának növekedésével szintén nagyobbodik. A telekkönyvi bejegyzések szerint gazdát cserélt Budapesten:

1910-ben	3014	ingatlan	239·72	millió aranykorona értékben
1911-ben	2760	«	244·39	«
1912-ben	2464	«	197·16	«
1924-ben	2501	«	17·62	«
1925-ben	2366	«	30·10	«
1926-ban	2980	«	48·21	«

Számszerűleg megközelítettük a háború előtti ingatlanforgalmat, de az értékgazdálkodás messze a békebeli mögött maradt, ami az ingatlanok nagymértékű értékcsökkenésének is tulajdonítható.

A budapesti zálogházak forgalma a fővárosi statisztikai hivatal ki-mutatása szerint a következő képet mutatja:

s z e p t e m b e r b e n :

zálogfelvétel	115.022	tétel	2,323.792	pengő értékben
zálogkiváltás	124.907	«	2,225.965	«
árverés	7.245	«	47.026	«

o k t ó b e r b e n :

zálogfelvétel	121.516	tétel	2,568.576	pengő értékben
zálogkiváltás	144.178	«	2,602.457	«
árverés	7.578	«	46.098	«

Mindkét hónapban emelkedett a zálogkiváltások száma a zálogfelvételekkel szemben, ami főleg a nyári jobb kereseti és megélhetési viszonyokkal és a téli ruhaneműek kiváltásával áll összefüggésben. A zálogálladék október végén 545.127 tétel 11.881 ezer pengő értékben.

A pénzügyi helyzet.

A Budapesti Giro- és Pénztáregylet által lebonyolított gyorsutalványforgalom igénybevétele volt:

1927. évi	Forgalom		Napi átlagos forgalom		Egy gyorsutalvány átlagos értéke pengő
	pengő	gyorsutalvány darabszáma	pengő	tétel-száma	
szeptember	147,353.419	6585	5,894.137	263	22.377
október	159,563.924	6966	6,137.074	268	22.906

A Budapesti Leszáoló Egylet giroforgalma volt:

szeptemberben... ..	56,250.000 P
októberben... ..	70,410.000 «

Utóbbinak, valamint a gyorsutalványforgalomnak együttes összege:

szeptemberben	203,600.000 P
októberben	229,970.000 «

ami az előző hónapokkal szemben lényeges emelkedést mutat.

A forgalomban levő tényleges fizetési eszközök mennyisége szeptemberben 6.1 millió pengővel, októberben pedig 31.4 millió pengővel emelkedett, amiből a váltópénz mennyiségének növekedése szeptemberben 0.9 millió pengőt, októberben pedig további 0.8 millió pengőt tett ki. A tényleges és virtuális jegyforgalom szeptemberben 9.4 millió pengővel, októberben pedig 37.4 millió pengővel haladta meg az előző hónap végén kimutatott mennyiséget. Általában mindkét hónapban az őszi hónapok már megszokott kibővült forgalmát láthatjuk. A váltótárca szeptember folyamán 22.5 millió pengővel, októberben pedig további 19.6 millió pengővel emelkedett, úgy hogy ekkor 329.3 millió pengős állományával eddigi legmagasabb szintjét érte el. Ez a körülmény is arról tanuskodik, hogy a Nemzeti Bank tőle telhetőleg igyekszik a piac erős igényeit kielégíteni. Az érc- és devizakészlet szeptemberben 3.6 millió pengővel, októberben pedig további 9.8 millió pengővel emelkedett. A fedezeti arány szeptember végén 47.4, október végén 46.2% volt, a leszámítolási kamatláb változatlanul 6% maradt.

A tényleges forgalomban levő váltópénzek mennyiségének változását az egyes bankhetek végén a következő összeállítás mutatja, millió pengőkben:

szeptember	7.	40.159
«	15.	39.928
«	23.	40.175
«	30.	40.502
október	7.	40.997
«	15.	41.181
«	23.	41.075
«	31.	41.348

A Magyar Nemzeti Bank váltópénztáraiban foglalt váltópénzeket is hozzászámítva, szeptember 30-án 44.757 millió pengő, október 31-én 45.751 millió pengő váltópénz került forgalomba.

A két őszi hónapban a hiteléletben némi feszültség mutatkozott, amit még növelt az a körülmény is, hogy a mezőgazdasági termények kivitelének nehézségei miatt jelentékeny mértékben lekötve maradtak oly nagy tőkék is, amelyek máskor ilyenkor felszabadulva, éppen a mindennapi élet pénzszükségletének sima kielégítését szolgálták. Október végén ismét igen jelentékeny külföldi pénzajánlatok érkeztek, melyeknek igénybevétele némileg csökkentette a feszültséget.

A pénzpiac feszültségének tulajdonítható a magánkamatláb esekély emelkedése, amely azonban vidéken néhol túlhaladta a megengedett határokat. A rövid lejáratú külföldi hitelek kamatlába 6—7% körül mozgott, sőt elvértve kedvezőbb ajánlatok is voltak. Probléma még a vidéken levő pénzüintézetek által térített magas betéti kamatláb, amely miatt a kihelyezési kamatláb is magas szintén kell, hogy maradjon. Másfelől kétségtelen, hogy az utóbbi időkben sokan inkább fix kamatozású papírok vásárlása iránt érdeklődtek, mert viszont Pestre alacsonyoknak találják a betéti kamatlábat. A budapesti bankok záloglevélkibocsátó szövetkezete 8 millió dollár névértékű magyar záloglevél átvételére kötött megállapodást egy amerikai csoporttal s a megfelelő összeg október végén át is utaltatott. Ugyancsak sikerrel járt a magyar katolikus vallásalap 920.000 holland forintos

kölcsöne, amely Amsterdamban a Glissen Arnold Bank útján került lejegyzésre. A 7%-os kötvények 97%-os árfolyamon bocsáttattak ki.

Az ipari kölcsön ügyében a tárgyalások angol érdekeltségekkel folyamatban vannak.

Október 31-én országszerte takarékosági napot rendeztek, melyen a takarékoság fontosságára és jelentőségére hívták fel a figyelmet.

A fővárosi nagyobb pénzüzetek újult erővel igyekeznek tért hódítani a vidéken, egyes intézetek e célt affiliációk, mások új intézetek felállítására révén igyekeznek elérni. Budapesten az Egyesült Fővárosi Takarékpénztár fuziója ügyében folynak tárgyalások.

A Kereskedelmi Bank, Hitelbank és az Auer-társaság az erdélyi Magyar Földgáz Rt. részvényeinek 44%-ával rendelkezett s a magyar részvénytulajdonosok és a román kormány közötti per azzal a megegyezéssel ért véget, hogy a román kormány a magyar kincstár 4000 drb részvényéért nem fizet kártérítést, ellenben a fenti két bank és az Auer-társaság részvényenkint 280 svájci frankot, összesen körülbelül 3.5 millió svájci frankot fognak kapni.*

A postatakarékpénztárnál és a tizenhárom legnagyobb budapesti pénzüzetnél elhelyezett *betétek álladéka* következőképpen alakult:

	szept. 30.	október 31.
	pengő	pengő
<i>Takarékbetétek:</i>		
a) pengőben...	313,206.673	319,626.094
b) idegen valutában	20,446.994	21,053.652
<i>Folyószámlabetétek:</i>		
a) pengőben...	418,716.713	453,928.451
b) idegen valutában	220,650.868	224,548.304
Összesen:	973,021.248	1,019,156.501

A takarékbetétek állománya szeptemberben 7.7 millió pengővel, októberben további 7.1 millió pengővel emelkedett. A két hónapi emelkedés együttesen úgy az előző két havi emelkedésnél, mint az ezévi átlagnál kisebb eredményt mutat, ez azonban részben a pénzpiac feszültségével és a nehéz gazdasági viszonyokkal, részben azzal is magyarázható, hogy a vidéki pénzüzetek által nyújtott magasabb betéti kamatláb a fővárosi pénzüzeteknek immár észrevehető versenyt támaszt. A folyószámlabetétek emelkedése szeptemberben 1.7 millió pengőt, októberben pedig 39.1 millió pengőt tett ki s e jelentékeny emelkedés folytán az összes betétek összege október végén túlhaladta az 1,000,000,000 pengőt. Az 1913. évi állománynak szeptember végén a takarékbetétek 33.3%-át, a folyószámlabetétek 74.7%-át, október végén a takarékbetétek 34%-át, a folyószámlabetétek 79.3%-át érték el. A tényleges megtakarítás szempontjából jelentősebb takarékbetétek ezévi növekedése 108.8 millió pengő.

A budapesti tőzsdén jegyzett *részvények árfolyamának* az utolsó három hónapban való mozgalmát a következő táblázat mutatja:

*) Magyarország, 1927. nov. 18.

A részvénytársaságok megnevezése	Indexszám (1913 dec. 31 = 100) az 1913. évi részvényállományt érintő tőkeváltozások számba- vételével				Az összes tőkeváltozások számbavételével		
	1926 XII. 31.	1927 VIII. 31.	1927 IX. 30.	1927 X. 31.	1926 XII. 31.	1927 IX. 30.	1927 X. 31.
I. Bankok	9·1	10·6	10·6	10·3	13·5	17·0	16·6
II. Takarékpénztárak ...	5·3	7·3	7·5	7·2	10·6	16·4	15·8
III. Biztosító társaságok	6·3	10·3	9·6	9·2	7·6	10·9	10·5
IV. Gőzmalmok	14·3	14·7	13·9	12·2	18·2	18·1	15·9
V. Bányák és téglagyárak	44·1	77·4	73·3	68·4	55·3	93·5	87·2
VI. Könyvnyomdák	16·5	32·2	29·9	29·9	37·4	66·0	66·2
VII. Vasművek és gép- gyárak	28·8	42·1	40·2	39·6	33·5	47·1	47·2
VIII. Közlekedési vállalatok	8·1	9·5	8·8	8·2	11·8	13·1	12·4
IX. Cukorgyárak	73·2	89·7	91·3	86·3	83·4	103·0	98·1
X. Gyár- és villamosági vállalatok	81·9	106·0	103·1	95·2	127·8	159·7	147·4
XI. Sörgyárak és szesz- ipari vállalatok	58·3	101·0	94·6	87·3	106·9	183·2	167·5
XII. Szállodák és gyógy- fürdők	32·4	46·7	46·3	46·3	56·5	80·4	80·4
XIII. Textilipari vállalatok	29·3	31·5	30·9	30·4	40·4	50·6	49·6
XIV. Vegyészeti vállalatok	21·8	36·0	36·0	33·3	24·0	38·3	35·5
XV. Különböző vállalatok	36·3	55·9	52·1	50·9	64·0	85·9	84·1
Az összes részvények indexe	15·6	22·0	21·3	20·2	22·4	31·5	30·1

A részvényindex úgy szeptemberben, mint októberben némi visszaesést mutat és az a tény, hogy az értékcsökkenés a részvények összes kategóriájára kiterjedt, mutatja leginkább, hogy a tőzsdei árfolyamok lanyhulásának oka kizárólag a pénzpiac feszült helyzetének a reakciója. Az árfolyamok csökkenése mindkét hónapban körülbelül egyforma mértékű volt s ez a bekövetkezett értékcsökkenés csak esekély mértékben éritette az év folyamán különben kifejlődött árindexemelkedést. A tőzsdei értékelésben mutatkozó stagnáció alapján véve nem a gazdasági élet kedvezőtlen megítélésén alapul, hanem inkább a gazdasági élet tervszerűtlenségének kifejezője. A beruházások hosszú időre foglalkoztatják ugyan még az ipart, de a konjunkturális nyereségek kedvező hatása csak akkor érvényesül, ha ezt az osztalékpolitika is alátámasztja.

A mezőgazdaság helyzete.

A gabonaneműek eséplése országsszerte befejezést nyert s az őszi szántó-vető munkálatok országsszerte folyamatban vannak. Az őszi repace, a korán vetett őszi rozs, őszi árpa és őszi búza kikeltek és szépen fejlődnek. A kedvező őszi időjárás a kerti zöldségek terméshozamát jelentékeny mértékben megnövelte.

A hét főtermény várható terméshozama a legutóbbi kimutatás óta következőképpen alakult:

	m é t e r m á z s á k b a n :		
	1925	1926	1927
búza	19,506.500	20,386.825	20,639.315
rozs	8,261.200	7,980.011	5,732.785
árpa	5,536.820	5,553.891	5,076.992

	m é t e r m á z s á k b a n :		
	1925	1926	1927
zab	3,706.900	3,600.067	3,152.292
tengeri	22,345.481	19,443.212	17,602.402
burgonya	23,005.057	18,746,228	18,072.151
cukorrépa	15,274.108	14,476.177	12,840.849

Az előző alkalommal közölt kimutatással szemben különösen lényeges a tengeri- és burgonyatermés emelkedése.

A hét főtermény területének és termésmennyiségének a nagy- és kisgazdaságok közötti megoszlását a következő arányszámok mutatják:*

A termény neve	Terület		Termés	
	nagy-	kis-	nagy-	kis-
	gazdaságokban %		gazdaságokban %	
búza	30·8	69·92	32·75	67·25
rizs	30·33	69·67	33·89	66·11
árpa	33·58	66·42	36·58	63·42
zab	47·32	52·68	50·18	49·82
tengeri	28·60	71·40	32·60	67·40
burgonya	27·57	72·43	32·50	67·50
cukorrépa	89·15	10·85	90·23	9·77

Amint e kimutatásból látszik, az egyetlen cukorrépa kivételével, amelyet túlnyomórészt csak a nagybirtokok termelnek, az összes többi terményeknek több mint 50%-át a kisbirtokok produkálják. Ha a birtokok hozamának összehasonlítását vizsgáljuk, kétségtelen, hogy a nagybirtokok minden egyes terménynél magasabb terméseredményt mutatnak fel, azonban ez kiegyenlítést nyer a kisbirtokok nagyobb baromfi- és állattenyésztése révén.

A szőlőtermés ezidén is kedvezőtlen eredményt mutat. A fagytól megkímélt, kellően gondozott szőlőterületeken a termés közepes, ellenben a fagykárt szenvedett, síktalajú szőlőkben a termés minimális. A Tokaj-hegyalján, ahol tíz év óta nem volt jó termés, ezidén is katasztrófálisan gyenge volt a terméseredmény, egy-két birtoktól eltekintve, csupán az állami szőlők terméseredménye volt tűrhető. A károsult tokajhegyaljai szőlősgazdáknak, akiket az évek óta tartó rossz termések válságos helyzetbe sodortak, a kormány különböző kedvezményeket helyezett kilátásba, amelyeket a jobb és kiváló borokat termelő szőlők vehetnek igénybe. A károsult gazdák kaphatnak műtrágyát, melynek vételárát 1928 végéig kamatmentesen hitelezik. Ugyanígy áll rendelkezésükre a szénkéneg is. Az erősen visszaesett szőlőrészek részleges felújításának kiadására megszerzendő kölcsönök kamatterheinek felét öt éven keresztül a földművelésügyi miniszterium vállalja.

Ezzel kapcsolatban említjük meg, hogy az érdekelt államok ratifikálták a párisi nemzetközi borhivatal felállításáról szóló egyezményt. A nemzetközi borhivatal az egyezményben érdekelt kormányok hivatalos szerve, amelynek feladata az illető államok borkereskedelmi érdekeinek a védelme és a nemzetközi borszármazásának a megjavítása. A borhivatal fokozottabb védelemben részesíti a bor származásának, tisztaságának és valódiságának megjelölését is. Az egyezményt eddig Franciaország, Spanyolország, Magyarország, Portugália és Tunisz írták alá. Küszöbön áll Olaszország és Görögország csatlakozása is, úgy hogy a párisi nemzetközi borhivatal

* Magyar Statisztikai Szemle. 953. oldal.

rövidesen Európa összes fontosabb bortermelő államát magában fogja foglalni.

A földreform finanszírozására felveendő külföldi kölcsön ügyében megindultak a tárgyalások. A terveknek az a lényege, hogy a magyar állam a felveendő százmillió pengő kölcsön fedezetéül lekötí az a 400.000 hold földet, amelyhez a vagyonváltság alkalmával hozzájutott. Ez az összeg ugyan a földreform során kisajátítást szenvedett földbirtokosok igényeinek csak mintegy 30—33%-át fedezi, azonban már ezzel is igen jelentékeny lépés történnék a földreformmal kapcsolatos pénzügyi problémák megoldása felé.

Az Országos Földbirtokrendező Bíróság működése további egy évre meg fog hosszabbíttatni és lehetséges, hogy az anak helyébe tervezett Földbirtok Bíróság felállítására nem fog sor kerülni, minthogy ez ellen az összes gazdaérdekeltségek szót emeltek.

A budapesti gazonatözsde jegyzései voltak:

	szeptember végén	október végén
77 kgs. tiszavidéki búza ...	30·50	30·30
rozs ...	28·75	28·10
takarmányárpa ...	25·75	25·50
tengeri (régli) ...	24·65	24·40

Itt említjük meg, hogy a Pénzügyi Központ negyedévi gazdasági jelentésében foglalt kimutatás szerint ez évben

a magyar növénytermelés összes értéke	3066	millió pengő
a " állattenyésztés " " " " "	492	" "
a " erdőgazdaság " " " " "	27	" "

összesen 3585 millió pengőt tett ki,

szemben az előző év 3309 millió pengő össztermelési értékével, ami 276 millió pengő termelési többletet tesz ki, vagyis éppen annyit, amennyi az első kilenc hónap kereskedelmi mérlegében mutatkozó passzivum összege.

Az ipari helyzet.

Magyarország kőszén- és barnakőszén-külkereskedelmi forgalama 1927. évi szeptember és október hónapjaiban országok szerint csoportosítva a Központi Statisztikai Hivatal adatai szerint a következően alakult:

Ország	Behozatal				Kivitel			
	kőszén	barna- szén	kőszén	barna- szén	kőszén	barna- szén	kőszén	barna- szén
	mennyiség méter mázsákban							
	szeptember		október		szeptember		október	
Ausztria	20.845	6.413	3.955	6.750	357	62.336	566	91.840
Cseh-Szlovákia	259.800	950	297.483	1.200	—	21.104	—	29.986
Románia	—	—	—	—	34.200	6.050	36.100	600
Sz. H. Sz. állam	—	17.600	—	24.518	36.000	50.650	10.000	43.018
Németország	8.557	—	2.650	—	—	—	—	—
Olaszország	—	—	—	—	—	—	350	—
Lengyelország	936.631	—	965.674	—	—	—	—	—
Bulgária	—	—	—	—	4.000	—	—	—
Összesen	1,225.833	24.963	1,269.762	32.468	74.557	140.140	47.016	165.444

Vagyis szénbehozatalunk összesen

szeptemberben	1,250.796 q
októberben	1,302.230 q volt,

míg szénkivitelünk mennyisége

szeptemberben	214.697 q
októberben	212.460 q-t tett ki.

Szénbehozatalunk úgy szeptemberben, mint októberben további lényeges emelkedést mutat az előző hónapokkal szemben, aminek oka a télire való tüzelőanyagkészlet összegyűjtésében található. Szénkivitelünk is némi emelkedést mutat, ez azonban lényegesnek nem tekinthető. Szénbehozatalunknál Lengyelország, szénkivitelünknel Jugoszlávia maradtak továbbra is legfőbb összeköttetéseink

Széntermelésünk eredménye augusztus és szeptember hónapokban a következő volt:

	kőszén	barnaszén
augusztus	665.088 q	5,006.943 q
szeptember	679.383 q	5,474.378 q

ami némileg felülmulja az előző hónapok átlagos teljesítményét és az megfelel az őszi hónapok szokásos átlagteljesítményének.

A fővárosi elektromos művek által szolgáltatott motoráram mennyisége volt:

szeptemberben...	6,138.700 kilowattóra
októberben	6.070.574 «

ami az előző hónapokkal szemben csökkenést tüntet fel. Itt említjük meg, hogy a fővárosi elektromos művek teljesítő képességét fokozta s most már az igényeket teljesen ki tudja elégíteni. Az új elektromos centrale felállítása ügyében a tervek elkészültek s előreláthatólag nem a fővárosban, hanem vidéken fogják felépíteni.

Az 562/927. K. M. rendelet az új Távbeszélő szabályzat életbeléptetéséről intézkedik, ami által a távbeszélő forgalomban némi könnyebbség elérése remélhető. (Budapesti Közlöny szept. 3. szám.)

A 36.604/927. X. 5. K. M. sz. rendelet a Budapest—Wien távolsági távbeszélő kábel üzembehelyezését rendeli el, amiáltal a Béccsel és általában a külfölddel való távbeszélő forgalom sokkal könnyebbé és gyorsabbá válik. (Budapesti Közlöny okt. 1. szám.)

A békeszerződés értelmében a Máv. köteles az összes vasúti kocsik fékjeit kicserélni, mert bizonyos időn belül az összes európai tehervonatok egyforma fékkel fognak közlekedni. A Máv. beruházási programjában e célra 20 millió pengőt irányzott elő, a rendelés kiadását pedig 10 esztendőre osztotta fel. Ezen nagyarányú beruházás kizárólag a hazai ipar fellendülését fogja szolgálni, mert a fékek előállítására több hazai gyár tett megfelelő ajánlatot.

A munkanélküliek számának csökkenése szeptember és október hónapokban ismét folytatódott, mégpedig jóval kedvezőbb arányban, mint az előző év megfelelő hónapjaiban. Az előző hónaphoz képest a csökkenés szeptemberben 6.9%-ot, októberben pedig további 3.3%-ot tett ki. Az előző év megfelelő hónapjához viszonyítva a csökkenés szeptemberben 45.8%-ot, októberben 44.6%-ot mutat. Területi megoszlás tekintetében csekély eltolódás mutatkozik, amennyiben az előző hónapokkal szemben a főváros

arány száma 0.6-del növekedett szeptemberben és 4.4-del csökkent októberben. A nemek szerinti megoszlás a férfiak előnyére tüntet fel minimális változást.

A munkanélküli *keresztényszocialista szakszervezeti tagok* létszáma volt:

szeptemberben	1233
októberben	1228

A *szociáldemokrata szakszervezetek* kimutatása szerint tagjaik közül munka nélkül volt:

szeptember végén ...	10.332	ebből budapesti ...	6932
október végén	9.960	« «	6581

Az *Országos Munkásbiztosító Pénztár* taglétszáma volt:

	férfi	nő	összesen
szeptember végén ...	225.586	140.465	366.051
október végén	237.744	148.609	386.353

ami az előző hónapokkal szemben némi emelkedést mutat.

Kereskedelem.

Az általános árszínvonal szeptemberben a nagykereskedelmi áraknál 0.7%-kal csökkenve ismét elérte a 133-as indexszámot, amely május óta úgyszólván változatlan maradt. Októberben az árszínvonal lényegében nem változott, mert e hónapban az ipari cikkek minimális árcsökkenése egyensúlyozta ki a mezőgazdasági cikkek csekély emelkedését, míg az előző hónapban éppen fordított volt a helyzet. Az ipari és mezőgazdasági cikkek átlagos árszínvonala közt januárban 6 pontnyi különbség volt csupán, mivel azonban azóta az ipari cikkek indexszáma 129-ről 139-re, a mezőgazdasági cikkek indexszáma pedig 123-ról 125-re emelkedett, a különbség most már 14 pontot tesz ki. A múlt év utolsó napján érvényben volt árat 100-zal véve egyenlőnek, az indexszámok változása a statisztikai hivatal adatszolgáltatása alapján 1927. évben a következő volt:

		Nagykereskedelmi index	Létfenntartási index
1926	XII.	100	100
1927	I.	100·8	101
«	II.	102·4	102·9
«	III.	101·6	102·9
«	IV.	103·2	105·3
«	V.	105·6	107·1
«	VI.	105·6	107·3
«	VII.	105·6	105
«	VIII.	106·3	106·7
«	IX.	105·6	107·5
«	X.	105·6	107·7

Amint a fenti összeállítás mutatja, a létfenntartási index irányzata egyező ugyan a nagykereskedelmi index irányzatával, azonban a mennyiségi arány alapján csak minimális összefüggést tüntet fel, ami természetes is, mert a nagykereskedelmi árindex a napi vásárlásoknál csupán

minimálisan érvényesül. A drágulás folyamata eszerint továbbra is folytatódik, habár lassú mértékben és valószínű, hogy az élelmi cikkek szokásos téli drágulása a következő hónapokban még erősebben fog érvényesülni.

A Központi Statisztikai Hivatal által összeállított *nagykereskedelmi árindex* a következő:

	1926 XII. 31.	1927 IX. 30.	1927 X. 31.
Élelmiszerek és mezőgazdasági termékek	120	123	125
Ipari anyagok és termékek	130	141	139
Az összes árúk átlaga	126	133	133
Változás az előző hóval szemben	—	— 1	—

Az élelmiszerek árának alakulásánál egészen jelentéktelen változások mutatkoztak. Némileg olcsóbb lett a búza, rozs, tengeri, burgonya és a zsír, drágult a zab, sertés, szarvasmarha, a sötétebb lisztfajták és egyes baromfifajták. Az ipari csoportban drágult a kőszén és a kész textilárúk ára.

A létfenntartási indexek a következő képet mutatják:

	A Statisztikai Szemle szerint		A Pester Lloyd szerint laktér nélkül
	laktérrel	laktér nélkül	
1926 dec. 31.	105	119	115·9
1927 szept. 30.	112·9	126·4	119·3
1927 okt. 31.	113·1	126·7	119·73

A budapesti közraktárak forgalma a székesfővárosi statisztikai hivatal adatai szerint a következően alakult:

1927. évi	Készlet a hó elején	Beraktározás	Kiraktározás	Készlet a hó végén
<i>a) összes forgalom métermázsákban</i>				
szeptember	153.853	138.668	74.581	217.940
október	217.940	161.888	116.915	262.913
<i>b) biztosítási érték pengőben</i>				
szeptember	4,893.000	4,568.400	1,844.300	7,617.100
október	7,617.100	4,695.000	3,243.500	9,068.600

A közraktári forgalom az idény természetének megfelelően erősen megnövekedett s a forgalmazás messze felülmúlja az előző évek hasonló hónapjainak eredményeit, míg a készlet mennyisége az előző évek átlagával egyenlő színvonalon áll.

Magyarország *külkereskedelmi forgalmáról* a központi statisztikai hivatal adatszolgáltatása alapján a következő képet nyújthatjuk:

1927. évi	Behozatal	Kivitel	Különbözet
	millió pengőben		
január --- --- ---	74·2	58·3	— 15·9
február --- --- ---	79·1	54·7	— 24·4
március --- --- ---	97·9	63·4	— 34·5
április --- --- ---	92·3	53·7	— 38·6
május --- --- ---	93·2	61·1	— 32·1
június --- --- ---	84·5	51·4	— 33·1
július --- --- ---	89·2	58·0	— 31·2
augusztus --- --- ---	108·2	75·3	— 32·9
szeptember --- --- ---	115·8	82·1	— 33·7
Összesen ...	834·4	558·0	—276·4
1926 január—szeptem- ber hónapokban	656·8	575·0	— 81·8

Amint az előző év adataival összehasonlítva kitűnik, kivitelünk értéke az első háromnegyed évben 17 millió pengővel kevesebb volt, mint az előző évben, ami 3%-os csökkenésnek felel meg. Ha még hozzá figyelembe vesszük azt, hogy az előző évvel szemben éppen augusztus és szeptember hónapokban mutatkozik majdnem az egész különbözet s ennek oka az őszi terménykivitel némi időbeli eltolódásában rejlik, a kivitel ezen minimális csökkenésén annál kevésbé kell aggódnunk, mert a Pénzügyi Központ jelentése szerint ezévi mezőgazdasági termelésünk értékének összege a múlt évvel szemben 276 millió pengő emelkedést tüntet fel, úgy hogy még a növekvő belföldi fogyasztást is figyelembevéve, ezen kiviteli csökkenés helyreépítésére még bőven van alkalom. Jóval aggasztóbbnak tűnik fel a behozatalnak 178 millió pengőnyi növekedése az előző évvel szemben, ami 27%-os emelkedésnek felel meg s ami folytán az első kilenc hónap kereskedelmi mérlegének passzivuma 276 millió pengőre emelkedett. A behozatali cikkek között a nyers dohány és a kötött pamutárak kivételével minden csoportban emelkedés mutatkozik, amely a beruházási cikkeknel 53 millió pengőt, a luxuscikkeknel 20 millió pengőt tett ki, míg a többi cikkeknel körülbelül egyforma mennyiségben oszlott meg. Kivitelünk kisebb volt a búzánál, lencsénél, tojásnál, jelentékenyebb arányban a zsír- és szalonnaféléknél és az olajos magvaknál.

Újabb vámtarifadöntvényeket közöl a 105.838/927. P. M. sz. rendelet (Budapesti Közlöny szept. 3. szám) és a 134.775/927. P. M. sz. rendelet (okt. 25.), míg a hivatalos lap szept. 16-iki számában megjelent 7530/927. M. E. sz. rendelet felsorolja azokat az árukat, amelyek újabban vámmentesen, illetve kedvezményes vámtételek mellett kezelendők

Közlekedésügy.

A magyar királyi államvasutak július—augusztusi *áruforgalmáról* a következő adatok tájékoztatnak:

1927. évi	Gyorsáru		Darabáru		Kocsirakomány	
	tonna	tonna-kilométer	tonna	tonna-kilométer	tonna	tonna-kilométer
szept. ---	23.031	2,558.725	44.000	5,313.350	1,609.764	192,501.056
okt. --- ---	27.637	2,977.155	44.023	5,561.600	1,929.886	216,077.597

A magyar királyi államvasutak vonalain *átfutó forgalom* júliusban 40.433 tonna, 8,735.613 tonnakilométer, augusztusban 43.353 tonna, 8,748.470 tonnakilométer volt, ami az előző hónapok átlagteljesítményének megfelelő volt.

A Máv. vonalain szállított *egyed fontosabb árucikkek* forgalma volt:

	Július		Augusztus	
	tonna	tonna-kilométer	tonna	tonna-kilométer
árpa	2.479	317.312	20.309	2,599.552
búza és kétszeres	60.428	6,828.364	158.532	17,914.116
rozs	15.716	1,603.032	18.438	1,880.676
tengeri	9.988	1,608.068	8.716	1,403.276
zab	3.339	410.697	7.273	894.579
egyéb gabonanemű	725	102.225	1.167	164.547
gabonaneműek összesen	92.675	10,869.698	214.435	24,856.746
ásványszén, kocsz, brikett és lignit	359.625	35,602.875	391.315	38,740.185
bányafa	16.613	2,526.176	10.483	1,593.416
gömb- és rönkfa	19.031	2,607.247	16.600	2,274.200
tűzifa	144.923	17,245.837	155.691	18,527.229
talpfa	1.538	161.490	1.874	196.770
szőlőkaró	299	31.694	526	55.756
fűrészelt, hasított, ácsolt fa	74.349	10,334.511	67.216	9,343.024
faneműek összesen	256.753	32,906.955	252.390	37,990.395

A központi statisztikai hivatal adatszolgáltatása alapján Magyarország *gépjárműveinek állománya* volt:

	automobil	motorkerékpár	összesen	ebből vidéken
október 1-én	12.282	4715	16.997	38·4%
november 1-én	12.621	4820	17.471	39·2%

Fenti gépjárművekből volt november elsején 7942 személykocsi, 2755 teherkocsi, 360 autóbusz, 1105 hérautó, 489 egyéb gépkocsi, 619 melléküléssel motorkerékpár és 4201 mellékülés nélküli motorkerékpár.

A géperejű járművek száma szeptemberben 4%-kal, októberben 2,8%-kal gyarapodott, ami az eddigi átlagos havi gyarapodással szemben visszaesést mutat.

Budapest forgalmára vonatkozólag a székesfővárosi statisztikai hivatal a következő adatokat közli:

1927. évi	Behozatal		Kivitel	
	vasúton	hajón	vasúton	hajón
	m é t e r m á z s a			
szeptember	4,965.921	2,149.440	4,415.745	141.869
október	5,049.405	2,261.775	1,646.742	224.371

A Budapestre érkezett hajók száma volt:

szeptemberben 1686
októberben 1504

A Budapestre érkezett idegenek száma volt:

szeptemberben 26.549 ezek közül külföldi... .. 8236
októberben... .. 22.570 " " " 5676

Budapestre érkezett:

szeptemberben 166 repülőgép, amelyekkel érkezett 204 személy és 7534 kg teher
októberben ... 143 " " " 110 " " 5807 " "

Budapestről indult:

szeptemberben 168 repülőgép, amelyekkel indult 238 személy és 16897 kg teher
októberben ... 142 " " " 157 " " 26606 " "

Baleset egyik hónapban sem fordult elő, úgy, hogy az üzembiztonság 100% volt.

Szociálpolitika.

A munkások órabére a központi statisztikai hivatal kimutatása szerint a következő volt:

	1927 augusztus	1927 szeptember	1927 október
bádogos	0·73 P	0·87 P	0·88 P
asztalos	0·70 "	0·74 "	0·77 "
szabó... ..	0·67 "	0·71 "	0·73 "
kőműves	0·90 "	0·91 "	0·95 "
napszámos	0·49 "	0·48 "	0·50 "
gyárimunkásnő ...	0·35 "	0·32 "	0·32 "
napszámosnő	0·40 "	0·49 "	0·41 "

A 8888/927. M. E. sz. rendelet a kötött lakásforgalmat további két esztendővel meghosszabbította, amikor is a békebeli bérek teljes 100%-a lesz fizetendő. Egyes intézkedések megkönnyítik a háztulajdonosoknak a felmondást, ha sajátmaguk, vagy közeli hozzátartozójuk részére kell a lakás, vagy ha más megfelelő lakást ajánlanak fel. (Budapesti Közlöny 1927 okt. 18. szám.)

A képviselőház munkaügyi bizottsága a sürgősség kimondása mellett a következő javaslatokat fogadta el: Az 1925-ben Genfben tartott nemzetközi munkaügyi egyetemes értekezletek által az üzemi balesetek kártalanítása tárgyában elfogadott nemzetközi egyezmény becikkelyezéséről szóló törvényjavaslatot, a foglalkozásos betegség kártalanítása tárgyában, az idegen és saját honos munkavállalóknak az üzemi balesetek kártalanítása szempontjából az egyenlő elbánásban részesítés tárgyában, végül az ipar és a kereskedelem körében foglalkoztatott munkavállalók és háztartási alkalmazottak betegségbiztosítása tárgyában elfogadott nemzetközi egyezmények becikkelyezéséről szóló törvényjavaslatokat.

November elsejével a felépült új házakban és emeletráépítés folytán keletkezett új emeleteken 1600 új lakás vált beköltözhetővé, mégpedig 591 egyszobás, 331 kétszobás, 302 háromszobás, 240 négyszobás, 77 ötszobás és 59 hatszobás lakással. A legtöbb új lakás az első kerületben épült, szám szerint 583, összesen 1975 szobával.

Ifj. Rác Lajos.

KÖZGAZDASÁGI SZEMLE

A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA
MEGBIZÁSÁBÓL ÉS TÁMOGATÁSÁVAL KIADJA
A MAGYAR KÖZGAZDASÁGI TÁRSASÁG

SZERKESZTI:

HELLER FARKAS

TARTALOM:

Tanulmányok

<i>Surányi-Unger Tivadar</i> : Statisztika és közgazdaságtan	II 1, III 1	177
<i>Judik József</i> : Az aranykérdés	II 5. c	196
<i>Andreich Jenő</i> : A konjunktúra-kutatás statisztikai módszerei	II 3	217
<i>Lengyel Géza</i> : Van-e túlindustrializálás Magyarországon?	II 8. c	234

Közlemények

<i>Mattyasovszky Miklós</i> : György Endre (1848—1927)	II 1	245
<i>Laurentzy Vilmos</i> : A mezőgazdasági szakoktatás	II 7. tá	246

Könyvismertetések

.....	252
-------	-------	-----

Földes B.: Volkswirtschaftliche und socialpolitische Untersuchungen (Domány Gy.) — *Cornélissen, Ch.*: Der Lohn. (Heller F.) — *Mémoire sur les balances des paiements et sur les balances du commerce extérieur. I.* (Szigeti Gy.) — *Jelentés a Takarékpénztárak és Bankok Egyesületének 1926. évi működéséről.* (Éber A.) — *Künstler Z.*: A gabonavámok hatása (Czerny J.). — *Révész T.*: Vasuti személyforgalmi politikánk megreformálása (Makay J.). — *Domány Gy.*: A magyar szanálás (Hantos E.) — *Iwao F. Ayusawa*: Législation et conditions du travail dans l'industrie au Japon (Bene Lajos).

Folyóiratok szemléje	275
-----------------------------------	-----

Könyvszemle	280
--------------------------	-----

Magyar Közgazdasági Társaság	282
---	-----

Közigazdasági Krónika (ifj. Rác L.)	289
--	-----

1927.

GRILL-FÉLE UDVARI KÖNYVKERESKEDÉS, BENKŐ GYULA R.-T.
BUDAPEST, DOROTTYA-UTCA 2.

Bolti ára: 5 Pengő.

A Magyar Közgazdasági Társaságba való be- vagy kilépési nyilatkozatok, címváltozások, tagdíjak stb., végül a „Közgazdasági Szemle“ szétküldésére vonatkozó felszólamlások kizárólag GERLÓCZY BÉLA kormányfőtanácsos, főpénztáros címére küldendők. (IX., Ferenc-körut 39.)

Meghívó.

A MAGYAR KÖZGAZDASÁGI TÁRSASÁG 1927 június hó 14-én, kedden d. u. 6 órakor a Közgazdasági Egyetem (IV., Szerb-u. 21—23.) fsz. III. számú előadótermében tartja

1927. évi rendes közgyűlését,

melynek napirendje a következő:

- I. Az igazgató-választmány jelentése a Társaság 1926. évi működéséről.
- II. A számvizsgáló-bizottság jelentése az 1926. évi számadásokról.
- III. Az 1927. évi költségvetés megállapítása.
- IV. Az igazgató-választmány kiegészítése.
- V. Indítványok. (Az alapszabályok értelmében indítványok a közgyűlést megelőzőleg legalább 8 nappal írásban adandók be az elnökséghez.)
- VI. *Szigeti Gyula* min. oszt. tan. előadása *Magyarország fizetési mérlegéről.*

Budapest, 1927 május 30-án.

Az elnökség.

Közgyűlés előtt 1/2 órakor igazgató-választmányi ülés a Társaságnak a Közgazdasági Egyetemen levő saját helyiségében.

A KÖZGAZDASÁGI SZEMLE

megjelenik havonként körülbelül 4—5 ívnyi terjedelemben.

Előfizetési ára egész évre 24 pengő.

A Közgazdasági Társaság tagjainak tagsági illetményeik fejében jár.

A KÖZGAZDASÁGI SZEMLÉ-nek szánt közlemények HELLER FARKAS szerkesztő címére küldendők :: (I., Műegyetem-rakpart 3). Telefon: József 9—46. ::

Segédszerkesztő: K. NAGY DÉNES, a Magyar Közgazdasági Társaság főtitkára. (I., Budafoki-út 5.)
Telefon: József 31—64.

Szeptember elején jelenik meg Magyarország közgazdaságának és pénzügyeinek egyetemes, gyakorlati jellegű kézikönyve, az

UNGARISCHES WIRTSCHAFTS-JAHRBUCH

A gazdasági élet és a közigazgatás szakembereinek közreműködésével szerkesztette:

GRAIZ GUSZTÁV dr.

III. évfolyam.

Felelős szerkesztő:

b. t. t., ny. m. kir. külügyminiszter

1927.

BOKOR GUSZTÁV dr.

Az idei évfolyam a következő szaktérri cikkeit tartalmazza: *Alliquander* Ödön, m. kir. főbányatanácsos; *Éber* Antal dr., udv. tan., a Magy.-Olasz Bank vezérigazgatója; *Farkasfalvi* Sándor dr., min. oszt.-tan.; *Fazekas* Oszkár dr., ügyvéd, a Magy. Iparjogvédelmi Egyesület aleln.; *Fenyő* Miksa dr., a M. Gy. O. Sz. ügyv. igazg.; *Ferenczi* Izsó dr., kereskedelemügyi min. tan.; *Frey* Kálmán, a bp. árú-és értéktársaság alelnöke; *Hubert* Ernő, Máv. főfelügyelő; *Jármay* Elemér dr., h. államtitkár, a MFTR. igazg.; *Kállay* Tibor dr., orsz. képvis., ny. pénzügymin.; *Kádas* Károly dr., min. titkár; *Kemény* Dezső dr., a bp. keresk. és iparkamara titkára; *Konkoly-Thege* Gyula dr., min. tanácsos, a m. kir. központi Statisztikai Hivatal aligazg.; *Kovács* Alajos dr., h. államtitkár, a m. kir. központi Statisztikai Hivatal igazg.; *Kovalóczy* Rezső dr., gabonakereskedő; *Kutasi* Elemér dr., a Biztosító Intézetek Országos Szövetsége igazg.; *Lénárt* Vilmos dr., ügyvéd, a M. Gy. O. Sz. adóügyi konzulense; *Liber* Endre, sz.-föv. tanácsnok; *Makai* Einő dr.; a Belv. Takarékp. vezérig.; *Mann* Mihály, építész; *Meszlény* Arthur dr., ügyvéd, egyetemi m. tanár; *Nagy* Iván dr., földművelésügyi min. tanácsos; *Papp* Dezső dr., h. államtitkár; *Pásztor* Miksa, kincstári főtan., a Pénzünt. Központ h. vezérig.; *Quandt* Richárd, a Magy. Nemzeti Bank ellenőre; *Quastler* Vilmos, a Magy. Keleti Tengerhajózási r.-t. vezérig.; *Stronski* Lajos, Máv. igazg.-helyettes; *Szalay* Gábor br., posta- és táviratigazg.; *Szegő* Ernő dr., a bp. keresk. és iparkamara titkára; *Szigeti* Gyula dr., min. oszt.-tanácsos; *Szurday* Róbert, vezérig., a Magy. Textilgyárosok Orsz. Egyes. aleln.; *Tausz* Béla dr., főorvos, az Idegenforg. Szövets. aleln.; *Teleszky* János dr., felsőh. tag, ny. pénzügymin.; *Wentheimer* Adolf, tőzsdetan., a Pesti Magy. Keresk. Bank ügyv. igazgatója.

A 37 fejezetre tagozódó és kb. 360 oldalra terjedő munka a szerkesztőség kiadásában jelenik meg és a főbizományosnál, a *Grill-féle udv. könyvkereskedésnél Bpest, V., Dorottya-utca 2.* (T. 237—26.) kapható. A famentes papíron, elegáns vászonkötésben megjelenő könyv, melyhez Magyarország térképe is mellékelve van, 20.—P-ért kapható.

LIe ANNÉE

JUILLET—AOUT 1927

VOL. 71, N° 7—8

REVUE ÉCONOMIQUE HONGROISE

par mandat et avec le concours
de l'Académie Hongroise des Sciences éditée
par la Société Hongroise d'Économie Politique.

Directeur:

Wolfgang Heller

SOMMAIRE:

Dissertations

<i>Vágó, J.</i> : Buts et difficultés de la recherche des variations économiques en Hongrie	434
<i>Hevesy, L.</i> : La stabilisation du franc français	442
<i>Havas, M.</i> : Effets du tarif autonome de douane sur la vie économique de la Hongrie	468
<i>Pruzsinszky, G.</i> : Le transport par l'automobile	478

Notes

<i>Naményi, E.</i> : Edouard Horn	503
<i>Zelovich, I.</i> : Les crédits agricoles en Hongrie	506
<i>Domány, J.</i> : La politique de l'escompte des banques d'émission	513

Revue 516

Revue des périodiques étrangères 530

Bibliographie 541

Chronique économique (Rácz, L.) 545

VOLKSWIRTSCHAFTLICHE RUNDSCHAU

Im Auftrage und mit Unterstützung
der Ungarischen Akademie der Wissenschaften herausgegeben
von der Ungarischen Volkswirtschaftlichen Gesellschaft.

Schriftleiter:
Wolfgang Heller

INHALT:

Studien

<i>Vágó, J.</i> : Aufgaben und Schwierigkeiten der Konjunkturforschung in Ungarn	434
<i>Hevesy, L.</i> : Die Stabilisierung des französischen Frankes	442
<i>Havas, M.</i> : Wirkung des autonomen Zolltarifs auf das wirtschaftliche Leben Ungarns... ..	468
<i>Pruzsinszky, G.</i> : Der Kraftwagen-Verkehr	478

Mitteilungen

<i>Naményi, E.</i> : Eduard Horn	503
<i>Zelovich, L.</i> : Gegenwärtiger Stand der landwirtschaftlichen Kredit-Frage in Ungarn	506
<i>Domány, J.</i> : Diskontpolitik der Notenbanken	513

Bücherbesprechungen 516

Kerschagl, R.: Volkswirtschaftslehre (H. F.) — *Löffler, W.*: Die moderne Konzernierung (H. F.) — *Wiedenfeld, K.*: Kartelle und Konzerne (Varga I.) — *Mayer, H.* (red.): Die Wirtschaftstheorie der Gegenwart (Varga I.) — *Sauter, J.*: Fr. v. Baaders Schriften zur gesellschaftsphilosophie (Surányi-Unger T.) — *Mitscherlich, W.*: Moderne Arbeiterpolitik (Surányi-Unger T.) — *Mannstaedt, H.*: Ein kritischer Beitrag zur Theorie des Bankkredites (Judik J.) — *David, W.*: Wandlungen in den Kapitalanlagen der deutschen Lebensversicherungs-Unternehmungen seit Ausbruch des Weltkrieges (Varga I.)

Ausländische Zeitschriften	530
Bücherschau	541
Volkswirtschaftliche Kronik (Rácz, Ludwig jun.)	545

KÖZGAZDASÁGI SZEMLE

A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA
MEGBIZÁSÁBÓL ÉS TÁMOGATÁSÁVAL KIADJA
A MAGYAR KÖZGAZDASÁGI TÁRSASÁG

SZERKESZTI:

HELLER FARKAS

TARTALOM:

Tanulmányok

<i>Navratil Ákos</i> : Közgazdaságtan és filozófia II. 1.	305
<i>Konkoly-Thege Gyula</i> : A konjunktúra-kutatás külföldi szervezetei II. 3	324
<i>Neubauer Gyula</i> : A gazdasági beszámítás elmélete II. 1. a	339
<i>Zelovich László</i> : A genfi világgazdasági konferencia II. 1. a	352

Közlemények

<i>Sibelka-Perleberg Arthur</i> : A magyar liszt a világpiacon II. 6. 1., II. 9. e. 2. a	361
<i>Havas Jenő</i> : Angol bankvezérek a bankjegy- és hitelpolitikáról II. 5. e. d	366

Könyvismertetések

<i>Az Országos Mezőgazdasági Kamara évi jelentése 1926-ról</i> (Vantsó Gy.) — <i>Bernát István</i> : Tanulmányok az agrárpolitika és a magyar agrármozgalom köréből (Laurentzy V.) — <i>Jelentés a Duna-Tiszaközi Mezőgazdasági Kamara eddigi működéséről</i> (Viener A.) — <i>Dr. G. Kemény, L. Leopold u. J. Vágó</i> : Die Volkswirtschaft Ungarns im Jahre 1926 (Brunner V.) — <i>Henry Ford</i> : Today and Tomorrow (Havas J.) — <i>Désiré de Laky</i> : Etude sur le développement de la culture intellectuelle en Hongrie dans les temps récents (Viener A.) — <i>Dr. Lotz, Walther</i> : Die deutsche Staatsfinanzwirtschaft im Kriege (Domány Gy.) — <i>Dr. Saitzen, M.</i> : Horizontal und Vertikal (Varga I.) — <i>Dr. Andrae, W.</i> : Bausteine zu einer universalistischen Steuerlehre (Varga I.) — <i>Ogg, F. A.—Sharp, W. R.</i> : Economic development of modern Europe (Viener A.)		
--	--	--

Folyóiratok szemléje	394
Könyvszemle	400
Magyar Közgazdasági Társaság	402
Világgazdasági visszapillantás az 1926. évre	406
Közigazdasági Krónika (ifj. Rácz L.)	417

1927.

GRILL-FÉLE UDVARI KÖNYVKERESKEDÉS, BENKŐ GYULA R.-T.
BUDAPEST, DOROTTYA-UTCA 2.

Bolti ára: 5 Pengő.

A KÖZGAZDASÁGI SZEMLE

megjelenik havonként körülbelül 4—5
ívnyi terjedelemben.

Előfizetési ára egész évre 24 pengő.

A Közgazdasági Társaság tagjainak
tagsági illetményeik fejében jár.

A KÖZGAZDASÁGI SZEMLE-nek szánt közlemé-
nyek HELLER FARKAS szerkesztő címére küldendők
:: (I., Műegyetem-rakpart 3). Telefon: József 9—46. ::

Segédszerkesztő: K. NAGY DÉNES, a Magyar Köz-
gazdasági Társaság főtítkára. (I., Budafoki-út 5.)
Telefon: József 31—64.

A Magyar Közgazdasági Társaságba való be- vagy
kilépési nyilatkozatok, címváltozások, tagdíjak
stb., végül a „Közgazdasági Szemle“ szétküldé-
sére vonatkozó felszólamlások kizárólag GER-
LÓCZY BÉLA kormányfőtanácsos, főpénztáros
címére küldendők. (IX., Ferenc-körut 39.)

Legközelebb megjelenik

a Magyar Közgazdasági Társaság kiadásában
a Közgazdasági Könyvtár
III-ik köteteként

Surányi-Unger Tivadar:

**A tudományos gazdaságpolitika
alapkérdései**

Ára 10 P

LIe ANNÉE
MAI—JUIN 1927
VOL. 70, N° 5—6

REVUE ÉCONOMIQUE HONGROISE

par mandat et avec le concours
de l'Académie Hongroise des Sciences éditée
par la Société Hongroise d'Économie Politique.

Directeur :
Wolfgang Heller

SOMMAIRE :

Dissertations

<i>Navrátil, A.</i> : Philosophie et économie politique	305
<i>Konkoly-Thege, J.</i> : Les institutions de la recherche des variations économiques en étranger	324
<i>Neubauer, J.</i> : La distribution des biens d'après la théorie de l'utilité finale	339
<i>Zelovich, L.</i> : La conférence de l'économie mondiale à Genève	352

Notes

<i>Sibelka-Perleberg, A.</i> : La farine Hongroise sur le marché mondial	361
<i>Havas, E.</i> : Opinions de directeurs de banques anglaises sur les billets de banque et le crédit	366

Revue

<i>Rapport de la Chambre Hongroise d'Agriculture</i> (Vantsó, J.) — <i>Bernát, E.</i> : Études sur la politique et le mouvement agraires en Hongrie (Laurentzy, W.) — <i>Rapport de la Chambre d'Agriculture de la région Danube—Tisza</i> (Viener, A.) — <i>Dr. G. Kemény, L. Leopold u. J. Vágó</i> : Die Volkswirtschaft Ungarns im Jahre 1926 (Brunner, V.) — <i>Henry Ford</i> : Today and Tomorrow (Havas, J.) — <i>Désiré de Laky</i> : Étude sur le développement de la culture intellectuelle en Hongrie dans les temps récents (Viener, A.) — <i>Dr. Lotz, Walther</i> : Die deutsche Staatsfinanzwirtschaft im Kriege (Domány, Gy.) — <i>Dr. Saitzew, M.</i> : Horizontal und Vertikal (Varga, I.) — <i>Dr. Andrae, W.</i> : Bausteine zu einer universalistischen Steuerlehre (Varga, I.) — <i>Ogg, F. A.</i> — <i>Sharp, W. R.</i> : Economic development of modern Europe (Viener, A.)	
--	--

Revue des périodiques étrangers	394
Bibliographie	400
Société Hongroise d'Économie Politique	402
L'économie mondiale en 1926	406
Chronique économique (Rácz, Louis, fils)	417

VOLKSWIRTSCHAFTLICHE RUNDSCHAU

Im Auftrage und mit Unterstützung
der Ungarischen Akademie der Wissenschaften herausgegeben
von der Ungarischen Volkswirtschaftlichen Gesellschaft.

Schriftleiter:
Wolfgang Heller

INHALT:

Studien

<i>Navratil, A.</i> : Volkswirtschaftslehre und Philosophie	305
<i>Konkoly-Thege, J.</i> : Ausländische Organisationen der Konjunkturforschung	324
<i>Neubauer, J.</i> : Die Theorie der wirtschaftlichen Zurechnung ...	339
<i>Zelovich, L.</i> : Die weltwirtschaftliche Konferenz in Genf ...	352

Miscellen

<i>Sibelka-Perleberg, A.</i> : Das ungarische Mehl auf dem Weltmarkte	361
<i>Havas, E.</i> : Englische Bankführer über Banknoten- und Kreditpolitik	366

Bücherbesprechungen

<i>Bericht der ungarischen landwirtschaftlichen Kammer vom Jahre 1926</i> (Vantsó, Gy.) — <i>Bernát, St.</i> : Studien über die Agrarpolitik und über die ungarische Agrarbewegung (Laurentzy, W.) — <i>Bericht über die bisherige Tätigkeit der landwirtschaftlichen Kammer des Donau-Theiss Gebietes</i> (Viener, A.) — <i>Dr. G. Kemény, L. Leopold u. J. Vágó</i> : Die Volkswirtschaft Ungarns im Jahre 1926 (Brunner, V.) — <i>Henry Ford</i> : Today and Tomorrow (Havas, J.) — <i>Désiré de Laky</i> : Étude sur le développement de la culture intellectuelle en Hongrie dans les temps récents (Viener, A.) — <i>Dr. Lotz, Walther</i> : Die deutsche Staatsfinanzwirtschaft im Kriege (Domány, Gy.) — <i>Dr. Saitzev, M.</i> : Horizontal und Vertikal (Varga, I.) — <i>Dr. Andrae, W.</i> : Bausteine zu einer universalistischen Steuerlehre (Varga, I.) — <i>Ogg, F. A.—Sharp, W. R.</i> : Economic development of modern Europe (Viener, A.)	394
---	-----

Ausländische Zeitschriften	394
--	-----

Bücherschau	400
---------------------------	-----

Ungarische Volkswirtschaftliche Gesellschaft	402
--	-----

Rückblick auf die Weltwirtschaft im Jahre 1926	406
---	-----

Volkswirtschaftliche Kronik (Rácz, Ludwig jun.)	417
---	-----

JÚLIUS — AUGUSZTUS

HAVA

KÖZGAZDASÁGI SZEMLE

A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA
MEGBIZÁSÁBÓL ÉS TÁMOGATÁSÁVAL KIADJA
A MAGYAR KÖZGAZDASÁGI TÁRSASÁG

SZERKESZTI:

HELLER FARKAS

TARTALOM:

Tanulmányok

<i>Vágó József</i> : A konjunkturakutatás feladatai és nehézségei Magyarországon	434
<i>Hevesy László</i> : A francia frank stabilizálása	442
<i>Havas Mór</i> : A magyar autonóm vámtarifa hatása gazdasági életünkre	468
<i>Pruzsinszky Gábor</i> : Az automobil-közlekedés	478

Közlemények

<i>Naményi Ernő</i> : Horn Ede életrajza	503
<i>Zelovich László</i> : A magyar mezőgazdasági hitelkérdés jelenlegi állapota	506
<i>Ermány Gyula</i> : A jegybankok diskontpolitikája	513

Könyvismertetések

.....	516
-------	-----

Kerschagl, R.: Volkswirtschaftslehre (H. F.) — *Löffler, W.*: Die moderne Konzernierung (H. F.) — *Wiedenfeld, K.*: Kartelle und Konzerne (Varga I.) — *Mayer, H.* (red.): Die Wirtschaftstheorie der Gegenwart (Varga I.) — *Sauter, J.*: Fr. v. Baaders Schriften zur Gesellschaftsphilosophie (Surányi-Unger T.) — *Mitscherlich, W.*: Moderne Arbeiterpolitik (Surányi-Unger T.) — *Mannstaedt, H.*: Ein kritischer Beitrag zur Theorie des Bankkredites (Judik J.) — *David, W.*: Wandlungen in den Kapitalanlagen der deutschen Lebensversicherungs-Unternehmungen seit Ausbruch des Weltkrieges (Varga I.)

Folyóiratok szemléje	530
-----------------------------------	-----

Könyvszemle	541
--------------------------	-----

Közgazdasági Krónika (ifj. Rácz L.)	545
--	-----

1927.

GRILL-FÉLE UDVARI KÖNYVKERESKEDÉS, BENKŐ GYULA R.-T.
BUDAPEST, DOROTTYA-UTCA 2.

Bolti ára: 5 Pengő.

^A **KÖZGAZDASÁGI SZEMLE**

megjelenik havonként körülbelül 4—5
ívrnyi terjedelemben.

Előfizetési ára egész évre 24 pengő.

A Közgazdasági Társaság tagjainak
tagsági illetményeik fejében jár.

A **KÖZGAZDASÁGI SZEMLÉ**-nek szánt közlemé-
nyek **HELLER FARKAS** szerkesztő címére küldendők
:: (I., Műegyetem-rakpart 3). Telefon : József 9—46. ::

Segédszerkesztő : **K. NAGY DÉNES**, a Magyar Köz-
gazdasági Társaság főtitkára. (I., Budafoki-út 5.)
Telefon : József 31—64.

A Magyar Közgazdasági Társaságba való be- vagy
kilépési nyilatkozatok, címváltozások, tagdíjak
stb., végül a „Közgazdasági Szemle“ szétküldé-
sére vonatkozó felszólamlások kizárólag GER-
LÓCZY BÉLA kormányfőtanácsos, főpénztáros
címére küldendők. (IX., Ferenc-körut 39.)

**Megjelent és minden könyvkereskedésben
kapható :**

KÖZGAZDASÁGI KÖNYVTÁR

Kiadja a

MAGYAR KÖZGAZDASÁGI TÁRSASÁG

III. kötet.

Surányi-Unger Tivadar:

**A gazdaságpolitika tudományos
alapkérdései**

XI — 280 I.

Ára 10 Pengő.

LIe ANNÉE
MARS—AVRIL 1927
VOL. 70, N° 3—4

REVUE ÉCONOMIQUE HONGROISE

par mandat et avec le concours
de l'Académie Hongroise des Sciences éditée
par la Société Hongroise d'Économie Politique.

Directeur :
Wolfgang Heller

SOMMAIRE :

Dissertations

<i>Surányi-Unger, Theodor</i> : La statistique et les méthodes de l'économie politique	177
<i>Judik, Joseph</i> : Le problème de l'or	196
<i>Andreich, Eugen</i> : Les méthodes statistiques dans la recherche des variations économiques	217
<i>Lengyel, Géza</i> : Y-a-t-il une surindustrialisation en Hongrie ?	234

Notes

<i>Mattyasovszky, N.</i> : Andreas György (1848—1927)	245
<i>Laurentzy, W.</i> : L'éducation agricole	246

Revue

<i>Földes, B.</i> : Volkswirtschaftliche und socialpolitische Untersuchungen (Domány Gy.). — <i>Cornélissen, Ch.</i> : Der Lohn (Heller F.). — <i>Mémorandum sur les balances des paiements et sur les balances du commerce extérieur I.</i> (Szigeti Gy.). — <i>Rapport de l'Association nationale des Banques et des Caisses d'Épargne de l'année 1926</i> (Éber, A.). — <i>Künstler, Z.</i> : Les droits sur le blé (Czerny, J.). — <i>Révész, T.</i> : Étude sur la réforme des tarifs des chemins de fer Hongrois (Makay J.). — <i>Domány, J.</i> : La reconstitution financière de la Hongrie (Hantos, E.). — <i>Iwao F. Ayusawa</i> : Législation et conditions du travail dans l'industrie au Japon (Bene Lajos).	252
---	-----

Revue des périodiques étrangères	275
---	-----

Bibliographie	280
----------------------------	-----

Société Hongroise d'économie politique	282
---	-----

Chronique économique (Rác, Louis, fils)	289
--	-----

VOLKSWIRTSCHAFTLICHE RUNDSCHAU

Im Auftrage und mit Unterstützung
der Ungarischen Akademie der Wissenschaften herausgegeben
von der Ungarischen Volkswirtschaftlichen Gesellschaft.

Schriftleiter:
Wolfgang Heller

INHALT:

Studien

- Surányi-Unger, Theo*: Statistik und Volkswirtschaftslehre 177
Judik, Joseph: Die Goldfrage 196
Andreich, Eugen: Die statistischen Methoden der Konjunkturforschung 217
Lengyel, Géza: Gibt es eine Überindustrialisierung in Ungarn? - 234

Miscellen

- Mattyasovszky, Nicolaus*: Andreas György (1848—1927) 245
Laurentzy, Wilhelm: Der landwirtschaftliche Fachunterricht 246

Bücherbesprechungen

Földes, B.: Volkswirtschaftliche und sozialpolitische Untersuchungen (Domány Gy.). — *Cornélissen, Ch.*: Der Lohn (Heller F.) — *Mémoire sur les balances des paiements et sur les balances du commerce extérieur. I.* (Szigeti Gy.) — *Bericht des Landesvereins der ungarischen Sparkassen und Banken vom Jahre 1926* (Éber, A.). — *Künstler, Z.*: Wirkungen der Kornzölle (Czerny J.). — *Révész I.*: Reformierung der Personenverkehrspolitik der ung. Eisenbahnen (Makay, S.) — *Domány, J.*: Die ungarische Sanierung (Hantos E.). — *Iwao F. Ayusawa*: Législation et conditions du travail dans l'industrie au Japon (Bene Lajos).

Ausländische Zeitschriften

... .. 275

Bücherschau

... .. 280

Ungarische Volkswirtschaftliche Gesellschaft

... .. 282

Volkswirtschaftliche Kronik (Rácz, Ludwig jun.)

... .. 289

KÖZGAZDASÁGI SZEMLE

A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA
MEGBIZÁSÁBÓL ÉS TÁMOGATÁSÁVAL KIADJA
A MAGYAR KÖZGAZDASÁGI TÁRSASÁG

SZERKESZTI:

HELLER FARKAS

TARTALOM:

Tanulmányok

<i>Ferenczi Imre</i> : Túlnépesedés és kivándorlás	III 3	561
<i>Varga István</i> : Kritikai megjegyzések a Statisztikai Hivatal időszaki kiadványaihoz	III 4	584
<i>Kovács Alajos</i> : Válasz a Statisztikai Évkönyv bírálatára		601
<i>Kelemen Móric</i> : A harmadik nemzetközi üzemgazdasági kongresszus	V	611
<i>Imrédy Béla</i> : Megjegyzések néhány kontinentális jegybank kimutata- tásaihoz	II. 5. sz. d	629

Közlemények

<i>Judik József</i> : Az Egyesült Államok aktív kereskedelmi mérlege és hite- lezői szerepe	II. 5. g	640
<i>Varga István</i> : A nemzeti vagyon és a nemzeti jövedelem	II. 9. c. 2	643

Könyvismertetések

<i>Surányi-Unger, Theo</i> : Die Entwicklung der theoretischen Volkswirt- schaftslehre im ersten Viertel des 20. Jahrhunderts (Heller F.) — <i>Neu- bauer Gy.</i> : A határhaszonelmélet bírálata (Heller F.) — <i>Schandl K.</i> : Birtokpolitika és Földreform Magyarországon (Éber A.) — <i>Kereskedel- münk és iparunk az 1926. évben</i> (Éber A.) — <i>Laky D.</i> : Csonkamagyar- ország tuberkulózis-halandósága az 1920—23. években (Nagy D.) — <i>Laky D.</i> (szerk.): Az elválások és az öngyilkosságok okai és leküzdé- süknek eszközei (Nagy D.) — <i>Cleona, Lewis</i> : The international Accounts (Judik J.) — <i>Cassel, G.</i> : Das Stabilisierungsproblem oder der Weg zu einem festen Geldwesen (Csikay P.) — <i>Bertram Austin and W. Francis Lloyd</i> : The Secret of high wages (Makay J.) — <i>Hallinay, Ch.</i> : Ame- rican Investments in Europe (Óvári Papp Z.) — <i>Görtz, H.</i> : Auswärtige Anleihen (Óvári Papp Z.) — <i>Matl, J.</i> : Die Agrarreform in Jugoslavien (Varga I.) — <i>Smolka J.</i> : A hitelbiztosítás (Varga I.) — Beküldött köny- vek jegyzéke.	III. 3. a	648
--	-----------	-----

Folyóiratok szemléje		677
Magyar Közgazdasági Társaság		686
Könyvszemle		687
Közigazdasági Krónika (ifj. Rácz L.)		689

1927.

GRILL-FÉLE UDVARI KÖNYVKERESKEDÉS, BENKŐ GYULA R.-T.
BUDAPEST, DOROTTYA-UTCA 2.

Bolti ára: 5 Pengő.

A KÖZGAZDASÁGI SZEMLE

megjelenik havonként körülbelül 4—5
ívnyi terjedelemben.

Előfizetési ára egész évre 24 pengő.

A Közgazdasági Társaság tagjainak
tagsági illetményeik fejében jár.

A KÖZGAZDASÁGI SZEMLE-nek szánt közlemé-
nyek HELLER FARKAS szerkesztő címére küldendők
:: (I., Műegyetem-rakpart 3). Telefon: József 9—46. ::

Segédszerkesztő: K. NAGY DÉNES, a Magyar Köz-
gazdasági Társaság főtítkára. (I., Budafoki-út 5.)
Telefon: József 31—64.

A Magyar Közgazdasági Társaságba való be- vagy
kilépési nyilatkozatok, címváltozások, tagdíjak
stb., végül a „Közgazdasági Szemle“ szétküldé-
sére vonatkozó felszólamlások kizárólag GER-
LÓCZY BÉLA kormányfőtanácsos, főpénztáros
címére küldendők. (IX., Ferenc-körut 39.)

**Megjelent és minden könyvkereskedésben
kapható:**

KÖZGAZDASÁGI KÖNYVTÁR

Kiadja a

MAGYAR KÖZGAZDASÁGI TÁRSASÁG

III. kötet.

Surányi-Unger Tivadar:

**A gazdaságpolitika tudományos
alapkérdései**

XI + 280 I.

Ára 10 Pengő.

LIe ANNÉE
NOVEMBRE—DÉCEMBRE 1927
VOL. 70, N° 11—12

REVUE ÉCONOMIQUE HONGROISE

par mandat et avec le concours
de l'Académie Hongroise des Sciences, éditée
par la Société Hongroise d'Économie Politique.

Directeur :
Wolfgang Heller

SOMMAIRE :

Enquête de la Société Hongroise d'Économie Politique sur la balance passive de commerce extérieur de la Hongrie. Contributions de MM. <i>Éber A., Tormay A., Ferenczi I., Koós M., Biró P., Schöber A.</i>	705
Dissertations	
<i>Horváth, E.</i> : La question du consulat anglais de Pest 1841—48	776
<i>Sidó, Z.</i> : L'exportation de la Hongrie dans l'économie mondiale	786
Notes	
<i>Szél, E.</i> : Les moyens de la propagande pour l'épargne	803
<i>Óvári Papp, Z.</i> : La crise du plan de Dawes	809
Revue 814	
<i>Jankovich, B.</i> : Beiträge zur Theorie des Geldes (Judik, J.) — <i>Kaán, Ch.</i> : La grande plaine Hongroise (Gaál, J.) — <i>Vándor, P.</i> : Histoire de l'économie politique (Varga, E.) — <i>Boér, E.</i> : Théorie des variations économiques (Bruner, V.) — <i>Mazeaud, L.</i> : Die rechtliche Behandlung der Unternehmenszusammenfassungen in Frankreich. — <i>Koch, F. E.</i> : Grundzüge des englischen Kartellrechtes (Éber, A.) — <i>Pigou, A. C.</i> : The economic position of Great Britain (Sipos, S.) — <i>Ungarisches Wirtschaftsjahrbuch 1927</i> (N. D.) — <i>Lortsch, Ch.</i> : La Hongrie économique et les intérêts français en Hongrie (Buday, K.) — <i>Györi, E.</i> : La misère d'une génération (Varga, I.)	
Revue des périodiques étrangères	841
Bibliographie	846
Société Hongroise d'économie politique	848
Chronique économique	849

JAHRGANG LI
NOVEMBER—DECEMBER 1927
BAND 70, HEFT 11—12

VOLKSWIRTSCHAFTLICHE RUNDSCHAU

Im Auftrage und mit Unterstützung
der Ungarischen Akademie der Wissenschaften herausgegeben
von der Ungarischen Volkswirtschaftlichen Gesellschaft.

Schriftleiter:
Wolfgang Heller

INHALT:

Beratung der Ungarischen Volkswirtschaftlichen Gesellschaft über die passive Handelsbilanz Ungarns. Beiträge von Éber A., Tormay A., Ferenczi I., Koós M., Biró P., Schóber A.	705
Studien	
<i>Horváth, E.</i> : Die Frage des Pester englischen Konsulats	776
<i>Sidó, Z.</i> : Ungarns Ausfuhr in der Weltwirtschaft	786
Mitteilungen	
<i>Szél, E.</i> : Die Mittel der Sparenspropaganda	803
<i>Óvári Papp, Z.</i> : Vor der Krise des Dawes-Planes	809
Bücherbesprechungen	814
<i>Jankovich, B.</i> : Beiträge zur Theorie des Geldes (Judik, J.) — <i>Kaán, K.</i> : Das Ungarische Tiefland (Gaál, E.) — <i>Vándor, P.</i> : Geschichte der Volkswirtschaftslehre (Varga, S.) — <i>Boér, E.</i> : Theorie der Konjunkturen (Brunner, V.) — <i>Mazeaud, L.</i> : Die rechtliche Behandlung der Unternehmenszusammenfassungen in Frankreich. — <i>Koch, F. E.</i> : Grundzüge des englischen Kartellrechtes (Éber, A.) — <i>Pigou, A. C.</i> : The economic position of Great Britain (Sipos, S.) — <i>Ungarisches Wirtschafts-Jahrbuch 1927</i> (N. D.) — <i>Lortsch, Ch.</i> : La Hongrie économique et les intérêts français en Hongrie (Buday, K.) — <i>Györi, I.</i> : Verfallendes Geschlecht (Varga, S.)	
Ausländische Zeitschriften	841
Bücherschau	846
Ungarische Volkswirtschaftliche Gesellschaft	848
Volkswirtschaftliche Kronik	849

KÖZGAZDASÁGI SZEMLE

A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA
MEGBIZÁSÁBÓL ÉS TÁMOGATÁSÁVAL KIADJA
A MAGYAR KÖZGAZDASÁGI TÁRSASÁG

SZERKESZTI:

HELLER FARKAS

TARTALOM:

A Magyar Közgazdasági Társaság ankétja kereskedelmi mérlegünk passzivitásáról. <i>Éber Antal, Tormay Béla, Ferencki Izsó, Koós Mihály, Biró Pál, Schöber Béla</i> felszólalásai	716	705
Tanulmányok		
<i>Horváth Jenő:</i> A pesti angol konzulátus kérdése 1841-48		776
<i>Sidó Zoltán:</i> Magyarország exportja a világgazdaságban		786
Közlemények		
<i>Szél Jenő:</i> A takarékosági propaganda eszközei	803	
<i>Óvári Papp Zoltán:</i> A Dawes-terv válsága előtt	809	
Könyvismertetések		
<i>Jankovich, B.:</i> Beiträge zur Theorie des Geldes (Judik J.) — <i>Kaán K.:</i> A magyar Alföld (Gaál J.) — <i>Vándor P.:</i> A közgazdaságtan története (Varga I.) — <i>ifj. Boér E.:</i> A konjunktura elmélete (Brunner V.) — <i>Mazeaud, L.:</i> Die rechtliche Behandlung der Unternehmenszusammenfassungen in Frankreich. — <i>Koch, F. E.:</i> Grundzüge des englischen Kartellrechtes (Éber A.) — <i>Pigou, A. C.:</i> The economic position of Great Britain (Sipos S.) — <i>Ungarisches Wirtschafts-Jahrbuch 1927</i> (N. D.) — <i>Lortsch, Ch.:</i> La Hongrie économique et les intérêts français en Hongrie (Buday K.) — <i>Györi I.:</i> Pusztuló nemzedék (Varga I.)	814	
Folyóiratok szemléje		841
Könyvszemle		846
Magyar Közgazdasági Társaság		848
Közügazdasági Krónika		849

1927.

GRILL-FÉLE UDVARI KÖNYVKERESKEDÉS, BENKŐ GYULA R.-T.
BUDAPEST, DOROTTYA-UTCA 2.

Bolti ára: 5 Pengő.

A KÖZGAZDASÁGI SZEMLE

megjelenik havonként körülbelül 4—5
ívnyi terjedelemben.

Előfizetési ára egész évre 24 pengő.

A Közgazdasági Társaság tagjainak
tagsági illetményeik fejében jár.

A KÖZGAZDASÁGI SZEMLE-nek szánt közlemé-
nyek HELLER FARKAS szerkesztő címére küldendők
:: (I., Múgyetem-rakpart 3). Telefon: József 9—46. ::

Segédszerkesztő: K. NAGY DÉNES, a Magyar Köz-
gazdasági Társaság főtitkára. (I., Budafoki-út 5.)
Telefon: József 31—64.

A Magyar Közgazdasági Társaságba való be- vagy
kilépési nyilatkozatok, címváltozások, tagdíjak
stb., végül a „Közgazdasági Szemle“ szétküldé-
sére vonatkozó felszólamlások kizárólag GER-
LÓCZY BÉLA kormányfőtanácsos, főpénztáros
címére küldendők. (IX., Ferenc-körut 39.)

Legközelebb megjelenik:

KÖZGAZDASÁGI KÖNYVTÁR

Kiadja a

MAGYAR KÖZGAZDASÁGI TÁRSASÁG

IV. kötet.

Dr. Szádeczky-Kardoss Tibor:

**A magyarországi
pénzüntézetek fejlődése**

13 ív.

Ára 6 Pengő.

REVUE ÉCONOMIQUE HONGROISE

par mandat et avec le concours
 de l'Académie Hongroise des Sciences éditée
 par la Société Hongroise d'Économie Politique.

Directeur :
Wolfgang Heller

SOMMAIRE :

Dissertations

<i>Ferenczi, E.</i> : Surpopulation et émigration	561
<i>Varga, E.</i> : Remarques critiques sur les publications périodiques du Bureau Central de Statistique Hongrois	584
<i>Kovács, A.</i> : Réponse à la critique de l'Annuaire Statistique	601
<i>Kelemen, M.</i> : Le troisième congrès international pour l'organisation scientifique du travail	611
<i>Imrédy, A.</i> : Notes sur les bilans de quelques banques continentales d'émission	629

Notes

<i>Judik, J.</i> : Le bilan de commerce des États Unis et leur rôle de crédi- teurs	640
<i>Varga, E.</i> : La fortune et le revenu nationaux	643

Analyses

Surányi-Unger, Theo. : Die Entwicklung der theoretischen Volkswirtschaftslehre im ersten Viertel des 20. Jahrhunderts (Heller, W.) — *Neubauer, J.* : Critique de la théorie de l'utilité finale (Heller, W.) — *Schandl, Ch.* : La réforme agraire en Hongrie (Éber, A.) — Commerce et industrie de la Hongrie en 1926 (Éber, A.) — *Laky, D.* : La mortalité tuberculeuse de la Hongrie en 1920—23 (Nagy, D.) — *Laky, D.* (red.) : Enquête sur les causes des divorces et des suicides et sur les moyens de leur remède. — *Cleona, Lewis* : The international Accounts (Judik, J.) — *Cassel, G.* : Das Stabilisierungsproblem oder der Weg zu einem festen Geldwesen (Csikay, P.) — *Bertram Austin and W. Francis Lloyd* : The Secret of high wages (Makay, J.) — *Hallinay, Ch.* : American Investments in Europe (Óvári Papp, Z.) — *Görtz, H.* : Auswärtige Anleihen (Óvári Papp, Z.) — *Matl, J.* : Die Agrarreform in Jugoslavien (Varga, I.) *Smolka, J.* : L'assurance de crédit (Varga, E.) — Liste des livres envoyés à la rédaction.

Revue des périodiques étrangères	677
Société Hongroise d'économie politique	686
Bibliographie	687
Chronique économique Hongroise (Rácz, L. j.)	689

VOLKSWIRTSCHAFTLICHE RUNDSCHAU

Im Auftrage und mit Unterstützung
der Ungarischen Akademie der Wissenschaften herausgegeben
von der Ungarischen Volkswirtschaftlichen Gesellschaft.

Schriftleiter:
Wolfgang Heller

INHALT:

Studien

<i>Ferenczi, E.</i> : Überbevölkerung und Auswanderung	561
<i>Varga, I.</i> : Kritische Bemerkungen zu den Veröffentlichungen des k. ung. Statistischen Zentralamtes	584
<i>Kovács, A.</i> : Erwiderung auf die Rezension des Statistischen Jahrbuches	601
<i>Kelemen, M.</i> : Der dritte internationale Betriebswirtschafts-Kongress ...	611
<i>Imrédy, B.</i> : Bemerkungen zu den Ausweisen einiger festländischen Noten-Banken	629

Mitteilungen

<i>Judik, J.</i> : Die aktive Handelsbilanz der Vereinigten Staaten und ihre Rolle als Gläubiger	640
<i>Varga, I.</i> : Nationalvermögen und Nationaleinkommen... ..	643

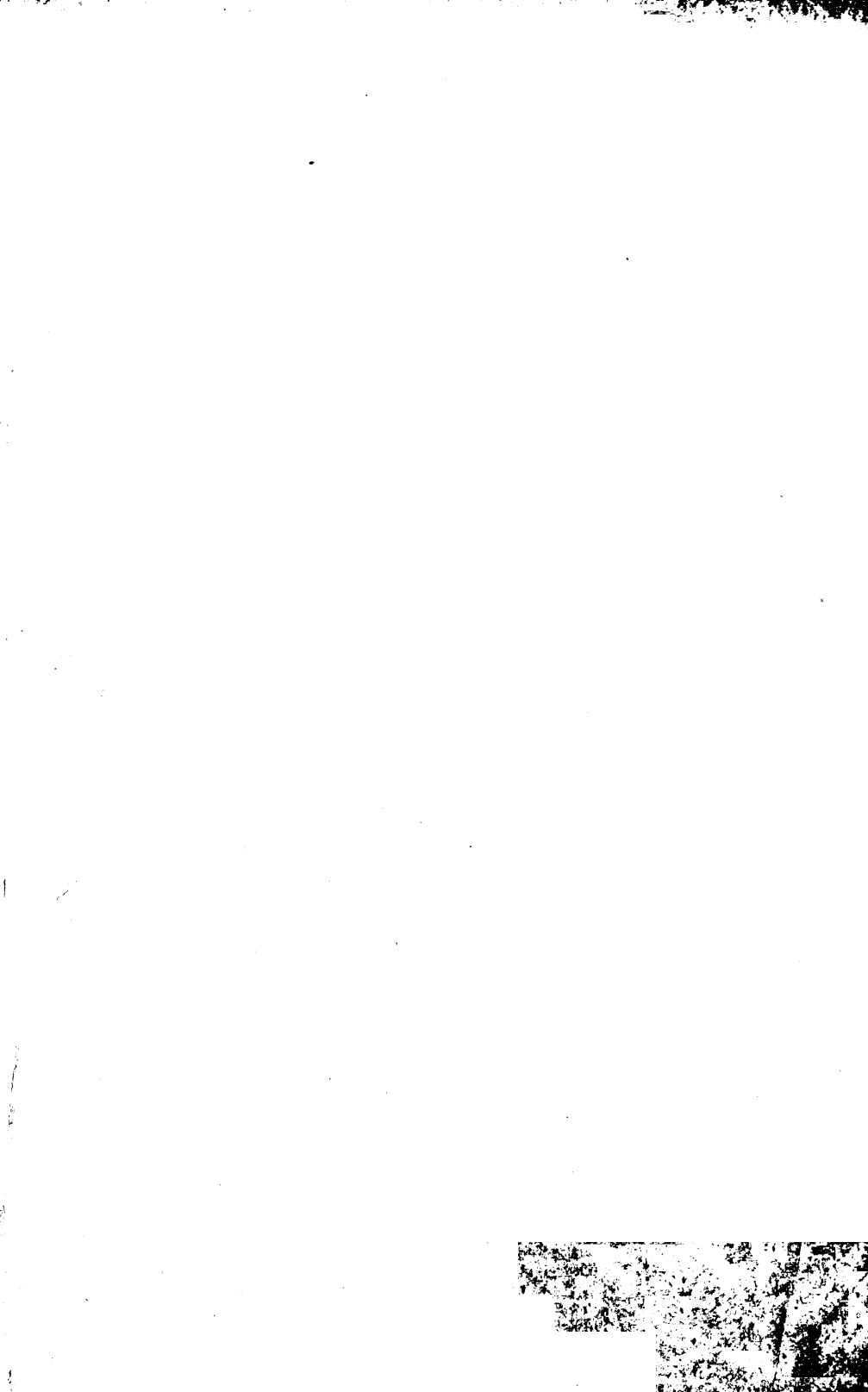
Bücherbesprechungen 648

Surányi-Unger, Theo: Die Entwicklung der theoretischen Volkswirtschaftslehre im ersten Viertel des 20. Jahrhunderts (Heller F.) — *Neubauer, J.*: Kritik der Grenznutzentheorie Heller, W.) — *Schandl, K.*: Grundbesitzpolitik und Agrarreform in Ungarn (Éber, A.) — *Ungarns Handel und Industrie im Jahre 1926* (Éber, A.) — *Laky, D.*: Die Tuberkulosen-Sterblichkeit Rumpfungarns in den Jahren 1920—23 (Nagy, D.) — *Laky, D.* (red.): Die Ursachen der Ehescheidungen und der Selbstmorde und die Mittel ihrer Bekämpfung (Nagy, D.) — *Cleona, Lewis*: The international Accounts (Judik, J.) — *Cassel, G.*: Das Stabilisierungsproblem oder der Weg zu einem festen Geldwesen (Csikay, P.) — *Bertram Austin and W. Francis Lloyd*: The Secret of high wages (Makay, J.) — *Hallinay, Ch.*: American Investments in Europe (Óvári Papp, Z.) — *Görtz, H.*: Auswärtige Anleihen (Óvári Papp, Z.) — *Matl, J.*: Die Agrarreform in Jugoslawien (Varga, I.) — *Smolka, J.*: Die Kreditversicherung (Varga, I.) — Eingegangene Bücher.

Ausländische Zeitschriften	677
Ungarische Volkswirtschaftliche Gesellschaft	686
Bücherschau	687
Volkswirtschaftliche Kronik (Rác, Ludwig jun.)	689

KÖZGAZDASÁGI SZEMLE

1927.

TARTALOM.

Tanulmányok.

	Oldal
<i>Andreich Jenő:</i> A konjunktura-kutatás statisztikai módszerei —	217
<i>Csikay Pál:</i> Ausztria újjáépítésének világgazdasági vonatkozásai —	88
<i>Ferenczi Imre:</i> Túlnépesedés és kivándorlás — — — — —	361
<i>Hantos Elemér:</i> Középeurópa gazdasági problémái a világgazdasági konferencia előtt — — — — —	47
<i>Havas Mór:</i> A magyar autonóm vámtarifa hatása gazdasági életünkre	468
<i>Heller Farkas:</i> Konjunkturaelmélet és konjunkturakutatás — — —	1
<i>Hevesy László:</i> A francia frank stabilizálása — — — — —	442
<i>Horváth Jenő:</i> A pesti angol konzulátus kérdése 1841—1848 — — —	776
<i>Imrédy Béla:</i> Megjegyzések néhány kontinentális jegybank kinutata- tásaihoz — — — — —	629
<i>Judik József:</i> Az aranykérdés — — — — —	196
<i>Karg Norbert:</i> A határhaszon és a teljesítmények egyenlő fontossága	74
<i>Kelemen Móricz:</i> A harmadik nemzetközi üzemgazdasági kongresszus	611
<i>Konkoly-Thege Gyula:</i> A konjunktura-kutatás külföldi szervezetei —	324
<i>Kovács Alajos:</i> Válasz a Statisztikai Evkönyv bírálatára — — — —	601
<i>Lengyel Géza:</i> Van-e tulindusztrializálás Magyarországon? — — —	234
<i>Navratil Akos:</i> Közgazdaságtan és filozófia — — — — —	305
<i>Neubauer Ferenc:</i> A földbirtokreform liquidálása — — — — —	21
<i>Neubauer Gyula:</i> A gazdasági beszámítás elmélete — — — — —	339
<i>Pruzsinszky Gábor:</i> Az automobil-közlekedés — — — — —	478
<i>Sidó Zoltán:</i> Magyarország exportja a világgazdaságban — — — —	786
<i>Surányi-Unger Tivadar:</i> Statisztika és közgazdaságtan — — — —	177
<i>Vágó József:</i> A konjunkturakutatás feladatai és nehézségei Magyar- országon — — — — —	434
<i>Varga István:</i> Kritikai megjegyzések a Statisztikai Hivatal időszaki kiadványaihoz — — — — —	584
<i>Zelovich László:</i> A genfi világgazdasági konferencia — — — — —	352

A Magyar Közgazdasági Társaság ankétja kereskedelmi mérlegünk passzivitásáról.

<i>Eber Antal</i> — — — — —	705
<i>Tormay Béla</i> — — — — —	707
<i>Ferenczi Izsó</i> — — — — —	716
<i>Koós Mihály</i> — — — — —	733
<i>Biró Pál</i> — — — — —	741
<i>Schöber Béla:</i> — — — — —	760

Közlemények.

	Oldal
<i>Brunner Vilmos</i> : A berlini Institut für Konjunkturforschung — — — — —	106
<i>Domány Gyula</i> : A jegybankok diskontpolitikája — — — — —	513
<i>Havas Jenő</i> : Angol bankvezérek a bankjegy- és hitelpolitikáról — — — — —	366
<i>Judik József</i> : Az Egyesült Államok aktív kereskedelmi mérlege és hitelezői szerepe — — — — —	640
<i>Laurentzy Vilmos</i> : A mezőgazdasági szakoktatás — — — — —	246
<i>Mattyasovszky Vilmos</i> : György Endre (1848—1927) — — — — —	245
<i>Naményi Ernő</i> : Horn Ede életrajza — — — — —	593
<i>Óvári-Papp Zoltán</i> : A Dawes-terv válsága előtt — — — — —	809
<i>Sibelka-Perleberg Arthur</i> : A magyar liszt a világpiacon — — — — —	361
<i>Szél Jenő</i> : A takarékosági propaganda eszközei — — — — —	803
<i>Tihanyi Lajos</i> : Részvényjogunk reformja — — — — —	101
<i>Varga István</i> : A nemzeti vagyon és a nemzeti jövedelem — — — — —	643
<i>Zelovich László</i> : A magyar mezőgazdasági hitelkérdés jelenlegi állapota — — — — —	506

Könyvismertetések.

<i>Az Országos Mezőgazdasági Kamara évi jelentése 1926-ról</i> (Vantsó Gy.)	372
<i>Az Országos Munkásbiztosító Pénztár 1925. évi jelentése</i> (Andor E.)	115
<i>Andrae W.</i> : Bausteine zu einer universalistischen Steuerlehre (Varga J.)	391
<i>Austin B. a. Lloyd W. F.</i> : The Secret of High Wages (Makay J.)	663
<i>Ayusawa Iwao F.</i> : Législation et conditions du travail dans l'industrie au Japon (Bene L.)	271
<i>Bernát I.</i> : Tanulmányok az agrárpolitika és a magyar agrármozgalom köréből (Laurentzy V.)	379
<i>Ifj. Boér Elek</i> : A konjunktúra elmélete (Brunner V.)	826
<i>Bureau Internat. du Travail</i> : Die Indexziffern der Lebenskosten (Fazekas L.)	128
<i>Cassel G.</i> : Das Stabilisierungsproblem (Csikay P.)	667
<i>Cornéliussen Ch.</i> : Der Lohn (Heller F.)	254
<i>David W.</i> : Wandlungen in den Kapitalanlagen der deutschen Lebensversicherungs-Unternehmungen — — — — —	529
<i>Domány Gy.</i> : A magyar szanálás (Hantos E.)	270
<i>Ford H.</i> : Today and Tomorrow (Havas J.)	385
<i>Földes B.</i> : Volkswirtschaftliche und sozialpolitische Untersuchungen (Domány Gy.)	252
<i>Görtz, H.</i> : Auswärtige Anleihen (Óvári Papp Z.)	671
<i>Győri I.</i> : Pusztuló mezeidék (Varga I.)	840
<i>Hallinau Ch.</i> : American Investments in Europe (Óvári Papp Z.)	670
<i>Hantos E.</i> : La monnaie, ses systèmes et ses phénomènes en Europe centrale (Havas J.)	119
<i>Jankovich B.</i> : Beiträge zur Theorie des Geldes (Judik J.)	814
<i>Jelentés a Duna-Tiszaközi Mezőgazdasági Kamara eddigi működéséről</i> (Viener A.)	382
<i>Jelentés a Takarékpénztárak és Bankok Egyesületének 1926. évi működéséről</i> (Éber A.)	264
<i>Kaán Károly</i> : A magyar Alföld (Gaál J.)	819
<i>Kemény G., Leopold L. u. Vágó J.</i> : Die Volkswirtschaft Ungarns im Jahre 1926 (Brunner V.)	383
<i>Kereskedelmünk és Iparunk az 1926. évben</i> (Éber A.)	659
<i>Kerschagl R.</i> : Volkswirtschaftslehre (H. F.)	516
<i>Koch F. E.</i> : Grundzüge des englischen Kartellrechtes (Éber A.)	829
<i>Künsztler Z.</i> : A gabonavámok hatása (Czerny J.)	266

	Oldal
Laky D.: Étude sur le développement de la culture intellectuelle en Hongrie (Viener A.) — — — — —	388
Laky D.: Osonkamagyarország tuberkulozis-halandsága az 1920—23. években (Nagy D.) — — — — —	661
Laky D. (szerk.): Az elválások és az öngyilkosságok okai (Nagy D.) — — — — —	663
Leaf, W.: Banking (Havas J.) — — — — —	124
Lewis Cleon.: The international Accounts (Judik J.) — — — — —	665
Lortsch, Ch.: La Hongrie économique (Buday K.) — — — — —	838
Lotz, W.: Die deutsche Staatsfinanzwirtschaft im Kriege (Domány Gy.) — — — — —	388
Löffler, W.: Die moderne Konzernierung (H. F.) — — — — —	518
Mannstaedt H.: Ein kritischer Beitrag zur Theorie des Bankkredites (Judik J.) — — — — —	525
Matl J.: Die Agrarreform in Jugoslawien (Varga I.) — — — — —	673
Mayer H.: (red.) Die Wirtschaftstheorie der Gegenwart (Varga I.) — — — — —	520
Mazeaud L.: Die rechtliche Behandlung der Unternehmungszusammenfassungen in Frankreich (Éber A.) — — — — —	829
Mémoire sur les balances des paiements et sur les balances du commerce extérieur I. (Szigeti Gy.) — — — — —	255
Mitscherlich, W.: Moderne Arbeiterpolitik (Surányi-Unger T.) — — — — —	524
Nemzetközi Munkügyi Hivatal új kiadványai — — — — —	128
Neubauer Gy.: A határhásonelmélet bírálata (Heller F.) — — — — —	652
Ogg F. A. — Sharp W. R.: Economic development of modern Europe (Viener A.) — — — — —	392
Óvári Papp Z.: A jegybankok viszonya az államhoz (Kresz K.) — — — — —	121
Pigou A. C.: The Economic position of Great Britani (Sipos S.) — — — — —	834
Révész T.: Vasuti személyforgalmi politikánk megreformálása (Makay J.) — — — — —	268
Saitzew M.: Horizontal und Vertikal (Varga I.) — — — — —	390
Sauter J.: Fr. v. Baaders Schriften zur Gesellschaftsphilosophie (Surányi-Unger T.) — — — — —	522
Schacht H.: Die Stabilisierung der Mark (Domány Gy.) — — — — —	123
Schandl K.: Birtokpolitika és Földreform Magyarországon (Éber A.) — — — — —	658
Smolka J.: A hitelbiztosítás (Varga I.) — — — — —	674
Surányi-Unger Th.: Die Entwicklung der theoretischen Volkswirtschaftslehre im ersten Viertel des 20. Jahrhunderts (Heller F.) — — — — —	648
Ungarisches Wirtschafts Jahrbuch 1927 (N. D.) — — — — —	837
Vándor P.: A közgazdaságtan története (Varga I.) — — — — —	822
Wiedenfeld K.: Kartelle und Konzerne (Varga I.) — — — — —	520
Beküldött könyvek jegyzéke — — — — —	675
Folyóiratok Szemléje — — — — —	130, 275, 394, 530, 677, 841
Könyvszemle — — — — —	280, 400, 541, 686, 846
Magyar Közgazdasági Társaság — — — — —	137, 282, 402, 687, 848
Közgazdasági Krónika (ifj. Rác L.) — — — — —	161, 289, 417, 545, 689, 849
Világgazdasági visszapillantás az 1926. évre (Zelovich L.) — — — — —	142, 406

